BIBLIOTECA NAZ. CENTR. VITT. EMAN. II ROMA
294
12 G
2

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
15. C.

7-D-21

7
E
22

204.12.G.2

Digitized by Google

204.12.g.2

COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES

IN { Poſtremum Canticum Moyſis.
Iſaiæ Cap. xxxviij. Canticúmque Ezechiæ.
Prophetas Nahum, & Malachiam.
B. Pauli Epiſtolas ad Epheſ. & Coloſſenſes,
& Beatorum Iacobi, & Iudæ Canonicas.

AVCTORE

P. AVGVSTINO DE QVIROS ILLITVRGITANO,
Societatis IESV Theologo, & in Collegiis Cordubenſi, &
Granatenſi olim ſacrorum Librorum interprete.

CVM INDICIBVS NECESSARIIS, ADIECTO
vno copioſo locorum Moralium ad vſum Concionatorum.

C. Audran fecit

LVGDVNI,
Sumptib. LVDOVICI PROST Hæredis ROVILLE.
M. DC. XXIII.

ILLVSTRISSIMO, AMPLISSIMOQVE D.D.

CLAVDIO DE FRERE,

EQVITI, AB VTROQVE REGIS Conſilio, in ſupremâ Delphinatus Curiâ Principi, Domino de Montfort, Croles, Barbieres, Pelafort, Beaumont, Francay, &c.

MENEDEMI dictum aureum (ILLVSTRISSIME PROTOPRÆSES) qui nauigarent Athenas, Emporium ſcilicet ſapientiæ, Doctrinæ larem, virtutúmque Pandectas, primò ſapientes eſſe, tum Philoſophos, tum Rhetores, denique rudes & idiotas. quippe ſolida, & non in ventum docta mens, quæque pleno iam pectore ſapit, quò diutiùs diſcit, in re plura, in opinione pauciora nouit, neque quidquam eorum contemptim habet, quo ali probitas, vita inſtrui, formari animus poſſit. Vt contra pleróſque hac ætate videas, qui vtinam pauciores eſſent, malè feriatos, & *δοκησισοφίας* velut tympanite quodam inflatos, dum ſibi impenſiùs adblandiuntur, eorum quæ neceſſaria ſunt incurioſos, expoſita quæque etſi proba aſpernari, ingenij dotibus lautè abuti ad bullas implendas, ad conſectanda ſpectra, ventóſque captandos. Hoc videlicet me pene coëgit, VIR AMPLISSIME, honeſtum quidem,ſed forte intempeſtiuum pudorem deponere, & pluſquàm conſuetudo mea & voluntas ferret, audacem eſſe, vt Themidis Myſtæ perfectiſſimo, lautæ omnis & elegantis literaturæ Antiſtiti, & qui cum Lucretio, *Muſæo contingit cuncta lepore*, Commentationes has ſacras, maximarum fortè importunus interpellator rerum, offerrem. Quorſum enim, mihimetipſi oggerebam, has eruditionis ſacræ ſcintillas pleno iubari miſcere refugias, è quo velut è publico lucis fonte, ſplendidiſſima, &

ã 2 vberri

vberrima ſapientiæ, conſilij, & peritioris facundiæ flumina promanant? Perit bono ſuo minor flamma, dum maiori admouetur, & minutis quanquam faculis auctum maius lumen illuſtrius, latiúſque ſplendeſcit. Non is eſt, ingenij licet faſcibus ingens, Togatorúmque flos delibatus FRERÆVS, qui hæc ſtudia quaſi ſcrupea, & inamœna negligat, in quibus velut feraciſſimis latifundiis, odoratíſque hortulis, vetuſtiſſimam, & ſynceriſſimam ſapientiam, per amœniſſima compita variatam, prudens, ſciéuſque agnoſcit. Hæc me quidem cogitatio ſecurum reddidit, ne vererer hæc de Doctrinæ ſanctioris areolis lecta, ab eruditâ manu, pancarpia, dexteræ tuæ oculíſque, offerre. Sed acrioribus ſtimulis me inſuper ad hanc dedicationem fateor incitatum, cum ad ſuauiſſimos nexus reſpexi, quibus iam olim meos, méque ipſum iampridem Charitum tuarum myſteriis initiatum recolo. O mihi tuæ benignitatis gratiſſimum, idémque grauiſſimum pondus! vbi deſinam? Num ego diſſoluere poſſum tot difficiles nodos, quibus animum meum beneuolenter adſtrinxiſti? Et quidem quanti apud me eſſe putas illam beneuolentiæ ſerenitatem, qua votorum meorum modeſtiam vertiſti in fiduciam, fiduciam effectu cumulaſti? quòd cum nihil adhuc receperis, tamen nihil, bonitatis ſecurus, & diues, repoſcis? Equidem ſi nihil aliud præſtare poſſum, ſaltem id agam, vt quæ benefeciſti, meâ prædicatione recognoſcas, &, quod grati debitoris eſt, ſecurè me debere agnoſcas: Eo enim tantùm me paria tecum facere poſſe ſum arbitratus, & omnem Gratiarum circulum peragere, ſi parem tuo animum exhiberem; & cum tu beneficij tui fructum in tua benignitate collocaris, ſic ego gratias in ſecura lubentique debiti profeſſione, reponerem.

Tuus addictiſſimus Cliens

LVDOVICVS PROST.

BEATIS

BEATISSIMO PARENTI NOSTRO IGNATIO, NVPER à ſancta Sede Apoſtolica in Cœlitum numerum, ſumma totius Chriſtiani Orbis acclamatione relato, minimus eius filius Auguſtinus de Quiros ſupplex, ac venerabundus ex animo gratulatur.

HOS *meos Commentarios, qualeſcumque illi ſint, diuturnis certè vigilijs, & laboribus lucubratos, tibi Pater Beatiſſime, multis nominibus debitos, tuis ſanctiſſimis pedibus aduolutus, obſeruantiæ, & gratitudinis ergo, voueo, dico, conſecróque: & in hac tam effuſa omnium ordinum lætitia, fauſtaq; gratulatione, hoc tenue ſertum contextum è varijs floribus decerptis ex amæniſſimo ſacræ Scripturæ viridario, gratulabundus ad aram tuam ſuſpendo. Cui enim potiùs vel poſſim, vel debeam meorum ſtudiorum primitias conſecrare? Tu me puerum rudem, & ignarum in tuæ Societatis diſciplinam ſuſcepiſti: tuis ſaluberrimis monitis, cæleſtibuſq; tuarum Conſtitutionum conſilijs, per quadraginta fermè annos ad omnem pietatem informaſti. Tu ex hac tam longè, lateq; collucente doctrinarum, ac ſcientiarum omnium luce, qua Societatem tuam Diuina bonitas illuſtrauit, affuſo aliquo ſplendore, mentis meæ tenebras diſpuliſti. Reddo itaque tibi lubens, quod à te accepi: imò longè minus, quàm accepi. Cuperem certè plura, & meliora pro infinitis à te acceptis beneficijs. Sed tuum erit filioli obſequium, non è tenuitate ſua, ſed ex magno & incenſo tibi gratificandi ſtudio, ac voluntate metiri. Fruere, Sanctiſſime Pater, honore tibi cælitus delato annis perennibus.*

LECTORI.

PAVCA admodum ſunt, benigne Lector, de quibus te admonendum eſſe duxi. Primum eſt, me per aliquot annos, quibus ſacram Scripturam publicè interpretatus ſum, hos Commentarios Auditoribus meis de ſuggeſto dictaſſe. Nunc autem Superiorum meorum iuſſu, eoſdem in lucem edo. Eoſdem, inquam, quos dictaui; recognitos quidem per otium, ſed, verè vt dicam, pene immutatos, atque adeò ipſiſſimos. Atenim, dicat aliquis, quid attinet iſtud ſcire? Tua quidem, candide Lector, fortaſſe parum: mea certè, qui tibi facere ſatis, etiam atque etiam opto, multum ſanè refert. Primum enim hinc fiet, ne œconomiam, ordinémue requiras vllum inter libros, qui explicantur: nam id eſſet, nodum in ſcirpo quærere; cùm mihi ſolùm propoſitum fuerit, ex præſcripto noſtræ Societatis, alternis annis modò aliquid ex Vetere Teſtamento, modò exponere aliquid ex Nouo. Deinde illud etiam conſtabit, quid cauſæ fuerit, cur in his Commentariis præpoſterè priorem locum teneat Epiſtola ad Coloſſenſes, quàm ad Epheſios: illam enim explicui Cordubæ anno 1603. hanc aliquanto poſt; & cùm plerique loci quàm ſimillimi in vtraque Epiſtola reperiantur, non erant iterum eadem inculcanda in poſteriore Commentario, qui propterea ad priorem ſubinde refertur. Tametſi, vt ingenuè fatear, in aliis libris, quia non erant iidem Auditores, qui priores exceperant, nonnulla interdum diuerſis in locis iterantur, quæ tamen in Editione facillimum fuiſſet expungere; ſed quia detraheretur id, quod lucem affert verbis, quæ explicantur, & quia id raro admodùm fit, & pro inſtituta noſtra breuitate perpaucis, exiguum iſtud diſpendium non erit, vt ſpero, ſine temporis, doctrinæque compendio. Denique poſteaquàm hæc ego dictaui, & illorum nutu, quibus omnes vitæ meæ rationes permiſi, ſex iam ipſos annos ab Scholis ad alias functiones euocatus ſum, prodierunt in lucem ex noſtro Ordine luculentiſſimi Commentarij in Prophetas, in Epiſtolas Paulinas, & Canonicas, quos ſi nactus fuiſſem, cùm hæc elucubrabam, næ ego doctiſſimos viros non ſine debita laude identidem citauiſſem, atque ex illorum chryſtallinis fontibus meos qualeſcumque hortulos vberiùs irrigaſſem.

Alterum

Alterum eſt ; me de induſtria omiſiſſe notulas apponi ſolitas ad oram pagellarum , ſiue continentes compendia eorum , quæ dicuntur ; ſiue indicantes ſacræ Scripturæ loca, nominaue Auctorum , qui laudantur in Commentario. Quia cum adeò exactos totius operis Indices , quàm fieri potuit accuratiſſimè , ego ipſe elaborauerim , valdéque copioſum vnum locorum Moralium ad vſum Concionatorum adiecerim, nullus, opinor, erit lector tam fugitans laboris , quin ex tot Indicibus , quod requirit, negotio facili deprehendat.

Tertium denique eſt:cùm paſſim Hebraicus,Græcúſque textus in his Commentariis expendatur,atque ex harum liguarum idiotiſmis, & proprietate ſubinde Vulgati intelligentia, genuinúſque ſenſus illuſtretur ; habuiſſe me quidem in votis , vt voces originales natiuis expreſſæ characteribus ederentur, vel certè è regione Latinarum litterarum , quibus vtcumque exprimuntur, apponerentur ad marginem. Sed quia id optare magis licuit , quàm ſperare multas ob cauſas , harum linguarum periti lectores ferent æquo animo pro ſua benignitate , conſuléntque ipſos Hebraicos , & Græcos codices , noſtra iam ætate omnibus ferè obuios. Faxit , obſecro , Deus , vt ex his meis laboribus , ac vigiliis ardens aliqua Diuini amoris ſcintilla in legentium animis concipiatur. Vale.

CENSVRA REVERENDISSIMI P. MAGISTRI FR. ANTONII PEREZ,

Sancti Officij Conſultoris, & olim totius ſacræ Benedictinorum Familiæ Generalis.

Commentaria exegetica iſta , quæ R. admodum P. Auguſtinus de Quiros Societatis Ieſu ſtruxit in Cantica Moyſi, & Ezechiæ ; atque in Prophetas Nahum , & Malachiam ; & in B. Pauli Epiſtolas ad Epheſios, & Coloſſenſes ; & in Beatorum Iacobi, & Iudæ Canonicas, pro Regio Senatu vidi , & expendi , & planè hauſi, magno Fidei Catholicæ fœnore in lucem poſſe prodire, vtpote dilucida , viuida , ac re litteraria plena fideiq́; vndique congrua. Matriti apud B. Martini Benedictinorum cœnobium, Kalendis Februarij. An. 1621.

Fr. Antonius Perez.

EGO

EGo Ioannes Forerius Societatis IESV in Prouincia Lugdunenſi Præpoſitus Prouincialis, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Chriſtianiſſimis HENRICO III. 10. Maij, 1583. HENRICO IV. 20. Decembris, 1606. & LVDOVICO XIII. nunc regnante, 14. Februarij 1611. conceſſum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne Libros ab hominibus noſtræ Societatis compoſitos abſque Superiorum eius permiſſione imprimant: permitto LVDOVICO PROST, Hæredi ROVILLE, Lugdunenſi Bibliopolæ, vt Librum qui inſcribitur: *Commentarij Exegetici litterales in poſtremum Canticum Moyſis, Iſaiæ Cap. XXXVIII. Canticúmque Ezechiæ, in Prophetas Nahum & Malachiam, B. Pauli Epiſtolas ad Epheſ. & Coloſſ. & BB. Iacobi & Iudæ Canonicas, Authore P. Auguſtino de Quiros Societatis* IESV *Doctore Theologo:* ad ſex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere poſſit. Datum Lugduni 5. Decembris 1622.

IOANNES FORERIVS.

OPus hoc, cui inſcriptio eſt: *Commentarij Exegetici litterales in poſtremum Canticum Moyſis, Iſaiæ Cap. XXXVIII. Canticúmque Ezechiæ, in Prophetas Nahum & Malachiam, B. Pauli Epiſtolas ad Epheſ. & Coloſſ. & BB. Iacobi & Iudæ Canonicas, Authore P. Auguſtino De Quiros Societatis* IESV *Doctore Theologo:* Ego Aduocatus Regius typis mandari ac demum in lucem exponi conſentio. Lugduni die 17. Februarij 1623.

BOLLIOVD.

OPus hoc, quod inſcribitur: *Commentarij Exegetici litterales in poſtremum Canticum Moyſis, Iſaiæ Cap. XXXVIII. Canticúmque Ezechiæ, in Prophetas Nahum & Malachiam, B. Pauli Epiſtolas ad Epheſ. & Coloſſ. & BB. Iacobi, & Iudæ Canonicas*; à LVDOVICO PROST, Hæredis ROVILLE Bibliopola Lugdunenſi in lucem dari permittimus, ac ſimul ne quis citra factam ei poteſtatem denuo excudat, interdicimus. Datum Lugduni die 18. Menſis Februarij, anno 1623.

DE CHAPONAY.

DISPVTATIO
DE SENSIBVS SACRÆ SCRIPTVRÆ.

SECTIO I.

Quis ſit ſenſus litteralis.

SENSVS Litteralis, ſeu Hiſtoricus eſt ille, quem primò Spiritus ſanctus ex ſignificatione ipſa vocum ſignificare intendit. Non dixi eſſe eum, quem voces ipſæ proximè, & immediatè ſignificant; quia cùm ſacra Scriptura referta ſit metaphoris, cæteríſque tropis, ſententia ſæpe numero petenda eſt, non ex vocibus in propria ſignificatione acceptis, ſed in tranſlatitia, atque adeò ex mente, & intentione dicentis. Iubet Chriſtus Matth.5.n.29.& cap.18.n.9. *Si oculus tuus ſcandalizat te, erue eum, & proijce abs te.* Si propriè ſumerentur voces, & crudelis, & abſurda ſententia videretur; nec vacaret culpa oculum effodere: ſunt ergo tranſlatè intelligendæ, vt ſenſus ſit: ſi res tibi perinde coniuncta, atque dilecta, vt proprius oculus, ſcandalizat te, vel cum ſummo animi dolore, à te longiſſimè diſiunge. Ad hyperbolen refert Maldonatus Matth.5.n.29. vt ſunt referenda illa ad Galat.4. n.15. *Si fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi.* Illa item Geneſ.11.n.4. *Faciamus nobis ciuitatem, & turrim, cuius culmen pertingat ad cælum:* & Prouerb.17. n.12. *Expedit magis vrſæ occurrere, raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti in ſtultitia ſua.*

Verba illa Geneſ.3. n.22. *Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt*; cùm ſint ironicè dicta, non ſolùm aliter, ac ſonant, accipienda ſunt, ſed contrario prorſus ſenſu. Pollicitus fuerat ſerpens, n.5. *Eritis ſicut Dij:* ergo per irriſionem, exturbato iam è ſumma dignitate in ſummam miſeriam homini ironicè inſultat Deus: Intuemini Adamum factum ſcilicet omnipotentem, natura immortalem, per ſe beatum, & omnia ſcientia comprehendentem: tunc nempe, cùm imbecillus, & ignorantiæ, calamitati, morti denique obnoxius fuerat effectus.

Dixi, eum eſſe ſenſum litteralem, quem Spiritus ſanctus ſignificare intendit: quia, vt colligitur ex Auguſt. lib.12. Confeſſ. c.31. interdum, vbi multiplex ſub eiſdem verbis intelligentia ſubeſt, aliquis poteſt eſſe ſenſus litteralis intentus ab Spiritu ſancto, qui non ſit intentus à ſacro Scriptore. Certè in nonnullis oraculis Prophetarum id etiam concedit Vazquez 1.part.diſp.17.c.3.n.8. Sic etiam terror ille iniectus Ezechiæ, Iſai.38.n.1. *Diſpone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues*; non fuit intelligendus ſecundum mentem Prophetæ, cùm poſteà Rex per annos quindecim vitam propagarit. Sic Prophetia illa Ionæ 3. n.4. *Adhuc*

quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur; non fuit accipienda ſecundum intentionem Prophetæ, ſed Dei, cui fuerunt non abſolutæ, ſed comminatoriæ illæ Prophetiæ: vt doctè diſputat Ribera. Ionæ 3. à num. 17. ad 28. Molina 1. part. quæſt. 19. Enriquez lib. de Fine. cap. 4. §. 2. litt. N. & cap. 13. n. 6.

Ad cognoſcendum verò certum ſenſum litteralem, commodiſſima illa regula præcipi ſolet, vt alterius loci, aut Conciliorum expoſitionem teneamus: vbi hæc deſunt, eam corrogemus à Patribus Eccleſiæ, qui præcipuo quodam lumine Diuini Spiritus illuſtrati, Scripturæ intelligentiam aſſecuti ſunt. Vide Trident. Seſſ. 4. Decreti, cap. 2. Mendozam quæſt. 2. poſitiua, pag. 170. Riberam procœmio Commentariorum in Aggæum. Canum lib. 7. de Locis cap. 3. Ioann. Ferdin. in ſuo Theſauro, prælud. 6. n. 2. Barrad. Prologo in Concordiam Euang.

Illud etiam operæ pretium eſt annotare; ita nobis inhærendum eſſe Sanctorum expoſitionibus, vt ſimul meminerimus, homines eos fuiſſe, atque adeò potuiſſe labi. Audi Auguſtinum, qua erat animi demiſſione, ingenuè de ſe ipſo confitentem, tom. 7. lib. de Dono perſeuerantiæ cap. 21. [Neminem velim ſic amplecti omnia mea, vt me ſequatur: niſi in iis, in quibus me non errare perſpexerit. Nam propterea nunc facio libros, in quibus opuſcula mea retractanda ſuſcepi, vt nec me ipſum in omnibus me ſecutū fuiſſe demonſtrē.] Audi, quid idē Sanctus Doctor de aliis Eccleſiaſticis Scriptoribus ſentiat, epiſt. 19. ad Hieronymum:] Ego fateor charitati tuæ, ſolis eis Scripturarum libris, qui iam Canonici appellantur, didici hunc timorem, honorémque deferre, vt nullum eorum auctorem ſcribendo aliquid erraſſe, firmiſſimè credam. Alios autem ita lego, vt quantalibet ſanctitate, doctrináque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipſi ita ſenſerunt; ſed quia mihi vel per illos Auctores Canónicos, vel probabili ratione, quod à vero non abhorreat, perſuadere potuerunt.] Hactenus Auguſtinus. Cuius verba citantur à Gratiano in Decreto, diſt. 9. cap. 5. Non igitur eſt, cur quiſquam miretur, ac multò minùs cur tragœdias excitet, ſi videat interpretem librorum Diuinorum, rationum momentis impulſum, vel tranſuerſum vnguem à Patrum expoſitione diſcedere. Lege doctam ſuper hac re Pererij Diſputationem, quæ vltima eſt Tomi 1. Comment. in Geneſim.

SECTIO II.

Quid ſit ſenſus Myſticus.

Res eſt omnino certa, & explorata, quam plurima ſacræ Scripturæ loca, non ſolùm continere ſenſum litteralem, ſed etiam ſpiritualem, ſeu myſticum. Probant eruditè Ribera Procœmio Comment. in Ionam, & Vazq. 1 p. diſp. 16. Hoc ſcilicet confirmat celebris illa Gregorij ſententia, lib. 20. Moral. cap. 1. [Mos eſt ſacræ Scripturæ, vt vno, eodémque ſermone, dum narrat geſtum, prodat myſterium]

Eſt autem ſenſus myſticus, quem res ipſæ vocibus ſignificatæ, propter ſimilitudinem, quam cum aliis rebus habent, ex intentione Spiritus Sancti vlteriùs ſignificant. Itaque ſpiritualis ſenſus remotè, ac mediatè ſignificatur per verba; proximè verò, & immediatè, per res ipſas, quæ verbis immediatè ſignificātur. Si

enim

enim homines cordati, atque prudentes poſſunt, ac ſæpe ſolent, actionibus, & rebus ipſis animi ſui ſenſa ſignificãter enũtiare; quãto potiori iure infinitę Dei Sapientiæ id concedẽdum eſt? Exempla ſuppeditat vetus Hiſtoria in Periandro, atque Tarquinio: quorum primus, referente Ariſtotele lib. 3. Politic. c. 9. ſupereminentes ſpicas demetebat, & ſegetem æquabat: alter apud Liuium lib. 1. Decad. 1. papauerũ capita bacillo decutiebat. Et Periander quidẽ denotauit actiõne illa, ciuium omnium æqualitatem procurandam: Tarquinius verò, Gabiniorũ Principes plùs nimio ſuperbientes, è medio tollendos eſſe, ſolerter indicauit.

Cùm ergo myſtici ſenſus proximum ſignũ ſit ſenſus ipſe litteralis, ſeu, quod idem eſt, res ipſæ hiſtorico ſenſu ſignificatæ, conſequens neceſſariò fit, vt ſpiritualis ſenſus ſuperfundetur in litterali, eúmque ſupponat. In interpretatione ergo Scripturæ ſacræ ſecundum myſticum ſenſum, illud apprimè obſeruãdum eſt, ne vlla vis inferatur litterali. Eatenus enim ſimile fit vero, intentum fuiſſe ab Spiritu ſancto ſpiritualem ſenſum, quatenus cum litterali cohæret, quem conſtat Spiritum ſanctum intendiſſe. Notauit hoc Ribera Prol. in Malach. n. 9. & Mendoza q. 2. poſitiua, & Pererius tom. 4. in Geneſ. cap. 25. n. 52

Hic ergo ſenſus ſpiritualis, ſalua fide, negari non poteſt. Matth. 12. n. 39. ait Chriſtus: *Signum non dabitur ei, niſi ſignũ Ionæ Prophetæ,* &c. Vbi perſpicuè docet, rem illam totam fuiſſe typum ſepulturæ, & reſurrectionis ſuæ: quare neceſſariò fateri debemus, ſub illa hiſtoria ſenſum myſticum latuiſſe. Ioann. 3. n. 14. *Sicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet Filium hominis.* Vbi indubitatum eſt, ſerpentis illius exaltatione Chriſtum actum in crucem figurari.

Meritò igitur Apoſtolus 1. Corint. 10. cùm de Hebræo populo longam narrationem texuiſſet, concludit ad extremum n. 11. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis.* Commemorat verò inter alia n. 4. *Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos petra: petra autem erat Chriſtus.* Vnde apertè liquet, Chriſtum, qui contenta voce clamabat, Ioan. 3. n. 37. *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat*; petra illa, quæ ſitienti Populo vberrimos præbuit latices, adumbrari; imò & ipſa petra planè corporea, atque adeo ſaxea, propter hãc ſpiritalem ſignificationem ſpiritalis appellatur. Sed quando huc incidimus, non inuoluam ſilentio, quod ſcribit Genebr. Pſalm. 77. nu. 19. affirmat enim, quòd petra illa, percuſſa virga Moyſis, non modo tunc ſitim Populi expleuit, ſed Angeli miniſterio deportata, quocumque per deſertum demigrarent, eos comitabatur, dulciſſimis, & largiſſimis aquis perpetuò manans. Quod minimè mirum videri debet perpendenti, Angelos eidem populo, & nubem, & facem prætuliſſe, & ſuauiſſimam illam eſcam eſurientibus præparaſſe. Ita ſentire videtur Tertull. lib. de Patient. cap. 5. [Poſt Mannæ eſcatilem pluuiam, poſt petræ aquatilem ſequelam] Et lib. de Baptiſmo cap. 9. [Hæc eſt aqua, quæ de comite petra populo profluebat.]

SECTIO III.

Quotuplex ſit ſenſus Myſticus.

TRiplex eſt ſenſus Myſticus: nam res ſignificata per litteram, vel eſt figura rei pertinentis ad ſtatum Eccleſiæ triumphantis; & hic eſt ſenſus Anagogicus: vel ad ſtatum Eccleſiæ militantis, & tunc vel refertur ad myſteria fidei; & hic eſt ſenſus Allegoricus: vel ſpectat

ad formandos mores;qui ſenſus dicitur Tropologicus. Perſpicuè comprehenditur hæc diuiſio duobus carminibus traditis à Lyrano Prologo Bibliorum.

Littera geſta docet : quid credas, Allegoria:
Moralis, quid agas : quò tendas, Anagogia.

Exemplum ſuppetit perilluſtre, vbi quatuor iſti cernuntur ſenſus,ad G alat. 4.n.22. *Abr.ham duos filios habuit : vnum de ancilla & vnum de libera.* Ecce ſenſus hiſtoricus. Quæ vero deinde ſub i ungit,n.23. *Quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta*; manifeſtè ſpectant ad Allegoricum. Rurſus,cùm ait num.26. *Illa autem, quæ ſurſum eſt, Ieruſalem, libera eſt, qua eſt mater noſtra*; ſenſum explicat Anagogicum. Cùm denique mores inſtruit,num.29. *Sed quomodò tunc is, qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum, ita & nunc*, &c. Tropologicum ſenſum illuſtrat.

Peti etiam poteſt accommodatiſſimum exemplum ex Hieronymo in 16. c. Ezech. in hac voce *Hieruſalem :* quæ in ſenſu litterali ſignificat præcipuam vrbem Palæſtinæ, idque paſſim in ſacris litteris. In Allegorico, Eccleſiam militantem. Apoc.21.num.2. *Vidi ſanctam ciuitatem Ieruſalem nouam, deſcendentem de cœlo, à Deo paratam*, &c. In Tropologico, animam fidelem. Iſai.52. num.2. *Excutere de puluere, conſurge; ſede Ieruſalem : ſolue vincula colli tui captiua filia Sion.* Denique in Anagogico, Eccleſiam triumphantem : vt proxime vidimus ad Galat.4.n.26.& Apoc.3.num.12. Lege ibi Riberam num.32.& Expoſitores Pſalm.147. *Lauda Ieruſalem Dominum, &c.*

SECTIO IV.

Vter ſenſus præſtantior ſit.

MYſticus ſenſus veteris Teſtamenti longè nobilior eſt, atque præſtantior litterali; cùm hic vmbram duntaxat, ille veritatem ſolidam, expreſſámque contineat iuxta id Coloſſ.2.nu.17. *Quæ ſunt vmbra futurorum; corpus autem Chriſti.* & ad Hebr.10.n.1. *Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum.* Vide Perer. Tom.4.in Geneſ.cap.25.n.52

Neque ſolum potior eſt, atque nobilior litterali,ſed etiam multò magis intentus ab Spiritu ſancto. Ratio eſt in promptu. Nam hic ſenſus ſemper eſt de rebus altioribus; nempe de myſteriis Chriſti, eiúſque Eccleſiæ. Vnde frequenter ab Origene, Hieronymo, cæteríſque Patribus, modò altior, & ſublimior, modò ſacratior intellectus appellatur. Hiſtoricus autem de rebus humilioribus eſt. Vtrumque voluit Spiritus ſanctus Exod. 12. n.46. præcepto illo: *nec os illius confringetis :* ſcilicet & agni legalis oſſa non commiuui,& Chriſto in Cruce pendenti crura non eſſe confringenda, Ioan.19.n 36. Hoc quidem remotiùs; illud proximè. Sed quin hoc poſtremum primaria intentione maluerit, nemini dubium eſſe poteſt. Illuſtrat hoc.Ribera prælud.1.nu 21. exemplo ſatis accommodato, ex 1. Reg.20.n.21.cum Ionatas dicebat puero : *Ecce ſagittæ vltra te ſunt.* Proximè quidem puero indicabat, vbi ſagittam inueniret : remotius verò,ſed multò principaliùs monebat Dauid,vt fuga ſalutem peteret.

Luculentè hoc demonſtrauit Apoſtolus 1. Cor.9. n 9. vbi probans alendos

eſſe

eſſe miniſtros Eccleſiæ, ex myſtico ſenſu illius loci. Deut.25. n.4. *Non ligabis os bouis terentis in area fruges tuas*; continuo ſubiungit. *Nunquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos vtique hoc dicit?* Non negat Apoſtolus Deo curam eſſe de bobus. Quis enim poſſet id negare, ſalua fide, de benigniſſima illius prouidentia, *qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum?* Pſalm. 146.n 9. Nimirum pulli coruorum recens excluſi, candidi ſunt, vel quia implumes, vel plumis ipſis albicantibus; atque ideo velut ſuſpecti, & ſpurij negliguntur à parentibus. Pipientibus ergo præ fame Deus immittit muſcas, quæ ſeſe in eorũ fauces inſinuent: vel eos alit roſcida quadam aura: Quod eximium eſt argumentum Diuinæ prouidentiæ, aues tam tetras aſpectu, tã aſperas crocitu, carniuoras, & voraciſſimas, ab ipſo Deo, tanquã à nutrice, ſuſtẽtari Iob.38. n 41. *Quis præparat coruo eſcam ſuam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes eo quod non habeant cibum?* Non itaque negat Apoſtolus, Deo curæ eſſe boues; ſed docet, multò magis voluiſſe præcipere, vt miniſtri Euangelici alerentur. Nam ſi inhumanum eſt, boui trituranti os alligari; quantò inhumanius, atque iniquius cenſeri debet, homini tua cauſa laboranti dignam mercedem non retribuere?

Signatè dixi, ſenſum myſticum Veteris teſtamenti nobiliorem eſſe litterali: ſecùs enim eſt de Nouo. Nam & Chriſti paſſio extra portam tropologico ſenſu repræſentat id, quod minus eſt, ſcilicet & nos item debere ad Chriſtum imitandum extra caſtra prodire. Ad Hebr.13.n.12. *Extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes.* Notauit hoc Vazquez 1.part.diſp.16.cap.1.

SECTIO V.

An ex ſenſu myſtico ducatur efficax argumentum.

Communis opinio fert, ex ſenſu myſtico inefficax deſumi argumentum ad fidei dogmata confirmanda. In quam ſententiam dixiſſe videtur Dionyſ. epiſt.17. ad Polycarp. *Myſtica Theologia non arguit.* Ratio verò id ſuadet: nam ſenſus litteralis ita manifeſtus eſt, vt inde efficaciſſima promantur argumenta. Myſticus verò propterea myſticus, & ſpiritualis appellatur, quod intus in rebus ipſis quaſi reconditum myſterium delitſcat, & quaſi ſpiritus in corpore aciem fugiat.

Nihilominus cenſeo, ſenſum myſticum natura ſua non minus valere, quàm hiſtoricum ad dogmata fidei ſtabilienda: quare vbi conſtiterit, aut ex altero Scripturæ loco, aut ex Patrum conſenſu, ſiue ex Eccleſiæ traditione, illum intentum fuiſſe ab Spiritu Sancto, validiſſimum conficiet argumentum. Ratio conuincens eſt. Propterea ſenſus litteralis valet ad dogmata fulciẽda, quia illum intendit Spiritus Sanctus: ſed idem intendit etiam myſticum, imò in Veteri Teſtamento principalius, quàm hiſtoricum; ergo eiuſdem erit firmamenti.

Sic ſæpe argumentatur Paulus, vt ad Rom.10.num.18. *Sed dico: Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* In hoc loco ex Pſalm.18.num.5. vbi ad litteram de cælis ſermo eſt, probat Euangelij prædicationem toto terrarum orbe promulgandam. Sed nimirum cæli adumbrabant Apoſtolos ex intentione Spiritus Sancti.

 Licèt

Licet Tolet.notat.12.etiam in ſenſu hiſtorico de Apoſtolis exponat.

Argumentum illud ex Deut.25. n.4. (de quo ſectione 4.) non ſolùm vſurpauit Paulus 1.Corint.9.n.9. ſed & 1.Timoth.5.n.17. *Qui bene præſunt preſbyteri, duplici honore digni habeantur : maximè qui laborant in verbo, & doctrina : dicit enim Scriptura : Non alligabis os boui trituranti.*

Ad Hebr. 1. nu.5. probat Apoſtolus Chriſti Diuinitatem ex ſenſu myſtico illius loci 2.Regum 7.n.14.*Ego ero illi in Patrem, & ipſe erit mihi in filium.* Quod perſpicuum eſt, in ſenſu litterali pertinere ad Salomonem. Qui plura volet exempla, legat Rib.in illud cap.1.ad Hebr.n.54. & Prælud.1.in Proph.nu.22. Vazquez,1.p.diſp.17.c.5. Pererium Tom 4,in Geneſ.c.25.n.49

Fateor quidé,ſæpe ex accidenti inefficax duci argumentum ex ſenſu myſtico, quia aut nobis ignotus eſt, aut non conſtat illis, quibus cum diſputamus:proptereà quod ex rerum inter ſe ſimilitudine capitur,quæ incertior,& obſcurior eſt, quàm vocum ſignificatio, vnde ſenſus elicitur hiſtoricus. Præclarè enim Hieronymus in cap.13. Matthæ. cum de fermenti explicatione, & ad Sacroſanctam Trinitatem accommodatione quædam retuliſſet,continuò ſubiungit. [Pius ſenſus;ſed nunquam Parabolæ,& dubia ænigmatum intelligentia poteſt ad auctoritatem dogmatum proficere.] Auguſtinus item, tom.6. lib.1.contra Aduerſarium legis, cap.13.in eandem ſententiam rectè dixit. [Illud,quod magis Propheta,huius libri Auctor intendit,vt eius narratio rerum factarum,eſſet etiam præfiguratio futurarum, non eſt contentioſis, & infidelibus ſenſibus ingerendum. Sed hec ipſum ſæpe etiam vſu venit in ipſo ſenſu hiſtorico.Nam cum loci alicuius, in quo videlicet exponendo ſuam auctoritatem non interpoſuit Eccleſia, ſenſus litteralis aut nobis, aut aduerſariis dubius eſt, firmum ex eo argumentum deſumi non poteſt ad illos reuincendos.

SECTIO VI.

In plerìſque locis veteris Teſtamenti nullum alium hiſtoricum ſubeſſe ſenſum,niſi ſpectantem ad Chriſtum.

TAnquam certum in fide ſtatuendum eſt, in multis Prophetarum oraculis adeò expreſſis, atque perſpicuis verbis Chriſtum eſſe prænunciatum,vt ea vel obtorta gula,ad nullam aliam perſonam Veteris Teſtamenti poſſint detorqueri. Hæc aſſertio definita eſt in Concilio Conſtantinopolitano V.Act.5.(habetur in Editione noua tom.2.pag.688.) & in Romano ſub Vigilio, cuius decreta extant in Bibliotheca Vaticana. Referúntque teſtes oculati Turrianus, lib. 2. Conſtitut. Clementis Romani,c.5. Vazquez 1.part.diſp.16.c.4.n.15.Prado in Commentario Iſagogico in Ezech.ſect.3.

Eiuſmodi ſunt illa vaticinia,quæ paſſim citantur ab Apoſtolis,& Euangeliſtis: vt Pſalm.21. num. 1. *Deus Deus meus reſpice in me : quare me dereliquiſti?* Matth.27.num.46.& Marc.15.n.34. Eodem Pſalm.n.18. *Foderunt manus meas, & pedes meos.*& num.19.*Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea:*Matth.27.n.35.Marc.15. n.24. Luc.13.n.34. Ion.19.n.18

Vnus Iſaias plura nobis per multa capita ſuppeditabit exempla. cap.7.n.14. *Ecce*

Ecce Virgo concipiet, & pariet filium: Matth. 1. n. 23. cap. 9. n. 6. *Paruulus enim datus eſt nobis.* & nu. 2. *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam:* Matth. 4 num. 15. cap. 11. num. 10. *In die illa radix Ieſſe:* Roman. 15. num. 12. cap. 28. n. 16. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem:* Matth. 21. num. 42. Act. 4. num. 11. & 1. Petr. 2. num. 7. ad Rom. 9. num. 33. cap. 52. n. 4. *Verè languores noſtros ipſe tulit:* Matth. 8. nu. 17. & 1. Petr. 2. n. 24. Eodem cap. 53. num. 7. *Sicut ouis ad occiſionem ducetur:* Act. 8. num. 32. Eodem item cap. num. 12. *Cum ſceleratis reputatus eſt:* Marc. 15. num. 28. Luc. 22. 37.

Sed age, videamus Apoſtolos ipſos hanc aſſertionem confirmantes. Exponens Petrus locum illum ex Palm. 15. num. 20. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem*; perſpicuè demonſtrat, non poſſe ad litteram Dauidi, ſed Chriſto conuenire, Act. 2. num. 29. *Liceat audenter dicere ad vos de Patriarcha Dauid, quoniam defunctus eſt, & ſepultus: & ſepulchrum eius eſt apud nos, &c.* Explicatiùs Paulus Act. 13. nu. 36. *David* (inquit) *appoſitus eſt ad Patres ſuos, & vidit corruptionem: quem verò Deus ſuſcitauit à mortuis, non vidit corruptionem.*

Atque huc ſpectat celebris ille tranſitus frequens in Prophetis, cùm exorſi res ſcribere ſui temporis, maiore quodam lumine ſubitò illuſtrati, & ſancti Spiritus afflatu quaſi abrepti, repentè præcidunt narrationis filum, & grandius quiddam, ſublimiúſque ſonantes, Hiſtoriæ ſuæ Chriſtum quàm aptiſſimè attexunt. Vide Pradum ſect. 5. & Riberam Oſee 2. num. 34. Sic facilè à multis explicatur illud 2. Reg. 7. num. 14. allatum ad Heb. 1. num. 5. Vide Acoſtam lib. 1. de Temporib. nouiſſimis cap. 11. & Rib. ad Heb. 1. num. 51.

SECTIO VII.

Sub eadem littera plures eſſe ſenſus litterales.

DIſertis verbis id concludit D. Thom. 1. part quęſt. 1. art. 10. corpore; ſolidámque rationem huius aſſertionis ſapientiſſimè reddit. [Quia ſenſus (inquit) litteralis eſt, quem Auctor intendit. Auctor autem ſacræ Scripturæ Deus eſt, qui omnia ſimul ſuo intellectu cõprehendit.] S Thomam ſequuntur cõmuniter Doctores, quos referunt Vazq. 1. P. diſp. 17. c. 2. & Molina q. 1. art. 10. diſp. 3. Bannez ibid. dub. 7.

Longiùs proceſſit D. Aug. lib 12. Confeſ. c. 31. vbi cenſet pertinere ad intelligentiam litteralem, [quidquid hîc veri potuimus inuenire; & quidquid nos non potuimus, aut nondum poſſumus, & tamen in eis inueniri poteſt.]

Admirabilem hanc fœcunditatem iam tum in primo ipſo Scripturæ aditu, ac veſtibulo, ideſt, in primis verbis Geneſeos Spiritus ſanctus luculenter expreſſit. Nam illa verba, *In principio creauit Deus cœlum. & terram,* multiplicem continent ſenſum litteralem, vt ex profeſſo probat Auguſt. lib. illo 12. Confeſſ. cap 10. *In principio,* ideſt, ante alia omnia: vt Pſalm. 101. num. 26. *Initio tu Domine terram fundaſti.* & Prouerb. 8. nu. 22. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequàm quidquam faceret à principio.* Atque ex iſto ſenſu litterali conuincitur error Græcorum aſſerentium, Angelos fuiſſe conditos ante mundum corporeum; quod eſſe contra fidem, affirmat Molina 1. part. quæſt. 61. art. 3.

Deinde

Deinde ex Concilio Lateranenſi cap. *Firmiter,* de ſumma Trinitate, & Fide Catholica, conſtat, eum eſſe ſenſum litteralem. *In principio,* hoc eſt, ab aliquo initio temporis. Vbi refellitur error Ariſtotelis aſſerentis fuiſſe mundum ab æterno: narratúrque Deum feciſſe, vt mundus, qui ex æternitate nullus fuerat, repentè, tum nimirum quando ei libuit, primùm eſſe inceperit: vt copioſè explicat Perer. in ſuis Commentariis.

Tertiò denique non eſt reiiciendus ſenſus alius litteralis, quem plerique ſacri Interpretes probant, & tuentur. *In principio,* ideſt, in Filio, *qui eſt principium,* ad Coloſſ. 1. n. 18. & Ioan. 8. n. 25. *Fecit enim Deus cælos in intellectu,* Pſalm. 135. n. 5. *Et verbo Domini cœli firmati ſunt*, Pſalm. 32. num. 6. Per Filium nempe, vt per Sapientiam Patris, *facta ſunt omnia, & ſine ipſo factum eſt nihil,* Ioan. 1. num. 3. *Per quem fecit & ſacula,* ad Hebr. 1. num. 2. *Quoniam in ipſo condita ſunt vniuerſa in cælis, & in terra,* ad Coloſſ. 1. num. 16.

Et quia huius aſſertionis paſſim ſuppetunt exempla, vnico ego duntaxat rem totam & declarabo, & confirmabo. Ioan. 11. num. 50. in illo nefario conſilio inito ad occidendum Chriſtum, ſuperbè nimis, & arroganter ſuam dixit ſententiam Caiphas. *Vos neſcitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit vobis, vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota Gens pereat.* Quæ verba ſine vlla dubitatione duplicem continebant ſenſum litteralem: vnum, qui reſpondebat menti iniquiſſimi Pontificis; videlicet è medio tollendum eſſe Chriſtum, ne tota Gens Iudæorum ad internecionem vſque deleretur à Romanis: alterum, quem teſte ipſo Euangeliſta, num. 51. ſignificare voluit Spiritus ſanctus; nimirùm expedire, vt Chriſtus tolleretur in Crucem, ad placandum Diuinum numen, hominum ſceleribus violatum, ne genus humanum vniuerſum funditus interiret. Quid ergo mirum videri debet, ſi dicamus Spiritum ſanctum intendiſſe vnico Scripturæ loco plures intelligentias exprimere litterales, quas verbis ipſis, atque contextui perſpiciebat congruenter adaptari?

Adeat, quæſo, Lector Commentarium noſtrum in ea verba Iudæ num. 8. *Maieſtatem autem blaſphemant:* ibíque reperiet hanc Theologicam aſſertionem luculentis ſacræ Scripturæ teſtimoniis, & exemplis perſpicuè confirmatam. Nunc pro inſtituta huius Diſputationis breuitate, hæc ſatis, ſupérque ſint.

IN

IN POSTREMVM CANTICVM MOYSI,

COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES:

AVCTORE

P. AVGVSTINO DE QVIROS

è Societate IESV.

De Auctore huius Cantici.

1 AVCTOREM huius Cantici fuiſſe Moyſen, nullus, quem ſciam, eſt qui reuocet in dubium. Ego verò minimè item dubius affirmare auſim, Ioſue etiam conditorem ſimul, & enunciatorem vnà cum Moyſe, huius carminis extitiſſe. Aio itaque, vtrumque diuinitus afflatum eoſdem verſus, eaſdem omnino voces, Spiritu ſancto dictante, conſcripſiſſe: vtrumque etiam exaratum poëma, audiente populo, altè, diſtinctéque, vel de ſcripto, vel memoriter potiùs recitaſſe. Et quamuis diuerſi modi excogitari poſſint, quibus conſcripſerint, & concinuerint ambo: qui & excogitantur, & expenduntur à Serario lib.1. in Ioſue cap.10. q.4. mihi tamen ille videtur facillimus fuiſſe modus ſcribendi, quem expoſui, quem vnico duntaxat exemplo, eóque maximè illuſtri confirmabo.

2 Poſt patratum à Deo ſtupendum illud miraculum, cùm marini fluctus, inſtar ſolidiſſimæ chryſtalli, obſtupuerunt: cùm Dei populus gradiens per maris alueum ſicca veſtigia preſſit in profundo, & in aduerſum littus incolumis euaſit; cùm ſoluta illa repentina glacie, inſequentes Ægyptij immenſis vorticibus obruti, dein in arenam eiecti opima ſpolia, & exultantis lætitiæ ſegetem ereptis è tanto diſcrimine præbuerunt. Tunc Moyſes, & vniuerſa multitudo prorupit in egregium illud Canticum, quod refertur

Exod.15. *Cãtemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt: equum, & aſcenſorem deiecit in mare.*

Sed edidit tunc Deus nouum prodigium, mea quidem ſententia, non minùs, ſed multò magis admirabile, & ſtupendum: quod malo vos audire relatum verbis Auctoris illius libri de mirabilibus Scripturæ, qui extat inter opera Auguſtini, tom.3. lib.1. cap.21. [Enormi ſatis admiratione, accidit dignum miraculum, vt cuncti pariter, ſenes cum pueris, & omnes ætates, eodem inſpirante flamine, vno quaſi ex ore, nulla præmonitione edocti, eaſdem continenter litteras decantarent in vnum. Et qui parum antè in profundo coram eis apparuerat, ipſe poſtmodum in tali Cantico eorum linguas, & ingenia gubernabat.] Hactenus ille auctor, & eo longè antiquior Chaldaicus Paraphraſtes eamdem retulit hiſtoriam. Cant. 2. in Editione Regia n.13. vbi ſignatè commemorat, etiam infantium, atque lactentium linguas fuiſſe ſolutas, ad celebrandas diuinas laudes; *Etiam pueri, inquit, & infantes laudauerunt Dominatorem ſæculi linguis ſuis.*

3 Atque hãc exiſtimo eſſe intelligentiam litteralem illius loci Sapient.10. n.15. *Tranſtulit illos per mare rubrum, & tranſuexit illos per aquam nimiam: inimicos autem illorum demerſit in mare, & ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo iuſti tulerunt ſpolia impiorum, & decantauerunt Domine nomen ſanctum tuum, & victricem manum tuam laudauerunt pariter,* Vbi expendendum eſt aduerbium illud *pariter*, ideſt, vno animo, vno quaſi ore, totidémque verbis, vt perſpicuum eſt ex ratione, quæ continuò ſubiungitur, quæ alioqui non modò nullius momenti, ſed & aliena à propoſito videretur. *Quoniam ſapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit diſertas.* Ideò videlicet victricem Dei dexterã decantauerunt pariter, quia diuina Sapientia mutis, & infantibus linguæ vſum anticipatò contulit, & ipſiſſima verba concinenda dictauit.

Quòd ſi ad illud Canticum edendum Spiritus ſanctus non ſolũ Moyſem, ſed ſimul etiã infinitam illã multitudinem afflauit, quid mirum, ſi fateamur, ipſius etiam dictãtis inſtinctu Ioſue ſimul cum Moyſe hoc poëma condidiſſe? diſertis enim verbis ait Scriptura, Deuter. 31. num.14. *Voca Ioſue, & ſtate in tabernaculo,* &c. & nu. 19. *Nunc itaque ſcribite vobis Canticum iſtud, & docete filios Iſraël.* Vterque etiam Canticum, audiente populo, recitauit. Deuter.32. n.44. *Venit ergo Moyſes, & locutus eſt omnia verba Cantici huius in auribus populi, ipſe, & Ioſue filius Nun.* Siue quia ambo pariter contenta adeò voce, vt à multitudine poſſet exaudiri, decantarunt. Siue quia præibat Moyſes verſum vnum præcinendo, eundémque ſtatim repetendo, Ioſue ſubſequebatur; ſiue quia alternis verſum vnum Moyſes, alterum concinebat Ioſue; ſiue denique totũ priùs carmen cecinit Moyſes remiſſa præ ſenectute voce, deinde verò, vt etiam à longè diſtantibus audiretur, Ioſue contentius, & clatiùs ob robuſtam, vegetámque ætatem, rurſus iterauit. 4

De forma, ſiue ſtylo.

Concordant Expoſitores, orationem eſſe cùm grauem, & ardentem, tum verò non ſolutam, ſed aſtrictam numeris; quod mirè valet ad iuuandam memoriam, mentémque numeroſo illo verborum ductu vehementiùs excitandam. Conſtanter enim hæc Moyſis extrema concio, carmen, ſiue Cãticum nominatur. Deut. 31. num.19. Num.21. num.22. & n.30. & 5

& cap.32.num.44. Memoriter autem ediſcendum eſſe, præcipit Deus ipſe, Deuteronom.31.num.19. *Scribite vobis Canticum iſtud, & docete filios Iſraël, vt memoriter teneant, & ore decantent.* Et num. 21. *Poſtquam inuenerint eum mala multa, & afflictiones, reſpondebit ei Canticum hoc pro teſtimonio, quod nulla delebit obliuio ex ore ſeminis tui.* Reſpondebit autem Canticum hoc pro teſtimonio, quia cùm ob patrata ſcelera diuinam vltionem, acerbiſſimáſque calamitates incurrent, palàm conteſtabitur hoc Canticum, iam olim legis tranſgreſſoribus attrociſſima illa fuiſſe intentata ſupplicia.

6 Eſt verò hoc poëma (ſi alterum ipſius Moyſis excipias, & nonnulla capita Iobi) ex omni memoria longè vetuſtiſſimum, & antiquiſſimũ. Certum enim eſt, Moyſen omni Græca antiquitate, vel ipſorum Græcorum teſtimonio, fuiſſe antiquiorem. Floruit nimirùm ante prima illa totius Græciæ lumina, Orpheum, Linum, Muſæum, annis propè quadringentis. Homero autem, quem parentem antiquitatis, Solem omniũ doctrinarum, & fontem ingeniorum, veteres nominarunt, prior fuit Moyſes plus quingentis annis; probat hoc eruditè, vt ſolet, Pererius Exod.c.2.diſp.3.

7 Quo autem genere verſuum conſtet hoc poëma, res eſt explicatu difficilis: animaduerto enim grauiſſimos Auctores, & Hebraicæ linguæ ſcientiſſimos, inter ſe de huius carminis ratione diſſentire. Ioſephus quidem lib. 4.antiq. cap. vltimo, heroicos verſus eſſe affirmat. [Deinde, inquit, carmen hexametrum eis recitauit, quod ſcriptum reliquit in ſacro volumine, continens prædictionem futurorum.] Eodem genere verſus ſcriptũ etiam fuiſſe primum illud Canticum, quod habetur Exod.15. teſtatur idem Ioſephus lib.2.antiq.c 7.[Moyſes carmen, laudes Dei, & ob præſentẽ fauorem gratiarum actiones, continens, hexametro verſu compoſuit.] Euſebius Cæſarienſis lib.11. de præparatione Euangel.cap.3.[Sunt apud Iudęos artificioſiſſima carmina, vt Moyſis cantus ille magnus, & Pſ.118. qui heroico metro, quod hexametrũ dicitur, componuntur.] Heroicum poëma agnoſcit etiam Hieronymus in lib. Iob, ſic enim ait in præfatione illius libri. [Hexametri verſus ſunt, dactylo, ſpondæóque currentes.] ſed idẽ Hieronymus in epiſt. ad Paulam Vrbicam ita pronunciat de metro huius Cantici. [Debes ſcire, in prioribus pſalmis ſingulis litteris ſingulos verſiculos, qui trimetro iãbico cõſtant, eſſe ſubnexos; inferiores verò tetrametro iambico conſtare, ſicut & Deuteronomij Canticũ ſcriptum eſt.]

8 Quòd ſi tanta diſſenſio fuit inter doctiſſimos illos veteres de huius poematis mẽſura, quod certè euidens indicium eſt, etiam tum perobſcuram fuiſſe cognitionẽ Hebraicæ poëſeos: nemini mirum videri debet, noſtra memoria poëſim illam antiquam penitus ignorari ab iis etiam, qui ex aſſiduo rerum Hebraicarum ſtudio pallorem ſibi, & maciem contraxerunt. Maſſius quidem vir, ſi quiſpiam alius, noſtro ſæculo Hebraicè apprimè doctus, ita de ſe ipſo ingenuè confitetur Ioſue.10.verſ.12.[Poſui ego certè (cur non confitear meam curioſitatẽ) nonnihil ſtudij in ea re inuenienda, ſed fruſtra, nihil enim ſatis certi abſque præmonſtratore video me de Hebraicarum ſyllabarum numeris, ac proinde neque de verſuum mẽſuris, modíſque poſſe percipere.] Cardinalis Bellarm. in Hebraicis inſtitutionibus par. 4.c.5. disertè pronunciat, priſcam illam poëticã Moyſis, & prophetarum iam nunc eſſe penitus ignotam. Eamdem ignorationem profitetur Genebrardus, in Pſ.4. Lorinus Sapient.10.

verſ. 20. Magallianus præfatione in Cantic. 1. Moyſis num. 7. Delrius in Thren. cap. 1. littera Aleph. Serarius Ioſue 10. quæſt. 33. num. 3. Agellius procœmio in Pſalmos, pag. 4.

9 Quamuis hæc ita ſint, nemo tamen, qui Hebraicas litteras vel primoribus labris deguſtauerit, ibit inficias, in ſacris poëmatis, & ſignatè in hoc Cantico, poëticum quoddam artificium Hiſpanico noſtro perſimile reperiri. Conſtant enim plerique verſus pari, ac certo ſyllabarum numero, & vocibus ſimiliter deſinétibus concluduntur. Agnouit etiam Hieronymus ſi minus hanc poëſim, longo poſt ſæculorum interuallo à recentioribus Hebræis frequentatã, eius certè veſtigium aliquod in ſacris libris, dum ait præfatione in Iob. [Interdum quoque Rythmus ipſe dulcis, & tinnulus fertur, numeris lege ſolutis.] Qui volet periculũ facere, expendat, ac metiatur huius Cantici verſ. 2. inueniet hemiſtichia æqualibus ſyllabis adſtricta, & ſimili exitu terminata. Qui auté plura noſſe auet de ſacra poëſi, adeat præter Auctores iam citatos, Ariam Montanum in c. 5. Iſai. Maldonatum procœmio in Threnos. Mendozam q. 3 poſitiua. Pined. præfatione in Iob cap. 4. Sixtum Senenſem lib. 8. Bibliothecæ hæreſi 2. Ghiſlerium præfatione in Cantic. cap. 4. Lilium Giraldum dialog. 1. de poëſi, & Lorinum præfatione in Pſalmos cap. 7.

Argumentum.

10 ISidorus Clarius de ſententia Hebræorum, hoc Moyſis Canticum breuem quandã totius legis ſummam eſſe affirmat: hîc enim videre licet in exiguum compendium artificiosè redacta. quæ grandibus illis voluminibus fuſiùs perſcribuntur. Hîc diuina omnipotẽtia; hîc bonitas; hîc magnificentia; hîc cæterę Deitatis perfectiones commendantur: hîc mundi molitio, hîc terrarum diſtributio: hîc populi Iſraëlitici electio graphycè depingitur. Hîc vnius, ſummíque Dei cultus ſeriò præcipitur, hîc Idololatriæ fœditas proponitur; hîc innumera beneficia in illum populum à Deo liberaliſſimè collata memorantur: hîc deniq; exprobratur ingratitudo, coarguuntur ſcelera, minæ iactantur, ſuppliciíque terrores intenduntur. Iure optimo L X X. Deut. 32. n. 44. vbi nos legimus, *Locutus eſt omnia verba Cantici huius.* Vocem Hebraicã *Sira*, id eſt, *Canticum:* ipſi *Nomu.* id eſt, legem, reddiderunt, ſic habet Editio L X X. Vaticana, *Et loquutus eſt omnia verba legis huius.* Verè enim hoc Canticum eſt quaſi compendiaria, & abbreuiata lex.

Atque vt nos etiam compendio 11
huius artificioſi compendij ſententiam, & argumentum perſtringamus. Moyſes in extremo vitæ actu diuinitus edoctus defectionem à Deo illius ingratiſſimi populi, ardore ſpiritus excandeſcens, cœlóſque & elementa conteſtatus acriter in illos inuehitur: commemorat diuina beneficia: ſcelera ipſorum, & ingratitudinem inculat, ac cœleſtis iræ, ſi in flagitiis progrediantur, minas intentás, ad extremum diuinam in eos, ſi reſipiſcant, miſericordiam, ſeuerámque in hoſtes vindictam pollicetur.

NVMERVS I.

Audite cœli, quæ loquor; audiat terra verba oris mei.

EVNDEM habemus Moyſen, 12
& auctorem, & interpretem huius loci; quia exiguum illi iam ſenectute confecto vitæ curriculum natura circumſcripſerat, propediémque è viuis exceſſurus erat: fœdus

parum

parum firmium, parúmque diuturnum videri poſſet, quod eo dumtaxat internuncio, ac teſte ſanciretur. Non ergo mortalem hominem, ſed immortales, & æternos teſtes adhibet; cœlum ipſum perpetuò duraturum, terramque conteſtatur; ſi ille populus fidem Deo aſtrictam, ſartam, tectámque ſeruauerit, ſi eius præceptis obedierit, Deum eos viciſſim omni bonorum copia cumulaturum. Sin fœdus initum violaſſet, ſumpturum atrociſſima ſupplicia, & eoſdem teſtes, (vt moris erat) primos in trangreſſores manus iniecturos. Cœlum cohibiturum pluias, terram arenti ſiccitate ſterilem, herbas, fruges, & fructus negaturam: lege cap. 31. Deuteronomij, vbi num. 28. tandem concludit Moyſes. *Inuocabo contra eos cœlum, & terram*, Hebraicè *Abidà*. 1. *conteſtabor*, vt vertit Regia. Tigurina: *Vt obteſter aduerſum eos cœlum, & terram*. Pagninus. *Teſtes inuocabo*. LXX. *Diamartyrome. Conteſtor eis cœlum, & terram*, quod rectè exponit Vatablus. [Volo creaturas permanentes citare teſtes contra vos, vt ſemper ferre poſſint teſtimonium aduerſus idololatriam veſtram.] Et ipſe Moyſes Deuter. 30. num. 19. *Teſtes inuocabo hodie cœlum, & terram, quòd propoſuerim vobis vitam, & mortem*. Vnde ſapientiſſimè iſtud poëma *proteſtationem Cantici* Machabæi nominarunt lib. 2. cap. 7. num. 6.

13 Relucet verò elegans quædam, grandis, & ardens Proſopopeia, à ſacris litteris longè illuſtriùs, quàm à prophanis auctoribus frequentata, cùm res mutæ, ac prorſus inanimæ, perinde quaſi ſpirantes, & animatæ in teſtes adhibentur: eiſque per luculentá effictionem non modò vita, ſed & ſenſus, viſus, & auditus, imò & ſermo etiam nonnunquam attribuitur: proferam pauca exempla de multis. Ioſue 24. num. 25. *Percuſſit ergo Ioſue in die illo fœdus, & tulit lapidem pergrandem, poſuítque eum ſubter quercum, quæ erat in ſanctuario Domini: & dixit ad omnem populum: en lapis iſte erit vobis in teſtimonium, quòd audierit omnia verba Dei, quæ locutus eſt vobis*. Perpēde, quid aſſerat ſacer textus: *quòd audierit*, ita ne verò? an lapis ille audiendi ſenſu præditus erat? Horrebant deſcriptores Bibliorum auditum attribui ſaxo; vnde pro *audierit, audieris*, audacter in Vulgatam intruſerunt, ſed Hebraicè legimus *ſameha, quòd ipſe audierit* lapis. LXX. reddiderunt, *oti autos akeroe, quòd hic audiuit omnia, quæ dicta ſunt:* vnde meritò in Editione Romana, ſublato, quod irrepſerat, mendo germana lectio ſuo nitori reſtituta, & venuſta proſopopeia conſeruata eſt. Geneſ. 31. n. 51. *en tumulus hic, & lapis, quem erexi inter me & te, teſtis erit, tumulus, inquam iſte, & lapis ſint in teſtimonium*. Deuter. 31. n. 26. *Tollite librum iſtum, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei veſtri, vt ſit ibi contra te in teſtimonium*. Sapient. 10. num. 7. *quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra*.

In hanc ſententiam exponit Maldonatus illa verba Chriſti, Matth. 10. 14
n. 14. *exeuntes foras de domo, vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus veſtris*. Nimirum vt oſtenderet Chriſtus, illum ipſum puluerem, quem in itinere ſuſcepto, ad prædicandū eis Euangeliū, collegerant Apoſtoli, in die Iudicij teſtem contra rebelles futurū, quia ſe recipere noluiſſent. Iacobi 5 num. 3. *Aurum, & argentum veſtrū æruginauit, & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit*, ideſt, tanquam teſtis incorruptus veſtram auaritiam, & crudelitatem in pauperes clamitabit, palámque teſtabitur, vos adeò fuiſſe ſordidos, & inhumanos, vt theſauros veſtros maluerítis ærugine abſumi, quàm pauperibus impendi: clamor enim attribuitur

hiſce teſtibus,licet vita , ſenſúque carentibus.Habacuc.2. n.11.*lapis de pariete clamabit,& lignum, quod inter iuncturas ædificiorum eſt,reſpondebit.* Quaſi dicat marmora ipſa pretioſa , & cypreſſina laquearia , alienis impendiis, & pauperum ſanguine,ſudoreq; conſtructa,vos iniurios , & raptores eſſe coarguēt,& cōtenta voce teſtabūtur.

15 Iam liquet intelligentia huius loci : perinde enim eſt,ac ſi Moyſes dicat,Vos, ô cœlum, terráque obteſtor, vos,alloquor;eſtote mihi teſtes eorū, quæ aduerſus hūc rebellem,& ingratum populum Dei nomine dicturus ſum.Teſtes videlicet futuri ſunt cœli aduerſus impios;teſtis item erit terra. Iob 20. n.27. *Reuelabunt cœli iniquitatem eius:& terra cōſurget aduerſus eum.* Pſal.49 n.4. *Aduocabit cœlum de ſurſum,& terram diſcernere populum ſuum: & annunciabunt cœli iuſtitiam eius, quoniam Deus iudex eſt.*

16 Eſt verò obſeruatione digniſſimū, hanc effictionem perſonnarum,ſenſu, vitáque carentium , quibus tamen à ſacris vatibus auditus, aſpectus , imò & clamor attribuitur , admirabilem vim atque potentiam diuinorum verborum patefacere, & ſimul non tacitè,aut obſcurè, ſed palàm , & apertè hominum,ſiue ſtoliditatem,& ſtuporem,ſiue obſtinationem,& peruicaciā incuſare. Quippe cum diuinum verbum ſaxa ipſa, ac res inanimas quodammodo afficiat,atque molliat. Ierem.23.nu.29. *nunquid non verba mea ſunt quaſi malleus conterens petram?* & tamen hominum animos ſaxis ipſis, & cautibus duriores , hæc tanta efficacitas non percellat, aut permoueat. Zachar.7. n.12. *cor ſuum poſuerunt , vt adamantem, ne audiant legem.*

Expendit hoc eloquētiſſime Chryſoſtomus homil.3.de pœnitentia , dū huic noſtro perſimilem verſat Iſaiæ locum ex cap.1.n.2. miratur Chryſoſtomus , cur exorſus Iſaias ſuum Vaticinium ; *Viſio Iſaiæ filij Amos , quam vidit ſuper Iudam , & Hieruſalem* : ſtatim ſermonem ſuum ad cœlos terramque deflectat : *audite cœli, & auribus percipe terra , quoniam Dominus loquutus eſt.* [Dimittens (inquit) rationales homines , irrationalibus cum elementis diſputas ? ita (inquit) quoniam irrationalibus irrationabiliores facti ſunt rationales.] Adducit ibi Chryſoſtomus exemplū egregium, ex 3. Reg. c.13. cùm Ieroboam adoleret incenſum ſuper aram in Bethel, vidit Propheta Regem furentem , idolum veneratum,Deum deſpectum, aſtātes vniuerſos trepidos, ac venerabundos. Hominéſque dimittit,ad altare dumtaxat lapideū inclamat n.2. *Altare, altare,hæc dicit Dominus.Ita ne*(ait Chryſoſtomus) *hominibus dimiſſis , lapidem alloqueris? Ita* (inquit) *quoniam quidem Rex eſt lapide ipſo inſenſibilior.* Id quod euentus ipſe declarauit. Altare namq; lapideū obſecundās imperio Prophetæ ſciſſum eſt,& in fragmēta diſſiluit; Rex verò ſilice,& caute durior,ac præfractior extēdit in Prophetā manum, ac niſi repentè manus ipſa diuina virtute exaruiſſet , acerbiſſimè Prophetā
trucidaſſet.Simile eſt,quod obſeruant 17
Patres circa illa verba Matth.27.n.51. *Terra mota eſt,& petra ſciſſæ ſunt.* Exclamat enim Ambroſ. lib.10. in Lucam. *O duriora ſaxis pectora Iudæorū! ſinduntur petræ,ſed horū corda durantur:horum immobilis duritia manet, orbe concuſſo.*

NVMERVS II.

Concreſcat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum; quaſi imber ſuper herbam , & quaſi ſtillæ ſuper gramina.

VERBVM *Iaharop*,quod Latinè Hieronymus extulit *Concreſcat* ; Tigurina,Regia,atq; Pagninus 18

Pagninus reddiderunt, *Stillabit*, ſed bene habet; nam vt à vulgato diſſentiunt, ita etiam inter ipſos non cõuenit Hebraizãtes. Caietanus enim vertit *Effundetur*; Vatablus, *Deſcendet*. Neutrum probat Oleaſter, cui propriè ſignificat *Defluere, quemadmodum fluit ſanguis ex iugulo*. Mea quidem ſententia, omnia eodem recidunt, & ſapientiſſimè Vulgatus videtur non ſolùm pluuiã exprimere voluiſſe, ſed pluuiæ ipſius originem ſpectaſſe; nubes enim, niſi concreſcant in imbrem, *nubes ſunt ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur*. Iudæ n.12. *Nubes, & ventus, & pluuia non ſequentes*. Prouerb.25.num.14.

19 Alij preſſiùs, & enucleatiùs ſingulas huius verſus voces examinant, donec ex proprietate Hebraici ſermonis efficiant, craſſiorem, vberiorémque pluuiam in herbas grandiores decidere: tenuiorem verò ſenſim, ac guttatim, roris inſtar, in teneriores plantulas perſtillare: non ſecùs debere concionatorem ad ſingulorum auditorum captum ſeipſum accommodare. Qui his delectatus argutiis, volet ſubtiliùs, atque curioſiùs has minutias conſectari, legat Oleaſtrum hic, Pinedam Iob 29. n.22. Giſlerium Cant.4. n.11. Barradas tom.2. lib.1. cap.11.

20 Ego enim exiſtimo, veriſſimam eſſe illam Scripturæ regulam, quam ex hoc ipſo loco confirmat Bellarminus Pſalm.1. verſ.1. frequentiſſimam eſſe conſuetudinẽ Prophetarum, eandem ſententiam, paululùm immutatis verbis continenter iterare; ita vt vna pars verſiculi ſit repetitio, vel explicatio alterius: ſic in altero Moyſis Cantico Exod.15.n.2. *Iſte Deus meus, & glorificabo eum: Deus Patris mei, & exaltabo eum*, & Pſal.33.num.1. *Benedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo*; & ſexcentis aliis locis. Aſſentior itaque Vatablo hîc aſſerenti [multis verbis eamdem rem dicit.]

Senſus itaque Moyſis eſt. Vtinam 21
doctrina mea efficiat, quod in agris aqua: opto etiam atque etiam, vt quemadmodum pluuia ſenſim, & placidè defluens ſuper terram, illam intimè perfundit, fœcundat, ac fertilem reddit; ita doctrina mea leniter deſcẽdens ſuper arentes, ac ſteriles animos veſtros, intimè etiam illos penetret, vt virtutum germina, æſtu torrida, reuireſcant. Ita videlicet cõgruet Moyſis votum cum illo Iſaiæ vaticinio cap.55.num.10. *Quomodo deſcendit imber, &c. Sic erit verbum meum, &c.*

Similitudo verò pluuiæ cũ doctri- 22
na, frequens eſt in S. Scriptura Eccleſiaſt.39. n.3. *Si enim Dominus magnus voluerit, ſpiritu intelligentiæ replebit illum, & ipſe tanquam imbres mittet eloquia ſapientiæ ſuæ*. Iob 29.n.22. *ſuper illos ſtillabat eloquium meum*. De cœleſti etiam Chriſti ſapientia legimus, Pſ.71. n.6. *Deſcendet ſicut pluuia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram*. Vide Agellium in eum locum, & Pinedam in Salomone lib.6 cap.20.

Non eſt omittenda verſio LXX. 23
apud quos prima illa verba, *concreſcat vt pluuia, doctrina mea*: ita illuſtrantur ex Hebræo: *expectetur, vt pluuia, eloquium meum*. Vbi elegans alluſio fit ad terram illam promiſſionis, in quã non ex fontibus, aut fluminibus aquæ ducebantur irriguæ, ſed è cœlo pluuias expectabat. Deuter.11.n.10. aptiſſimè itaque reddiderunt LXX. *expectetur, vt pluuia, eloquium meum*. Perinde ac ſi dicat Moyſes. Non eſt eloquiũ meum humano artificio, aut ingenio elaboratum; non ex doctrinarum theſauris depromptum: non ſicut irrigationes aquarũ, agricolarum arte, & induſtria ex humanæ ſapientiæ fontibus deriuatum; ſed ſicut pluuia diuinitus immiſſa, ſicut ros è cœlo defluẽs, ſic mea eſt expectãda, & excipienda doctrina: & vt ait Michæas cap.5. n.7. *quaſi ros à Do*

à Domino, & quaſi ſtillæ ſuper herbam. Non eſt nimirum ab humana ſolertia expectanda eiuſmodi pluuia; nullo hominum artificio talis ros infunditur agris: cœleſtis prouidẽtia, diuinum planè beneficium eſt. Fœlix ille diuini verbi concionator, qui hæc Moyſis verba, *expectetur vt pluuia eloquium meum,* poterit vſurpare; poterit autem ille, qui parebit ſaluberrimo Auguſtini conſilio, lib. 4 de doctrina Chriſtiana, cap. 15. [Orando pro ſe, & pro illis, quos eſt alloquuturus, ſit orator, antè quàm dictor: in ipſa hora iam vt dicat accedens, priuſquàm exerat proferentem linguam, ad Deum leuet animam ſitientem, vt eructet, quod biberit, vel quod impleuerit, fundat.]

NVMERVS III.

Quia nomen Domini inuocabo.

24 ASSENTIOR Abulenſi, & Oleaſtro aientibus, hæc verba redditionem, & cauſam continere verſiculi ſuperioris. Id enim apertè denotat particula illa cauſalis, *quia* ſiue, vt vertit Tigurina, *quoniam,* quę expreſsè habetur in Hebraico textu, & Editione LXX. & germana cauſa erat, cur tanquam pluuia cœlitus defluere verba Moyſis viderentur: cur tanquam temporarius imber, deberent expectari: quia inuocatione diuini nominis, ardentibúſque precibus illa ex cæleſti fonte hauſerat, quia *inde impleuerat, quod effunderet,* vt paulò antè dicebat Auguſtinus: & in eadem perſiſtens metaphora Gregorius, dum moraliter tractat verba illa Eccleſ. 1. num. 7. *Ad locum, vnde exeunt, flumina reuertuntur, vt iterum fluant.* Sic ait lib. 30. Moral. c. 2. [Etſi in prædicatione ſua exteriùs noſtris auribus per corporalia verba ſe fundant, mente tamen tacita ad conſiderandum ſemper ipſum fontem luminis reuertuntur. De quibus bene dicitur, *vt iterum fluant.* Quia dum videre Deum indeſinenter ſitiunt, quaſi decurſura foràs flumina intus ſemper oriuntur. Quatenus illic amando ſumunt, vnde ad nos prædicando defluant.]

25 Hinc expeditur à Pererio nodus ille Geneſ. 4. num 26. *iſte cœpit inuocare nomen Domini.* Eſt verò nodus explicatu ſanè difficilis; nam & Seth pater Enos floruit inſigni pietate, ac religione, & ante eum Abel non modò precibus, ſed religioſo etiam cultu, oblatíſque ſacrificiis nomen Domini inuocare cõſueuit; nec dubitari debet, quin omnium primus Adam per frequentes precationes, & oblationes Deum etiam inuocauerit: ſed propterea Enos dicitur primus inuocaſſe nomen Dei, quia nimirum nõ modò ipſe coluit pietatem, & religionem aduerſus Deum, ſed eamdem quoque religionẽ prædicando, diuulgando, alióſque homines edocendo cæpit populum ad exhibendum Deo cultum, paſſímque ac publicè, certis conceptis precum formulis, diuinum nomen inuocãdum congregare: itaque per metonymiam, inuocare nomen Domini eſt auctorem, & ſuaſorem primum huius publici cultus extitiſſe, atque id ipſum ex aſſiduis precationibus, tanquam ex fonte, deriuaſſe.

Date magnificentiam Deo noſtro.

26 PRobat Abulenſis ex Ariſt. 2. Ethicorum, magnificentiam propriè eſſe virtutem animi circa maximas expenſas; ſed quamuis ea vox apud Latinos ſcriptores frequentiùs ſignificet prolixam, atque adeò profuſam liberalitatem, vt conſtat ex illa antitheſi, *Odit populus Romanus priuatã luxuriã, publicam magnificentiam diligit:* tamen nõ adeò reſtringenda eſt frequentior

hæc

hæc ſignificatio, vt impropriè cenſeatur vertiſſe Vulgatus, aut Hebraicum nomen *Godel*, aut Græcum *Megalo. ſyne*. Nam teſte Cicerone, *Magnificentia etiam eſt rerum magnarum, & excelſarum cum animi ampla quadam, &*
27 *ſplendida propoſitione agitatio.* In ſacro
quidem ſermone vox *Magnificentia* non dubium eſt, quin magnitudinem, maieſtatem, amplitudinémque ſignificet 1. Paralip.29. n. 11. *Tua eſt Domine magnificentia. & potentia, & gloria.* Iudæ num.25. *Soli Deo gloria, & magnificentia.* & hactenus quidem de vi, & proprietate vocis, nunc intelligentia perſpicua erit.

28 Quia Deus per ſe eſt infinitè magnus, nihilque omnino illius magnitudini ex paruitate noſtræ mortalitatis accreſcit, magnificat homo Deum, non re quidem ipſa, magnitudinis aliquid illi conferendo (nihil enim homulus Deo conferre poteſt, quo maior fiat,) ſed immenſam illius magnitudinem, & excellentiam, tũ corde credendo, & debito cultu, ac reuerentia proſequendo, tum verò apud alios eximiis laudibus, & præconiis celebrando. *Itaque date magnificentiam Deo noſtro*, idem eſt, ac illud Pſal.33. n.4. *Magnificate Dominum mecum, &c.* & ad Rom.15. n.11. *Magnificate eum omnes populi.* Eſtque inſignis locus Eccleſ.43. n.32. *Glorificantes Dominum, quantumcumque potueritis, ſuperualebit enim adhuc, & admirabilis magnificentia eius.* Expreſſit autem Regius vates, ſolis laudibus duntaxat, non verò reipſa, magnificentiam attribui Deo. Pſal.68.num.31. *Et magnificabo eum in laude.* Pſal.144. num. 5. *Magnificentiam gloriæ ſanctitatis tuæ loquentur, &c.* Nulla verò vnquã pura creatura tantam dedit magnificẽtiam Deo, quantam beatiſſima Virgo, dum cecinit, Luc.1.num.46. *Magnificat anima mea Dominum.*

NVMERVS IV.

Dei perfecta ſunt opera.

Mvltiplicem habent in- 29
telligentiam verba iſta. Prima ſimpliciſſima eſt, aptiſſimóque nexu hæret ſententiæ ſuperiori, quid enim æquius, quid debitum magis, quàm ſupremum illud Numen, cuius vniuerſa opera ſunt omnibus numeris abſoluta, ampliſſimis laudibus celebrare? hominũ opera ſunt manca, mutila, vix inchoata, propterea enim vt refert Plinius in præfatione ad Veſpaſianum, ſummi illi pingendi, & fingendi artifices abſoluta opera, palámque propoſita, pendente titulo inſcripſerunt. *Apelles faciebat.* (Tanquam inchoata ſemper arte, & imperfecta, vt contra iudiciorum varietates Superesset artifici regreſſus ad veniam, velut emendaturo quidquid deſideraretur, ſi non eſſet interceptus.) Non eſt itaque humanæ imbecillitatis ſuis operibus, quantumuis limatis, & expolitis inſcribere, *Fecit*, ſed *faciebat*, vt oſtendat locum ſupereſſe correctioni. Dei ſolius eſt inſcribere, *Fecit*, ideſt, omnibus partibus expleuit, omnibus numeris abſoluit. Geneſ.1.n.31. *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valdè bona.* Eccleſ.3.n.14. *Didici, quod opera, quæ fecit Deus, perſeuerent in perpetuum, nec poſſumus eis quidquam addere, neque auferre, quæ fecit Deus, vt timeatur.*

Secunda explicatio eſt, quam inſi- 30
nuat Tigurina vertens ex Hebræo, *Opus illius petræ ſolidum eſt, quoniam omnes viæ eius ſunt iudicium.* Obſeruátque Vatablus, Deum appellari petrãm, ſiue rupem, ob ſtabilitatem, immutabilitatémque. Itaque iam nunc terrorem auditoribus incutit Moyſes propoſita ſeueriſſimi iudicij fixa in rebelles, ſtabilique ſententia: ab eo videli-

cet iudice lata, qui velut rupes immota ſit, inconcuſſis defixa radicibus, quem propterea nec precibus flectere, nec pretio corrumpere, nec vlla opum vi commouere poſſint. 1. Reg. 15.n.29. *Triumphator in Iſraël non parcet, & pœnitudine non flectetur.*

31 Pro clariore huius loci intelligentia, notandum eſt: hic attribui Deo nomen illud Hebraicum *Sur.* Quod propriè redditur, *Saxum, ſiue rupes, vel potius cautes,* aut ſi quod aliud nomen ſignificantius ſoliditatis, & firmitudinis agnoſcit Latinus ſermo; & vſque eò frequentatur hoc nomen in hoc Cantico Moyſis, vt in eo (quod mirabile ſanè eſt, nec myſterio vacare poteſt) non minus; quàm ſepties vſurpetur. Eſt autem germana cauſa huius compellationis, vt ea voce firmiſſimum, & ab omni hoſtili incurſione tutiſſimum Dei præſidiũ denotetur.

Primò. Quia ita natura comparatum eſt, vt edita, inacceſſa, & vndique prærupta rupes, quò videlicet hoſtium impetus ſuccedere, ac peruenire non queat, miſeris, & imbellibus tutum, ac certum perfugium ſit: ſic per irriſioné inſultat Dominus Moabitis. Ierem. 48.n.28. *Relinquite ciuitates, & habitate in petra.* Quaſi dicat, etiam ſi conſcendatis celſiſſimas rupes, inde tamen à Chaldæis detrahemini, vt comminatus eſt Idumæis per Abdiam, num. 4. *Si exaltatus fueris vt Aquila, & ſi inter ſydera poſueris nidum tuum, inde detraham te.*

32 Secundò. Quia Dauid frequentiſſimè gratias agit Deo, quòd eum præſenti iam hoſtium periculo ſubduxerit, & in petra, tanquam in tuto, collocauerit. Pſal. 26.n.7. *In petra exaltauit me.* Pſalm. 39.n.3. *Statuit ſupra petram pedes meos.* Siue re vera alludat, vt plerique volunt, ad petram illam diuidentem 1 Reg. 23.n.25. ſiue Deum ipſum petram, ac rupé appellet: quod ego magis probo; ſubeſt enim Hebraicè vox eadem *Sur.* & poſtquàm dixit Pſal. 60.num.2. *In petra exaltaſti me.* continuò ſubdit, n. 3. *Factus es ſpes mea, turris fortitudinis à facie inimici.* Quaſi dicat; non modò celſa, & abrupta rupes mihi fuiſti, quò inimicus conſcendere non valeat, ſed editiſſima etiam, & munitiſſima turris, ad hoſtiles impetus de loco ſuperiore propulſandos. Prouerb. 18.n.10. *Turris fortiſſima nomen Domini; ad ipſum currit iuſtus, & exaltabitur.*

Tertiò. Deus ipſe magnificè polli- 33
cetur Iuſto, Iſai. 33. n. 16. *Iſte in excelſis habitabit, munimenta ſaxorum ſublimitas eius. panis ei datus eſt, aquæ eius fideles ſunt.* Vbi luculentus eſt, & noſtræ explicationi mirificè congruens Forerij commentarius. *Sicut ab iniurijs hoſtium ſecuri ſunt, qui in altiſſimis, & abruptiſſimis rupibus degunt, præſertim ſi eis non deſit cibus, & potus, ita vir pius, & iuſtus, vbi vbi fuerit, in tuto eſt.* Altiſſimum nempe refugium habet, ſcilicet ipſum Deum, quò malum accedere non poteſt. Pſal. 90.n.9.

Quartò. LXX. vocem *Sur* ſolent 34
ſæpè reddere *Boethos*, ideſt, *adiutor,* quod euidens indicium eſt, eam magis ad ferendam opem, quàm ad ſupplicium intentandum ſpectare. Pſal. 17. num.2. *Deus meus, adiutor meus.* Hebraicè. *Petra mea.* Pſalm. 18. num. 15. *Domine adiutor meus.* Hebraicè. *Rupes mea.* Pſal. 77. n. 35. *Quia Deus adiutor eſt eorum.* Pſal. 93. num. 22. *Et Deus meus in adiutorium ſpei meæ.* Hebraicè. *In petram.*

Quintò Vulgatus ipſe in eadem 35
ſignificatione retinuit nomen petræ (quamuis ibi Hebraicè ſubeſt aliud nomen) 2. Reg. 22. num. 2. *Dominus petra mea, & robur meum* Aut aliquando Latinus Interpres fortitudinem expreſſit ad opitulandum. 1. Regum 2. n. 2. *Non eſt fortis.* (Hebraicè. *Non*

eſt

eſt ſaxum, ſiue rupes) ſicut Deus noſter, & 2. Regum 12. num.3. *Deus fortis meus*, Hebraicè: *rupes mea*. LXX. *cuſtos meus*, & num.47. *exaltabitur Deus fortis*. Hebraicè, *Deus petra*.

36 His argumentis adducor, vt credam etiam in iſto loco, nomen *rupis*, ſoliditatem, ac firmitatem protectionis denotare: & genuinam horum verborum intelligentiam eſſe. Rupes, ſaxúmq; noſtrum, tutela noſtra, Deus fortis noſter, non relinquet opus ſuum inchoatum, & imperfectum: ipſe nos in brachio extento, & in robuſta manu ex Ægyptiaca ſeruitute vindicauit, ipſe adhuc patratis admirandis prodigiis ſuum populum protexit tamdiúque in vaſta ſolitudine pauit; ipſe ſtabit promiſſis, ipſe nos in terram lacte, & melle fluentem introducet, ipſe perficiet, quod in nobis inchoauit; & operi nondum abſoluto extremam manum, velut artifex abſolutiſſimus, imponet. Itaque Moyſes in primo aditu huius ardentiſſimę concionis, ſignum quaſi tollit ad bene de Deo ſperandum. Hoc, niſi me ipſe fallo, egregiè confirmant LXX. qui hæc verba, Dei *perfecta ſunt opera*: ita reddiderũt. *Deus, veracia opera eius*. veracitas enim operum diuinorũ, tum vel maximè reſplendet, cùm euenta promiſſis, & extrema primis aptè correſpondent, vt conſtat ad Rom.3.n.4.

Et omnes viæ eius iudicia.

37 Viæ Dei ſignificant in Scriptura, ſiue opera Dei, quibus Deus ad nos, quaſi quibuſdam itineribus quodammodo deſcendit; ſiue potiùs morem operandi ipſius Dei, regulámque, ac legem, ex cuius præſcripto Deus ſua opera exequitur. Viæ itaque Dei dicuntur modi, ſeu tenores diuinæ prouidentiæ, per quos ea, quæ altiſſimo conſilio decernuntur, tempeſtiuè executioni mandantur. Occurrũt paſſim in S. Scriptura huius locutionis exempla, quare commemorandis illis ſuperſedebo. Videatur vterque Cardin Bellarmin. & Tolet. hic in illa verba ad Romanos 11. n 33. *Quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius*. Ille autem in id Pſal.24. num.12. *Vniuerſæ viæ Domini, miſericordia, & veritas*.

Iudicia verò, ſiue vt habetur Hebraicè, *Miſpat, iudicium*: vox eſt variæ, ac multiplicis ſignificationis; duas duntaxat attingam huic loco congruentes: ex quibus duo item ſenſus elicientur. Iudicium (teſte Oleaſtro Geneſ.18.) actus eſt iuſtitiæ, quo tribuitur vnicuique, quod ſuum eſt; non adeò reſtringit Ribera, quin latiùs diffundit vocis vim. Amos 5.num.18. *Id quod quiſque facere debet*. Iudicium itaque norma eſt præſcribens ea, quæ fieri æquum eſt, quæ ratio poſtulat, & rectus ordo rerum efflagitat. Quare congruenter Vatablus hæc verba: *omnes viæ eius iudicia*; ita explicat, *omnia opera eius iuſta ſunt, & æqua*. Quidquid facit Deus, cum ſumma ratione, conſilio, & æquitate facit. Hæc ſignificatio vocis *Miſpat*, duabus Latinis exprimitur à vulgato. Iob.9.n.19. *æquitas iudicij*. vbi Hebraicè vnica illa vox originalis ſubeſt: ſæpè verò vtraque in S. Scriptura copulatur. Pſal.118.n.75. *æquitas iudicia tua*. Prouerb.1. num.3. *iudicium, & æquitatem*. Sæpius tamen iudicium, tanquam iuſtitiæ actus, coniungitur cum ipſa iuſtitia, non ſolùm cùm de hominibus, ſed etiam cùm de Deo ſermo eſt. Hinc Pſal.88. num.14. *iuſtitia, & iudicium præparatio ſedis tuæ*. Quaſi dicat, hæ ſunt ſolidiſſimæ baſes, quibus ſolium tuum ſtabilitur in ęternum, vt dimoueri, aut labaſcere nunquam poſſit. Pſalm.96. n.2. *iuſtitia, & iudicium correctio ſedis eius*. Hebraicè, *Mecon*, ideſt, locus

 ſtabilis,

ſtabilis, firmus, & rectus. Hieronymus vertit, *firmamentum:* Bellarminus, *ſtabilitas*, vel *rectitudo:* Senſúſque idem eſt, ac loci ſuperioris. Duæ iſtæ virtutes, quaſi inconcuſſa quædam fulcra, firmiſſimáq; ſtabiliméta, thronum Dei firmabunt, & continebunt.

39 Variè etiam illuſtrát LXX. in hac ſignificatione vocem *Miſpat*. Quod magnificè de ſe prædicat Sapientia, Prouerb.3.n.20. *In vijs iuſtitiæ ambulo, in medio ſemitarum iudicij* (qui locus aptiſſimè cum præſenti congruit) ita illuſtratur à LXX. *inter ſemitas iuſtificationis verſor.* Vbi aduerte, iudicium à LXX. exponi, iuſtificationem, actúmque iuſtitiæ.

Ille verò locus eſt maximè inſignis, Prouerb.16. n.33. *Sortes mittuntur in ſinum, ſed à Domino temperantur.* Hebraica vertas verbum ex verbo; *in ſinum proijcitur ſors, & à Domino omne iudicium eius.* Expreſſit verbum Tigurina: *in ſinum deijciuntur ſortes, at omne iudicium earum pēdet à Domino.* LXX. verò illuſtrarunt, quid ſibi vellet originalis vox *iudicium:* ita enim reddiderunt: *à Domino autem omnia iuſta.* Senſúſque huius loci eſt. Etiam ſi caſus duntaxat, & cæca fortunæ temeritas in ſortibus dominari videatur: tamen nó ita eſt: nihil ibi geritur ſine nutu, diſpenſationéque diuina: iactantur quidem in vrnam, indéve extrahuntur; ſed occulta Dei diſpoſitione, ſummo iure ibi temperantur, vt illud tandem ſortitò obtingat, quod Deo placet, atque adeò quod iuſtiſſimum, & æquiſſimum eſt.

40 Quod legimus Leuit.5.n.10. *Alterum verò adolebit in holocauſtum, vt fieri ſolet.* Hebraicè habetur ad verbum: *iuxta iudicium.* Tigurina, *iuxta ritum.* LXX. luculentè expreſſerút vim vocis originalis, *Miſpat, faciet holocauſtum, ſicut decet.*

41 Denique pro hac explicatione facit locus ille Prouerb.16.num.11. *Pondus & ſtatera iudicia Domini ſunt, & opera eius omnes lapides ſacculi:* inſigne mendum fœdauerat iſtum locum multis ab hinc annis, cùm Bedæ etiam ætate, *pro ſacculi, ſæculi* legeretur: ſed loco inſigniter deprauato per opportunam, & Hebraico textui ad amuſſim congruentem caſtigationem adhibuit caſtigatiſſima editio Vaticana. Theodotio etiam vertit, *& opera eius omnia pondera marſupij.* LXX. verò rem magis, quàm verba pendentes, ita reddiderunt, *momentum ſtateræ iuſtitia apud Dominum: opera autem eius pondera iuſta.* Sed pro intelligentia Hebraicæ, Latinæque lectionis, obſeruandum eſt, antiquitus non metallicis, vt vulgo nunc ſolet, ſed lapideis ponderibus, veteres vſos fuiſſe: illi verò lapides in ſacculo reponebantur. Vtrumque conſtat ex Deuteronomio, c.25. num.13. *non habebis in ſacculo diuerſa pondera, maius, & minus.* Quod ad verbum in Hebræo eſt; *non erit tibi in ſacculo lapis, & lapis, magnus, & paruus.* Prouerb.11.n.1. *Pondus æquum voluntas eius.* Hebraicè, *lapis perfectus beneplacitum eius.* Et cap.20. nu.10. & 23, *abominatio eſt apud Dominum pondus. & pondus.* Hebraicè, *lapis, & lapis.* Iam ergo effulget explicatio loci. Iudicia Domini non modò iuſtiſſima ſunt, & æquiſſima lance, ac veluti aurificis exactiſſima ſtatera ponderata: ſed ſunt ipſiſſima trutina, ipſiſſima lanx. Diuina opera non modò ſunt acerrimo æquitatis momento examinata, atque perpenſa, ac proinde in pondere, ac menſura facta: ſed ſunt ipſiſſimum pondus, ipſiſſima menſura: quæcumque tandem alia ponderata, ac menſurata ſunt, ad horũ obruſſam exiguntur; tantò erunt æquiora, quãtò propiùs ad hanc ſummæ æquitatis regulam acceſſerint, *omnes enim viæ eius iudicia.*

Altera

42 Altera ſignificatio huius vocis *Miſpat*, paulò abſtruſior eſt, & infrequentior: quis enim credat, iudicio miſericordiam ſignificari? aut quid magis alienum à miſericordia, quàm iudicium? ſed apud leniſſimum illum, benigniſſimúmque Iudicē, *ſuperexaltat miſericordia iudicium*. Iacob. 2. n. 13. Græcè, *Gloriatur aduerſus iudicium miſericordia*, ideſt, miſericordia contendens cum iudicio, ſuperior euadit, illique tanquam victo propemodùm inſultat; aio itaque, in ſacro ſermone aliquando miſericordiam per hanc vocem *iudicium* denotari. Oſeæ 2. nu. 19. *ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus.* Iam hîc ſaltem vides, miſericordiam ſimul cum iudicio Deum ſuæ ſponſæ, quaſi in dotem, polliceri. Rectéque explicat Ribera num: 96. iudicium in hoc loco ſumi pro gratiſſima ſententia ſecundum ſponſam lata, qua ab iniuſto poſſeſſore diabolo miſericorditer eripiatur.

43 Sed agè luculentiora teſtimonia proferamus. Ierem. 8. nu. 7. *Miluus in cœlo cognouit tempus ſuũ, populus autem meus non cognouit iudicium Domini:* ideſt, miſericordiam Domini (vt exponit ibi Maldonatus) quam tacitè comparat primo veri: ſeu (quod idem eſt) non cognouit ingenium Domini ad miſericordiam propenſiſſimum. & cap. 10. n. 24. *Corripe me Domine, verum tamen in iudicio, & non in furore tuo, ne fortè ad nihilum redigas me.* Quid clarius, quàm *iudicio*, in hoc loco, miſericordiam ſignificari? cùm iræ, furoríque opponatur; & poſtulet Propheta, vt Deus illum corripiat in iudicio, hoc eſt, ne ſummo iure ſecum agat, ne illum arguat in furore, penitúſque diſperdat; ſed miſericorditer illius peccata condonet. Sic c. 30. n. 11. *Te autem non faciam in conſummationem, ſed caſtigabo te in iudicio,* ideſt, non te penitus abolebo, ſed leue de te ſupplicium, & miſericordia temperatum ſumam: ea te moderatione caſtigabo, vt neque prorſus perdã, quaſi hoſtem: neque prorſus impunem relinquam, tanquam innocentem. Hoc ipſum repetit Ieremias c. 46. n. 28. *Te verò non conſumam, ſed caſtigabo te in iudicio.* Vbi rurſus Maldonatus, *in iudicio*, ideſt, *miſericorditer, & moderatè, tanquam Pater, non tanquam hoſtis.*

Ex hac ſignificatione obòritur lux obſcuriſſimo Iſaiæ loco, qui multis, huius acceptionis ignaris, ſolet negotium faceſſere. cap. 30. num. 18. *Proptereà expectat Dominus,* (Hebraicè inhiat, & anhelat) *vt miſereatur veſtri,* ideſt, huc omnes neruos intendit Deus, in hoc totus eſt, hoc ardentiſſimè ſitit, vt opportunitatem nanciſcatur, ſuam in vos expromendi miſericordiam: *& ideò exaltabitur parcens vobis*: non ſolùm enim miſericordiam ſuam, quæ exaltatur *ſuper omnia opera eius*. Pſal. 144. n. 9. ſed omnipotentiam parcendo maximè, & miſerando manifeſtat. Hæc cùm perſpicua ſint, cauſa, quam ſubiungit, videtur perobſcura. *Quia Deus iudicij Dominus: beati omnes, qui expectant eum.* Illud enim videbatur requirere cõſequentia contextus, proptereà expectat Dominus, vt miſereatur veſtri, & ideò exaltabitur parcens vobis, quia Deus miſericordiarum eſt, non autem quia Deus iudicij eſt: ſed iudicium in hoc loco ſumitur pro miſericordia; atque ex hac ſignificatione iudicij, tota manet dilucida ſententia. 44

Iam ergo hinc quaſi ſponte naſcitur noua, eáque perilluſtris explicatio huius loci, aptiſſimè filium nectens cum verbis ſuperioribus, & dignam Moyſe ſententiam continens: præcipuè ſi aduertamus Hebraicè ſubeſſe particulam cauſalem, *quoniam omnes viæ eius iudicium:* idque agere 45

 Moyſen

Moyſen in hoc primo aditu concionis, vt populi fiduciam excitet. Soliдиſſimæ (inquit) illius petræ perfecta ſunt opera, ipſe igitur, quod in vobis inchoauit, integrè perficiet. Quæ aptior ergo, & efficacior ratio ſubiungi potuiſſet, quam illa, quæ eadem eſt cum præſenti, Pſal. 24. n. 12. *Quia vniuerſæ viæ Domini miſericordia, & veritas*, ideſt, quia perpetuus tenor ſuæ prouidentię miſericordia, veritatéque dirigitur, non relinquet ſuũ opus mutilũ, & imperfectũ, faſtigium illi imponet, quod eſt miſericordiæ: nõ fallet fidem datam, illam potiùs cumulatiſſimè præſtabit: quod eſt veracitatis.

Deus fidelis.

46 HEbraicè, *Emuna*. Abſtractũ pro concreto; ipſa fidelitas, ipſa veracitas; vtrumque ſignificat originalis vox, & vtraque hæc virtus ſolet in ſacra Scriptura copulari. Hoc cognomento inſignitur Chriſtus, Apoc. 19. num. 11. *vocabatur fidelis, & verax.* quamuis nonnihil videatur eſſe diſcriminis inter fidelẽ, & veracem: dicitur enim fidelis Deus, quia tutò illi creditur, nunquã enim fefellit credentium fidem, nunquam inita fœdera violauit. Deuter. 7. num 9. *Ipſe eſt Deus fortis, & fidelis, cuſtodiens pactum*, &c. Pſ. 88. n. 29. *Teſtamentum meũ fidele ipſi*, ideſt, pactum cum illo ſancitum ſumma fide, inuiolatáque præſtabitur.

Verax autem dicitur Deus, quia conſtans eſt in promiſſis. 2. Reg. 7. nu. 28. *Tu es Deus, & verba tua erunt vera.* Ideſt, pollicitationes tuas cumulatè præſtabis. Sed quemadmodum vna Hebraica voce *Neeman*, hæc duo indiſtinctè ſignificãtur, ita etiam in ſacro ſermone ſæpè confunduntur. Pſalm. 144. num. 14. *Fidelis Dominus in omnibus verbis ſuis*, ideſt, verax, non fallens, promiſſáque conſtantiſſimè ſeruans.

Longum nimis eſſet, non dicam expendere, ſed vel leuiter percurrere ea Scripturæ loca, quibus diuina fidelitas, & veracitas commendatur. *Omnia enim opera eius in fide.* Pſal. 32. n. 4. Hebraicè *Emuna*, ideſt, fidelitate. Veracitas, & fidelitas ſunt ampliſſimæ, inæſtimabiléſque diuitiæ illius infinitæ Deïtatis: nam Pſal. 36. num. 3. quod Vulgatus vertit, ſecutus LXX. *Et paſceris in diuitijs eius.* Diuus Hieronymus interpretatur ex Hebræo, *& paſceris fide.* Subeſt enim Hebraicè vox *Emuna*, paſcẽris fidelitate, veracitatéque diuina: hæ enim ſunt inexhauſtæ diuitiæ, quæ nunquam abſumentur, quibúſque illi omnes, qui veris diuitiis affluunt, locupletantur. 47

Et abſque vlla iniquitate.

LXX. *In iuſtitia.* Solet quandóque Deus non præſtare, quod promiſerat: & licẽt id non nihil habere iniquitatis imprudentibus videatur, tamen ſumma æquitate fit. Promiſerat enim Deus, non quidem abſolutè, ſed ea lege, & cõditione propoſita, modò homines in illius cultu, obedięntiáque perſtarent. Mutat ergo Deus ſententiam bonam in malam, cùm homines bonos mores in malos mutant. Teſtatur hoc expreſsè Ieremias cap. 18. n. 9. *Et ſubitò loquar de gente, & de regno, vt ædificem, & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam; pœnitentiã agam ſuper bono, quod locutus ſum, vt facerẽ ei.* Dicitur autem Deus pœnitentiam agere, accommodatè ad humanos affectus, vt omnes obſeruant interpretes ad illa verba Gen. 6. n. 5. *Pœnituit eum, quòd hominem feciſſet in terra.* 48

49 Eandem iniquitatis calumniam depellit Apoſtolus à diuina fidelitate, oſtendẽs per nos ſtare, quominùs ſtet promiſſis ſuis Deus. 2. Timot. 2. n. 13.

Si non credimus, ille fidelis permanet, negare ſe ipſum non poteſt. In quem locum grauiter, & ſapiéter ſcribit Primaſius, [Siue credimus, ſiue non credimus, veritas non mutatur: ſed ſi credimus, præſtamus nobis, nam ille non aliud exhibere poterit, quàm promiſit.]

Iuſtus, & rectus.

50 COmplexus eſt Moyſes his duobus nominibus perfectiſſimum, & abſolutiſſimũ totius æquitatis exéplar. Nam vtrumque nomen diuerſæ ſignificationis eſſe, omnino mihi perſuadeo. Atque vt à poſteriore exordiar, (nã primũ nihil difficultatis habet,) *Rectus.* Hebraicè *Iaſar*, idé eſt ac placidus, benignus, & lenis: cũ autem iuſtitię ſeueritas, & rigor benignitate, manſuetudine, & pia iuris interpretatione, quaſi quodã temperamento, lenitur, & mitigatur; tum demùm perfecta, & omnibus numeris abſoluta æquitas exiſtit Pſal. 24. n. 8. *Dulcis, & rectus Dominus.* Vbi Agellius [Rectus, inquit, idem ferè ſignificat, ac dulcis, placidus, facilis, & mitis] Verbũ quidé *Iaſar*, ſæpiſſimè reddiderunt LXX. *Areſco.* Latinus interpres, *Placeo.* Numer. 23. n. 27. *Si fortè placeat Deo.* Iudic. 14. n. 3. *Quia placuit oculis meis.* Iere. 18. n. 4. *Sicut placuerat in oculis eius.* Daniel. 4. num. 24. *Conſilium meum placeat tibi.* Quin & ipſum nomen *Iaſar*, quod in iſto loco ſubeſt, Vulgatus ita interpretatur, Deuter. 12. n. 28. *Cum feceris, quod bonum eſt, & placitum* (Hebraicè *Iaſar*) *in conſpectu Domini Dei tui.*

51 Rectus itaque dicitur Deus, ideſt, placidus, mitis, & benignus; qui iuſtitiæ ſeueritaté manſuetudine cõdit, & potentiam ſuam coërcet æquitate. Sapient. 12. n. 18. *Tu autẽ Dominator virtutis* (Græcè, dominans fortitudini, ideſt, qui robur tuum ita tenes, vt eo non niſi moderatiſſimè vtaris) *cũ tranquillitate iudicas.* Græcè *en epicheia*, cum moderatione, non ſummo iure agis.

Qui volet hunc locum vberiùs locupletare, & Scripturæ teſtimoniis apertè cõuincere, diuinæ Iuſtitiæ ſupplicia ſemper accuratiſſima lãce examinata, exactáque perfectiſſimè fuiſſe ad perpendiculum, & libellam, quia nobis cõmentarij cãcellis circumſcriptis, non vacat tam liberè exſpaciari, adeat Viegam Apoc. 6. cõment. 4. ſect. 5. Vbi oſtédit ſtateræ exactiſſimæ nomine rectè diuinam ſignificari iuſtitiam: legat etiam Delrium, Caſtrũ, & Maldonatum ad illa verba, Thren. 2. n. 8 *Cogitauit Dominus diſſipare murum filiæ Sion, tetendit funiculum ſuum.* Quæ verba illuſtrantur aliis quã ſimillimis. 2. Reg. 8. num. 2. *Menſus eſt eos funiculo coæquãs terræ*, & 4. Reg. 21. n. 13. *Extendam ſuper Ieruſalem funiculum.* videat Forerium Iſai. 18. n. 2. *Ad gentem expectantem, expectãtem, & conculcatam.* Hebraicè. *Linea, & linea: vel menſura, & menſura.* Et cap. 34. nu. 11. *Extendetur ſuper eam menſura, vt redigatur ad nihilum, & perpendiculum in deſolationem.* Adeat etiam Capellam in id Iere. 51. num. 13. *Venit finis tuus pedalis,* (Ideſt, quaſi pedibus emenſus) *præciſionis tuæ.* Pererium lib. 6. in Danielem, circa illa verba, c. 5. n. 27. *Appenſus es in ſtatera, & inuentus es minus habens.* Pinedam Iob 6. n. 2. *Vtinam appenderentur peccata mea.* Denique Ariam Montanum in id Iſai. 28. nu. 17. *Ponam in pondere iudicium, & iuſtitiam in menſura.* 52

NVMERVS VI.

Peccauerunt ei, & non filij eius in ſordibus.

NON adeò facilis eſt huius explicatio loci, vt prima fronte apparet. Auguſtinus certè tomo 4. integram quæſtionem quinquageſi- 53

quageſimamquintam in eius explicatione conſumpſit.Et,vt fuit acerrimo vir ingenio, ſibi minimè ſatisfecit. Difficultatis præcipua capita tria sũt.

Primum eſt. Quia hîc,& num. 19. appellantur Iſraëlitæ filij Dei, & n.6. & 18. illorum Pater dicitur Deus. Contrarium autem docere videtur Apoſtolus,dum aſſerit ad Galat.4.nu. 24.vetus illud teſtamentũ fuiſſe duntaxat, *In ſeruitutem generans*. Ideſt,ſeruos,non liberos efficiens: cui conſonat illud ad Roman.8. num. 15. *Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore*. Et vt eximium quoddam,ac ſingulare Dei beneficium commendant Scripturæ, quòd *miſit Deus Filium ſuum, vt adoptionem filiorum reciperemus*. Ad Galat.4.num.5.& de ipſo Chriſto teſtatur Ioan.cap.1. num.12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*. Quid enim noui ſuis cultoribus, aut Euangelium, aut ipſe Chriſtus attuliſſet, ſi tempore etiam Legis, homines filij Dei dicerentur,& eſſent?

54 Certa tamen fide tenendum eſt, Iſraëlitas illos verè fuiſſe filios Dei; id quod paſſim prædicant ſacræ litteræ. Locum illum Pſalm. 81. num.6. *Ego dixi, Dij eſtis, & filij excelſi omnes*, contentus in hanc ſententiam citaſſe Chriſtus,Ioan.10.num.34.inde etiam colligit, quod maius eſt, Deos item appellari, ad quos ſermo Dei factus eſt. Vniuersè itaque de illo populo pronunciat ipſe Deus, Exod.4.nu.22. *Hæc dicit Dominus; filius meus primogenitus Iſraël; dixi tibi, dimitte filium meum*. Iſaiæ 1.num.2. *Filios enutriui,& exaltaui*. Hinc illa Moyſis exhortatio Deuter.14. num.1. *Filij eſtote Domini Dei veſtri*, ideſt, tales vos operibus exhibete, quales eſſe decet Dei filios, vita, & moribus tantum Patrem exprimentes. Vnicus Sapientiæ liber multa nobis ſuppeditat teſtimonia, cap.12.n.19. *Bonæ ſpei feciſti filios tuos*, ideſt, in mediis tenebris, quibus Ægyptij opprimebantur, filiis tamen tuis tuæ bonitatis lux, atque adeò lætiſſimus ſpei radius affulgebat. Et cap. 16.num.9. *Illos enim locuſtarum,& muſcarum occiderunt morſus, filios autem tuos nec draconem venenatorum vicerunt dentes*. Et nu.26. *Vt ſcirent filij tui, quos dilexiſti Domine*. Denique c.18. nu.4. *incluſos cuſtodiebant filios tuos*.

Ratio etiam hoc manifeſtè conuincit; nam ſi adoptio filiorum Dei, & ius ad paternam hæreditatem, gratia iuſtificante, & dono charitatis continetur; nemini dubium eſſe poteſt, quin priſcis illis patribus non quidem legis virtute, ſed fide, ac meritis Chriſti futuri, eadem gratia iuſtificans donaretur. Vnde ipſe Paulus,qui aſſeruit ad Galat.4.num.5.miſiſſe Deum Filium ſuum, *Vt adoptionem filiorum reciperemus*. & ad Romanos 8.n.15. *Accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum,in quo clamamus, Abba Pater*.ipſe (inquam) Paulus diſertis verbis affirmat, agens de Iſraëlitis, ad Roman.9. num.4. *Qui ſunt Iſraëlitæ, quorum adoptio eſt filiorum*. 55

Pro huius difficultatis explicatione nota, quòd aliud eſt, eſſe filium; aliud, habere ſtatum filij. Quæ duo diſtinxit Apoſtolus ad Galat.4. nu.1. *Quanto tempore hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cùm ſit Dominus omnium, ſed ſub tutoribus, & actoribus eſt vſque ad præfinitum tempus à Patre*. Itaque infantes, & pueri filij ſunt, ſtatum tamen filiorum nondum habent: hic autem ſtatus in eo conſiſtit, quòd ſui iuris ſint, liberéque viuant, & poſſint arbitratu ſuo bona diſpenſare; quod, niſi legitima ætate, filiis non contingit. 56

Iuſti itaque Iſraëlitæ, etſi verè eſſent filij, tamen ſtatum filiorum non habebant; erant enim paruuli, & ſub

lege

lege timoris, tanquam ſub pædagogo, & actore, *Sub elementis mundi ſeruientes*. ad Galat.4. nu.3. Vnde quantùm ad ſtatum, formámque videndi, erant ſerui, quamuis eſſent conditione filij. At per Euangelium, gratiámque Chriſti, abrogata eſt lex, cerémonialia illa elementa prorſus antiquata, pædagogus procul amandatus; peruenit iam ad legitimam ętatem filius, libertate donatus eſt. ad Galat.4.n 31. *Itaque non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ, qua libertate Chriſtus nos liberauit.* Et per hæc facile cuiuis erit, argumentis initio propoſitis reſpondere. Ita expediunt hanc difficultatem Toletus. Ioan.1. annotatio.35. ad Rom.9. annotatio.6. Barradas To.1. lib.1. cap.7. Pradus Ezec.16.verſ.21.

57 Alterum difficultatis caput eſt, incredibilis verſionum varietas, & ipſarum dictionum (quod fatetur etiam Vatablus,) ordo perplexus, implicatus, & inuerſus. Quod ad Hebraizantes attinet, quot capita, tot ſunt ſententiæ: & ego nolim illis recitandis, captare opinionem diligentiæ cum detrimento perſpicuitatis, tædióque lectoris. LXX. ita locum explicarunt; *Peccauerunt non ei filij vituperabiles*. Quæ lectio valdè torſit ingenium Auguſtini in illa quæſtione 55. Quid enim inculcatum magis in Scriptura, quàm eum, qui peccatum committit, peccare contra Deum? imò quamuis Dauid Vriæ torũ violaſſet, ipſúmque interemiſſet, & populum ſuo exemplo ad peccandum prouocaſſet, aiebat nihilominus Pſal.50.verſ.5. *Tibi ſoli peccaui*, & in Hebræo repetitur pronomen *Tibi. Tibi, ſoli tibi peccaui.* Quòd ſi Iſraelitarum peccatum idololatria fuit, vt certè fuit, quo vllo ſcelere diuinus honor abiectiùs, fœdiùsve polluitur? & tamen dicunt LXX. *peccauerunt non ei.*

Germanam intelligentiam eſſe arbitror, nihil illos ſuo ſcelere Deo officere potuiſſe: ſe ipſos corrupiſſe potiùs (vt vertunt Symmachus, Aquila, atque Pagninus,) & ſi idola coluerint, & lapides, atque ſtipites diuino Numini prætulerint, atque ea re illius ſe luminibus obſtruere cogitauerint: ſplendorem tamen celſiſſimæ illius maieſtatis, non obſcurarunt, quin ſordes, labes, & corruptelæ in ipſos fœdiſſimè reciderunt: vt ſit illud Iob 35.n.6. *Si peccaueris, quid ei nocebis? & ſi multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum?* in quem locum lege eruditam Pinedæ digreſſionem, an Deo hominum peccata noceant.

Quod ſpectat ad editionem vulgatam, cẽſeo noſtrum interpretem, omniũ optimè Hebraica reddidiſſe; verbum enim *Sihet*, etiam LXX. Græcè *Emarteſan* tranſtulerunt. Et, vt obſeruauit Agellius, ex Scripturæ vſu, aptiſſimè hoc verbo idololatriæ flagitium ſignificatur. Poſt vituli adorationem dicitur Exod.32.n.7. *Peccauit populus tuus.* Totidémque verbis Hebraicis idem repetitur Deut.9. n.12. vtrobiq; Hebraizantes, *Corrupit populus tuus.* Quãtò ſapientiùs LXX. *Iniquè egit populus tuus?* Itaq; in hoc loco *Peccauerunt*, idẽ eſt, ac idola coluerũt, quod eodẽ originali verbo *Sihet* prædixerat Moyſes Deut.31. n 29: *Noui, quod poſt mortem meam iniquè agetis.* 58

Tertium difficultatis caput affert 59
nomen illud, *In ſordibus*. Hebraicè. *Mum.* eam vocem LXX. affini alia Græca, *Momos*, quam ex Hebraica fluxiſſe, plerique ſibi perſuadent, Vulgatus verò *Maculam*, cõſtantiſſimè reddiderunt; & nuſquam aliàs Latinus interpres, præterquã in hoc loco vocabulo *Sordium* explicauit. Et quidem accuratè expendẽti ea loca, in quibus hæc vox occurrit, liquidò conſtabit, nihil aliud per Hebraicam, Græcámque, & Latinam illi reſpondentem,

quàm defectum, vitiúmque corporis denotari. Leuit. 21. n. 17. *Homo, qui habuerit maculam, non offeret panes Deo ſuo.* Quid autem *Maculam* dicat, ſtatim explicat, n. 18. *Si cæcus fuerit, ſi claudus, &c.* Quod hîc exigit in Sacerdote, paulò pòſt requirit in victima, cap. 22. num. 20. *Si maculam habuerit, non offeretis*, num. 22. *Si cæcum fuerit, ſi fractum, &c.* Et Deuteron. 15. num 21. & c. 18. num. 1. & Num. 19. num. 2.

Vnde in ſacro ſermone, maculam alicui inferre, idem eſt, ac illum parte aliqua corporis mutilare. Leuit. 24. n. 19. *Qui irrogauèrit maculam cuilibet ciuium ſuorum, ſicut fecit, ſic fiet ei: fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente reſtituet: qualem inflixerit maculam, talem ſuſtinere cogetur.*

60 Hinc etiam corpus venuſtũ, & omnibus partibus, ac numeris expletum, dicitur eſſe ſine macula, vt deformoſiſſimo Abſalon. 2. Reg. 14. n. 25. *Decorus nimis, à veſtigio pedis vſque ad verticẽ non erat in eo vlla macula.* Et de pulcherrima ſpõſa, Cãtic. 4. n 7. *Tota pulchra es amica mea, & macula nõ eſt in te.*

61 Si ergo macula ex frequenti Scripturæ vſu, ſignificat vitium, ac defectum corporis, quid ſibi vult Hebraicus textus *Mumàm*, Latinè efferas, verbum è verbo, *Macula eorum?* Aut quid ſecutus eſt Vulgatus, qui hîc dũtaxat pro macula ſordes vſurpauit? Minimè dubius aſſero, Vulgatum prudentiſſimè, & rei, de qua agebatur, congruentiſſimè, vim Hebraicæ vocis expreſſiſſe. Nam vel teſtibus ipſis Hebraizantibus, ſignatè Forſtero, atque Mercero, *Mum* generatim ſignificat, quidquid in corpore, ſiue in actione vitæ, oculos offendit, & in reprehenſionem, atque vituperationem incur-
62 rit. Vox etiam Græca *Momos* ad Hebraicæ ſimilitudinẽ efficta, & à LXX, frequentata, vituperatio eſt, nota, & reprehenſio. Vnde fictitius Deus ille conuicij, omnia carpens, atque vellicans, Momus nominantur: & *Amomi* dicuntur irreprehenſibiles, & inculpati, quos interpres Latinus *Immaculatos* vocat, ad Epheſ. 1. num. 4. ad Coloſ. 1. num. 22. ad Hebræ. 9. num. 14. & hîc reddiderunt LXX. *Filij vituperabiles* Græcè *Mometa.*

Alicubi etiam vox Hebraica, Græcaque, ac Latina eidem correſpondẽtes, generalem hanc ſignificationem retinent, neque ad corporis vitiũ reſtringuntur. Prouerb. 9. n. 7. *Qui arguit impium, ſibi maculam generat*, ideſt, labem, & ignominiam ſibi inurit. Et ab Apoſtolo Petro Hæretici turpiſſimi, & ſpurciſſimi hoc probroſo nomine deſignantur. 2. Petri. 2. n. 13. *Coinquinationes, maculæ.* Græcè *Momi*, vbi Lorinus, *Eſt, inquit, Momos probrum, dedecus, infamia, ignominia.*

Quod autem probrum, quæ labes, quæ ſordes cum idololatriæ flagitio cõferri queant? Quod vnquam ſcelus in maiorem reprehenſionem incurrat? propriè itaque idololatria in ſacro ſermone *Immunditia* nominatur, & illa præcipuè deteſtanda immunditia mulieris menſtruatæ, cuius ſpurcitia, & ſanies ad oram vſque veſtis turpiter defluat, fœdèque redundet. Threnor. 1. num. 9. *Sordes eius in pedibus eius.* Ezechiel. 24. num. 13. *Immunditia tua execrabilis.* Lege Riberam Oſeæ. 5. verſu. 11. num. 32. *Cœpit abire poſt ſordes.*

Sed illud eſt obſeruatione digniſ- 63
ſimum, vſque eò Vulgatum hoc vocabulo *Sordes*, tanquam maximè proprio ad Idololatriæ turpitudinem exprimendam, delectari, vt eo etiam tum vtatur, cùm nihil ſubeſt in Hebraico textu, quod illi correſpondeat; itaque ſancti Spiritus afflatu ſæpè addit interpres de ſuo vocem hãc idololatriæ ſignificantiſſimã, Exod. 32. n. 25. *Propter ignominiam ſordis*, ideſt, eò quòd ſe

idoli

idoli-cultu fœdè maculaſſent. Deuter: 29.n.17. *Vidiſtis abominationes, & ſordes*, ideſt, idola eorum, lignum, & lapidem. 3. Reg. 15. num. 12. *Purgauitque vniuerſas ſordes idolorum.* Conſule vbique codices Hebraicos, nihil deprehendes, quod huic voci, *Sordes*, correſpondeat; ſed eſt locus maximè inſignis in huius rei confirmationem Deut. 7. n 26. *Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, ſicut & illud eſt. Quaſi ſpurcitiam deteſtaberis, & velut inquinamentum, ac ſordes abominationi habebis.* Vbi nihil etiam reſpondet Hebraicè vocabulo *Sordes*, expoſuitque Vulgatus cauſam, cur illud tantopere frequentaret.

Iam perſpicua eſt huius verſiculi ſententia; illi, quos Deus tanto honore dignatus eſt, vt eius filij dicerentur, & eſſent; in tantum, ac tam beneficum parentem ingrati, ac rebelles, peccauerunt: & per idololatriæ ſordes, & immunditiam, à filiorum dignitate in viliſſima Dæmonis mancipia turpiter degenerarunt.

Generatio praua, atque peruerſa.

64 GEneratio idiomate Hebraico genus hominum appellatur, infrà num. 20. *Generatio enim peruerſa eſt.* Matth. 12. n. 39. *Generatio mala, & adultera.* Luc. 9. num. 4. *O generatio infidelis, & peruerſa.* Marci 8. num. 38. *In generatione iſta adultera, & peccatrice.*

Ingenium ergo, ac mores illius gentis, naturalémque, & quaſi hæreditariam peruerſitatem, acerbè inſectatur Moyſes, *Praua* erat illa natio, ideſt, non ſimplex, non ſincera, ſed ſubdola, verſuta, atque fucata; aliud ſpecie præferens, aliud tegens in corde. Hoc ſonat *Prauum* in Scriptura. Erat item *Peruerſa.* Regia, *Contorta.* Caietanus, *Obliqua.* Oleaſter, *Tortuoſa.* Omnia eòdem tendunt; prona, atque procliuis, vt à veri Dei cultu declinaret, & ad falſa idola deuiis, contortis, ac peruerſis itineribus, præcipitique impetu delaberetur.

NVMERVS VI.

Hæccine reddis Domino, popule ſtulte, & inſipiens?

COnvertit iam ad populum orationem, & peracerbo doloris ſenſu ſtimulatus, 65
ardentiſſimè in eorum ingratitudinem inuehitur. Cujus enim non dicam ſtultitiæ, aut inſipientiæ, (nam pro rei indignitate leuiſſimis Moyſes vtitur verbis) ſed ſtoliditatis eſt, indulgentiſſimi parentis eximia beneficia illatis grauiſſimis iniuriis rependere? Enumerat Seneca lib. 3. de beneficiis cap. 1. multa ingratorum genera [Ingratus eſt, qui beneficium accepiſſe ſe negat, quod accepit: ingratus eſt, qui diſſimulat: ingratus, qui non reddit; ingratiſſimus omnium, qui oblitus eſt.] Ita ne verò? An non ille maximè ingratus, & ingratior ingratiſſimo, qui sūmis beneficiis grauiſſimas refert iniurias? Non ſubiit huius Philoſophi animum, tam deteſtabilem ingratitudinē in humanū pectus cadere poſſe; ac proinde cū adeò minutè partiretur ingratorum genera, huius ne meminit quidē: ma-
66 nus enim arctiſſimè conſtringunt beneficia, neque omnino ſinunt iniuriā afferre illi, qui de te bene meritus ſit. An non impotentiam ottam ex beneficiis cauſabatur caſtiſſimus ille adoleſcens, Geneſ. 39. n. 9. *Quomodo ergo poſſum hoc malū facere?* Ita ſe res habet, nō fert animus, eum vel leuiter offendere, qui in te beneficia contulit. Sed quid mirum, humana corda vſque eò beneficiis emolliri, cùm beneficia

dominentur etiam in ferinis? Mitto Canes, Leones, Tigrides, cæteráſque feras animantes, beneficiorum catenis acerrimè deuinctas, cicuratas, & penè mancipij iure nexas. Plena eſt antiquitas, plenæ hiſtoriæ. Vnũ dumtaxat, illúdque præclariſſimum gratitudinis exemplum memorabo. Aſpis illa ſurda obturans aures ſuas, quæ *Non exaudiet vocem incantantium, & venefici incantantis ſapienter*. Pſalm. 51. num. 5. aures tamen præbet contentis beneficiorum vocibus, & his cantionibus, ac veneficiis flecti ſe, & incantari ſinit. Plinius lib. 10. cap. 74. refert aſpidem, cùm ad menſam cuiuſdam aleretur, enixam catulos, & ab vno filium hoſpitis interemptũ; illam reuerſam ad conſuetudinem cibi, intellexiſſe culpam, & necem intuliſſe catulo, ſéque ipſam quamuis inſontem beneficæ domus exilio mulctaſſe. Qui plura volet de vi beneficiorum ad flectendos vel hoſtiles animos, legat Giſlerium, Cantic. 1. verſu. 5. n. 9. vbi circa illa verba, *Amore langueo*, ponderat verſionem L X X. *Vulnerata ſum charitate*. Et cap. 8. verſ. 6. n. 34. *Alæ eius, alæ ignis*. Adeat etiam Viegam Apocal. 1. commentar. 2. ſect. 7. vbi confert in hanc ſententiam duo illa loca, Oſeæ 11. num. 3. *In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis*. & 2 Reg. 7. n. 19. *Iſta eſt enim lex Adam, Domine Deus*. Quia nimirum beneficentia, tanquam potentiſſimo ſeueræ legis imperio, homines fortiter, ſed ſuauiter tamen obligantur.

Num quid non ipſe eſt pater tuus?

67 DVlciſſimum eſt Patris nomen, potentiſſimúmq; ad continendum in officio filium. Monſtri, ac portenti ſimile eſt, filium patris honorem violare. Iam verò quis pater conferendus eſt cum Deo? Qui, vt omittam adoptionem illam, de qua num. 5. vel ſolo titulo creationis pater noſter eſt, vſque eo, vt præ illo, mortales parentes patres dici, nec merentur, nec debeant, Iſai. 63. num. 16. *Tu enim Pater noſter, & Abraham neſciuit nos*. Matth. 23. n. 9. *Patrem nolite vocare vobis ſuper terram; vnus eſt enim Pater veſter, qui in cœlis eſt*. Id quod vel ipſi Gentiles agnouerunt, qui, vt prodit Clemens Alex. lib. 5. Strom. Deum non ſimpliciter patrem, ſed voce compoſita *Metropatora*, quaſi patrem matrem, vel, vt exponit Auguſtinus lib. 7. de Ciuit. c. 9: Progenitorem, genetricémque ſimul, vocauerunt. Et tamẽ hunc indulgentiſſimum parentem iſti filij ſpurij ſuis flagitiis offenderunt. Conqueritur ipſe, Malach. 1. num. 6. *Filius honorat patrem; ſi ergo Pater ego ſum; vbi eſt honor meus?*

Et quia validiſſimus ſtimulus eſt 68
ad concipiendũ dolorem de peccatis admiſſis, ſi cogitemus, nos amantiſſimum Patrem offendiſſe, & viciſſim mirè valet ad paternũ pectus leniendum, ſi nomen dulciſſimum Patris vſurpemus: tam eximia eſt huius ſuauiſſimi Patris indulgentia, vt etiam tum, cùm ob peccata noſtra infenſus, & iratus filiis eſt, orationem tamen ipſe nobis componat, qua eum placemus, Hierem. 3. num. 4. *Ergo ſaltem amodo voca me, Pater meus*. Hac cum leniuit oratione prodigus ille filius, Luc. 15. num. 21. *Pater peccaui in cœlum, & coram te; iam non ſum dignus vocari filius tuus*. Hac illi apud Iſai. cap. 64. n 8. *Et nunc Domine, Pater noſter es tu, nos verò lutum*. Sed non omittam antea Bernardi verba ſer 10. in Cant. (Quanam fronte attollo iam oculos ad vultum Patris tam boni, tam malus filius? Pudet indigna geſſiſſe genere meo: pudet tãto Patre vixiſſe degenerẽ: quid? Caduca, vana, & planè nulla, & quorũ finis mors eſt infœlix, & inſanus

inſanus præferre non erubui æterni Patris amori,& honori.]

Qui poſſedit te, & fecit, & creauit te?

VIdentur hæc verba ordine præpoſtero collocata: an non prius eſt, creari, fierique rem, quàm poſſideri? Sed vt germanam horum verborum intelligentiã aperiamus,ſciendum eſt, Hebraicè ſubeſſe primo loco verbum *Canà*, quod, vt alias ſignificationes omittam,duas tamen habet præcipuas,& contextui huius loci apprimè congruentes.

69 Prima eſt, generare, ſeu procreare. Ex qua ſignificatione facilè ſoluitur Quæſtio illa celebris, & priſcis illis Eccleſiæ ſæculis acerrima conflictatione agitata,quæ ex loco Prouerbiorum 8. num.22. inter hæreticos Arianos,& Catholicos exorta eſt. Æterna enim ſapiẽtia de ſe prædicat; *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum*, &c. vbi LXX.tranſtulerunt, *Dominus creauit me initium viarum ſuarum.* Quam verſionem Ariani pro ſuo dogmate iactabant,& hinc vel maximè creaturam eſſe Filium adſtruebant. Omnis verò illa cõtrouerſia terminatur, perſpecta notione huius verbi, quæ præter iſtum locum,conſtat etiam Gen.4. num.1.cùm enim Eua concepiſſet,peperiſsétque Cain: gratulabunda prorupit in eam vocem, *poſſedi hominem per Deum*, ideſt, diuino munere, ac beneficio ſobolem procreaui. Creandi porrò verbum ſæpe ſignificat gignere,vt apud nobilem Poëtam:

Natis Venus alma creandis ſeruiat.

70 Neque verò ſemper adeò preſsè ſumitur in ſacra Scriptura huius verbi ſignificatio,vt ſtricta generatio intelligenda ſit. Deo enim etiam attribuitur reſpectu creaturarum.Gen.14. n.22. *Deum excelſum poſſeſſorem cœli, & terræ.* Hebraicè ſubeſt idem participium *Conè*, quod eſt in iſto Deuteronomij loco: & illud ipſum participium paulò antè Geneſ. 14. num.19. illuſtrauerat Vulgatus, *qui creauit cœlum, & terram.* Itaque idem Vulgatus vertere hîc etiam commodè potuiſſet, *qui creauit te.*

Hinc explicatur illud Pſalm. 138. nu.13. *quia tu poſſedisti renes meos.* Probat ibi Regius Vates,nihil,quãuis occultum, & in tenebris abſconditum, latêre poſſe Deũ;quia tu,inquit,etiam intima mea, & abſtruſis receſſibus abdita,formaſti:nihil igitur mirum,ſi omnia nuda ſint,& aperta oculis tuis. Eadem ineſt rationi vis,Pſal.32.n.15. *Qui finxit ſigillatim corda eorum,qui intelligit omnia opera eorum.*

Si ergo Moyſes Deum appellauerat Patrem, & Deus Pater noſter eſt iure creationis, vt conſtat, cùm aliàs ſæpe,tum in illo Iſaiæ 64 num.8. *Pater noſter es tu, nos verò lutum, & fictor noſter tu, & opera manuum tuarum omnes nos.* Quin & ea de cauſa *Pater pluuiæ* nominatur Iob 38.num.28. quid aptius ad illa verba, *nunquid non ipſe eſt pater tuus?* attexêre potuiſſet, quàm quod ſubiunxit, *qui poſſedit te,* hoc eſt, qui genuit, qui procreauit, qui formauit te? 71

Altera ſignificatio verbi *Canà*, frequentior eſt in ſacra Scriptura,& mea quidem ſententia, præſenti loco accommodatior: ſignificat enim *emere*, ſeu *redimere*, vt perſpicuè conſtat Geneſ.25. num.10. cap.33. n.19. cap.47. n.19. Exod.21.n.2. Leuit.22.num.11. & cap.25.num.14.& alibi ſæpè. Tantùm expendam vnum, vel alterum teſtimonium, vbi hoc verbum in hac ſignificatione vſurpatum, LXX. vt in hoc loco, Græcè *ctaome*, & Vulgatus *poſſidendi* verbo tranſtulerunt. Prouerb.4.numer.5. *poſſide ſapientiam, poſſide prudentiam.* Quod autem hor- 72

[library stamp]

tetur Salomon ad ſapiẽtiam coëmendam, vel omnium facultatum, voluptatúmve diſpendio, perſpicuum eſt, ex num. 7 *in omni poſſeſſione tua acquire prudentiam.* Vbi ſubeſt idem verbum; illúdque Prouerb. 17. num. 16. clariùs extulit Vulgatus: *quid prodeſt ſtulto habere diuitias, cùm ſapientiam emere non poſſit?* Vbi vertere potuiſſet interpres, *poſſidere*, vt mox vertit, c. 18. num. 15. *cor prudens poſſidebit ſcientiam*, ideſt, *emet*: docet enim vbique comparandam eſſe ſapientiam, vel impenſa rerum omnium, quæ nobis cordi ſunt, quæque ſapientiæ ſtudio impedimento eſſe ſolent; quamuis enim magno ſapientia tibi conſtet, paruo ſemper emes.

73 Enim verò ſolet ſacra Scriptura commemorare frequenter ingens illud beneficium à Deo collatum in Iſraëlitas, cùm illos ex miſera ſeruitute Ægyptiaca redemit. Longiſſimum eſſet, omnia teſtimonia recenſere; attingam ſelectiora. Deuteron. 4. num. 20. *Vos autem tulit Dominus, & eduxit de fornace ferrea Ægypti.* 3. Reg. num 51. *quos eduxiſti de terra Ægypti, de medio fornacis ferreæ.* Ierem. 11. num. 4. *Eduxi eos de terra Ægypti, de fornace ferrea.* Vocatur autem fornax ferrea illa ærumnoſiſſima ſeruitus, ſiue ea metaphora, qua vehemens tribulatio dicitur fornax (Iſai. 48. n. 10. *ecce excoxi te*, &c. ibi enim *pro camino*, ſubeſt Hebraicè *Fornax.*) Ferrea verò dicitur, quia fornax ad emolliendum ferrum vaſtioribus flammis exæſtuat: ſiue quia ſolent ſerui in fornacibus ferreis duriſſimam ſeruire ſeruitutem; ſiue denique quia in lateritiis illis fornacibus, Iſraëlitæ decoqui pariter cum lateribus, quos coquebant, videbantur.

74 Sine hac metaphora idem beneficium exaggerat Scriptura, Exod. 6. num. 16. *Ego Dominus, qui educam vos de ergaſtulo Ægyptiorum, & eruam de ſeruitute, & redimam in brachio excelſo.* Deuter 7. num. 8. *Eduxit vos in manu forti, & redemit de domo ſeruitutis.* Vide etiam Deuteronom. 9. num. 26. & cap. 13 num. 5. & cap. 21. num. 8. & 2. Eſdræ 1. num. 10. Pſalm. 76. num. 16. & Pſalm. 77. num. 42.

Denique quia, vt eruditè probat 75
Pineda præfatione in Iob cap. 7. nu. 3. vſque eò Deus diligit iuſtos, vt cùm illi affliguntur, ipſe etiam quodammodò affligi videatur; non ſolùm dicitur redemiſſe Iſraëlitas ex tenebricoſo illo Ægyptiorum ergaſtulo, ſed, & ſe ipſum inde etiam extraxiſſe, perinde quaſi benigniſſimus Deus eadem cum ſuo populo ſeruitute premeretur. 2. Reg. 7. numer. 23. *Quem redemiſti tibi ex Ægypto, gentem, & Deum eius.*

Hoc ergo beneficium toties me- 76
moriæ, gratitudiniſque cauſa in Scriptura prædicatum, commemorat hîc Moyſes; itaque ſic explico verbum illud, *Qui poſſedit te.* Qui te duriſſima oppreſſum Ægyptiorum ſeruitute, patratis admirandis prodigiis, tanquam numerato pretio, ab iniuſti poſſeſſoris Tyrannide glorioſè redemit, & in libertatem vindicauit: vt non ſolùm creationis titulo, ſed iure etiam redemptionis, Deus *Pater tuus*, & eſſe, & prædicari debeat. Regia congruenter huic explicationi vertit, *Acquiſitor tui.* Oleaſter, *Qui te emit redimendo.* Tigurina. *Qui te comparauit.* Explicat Vatablus. *Qui te ex Ægyptiaca ſeruitute in libertatem aſſeruit.*

Sed videor mihi poſſe hanc intel- 77
ligentiam manifeſtis Scripturæ teſtimoniis comprobare. Poſtquàm Iſraëlitæ ex illa Ægyptiaca ſeruitute liberati vlteriorem maris rubri partem tenuerunt, hoſtéſque in ſequentes, aquarum inundatione demerſos, oculis vſurparunt, incredibili gaudio deliburi,

libuti, vnà cum Moyſe Epinicion modulatè decantarunt. Exod. 15. cuius Cantici verſus 16. egregiè fauet huic expoſitioni, *Donec pertranſeat populus tuus iſte, quem poſſediſti.* Tigurina, *Quem acquiſiuiſti.* Chaldæus, *Redemiſti.* Agellius, *Quem, tanquam argento dato, coëmiſti*, ideſt, quem nobiliſſimis editis prodigiis, ex duriſſima ſeruitute vindicaſti: quod iam antè in eodem Cantico celebrauerant, num. 13. *Dux fuiſti in miſericordia tua populo, quem redemiſti.*

78 Sed eſt luculentum pro hac explicatione teſtimonium, Pſal. 73. num. 2. *Memor eſto congregationis tuæ, quam poſſediſti ab initio.* Imitatur Dauid Moyſen, qui commemorato huius redemptionis beneficio, Deum ſæpe placare ſtuduit, Deuter. 9. num. 26. *Domine Deus, ne diſperdas populum tuum, & hæreditatem tuam, quam redemiſti.* Et Deuteronom. 21. numer. 8. *Propitius eſto populo tuo Iſraël, quem redemiſti.* Exod. 32. num. 11. *Cur Domine iraſcitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxiſti de terra Ægypti?* Sic etiam orauit Eſdras, vt Deum ad miſericordiam flecteret. libr. 2. cap. 1. num. 10. Et Mardochæus Eſther. 13. nu. 16. *Ne deſpicias partem tuam, quam redemiſti tibi de Ægypto.* Eadem eſt ſententia huius Pſalmi. Refrica, inquit, quæſo, memoriam priſci illius temporis, cùm cõgregationem tuam, quæ in Ægypto ſerua tenebatur, tibi aſſeruiſti. Et, vt nemini dubium eſſet, quin ita locus germanè exponeretur, ſubiungit continuò Propheta Regius, *Redemiſti virgam hæreditatis tuæ.* Quaſi dicat, non eſt ea redemptio facta ab illo, qui nullum in re vindicanda haberet ius, ſed ab eo potiùs, ad quem hæreditario iure pertineret imperium, ab Ægyptiis per iniuriam vſurpatum.

79 Iam ad ſecundum verbum accedamus, *Qui fecit te.* Interpretes illi, qui iuxta primam ſignificationem verbi *Canà*, illud, *qui poſſedit te*, explicare volent, *Qui genuit, qui formauit te*, quæ eſt probabiliſſima explicatio, per facilè dicent, tunc *factum* à Deo fuiſſe populum iſtum, quando ex tam paruis initiis, breui interuallo fuit numeroſiſſima ſobole propagatus. Sic Ezechiel. 16. vbi initia, progreſſus, & incrementa eiuſdem populi referuntur, dicitur, numer. 7. *Multiplicatam quaſi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta.* Vbi Hebraïcè ad verbum, *Decem millia ſicut germen agri dedi te.* Hoc eſt, incredibiliter, & in immenſum te multiplicaui. Lege doctam Pererij diſputationem circa illa verba. Exod. 1. num. 7. *Filij Iſraël creuerunt, & quaſi germinantes multiplicati ſunt, ac roborati nimis impleuerunt terram.*

Nobis autem alia quærenda interpretatio eſt, vt rectus verborum ordo, & ſtructura teneatur. Nam antequàm ille populus ex Ægypti ſeruitute aſſereretur, iam erat incredibiliter auctus. Agellij ſententiam valde probo; tunc Deum *feciſſe* populum illum, cùm Iſraëlitas ex Ægypto egreſſos, rudes, & impolitos, ſubigendo luto, coquendíſque lateribus aſſuetos, data ſanctiſſima lege, promulgatis præceptis, & cæremoniis quodam modo formauit, & ad cœleſtem quandam diſciplinam effinxit. 80

Superèſt tertium verbum; *Et creauit te.* In quo exponendo conueniunt in primis omnes interpretes, propriam ſignificationem eſſe, *Firmare, præparare, ſtabilire*; eſt enim radix *Cun* in quadrata coniugatione *Poël.* Quæ, vt aduertit Forſterus, ſemper importat ſtabilitatem, & firmitudinem 1. Reg. 20. num. 31. *Non ſtabiliteris tu, neque Regnum tuum.* 2. Reg. 7. num. 12. *Et firmabo Regnum eius.* 3. Reg. 2. num. 12. 81

Firmatum

Firmatum eſt Regnum eius nimis. Pſ.9. num.8. *Parauit in iudicio Thronũ ſuum.* Pſalm.64.num.7. *Præparans montes in virtute tua.* Pſalm.88.num.4. *Vſque in æternum præparabo ſemen tuum.* Pſ.102. num. 19. *Dominus in cœlo parauit ſedem ſuam.* Potuiſſet itaque Vulgatus vertere in iſto loco pro *creauit te*, parauit, firmauit, ſtabiliuit, præparauit, te: ſenſus igitur eſt Deum ſtabiliiſſe ſuum populum, cùm deuictis hoſtibus, ac terra promiſſionis omnino ſubacta, eum ibi tanquam in fixa, & ſtabili ſede collocauit. Hãc eſſe Moyſis mentem, conſtabit prolato expreſſo altero eiuſdem teſtimonio, vbi etiam ſubeſt idem verbum *Cun.* Exod. 15. num.17. *Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmiſſimo habitaculo tuo, quod operatus es Domine; Sanctuarium tuum Domine, quod firmauerunt manus tuæ.*

NVMERVS VII.

Memento dierum antiquorum, cogita generationes ſingulas: interroga patrem tuum, & annunciabit tibi; maiores tuos, & dicent tibi.

82 PROBAT Moyſes, non eſſe recentem hanc erga populum illum, Dei prouidentiam, ſed inde vſque ab orbe condito, manifeſtis proditam, ac teſtatam fuiſſe documentis. Deum iam tum indulgentiſſimi parentis officio functum, nihil omnino, quod amantiſſimum patrem erga liberos deceat, prætermiſiſſe. Recolant proinde, quo ad longiſſimè recenſere poſſint, priſcorum ſæculorum memoriam, aut certè ſeniorum, qui adhuc ſuperſtites erant, commemoratione diſcant; nam & ipſis ſenioribus hoc præcepit Deus, Pſal.77. n.5. *Quanta mandauit patribus noſtris, nota facere ea filijs ſuis, vt cognoſcat generatio altera; filij, qui naſcentur, & exurgent.*

Subeſt in Hebraico textu celebris illa vox, *Holam*, & apud LXX. illi correſpondens *Æon.* Et licèt vtraque ſignificet æternitatem, nullis terminis circumſcriptam; ſæpe tamen ex adiunctis reſtringitur ad longiſſimam ætatem, & variè illuſtratur ab interprete. Editio Vaticana LXX. ita habet in præſenti. *Mementote dierum ſæculi*; quæ verſio non abhorret etiam à Vulgato. Malach.3. numer.4. *Sicut dies ſæculi:* ſæculum autem vſurpat pro mundi naſcentis exordio. Vt Geneſ. 6. num. 4. *Iſti ſunt potentes à ſæculo*, & Ierem.2.num.20. *A ſæculo confregiſti iugum.* Eadem item eſt ſignificatio Græcæ vocis *Æon.* Lucæ 1. num. 70. & Ioan.9. num. 32. *A ſæculo non eſt auditum.* Sed frequenter appellat Vulgatus priſcam illam ætatem, vt in hoc loco, *dies antiquos*. Amos 9. numer. 11. *Readificabo illud, ſicut in diebus antiquis.* Pſal.76.num.6. *Cogitaui dies antiquos, & annos æternos in mente habui.* 83

Atque hæc dicta ſatis, ſupérque ſint ad præſentem locum illuſtrandum. Qui prætereà, pro arcani ſermonis intelligentia, varios vſus vocis *Holam* noſſe deſiderat, conſulat Oleaſtrum in cap.3.& 6. Geneſ. Maſſium Ioſuë 4. num.7. & cap.8. nu.28. Forerium Iſaiæ 24.num.4. Gueuaram Habac.3. num.60. Iſtellam, Geneſ.3. num.67. Maldonatum, Ioan.13.n.16. Delrium Threnorum 5.verſu 19. Riberam Micheæ 5.num.45. & Pererium tomo 3.in Geneſ. capit.13. num.55. 84

NVMERVS VIII.

Quando diuidebat Altiſſimus gentes, quando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Iſraël.

85 HIc locus, ſiquis alius huius Cantici, perobſcurus eſt, longèque difficillimus. Quid enim egregij beneficij continet erga Iſraëlitas, iam inde à priſcis illis temporibus, cùm ex poſteris Noë per vniuerſum terrarum orbem diuiſæ ſunt, ac proſeminatæ familiæ, Geneſ. 10. num. 31. ſiue cùm poſteà confuſione linguarum, ſeparatæ ſunt, atque diſperſæ, Geneſ. 11. n. 9. iam tum Deum tam variis populis, atque gentibus præſcriptos terrarum terminos, ac fines deſignaſſe, eos tamen numero filiorum Iſraël, æquatos, atque demenſos? Quid hæc tam accurata demenſio Iſraëlitarum intereat? Auget difficultatem loci, verſio mirabilis LXX. quæ ita habet, *Quando diuidebat Altiſſimus gentes, quando diſſeminauit filios Adam, conſtituit terminos gentium ſecundùm numerum Angelorum Dei.*

86 Et quanuis Eugubinus confidenter pronuntiet, non eſſe dubium, quin hic locus ſit apud LXX. deprauatus, atque mendoſus; ſed audax Eugubini aſſeueratio, (vt leuiſſimè dicam,) temeraria eſt. Quippe quæ aduerſatur venerandæ Patrum, ac ſæculorũ omnium vetuſtati. Agnoſcunt enim, & interpretantur hanc lectionem LXX. magnus ille Dionyſius lib. de cæl. hier. cap. 9. Athanaſ. in lib. quæſtionum ad Antioch. q. 2. Baſilius lib. 3. contra Eunomi. Ruffinus in expoſitione Symboli, quæ extat inter opera Cypriani. Gregorius Papa homil. 34. in Euangelia, Tertullian. vel potiùs Nouatianus in lib. de Trinitate, cap. 25. Hieronymus, in cap. 7. Danielis, & in cap. 28. Ezechiel. & lib. 2. in Michæam. Clemens Romanus, lib. 2. recogni. & Clemens alter Alexand. lib. 6. Strom. Chryſoſt. homil. 61. in Matthæ. Theodoretus oratione 10. in Danielem, Origenes homil. 28. in Numeros. Nazianzen. oratione. 2. de Theologia. Epiphanius hæreſi 51. Anaſtaſius Nicenus. quæſt. 60. in Scripturas. Anſelmus lib. 1. cur Deus homo, cap. 18. Euthimius in commentario huius Cantici.

Eſt igitur prima intelligentia huius 87
loci, quam his verbis exponit Gregorius in illa homil. 34. [Quia ſuperna illa ciuitas ex Angelis, & hominibus conſtat; tanta illuc aſcenſura creditur multitudo hominum, quantos illic contigit electos Angelos remanſiſſe: ſicut ſcriptum eſt, ſtatuit terminos gentium ſecundùm numerum Angelorum Dei.] Recitat hanc explicationem Athanaſius in illa, q. 2. & probabilem exiſtimat Anſelmus lib. 1. cur Deus homo, cap. 18. eamdémque tuentur Strabus, & Lyranus.

Sed hæc expoſitio longè petita eſt, & ad id, quod Moyſes agebat, minimè conſentanea; deſerit etiam Editionem vulgatam, cuius ſumma ducenda ratio eſt; neque verſionẽ LXX. cum illa componit. Præterea non ait Moyſes: Cõſtituit numerũ hominum iuxta numerum Angelorum; *ſed conſtituit terminos, aut fines gentium, ſecundum numerum Angelorum*; itaque non ſingulis Angelis homines ſingulos, ſed ſingulos populos ſingulis Angelis adæquat. Vnde frequenter Patres colligunt ex iſto loco, Deum Prouinciis ſingulis ſingulos Angelos præfeciſſe. Denique fundamentum illud, quo tota hæc innititur explicatio, infir-

miſſimum eſt. Vtrùm enim par futurus ſit hominum ſaluandorum,& Angelorum numerus, prorſus eſt incertum: & (vt ſapienter dixit Iſidorus lib.1,de ſum.bono cap.10.) *ſoli Deo cognitum.* Lege Anſelmum loco citato, & Martinengum tom.1. gloſſæ magnæ in Geneſ. tit. de bello Angelico, pag.429. & Gabrielem Vaſquez tom. 3. in primam Partem, diſputatione 180.cap.3.

88 Secunda explicatio Hebræorum propria eſt, atque adeò pro illorum ingenio, humi repens; illud in primis pro certo habet,familias illas ex Noëtica poſteritate oriundas,quæ inter ſe varietate linguarum diſſociatæ,diuerſa adierunt ad habitandum terrarum loca, ſeptuagenerarium numerum attigiſſe. Idque ex 10. capite Geneſis manifeſtè concludi. Iam verò filios Iſraël, qui cum ipſo Parente in Ægyptum deſcenderunt, totidem omnino fuiſſe, non vno in loco commemorat ſacra Scriptura. Geneſ. 46. num. 27. *Omnes animæ domus Iacob, quæ ingreſſæ ſunt in Ægyptum, fuere ſeptuaginta.* Exod. 1.n. 5. *Erant igitur omnes animæ eorum, qui egreſſi ſunt de femore Iacob, ſeptuaginta.* Deuter.10.n. 22. *In ſeptuaginta animabus deſcenderunt Patres tui in Ægyptum.* Quòd ſi ſeptuaginta fuere populi à Deo per vniuerſa terrarum loca diſtributi, & filij Iſraël totidem extiterunt, quid aptius, quidue clarius afferri poteſt, vt hæc verba intelligantur; *conſtituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Iſraël?*

89 Miror, hoc inuentum (ne dicam figmentum) quibuſdam etiam è noſtris placuiſſe; vt Titelmano in commentario huius Cantici, & Barradio, tom.1.lib.2. cap.10. cùm tota hæc explicatio non ſe, vel tranſuerſum digitum à cortice litteræ extollat. Mitto dicere, quàm leui illa ſententia de ſeptuaginta populis, ac linguis fulciatur fundamento; quia exactè id demonſtrat Pererius tom. 2. in Geneſ. lib.16. diſput.10 n.148. mitto, filios Iſraël, qui ingreſſi ſunt in Ægyptum vnà cum Iacob, à Beato Stephano Actuum 7.num.14. ſeptuaginta quinque numerari: neque verò vacat, in tranſcurſu hunc nodum difficillimum expedire, támque miram conciliare varietatem; conſulatur Lorinus in eum locum, & Delrius in ſuo Pharo cap.46. verſ.27. Quod ad præſens Moyſis inſtitutum attinet, quid ſingularis beneficij, paternæque erga populum illum prouidentiæ continet,tot gentes,ac nationes Deum iam tum proſeminaſſe, ac diuiſiſſe, quot numero perſonæ poſteà ex Iſraëlis familia in Ægyptum introierunt?

Tertia explicatio Agellij tota arguta eſt, atque ſubtilis: neque verò primus eius auctor extitit Agellius, & ſi neminem ipſe priorem laudat,haud obſcurè enim ea inſinuat Euthimius, & disertè recitat Salmeron, tom. 1. prolegomeno 6. pag.74. Ea præcipuè nititur verſione LXX. cùm Deus gentes diuideret,& præſcriptis quemque populum terminis definiret, tot gentes eſſe voluit, quot Angelis Principantibus eſſent numero pares. Itaque ſingulis populis ſingulos Angelos præfecit:populum verò ſuum non angelico muneri,& officio ſubiecit, ſed ſibi tanquam eximium reſeruauit.Itaque ex oppoſito ſubiungit Moyſes, *pars autem Domini populus eius.* Confirmat Agellius ſententiam ſuam ex Deuteron.4. num.19. & cap.29.num. 20. Solémque, Lunam, & aſtra, vel obtorta gula detorquet ad ſignificandos Angelos, eiſdem ſyderibus præfectos. 90

Non diſſimulo, odio mihi eſſe 91
iſtam in tractādis diuinis litteris tam argutam ſubtilitatem; nihil enim periculoſius,

riculoſius, nihil minùs dignum Scripturæ maieſtate, quàm in ea interpretanda, indulgere intemperanter ingenio. Sed ad rem ipſam accedamus: deſerit in primis Vulgatam Agellius, cuius explicationem, & concordiam cum hac lectione LXX. ne attingit quidem. Illa verò vox aduerſatiua, *autem*, in qua vim facit ad ſuam explicationem obtrudendam, in Hebraico textu potiùs eſt cauſalis, *quoniam*. Deinde cùm propagato poſterioribus ſæculis humano genere, nouíſque terris in dies patefactis, nouæ item prouinciæ, noui populi fundarentur; an nulli eiſdem Angeli præficiebantur? adeóne reſtrictus erat numerus Principantium Angelorum, vt numero duntaxat gentium primæuæ illius diuiſionis ex æquo reſponderent? Quid verò? an non etiam illi populo fuit Archangelus Michaël in cuſtodiam deputatus, licet eumdem Deus ſingulari ſuo patrocinio protegeret?

92 Germanam huius loci intelligentiam eſſe arbitror, Deum iam tum in illa prima diuiſione benignè ſuo populo proſpexiſſe, deſignaſſéque illi non modò opimum, feraciſſimúmque ſolum, verùm etiam tantam, & tam latè patentem regionis planiciem, quanta capiendo numero filiorum Iſraël, ad infinitam penè multitudinem propagando ſufficeret. Interim verò dum tempus diuinitus præſtitutum accederet, & populus ad iuſtã illam magnitudinem perueniret, intra præfixos illos limites, ac terminos, gẽtes conſtituit Deus: quibus tanquam colonis, terram ſuo populo decretam, ad tempus elocauit; in deſignanda tamen terræ illius magnitudine, non tam colonorum, quàm Iſraëlitarum, id eſt, dominorum rationem habuit: *conſtituit videlicet terminos populorum iuxta numerum filiorum Iſraël.* Hoc beneficium commemorat Deus Ezech. 20. num. 6. *Vt educerem eos de terra Ægypti in terram, quam prouideram eis,* (id eſt, quam illis tantò antè in terrarum diſtributione deſtinaueram) *fluentem lacte, & melle, quæ eſt egregia inter omnes terras.*

Hæc explicatio, & cum antecedentibus, & cum conſequentibus nectitur quàm aptiſſimè. 93 Præmiſerat enim Moyſes, *qui poſſedit te*, id eſt, ex miſerrima illa ſeruitute liberauit; *qui fecit te,* populum ſcilicet ſuum, ſanctiſſimis legibus efformatum: *qui creauit te,* id eſt, in terra promiſſionis, tanquam in ſede fixa ſtabiliuit; quid aptius attexere potuiſſet, quàm ipſam ſedem, iam inde à prima illa diſtributione terrarum fuiſſe illis diuinitus præſtitutam, atque firmatam? Iuxta illud Deuter. 11. num. 21. *In terra, quam iurauit Dominus patribus tuis, vt daret eis, quandiu cœlum imminet terræ.* Sic explicant locũ iſtum Abulenſis, Caietanus, Vatabl. Iſidorus Clar. Ianſen. Oleaſter, & Sà in huius Cantici commentariis, Prado, Ezechiel 20. verſ. 6. & Pinada Iob. 34. verſ 24 num. 7.

Vellem tamen, vt quiſpiam horum 94 interpretum in hac explicatione conciliãda cum verſione LXX. tam miro conſenſu ab omnibus Patribus recepta, aliquid operæ poſuiſſet. Sed, qui quæſtionem ipſo loco ſponte natam, vel attingat dumtaxat, inuenio neminem: & quidem Patres admirabili conſenſione eliciunt ex verbis LXX. in iſto loco, Deum ſingulis populis ſingulos Angelos cuſtodes præfeciſſe. Quare minimè dubius aſſero, LXX. Angelorum nomine eos comprehendiſſe, quibus diuinitus commiſſa eſt rerum humanarum cura. Sed, ſi replicemus ſacra monumenta, in illis inueniemus, ſeptem Principes Angelos crebrò nominari, qui adſtant ante Diuinum Thronum, vniuerſo orbi rebúſque mortalium præſidẽtes,

qui Dei nutum obſeruantes, ipſiúſque iuſſa capeſſentes, per ſe, aut per inferes Angelos, ea quàm promptiſſimè exequuntur. Tobiæ 12. num. 15. *Ego enim ſum Raphaël Angelus, vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum.* Apocal. 1. num. 4. *& à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu Throni eius ſunt.* qui ſeptem ſpiritus, Apocalyp. 15. num. 1. num. 6. num. 7. & 8. & cap. 16. num. 1. & cap. 17. num. 1. *ſeptem Angeli* vocantur. Quia verò illis demandata eſt adminiſtratio rerum inferiorum, oculi Dei dicuntur, Zachari. 3. num. 9. & cap. 4. num. 10. *Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.* Apocalyp. 5. num. 6. *Et oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei, miſſi in omnem terram.* Lege Riberam Apocalyp. 1. num. 25. Viegam ibidem, commentario. 1. ſect. 6. Noſter autem Serarius omnium copioſiſſimè in cap. 12. Thobiæ, quæ ad pleniorem horũ ſeptem Principum Angelorum notitiam ſpectant, omnia quatuordecim quæſtiunculis complexus eſt.

96 Ex altera verò parte, obſeruo in Scriptura accuratè ſubduci ſummam eorum populorum, quibus terra promiſſionis, quaſi colonis, ad tempus locata eſt: & omnino item ſeptem numerari: habetur diſertè Deuteronom. 7. num. 1. *Cùm introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quam poſſeſſurus ingredieris, & deleuerit gentes multas coram te; Hethæum, &c. Septem gentes multò maioris numeri, quàm tu es.* Si ergo gentes illæ fuere ſeptem, & Principes Angeli in Scriptura celebrati ſunt item ſeptem; iure optimo dixerunt LXX. *Conſtituit terminos gentium, ſecundùm numerum Angelorum Dei.* Atque ita mihi videntur omnia mirificè conſonare. Quòd ſi quis vlteriùs inquirat, an ſeptem illis excellentibus Angelis ſeptem illarum gentium fuerit iniuncta adminiſtratio, nihil habeo comperti; neque verò exiſtimo, poſſe id ſine curioſitatis vitio quæri, aut etiam ſine maiore temeritatis nota definiri.

NVMERVS IX.

Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius.

IN Hebraico textu eſt particula cauſalis, *quoniam*; apud LXX. verò copulatiua, *&*, 97
quæ in ſacro ſermone pro cauſali frequenter vſurpatur: & quamuis in ſpeciem videatur diſcrepare Latina vox *autem*; exiſtimo tamen omnia eòdem recidere: & cùm Iſraëlitas gentibus opponi, tum verò cauſam reddi, cur illis Deus tam benignè prouiderit, quia videlicet Iacob populus eius peculiaris, atque adeò hæreditaria poſſeſſio ipſius Dei erat.

Scitum eſt in Scriptura terram il- 98
lã promiſſionis funiculis primò fuiſſe dimenſam, & in partes duodecim, pro rata multitudinis portione, diuiſam; deinde verò ſpacia illa, limitibus iam terminata ſuis, ſortitò inter Tribus duodecim diſtributa. Pſalm. 77. num. 54. *Sorte diuiſit eis terram in funiculo diſtributionis.* Num. 33. num. 54. *Singulis, vt ſors ceciderit, ita tribuetur hæreditas.*

Dixi, partitam fuiſſe terram inter duodecim Tribus, quia & ſi Sacerdotali Tribui Leui nulla pars fuit attributa, Num. 18. num. 20. *In terra eorum nihil poſſidebitis, non habebitis partem inter eos, ego pars, & hæreditas tua.* Cæterùm Tribus Ioſeph duas partes propter ipſius magnitudinem accepit; erat enim bipartita Tribus illa, quia Manaſſes, & Ephraim, filij Ioſeph, duo fuerunt familiarum capita.

Ioſue 14.

Ioſuë 14. num.4. & cap.17. num.17. Ezechiel.47. num.13. *Poſſidebitis terram in duodecim tribus Iſraël, quia Ioſeph duplicem funiculum habet.*

99 Ex hac dimenſione, ſortitione, & partitione, ortum eſt, vt in arcano ſermone, *funiculus, ſors, hæreditas, pars, & portio*, pro eodem prorſus vſurpentur; atque hinc etiam fit, vt Hebraicam vocem *Goral*, ideſt, ſortem, transferant L X X. *Cleronomian*, ideſt, hæreditatem; vt Pſal.15.n.6. *Hæreditas mea* (Hebraicè ſors mea) *præclara eſt mihi*. Et quia regiones illæ funiculis dimenſæ, ſortibus fuêre diſtributæ: cadere autem ſortes propriè dici ſolet. Ioſuë 16.n.1. *Cecidit ſors filiorum Ieſeph*, &c. Transfertur etiam hic loquendi modus ad ipſos funiculos. Ioſuë 17.num.5. *Et ceciderunt funiculi Manaſſe*, &c. Pſal.15.n.6. *Funes ceciderũt mihi in præclaris*, ideſt, obtigit mihi ſortitò fertile, ac pingue ſolum. Deum enim ipſum ſortem ſuam, & funiculum appellat Regius Vates, feraciſſimúmque ſolum, vnde omnium bonorum affluentiſſima copia, & abundantia percipitur. Interdum etiam duo ex his nominibus coniunguntur. Pſ.104.n.11. *Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hæreditatis veſtræ*. Et in hoc locó *Iacob funiculus hæreditatis eius*. Atque huius frequentiſſimæ loquutionis origo ſic breuiter explicata, lucem afferet quàm plurimis Scripturæ locis.

100 Enimuerò commemorat ſæpè Deus hoc beneficium, quòd ex vniuerſis nationibus Iſraëliticum populũ duntaxat ſibi in ſortem, & funiculum elegerit. Lege Maldonatum doctè in hanc ſententiam explicantem verba illa Baruch 3.num.24. *O Iſraël, quàm magna eſt domus Dei, & ingens locus poſſeſſionis eius*, &c. Eccleſ.17.num.14. *In vnamquamque gentem præpoſuit Rectorem, & pars Dei Iſraël facta eſt manifeſta*. Editio LXX. Vaticana. *Et pars Dei Iſraël eſt*. Tigurina congruentiſſimè præſenti loco. [In diſtribuendis totius terræ gentibus, ducem cuique genti conſtituit, & Iſraëlem ſibi delegit peculiariter.] Amos 3.num.2. *Tantummodò vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ*, ideſt, vos ſolos elegi, quibus paternè proſpicerem, vt populo peculiari: ſic vocat ſæpè Deus hæreditatem iſtam ſuam.

Eſtque inſignis locus Deuteron.7. 101
num. 6. *Te elegit Dominus Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui ſunt ſuper terram*. Vbi Hebraicè ſubeſt vox illa celebris *Cegula*, quam variè varij reddiderunt. L X X. exprimere ſolent *laos periuſios*. Vertit Vulgatus apud Paulum ad Tit. 2. nu. 14. *Populum acceptabilem*. Theodotio. Exod.19. numer. 5. *Populum electum*. Symmachus *præcipuum, ſiue egregium*. Toletus Lucæ 11. notatione 11. obſeruat *periuſiam*, idem eſſe, ac opulentiam, atque adeò explicat, populum opulentum. Latinus interpres vocem Hebraicam *Cegula*, *peculium* vertit, Exod.19.n.5. Malach.3.nu.17. Aſſentior tamen Ariæ Montano in commentariis Malachiæ, vocabulum eſſe dignius, & liberalius, quàm peculium: eo ſignificari chariſſimam, ſelectiſſimámque diuitiarum partem, regiam gazã, exquiſitam ſupellectilem, vt ſunt gemmæ, vniones, aurum, & argentum pretioſè cælatum; Vatablus. Exod.19.nu.5. vertit *Theſaurum vnicè dilectum*. Pineda in Salomone lib.4.cap.18.§.12. *Pretioſiſſima monilia*. Perpende hinc, quanti fecerit Deus illum populum, quem non ſolùm ſortem, & hæreditatem ſuam, ſed ſelectiſſimum etiam, pretioſiſſimúmque theſaurum appellauit.

Et quemadmodùm ille populus 102
erat funiculus hæreditatis Dei, ſic etiam ipſe Deus (quod omnem ſu-

perat beneficentiam) dignatus eſt viciſſim pars eſſe,& hæreditas eiuſdem populi. Non obſcùrè hoc inſinuatur in iſto loco; verba enim illa, *Pars autem Domini populus eius*, æquè benè verti poſſunt ex Hebræo. *Quia pars Dominus populi eius.* Itaque iiſdem omnino verbis mutua iſta,reciprocáque poſſeſſio declaratur; expreſsè tamen hoc confirmat Ieremias, cap. 10. num. 16. *Non eſt his ſimilis pars Iacob: qui enim formauit omnia, ipſe eſt; & Iſraël virga hæreditatis eius.* Vbi perſpicuè aſſeritur, Deum omnium rerum conditorem, partem eſſe Iacob: ipſum autem Iacob virgam eſſe hæreditatis Dei.

103 Neque verò aſſentior Lyrano, Hugoni, Vatablo, & Maldonato aientibus in eum Ieremiæ locum, Iſraël vocari virgam hæreditatis Dei, quia virgis hæreditas diuidi ſolebat; vt vocatur etiam funiculus, quia funiculis diſtribuebatur: funiculis enim regiones dimenſas fuiſſe,in ſacra Scriptura lego; virgis,non lego;vox item Hebraica *Sebet* pro ſceptro, ſeu virga, imperij inſigni, in ſacro ſermone frequentatur. Geneſ. 49. num. 10. Zachar. 10. num. 11. Pſalm. 44. num. 7. Regnum verò Iacob, quaſi hæreditario iure,erat debitum Deo. Pſalm. 73. numer. 2. *redemiſti virgam hæreditatis tuæ.* Michææ 4. num. 7. *& regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion.* Luc. 1. num. 32. *& regnabit in domo Iacob in æternum.* Denique cùm Ieremias repetit hæc ipſiſſima verba, Vulgatus pro virga tranſtulit *ſceptrum*, quod ad menſuram referri non poteſt. Hierem. 51. numer. 19. *Non ſicut hæc pars Iacob, quia, qui fecit omnia, ipſe eſt, & Iſraël ſceptrum* (Hebraicè *Sebet*) *hæreditatis eius.*

104 Eſt itaque Deus pars, & hæreditas ſui populi. Pſalm. 15. num. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ.* Pſal. 72. n. 26. *pars mea Deus in æternum*, Thren. 3. num. 24. *pars mea Dominus, dixit anima mea.* Vnde ſapienter Ambroſius ſermone 8. in Pſal. 118. circa illa verba numer. 57. *portio mea Domine*, &c. [Hi multò ditiores ſunt, quàm qui poſſeſſionum ſuarũ ſpatia ampla diffundunt. Cui enim portio Deus eſt, totius eſt poſſeſſor naturæ.] Auguſtinus autem in Pſalm. 102. [Bonum tuum quære,anima:ſummum bonum hoc eſt bonum tuum. Quid ergo deeſt, cui ſummum bonum, bonum eſt?] Et Proſper. libr. 2. de vita contemplatiua, cap. 16. [Quid vltrà quærit, cui omnia ſuus conditor eſt? aut quid ei ſufficiat,cui ipſe non ſufficit?] Quod hauſit Proſper, vt ſæpè ſolet,ex Auguſtino ſermone 29. de verbis Domini [Auare, quid aliud quæris? aut ſi aliud quæris, quid tibi ſufficit, cui Deus non ſufficit?] Et libr. 13. confeſſionum, cap. 8. *Omnis mihi copia, quæ Deus non eſt, egeſtas eſt.* Eſt nimirum Deus perennis, & inexhauſtus bonorum omnium fons, *qui dat omnibus affluenter.* Iacob. 1. num 5. & Hebraicè *Sadai*, hoc eſt, ſufficiens, vel ipſa potiùs ſufficientia nominatur: ſi ergo Deus te ipſo contentus eſt, ſi de ſorte, ac funiculo tui cordis gloriatur, ſi te, ſuam partem, & hæreditatem vocat; ſi denique ſufficis tu Deo,ſufficiat tibi Deus.

NVMERVS X.

Inuenit eum in terra deſerta, in loco horroris, & vaſtæ ſolitudinis;circumduxit eum,& docuit, & cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui.

POSTQVAM Moyſes anti- 105
qua illa beneficia memorauit, ad proxima iam deſcendit, & per quinque integros verſus ſigillatim

ſigillatim enumerat, quàm paternè, quàm benignè, ac liberaliter quadraginta ipſos annos deduxit Deus ſuum populum per vaſtam, & horrentem ſolitudinem, quoad vſque illum in propriis ſedibus,hoc eſt,in amœniſſima, ac fertiliſſima regione, oleo, butyro,ac melle redundante,collocauit. In hoc autem verſu quatuor maximè illuſtria beneficia recenſet.

106 Primum eſt, errantem populum in loco deſerto, & inculto,veluti ex improuiſo inuentum fuiſſe à Deo,Ezech. 16. num.5. *Proiecta es ſuper faciem terræ, in abiectione animæ tuæ, in die, qua nata es: tranſiens autem per te, vidi te conculcari in ſanguine tuo*,&c. Vbi, vt obſeruat noſter Prado, aſſumit ſibi Deus perſonam Principis hæredis ampliſſimi regni,qui venatum, aut ruſticatum in agrum egreſſus, nihil minùs cogitans caſu offendit infantulam, inter herbas proiectam, & expoſitam, totam ſanguine, quem ex ventre matris traxerat, madentem, ardentiſſimóque tactus affectu miſericordiæ non ſolùm fouendam, alendámque curauit,ſed eam ſibi in ſponſam aſſumpſit.

107 Quod autem ait, fortè in eam incidiſſe, non tollit Diuinam prouidentiam, cui nihil poteſt temerè contingere; ſed omne huius populi meritum excludit; nihil enim antè præſtiterat, quò Deum ſibi conciliaret, quò ad ſe inquirendum alliceret; ſic etiam loquitur Oſeas, cap.9. num.10. *Quaſi vuas in deſerto,inueni Iſraël:* vbi non ſolùm innuitur, nihil magis improuiſum, & inopinatum accidere poſſe, quàm in horrente ſolitudine vuas ex inſperato reperire; verùm illud etiam ſignificatur, Iſraëliticum populum,ſic ex improuiſo inuentum, ſummæ Deo voluptati fuiſſe; quemadmodum in locis arentibus, & inaquoſis,flagrante æſtu,vuæ ſubitò deprehenſæ viatorem recrearent, quod confirmat Oſeas, dum ſubdit; *Quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum.*

LXX. legunt *autarkeſen* ſuffecit illi neceſſaria, illi ſuppeditauit. Omnia, quæ ad victum, veſtitúmque ſufficerent, abundantiſſimè præbuit. Et in hanc ſententiam arbitror trahendum etiam eſſe *inueniendi* verbum, quo vſus eſt Vulgatus: vt dicatur Deus inueniſſe illum populum,ſimúlque fouiſſe,aluiſſe,ſufficientia ſubminiſtraſſe.Quę ſignificatio non abhorret ab Hebraico verbo *Masà*,vt apertè conſtat Numer. 11. num 22. *Nunquid ouium, & boum multitudo cædetur, vt poſſit ſufficere ad cibum?* Vbi LXX. *Che archeſi autis*: & ſufficiet ipſis? Hebraicè *Vmasà lahem, & inueniet eis?* & in hoc ſenſu quadrat mirificè, quod ſequitur, *in terra deſerta, in loco horroris, & vaſtæ ſolitudinis:* ideſt, in loco omnibus rebus ad victum neceſſariis deſtituto. LXX. *in ſiti æſtus,in terra inaquoſa.* Quod egregiè ponderauit ipſe Moyſes Deuteronom.8. num.15. *Ductor tuus fuit in ſolitudine magna, atque terribili, in qua erat ſerpens flatu adurens, & Scorpio, ac dipſas, & nullæ omnino aquæ; qui eduxit riuos de petra duriſſima, & cibauit te manna in ſolitudine.* 108

Iam quod ad veſtitum attinet, grande illud miraculum fuit, quod refertur in eodem cap.8. numer.4. & cap. 29. num.5. *Adduxit vos quadraginta annis per deſertum: non ſunt attrita veſtimenta veſtra,nec calceamenta pedum veſtrorum vetuſtate conſumpta ſunt.* Augebat autem huius paternæ prouidentiæ admirabilitatem infinita penè illius populi multitudo. Numer. 11. num.21. *Sexcenta millia peditum huius populi ſunt,& tu dicis,dabo eis eſum carnium menſe integro?*

Secundum beneficium fuit,*circumduxit* 109

duxit eum, quod expreſſerunt LXX. *Eciclosen.* Latinè commodè verti poteſt, *circumdedit eum.* Vnde eam nonnulli expoſitionem hauriunt. Et nubis vmbraculo, & Angeli patrocinio populum ſuum texit; robore ſuæ dexteræ vndique vallauit, ac ſepſit. Pſ. 31. n. 10. *Sperantem autem in Domino miſericordia circumdabit.* vbi LXX. *Cicloſi.*

Commodior tamen expoſitio, & Latino verbo, & ſacræ hiſtoriæ congruentior eſt: circumdixit eum: ideſt, non recto itinere, ſed obliquo, in terram promiſſionis deduxit. Exod. 13. n. 17. *Non eos duxit Deus per viam terræ Philiſthijm, quæ vicina eſt, reputans, ne fortè pœniteret eum, ſi vidiſſet ad verſum ſe bella conſurgere, & reuerteretur in Ægyptum; ſed circumduxit per viam deſerti.* Vbi etiam LXX. *Eciclosen.* Sed perſpicuè manifeſtū eſt, verbum Hebraicum *Iaſeb* rectiſſimè in hanc ſententiam Latinum interpretem tranſtuliſſe; ſic etiam dicitur Ioſuë 5. nu. 4. *Per longiſſimos via circuitus,* &c.

Tertium beneficium eſt, *& docuit,* hoc eſt, tradita ſanctiſſima Lege, viam, qua illi tendendum eſſet in cœleſtem patriam, & rationem ad benè, beatéque viuendum, commonſtrauit.

110 Quartum denique, *& cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui,* ideſt, ab omnibus hoſtilibus incurſionibus ſartum, tectúmque ſeruauit. Et, vt ſolertiſſimam deſcriberet tutandi curam, appoſita comparatione vſus eſt rei vnicè, eximiéque dilectæ, videlicet pupillæ oculorum; quam ab ipſa natura palpebrarum propugnaculo ſeptā, & ſuperciliorum munimento vallatā, nos etiam ſumma cuſtodia tuemur. Illuſtrant hunc locum Ambroſij luculentiſſima verba, lib. 6. Hexamer. cap. 9. [Pupillæ, ne qua incidentis iniuriæ offenſione lędantur, pilis hinc inde cōſortis, velut quodam vallo per circuitū, muniuntur: vnde tutum auxilium poſtulans Propheta ait (Pſal. 16. n. 8.) *cuſtodi me vt pupillam oculi,* vt protectionis diuina fieret ei tam ſollicita, & tuta cuſtodia, quam pupillam oculi tutiſſimo quodam naturæ vallo munire dignatus eſt.] Sic Ambroſius.

Ribera verò in cap. ſecundum Zachar. num. 20. iure exiſtimat; ad hæc Moyſis verba alluſiſſe Prophetā, dum ait Zachar. 2. num. 8. *Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.* Vbi perpende ſummum Dei amorem erga iuſtos. Qui enim eos, vel minimùm læſerit, qui vel tactu quodam leuiſſimo violauerit, acerbiſſimum ipſi Deo dolorem inurit, eius oculorum lumen grauiter offendit.

NVMERVS XI.

Sicut Aquila prouocans ad volandum pullos ſuos, & ſuper eos volitans, expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portauit in humeris ſuis.

FATENTVR in hoc loco illi etiam, qui verſionem noſtram carpere ſolent, Latinum interpretem, ſi minùs ſingula verba, ſententiam certè integram, fideliter reddidiſſe. Lege Caietanum, & Oleaſtrum. Subducit verò Moyſes breuiſſimam omnium beneficiorum ſummam, quæ in illo itinere Deus in ſuum populum contulit. Quem enim filium indulgentiſſimus Pater, iter facturus, in vlnas ſublatum, & ad pectus appreſſum circumduceret? quid tali filio ardentiſſimæ charitatis, paternæ prouidentiæ, totius denique ſuauitatis, & indulgentiæ deeſſe poſſet? Vtitur autem Moyſes apta ſimilitudine, ducta ab Aquila. Quæ (vt auctor eſt Hieronymus, exponens illud Iſaiæ 66. nu. 11. *Ad vbera portamini,*) omnium animantium, ferarum, & volucrum, 111

ingenitum

ingenitum affectum in liberos, flagrātiſſimo in pullos ſuos amore tranſcendit. Lege Delrium adagio 84.

112 Liquet itaque ſimilitudinis explicatio: fornace illa ferrea Ægypti, veluti nido implumes pulli, Hebræi continebantur, ſine vllis ad volandum viribus. At Deus inſtar generoſæ Aquilæ, miſſo Moyſe nuntio, éditiſque admirandis prodigiis, ad volandum illos prouocauit. *Et ſuper eos volitans*, hoc eſt, vmbram, & protectionem alarum ſuarum expandens, robur, & auxiliũ opportunum oſtendens, tandem aſſumpſit eos, non vt aliæ volucres de vngue ſuſpenſos ferre ſolent, ſed per alas extenſas, quaſi per quoſdam gradus, exceptos in humeros, ne ipſarum alarum agitatione decuterentur beniguiſſimè geſtauit.

113 Eadem ſimilitudine vſus eſt Deus Exod. 19. num. 4. *Vos ipſi vidiſtis quæ fecerim Ægyptijs; quomodo portauerim vos ſuper alas Aquilarum, & aſſumpſerim mihi.* Et perſpicuo, dilucidóque ſermone Deuteron. 1. num. 31. *Et in ſolitudine (ipſe vidiſti) portauit te Dominus Deus tuus, vt ſolet homo geſtare paruulum filium ſuum, in omni via, per quam ambulaſtis.*

114 Atque hic eſt ſenſus litteralis (vt patet ex contextu, & interpres litteraliſſimus Forerius obſeruauit,) illorum verborum Iſaiæ 63. num. 9. *In omni tribulatione eorum non eſt tribulatus.* Hebraicè *non fuit tribulatio.* ſcilicet, *eis.* Hoc eſt, cum maximè videbantur affligi, tunc verè, Deo opportuniſſimè ſubueniente, non affligebantur. Quantacumque in eos ingruerent mala, ipſi ſuperiores euadebant. Verti poſſunt Hebraica, *in omni anguſtia eorum, non ei fuit anguſtia*, ideſt, cum maximè coarctarentur, non permiſit eos Deus coarctari. Inſtabant Ægyptij à tergo frementes ira, ex altera parte retardabant montes inacceſſi, à fronte obiectum mare fugam impediebat: in arctum deducti videbantur; & tamen non ſunt coarctati. *Angelus faciei eius ſaluauit eos.* Angelus ille, qui eos comitabatur, opẽ illis in tempore ferebat; qui Angelus *Faciei* nominatur ſiue quia vnus erat ex ſeptem illis, principibus, qui Dei vultui ſemper aſſiſtunt, ſiue quia Dei faciem repræſentabat, Dei ipſius perſonam gerebat ſubdit Iſaias *in dilectione ſua, & in indulgentia ſua* (agnóſce patrem amantiſſimum, & indulgentiſsimum) *ipſe redemit eos*, ſcilicet ex ærumnoſiſsima ſeruitute, *& portauit eos, & eleuauit eos.* Tigurina, *baiulauit eos.*

Sed claudat commentarium locus non minùs inſignis Oſeæ 11. n 3. 115
Et ego quaſi nutritius Ephraim, portabam eos in brachijs meis. In quæ verba ait congruentiſsimè Hieronymus. [Ego, inquit, qui pater eram, nutritius factus ſum, & paruulum meum in vlnis meis ipſe portabam, ne læderetur in ſolitudine; & ne vel æſtu, vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna.] Tantum Hieronymus.

NVMERVS XII.

Dominus ſolus Dux eius fuit: & non erat cum eo Deus alienus.

ET nouum beneficium commemorat Moyſes, & tacitè illius populi ingratitudinem incuſat; quem cùm ſolus Deus ex tenebricoſo ergaſtulo eripuerit, ſolus per vaſtam ſolitudinem paternè deduxerit, ſolus in terra promiſſionis collocauerit; ab eo tamen turpiter, & ingratè ad idola vana, quæ nihil eis opis attulerant, deflexerunt. Quæ idola in ſacro ſermone appellantur *Dij alieni*, Geneſ. 35. num. 2. *Abijcite Deos alienos.* Ierem. 19. num. 4. *Libauerunt* 116

Dijs alienis, ideſt, alterius religionis, peregrinarum cæremoniarum, vt expreſſit Vulgatus 2.Paralip.14. num.2. *Subuertit altaria peregrini cultus.* Vbi L X X. *remouit altaria alienorum.*

117 Dicitur autem Deus dux extitiſſe illius populi, Deuter.1.num.30.cap.8. num.15.cap.31.num.6. multis, iuſtiſſimíſque de cauſis. Prima eſt, quia portauit eum in alis ſuis, ideſt, tanquam dux ſtrenuiſſimus ab impetu hoſtili ſingulari tutela, patrocinióque protexit. Iuxta id Pſalm. 90. num.4. *Scapulis ſuis obumbrabit tibi, & ſub pennis eius ſperabis.* Sic enim vtrumque coniunxit Moyſes Exod.15. num.13. *Dux fuiſti in miſericordia tua populo, quem redemiſti, & portaſti eum in fortitudine tua.*

Secunda. Quia Deus caſtra præcedens viam commonſtrabat: Exod.13. num.21. *Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam, per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux eſſet itineris in vtroque tempore.* 2.Eſdræ 9.num.12. *Et in columna nubis ductor eorum fuiſti per diem, & in columna ignis per noctem, vt appareret eis via, per quam ingrediebantur.*

118 Tertia. Quia ex Tabernaculo fœderis Deus oracula edebat, & quando gradiendum eſſet, quando inſiſtendum, imperabat. Numer. 9. num.18. *Ad imperium Domini proficiſcebantur, & ad imperium illius figebant tabernaculum; ingreſſo enim Moyſe in tabernaculum ad conſulendum Deum, deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad oſtium.* Exod. 33. num.11. *Loquebatur autem Dominus ad Moyſen facie ad faciem, ſicut ſolet loqui homo ad amicum ſuum.*

Quarta denique, quia antecedens Deus viæ obſtacula remouebat. Pſal. 70. num.10. *Dux itineris fuiſti in conſpectu eius.* Vbi ſubeſt Hebraicè verbum *Pina*, cuius vis vnica voce Latina nequit exhauriri. Eſt enim propriè remouere è conſpectu quidquid offenſioni, aut impedimento eſſe poteſt. Pagninus vertit, *euacuaſti ante eam.* Regia, *ſcopaſti.* Tigurina, & Iſidorus Clarius, *repurgaſti diligenter ſuperficiem.* Genebrardus, *euerriſti ante eam; purgaſti ſolum, ſuſtuliſti lapides, ne poſſet impingere.* Perpende benigniſſimi Ducis indulgentiſſimam, & pluſquàm paternam prouidentiam.

Occurrit tamen hîc grauis difficultas, an re vera Deus ipſe ductaret illum populum, loqueretúrque cum Moyſe, an verò Angelus illius perſonam ſuſtinens. Vetus eſt multorum Patrum opinio, Diuinum Verbum, antequam homo fieret, ſæpè corpus, aëreum ad tempus induiſſe, vt & myſterium, quod, præſtituto tempore, ſumma cum voluptate, peracturum erat, iam tunc quaſi proludens repræſentaret, & ab hominibus videri, & cum iis congredi poſſet. Superſedebo labore nominandi Patres, eorúmque verba referendi, quia eo accuratiſſimè perfuncti ſunt, vt alios omittam, Maſſius Ioſue 1.verſu 5.& cap.5.verſu 13.Mendoza quæſt.1.poſitiua, num.4. & quæſt.5. ſcholaſtica, num.8. Vazquez Tomo 2. in primam Partem, diſputatione 185.cap.1.Gloſſa magna in Geneſim. Tom.1. pag.395. Caſtro in cap.3. Baruc. num.16. Ioan. Grial in notis ad Iſidorum lib.1. contra Iudæos, cap. 1. Barrad. Tom.1. lib.1. cap.15. Serarius Ioſue 5. quæſt.40. Tena in cap. primum ad Hebræos, difficultate 1. ſectione 1. & difficultate 2. ſect.1. 119

Verbum itaque Diuinum, aſpectabili indutum corpore, alloquutum fuiſſe Patriarchas, nominatímq; ſuum populũ per deſertum deduxiſſe, multorum priſcorum ſententia eſt. Eáque videtur disertè tradi à Beato Iuda, num.5. ſuæ epiſtolæ, *commonere autem vos volo, ſcientes ſemel omnia, quoniam Ieſus* 120

Ieſus populum de terra Ægypti ſaluans, ſecundò eos, qui non crediderunt, perdidit. Vbi apertè attribuitur Chriſto, & ereptio ex Ægyptiaca ſeruitute, & ſupplicium de incredulis ſumptum. Numer. 14. num. 37.

121 Fauet huic ſententiæ authoritas Concilij Syrmienſis, anno 357. ab ortu Domini, Conſtantio Imperatore, & Liberio Pontifice, contra Photinum congregati; quod Concilium Hilarius in libro de Synodis, vt Catholicum, & ſincerum veneratur; in eo igitur ita definitur anathematiſmo 14. *Si quis cum Iacob nō Filium, tanquam hominem, luctatum eſſe, ſed ingenitum Deum, aut Patrem eius, dixerit, anathema ſit.*

122 Non ibo inficias, hanc ſententiam nulla aſperiore cenſura dignam eſſe, cùm grauiſſimorum interpretum authoritate fulciatur, & teſtimonia inferiùs recitanda, vtcunque detorqueri poſſint ad *Angelum illum teſtamenti*, Malach. 3. num. 2. *Magni conſilij Angelum*, Iſai. 9. num. 6. ex Editione LXX. Quare non probo ſeueritatem Pererij: nimis enim rigidè perſtringit ſimilem opinationem Oleaſtri, & Eugubini exiſtimantium, Deum, vt crearet hominem, & cum eo ſermones confereret, humanam ſibi formam induiſſe; & ideò dixiſſe, *Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram.* Quam opinionem Pererius Tomo 1. lib. 4 in Geneſ. & Tomo 2. lib. 14. num. 44. perabſurdum figmentum vocat, & temerariam, atque ineptam nouitatem, à nullo authore probato cogitatam, nedum ſcriptis proditam.

123 Ego quidem exiſtimo, longè probabilius eſſe; non Deum ipſum, non Diuinum Verbum, ſed Angelum, Dei perſonam ſuſtinentem, populi ducem extitiſſe. Ita habetur perſpicuè, atque dilucidè multis in locis Scripturæ. Exod. 23. num. 20. *Ecce ego mittam Angelum meum, qui præcedat te, & cuſtodiat in via, & introducat in locum, quem paraui.* Et cap. 33. num. 2. *Mittam præcurſorem tui Angelum, vt eijciam Chananæum, &c.* Numer. 20. num. 16. *Quomodo clamauerimus ad Dominum, & exaudierit nos, miſeritq́; Angelum, qui eduxerit nos de Ægypto.* Iſai. 63. num. 9. *Et Angelus faciei eius ſaluauit eos.* Vide ſuprà num. 11.

Et vniuersè, ac generatim apparitiones illas factas Patriarchis, miniſterio Angelorū ſemper extitiſſe, congruentior ſacris litteris opinio fert; quæ Beati Dionyſij, lib. de cœleſti Hier. cap. 4. auctoritate confirmatur. [Has, inquit, diuinas viſiones Patres noſtri perceperunt per medias diuinas virtutes.]. Atque id mihi videor poſſe ſacrarum litterarum teſtimonio aperte comprobare; nam ſi quando Deus per ſe, & abſq; vllo Angelorum miniſterio, apparuiſſet, tunc maximè fuiſſet, cùm narrat Scriptura Deum ipſum eſſe loquutum; taliáque Dei verba recitat, quæ nullatenus Angelo, ſed ſoli ipſi Deo poſſunt conuenire; ſed tunc etiam perſpicuum eſt, reuera non Deum ipſum, ſed Angelum apparuiſſe gerentem Dei vices. 124

Agè verò, primum illum locum ex cap. 32. Geneſis, excutiamus, de quo tam ſeuerè pronuntiat Syrmienſe Concilium: Verbum ipſum Diuinum corporatum luctam illam cum Iacob conſeruiſſe. Primum enim ex illo facinore præclaro glorioſum illi nomen inditum eſt, *Iſraël*, ideſt, præualens Deo; ibi num. 28. *Quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quantò magis contra homines praualebis?* Deinde quia Iacob, dirempta lucta, aſſeuerauit, num. 30. *Vidi Deum facie ad faciem.* 125

Aio nihilominùs, non Deum, ſed Angelum illum fuiſſe. Oſeæ 12. num. 3. *In fortitudine ſua directus eſt cum Angelo*

gelo(id eſt,pedem cõtulit,manus conſeruit) *& inualuit ad Angelum, & confortatus eſt.* Quòd ſi LXX. legunt in hoc Oſeæ loco *praualuit erga Deum,* ibidem etiam Angelum nominarunt, vt vtrumque ſcilicet complecterētur, & Angelum in natura, & Deum in perſona repræſentata.

126 Cuius rei,ne longè abeamus,Iacob ipſe duo nobis luculētiſſima exempla ſuppeditat.Gen.31.diſertis verbis Angelus nominatur, qui paulò pòſt ſe ipſum Deum nominat, quia Dei perſonam repræſentat num.11. *Dixitque Angelus Dei ad me.* Quid eſt,quod Angelus dixit?num.13.*Ego ſum Deus,&c.* Non ne vides perſpicuè,Angelum,qui Deum refert, Dei ipſius nomine affici?Vnde idem Iacob, Dei, Angelíque vocabulo, iuxta vſus eſt. Geneſ.48. n. 15. *Deus, qui paſcit me ab adoleſcentia mea vſque in præſentem diem: Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris iſtis*: æquè pari benedicendi facultate pollere eum ſtatuit, quem Angelum nominat,& quem Deum: quia Deus ſimul erat, & Angelus, quatenus verè Angelus Dei perſonam ſuſtinebat.

129 Sic etiam Iudic.13. num. 21. *Vltrà eis non apparuit Angelus Domini,ſtatimque intellexit Manue, Angelum Domini eſſe, & dixit ad vxorem ſuam, morte moriemur,quia vidimus Deum.* Quid apertius? certus eſt Manue, Angelum ſibi apparuiſſe;& propterea teſtatur,ſe vidiſſe Deum, quia Deum ille Angelus referebat.

130 Exod.3.num.2.*Apparuit Moyſi Dominus de flamma ignis,de medio rubi.* Et num.14.profert illa verba Diuinitatis propria,*dixit Deus ad Moyſen,ego ſum, qui ſum.* Et tamen de hac ipſa apparitione ait Stephanus Actuum 7. n.31. *Apparuit illi in deſerto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi.*

131 Legem item promulgaturus Deus, Exod.19. num.18. dicitur è cœlo deſcendiſſe,cùm micarent fulgura,tonitrua exaudirentur: ſæpéque repetuntur illa verba, Exod.20. num.2. *Ego ſum Dominus Deus tuus.* Et nihilominùs,qui legem promulgauit, non fuit Deus, ſed Angelus Deum repræſentans. Actu 7. num.38. *Hic eſt, qui fuit in Eccleſia, in ſolitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina.*& num.53. *accepiſtis legem in diſpoſitione Angelorum.* Ad Galat.3.num.19. *lex ordinata per Angelos,in manu Mediatoris*, ideſt, Moyſis:Ad Hebr.2.num.2. *Si enim,qui per Angelos dictus eſt ſermo,* &c.

Reſtat, vt propoſita initio argumenta breuiter diluamus Si dicerem, 128
Angelum illum populi ductorem, Ieſum à Beato Iuda nominari, quia verum Ieſum,id eſt,Saluatorem, ac ereptorem ex teterrima,& pluſquã Ægyptiaca ſeruitute,referebat, congruenter ſuprà memoratis ſacræ Scripturæ teſtimoniis dicerem.Sed in loco Iudę Grecè ſubeſt *Kyrios*, id eſt *Dominus,* arbitrorque Latinum interpretem, clarum ſtudio, & amore ſuauiſſimi nominis Ieſu, libenter illud vſurpaſſe;quod videbat rei, de qua agebat, aptiſſimè congruere:Ieſus enim ſignificat Saluatorem, vt expoſuit Angelus,Matth.1.nu.21. Deus autem tunc ſe præcipuè Saluatorem oſtendit, cùm ſuum populum ex illo ergaſtulo liberauit. Itaque Ieſus non eſt hic proprium nomen Incarnati Verbi,ſed commune Deitatis,vt Habac.3. n.18. *Exultabo in Deo Ieſu meo.* LXX. *ſoteri mu, ſalutari meo, vel Saluatore meo.* Rectè enim Auguſtinus ait lib. 18. de Ciuitate,cap.32. [Melius mihi videntur quidam codices habere, gaudebo in Deo Ieſu meo, quàm hi, qui volentes id Latinè ponere, nomẽ ipſum non poſuerunt, quod eſt nobis amicius,& dulcius nominare.]

Concilium illud Syrmienſe in aliis 129
anathema

anathematiſmis, præterquam in damnatione Photini, quam & Hilarius ſuſcipit, & alia deinceps concilia probauerunt, ſuſpectæ eſt, & dubiæ auctoritatis, vt eruditè probat Baronius tom. 3. ann. Chriſti 357. pag. 669. Gabr. Vazq. tom. 2. in 1. part. diſp. 109. cap. 5. Pererius tom. 3. in Geneſ. cap. 19. num 40. Tena in cap. 1. ad Hebr. difficult. 1. ſect. 2.

NVMERVS XIII.

Conſtituit eum ſuper excelſam terram, vt comederet fructus agrorum.

130 AGgreditur hinc iam Moyſes ea prædicere, quæ deinceps euentura erant illi populo; ea tamen de more prophetarum, licet futura eſſent, per verba præteriti temporis efferuntur, quia ipſo ſpiritu prophetico, mentiſque oculis adeò certò illa proſpiciebat, ac ſi iam omnino contigiſſent.

Conſtituit eum, inquit: ſubeſt Hebraicè verbum *Racab*, in coniugatione *Hiphil*, propriè vertas, *vehi*, vel *equitare fecit eum ſuper excelſa terræ*. Quod ideò dictum exiſtimat Oleaſter, quia cum terra ſancta circum iacentibus omnibus altior eſſet, habitantes in ea, comparatione aliorum vicinorum, viderentur equitare: aut quia cùm neque veſtes in itinere detritæ, neque calceamenta diſrupta eſſent, eos, quaſi equis vectos in terram Deus introduxit.

131 Aſſentior potiùs Ariæ Montano in cap. 58. Iſaiæ, verſu vltimo; vbi, vt aduertit Forerius, alluſio fit ad præſentem locum, ait enim Deus, *ſuſtollam te* (Hebraicè, equitare faciam te) *ſuper altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob*. Obſeruat itaque Montanus, verbum *Racab*, ideſt, *equo*, vel *currui imponi*, victoribus, & triumphatoribus conuenire, qui ingenti comitatu, acclamatione, & pompa, ouantes per vrbem inuehuntur. Geneſ. 41. nu. 43. *fecitq; eum aſcendere ſuper currum ſuum*, &c. Eſther 6. num. 11. *impoſitum equo præcedebat, atque clamabat, hoc honore condignus eſt*, &c. Deo etiam ipſi attribuitur hoc verbum, Deuter. 33. n. 26. *Aſcenſor* (Hebraicè inequitator) *cœli auxiliator tuus*. Pſal. 17. num. 11. *Aſcendit ſuper Cherubim.* Reſpexit itaque Moyſes ad inſignes victorias reportatas ab illo populo, triumphóſque magnificentiſſimè actos. Deuictis enim, omninóque deletis fortiſſimis hoſtibus, eos Deus, tanquam curru vectos, ouantes; atque triumphantes in excelſam illam regionem deduxit.

Fuiſſe verò terram illam tum editam, & montoſam, tum opimam, & feracem, quod vtrumque hic complexus eſt Moyſes, paſſim teſtatur ſacra Scriptura. Deuteron. 3 num 25. *videbo terram hanc optimam, & montem iſtum egregium.* Et cap. 11. num. 9. eamdem vocat Moyſes lacte, & melle manantem, & montuoſam, atque campeſtrem, vnde *montis* nomine ſæpe denotatur. Exod. 15. num. 17. *introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ.* Pſalm. 77. num. 54. *& induxit eos in montem ſanctificationis ſuæ.* 132

Eius autem feracitas, & vbertas copioſè deſcribitur Deuter. 8. à num. 7. vſque ad 10. & eleganter hîc ſignificatur à LXX. qui hunc locum ita reddiderunt, *aſcendere fecit eos ſuper fortitudinem terræ.* Græcè, *Iſchin*, ideſt, robur, virtutem, vires, ac feracitatem terræ: quo verborum ambitu terram pinguiſſimam, & vberrimam, ac ferendis frugibus, & fructibus valentiſſimam expreſſerunt, vt cùm per Ioëlem vberes terræ prouentus pollicetur Deus cap. 2. num. 22. *ficus, & vinea dederunt virtutem ſuam.* 133

Adeò verò natiua, & ingenita erat hæc fortitudo, virtus, & feracitas terræ ſanctæ, vt vel ſolo *fortitudinis* nomine regio illa notaretur. Daniel. 8. num. 9. *contra Orientem, & contra fortitudinem.* Hebraicè, *ſebi* propriè eſt, *ornamentum, gloria, deſiderium, decor, & fortitudo:* ſed quocunque tandem modo vertas, (inquit ibi Maldonatus) illud conſtat, hoc verbo Iudæam ſignificari. Ezech. 20. num. 6. *Quæ eſt egregia inter omnes terras.* Hebraicè. *Sebi, quæ eſt fortitudo omnium regionum.*

Vt ſugeret mel de petra, oleumq́; de ſaxo duriſſimo.

134 Minimè probare poſſum expoſitionem illã, patronos licet doctiſſimos habeat, hæc verba interpretantes de aqua in deſerto, attactu virgæ Moyſis excuſſa de petra, quæ populo ſiti enecto melle dulcior fluere videbatur, qua non ſolum expleuerunt ſitim, verùm etiam præ exultatione, perinde ac ſuauiſſimo oleo, manus, & faciẽ inunxerũt. Fauet huic explicationi Chryſoſtomus tract. Quòd nemo læditur, niſi à ſe ipſo, dum ait: [ſitis iucundiſſimum facit potũ, etiã ſi pura aqua bibatur, de petra melle ſaturauit eos (Pſal. 80. num. 17.) non quia Moyſes mel è ſaxo eduxerit; ſed quia Iudæi ſitientes in aquas illas inciderunt, ipſæ aquæ melle iucundiores viſæ ſunt.] Sed cùm ea, quæ in hoc verſu immediatè anteceſſerunt, & ea, quæ mox ſequuntur, ad vbertatem pertineant terræ Promiſſionis, alieniſſimo certè tempore de aqua illa è ſilice expreſſa mentionem Moyſes inieciſſet.

135 Ego quidem exiſtimo, beatam hîc terræ feracitatem commendari, & præterea prouerbialem eſſe loquutionem, ſimulq́ue tranſlatitiam, & hyperbolicam. Tria hæc, niſi valde fallor mihi videor apertiſſimè ex ſacro ſermone colligere.

In primis ad ſignificandam alicuius regionis vbertatem ſacrum adagium eſt, cùm eam dicimus *lacte, melléque manare.* De hac ipſa terra ſancta, 136
Exod. 3. num. 8. *in terram, quæ fluit lacte, & melle.* Numer. 16. num. 14. *reuera induxiſti nos in terram, quæ fluit riuis lactis, & mellis.* Ioſue 5. num. 6. *terram lacte, & melle manantem.* Sic Exod. 13. num. 5. cap. 33. num. 3. Leuitici 20. num. 24. Numer. 14. num. 8. Deuteron. 6. num. 3. cap. 11. num. 9. cap. 26. num. 9. Eccleſ. 46. numer. 10. Ierem. 11. num. 5. & cap. 32. num. 22. Baruc 1. num. 20. Ezech. 20. num. 6. locutio ergo tam ſæpè inculcata, tam crebrò repetita, ſine dubio prouerbialis eſt.

Accedit, quòd tumultuantes Iſraëlitæ eiſdem ipſiſſimis verbis Ægypti feracitatem extollunt. Num. 16. n. 13. *Numquid parum eſt tibi, quòd eduxiſti nos de terra, quæ lacte, & melle manabat, vt occideres in deſerto?* Ioël quoque ad pollicendam vbertatem eodem adagio vtitur, cap. 3. num. 18. *ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte.* Quin & prophani Poëtæ eamdem locutionem vſurpant, Ouid. Metamorphoſeon 1.

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant:
Flauaq́; de viridi ſtillabant ilice mella.

Mitto alios, quos videre licet apud Delrium, Adagio 61.

Eſt item hæc locutio tranſlatitia, & metaphorica. Itaque aſſentior Genebrardo, qui Pſal. 80. num. 16. mellis nomine mellitos, ſuauiſſimóſque intelligit fructus, veluti melimela. Redundant enim Iudææ montes palmis, ficubus, vitibus, & eiuſmodi ſtirpibus, fructus dulciſſimos profundentibus. Sed quod Genebrardus non probat, nos ſacræ Scripturæ teſtimonio demon- 137

demonſtremus. Redeuntes exploratores, qui luſtrauerant terram, & palmitem cum vua ſua deportabant, aiunt ad Moyſen. Numer. 13. num. 28. *Venimus in terram, ad quam miſiſti nos, quæ reuera fluit lacte, & melle, vt ex his fructibus cognoſci poteſt.* Quid apertius? terram eſſe lacte, melleque fluentem, comprobant, ex fructibus mellitis, quos proferebat, præſertimque ex vuis; videlicet hac metaphora lactis, & mellis, feracitatem terræ intelligentes.

138 Propoſui tertio loco, iſtam locutionem, *vt ſugeret mel de petra*, &c. hyperbolicam eſſe, ad eximiam vbertatem exprimendam: ſi enim præpingues glebæ, ſi agri feraciſſimi, ſi horti conſiti ſecus perennes aquarum decurſus, dicerentur lacte, & melle fluere; eſſet quidem metaphora, ſed non hyperbole; cùm verò ſteriles, & inacceſſæ rupes, ſqualentia, duriſſimáque ſaxa dicuntur, melle, & oleo redundare, quis non exaggerationem agnoſcat? Tanta videlicet erat feracitas illius pinguiſſimæ terræ, vt vel ipſa montoſa, & aſpera ſaxeta, cœleſti rore vbertim irrigata, hos ſuauiſſimos efferrent fructus. In hanc ſententiam explicant litteraliſſimi quique interpretes illud Pſalmi 80. num. 17. *de petra melle ſaturauit eos:* conſule Genebrardum, Agelliũ, Bellarminum. Nec inſolens eſt in ſacra Scriptura huiuſmodi exaggerationem frequentare. Iob 29. num. 6. *petra fundebat mihi riuos olei.* Deuteronom. 33. num. 24. *tingat in oleo pedem ſuum.* Lege apud Pinedam Iob 5. verſ. 23. num 3. elegantem D. Thomæ explicationem illorum verborum, *ſed cum lapidibus regionum pactum tuum.* Vide etiam Delrium Adagio 140.

NVMERVS XIV.

Butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum, filiorum Baſan, & hircos cum medulla tritici, & ſanguinem vuæ biberet meraciſſimum.

SIGILLATIM recenſet ea, quibus beatiſſima illa tellus abũdabat: carnes enim optimas lac, & butyrum, frumentum, oleum, & vinum tanta efferebat affluentia, vt lectiſſimi quique, & pinguiſſimi agni, & arietes, ad cibum ſuppeterẽt, & præ nimia tritici abundantia, non niſi farinæ flore, excretis furfuribus, veſcerentur, & præ vini copia, meracum illud, & nulla dilutum aqua largiter haurirent. Omnia perſpicua ſunt. Vnum tamen, aut alterum verbum breuiter illuſtrabimus. Arietes vocat filios Baſan, quia regio illa paſcuis vberrimis abundans, paſtionis bonitate, alendis, ſaginandiſque pecoribus erat quàm aptiſſima. Pſalm. 21. num. 13. *Tauri pingues*, Hebraicè: *Tauri Baſan.* 139

Cum medulla tritici: Hebraica reddas ad verbum, vt reddiderunt LXX. *cum adipe renum tritici.* Solet enim ſacra Scriptura adipem, ſiue pinguedinem vocare, quidquid eſt in re quali-bet optimum, & ſelectiſſimum: vt in hoc ipſo verſu, *cum adipe agnorum:* ſed ne longè abeamus à tritico. Pſal. 80. num. 17. *cibauit eos ex adipe frumenti.* Pſalm. 147. num. 14. *& adipe frumenti ſatiat te.* Subeſt vtrobique vox *Heleb*, quæ hîc redditur *medulla*. 140

Sanguis autem vuæ eleganti periphraſi dicitur vinũ rubeum, qui modus loquendi nõ eſt alienus ab externis ſcriptoribus: refert enim Plinius lib. 14. cap. 5. quemdam Philoſophum Alexandri 141

Alexandri Magni intemperātiam cohibentem, ita eum affatum fuiſſe, *vinum potaturus, Rex, memento, te bibere ſanguinem terræ.* Sed frequentiùs occurrit in arcano ſermone, propterea quòd rubrum erat Palæſtinæ vinum, maximè electum, & generoſum, vt probat Pineda Iob.6. verſ. 4. num. 6. Vnde illa verba Geneſ.49.num.11. *lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ pallium ſuum,* quidam in hanc ſententiam trahunt, vt in illis denotetur, adeò rubens eſſe vinum, vt ad pallia fucanda, eo, inſtar muricis, vterentur. ſic legimus Iſai.63.num.2. *Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua, ſicut calcantium in torculari?* Vide Serarium in ea verba 1.Machab. 6.num.34. *& elephantis oſtẽderunt ſanguinem vuæ,* & Ianſenium in id Eccleſiaſtici 50.num.16. *& libauit de ſanguine vuæ.* Delrium denique Adag.52.

NVMERVS XV.

Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus: dereliquit Deum factorem ſuum, & receſſit à Deo ſalutari ſuo.

142 COmmemoratis beneficiis, quę Deus in illum populum magna, præclaráque congeſſit; nunc eius ingratitudinem acerbiſſimè perſtringit. Ac primò docet, ex pinguedine illa ſoli, & vberrima rerum omnium affluentia, vnde haurire debuiſſet ille populus maiora incitamenta diligendi largitorem, iis ipſis donis pinguefactum, occaſionem inde arripuiſſe ab eo deſciſcendi: imò inſtar ferocis, & exultantis eculei, cibíque copia laſciuientis, diuinam legem calcibus proculcatam, abiiciendi, & peſſundandi: hanc enim habere vim verbum illud *recalcitrauit:* clarè liquet. 1.Reg.2. num. 29. *Quare calce abieciſtis victimam meam?*

Sapienter ait Tertullianus, expẽdens iſtum locum, lib. aduerſus Pſychycos, c.6. [Omnem diſciplinam victus, aut occidit, aut vulnerat. Mentior, ſi non Dominus ipſe obliuionem ſui exprobrans Iſraëli, cauſam plenitudini reputat.] Proptera ſapientiſſimus Salomon immodicas diuitias auerſabatur, auream ſibi mediocritatem depoſcebat, Prouerb.30.num.9. *Ne forte ſatiatus illiciar ad negandum, & dicam, quis eſt Dominus?* Egregia ſunt in hanc ſententiam Platonis verba, lib.3. de legibus. [Rectiſſimè dictum ab Heſiodo, dimidium nonnunquam plus eſſe, quàm totum. Quando videlicet totum comprehendere noxium eſt, dimidium verò moderatè ſe habet: tunc ſanè moderatum immoderato plus eſſe cenſuit, vtpotè deteriore melius. Nam ſupra modum elata laſciuiunt, & alia quidem in morbos incidunt, alia in iniuriam, elatioris laſciuiæ filiam] 143

Sed agè ad hunc ipſum populum propius accedamus. Monuerat illum Moyſes Deuteron.8.num.11. *Obſerua, & caue, ne poſtquam comederis, & ſatiatus fueris, eleuetur cor tuum, & non reminiſcaris Domini Dei tui.* Quid dico, monuerat? imò apertè diſertéque prędixerat, Deuter. 31. n. 20. *Introducam eum in terram lacte, & melle manantem, cúmque comederint, & ſaturati, craſſique fuerint, auertentur ad Deos alienos.* 144

Atque hanc prædictionem certiſſimam fuiſſe, euentus ipſe comprobauit: quod ſæpe prophetæ ingrato illi, & inſipienti populo obiiciebant. 2. Eſdræ 9. num.25. *Comederunt, & ſaturati ſunt, & impinguati ſunt, & abundauerũt delicijs, in bonitate tua magna. Prouocauerunt autem te ad iracundiam, & receſſerunt à te, & proiecerunt legem tuam* 145

poſt

145 *poſt terga ſua.* Multus eſt Oſeas in hac exprobranda ingrátitudine, c.4.n. 16. *Sicut vacca laſciuiens declinauit Iſraël.* Vbi Chaldæus, *ſicut bos, qui ſaginatur, & recalcitrat, ſic rebellat propter multitudinem bonorum Iſraël.* cap. 7. num. 14. *ſuper triticum, & vinum ruminabant: receſſerunt à me,* id, eſt, cùm circumfluerent omnibus copiis, cùm ritu belluarum ſeſe cibis ingurgitarent, meum cultum abiecerunt: & cap. 13. num. 6. *Iuxta paſcua ſua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt, & leuauerunt cor ſuum, & obliti ſunt mei.*

146 Explicata ſententia loci, quem in manibus habeo, vix à me impetro, vt ſedes argumentorum pro concionibus referciam. Qui autem volet vberiùs hunc locum locupletare, adeat Pineda, in cap. 1. Iob. verſ. 9. num. 2. circa illud Iſaiæ. 2. num. 7. *Repleta eſt terra argento, & auro, & repleta eſt terra Idolis:* & in illa verba Iob. 15. verſ. 26. *Cucurrit aduerſus eum erecto collo, & pingui ceruice armatus eſt.* Et in Salomone præuio, lib. 7. cap. 3. dum demonſtrat, Salomonem ex nimia affluentia, atque luxuria ad turpiſſimum Idolorum cultum fuiſſe prolapſum. Conſule etiam Viegam, Apocal. 6. comment. 4. ſect. 1. in id Pſal. 72. num. 7. *Prodijt quaſi ex adipe iniquitas eorum.* Caſtrum in id Ierem. 5. num. 27. *Magnificati ſunt, & ditati: incraſſati ſunt, & impinguati, & præterierunt ſermones meos peſſimè.* Pradum in illud Ezech. 16. num. 49. *Saturitas panis, & abundantia.* Agellium in Pſalm. 16. num. 10. *Adipem ſuum concluſerunt, os eorum loquutum eſt ſuperbiam.* Denique Riberam in c. 6. Amos, n. 4. *Qui comeditis agnum de grege, &c.*

NVMERVS XVI.

Prouocauerunt eum in Dijs alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitauerunt.

SVBEST Hebraicè *Kinè* in coniugatione *Hiphil.* Vertítque propriiſſimè Pagninus, *Zelare fecerunt eum.* Et infrà num. 21. vbi rurſus Moyſes vſurpat idem verbum, reddiderunt LXX. *Parezoleſan,* ideſt, ad zelum prouocauerunt: ſic etiam vertit Vulgatus, Pſalm. 77. n. 58. *Ad æmulationem eum prouocauerunt.* Exponítque litteraliſſimè Vatablus. [Dederunt operam, vt inuideret Deus Diis alienis, nam ſummo ſtudio coluerunt eos.] 147

Negat Ariſtoteles in Deum cadere poſſe inuidiam: eius verba ſunt, lib. 1. Methapyſ. *Neque enim Deus inuidus eſſe poteſt, cùm omnis indigentia immunis ſit.* Rectè ſcilicet animaduertit hic Philoſophus, ex indigentia inuidentiam naſci; eſt enim inuidentia ægritudo ſuſcepta propter alterius res ſecundas, quas ipſe habere concupiſcis, optaſque, tibi non eſſe cum altero communes. Nihilomiuùs tamen ſacrę litteræ attribuunt Deo inuidentiam, ortam ex Zelotypia; Iacobi. 4. num. 5. *Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis.* Nam vt de ſuprema illa, & prorſus impaſſibili Deitate, humano loquamur more, inſtar viri ardentiſſimè zelotypi inuidet mundo, aut dæmoni, pellicientibus animas, fide ſibi, & charitate deſpónſatas, & ab ſponſi dulciſſimo complexu ad falſa Idola, ſeu flagitioſas adulterorum illecebras, abſtrahentibus.

Propterea ſæpè Deus in arcano ſermone vocatur *Zelotes.* Exod. 20. num. 5. & cap. 34. num. 14. ſeu, quod idem eſt, *æmulator.* Deuteronom. 4. 148

num. 24. & cap. 5. num. 9. & cap. 6. num. 15. Nahum 1. n. 2. vnde Nazianzenus in exhortatione ad Virginem pag. 316. [Virorum aſpectum fuge, ſi fas eſt, etiam grauium, & pudicitiæ laude florentium, zelotypus enim eſt ſpúſus erga virginitatem tuam.] Hauſit ex Nazianzeno Hieronymus, ex magiſtro diſcipulus, non ſententiam modò, ſed eadem propè verba, ſic enim ſcribit in Epiſtola ad Euſtochium, de cuſtodia virginitatis. [Semper te cubiculi tui ſecreta cuſtodiant, zelotypus eſt Ieſus, non vult ab aliis videri faciem tuam.]

149 Verùm vt rem ipſam propiùs attingamus, certum quidem eſt, non poſſe zelum in Deum cadere, quatenus dolorem acerbiſſimum inurit ex eo, quòd alter potiatur re vehementer concupita. Sapienter enim dixit Auguſtinus lib. de patientia cap. 1. [Abſit, vt impaſſibilem Dei naturam perpeti vllam moleſtiam ſuſpicemur. Zelat ſine aliquo liuore, iraſcitur ſine aliqua perturbatione.] Sed non eſt minùs certum; Deũ ex infinito amore zelare animas ſibi deſponſatas, vt ex Dionyſio in cap. 4. de Diuinis nominibus probat S. Thomas 1. 2. q. 28. art. 4. & propter hunc amorem, zelúmque ardentiſſimum dicitur etiam Deus *Anthropopathos*, tabeſcere inuidia, & dolore vri, ſi adulter ſuam ſponſam corruptelarum illecebris abducat. Et vbi amore, & beneficentia parum proficit, vbi eam blanditiis reuocando non delinit: (extant huius benignitatis exẽpla Hierem. 2. & Ezech. 16.) vbi demum ſe præ adultero contemni videt, vſque eò irritatur, & excandeſcit, vt (ſi ita loqui fas eſt,) in rabiem penè furentem erumpat.

150 Enim verò iracundia ex zelo concitata eſt longè vehementiſſima. *Dura eſt ſicut infernus æmulatio.* Cant. 8. num. 6. *Tener zelos, es traër vn infierno portatil en el pecho.* Rectè omnino Seneca Tragicus in Medæa.

Nulla vis flammæ, tumidíque venti,
Tanta, nec teli metuenda torti,
Quanta cùm coniux viduata tædis,
Ardet, & odit.

Etiam femina imbellis, vt perpendit Euripides in eadem fabula, cum adeò timida ſit, vt aſpicere gladium vagina vacuum non ſuſtineat, ſi torum violari animaduertit, in truculentiam, & audaciam efferatur. Iam zelus, & furor viri, Prouerbio. 6. numero 4. *Non parcet in die vindictæ, nec acquieſcet cuiuſquam precibus.* Conſtantinus ille Magnus, vt auctor iſt Genebrardus, lib. 3. Chronographiæ pag. 413. Priſcum filium, quòd Fauſtæ nouercæ lectum temeraſſet, interfecit, Fauſtam autem ipſam balneo ſupra modum accenſo ſuffocauit.

Eſt in huius rei confirmationem 151
locus inſignis Prouerb. 27. num. 4. *Ira non habet miſericordiam, neque erumpens furor, & impetum concitati ferre quis poterit?* Hebraica ſic habent ad verbum. *Crudelitas eſt in ira, & impetus, ſiue inundatio in furore, & quis ſtabit ante zelum?* LXX. *Crudelis eſt indignatio, & acuta ira, ſed nihil ſuſtinet zelus.* Scholiaſtes ibi in editione Sixti. *Et zelus vtriſque difficilior.* Ex quibus euidenter conſtat, zelum conferri cum iracundia, & cum furore, & vtrumque affectum longo interuallo ſuperare. Attribuitur quidem iræ crudelitas ſanguinaria: furori verò inundatio. Furens enim, velut torrens, præcipiti impetu obuia quæque peruertit. At iſta deferueſcunt, & ſedantur breui; zelus verò in dies magis, magíſque concitatur: & ita intelligendus eſt Vulgatus; *impetum concitati* (nempe zeli ſtimulis) *ferre quis poterit?*

Iam ergo nemo iure mirabitur, cùm 152
videat

videat Zelotypum Deum ab eo populo, quem ſibi deſponderat, perfidè ſpretum, zelo inflammari, furoreque accendi, & minas in hoc Cantico iactare terroris, & formidinis plenas, ſuppliciáque atrociſſima adulteris intendere. Verè enim *in ſculptilibus ſuis ad æmulationem eum pronocauerunt.* Pſalm. 77. num. 58. incurrit itaque ingratus ille populus in ſupplicium, quod intentauerat Moyſes Deuterono.29. num.20. *Dominus non ignoſcat ei, ſed tunc quàm maximè furor eius fumet, & zelus.* Et Ezechiel.16. num.38. *Iudicabò te iudicijs adulterarum, dabo te in ſanguinem furoris, & zeli,* id eſt, tam multis te vulneribus cõfodiam quàm ſolent viri zelotypiæ furore perciti vxores in flagranti adulterio deprehenſas trucidare:num.42. *Et requieſcet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te, & quieſcam*; ideſt, cùm te videro crudeliſſima morte punitam, plagis punctim, cæſimque confoſſam, exſaturabo ſemel indignationem meam. *Que darè ſatisfecho, deſcanſarè deſta rabioſa paſſion de xelos.* Lege ibi Pradum, & Maldonatum.

NVMERVS XVII.

Immolauerunt dæmonijs, & non Deo, Dijs quos ignorabant.

153 DÆMONIVM infame nomen eſt in Scriptura, vt probat Serarius Tobiæ.3. quæſtiuncula. 2. hîc verò vſurpatur pro idolo. Quia videlicèt dæmones in idolis colebantur. Sic.2.Paralipom.11.numero 15. *Conſtituit ſibi Sacerdotes Excelſorum, dæmoniorum, vitulorúmque, quos fecerat.* Et apud Euangeliſtas idem eſt Belzebub famoſum muſcarum idolum, ac Princeps dæmoniorum. Vide Maldonatum Matth. 9. numero 34. & cap. 10. numero 25. Immolare itaque dæmoniis, eſt, idolis dæmoniorum ſacrificium, & cultum Deo debitum exhibere. Leuit. 17. num. 7. *Nequaquam vltrà immolabunt hoſtias ſuas dæmonibus.* 1. Corinth.10. nu.20. *Quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & non Deo.*

Suſpicor ego tacitè hîc perſtringi 154
à Moyſe infandum illud, & horrendum idololatriæ genus, cùm non contentus iſte populus ſolitas idolis mactare victimas, ſumptuoſum quidem, ſed ſimul dirum, & execrandum ſacrificij genus excogitauit, quo ſanguinarij dæmones, qui Hebraicè vocantur *Sedim*, ideſt, prædones graſſatores, humanum cruorem exſorbentes, voluptuosè paſcerentur. Quales eſſent iſtæ victimæ, expreſſit Propheta Regius, Pſal.105. n.37. *Et immolauerunt filios ſuos, & filias ſuas dæmonijs.* Tales erant Chananæi. Sapient. 12.num.4. *Per ſacrificia iniuſta filiorum ſuorum necatores.* Et quamuis, propoſito capitali ſupplicio id prohibuerat Moyſes. Leuitic. 18. num. 21. & cap. 20.numero 2. verùm ipſi etiam Reges tam abominandum facinus concipiebant. De Achaz legimus.4. Reg. 16.num.3 *Filium ſuum conſecrauit transferens per ignem, ſecundum idola gentium.* Quid ſit autem traducere per ignem, exponit Ioſephus lib. antiq. cap. 12. agens de eodem Achaz. *Quibus etiam proprium filium holocauſtoma obtulit, ritu Chananæorum.* Manaſſes etiam. 4. 155
Reg.21. num 6. traduxit filium ſuum per ignem. Quid faceret ipſe populus, cùm hæc tam atrocia peccarent Reges? Ierem.7. num.31. *Ædificauerunt excelſa Tophet, vt incenderent filios ſuos, & filias ſuas igni in holocauſtum.* Subuertit hæc excelſa Tophet piiſſimus Rex Ioſias.4.Reg.23.num.10. *Vt nemo conſecraret filium ſuum, aut filiam per ignem.*

Noui,recenteſq; venerunt,quos non coluerunt Patres eorum.

156 FActitijs, & heri natis idôlis, tacitè æternum, & incommutabile Numen opponit. Hebraicè. *Noui de propinquo venerunt*. Aſcititij iſti Dij recentiſſimi ſunt; Patres veſtri antiquiſſimum, & immortalem Deum coluerunt. Ierem.23.num.23. *Putaſne Deus è vicino ego ſum? Dicit Dominus, & non Deus de longè*? Id eſt, an Deus ego recẽs factus, ac non potiùs ab ipſa æternitate Deus? Hac ipſa propoſita nouitate, populum iſtum Regius Vates ab idolis deterrebat. Pſalm. 80. n. 10. *Non erit in te Deus recens.*

157 Qui curioſiùs ſcire volet, quæ fuerint iſta recentiſſima idola, quove ritu ſingula colerentur, quis Baal, quis Moloc, quid Aſtaroth, quid Chamôs, quid cætera monſtra, atque portenta, adeat Serarium in cap. ſecundum Iudic. quæſt. 1. & 2. Pinedam in Salomone lib. 7. cap. 11.

NVMERVS XVIII.

Deum, qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Domini Creatoris tui.

158 DEtestanda profectò ingratitudo: cùm innumeris ille populus affectus à Deo eſſet, & cumulatus beneficiis, imo cum totus in illius ære eſſet, quia totum hoc, quod erat, Dei genitoris, & creatoris beneficium erat; & parentis, & creatoris memoriam ingratiſſimè abiecit, & cultum petulantiſſimè deſeruit. Hoc eſt, quod Deus queritur. Iſai. 1. num. 2 *Filios enutriui, & exaltaui; ipſi autem ſpreuerunt me.* Vide quæ adnotaui in illa verba. n. 6. *Haccine reddis, &c.*

159 Atque hæc dicta ſint pro explicatione Vulgati; nam Hebraica littera alterum etiam admittit ſenſum litteralem, grandiorem, ſublimioremque. Afflatus enim Moyſes prophetico ſpiritu, iam nunc exprobrat ingratiſſimo populo teterrimum illud poſt hominum memoriam commiſſum facinus, enormiſſimúmque Deicidium, quod in Chriſtum perpetraturus erat. Obſeruant hoc Galatinus lib. 8. de arcanis cap. 10. Porchetus in victoria aduerſus Iudæos part. 1. cap. 16. Mendoza verò, quæſt 6. poſitiua §. 10. expreſſiſſimum hoc exiſtimat eſſe teſtimonium, apertiſſimúmque vaticinium Paſſionis Chriſti. Ita enim Hebræa reddi poſſunt, verbum è verbo. *Rupem, quæ te genuit, contriuiſti, vel fortem debilitaſti; & oblitus es Deum vulneratum tuum*. Regia, *& oblitus es Deum parturientem te.* Caietanus. *Parturitorem tuum.* Suſtinuit enim in Cruce Chriſtus acerbiſſimos dolores parturientis, vt multos filios procrearet.

Sed quia nolo gratis mihi credi, vt citati auctores faciunt, verſionem, & intelligentiam hanc, ex ipſius linguæ ſanctæ proprietate confirmabo. Subeſt primo loco verbum *Naſa*, quod Vulgatus propriiſſimè vertit *dereliquiſti*. Sed idem verbum, (vt obſeruat Forſterus,) ſignificat *irruere in debitorem, atque æs alienum vrgendo, premendóque repetere.* Exod. 22. num. 25. & Iſai. 3. num. 12. ſignificat etiam confringere, atque conterere. Ierem. 51. num. 30. *Deuoratum eſt robur eorum.* Hebraicè *Naſeta.* Pagninus, & Vatablus *Elanguit.* Tigurina. *Luxatum eſt.* Quod Chriſto in Cruce pendenti mirificè quadrat. LXX. *Ethrauſthe. confractum, aut contritum eſt.* 160

Secundo loco ſubeſt participium verbi *Hul*, in coniugatione *Poel*: & quamuis hoc verbum ſignificet *formare, eniti, parturire*, quarum ſignificationum 161

tionum paſſim obuia ſunt exempla; ſed non minùs propriè ſignificat, (vt aduertit Mercerus in Theſauro, colum.642.) *Dolore, ſeu cruciatu affici.* Ita participium *Meholel*, rectiſſimè vertas, *vulneratum, dolore, ſeu cruciatu affectum.* Eſt enim maximè proprium huius coniugationis *Poel*, ſignificationem habere communem, & modò actiuè, modò paſſiuè enunciari, vt conſtat Pſal.36. num.23. & Pſal.118. num.90.

162 Sed longè firmius habemus in hanc ſententiam Vulgati interpretis teſtimonium; nam idẽ participium, quod hîc ſubeſt *Meholel*, (puncta enim à Rabbinis ſubſcripta nihil moror) Iſai. 53.num.5.vertit. *Vulneratum. Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras.* Et eidem participio Iſai.51.n.9. actiuã ſignificationem attribuit; *vulneraſti draconem.* Itaque eodem Latino verbo, quo aliàs reddit Vulgatus, reddere poſſemus in hoc loco. *Oblitus es Deum vulneratum tuum.* Sic enim eiuſdem coniugationis participiũ, & huic quàm ſimillimum *Meholel.* Pſalm.17.num.4. Vulgatus actiuè vertit. *Laudans inuocabo Dominum.* Et 2.Reg.22. numero 4. paſſiuè, *laudabilem inuocabo Dominum.* Lege, obſecro, commentarium noſtrum in ea verba B. Iudæ.num.8. *Maieſtatem autem blaſphemant.*

NVMERVS XIX.

Vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus eſt, quia prouocauerunt eum filij ſui, & filiæ.

163 LXX. *Vidit Deus, & zelauit, & exacerbatus eſt:* vt videlicet intelligamus, excãdeſcentiam ortam eſſe ex Zelotypia. Itaque cùm Deus illum populum immortalibus ornaſſet beneficiis: cùm ſibi Rempublicam integram, velut ſponſam arctiſſimo charitatis nodo deuinxiſſet, cùm ſingulos denique in filios & filias adoptaſſet; illi ingrati, ac rebelles pro benefactis malefacta rependerunt. Illorum ergo commemoratis flagitiis, nunc tandem aggreditur Moyſes, & diuinam iracundiam viuis coloribus depingere, & commerita ſupplicia conſceleratis intentare. Cuius enim ſponſi pectus non exulceret, & vehementer irritet, cernere ſponſam, quam geſtat in oculis, cuius amorem conciliare omni officiorum genere non ceſſat, eo deſpicatui ducto, in porcorum amplexus petulanter irruere? Cuius parentis animum nõ amariſſimè exacerbet, oculis haurire tam dirum ſpectaculum; filios, quos genuit, quos indulgentiſſimè educauit, quos in amoribus, ac deliciis habet, quaſi omni prorſus ſenſu humanitatis exutos, ſibi impudentiſſimè inſultare? Conqueritur Dauid, maximéque dolet, eum, qui ſecũ vnà viuebat, cum quo ipſa quoq̃ue menſa communis erat, ius amicitiæ violaſſe. Pſalm.40.num.10. Quod vaticinium longè veriùs impletum fuit in Chriſto. Ioann.13.n.18. Quonam ſenſu doloris percelletur Parentis animus, cùm eandem ſibi cernat iniuriam à filiis irrogari? Pugionibus Cæſar appetebatur ad necem; & cùm arcere non poſſet mortem, oppetebat forti animo, tacitúſque dabat operam, vt quàm honeſtiſſimè occumberet. At vbi animaduertit, inter cæteros coniuratos, filium etiam ſtricto ferro in ſe irruere, vocem illam exprompſit, intimi doloris teſtem, *& tu fili?* Sed vocem ipſam incluſit dolor, neque vltrà progreſſus, plus ſilentio innuit, quàm longa expreſſiſſet oratione. Vide Suetonium in Cæſare, cap.82. 164

165 Per filias hîc intelligit Moyſes mulieres illius populi, ad idololatriam etiam procliuiſſimas, & tam peruicaci ſtudio illam ſectantes, vt Prophetæ obiurganti palàm obſiſterent. Ierem.44.nu.16. Et prudentes, ac videntes placentas Reginæ cœli (ideſt, Lunæ) pinſerent, ac libarent, &c. cap. 7.n.18. tanta præterea licentia, & morum corruptela, vt ſacra Adonidis, impudentiſſimi Veneris Amaſij procaciter colerent. Ezech.8.num.41.

NVMERVS XX.

Et ait; Abſcondam faciem meam ab eis.

166 NON poſſum locum iſtum luculentioribus aliis, quã ipſius Moyſis verbis explicare. Deuteronom.31. num.17. *Et iraſcetur furor meus contra eum in die illo, & derelinquam eum, & abſcondam faciem meam ab eo; & erit in deuorationem; inuenient eum omnia mala, & afflictiones, ita vt dicat in illo die, Verè quia non eſt Deus mecum, inuenerunt me hæc mala.* Vbi apertè vides, abſcondere Deum faciem ſuam, idem prorſus eſſe, ac deſerere, & derelinquere, ideſt, ſingulari ſua beneuolentia, cura, tutela, ac protectione aliquem deſtituere. Et, quod inde neceſſariò conſequitur, hominem tali patrocinio priuatum in omnia mala, & calamitates incurrere. Geneſ.4.num.14. dixit *Cain, A facie tua abſcondar.* Quid autem inde ſecutum eſt? Imò quid mali non conſecutum eſt? *Omnis igitur, qui inuenerit me, occidet me.* Ideſt, tali me orbatum tutela omnes auerſabuntur, dignúmque morte cenſe-
167 bunt: nullum mihi dabitur effugium, quin ab aliquo mox interimar. Iſai. 64. numer. 7. *Abſcondiſti faciem tuam à nobis, & alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtræ.* Ierem.33. numer.5. *Quos percuſſi in furore meo, & in indignatione mea; abſcondam faciem meam à ciuitate hac.* Sed pleni ſunt ſacri libri huiuſmodi teſtimoniis. Hinc illæ amantiſſimæ querelæ. Pſalm. 12. numero 1. *Vſquequò auertis faciem tuam à me?* Hinc etiam illæ preces. Pſalm. 26. numer. 9. *Ne auertas faciem tuam à me, ne declines in ira à ſeruo tuo.*

Contra verò oſtendere Deum, aut 168
illuſtrare faciem ſuam, eſt, vultu ſereno, benignóque reſpicere, non per indignationis nubilum offuſcato: placidiſſimo oculorum coniectu, calamitatum tenebras diſcutere; demum opportunam opem, præſentiſſimúmque auxilium, ac robur impertire. De hoc ipſo populo canit Propheta Pſalm. 43. numer. 4. *Nec enim in gladio ſuo poſſederunt terram, ſed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui:* ideſt, ex claro iſto, ac ſereno vultu, omnis illis victoria, omnis proſperitas affulſit. Pſalm. 30. numer.17. *Illuſtra faciem tuam ſuper ſeruum tuum.* Et Pſalm. 79. numer. 8. *Oſtende faciem tuam, & ſalui erimus.* Pſalm.118. num.135. *Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum.* Et Pſal.66. num.1. *Illuminet vultum ſuum ſuper nos.* Neque verò ſolùm deprecatur, vt ſe Deus hilari, placidóque vultu intueatur, ſed, quod inde etiam conſequitur, vt totum lumine perfundat, ideſt, luce regat, potentia fulciat, robore cõmuniat. Vt ipſe fidenter pronunciet verba illa Pſalm. 26. num.1. *Dominus illuminatio mea, quem timebo?* Itaque oculorum Dei benignus aſpectus omnium bonorum cumulum homini conciliat.

Hanc ego exiſtimo germanam eſſe 169
intelligentiam huius loci; ſed non mihi diſplicet explicatio Vatabli; *Velabo oculos meos, ne videam calamitatem*

tem eorum. Ita natura comparatum eſt, vt luctuoſum, miſerandúmque ſpectaculum, ſi minùs lachrymas, commiſerationem certè à nobis extorqueat; & aſpectus hominis deiecti, vulnerati, cruore reſperſi ſolet exſaturare furorem, & extentum iam brachium ad inferendum nouum vulnus ſuſtinere. Hinc notabilis ille loquendi modus in Scriptura frequentiſſimus 1. Regum 24. num. 11. *Cogitaui, vt occiderem te, ſed pepercit tibi oculus meus:* perinde quaſi ſoli oculi commiſeratione tangantur. Deuteron. 7. numer. 16. *Non parcet eis oculus tuus.* Et cap. 13. numer. 8. *Neque parcat eis oculus tuus, vt miſerearis.* Cùm ergo dicitur Deus velare oculos ad plagas imponendas, hoſtilis planè excandeſcentia denotatur. Ezech. 7. num. 4. *Et non parcet oculus meus ſuper te, & non miſerebor.* Threnor. 3. numer. 42. *Nos iniquè egimus, & ad iracundiam prouocauimus: idcircò tu inexorabilis es; operuiſti in furore,* (ſcilicet oculos tuos) *& percuſſiſti nos, occidiſti, nec pepercisti.* Ideſt, quaſi velum quoddam obtendiſti tibi iram tuam, ne afflictos, & calamitoſos aſpiceres, vt ſine vlla commiſeratione ad internecionem vſque vulnerares.

Et conſiderabo nouiſſima eorum.

170 Tigurina. *Spectabo, quid tandem facturi ſint.* Vatabl. *Videbo, quid accidet illis ad extremum.* Agellius. *Conſiderabo, quid in ſuis malis remedij, quid conſilij capient.* Oleaſter. *Videbo, oſtendendo me his, qui fuerint in vltimis diebus.* Caietanus. *Prauideo, quis futurus ſit eorum finis.*

Mirum, quantùm his explicationibus langueſcat, & retardetur impetus huius ardentiſſimæ concionis. Ita ne verò? An id ſpectabat accurata illa beneficiorum Dei commemoratio? Id exprobratio grauiſſimorum ſcelerum? Huccine tandem illæ minæ recidecerunt? *Abſcondam faciem meam ab eis,* vt quid illis ad extremum accideret, Deus otioſè contemplaretur?

Grandiorem itaque, & Moyſis Zelo digniorem, in his verbis ſententiam agnoſco. Solet ſæpè Deus iratus minitari, cùm in improbos commeritæ calamitates ingruerint, ſe non ſolùm non flectendum commiſeratione, verùm etiam inſuper eos irriſurum. Prouerb. 1. num. 26. *Ego quoque in interitu veſtro ridebo, & ſubſannabo, cùm vobis id, quod timebatis, aduenerit.* Id ipſum nunc minitatur Deus; ſe deſpecturum eos, atque adeò ludibrio habiturum, cùm ab illis debitæ pœnæ repetentur. 171

Atque vt hunc ſenſum ex Hebraicarum vocum proprietate colligamus, nomen *Aharit*, ideſt, *nouiſſimum*, ſiue *finis*, in ſacro ſermone frequenter vſurpatur pro ſupplicio, in quod impij ſuis ſceleribus incurrent. In hac ſignificatione dicitur in hoc ipſo Cantico num. 29. *Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac nouiſſima prouiderent,* ideſt, vtinam ſupplicia ſibi impendentia proſpicerent. Iſai. 47. numer. 7. *Neque recordata es nouiſſimi tui.* Thren. 1. numer. 9. *Nec recordata eſt finis ſui.* Ideſt, ad hunc ſtuporem, inuerecundiámque deuenit, vt illius animum ne ſubiret quidem memoria extremi ſupplicij, quo aliquando tandem punienda erat. Pſalm. 72. num. 17. *Et intelligam in nouiſſimis eorum,* ideſt, non ſpectabo fucata terrenæ fœlicitatis exordia, quæ ſpecioſè blandiuntur, & arrident; ſed extrema calamitoſa, quæ diro ſæpe exitu concluduntur. Prouerb. 5. num. 4. *Nouiſſima autem illius amara, quaſi abſynthium.* Et cap. 23. numer. 32. *Ingreditur blandè, ſed in nouiſſimo mordebit vt coluber.* Subeſt vbique Hebraicè *Aharit*. 172

Verbum

173 Verbum autem *Raa*, ideſt, *cernere, ſeu conſiderare*, in arcano ſermone idem eſt, ac deſpicere, & ludibrio habere. Quod miror à nullo fuiſſe interprete obſeruatum in hoc loco, cùm tamen ex hac ſignificatione genuina pendeat eius intelligentia. Ezech. 28. numer. 17. *Ante faciem Regum dedi te, vt cernerent te.* LXX. *Vt ludibrio habrent te*, ſiue, (vt vertit Hieronymus, & legitur in Editione Latina LXX.) Vt *dehoneſtareris*. Iob 31. numer. 19. *Si deſpexi pereuntem.* Hebraicè, *ſi pereuntem conſideraui.* Pſalm. 21. numer. 18. *Ipſi verò conſiderauerunt, & inſpexerunt me.* Vbi doctè Genebrardus, me ſcilicet manibus, & pedibus confoſſum, & oſſibus luxatum, cum contemptu contemplati ſunt. Cantic. 1. numer. 5. *Nolite me conſiderare, quòd fuſca ſim*, ideſt, *deſpicere*. Geneſ. 42. n. 1. *Quare negligitis?* Hebraicè. *Quare conſideratis?* & n. 21. *Peccauimus in fratrem noſtrum, videntes anguſtiam animæ illius, dum deprecaretur nos.* LXX. *Quia deſpeximus tribulationem animæ eius, quando orabat nos.* Subeſt Hebraicè in his omnibus locis idem verbum *Raa.*

174 Atque hinc ſatis confirmata manet noſtra explicatio; *conſiderabo* (inquit) *nouiſſima eorum.* Hoc eſt, deſpiciam, ſubſannabo, ac ludibrio habebo, cùm atrociſſimæ pœnæ à conſceleratis filiis exigentur. Cruciatos, & excarnificatos cum contemptu, & irriſione contemplabor: paſcam hoc ſupplicio oculos, velut ſpectaculo iucundiſſimo: irriſio autem, & ſubſannatio in calamitoſiſſimis malis, pars peracerba ſupplicij eſt.

Generatio enim peruerſa eſt, & infideles filij.

Expoſui ſuprà numero quinto.

NVMERVS XXI.

Ipſi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus.

HEBRAICE. *Ipſi me zelare fecerunt.* LXX. *Ipſi ad zelum prouocauerunt me.* Quod expendi ſuprà ad illa verba, num. 16. *prouocauerunt eum in Dijs alienis.* 175

Illud inſuper hìc aduerto, idololatriam propterea in ſacro ſermone fornicationem, & adulterium crebrò nominari, quia anima per fidem legitimo ſponſo Deo copulata, idola colendo, obſtrictam illi fidem nefariè violat. Hierem. 3. num. 2. *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis.* Pſal. 16. num. 4. *Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum.* Chaldæus, Symmach. Theodotio, atque Hieronymus: *idola eorum, poſteà accelerauerunt*: recitat hanc verſionem Galatinus, lib. 6. cap. 6. *Alium deſponſauerunt.*

Sed iuuat egregium Oſeæ teſtimonium paulò vberiùs explicare; cap. 9. 176
numer. 1. *Noli lætari Iſraël, noli exultare, ſicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo; dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.* Perſonam Propheta imponit illi populo nobiliſſimæ cuiuſdam matronæ, & fœliciſſimè maritatæ. Quæ nihilominùs deſerto viro, ad turpe lupanar deuoluta, cum ſordidis meretricibus exultaret, ac geſtiret; cui iure optimo diceretur: quin te lamentis, atque eiulatibus conficis, dum iſtæ ridēt, cachinnóſque tollunt? nunquam illæ ampliorem fortunam deguſtarunt: ſemper in ſordibus, & horrore vixerunt; te verò non exulcerari animo, cùm in mentem tibi venit illius fœliciſſimi temporis, quo nobiliſſimo, & ſuauiſſimo viro, ampliſſimáque, & affluentiſſima domo fruebaris? Heu, in quantam nunc abiecta miſeriam

miſeriam, cum fætidiſſimis ſcortis turpem mercedulam per areas conſectaris; *noli itaque Iſraël exultare, ſicut populi*; exultent ſanè populi, ſuorum idolorum feſta celebrantes; nihil mirum: nunquam enim eis diuinæ lucis radius affulſit; nunquam Deum verum agnouerunt: *tu autem fornicatus es à Deo tuo,* tu, inquam, omnium bonorum perennem fontem Deum amiſiſti; tu ſponſo dulciſſimo fidem datam violaſti; tu immortali Regi dedecoris notam, & dolorem peracerbum inuſſiſti; tu ex altiſſimo dignitatis gradu, ex copioſiſſima rerum omnium affluentia, in fœdam ignominiam, in extremam indigentiam decidiſti.

Et irritauerunt in vanitatibus ſuis.

177 EXpreſſerunt LXX. quid nomine *vanitatum* eſſet intelligendum; *& exacerbauerunt me in idolis ſuis*. Sic eſt interpretandus ille locus. 3. Reg. 16. num. 13. *Prouocantes Dominum Deum Iſraël in vanitatibus ſuis*. Sic etiam illuſtrare ſolet Hebraiſmum ipſe Vulgatus. Hierem. 14. num. 22. *Numquid ſunt in ſculptilibus gentium, qui pluant?* Hebraicè, *in vanitatibus gentium.* Quaſi dicat; eſt ne aliquod idolum, quod pluuiam dare poſſit? & cap. 16. n. 18. *in morticinis idolorum ſuorum.* Hebraicè, *Vanitatum ſuarum*; & cap. 8. n. 19. *Quare ergo me ad iracundiam concitauerunt in ſculptilibus ſuis, & in vanitatibus alienis?*

178 Cauſam ſcitè reddit ipſe Ieremias, cur idola *vanitates* appellentur, c. 10. n. 8. *Pariter inſipientes, & fatui probabuntur; doctrina vanitatis eorum lignum eſt.* Quaſi dicat: facillimum eſt, eorum ſtupiditatem, & fatuitatem coarguere. Lignum ipſum, ex quo ſibi ſuis manibus Deum fabricantur, eos ſtultos, & vanos eſſe demonſtrat. Vanitatem etiam idolorum ex eo coarguit Sapiens, cap. 13. num. 16. quia fulcris egent ne ad terram affligantur. Longiùs progreditur Apoſtolus, neque ſolùm idola vocat vanitates, ſed merum nihil, 1. Corinth. 8. num. 4.

Et ego prouocabo eos in eo, qui non eſt populus: & in gente ſtulta irritabo illos.

HEbraicè, *Et ego zelare faciam eos.* 179
LXX. *& ego prouocabo eos ad zelum.* Vatab. *ad inuidiam.* Caietanus: *ego faciam eos inuidere.* Par pari videlicet referam, quod eos acriter pungat. Dolebunt illis etiam oculi, præ liuore. Tractum eſt hoc ex amantium moribus, & ingenio. Nam, vt ſcribit Plato in Phædro, vulgares iſti corporum amatores plerumque ſolent eſſe inuidi. Ergo vbi is, qui amat, amorem ſibi parem nō rependi animaduertit, amorem ipſe ſuum aliò deflectit, & in illius oculis, à quo ſe deſpectum eſſe dolet, riualem beneficiis cumulat, vt alter inuidia rumpatur. Lege Virgilij expoſitores, Eglog. 3.

Et cùm vidiſti puero donata, dolebas.
Et Eglog. 2.

Inuenies aliū, ſi te hic faſtidit Alexis.

Itaque Deus amantium ritu, par 180
pari reddit, quod populum illum vehementer vreret. Ille Deum zelare fecit, & ad inuidiam prouocauit in non Deo; Deus illū viciſſim zelare faciet, & ad inuidiam item prouocabit in non gente. Habemus verò fideliſſimum huius loci enarratorem Paulum ad Roman. 10. n. 19. *Sed dico, numquid Iſraël non cognouit? Primus Moyſes dicit: ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem inſipientem, in iram vos mittam.* Vbi perſpicuis verbis pro- 181
bat Apoſtolus, populum Iſraëliticum ex iſto Moyſis vaticinio debuiſſe, aut certè potuiſſe liquidò cognoſcere, gentes, quas illi præ ſe ita deſpicatui

ducebant, vt vix gentium nomine dignarentur, ex tanta vilitate, & inſipientia, ad altiſſimum dignitatis, & cognitionis, & ſapientiæ gradum extollendas, ipſiſque Iudæis repudiatis, & abiectis, in Dei populum ſelectum fore cooptandas: conſtat autem ex Apoſtolica Hiſtoria, vocationem gentium Iudæis occaſionem inuidiæ, & indignationis extitiſſe.

NVMERVS XXII.

Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſſima: deuorabitq́ terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet.

182 OCCVRRIT in hoc loco celebris illa vox, *Seol*, ideſt, *infernus*, de cuius ſignificatione ab Hebraizantibus, & Nouatoribus tantæ ſunt excitatæ tragœdiæ: *foueā enim, ſcrobem, aut ſepulcrum, vel etiam buſtum, ſpeluncam, & foſſam*, aut (vt hîc placuit Montano ſubſtituere) *voraginem*, denique quiduis potiùs, quàm *infernum* interpretantur.

LXX. contrà, & Latinus interpres adeò ſunt cōſtantes in hac voce transferenda, vt illi perpetuò *Aden*, iſte verò, *infernum*, aut *inferos* (ſi vnum, vel alterum excipias locum) vbique reddiderint. Non eſt animus pro Vulgato, & LXX. depugnare: iam enim à doctiſſimis viris acerrimè eſt hæc ſuſcepta concertatio; monſtratúmque accuratiſſimè contra hæreticos, in pleriſque ſacræ Scripturæ teſtimoniis ſubterranea illa loca, in quibus, aut olim detinebantur Patriarchæ, aut modò torquentur impij, Iuſtiue purgantur, ea voce ſignificari. Indicabo duntaxat pauca de multis. Geneſ. 37. num. 35. *deſcendam ad filium meum lugens in infernum.* Numer. 16. num. 33. *deſcenderuntq́, viui in infernum.* Iob 11. numer. 8. *profundior inferno, & vnde cognoſces?* Pſalm. 15. numer. 10. *non derelinques animam meam in inferno.* Pſalm. 138. num. 7. *ſi aſcendero in cœlum, tu illic es: ſi deſcendero in infernum, ades.* Prouerb. 15. num. 11. *infernus, & perditio coram Deo, quantò magis corda filiorum hominum?* Hæc, & alia complura teſtimonia doctè expendunt Pererius, tom. 4. in Geneſ. c. 37. num. 92. Bellarm. tom. 1. lib. 4. de anima Chriſti, cap. 10. Genebrard. lib. 3. de Trinit. pag. 281. & Pſalm. 9. num. 19. Suarez tom. 2. in tertiam partem, diſput. 42. ſect. 2. Ribera, Oſe. 13 num. 22. Sotomayor in Cantic. cap. 8. verſ. 6. Salmeron tom. 1. prolegom 14. pag. 35. Oleaſter in cap. 37. Geneſ. Lorin. Act. 2. verſ. 27. Gueuar. Habac. 2. verſ. 5. num. 169. Mendoza, quæſt. 1. poſitiua. Caſtro, Baruch 2. num. 7. Delrio, Geneſ. 37. verſ. 35. & Cantic. 8. verſ. 6. & fuſiſſimè digreſſione 2. ſuper Adagium 196.

Negari tamen non poteſt, quod 183
immeritò plerique negant, pro morte etiam, aut ſepulchro eamdem vocem nonnumquam vſurpari. Oſe. 13. n. 14. *de manu mortis* (Hebraicè, *ſeol*) *liberabo eos.* 2. Reg. 22. num. 6. *funes inferni circumdederunt me.* LXX. *dolores mortis circumdederunt me.* Pſal 29. num. 4. *eduxiſti ab inferno animam meam*, ideſt, à præſentiſſimo mortis periculo, ab ipſis faucibus orci liberaſti. Pſalm. 88. num. 49. *Quis eſt homo, qui viuit, & non videbit mortem? eruet animam ſuam de manu inferi?* Pſalm. 140. num. 7. *diſſipata ſunt oſſa noſtra ſecus infernum.* Vbi Genebrard. *Iuxta ſepulchrum.* ideſt, alterum iam pedem in ſepulchro habuimus.

Quòd ſi voci illi, quæ huic adiun- 184
gitur, ſcilicet *nouiſſima*, quæ bis præterea occurrit in iſto Cantico, eadem Hebraica reſponderet, *Aharit*, quæ

eſt

eſt num. 20. *conſiderabo nouiſſima eorum,* & num.29. *nouiſſima prouiderent*; ſubſcriberem illi ſententiæ, quam video magnis auctoribus placuiſſe, & *inferni nouiſſima*;extremum inferorum ſupplicium intelligerem: & vſque eò exarſuram diuinam indignationem interpretarer,quoad illos in hac etiam vita grauiter mulctatos, in vltrices illas prætereà ignium fornaces,& æterna tormentorum clauſtra detruderet. Verùm non ſubeſt Hebraicè vox *Aharit*,quæ nos ad extremum ſupplicium intelligendum cogat, ſed *Tahtit*, quam cum aliis dictionibus affinibus, non eſt dubium, nihil ad ſupplicium pertinere, & idem, ac Latinè *inferior*, ſiue *inferiùs* ſignificare. Ioſue 15. num.19. *Superius, & inferius.* Pſalm. 138. numer. 15. *In inferioribus terræ.* L X X. hìc, *ardebit vſque ad infernum deorſum.* Tigurina: *vſque ad infimos inferos:* vt ipſe Vulgatus Pſalm. 85. num.13. *Eruiſti animam meam ex inferno inferiori.*

185 Germana itaque huius loci ſententia mihi videtur eſſe, Deum hìc primam illam famis, & extremæ ſiccitatis plagam,toties intentatam in Scriptura minitari; eámque denunciare ſub metaphora ignis ardentiſſimi,qui non modò regionis ſuperficiem, germináque, & arbores abſumat, omni humore penitus exhauſto: verùm etiam intimos receſſus terræ, vſque ad nouiſſimas inferorum latebras, peruadat, & latentes fontium venas, profundáſque riuorum ſcaturigines exſiccatas exſorbeat: & pluuia nulla refrigerante, igneus ille ardor, ipſa etiam montium fundamenta, quæ ſcatebris humectari ſolebant, exurat. Genus itaque loquendi tum ardens eſt, & incitatum; tum tranſlatitium, & hyperbolicum. Lege, quæ adnotaui in illa verba, num.13. *Vt ſugeret mel de petra.*

Et verò, vt quæ breuiter perſtrinximus,Scripturæ teſtimoniis illuſtremus;illud eſt primò notādum; ignem iſtum diuini furoris, ex Zelotypia excanduiſſe; Zelotypiam verò, aut flagrantiſſimum ignem eſſe,aut certè ardorem medullas populantem in animis inflammare. Cantic. 8. num. 6. *Dura ſicut infernus æmulatio; lampades eius, lampades ignis, atque flammarum.* Hebraicè *Reſaphe*, ideſt, prunæ copioſò candentes igne, & præ copia illius ſcintillantes. Deuteronom. 4. numer. 24. *Deus tuus ignis conſumens eſt, Deus æmulator*; ſubiunxit cauſam, cur Deus ſit voraciſſimus ignis, quia ſimul *zelotes,& æmulator eſt.* Pſalm.78. num. 5. *Accendetur velut ignis zelus tuus.* Sophon.1. numer.18. & cap.3. num. 8. *In igne zeli eius deuorabitur omnis terra.* 186

Hunc verò ignem iracundiæ Diuinæ depingit Scriptura quaſi rapidiſſimum torrentem æris liquefacti, vbertim effuſum, intima terræ viſcera penetrantem; ſaxa ipſa, cautibus duriora,& montium fundamenta præ ardore tabefacientem; ſumpta videlicet metaphora ex metallis, quæ in fornace diuturnis ignibus conflata, magno impetu erumpunt, atque effunduntur. Ierem.44. n.6. *Et conflata eſt indignatio mea* (Vbi Maldonatus, ideſt, liquefacta, & magno impetu effuſa)*& furor meus,& ſuccenſus eſt,&c.* Daniel.7. num.10. *Fluuius igneus, rapiduſq; egrediebatur à facie eius.* Nahum 1. num.6. *Indignatio eius effuſa eſt vt ignis, & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.* Hinc illæ Propheticæ exaggerationes,præſenti non abſimiles;Michæ.1. num. 4. *Et conſumentur montes ſubtus eum.* Hebraicè *liqueſcent.* Subeſt enim idem verbum,quod Exod.16.n.21. & Pſalm.21.num.15. Iſai.64. num.1. *A facie tua montes defluerent.* Habac. 3. numer. 6. *Contriti ſunt montes ſæculi.* 187

188

Amos 9. n. 5. *Tangit terram, & tabeſcet.* id eſt, per cuius tactu huius ardentiſſimi ignis terra tota liquefiet.

189 Similibus itaque metaphoris, ſe exſiccaturum, atque adeò prorſus exuſturum terram, Deus in præſentia minitatur, rabidámque famem in eos immiſſurum. Cùm enim ſoleat Deus, infenſam ſibi gentem quatuor atrociſſimis punire ſuppliciis, quæ ſigillatim recenſentur ab Ezechiele cap. 14. *Fames* quidem num. 18. *noxia beſtia,* num. 15. *hoſtilis gladius,* num. 17. *contagioſa denique lues, & peſtilentia,* n. 19. eadem ſuppliciorum genera hîc à Moyſe numerantur, tria quidem palàm, & diſertè, peſtilentia verò tectè, & obſcurè vt num. 24. declarabimus.

190 Eſt verò fames grauiſſimum, diriſſimúmque ſupplicium. Deuter. 28. num. 20. *Mittet Dominus ſuper te famem, &c.* Quam ſolet immittere Deus cohibendo cœlum, & exſiccando terram, num. 23. *Sit cœlum, quod ſupra te eſt, aneum, & terra, quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ puluerem, & de cœlo deſcendat ſuper te cinis.* Et cap. 29. num. 23. *Terram ſulphure, & ſalis ardore comburens, ita vt vltrà non ſeratur, nec virens quidpiam germinet.*

NVMERVS XXV.

Congregabo ſuper eos mala, & ſagittas meas complebò in eis.

191 LXX. *Sagittas meas compugnabo.* Græcè, *ſympolemeſo,* id eſt, armabo aduerſus eos, vel confertim iaculabor. Tigurina *ſagittas meas euacuabo in eos.* Senſúſque eſt. Famem, peſtilentiam, hoſtiles cædes, ſæuiſſimos beſtiarum incurſus, in eos immittam. Omnia in eos malorum genera cumulabo: omnibus omnium ſuppliciorum ſagittis iracundiæ meæ pharetram exhauriam; nullum reliquum erit vindictæ genus, quod in eos non effundam. Et quidem in arcano ſermone Dei ſagittæ vocantur acerrima illa ſuppliciorum tela, ad plectenda facinora diuinitus intorta. Nam velut ſagittæ eminùs coniectæ, ex improuiſo hoſtem feriunt, vſque adeò imparatum, & nihil minùs opinantem, vt priùs lethale vulnus corpore excipiat, quàm ictus peruidere, aut declinare queat. Et in pri- 192
mis horrendi fulminum iactus ſagittæ nominantur. Vide Genebrardum Pſalm. 76. num. 18. *Etenim ſagittæ tuæ tranſeunt, vox tonitrui tui in rota.* Et Riberam Habac. 3. num. 43. *In luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.* Pſalm. 17. num. 15. *Miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos, fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Sapientiæ 5. numer. 22. *Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tanquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient.*

Sed & aliæ etiam clades, quas Deus 193
veluti ex diuinæ iuſtitiæ arcu, in homines excuſſas iacit, ſagittæ Dei dicuntur: atque in harum ſagittarum coniectu illud primò animaduerto, Deum hoſtiliter, & acriter arcũ priùs intendere; eò enim grauiores emiſſiones arcus habet, quò fuerit contentus, & adductus vehementiùs. Pſalm. 7. num. 13. *Arcum ſuum tetendit, & parauit illum.* Threnor. 2. num. 4. *Tetendit arcum ſuum, quaſi inimicus, firmauit dexteram ſuam, quaſi hoſtis.*

Vbi aduertis ſecundò, Deum in excutiendo arcu, dexteram quoque firmare ſuam, hoc eſt, ſagittam manu premere, vt certiore, ac penetrantiore vulnere feriat. Pſalm. 37. num. 3. *Sagittæ tuæ infixæ ſunt mihi, & confirmaſti ſuper me manum tuam,* id eſt, omnibus viribus

viribus ad me feriendum vſus es; aggrauaſti manum tuam, vt ſagittæ profundius penetrarent; robur illis addidiſti, vt non leui plaga, ſed toto in me pondere deſcenderent.

194 Tertiò obſeruo; ipſas ſagittas veneno tingi, vt lethaliter feriant. Iob 6. num. 4. *Sagitta Domini in me ſunt, quarum indignatio ebibit ſpiritum meum. indignatio* Hebraicè dicitur *Hema:* quæ vox venenum etiam ſignificat, & ſic transfertur in eo loco à Tigurina, Regia, atque Pagnino. Ita etiam vertit Vulgatus eamdem vocem, Pſalm. 139. num. 4. *Venenum aſpidum ſub labijs eorum.* Dei itaque pharetra *eſt venenatis grauida ſagittis*, quæ propterea vocantur, Pſalm. 7. num. 14. *vaſa mortis*, ideſt, inſtrumenta mortifera, quia inſanabile prorſus, ac mortale vulnus infligunt.

195 Quartò: collimantur à peritiſſimo ſagittario Deo in eam maximè partem, cui grauiorem, & acerbiorem dolorem inurăt; & quia grauiſſimus dolor in renibus ſentiri ſolet, in illis præſertim altè defiguntur. Obſeruat hoc Maldonatus ad illa verba Threnorum 3. num. 13. *Miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ.* Quia verò ex corde vita procedit, Prouerb 4. num. 23. ad inferendam necem, iaciuntur etiam in corda, Pſalm. 44. num. 6.

196 Quintò: etiam ſi hoſtis terga vertat, & fugam celeriter arripiat, nihilominùs hæ ſagittæ non auerſum, ſed aduerſum feriunt. Hic eſt genuinus ſenſus illius difficillimi loci, Pſal. 20. n. 13. *Pones eos dorſum, in reliquijs tuis præparabis vultum eorum.* Hieronymi verſio ex Hebræo ita habet; *pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorum.* Et nemini dubium eſſe poteſt, vt Genebrardus, & Agellius adnotarunt, quin vox *metarim*, funes, atque etiam neruos, & chordas arcuum ſignificet. Exod. 39. num. 40. Numer. 3. n. 26. Hæc itaque eſt huius loci ſententia: in fugam quidem eos conuertes, non poterunt irati impetum, aut vultum ſuſtinere; terga præcipiti fuga dabunt; verùm in chordis, ac neruis arcus tui præparabis ſagittas aduerſus vultus eorum. Genebrardus, *Rectà in eorum vultum collineabis, ſagittas tendes in vultum eorum.* LXX. etiam, & Vulgatus per *reliquias*, funes, & neruos intellexerunt. Nam Numer. 3. nu. 26. vbi eſt eadem vox Hebraica, & Vulgatus Latinè expreſſit, *funes.* LXX. Græcè, *catalipa*, vel *reliqua*, reddiderunt: ſic autem vocatur neruus, vt obſeruat Agellius, quia cùm iacitur ſagitta, chorda prius intenta relinquitur, ac relaxatur.

Sextò denique illud diuinis ſagittis attribuitur, vt ipſæ peritiſſimè coniectæ, altéque in renes, & viſcera defixæ, ſanguine repleantur, atque exſaturentur: in hoc ipſo Cantico num. 42. *inebriabo ſagittas meas ſanguine.* Lege etiam, quod in rem præſentem ingeniosè obſeruat Pineda in Salomone lib. 5. cap. 11. num. 10.

NVMERVS XXIV.

Conſumentur fame.

HÆc vna eſt ex ſagittis diuinæ pharetræ, & quidem ad ictum inferendum valentiſſima: Ezech. 5. n. 16. *Quando miſero ſagittas famis peſſimas in eos, quæ erunt mortiferæ, & quas mittam, vt diſperdam vos, & famem congregabo ſuper vos, & conteram in vobis baculum panis.* Panis autem baculus, aut virga dicitur, & in hoc Ezechielis loco, & cap. 4. num. 16. & cap. 14. num. 13. & Leuitic. 26. num. 26 quia ſicut ſcipione, & baculo ſenex, aut ægrotus, ita corpus debilitatum pane ſuſtentatur, & roboratur. 197

198 Quod hîc Latinus vertit, *conſumentur*, Pagninus reddit ex Hebræo, *combuſti fame.* Tigurina, *aduſti.* LXX. *liqueſcentes fame.* Agellius, *tabefacti.* Solent enim homines, exhauſto præ fame omni ſucco, miſerandum in modum extabeſcere. Thren. 5. num. 10. *pellis noſtra quaſi clibanus exuſta eſt à facie tempeſtatum famis.*

Et deuorabunt eos aues morſu amatiſsimo.

199 Etiam ſi nullum haberem, quem ſequerer, auctorem, impulſus tamen rationum momentis, non dubitanter aſſeuerarem, his verbis denunciari peſtilentiam. Minitatus enim Deus eſt, ſe omnium malorum cumulum in rebelles immiſſurum, omnes indignationis ſuæ ſagittas exhauſturum; hæc autem ſupplicia, diuinitus intentata, ad quatuor capita reuocantur. Ezech. 14 num. 21. *ſi quatuor iudicia mea peſſima, gladium, & famem, ac beſtias malas, & peſtilentiam immiſero.* Quorum tria cùm diſertis verbis hîc exprimantur, reliquum eſt, vt etiam peſtilentia, ſaltem obſcurè denuncietur. Tigurina verſio ita habet. *Aduſti fame, & conſumpti ardenti lue, & amara ægritudine.* Vatablus, *Deuorabuntur carbunculis, & excidione amariſſima,* ideſt, morbo calido percutiam eos, qui ſtatim enecabit: peſte item acerba, ſiue morbo exitiali. Caietanus, *debellati calore intenſo.* Oleaſter, *comeſti ardore, aut plaga ardenti*, hoc eſt, ægritudine calida, inſtar prunæ, quæ citò veluti peſtis interficit.

200 Enimverò vt hanc explicationem ſuo pondere fulciamus, & ſingulorum verborum vim ſigillatim illuſtremus, exiſtimo hîc *Auium* nomine dæmones denotari: quibus quaſi carnificibus ad ſupplicia impiis irroganda, ad peſtilentem luem inferendã, ſummus ille, & æquiſſimus Iudex vti ſolet: ſic explicat hunc locum Chaldæus: cùm enim dixiſſet: *ſæuient in eos morſus auium*, continuò explicationis gratia ſubiecit; *& vexationes ſpirituum ſceleratorum.*

Et quidem Angelici ſpiritus inſitâ potentia peſtiferam terris contagionem afflari, Deo iubente, notiſſimum eſt ex 2. Reg. 24. num. 16. & 17. *Cùm vidiſſet Angelum cadentem populum, &c.* eadem prorſus eſt, quoad hoc, dæmoniaca poteſtas. Lege Delrium lib. 2. diſquiſit. Magicarum quæſt. 11. Dæmones verò potiſſimum deputatos ad has plagas inferendas, teſtatur Ecclaſiaſticus, cap. 39. num. 33. *Sunt ſpiritus, qui ad vindictam creati ſunt, & in furore ſuo confirmauerunt tormenta ſua.* (Græcè *Maſtigas*, ideſt, vibrant furioſè, altéque imprimunt flagella ſua) Lege Paulum de Palacios in eum locum, & Genebrardum in ea verba Pſalm. 77. verſu 49. num. 55. *immiſſiones per Angelos malos.* Vbi probat, plagam illam peſtis, qua cuncta pecora abſumpta ſunt, per ſæuiſſimos dæmones illatam.

Valde confirmat hanc intelligen- 201
tiam vox ipſa originalis *Reſeph.* Quæ, vt aduerti num. 22. & ſciunt omnes, qui Hebraicam linguam vel leuiter deguſtarunt, propriè ſignificat prunas copioſo candentes igne, & præ copia illius ſcintillas emittentes; conſtat hoc Cant. num. 6. *Lampades eius, lampades ignis.* Vbi ſexta Editio *Scintillæ eius ſcintillæ ignis*, & propter vtrumque ſimul, ardorem videlicet, & celeritatem, LXX. *alæ eius alæ ignis.* Quibus de cauſis eadem vox pro fulgetris vſurpatur; Pſalm. 77. num. 48. *& poſſeſſionem eorum igni.* Genebrardus; *fulminibus grãdinantibus.* Quo loco ſciendum eſt, pro *igni* vertiſſe Hieronymum, *volucres:* eodem tamen ſenſu, volucres enim fulmina illa, inter grandines

grandines diſcurrentia, nominauit. Quia celeritate ſummâ igneæ illæ ſagittæ, perinde ac ſi volucres eſſent, iactabantur. Agellius autem in eam interpretationem potiùs inclinat, vt volucrum nomine dæmones intelligat, quorum opera hæc damna inflicta ſunt: ſagittæ etiam ardentes, ob eaſdem cauſas, hac voce ſignificantur Pſalm. 75. num. 4.

202 Denique vt omnis ambigendi excludatur occaſio, hanc ipſiſſimam vocem *Reſeph* Vulgatus *Diabolum* interpretatur, Habacuc. 3. n. 5. *Et egredietur diabolus ante pedes eius.* Et eodem ſenſu ibi eſt accipienda, vt accipit Tigurina. *Faciem eius antecedit lues, & egreſſa eſt deflagratio ad pedes eius.* Vbi Vatablus. [Vox Hebræa ſcilicet *Reſeph* capitur pro caumate, aut pro febre acutiſſima, aut pro carbunculo morbo; peſte enim, & carbunculis

203 perierunt.] Conſentaneè Agellius Angelos mortis exponit, illius populi præcurſores, quorum terrore infeſtæ ſunt concuſſæ gentes, quorum item afflatu peſtilente perpetuis funeribus exhauſtæ.

204 Morſus verò dicitur Hebraicè. *Keteb* quam vocem Forſterus, & ab eo mutuatus Forerius, Iſai. 28. n. 2. Genebrardus Pſalm. 90. num. 7. Mercerus, & Brixianus in ſuis Theſauris, exitium repentinum, luem ſubitò enecantem, peſtem, aut apoplexiam, mortem improuiſam afferentem, interpretantur. LXX. reddiderunt in hoc loco *Opiſthotonus inſanabilis.* Morbi genus eſt, vt exponit Agellius, Pſalm. 90. num. 5. cùm retrorſum ſpina dorſi, totúmque corpus, cum rigida contractione ceruicis, incuruatur, ita vt prorſum homo nõ poſſit inflecti, & morſus quoſdam ſtimulantes, acutiſſimóſque dolores inurentes, amariſſimam denique mortem perpetiatur.

Nomine generaliore verterũt eandem vocem Pſalmo 90. num. 6. vbi Latinus ab *incurſu*, LXX. *à Symptomate.* Definiunt autem Medici ſymptoma, quidquid animanti accidit præter naturam: itaque exploratum eſt, morſum iſtarum auium, ideſt, Dæmonum contagioſam eſſe luem, repentinum exitium, acerbiſſimum, peſtilentiſſimúmque ſymptoma.

Propterea videlicet vocatur morſus amariſſimus, nõ ſolùm ob grauiſſimum doloris ſenſum, quem inurit, aculeóſque, quos infigit, ſed multò magis, quia peſtilens morſus eſt, omnino inſanabilis, & lethalis. Pſalm. 63. num. 4. *Intenderunt arcum, rem amaram,* ideſt, ſagittas mortiferas, lethali veneno imbutas, vt exponit ibi Chaldæus; ſic mors, & amaritudo, & inter ſe inuicem ſæpiſſime iunguntur, & vna pro altera viciſſim vſurpatur. Hinc illa. 1. Reg. 15. num. 32. *Siccine ſeparat amara mors?* Eccleſiaſt. 41. num. 1. *O mors, quàm amara eſt memoria tua.* Eccleſiaſt. 7. num. 27. *Inueni amariorem morte mulierem.* Mors etiam inopinata vocatur *amaritudo.* Iſai. 38. num. 17. *Ecce in pace amaritudo mea amariſſima.* Ideſt, cùm tranquilliſſima pace fruebar, amariſſima mihi mors ſubeunda eſt. Contrà verò amaritudo ipſa vocatur mors. 4. Reg. 4. num. 40. *Mors in olla*, quia ſcilicet olla præ amaritudine herbarum felle amarior erat. 205

Dentes beſtiarum immittam in eos, cum furore trahentium ſuper terram, atque ſerpentium.

PErſpicua ſentẽtia eſt. Leones enim intelligit, Pardos, Vrſos, Canes, Lupos, Dracones, ſerpentes denique venenatos, & ignitos. Ezech. 14. n. 15. *Si & beſtias peſſimas induxero, &c.* Eccleſ. 39. num. 36. *Beſtiarum dentes, & ſcorpij, & ſerpentes.* Ierem. 15. num. 3. 206

num. 3. *Canes ad lacerandum, & beſtias terræ ad deuorandum.* Sapient. 11. num. 16. *Immiſiſti illis multitudinem mutorum animalium ad vindictam.* Et num. 18. *Immittere illis multitudinem vrſorum, aut audaces leones.* Valdéque probo ſententiam Delrij Adag. 39. *Immittendi* vocabulum eſſe caſtrenſe de incurſu inopinato, & repentino.

207 Minùs probo ſententiam Pradi Ezechiel. 5. verſu 17. qui has comminationes immitendi beſtias ferociſſimas, vbique figuratè accipiendas eſſe ait; eo ductus argumento, quòd nullum exemplum hiſtoria ſuppeditet. Nam, vt non inficior, leones, & vrſos appellari ſæpe Reges, qui Dei populum ferino ritu deuaſtabant: verùm illud etiam animaduerto, hanc plagam beſtiarum, tanquam diuerſam, & ab hoſtili gladio diſtinctam, intentari in ſacra Scriptura. & 4. Regum. 17 n. 25. legimus, *immiſit in eos Dominus Leones, qui interficiebant eos*; inobedientémque Prophetam Leo diuinitus immiſſus vita priuauit. 3 Regum 13. num. 24. & quadraginta duos pueros, qui Eliſæo illuſerant, duo vrſi lacerauerunt. 4 Regnm. 2. num. 24. itaque non eſt adeò inſolens hoc ſupplicium, vt exiſtimauit Pradus.

208 Neque otioſè Latinus interpres ad id, quod dumtaxat habetur in Hebræo, & apud LXX. ſcilicèt *reptantes in terra*, addidit etiam de ſuo, *ſerpentes*; ſed vt doceret, poëtica illa periphraſi, *trahentium ſuper terram*, & ſerpentes, & Dracones contineri. Obſeruo quidem, promiſcuè Vulgatum Hebraicam vocem *Tanin*, nūc *Colubrum*, nunc *Draconem* interpretari; vt conſtat Exod 7. num. 9. & 10. & 12. Verùm Draco grandior eſt, ſæuior, & annoſior, & ad incutiendum terrorem, vaſtitatémque populis inferendam longe accommodatior. Plinius libro 9. à cap. 12. mira ſcribit de magnitudine Draconum; ait enim, Indicos tam vaſtæ eſſe molis, vt & ſolidos hauriant Ceruos, & maximos Elephantos circumplexu facilè ambiant, nexúque nodi perſtringant. Nota eſt hiſtoria, quam refert Ælian. lib. 15. cap. 21. de prodigioſo illo Dracone, in antro quodam deliteſcente, qui cùm exercitus Alexandri Magni ſtrepitum perſenſiſſet (quòd ſit animal tum audiendi, tum videndi acerrimo, atque acutiſſimo ſenſu præditum) maximo ſibilo, & ſummo afflatu edito, omnes milites exterruit, ac perturbauit; horribile deinde caput dumtaxat eminuit ex antro, cuius oculi ad ingentis clypei magnitudinem accedebant. Ex hoc 209
iniecto terrore videlicèt pro numine à Gentilibus ſuperſtitioſè culti: Daniel. 14. num. 22. *Erat Draco magnus in loco illo, & colebant eum Babylonij.* Probo itaque in hoc loco Chaldaicam Editionem, quæ ita habet, *cum furore Draconum, qui ſerpunt per terram.* Vide Lorinum ad illud Sapient. 16. num. 10. *Filios autem tuos nec Draconum venenatorum vicerunt dentes.*

De ſerpentibus porrò ignitis crebra eſt in Scriptura mentio. Num. 21. 210
num. 6. Iudith 8. num. 25. & 1. Corinth. 10. num. 9. Sapient. 16. num. 5. *Peruerſi colubri* dicuntur; & Deuteronom. 8. num. 15. *Serpentes flatu adurentes.* Hanc item plagam minitatur Ierem. cap. 8. num. 17. *Mittam vobis ſerpentes regulos, quibus non eſt incantatio, & mordebunt vos.* Amos 9. num. 3. *Mandabo ſerpenti, & mordebit eos.*

Neque eſt ſilentio prætereunda vox 211
illa *cum furore*. Hebraicè *Hemà*. Regia, Pagninus, & Vatabl. reddiderunt *cum veneno*, & propriiſſimè quidem, ſic enim vertit Vulgatus Pſalm. 139. num. 4. *Venenum aſpidum ſub labijs eorum.* Nam, & ſi ea vox venenum ſignificat,

ſignificat, & furorem, cùm tamen de venenatis, peſtiferíſque ſerpentibus ſermo eſt, rabies ipſa, ac furor accipiendus eſt pro veneno, vt obſeruat Genebrardus, Pſalm. 57. n. 5. *Furor illis ſecundum ſimilitudinem ſerpentis*; & in hoc ipſo Cantico luculentum extat exemplũ, & rei præſenti quàm aptiſſimum; nã num. 33. vbi Vulgatus eamdem vocem Hebraicam Latinè vertit, *fel Draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile*; expreſſerunt LXX. *furor Draconum vinum eorum, & furor aſpidum inſanabilis.*

NVMERVS XXV.

Foris vaſtabit eos gladius, & intus pauor, iuuenem ſimul, ac virginem, lactentem cum homine ſene.

212 HÆc quarta demum eſt diuinæ pharetræ ſagitta, & nocentiſſimo quidem infecta veneno; quemadmodum enim venenum cor rectà peruadit, illíque præcipuè contagionem aſpirat; ſic pauor, & exanimatio peſtem etiam afflat cordi, eiúſque omnem prorſus vigorem extinguit. Itaque non ſolùm minitatur Deus, eos in acie, ac prælio gladiis hoſtilis exercitus ad internecionem vſque delendos, verùm etiam tum, cùm ad quietem aliquam capiendam in intima ſua cubicula, ac penetralia ſeſe abdiderint, (vt expreſsè habetur in Hebræo, & apud LXX.) formidabilem metum appropinquantis cladis, terribilémque horrorem malorum impendentium, mœſtiſſimam denique vicinæ mortis ſpeciem ante oculos obſeruaturam. Condignum ſanè impiis ſupplicium, & ab ipſo Moyſe paulò antè ſeuerè denuntiatum. Deuteron. 28. num. 66. *Dabit tibi Dominus ibi cor pauidum, & deficientes oculos; & animam conſumptam mœrore, & erit vita tua quaſi pendens ante te.* (Id-eſt, veluti ex tenuiſſimo filo pendula, vt perleui agitatione venti, caſum, ruinam, & mortem extimeſcas.) *Timebis nocte, & die, & nõ credes vitæ tuæ.* (Id-eſt, ipſe primus actum iam de te prorſus exiſtimabis,) *Manè dices, quis mihi det veſperum? & veſpere, quis mihi det manè? Propter cordis tui formidinem, qua terreberis.*

De hoc terrore diuinitus iniecto, 213
quem ſolet Deus impiis, tanquam præcurſorem hoſtilis occidionis immittere, legimus, Exod. 23. n. 27. *Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, & occidam omnem populum.* Leuit. 26. n. 36. *Dabo pauorem in cordibus eorum, in regionibus hoſtium, terrebit eos ſonitus folij volantis, & ita fugient, quaſi gladium, cadent nullo perſequente.* Ioſu. 2. num. 11. *Pertimuimus, & elanguit cor noſtrum.* Et cap. 5. numero 1. *Diſſolutum eſt cor eorum.* Et cap. 7. num. 5. *Pertimuitque cor populi, & inſtar aquæ liquefactum eſt.* Et cap. 10. numero 10. *Conturbauit eos Dominus à facie Iſraël, contriuitque plaga magna.* 2 Paralip. 20. numero 29. *Irruit autem pauor Domini, &c.* Lege Serarium in cap. 10. Ioſue quæſt. 8. & 9. Delrium Adag. 41. Pinedam ad illa verba Iob. 15. numero 22. *Non credit, quòd reuerti poſſit de tenebris ad lucem, circumſpectans vndique gladium.* Et Lorinum Sapient. 17. numero 10. *cùm ſit timida nequitia.*

Nulli verò ſexui, nulli ætati par- 214
cendum eſſe prædicit à crudeliſſimis hoſtibus; nec iuuenem adoleſcentiæ flos, nec virginem decôra ſpecies, nec lactentem inſita etiam feris commiſeratio, nec ſenem denique pietas, aut reuerentia iuuabit. Vaſtitatis extremæ, ſanguinariæque, ac ſæuiſſimæ cædis exaggeratio valde frequens in Scriptura 2. Paralip. 36. num. 17. *Non*

eſt miſertus adoleſcentis, & virginis, & ſenis. Ierem. 51. num. 22. *Collidam in te ſenem, & puerum, & collidam in te iuuenem, & virginem* 2. Machab. 5. num. 13. *Fiebant ergo cædes iuuenum, & ſeniorum, virginúmque, & paruulorum neces*: & ſexcentis aliis locis.

NVMERVS XXVI.

Dixi: vbinam ſunt? Ceſſare faciam ex hominibus memoriam eorum.

215 Amarvlenta eſt, ac vehemens inſultatio; qualis illa num. 37. *Vbi ſunt Dij eorum?* Solent ſimili irriſione Prophetæ acriter premere, & vrgere illos, quos elatos priùs rebus ſecundis, ſibique præfidentes, ſubitò, cùm minùs opinarentur, exturbatos vident ab ea ſpe, quam altiſſimis nixam radicibus, nullis calamitatibus irruentibus conuelli poſſe arbitrabantur. Oſeæ 13. n. 10. *Vbi eſt Rex tuus? Maximè nunc ſaluet te.* Iſai. 19. n. 12. *Vbi nunc ſunt ſapientes tui?* cap. 33. n. 28. *Vbi eſt litteratus? Vbi legis verba ponderans?* Nahum 2. nu. 11. *Vbi eſt habitaculum leonum?* Hierem. 37. num. 18. *Vbi ſunt Prophetæ veſtri?* 1. Corinth. 15. num. 55. *Vbi eſt mors, victoria tua? vbi eſt mors, ſtimulus tuus?*

216 Dei itaque verba ſunt gratulabundi, & exultantis de impiis, ac rebellibus non deuictis modò, ſed omnino deletis, & infra mortuos amandatis, vt ne leuiter quidem impreſſum veſtigium in terra relinquatur, quod eorum extinctam iam memoriam poſſit reuocare. Hoc enim etiam ſupplicio ſe affecturum impios, Deus ſæpè minitatur; Exod. 17. numero 14. *Delebo enim memoriam Amalec ſub cælo.* Iob. 18. numero 17. *memoria illius pereat de terra.* Sic, Pſalm. 33. num. 17. Pſalm. 108. numero 15. Sapientiæ 4. num. 19. Eccleſ. 10. num. 20. & 21. Iſai. 26. num. 14. Ezechiel. 25. num. 10. & 1. Mach. 3. num. 35. & cap. 12. num. 54.

NVMERVS XXVII.

Sed propter iram inimicorum diſtuli: ne fortè ſuperbirent hoſtes eorum, & dicerent, manus noſtra excelſa, & non Dominus fecit hæc omnia.

Est in hoc loco inter Editiones nonnulla varietas, ſed quæ facili negocio in concordiam adducatur: eo labore, quia perfunctus eſt Agellius, lubens ſuperſedeo; illud potiùs, & mentem, & affectum rapit; benigniſſimum Parentem tam facilè flecti ad miſericordiã, & qui fixo decreto ſtatuiſſe videbatur, ſceleratos filios funditus exſcindere, rationum momenta quærere, atque excogitare, quibus ad condonandum ſupplicium, quò ipſe ſua ſponte propendebat, magis, ac magis inclinetur. 217

Minimè probo, quod probari video Oleaſtro hîc, iram actiuè ſumi, idémque eſſe *ac prouocationem, ſeu irritationem diuinæ iracundiæ.* Magis conſentaneum eſt Scripturæ ſtylo; vt benigniſſimus Deus, & ad miſerendum propenſiſſimus, ex intimo illo amore, quo proſequitur ſuum populum, cùm illum nimis iracundè, acerbè, prætérque modum vexari videt ab infeſtiſſimis hoſtibus, totis viſceribus commoueatur. Senſus itaque erit; merentur illi quidem hæc ſupplicia; at quia virga furoris mei, id eſt, hoſtilis exercitus modum in puniendo non ſeruabit, iracundia, ſiue (vt hîc ſcitè extulit Tigurina) *Ferocia* longiùs efferetur, tranſiliétque, quos ego præſcribam, terminos, malo pœnam 218

nam differre, quàm immoderatam exigere.

219 Extant maximè illuſtria apud Prophetas huius clementiæ teſtimonia. Iſai. 10. dicitur Aſſur *Virga furoris Domini* ad plectẽdum ſuum populum, additurque num. 7. *Ipſe autem non ſic arbitrabitur, & cor eius non ita exiſtimabit; ſed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem.* Vbi verbum *Samad,* quod Latinus vertit, *conterere,* propriè ſignificat, *diſperdere, & abolere*, vt ibi Forerius obſeruauit. Itaque Aſſyriorum Rex, quo tanquam virga volebat Deus populum emendare, correctionis modum exceſſit, nec leuiter affligere, ſed funditus perdere in animo habuit, proptereà & ipſa virga confracta, & in ignem proiecta eſt.

220 Iſai. 14. num. 5. *Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam Dominantium; cædentem populos in indignatione, plaga inſanabili, ſubijcientem in furore gentes, perſequentem crudeliter.* Luculenter ſatis virgæ ferocia deſcribitur, Zachar. 1. num. 14. *Zelatus ſum Hieruſalem, & Sion zelo magno* (ideſt, angor intimis ſenſibus, vrbem mihi cariſſimam tam indignè tractari: doleo vehementer, tam crudeles aduerſus eam extitiſſe Chaldæos) *Et ira magna ego iraſcar ſuper gentes opulentas, quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum.* Vbi congruentiſſimè Hieronymus. [Nunc iraſcitur ſuper gentes, quòd ipſe tradiderit eos ad corripiendum, illæ verò ſæuierint in traditos. Hic vt filium à pædagogo voluerit emendari, illæ vt hoſtem interficere, & punire conatæ ſunt.]

Huc etiam ſpectant verba illa paternæ pietatis, conſolationiſque pleniſſima. Nahum. 1. num. 12. *Afflixi te, & non affligam te vltrà, & nunc conteram virgam eius de dorſo tuo.* Non enim ſubeſt ibi Hebraicè vulgare illud virgæ nomen *Sebet*, ſed aliud grandius, ſignificantius, & durius *Mota,* quod Vulgatus *vectem*, ſiue *catenas* transferre ſolet, duriſſimúmque oppreſſionis iugum, & virga paternæ correctionis in ferreum vectem commutata ſignificatur.

Atque hæc eſt prima ratio ducta ex ſæuitia, & ferocia inimicorum. Altera, licèt ad eoſdem etiam hoſtes quodammodò ſpectet, tamen intimiùs Deum ipſum attingit; cuius honor agitur, cuius nomen, periculum eſt, ne per ſummam inſolentiam violetur. Illi enim victo, atque deleto Dei populo, tantùm aberit, vt agnoſcant Dei ſupplicium illud eſſe, per ipſos, tanquam per adminiſtros ſuæ iuſtitiæ, atque ſeueritatis, exactum, vt potiùs inſolenter efferantur, de illato excidio magnificè ſe iactent, totámque cladem potentiæ ſuæ arrogent, vel ſuis falſis numinibus aſcribant. Habac. 1. num. 16. *Super hoc lætabitur, & exultabit; proptereà immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo:* videns ſcilicet Nabuchodonoſor omnia ſibi ex animi ſententia ſuccedere, Iudæos, velut piſces ſagena concluſos, à ſe in captiuitatem abduci, fortitudini ſuæ, & induſtriæ militari, victorias omnes acceptas referet, trophæa ſibi ſtatuet, titulos eriget, imò inſolentiſſimè elatus in tam veſanam dementiam prolabetur, vt etiam diuinos ſibi honores concupiſcat. Iſai. 10. num. 13. *Quomodò ſi eleuetur virga contra eleuantem ſe, &c.* Porrò eruditè probat Delrius Adagio 78. in arcano ſermone, hanc ſuperbiam, & arrogantiã, *manu excelſa,* quaſi prouerbiali locutione denotari. 221

Sed non hîc conſiſtit hoſtium ſuperbientium, & præ victoriis temerè exultantium inſolentia. Parum eſt, proſperos ſibi rerum geſtarum euentus attribuere, niſi etiam ipſi Deo procaciter inſultent, ac petulanter illudant, perinde quaſi ſuum populum 222

ex eorum manibus eripere, liberaréque non poſſit. Hinc crebræ illæ à ſanctis viris ad Deum effuſæ preces Pſal.78. num. 9. *Propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum,* (vbi Agellius; ne tui nominis, ac potentiæ exiſtimatio apud cæteras gentes periclitetur) *ne fortè dicant in Gentibus, vbi eſt Deus eorum?* Sic Iočlis. 2. num. 17. & Pſalm.41. num. 11. Hinc atrociſſimæ illæ blaſphemiæ à ſuperbiſſimo duce Rabſace contra Deum ipſum petulantiſſimè iactatæ. Iſai.36.num.20. & 4. Reg.18. num.35. & 2. Paralipom. 32. num. 17. *Sicut Dij gentium cæterarum non potuerunt liberare populum ſuum de manu mea, ſic & Deus Ezechiæ eruere non poterit populum ſuum de manu iſta.*

223 Hinc denique amantiſſimæ illæ querelæ ſtrenuiſſimi ducis Ioſue cap. 7.n.8. *Mi Domine Deus, quid dicam, videns Iſraëlem hoſtibus ſuis terga vertentem? Audient Chananæi, & omnes habitatores terræ, & pariter conglobati circumdabunt nos, atque delebunt nomen noſtrum de terra; & quid facies magno nomini tuo?* Quaſi dicat: homulorum quidem nomen penitùs extingui, nihil fortaſſe referat. Tuum verò nomen, ô ſumme Deus, quod omni veneratione celebrandum eſt, non modò debita gloria, & honore fraudari, ſed etiam conuiciis lacerari blaſphemiíſque proſcindi, eiuſmodi eſt, vt nihil exitialius, & luctuoſius, ne cogitari quidem poſſit. Et tamen ita ſine dubio eueniet, ſi tua perſtet ira, ſi tuo nos deſeras patrocinio. Dicent enim gentes, quod iam olim in ſimili cauſa ſcriptum reliquit Moyſes, Num. 14. num.16. *Non poterat introducere populum in terram, pro qua iurauerat.* Et Exod.32. n.12. *Ne quæſo dicant Ægyptij. Callidè eduxit eos, &c.*

NVMERVS XXVIII.

Gens abſque conſilio eſt, & ſine prudentia,

FLVCTVAT, (ſi ita loqui fas eſt,) diuinus animus, & modò ex inſita clementia ad miſericordiam inclinat, modò laceſſitus, & exulceratus iniuriis cauſas iuſtiſſimæ indignationis, memoria, & cogitatione refricat, & ad ſumendam vindictam exardeſcit. Oſeæ. 11. n. 8. *Quomodò dabo te Ephraim?* Eleganter exprimit affectum fluctuantem Dei. Quid de te faciam? Quomodò te tractabo? *Protegam te Iſraël?* Num defenſionem tui, patrociniúmque ſuſcipiam? Num impendentes tibi, atque adeò iam iámque inſtãtes ob tua ſcelera, clades propulſabo? *Quomodò dabo te ſicut Adama? ponam te, vt Seboim?* An potiùs edam in te ſeueritatis exemplum? Puniam te, quemadmodùm obſcœniſſimas illas vrbes, præpoſtera libidine commaculatas, quæ de cælo tactæ conflagrarunt? Quid aliud, quæſo, tua poſtulat impietas? *Conuerſum eſt in me cor meum, pariter conturbata eſt pœnitudo mea.* Vbi Hieronymus. [Rurſum parẽtis affectu miſericordia vincitur, & auſteritatem iudicis pietate mitigat Patris.] *Non faciam furorem iræ meæ:* iracundiam meam, quamuis meritò ad ſupplicium erumpentem, coërcebo. Hoc ipſum illud eſt, quod legimus 2. Reg.14. *Nec vult Deus perire animam, ſed retractat cogitans, ne penitus pereat.* Quaſi dicat: per otium accurata cogitatione perpendit, fluctuat, ac ſe ipſũ ſubinde reuocat. Tigurina. *Sed omnino cogitat, vt non reijciat à ſe, qui reiectus eſt.* Illum etiam, quem meritò reiecit, rurſus retractat, quemadmodum reuocet. 224

Non eſt diſſimilis præſens locus; 225
flectebatur Deus verſu ſuperiore ad

condo

condonandum ſupplicium illi populo; nunc rurſus ipſius cæcitatem, & inſipientiam exprobrat. *Gens* (inquit) *eſt abſque conſilio.* Hebraicè. *Periens conſilijs.* Vatablus, *perditi conſilij, & ſine prudentia:* nihil mirum, ſi prudentia careat gens, quæ conſilium abiecit. Imò vt quiſque ſapientiſſimus eſt, ita aliorum conſilio libentiſſimè paret. Sic monuit Ietro Moyſen, exquiſita præditum ſapientia, Exod. 18. nu. 19. *Audi verba mea, atque conſilia, & erit Deus tecum.* Prouerb. 13. numer. 10. *Qui agunt omnia cum conſilio, reguntur ſapientia.* Et cap. 2. numer. 11. *Conſilium cuſtodiet te.* Eccleſ. 32. num. 24. *Fili ſine conſilio nihil facias, & poſt factum non pœnitebis.*

Sed in dubia, & ancipiti deliberatione, primarius conſiliarius adhibendus eſt Deus: ille in primis eſt humiliter conſulendus; ab eo ſummis precibus exquirendũ conſilium. Pſal. 15. num. 7. *Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum.* Hebraicè. *Iehaſani.* Vertit propriiſſimè Hieronymus, *qui dedit mihi conſilium.* Pſalm. 118. numer. 66. *Bonitatem, & diſciplinam, & ſcientiam doce me.* Hebraicè. *Tub taham*; *bonum conſilium, & ſcientiam doce me.* Vide Mercerum in ſuo Theſauro col. 870. & eodem Pſalm. 118. nu. 24. *Conſilium meum, iuſtificationes tuæ.* Hebraicè. *Etiam teſtimonia tua, deliciæ meæ, viri conſilij mei.* Tigurina. *Conſiliarij mei.* Non poteſt non maximè ſalutare eſſe conſilium, captum vnà cum talibus conſiliariis.

226 Atque hæc dicta ſint, vt communis grauiſſimorum interpretum explicatio fulciatur, hæc verba de Iſraëlitico populo intelligentium: mihi enim ſeries ipſa contextus videtur exigere, vt quæ deinceps ad finem vſque Cantici iactãtur minæ, ſuperbis illis Iſraëlitici populi direptoribus intententur, vt minutatim in ſingulis verſibus exponemus. Iam verò, vt vno verbo præſentem expediamus, quæ maior inſcitia, vel amentia potiùs eſſe poteſt, quàm ſibi partas victorias arroganter aſcribere, & altiſſimo Deo, tanquam impotenti protegere ſuum populum, atrociter inſultare?

NVMERVS XXIX.

Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac nouiſſima prouiderent.

PERPENDE inexhauſtam Dei benignitatem, ea videlicet, ne 227
blaſphemiis quidem tam contumelioſis, & execrandis, potuit exhauriri. Adhuc ſaniorem illis mentem exoptat; & ipſorum quidem commodo magis, quàm honori proſpiciens ſuo, vt reſipiſcentes nimirùm impendentia ſibi ſupplicia declinarent. Verè piiſſimus omnium Parens, qui *omnes homines vult ſaluos fieri.* 1. Timothei. 2. num. 4. Vtinam, inquit, animaduerterent hoſtes, me, Iſraëlitarum peccatis ita exigentibus, tam graue ſupplicium intuliſſe populo, quem in oculis geſtabam. Næ illi ſimul prouiderent, quid ſibi in poſterum metuendum eſſet, & alienis cladibus edocti, tandem aliquando ſaperent. Hæc eſt germana huius loci intelligentia: quam ex proprietate Hebraicæ vocis *Aharit* confirmaui ſuprà num. 20. dum exponerem verba illa, *conſiderabo nouiſſima eorum.*

Latiſſimus hîc patebat campus mo- 228
ralis doctrinæ. Sed quia ab interprete Scripturæ minimè requirendum exiſtimo, vt communia loca pro concionibus inſerciat, digitum duntaxat ad fontes intendam, vnde tantum quiſque hauriat, quantum collibuerit. Hæc nimirum eſt noſtri mali cauſa; hæc peccatorum origo per-

ſtringuntur, & offunduntur mentis oculi ſplendore præſentium, & miſerè occæcati futura non aduertunt. Eleganter hoc cecinit Claudianus, lib.2.in Eutropium.

Sed quia cæcus ineſt vitijs amor, omne futurum
Deſpicitur, ſuadentq́, breuem præſentia fructum,
Et ruit in vetitum damni ſecura libido.

229 Vnde ipſi etiam Philoſophi, quibus quaſi per caliginem tenuiſſimus veritatis radius affulſit, ſubinde inculcant, nullum frænum eſſe potentius ad inhibendum vel incitatiſſimũ effrænatarum appetitionum curſum, quàm ſi ipſarum extrema amariſſima ſpectentur. Ariſtoteles monet, vt cõiiciamus oculos in voluptates, non quidem affluentes ad ſenſus, eoſdémque mira dulcedine titillantes, ſed abeuntes potiùs, pœnitentiæque pleniſſimas, & acerbiſſimos doloris aculeos infixos relinquentes, quò minùs

230 cupidè repetantur. Author eſt Valerius Maximus lib.7. c.2. Aurea planè eſt Catonis illa ſententia, quam ſcriptam reliquit Gellius lib.16.c.1.]Cogitate cum animis veſtris, ſi quid vos per laborẽ rectè feceritis, labor ille à vobis citò recedet: benefactũ à vobis, dum viuetis, non abſcedet. Sed ſi qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas citò abibit, nequiter factum illud apud vos ſemper manebit.] Sapiẽter Boëtius lib.3.de conſolatione, metro.7.[Habet hoc voluptas omnis, ſtimulis agit fruentes, apúmque par volantum, vbi grata mella fudit, fugit, ac nimis tenaci ferit icta corda morſu.]

Hauſit hoc Boëtius ab experto Magiſtro, Salomone videlicet, qui *inuenit amariorem morte mulierem.* Eccleſ. 7.numer.27. & multus eſt in hac doctrina. Prouerb.5.num.3. *Fauus diſtillans labia meretricis; nouiſſima autem illius amara, quaſi abſynthium:* & c.23. num.32. vbi per vinum intelligit libidinem; *Ne intuearis vinum, quando flaueſcit, cùm ſplenduerit in vitro color eius: ingreditur blandè, ſed in nouiſſimo mordebit, vt coluber, & ſicut Regulus, venena diffundet.*

Sed eſt maximè illuſtris locus Pro- 231
uerb.31.num.3. *Ne dederis mulieribus ſubſtantiam tuam, & diuitias tuas ad delendos Reges.* LXX. cap.24. Romanæ Editionis, *& vitam tuam in ſeram conſilij mutationem.* Theodotio, *in pœnitentiam.* Illud ſcilicet, quod reſpondit Demoſthenes, vt ſcribit Gellius, libr.1. cap.8. & Macrob.2. Saturnal. cùm ad fruendam turpem voluptatem, ingenti poſtulato pretio, inuitaretur: *Ego,* inquit, *tanti non emo pœnitere.* Et ſuſpicor Vulgarum interpretem, in eandem vertiſſe ſententiam, *& diuitias tuas ad delendos Reges,* ideſt, ad extinguenda animi conſilia; nihil enim tam aduerſum conſilio, nihil tam pœnitendum, quàm libido; conſilia verò non eſt inſolens in ſacra Scriptura appellari Reges; etenim ipſi reges conſilio regantur oportet, vt verè ſint reges: ita vt conſilium rex ſit etiam ipſorum regum, Daniel.4. nu 24. *Quamobrem rex, conſilium meum placeat tibi.* Hebraicè, *rex, rex meus (Malachi) placeat tibi.*

Verùm de dolore, & mœſtitia ex 232
libidine orta, lege Perer. in lib de benedictionibus Patriarch. num.12. ad illa verba Geneſ.49 num.3. *principium doloris mei.* & Abulenſem, q.5.in 2.Regum 13. numer.15. *exoſam eam habuit Amnon odio magno nimis:* & Ariſtotelem, ſect.4.problemat.q 11. Denique de cuiuslibet peccati amaritudine nouiſſima, vide Viegam Apocalypſ. 8. Commentar. 1. ſect 12. in illa verba Threnor,3. num.15. *inebriauit me abſynthio.* Ianſenium id id Prouerb.20. numer.17. *ſuauis eſt homini panis mendacij,*

dacÿ, & poſteà implebitur os eius calculo. Ioan. Fernand. in ſuo Theſauro verb. *aſpis.* numer.6. ad illud Iob. 20. numer. 16. *caput aſpidum ſuget:* multa etiam congerit Barradas tom.1.lib.4. cap. 5. exponens illud Ierem.31. numer. 21. *ſtatue tibi ſpeculam., pone tibi amaritudines.* Lorinus Eccleſ.1. num. 14. *ecce vniuerſa vanitas, & afflictio ſpiritus.* Soto maior in extrema verba cap.4. Cantic.affert,& expendit illud ad Roman. 6. numer.21. *Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis?* Pineda Iob.4.verſ. 8.numer 4. *Seminant dolores, & metunt eos:* & tom.2. cap.20. numer.14. *panis eius in vtero eius vertetur in fel aſpidum intrinſecus.*

NVMERVS XXX.

Quomodò perſequatur vnus mille, & duo fugent decem millia? nónne ideo, quia Deus ſuus vendidit eos, & Dominus concluſit illos?

233 DEBVISSENT potiùs,ſi ſaperent, ita ſecum ratiocinari; quomodò fieri potuit, vt à nobis, qui adhuc aduerſus Iſraëlitarum copias obſiſtere non potuimus, quamuis eas vinceremus, & numero, & armorũ genere,ac viribus ſuperiores eſſemus;nũc repentè ita fuſi,fugatíque ſint,vt vel vnus ex noſtris mille Iſraëlitas inſequatur,& duo fugẽt decem millia? Niſi quia Deus ille,quem colũt,qui priùs illis fauebat,ac ferebat opem, eorũ ſceleribus offenſus,omni præſidio nudatos,nobis capiendos,& cædendos, tanquam inermes, & vinculis conſtrictos,in manus tradidit?

234 Et quidem ſi ſacrarum hiſtoriarum monimenta replicentur; veriſſimum eſſe comperiemus, quod Achior interrogatus ab Holoferne fidenter pronuntiauit, Iudith 5.num.24. *Perquire,ſi eſt aliqua iniquitas eorum in conſpectu Dei eorum: aſcendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & ſubiugati erunt ſub iugo potentiæ tuæ. Si verò non eſt offenſio populi huius coram Deo ſuo, non poterimus reſiſtere illis, quoniam Deus eorum defendet illos, & erimus in opprobrium vniuerſæ terræ.*

Hoc autem, vt vno verbo dicam, bifariam efficiebat Deus. Hoſtibus enim irruentibus robur,vires, & animos addebat; Iſraëlitis autem tantum incutiebat metum, ac terrorem, vt vix conſpicati hoſtes, quaſi iam mortem conceptam in præcordiis continerent,in fugam præcipites auerterentur. Iudic.3.num.12. *Addiderunt autem filÿ Iſraël facere malum in conſpectu Domini, qui confortauit aduerſus eos,*&c. 2.Paralipom.28.num.19. *Humiliauerat enim Dominus Iudam, eò quòd nudaſſet eum auxilio.* Lege, quæ obſeruaui, nu.25. ad illa verba, *& intus pauor,*& Maldonatum in id Ierem. 46.numer.5. *Vidi ipſos pauidos,& terga vertentes, fortes eorum caſos: fugerunt conciti, nec reſpexerunt; terror vndique: ait Dominus.*

Vendere autem eſt,rem cuipiam ita 235
tradere, vt in ipſius emptoris poteſtate iam ſit, eáque arbitratu ſuo vti poſſit;tunc verò Deus dicitur vendere ſuum populum,cùm eos, tanquam viliſſima mancipia, pro libito hoſtium, capiendos illis,ac diripiendos, in ſeruitutem abducendos, aut etiam necandos, tradit: iuxta illud 4. Reg. 17.numer.20. *Afflixit eos, & tradidit eos in manu diripientium, donec proÿceret eos à facie ſua.* 2. Eſdræ 9. num.27. *Et dediſti eos in manu hoſtium ſuorum.* Iudith.7. num.13. *Propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum.* Baruch.4. num.6. *Venundati eſtis gentibus.* Iudic. 2. num. 14. *Iratúſque Dominus contra Iſraël tradidit eos in manu diripientium, qui*

qui cœperunt eos, & vendiderunt, (Hebraicus textus, LXX. atque Chaldæus, *& vendidit eos.* Nimirum ipſe Deus) *hoſtibus, qui habitabant per gyrum, nec potuerunt reſiſtere aduerſarijs ſuis. Sed quocumque pergere voluiſſent, manus Domini ſuper ipſos erat.* Additur Hebraicè *in malum.* Eſt enim vulgaris hebraiſmus, quo ſupplicium à Deo ſumptum denotatur. Actor. 13. numer. 11. *Ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus.* Iudic. 3. num. 8. *Iratúſque contra Iſraël Dominus tradidit eos* (Hebraicè vẽdidit eos) *in manus*, &c. Et cap. 4. numer. 9. *In manu mulieris tradetur Siſara.* Hebraicè *in manu mulieris vendet Dominus Siſaram.*

236 Sed quia in omni emptione, & venditione, pretium intercedere neceſſe eſt: pretium eſt in primis ipſorum, qui venduntur, flagitioſa à vero Domino defectio: pretium ſunt peccata, vt perſpicuè colligitur ex ſuprà memoratis teſtimoniis, & diſertè affirmatur. Iſai. 50. num. 1. *Ecce in iniquitatibus veſtris venditi eſtis.* Deinde, vt pretium etiam acceptat Deus, operam ſibi nauatam ab hoſtibus diripientibus. Sic Ierem. 25. numer. 9. inſolentiſſimum Tyrannum Nabuchodonoſor vocat nihilominùs Deus *ſeruum ſuum*, quia videlicet eius opera, ac miniſterio ad exſequendã ſuam iuſtitiam vtebatur. Denique vſque eò Deus abiectiſſima iſta mãcipia abalienare cupit, vt gratis illa, & ſine vllo pretio vendat. Iſai. 52. num. 3. *gratis venundati eſtis.* Pſalm. 43. num. 15. *vendidiſti populum tuum ſine pretio.*

237 Eadem ineſt vis in altero, qui adiungitur, loquendi modo: *& Dominus concluſit illos:* videlicèt, vt habetur in eodem Pſalm. 43. numer. 22. tanquam oues morti deſtinatas, ſeptis vndique concluſas, ne quà vllum elabendi pateret effugium. 1. Reg. 26. num. 8. *concluſit Deus inimicum tuum hodie in manus tuas.* Pſalm. 30. num. 9. *nec concluſiſti me in manibus inimici.* Pſal. 77. num. 62. *& concluſit in gladio populum ſuum.* 1. Machab. 4. num. 31. *conclude exercitium iſtum in manu populi tui.*

NVMERVS XXXI.

Non enim eſt Deus noſter, vt dij eorum, & inimici noſtri ſunt iudices.

NON eſt Deus noſter lapis, 238
aut truncus, vt muta gentium ſimulachra, quæ neque ſuos cultores tueri, neque violatores vlciſci, aut punire poſſunt, Eſt enim ſupremum quoddam numen, infinita potentia præditum, qua ſui cultus deſertores, vel ab imbecillis hoſtibus, & numero longè imparibus, in fugam verti, aut etiam faciet crudeliſſimè necari. Contrà verò, cùm placabilem ſe, ac beneuolum præbebat populo ſuo, cùm rebus illius paternè conſulebat, nulla extitit vnquam tam valida Natio, quæ vel diu oppugnatum populum expugnare tandem poſſet: quæ res adeò peruagata eſt, & illuſtris, tam multis exemplis comprobata, vt ne ipſi quidem hoſtes negare audeant. Quòd ſi aliquando in diſceptationem veniat, ipſorum hoſtium tribunal adire non recuſabimus; ius ipſi dicant, ſententiam ſine dubio pro nobis ferent, vel ſuo malo edocti veritatem enuntiabunt; opera enim diuinitus patrata ad protectionẽ Iſraëlitici populi, hanc confeſſionem vel ab inuitis extorquebunt: ab Ægyptiis quidem Exod. 14. num. 25. *Fugiamus Iſraëlem, Dominus enim pugnat pro eis contra nos.* Ab incolis terræ Sanctæ. Ioſu. 2. num. 11. *Pertimuimus, & elanguit cor noſtrum, nec remanſit in nobis ſpiritus*

ſpiritus ad introitum veſtrum: Dominus enim Deus veſter ipſe Deus eſt. A Philiſtæis. 1. Reg.4. num. 7. *Timueruntque Philiſthijm dicentes, venit Deus in caſtra, & ingemuerunt dicentes, væ nobis, quis nos ſaluabit de manu Deorum ſublimium iſtorum?* Atque hæc teſtimonia ſint ſatis, ne omnes hoſtes ſigillatim perſequamur.

NVMERVS XXXII.

De vinea Sodomorum vinea eorum, & de ſuburbanis Gomorrhæ.

239 IAM hinc aggreditur Moyſes Gētilium flagitia commemorare, quibus diuinam iracundiam irritarunt. Docétque vitia illa, quibus laborabant, non tolerabilia eſſe, & quæ emendari facilè poſſent: ſed eiuſmodi, vt hauſta cum ipſo lacte nutricis, vſque eô adoleuerint, vt in natiuos mores, inſitámque penitus naturam conuerſa eſſe videantur. Cùm enim ex peſſima radice vitis peſſimam propaginem in animo plātauerint, quos fructus illa ferat, niſi venenatas vuas? ex peſtiferis autem vuis botríſque amariſſimis, quodnam aliud exprimatur vinum, niſi felle madens, ac veneno imbutum: ita ſe res habet: dediſcit animus ſerò, quod didicit diu; & difficillimè exuuntur illa vitia, quæ trahuntur iam inde à primis annis ex infecta radice, & altè in animo inſederunt. Ineſt ad formandos mores vis admirabilis in natiua origine, atque educatio-
240 ne. Hinc ardentes illæ exprobrationes, etiam apud prophanos Poëtas, Æneid.4.

Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide, ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hircanæque admorunt vbera Tigres.

Et Catullus de nuptiis Pellæi.

Quænam te genuit ſola ſub rupe leæna?
Quod mare conceptum ſpumantibus expuit vndis?

Ezech.16.num.3. *Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan,* ideſt, tam efferatis, & barbaris moribus prædita es, vt non ex Abrahamo genita, ſed ex Chananæis originem ducere videaris. Hoc ſenſu vocabat Chriſtus Iudæos *genimina viperarum.* Matth.23. nu.33. *& filios Diaboli.* Ioan 8. num. 44. & Iſaias illorum principes, *principes Sodomorum.* cap. 1. num. 10. & Ioannes Phariſæos, *progenies viperarum.* Matth. 3.num.7.

Senſus itaque huius loci, idem eſt, ac illius veteris prouerbij, *mali corui, malum ouum,* mutata ſcilicè metaphora. *de mal vidueño mal majuelo.* Vt contrà portenti inſtar fuit, quod ſuo populo Deus obiecit. Hierem.2. nu. 21. *Ego autem plantaui te vineam electam, omne ſemen verum, quomodò ergo conuerſa es mihi in prauum, vinea aliena? &* Iſai.5.num.2. *Plantauit eam electam, & exſpectauit, vt faceret vuas, & fecit labruſcas.*

Vua eorum vua fellis, & botri amariſſimi.

MIrabile dictu eſt, quod de Sodomæ, & Gomorrhæ fructibus 241
graues prodiderunt ſcriptores; cùm enim antequàm incendio diuinitus immiſſo, regio illa conflagraret, fuiſſet omnis generis pulcherrimarum plantarum feraciſſima, &, vt Scriptura loquitur, Geneſ. 13. num. 10. *ſicut paradiſus Domini;* poſt horrēdum illud excidiū, aut nullas fert plātas, aut ſterilitatis admirandæ. Quod his verbis ſcriptum reliquit Tertullianus in Apologetico cap. 40. [Olet adhuc

incendio terra, & ſiqua illic arborum poma conantur, oculis tenus, cæterùm contacta cinereſcunt.] Auguſtinus autem lib. 21. de Ciuit c. 8. [Prodigioſa fuligine horrori eſt, & poma eius interiorem fauillam mendaci ſuperficie maturitatis includunt.] Eadem ſcribit Iſidorus lib. 14. Etym. c. 3. [Naſcuntur ibi poma virentia, ſub tanta ſpecie maturitatis, vt edendi deſiderium gignant: ſi carpas, fatiſcunt, ac reſoluuntur in cinerem, fumúmque exhalant, quaſi adhuc ardeant.] His patribus atteſtantur Ambroſ. lib. 1. de Abrah cap. 6. Clem. Alex. lib. 2. Pædag. c. 10. Oroſius lib. 1. cap. 5. ſed & id ante prodiderat memoriæ Philo Iudæus lib. de Abraham pag. 319. & Ioſeph. lib. 5. de bello Iudaico cap. 5. [Colore quidem, & ſpecie, inquit, aliorum fructuum ſunt perſimiles, tactu verò in carpentium manibus reſoluuntur
242 in fumum, ac cinerem.] Vide ex recentioribus Lorinum ad illa verba Sapientiæ 10. num. 7. *In teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra, & incerto tempore fructus habentes arbores.* Et Pererium tom. 3. in Geneſ. cap. 19. num 51. Pamelium in Apologetico Tertulliani num. 534. & Sotomaior in cap. 1. 1. ad Timotheum, columna 122.

243 Haud abſimiles erant fructus vitioſæ illius propaginis Gentilitatis; pudet quidem referre, quod ipſos luce palàm facere non puduit: diſertis tamen verbis portentoſa illorum crimina recitauit Apoſtolus ad Roman. 1. Etiàm ſplendidæ illæ philoſophorum virtutes, quæ omnium in ſe rapiebant, & detinebant oculos, ardens ille ſapientiæ amor, parciſſima frugalitas, extrema paupertas, inuicta iniuriarum tolerantia, laborúmque perpeſſio, laruæ duntaxat erant, & vmbræ; nihil habebant ſolidi, nihil expreſſi, ſed fucatam tantùm ſpeciem imperitorum oculis obuerſantem, intùs in animo horrenda, atque immania flagitiorum monſtra deliteſcebant; vt eruditè probat Michaël de Medina lib. 2. de recta in Deum fide. folio 43.

Hic autem Moyſes vuam huius 244
exitialis vineæ vocat vuam fellis. Subeſt Hebraicè, *Ros*. Quam vocem Latinus interpres paulò pòſt, num. 33. *venenum* vertit, *& venenum aſpidum inſanabile.* Sed quia hæc ipſa vox in primæua ſua ſignificatione *caput* ſignificat, vt ex ſexcentis conſtat Scripturæ locis, hunc aliquando illi ſignificatum, etiam cùm de veneno ſermo eſt, Vulgatus attribuit. Iob. 20. n. 16. *caput aſpidum ſuget.* Imò, vt eruditè monſtrat ibi Pineda, inde eſt deriuata translatio, vt caput ſumatur pro veneno, quia venenum aſpidis eſt in capite: ſicut & venenum etiam fel vocatur, quia, vt probat Gueuara in id Habac. 2. num. 15. *mittēs fel ſuum,* vbi Hebraice ſubeſt, *Hema,* quam vocem hîc etiã Latinus interpretatur *fel,* numero ſequente, *fel draconum vinum eorum,* virus, venenúmque ſerpentium nihil eſt aliud, præter eorum fel.

Frequentiſſimè itaque Vulgatus 245
hanc ipſam vocem, *Ros, fel* interpretatur Pſal. 68. num. 22. *dederunt in eſcam meam fel.* Hierem. 23. num. 15. *potabo eos felle:* & cap. 8. num. 14. *potum dedit nobis aquam fellis.* Thren. 3. num. 5. *circumdedit me felle, & labore.* LXX. in pleríſque locis Græcè *chole* reddiderunt. Quod cùm ita ſit, nequeo ſatis
mirari Ariam Montanum, qui Deu- 246
ter. 29. num. 18. vbi habet Vulgata Editio; *radix germinans fel, & amaritudinem;* ipſe in illa ſua Regia Bibliorum recognitione, ad Hebraicam obruſſam accuratiſſimè exacta, ita correxit, *fructificans caput & abſynthiũ.* & Hierem. 23. n. 15. *potabo eos aquis capitis.* Nam etiamſi caput, reſtrictum appoſito

appoſito *aſpidis*, vſurpetur pro veneno; & vt demus, etiam *fel* ſignificare venenum in ſuprà recitatis locis, certè *caput* abſolutè poſitum, vbi repoſuit Montanus, vt leuiſſimè dicam, obſcurat orationem, & menti lectoris tenebras offundit, & Vulgati luminibus immeritò obſtruit.

247 Ego quidem exiſtimo *fel*, in præſenti verſu, vt etiam in ſequente, pro veneno ſumi: ſiue quia venatum ſolet eſſe ſerpentium fel, vt paulò antè dixi, ſiue ex metaphora, qua probaui ſuprà num. 24. circa illa verba, *morſu amariſſimo*, in arcano ſermone, amaritudinē pro morte vſurpari: eſt itaque *vua fellis*, vua exitialis, venenata, atque peſtifera. Et iſto quidem huius vineæ amariſſimo fructu denotatur, Idololatriæ germina eſſe lethalia peccata, quæ in ſacra Scriptura *fel, & amaritudo*, nuncupantur, & mortifero ſuo toxico miſerandam necem animis afferunt. Sic expreſsè vocantur, Deuter. 29. num. 18. *Ne fortè ſit inter vos vir, aut mulier, cuius cor auerſum eſt hodie à Domino Deo noſtro, vt vadat, & ſeruiat dijs illarum Gentium, & ſit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem.* Quò alluſit Petrus Simonem Magum acriter obiurgans, Act. 8. num. 23. *in felle enim amaritudinis, & obligatione iniquitatis; video te eſſe.* Eſt autem peccatum fel, & amaritudo, tum quia Deo bilem concitat, *haze à Dios de hiel.* Oſeæ 14. num. 1. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum.* Tum quia Deum derelinquere, malum omnino, & amarum eſt. Hierem. 2. num. 10. lege Riberam in illa verba Oſeæ 12. n. 14. *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis.* Lorinum Act. 8. verſ. 23. Viegam Apocal. 8. commentar. 1. ſect. 12.

NVMERVS XXXIII.

Fel Draconum vinum eorum, & venenum Aſpidum inſanabile.

NONNVLLAS voces Hebraicas huius verſus, quoniam aliàs occurrerunt in hoc Cantico, ibi per otium explicauimus. *Hema* quidem, ideſt, *fel*, ſiue *venenum*, num. 24. vbi etiam de Draconibus ſermonem fecimus. *Ros* autem, ideſt, caput, fel, atque venenum, proximè numero ſuperiore, cætera perſpicua ſunt, vinum enim ex venenatis vuis, ac peſtiferis expreſſum, exitiale item eſt, felle, ac veneno madens; ſiue per vinum furor, & implacabilis iracundia intelligatur, temulentia enim in prælia trudit inermes. Prouerbiorum 23. numero 29. *Cui rixæ? Cui ſine cauſa vulnera? &c.* Siue turpis, & obſcæna libido; *luxurioſa enim res eſt vinum.* Prouerbiorum 20. num. 1. ſiue aliud quodcumque vitium, aut cæcitatem mentis exponamus, quæ idololatriam neceſſariò conſequitur, & per vinum in ſacra Scriptura denotatur, vt probat Maldonatus Ierem. 13. num. 12. Omnia (inquam) Ethnicorum ſcelera, velut iacula veneno illita, inſanabile prorſus, ac lethiferum vulnus eorum animis infligebant. 248

NVMERVS XXXIV.

Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in Theſauris meis?

SINT illi nunc ſanè, ſint metu liberi: in omni flagitiorum cœno ſecurè voluten- 249
tur: ſua illa venena ſpargant impunè; tempore ſibi ad reſipiſcendum benignè conceſſo per ſummā licentiam

abutantur; de ipſa etiam impunitate glorientur; ſerò tamen aliquando ſapient, clarèque cognoſcent, vel minutiſſima quęque illorum peccata meam aciem præteruolare non potuiſſe; ſingula monumentis conſignari, & tanquam in theca recondi, impreſſoque ſigillo muniri, vt præſtituto tempore ſimul expromantur.

250 Res ipſa perſpicua eſt, & innumeris Scripturæ teſtata locis. Ac primò Deum quaſi in tabulas & monumenta referre ſingulorum culpas, ne vlla vnquam obliuione deleantur, diſertè affirmat Iſaias c.65. n. 6. *Ecce ſcriptum eſt coram me, non tacebo, ſed reddam, & retribuam in ſinum eorum.* Threnorum. 1. n.14. *Vigilauit iugum iniquitatum mearum, in manu eius conuolutæ ſunt.* Vertit Tigurina. *impreſſum eſt iugum præuaricationum mearum manu eius.* Exponítque Vatablus. *Deus quibuſdam notis peccata mea in manibus ſuis deſignauit, vt illorum recordaretur.* An excidere poterunt è memoria iniquitates, quæ in ipſius Dei manu accuratè deſcriptæ ſunt: ſic viſus eſt Ezechieli Iudex ipſe inter Angelos, quaſi inter ſuæ iuſtitiæ adminiſtros, c.9.n.2. *Et atramentarium*
251 *ſcriptoris ad renes eius.* Hieroymus ibi, *vt omnium*, inquit, *peccata deſcriberet.* Hi commentarij euoluuntur, quando inferendum eſt ſupplicium; ibi omnia in numerato habentur, vt pœna flagitiis ex æquo reſpondeat. 1. Reg. 15. n. 2. *recenſui quæcumque fecit Amalec.* Recenſere enim eſt non ſolùm in memoriam redigere, ſed ad calculos reuocare, & ſummam exactè ſubducere. Hi denique ſunt illi libri, qui in extremo Iudicio proferentur, & clara voce recitabuntur, iuxta communiorem intelligentiam Expoſitorum. Daniel. 7.n.9. *Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.* Apocolyp.20.num.12. *Et iudicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris.* Vide Suarez tomo 2. in tertiam partem, diſputatione 57. ſect. 9.

Aſſeruari prætereà, diligentérque 252
recondi, & quaſi ſigillo obſignari ſingulorum peccata, tota clamat Scriptura. Iob. 14. num. 17. *Signaſti quaſi in ſacculo delicta mea.* Et cap. 21. num. 19. *Deus ſeruabit* (Hebraicè abſcondet, quaſi in theſauro reponet) *filijs illius dolorem patris.* Theodotio; *Deus recondet filijs eius iniuſtitias eius.* Dolor enim, vt ſolidè ibi exponit Pineda, eſt iniquitas, rapina, & violentia, quæ non ſolùm aliis, ſed auctori etiam ipſi dolorem inurit; eámque Deus velut reconditam in abdito diligentiſſimè aſſeruat, vt opportuno tempore in filios impij, ac nepotes effundat. Eleganter id exponit Gregorius lib. 12.
Moralium cap. 12. [Signantur, inquit, 253
quaſi in ſacculo delicta noſtra, quia hoc, quod nos exteriùs agimus, niſi pœnitentia interueniente diluamus, in ſecreto iudiciorum Dei, ſub quadam occultatione ſeruatur, vt quandoque de ſigillo ſecreti exeat ad publicum iudicij.] Cur autem hominum flagitia ſic obſignata Diuinæ iuſtitiæ theſauri nominentur, ab ipſis peccatoribus congeſti, iuxta illud ad Romanos 2.n.5. *Theſaurizas tibi iram.* Et Iacobi. 5.n.3. *Theſaurizaſtis vobis iram*; optimè explicat Pineda, Iob. 14. verſu. 17. Vide etiam Maldonatum Ierem. 50.num.25.

NVMERVS XXXV.

Mea eſt vltio, & ego retribuam in tempore, vt labatur pes eorum.

SAPIENTER Leo magnus 254
ſermone 5. de ieiunio Quadrageſimæ. [Nemo patientiam bonitatis Dei de peccatorum ſuorum impunitate contemnat: nec ideò illum æſtimet non offenſum, quia

quia necdú eſt expertus iratum. Non ſunt longæ vitæ mortalis induciæ,nec diuturna eſt licentia inſipientium voluptatum in æternarũ dolorem tranſitura pœnarum.] Priùs hoc ipſum monuerat Sapiens. Eccleſiaſt. 5. numer. 4. *Ne dixeris, peccaui: & quid mihi accidit triſte? Altiſſimus enim eſt patiens redditor.* Lento nimirùm gradu diuina procedit ira; ſcribit contra nos amaritudines, Iob. 13. num. 26. Recondit velut in theſauro hominum flagitia, clauditque illa quaſi ſubſignaculo: reſeruat in poſterum ſupplicium: cùm autem id iam exigit temporis præſtituti maturitas, cùm ſcelerum commiſſorum turpitudo efflagitat, ſupplicij tarditatem grauitate compenſat. *Mea*, inquit, *eſt vltio:* mei iuris eſt vlciſci ſcelera; & cùm tempus à me definitum acceſſerit, ſtomachum omnem erumpam, eáque de ſceleratis ſupplicia ſumſam, vt miſerè ad terram affligantur. *Vt labatur pes eorum.* Verbum enim *Mut* non eſt ſimpliciter nutare, aut cadere, ſed quaſi inflicto vulnere proſterni. Pſalm. 93. num. 18. *Si dicebam, motus eſt pes meus*, ideſt, ſi impellentibus impiis, eorum impetu, moléque premebar. Prouerb. 25. n. 26. *Iuſtus cadens coram impio*, Hebraicè *Mat.* Deiectus, proſtratus. Et cap. 24. n. 11. *Qui trahuntur ad interitum.* Hebraicè *Matim, impulſi, raptati.*

255 Hæc cùm expedita ſit explicatio huius loci, atque in hanc ſententiam hæc verba citentur ab Apoſtolo ad Hebræos 10. num. 30. vt videlicet diuinam de ſceleribus vindictam extimeſcamus; *ſcimus enim, qui dixit, mihi vindictam, & ego retribuam.* Difficillimam tamen quæſtionem habet locus alter eiuſdem Apoſtoli, in quo hæc ipſa verba, ſenſu in ſpeciem longè diuerſo, recitantur. Ad Roman. 12. num. 19. *Non vos defendentes chariſſimi, ſed date locum iræ: ſcriptum eſt enim; mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, potum da illi; hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius.* Non poſſunt exactè intelligi hæc Moyſis verba, niſi totus iſte Apoſtoli locus, qui obſcuriſſimus eſt, paulò enucleatiùs, & accuratiùs enodetur.

Atque illud in primis eſt certum. 256
Defendere, non hîc eſſe iniuriam arcere, ſed vlciſci. Itaque *non vos defendentes*, idem eſt, ac vlciſcentes. Græcè *Ecdicuntes.* Quod verbum ſolet efferre Vulgatus, *vlciſci, aut vindicare.* Lucæ 18. num. 3. Apocal. 6. numer. 10. & cap. 19. numer. 2. & eodem ſenſu vſurpatur ab interprete Latinum *defendere.* Iudith 1. num. 12. *Iurauit per thronum, & regnum ſuum, quòd defenderet ſe de omnibus regionibus his.* Et cap. 2. numer. 1. & cap. 9. numer. 2. *Qui dediſti illi gladium in defenſionem alienigenarum*, ideſt, ad vltionem, & vindictam. Et Pſalm 8. numer. 3. vbi Editio vulgata habet, *vt deſtruas inimicum, & vltorem*, Romanum pſalterium, quod ſequitur Auguſtinus in Pſalmorum expoſitione, tomo 8. legebat, *vt deſtruas inimicum, & defenſorem.* Denique hæc ipſa, quæ nunc explicamus verba, ita recitat Tertullianus libr. 2. contra Marcion. cap. 18. *Mihi defenſam, & ego defendam.*

Eſt igitur prima expoſitio: hortari 257
hîc Apoſtolum fideles, ne ſe ipſos vlciſcantur, ne iniurias rependant, potiùs id reſeruent diuinæ iracundiæ, quæ longè acerbiorem vindictam ſumet. Imò eſurientem inimicum paſcant, ſitientem potent, nam quò maior extiterit erga hoſtem, ipſorum beneuolentia, eò atrociora erunt illius ſupplicia. Carbones enim igniti, hoc eſt, fulmina cœlitus vibrata in eum conijcientur. Tullianè omnino ſcripſit in hanc ſententiam Tertullianus lib. de patientia cap. 15. [Adeò

ſatis idoneus patiẽtiæ ſequeſter Deus; ſi iniuriam depoſueris penes eum, vltor eſt: ſi damnum, reſtitutor eſt. Quantum patientiæ licet, vt Deum habeat debitorem?] Vide ibi Pamelium numer. 100. vbi, Modeſtino Iuriſconſulto definiente, *ſequeſter eſt, inquit, apud quem plures eandem rem, de qua controuerſia eſt, deponunt.* Idem Tertullianus libr. 4. contra Marcion. cap. 16. cùm hæc ipſa Moyſis verba citauiſſet, patientiam vocat *vindictæ expectatricem.* Congruenter docet, ex cap. 20. Prouerb. nu. 22. iuxta LXX. Cyprianus libr. 3. Teſtimoniorum ad Quirinum, num. 106. *Iniuria accepta, patientiam tenendam, & vltionem Deo relinquendam.*

258 Illa igitur Apoſtoli verba, *ſed date locum iræ*, exponens Chryſoſtomus homil. 22. ait. [Cui iræ? Dei; nam ſi te ipſe non fueris vltus, Deus te vlciſcetur.] Theophylactus. [Si vos dimiſeritis, Deus vlciſcetur acerbiùs.] OEcumenius. [Si tu non vindictam de te ſumas, veniet ira Dei ſuper illos.] Conſentanea his Theodoretus: qui omnes id confirmant ex præſenti Moyſis teſtimonio, & locum illum Prouerbiorum, c. 25. num. 22. *Prunas enim congregabis ſuper caput eius*, eodem ſenſu interpretantur. Chryſoſtomus. [Nihil æquè iucundum eſt, atque de inimico ſumptum videre ſupplicium: hoc ipſum Deus copioſè, & abundè dabit.] Theophylactus. [Nihil adeò ſuaue eſt, atque hoſtem videre punitum. Vis vlciſci te de hoſte? Beneficium illi exhibe; tunc acerbiore eum ſupplicio affeciſti; eapropter dixit, carbones ignis congeres ſuper caput eius, graue videlicet ſupplicium deſignans.] Sic Theophylactus.

259 Et quidem in ſacro ſermone, vt inuſitata prorſus locutio eſt, prunas ardentes ſupra caput cõgerere pro eo, quod eſt, beneficiis quempiam cumulare, eiúſque gratiam inire; ſic eſt frequens loquendi modus ad acerbiſſimum ſupplicium exprimẽdum. Pſal. 17. nu. 9. *Carbones ſuccenſi ſunt ab eo.* Et n. 14. *Grando, & carbones ignis.* Genebrardus ibi, nu. 16. [Carbones igniti, id eſt, fulmina: pœnæ ſcilicet, ac ſupplicia grauiſſima, quæ Deus ſceleratis infligit.] Pſal. 119. n. 4. *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus deſolatoriis.* Et Pſal. 139. num. 11. *Cadent ſuper eos carbones; in ignem deiicies eos.* Eſt verò expreſſiſſimum teſtimonium in libr. 4. Eſdræ (quamuis enim is liber reiectus ſit è Canone, non nihil tamen auctoritatis retinet) cap. igitur vltimo n. 54. ita legimus: *non dicat peccator, ſe non peccaſſe, quoniam carbones ignis comburet ſuper caput eius.*

Neque alienum eſt à manſuetudine, lenitatéque Sanctorum, illatas ſibi iniurias Deo committere, ac reſeruare puniendas: non quidem ex affectu vindictæ, ſed ex zelo, deſiderióque iuſtitiæ. Plena ſunt exemplis ſacra monumenta. Vnum, vel alterum attingam. Ierem. 11. num. 20. *Tu autem Domine Sabaoth, qui iudicas iuſtè, & probas renes, & corda, videam vltionem tuam ex eis, tibi enim reuelaui cauſam meam,* id eſt, *commendaui:* ad te enim, tanquam ad iuſtiſſimũ iudicem confugi. Quin & de Saluatore noſtro Chriſto hoc ipſum ſcribit Petrus, Epiſtola 1. c. 2. n. 23. *Cùm pateretur, non comminabatur: tradebat autẽ iudicanti ſe iniuſtè.* Græci enim libri, & enarratores legunt, *tradebat autem, vel committebat iudicanti ſe iuſtè. Crinonti dikeos.* Auguſtinus recitat tractat. 21. in Ioann. *Commendabat illi, qui iuſtè iudicat.* Iuſtiſſimo videlicet Iudici Deo, & cauſam ſuam, & vltionem committebat. Iſidorus Clarius legit in ipſo textu, addendo nimirùm nomen de ſuo, *tradebat autem vindictam iudicanti iuſtè.* Tigurina item, *tradidit vindictam ei,* 260

qui

qui iudicat iuſtè. Vtrumque enim egit Chriſtus,& ſe permiſit à ſceleſtiſſimo iudice iniquè condemnari, & morti acerbiſſimæ addici; & ſupremo Iudici,ideſt,Patri æterno cauſam ſuam reſeruauit.

261 Quamuis his omnibus,quæ ad fulciendam Græcorum Patrum expoſitionem congeſſimus, aliquantulùm illa molliri videatur: ſed adhuc certè manet durior, atque horridior, quàm vt deuorari queat. Quis enim ſibi perſuadeat,cadere in Chriſtianam ſuſtinentiam, ac lenitatem poſſe, eo quempiam animo iniuriã non vlciſci, vt det locum iracundiæ diuinæ grauiùs, & acerbiùs vlciſcenti? Atque adeò eo fine in hoſtem beneficia conferre, vt carbones igniti, ideſt,fulmina cœlitus contorta, ſuper caput eius congerantur? Hieronymus tomo 3. Epiſtola 150. ad Hedibiam quæſt. 1. cùm eam explicationẽ retuliſſet.[Iſta, inquit, non eſt miſericordia, ſed crudelitas.] Auguſtinus verò tomo 10. ſermone 168. de tempore. [Auertat Deus huiuſmodi intelligentiam ab animis noſtris.] Et cùm veram loci ſententiam expoſuiſſet, adiungit: *Ecce quomodò ſancti Patres hunc ſacræ Scripturæ locum intelligendum eſſe dixerunt.* Sanctus Thomas in cap.12.ad Romanos. [Iſte ſenſus, inquit, omnino repugnat charitati.]

262 Concors itaque eſt Latinorum omnium interpretum explicatio: ardentes carbones in caput congeſtos, inſignia eſſe beneficia in hoſtem immerentẽ collata, quæ illius pectus vehementer vrãt, totúmque hominem incendant,tum dolorem inſectãdi eum, quem ſibi pro iniuriis videt benefacta rependere; tum ardentiſſimo amore, quo inflammatus erubeſcat, non redamare illum, à quo, per ſummam iniuriam offenſo, videt nihilominùs ſe vehementiſſimè amari. Subſcribunt huic ſententiæ præter Auguſtinum, Hieronymum, & Sanct. Thomam, iam citatos. Ambroſ. aut Remigius, auctor ſcilicet ille commentariorum in Paulum,qui Ambroſij titulo præꝛnotantur, Haimo, Primaſius, vterque Anſelmus, Strabus, Lyranus, Carthuſianus, Catharinus, Nicolaus Grandis, Magiſter ſentent. Cornel.Muſus,Caietanus, Gagneius, Naclantus, Vatablus,Dominicus Sotus, Iſidorus Clarius, Adamus,Claudius, & ex noſtris Sà, Pererius, Toletus, Salmeron, & Gabriel Vazquez, & in cap.25. Prouerbiorum Beda,atque Ianſenius.

Et, niſi me ipſe fallo, primæ expoſitioni, tanquam omnino deuiæ à Pauli conſilio, & propoſito, aditum ipſe Apoſtolus præcluſit, dum immediatè ſubiecit. *Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum.* Quaſi dicat: noli illius iniuria ad ſimilem iniuriam inferendam trahi: enitere potiùs beneficiis cum illo certare; ſic totum illum amoris facibus incendes, & glorioſiſſimum victoriæ genus reportabis: nam benignitate tua victus dabit manus, & ex hoſte fiet amiciſſimus. Sapienter ſcripſit Valerius Maximus,lib.4.cap.2.[Speciosiùs iniuriæ beneficiis vincũtur, quàm mutui odij pertinacia pẽſantur.]Atque huius clariſſimæ victoriæ luculentum exemplum peti poteſt ex 1.Reg 24. nu.17. Vbi ignis amoris Dauid ex duriſſimo illo pectore Saül,beneuolentiæ,atque adeò lacrymarum ſcintillas excuſſit: vide etiam cap.26 num.21. 263

Nec inſolens eſt, amorem igneis ſiue facibus, ſiue prunis ſignificari, etiam apud prophanos ſcriptores. Is, quem paulò antè nominaui, Valerius Maximus libr.4. cap.6. ſic loquitur de amore coniugali Porciæ. *Tuos quoque caſtiſſimos ignes cuncta ſecula debita admiratione proſequentur.* Vulgaria 264

garia illa apud Poëtas. Æneid.libr.4. *Vulnus alit venis, & cæco carpitur igne.* Et libr.1.de remediis. *Contemptaq; iacent, & ſine luce faces.* Tibulli libr. 2. Elegia vltima: *ſcilicet, extinctas aſpiciámque faces.* Vide Gellium libr. 19. cap.9. nam ſordent humana teſtimonia,vbi ſuppetunt diuina.

265 Authore Dionyſio cap. 7. de cœl. Hier. ſupremi illi ſpiritus, qui ardentiſſima Dei charitate flagrant, Seraphim,ideſt,ardentes,& incenſi nominantur ab incendio dilectionis, quo vehementer exardeſcunt. Ipſa enim dilectio vocatur ignis. Matth.3.n.11. *Ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni*, ſcilicet charitatis, vt doctè probat Toletus Lucæ 3. notatione 36. Hic eſt ille ipſe amoris ignis, de quo Chriſtus ait Luc.12. num. 49. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi vt accendatur?* Et quia ardens iſte charitatis ignis cœlitus demittitur, de cœlo videlicet affulget amoris ſcintilla, qua concepta in noſtris animis, ignis charitatis accenditur: quod autem è cœlo delabitur, primò caput attingit: propterea Apoſtolus carbones ignitos, ex beneficiis redundantes, ſuper caput accendendos eſſe dixit. Sic multò certius eſt, diſpertitas linguas,tanquam ignis,ſuper Apoſtolorum capita conſediſſe Act.2.n.3.

Nec deſunt amori ſacro ſuæ prunæ, ſui carbones adeò incenſi, & inflammati, vt nequeant fluminibus obrui, aut aquarum inundatione extingui. Nam verba illa Cant. 8. n.6. *Lampades eius, lampades ignis,* ſic vertit Tigurina. *Cuius carbones ſunt igniti à flamma Dei.* Vatablus autem explicat, *vt prunæ adurunt, ita & amor.* Regia, *prunæ eius, prunæ ignis.* Lege, quæ ſuprà adnotaui de voce *reſeph* num.22.& 24.

266 Tantùm reſtat,vt germanam,& litteralem horum verborum Moyſis explicationem ad Apoſtoli contextum accommodemus; quod facili negotio fiet. *Non vos defendentes*, inquit, hoc eſt, *non vos vlciſcentes,* vel, vt legit Caſſianus collatione 16.cap.27. *Non voſmetipſos vindicantes, ſed date locum iræ*, ideſt, ne ſtatim calore iracundiæ perturbati ſtomachum erumpite: moram potiùs aliquam interponite: cedite tantiſper,ardor iræ breui deferueſcet.

Hæc tamen Moyſis verba ab Apoſtolo in huius ſententiæ confirmationem allata, Græcos Patres in eam intelligentiam compulerunt. Nam vbi dixit; *Date locum iræ*, continuò quaſi rationem ſubiecit, *ſcriptum eſt enim, mihi vindicta, & ego retribuam:* ſed ea verba ſapientimè, & eo, quem explicamus,ſenſu, ideſt,litterali,citata ſunt ab Apoſtolo.Senſus enim eſt. Mei iuris eſt,vlciſci iniurias; ad me pertinet vindicta, & vltio. Meæ partes ſunt; meum munus eſt, ſceleratos punire; vos ergo date locum iræ; tenete iracundiam, ne illa efferueſcentes, ac veſtras iniurias vindicantes, meum mihi munus præripiatis; ne ſupremi Iudicis officium vobis arrogetis; ne vlciſcendi partes, quæ prorſus diuinæ ſunt,temerè vobis aſſumatis. 267

Iuxtà eſt dies perditionis,& adeſſe feſtinant tempora.

Validiſſimum telum eſt à Prophetis identidem vibratum ad perterrefaciendos impios, illíſque ſuum interitum aduentantem, atque adeò iam, iámque inſtantem,ob oculos ponendum. Ierem.48. numer.16. *Propè eſt interitus Moab, vt veniat, & malum eius velociter accurret nimis.* Et eiſdem ferè verbis, Iſai.13. numer.6. Ioël autem,cap.1.num.15. *A,à,à,diei, quia propè eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à Potente veniet.* Ezechiel.7. n.7. *Venit* 268

Venit tempus, propè eſt dies occiſionis. Et c.21.num.25. *Tu autem prophane, impie dux Iſraël, cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita.*

269 Atque in hoc extremo teſtimonio illud eſt obſeruandum, ſupplicij diem ſuam trahere maturitatem, opportunitatem, ac præfinitionem, ex cumulo peccatorum, ex impleta iam menſura ſcelerum, quam diuini conſilij inſcrutabilis altitudo diſpoſuit ad ſupplicium inferendum. Verè enim ipſa peccata effundendæ iracundiæ diuinæ, ac ſumendæ vindictæ tempus accelerant. Et quemadmodum humilis pœnitentia, etiam poſt intentatum, deſtinatúmque diuinitus mortis diem, prophetia videlicet comminatoria, ſolet vitę ſpatia ad multos etiam annos prorogare, vt conſtat in Ezechia 4 Reg.20. & Iſ.38. ſic peccata cumulata peccatis, etiam ante tempus, conditionato nimirum decreto diuinitus præfinitum, dictámque, ac præſtitutam ſupplicio diem, ſupplicium ipſum præpropera, ac præceleri feſtinatione maturant. Ezech.22.n.4. *Appropinquare feciſti dies tuos, & adduxiſti tempus, &c.* Verba illa Iob.15. numero 33. *Lædetur quaſi vinea in primo flore botrus eius.* Sic extulerunt LXX. *Vindemietur ante horam, ſicut acreſta. Cea vindimiado en agraz,*

270 *ſin ſazon, y antes de tiempo.* Et eodem ſenſu, diuerſa licèt metaphora, Regius Vates Pſalm.57. n.9. *Priuſquam intelligerent ſpinæ veſtræ rhamnum, ſicut viuentes, ſic in ira abſorbet eos.* Ducta videlicet ſimilitudine ab agricola, qui ſuccreſcentes in aruis ſpinas, licèt adhuc teneriores, antequàm prorſus obdureſcant, ſuffocantes nihilominùs ſegetes, radicitus euellit, & cum indignatione quadam in ignem conijcit. Vbi *intelligere*, eſt àugeri, & confirmari. Rectè itaque tranſtulit Symmacus. *Priuſquam augeantur ſpinæ veſtræ, vt fiant rhamnus.* Eſt enim rhamnus horridior quædam, ac durior ſpina ſylueſtris, qua vineta ſepiri, & vallari ſolent. Hiſpanè. *Cambronera.* Hoc ipſum ſine vllis ambagibus legimus. Pſalm 54.num.27. *Viri ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt dies ſuos.* Quod confirmat notabile exemplum adoleſcentis duo de viginti annos nati, qui ſubitò incanuit in patibulo, ipſáque facies rugis exarata nonagenarium ſenem exhibuit; refert Lorinus Eccleſiaſt.7. num.18. & Biſciola. Tom.1.l. 17. cap.9. Horarum ſucciſiuarum.

In huius rei confirmationem per- 271
illuſtre peti poteſt teſtimonium ex hiſtoria libri Geneſ. nam c 6. num.3. dixit Deus, *Erúntque dies illius centum viginti annorum.* Quæ verba, vt concors fert doctiorum expoſitorum ſententia, non ad hominum vitam deinceps futuram, referenda ſunt, quaſi ea annos centum viginti trangreſſura non eſſet; nam, vt obſeruauit Auguſtinus lib.15. de Ciuit. cap.24. etiam poſt diluuium, nonnullos quingentos exceſſiſſe annos, inuenimus; ſed ad ſpatium temporis conceſſum hominibus ante diluuium, videlicèt ad agendam pœnitentiam, placandum cæleſte numen, diuinámque iram impendentem auertendam: verùm quia peruerſi illi homines ſcelera ſceleribus cumularunt, & pœnitentiam agere contempſerunt, noluit Deus tempus exſpectare præſtitutum, ſed viginti annorum ſpatiis amputatis, anno centeſimo agendæ pœnitentiæ deſtinato, diluuium maturauit. Hæc eſt expreſſa ſententia Hieronymi, in Traditionibus Hebraicis, & Chryſoſtomi homil.25. in Geneſ. lege, quæ adnotaui ſuprà, ad illa verba num.4. *& abſque vlla iniquitate.* Sed non poſſum præterire egregia Theodoreti verba in cap.22. Ezechielis. [Tempus certa

K quadam

quadam menſura præfinitum, ſecundum diuinam longanimitatem, iniquitas amplior effecta, contrahit: quod etiam factum fuiſſe Noë tempeſtate videre licet: cùm enim centum, & viginti annorum tempus hominibus illis, qui tunc viuebant, ad pœnitentiam præfiniſſet, conſpicatus eorum impietatem augeſcere, præfinitum tempus illud contraxit, & anno centeſimo per diluuium ſupplicium illis inflixit.] Hactenus Theodoretus.

272 Collegerunt hanc doctrinam Patres, ſupputatione accuratè ſubducta ex ipſo ſacro textu: nam Geneſ. 5. n 31. dicitur Noë genuiſſe Sem, *cùm quingentorum eſſet annorum.* Procreato ergo, & in lucem edito Sem, facta eſt illa promiſſio differendi ſupplicium per centum, & viginti annos. Geneſ. 6. num. 3. diluuium verò inductum eſt ſuper terram anno ſexcenteſimo vitæ Noë. Geneſ. 7. num. 6. *Eratque ſexcentorum annorum, quando diluuij aquæ inundauerunt ſuper terram:* quòd ſi ea verba locutus eſt Deus, cùm iam Noë quingentos annos natus eſſet, diluuiũ autem euenit anno ſexcenteſimo vitæ illius: vbi ſunt igitur alij viginti anni? imò ſi res exactiùs ad calculos reuocetur, rotundare Moyſes numerum voluit, cum aſſeruit Noë ſexcentos annos diluuij tempore natum eſſe; duo enim anni adhuc deſiderabantur ad hunc explendum numerum; vt perſpicuè mihi ſubducere videor ex ipſa Scriptura ſacra. Noë enim genuit Sem cùm quingentorum eſſet annorum, Geneſ. 5. n. 31. Sem verò non attigit centeſimum annum, niſi biennio poſt diluuium. Geneſ. 11. n. 10. *Sem erat centum annorum, quando genuit Arphaxad biennio poſt diluuium:* cùm ergo diluuium oppleuit, & vaſtauit terram, nondum Noë ſexcenteſimum annorum numerum expleuerat.

NVMERVS XXXVI.

Iudicabit Dominus populum ſuum, & in ſeruis ſuis miſerebitur.

EXTAT hîc verſus totidẽ omnino verbis, & in textu Hebraico, & apud LXX. Pſalm. 273
134. num. 14. & vtrobique Expoſitores miro conſenſu verbum illud *iudicabit*, benignam in partem interpretantur; vt idem ſit, ac ſuo præſidio defendet, patronum aget, ne cauſa cadant, ſecundum illos ſententiam feret, illatam vim æquiſſimo iudicio propulſabit, atque adeò ſui populi hoſtes vlciſcetur. Hanc vim ſæpe habet in ſacra Scriptura, *iudicandi* verbum Geneſ. 30. n. 6. *iudicauit mihi Dominus,* id eſt, benignè mihi proſpexit, liberos, qui iure debentur vxori, tandem mihi attribuit. Pſalm. 25. num. 1. *Iudica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingreſſus ſum.* Pſalm. 53. n. 1. *Deus in nomine tuo ſaluum me fac, & in virtute tua iudica me.* Vbi Pſalterium Romanum legit, *libera me.* Pſalm. 71. num. 4. *iudicauit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem.*

Sed miror, nullum interpretem 274
obſeruaſſe, Apoſtolum ad Hebræ. 10. nu. 30. hæc ipſa Moyſis verba in eam ſententiam citauiſſe, vt ex illis Deum efficeret, ſceleratos acriter vindicare. Itaque minimè dubius ita explico, *iudicabit*, id eſt, puniet, mulctabit, ſupplicio afficiet populum ſuum. Hanc etiam vim ineſſe *iudicandi* verbo, obobſeruat Maldonatus ad illud Ezech. 7. num. 3. *Iudicabo te iuxta vias tuas*, & Ribera Habac. 1. num. 48.

Et quamuis huic explicationi ob- 275
ſtare prima fronte videatur, quod hîc continuò ſubnectitur, mirificè tamen cohæret; ſenſus enim eſt. Sumet quidem ſupplicium Deus de populo ſuo,

&

& Gentilibus, tanquam indignationis virga, ad ſeruos ſuos verberandos abuteretur; ſed pro inſita ſua clementia, paternáque benignitate, ad primos plagarum crepitus, ad editos afflictorum clamores, ad expreſſas miſerorum lacrymas, illico miſericordia flectetur. *Et in ſeruis miſerebitur.* Subeſt Hebraicè *Niham*, quod verbum in coniugatione *Niphal, & Hithpaël*, ſignificat, *mutare conſilium*. Numer. 23. num. 19. *Facti pœnitentia duci.* 1. Reg. 15. num. 35. Iudicum. 21. num. 15. *Conſolari*, paſſiuè. Geneſ. 37. numero 35. & Pſalm. 118. numero 52. Itaque ſcitè verterunt hîc LXX. *Paraclethe-ſete, in ſeruis ſuis conſolabitur.* Amphibologiam ſuſtulit Tigurina. *Se ſolabitur.* Perinde quaſi doleret, ac mæreret Deus de ſupplicio, quod coactus intulerat, & ſolatium caperet mutatione conſilij, factíque pœnitentia. Atque hoc ſenſu citarunt iſtum verſum ſtrenuiſſimi illi Machabæi, crudeliſſimis cruciatibus excarnificati. 2. Machab. 7. numero 6. *Deus aſpiciet veritatem, & conſolabitur in nobis, quemadmodum in proteſtatione Cantici declarauit Moyſes, & in ſeruis ſuis conſolabitur.*

276 Vulgatus tranſtulit idem verbum in illo Pſalm. 134. num. 14. *In ſeruis ſuis deprecabitur*: eodem videlicet ſenſu, quem expreſſit in ſua tranſlatione Hieronymus, *in ſeruos ſuos erit placabilis.* Chryſoſtomus, *exorabilis.* Chaldæus, *ad ſeruos conuertetur in miſerationibus ſuis.* Ab hac etiam radice Hebraica, ſunt illa Ioël. 2. num. 13. *Præſtabilis ſuper malitia.* LXX. *Pœnitens ſuper malitijs.* Cyprianus ſermone 5. de lapſis, *qui ſententiam flectat aduerſus malitiam.* Hinc etiam eodem verbo, Exod. 32. num. 12. *Eſto placabilis ſuper nequitia populi tui.* Hebraicè. *Pœniteat te ſuper malum populi tui.* Et num. 14. *Placatúſque eſt Dominus, ne faceret malum.* Hebraicè. *Pœnituítque Dominum ſuper malum.*

Videbit, quòd infirmata ſit manus, & clauſi quoque defecerunt, reſiduiq́; conſumpti ſunt.

EX benigno diuinorum oculorum coniectu in eorum miſeriam, inde videlicet, tanquam ex fonte, redundabit in eos miſericordia. Exod. 3. num. 7. *Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, & ſciens dolorem eius deſcendi, vt liberem eum.* Multum petebat humilis illa vox, Pſal. 24. num. 18. *Vide humilitatem meam, & laborem meum.* Threnor. 1. num. 11. *Vide Domine, & conſidera, quia facta ſum vilis.* Hinc illa gratiarum actio, Pſalm. 30. numero 8. *Quoniam reſpexiſti humilitatem meam, ſaluaſti de neceſſitatibus animam meam.* 277

Videbit ergo Deus, *quòd infirmata ſit manus.* Hebraicè, *quòd abierit manus.* Expreſſit Tigurina, quid manus nomine in Scriptura intelligatur, *nam videbit vires eorum abiiſſe.* Delrius Adagio. 77. *Quòd ſit ſine manu, quòd nihil poſſit.* Vt Leuit. 25. num. 35. *Si attenuatus fuerit frater tuus, & infirmus manu.* Eſt itaque *abire, ac defluere manũ*, vſque eò vires illorum eneruatas, & deiectas eſſe, neruos adeò inciſos, vt præ imbecillitate manus attollere vix poſſint. Idque optimè expreſſerunt LXX. *Vidit enim diſſolutos eos, & deficientes in obductione, & remiſſos.* Atque vt lucem afferamus obſcuræ voci; *obductio*, Græcè, *epagoge*; propriè illatio eſt, ſiue inflictio calamitatum, & pœnarum: & quia illarum incurſione, quaſi cæca, & obſcura nebula vitæ ſerenitas, & tranquillitas obducitur, *obductio* ab interprete nominatur, Eccleſiaſt. 2. num. 2. *Ne feſtines in die obductionis*, ideſt, ingruente calamitate, 278

patienter ſuſtine, & longanimiter expecta Dei opem, ne per impatientiam ab ea liberari citò quæras. Et cap 5. num. 10. *In die obductionis, & vindictæ.* Eadem Græca vox redditur ab interprete *plaga.* Eccleſiaſt. 23. num. 12. & cap. 25. num. 18. *& oppreſſio*, cap. 40. num. 10.

279 Sed mirum eſt, quàm ſe torqueant interpretes in extremis huius verſiculi verbis explicandis. Neque vacat, neque lubet ſingulorum expoſitiones recenſere. Fluxit tam diuerſa ſententiarum varietas ex ignoratione Hebraici prouerbij, in arcano ſermone vulgatiſſimi; quod valde miror fugiſſe etiam accuratam Delrij, in colligendis ſacris adagiis, diligentiam. Hebraica ita exprimas verbum è verbo, vt expreſſit Vatablus. *Quod non ſit clauſus, & derelictus.* Iſidorus Clarius. *Finis clauſi, & derelicti.* Quo adagio ſacro extrema vaſtitas, crudeliſſima internecio, atque omnimoda prorſus extinctio denotatur; in qua nullus ſit ſuperſtes, ne ex illis quidem, qui vinculis conſtricti carcere clauduntur, aut ſenio confecti, vel morbo exhauſti etiam à ſæuiſſimis hoſtibus pro derelictis prætermittuntur. Referam duntaxat locum præſenti quàm ſimillimum 4. Reg. 14. num. 16. *Vidit enim Dominus afflictionem Iſraël amaram nimis, & quòd conſumpti eſſent vſque ad clauſos carcere, & extremos.* Hebraicè, *& non clauſus, & non derelictus.* Sic. 3. Reg. 14. num. 10. & cap. 21 n. 21. & 4. Reg. 9. num. 8. variat Latinus in his locis, & modò *nouiſſimum* vocat, modò *vltimum.* Qui conſtanter dicitur *derelictus* in Textu Hebraico.

NVMER. XXXVII.

Et dicet, vbi ſunt Dij eorum, in quibus habebant fiduciam.

NON probo ſententiam Abulenſis, & Vatabli, qui hæc irriſionis verba Iſraëlitici populi hoſtibus adſcribunt: cum ſcilicet viderunt Iudæos ſuis viribus deuictos, & ad extremam vaſtitatem redactos. Aptiùs hæret totus contextus, ſi pertexat Moyſes, quod aliquantulum interruperat, minas videlicet intentatas à Deo in Gentiles, ſanguinarios ſui populi hoſtes; tū ob ferociam, & inſolentiam, qua in ſubiectos præter modum ſæuierunt; tum ob incredibilem iactantiam, qua partam victoriā ſuis viribus arrogarunt. Cùm ergo tactus affectu miſericordiæ, miſerum populum ſubleuauerit, arrogantes verò, ſibíque præfidentes, in eaſdem calamitates, ac multò etiam atrociores coniecerit, tunc nimirùm Deus ipſe, non ſine irriſione, & amarulento ſarcaſmo, perculſis illudet, proſtratis inſultabit, vanorúmque numinum impotētiam illis obiiciet. Lege, quæ adnotaui num. 26. ad illa verba: *dixi vbinam ſunt?* Et num. 27. *Et dicerent, manus noſtra excelſa, & non Dominus fecit hæc omnia.* 280

281 Moueor autem, præter aptam connexionem, totius ſententiæ filum ſerie continuata ducentem, quia expreſsè LXX. afflatu nimirùm Spiritus ſancti addiderunt de ſuo ad Hebraicum textum verbi ſuppoſitum: legunt enim, *& dixit Dominus, vbi ſunt Dij eorum?* Moueor deinde, quia etiam, cùm ſimilis irriſio gentibus attribuitur, non ſolet nomen Dei numero multitudinis efferri. 4. Reg. 18. nu. 35 Iſaiæ 30. num. 20. & 2. Paralip. 32. num. 17. Pſalm. 78. num. 9. Pſam. 41. num. 11. Ioël. 2. num. 17.

Moueor

282 Moueor tertiò, quia hîc additur num. 38. *De quorum victimis comedebant adipes:* id quod Iſraëlitis erat ſeueriſſimè prohibitum vſque adeò, vt ſecùs facere, capitale eſſet. Leuit. 3. nu. 16. *Omnis adeps Domini erit iure perpetuo, nec ſanguinem, nec adipem omnino comedetis.* Et c. 7. n. 25. *Siquis adipem, qui offerri debet in incenſum Domini, comederit, peribit de populo ſuo.*

Moueor denique, quia eodem numer. 38. continuò adiungitur, *& bibebant vinum libaminum.* Et quamuis Iſraëlitæ in quibuſdam ſacrificiis certam vini menſuram Domino libarent, vt conſtat Exod. 29. n. 40. cap. 30. n. 9. Numer. 15. num. 5. nu. 7. & 10. cap 28. num. 7. & 14. Eccleſiaſt. 50. num. 16. Oſeæ 9. num. 4. tamen, vt ipſe etiam fatetur Abulenſis, interdictum illis erat, vinum libaminum haurire; totum enim effundebatur. Vnde crebra illa locutio, *vinum ad liba fundenda.* Deducit hoc ex Hebraicæ vocis proprietate Ribera libr. 4. de templo, cap. 8. & Ioël. 1. num. 24. & apertiſſimè conſtat in aqua illa, quam Dauid tantopere expetierat; cùm enim, vt appetioni ſuæ frænum iniiceret, nollet guſtare, libauit eam Domino. 2. Reg. 23. n. 16. & 1. Paralip. 11. n. 18.

283 Porrò illud frequentiſſimum eſt in Scriptura, idola gentium, vel eo nomine carpere, ac vellicare, quòd cultoribus ſuis in anguſtum deductis opem ferre minimè poſſint. Iſai. 44. num. 9. *Plaſtæ idoli omnes nihil ſunt, & amantiſſima eorum non proderunt eis.* Ierem. 2. num. 28. *Vbi ſunt Dij tui, quos feciſti tibi? ſurgant, & liberent te in tempore afflictionis tuæ;* & cap. 11. numer. 12. *Clamabunt ad Deos, quibus libant, & non ſaluabunt eos in tempore afflictionis eorum.* Lege eruditiſſimum Gueuaram ad illa verba Habac. 2. nu. 18. *Quid prodeſt ſculptile?* &c.

NVMER. XXXVIII.

De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum: ſurgant, & opitulentur vobis, & in neceſſitate vos protegant.

HIc verſus totus ferè explicatus, & exemplis ſimilis irriſionis illuſtratus eſt numero ſuperiore; duo duntaxat obſeruanda ſuperſunt. Primum eſt, interdictum quidem eſſe Iudæis, pœna capitis propoſita, adipibus veſci: ſed id de adipibus victimarum duntaxat intelligendum eſſe; nam alioqui adipalia, pinguia, & medullata in cõuiuiis adhibere, & in deliciis, ac ſummis bonis numerare ſoliti ſunt. In hoc ipſo Cantico, num. 14. *Cum adipe agnorum, & arietum.* Pſal. 62. num. 6. & Ezech. 39. n. 19. præclaræ inde ducuntur ſimilitudines, *ſicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea; comedetis adipem in ſaturitatem.* Gentilibus autem ſolenne erat lectiſſima quæque, ac pinguiſſima de victimis immolatis ad conuiuia celebranda ſeligere. Vide Riberam, in id Apocalypſ. 2. num. 14. *Mittere ſcandalum*, &c. Et Lorinum Act. 15. nu. 20. *Vt abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum.* 284

Alterum eſt, frequẽtiſſimum etiam fuiſſe Gentilibus in ſuis compotationibus, non modò in ſacrificiis, generoſa vina libare ſimulacris, deinde verò ex libata patera ſecurè, largitérque haurire. Ægrè adducor, etiam cùm ipſius ſacræ Scripturæ explicatio requirit, vt noſtros commentarios prophanis hiſtoricorũ, aut Poëtarum teſtimoniis inferciam; libẽtiùs digitum ad fontes intendo, relegóque Lectorem ad viros eruditiſſimos, qui hæc per otium congeſſerunt. Quale itaque 285

futurum eſſet vinum ſacrandum Diis, quo ritu,qua cæremonia, quibus verbis conceptis libaretur, tractat copioſè Briſſonius lib.1. de formul.pag.
286 29.& 30. Quàm verò largè,& hilarè ſe proluerent, atque ingurgitarent in conuiuiis libato mero, probat eruditionis apex Lipſius libr.3.antiquarum lectionum, cap.1. & libr.5. Poliorceticon dialog.10.& Turnebus libr.24. aduerſariorum c.35. & 40. & libr.11. c.7. noſtérque Pontanus ſæpe in ſuis ſymbolis.1.Æneid.col.810.

Dixit, & in menſa laticum libauit honorem.
Ille impiger hauſit,
Spumantem pateram,& pleno ſe proluit auro.

Et lib.3.columm.1050.

Aulai in medio libabát pocula Bacchi.

Et lib.8.columm.1737.

In menſam læti libant, Diuóſque precantur.

NVMER. XXXIX.

Videte,quòd ego ſim ſolus,& non ſit alius Deus præter me.

287 HEBRAICE ſubeſt illatiua particula *Hata*, ideſt, *nunc:* quæ, vt obſeruat Maſius Ioſue 1.verſu 2.& Agellius Pſal.2.n.10. ex frequenti Scripturæ vſu non tam temporis ſignificationem in pleríſque locis habet, quàm illationis, & conſequentiæ, vt in eo loco Pſalmi. *Et nunc Reges intelligite,*ideſt,igitur ô Reges, tandem aliquando ſapite. Atque ita efferre ſæpe ſolet hanc vocem ipſe Latinus interpres, vt illi inferendi, & concludendi vim attribuat. Geneſ. 3. numer.22. *Nunc ergo,* &c. Hebraicè *& nunc.* Prouerb.5.num.7. *Nunc ergo fili mi.* Hebraicè *& nunc.* Sic etiam cap.8.num.32. Itaque potuiſſet rectè Vulgatus in iſto loco Hebraicam illationem exprimere, vt expreſſit Tigurina. *Videte igitur, quod ego ſim ſolus.* Quaſi dicat: ex his igitur, quæ me geſſiſſe videtis, ſeriò animum aduertite,& tandem intelligite,nullum eſſe præter me Deum.

Luculentum ex iſto loco peti po- 288
teſt teſtimonium ad Dei vnitatem ſtabiliendam,cui veritati omnes Scripturæ fidem faciunt. Actum agerem, ſi loca congererem, videantur,præter cætera, Deuter.4. num.35. & 39. Iſai. 45. num.5. num.6. num.14. num.21. & 22. Illud fortaſſe minùs perſpicacem lectorem præteruolaret, hoc ipſum diſertè contineri in illo Diuinitatis elogio, toties inculcato ab Iſai.cap.41.num.4. *Ego Dominus primus,& nouiſſimus ego ſum.*Et c.48.n.12. *Ego ipſe,ego primus,& ego nouiſſimus.*

Mirum eſt,quantam explicationum varietatem hæc pauciſſima verba pepererint. Forerius periphraſim exiſtimat eſſe æternitatis:perinde ac ſi Deus diceret: antequàm quidquam eſſet, ego iam eram;& poſtquam omnia interierint,vel etiam ſi omnia finiantur, ego nihilominùs ero. Oſorius. [Ego cuncta numine meo, atque poteſtate complector: ego ſum cuius vi, & rerum initium, & finis vltimus continetur.] Hector Pintus. [Ego ſum rerum omnium principium,à quo cuncta fluxerunt;ego finis,in quem inſita cupiditate feruntur.] Arias Montanus. [Ego ſum,qui prima vobis contuli beneficia; & qui in nouiſſimis etiam diebus promiſſiones Patribus factas fideliſſimè præſtabo.]Alij denique:ego ſum,qui quondã benignitate mea complexus ſum eos,qui ſe ſe mihi commiſerunt:& in poſterum nunquam eos, qui ſe in meam fidem contulerint,ope mea ſingulari deſtituam.

Ego exiſtimo hunc Hebraiſmum 289
ſpectare ad falſos, fictitióſque Deos excludendos: ita vt *primus*, *& nouiſſimus,*

ſimus, idem prorſus ſit, atque *vnicus*, *& ſolus*. Ex Hebraiſmo fluxit Hiſpaniſmus, quo præſens locus inſigniter illuſtratur. Si enim ex noſtro collegio, toto anno ſuperiore vnus duntaxat è viuis exceſſiſſet, vulgari idiomate diceremus, *Fue el primero, y el poſtrero, que murio*, ideſt, nullus alius obiit. Atque hanc eſſe germanam huius locutionis intelligentiam, apertè videre mihi videor in vno Iſaiæ teſtimonio, obſcuréque ſubodorari in altero. Primum eſt cap. 44. n. 6. *Ego primus, ego nouiſſimus, & abſque me non eſt Deus. Yo ſoy el primero, y el poſtrero, y no ay otro Dios fuera de mi.* Alterum eſt cap. 43. numer. 10. *Ante me non eſt formatus Deus* (ideſt, ego ſum primus,) *& poſt me non erit*, (& ego nouiſſimus:) *Ego ſum, ego ſum Dominus, & non eſt abſque me ſaluator.*

Ego occidam, & ego viuere faciam; percutiam, & ego ſanabo, & non eſt, qui de manu mea poſſit eruere.

290 EVidentiſſimum hoc eſt, etiam apud barbaras nationes Diuinæ poteſtatis argumentum. Vide Lambinum in Horatium lib. 1. ode 34. *Valet ima ſummis mutare, & inſignem attenuat Deus, obſcura promens.* Itaque deprimere arbitratu ſuo eos, qui ſibi non parent: & itidem, cùm reſipiſcunt, eoſdem rurſus attollere: modò ſuum populum, à recto tramite deflectentem, per hoſtes punire: modò in eoſdem hoſtes, plus nimio victoriis elatos, animaduertere: nec vllum omnino eſſe, qui ſe audeat interponere, qui valeat obſiſtere, & vltricem dexteram auertere, aut retardare; id verò proculdubiò ſolius Diuinitatis eſt. Hoc illa argumento manifeſtiſſimè proditur. Iſai. 45. numer. 6. *Vt ſciant hi, qui ab ortu ſolis, & qui ab occidente, quoniam abſque me non eſt. Ego Dominus, & non eſt alter formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum.* Legit Tertullianus libr. de fuga in perſecutione, cap. 3. *Ego ſum, qui facio pacem, & condo mala*, ideſt, *bellum.* In mea vnius manu eſt, implacabili odio imbutum bellum inferre, aut rurſus, cùm mihi lubet, hoſtiles animos placare, & in concordiam adducere. Sapientiæ 291
16. num. 13. *Tu es enim Domine, qui vitæ, & mortis habes poteſtatem, & deducis ad portas mortis, & reducis*, ideſt, pro tua omnipotentia coniicis in præſentiſſima mortis diſcrimina, & omni ope deſtitutos, ad tuámque miſericordiam ſuppliciter confugientes, inde benigniſſimè liberas; hæ ſunt in arcano ſermone portæ mortis, vel inferni. Pſalm. 9 numer. 15. *Qui exaltas me de portis mortis.* Pſal. 105. num. 18. *Appropinquauerunt vſque ad portas mortis.* Iſai. 38. numer. 10. *Vadam ad portas inferi.*

Hinc etiam cõfirmauit Anna, quod 292
initio ſuo cantici propoſuerat. 1. Reg. 2. num. 2. *Neque enim eſt alius extra te, & non eſt fortis, ſicut Deus noſter.* Quia videlicet, *Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit*, ibi nu. 6. Hinc concluſit Tobias, cap. 13. nu. 2. *Non eſt, qui effugiat manum tuam*, quod hîc etiam concludit Deus, *non eſt, qui de manu mea poſſit eruere.* Et intulit etiam Sapiens in illo cap. 16. numer. 15. *Tuam manum effugere, impoſſibile eſt.* Tobiæ autem propoſitio fuit cap. 13. n. 1. *Magnus es Domine in æternum, quoniam tu flagellas, & ſaluas: deducis ad inferos, & reducis.*

Enim verò relucet etiam in hac vi- 293
ciſſitudine indulgentiſſimi patris in caſtigando clementia; qui & ſi perſonam iraſcentis aſſumat, ad primos tamen verberum ictus, ad excuſſas præ dolore filij lachrymas, ducitur affectu humanitatis, cupiens, vt conuerſus emendetur,

emendetur, & viuat. Thren.3.nu.32. *Quia ſi abiecit, & miſerebitur ſecundum multitudinem miſericordiarum ſuarum; non enim humiliauit ex corde ſuo. No le ſale à Dios de coraçon el afligirnos: hazelo violentado.* Non eſt illi cordi punire, imò ſupplicium infert *tactus dolore cordis intrinſecùs.* Geneſ.6. num.7. non punit ex animo, ſed coactus noſtris ſceleribus; nihil autem violentum durare diu poteſt.

294 Trium dierum peſtilentiam minatus fuerat Deus.2.Reg.24. numer.13. vix tamen de manu vſque ad tempus conſtitutum, offerendi videlicet holocauſta,ideſt,vſque ad veſperam, (vt exponit ibi Vatablus) contagioſa illa lues graſſata fuerat, *& miſertus eſt Dominus ſuper afflictione,& ait Angelo percutienti populum,ſufficit,nunc contine manum tuam:* adeò vt pro tribus diebus, vix vnum integrum immiſerit peſtem. *Nunquam enim à nobis miſericordiam ſuam amouet.* 1.Machab.6.nu.16. *Corripiens verò in aduerſis populum ſuum non derelinquit.* Iob.5.numer.18. *Quia ipſe vulnerat, & medetur; percutit, & manus eius ſanabunt.* Tobiæ 13.num.5. *Ipſe caſtigauit nos propter iniquitates noſtras, & ipſe ſaluabit nos propter miſericordiam ſuam.* Oſeæ 6.numer.1. *Venite, & reuertamur ad Dominum, quia ipſe cœpit* (quaſi Leo videlicet infixo vngue, dentéue fugientes apprehendit, ibidem cap.5.num.14.) *& ſanabit nos: percutiet, & curabit nos.* Non enim leonino more ideò capit, vt diſcerpat, famem exſaturet, ſanguinem exſorbeat: non deuorare nos vult, ſed prædam ſibi facere;captos ergo, & in ſuam redactos poteſtatem ille ipſe, qui vt caperet, vulnus inflixit, vulnus ipſum benignè curabit, fouebit, linteolíſque alligabit, vt ex Editione LXX. & Hebraico textu,probat ibi Ribera.

NVMERVS XL.

Leuabo ad cœlum manum meam, & dicam, viuo ego in æternum.

CERTVM eſt in Scriptura Deum ſæpiſſime ea, quæ hominibus annunciat,interpoſita grauiſſima iuriſiurandi fide, confirmare. Quamuis enim illa,hoc ipſo, quòd aſſeruntur à Deo, diuina nitantur veracitate; humanæ tamen imbecillitati ſeſe accommodans, iuramenti vſurpatione eandem ſuam auctoritatem rurſus interponit. *Vt per duas res immobiles* (vt loquitur Paulus ad Hebræos 6.n.18.nimirùm immobilitatem conſilij ſui, & ius iurandum,) *quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus.* 295

Cùm minas etiam peccatoribus iactat, iurat item Dominus, vt,ſi non credunt comminanti, iuranti certè fidem habeant: vt obſeruauit Hieronymus ad illud Amos 8.nu.7. *Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob.* Et verò ſcriptum accuratiſſimè eſt de Dei iuramento à noſtris Theologis.Videantur Maldonatus in id Pſal.109. nu. 4. *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum.* Pererius tom. 3. in Geneſim, ad illa verba capitis 22. numer. 16. *Per memetipſum iuraui.* diſputat.12. Lorinus Actuum 2.verſu 30. *Et ſciret,quia iure iurando iuraſſet illi Deus.* Bellarminus. Pſalm.131.num.11. *Iurauit Dominus Dauid veritatem.* Ribera ad Hebræos 6.nu.56. *Quoniam neminem habuit,per quem iuraret,maiorem.*Et Amos 6.n.28. *Iurauit Dominus Deus in anima ſua.* Prado Ezech.5.verſ.11. *Viuo ego, dicit Dominus.* Caſtro.Ierem.4.n.3.*& iurabis,viuit Dominus.* 296

Porrò manum in cœlum leuare,in ſacro ſermone, ritus iurantis eſt. Geneſ.14. numer.22. *Leuo manum meam ad* 297

ad Dominum Deum excelſum, &c. Atque hinc illuſtrãtur illa verba Exod.*6.* num. 8. *Et induxerim in terram, ſuper quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham.* Daniel.12.num.7.*Cùm eleuaſſet dexteram, & ſiniſtram ſuam in cœlum, & iuraſſet per viuentem in æternum.* Apoc.10.num.3. *Leuauit manum ſuam ad cœlum, & iurauit per viuentem in ſæcula ſæculorum.* Pete alia exempla ex Maldonato Ezech.36.numero 7.& cap.44. num.12. Salmerone tomo 1. prolegomeno 15. regula 32. Serario lib.1.in Ioſue cap.3.quæſt.25. Magalliano. 1. Timoth. 2. verſu 8. Pineda Iob 26. verſu 9. Prado Ezechiel. 20. verſu 5.Ribera Zachar.2.numero 21. Delrio Adag.16.

298 Formula autem iurandi varia, & multiplex Deo eſt; ſed illa omnium frequentiſſima,quam vſurpat Deus in hoc loco, *viuo ego in æternum:* perinde ac ſi dicat: tam verum eſt, quod affirmo, quàm me eſſe Deum viuentem; eodem recidunt illa Ierem.51. nu.14. & Amos 6. num.8. *Iurauit Dominus exercituum per animam ſuam,* ideſt, *per vitam ſuam.* Senſúſque eſt, nolo haberi Deus viuens,ſi,quod dico,verum non eſt.

Quod autem Deus in hoc loco iurat ſe facturum, ſequentibus verſibus explicatius continetur. Summa eſt; Iſraëliticum populum, ſua culpa in extrema mala prolapſum, erecturum ſe nihilominus,ac ſubleuaturum eſſe; illius verò hoſtes,inſolentia elatos,& in miſerorum cæde bacchantes, depreſſurum.

NVMERVS XLI.

Si acuero, vt fulgur, gladium meum.

299 INterpretatio illa, quæ affirmat, in his verbis non adiici conditionem aliquam, ſed fixam, & abſolutam iuramenti materiam cõtineri, patronos habet LXX, qui ita locum reddiderunt. *Viuo ego in ſæculum,quia exacuam, vt fulgur, gladium meum.* Confirmaríque hæc explicatio poteſt ex Vulgari Hebraiſmo. Vti enim ſolet Scriptura particula *Si*, poſt iuramentum, oratione videlicet ſuſpenſa, conciſáque manente. Ac ne longè abeamus; ſed ex iureiurando diuino petamus exempla:duo clariſſima ſuppetunt, Pſalm. 88.num.36. *Semel iuraui in ſancto meo. ſi Dauid mentiar.* Et Pſal.94. num.11. *iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam.*

Sed hi Auctores non animaduertunt id, quod doctè obſeruauit Ribera Amos 8.num.21. *Si* cum verbis iurandi vim habere expreſſæ negationis, ſiue ſuſpenſa maneat oratio, & aliquid intelligendum ſit ad illam explendam, ſiue ad ipſum, quod aliàs reticetur, diſertis verbis exprimatur. Itaque in duobus allatis teſtimoniis, *Si Dauid mentiar:* idem eſt,atque omnino non mentiar. *Si introibunt in requiem meam,*ideſt, prorſus non introibunt. Hæc autem obſeruatio conſtans eſt, atque perpetua in omnibus iuramentis.1.Reg.25.num.22.& cap. 14. num.45. Amos 8. num.7. Pſalm. 136.num.5.Marci.8.num.12. 300

Quòd ſi in hoc etiam loco, particula illa *Si*, non conditionem continet,ſed materiam iuramenti, contrario omnino ſenſu exponenda eſt:perinde ac ſi dicat Deus. *Viuo ego in æternum, non exacuam vt fulgur, gladium meum.* LXX verò conditionem ipſam affirmatè expreſſerunt,cœleſti videlicet afflatu proſpicientes,eam certiſſimè affuturam. In Hebraico autem textu, Editionéque Latina, terror eſt in ſpeciem conditionatus, ſed ſimpliciter abſolutus; ac ſi vir ſtrenuus iniuriis laceſſitus ab hoſte, & certus 301 302

vlciſci ſuum honorem violatum, ita comminetur: viuit Dominus, ſi ſtrinxero gladium meum, experietur ille ſuò malo, quem nunc impunè laceſſat: ſenſus enim eſt, cùm ſtrinxero gladium meum: eáque appoſita conditione ſolùm denotatur, nondum opportunam vlciſcendæ iniuriæ maturitatem adueniſſe.

Neque verò inſolens eſt in Scriptura dici Deum ſuæ iuſtitiæ gladium exacuere. Pſalm. 7. num. 13. *Gladium ſuum vibrabit.* Hebraicè. *Iiltos*, ideſt, *exacuet.* Ita Genebrardus, Pagninus, & Regia. Agellius, *Exacuendo vibrantem,*
303 *ac fulgentem reddet.* Nec enim minùs certum eſt, gladium diligenter exacutum, terſum, & expolitum, inſtar fulguris coruſcare: vtrumque verò præſtat Deus vltori ſuo gladio. Ezech. 21. numero. 9. *Gladius, gladius exacutus eſt, & limatus: vt cadat victimas, exacutus eſt: vt ſplendeat, limatus eſt.* Et num. 19. *Gladij acuti, & limati ad fulgendum, &c.* Vt ſic videlicet exacuta ferri acies, à ſole collucens, ac vibrans perſtringat oculos, animum perterrefaciat, & ante inflictum vulnus, vulneris horrore percellat. Hinc apud Poëtas enſes fulminei, micantes, aut flammiuomi ſæpe nominantur: & multò luculentiùs in Scriptura. Geneſ. 3. numero 24. Nahum 3. numero 3. Iob 20. numero 25. & Habac. 3. numero 11.

Et arripuerit iudicium manus mea.

304 RE&tè omnino iudicium cum gladio copulatur. Eſt enim gladius vagina vacuus apud pleraſque Gentes inſigne iudicij; vt eruditè probant Pineda Iob 19. verſu 29. & Iuſtinianus ad Romanos 13. numero 4. iudiciúmque ipſum quaſi diſtringit, ac defigit gladium; vnde ſcitè ſcriptum eſt. 2. Paralip. 20. num. 9. *Si irruerint ſuper nos mala, gladius iudicij, peſtilentia, & fames.* Supplicia enim diuinitus illata ſunt quaſi gladius exacutus, & iudicij dextera in peccatorum viſceribus infixus. Præclarè itaque monuit Iob in illo capite 19. num. 29. *Fugite ergo à facie gladij: quoniam vltor iniquitatum gladius eſt, & ſcitote eſſe iudicium.* Eſt verò admirabilis huius vocis in arcano ſermone fœcunditas; quod ad præſens facit inſtitutum, aut iudiciariam poteſtatem aut lationem ipſius ſententiæ, aut denique ſupplicium ipſum, punitionémque ſignificat. Itaque *iudicium manu arripere*, eſt cauſam decidere, ſupplicium denuntiare, ſceleratos ſententiæ mucrone ferire. Hoc ipſum ſonat Hebraiſmus ille crebrò frequentatus. Pſal. 9. num. 17. *Cognoſcetur Dominus iudicia faciens.* Exod. 12. num. 12. & Ezech. 30. num. 14. ſignificat enim hæc locutio, Deum velut æquiſſimum Iudicem digna pro factis ſupplicia rependere.

Reddam vltionem hoſtibus meis, & his, qui oderunt me, retribuam.

AD hoc videlicet exacuendus iuſtitiæ gladius, ad hoc iudicium 305
arripiendum, vt iam diu commerita acerbiſſima vltio Iſraelitici populi, vel ipſius Dei potiùs hoſtibus ſuperbiſſimis inferatur. Nam ad Dei iuſtitiam punitricem propriiſſimè vindicta ſpectat, ſuprà num. 35. *Mea eſt vltio, &c.* gladius autem exacutus eſt quaſi huius iuſtitiæ ſatelles, & adminiſter. Vnde iure optimo in ſacro ſermone gladius ipſe Diuinus, aut *vltor* nominatur, aut vindictæ ſocius, & comes attribuitur. Leuit. 26. num. 25. *Inducam ſuper vos gladium vltorem.* Sic Iob 19. num. 29. Pſalm. 149. num. 6. ad Romanos 13. num. 4.

Neque

306 Neque verò à gladio, atque vindicta ſecernendum eſt iudicium; iudicium enim gladium exacuit, exacutúmque, & vagina nudatum, ad ſumendam vindictam Deo porrigit. Itaque congruentiſſimè tria hæc inter ſe aptiſſima ſerie connexa, in hoc vnico verſu copulantur. Iudicium enim, hoc eſt, ſententiæ mucro, ſceleratos priùs cauſæ diſcuſſione, & ſupplicij denunciatione feriens, quàm trucidet gladio, ita vindictam antegreditur, perpetuóque illi adhæret, vt vindicta ipſa ſæpe iudicium nominetur. Quia videlicet æquiſſimo ſumitur iudicio, & accuratiſſima diuinæ Iuſtitiæ lance exactiſſimè libratur. Iſaiæ 1. num. 24. *Vindicabor de inimicis meis.* LXX. *iudicium de inimicis meis faciam.* cap. 34. num. 8. *dies vltionis Domini.* LXX. *dies iudicij Domini*, cap. 35. num. 4. *vltionem adducet retributionis.* LXX. *iudicium retribuit.* Prouerb. 6. numero 34. *non parcet in die vindictæ.* LXX. *iudicij.*

NVMERVS XLII.

Inebriabo ſagittas meas ſanguine.

307 DIxi multa de diuinis ſagittis, num. 23. ad illa verba. *Sagittas meas complebo in eis.* Nūc ea duntaxat attingam, quæ faciunt ad præſentem locum illuſtrandum. Non dubium, quin magna hoſtium interficiendorum ſtrages hac figurata locutione denotetur: abundátque Scriptura ſimilibus tropis, ad repræſentandam horribilem cædem, & carnificinam, terrorémque impiis incutiendum. Iſai. 34. num. 5. *Inebriatus eſt in cœlo gladius meus.* cap. 49. num. 26. *Cibabo hoſtes tuos carnibus ſuis, & quaſi muſto, ſanguine ſuo inebriabuntur.* Numerorum 23. num. 24. *Quaſi leo erigetur, non accubabit, donec deuoret prædam, & occiſorum ſanguinem bibat.* Ierem. 46. num. 10. *deuorabit gladius, & ſaturabitur, & inebriabitur ſanguine eorum.*

Huc ſpectat illa elegans cruentæ 308
victoriæ exaggeratio, de multorum interpretum ſententia. Pſal. 109. n. 7. *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput,* ideſt, tanta edetur hoſtium ſtrages, vt riui cruoris per vias è vulneribus defluant, victórque Deus cæſorum hoſtium ſanguinem haurire, & illis depreſſis, ipſe caput attollere, glorioſiſſimámque victoriam oſtentare poſſit. Pſalm. 67. numero 24. *Vt intingatur pes tuus in ſanguine, lingua canum tuorum ex inimicis ab ipſo.* Quaſi dicat: tantus cruor hoſtium effundetur, vt quacumque incedas, pes tuus redundante ſanguine mergatur, & rubeſcat; linguáque canum tuorum eumdem ſanguinem largè ex inimicorum vulneribus effluentem lambat.

Sed nulla exaggeratio in hanc ſen- 309
tentiam aut ſignificantior, aut illuſtrior eſt, quàm illa, quæ ſumitur ex vuis in torculari calcatis, & expreſſis. Et quidem non ierim inficias, metaphoram illam ita explicari poſſe. Sceleratorum hominum peccata Deum quaſi in torcular conieciſſe, illiſque calcatis, hoc eſt, eorum fœditate perpenſa iracundiæ Diuinæ vinum merum expreſſiſſe, ac illud in calice furoris ſui peccatoribus eiſdē propinaſſe. Apocal. 19. num. 15. *Ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.* Ierem. 25. num. 15. *Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis Gentibus.* Pſal. 74. num. 9. *Calix in manu Domini vini meri.* Iſaiæ 51. num. 17. *Bibiſti de manu Domini calicem iræ eius.*

Pleriſque tamen Scripturæ locis 310
non quadrat, niſi diuerſa metaphora; Deum videlicet ira excandeſcentem,

 hoſtium

hoſtium ſuorum vulneratorum corpora,quaſi in torcular congeſſiſſe,eóſque vincentium pedibus calcandos, ac proterendos ſubſtrauiſſe, indéque tantum cruoris expreſſi circumquaque redundaſſe,vt exuberante ſanguine, vaſtæ cuiuſdam lacunæ, & latè ſtagnantis inſtar, omnia replerentur, nemóque niſi eques poſſet iter facere: imò ſanguis ipſe etiam equorum frenos attingeret. Apocal.14. num.19. *Vindemiauit vineam terræ, & miſit in lacum iræ Dei magnum, & calcatus eſt lacus extra ciuitatem, & exiuit ſanguis de lacu, vſque ad frenos equorum.*

Sanguinem etiam expreſſum ſonat illa calcatio Iſaiæ 63. num.3. *Torcular calcaui ſolus, &c. Conculcaui eos in ira mea, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.* Et eodem interpretor ſenſu illud Threnorum. 1. num.15. *Torcular calcauit Deus Virgini filiæ Iuda,&c.* Anteceſſerat videlicet num.12. *Quoniam vindemiauit me, vt locutus eſt Dominus in die iræ furoris ſui.* Et in hoc ipſo num.15. diſertè explicatur, qui ſint huius vindemiæ racemi in torculari calcandi: *abſtulit omnes magnificos meos.*

311 In hanc explicationem huius metaphoræ aptiſſime quadrat obſeruatio Maldonati ad illa verba Ierem.48. num.33. *Nequaquam calcator vuæ ſolitum celeuma cantabit.* Hebraica enim ita reddas; *non calcabit celeumate,celeuma non celeuma.* Eſt enim celeuma cantus, quo qui ſimul laborant, vt remiges, aut qui calcant in torculari, ſe ad contendendas vires, cohortari ſolent. Celeuma igitur non erit celeuma calcantium vuas, & præ alacritate animi, cantu ſe incitantium ad laborem; ſed erit celeuma hoſtium cohortantium ſe ad cædem. Ierem.25.num.30. *Celeuma quaſi calcantium concinetur aduerſus omnes habitatores terræ.* Et c.51. num.14. *Iurauit Dominus exercituum per animam ſuam,quoniam replebo te hominibus, quaſi brucho, & ſuper te celeuma cantabitur.* Loquitur enim de Babylone hominibus innumeris, perinde ac racemis, confertiſſima: de Medis autem, & Perſis, tanquam de vindemiatoribus, ſe ad calcandum torcular, ſanguinémque effundendum, celeumate cohortantibus.

Et gladius meus deuorabit carnes.

Similis item tropus eſt ad ſanguinariam carnificinam exprimendam. Dicitur enim gladius deuorare carnes,cum ad ſatietatem vſque cruore imbuitur. Iſai.1. num.20. *Gladius deuorabit vos.* Nahum.2. n.13. *Leunculos tuos comedet gladius.* Ierem.12. n.12. *Gladius Domini deuorabit.* Vide etiam Iſai.31. num.8. Ierem.2. n.30. & cap.46. num.10. quibus in locis obſeruanda eſt notabilis iſta locutio, qua gladius dicitur carnes voraturus, perinde quaſi ore, ac dentibus eſſet inſtructus. Sed ita profectò eſt,aciem ipſam gladij *os* Scriptura identidem vocat. Hinc frequentiſſima illa, & paſſim occurrentia, *cadere, aut percutere in ore gladij.* Quemadmodum enim dentibus in ore, conſtructis conciditur, & abſumitur cibus; ita etiam gladius acie exacuta, in fruſta minutatim carnes ſecat, & quaſi vorat, & & abſumit.Hinc *gladius vtraque parte acutus.* Apocalyp.1.num.16. Et *anceps* ad Hebræos 4.num.12. dicitur Græcè machæra, ſiue romphæa, *diſtomos*, hoc eſt, *duorum orium*, ſi Latinus ſermo pateretur. Iudic.3. n.16. *Fecit ſibi gladium ancipitem.* Hebraicè *& ei duo ora.* Similis eſt Hebraiſmus, Prouerbior.5.num.4. & Pſalm.149. num.6. 312

De

De cruore occiſorum, & de captiuitate, nudati inimicorum capitis.

313 HEbraizantes in iſto loco, & varias verſiones obtrudunt, toto cœlo diſcrepantes à Vulgato; & eaſdem ita explicant, vt Latinæ Editioni vix poſſint accommodari. In hoc ferè conueniunt Leo Iudas, Vatablus, Pagninus, Oleaſter, & Iſidorus Clarius, eum eſſe germanum horum verborum ſenſum, quem paucis verbis complexa eſt Editio Tigurina. *Propter ſanguinem occiſorum, proptérque captiuos, vt hoſti ſummatim vltiones rependam.* Iſidorus Clarius. *Vlciſcetur,* inquit, *gladius meus gentes, quæ populi mei ſanguinem fuderunt, & eum captiuum abduxerunt.*

314 Sed neſcio profectò, quid viros Hebraicæ linguæ ſcientiſſimos impulerit, vt deſererent Vulgatum, vbi nulla prorſus erat cauſa deſerendi. Nam præpoſitio illa *Min*, ſexcentis in locis quæ enumerare ſuperuacaneum eſſet, non *propter*, ſed *de*, vel *ex* ab ipſis etiam Hebraizantibus exponitur. Et in hoc ipſo loco Arias Montanus *Midam*, non vt Pagninus, *propter ſanguinem*, ſed vt Vulgatus, *de ſanguine, aut cruore*, fideliſſimè vertit.

315 Eſt igitur literalis horum verborum ſenſus, quem ingenioſè explicuit Agellius. Duo minitatus fuerat Deus, ſagittarum inebriationem, & gladij ſaturitatem: his duobus per antapodoſin duo item reddit. *Sagittas*, inquit, *inebriabo ſanguine.* Quonam ſanguine? *De cruore occiſorum. Gladius meus deuorabit carnes.* Quorum carnes? Hoſtium videlicet abraſo capite captiuorum, ideſt, ne captiuis quidem gladius parcet, ſed acriùs in eorum capita nudata deſæuiet. Lege, quæ adnotaui, num. 36. ad illa verba, *clauſi quoque defecerunt.* Captiuitas autem ſæpe ſumi ſolet pro captiuis, abſtractum videlicet pro concreto. Deuteron. 21. num. 10. *Captiuóſque duxeris.* Hebraicè *captiuaueris captiuitatem.* 2. Paralip. 20. num. 11. *Reducite captiuos*, Hebraicè *captiuitatem.*

Et verò abraſum caput, viliſſimæ ſeruitutis habitum, in omni memoria apud pleraſque gentes extitiſſe, & ex hoc, quem explicamus loco, & ex innumeris aliis ſacris, prophaníſque teſtimoniis erudítiſſimè cõfirmant Prado Ezechiel 24. num. 17. Gueuara Habac. 3. verſu 13. à num. 122. Ribera Amos 8. num. 30. Pineda Iob 1. verſu 28. num. 11. Mendoza quæſt. 5. poſitiua, Delrius Adag. 990. Satis erit vnum, vel alterum locum indicare. Ezech. 29. num. 18. *Seruire fecit exercitum ſuum ſeruitute magna: omne caput decaluatum.* Ierem. 48. num. 37. *Omne caput caluitium, & omnis barba raſa, erit in cunctis manibus colligatio.* Vbi etiam vides vincula captiuorum manibus iniecta. 316

Exigit verò non tam huius explicatio loci, quàm defenſio interpretis Vulgati aduerſus Hebraizantes, vt noſtram Editionem ab eorum calumniis vindicemus. Hebraicus textus ita habet *Meros Parhot Oieb*: illi autem, quibus nihil eſt antiquius, quàm nouitatem venditare, quiduis potiùs reddant, quàm Latinæ Editioni ſubſcribant; non lubet eorum meras nugas recitare, atque refellere; tantùm dico, Hebraica fideliter verbum è verbo, veritate conuictum expreſſiſſe Ariam Montanum, *de capite nudationum inimici*, Verbum enim *Paragh*, nemini dubium eſſe poteſt, quin ſæpe ſignificet nudare; & cùm capiti adiungitur, idem eſt, ac ſpoliare caput cæſarie. Solebant quidem Hebræi in magno luctu capillum, aut vellere, aut radere, vt ex multis Scripturæ locis probat Maldonatus. Ierem. 48. num. 37. & Ezechiel. 7. num. 18. & 317

Pineda ad illa verba Iob 1. num. 20. *Tonſo capite,&c.* id,quod præcipuè fiebat in charorum obitu. Ierem. 16. num. 6. *Non ſepelientur, neque plangen-*
318 *tur, neque caluitium fiet pro eis.* Hoc autem erat interdictum Sacerdotibus. Ezech. 44 num. 20. *Caput autem ſuum non radent.* Leuit. 10. num. 6. *Capita veſtra nolite nudare,* (ideſt, abradere, & Hebraicè ſubeſt. *Paragh.*) *& veſtimenta nolite ſcindere.* Sic etiam cap. 21. num. 10.

Caput igitur *nudationum*, ex idiomate Hebraico, idem prorſus eſt, ac caput nudatiſſimum, & penitùs abraſum. Nam gignendi caſus apud Hebræos appoſiti vicem gerit, cùm autem is eſt numeri multitudinis, mirè valet ad amplificandum, & ſuperlatiui locum obtinet; vt obſeruat Ribera Oſeæ 1. numero 26. Sic dicitur *Deus vltionum,* Pſalm. 93. num. 1. hoc eſt, maximè vltor, & Chriſtus, *vir dolorum.* Iſaiæ 53. num. 3. ideſt, ſummis doloribus excruciatus; & Pſalm. 54. num. 4. dicuntur *viri ſanguinum,* ideſt, vehementiſſimè ſanguinarij.

NVMERVS XLIII.

Laudate gentes populum eius.

319 HEBRAICVM verbum *Ranan* grandius quiddam ſonat: eſt enim plerumque ouationis, & acclamationis voces edere præ lætitia, gratulandíque cauſa. Oleaſter vertit, *acclamate.* Tigurina, *excitate ad iubilum.* Regia, *perſonate.* LXX. *lætamini gentes cum populo eius.* Hic autem populus, (interprete Apoſtolo Paulo,) non ille duræ ceruicis erit, quem paulò antè Moyſes populum ſtultum, & inſipientem, generationémque prauam, atque peruerſam appellauit; ſed primitiæ illæ populi fidelis; primi illi, qui de circumciſione crediderunt. *Verè genus electum, regale Sacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis.* 1. Petri 2. num. 9. *qui aliquando non populus, tunc autem populus Dei.* Oſeæ 2. num. 24. Ad Roman. 9. num. 25. Hæc itaque verba Moyſis Paulus interpretatur ad Romanos 15. num. 10. citans ea, vt ſæpe ſolet, ex Editione LXX. *Et iterum dicit: lætamini gentes cum plebe eius.* Atque ex hoc teſtimonio conuincit, Gentes non eſſe excludendas ab Euangelica gratia, ſed ſimul cum populo Iudæorum coniungendas, eadem illuſtrandas luce, eiſdem Spiritus ſancti donis cumulandas, eadem denique boni nuncij, ideſt, Euangelij, lætitia perfundendas.

Quia ſanguinem ſeruorum ſuorum vlciſcetur, & vindictam retribuet in hoſtes eorum, & propitius erit terræ populi ſui.

SOlemne Deo ſemper fuit, effuſum ſeruorum ſuorum ſanguinem vlciſci. *A ſanguine Abel iuſti,* Matth. 23. num. 35. Quamuis enim terra aperuit os ſuum, Geneſ. 4. num. 11. & cruorem è vulnere manantem exſorbuit: ille tamen cruor abditus terræ viſceribus, clamores edidit ad cœlum vſque pertingentes. *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Clamores autem effuſi ſanguinis vltionem depoſcunt. Luc. 18. num. 7. *Deus non faciet vindictam electorum ſuorum clamantium ad ſe die, ac nocte?* Habes hunc clamorem Apocal. 6. num. 10. *Clamabant voce magna dicentes, vſquequò Domine non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum?* Et Pſalm. 78. num. 11. *Vltio ſanguinis ſeruorum tuorum, qui effuſus eſt, introeat in conſpectu tuo gemitus compeditorum.* Cui clamori benignè reſpondet Dominus. 320

4. Reg. 9.

4. Reg. 9. num. 7. *Vlciſcar ſanguinem*
321 *ſeruorum meorum.* De hac diuina vindicta non ſemel iam dictum eſt in hoc Cantico, ad illa verba num. 35. *Mea eſt vltio, & ego retribuam in tempore*, & num. 41. *reddam vltionem hoſtibus meis.* Hoſtibus itaque ſupplicio affectis, *Deus propitius erit terræ populi ſui.* Placatum ſe iam, benignúmque præbebit. L X X. *expurgabit Dominus terram populi ſui*, ideſt, terram illam, in qua generatio praua, atque peruerſa Prophetas omnes crudeliter extinxit, Deum ipſum, Dominum Prophetarum, atrociſſimè in crucem egit; effuſo pretioſiſſimo ſuo cruore, ingratíſque ac rebellibus longè pulſis expiabit. Vt iure optimo illius terræ incolæ in eam gratiarum actionem prorumpant, Pſal. 84. num. 1. *Benedixiſti Domine terram tuam.* Hebraicè *Raſita.* L X X. *eudokeſas.* Propriè vertas vtrumque verbum, *complacuiſti tibi Domine in terra tua.* Tigurina, *propitius eris, ô Domine, terræ tuæ.* Vatablus, *redijſti in gratiam, reconciliatus es cum populo tuo.* Genebrardus, *beneplacito es proſequutus terram tuam, beneficijs multis cumulaſti.* Vtinam hoc beneplacito nos iugiter proſequatur, doníſque ſuis cumulet Ieſus Chriſtus Dei Filius.

IN CAP. XXXVIII. ISAIÆ, CANTICVMQVE EZECHIÆ,

COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES:

AVCTORE

P. AVGVSTINO DE QVIROS

è Societate IESV.

ARGVMENTVM.

1 CVm Ezechias in grauem, ac periculoſum morbum incidiſſet, venit ad eum inuiſendũ, officij gratia, Propheta Iſaias, ſerióque Regi denunciauit Dei nomine, vt teſtamentum conderet, & domui ſuæ, Regnóque proſpiceret: futurum enim, vt ex illo morbo minimè conualeſceret. Obſtupuit Ezechias ea tam acerba denunciatione, mortémque, florente adhuc ætate, iam ante oculos obuerſantem vehementer exhorruit. Verùm præſenti terrore emollitus, effuſus in preces, lachrymáſque diuinam miſericordiam flexit tam breui interuallo, vt priuſquàm Iſaias Regiarum ædium limine pedem efferret, ſubitò diuini Spiritus ſplendore illuſtratus regrederetur ad Regem, eíque vitam in annos quindecim Dei munere propagandam, certò polliceretur. Et quò illius fiducia excitata cœleſti miraculo vehementiùs firmaretur, Deíque benignitas ad ignoſcendum prona, luculento teſtimonio omnibus teſtatior, & illuſtrior appareret: prodigium ſanè ſtupendum, & in omni ſæculorum memoria nunquam aliàs editum, patrauit: vmbra enim, quæ ſole iam in occaſum vergente, in horologio altè deſcenderat, retrograda ipſius ſolis conuerſione, decem gradus rurſus aſcendit, diéſque iam præcipitans denuò exoriri viſus eſt. Ipſe autem Ezechias confeſtim è morbo conualuit: qui de more illius Gentis luculentiſſimo cantico in gratiarum actionem prorupit, diuinámque miſericordiam meritis laudibus celebrauit.

NVME

NVMERVS I.

In diebus illis ægrotauit Ezechias vſque ad mortem.

2 MIRABILE prorſus, inauditum, ac rarum eſt, quod de Ezechia Auctores grauiſſimi apertè ſibi colligere ex ſacra Scriptura, demonſtrareque videntur. Nempe genitum eſſe Ezechiam à parente Achaz, cùm ille vndecimum duntaxat agebat annum. Summam ita è ſacra Chronologia perſpicuè ſubducunt. Achaz regnare cœpit, cùm viginti eſſet annorum: ſedecim verò annos Regni gubernacula tractauit. Vtrumque habetur expreſsè, 4. Reg. 16. num. 2. & 2. Paralip. 28. num. 1. Totum itaque tempus vitæ ipſius ſextum ſupra trigeſimum annum non exceſſit. Rurſus Ezechias Regnum iniit, ſimul atque pater vita functus eſt. 4. Reg. 16. num. 20. & 2. Paralip. 2. numero 27. erat autem tunc annos natus quinque ſupra viginti. 4. Reg. 18. num. 2. & 2. Paralip. 29. num. 1. Itaque ſi accuratè numerum annorum ineas, neceſſariò efficitur, Ezechiam ab Achaz vndecimum annum agente fuiſſe procreatum. Vide Tornielium, anno mundi 3285. & Barradam tomo 1. lib. 5. cap. 14.

3 Enim verò Hieronymus, epiſtolà 132. ad Vitalem, cum iure iurando ſanctè affirmat, ſe audiuiſſe, per illud tempus mulierculam quamdam ex puero decenni concepiſſe. Eodémque loco diſertè tradit, Salomonem vndecimo etiam ætatis anno Roboamum generaſſe. Sed de Salomone maior inter Auctores eſt diſſenſio, quam pacificare vberioris otij eſt. Lege Pinedam in ſuo Salomone lib. 3. cap. 2. & lib. 8. cap. 2. Vide etiam Tiraquellum Lege 6. connubiali num. 37.

4 Grauiſſimus hic morbus corripuit Ezechiam eo ipſo anno, quo Sennacherib, Rex Aſſyriorum ciuitates munitas Iuda obſidebat, oppugnabat, diripiebat. Vnde illa benigna promiſſio Dei, facta formidantibus, & à truculentiſſimo hoſte, victoriiſque inſolentiſſimo iure ſibi metuentibus, hîc n. 6. *De manu Regis Aſſyriorum eruam te, & ciuitatem iſtam, & protegam eam.* Hanc opinionem meam, annorúmque ſummam ita colligo ex ſacra Scriptura. Ezechias vixit annos quatuor, & quinquaginta 4. Reg. 18. num. 2. & 2. Paralip. 29. num. 1. iniit habenas Regni, vt conſtat ex eiſdem locis, annum agens vigeſimum quintum. Porrò Sennacherib intulit illi bellũ anno Regni eius decimo quarto. 4. Reg. 18. n. 13. agebat itaque tunc Ezechias trigeſimum nonum ætatis annũ, cui numero ſi quindecim diuina liberalitate conceſſos adiungas, efficient iuſtã totius vitæ illius ſummã.

Itaque non dubito, hallucinatum 5
fuiſſe Ioſephum, qui lib. 10. antiquit. capite 3. aſſerit, ægrotationem Ezechiæ contigiſſe poſt percuſſum, & vaſtatum Sennacheribi exercitum. Ioſephum fortaſſe fefellit huius vaſtitatis illatæ ab Angelo, à ſacris Scriptoribus anticipata narratio 4. Reg. 19. num. 25. & 2. Paralip. 32. num. 21. & Iſaiæ 37. numero 36. Sed obſtat opinationi Ioſephi diuina illa pollicitatio, quæ 4. Reg. 20. num. 6. & in iſto capite num. 6. recitatur.

Illo autem idiomate ſacro, *ægrotauit* 6
vſque ad mortem, non dubium eſt, quin inſanabilis, ac omnino lethalis morbus ſignificetur: qui, niſi Deus miraculosè opem attuliſſet, breui Ezechiam vita priuaſſet. Sic loquutus eſt Paulus ad Philippenſ. 2. num. 27. *Infirmatus eſt vſque ad mortem, ſed Deus miſertus eſt eius.* Vide Ioannis interpretes ad illa verba capitis 11. num. 4. *infirmitas hæc non eſt ad mortem.*

Magis autem probo verſionem LXX. & noſtri Vulgati, quàm Maſſoretarũ lectionem: qui diuerſis ſubſcriptis punctis, & in hoc loco, & 4. Reg.20.num.1.& 2. Paralip.32. num. 22. conſtanter legunt. *Ægrotauit (lamut) ad moriendum.* LXX verò, & Latinus interpres ſub eiſdem litteris alia ſuppleuerunt puncta, *lamauet, ad mortem.* Quæ phraſis frequentiſſima eſt in arcano ſermone. Iudic.16.n.16. *defecit anima eius, & ad mortem vſque laſſata eſt.* Vbi Vulgatus vnicam comprehenſionem Hebraicam, quam ſic reddas verbum è verbo, *inciſa, abbreuiata, vel anguſtijs affecta eſt anima eius vſque ad mortem,* duabus latinis expreſſit: vt vehementiſſimam afflictionem, prorſus vitalem ſpiritum opprimen-
7 rem, atque adeò exhaurientem, ſignificaret. Simili loquendi formula vſus eſt Ionas c.4. n.9. *benè iraſcor ego vſque ad mortem:* hoc eſt, vſque eò exardeſco iracundia, vt propiùs nihil abſit, quàm vt pręira ipſam animam exhalem. Plena enim exemplorum ſunt Hiſtoriariarum monimenta eorum, quibus flagrans excandeſcentia, tabida męſtitia, imò interdum etiam effuſum gaudium vitam ademerit.

In hanc ſententiam plerique interpretantur verba illa Chriſti, Matth. 26. num. 38. & Marc. 14. num. 34. *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem.* Græcè, *perilypos*, ideſt, vndique mærore obſeſſa, ac circum vallata Perinde ac ſi dicat, tanta eſt mæſtitia, quæ meam premit, & circumquaque in anguſtum adducit animam, vt vel ea ſola mortem mihi acerbiſſimam afferre poſſet, niſi me Diuinitas ad cæteros corporis cruciatus perferendos ſuſtentaret. Lege Barradam tom. 4. lib. 6 cap. 9.

8 Atque hæc de grauitate morbi Regis Ezechiæ; ſunt etiam, qui eius morbi cauſam ſolerter inquirant. Hieronymus in cap.39. Iſaiæ Hebræorum opinionem recitat. [Tradunt, inquit Hebræi, ideo ægrotaſſe Ezechiam, quoniam poſt inauditam victoriam Iudæorum, & Aſſyrij Regis interitum non cecinerit laudes Domino, quas cecinit Moyſes Pharaone ſubmerſo, & Debbora interfecto Siſara. Eãdem cauſam prodit Auctor ille de mirabilibus ſacræ Scripturæ lib.2. c.28. qui extat inter opera Auguſtini, tom.3. verùm hæc cauſa commentitia eſt, & falſa illa Ioſephi opinione nixa, quam paulò antè refutauimus.

De eadem Rabbinorum fæce hau- 9
ſit Arias Montanus, quam vt indubitatam huius morbi cauſam, ſemel, atque iterum hìc inculcat, nempe voluntarium Regis Ezechiæ cœlibatum: ait enim, eum à ducenda vxore diutiùs, quàm par erat, dedita opera continuiſſe, metu ſuſcipiendæ prolis, quæ impietate, ac vitiis paternam fœdaret domum, qualem Manaſſem euaſiſſe legimus: cùm tamen oportuiſſet, illum ſedulò curare, ne ſua incuria Dauidicæ domus poſteritas promiſſione diuina fraudaretur. Quò non progreditur humani ingenij curioſitas? arcanas etiam diuinorum conſiliorũ cauſas, in abdito, atque profundo diuinitatis pectore latentes perſcrutari non veretur. Ego quidem ita ſtatuo, non poſſe huius morbi cauſam ſine curioſitatis vitio quæri, & ſine maiore temeritatis nota definiri. Non me fugit, 10
veriſſimum eſſe id, quòd obſeruauit Hieronymus explicãs illa verba Matthæ.9.n.2. *Remittuntur tibi peccata tua. Datur, inquit, nobis intelligi, propter peccata pleraſque euenire corporis debilitates.* Et Strabus in eum locũ. [Ecce modus curationis, priùs dimittit peccata, tollẽs cauſam morbi; pòſt curat corpus.] Baſilius item q.55. ex iis, quas fuſiùs diſputauit. [Morbi ſæpè numero, velut quædam peccatorũ flagella ſunt, quibus

quibus nihil aliud agitur, niſi vt vitam noſtram in melius commutemus.] Paulus etiam ſcribit, inter Corinthios ægrotaſſe multos, imò & obiiſſe, quia non ea, qua par erat, reuerentia ad ſacram Euchariſtiam accedebant. 1. Corinth. 11. num. 30. Denique vniuerſim pronuntiat Eccleſiaſticus, cap. 38. n. 15. *Qui delinquit in conſpectu eius, qui fecit eum, incidet in manus medici.*

11 Verùm fidenter item aſſeuero, pleroſque iuſtos ſine vlla prorſus ipſorum culpa, ſed ad cumulanda patientiæ merita, ſæpe grauiter ægrotare. Ac ne multus ſim in re perſpicua, ſatis erit celebris illa Ambroſij ſententia, qui expendens diſcipulorum quæſtionem, cùm hominem à natiuitate cæcum intuerentur. Ioann. 9. n. 2. *Quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus naſceretur?* ſic ait in epiſt. 45. *Quàm ſtolidè diſcipuli interrogant, debilitates corporum referentes ad merita delictorum.* Caueamus itaque, ne ſit hominis ſtolidi, aut certè plus nimio curioſi, quia morbum Ezechiæ legimus, in eius vitam, & actiones inquirere, crimenque aliquod, quod morbi cauſam attulerit, perueſtigare, & quaſi nodum in ſcirpo quærere.

Et introiuit ad eum Iſaias, filius Amos propheta, & dixit ei: hæc dicit Dominus: diſpone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues.

12 Vetus in hoc loco quæſtio omnium interpretum ingenia torſit, quomodò decretum in ſpeciem fixum, & abſolutum, addita inſuper negatione confirmatum: *morieris* (inquit) *tu, & non viues:* quod diuinitus inſpiratus propheta Regi denũtiauit: ait enim, *hæc dicit Dominus,* tam breui interuallo potuerit reuocari. An eſt quidquam magis inculcatum in ſacra Scriptura, quàm Deum incommutabilem eſſe, mentiri nulla ratione poſſe? ad Hebr. 6. num. 18. *Impoſſibile eſt mentiri Deum.* Numer. 23. num. 19. *non eſt Deus quaſi homo, vt mentiatur, nec vt filius hominis, vt mutetur.* Sapienter Auguſtinus lib. 22. de Ciuit. Dei, cap. 25. *ſi volunt inuenire, quod omnipotens non poteſt, habent prorſus, ego dicam: mentiri non poteſt.*

Sed ſciendum eſt; diuina decreta, 13
atque adeò Prophetarum oracula, & vaticinia, etiamſi maximè fixa & rata eſſe videantur, cùm ſupplicia mortalibus denuntiant: plerunque tamen latentem includere conditionem, videlicèt, modò illi à ſceleribus non reſipiſcant: iactantur itaque ſæpe diuinitus ſuppliciorum minæ, non quidem abſolutæ, ſed conditionatæ: conditionem ipſam diſertis verbis expreſſit Hieremias. cap. 18. num. 7. *Repentè loquar aduerſus gentem, & aduerſus regnum, vt eradicem, & deſtruam, & diſpergam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo ſuo, quod loquutus ſum aduerſus eam, agam & ego pœnitentiam ſuper malo, quod cogitaui, vt facerem ei.* Quæ verba ſic expendit Theodoretus in caput 27. Ezechielis. [Igitur & fert Dominus ſententiam, & latam antiquat: neque veritas mẽtitur: fert enim ſententiam contra non pœnitentes, in iis verò, qui pœnitentiæ remedium exceperunt, ſupplicij decretum non habet locum.] Nõ itaque mutatur decretum diuinum, quia licèt prophetia comminatoria, ſi ſpectes duntaxat, quod ſonant verba, mutari videatur, pro actionum humanarum mutabilitate: tamen hanc ipſam mutationem, pro infinita ſua ſapientia, ab omni æternitate præuidit, & pro benigniſſima miſericordia, dependenter ab humana voluntate decreuit Deus.

Explicat hoc acutè ſatis, & Theologicè Gregorius verſans hunc ipſum, 14
quem

quem enodamus Iſaiæ locum lib. 12. Moralium c. 2. [Per Prophetam Dominus dixit, quo tempore mori Ezechias merebatur: per largitatem verò miſericordiæ, illo cum tempore ad mortem diſtulit, quod ante ſæcula ipſe præſciuit. Nec Propheta igitur fallax, quia tempus mortis innotuit, quo vir ille mori merebatur: nec dominica ſtatuta conuulſa ſunt, quia, vt ex largitate Dei anni vitæ creſcerent, hoc quoque ante ſæcula præfixum fuit, atque ſpatium vitæ, quod inopinatè foris eſt additum, ſine augmento in præſcientia fuit intus ſtatutum.] Nec minùs ſapienter Auguſtinus tom. 4. libro vnico de Eſſentia Diuinitatis, poſt medium: dum exponit, quatenus facti pœnitentia dicatur in Deum cadere, vt in eo, quem proximè citauimus, Hieremiæ loco. [Pœnitere Deus dicitur, non quòd more hominum pro tranſactis operibus ſuis pœniteat: qui enim omnia nouit antè quàm fiant, pro præteritis factis ſuis pœnitere non poteſt: ſed pœnitentia Dei eſt ſtatuta mutare, & quod priùs aliter inchoatum fuerat, in aliud conuertere.

15 Veriſſimam itaque arbitror, & paterna Dei benignitate, clementiáque digniſſimam obſeruationem illam Theodoreti; cùm Deus per Prophetas ſuos atrociſſima intentat ſupplicia, minâſque iactat terroris plenas: id plerúmque agere, non vt homines puniat. Quorſum enim ſupplicij impendentis illos admoneret? Sed vt eo iniecto terrore, à vitiis coërceat in officióque contineat. Theodoreti verba ſunt in proœmio in Oſeam. [Neque eò Deus pœnas minatur, vt eas, quibus minatur, inferat: ſed vt metu perterrefactos ad reſipiſcentiam reuocet, & cùm nequitia, quam committunt, eos liberauerit, eis ſalutem afferat. Non enim minatus fuiſſet, ſi punire vellet.]

Hæ nimirùm ſunt maximè propriæ benigniſſimi Parentis minæ. Iudith. 8. num. 15. *Non enim quaſi homo, ſic Deus* 16
comminabitur. Quanuis ergo terrores abſolutè, & ſine vllo addito denuntientur, tamen ea concipienda eſt in animo comminantis latêre conditio: ſi modò homo non reſipiſcat, & neque lacrymis, neque precibus diuinam miſericordiam flectat, *Prædicere ſolet Dominus* (inquit Eucherius lib. 2. in Geneſ. cap. 31.) *ſine dubio futurum, quod admonendo dicit; ſic dicitur ad Abimelech:* (Geneſ. 20. num. 3.) *en morieris: & tamen mortuus non eſt, nec Deus mentitus eſt.*

Extat item luculentum exemplum, & ad hanc confirmandam doctrinam crebrò à Patribus vſurpatum, Ionæ 3. num. 4. *Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur.* Quam ſententiam, in ſpeciem abſolutè latam diuinitus, ſeuerèque denuntiatam à Propheta, nihilominùs Niniuitæ pœnitentia, & lacrymis reſciderunt. Nec propterea mutatus eſt Deus, quia tacita illa conditio ſuberat: & vt ſapientiſſimè dixit Gregorius, lib. 16. Moral. cap. 17. *Cùm exteriùs mutari videtur ſententia, interiùs conſilium non mutatur. Quia de vnaquaque re immutabiliter intus conſtituitur, quidquid foris mutabiliter agitur.*

NVMERVS II.

Et conuertit Ezechias faciem ſuam ad parietem.

FECIT Ezechias, quod cordati 17
homines facere debent: morbo oppreſſus, & acerbiſſima mortis denuntiatione perculſus, ad implorandam Dei opem, cuius nutu vitæ noſtræ momenta decurrunt, confugit ſupplex, Eccleſiaſtici 38. n. 8. *Fili, in tua infirmitate ne deſpicias te ipſum, ſed ora Dominũ, & ipſe curabit te.* Res

Res aduerſæ veluti quidam apparitores ſunt, qui nos volentes nolentes ſupremo Iudici ſiſtunt. Duo illi deprauatiſſimi Reges Achab, & Manaſſes his apparitoribus vocati, depulſo peccatorum veterno, extulerunt caput, & anteactam vitam deplorantes ad ſupremi Iudicis pedes ſupplices iacuerunt. De Manaſſe legimus, 2. Paralipom. 33. numer. 12. *Qui poſtquàm coanguſtatus eſt, orauit Dominum Deum ſuum, & egit pœnitentiam valde coram Deo.* De Achab verò 3. Reg. 21. num. 27. *Operuit cilicio carnem ſuam, ieiunauitque, & dormiuit in ſacco, & ambulauit demiſſo capite.*

18 Et verò morbi ſunt quaſi vincula quædam nobis diuinitus iniecta, quibus conſtricti trahimur ad Deum. Lege Pinedam in cap. 7. Iob verſu 12. eſt autem admirabilis, & pluſquàm paterna Dei cura, ac prouidentia erga Iuſtos ægrotantes. Non ſolùm opere præſtat, quod verbis pollicitus eſt, Exod. 15. numer. 26. *Ego Dominus ſanator tuus*, quod expertus Dauid canebat, Pſalm. 102. numer. 3. *Qui ſanat omnes infirmitates tuas*; verùm etiam in ipſo languore, quàm indulgentiſſimè tractat ægrotum.

Solet æger præ nauſea, aut imbecillitate omnes cibos, hauſtúſque ſtomacho faſtidiente reſpuêre: Deus itaque ad leuandum faſtidium, ad concitandam appetentiam, cibos ipſe ſuis manibus apparat ſuauiſſimè conditos, quibus auidè, libentérque veſcatur, & à morbo recreatus multò, quàm antè fuerat, valentior, ac vegetior exiſtat, atque adeò reiuueneſcat. Hunc eſſe illorum verborum litteralem ſenſum, Pſal. 102. nu. 5. *Qui replet in bonis deſiderium tuum, renouabitur vt Aquilæ iuuentus tua*: probat ibi Agellius ex toto contextu.

19 Vexat etiam ægrotum affixum lecto ipſius lecti durities, & aſperitas. Atqui Deus diligentiſſimi famuli vicem ſubiens, lectum identidem componit, ſtragula explicat, culcitram verſat, æquabilitérque ſubſternit, vt ægrotus ſuauiùs, ac molliùs cubet. Pſal. 40. num. 4. *Vniuerſum ſtratum eius verſaſti in infirmitate eius.*

Quòd ſi exulcerent ægrotantem vomicæ ſanie, tabóque manantes, quas medici manus dum tractat, aſperiùs exacerbat; huius clementiſſimi medici diuina manus, & leniter eas tractare, & medicina appoſita, linteolis blandiſſimis alligare ſolet. Pſalm. 146. numer. 3. *Alligat omnes contritiones eorum.*

Cùm denique tædio languoris diuturni defectus viribus, exanimatúſque doloribus, ſuccumbit ægrotus, vi morbi ſuperatus, animóque iam linquitur: præſentia ſua Deus quaſi rore quodam vitali aſperſum, languentem excitat, debilitatúmque corroborat. Pſalm. 40. numer. 4. *Dominus opem ferat illi ſuper lectum doloris eius.* Hieronymus ita vertit Hebraica. *Dominus confortabit eum in loco infirmitatis ſuæ.* Verbum *Sahad*, propriè reddidere Pagninus, & Tigurina, *Dominus fulciat eum.* Explicátque Vatablus. *Si quando incidet in morbum, Dominus ſit illi vice fulcri ſuper ſtratum, in quo iacet.* Agellius autem: *Dominus ſuſtentet, ac molliſſima dextera ſua ſuffulciat illum, dum viribus defectus ægrè ſe ſuſtinere poteſt.* 20

Rectè itaque fecit Ezechias, cùm ſæuiente morbo, ad Deum benigniſſimum leuatorē, ſanatorémque morborum precibus conciliandum properauit. Sed cur conuertit faciem ſuam ad parietem? Duas ego cauſas apud probatos Auctores inuenio; alteram hauſtam ex Paraphraſte Chaldæo, atque Hieronymo ſequuntur cōmuniter interpretes; oculos parietem verſus conieciſſe, vt ſacrum Tem- 21

plum è regione exſtructum ſpectaret, quod à palatio Regio murus ille diuidebat. Alteram etiam cauſam adiungit Hieronymus. *Ne lacrymas ſuas aſſidentibus oſtentare videretur.* Addo inſuper tertiam : vt preces liberiùs funderet. Ita enim natura comparatum eſt, vt neſcio quomodò, ſi quis noſtras preces ad Deum fuſas proximè audiat, ingenito pudore verecundemur. Vnde opportunum illud Senecæ monitum. Epiſtola 10. *Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat: ſic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.*

22 Facit ad illuſtrandam primam illam cauſam, primo etiam loco allatam à Hieronymo, quòd cùm Scriptura referat, Salomonem, & Templũ, & domum Regiam opere magnifico extruxiſſe. 3. Reg. 9. nu. 10. & 2. Paralipom. 8. num. 1. oculati teſtes Borcardus, & Adricomius memoriæ prodiderunt, Regium palatium in parte Auſtrali mõtis Moriæ ædificatum, ſacro Templo fuiſſe propinquum. Addit item Arias Montanus, à domo Salomonis ad Templum vſque per artificioſam quamdam ſcalam aſcenſum patuiſſe. Recitat horum Auctorum verba, & ſacræ Scripturæ teſtimoniis confirmat Barradas tom. 2. lib. 3. c. 36.

23 Facit item, quod ij, qui intra auguſtiſſimi illius Templi ambitum præſentes orare non poterant, etiam longè abſentes, & in captiuitatem abducti, eminùs proſpectare illud oraturi iubebantur. 3. Regum 8. num. 48. *In terra inimicorum ſuorum, ad quam captiui ducti fuerint, & orauerint te contra terræ ſuæ viam, & Templi, quod ædificaui nomini tuo.* Et 2. Paralip. 6. numer. 38. *Adorabunt te contra viam terræ ſuæ, & domus, quam ædificaui.* Ita legimus factitatum à Daniele, cap. 6. numer. 10. *Ingreſſus eſt domum ſuam, & feneſtris apertis in cœnaculo ſuo contra Hieruſalem, tribus temporibus in die flectebat genua ſua, & adorabat.*

Et orauit ad Dominum.

VIde admirabilẽ Regis fiduciam. 24
Denunciata illi iam erat mortis ſentẽtia; præciſa omnis vitæ ſpes, præcluſus omnis aditus obtinendæ ſalutis videbatur: ineuitabile fatũ ſubeundum animum deiiciebat, nihilominùs confortatus eſt fide, velut alter Abraham. ad Romanos 4. nu. 20. *Et contra ſpem in ſpem credidit, arbitrans, quia & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus.* ad Hebræos 11. nu. 19. & perinde quaſi volutaret animo nobilem illam cogitationem Iob. cap. 13. nu. 15. *Etiam ſi occiderit me, in ipſo ſperabo :* conſtanti fiducia armatus, telũ aduerſus Deum arripit, & intorquet valentiſſimum, nempe orationem : cui Deus ipſe dat manus, victúſque ſuccumbit. Præclarè Chryſoſtomus, homilia 58. in Matthæum. *Nihil eſt homine probè orante potentius.* Nihil prorſus excipit Chryſoſtomus, ac ne ipſum quidem Deum. Omnipotẽs planè eſt oratio, imò omnipotentior Omnipotente, (ſi ita loqui fas eſt,) quandoquidem Deũ omnipotentẽ, quæ eſt ipſius Dei benignitas, vincit. Matthæ. 21. nu. 22. *Omnia, quæcumque petieritis in oratione credẽtes, accipietis.* Vide omnipotentiã oratio- 25
nis. Propterea enim Seraphinus Firmianus c. 2. pag. 88. *Omnipotentẽ* vocat orationem, quòd nihil illi ſit impoſſibile: eiuſmodi enim eſt orationis omnipotentia, vt Omnipotentem ipſum ſuis armis expugnet, quia is nimirùm ſe permittit oratione expugnari.

Excandeſcens ira Deus cœperat ſtomachum erumpere in populum rebellem. Numerorum 16. numer. 44. pœnitúſque impios illos deleuiſſet, niſi Aaron precibus ſuis Deum expugnaſſet. Sapientiæ 18. numer. 21. *Properans.*

perans enim homo ſine querela deprecari. Græcè *proemacheſe.* Propriè reddas, *propugnauit, ac vicit ipſum Deum.* At quibus armis inſtructus tam glorioſam victoriam reportauit? Precibus ſcilicet,& oratione. *Proferens ſeruitutis ſuæ ſcutum, orationem.* Græcè *oplon.* Ideſt,proprij miniſterij arma. Videlicet deprecari Deum, eſt Deum ipſum vincere,ac ſuperare.

Obſeruat hoc Hieronymus in epiſtola ad Gaudentium, explanans verba illa Exod.32.nu.10. *Dimitte me,vt iraſcatur furor meus contra eos.* [Quando dicit Deus, *dimitte me*, oſtendit, ſe teneri poſſe, ne faciat, quod minatus eſt; Dei enim potentiam ſerui preces impediebant.] Hoc ipſum orationis ſcutum à Ieremia oppoſitum, & obiectum irato Deo, Deus ipſe quaſi pertimeſcebat,cùm Prophetam ſic alloquebatur,c.7.n.16. *Tu ergo noli orare pro populo hoc,& non obſiſtas mihi.*

26 Iure celebratum fuit ab omni antiquitate ſtupendum illud prodigium, quod ſiue ad commendandam, ſiue ad tuendam virginalem pudicitiam, Deus ipſe edidit, aut ab aliquo Angelo edi permiſit. Cùm enim Mater Deorum ex Phrygia naui aduheheretur Romam, repentè in medio Tiberi nauis ita hæſit,vt nullis funibus trahi, nulla vi hominum, boúmque loco dimoueri poſſet. Flagrabat eodẽ tempore infamia violatæ caſtitatis Claudia Virgo Veſtalis,propter cultũ corporis amœniorem,ingeniúmque liberius,quàm virginem deceret: illa igitur, quò ſuam illibatã probaret caſtimoniam, populo ſpectante,ſe diſcinxit, zonámque nauis alligans, eã, quò voluit,negotio facili deduxit. Auctores ſunt Auguſtinus,libr.10. de Ciuitate,cap.16.Liuius decade,lib 9. Ouidius,libr.4. Faſtorum. Plinius, libr.7. cap.35.& Suetonius in Tiberio,c.2.

27 Enim verò vir iuſtus funiculum purpureum orationis habet,longè iſta zona mirabiliorem, & potentiorem: *ſicut vitta coccinea labia tua*, ait Deus Canticor.4. num.3. vbi de multorum Patrum ſententia, oratio ſignificatur, quæ in arcano ſermone per labia frequenter exprimitur. Sophoniæ 3.n.9. *Tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini.* Sic Pſalm.62.num.4.& Pſalm.70.num.3. Sed vitta coccinea orationis parum eſt trahi nauim hærentem in flumine: nubes cœlorum oratione alligantur, & quò impulerit orantis voluntas,facilè trahuntur. Audi Eliam non magnificentiùs, quàm veriùs de ſe ipſo prædicantem 3.Regum 17.nu.1. *Viuit Dominus Deus Iſraël,in cuius conſpectu ſto, ſi erit annis his ros, & pluuia, niſi iuxta oris mei verba.* Expreſſit Iacobus orationis funiculum, quo nubes, & pluuiæ ab Elia conſtrictæ trahebantur,c.5.nu.17. *Oratione orauit,vt non plueret ſuper terrã, & non pluit,*&c. Sed quia propoſito exemplo viri penè omnipotentis, qui cœlum arbitratu ſuo claudebat, aperiebátque, poterat ſubire animum, tam ſtupendam efficacitatem ad immutandas naturæ leges, eſſe prorſus ſupra mortalẽ conditionem, admonet Iacobus, Eliam *ſimilem nobis fuiſſe paſſibilem*, ſed orationis vi ad Dei omnipotentiam proximè acceſſiſſe. An non nubes ipſas quaſi funiculo traxit, cùm preces eo fundente, primò apparere cœpit nubecula parua, quaſi veſtigium hominis,3.Reg.18. numer.44. deinde verò totum cœlum nubibus coopertum, & arida terræ facies largiſſimis imbribus irrigata fuit?

Sed quid mirum eſt,orationis funiculo nubes trahi? Tota cœleſtium globorũ machina torquetur,ac flectitur vi orationis: mox videbimus in iſto capite, numer 8. omnes cœleſtes orbes, poſtulante Ezechia, decem 28

ipſos

ipſos gradus Iſaiæ precibus retroactos. Et quaſi parum eſſet, ſenſus expertes orbes orationis funiculo quoquouerſus cieri, atque circumagi: intelligentias ipſas cœlorum præſides, fortiſſimos, inquam, illos exercitus Angelorum orationis vitta colligatos Eliſæus ad terram deduxit. 4. Reg. 6. nu. 17. *Cumque oraſſet Eliſæus,* &c. *Ecce mons plenus equorum, & curruum igneorum in circuitu Eliſæi.*

29 Illud verò, & fidem, & admirationem omnem excedit, etiam Deum ipſum, Angelorum Regem, vitta orationis illigatum, atque deuinctum ad Iuſtos trahi. Et oratione quidem, tanquam vinculo quodam, teneri Deum, paulò antè vidimus ex Hieronymo, qui hoc ipſum inculcat in cap. 13. Ezechielis. *Cui enim dicitur, dimitte me, oſtenditur, quòd tenendi habeat facultatem.* Sed eſt apprimè obſeruandum, quod ſapienter aduertit Magnus Dionyſius, libro de diuinis nominibus, cap. 3. cùm Iuſti dicuntur ſuis precibus vincire, atque adeò trahere Deū; vincitur quidem Deus oratione, ſed hoc arctiſſimo nodo illi trahuntur ad Deum potiùs, quàm Deus trahatur ad ipſos. Dionyſij verba ſunt. [A precibus nobis ordiendum eſt, non vt vim illam vbique præſentem, & nuſquam, trahamus, ſed vt diuinis commemorationibus, inuocationibúſque nos metipſos, & tradamus ei, & coniungamus.] Quod duobus exemplis Dionyſius illuſtrat: catenæ videlicet cœlitus demiſſę, inibíque fortiter affixæ, & funis ſcopulo alligati, iactatíque naui, fluctibus impulſæ; quę qui manibus ad ſe traheret, potiùs ipſe ab illis traheretur. Cōcludo hunc de orationis efficacitate commentarium memorabili illa Auguſtini ſententia tom. 10. ſermone 226. de Tempore. [Oratio iuſti clauis eſt cœli: aſcendit precatio, & deſcendit Dei miſeratio.]

NVMERVS III.

Et dixit: Obſecro Domine, memento quæſo, quomodò ambulauerim coram te.

ANIMVS bene ſibi conſcius 30
valde excitat fiduciā orandi. 1. Ioannis 3. num. 21. *Si cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quidquid petierimus, accipiemus ab eo.* Tob. 4. num. 12. *Fiducia magna erit coram ſummo Deo eleemoſyna omnibus facientibus eam.* Cyprianus in ſermone de opere, & eleemoſynis, ſub finem. [Præclara, & diuina res ſalutaris operatio; ſolatium grande credentium, ſecuritatis noſtræ ſalubre præſidium; munimentum ſpei, tutela fidei, medela peccati.]

Nihil contrà ita deiicit orationem, 31
ac malè ſibi conſcius animus. Gregorius libro 10. Moralium, cap. 11. [Ab ſpei fiducia protinus anima frangitur, ſi intenta precibus necdum deuictæ culpæ memoria mordetur. Diffidit namque accipere ſe poſſe, quod appetit, quæ profectò reminiſcitur, nolle ſe adhuc facere, quod diuinitus audiuit.] Sic præclarè Gregorius.

Propterea ſolent ſancti, cùm calamitatibus premuntur, & ad Dei opem implorandam, tanquam ad aram ſupplices confugiunt, etiam ſi omnem ſuam ſpem præcipuè fixam, ac locatam habeant in diuina miſericordia, atque veracitate; tamen ſeſe ad poſtulandum erigere, refricantes memoria bona opera, quæ geſſerunt. Rectè omnino ait hîc Hieronymus. *Fœlix conſcientia, quæ afflictionis tempore bonorum operum recordatur.* Exempla paſſim in Pſalmis occurrunt. Sed duo tantùm perilluſtria aliunde excepta memorabo. Nehemiæ vnum, Eſtheris alterum, 2. Eſdræ 5. numer. 19. *Memento mei Deus meus in bonum, ſecundum omnia,*

omnia, quæ feci populo huic. Eſter.14. num. 16. *Tu ſcis neceſſitatem meam, quòd abominer ſignum ſuperbiæ, & gloriæ*
32 *meæ, quod eſt ſuper caput meum, &c.* Non itaque abhorret à ſanctorum humilitate, in bonis operibus, quæ, Deo aſpirante, geſſerunt, (modò ſuperbia caueatur,) fiduciæ aliquid collocare; etſi propter incertitudinē meritorum, & inanis gloriæ periculum, longe tutius ſit, fiduciam omnem in Dei benignitatē reponere. Danielis 9. num. 18. *Neque enim in iuſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciem tuam, ſed in miſerationibus tuis multis.* Hoc teſtantur publicæ preces, quas Eccleſia Catholica ad altare fundere ſolet. Nam in collecta ſexageſimæ ſic orat. *Deus, qui conſpicis, quia ex nulla noſtra actione confidimus.* Et in ſecreta Dominicæ Aduentus, *Vbi nulla ſuppetunt ſuffragia meritorum, tuis nobis ſuccurre præſidijs.* In Canone verò poſt conſecrationem. *Intra quorum nos conſortium non æſtimator meriti, ſed veniæ quæſumus largitor, admitte.*

33 Illud verò præſenti loco apprimè quadrat. Vſque eò certum eſſe, conſcientiam puram, & nullius ſceleris, aut labis ſibi conſciam, excitare ſpem, erigeréque fiduciam, vt in ſacro ſermone conſcientia bona pro ſpe vſurpetur: idémque prorſus ſit purā conſcientiam, atque fiduciam nominare: adeò ſunt, videlicet inter ſe arctiſſimè copulata, vt conſcientiam, aut ſpem dicere, perinde ſit. Teſtem laudo Apoſtolum. 1. Timoth. 1. num. 5. *Finis præcepti eſt charitas de corde puro, & cōſcien-*
34 *tia bona, & fide non ficta.* Quem locum enarrans Auguſtinus, præfatione in Pſalm. 31. [Pro ſpe (inquit) conſcientiam poſuit; ille enim ſperat, qui bonam conſcientiam gerit. Quomodò enim mala conſcientia tota in deſperatione eſt, ſic bona conſcientia tota in ſpe.] Et ſibi conſtans Auguſtinus eamdem inculcat expoſitionem tom. 3. libro 1. de doctrina Chriſtiana capite 39. [Conſcientiam bonam ſubiunxit propter ſpem; ille enim ſe ad id, quod credit, & diligit, peruenturum eſſe deſperat; cui malæ conſcientiæ ſcrupulus ineſt.]

Enim verò quemadmodum ex cō- 35
ſcientia bona oritur fiducia, & fiducia, rectaque conſcientia ita ſunt inter ſe connexæ, vt vna pro altera vſurpetur: ſic etiam conſequenter ex ipſa fiducia exiſtit in animo profuſa quædam hilaritas, beatáque lætitia: quæ vſque eò inter ſe copulantur, vt fiduciam habere, idem omnino ſit in ſacro ſermone, atque eximiè lætari; *ſecura enim mens quaſi iuge conuiuium.* Prouerb. 15. num. 15. *Spe gaudentes*, ait Apoſtolus ad Romanos 12. num. 12. & cap. 5. num. 2. *Gloriamur in ſpe filiorum Dei.* Sed age, id, quod propoſuimus, ſacræ Scripturæ teſtimoniis comprobemus. Quod legimus in Edi- 36
tione Vulgata. Iob. 22. num. 26. *Tunc ſuper omnipotentem dilicijs afflues, & eleuabis ad Deum faciem tuam: rogabis eum, & exaudiet te.* Sic illuſtrarunt LXX. exprimendo tam effuſæ exultationis cauſam, nempe ſolidam in Deo fiduciam collocatam. *Tunc fiducialiter ages coram Domino, inſpiciens cœlum hilariter.* Vbi planè vides, idem prorſus eſſe fiducialiter agere coram Domino, & ſuper illum deliciis affluere. In eodem libro cap. 27. num. 9. *Nunquid Deus audiet clamorem eius,* (impij ſcilicet, & hypocritæ) *cum venerit ſuper eum anguſtia? Aut poterit in Omnipotente delectari, & inuocare Deum omni tempore?* Poſterius hoc membrum ſic expreſſerunt LXX. *Habet-ne fiduciam coram eo? Aut tanquam ſi inuocauerit eum, exaudiet eum?* Vbi etiam animaduertis, delectari in Omnipotente idem eſſe, atque coram eo fiduciam habere. Similiter Iſaiæ 58. n. 14.

Tunc delectaberis ſuper Domino. Vbi LXX. *eris confidens ſuper Dominum.*

37 Sed redeamus eò, vnde paululùm deflexímus, & orationem Ezechiæ pertexamus. Erigebat illius ſpem ea cogitatio, quòd ſibi conſcius eſſet, ſe coram Deo ambulaſſe, atque adeò à recta conſcientia, ne tranſuerſum quidem digitum diceſſiſſe. Eſt hoc idioma in arcano ſermone frequens, *ambulare cum Deo, ſiue coram Deo:* quo perfectiſſima vita, & omnibus expleta partibus, omnibus numeris abſoluta denotatur. Quam phraſim conſtantiſſimè illuſtrauere LXX. notabili alio idiomate, qui, *ambulare coram Deo*, ſæpe reddiderunt, *placere Deo.* Cùm vellet Deus Abrahamum ad eximiam, & excellentem virtutis ideam informare, hanc illi rectè viuendi compendiariam normã præſcripſit, Geneſ. 17. num. 1. *Ambula coram me, & eſto perfectus.* LXX. *place in conſpectu meo, & eſto inculpabilis, ſeu irreprehenſibilis.* Auguſtinus libro 16. de ciuitate. c. 26. legit abſolutè, *place, &*
38 *eſto ſine querela.* Cùm ſimile Thaletis Mileſij monitum recitaſſet Tullius libro 3. de Legibus: nimirum aſſiduè volutandum animo eſſe, non ſolùm facta, atque dicta, verùm etiam cogitata diuinis oculis patere; præclarè adiecit Cicero, *omnem virtutis Philoſophiam hoc vno verbo Thales complexus eſt.* Addit explicatiùs Valerius maximus libro 7. cap. 2. §. 7. [Vt non ſolùm manus, ſed etiam mentes puras habere vellemus, cùm ſecretis cogitationibus noſtris cœleſte numen adeſſe credidiſſemus.] Potentiſſimum frænum putauit Seneca inieciſſe ſe Lucilio, ad turpes animi motus coërcendos, cùm hoc illi conſilium dedit, epiſtola 25. *Sic viue, tanquam ſub alicuius boni viri, ac ſemper præſentis, oculis.* Si ergo vir grauiſſimus, tanquam præſens animo informatus duntaxat, hominem in officio continere poſſet; quid non componet noſtræ vitæ cõtinuus ſeueriſſimi Iudicis aſpectus, quem certa fide tenemus re vera eſſe præſentem? Sapienter Auguſtinus in ſoliloquio cap. 14. *Magna nobis eſt indita neceſſitas iuſtè, rectèque viuendi, qui cuncta facimus ante oculos iudicis, cuncta cernentis.*
De innocentiſſimo illo Abel ſcribit 39
Ioſephus, libro 1. Antiquitatum cap. 4. *In omnibus, quæcumque gerebat, Deum putabat eſſe præſentem.* De ſanctiſſimo Enoch legimus, Geneſ. 5. nu. 24. *Ambulauitque cum Deo.* Vbi verterunt LXX. *beneplacuit Deo.* Quorum verſionem ſequuti ſunt Apoſtolus ad Hebræos 11. num. 5. *Teſtimonium habuit, placuiſſe Deo.* Et Eccleſiaſticus cap. 44. num. 16. *Enoch placuit Deo.* Ecce, qui cum Deo ambulauit, dignam ſanè diuinis oculis, ſub quibus degebat, vitam traduxit, atque adeò Deo vehementer placuit. Quid ni ſemper placeat diuinis oculis, qui in omnibus, quæ facit aut cogitat, nuſquam ab eorum conſpectu ſuos ipſe demouet oculos?

Frequẽtes ſunt in hoc illuſtri idiomate LXX. locos duntaxat attingam, & lectori expendendos relinquam. Tantum moneo Græcè vbique ſubeſſe *Euareſteo.* Geneſ. 6. num. 9. *Noe vir* 40
iuſtus, atque perfectus cum Deo ambulauit. LXX. *Placuit Deo.* Geneſ. 24. num. 40. ait Abraham, *Dominus, in cuius conſpectu ambulo.* LXX. *Dominus Deus, cui placui ante ipſum.* c. 48. n. 15. benedixítque Iacob filiis Ioſeph, & ait: *Deus, in cuius conſpectu ambulauerunt patres mei.* LXX. *Deus, cui placuerunt patres mei in conſpectu eius.* Quod habemus in verſione vulgata, quæ tranſlata eſt in Pſalterio ex editione LXX. Pſalmo. 114. num. 9. *Placebo Domino in regione viuorum.* Sic legitur Hebraicè. *Ambulabo coram Domino in terra viuentium.*

In

In veritate, & in corde perfecto, & quod bonum eſt in oculis tuis, fecerim.

41 VIde, quàm congruenter ad ea, quæ obſeruauimus, iſta connectantur; ſcilicet, qui vbique veretur diuinos oculos, qui Deum ſemper præſentem intuetur, qua fronte, vel tranſuerſum vnguem, ſciens, ac prudens ab eius voluntate deflectet? Hic etiam LXX. idiomatis ſui memores, reddiderunt, *& placita in conſpectu tuo feci.* Græcè *areſta.* Solent enim viri iſti ſapientiſſimi, Spiritu Sancto afflati, quia id demum, vel potiùs id ſolum, placere diuinis oculis certò ſciunt, quod bonum, ac rectum ſit; cùm hæ voces ſubſunt in originali, frequenter *placitum* exprimere. Exodi. 15. num. 26. *Si quod rectum eſt coram eo, feceris.* LXX. *ſi quæ placent coram illo, feceris.* Et multis aliis locis. Quod idioma ipſe etiam Vulgatus imitatur, qui vertens hæc ipſa Ezechiæ verba 4. Reg. 20. num. 3. ita reddidit *& quod placitum eſt coram te, fecerim.* Sic Deut. 12. num. 25. *Cùm feceris, quod placet in conſpectu Domini.* Et capite 13. num. 18. *Vt facias quod placitum eſt in conſpectu Domini Dei tui.* vtrobique habetur Hebraicè *iaſar*, ideſt, *rectum in oculis Domini.*

42 Ille autem facit bonum, rectum, atque placitum in oculis Domini, qui ambulat coram illio in veritate, & in corde perfecto. LXX. *En cardia alethine.* id eſt, in corde vero. Itaque exiſtimo, hanc poſteriorem partem exegeticam eſſe prioris, & idem omnino ſignificare, *in corde perfecto, atque in veritate.* Moueor primò, quia in veritate ambulare coram Deo, eſt non fictè, non ſimulatè ei ſeruire: quemadmodùm etiam diligere proximum in veritate, 2. Ioannis 1. num. 1. eſt, caritate, non verbis adumbrata, ſed vera, atque germana proſequi. 1. Ioannis 3. num. 18. *Non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere, & veritate.* Hoc autem ipſum in arcano ſermone aliàs ſignificanter ſic exprimitur. 3. Reg. 8. num. 23. *Qui cuſtodis pactum, & miſericordiam ſeruis tuis, qui ambulant coram te in toto corde ſuo,* ideſt, in veritate: & capite 9. n 4. *Tu quoque ſi ambulaueris coram me, ſicut ambulauit Pater tuus in ſimplicitate cordis.*

Moueor deinde, quia ambulare coram Deo in corde perfecto, ſiue in corde vero, vt reddiderunt LXX. ſiue in toto corde, aut in ſimplicitate cordis, vt in locis, quæ modò recitauimus, ex idiomate ſacræ Scripturæ, opponitur duplicitati cordis, atque adeò idem prorſus eſt, atque ambulare in veritate. Vbique deteſtatur ſacra Scriptura duplices corde. Eccleſiaſtici. 2. num. 14. *Væ duplici corde.* 1. Paralip. 12. num. 33. *Venerunt in auxilium, non in corde duplici.* Cui opponitur ibidem, *corde perfecto venerunt*: & paulò pòſt in eodem numero, *corde vno.* Vbi obſeruandum eſt, cor verum, ſimplex, atque perfectum, cor vnum appellari: quia vir fictus, doloſus, & fraudulentus non vnum, ſed duo corda habere dicitur. Pſalm. 11. num. 3. *Labia doloſa in corde, & corde loquuti ſunt.* Symmachus ſoluit Hebraiſmum; vertit enim, *in corde alio, atque alio*; altero videlicet blando verbis ementito, peruerſo altero in pectore lactente. Hanc vim habet geminata illa eiuſdem nominis repetitio, *in corde, & corde*; ideſt, duplici corde: vt conſtat ex ſimili Hebraiſmo, Prouerbiorum 20. n. 10. & n. 23. 44
Abominatio eſt apud Dominũ pondus, & pondus. Ideſt, duplex pondus: vnum ad emendum maius, alterum ad vendendum minus: cui mox adiũgitur, explicationis gratia, *ſtatera doloſa.* Opponitur autem illi Prouerbiorum 11. n. 1. *Pondus æquum.* Hebraicè, *perfectum.*

Eccleſiaſtici 1. numer 36. *Ne acceſſeris ad illum* (ſcilicet Deum) *duplici corde.* Quid autem ſit accedere ad Deum duplici corde, diſertè explicatur num. 40. *Acceſſiſti malignè ad Deum, & cor tuum plenum eſt dolo, & fallacia.*

45 Moueor denique, quia vox Hebraica *Salem,* quæ ſubeſt in hoc loco, quam variè illuſtrant Vulgatus, & LXX. & cordi frequentiſſimè apponitur, ſignificat rem integram, atque perfectam; ac proinde veram, non diuiſam, non adulterinam, aut fucatam 1. Paralip. 29. num. 9. *Toto corde offerebant ea Domino.* Vbi LXX. *Pleno corde.* 3. Regum 15. num. 14. *Cor Aſa perfectum erat cum Domino.* 2. Paralip. 16. num. 9. *Oculi Domini contemplantur vniuerſam terram, & præbent fortitudinem ijs, qui corde perfecto credunt in eum.* Et ſexcentis aliis locis.

Et fleuit Ezechias fletu magno.

46 Ingens pondus ad impetrandum precibus accreſcit ex lacrymis. Vix reperietur, qui non à Deo, quod petiit obtinuerit, modò preces lacrymis cumulauerit. *Quando orabas cum lacrymis,* aiebat Raphaël Tobiæ cap. 12. num. 12. *ingemuit ſcilicet, & cœpit orare cum lacrymis.* cap. 3. n. 1. Raguel etiam c. 7. n. 13. *Non dubito, quòd Deus preces, & lacrymas meas in conſpectu ſuo admiſerit.* Iudith vero cap. 8 n 14. *Indulgentiam eius fuſis lacrymis poſtulemus.* Tertullianus quidem fuſis Ezechiæ lacrymis adſcribit, placatum ei fuiſſe Deum. Ait enim lib. 5. contra
47 Marcionem cap. 11. *Facilis Deus Ezechiæ fletibus flecti.* Præclarè Anſelmus Laudunẽſis in ea verba Tobiæ 3. n. 11. *In oratione perſiſtens cum lacrymis deprecabatur Deum: oratio* (inquit) *Deum lenit, lacryma cogit; hæc vngit, illa pungit.* Stimulat videlicèt acriter, & planè cogit lacryma Deum. Quia ſi venuſtorum oculorum eximia pulchritudo voluntaria quædam, ac violenta tyrannis eſt, qua capti, & vulnerati ſpectatores ad amorem ſpõte rapiuntur: nihil venuſtius ſpectat Deus oculis lacrymãtibus. Chryſoſtomus. tom. 1. homilia 30. in Geneſim, ſub finem. *Quidnam, dic oro, oculis illis formoſius, perpetuo lacrymarum imbre, & quaſi margaritarum decore ornatis?*

Illud inſuper obſeruo in ſacro ſermone, non modò lacrymas, vim, & põdus precibus addere, verùm etiamſi nullæ ore tenus preces fundantur, lacrymas ipſas ſolas tacitè manantes ex oculis, efficaciſſimas eſſe preces, atque adeò clamare, dum tacent, & placido illo ſilentio ad cælum vſque clamorem contendere. Notauit hoc Maximus Taurinenſis in homilia de pœnitentia ſancti Petri, in qua pleraque hauſit ex Ambroſio in caput 22. Lucę. circa illa verba numeri 62. *Egreſſus foras Petrus fleuit amarè.* [Ergo Petrus prorupit ad lacrymas, nihil voce precatus. Inuenio enim, quòd fleuerit: non inuenio, quid dixerit. Lauat lacryma delictum, quod voce pudor eſt confiteri; lacrymæ tacitæ preces ſunt: veniam non poſtulant, & merentur.] De Magdalena etiam idem obſeruant Expoſitores. Lucæ. 7. num. 38. *Lacrymis cœpit rigare pedes eius.* 48

Atque hinc fluxit notabile illud idioma ſacrum, quo lacrymis vox attribuitur, ac proinde à Deo non ſpectari dicuntur, ſed audiri. Pſal 6. n. 9. *Exaudiuit Dominus vocem fletus mei.* Pſalm. 38. n. 13. *Auribus percipe lacrymas meas.* Threnorum 2. n. 18. *neque taceat pupilla oculi tui.* Imò, ſi eidem Sancto Maximo credimus, vt par eſt credere, contẽſiores, expreſſioreſque ſunt lacrymarũ voces, quàm precum. [Vtiliores (inquit) lacrymarum preces ſunt, quàm ſermonum. Quia ſermo in precando fortè fallit, lacryma omnino 49

omnino non fallit: ſermo enim interdum non totum profert negotium, lacryma ſemper totum prodit affectum.] Flectitur igitur Deus gemitibus, ac precibus, non voce tenus editis, ſed ab intimo corde ductis. At lacrymæ doloris in animo concepti teſtes incorrupti ſunt, omníque exceptione maiores, & latentis in corde pœnitentiæ euidentiſſimi indices.

50 Acutè ſatis Nyſſenus, in oratione funebri de Placilla: *Dolor* (inquit) *in corde deliteſcens per fletus, & lamentationes ſignificatur, ac vulnerum animi tanquam ſanguis lacrymæ ſunt.* Quid ergo mirum, ſi Deus, qui corda præcipuè, & affectus ſpectat, lacrymis magis, quàm precibus capiatur? Eccleſiaſtici 35. numer. 18. *Nónne lacrymæ viduæ ad maxillam deſcendunt, & exclamatio eius ſuper deducentem eas?* vide clamorem lacrymarum, ac vide etiam quò clamor iſte pertingat) *à maxilla enim aſcendunt vſque ad cœlum.* Mirabili ſanè modo, dum vbertim effuſæ lacrymæ deorſum per genas defluere videntur, contrario prorſus, celeríque motu, ad cœlum vſque ſurſum aſcendunt. Iure exclamat Laurentius Iuſtinianus, in libro de Ligno vitæ, capite 9. [O lacryma humilis, tua eſt potentia, tuum eſt regnum. Tribunal Iudicis non vereris: amicorum tuorum accuſatoribus ſilentium imponis: non eſt, qui te ad Deum accedere vetet: ſi ſola intres, vacua non redibis. Quid plura? vincis inuincibilem, ligas omnipotentem, aperis cœlum, fugas diabolum.]

51 Enim verò illud eſt lacrymarum maximè proprium, animorum ſordes eluere, maculáſque peccatoris omnino delere. Proptereà enim ſolent Patres lacrymas cum baptiſmo comparare, Iſidorus libro 2. de officiis Eccleſiaſticis, capite 25. eas vocat *Baptiſma laborioſum.* Leo Magnus ſermone 9. de paſſione Domini. [Fœlices, ſancte Apoſtole, tuæ lacrymæ, quæ ad diluendam culpam negationis, virtutem ſacri habuere baptiſmatis.]

Cautè tamen legenda eſt Ioannis Climaci exaggeratio de hac re: ait enim Gradu 7. *Maior, ac potentior baptiſmate poſt baptiſma (etſi audax dictu id videatur,) fons lacrymarum eſt.* Exaggerationis huius cauſam ibi ſubiungit. Baptiſmo enim luſtrantur originalis culpa, & actualia peccata, in ignorantiæ tenebris admiſſa: lacrymis verò eluuntur longè grauiora flagitia, accepta iam Euangelij luce, patrata. Baptiſmus nos ſemel duntaxat abluit, lacrymis verò identidem abluimur. De Piorum lacrymis agens Nazianzenus, oratione 1. contra Iulianum, ait: *Quorum lacrymæ peccati diluuium ſunt, & mundi expiamentum.* Chryſoſtomus autem cenſet nuſquam aliàs fructuosè lacrymas collocari, niſi cùm ad abluenda peccata profunduntur: ait enim homilia quinta de pœnitentia. [Propter hoc triſtitia facta eſt, vt ipſa ad delenda peccata vtamur. Mulctatus eſt quiſpiam pecunia, triſtatus eſt: mulctam non emendauit: filium amiſit, doluit; mortuum non reſuſcitauit: in morbum periculoſum quis incidit, luxit; morbum ſuſtulit, ſed difficiliorem reddidit: vides horum nulli prodeſſe triſtitiam? Peccauit quis, lacrymatus eſt; peccatum deleuit.] 52

Admirabilem hanc lacrymarum efficacitatem ad eluenda peccata, ſignificare voluit Samuel, cùm populum illum flagitioſo ſimulacrorum cultu contaminatum, noua, & nuſquam in ſacris libris aliàs memorata ceremonia, ad deteſtationem, & pœnitentiam ſuorum ſcelerum informauit 1. Regum 7. numer. 6. *Et conuenerunt in Maſphat, hauſerúntque aquam, & effuderunt in conſpectu Domini: & ieiunauerunt in die illa, atque dixerunt ibi,* 53

peccauimus Domino. Quorſum ſpectat tam inſolita actio, támque inaudita, vbi tam ſedulò agebatur de concipienda peccatorũ pœnitentia? Quid efficacitatis habet effuſio iſta aquæ ad placandum Diuinum numen, ſceleribus violatum? An vt conditionis humanæ fragilitatem, ac miſeriam ingenuè faterentur, atque adeò Deum ad miſericordiam inclinarent? Perinde ac ſi vniuerſus populus facto illo teſtaretur, *ſicut aqua effuſus ſum.* Pſalm. 21. n. 15. incurri in illam maledictionem Ruben. Geneſ. 49. nu. 4. *effuſus es, ſicut aqua: non creſcas.* An vt noua illa ceremonia teſtatum omnibus relinquerent, ſe iam ex animo nuntium idolis remittere, eáque ſic penitus è corde abiicere, quemadmodum aqua illa effundebatur, ſine vlla ſpe eam rurſus colligendi: imò ſine vllo prorſus in vaſe veſtigio relicto, neque ſaporis, neque odoris?

54 Cadunt hæc omnia mirificè in animum verè pœnitentem. Sed ego exiſtimo Chaldaicum Paraphraſtem huius inſolitæ actionis mētem aſſequutum. Sic enim locum illuſtrauit. *Hauſerunt aquas è puteo cordis ſui, & abundè lacrymati ſunt corā Domino pœnitentes.* Sic Latinè reddit eius verba Vatab. in eum locum, & eodem recidit Latina verſio, quæ habetur in Bibliis Regiis. *Impleuerunt aquas, & effuderunt in pœnitentia ante Dominum cor ſuum.* Sic etiam explicauit Gregorius in Commentario illius loci [Quid eſt aquam haurire, niſi de profunda animi pœnitentis confuſione, lacrymarum fluenta producere? velut enim aquā haurimus, dum quàm profunda iniquitate cecidimus, conſiderantes plangimus.]

55 Huc reſpicit modus ille loquendi in ſacra Scriptura. Idem enim eſt Threnorum 2. n. 19. *effunde ſicut aquam, cor tuum ante conſpectum Domini*, & ibid. nu. 18. *deduc quaſi torrentem, lacrymas.* Pſal. 61. nu. 9. *effundite coram illo corda veſtra.* Præclarè enim Rodiginus lib. 12. antiquarum Lectionum, c. 3. *Non eſt,* inquit, *aliud lacryma, quam aquoſus humor ab oculis profluens ex imo corde.*

Itaque hauſerunt aquam, & effuderunt coram Domino, perinde quaſi tacita ceremonia palàm enunciarent. Peccauimus, ô ſumme Deus, innumera contra te, eáque grauiſſima ſcelera commiſimus: ad ea eluenda riuis lacrymarum nobis opus erat. Vtinam his manarent corda noſtra, tota in fletus vberes reſoluta. Tu ea pro tua pietate emolli: excute ex ſilice pectoris fluenta lacrymarum. Interim, quia nos ob inſitam duritiem lacrymas non poſſumus vbertim effundere, quod poſſumus, hanc aquam largè effuſam earum loco tibi deferimus.

Denique hæc lacrymarum eluuio 56
vſque eò potens eſt, vt voraces illos inferorum ignes, vaſtáſque fornaces, in omnem æternitatē accenſas, prorſus extinguat. Teſtatur id eloquentiſſimus Chryſologus, ſerm. 93. [O quāta vis eſt in lacrymis peccatorum! rigant cœlum, terrā diluūt, extinguunt gehennam, delent in omne facinus latam diuina promulgatione ſententiā.] Paternè ſatis Chryſoſtomus monet in illa homilia 5. de pœnitentia. [Præoccupet pœnitentia pœnam: rogum peccatorū extinguimus, non iam aquis multis, ſed paruis cū lacrymis.]

Huc refert Chaldæus verba illa per- 57
obſcura; Pſal. 83. nu. 6. *Beatus vir, cuius eſt auxiliū abs te: aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit in valle lacrymarum.* Quorum verborū litteralem ſenſum, quoniam difficilior eſt, quam vt leuiter, & in tranſcurſu examinari debeat, petes ex Agellio, Bellarmino, & Genebrardo: Hebraica ita reddūtur, verbum è verbo. *Tranſeuntes per vallem fletus, fontem ponent eam.* Tigurina, *fontibus abundantem reddent.* Quæ ſic illuſtrat Chal-

dæus

dæus Paraphraſtes, Latinè redditus à Genebrardo, ibi num. 7. *Peccatores, qui tranſeunt per profundum gehennæ, flentes fletu, ſicut fontem ponent illud.* Videlicet, qui horribiles illos flammarũ globos, quibus damnati vſque, & vſque acerrimè concremantur, alta mentis cogitatione volutauerit: ſéque ob peccata, quæ admiſit, tam atrox ſupplicium commeruiſſe animaduerterit, immortales agens Deo gratias, quòd ſe voracibus illis flammis eripuerit, indéque vera ob Deum offenſum contritione concepta, vberes lacrymas profundet, quibus non modò incendium illud extinguet, verùm ex eo etiam, tanquam ex perenni fonte, hac iugi meditatione, lacrymationéque, gratiarum in ſe fluenta deriuabit.

58 Atque hinc etiam eſt, quod meritò affirmat Petrus Cellenſis in libro de Panibus capite 12. (habetur tom. 9. Bibliothecæ.) Vbi de diabolo agens ait: [Suam tolerabiliùs ſuſtinet flammam, quàm lacrymã noſtram. Acriúſque contriti cordis lacryma, quàm flamma infernalis incendij torquetur.] Hunc frequenter dæmoni peracerbum dolorem inuramus, mentéſque noſtras cœleſtibus donis, fletu partis cumulemus.

NVMER. IV. ET V.

Et factum eſt Verbum Domini ad Iſaiam, dicens: vade, & dic Ezechiæ: hæc dicit Dominus Deus Dauid Patris tui: audiui orationem tuam, & vidi lacrymas tuas.

59 EXPRIMITVR 4. Reg. 20. temporis circumſtantia, quam hîc prætermiſit Iſaias, & quæ celeritate ipſa egregiè commẽdat Diuinam clementiam, quæ ad primam lacrymam obortam reo, ad primum gemitum editum in oratione, ſeriò denunciatam ſententiam capitalem reuocauerit. Sic enim ibi legimus num. 4. *& antequàm egrederetur Iſaias mediam partem atrij, factus eſt ſermo Domini ad eum dicens: reuertere, & dic Ezechiæ,* &c. Nondum Propheta regiarum ædium limine pedem extulerat, nondum totum atrium egreſſus fuerat, cùm iam Ezechias intentati diuinitus ſupplicij condonationem impetrauerat. Quàm verè pollicitus eſt piiſſimus Deus, flectíque facillimus, Iſaiæ 30. nu. 19. *Plorans nequaquam plorabis,* (ideſt, non multis lacrymis ad placandum benigniſſimũ Iudicem opus tibi erit,) *Miſerans miſerebitur tui: ad vocem clamoris tui, ſtatim, vt audierit, reſpondebit tibi.*

Expendens Saluianus lib. 2. de Prouidentia, in ipſo ſtatim initio, verba illa Pſalmi 33. num. 16. *Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum.* [Vide, inquit, qua benignitate agere cum ſuis Deum, Scriptura dicit: in hoc ſiquidem, quod ait, oculos Domini ſuper iuſtos eſſe, affectus aſpicientis oſtenditur: in hoc autem, quòd aures in precibus paratas, ſemper exaudientis largitas demonſtratur: quamuis per id, quod dicit, diuinas aures in precibus ſemper eſſe iuſtorum, non audientia tantùm, ſed quædam quaſi obediẽtia Dei deſignatur.] Explicat ſtatim nullam aliam eſſe iſtam diuinarum aurium ad iuſtorum preces obedientiam; *niſi vt ſemper exaudiant, niſi vt promptè audita tribuant, niſi vt illico exaudita concedant.* 60

Neque verò debent noſtræ aures in illo Saluiani in ſpeciem audaci *obedientiæ* vocabulo peregrinari: quando nec illud horret ipſa Scriptura. Ioſuè 10. num. 13. *obediente Domino voci hominis.* Neque horruit Ioſephus, dum editũ ab Onia Sacerdote miraculum enarraret, 61

enarraret,lib.14.Antiquitatum,cap.3. *Oranti Oniæ obediens factus eſt Deus.* Exaggerat enim hoc vocabulum immenſam Dei erga homines bonitatem, qua fit, vt quaſi per voluntariam ſubiectionem ipſe Deus, antequàm id iuſti vel cogitare audeant, ſe ſe eis ſponte obliget,obſtringátque ad ea celeriter patranda, quæ ipſius præueniente inſtinctu, fidenter illi poſtulauerint.Lege Serarium.q.19.in cap.10.Ioſuë.

62 Et quia illa demum promptiſſima, atque exactiſſima obedientia eſt, quæ non modò iubentis imperium, ſed etiam nutum præuertere ſolet. Ita Deus obedit iuſtorum precibus, vt antequàm illæ verbis concipiantur, Deus ipſe pareat, precéſque anteuertat.Obſeruauit hoc Bernardus ſermone 9.in Cantica.[non vocatus adfuit, & delectatus verbis preuenit preces. Arbitror, quòd interdum nec verba expectat, ſed ſolis cogitationibus aduocetur.] Iſaiæ 65. numer.24. *eritque antequàm clament,ego exaudiam; adhuc illis loquentibus, ego audiam.* Pſalm.9. num.17.*deſiderium pauperum exaudiuit Dominus.* (Antè ſcilicet, quàm precibus illud enunciarent. Prouerb. 10. num.24.*deſiderium ſuum iuſtis dabitur*) *præparationem cordis eorum audiuit auris tua.* Cùm videlicet illi præpararent ante orationem animam ſuam. Eccleſiaſt.18.nu.23. Attentas præparationi ipſi aures admouebat Deus. Symmachus:*protheſin,propoſitum cordis eorum audiuit auris tua.* Propoſito iuſtorum, animo duntaxat concepto, nondum verbis confirmato,auſcultare, & obedire ſolet Deus. Pſalm.31.

63 nu.5.*dixi:* (ideſt,deliberatè propoſui, certò decreui, vt Pſal.38.n.2. *dixi, cuſtodiam vias meas.*Pſal.76.nu.11. *& dixi, nunc cœpi.*) *Confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam Domino, & tu remiſiſti impietatem peccati mei.*Antequam id, quod animo propoſueram, re ipſa exequerer,tu,ô ſumme Deus,propoſitum meum, orationis loco ſuſcepiſti; meóque deſiderio vix-dum votis animi concepto obtemperaſti. Luculen- 64
tè ſanè exclamat Nazianzenus oratione 40.in ſanctum Baptiſma,circa medium. [O miram beneficentiæ celeritatem! ô facilem contrahendi rationem! hoc bonum ſolo voluntatis pretio emendum tibi proponitur:appetitionem ipſam Deus ingentis pretij loco habet: ſitit ſitiri, bibere cupientibus potum præbet: cum ab eo beneficium petitur, beneficio id ducit: prompta,munifica, atque prolixa natura eſt: iucundiùs dat, quàm alij accipiunt.]

Non inuoluam ſilentio in Hebrai- 65
co textu legi in ſingulari numero, *Dimhateca,& vidi lacrymam tuam.* Sic etiam Pſal.55.nu.9. *Poſuiſti lacrymas meas in cõſpectu tuo.* Hebraicè *Dimhati, lacrymam meam.*Vix dum oborta Ezechiæ lacrymula, antequàm deflueret in genas,in benignos,& attentos Dei oculos incurrit, paternúmque illud pectus ad miſericordiam emolliit.Expoſtulauit grauiter Antipater cum Alexandro Magno per litteras, de Olympia Alexandri ipſius matre, enixéque contendit à Rege, vt illatæ ſibi per ſummam inſolentiam iniuriæ quàm primum reſarcirentur.Legit ſedatè querelas Alexander, & nobili illo apophthegmate reſpondit, *ignorare videtur Antipater, quòd vna matris lacryma multas delebit epiſtolas.* Vna peccatoris lacryma, igne eliquata contritionis,multas,eáſque grauiſſimas illatas Deo delebit iniurias.

Dixi num.3.quantùm Deus capia- 66
tur peccatorum lacrymis, nunc illud tantùm adiungo. Et ſi verè dixit Bernardus,ſermon.30.in Cantica. *Lacrymæ pœnitentium vinum ſunt Angelorum.* Sed certè parum dixit. Vinum etiam

ſuauiſſi-

ſuauiſſimum ſunt, quo ſitim ſedat, & oblectatur ipſe Deus. Verba illa Pſal. 55. num. 9. *poſuiſti lacrymas meas in conſpectu tuo.* Ita vertit ex Hebræo Tigurina. *Lacrymas meas repone in laguncul am tuam, an non in rationario tuo?* Regia: *tu pone lacrymam meam in vtre tuo; nonne in libro tuo?* Paraphraſi illuſtrat Agelius, *Oro, vt lacrymas meas temerè fundi, ac perire non ſinas. Sed eas per ſtillas quodammodò collectas in vtre tuo condas, & in rationibus tuis digeſtum earum numerum habeas. No ſe le pierde a Dios una ſola lagrima vertida por ſu amor: en una garrafa las manda guardar, como vino, que ſe ſirve en ſu meſa, y las recibe por quenta, i eſcribe en ſu libro de memoria.* Iſidorus Clarius. *Pone lacrymas meas in laguncula tua, & in libro rationum tuarum ſcribe eas.* Vatablus. *An non ſunt in commentarijs tuis?* Genebrardus. *In memoria tua.*

67 Neque ſilentio prætereundum eſt, quod non modo hîc, ſed 4. Regum cap. 20. num. 5. Deo etiam tanquam excellens quiddam attribuitur. *Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui.* Eadem omnino verba habentur in epiſtola illa, quam Elias ſcripſit ad Ioram 2. Paralip. 21. n. 12. & de piiſſimo Ioſia legimus, 2. Paralip. 34. nu. 3. *Cùm adhuc eſſet puer, cœpit quærere Dñm patris ſui Dauid.* Admiranda prorſus diuinæ pietatis dignatio: vt qui rerum omnium conditor eſt, Deum ſe Dauid dici, & hoc quaſi cognomine compellari glorietur. Exodi 3. num. 6. Cùm enim ita ſe vocaſſet. *Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob.* continuò ſubiecit num. 15. *Hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum in generationem, & generationem.* Perinde ac ſi dicat. Hoc nimirum nomen erit, per quod homines mei in

68 poſterum recordabuntur. Solent, qui Regi miniſtrant, honorificis illis titulis gloriari, *OEconomus Regis, conſiliarius Regis, &c.* At Regem, qui alicuius famuli nomen ſuo adiungat, qui eius ſe Regem eſſe, ducto ab eo cognomine glorietur, vidimus omnino neminem. Atqui Deus tanti ſuos famulos æſtimat, *vt non confundatur Deus, vocari Deus eorum,* ad Hebr. 11. num. 16 in quem locum ait Teophilactus. [Deus adeò eos magni facit, vt cùm ſit totius mundi Deus, hoc eſt, viſibilis, & eius, qui ſub viſum noſtrum non cadit, non erubeſcat, peculiariter vocari eorum Deus: perinde quaſi ipſi omnibus creaturis ſint æquiparandi.] Quomodò autem ex iſto Dei titulo colligat Chriſtus animorum immortalitatem, corporúmque reſurrectionem, eruditè tractant Maldonatus Matth. 22. num. 32 Barradas tomo 3. lib. 8. cap. 16 & Pererius in cap. 3 Exod. diſput. 9.

Ecce ego adijciam ſuper dies tuos quindecim annos.

HIc etiam nonnulla deſiderantur, 69
quæ 4. Regum 20. num. 5. expreſsè referuntur. *Et ecce ſanaui te, die tertio aſcendes Templum Domini.* Ego verò ad huius morbi, curationíſque illius pleniorem intelligentiam, anteuertendum etiam, & interſerendum eſſe arbitror verſiculum 21. huius capitis, quem ſua ſede motum eſſe, & alieno loco poſitum, concors poſt Hieronymum interpretum omnium ſententia fert. Sic enim ibi legimus, *& iuſſit Iſaias, vt tollerent maſſam de ficis, & cataplaſmarent ſuper vulnus, & ſanaretur.* Vbi Hieronymus [Hoc priùs legendum eſt, quàm oratio Ezechiæ. Antè enim cataplaſma vulneri poſitum eſt, & priùs ſignum ab eo petitum futuræ ſanitatis, quàm gratias ageret Domino.]

Atque vt à Regis vulnere explica- 70
tionem ordiamur, ſciendum eſt, gra-

uiſſimum, planéque lethalem fuiſſe Ezechiæ morbum: propterea enim dicitur *ad mortem ægrotaſſe*. Morbus ille vocatur Hebraicè, *ſchin*, de qua voce ſic Hieronymus in commentario. [Aiunt Hebræi *ſchin* vlcus ſonare, non vulnus; nam & Aquila, Symmachúſque, & Theodotio *elcos*, interpretati ſunt.] Vulgatus ipſe vlcus interpretatur, non aliàs modò, ſed etiam cùm de Ezechia ſermo eſt. 4. Regum 20. numero 7. *Dixitque Iſaias, afferte maſſàm ficorum, quam cùm attuliſſent, & poſuiſſent ſuper vlcus eius, curatus eſt.* LXX. etiam conſtantiſſimè in omnibus locis, vbi Hebraicè ſubeſt hæc vox, *ſchin, vlcus* reddiderunt. Exodi 9. numero. 6. 10. & 11. Leuit. 13. num. 19. & 20. Deuter. 28. numero 27. & 35. Arias Montanus Iſaiæ 38. num 21. importunos, difficiléſque tumores, ex putreſcente ſanguine conflatos, quos apoſtemata chirurgi vocant, interpretatur. Conſentaneè Forerius, noſtérque Pineda, Iob. 2. verſ. 8. ſectio. 3. vlcus, & apoſtema, ex ardore proueniens feruentis, & acerrimi humoris, exponit. Regia in hoc loco vertit *inflammationem*. Atque hæc de morbo; nunc de medicamento.

71 In Hebraico Textu maſſa illa ficorum iubetur in pulueres comminui, & vlceri applicari. Sic vertit Hebraica Forerius *Sumant maſſam ficuum, & contundant ſuper vlcus, & viuet*. LXX. verò. *Sume maſſam de ficis, & tere, & cataplaſma, & ſanus eris*. Exiſtimántque nonnulli, hoc ficorum cataplaſma admotum apoſtemati, ad illud ſiue reſoluendum, ſiue maturandum, natura ipſa valere. Quibus fauent verba illa Tertulliani, in libro de Corona militis, capit. 8. *Memini, & Iſaiam Ezechiæ languenti aliquid medicinale mandaſſe. Scit & Paulus ſtomacho vinum modicum prodeſſe.*

72 Magis tamen inclino in eam opinionem, quam Hieronymus primo loco ponit, atque probare magis videtur: nihil ardentiſſimo apoſtemati, inflammationíque vehementiſſimæ fingi, aut excogitari poſſe nocentius, magíſve contrarium, ſiccioribus ficis, minutè contuſis, natiuóque calore flagrantibus. Quare ad augendam potiùs morbi calidiſſimi vim amplificandúmque inſito ardore cruciatum, illud cataplaſma natura valeret. Adiicit Hieronymus dignam Hieronymo ſententiam: *ergo vt Dei potentia monſtraretur, per res noxias, & aduerſas ſanitas reſtituta eſt.* Addo etiam, vt Ezechiæ fides exerceretur: de illo enim plerique explicant Pauli verba ad Hebræos 11. num. 34. *Sancti per fidem, &c. conualuerunt de infirmitate.*

Reſplendet itaque Diuina omnipotentia, ſapientiáque cùm ex contrariis contraria prorſus eruuntur. Ponderat hoc Chryſoſtomus, homilia 4. in Epiſtolam ad Corinth. circa illa verba capitis 1. num. 22. *Iudæi ſigna petunt*. [Apoſtoli (inquit) non per ſignum, ſed per id, quod ſignis contrarium eſt (crucem videlicet, non virtutis, ſed imbecillitatis argumentum) mundum vicerunt; quod & in cæco operatus eſt Chriſtus, qué cùm ſanare vellet, per rem oculis contrariam cæcitate liberauit, quippe qui lutũ oculis impoſuit] (Ioann. 9. num. 6.) ſubdit deinde Chryſoſtomus. *Ita etiam fecit in creatione, per contraria confirmans, & ſtabiliens contraria: arena quidem mare munijt, infirma validum, & forte frenans.* 73

Licebit exempla ſimilia ex ſacris monumentis depromere. Hauſturus aquas Moyſes è rupe ſitienti populo, ſilicem virga percuſſit, à quo ignis potiùs ſcintillas excuteret, Numer. 20. num. 11. *Percutiens virga bis ſilicem, egreſſæ ſunt aquæ largiſſimæ.* Elias contrà crematurus holocauſtum, tantum 74

aquæ

aquæ circum altare iuſſit effundi, vt totum aquis redundaret. 3. Reg. 18. num.35. Eliſæus verò aquas peſſimas, & amaras infuſo ſale reddidit dulces, atque ſalubres 4. Regum 2. num. 21.

NVMERVS VI.

Et de manu Regis Aſſyriorum eruam te, & ciuitatem iſtam, & protegam eam.

75 MINVTE exprimitur, qualis futura eſſet impendentis periculi depulſio. Iſaiæ 37. n. 33. & 4. Regum 19. num. 32. *Non ingredietur vrbem hanc, nec mittet in eam ſagittam, neque occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio.*

76 Verbum porrò Hebraicum, quod reſpōdet Latino, *protegam*, ſignificantiſſimū eſt: vt etiam obſeruauit Arias Montanus, Iſaiæ 37. num. 35. eſt enim tranſlatitium, ductúmque à clypeis, & ſcutis, *Veganoti*. Ego me, (inquit Deus) tanquam clypeum opponam, & obiiciam aduerſus quoſcumque hoſtes in hanc vrbem irruentes: diuinæ meæ potentiæ oppoſitu, atque obiectu, tela in eam contorta propulſabo. Iure enim Dauid gloriabatur, 2. Reg. 22. num. 3. *Deus fortis meus, ſcutum meum.* & num. 31. *Scutum eſt omnium ſperantium in ſe.* Vtrobique verò Deus à LXX. *Hyperaſpiſtes* nominatur. Ideſt, ſatelles, ac ſtipator: quæ vox à Vulgato redditur, *protector*, Pſalm. 17. num. 3. & Pſalm. 30. num. 5. & Pſalm. 83. num. 12. Hieronymus rectè vertit ex Hebræo, *Sol, & clypeus Dominus.* Deuter. 33. num. 29. *Quis ſimilis tui popule, qui ſaluaris in Domino? ſcutum auxilij tui, & gladius gloriæ tuæ.*

77 Illud etiam animaduertit Arias, verbum præteritum hic futuri loco poſitum. Hebraicè, *& protexi*, phraſi videlicet familiariſſima Prophetis propter fixam, atque conſtantem eius, quod prædicitur, certitudinem. Quale eſt illud Hannibalis apud Liuium: *ſi tales animos in prælio habetis, quales hic oſtenditis, vicimus.*

Colligebam ſuprà ex iſto loco, cùm exponerem prima huius capitis verba: *in diebus illis, &c.* in eumdem annum incurriſſe Ezechiæ morbum, quo Aſſyriorum Rex Sennacherib Iudæam inuaſit. Ac proinde hallucinatū fuiſſe Ioſephum, qui aiebat, poſt fuſum Aſſyriorum exercitū, poſt centum octoginta quinque militum millia ab Angelo trucidata, Ezechiam in morbum incidiſſe. Ego verò mihi videor validiſſimo argumento ex his Iſaiæ verbis ducto, meam illam opinionem confirmare. Quis enim non videat, luce meridiana clarius eſſe, poſt cæſa tot hominum millia, non ex Tyrone collectitio, non ex fæce exercitus, ſed ex lectiſſimo flore, ac robore militari, ſic enim legimus. 2. Paralip. 32. n. 21. *Et miſit Dominus Angelum, qui percuſſit omnem virum robuſtum, & bellatorem, & Principem exercitus Regis Aſſyriorum.* poſt ipſum Regem Sennacherib turpiter in fugam auerſum, & paulò pòſt à liberis ſuis vulneribus confoſſum: omnino languere, atque frigere promiſſionem hîc diuinitus factam *De manu Regis Aſſyriorum eruam te? &c.* At cùm Sennacherib finitimas 78

vrbes diriperet, popularetur agros, omnia ferro, flammíſq; vaſtaret, cùm vel ipſo rumore nuncio, qui afflabatur è caſtris, vrbi regiæ Hieroſolymæ clades, exitium, extremáque vaſtitas à truculentis hoſtibus impenderet: cùm animo conſternati ſuis quiſque rebus, fortuníſque metuerent. 2. Paralip. 32. n. 2. *Cùm vidiſſet Ezechias veniſſe ſcilicet Sennacherib, & totum belli impetum verti contra Hieruſalem.* In tanto terrore, trepidationéque ab imminenti ſanguinario hoſte, quàm opportuna, 79

quàm plena conſolationis, ac lætitiæ, hæc accideret diuina promiſſio? *De manu Regis Aſſyriorum eruam te: non ingredietur vrbem hanc: non mittet in eam ſagittam, &c.*

80 Accedit, quòd ſi annorum ſumma accuratè ſubducatur, non aliter conſtare poteſt, quam ſacra Scriptura prodit, Ezechiæ Chronologia, niſi in eumdem annum expeditio bellica Sennacherib, & Regis morbus inciderint. Colligunt enim interpretes ex ipſis ſacris monumentis, bellum illud Aſſyriorum biennium integrum perduraſſe. Iſaiæ 37. numero 30. *Comede hoc anno, quæ ſpontè naſcuntur; & in anno ſecundo pomis veſcere: in anno autem tertio ſeminate, & metite:* in quæ verba Hieronymus ait: *Deum polliceri, quòd intra biennium, & Rex Aſſyriorum interiret, & vrbi Hieruſalem ſecuritas redderetur.* Atqui Ezechias Regnum iniit annum agens vigeſimumquintum. 4. Regum 18. num. 2. & 2. Paralip. 29. numero 1. Sennacherib verò aſcendit ad bellum inferendum anno Regni Ezechiæ decimoquarto, ex 4. Regum 18. numero 13. huic ſummæ ſi addas biennium integrum, quod durauit bellum, quo profligato, atque confecto, dicitur Ezechias ægrotaſſe: & inſuper adiungas quindecim annos diuina liberalitate conceſſos, totum tempus vitæ Regis Ezechiæ non erit annorum quatuor, & quinquaginta, vt disertè prodit ſacer textus. 4. Regum 18. num. 2. & 2. Paralip. 29. num. 1. ſed conficiet ſummam annorum quinquaginta ſex, quod eſt perabſurdum, & omnino falſum.

81 Illud verò, quod adiungitur promiſſioni diuinæ. 4. Regum 19. num. 34. & capite 20. numero 6. *Protegam vrbem iſtam propter me, & propter Dauid ſeruum meum.* & Iſaiæ 37. num. 35. *Vt ſaluem eam propter me, & propter Dauid ſeruum meum.* apertè oſtendit, quanti Deus fecerit Dauid, cuius cauſa ciuitatem illam, ac Regnum, quàm diutiſſimè conſeruauit, poſteríſque ſuis innumera beneficia contulit. Quater hoc repetitur libro 3. Reg. cap. 11. num. 12. num. 13. & 32. denique num. 34. *Ducem ponam eum* (ſcilicet Salomonem) *cunctis diebus vitæ ſuæ propter Dauid ſeruum meum, quem elegi, qui cuſtodiuit mandata mea.* Sic etiam. 3. Regum 15. num. 4. & 4. Regum 8. num. 19. *Noluit autem Dominus diſperdere Iudam propter Dauid ſeruum ſuum.*

Meruit autem Dauid tam eximiè 82
eſſe in oculis Dei, propter raram, & excellentem ſanctitatem, cuius extant luculenta in ſacris litteris teſtimonia. Ego, ne multus ſim in re perſpicua, vnicum dumtaxat ponderabo. Eccleſiaſtici 47. numero 2. *Quaſi adeps ſeparatus à carne, ſic Dauid à filijs Iſraël.* Præceperat Deus Leuitici 3. numero 16. *Omnis adeps Domini erit iure perpetuo.* Confert itaque Dauidem cum adipe hoſtiæ, qui multò præſtantior, & ſanctior erat ipſa carne; atque adeò totus Deo in odorem ſuauitatis in altari incendebatur: caro verò partim Sacerdotibus, partim offerentibus cedebat. Ita Dauid fuit longè præcellentior cæteris Iſraëlitis, & eximia quadam ſanctitate illuſtrior. Lege Lorinum in id Actuum 13. numero 22. *Inueni Dauid filium Ieſſe, virum ſecundum cor meum.*

Eſt autem altè in animo defigenda 83
Dei miſericordia. Qui propter vnius iuſti merita, etiam longo pòſt interuallo, egregia confert in immerentes beneficia. Chryſoſtomus homilia 24. in Geneſim expendens, quemadmodum Deus propter merita Noë, filios eius, & nurus eluuioni terrarum eripuerit. *Conſuetudo*, inquit, *miſericordis Dei eſt, honorem hunc dare ſeruis ſuis.*

Ambro

Ambroſius verò libro de Abraham capite 5. agens de Sodomorum incendio, quod vel decem in ea vrbe reperti iuſti prorſus auertiſſent, Geneſis 18. numero 32. ſic ait. [Propter paucorum iuſtitiam Deus impunitatem toti populo promiſit. Vnde diſcimus, quantus murus ſit patriæ vir iuſtus. Iuſtorum nos fides ſeruat, illorum iuſtitia ab excidio defendit.]

84 Auſus eſt Cæſar mira confidentia, in turbulentiſſima maris tempeſtate, Nauarcho iam de ſalute deſperanti fortiter inclamare; *ne timeas; fortuna te namque Cæſaris comitatur: Cæſarem vehis.* Sic Plutarchus in eius vita, & Appianus libro 2. de Bello ciuili. Poëticè verò Lucanus lib. 5. verſ. 578.

Sperne minas, inquit, pelagi, ventóque furenti
Trade ſinum, Italiam, ſi cœlo auctore recuſas,
Me, pete. Sola tibi cauſa eſt hæc iuſta timoris,
Vectorem non noſſe tuum, quem numina nunquam
Deſtituunt.

Quid miramur in ſimili procella Paulum, perculſis metu, mortémque iam expectantibus in momenta ſingula vectoribus fidenter ſuaſiſſe, Actuum 27. num. 22. vt bono animo eſſent? *Amiſſio enim*, inquit, *nullius animæ erit ex vobis.* Videlicèt donauerat Apoſtolo Deus omnes, qui cum illo nauigabant, ibi num. 24.

85 Illud autem non exaggerationem modò, ſed admirationem etiam, atque omnem prorſus cogitationem excedit. Vſque eò Deum in oculis ferre iuſtum, tanti eius merita æſtimare vt ea propemodùm æquare, adiungere certè, & annumerare videatur infinitæ ſuæ bonitati, qua ad benemerendum de hominibus impellitur. *Propter me*, inquit, *& propter Dauid ſeruum meum.* Quamquàm ille ipſe amor, quo Deus proſequitur iuſtos, ex eodem perenni fonte diuinæ bonitatis manat. Nomen illud inditum eſt amabiliſſimo puero Salomoni. 2. Reg. 12. num. 25. *Dilectus Domini, ſiue amabilis Domino, eò quòd diligeret eum Dominus.* Sed in Hebraico textu, & in Editione LXX. digitus intenditur ad fontem, vnde fluxit iſte amor, ſic enim vtrobique legimus, *& vocauit eum dilectum Domino, propter Dominum.*

Et verò *vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus, impium quoque ad diem malam.* Prouerb. 16 num. 4. 86
Ideò videlicèt conditus eſt à Deo hic mundus adſpectabilis, idcirco creatæ ſunt ſupremæ illæ Intelligentiæ, vt in hoc opere pulcherrimo, velut in ſpeculo nitidiſſimo Diuinitatis, infinita eius attributa reſplendeant. Hæc manifeſtatio diuinæ Gloriæ finis Deo fuit in huius mundi molitione. Cùm enim nihil ſit præſtantius Deo, cuius cauſa ipſe operetur, & cuius bonum vltimò intendat, conſequens neceſſariò ſit, vt ad ſuum ipſius bonum, non quidem intrinſecum (quod ab omni æternitate ſemper illi adeſt, neque augeri, neque minui poteſt) ſed extrinſecum, tota mundi molitio referatur; nempe vt ipſius abſolutiſſimæ, & excellentiſſimæ perfectiones innoteſcant. Relucet verò eius iuſtitia punitiua, cùm impium ſponte ſua in ſcelera prolapſum æternis cruciatibus addicit. Nullibi tamen ita reſplendet abſolutum exemplar diuinæ gloriæ, ac in viro iuſto, omnibus virtutibus, & chariſmatis cumulato: de quo ad Epheſios 1. num. 19. & Iacobi 1. num. 18.

Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.

NVMERVS VII.

Hoc autem tibi erit ſignum à Domino: quia faciet Dominus verbum hoc, quod locutus eſt.

87 NON eſt dubiũ, quin Ezechias ſignum ab Iſaia poſtulauerit. Habetur id expreſsè 4 Regum 10. n 8. *Quod erit ſignum, quia Dominus me ſanabit, & quia aſcenſurus ſum die tertia Templum Domini?* Quare vltimus verſiculus huius capitis 38. Iſaiæ, ſuo loco motus, ante hunc ipſum, quem explicamus, tanquam in propria ſede reponendus eſt. *Et dixit Ezechias: quod erit ſignum, quia aſcendam in domum Domini.*

88 Quod autem Rupertus obſeruauit in ea Abrahami verba, Geneſis 15. num. 8. *Domine Deus, vnde ſcire poſſum, quòd poſſeſſurus ſim eam?* Et Rupertum laudans noſter Delrius approbat, nullatenus Abraham in fide dubitaſſe, quam paulò antè ipſa Scriptura tantoperè commendauerat, num. 6. *Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Sed ſignum aliquod petiiſſe, vt certò ſciret, nihil poſteros commiſſuros, cur hæc diuina promiſſio effectu ſuo fruſtraretur. Hoc ipſum mihi videtur egregiè conuenire in Ezechiam: non enim hæſitauit vlla diffidentia, aut incredulitate: ſed qui vix dum reipſa expertus fuerat, terrorem ſibi diuinitus iniectum obeundæ mortis, non abſolutum fuiſſe, ſed conditionatum: timere iure, ac meritò potuit, ne diuina item pollicitatio ex aliqua tacita conditione dependeret; atque adeò ad illam penitus firmandam ſignum aliquod poſtulauit.

89 Neque enim dubitari poteſt, duo eſſe Diuinorum promiſſorum genera. Vnum omnino abſolutum, quod proinde nulla prauitate impediri poteſt, quale fuit promiſſum Incarnationis. Alterum conditionale: quod implendum videlicet non ſit, niſi ea conditio adſit, quam aut Deus tacitè mente concepit, aut ab iis, quibus promittitur, expreſsè poſtulauit. Ierem. 18. n. 9. *Subitò loquar de gente, & de Regno, vt ædificem, & plantem illud: ſi fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam ſuper bono, quod locutus ſum, vt facerem ei.* Acutè notauit hoc Theodoretus Danielis 9. n. 3. [Etſi millies bona polliceatur Deus, ſi noſmetipſos tali munere præbeamus indignos, diuinæ munificentiæ impedimento ſumus.] Exempla luculenta peti poſſunt ex 1. Regum 2. num. 30. & 4. Reg. 21. num. 8.

Propter huius tacitæ conditionis periculum Gedeon, cuius fides commendatur ad Hebræos 11. numero 3. ſignum item flagitauit, Iudicum 6. num. 17. *Si inueni gratiam coram te, da mihi ſignum, quòd tu ſis, qui loqueris ad me.* Scilicet, vt doctè exponit ibi Serarius quæſt. 9. num. 4. petit ab Angelo, vt ſigno aliquo monſtret, atque confirmet, ſe talem eſſe, cui diuinam opem, victoriámque promittenti, fides haberi meritò debeat. 90

Obſeruo etiam in ſacris literis, Hebræorum Gentem, & ſuopte ingenio, atque natura, & à primis ſuis exordiis rebus admirabilibus aſſuetam, quæ in lege vetere diuinitus olim contigerunt; fuiſſe ſuprà, quàm credi poteſt, ſignorũ appetentiſſimam. *Iudæi ſigna petunt,* inquit Apoſtolus. 1. Corinth. 1. n. 22. Hinc illa querimonia, Pſalm. 73. num. 9. *Signa noſtra non vidimus.* Hinc etiam ortum, vt qui minùs huic inſitæ appetentiæ temperarunt, in grauiſſimas ſæpe culpas incurrerint. Quoties Scribæ, & Phariſæi ſignũ à Chriſto poſtularunt? Matth. 12. num. 38. *Volumus à te ſignum videre.* cap. 16. n. 1. 91

Vt

Vt ſignum de cœlo oſtenderet eis. Luc. 11. num. 16. *Alij tentantes ſignum de cœlo quærebant ab eo.* Ioan. 2. num. 18. *Quod ſignum oſtendis nobis; quia hæc facis?* Leuiùs quidem peccauit Zacharias, ſignum quærens, ſed tamen peccauit, & diffidentia ſua illi carò ſtetit. Vide Maldonatum in ea verba Lucæ 1. num. 18. *Et dixit Zacharias ad Angelum, vnde hoc ſciam?*

NVMERVS VIII.

Ecce ego reuerti faciam vmbram linearum, per quas deſcenderat in horologio Achaz, in ſole, retrorſum decem lineis.

92 MINIME item dubiū eſt, quin Iſaias non elegerit, vtrum ex duobus ederet ſignum: ſed optionem liberam fecerit Ezechiæ, vtrum mallet eligendi. 4. Regum 20. num. 9. *Vis, vt aſcendat vmbra decem lineis, an vt reuertatur totidem gradibus?* Mira Prophetæ fiducia. Quali etiam animatus idem Iſaias Dei perſonam ſuſtinens, Ezechiæ parenti Achaz fidenter ſpopondit, Iſaiæ 7. n. 11. *Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo, ſiue in profundum inferni, ſiue in excelſum ſuprà.*

93 Eſt hæc illa fides, quam Theologi vocant miraculorum. Hæc & Deum poſſe quæuis miracula patrare certò credit, & tali loco, tali tempore, talibus denique circunſtantiis, Deum illa edere velle, non dubiè ſibi perſuadet. Vnde in rebus tam arduis, tam à communi naturæ vſu remotis, tam aduerſantibus, repugnantibúſque ſtato ordini Vniuerſi, ea in ſanctis viris exiſtit fiducia, vt vel rebus inanimis, vita, ſenſúque carentibus, animosè ipſi imperare audeant. Matth. 17. numer. 10. *Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc illuc, & tranſibit, & nihil impoſſibile erit vobis.* Hoc fidentiſſimum imperium obſer- 94
uant Patres in illis Ioſue verbis, c. 10. num. 12. *Sol contra Gabaon ne mouearis.* Tertullianus lib. aduerſus Pſychicos, cap. 10. *Ieſus Naue ipſis elementis ſtationem imperauit.* Ambroſius libro 1. Officio. cap. 40. *Magnitudine mentis, & fidei clamauit, ſtet Sol, & ſtetit.* Hieronymus in cap. 28. Iſaiæ. *Fiducia habitantis in ſe Dei locutus eſt Ieſus: ſtet Sol.*

Verùm quia Chriſtus ad hæc miracula patranda, perexiguam exigit fidem, videlicet ſicut granum ſinapis, atque adeò minimam; Apoſtolus verò requirit ingentem, vel potiùs maximam: 1. Corinth. 13. num. 2. *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam:* ac proinde videtur Paulus à Chriſto diſſentire. Videantur in ea loca Maldonatus, & Iuſtinianus, qui in hac pacificanda diſcordia ingenioſè elaborarunt.

Facta itaque Regi optione, vtrum 95
mallet ſignum eligendi, quod ſibi patratu difficilius videbatur, efflagitauit. 4. Regum 20. num. 10. *Facile eſt vmbram creſcere decem lineis: nec hoc volo vt fiat, ſed vt reuertatur retrorſum decem gradibus.* Ab inſita videlicet mortalibus opinione, id nimirùm perquàm mirabile, arduúmque eſſe exiſtimantibus, ſolem incitatiſſimum ſuum curſum, aut inſiſtere, aut reflectere: id verò perfacile, ac procliue, gradum ſponte præcipitantem impellere, & ſolito ocyùs accelerare. Vnde Magæ 96
illæ, quæ arte dæmoniaca fretæ, poteſtatem ſibi peruertendi arbitratu ſuo naturæ leges arrogabant, illud vel maximè gloriabantur, poſſe ſcilicet ſe præcipitem aſtrorum curſum aut inhibere, aut etiam retrò agere. Sic apud Virgilium 4. Æneid.

Siſtere aquam fluuijs, & vertere ſidera retrò.

Et

Et apud Ouidium Medæa.

Illa reluctantē curſu deducere Lunam
Nititur, & tenebris abdere Solis equos:
Illa refrenat aquas, obliquaq́ flumina ſiſtit.

Petronius Arbiter inducit ſagam ſic gloriantem.

Trepiduſq́ furentes
Flectere Phœbus equos, reuoluto cogitur orbe.

Grandiloquentiùs Lucanus lib. 6.

Ceſſauere vices rerum, dilataq́ longa
Hæſit nocte dies: legi non paruit æther:
Torpuit & præceps audito carmine mundus:
Axibus & rapidis impulſos Iuppiter vrgens
Miratur non ire Polos, &c.

97 De Antichriſto etiam affirmant Lactantius, & Hyppolitus ſimilia portenta editurum: ille quidem, lib. 7. cap. 17. *Iubebit ignem deſcendere de cœlo, & ſolem à ſuis curſibus ſtare.* Hic autem in oratione de conſummatione mundi. *Siccis pedibus ambulabit ſuper mare: ſolem circumaget, quò libuerit.* Verùm quod attinet ad hanc potentiam Antichriſti, ſagarúmve, atque adeò ipſius dæmonis, ad inhibendum, aut reflectendum ſolis curſum; aniles fabulæ ſunt, ac meræ nugæ. Neque enim cœlorum orbes, ac multò minùs illorum motrices Intelligentiæ dæmoniaco ſubiacent imperio. Lege duos eruditiſſimos viros, Delrium in Diſquiſitionibus Magicis p. 1. l. 2. quæſt. 11. & Serarium in cap. 10. Ioſue quæſt. 15.

98 Si ergo naturæ totius vires ſpectes, ſolem gradum referre, aut ſolito citiùs maturare, æquè difficile eſt. Si diuinam conſideres omnipotentiam, æquè facile: & ſolitus eſt nonnunquam Deus ſolem item accelerare. Expresſè id teſtatur Ambroſius ſermone 10. de Natiuitate. *Si ſtella per diem alieni temporis officium miniſtrauit, cur non credamus, quòd ſol quoque nocturnis horis aliquantulum aduentu maturiore decerpſerit? Ex eo denique factum puto, vt nox decreſceret, dum ſol feſtinus ad Dominicæ natiuitatis obſequium, antè mundo lucem protulit, quàm nox curſum ſui temporis conſummaret.* Et Chryſologus ſermone 82. de Chriſti reſurrectione, expendens verba quædam difficillima Marc. 16. n. 2. *ſi valde mane,* inquit, (& vt affirmat Ioannes cap. 20. num. 1. cùm adhuc tenebræ eſſent) *quomodò orto iam ſole? ſic neſcit Euangeliſta, quid dicat? non eſt erroris iſta relatio; veritatis eſt. Sol, qui vt ſuo commoreretur auctori, ipſam meridianam ſuam mortificauerat claritatem, vt conſurgeret auctori ſuo, euictis tenebris, antelucanus erupit.* 99

Et reuerſus eſt ſol decem lineis per gradus, quos deſcenderat.

CErtum eſt, Iſaiam priùs quàm hoc miraculum patraret, in preces effuſum ſuppliciter Diuinā opem imploraſſe. 4. Regum 20. numer. 11. *Inuocauit itaque Iſaias Propheta Dominum, & reduxit vmbram per lineas, quibus iam deſcenderat.* 100

Malignè mihi videntur hoc tam grande portentum extenuare Paulus Burgenſis in Additionibus, lib. 4. Regum capite 20. & magis ex profeſſo Arias Montanus in hoc loco: aſſerentes, non ipſum quidem ſolem retroactum, ſed vmbram duntaxat regreſſam, atque adeò ſolùm in horologio Achaz contigiſſe miraculum, ibi præciſe ſpectatum fuiſſe. Longè ſublimiùs ſentit de hoc tam raro prodigio Magnus ille Dionyſius, cuius hæc ſunt verba in epiſtola 7. ad Polycarpum. *Alia quædam dies perpetuo lumine triplò fermè, quàm ſolet, maior effecta eſt; & cœlum intra viginti horas,* 101

quem-

quem iam exegerat curſum, retrogrediens repetit, atque reuertitur, tam mirabilibus contrariis conuerſionibus. Itaque exiſtimat Dionyſius id, quod eſt rationi, & rerum naturæ magis conſentaneum, non modò ſolem, ſed omnes cœleſtes ſphæras ſimul retroactas. Vt de ſtatione ſolis imperata à Ioſue eruditè id, ac ſolidè probant Serarius in cap. 10. quæſt. 26. & Magallanes ibi ſect. 1. annot. 3. Auctor item de Mirabilibus Scripturæ lib. 2. cap. 28. apud Auguſt. tom. 3. diſertè affirmat. *Solis in ortum ab occaſu per decem horas curſum recidiuo Deus tramite retorquet: quatenus inde veluti manè iterum feſtinare inciperet, qui diei totius exceptis duabus horis, ſpatium conſummaſſet.*

102 Sed Montani explicationem ipſa mihi videtur Scriptura refellere. Expreſsè enim hîc legimus. *Et reuerſus eſt ſol decem lineis:* & Eccleſiaſtici 48. num. 26. *in diebus ipſius retrò rediit ſol, & addidit regi vitam.* Græcè *anepodiſen.* regreſſus eſt, repedauit, retroceſſit. Cuius verbi vim expendens Serarius in c. 10. Ioſue quæſt. 13. (ſubeſt enim idem verbum Eccleſiaſtici 46. num. 5.) probabile cenſet, etiam in illo miraculo edito à Ioſue, ſolem quidem primò ſubitò regreſſum, deinde verò conſtitiſſe fixum, & immotum. Solam autem quietem exprimi Ioſue 10. num. 13. ſolam reuerſionem Eccleſiaſtici 46. num. 5.

103 Accedit, quòd ſi hoc miraculum ſpectatum duntaxat fuit in horologio Achaz, non in aliis ſolaribus horologiis vrbis Hieroſolymæ, nedum apud exteras Gentes, vt aſſeruit Montanus, quomodò ſtabit, quod refert Scriptura 2. Paralip. 32. n. 31. *Legatos miſſos fuiſſe à Rege Babylonis ad Ezechiam, vt interrogarent de portento, quod acciderat ſuper terram?* Vbi in primis hoc miraculum Scriptura vocat portentum. Hebraicè *Mophet.* Quæ vox, vt Latina etiam *portentum*, longè grandior, ac ſignificantior eſt, quàm *ot*, id eſt, *ſignum:* & ita verti ſolet à Vulgato *mophet*, *oſtentum.* Exod. 4. num. 21. *Omnia oſtenta, quæ poſui in manu tua:* aut, *prodigium*, Ioël 2. num. 30. *dabo prodigia in cœlo.* Sic Deuter. 6. num. 22. Pſalm. 70. num. 8. Pſalm. 77. num 43. Denique *portentum* Ezechielis 12. n. 6. *Portentum dedi te Domui Iſraël.* Sic Iſai. 8. num. 18. cap. 20. num. 3. & Hierem. 32. num. 20.

Deinde legati referunt, hoc portentum accidiſſe ſuper terram: & Genebrardus in Chronographia p. 137. prodit, etiam Herodotum lib. 2. huius admirandi oſtenti meminiſſe. Cur igitur tam anguſtè Montanus illud intra vnius horologij limites includit? Minutum verò grammaticum agit, cùm Hebraicum articulum terræ adiunctum, ad certam illam terram, fortaſſe in qua horologium erat deſcriptum, denotandam reſtringit. Apage grammaticas iſtas ſubtilitates, & hebetes prorſus argutias.

Ego quidem mihi perſuadeo, portentum hoc non ſolum incurriſſe in 104
Chaldæorum aſpectum, qui aſtrorum, cœleſtiúmque Phænomenon fuere curioſiſſimi obſeruatores, indagatoréſque ſolertiſſimi: verùm etiam apud pleráſque Nationes ſpectatum, omnium in ſe oculos, linguas, animóſque conuertiſſe. Extitit enim longiſſima illa dies, triplò videlicet maior, quàm communiter eſſe ſolet, atque adeò nuſquam alia poſt hominum memoriam ſimilis viſa eſt. Affirmat hoc diſertè Donyſius in iis verbis, quæ paulò antè recitauimus: cuius auctoritas ſatis, ſupérque nobis eſſe poterat: ſed agè, ſummam ex ipſa Scriptura accuratè ſubducamus. Percurrerat iam ſol 105
in horologio decem gradus, ſiue lineas, atque adeò totidem horas lucis exegerat. Scitum enim eſt, apud

P antiquos

antiquos etiam eam viguiſſe conſuetudinem, quam noſtris temporibus obſeruamus, ſingulis quibuſdam grãdioribus lineis, ſingulas item horas denotari: Perſius Satyra 3.

Stertimus indomitum, quod deſpumare falernum
Sufficiat, quinta dũ linea tãgitur vmbra.

Quò fortaſſe etiam alluſum ab Horatio libro primo Epiſtolarum. Epiſt. 16.

Mors vltima linea rerum eſt.

Solis itaque ſphæra, vel potiùs vniuerſa cœleſtium orbium machina, iiſdem ſpatiis, eodem incitata tenore motus, à calce ad carceres reuocata, ac poſt latè diffuſam toto hemiſphærio lucem per viginti integras horas, rurſus diem, (minimum duodecim horarum,) pedetentim de more exorſa, ſuum denique ſpatium emenſa, duarum ſupra triginta horarum diem integrum, ternis reuolutionibus effecit. Quis ergo talem diem, triplò fermè cæteris longiorem, vt aiebat Dionyſius, non ſtuperet? Quid miramur Babylonium Regem legatos Hieroſolyma miſiſſe, qui tam inſoliti portenti occultas cauſas indagarent?

106 Sed video, quid mihi obiici poſſit: Scriptura affirmat Ioſue 10. num. 14. *Non fuit antea, nec poſtea tam longa dies.* Atqui ego Ezechiæ diem facio Ioſuana productiorem. Vt mea quidem fert ſententia, iure facio: nam de illa prodit Scriptura duplò duntaxat fuiſſe ſolito maiorem. At triplò longior fuit dies Ezechiana. Sic enim legimus Ioſue 10. num. 13. *ſtetit itaque ſol in medio cœli, & non feſtinauit occumbere ſpatio vnius diei.* Et Eccleſiaſtici 46. num. 5. *An non in iracũdia eius impeditus eſt ſol, & vna dies facta eſt quaſi duo*? Et quamuis neſcio, quid tricetur Abulenſis in iſto *quaſi*, quæſt. 87. in cap. 10. Ioſue, ſed apertè refellitur ex Græco textu, quem ita vertit Serarius ibi, quæſt. 23. *Vnus dies factus eſt in duos, ſeu dierum duorum inſtar productus eſt.* Iam verò *nónne duodecim horæ diei ſunt*? Ioannis 11. num. 9. In Palæſtina verò, vt viri eruditiſſimi prodiderunt, etiam ſolſtitialis dies quatuordecim horas
ad ſummum attingit. Fac itaque ſol- 107
ſtitialem fuiſſe Ioſuanam diem: duplica deinde ſummum hoc ſpatium: horarum octo ſupra viginti ſummam non excedet: atqui duas & triginta horas durauit Ezechiana dies.

Ad verba autem illa Ioſue 10. n. 14. facilis eſt ſolutio: ſcilicet ad illud vſque tempus, quo ſacer ſcriptor, (quiſquis ille fuerit,) ea litteris mandauit, & in Ioſue librum inſeruit, nullam omnino extitiſſe diem Ioſuana longiorem. Vide Serarium in c. 10. Ioſue quæſt. 25. & Magallianum ibi. ſec. 1. annotatione 4. num. 8.

NVMERVS IX.

Scriptura Ezechiæ regis Iuda cùm ægrotaſſet, & conualuiſſet de infirmitate ſua.

EXTREMAM parté cõmodè 108
vertas ex Hebræo: *& reuixiſſet de morbo ſuo,* Perinde quaſi admirabilis illa ſanitas ex tam lethali, ac deſperato morbo fuiſſet quædam veluti à mortuis benigna ſuſcitatio. Vt ergo tam inſoliti beneficij extaret memoria, non preſſa leuiter ad exigui prædicationem temporis, ſed ad omnem poſteritatem æternis monimentis conſignata: vt videlicet exemplo ſuo poſteros edoceret, diuina beneficia non ſine debita gratiarum actione excipienda eſſe: non contentus Ezechias hoc canticum animo gratiſſimo, & in Deum maximè intento, (propterea enim *orationem* illud vocant L X X.) recitaſſe, iiſdem ipſis, quibus conceperat, verbis, aut exarauit manu propria, aut in ſolidiore aliqua

qua materia iuſſit incidi: indéque exempla deſcripta diuulgari, quæ ſuæ erga ſoſpitalem Deum gratitudinis teſtes eſſent fideliſſimi.

NVMERVS X.

Ego dixi: in dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi.

109 NARRAT (inquit Hieronymus) *quid tempore prementis anguſtiæ, imminentiſque languoris tacitus cogitauerit.* Sed ſingula verba accurata explicatione indigent. *Dixi* in arcano ſermone ſæpe idem eſt, ac deliberatè propoſui, firmiter ſtatui, omnino decreui. Pſalm. 31. num. 5. *Dixi: confitebor aduerſum me, &c.* Pſalm. 38. num. 1. *Dixi: cuſtodiam vias meas.* Interdum verò ſignificat, firmam aliquam perſuaſionem animo combibere. Pſalm. 29. n. 7. *Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum.* Ideſt, in animum induxi meum, ad veritatem mihi perſuaſi. Pſalm. 76. num. 11. *& dixi: nunc cœpi.* Hoc eſt, in eam denique ſententiam veni, eam animo concepi opinionem, nunc tandem me cœpiſſe reſpirare, & ex turbulentiſſimis tot calamitatum fluctibus caput emergere. Sic in præſentia. *Ego dixi.* Ideſt, omnino fixum, ac ratum habui denuntiatum mihi diuinitus mortis decretum: mortem ipſam conceptam in præcordiis geſſi, formidandum iam eius horrorem animo deuoraui.

110 Implicatior multò difficultas eſt in altera enodanda voce, ſcilicet *in dimidio.* Hebraicè *Demi.* Quæ nuſquam aliàs, ſimilibus affecta punctis extat in Scriptura: ac mirum eſt, quàm varient in ea exponenda ferè omnes interpretes. Hieronymus, cui primæ iure deferendæ ſunt in pernoſcenda proprietate vocum Hebraicarum, refert in commentariis Aquilam, Symmachum, & Theodotionem reddidiſſe. *In infirmitate, & ſiletio dierũ meorum.* LXX. verò vnius litterulæ ſimilitudine deceptos, (*Res* enim, & *Dalet*, vel attentiſſimos oculos fallent,) vertiſſe *in excelſo.* Sed mirum eſt, Eccleſiam verſionem, quæ ex errore fluxit, obuiis vlnis excepiſſe. Alios denique refert, interpretatos fuiſſe, *in ſanguine.* Neque verò ſe Hieronymus, (quod erat optandum,) in tanta diſcordia pacificatorem interponit, contentus diſſidij capita retuliſſe.

Nec minor eſt inter Hebraicè doctos recentiores diſſenſio. Pagninus vertit. *In exciſione dierum meorum.* Mercerus, *in ſilentio, & ceſſatione.* Brixianus, *in imaginatione.* Iſidorus Clarius, *in ſucciſione.* Arias Montanus, *in ſubtractione, & curtatione dierum meorum.* Tigurina, *in præciſione.* Forerius, *in ſilentio.* Nouam aliam verſionem recitat Agelius. *Ego dixi: in ſtupore meo.* Ideſt, dum re improuiſa territus, ac ſtupore defixus, moriendum mihi eſſe cogitarem. Quis non videat, hoc vnum eſſe certum, nihil certi in tam diſcrepante ſententiarum varietate definiri poſſe? Ita profectò fit: temerè iaculamur, vbi à certo ſcopulo diſceſſum eſt. Ac vellem elaboraſſet aliquis in hac concilianda diſcordia, tuendáque auctoritate Vulgati, & LXX. quos cœleſti ductu vertiſſe, atque adeò digitum nuſquam aberraſſe, pluſquàm certum eſt; ſed qui in re tam egregia operam ſuam collocauerit, inuenio neminem. Meam igitur coniecturam proponam, quæ eò mihi maximè diſplicet, quia mea eſt. 111

Aio itaque, vocem *demi,* deductam à radice *dama,* (quæ, vt aduertit Mercerus, propriè ſignificat ſilere, aut quieſcere,) in ſua natiua ſignificatione idem eſſe, ac ſilentium, quietem, aut ceſſationem. Atque in hac nominis 112

P 2 proprie

proprietate omnes ferè conueniunt Hebraizantes.

Addo deinde, Vulgatum ſequutum, vt plerumque ſolet, non grammaticum vocis ſignificatum, ſed germanum intelligentiæ ſenſum, ſignificantiſſimè ſcientiſſimèque vertiſſe, *in dimidio dierum meorum:* non enim accipio, *quietem, ceſſationem, aut ſilentium*, pro exciſione, curtationeque dierum, vt acceperunt citati interpretes, ſed vt accipit Vulgatus, pro vigore, roboréque ætatis, Græci *acmen* ſolét appellare: nos tempeſtiuam maturitatem, ſummumque incrementum Latinè efferemus. Vulgatus verò *dimidium dierum* ſcienter expreſſit: quia cùm quis proximè accedit ad quadrageſimum annum, hoc eſt, annorum dimidium, tunc vel maximè ſolent corporis vires vigere, atque florere. Vt enim lapis ſurſum proiectus, ſuam in extremo illo motu recto quietem, tametſi momentaneam, habet; cùm illum neque impetus impreſſus vlteriùs propellit, neque inſita grauitas deprímit deorſum: ſic etiam noſtra vita ſuam muturitatem, ſummúmque incrementum nacta, conſiſtétem quamdam ætatem habet, in qua neque augeſcit vigor, neque verò decreſcit, ſed in ſummo quaſi perſiſtit. Hunc itaque vitæ ſtatum, incrementi ceſſatio-
113 nem, & quietem, Hebraicóque idiomate, ſilentium iure nominaueris. De hac ætatum partitione, virilique, ac tempeſtiua maturitate, & quiete ex varia Priſcorum, recentiúmque doctrina diſſerit accuratiſſimè Biſciola lib. 2. Horarum ſubceſiuarum. cap. 1.

Et quamuis diſcordent viri ſapientiſſimi in aſſignando præcisè momento, aut etiam anno, in quo vigor ille maturæ ætatis ſenſim inclinat, & ad ſenium tacitè vergit: alij enim anno 46. alij 50. definiunt; ſed in omni opinione certum eſt, Ezechiam, qui (vt ſupra inito annorum numero confirmauimus,) cùm hoc carmen edidit, trigeſimum nonum agebat annum, ad conſtantem iam perueniſſe ætatem, quæ trigeſimo quinto ineunte continetur; minimè verò deuexam, aut inclinantem attigiſſe. Spectata verò communi propagatione vitæ hominum illius ætatis, quorum plerique ſeptuageſimum annum excedebant, aut ſi habitu corporis eſſent firmiore, etiam octogeſimum, Ezechias tunc in dimidio dierum ſuorum eſſe videbatur.

Enim verò, vt æquiſſimo animo 114
oppetitur mors, cùm quis acta iam, & quaſi decurſa ætate, ſenio confectus non aliter, ac ſua ſponte conſumptus ignis extinguitur: ita contrà cùm in hominem florentem ætate trãſuerſa incurrit immatura mors, vt cùm aquæ vis graſſantem flammam opprimit, obire ſolet animo iniquiſſimo. Regius ille Propheta clamabat Pſal. 101. num. 25. *Ne reuoces me in dimidio dierum meorum:* & ſupplicium illud improbis, & flagitioſis intentatur à Deo. Pſalm. 54. num. 24. *Viri ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt dies ſuos.* Iob. 21. num. 21. *& ſi numerus menſium eius dimidietur.*

Atque hæc mihi facere viſa ſunt ad 115
conciliandam vulgatam editionem cum Hebraico textu: in eamdem verò ſententiam exiſtimo vertiſſe LXX. *in excelſo dierum meorum.* Nullatenuſque diſcrimen inter duas illas litterulas; (vt aiebat Hieronymus,) perſpicaciſſimos illorum oculos fugiſſe; ſed genuinam legiſſe vocem *demi*, eámque, quoad ſenſum, rectiſſimè, atque elegantiſſimè explanaſſe. Verè enim ſummum illud ætatis incrementum, perfectáque muturitas, *excelſũ*, Græcè, *ipſos*, ideſt, altitudo, atque ſublimitas annorum eſt. Eò videlicet peruenire creſcendo poteſt vigor, robúrque

robúrque naturæ: vbi eam altitudinem maturitas attigit, in eáque aliquantiſper conſtitit, mox ingraueſcens ætas, ducta metaphora ab eadem altitudine, deuexa, & inclinata, ad interitum vergens, atque adeò præcipitans, & ruens, paſſim à Latinis Auctoribus vocatur.

116 Extrema autem illa verba, *vadam ad portas inferi*, elegantem periphraſim eſſe arbitror, qua ſummum, ac præſentiſſimum mortis periculum aptè denotatur: perinde, ac ſi diceret Ezechias; actum iam prorſus erat de mea vita: alterum ferè pedem in ſepulturam intuleram.

Subeſt in hoc loco vox illa *Seol*, de cuius ſignificatu inter Catholicos, & hæreticos magna hodie contentione certatur. Nouatores enim vbique *foueam, ſcrobem, aut ſepulchrum, ſpeluncam, foſſam, aut voraginem*, imò etiam *buſtum*, denique quiduis potiùs, quàm infernum interpretentur. Sed copiosè demõſtrant Catholici, in multis Scripturæ teſtimoniis, ſubterranea illa loca, in quibus aut olim detinebantur Patriarchæ, aut modò torquentur impij, iuſtíue purgantur, ea voce ſignificari. Nolim tamē negare quempiam, quod immeritò negauit Delrius. tom. 1. adagio 106. pro morte etiam, aut ſepulchro eandem vocem, & qua Hebraicam efferunt L X X. ſcilicet *Aden*, nonnunquam in ſacris litteris vſurpari. Ego verò in his Ezechiæ verbis eo ſenſu vſurpari credo, eandémque futuram fuiſſe huius loci ſententiam, ſi dixiſſet Ezechias, vadam ad portaſ mortis, aut ſepulchri, vt Pagninus, Vatablus, & Montanus in præſenti Hebraica reddiderunt.

117 Doctè obſeruauit Agellius in id Pſal. 87.nu.3. *Vita mea inferno appropinquauit*: idem in pleríſque ſacræ Scripturæ locis eſſe infernum, ac mortem: quia veteres illi Sancti, nondum paradiſo per Chriſti crucem reſerato, ſimul ac mortem oppetebant, ſine vllius exceptione, inferos ſtatim adibant, & ſinuoſo illo receſſu, quem Limbum Theologi vocant, claudebantur. Quare quod legimus in editione Vulgata 2. Regum 22. num.6. *funes inferni circumdederunt me*, reddiderunt L X X. *dolores mortis circumdederunt me.* Ipſe etiam Latinus interpres, ita vertit vocem *Seol.* Oſeæ 13.n.14 *de manu mortis* (Hebraicè, infer) *liberabo eos:* & in eandem ſententiam Pſalm.29.num.4. *eduxiſti ab inferno animam meam*, ideſt, me à præſentiſſimo mortis periculo, ab ipſis faucibus orci liberaſti. Pſalm. 140. numer. 7. *diſſipata ſunt oſſa noſtra ſecus infernum.* Exponit Genebrardus, *iuxta ſepulchrum.* Alterum iam pedem in cymba Charontis habuimus.

Quod habetur item in Vulgata, 118
Tobiæ 6.num.15. *Deponam ſenectutem illorum cum triſtitia ad inferos*, ita verbum è verbo expreſſit è Græco Editio Vaticana L X X. *& deducam vitam patris mei, & matris meæ cum dolore ſuper me, in ſepulturam ipſorum.* Græcè, *is ton taphon.* Vbi perſpicuè vides, inferos accipi pro ſepulchro. Pro morte verò Danielis 3.num.88. *Eruit nos de inferno, & ſaluos fecit de manu mortis.* Eiuſmodi etiam ſunt illa Geneſis 37.n.35. *deſcendam ad filiū meum lugens in infernum.* cap.42.num.38. *deducetis canos meos cum dolore ad inferos*, & cap.44.numer.29. Denique 2. Machabæorum 6.num.23. *dicens præmitti ſe velle in infernum.*

Enim verò depingitur mors in ar- 119
cano ſermone, tāquam ſuprema quædam regina, rerum humanarum potens, quę regale palatium habeat portáſque feris validiſſimis obfirmet, & ianitoribus vigilantiſſimis muniat. Qualem etiam Orci Regiam effinxere Poëtæ. Horatius lib.2. Od.18. *Nulla*

certior tamen rapacis Orci fine deſtinata aula diuitem manet. Virgil.6. Æneid. *Vnum oro, quando hic inferni ianua Regis dicitur.* Plura è prophanis teſtimonia congerunt Delrius tom.2. adagio 32.& Gueuara in Habac.cap.2.verſ.5. num.115. nos accedamus ad diuina. Verba illa Sapientiæ 1.num.14. *Nec inferorum regnum in terra.* Græcè *vde Adu Baſilion*, rectè vertas, nec Orci, ſiue inferni Regia, ſeu Baſilica ſuper terram.

Atque huius palatij regij celebratiſſimæ in primis portæ ſunt: quibus præſentiſſimum vitæ diſcrimen, ac ſummum iam, iámque inſtantis mortis periculum ea de cauſa ſignificatur, quia per has portas in lethum rectà, & compendio quodam itur. Minimúmque à morte abeſt, qui Regiæ
120 ipſius limen iam attingit. Hinc fluxere illa in ſacro ſermone frequentata. Pſal.100.n.18. *appropinquauerunt vſque ad portas mortis.* Pſalm.9.num.15. *qui exaltas me de portis mortis.*

Nec deſunt huic palatio regio ſui vigilantiſſimi ianitores, qui viuentes ingreſſu prohibeant, atque adeò limine arceant: ac vita iam defunctos duntaxat admittant. Iob.38. num.17. *Nunquid apertæ ſunt tibi portæ mortis? aut oſtia tenebroſa vidiſti?* Vbi LXX. *Nunquid tibi aperiuntur metu portæ mortis? aut ianitores inferni videntes te timuerunt?* Solùm videlicet Deum formidant mortis ianitores, qui pro ſua infinita omnipotentia, vt eſt in libro Sapientiæ cap.16. numer.13. vitæ, & mortis habet poteſtatem, *& deducit ad portas mortis, & reducit.* Quod aliis verbis, idem tamen ſignificantibus, expreſſit Samuëlis mater 1.Regum 2. n.6. *Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos*, (ideſt, ad portas mortis,) *& reducit.* Chriſtus etiam habet harum portarum claues, Apocalypſ.1. nu.18. *& habeo claues mortis, & inferni:* in quem locum legendus eſt Viegas, Comment.2. ſect.18. & 19. & Alcazar, notatione 15.

Quæſiui reſiduum annorum meorum.

NOnnulla hîc etiam eſt cum Hebraizantibus pro Latino interprete velitatio. Legunt illi, *Pucadti*, in coniugatione paſſiua *Puhal.* Fidentérque affirmat Pagninus in Theſauro, verbum eſſe omnium Hebræorum conſenſione, paſſiuum. Variè itaque de more ſuo vertunt. Tigurina. *Viſitatus ſum, cùm adhuc ſupereſſent anni.* Pagninus, Vatablus, Mercerus, & Ianſen. *Priuatus ſum reſiduo annorum meorũ.* Iſidorus Clarius; *deſtitutus ſum.* Nonnulli Hebræorum magiſtri. *Deficere, aut carere factus ſum.* Mõtanus, *Fui iam de cætero deſideratus.* Agellius. *Recenſitum eſt in me reliquum annorũ meorum.* Quod quia obſcuriùs dictum videbatur, apertiùs exponit. *Mihi reliqui anni ex numero deſiderati ſunt.* 121

Ego verò, vel mille Hebraizantibus vnicum Latinũ interpretem oppono: aióque multò fidentiùs, & verbum actiuum eſſe, non paſſiuum, & germanum eius ſignificatum fideliſſimè Vulgatum expreſſiſſe. Forerióque fidem habeo, nuſquam talem conſtructionem huius verbi in ſacra Scriptura reperiri. Nam exemplum, quod ex 1.Reg.20 num 25. adducit Montanus, ex eadem coniugatione *Puhal*, optatum ab illo, atque confictum eſt potiùs, quàm inuentum. 122

Monere ſæpe ſoleo, Maſſoretas perperam pleriſque vocibus Hebraicis appinxiſſe puncta, & hac patefacta quaſi errorum ianua, eas oborta gula, ad longè diuerſam ſignificationẽ, ſiue ſententiam detorſiſſe. In præſenti igitur verbo, ſi mutaris dũtaxat punctis, *Pacadti* legerimus, Vulgatum egregiè vertiſſe 123

vertiſſe comperiemus. Significat hoc verbum in coniugatione actiua *Kal*, deſiderare, atque requirere, & in eius paſſiua *Niphal*, requiri, deſiderarique: cuius ſignificationis crebra extant exempla in arcano ſermone, & ab interprete inſigniter illuſtrata. Erit operæ pretium ad percipiendam ſententiam huius loci, nonnulla vel leuiter indicare 1.Reg.14. num.17. *Requirite, & videte, quis abierit ex nobis*. Hebraicè *Pikdu*. Et cap.20.num.6. *Si reſpiciens requiſierit me pater tuus. Si me echare menos*. Subeſt idem verbum, quod luculentè illuſtrauit Vulgatus 1.Reg.25. numer. 15. *Nec quidquam aliquando perijt*. Hebraicè, *Nec requiſiuimus quidquam*.

124 Eodem ſenſu ſolet vſurpari coniugatio paſſiua *Niphal*. Numerorum 31. numer.49. *Recenſuimus numerum pugnatorum, & ne vnus quidem defuit*. Hebraicè. *Lo nipkad:* non deſideratus, aut quæſitus eſt. Iudicum 21. numer.3. *Vt hodie vna tribus auferretur ex nobis*. Hebraicè *requireretur*. 1.Reg.20.num.19. *Cras Kalendæ ſunt, & requireris: requiretur enim ſeſſio tua*. Et num.25. *Vacuus apparuit locus Dauid*. Hebraicè. *Ipaked*, deſideratus eſt.

125 Iam itaque liquet horum verborum ſententia, à qua ne ipſi quidem Hebraizantes longè aberrant. Cùm florente adhuc ætate, immatura morte præriperer, cùm me vix dimidium annorum meorum attigiſſe animaduerterem, dolebam, & angebar vehementer, abripi me in medio vitæ curſu, annóſque reſiduos, quos iuxta communem naturæ ordinem, viuere adhuc poſſem, tanquam intempeſtiuè ſubtractos, & ereptos anxiè requirebam. Sic exponit vno verbo Hieronymus. *Quæſiui*, inquit, *reſiduum annorum meorum, non me putans vltrà eſſe victurum*. L X X. verò. *Relinquam annos reſiduos*. Quæ verba noua quadam interpretatione, neque cum Hebraici, aut Græci verbi proprietate, neque cum Vulgato, neque cum ſerie contextus cohærente, explanat Agellius. *Reliquum*, inquit, *annorum meorum, cùm ipſe mecum ferre non poſſim, deponam apud Deum, vt in reſurrectione futura mihi illos cum fœnore reſtituat*.

NVMERVS XI.

Dixi: non videbo Dominum Deum in terra viuentium.

DVPLEX eſſe poteſt, vt mea fert ſententia, litteralis horum verborum ſenſus: neutérque ſuâ aut auctoritate, aut probabilitate caret. Incredibile dictum eſt, quàm ardenti flagrarét deſiderio ſanctiſſimi illi Patriarchæ, inde vſque à primæua mundi ætate, ſpectandi ſuis oculis Saluatorem diuino ſibi munere promiſſum. De Abraham affirmauit Chriſtus, Ioannis 8.n.56. *Exultauit, vt videret diem meum*. Et vniuersè Lucæ 10. num.23. *Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis: dico enim vobis, quòd multi Prophetæ, & Reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt*. Hinc erumpebant flagrantiſſima illa vota Iſai.64.num.1. *Vtinam dirumperes cœlos, & deſcenderes*. 126

Hoc itaque ægerrimè ferebat Ezechias, præcidi ſibi ſpem hauriẽdi oculis gratiſſimũ, optatiſſimúmque ſpectaculum, in quod toto animi impetu inhiabat. Si enim in throno Dauid lucernam illam ardentem, ideſt, Chriſtum reliquiſſet, æquiſſimo animo verba illa Iacob vſurpaſſet, Geneſ.46. n.30. *Iam lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & ſuperſtitem te relinquo*. 127

Facem mihi præferunt ad hanc intelligentiam LXX. qui ita hæc verba reddiderunt. *Dixi: nequaquam vltrà videbo ſalutare Dei in terra viuentium*. Quod

Quod præclarè in hanc ſententiam Hieronymus interpretatur. *Hoc eſt, omne quod metuit: ne ſalutare Dei ductus ad inferos nequaquam mereatur aſpicere.* Porrò Complutẽſis Editio LXX.
128 iteratis negationibus emphatica eſt, & conſternationis, ac doloris plena. Sic eam exprimas verbum è verbo. *Dixi: non iam, non, non videbo ſalutare Dei in terra viuentium.* Scitum verò eſt, in reconditis litteris, humani generis Saluatorem ſalutare Dei nuncupari. Multa ſuppeditant teſtimonia: vnum, vel alterum indicabo. Extremum diem clauſit Patriarcha Iacob piiſſimis illis verbis, Geneſ.49.nu.18. *Salutare tuum expectabo Domine.* Quæ ſic illuſtrauit ſua Paraphraſi Chaldæus. *Non expectabo redemptionem Gedeonis, quæ eſt ſalus temporalis: neque redemptionẽ Samſonis, quæ eſt ſalus tranſitoria: ſed expecto redemptionem Meſſiæ filij Dauid, qui venturus eſt, vt adducat ſibi filios Iſraël.* Iſaiæ verba ex cap.40. nu.5. *Videbit omnis caro pariter, quòd os Domini loquutum eſt,* ita recitantur, & exponuntur Luc.3.nu.6. *Videbit omnis caro ſalutare Dei.*

129 Sed non prætermittam luculentum in hanc ſententiam Auguſtini teſtimoniũm tom.10. ſermone 3. de Verbis Apoſtoli. Exponens enim ea verba Pſalm.95. num.2. *Annunciate diem ex die ſalutare eius;* ſic nimirùm legit Auguſtinus. [Quid eſt, inquit, ſalutare eius, niſi Chriſtus eius? Pro iſto ſalutari orabamus in Pſalmo, ſalutare tuum da nobis. Deſiderabant hoc antiqui iuſti ſalutare, de quibus Dominus dicebat diſcipulis: multi voluerunt videre, quæ vos videtis. Dicebant iuſti, ſalutare tuum da nobis; Chriſtum tuum, dum in hac carne viuimus, videamus: videamus in carne, qui nos liberet à carne: veniat caro mundans carnem. In hoc deſiderio erat ille ſanctus ſenex Simeon; ſine dubio, & ipſe dicebat, ſalutare tuum da nobis: in hoc deſiderio, in talibus precibus reſponſum accepit, quia non guſtaret mortem, niſi videret Chriſtum Domini. At vbi natus eſt Chriſtus: vbi Diuinam infantiam pia ſenectus agnouit, accepit eum in manus ſuas, & dixit. Nunc dimittis Domine ſeruum tuum in pace, quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.] Hactenus Auguſtinus.

Conſtanter verò LXX. Chriſtum 130
Soterion, ideſt, ſalutare, vt in præſenti Iſaiæ loco nominarunt. Sic apud eundem Prophetam, (ne aliunde teſtimonia corrogemus) Iſaiæ 12.nu.9. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris.* LXX. *Soteriu:* cap. 26. numer.1. *Saluator ponetur in ea murus,* cap.51.numer.5. *Propè eſt Iuſtus meus: egreſſus eſt Saluator meus:* cap.62.nu.1. *Et Saluator eius vt lampas accendatur.* Vbique LXX. pro Saluatore *Soterion,* ideſt, *ſalutare* dixerunt.

Magnum item huic explicationi 131
ex Hebraico textu robur accedit. Quod totidem verbis ita fideliſſimè vertas, vt vertit Leo Caſtrius. *Dixi: non videbo Deum Dei, ſiue Deum de Deo, in terra viuentium.* Quod idem prorſus eſt, ac ſalutare Dei, ſiue Chriſtum Filium Dei. Egregiè enim Auguſtinus, to.4. lib.2. Quæſtionum ſuper Exod. quæſt. 98. legens, vt dicebam, illa verba Pſalm.95. num.2. *Bene nunciate diem ex die ſalutare eius;* ſic exponit. *Quid eſt aliud ſi diligenter attendamus, quod ait, diem ex die, niſi lumen ex lumine, hoc eſt, Deum ex Deo, quod eſt vnigenitus Filius?* Subeſt verò Hebraicè in iſto loco duplicatum
nomen *Ia.* Quod vnum eſt ex decem 132
nominibus Dei, ac Deïtatis maximè proprium; deductum videlicet ab exiſtentia, quam à ſe ipſo Deus neceſſariò habet. Ipſe enim eſt, qui eſt: cuius eſſe, eſt eius eſſentia; creaturis autem

omnibus

omnibus eſſe liberaliter impertit. Vnde in. Pſal. 67. n. 5. *Dominus nomen illi.* Hebraice. *Ia nomẽ eius.* Symmachus *per Ia nominatio eius.* Celebre etiam illud ſpiritualis lætitiæ ſymbolum, *Halleluia*, toties in Pſalmorum titulis decantatum, tam crebrò ab Eccleſia repetitum, hoc ſacro nomine terminatur. Cuius ſignificatum luculenter expreſſit Iuſtinus quæſt. 50. ad Orthodoxos dum *Halleluia* explicat. Græcè. *Hymneſate meta melus to on*, ideſt, *laudate cum cantu, celebratéque id, quod eſt.*

133 Hæc cùm certa ſint (aſſentior ſimul viris Catholicis, & Hebraicè doctis, aſſerentibus, hoc nomen *Ia* eſſe nomen illud *Iehoua*: contractum quidem, ac decurtatum, ac proinde in pleriſque ſacræ Scripturæ locis, in Verbum abbreuiatum per Incarnationem aptiſſimè quadrans. Fortaſſe etiam punctum *Mapic*, affixum in littera *He*, ei úſque ſonum magis extundens, adſpectabilem exprimit naturam, Diuino Verbo hypoſtaticè copulatam. Neque Mercerum moror, cui hæretico ſcilicet ſupercilio hæc æſtimanti, curioſa, frigida, aut etiam aliena videantur.

134 Pluris eſt apud me Catholicorum auctoritas, præſertim Forerij Hebraicæ linguæ ſcientiſſimi. Hic expendens locum noſtro quam ſimillimum Iſai. 26. n 4. *In Domino Deo forti in perpetuum*, Hebraica exprimit verbum è verbo *Quia in Ia Iehoua eſt petra ſæculorum.* Cùm *Ia*, inquit, *ſit nominis ineffabilis quædam abbreuiatio non poſſim non ſubolfacere myſterium, vt putem Ia Iehoua eſſe: ac ſi diceres, Deum de Deo, aut Filium Dei.* Quid aptius, quid congruentius ad præſentem locum illuſtrandum? Explicat itaque Forerius vaticinium illud Iſaiæ. *In filio Dei eſt petra ſæculorum*: ideſt, firmitas, tranquillitas, ſecuritas, quia ſolùm illi conſiſtere poſſunt, qui iſti petræ innixi fuerint. Geminus huic locus eſt Iſai. 12. num. 2. *Fortitudo mea, & laus mea Dominus: & factus eſt mihi in ſalutem.* Vertit Hebraica Forerius. *Robur meum, & Pſalmus Ia Iehoua: & fuit mihi in ſalutem.* Conſentaneéque, & grauiter intelligit *Ia Iehoua*, *Deum de Deo, ſiue Dei Filium, qui datus eſt nobis à Deo in ſalutem.*

Altera etiam explicatio neque minùs huic loco quadrat, neque rationum momento, aut interpretum patrocinio deſtituitur. Hoc ſcilicet Ezechiam malè habuiſſe, quòd viſione tabernaculi, atque adeò Diuini cultus exhibitione, quæ illi ſummopere cordi erat, per mortem priuaretur. 135

Mirum dictu eſt, quàm ardenti deſiderio tenerentur veteres illi Patriarchæ adeundæ domus Dei, & quàm acerbo dolore excruciarentur, cùm ſiue captiuitate, ſiue exilio, ſiue morbo impediebantur, quominùs auguſtiſſimum illud Templum ſtatis temporibus inuiſerent. Locupletiſſimus teſtis nobis eſſe poteſt Rex Dauid, toto Pſal. 41. vbi ſe tam ardenter anhelare, ac ſuſpirare profitetur ad conſpiciendum, venerandumque in ſuo Templo diuinum Numẽ, quàm ſolet fatigatus à venatoribus ceruus, præ flagrantiſſima ſiti æſtuare, & fontes aquarum expetere. Hinc erumpebant illa vota; *quando veniam, & apparebo ante faciem Dei? Hæc recordatus ſum, & effudi in me animam meam, quoniam tranſibo in locum tabernaculi admirabilis, vſq; ad domum Dei.* Vbi egregiè probat 136
Agelius ex 1. Regum 1. num. 15. *effundere animam* idem eſſe in ſacro ſermone, atque ex tacito mærore, gemitu, ſingultibuſque vehementer angi, & conflictari, ac penè in ceræ modum doloris igne tabeſcere. Lege eumdem Agelium in illa verba Pſal. 62. num. 2. *in terra deſerta, inuia, & inaquoſa: ſic in ſancto apparui tibi; vt viderem virtutem*

Q *tuam,*

tuam, & gloriam tuam. Vbi maximum, & ardentiſſimum deſiderium, quo flagrabat Regius vates viſendi tabernaculum, comparat cum ea ſiti, qua terra arens, & ſiccitate laborans expetit pluuiam.

137 Obiter in hoc loco notandum eſt, Arcam Teſtamenti in reconditis litteris, *virtutem, & gloriam nominari.* Pſal. 77. n. 61. *Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum* (Hebraicè *Tiparto*, ideſt, gloriam eorum) *in manus inimici.* 1. Reg. 4. n. 21. *Tranſlata eſt gloria de Iſraël, quia capta eſt Arca Dei.* Pſal. 25. num. 8. *Domine dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.*

138 Enim verò vſque eò moleſtè ferebant ſancti illi Patres iucundiſſimo gloriæ Domini conſpectu priuari, vt id mortis inſtar eſſe ducerent. Hoc Dauid amantiſſimè querebatur. Pſal. 30. num. 23. *Proiectus ſum à facie oculorum tuorum.* Hebraicè. *Exciſus ſum.* Quem locum illuſtrant illa verba Ionæ 2. num. 5. *Et ego dixi; abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum, verumtamen rurſus videbo Templum ſanctum tuum.* Itaque proijci, ſiue exſcindi à conſpectu oculorum Dei, eſt, aditu auguſtiſſimi illius Templi prohiberi. Iuxta illud. 2. Paralipom. 26. num. 21. *Fuit igitur Ozias Rex leproſus vſque ad diem mortis ſuæ, & habitauit in domo ſeparata, plenus lepra, ob quam eiectus fuerat de domo Domini.* Hebraicè ſubeſt idem verbum, quod Pſal. 30. nu. 23. *Nigraz* exciſus fuerat.

139 Suſpicor etiam, terram ſanctam ſæpe aliàs in ſacris litteris, & in hoc, quem explanamus, loco, ob hanc ipſam cauſam, *terram viuentium*, appellari. Mitto ſublimiorem aliam intelligentiam, qua cœleſtis illa beatitudo hac periphraſi deſignatur: certè humiliore, & hiſtorico ſenſu, terra Iſraël vocatur terra viuentium, quia, vt bene probat Delrius tomo 2. adag. 307. viuere abſolutè poſitum, eſt tranquillè, ac iucundè ſpiritum ducere, partiſque opibus frui. Qui ergo incolebant vberrimam illam terram, lacte, melléque manantem, hoc eſt, pinguedine ſoli, cœlique ſalubritate præſtantem: qui ſtatis vicibus, ideſt, ter quotannis, ſacrum Templum inuiſebant, ij demùm, vel potiùs ij ſolùm viuere iure dicebantur.

Accedit, quòd ibi cultores habitabant Dei viuentis. Hoc enim eſt proprium epithetum Dei, ad Hebræos 10. n. 31. &c. 12. n. 22. Vnde meritò cultores ipſi viuentes etiam nominantur. In aliis verò prouinciis degebant cultores lapidum, & ſtipitum, hoc eſt, verè Deorum mortuorum, mortui ipſi rectiùs appellandi: ſimiles enim idôlis fiunt, *qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis.* Pſalm. 113. num 8.

Cùm ergo Iſraëlitæ ab exilio capti- 140
uitatis Babylonicæ reuocantur in patriam, tanquam rediuiui à mortuis excitari dicuntur, apud Ezech. c. 37. Dauid etiam patriis ſedibus expulſus, & eiectus, vt non habitaret in hæreditate Domini, cùm ei multi inuidentiæ veneno ſuffuſi inſuſurrarent. 1. Reg. 26. num. 19. *Vade, ſerui Dijs alienis.* Ipſe contrà ea ſe conſolatione ſuſtentabat, in eo Pſal. 26. quem edidit, *priùs, quàm liniretur:* vt conſtat ex eius inſcriptione: ideſt, antequàm vngeretur in Regem, in ſolioque regali collocaretur. Cùm Saulis iram fugiens exularet, aiebat, ibi nu. 13. *Credo videre bona Domini in terra viuentiũ.* Eiuſdem eſt illa vox Pſal. 114. n. 9. *Placebo Domino in regione viuorum.* Vertes Hebraica
verbum è verbo. *Ambulabo coram Do-* 141
mino in terra viuentium. Hinc illud eiuſdẽ Prophetæ deſideriũ, animoque concepta ſpes, cùm hoſtilẽ in modum inſectatus à Saule per ſaxa, per rupes, mortem fugitaret. 1. Reg. 24. abditus

in

in ſpelunca exclamauit Pſal.141. n.5. *Perijt fuga à me.* Continuò tamen ipſe ſe erexit, & confirmauit.n.6. *Dixi, tu es ſpes mea, portio mea in terra viuentium.* Hinc illæ ab eodem Propheta iactatæ in doloſum minæ. Pſalm. 51. num.7. *Euellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium.* Lege Pradum in ea verba Ezech. 26.num.20. *Cùm dedero gloriam in terra viuentium.*

142 Si ergo tantæ felicitatis erat, ſanctam illam vrbem, auguſtiſſimúmque Templum frequentare, vt moribundus ſenex Tobias meritò in eas voces eruperit, Tobiæ.13. num.20. *Beatus ero, ſi fuerint reliquiæ ſeminis mei ad videndam claritatem Hieruſalem.* Quid mirum, ſi ægrè ferat Ezechias, tam eximio per mortem, priuari bono? In hanc ſententiam exponit iſtum locum Paraphraſis Chaldaica. *Non apparebo ampliùs in conſpectu terribilis Domini, in terra domus Maieſtatis eius, in qua eſt longitudo vitæ, & non ſeruiam coram eo ampliùs in domo Sanctuarij.*

Atque in his Paraphraſtæ verbis, illud Idioma notandum eſt. *Non apparebo in conſpectu Domini.* Ipſe enim Paraphraſtes, imò etiam LXX. atque adeò Latinus interpretes religione quadam ducti, refugere ſolent affirmare, Deum à nobis videri: cùm tota Scriptura clamet, Deum eſſe prorſus inuiſibilem ab iis, qui corporis ſarcina prægrauantur. Quare pleriſque in

143 locis ita vertunt Hebraica, vt à Deo nos videri potiùs, quàm Deum ipſum videri à nobis, aſſeuerent. Paſſim ſuppetunt exempla. Exod.23.num.17. *Ter in anno apparebit omne maſculinum tuum coram Domino Deo tuo.* Pſalmo 16.num.15. *Ego autem in iuſtitia apparebo conſpectui tuo.* Pſalm.41. numero 2. *Quando veniam, & apparebo ante faciem Dei?* Sic quod legimus Exod. 24.numero 11. *Viderúntque Deum, & comederunt, atque biberunt.* Expreſſerunt LXX. *Et apparuerunt in loco Dei, & manducauerunt, &c.*

Non aſpiciam hominem vltrà, & habitatorem quietis.

ELeganter exprimitur affectus hominis iam iam moribundi, rebúſque, quas ferebat in oculis, poſtremum vale dicentis. Sic paſtor æternùm diſceſſurus ab amœniſſimo loco, ſolet depingi lamentabundus: non iam deinceps has ſyluas, hæc prata, hos fontes intuebor. Sic cõtrà, ad erigendam ſpem ægroti penè deſperati, dicitur Iob 33.num.27. *Reſpiciet homines.* Lege ibi Pinedam. 144

Hæc cùm perſpicua huius loci ſententia ſit, periphraſis illa hominis, qua *habitator quietis* nominatur, non mediocrem difficultatem affert. An quidquam eſt, quod minùs quadret in hanc ærumnoſam, & turbulentam vitam, quæ veluti mare turbatum ventis, ac fluctibus, ſic ipſa, aſſiduè reciprocante variarum calamitatum æſtu exagitata, nũquam conquieſcit, quàm eam quietem appellare? Diſtraxit interpretes hæc difficultas in varias explicationes. Forerius Hebraicam vocem ait, totum humanæ vitæ curriculum, atque ſpatium denotare. Iſidorus Clarius *orbem vertit.* Tigurina. *Seculũ.* Regia. *Tempus.* Agelius verò trahit ad ſignificandam *caliginẽ, defectũq; lucis*; nã qui in hac vita ſumus, in denſiſſimis errorũ tenebris, & alta ignorationis caligine verſamur. Hector Pintus repetitionem arbitratur membri ſuperioris per epexegeſim. Perinde ac ſi dicat. Si deceſſero è vita, non videbo Deum factum hominem, qui eſt habitator quietis, & æternæ beatitudinis. Ianſenius, & Adamus. Neque videbo ampliùs populum Domini 145

 poſt

poſt percuſſum Sennacherib in pace, & quiete feliciter habitãtem. Oſorius. Iam non potero hominibus benignè facere, ciuium mores diſciplina æquabili, hoc eſt, pacis fœdere, deuincire.

146 Germana intelligentia petenda eſt ex proprietate Hebraicæ vocis, *Hedel,* quæ eſt à radice *Hadal.* Radix autem propriè ſignificat, ceſſare, quieſcere, deficere: etiam cùm de morte ſermo eſt. Iob. 3. num. 17. *Ibi impij ceſſauerunt à tumultu.* Deuteron. 15. num. 11. *Non deerunt pauperes in terra.* Iudicum. 5. num. 7. *Ceſſauerunt fortes in Iſraël, & quieuerunt.* Ierem. 51. num. 30. *Ceſſauerunt fortes Babylonis à prælio.*

Præclarè itaque vertitur ab Aria Montano, in commentario vox *Hedel, ceſſatio.* Quod idem eſt, ac quies: hoc eſt, diſceſſus ex hac vita. Forerius ipſe in verſione noua, quam è regione adiunxit veteri, eamdem vocem ita reddit: *ſæculum deficiens.* Tacitè enim opponit Ezechias breuiſſimo huius vitæ curriculo, anguſtis, ac perexiguis circunſcripto terminis, perennem illam æternitatem, quæ nos manet in omnem poſteritatem conſequentium ſæculorum duratura. Eò qui iam commigrarunt, non habitatores quietis, id eſt, ceſſationis, defectioniſque vitæ, ſed æui interminati incolæ iure vocabuntur.

147 Et verò conſentaneum rationi fuit, vt moribundus Rex, & elapſam iam velociſſimè ſuam ætatem, non ſecùs, ac temporis duntaxat momentum, punctumque reſpectans, huius mundi incolas, qui vt habetur apud Amos, ex Edit. LXX. cap. 6. n. 5. fluxa hæc, ac citò peritura, *quaſi ſtantia putauerunt, & non quaſi fugientia;* habitatores quietis, hoc eſt, extremæ, & vltimæ defectionis vitæ nominaret. Rectiſſimè enim hius vitæ breuitas ex eius termino æſtimatur: nihílque videtur diuturnum, vbi peruenitur ad extremum. Sapientiſſimè ait Hieronymus in epitaphio Nepotiani [Inter eum, qui decem vixit annos, & eum, qui mille, poſtquàm idem vitæ finis aduenit, & irrecuſabilis mortis neceſſitas: tranſactum omne tantumdem eſt.] Congruenter itē Seneca Epiſtola 49. [Infinita eſt velocitas temporis, quæ magis apparet reſpicientibus: nam ad præſentia intentos fallit: punctum eſt, quod viuimus, & adhuc puncto minus.] Itaque reſpicientibus ocyſſimè decurſam vitam, ea minor puncto fuiſſe videtur: atque adeò tota nihil eſſe aliud, niſi vt ſapiens quidam dixit, *naſci, denaſci; oriri, aboriri.* Ac proinde quies, ceſſatio, ſiue deceſſus, iure, ac meritò nominatur.

Talis apparebat antè acta vita, etſi longiſſima fuiſſet, illis, qui clamabant, Sapientiæ 5. num. 13. *Nos nati continuò deſiuimus eſſe.* Iob etiam totius vitæ decurſum nihil prorſus eſſe arbitrabatur, capite 7. numero 16. *Nihil enim ſunt dies mei.* Neque aliter æſtimabat Regius vates, cùm voce huic, quam verſamus, ſimillima, dicebat. Pſalm 38. n. 6. *Subſtantia mea tanquam nihilũ ante te:* vertit Hieronymus Hebraica, *& vita mea quaſi non ſit in conſpectu tuo.* Sed ſciendum eſt Hebræam vocem *Heled,* Metatheſi litterarum duntaxat, vt placet doctioribus, diſcrepare ab ea, quæ ſubeſt in hoc Iſaiæ loco, ac proinde ceſſationem, & quietem, ſeu deficientem quamdam durationem ſignificare. Vox item Græca *hypoſtaſis*, quam vſurpant LXX. non perinde accipienda eſt, vt metaphyſici ſolent, pro ſubſiſtentia, ſiue vltimo termino naturæ; ſed pro quadam exiſtentiæ permanentia, & duratione, ſiue momentanea, ſiue diuturna ſit. Aquila ſcienter illuſtrauit, & conſentaneè Latino interpreti in hoc Iſaiæ loco, *Catadyſis, Occaſus, atque veſpera mea* (tantùm non dixit, quies,

Note: margin numbers 148 (beside "Talis apparebat antè acta vita, etſi") and 149 (beside "rationem ſignificare. Vox item Græ-") appear in the right margin.

quies, & ceſſatio mea,) *propemodùm non eſt ante te.*

NVMERVS XII.

Generatio mea ablata eſt, & conuoluta eſt à me, quaſi tabernaculum paſtorum.

150 NON poſſum aptioribus, quam Hieronymi verbis, excerptis ex commentario, hunc locum illuſtrare. [Fleuit Ezechias fletu magno, propter promiſſionem Domini ad Dauid, quam videbat in ſua morte perituram. Eo enim tempore Ezechias filios non habebat: nam poſt mortem eius Manaſſes, cùm duodecim eſſet annorum, regnare cœpit in Iudæa: ex quo perſpicuum eſt, poſt tertium annum conceſſæ vitæ, Manaſſem eſſe generatum. Ergo iſte omnis eſt fletus, quòd deſperabat Chriſtum de ſuo ſemine eſſe naſciturum.]

151 Conſentaneè Auctor libri de Mirabilibus Scripturæ lib. 2. c. 28. apud Auguſtinum tomo 3. idcirco aſſerit Ezechiam mortem ſuam deplorare, quia ſine liberis decedebat. [Quia in Chriſti venturi generatione ſui generis proſapiâ in throno Dauid lucernam non dereliquit. [Confirmant hanc explicationem LXX. qui non ſolùm hîc legũt, *defecit ex cognatione mea,* hoc eſt, ſine ſobole decedo; ſtirps Regia meo interitu funditus exciſa eſt; verùm illa verba n. 19. *Pater filijs notam faciet veritatem tuam*, ſic in hanc ſententiam illuſtrant LXX. *ab hodie enim filios faciam, qui annunciabunt iuſtitiam tuam.* Forerius etiam in ſua verſione noua, ita exprimit verſiculum 10. *Ego dixi: In ſilentio dierum meorum, ibo ad portas inferi.* Explicárque in commentario, *cum ſilentio dierũ meorum morior.* Ideſt, non relicta prole, teſte vitæ meæ: abſque filio, qui me vixiſſe teſtetur.

Sed in eo valde diſſentio ab hoc 152
ſacræ linguæ ſcientiſſimo interprete, qui non dubitanter aſſeuerat vocem *Dor*, quam Latinus *generationem* hîc vertit, ſeriem, ſeu reuolutionem vitæ ſignificare, ac proinde reddit in noua ſua verſione. *Series vitæ meæ receſſit, & euanuit à me.* Conſequentérque noſtram, atque adeò communem huius loci explicationem prorſus excludit. Immeritò ſanè; nam vt demus, illum ſignificatum in Hebraicum nomen aliquando conuenire; ſed luce meridiana clarius eſt, eandem vocem *Dor*, ſobolem etiam, poſteritatem, ac prolẽ frequentiſſimè denotare. Omit- 153
to exemplum, quo id confirmat Agelius, ex Pſalm. 111. nu. 2. *Potens in terra erit ſemen eius: generatio rectorum benedicetur.* Occurrunt enim clariora verba illa editionis vulgatæ Ioſue 22. numer. 27. *In teſtimonium inter nos, & vos: & ſobolem noſtram, veſtrámque progeniem.* Ita leguntur Hebraicè. *Et inter generationem noſtram poſt nos.* Vbi ſubeſt idem nomen *Dor.* Quod expreſſerunt LXX. *ton tecnon: inter filios, ſiue inter liberos noſtros.* Quis hîc poterit tam aperto teſtimonio refragari? Accipe alia non minus perſpicua, ex capit. 30. Prouerb. numer. 11. 12. 13. & 14. vbi quater inculcatur vox Hebraica *Dor. Generatio, quæ patri ſuo maledicit, & quæ matri ſuæ non benedicit*, &c. Quis eſt tam plumbeus, qui non videat, frigere prorſus hîc ſententiam, ſi Latinè exprimatur, ſeries, aut reuolutio vitæ, quæ patri ſuo maledicit? Certè LXX. in omnibus quatuor locis, (quæ extant apud ipſos capite 24.) conſtantiſſimè reddiderunt. *Ecgonon cacon*, ideſt, *filius malus.*

Non erit abs re, illud hîc obiter 154
adnotare: vniuersè fuiſſe olim ſummo probro, atque dedecori in populo Iſraëlitico, non procreare liberos. Sic

ſterilis Rachel, vbi primùm peperit filium, gratias Deo agens, dixit Geneſis 30.num.23. *Abſtulit Deus opprobrium meum.* Sic ancilla illa exprobrauit Saræ, Tobiæ 3.num.9. *Ampliùs ex te non videamus filium.* Sara autem in oratione perſiſtens, nu.11. *Cum lacrymis deprecabatur Deum, vt ab iſto improperio liberaret eam.* Vide Expoſitores Iſaiæ, circa illa verba cap.4. numer.1. *aufer opprobrium noſtrum.*

155 Obſeruo etiam, apud Romanos honori duci ſolitum, quàm plurimos liberos procreaſſe. Hoc ſignificat Tacitus libr.2.Annal.[Plerique nitebantur, vt numerus liberorum in Candidatis præpolleret, quod lex iubebat.] Gelius verò apertè prodit, lib.2. c.15. [Priori ex Conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſt. Non qui plures annos natus eſt, ſed qui plures liberos, quàm collega, aut in poteſtate habet, aut in bello amiſit.] Nec minùs diſertè Plinius lib.7. Epiſtolarum. [Caleſtrium familiariſſimè diligo: ſimul quæſtores Cæſaris fuimus: ille me in Tribunatu liberorum iure præceſſit.]

156 Quod ad tabernaculi ſimilitudinem attinet, quam hîc vſurpat Ezechias, latiſſimus ſe nobis aperiebat campus accuratæ explicationis huius ſimilitudinis, tam crebrò ab Scriptura, & Patribus frequentatæ. Sed ea excurſione lubens ſuperſedeo, tum quia, verum vt fatear, parū ad rem præſentem mihi videtur ſpectare: vbi non comparat Ezechias cum tabernaculo corpus ſuum, ſed orbitatē liberorum cum tentorij paſtorij amotione contendit. Tum quia hoc labore accuratiſſimè perfuncti ſunt Pineda in ea verba Iob.18.n.14. *Auellatur de tabernaculo ſuo fiducia eius.* Maldonatus in id Ioannis 1. num. 14. *& habitauit in nobis:* legitur enim Græcè *eskenoſen*, ideſt, in tabernaculo in nobis habitauit. Lorinus explicans illud 2.Petri 1. num.13. *Quamdiu ſum in hoc tabernaculo,* & numer.14. *certus, quòd velox eſt depoſitio tabernaculi mei.* Iuſtinianus in illa verba Pauli 2. Corinth.5. num.4. *Nam & qui ſimus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus grauati.* Denique eruditiſſimus Biſciola ex Platone, Triſmegiſto, Democrito, & Cicerone libr.11. Horarum ſubceſiuarum cap.24.

Hîc verò tota vis ſimilitudinis in eo cōſiſtit, quòd quemadmodum paſtores, inſtar illorum, de quibus Horatius libr.3. Ode 24. *Campeſtres melius Scythæ, quorum plauſtra vagas ritè trahunt domos;* tantiſper figunt alicubi tentoria, dum paſtionis ratio exigit. At vbi aliò commigrandum eſt, refixo, & conuoluto tabernaculo, ne veſtigium quidem relinquunt vllum. Sic Ezechiæ ſoboles, Ezechia ipſo orbato liberis, de medio ſublato, ſic prorſus abolita, & extincta eſt, vt ne ſcintilla quidem vlla remaneret, vnde igniculus ſuſcitari, & lucerna regalis familiæ rurſus accendi poſſet. Ita ſolet Scriptura extremam vaſtitatem hac ſimilitudine declarare, Iſaiæ 24.n.20. *Et auferetur, quaſi tabernaculum vnius noctis.* Sic exponit Maldonatus verba illa Thren.2.nu.6. *Diſſipauit, quaſi hortum tentorium ſuum: demolitus eſt tabernaculum ſuum:* & illa Ieremiæ 43. num.13. *Sicut amicitur paſtor pallio ſuo, & egreditur.* Lege Delrium tomo 1. adagio 684. in id Iſaiæ 1.num.8. *Derelinquetur filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & ſicut tugurium in cucumerario.* Et adagio 987. ex Micheæ 1. num.6. iuxta LXX. *Ponam Samariam in pomorum cuſtodiam.* 157

Præciſa eſt velut à texente vita mea: dum adhuc ordirer, ſuccidit me.

Est totum hoc elegantiſſimum Ezechiæ canticum venuſtiſſimis metapho- 158

metaphoris, tanquam vermiculato emblemmate diſtinctum, picturatúmque. Nouam itaque doloris cauſam, quæ ægrotantis animum acriter pungebat, atque adeò exulcerabat, ſub egregia allegoria vix dum orſæ, & inchoatæ telæ, ſed in primis filis repentè præciſæ, modò repræſentat. Augeſcit videlicet inſitus mortis ſenſus, cùm immaturè, inopinatóque deceditur.

159 Conſtans eſt veterum Patrum ſententia, Ethnicos illos, profanæ ſapientię antiſtites, Philoſophos, atque Poëtas pleráque hauſiſſe ex ſacris monumentis, ea tamen ſuis referſiſſe, atque inquinaſſe fabulis, & mendaciis impudentiſſimis ſplendorem veritatis obſcuraſſe. Exéplo ſint, in re omnium ſermone peruagata, diluuium Deucalionæum, & ſuperbiſſima Gigantum pugna, cum ipſis cœlitibus commiſſa, ex Noëtico diluuio, & Babylonica turri exſtructa à Gigantibus, adſperſis figmentis, deflexa, atque detorta. Quare etiam, atque etiam probo Agelij coniecturam exiſtimantis ea, quæ Poëtæ de tribus Parcis vnius cuiuſque vitę fila deducentibus, abrũpentibúſve fatalia ſtamina finxerunt, ex præſenti Iſaiæ loco, aliíſque ſimilibus, deprompſiſſe, figmentis verò ſuis commaculaſſe. Affirmat hoc Agelius in ea verba. Pſalm. 87. num. 5. *Et ipſi de manu tua repulſi ſunt.* Quæ ſic explicat Agelius ex Hebræo: perinde quaſi Dei manu fila vitæ illorum exciſa ſint, & ſtamina detruncata.

160 Eſt autem inſignis locus Ezechielis 37. numer. 11. *Periȷt ſpes noſtra, & abſciſſi ſumus.* Subeſt Hebraicè *Ticua.* Quæ vox ſpem ſignificat, & filum, vt probat Pagninus in Theſauro ex Ioſue 2. num. 18. & nu. 21. Magis tamen aſſentior Mercero, qui ex proprietate radicis *Caua*, ideſt, colligere, agglomerare, & congregare aptè deducit potiùs ſignificare glomum, orbem ſcilicet illum, in globi figuram, ex filis nendo deductis conuolutum, & implicatum colo. Itaque rectè vertas Ezechielis locum, *periȷt glomus noſter, & ſucciſi ſumus.* In eandem explico ſententiam verba illa, Prouerb. 23. num. 18. *Habebis ſpem in nouiſſimo, & praſtolatio tua non auferetur.* Cùm enim ſubſit idem nomen in poſteriori membro, & verbum *Carat* in germano ſuo ſignificatu ſit *ſuccidere*, propriiſſimè reddas totam comprehenſionem, *erit tibi nouiſſimum, & glomus tuus non ſuccidetur.*

Sed venia mihi ſit, ad meliùs percipienda hæc ipſa Scripturæ loca, vnde Poëtæ Parcas ſuas effinxerunt, tantiſper digrediendi ad totam iſtam fabulam enucleatiùs explicandam. Res erit non iniucunda ſcitu: ab eo certè, quem enodamus, loco, minimè aliena. Tres omnino Parcas vitæ, necíſque noſtræ præſides ſuperſtitioſa excogitauit Antiquitas. Quarum vna colum geſtabat, lana obuolutum, altera fila ſenſim è lana deducebat, colóque agglomerabat. Tertia denique cùm fato præſtitutum aderat temporis momentum, repentè ſtamina ſecabat, vitámque præcidebat. Eleganter eas depingit Catullus in Epithalamio Tethydis. 161

Æternúmque manus carpebant ritè laborem:
Laua colum molli lana retinebat amictam;
Dextera tũ leuiter deducẽs fila ſupinis
Formabat digitis, tum prono in pollice torquens
Libratũ tereti verſabat turbine fuſum. 162

Parcarum porrò crebra mentio apud Poëtas. Martialis libr. 9. epigr. 18. ad Æſculapium.

Latona venerande nepos, qui mitibus herbis
Parcarum exoras penſa, breueſq; colos.

Horatius

Horatius libr.2. Ode 3. *Dum res, & ætas, & ſororum fila trium patiuntur atra.* Quo in loco miror, non obſeruatum à Lambino, pulla à Parcis deduci ſtamina, aut infœlicibus, aut iam, iámque morituris. Ouidius 2. Faſtorum.

Vltima voluentes orauit penſa ſorores,
Vt traheret parua ſtamina pulla mora.

Martialis libr.6. epigr.58.

Si mihi lanificæ ducunt non pulla ſorores
Stamina, nec ſurdos vox habet iſta Deos.

163 Nam candida, aureáve fila deducebantur fœlicibus, diúque victuris. Statius libr.1. Syluarum in Epithalamio Stellæ.

Ergo dies aderat Parcarum conditus albo
Vellere.

Accommodatéque Martialis Iuliam effingit quaſi Parcarum præſidem, celebréque illud aureum vellus in aurea fila deducentem, libr.6. epigr.3.

Ipſa tibi niueo trahet aurea pollice fila,
Et totam Phrixi Iulia nebit ouem.

Atque ſub eadem hac fictione aurati velleris extat heroicum carmen Hieronymi Amalthæi ad Pium IV. quo neſcio, an vnquam legerim concinnius, elegantiúſve poëma: ſed quia longius eſt, quàm vt hîc deſcribendum totum videatur, clauſulam duntaxat venuſtiſſimam attexam.

Sed quid ego, ô nentes vitalia penſa puellæ,
Aſpicio his oculis? decreſcunt ſtamina, dum vos
Aſſiduo nimium veſtitis pollice fuſum.
Nete Deæ optati paulatim Principis annos,
Et lenta tenuate manu tam nobile vellus,
Et trahite ad ſeros hæc aurea ſecla nepotes.

164 Age verò Parcarum nomina à Græcis formata verbis, atque è re commodiſſimè ficta videamus. Prima ab ipſo nendi opificio Cloto nominatur. Altera Lacheſis, ideſt, *ſortitio*, à *Lagchanin*, ideſt. *ſortiri*, quaſi ſortitò vitæ ſpatia hominibus obtingant. Hæc enim eſt, quæ fila ducit. Martialis libro 1. epigr.89.

Cùm mihi ſupremos Lacheſis perneuerit annos.

Huius item nominis veſtigium in ſacris monumentis reperimus. Nam vbi legitur in Hebraico textu Pſalm. 30. numer.16. *In manibus tuis tempora mea,* reddiderunt LXX. *In manibus tuis ſortes meæ.* Voluerunt nimirùm ſapientiſſimi viri (vt doctè ibi obſeruat Agelius) Parcarum fabulas corrigere, ad verámque ſententiam traducere. Aſſerebant Poëtæ ſpatia vitæ cuique, vel fato obtingere, aut ſorte ſua temerè euenire, vnde Parcarum vnam Lacheſim, hoc, eſt ſortitionem appellabant. Hoc mendacium refutarunt LXX. & ſortitionem omnem in Dei manu eſſe dixerunt: ab eo vitæ ſpatia mortalibus tribui, ab eo propagari: ab eo denique pro æterno ſuo conſilio, arbitratúque finiri: licèt ſortitò, & quoſi temerè hominibus hæc accidere videantur: quia latentes in abdito Deitatis pectore tantæ varietatis cauſas inueſtigare non poſſumus.

Tertia demum Parca vocabatur 165 Atropos: ad verbum reddas *inuertibilis*, aut ſi Latiniùs mauis, inexorabilis, implacabilis, inflexibilis. Quia fatalis illa moriendi neceſſitas, vbi adeſt inſtans præſtitutum, nullo modo flecti, aut immutari poteſt. Tibullus, libro 1. eleg.7.

Hunc cecinere diẽ Parcæ fatalia nentes
ſtamina non vlli diſſoluenda Deo.

Martialis libr.3.

Lanificas nulli tres exorare puellas
Contingit, obſeruãt, quẽ ſtatuere diem.

Huius

Huius Parcæ munus eſt, fixo illo, ac longè antè præfinito temporis puncto, vitæ filum reſecare. Martialis lib. 9. Epigr. 78.

Inuidit de tribus vna ſoror,
Et feſtinatis incidit ſtamina penſis.

Recitat in cõmentario illius loci Raderus noſter vulgò iactatum verſum.

Clotho colum retinet, Lacheſis net, & Atropos occat.

166 Iam verò fixam, & ſtabilem ex hac vita decedendi neceſſitatem, ante omnam æternitatem à Deo decretam, cùm adeſt diuinitus præſtituta dies, nullis opibus, nullis viribus, aut arceri, aut retardari poſſe, quis dubitet, profanos ſcriptores etiã è ſacris hauſiſſe? Extat vetuſtiſſima Iobi ſententia, cap. 14. num. 5. *Breues dies hominis ſunt: numerus menſium eius apud te eſt: conſtituiſti terminos eius, qui præteriri*

167 *non poterunt.* Quòd ſi etiam fila præciſa, & abrupta ſubitò ſtamina deſideres, ſuppetit elegans locus Pſalm. 89. num. 10. *Quoniam ſuperuenit manſuetudo, & corripiemur*, ideſt, celerrimè rapiemur ex hac vita. Hebraica vertit ad verbum Genebrardus: *quoniam tonſio velox eſt, & euolabimus.* Qui explicationis gratia protinus adiungit. *Alluſio Poëtica eſt, vt cùm apud noſtros Parcæ filum vitæ noſtræ ducere, & ſecare memorantur.* Symmachus ita reddidit Græcè: *exciſi enim ſubitò auolamus.* Sumpta videlicet metaphora à filo præciſo ex vellere, vnde ducebatur: quod plerumque vento raptum euolare ſolet.

168 Neque minùs frequens eſt in arcano ſermone altera, ab hac, quam explicuimus, parcè deflexa, telæ ſimilitudo: quam circa illa verba Iob 7. num. 6. *Dies mei velociùs tranſierunt, quàm à texente tela ſucciditur*, luculentè ſic explicat Gregorius lib. 8. Moralium cap. 7. [Sicut tela filis, ſic vita mortalis diebus ſingulis proficit: ſed quo ad augmentum proficit, eo ad inciſionem tendit.]

Ex hac ſimilitudine ducuntur verba illa Pſalm. 138. n. 15. *ſubſtantia mea in inferioribus terræ:* ſi Hebraicam lectionem expendas, quam ſic illuſtrant ex antiquioribus Symmachus, è recentioribus autem Genebrardus, & Agelius: *variegatus ſum*, ideſt, *variè contextus, & quaſi polymito opere elaboratus in vtero matris.* Variegatum autem ſe eſſe dicit, quòd multis, diuerſiſque partibus, tãquam verſicoloribus filis, compoſitus ſit: nimirùm oſſibus, neruis, cartilagine, carnibus, &c. Nec de- 169
ſunt, qui huc etiam trahant verba illa Iob cap. 38. num. 36. *quis poſuit in viſceribus hominis ſapientiam?* ea enim ſic leguntur apud LXX. *Quis dedit mulieribus texturæ ſapientiam, aut variegandi ſcientiam?* Solus videlicet Deus eſt, qui polymitam hanc humani corporis telam, in maternis viſceribus; & mirabili artificio orditur, & accuratiſſimo opere pertexit.

Hæc autem tela adeò fragilis eſt, 170
vt vix dum orſa repentè præcidatur. Quàm multi vix dum editi, atque ſuſcepti in lucem, ab ipſo vitæ limine ſubitò reuocantur? *Dum adhuc ordirer* (inquit Ezechias) *ſuccidit me.* Nihil mirum, ſi tenuiſſima, & delicatiſſima tela in primo ſtatim ſtamine abrumpatur. An in hoc genere quidquam fingi poteſt, aut excogitari fragilius, quàm arenearum tela? Eo ſymbolo denotare ſolet Scriptura: quod maximè imbecillum, & contemptiſſimum eſt. Iſai. 59. num. 5. & 6. *telas araneæ texuerunt: telæ eorum non erunt in veſtimentum, neque operientur operibus ſuis.* Iob 8. numero 14. *ſicut tela aranearum fiducia eius.* Oſeæ cap. 8. numero 6. *in aranearum telas erit vitulus Samariæ.*

Atqui tela hæc humanæ vitæ prorſus aranearum tela eſt: vt mirandum valdè ſit, tamdiu illam durare, 171

ac non potiùs quolibet flatu, aut perleui incurſu ſtatim abrumpi. Pſal.89. num. 9. *Anni noſtri ſicut aranea meditabuntur:* ideſt, æſtimabuntur: inſtar telæ aranearum erunt. Vbi obſeruandum eſt, *araneam* apud Latinos Scriptores pro ipſa beſtiola, aut pro eius tela ſumi, vt doctè probant Delrius tomo 2.adag.104. & Lorinus Pſalmo 38.verſ.12.& vtraque ſignificatio mirificè quadrat in hunc locum, & in
172 eumdem ferè ſenſum recidit. Nam ſicut aranea ſeſe euiſcerat, & exhaurit, ad texendam telam, qua innoxia venatur,& interimit animalcula: itaque ſtudiũ eius omne nihil eſt aliud, quàm fraus, laqueus, & rete: quod tamen interdum in ipſius recidit caput, ſcopis enim circumductis, è tela ſe proripiens faciliùs in terram decutitur, pedibúſque calcatur: ſic plerique mortales araneæ telas ad circumueniendos alios ordiuntur, quæ tamen,& fragiles ſunt,& vanæ, ac proinde momento reſecantur.Sępe etiam texentibus pernicioſæ: nam eiſdem telis, quaſi vinculis quibuſdam conſtringuntur, capiuntúrque: id, quod maximè contingit auaris,nam ad coaceruandas opes,quaſi ad texendas aranearum telas,viſcera ipſa profundunt. Eccleſiaſtici 10. num.10. *Nihil eſt iniquius,quàm amare pecuniam:hic enim & animam ſuam venalem habet:quoniam in vita ſua proiecit intima ſua.* Sed in ipſas telas aranearum, quas tanto ſudore texuerunt, quaſi in laqueos acerrimè conſtringentes induuntur. Eccleſiaſtes 5. num. 12. *Diuitiæ conſeruatæ in malum Domini ſui.*

173 Eamdem araneæ cum vita noſtra ſimilitudinem reperimus Pſalm. 38. n. 12. *Et tabeſcere feciſti ſicut araneam animam eius.* Enim verò,vt ſumma huius telę fragilitas viuis coloribus,quaſi in tabella depicta, oculis ipſis cerni poſſit:agè,quid fragilius ea tela,quam ſine cultro, aut inciſione vlla, repentinum quoddam gaudium, vel ſubitus mæror,aut pudor abrumpit? Mitto Anacreontem Poëtam acino vuæ paſſæ pertinaciùs in faucibus hærente: Fabium verò Senatorem vnico pilo in lactis hauſtu gutturi tranſuerſo, ſtrangulatos. Auctores ſunt Plinius lib.7.cap.7. & Valerius Maximus lib.
9.cap.12. Quis non obſtupeſcat,Chi- 174
lonem Spartanum, dum victorem Olympiæ filium amplectitur præ gaudio inter filij amplexus animam efflaſſe? refert Plinius lib.7. cap.32. Quis non admiretur Clidemum Athenienſem, dum victor ipſe ab hiſtrionibus ob præſtantiam auro coronatur, repentè obiiſſe? Tertullianus libro de anima capite 52. Sophoclem, cum in certamine tragædiam dixiſſet,ancipiti ſententiarum euentu diu ſolicitum, victorem denique renunciatum, ſubitò præ gaudio expiraſſe? Valerius Maximus lib.9. cap.12. Quis non tacita miſeratione proſequatur Romanam illam Matronam, cui filij mors falsò nunciata fuerat,ad primum conſpectum redeuntis è prælio ſoſpitis filij, repentino gaudio exanimatam? Liuius libro 2. Decade 3. Plinius lib. 7. cap. 58. Valerius Maximus lib. 9. cap.12.

Illud verò,quod refert Gelius libr. 175
3.cap.15.& miſerationem, & admirationem elicit. Habuit Diagoras tres filios adoleſcentes, ſingulos in ſingulis certaminibus præſtantes, eóſque omnes vidit vincere,coronaríque eodem Olympiæ die. Cùm verò illi certatim ad Patrem accurrerent, ſuauiarentur, coronáſque ſibi detractas illius capiti imponerent: cùm gratulabundus populus eò conuolaret, ac flores vndique in talium filiorum parentem iaceret: in ipſo ſtadio, inſpectante populo, in oculis, ac manibus filiorum, animam exhalauit. Heu

morta

mortalium dementiam! Eant nunc, qui tam fragilem ordiuntur, texúntque vitæ telam; & vix dum poſt longa, ac diuturna ſæcula præcidendam fore, ſibi temerè polliceantur. Sapienter concludit Tertullianus cap. 52. lib. de Anima [Vis eſt & illa nauigiis, cùm longè à ſaxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quaſſata decumanis, adulante flatu, labente curſu, lætante comitatu, inteſtino repentè perculſu, cum tota ſecuritate deſidunt. Non ſecùs naufragia ſunt vitæ etiam tranquillæ mortis euentus.]

De mane vſque ad veſperam finies me.

176 Hebraica, nullo ſententiæ diſcrimine, ſic vertas: *à die vſque ad noctem conſumes me.* Atque hæc ipſiſſima verba rurſus inculcantur num. 13. continent ſcilicet luculentam deſcriptionem breuitatis humanæ vitæ, quæ tantam huius telæ fragilitatem conſequitur: adeò exiguis terminis circumſcribitur totius vitæ periodus, vt rectè æſtimantibus vnius diei inſtar eſſe videatur. Si conferatur illa quidem cum æternitate, breuior etiam ſpatio diurno meritò apparebit. Aurea ſunt in hanc ſententiam Ciceronis verba in prima Tuſculana [Ariſtoteles ait, beſtiolas quaſdam naſci, quæ vnum diem viuant; ex his igitur hora octaua, quæ mortua eſt, prouecta ætate mortua eſt: quæ verò occidente ſole, decrepita: eò magis ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſſimam ætatem cum æternitate: in eadem propemodùm breuitate, qua illæ beſtiolæ, reperiemur.] Hoc nimirum eſt, quód aſſeruit Eccleſiaſt. c. 18. num. 8. *Numerus dierum hominum, vt multum centum anni: quaſi gutta aquæ maris deputati ſunt: & ſicut calculus arenæ, ſic exigui anni in die æui.* Et Eccleſiaſt. 11. num. 8. *Meminiſſe debet tenebroſi temporis, & dierum multorum: qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.*

Regio etiam Vati longiſſima noſtra ætas, æternitati collata, ſimilis omnino videtur non diei, cùm ſenſim agitur, & matutino tempori per interualla ſuccedit verſpertinum: ſed diei, quæ iam effluxit; cuius nihil reliquum eſt. Pſalm. 89. num. 4. *quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies heſterna, quæ præteriit.* Conſentaneè Petrus Epiſt. 2. cap. 3. num. 8. *Vnus dies apud Dominum, ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies vnus.* Itaque tota vita Mathuſalem, qui vnus mortalium omnium quàm diutiſſimè vixit, & annum attigit nongenteſimum ſexageſimum nonum, Geneſ. 5. num. 27. ſi cum æternitate comparetur, vix vnius diei inſtar obtinet. Memorátque Irenæus ſub finem lib. 5. quoſdam exiſtimaſſe, propterea denuntiatum Adamo fuiſſe Geneſ. 2. num. 17. *In quocunque die comederis ex eo, morte morieris*; quia ſic reuera accidit: poſt eſum enim pomi vetiti Adam viuendo non expleuit diem vnum, quia ad milleſimum annum non perueniit. 177

Sed in præſenti loco Ezechias non reſpiciens ad æternitatem, ſed vitæ ſuæ breuitatem attendens, perexiguo quidem ſpatio, hoc eſt, non integræ diei artificialis, ſed quamdiu Sol ab ortu ſuo in Occaſum vergit, eam circumſcribit. *De mane*, inquit, *vſque ad veſperam finies me.* Cui mirificè conſonat Propheta Regius, Pſalm. 89. n. 6. *Mane ſicut herba tranſeat, mane floreat, & tranſeat: veſpere decidat, induret, & areſcat.* Vbi comparat noſtram vitam cum decidua, diurnáque herba: quæ primo mane veſtita frondibus, & roris guttulis aſperſa, amæniſſimè vireſcit. Sic videlicet pueritia viridis ſpei, ac ſucci plena oculos paſcit. Deinde tamen herba calore ſolis tepefacta 178

flores emittit: ſic pubeſcẽs adoleſcentia floret. Tandem æſtu ſolis exuſta herba langueſcit,& humore exſiccato duratur,ac decidit; ſic etiam vita noſtra laboribus exercita, exhauſto ſucco, vergentéque ſenio, feſtinanter ad interitum venit.De hac ſolſtitiali herba, quæ vnum duntaxat diem durat, lege Delrium tom.2.adagio 103.

179 Floribus frequentiùs conuenit tam exigua duratio; qui vnico die vigent, & propterea à Græcis vocantur *hemerocallis*. Cum his caducis floſculis ſæpe in ſacro ſermone vita noſtra comparatur. Iacobi 1. num. 10. *Sicut flos fœni tranſibit: exortus eſt enim Sol cum ardore,& arefecit fœnum, & flos eius decidit*. Sic Eccleſ.14.num.18. Iſaiæ 40. num.6. Iob 14. num.1. & 1. Petri 1. num.24.Egregiè Plinius lib.21.cap.1. [Flores Natura in diem gignit:magna hominum admonitione, quæ ſpectatiſſimè floreant, celerrimè marceſcere.] Lege poëma Virgilij de Roſa. *Quàm longa vna dies,ætas tam longa roſarum.* Sapientiſſimè itaque Nazianzenus oratione in laudem Cæſarij. [Inſomniũ fumus inſtabile,ſpectrum, quod veſtigium non habet: puluis, vapor,ros matutinus,flos pro tempore naſcens, atque marceſcens.]

180 Neque ſunt meliore conditione, vel Imperatores,vel Reges:quippe, & ipſi homines nati. Eccleſiaſt.10.n.12. *Sic & Rex hodie eſt, & cras morietur.* Cui accinit Senecæ chorus in Thyeſte poſt Actum 3.

Ima permutat breuis hora ſummis:
Ille, qui donat diadema fronti,
Quem genu nixæ tremuere Gentes;
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.

Perpende, quàm momentanea ſit regalis felicitas.Vnde meritò celebratur verſus ille Euripidis,quem recitat Plutarchus in libello conſolatorio ad Apollonium: *non eſt ſtabilis felicitas, ſed in diem durans*. Quo in loco Demetrius Phaleræus Poëtam, alioqui laudatum, reprehendiſſe legitur, qui non vnum diem, ſed temporis punctum dicere debuerit. Cauſam acutè reddit Seneca lib.7.naturalium Quæſtionum cap.32. [Fluit tempus,& auidiſſimos ſui deſerit. Nec quod futurum eſt, meum eſt, nec quod fuit: in puncto fugientis temporis pendeo.]

Pindarus omnium optimè videtur 181
hanc celerrimam vitę breuitatem vnico expreſſiſſe verbo; dum eam totam vocat in Pythiis,Hymno 8.*Skias onar*, ideſt,*vmbræ ſomnium*.Nihil eſt inanius vmbra: videtur illa quidem eſſe, cùm nihil ſit. At hac quoque reperit Pindarus inanius quiddam; nempe ſomnium ipſius vmbræ. Lege Adagiographum illuſtrantem tritum illud vetuſtate prouerbium, *homo bulla*.

Sed quando huc incidimus, exiſti- 182
mo nullum fortaſſe ſymbolum, non dicam in tota natura reperiri, ſed ne cogitatione quidem ipſa fingi poſſe: quod aptiùs, & ſignificantiùs exprimat, quàm bulla, tum fugacitatem, tum miram fragilitatem, & varietatem humanæ vitæ. Videre enim eſt, cùm pluit, tenuiſſimas bullas repentè tumere in aquis, & magnificè ſe ſe efferre, capútque attollere, ac pellucidam illam ſpeciem oculis obuerſantem, quaſi in pompa oſtentare. Sed totus ille tumor,atque ſplendor,nihil habet ſolidi; inaniſſimus duntaxat ſubeſt ventus.Itaque aliæ ſimul atque exortæ ſunt, momento euaneſcunt; aliæ quidem paulò diutius durant,ſed omnes breuiſſimo diffluunt interuallo;aliæque aliis per momenta ferè ſingula ſuccedunt. Quis hîc non videat 183
non adumbratam modò,ſed viuis coloribus expreſſam mortalitatis imaginem? Neque verò hoc luculentiſſimum bullæ ſymbolum deſideratur in Scriptura.Vbi nos legimus Pſalm.89.

num.5.

num. 5. *Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt:* vt aduertit Genebr. Hyſterologia eſt ſic ordinanda. *Eorum anni erunt ea, quæ pro nihilo habentur.* Subeſt Græcè in poſteriore membro vnicum duntaxat nomen, apud LXX. *exudenomata.* Quod tota hac periphraſi illuſtrauit Vulgatus: &, ſi fingere vocabula liceret, ita Latinè reddi poſſet; *eorum anni erunt nihileitates:* hac enim voce Latina exprimit vim Græcæ Delrius tom. 2. Adagio 102. Senſus verò Latinæ Editionis eſt: anni hominum, cùm breuiſſimi ſint, ac penè nulli, celerriméque finiantur, numerandi, exiſtimandíque omnino ſunt inter ea, quæ deſpicatui ducuntur, ac pro nihilo habentur. Atque hæc ſatis ſint pro interpretatione Vulgati, & LXX.

184 Legerunt autem ipſi LXX. in Hebraico codice *zerem:* cuius vim expendens Mercerus in Theſauro Pagnini, aſſerit propriè ſignificare ſubitam, repentinámque fluxionem, cum impetu decidentem. Vulgatus Ezechielis 23. num. 20. reddidit *fluxum.* Habacuc. 3. num. 10. *gurgitem* vertit, *gurges aquarum tranſiit.* Iob 24. num. 8. *imbrem.* Iſaiæ 30. num. 30. *turbinem.* Vides vbique celerrimam fluxionem, inundationémq; denotari. Sed in hoc loco Pſalmi Hebraicæ linguæ ſcientiſſimi Eugubinus, Genebrardus, noſtérque Delrius, *bullam* reddi poſſe aiunt. *Bulla eorum anni erunt.*

Et quia ſecundum huius verſiculi nomen, quod LXX. legerunt *Sana,* ideſt, *annus,* D. Hieronymus, & Hebraici codices, qui vulgò circumferuntur, diuerſis punctis legunt *Sena,* hoc eſt, *ſomnium;* noua item, eáque appoſitiſſima ſimilitudine, huius vitæ vanitas ſignificanter exprimitur. Totum igitur locum ſic reddit ex Hebræo Tigurina. *Ceu nimbum dilabi illos impetu quodam facis: ſunt velut ſomnium.* Explicátque Vatablus. *Velut ſomnium traduntur obliuioni.* Iſidorus Clarius: *diffluent velut ſomnus.* Flaminius: *rapuiſti eos, vt impetus aquarum: ſunt veluti ſomnium.* Campenſis in ſua Paraphraſi ſic illuſtrat. [Velociſſimè properare annos hominũ iubes: & priuſquàm ad ſe reuerſus homo cogitet, quid ſibi in vita acciderit, elapſos ſentiet illos veluti ſomnium.] Sic eſt profectò, ſic eſt: ſomniantibus ſimiles ſumus; quos contenta voce excitat Chryſologus ſermone 124. [Quid 185
ſtupemus? Vbi ſumus? Quis eſt iſte, qui nos eludit ſomnus? quæ eſt iſta, quæ nos tenet, obliuio lethalis? Quare non cælo mutamus terram? Quare non caducis emimus æterna? Quare non perituris manentia comparamus?] Næ ille altè ſtertit, qui ad hæc vehementia tonitrua, fulmináque verborum non expergiſcitur. Nec minùs ardenter intonat Nazianzenus oratione 16. [Quis prætereuntia prætiribit? Quis ſtabilibus, & æternis mentem adiunget? Quis de præſentibus rebus, tanquam de abeuntibus cogitabit? Quis picturam à veritate; quis vmbram à vita ſempiterna diſcernet?] Congruenter denique Seneca Epiſt. 110.] Quid miraris? Quid ſtupes? Pompa eſt. Oſtenduntur iſtæ res, non poſſidentur: & dum placent, tranſeunt: ad veras potiùs te conuerte diuitias.]

NVMERVS XIII.

Sperabam vſque ad mane.

NIHIL erat cauſæ, cur Hebrai- 186
zantes tantopere hic à Vulgato diſſentirent. Pagninus, & Vatablus vertunt: *ſtatui vſque ad mane.* Arias Montanus in Regia: *poſui;* in commentariis verò adiungit etiam: *gemebam vſque ad mane.* Tigurina:

ſupputabam vſque ad auroram. Quam verſionem,& ſequitur Forerius,& ita explicat. [Noctem ducebam inſomnem: & mente voluebam, quid rei hoc eſſet, quòd tam breui vitã meam abſumeres.]

187 Ego verò primùm exiſtimo ſapientiſſimè vertiſſe Vulgatum.Nam LXX. Iob 15.num.31.idem Hebraicum verbum *ſiua*,Græcè *hypomeno,* ideſt, ſuſtineo, ſiue ſpero, reddiderunt. Deinde ad contextum, & Ezechiæ ſenſum accommodatiſſimè: mortem enim impendentem iam vorauerat,cõceptámque in præcordiis gerebat Ezechias: totum itaque vitæ ſpatium, quod effluxerat,vix vnius diei inſtar obtinere ſibi videbatur: credebat in ſingula momenta inſtare mortem: cùm Sol illuxerat, vix ſibi perſuadebat, vſque ad veſperam ſe victurum:at vbi tranſacta dies erat, ſéque adhuc conſpiciebat animam ducere; rurſus ea nocte, ante Solis ortum,ſe è vita deceſſurum metuebat. Planè vt in ſe ipſo experiretur Ezechias, quod minatus fuerat Deus. Deuter.28.num.66 *Et erit vita tua quaſi pendens ante te*, ideſt,erit ante oculos tuos vita, quaſi ex tenuiſſimo ſuſpenſa filo, vt iam iam ruitura videatur. Verè enim cecinit Ouidius 4. de Ponto.

Omnia ſunt hominũ tenui pendẽtia filo;
Et ſubito caſu,quæ valuere,ruunt.

Explicatiùs itaque deinde ſubiungitur: *timebis nocte, & die*; *& non credes vitæ tuæ. Mane dices, quis mihi det veſperum? Et veſpere, quis mihi det mane?* Hæc verba perſpicuè mihi ob oculos ponunt mentem, ſenſúmque Ezechiæ. Quibus affinia ſunt illa Iob 15. num.22. *Non credit, quòd reuerti poſſit de tenebris ad lucem:*& num.23. *Nouit, quòd paratus ſit in manu eius tenebrarum dies.* Lege ibi Pinedæ noſtri commentarium.

188 Obſtare videtur huic explicationi verbum illud, *ſperabam.* Quis enim ſperat mortem in horas ſingulas imminentem, ac non potiùs illam vehementer timet,ac reformidat? Sed frequentiſſimum eſt apud Græcos, Latinóſque ſcriptores, *ſperare* pro *timere*, vt eruditè probat Cerda noſter lib.1. Æneidos verſ.347. num.9 Deinde quid vetat, quominùs exponamus; ſperabam vſque ad mane me vitam producturum? Poſtremò Hebraicum verbum, vt auctoritate LXX. comprobaui, non tam ſperare ſignificat, quàm *hypomenin:* ſuſtinere, obdurare, animúmque ad excipiendam mortem iam iam impendentem erigere.

Quaſi leo, ſic contriuit omnia oſſa mea.

CVm huius verbi ſuppoſitum ſuppreſſerit Ezechias, neque enim diſertè ait, quis eius oſſa contriuerit: 189
nonnulla eſt hîc explicationũ varietas intèr Expoſitores;dum alij ad Deum, alij ad morbum, alij denique ad vehementiſſimum, quo affligebatur, dolorem referunt.Sed citra vllum,vt ego arbitror, ſententiæ diſcrimen: nam omnia demum ad Deum auctorem morbi, doloríſque referenda ſunt.

Illud obſeruo; adagialem locutionem eſſe in arcano ſermone, dum ad 190
exprimendam ſiue morbi,ſiue doloris vim,intimè is ad ipſa vſque oſſa penetrare dicitur.Indicabo nonnulla duntaxat exempla. Pſal.6. n.3. *Conturbata ſunt oſſa mea.* Et Pſal.101.num.4. *Oſſa mea, ſicut cremium aruerunt.* Iob 30. num.30. *Oſſa mea aruerunt præ caumate.* Threnor.1. num.13. *Miſit ignem in oſſibus meis*: Sic etiam apud Poëtam 2. Æneidos.*Geliduſq; per ima cucurrit oſſa tremor.* Et in opuſculo de liuore. *Intactis vorat oſſibus medullas.*

Et quia inter vaſtas Palæſtinæ ſolitudines frequẽter leones occurrebant; 191
vnde

vnde ſtrenuiſſimi viri in ſuſcipiendo certamine cum leonibus vires, ac robur oſtentabant. Sic Samſon dilacerauit leonem, quaſi hædum in fruſta diſcerpens, Iudicum 14. num. 6. Dauid cum leonibus luſit, quaſi cum agnis, Eccleſ. 47. n. 3. & 1. Regum 17. n. 34. Banaias item percuſſit duos leones, 2. Regum 23. n. 20. contrà etiam multi à leonibus occidebantur, vt conſtat 3. Regum 13. n. 24. & cap. 20. num. 36. & 4. Regum 17. num. 25.

Hinc factum eſt, vt in ſacris litteris ad ſignificandam immanem ſtragem, horrendámque carnificinam, ſimilitudo leonis frequentiſſimè vſurpetur. Pſalm. 7. num. 4. *Ne quando rapiat, vt leo, animam meam.* Pſalm. 16. num. 12. *Sicut leo paratus ad prædam.* Pſalm. 21. num. 14. *Aperuerunt ſuper me os ſuum, ſicut leo rapiens, & rugiens.* Sic Eccleſ. 13. num. 23 & Michææ 5. nu. 8. Etiam crudeliſſimus ille carnifex dæmon, noſtri ſanguinis exſorbendi ſitientiſſimus, dicitur ab Apoſtolo Petro Epiſt. 1. cap. 5. num. 8. *Tanquam leo rugiens circuit, quærens, quem deuoret.*

192 Et quidem mirabile eſt, quod de leonis rugitu duo grauiſſimi Patres memoriæ prodiderunt. Baſilius homilia 9. in Hexameron, Ambroſius item in Hexameron lib. 6. cap. 3. Si quando feræ curſus celeritate leonē inſequentem anteuertant, illiúſque vngues, ac dentes effugiant; leonem horribilem edere rugitum, quo illico attonitæ, & conſternatæ, quaſi ictu teli transfixæ exanimantur, & corruunt. Quò fortaſſe alluditur in Scriptura. Amos 3. num. 4. *Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam?* Et num. 8. *Leo rugiet: quis non timebit?* Iſaiæ 31. numero 4. *Quomodò ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam.* Eccleſ. 51. num 4. *A rugientibus præparatis ad eſcam.* Pſal. 103. num. 21. *Catuli leonum rugientes, vt rapiant.*

Ait verò Ezechias, oſſa ſua doloris vi, perinde ac leonis dentibus, fuiſſe comminuta: quia ineſt à natura incredibile robur dentibus leonis: quibus illi captam prędam minutatim diſcerpunt, validiſſiméque comminuunt. Vnde aiebat Martyr Ignátius in Epiſt. ad Romanos, *Dentibus beſtiarum molar.* Et de peccato lethali animam occidente legimus Eccleſ. 21. num. 3. *Dentes leonis dentes eius.* De hoſtili verò exercitu valentiſſimo Ioëlis 1. n. 6. *Dentes eius, vt dentes leonis: & molares eius, vt catuli leonis.* 193

NVMERVS XIV.

Sicut pullus hirundinis ſic clamabo.

ADagialem hanc locutionem eſſe, exiſtimat Delrius tom. 1. Adagio 764. Vbi multa ex Poetis eruditè congerit, & Vulgati patrocinium ſuſcipit; quem etiam acriter tuetur Agelius hîc aduerſus Hebraizantes; qui admiranda Metamorphoſi ex hirundinis pullo in nidulo pipiente, altiuolantem gruem vt minimum confinxerunt. 194

Ego quidem cenſeo, exemplum eſſe quàm aptiſſimum ad ſignificandum Ezechiæ animum, humiliter indigentiam ſuam agnoſcéntem, in precéſque ardenter effuſum. Quale item illud, quod vſurpauit Chananæa Matth. 15. num. 27. *Et catelli edunt de micis, quæ cadunt de menſa Dominorum ſuorum.* Nihil enim habet hirundinis pullus, quo ſe ſuſtentet, niſi querulo illo, & crebro fritinnitu matrem abſentem inſtanter ſollicitet. Nulla item ſalutis ſpes affulgebat Ezechiæ, humanis remediis ad arcendam mortem prorſus deſtituto, niſi Diuina præſidia contéctis, & aſſiduis clamoribus euocaret. 2. Paralip. 20. n. 12. *Hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus ad te.* 195

Neque

196 Neque verò Deus auerſabitur, aut
irritas dimittet humilium preces. Pſal.
73. num. 21. *Ne auertatur humilis fa-
ctus confuſus.* Iudith. 9. num. 16. *Humi-
lium, & manſuetorum ſemper tibi placuit
deprecatio.* Eccleſ. 35. num. 21. *Oratio
humiliantis ſe nubes penetrabit: & non
diſcedet, donec Altiſſimus aſpiciat.* Pſal.
101. num. 18. *Reſpexit in orationem hu-
milum.* Hebraicè, *Aharhar.* Vertit
Pagninus Paraphraſticè, *eorum, qui
ſunt velut myricæ.* Et conſentiunt qui-
dem Vatablus, & Genebrardus, He-
braicam vocem ſignificare *myricam:*
aliunde verò notum eſt, vt probat
Cerda ad illum Virgilij verſum Eglo-
ga 4. *Non omnes arbuſta iuuant, humi-
léſque myricæ;* ſymbolum eſſe myricam
prouerbiali penè locutione ad humile
quidpiam, abiectum, ac nullius pretij
denotandũ. Vnde illud eiuſdem Poë-
tæ Egloga 6. *Te noſtræ Vare myricæ, &c.*
Itaque rectiſſimè Vulgatus, & LXX.
ſenſum magis attendentes, quàm ver-
ba, *orationem humilium* reddiderunt.

197 Fatetur etiam Genebrardus, & cum
eo viri alij Hebraicè docti, non mi-
nùs propriè verti potuiſſe, *reſpexit in
orationem cicadæ.* Eſt autem huius be-
ſtiolæ peculiare quiddam, quod in
orationem belliſſimè quadret. Tum
præcipuè cantum edit, cùm æſtate
media, ardente Sole, æſtu flagrantiſſi-
mo torretur. Vides, quàm aptè id ca-
dat in Ezechiam, ardentiſſimo cau-
mate laborantem? Lege eumdem Cer-
dam in eum verſum Egloga 2. *Sole ſub
ardenti reſonant arbuſta cicadis.* Et lib.
3. Georgic. *Et cantu querulæ rumpent
arbuſta cicadæ.*

Deinde cicada ſtridulum illum ſo-
nitum format non ore, dentibus, aut
lingua, quibus omnino caret, vt ſcri-
bit Plinius lib. 11. cap. 36. ſed pinnulis
aſſiduè præcordia quatientibus. Nam
illa demum oratio flectit Deum, quæ
non in ore duntaxat naſcitur, ſed ex
imis præcordiis ducitur. Vnde con- 198
gruenter ex aliorum ſententia vertit
hîc Vatablus. *Reſpiciet ad orationem ex-
citantis ſe*, vel *ſeduli ad orationem.* De-
nique cicada alimonia non indiget:
cœleſti duntaxat rore victitat: è cœ-
lo tota pendet. Quis hîc non videat
luculenter exprimi virum deditum
orationi? Vide item Cerdam Egloga
5. *Dúmque thymo paſcentur apes, dum
rore cicadæ.* Et lege eiuſdem beſtiolæ
Anacreontis encomium: cuius illud
initium eſt. *O ter, quatérque felix.* Clau-
ſula verò: *Cantus amica, & omnis mali,
& doloris expers: ipſis abes parum a Dijs.*
Arias Montanus vertit in Regia: *re-
ſpexit ad orationem ſolitarij*: Solitudo
autem, & cicadæ gratiſſima eſt, &
fundendis Deo precibus aptiſſima.

Arbitror ad hanc humilitatem 199
orationis, ortam ex cognitione indi-
gentiæ propriæ, ſpectare etiam nota-
bilem illum, & ſanè quàm moleſtiſſi-
mum corporis habitum, quo ſe ſe ad
orandum compoſuit Elias 3. Regum
18. num. 42. *Pronus in terram poſuit fa-
ciem ſuam inter genua ſua.* Laborioſiſſi-
mam enim, & moleſtiæ pleniſſimam
hanc poſitionem eſſe, diſcet, qui expe-
riri volet. Noſtrates quidem flagitio-
ſos ſeruos, cùm turpe aliquod facinus
admiſerunt, funibus conſtrictos ita
ſolent acerbiſſimi ſupplicij cauſa, mo-
leſta illa corporis reductione, quaſi in
orbem circumuoluere: quod Hiſpanè
dicimus. *Pueſto à la ley de Baiona.* Sed 200
eſt maximè notandum, illum ipſum
eſſe habitum corporis infantilis, dum
in vtero matris continetur. Auctorem
laudo Ariſtotelem lib. 7. de hiſtoria
Animalium cap. 8. *Homo in ſemet con-
globatus ſic geſtatur, vt naſum inter ge-
nua, oculos ſuper genua, aures extra genua
habeat.* Confer hunc ipſum corporis
habitũ cum eo, quem aſſumpſit Elias:
eumdem prorſus eſſe reperies. Ita-
que eo voluit ſignificare vates, perinde
ſe-

ſe totum orantem ex diuino nutu, prouidentiáque pendere, ac ſolet imbecillus infantulus intra materni vteri anguſtias deliteſcens, vbi diuina ope vel maximè indiget, iuxta Prophetam Regium Pſal. 21. num. 11. *In te proiectus ſum ex vtero: de ventre matris meæ Deus meus es tu.* Et Pſalm. 70. num. 6. *De ventre matris meæ tu es protector meus.*

Meditabor, vt columba.

201 HEbraica efferunt Tigurina, Foreríus, & Iſidorus Clarius, *Gemebam, velut columba.* Et quidem quemadmodùm apud Latinos *meditari,* non cogitare modò ſignificat, ſed cogitationem ipſam prodere, ac foras erumpere. Virgilius Egloga 1. *Syluestrem tenui Muſam meditaris auena* Et Egloga 6. *Agreſtem tenui meditabor arundine Muſam.* Vtrobique enim ſignificat, pangere carmèn ruſticum: ita non minùs certum eſt, Hebraicum verbum ſignificare vehementioré quemdam animi affectum, ac motum, qui
202 incódito ſono externo declaretur. Vnde etiam transfertur ad frementes, ac rugientes præ fame feras: non modò ad homines præ acerbiſſimo mærore gementes, & vlulantes. Iſaiæ 31. num. 4. *Quomodò ſi rugiat leo:* cap. 16. num. 7. *Vlulabit Moab.* Et cap. 59. num. 11. *Quaſi columbæ meditantes gememus.* Vbi perſpicuum eſt, quo ſenſu Latinus interpres in hoc loco *meditandi* verbum vſurpauerit. Subeſt enim ibi geminatum Hebraico idiomate verbum *haga.* Itaquè ſic exprimas verbum è verbo. *Tanquam columbæ gemendo gememus.* Vbi apertè vides, idem prorſus eſſe gemere, ac meditari. Hieronymus in eo Pſalterio, quod ex Hebraico textu traduxit, nomen *hagigi,* ab hac ipſa radice deriuatum, Pſal. 5. num. 2. *rugitum* vertit: Vulgatus, *clamorem:* alij *murmur.* Sic & affine aliud nomen, modò *ſonus*, Iob. 37. num. 2. modò *carmen lugubre*, ſcilicet, & cum lamentatione coniunctum, Ezechielis 2. num. 9. Latinè redditur ab interprete. Atque hæc de vocis proprietate.

Quod ad rem ſpectat, vel ipſa experientia teſte comprobatum eſt, 203
quod ſcribit Auguſt. in ea verba Pſal. 54. num. 7. *Quis dabit mihi pennas, ſicut columbæ?* [Nihil, inquit, tam amicum gemitibus, quàm columba. Die, noctúque gemit, tanquam hîc poſita, vbi gemendum eſt.] Gregorius verò ob eam ipſam cauſam exiſtimat, tam ſæpe Sponſam à cæleſti Sponſo columbam nominari, Cantic. 2. num. 10. & 14. cap. 5. num. 3. cap. 6. num. 8. exponens enim Gregorius verba illa Canticorum 1. num. 14. *Oculi tui columbarum,* ſic ait. [Columba quippe in amore pro cantu gemit: & bene ſancta anima columbæ comparatur: quia dum in temporalibus gemit, ad æterna deſideria rapitur.]

Hinc frequenter in ſacro ſermone, 204
columbis gementes præ afflictione comparantur. Paulò antè recitaui verba ex cap. 59. Iſaiæ num. 11. Sic Nahum. 2. num. 7. *Ancillæ eius minabantur gementes, vt columbæ.* Noſter Delrius adagialem exiſtimat locutionem tom. 1. adagio 898. confirmátque ex cap. 7. Ezechielis num. 16. *Erunt in montibus quaſi columbæ conuallium, omnes trepidi.* Legunt codices LXX. Regij, & Complurenſes, *quaſi columba meditans.* Quod Theodotioni attribuũt Scholia Vaticana: Theodoretus verò interpretatur, *vt columbæ ſuſpirantes, & gementes.*

Et ſanè iure optimo gementem 205
columbam ſymbolum ſui voluit eſſe Spiritus ſanctus. Matth. 3. num. 16. *Vidit Spiritum Dei deſcendentem, ſicut columbam.* Quod adeò proprium illi fuit, vt affirmet Delrius lib. 2. Diſqui-

S ſitionum

ſitionum Magicarum quæſt. 22. ſect. 3.ſub finem,& quæſt.28.ſect.3.initio, nunquam permiſſum fuiſſe dæmonem ad fallendos homines ſpeciem columbæ, Spiritui ſancto dicatam, induere. Quadrat verò quàm aptiſſimè gemebunda columba Spiritui illi, *qui poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, ad Ro.8. num.26: hoc eſt, qui nos afflatu ſuo impellit ad edendos ex imo pectore gemitus inenarrabiles,ducendáque ob admiſſa ſcelera ex initimo corde ſuſpiria. Atque adeò tanquam optimus gemituum artifex,docet nos gemitibus Diuinam miſericordiam implorare. Nam, & Paulus de ſe, cæteríſque Apoſtolis Spiritu ſancto plenis aiebat, ad Rom. 9.num.23. *Nos ipſi primitias ſpritus habentes, & ipſi intra nos gemimus, &c.* Atque hæc de gemitu Ezechiæ, columbæque ſimilitudine, pro inſtituta noſtra breuitate ſufficiant. Qui volet plura de columba, ad mores conformandos, eruditè congeſta, legat Barradam tom.2.l.1. c.15. & Ghiſlerium in ea verba Canticorum 1. num. 15. *Oculi tui columbarum.*

Attenuati ſunt oculi mei,ſuſpicientes in Excelſum.

206 SApienter dixit Tullius lib.1.de Legibus. *Oculi nimis arguti, quemadmodùm animo affecti ſimus,loquuntur.* Ita profectò eſt: quod in pectore latet, non tam certò lingua, quæ ſæpe fallit,quàm oculis exprimitur. Imago quidem animi vultus eſt: oculi verò indices certiſſimi. Pudor, hilaritas, amor, iracundia, ceterique affectus oculis ſe ſe produnt. Congerit multa in hanc ſententiam Lambinus ad illa verba Horatij lib.1. Epiſt. 18. *Deme ſupercilio nubem.*

Quia igitur ita natura comparatum eſt,vt repentina aliqua premente calamitate, præſentiſſimóue periculo vrgente, ſtatim noſtræ imbecillitatis conſcij, inſito quodam inſtinctu, ad Diuinam opem implorandam confugiamus; innatum nobis etiam eſt, oculos tunc in cœlum tollere, eóque tacito coniectu, vel nullo edito verbo,non ſecùs,ac fuſis precibus, diuinum Numen inuocare. Itaque leuare 207
oculos,in arcano ſermone idem prorſus eſt, ac preces fundere. Ezechielis 18.num.5. *Si oculos ſuos non leuauerit ad idola.* Vbi Pradus, & Maldonatus. Leuare oculos geſtus eſt orantis, & auxilium poſtulantis.Pſal.120.num.1. *Leuaui oculos meos in montes,vnde veniet auxilium mihi.*Danielis 4.nu.31.*Oculos meos ad cœlum leuaui,& ſenſus meus redditus eſt mihi.* Vbi clarè vides, perinde eſſe dicere, oculos in cœlum ſuſtuli, ac Deum imploraui. Lege Riberam in ea verba Michææ.7.num.7.*Ego autem ad Dominum aſpiciam:* qui ex iſto 208
orandi geſtu explicat illud Pſal.5.n.5. *Mane aſtabo tibi, & videbo.* Vide item Pſalm.122.*Ad te leuaui oculos meos,&c.* Et Pſal.24.num.15.*Oculi mei ſemper ad Dominum.* Sic orabat Sara Tobiæ 3. num. 14. *Ad te Domine faciem meam conuerto:ad te oculos meos dirigo.* Eodem etiam habitu ſæpe orauit cæleſtis orandi Magiſter.Ioan.11.nûm.41.*Ieſus autem eleuatis ſurſum oculis:*cap. 17. num,1.*Subleuatis oculis in cœlum.*Hauſerunt hoc à Chriſto primæui Chriſtiani, tanquam diſcipuli à magiſtro. Tertullianus in Apologetico,cap.30. [In cœlum ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis, quia innocui;capite nudo, quia non erubeſcimus; ſine monitore,quia de pectore oramus.]

Enim verò quia oculi continenter 209
defixi in cælum, ſi in eo obtutu diutiùs hæreant, labore debilitantur, defatigationeque deficiunt; propterea ſacro idiomate ſignificatur hoc loquendi genere, preces non ſtatim exaudiri,

exaudiri, ſed poſtulata noſtra procraſtinari, atque differri. Valde illuſtrat hunc Hebraiſmum locus ille Iob. 31. num. 16. *Si negaui, quod volebant, pauperibus; & oculos viduæ expectare feci.* Hebraica reddas ad verbum: *& oculos viduæ conſumpſi, aut deficere feci.* LXX. *non tabefeci oculum viduæ.* Similis item locus eſt Iob. 11. num. 20. *oculi autem impiorum deficient, & effugium peribit ab eis.*

210 Oculi verò iuſtorum attenuati ſuſpicientes in excelſum, Deo etiam atque etiam placent, & aliquando tandem parentem benigniſſimum flectent. Baruch 2. num. 18. *Anima, quæ triſtis eſt ſuper magnitudinem mali, & oculi deficientes.* Sæpe Dauid amantiſſimè expoſtulat cum Deo, attenuari iam præ labore, ac deficere ſuos oculos, ſublatos in cælum: queritúrque trahi diutiùs ſpem ſuam. Pſalm. 118. num. 82. *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: quando conſolaberis me?* Pſal. 68. num. 4. *Defecerunt oculi mei, dum ſpero in Deum meum.* Huc etiam arbitror ſpectare verba illa Pſalm. 87. num. 9. vt conſtat ex toto contextu, *Oculi mei languerunt præ inopia: clamaui ad te Domine tota die: expandi ad te manus meas.*

211 Ex his autem Ezechiæ precibus, ac totius rei geſtæ ſerie, ſalutare nobis capiendum eſt nunquam abiiciendæ ſpei, & continuandæ ſemper orationis documentum. Vbi primùm Rex in morbum incidit, & à medicis intellexit, periculoſum illum eſſe, atque adeò in quo vita in diſcrimen verteretur. Supplex confugit ad preces, votaque Deo pro impetranda ſalute fecit; nihilo tamen propterea meliùs habuit: imò in horas ſingulas ingraueſcebat magis, magiſque morbus, & omnem ſpem obtinendæ ſalutis præcidebat. Neque ideo tamen Ezechias quidpiam de orandi contentione remiſit. Venit tunc ad Regem inuiſendum Iſaia, & tantùm abfuit, vt illius animum erigeret, vt potiùs denuntiata diuinitus immaturata morte, omnem prorſus expectationem ademerit. Nihilominùs Ezechias contra ſpem in ſpem credit, precéſque, & lacrymas ardentiſſimè fudit, atque hac perſeuerantia precandi Diuinam tandem miſericordiam flexit.

Mirum dictu eſt, quantum ad impetrandum habeat ponderis conſtans 212
hæc in precando aſſiduitas: ac proinde quàtopere in ſacra Scriptura commendetur. Hæc eſt litteralis intelligentia verborum Chriſti, Lucæ. 18. num. 1. *Oportet ſemper orare, & non deficere.* Græcè: *non defatigari,* ideſt, non deſpondere animum, non ceſſare ab oratione præ tædio, aut impetrandi deſperatione. Monet enim Chriſtus, cùm quidpiam à Deo flagitamus, non priùs precandi ſtudium, contentionemque remittere, quàm id, quod petimus, aliquando tandem aſſequamur. Itaque non deficere, idem eſt, ac non abiicere orandi ſtudium, vnà cum impetrandi ſpe: etiam ſi fortè non tam citò, quàm vellemus, voti compotes efficiamur.

Hunc eſſe germanum ſenſum, per- 213
ſpicuè conſtat ex exemplo iniqui Iudicis, quod ad hanc doctrinam confirmandam Chriſtus adducit: quod ſic ponderat Aug. tom. 4. lib. 2. Quæſtionum Euangelicarum cap. 45. [Hic iniquus iudex non ex ſimilitudine, ſed ex diſſimilitudine adhibitus eſt; vt oſtenderet Dominus, quantò certiores eſſe debeant, qui Deum perſeueranter rogant, fontem iuſtitiæ, ac miſericordiæ; cùm apud iniquiſſimum iudicem vſque ad effectum implendi deſiderij valuerit deprecantis perſeuerantia.]

Alterum exemplum in hanc ſen- 214
tentiam allatum à Chriſto, Luc. 11.

num.5.amici intempeſta nocte panes importunè poſtulantis: ſic expendit Chryſoſt.homil.19. in Matth. [Dormientem de lectulo ſuſcitauit, quod non tam familiaritate, quàm ſedulitate promeruit. Probat itaque Chriſtus plus apud amicum aſſiduitatem poſtulantis potuiſſe, quàm amicitiam: non enim conceſſit amico, & tamen inſtanti, & perſeueranti tribuit.] Vbi aduertendum eſt, in illis verbis Lucæ 11.num.8. *& ſi non dabit illi ſurgens, eò quòd amicus eius ſit: propter improbitatem eius ſurget*; ſubeſſe Græcum nomen *anædian:* quod propriè reddas, *impudentiam*: quaſi amicus adeò inuerecundus fuerit inſtando,& vrgendo,vt pudorem abieciſſe, & frontem perfricuiſſe videretur. Et hoc apud Latinum interpretem ſignificat *improbitas:* aſſiduam videlicet, ac penè impudentem flagitandi importunitatem. De hac ſcribit Iacobus cap. 5. num. 16. *Multum enim valet deprecatio iuſti aſſidua.* Græcè, *energumene.* Vertunt Regia, & Tigurina, *efficax.* Vatablus, & Eraſmus *operans:* quia videlicet perſeuerans, & viuida oratio id ipſum, quod optat, efficaciter aſſequitur: & perinde eſt, aſſiduam illam, ſiue operantem appellare: nam ex aſſiduitate
215 redundat eius efficacitas. Obſeruo Euangeliſtas, & Apoſtolos, cùm de oratione verba faciunt, Græcũ quoddam verbum ſignificantiſſimum vſurpare: illud eſt *proſcartereo:* cuius vim expendens Auctor Theſauri Græcæ linguæ tom. 5. *Cum tolerantia*, inquit, *& perſeuerantia quadam inſiſto, ſeu incumbo: aſſiduus,& multus ſum aliqua in re.* Eo verbo vſus eſt Lucas Actuum 1. n.14. *Erant perſeuerantes vnanimiter in oratione:* Eraſmus, *perdurantes.* Vbi Lorinus;denotat,inquit,ſedulum,& non intermiſſum orandi ſtudium. Paulus item ad Roman. 12.num. 12. *Orationi inſtantes.* Explicat Cornelius: *in oratione aſſiduè perdurantes.* Eraſmus verò ait; verbum aſſiduam ſonat inſtantiam. Ad Coloſſenſ.4.num.2. *Orationi inſtate.* Regia: *in oratione perdurate:* nam, & Vulgatus hoc Latino verbo Græcum expreſſit Actuum 2. num 46.

Verùm occurrit hîc vetus illa quæ- 216
ſtio, ſæpe ab Eccleſiæ Patribus agitata;cur Deus,qui ſuapte natura bonus, & tanquam indulgentiſſimus Parens, procliuiſſimus eſt ad bene merẽdum, quíque noſtram ingentiam apprimè callet;non modò ſe rogari vult,verùm etiam nos precantes diu ſuſpenſos tenet, dum ſæpe differt in menſes, & annos poſtulata concedere.

Reſpondeo,id ſapientiſſimè à Deo fieri. Primò, vt aſſiduè orando ingentia lucra virtutum excellentium, quæ orationem ſubinde comitantur, reportemus. Ibi enim in primis exercetur fides; nam qui petit,credit id fieri poſſe ab eo, à quo petit: deinde ſpes; nemo enim petit, niſi ſperans id factum iri, quod petit: edit prætereà orans ſpecimẽ charitatis:vnuſquiſque enim diligit illum,à quo, & beneficia accepit, & ſe in poſterum maiora accepturum eſſe confidit: humilitatem item exercet: qui enim petit, alterius ope ſe indigere ingenuè confitetur. Huc fortaſſe reſpexit Clemens Alexand. cùm lib. 7. Stromatum dixit: [Plùs paratus eſſe debet homo petere à Deo, etiam ſi non impetret, quàm impetrare nõ petendo: adeò eximium bonum eſt petitio, ſi rectè fiat.]

Secunda huius dilationis cauſa 217
crebrò inculcatur à Sanctis. Baſilius in lib. de Conſtitutionibus Monaſticis c.2.ait. [Proptereà differt,quæ daturus eſt,vt hoc modo magis te ad aſſiduitatẽ vocet:& vt intelligas, quod ſit donum Dei,& vt datum diligenter cuſtodias.Siquidem nititur vnuſquiſque, quod magno labore inuenit, id

id maiori etiam diligentia cuſtodire.] Anſelmus lib. de menſuratione Crucis.§.2. Sæpe Domine differs, quod petitur; vt excites magis appetitum: non differs, quod nolis dare, ſed vt aucto deſiderio, abundantiùs poſſis dare.] Auguſtin. in Pſalm.83. [Deſiderium differtur, vt creſcat: & creſcit,vt capiat.] & Sermon.5.de verbis Domini. [Cùm aliquando Deus tardiùs dat,cõmendat dona ſua,non negat: diu deſiderata,dulciùs obtinẽtur: citò autem data vileſcunt.] Denique, Euſeb. Emiſſenus, vel potiùs Eucherius Lugdunenſis homil.3. ad Monachos. [Non vult Deus bona ſua nimia inueniendi facilitate vileſcere. Pretioſa, & concupiſcibilis merces cupidum amatorem, & auidum negotiatorem requirit.]

Domine vim patior, reſponde pro me.

218 MAgna nobis eſt in hoc loco, nõ cum Hebraizantibus modò, ſed cum illis etiam, qui Latinum interpretem in oculis ferunt,illiúſque proinde auctoritatem pro virili tuentur, ſuſcipienda concertatio. Nihil itaque miror Pagninum, Leonem Iudam,Iſidorum Clarium,Vatablum,& Ariam Montanum, verbum illud *reſponde* de textu refixiſſe,aliúdque arbitratu ſuo ſubrogaſſe: id enim de more ſuo faciunt. Acerrimos aliàs Vulgati vindices valde miror: Leo enim Caſtrius reiicit item ex ipſo textu idem verbum, & pro illo *ſponde* ſubſtituit. Idem facit Agellius in huius Cantici commentario, edito in lucem, poſteà quàm Vulgata Editio Vaticana emendatiſſima prodiit. Forerius item mendum ſubeſſe credit,& pro *reſponde*, *ſponde* reponendum eſſe exiſtimat. Longiùs progreditur Ianſenius,qui indubitatè de mendo pronunciat, affirmatéque aſſeuerat, Hebraicam dictionem nullo modo ſignificare *reſpondere*, ſed ſpondere, ac fide iubere.

Ego quidem inficiari nullo modo 219
poſſum, inter varias, ac multiplices ſignificationes verbi *harab:*vnam eſſe, eámque præcipuam, *ſpondere*. Suppetunt, vel in vnico Prouerbiorum libro multa huius ſignificationis exempla,cap 6.num.1. *Fili mi,ſi ſpoponderis pro amico tuo*,&c.cap.11.num.15. *Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo*.cap.17.num.18. *Stultus homo plaudet manibus, cùm ſpoponderit pro amico ſuo*. cap.22. numer.26. *Et qui vades ſe offerunt pro debitis*. cap.20. num.16. & cap.27. numer. 13. *Tolle veſtimentum eius, qui fideiuſſor extitit alieni*. Vbique ſubeſt idem verbum; & ſanè mirum eſt,quàm ſæpe dehortetur ab ſponſionibus Spiritus ſanctus.

Si itaque tota res cõiecturis tranſi- 220
genda videretur, procliuis eſſem ad ſuſpicandum,Hieronymum hîc, *ſponde* tranſtuliſſe: ſed quia in Romana Editione caſtigatiſſima,etiamnum *reſponde* retinetur: illud omnino retinendum eſſe, nõ opinione ſolùm,ſed ad veritatem prorſus mihi perſuadeo. Atque in primis,cum varia, & multiplex ſit ſignificatio Hebraici verbi *harab*, etiam inter ipſos Hebraizantes minimè conuenit. Tigurina vertit, *fideiube*. Forerius in editione noua,*recipe me in fidem tuam.* Congruenter quidem hi communi verbi ſignificationi, quam paulò antè teſtimoniis comprobauimus;ſed Arias Montanus in cõmentario, contrario prorſus reddit ſenſu: *pignus, & fidem à me cape*. Pagninus autem in Latina quidem verſione Bibliorum, *quieſcere fac me:* in Theſauro verò, *iucunda me*. Vatablus vertit: *da mihi requiem*. Iſidorus Clarius, *refrigera me*, aut, *mitior ſis erga me*.Leo Caſtrius,*dulcis eſto mihi*.

Vide quanta nouarum verſionum ſit diuerſitas.

221 Cenſeo deinde, parum referre, vtro modo legas: eadem enim ſententia conſtat: nam *reſpondere* apud Latinos pro ſpondere, ac fide iubere, compoſitum videlicet pro ſimplici, vbi mutua, ſiue iterata intercedit ſponſio, non inuſitatum eſt: itidem, vt reſtipulari. Lege Briſſonium libr. 6. de Formulis pag. 629. Quin etiam interdum ſignificat *reſpondere*, præſenti pecunia ſoluere. Sic explicat Turnebus libr. 9. Aduerſariorum c. 22. locum illum difficilem Ciceronis lib. 16. ad Atticum, Epiſtola 2. *Fit ſæpe, vt ij, qui debent, non reſpondeant ad tempus.*

222 Atque hæc de Hebraico, & Latino verbo, nunc de loci ſententia agendum eſt. Commemorat Ezechias, quæ verba fecerit precabundus, cùm vi morbi oppreſſus in ſummum vitæ diſcrimen adductus eſt. Vtitúrque venuſtiſſima metaphora. Domine, inquit, apertam mihi vim inferri video, & ab hoc grauiſſimo morbo, tãquam ab exactore mortis crudeliſſimo, ante maturitatem temporis, hominibus à natura præſtituti, mihi tanquam debitori per vim eripi vitã animaduerto. Peccaui: deliqui; fateor: meis flagitiis meritum immaturæ mortis ſupplicium incurri. Polliceor tamen in poſterum, me omni cautione peccata vitaturum: ego ſpondeo, me deinceps ita facturum: tu item, ô benigniſſime Deus, viciſſim pro me reſponde: te item ſponſorem, obſecro, ac fideiuſſorem interpone; imò verò debitum ipſum in te recipe, atque adeò præſenti pecunia ſolue: vt non modò datis prædibus, ac vadibus, verùm etiã debito, quod ego cõtraxeram, tua benignitate perſoluto, violẽtiſſimi exactoris vim, & manus effugiam. Sic videtur hunc locum intellexiſſe Hieronymus: ait enim in commentario. *Sed, & ſi quid erraui, conuertar ad melius: tu reſponde pro me.*

Confirmatur hæc intelligentia cùm ex genuina Hebraici verbi proprietate, tum etiam ex duobus aliis locis quàm ſimillimis. Primus eſt Pſal. 118. num. 122. *Non tradas me calumniantibus me: ſuſcipe ſeruum tuum in bonum; non calumnientur me ſuperbi.* Vbi obſeruandum eſt, Hebraicè ſubeſſe idem verbum *harab*; ac proinde rectè Aquilam, Theodotionem, Hieronymúmque vertiſſe: *Sponde, fideiube pro ſeruo tuo in bonum.* LXX. verò in eandem ſententiam vſi ſunt verbo *ecdechomæ*, ideſt, *ſuſcipio*; quo nõ ipſi modò LXX. ſed Vulgatus etiam vim Hebraicæ vocis expreſſerunt. Geneſis 43. numer. 9. *Ego ſuſcipio puerum*, (Hebraicè, *ego ſpondeo pro puero*:) *de manu mea require illum*: & cap. 44. numer. 32. *In meam hunc recepi fidem, & ſpopondi dicens: niſi reduxero eum, peccati reus ero.* Vbi commodiſſimè adiecit de ſuo, explicationis gratia, Vulgatus: *In meam hunc recepi fidem*: cùm ſemel duntaxat ſit verbum *harab*: quod ſatis expreſſum Latinè erat, *ſpopondi*. LXX. verò extulerunt: *Puer enim tuus ſuſcepit paruulum.* Itaque apud Vulgatum, & LXX. idem prorſus eſt, *ſuſcipere*; ac *ſpondere*, ſeu fideiubere. Senſus igitur Regij vatis eſt. Ne obſecro violẽtiæ calumniatorum me permittas, ne exigant illi à me per vim, quod iure exigere non poſſunt: quòd ſi quando vrgeant, méque per calumniam, & potentiam ita opprimant, vt cum illis ex iure agere, iúſque meum obtinere, tueríque non poſſim: tu, ô Deus, ſuſcipe ſeruum tuum in bonum: tu ſponde, ac fideiube pro ſeruo tuo calumniatoribus potentioribus; tu me in fidem tuam recipe, vt bene mihi ſit: vt tali ſponſore patrocinium meum ſuſcipiente, bonis non euertar; honore, ac vita non ſpolier. 223

Alter

224 Alter locus eſt Iob 17.num.3. *Pone me iuxta te, & cuiuſuis manus pugnet contra me.* Subeſt hîc eadem radix *harab:* & quamuis inter ſe,& à Vulgato diſcrepent Hebraizantes, non eſt dubium, quin Hebraica ita rectè ad verbum exprimantur: *Sponde, ſeu fideiube mihi,iuxta te.* Lege Pinedam in Commentario illius loci; vbi egregiè ait, Iobum in his verbis perſpicuè recognoſcere,nuſquam,niſi in Deo tutam eſſe fidem; neminem reperiri ex tam multis, arctiſſima ſibi familiaritate coniunctis,qui in re capitali velit pro illo ſponſorem ſe præbere.

225 Enim verò quia verbum originale *harab*, non ſolùm ſignificat ſpondere, ſed re ipſa tradere, vt conſtat Iſaiæ 36.nu.8. *Et nunc trade te Domino meo Regi.*Hebraicè:*ſponde,aut fideiube:* Latinum item *reſpondeo*, vt paulò antè ex Turnebo confirmaui, aliquando ſignificat, æs alienum præſenti pecunia diſſoluere. Valde ſuſpicor, Ezechiam inſigni quadam mentis illuſtratione perfuſum, *Salutare Dei*, de quo in hoc ipſo Cantico nu.11.verba fecerat, ſignatè compellare, obſecraréque, vt ſe fideiuſſorem interponat: Regem addictum morti in fidem ſuam recipiat: pro illo ſe vadem offerat, imò verò debitum ipſum appendat.*Vt per mortem deſtrueret eum,qui habebat mortis imperium,*ideſt, *Diabolum: & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant ſeruituti.* Ad Hebræ.2.num.14.& 15.

226 Et quoniam ſponſores, cùm ſe vadimonio obſtringerent,ſolemni quodam ritu manus defigebant: Prouerb. 6.numer.1. *Si ſpoponderis pro amico tuo, defixiſti apud extraneum manum tuam.* & cap.22.num.26.*Noli eſſe cum his,qui defigunt manus ſuas,& qui vades ſe offerunt pro debitis.* Nam præter quàm quòd ſolemnibus verbis conceptis fideiuſſores ſe obligabāt, Prouer.6.n.2. *Illaqueatus es verbis oris tui, & captus proprijs ſermonibus*; tendebant etiam alteri manum,cui ſuam adſtringebant fidem, & cum illius manu tenaciter apprehenſa, implexam,& implicatam ſuam, & quaſi defixam diu tenebant. At noſter ſponſor Chriſtus vtramque manum trabalibus clauis in cruce defixas habuit, cum pro nobis ſpopondit. Sapientiſſimè itaque nos monet Eccleſiaſticus,c.29.n.20. *Gratiam fideiuſſoris ne obliuiſcaris: dedit enim pro te animam ſuam.* Videlicet fideiuſſores cæteri ad ſummum iacturam faciunt rei familiaris; Chriſtus verò pro nobis ſanguinem,vitámque profudit.

NVMERVS XV.

Quid dicam, aut quid reſpondebit mihi, cùm ipſe fecerit?

INVITVS, ac repugnans toties cum Hebraizantibus in arenam deſcendo. Quis enim niſi coactus in tam arida, & ſpinoſa dumeta compellatur?Noua tamen hîc cum illis ineunda pro Vulgato pugna eſt.Verùm quia in hoc certamine meritam lauream Forerius iam, & Agelius reuexerunt,ego lubens labore pugnandi ſuperſedeo. 227

Eſt tamen de re etiam ipſa inter Expoſitores nonnulla ſententiarum varietas. Sunt, qui velint, hinc iam Ezechiam totum ſeſe in gratiarum actionem effundere: perinde ac ſi dicat. Quid eloquar?quibus verbis,quo genere orationis tam inſignem in me Dei benignitatem explicabo? Quam laudem, quámve gratiarum actionem tāto beneficio parem inueniam? Quídve adhuc expectem, vt mihi reſpondeat?Neque enim diſtulit:adfuit; promiſit; effecit: oraculo prophetico ſpem ſanitatis oſtendit; eóque vix edito,

edito, abſque vlla mora, ſanitatem ipſam mihi reſtituit. Conſpirant in hanc ſententiam plerique interpretes, quibus fauent L X X. qui ſic totum locum illuſtrarunt. *Ad Dominum, qui eruit me, & abſtulit à me dolorem animæ.* Et eſt probabilis explicatio.

228 Sed mea quidem ſententia, niſi vis afferatur verbis, contextus ipſe videtur exigere, vt vſque ad illa verba numer. 17. *Tu autem eruiſti animam meam, vt non periret*; Ezechiæ preces fuſæ, dum morbo premeretur, pertexantur.

Magis itaque probo Hieronymi explicationem, quam ille in commentario his verbis luculenter expreſſit, [Quid dicam, quídve cauſabor, contra te factorem meum? aut quid mihi reſpondebit, qui fecit ipſe, quod voluit? ſuſtinenda ergo ſunt, quæcumque decreuerit.] Pro cuius explicationis intelligentia, & confirmatione, obſeruandum eſt: proxima illa verba, *Domine vim patior*, ſic legi in Hebraico textu: *Iehoua haſeca ly.* Ita ad verbum reddes, *Domine, vim fecit mihi.* Itaque ſupplendum neceſſariò eſt illius verbi ſuppoſitum. Quia tamen verbum ipſum tertia perſona eſt fœminini generis (eſt enim Hebræis peculiare, genera etiam in verbis diſtinguere,) commodè ſatis à Pagnino ſuppletur, *infirmitas*: quamquàm in eo non rectè facit, quòd nomen hoc, additum de ſuo, in ipſum textum ſacrum intrudit. Legit enim: *Domine, infirmitas vim fecit mihi.* Prudentiùs ſe geſſit Tigurina, quæ paſſiuè vertit: *vis mihi fit, ô Domine.* Subauditque Vatablus congruenter, *à morbo.* Conſentaneè Iſidorus Clarius, cùm in textu reddidiſſet, *Domine grauiter crucior*, expoſuit in Commentario: *opprimit me languor meus.* Totum itaque locum illuſtrat luculenta Paraphraſi Oſorius: [Domine ſumma quidem morbi vis hæc eſt: cui iam non poſſunt vlla remedia hominum artibus inuenta reſiſtere: ad mortem rapior.]

Cùm ergo Ezechias ſuperiore verſu tam grauiter de morbo queſtus eſſet, opportunè ſubiungit. Quid dicam? Quid de morbo conquerar? Quid me per vim oppreſſum ab hoc acerbiſſimo dolore lateris expoſtulem? Quídve Deum alloquar? Quid ab ipſo reſponſi expectem, cùm morbum ipſe immiſerit? Atque adeò minimè dubitandum ſit, quin æquiſſimè, ac iuſtiſſimè fecerit. Hic eſt genuinus huius loci ſenſus, atque ex eo prudentiſſimè Hieronym. colligit. *Suſtinenda ergo ſunt, quæcumque decreuerit.* 229

Hac ſe mirifica conſolatione ſuſtentant Sancti: non dico ſolùm, cùm, aut ipſi in morbum incidunt, aut ſubito naufragio eorum opes abſorbentur, aut ſiccitate exuruntur agrorum fructus, aut imbre lapideo decutiuntur. Tunc enim perſpicuum eſt, iſta cœlitus immitti. Etiam tunc, cùm capitalis quiſpiam illorum hoſtis, odij veneno ſuffuſus probra iactat; rei familiari damna infert; corpus, aut honorem vexat: ſolent iuſti ad Deum recurrere, in eiúſque voluntate acquieſcere. Etiam tunc humiliter dicunt, 1. Machabæor. 3. num. 60. *Sicut fuerit voluntas in cœlo, ſic fiat.* Aut, 1. Regum 3. numer. 18. *Dominus eſt; quod bonum eſt in oculis ſuis, faciat.* Non quòd Deus auctor ſit, aut eſſe poſſit culpæ, quæ in illis iniuriis intercedit: ſed quia quatenus mala pœnæ ſunt, quæ iuſtos exercent, ea Deus benigniſſimè permittit, ac diſpenſat. 230

Propterea in Scriptura Reges impij, qui populum illum infenſo animo vaſtabant, ac diripiebant, appellantur *Virga furoris Domini*, Iſaiæ 10. num. 5. Quod ſapienter exponit Auguſtin. in Pſal. 73. [Facti ſunt inſtrumentum irati, non regnum placati. 231

facit

facit hoc enim Deus, quod plerumque facit & homo. Aliquando iratus homo apprehendit virgam iacentem in medio, fortaſſe qualecumque ſarmentum: cædit inde filium ſuum, ac deinde proiicit ſarmentum in ignem, & filio ſeruat hæreditatem. Sic aliquando Deus per malos erudit bonos.] Sic Auguſtinus.

232 Edidit nobis Dauid præclara huius doctrinæ documenta. Nam Pſalm. 16. num. 13. ſic Deum deprecatur. *Eripe animam meam ab impio: frameam tuam ab inimicis manus tuæ.* Vertit Hieronymus Hebraica. *Salua animam meam ab impio, qui eſt gladius tuus.* Regia. *Erue animam meam ab impio, gladio tuo.* Iſidorus Clarius, appoſitiuè item legit in textu: *ab impio, framea tua.* Exponitque in Commentario: *qui eſt veluti gladius tuus:* quo ſcilicet vice flagelli Deus vtitur. Conſentaneè Vatablus. *Quo tanquam gladio vteris, per quem me affligis.* Et in hāc ſententiam accipienda ſunt verba Vulgati, vt ingenioſè explicat Agelius: *extorque, ò Deus, ab illis gladium tuum.* Vim, & potentiam, quam impiis ad me affligendum tribuiſti; qua illi plus nimio per inſolentiam abutuntur, excute, obſecro, ab inimicis manus tuæ: non decet eos, qui manui tuæ aduerſantur, tuo gladio aduerſus tibi addictos, ac deuotos hoſtiliter armari.

233 Sed tum vel maximè prodidit Regius vates, quàm altè hanc veritatem animo combibiſſet, cùm illum Semei peteret lapidibus, maledictis inceſſeret, probrīſque proſcinderet. Fidelibus enim ſeruis, qui ad vlciſcendas illatas Domino tam petulantes iniurias, generoſo quodam impetu rapiebantur, his verbis Dauid frænum iniecit. 2. Regum 16. num. 10. *Dimittite eum, vt maledicat: Dominus enim præcepit ei, vt malediceret Dauid: & quis eſt, qui audeat dicere, quare ſic fecerit?* Perpende quàm congruenter verbis Ezechiæ, *cùm ipſe fecerit.* In Pſalm. autem. 38. vbi ex Græcorum, Latinorúmque ſententia, vt eruditè probat ibi Lorinus, de hac ipſa petulantiſſima iactatione contumeliarum ſermo eſt, diſertis verbis teſtatur Propheta, ſe hac conſolatione animum leniſſe ſuum, & effundendæ iracundiæ impetum compreſſiſſe, atque adeò linguam ipſam ſilentio arctiſſimo frænaſſe. num. 9. & 10. *Opprobrium inſipienti dediſti me: obmutui, & non apparui os meum, quoniam tu feciſti,* 234 inquit; & opportunè ſtatim addit num. 11. *Amoue à me plagas tuas.* Auguſtin. legit: *flagella tua.* Sed vtrumque aptè cadit in linguam Semei. Eccleſ. 28. num. 21. *Flagelli plaga liuorem facit: plaga autem linguæ comminuet oſſa.* Et quamuis Dauid procaciſſimi homuncionis lingua inceſſeretur, & hoc quaſi flagello hoſtis cæderetur, ab eo tamen cogitationem auertit, Deúmque ſolum obſecrat, vt flagella ſua iam remittat, vt verberandi, & affligendi finem faciat. Quia is nimirum altiſſimo ſuæ prouidentiæ conſilio contumelias illas ſibi inuri permittebat.

Memoria tenebat Ioſeph, ſe à fratribus ſuis hoſtilem in modum fuiſſe 235
diuenditum mercatoribus, qui eum in miſeram ſeruitutem abducerent, Geneſ. 73. num. 25. & 28. & nihilominùs ait Geneſis 45. num. 8. *Non veſtro conſilio, ſed Dei voluntate huc miſſus ſum.*

Accedit autem ingens pondus ad 236
huius doctrinæ confirmationem ab exemplo Chriſti; qui Petrum diſtricto gladio impetum facientem in lictores, qui ad ſe comprehendendum venerant, compeſcuit his verbis, Ioannis 18. num. 11. *Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum?* Perinde ac ſi diceret: erras profectò, erras ô Petre: neſcis, quid facias; dum te exiſtimas iniquis horum conatibus obuiam ire, hac tua intempeſtiua defen-

ſione quod Pater æternus ſapientiſſimè diſpoſuit, per imprudentiam auertis. An ego recuſem haurire calicem, quem mihi Pater amantiſſimus temperauit? Simillimis etiam verbis faſtum Iudicis repreſſit, Ioannis 19. num. 11. *Non haberes poteſtatem aduerſum me vllā, niſi tibi datum eſſet deſuper.* Lege Lorinum in ea verba Actuum 4. nu. 28. *Facere, quæ manus tua, & conſilium tuum decreuerunt fieri.*

237 Atque hinc facilè concordari poteſt varietas illa inter Latinum, Græcumque textum 1. Petri 2. num. 23. Vulgatus enim legit: *tradebat autem iudicanti ſe iniuſtè*, ideſt, propria voluntate, ac ſua ſponte, ſe ſe Pilato, Iudæíſque permiſit, cauſam ſuam iniquiſſimè iudicantibus: Græci libri, & Enarratores ipſi legunt conſtantiſſimè: *tradebat autem iudicanti ſe iuſtè.* Et ex antiquioribus Latinis Auguſt. tractatu 21. in Ioannem, & Fulgentius lib. 1. ad Tranſimundum, c. 11. Vtrumque videlicet fecit Chriſtus: nam præcipuè ſe tradebat pro peccatis populi Deo Patri, qui propter ſcelus populi ſui percuſſit eum, Iſaiæ 53. num. 8.

238 Illud valde miror in Scriptura, etiam tunc, cùm ſanguinarius humani generis hoſtis dæmon, ab inſita malitia homines inſectatur, illud ipſum malum, quod illis infert, quatenus pœnæ malum eſt, attribui Deo. Explicat hoc Theologicè ſatis, diſertéque Gregorius, expendens lib. 18. Moralium, cap. 3. difficillima illa verba. 1. Regum 18. num. 10. [De diabolo, inquit, ſcriptum eſt: inuaſit Spiritus Dei malus Saul. Vbi iuſtè quæritur; ſi Domini, cur malus; & ſi malus, cur Domini dicitur? Sed duobus verbis comprehenſa eſt, & poteſtas iuſta in diabolo, & voluntas iniuſta. Nam, & ipſa dicitur Spiritus malus, per nequiſſimam voluntatem; & idem Spiritus Dei, per acceptam iuſtiſſimam poteſtatem.] Eadem docet Auguſt. ponderans enim verba illa Iob 1. num. 21. *Dominus dedit, Dominus abſtulit*; ſic ait enarrans Pſalm. 31.] Non dixit, Dominus dedit, diabolus abſtulit. Prorſus ad Deum tuum refer flagellum tuum: quia nec diabolus tibi aliquid facit, niſi ille permittat, qui deſuper habet poteſtatem.]

Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.

NOn eſt tam facilis explicatio huius loci, quàm prima fronte intuentibus apparet. Præcipuum difficultatis caput, eſt ignoratio ſignificationis propriæ verbi, *dada.* Quod bis duntaxat in tota Scriptura reperitur: & incredibile dictu eſt, quanta ſit inter Auctores in eius explicanda genuina proprietate diſſenſio. Hieronymus in commentaria vertit, *reputabo.* Pagninus in ſua Editione, *incedam:* in Theſauro verò, *migrabo.* Regia, *vagabor.* Mercerus tardiorem, molliorémque inceſſum inſtar gradientium paulatim in pompa, eo verbo ſignificari affirmat. Tigurina notabilem hîc verſionem repræſentat. *Motitando caput, concutiendo corpus meditabor.* Vatablus, *leniter incedam.* Leo Caſtrius, *commouebo caput.* Forerius. *Perambulabo.* Arias Montanus in commentario, *vouebo.* Agelius: *horrebo, & contremiſcam: aut expellam, ſiue excutiam.* Hieronymus in Pſal. 41. num. 5. vbi extat idem verbum, reddit illud Latinè, *tacebo.* Genebrardus ibidem. *Mouebo me.* Deus bone quis ſe in tanta diſcordia pacificatorem interponat? 239

Ex tam varia ergo, & multiplici ſignificatione verbi, varia item, & multiplex, pro cuiuſque interpretis opinione, fluxit intelligentia huius loci. Faſtidium, ac tædium parerem, ſi eas omnes ſigillatim recenſerem. 240

Illa,

Illa, quæ frequentiùs cõcionatoribus probatur, & ad amatam præteritæ vitæ pœnitudinem refertur,& ſi Adamo pia duntaxat,ſed parum probabilis videatur: tamen neque auctoritate, neque rationis momento deſtituitur; præſertim cùm illi grauis Tridentinæ Synodi pondus accedat, Seſſ. 14. c. 4. Cui etiã accommodari poteſt verſio illa notabilis Agelij, apta ad cõcipiendum firmiſſimum emendationis futuræ propoſitum,quod veram pœnitentiam ſæpe comitatur. *Expellam ſomnum meum,omnem prorſus ſoporem excutiam.* Cui Montani item explicatio conuenit: *vita mea annos omnes additos,illius cultui, & laudibus deuouendo decerno.*

241 Auctores illi, quos ſuperiore verſu memorabam, qui ad gratiarum actionem hæc verba referunt,congruenter ſententiæ ſuæ ſic exponunt. Nunquam huius tanti angoris, & acerbitatis,quæ me vehementer afflixit,memoriam abiiciam: ſed de illa, quoad vita ſuppeditabit,noctes,& dies cogitabo. Non mihi vllus dies vacuus à recordatione ſalutis acceptæ præteribit. Itaque ſic ordinant verborum ſeriem: per omnes annos vitæ meæ recogitabo ſuper amaritudine animæ meæ. Quis hìc non videat,quod paulò antè huic explicationi obiiciebam, vim apertã Vulgati verbis afferri? Iſidorus Clarius audaciùs etiam peccat, qui textum ſacrum peruertit, & pro Scripturæ verbis ſuam nobis explicationem obtrudit. Legit enim,*recogitabo omnibus annis meis hanc amaritudinem animæ meæ.*

242 Magis propendeo in explicationẽ Forerij,atque Iãſenij.Itaque hũc Ezechiæ ſenſum fuiſſe credo. In ſummo illo, quo premebar, angore animi: cùm, amariſſima ægritudine medicinam omnem ſuperante, actum de me prorſus arbitrarer; animaduertens te, tanquam æquiſſimũ iudicem,per eum morbum meritas à me pœnas exigere, obmuteſcebã planè, & contrà muſſcere non audebam. Tantùm volutabam animo,reuocabã iterum,atque iterum in memoriam præteritos annos meos, qui cùm per ſe fuiſſent pauci,ac perexigui,tunc verò reſpicerentur iam elapſi,nihil prorſus videbantur. Cõſumptos verò fuiſſe in ſęculi vanitate conſectanda, etiã atque etiã animo dolebam. Cum hac explicatione apprimè cohæret,quod continuò ſubiũgit: *Domine, ſi ſic viuetur*: vt mox videbimus. Fauet huic explicationi Hieronymus, cuius hæc ſunt verba in cõmentario. [Nulla res longa Mortalium eſt. Omniſque felicitas ſæculi dum tenetur, amittitur. Cùm enim tribulationis tempus aduenerit,omne,quod præteritum eſt, nihil adiuuat ſuſtinentem. Ergo Ezechias reputare ſe dicit omnes annos Regni ſui.] Lege ad illuſtrandum iſtum locum,quæ adnotaui ſuprà, num 12. in illa verba: *de mane vſque ad veſperam finies me.*

NVMERVS XVI.

Domine, ſi ſic viuitur, & in talibus vita ſpiritus mei, corripies me, & viuificabis me.

FATENTVR omnes interpretes, hunc locum eſſe perdifficilem; ſed, vt mea fert ſententia, Hebraizantes difficiliorem illum, horridis quibuſdam, ac perobſcuris verſionibus effecerunt. Non eſt animus in illis recitandis,ac refellẽdis operam ludere: planè cenſeo, Vulgatum Prophetæ mentem egregiè aſſecutum: Hebraica verba, vt fidum interpretem decet, non numeraſſe, ſed appendiſſe. Duplicem ergo poteſt hic locus ſenſum continere. 243

Primus eſt: Domine,ſi ſic viuitur,ſi talis eſt humanæ vitæ conditio: ſi hìc 245

in tanta amaritudine animæ degitur: ſi in tantis angoribus nullus tranquillus ſpiritus ducitur; ſi hinc dolores acerbiſſimi vrunt corpus, illinc atrociſſimi terrores impendent animo: ſatis in tam miſera vita ſuppliciorum eſt, ſatis verberum: nihil opus eſt morte ad debitas peccatorum meorum pœnas repetendas. Hîc, hîc, obſecro, quando tot flagella ſuppetunt, me corripe. Hîc paternè in filium tibi rebellem animaduerte, vt benignè caſtigatus tuo beneficio viuam, quoad ſuſcepta prole lucernam in ſolio Dauid poſt me relinquam.

245 Hanc emphaſim habet particula illa *ſic*. Scilicet: ſi tantis hæc vita calamitatibus referta eſt. Hieronymus in commentario. *Si tali fuimus conditione generati.* Et quidem ſi res ipſa momento ſuo, non fallaci hominum opinione pendatur; re vera diuturnitas huius vitæ, aſſiduis morbis, aliiſque laboribus conflictatæ, acerbius ipſa morte ſupplicium eſt. Diſertè affirmat Spiritus ſanctus, Eccleſ. 30. n. 17. *Melior eſt mors, quàm vita amara; & requies æterna, quàm languor perſeuerans.* Apollonius Tyanæus, (vt auctor eſt Philoſtratus lib. 1. de eius vita) conſultus à Rege Babylonis, quo ſupplicio afficiendus eſſet Eunuchus, qui in grauiſſimo facinore deprehenſus fuerat, nullum, dixit immanius ſuppliciũ vita ipſa ſtatui poſſe. [Si enim, inquit, in vita permãſerit, ô Rex, difficilia, & toleratu aſpera multa feret.] Cõſentaneè Seneca lib. 2. de Beneficiis, c. 5. [Acerbiſſima crudelitas eſt, quæ trahit pœnam; & miſericordiæ genus eſt, citò occidere: quia tormentũ vltimũ finem ſui ſecum affert; quod antecedit tempus, maxima vẽturi ſupplicij pars eſt.]

246 Atque hinc oboritur lux litterali, (vt plerique exiſtimant) intelligentiæ illius loci Geneſis 4. num. 14. cùm deſpondens animum, planèque deſperans, dixit Cain: *omnis igitur, qui inuenerit me, occidet me.* Grauiter ea verba exponit Alcuinus, Bedæ diſcipulus, magiſter autẽ Caroli Magni, in Quæſtionibus in Geneſim, quæ extãt tom. 3. Bibliothecæ. *Deſperando dixit, velut compendio mortis cruciatus euaderet præſentes.* Sed non ita erit, ait Dominus; non te ex diuturnis ærumnis, quas incurres, breuiſſima morte liberabis, n. 15. *Sed omnis, qui occiderit Cain.* Vbi, de multorum interpretum ſententia, ponendus eſt pũctus, vt oratio ſuſpenſa maneat per reticentiam; qualis & illa Neptuni apud Poëtam: *quos ego. Sed motos præſtat componere fluctus.* Subaudiri itaque oportebit, *Grauiſſimè à me mulctabitur.* Id autem, quòd ſequitur: *ſeptuplum punietur.* LXX. *Septem vindictas exoluet*; ad ipſum Cain, 247 non ad eius interfectorem referendum eſt; perinde ac ſi dicat Deus. Nolo eum tam citò perire: nolo momentaneum de immaniſſimo fratricida ſupplicium ſumi; ſed adeò diuturnum, *que pague ſu delito con las ſetenas.* Sic expreſsè Hieronymus. *Nolens eum Dominus compendio mortis finire cruciatus.* Ambroſius etiam lib. 2. de Cain, c. 10. *Ergo iſta Cain longæuitas indulta, vindicta eſt.* Cauſam ibi ſapientiſſimè ſubnectit Ambroſius. [Mors enim vna eſt in ſeceſſione animæ, & corporis; quæ ſimul, vt venit, omnes corporis dolores auferre, non augere cõſueuit. Metus verò, qui hanc vitam viuentibus frequẽter ingruunt, mæſtitiæ, dolores, gemitus, diuerſique cruciatus, plurimas etiam mortes generi humano inferunt: vt iſta mors remedium eſſe videatur, non pœna.]

Contrà verò ſummi beneficij loco 248 numeratur, contrahere Deum ſpatia huius ærumnoſæ vitæ, & ab ipſo penè eius limine hominem celeriter abripere. Pſal. 89. n. 13. *Quoniam ſuperuenit manſuetudo, & corripiemur.* Vertit

Hebraica

Hebraica Hieronymus: *quoniã tranſibimus citò, & auolabimus.* Genebrardus: *quoniam tonſio velox.* Agelius. *Exciſio properat: euolabimus.* Tigurina: *velociter tranſit* (ſcilicet moleſtia huius vitæ) *nóſque auolamus.* Paraphraſi illuſtrat Iſidorus Clarius. *Laborioſis miſerijs pleni abeunt velociſſimè: & nos toti velut alis aſſumptis auolamus.* Vbi clarè vides, non eſſe acerbitatem, aut inclementiam Dei, ſed manſuetudinem potiùs, ac lenitatem, huius calamitoſæ vitæ miſerias, quàm ocyſſimè morte concludere. Hinc (inquit Regius vates) tanta nobis vitæ breuitas: è paterna tua videlicet in nos benignitate fluxit: non patitur manſuetudo tua, mollis planè, ac tenera, tam acerbis miſeriis indulgentiſſimos tuos filios diutiùs premi, & conflictari.

249 Congruenter ad hanc ſententiam explicant Patres verba illa, quibus eiiciens Deus Adamum de Paradiſo, ſolicitè præcauit, ne de fructu arboris vitæ veſceretur, atque adeò vitam quàm diutiſſimè propagaret. Geneſ. 3. nu. 22. *Ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum.* Miſericorditer enim conſuluit Adamo, ne qui miſer futurus erat, æternùm miſer fieret. Irenæus lib. 3. contra Hęreſes, c. 37. [Non inuidens ei lignum vitæ, ſed miſerans eius, vt non eſſet malum interminabile.] Hilarius, in Pſal. 68. [Ne lignum vitæ attingens in æternitate pœnæ maneret.] Nazianzenus Homil. 2. de Paſchate. [Ne malum eſſet immortale, fit pœna miſericordia.]

250 Obſecrat itaque Deum Ezechias, vt quando ſic viuitur in hoc mundo, vbi flagella non deſiderantur, imò verò paſſim ſuppetunt, paternè ſe, de more, benignéque corripiat. *Corripies me*, inquit, *& viuificabis me:* proprium ſanè filiorum Dei eſt ab amantiſſimo parente caſtigari. Hæc erat ſolida illa, & ſincera conſolatio, qua Iudith populum iacentem, & afflictum excitabat, c. 8. n. 27. *Reputantes, peccatis noſtris hæc ipſa ſupplicia minora eſſe: flagella Domini, quibus quaſi ſerui corripimur, ad emendationem, non ad perditionem noſtram eueniſſe credamus.* Et 2. Machab. 6. num. 12. *Obſecro autem eos, qui hunc librum lecturi ſunt, ne abhorreſcant propter aduerſos caſus; ſed reputent ea, quæ acciderunt, non ad interitum, ſed ad correptionem eſſe generis noſtri.* Moyſes etiam, cùm illius populi afflictiones memoraſſet continuò ſubiecit, Deuteron. 8. nu. 5. *Vt recogites in corde tuo, quia ſicut erudit filium ſuum homo, ſic Dominus Deus tuus erudiuit te.*

Stat itaque fixa, & omni memoria 251
luculentiſſimis exemplis comprobata Salomonis ſententia, Prouer. 3. n. 11. *Diſciplinam Domini, fili mi, ne abijcias; nec deficias, cùm ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus, corripit, & quaſi pater in filio complacet ſibi.* Recitat Apoſtolus hunc locum ex Editione LXX. ad Hebræos 12. n. 5. *Quem enim diligit Dominus, caſtigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit.* Ponderat autem egregiè Auguſtinus hæc extrema verba, in Pſalm. 31. prope finem. [Flagellat, inquit, omnem filium, quem recipit; ne te ſine flagello ſperes futurum, niſi fortè cogites exhæredari. Ita ne omnem? Vbi te volebas abſcondere? omnem, & nullus exceptus. Vis audire, quàm omnem? etiam vnicus ſine peccato, non tamen ſine flagello.]

Rectiſſimè itaque colligit ibi Pau- 252
lus numer. 7. *Quis enim filius, quem non corripit Pater? Quòd ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes, ergo adulteri, & non filij eſtis.* Subeſt Græcè vox *nothi.* Quare ſine dubio ſenſus eſt. Si extra diſciplinam eſtis, nõ veri, germani, & legitimi filij, ſed *nothi*; ſpurij, & adulterini eſtis. Fortaſſe ob eam cauſam Apoſtolus ſcribens Tito, legi-

timum filium eum vocat: quia videlicet laboribus exercitum, c. 1. num. 4. *Tuo dilecto filio.* Græcè *legitimo*, ac germano filio, non adulterino, neque degeneri. Rectè etiam Bernardus, ſermone 42. in Cantica, perpendens verba illa, indignationis plena, Ezech. 16. num. 42. *Auferetur zelus meus à te, & quieſcam, nec iraſcar ampliùs.* [Solo auditu contremiſco; ego, inquit, quos amo, caſtigo. Si ergo te zelus deſeruit, & amor: neq; eris amore dignus, qui indignus caſtigatione cenſeris. Vides, quia tunc magis iraſcitur Deus, cùm non iraſcitur?]

253 Miror Senecā in mediis cæcæ Gentilitatis tenebris, huius eximiæ doctrinæ luce fuiſſe perfuſum; vt iure optimo Lactantius illius verba recitaturus, hæc ipſe præmiſerit ſua, lib. 5. Diuinarum Inſtitutionum, c. 23. [Sumat eum Senecę librū, cui titulus eſt. Quare bonis viris multa mala accidāt, cum ſit prouidentia? In quo ille multa non planè imperitia ſæculari, ſed ſapienter, & penè diuinitus elocutus eſt. Deus, inquit, homines pro liberis habet; ſed corruptos, & vitioſos luxurioſè, ac delicatè patitur viuere, quia non putat emēdatione ſua dignos. Bonos autē, quos diligit, caſtigat ſæpius, & aſſiduis laboribus ad vſum virtutis exercet.] Quis neget iſta Senecam ex Diuinis oraculis hauſiſſe, atque adeò penè diuinitus ea monimentis ſuis conſignaſſe? Legat, qui volet, caput 2. libri illius de Prouidentia: caput item 4. Vbi inter cętera. [Ad ſuſpicionem vulneris Tyro palleſcit: audacter Veteranus cruorem ſuum ſpectat, qui ſcit, ſe ſæpe viciſſe poſt ſanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoſcit, exercet.]

254 Hunc, quem fuſiùs expoſui, arbitror eſſe litteralem ſenſum verborum Ezechiæ, à Vulgato fideliter expreſſum. Non tamen inficias ierim, alterum etiam genuinum ſubeſſe poſſe Hebraico textui congruentem, nec Latino repugnantem. Conſtantiſſimè enim legitur Hebraicè: *halehen Iiju: Domine vltra eos viuent, ſupra ipſos vitam ducent.* Vbi citra dubium, ex proximo verſu ſubaudire oportet, *annos*; ſenſúſque efficitur contextui aptè cohærens, & Ezechiæ precatione nō indignus. Domine, ſi in hac noſtra, Patrúmque memoria, multi vltra meos annos, quos amariſſimè recenſui, &, ſubducta ſumma, toti illi quadrageſimum non attingunt, vitam propagarunt; ſi ſic viuitur, & vltrà etiam ordinariè viuitur; ſi quā plurimi reperiuntur, qui hac ætate, atque adeò grādiore, & prouectiore, tranquillum adhuc ſpiritum ducunt, & in talibus vita ſpiritus mei: tu, pro tua benignitate me paternè caſtigatum, emendatúmque, largiore etiam huius lucis vſura donabis: *corripies me, & viuificabis me.*

NVMERVS XVII.

Ecce in pace amaritudo mea amariſſima.

COMMVNIS explicatio eſt illa, quam ſic luculentè tradit Agelius. Ecce, cùm ad ſummum fœlicitatis faſtigiū euectus eſſem, & hoſtem potentiſſimum à me, vrbéque Regia, precibus ad Deum fuſis fugaſſem, cuncto hoſtili exercitu ferè ad internecionem cæſo: pace iam, & quiete populis parta, amaritudo amariſſima, & dolor me maximus inuaſit, & infeſtiorem bello pacem reddidit, vt penè ad ipſum limen mortis acceſſerim. Hāc ipſam explicationem animaduerto Hieronymo placuiſſe; vt minùs mirandum ſit, conſequentibus ſæculis, eandem etiam fuiſſe pleriſque fere interpretibus probatam. Hieronymi verba hæc ſunt in commētario. 255

[Pacem

[Pacem tribuiſti, fugato Aſſyrio, ſed pax mea omni mihi amaritudine fuit maior. Quia tranquillitate populis reddita, & vrbe ſecura, ego ſolus li-
256 mina mortis intraui.] Tota hæc explicatio nititur peruagato illo errore, (errorem enim fidens appello) quem ex Ioſepho plerique hauſerunt Expoſitores: videlicet Ezechiam in hunc periculoſum morbum incidiſſe, poſt fuſum, cæſúmque ab Angelo Sennacheribi exercitum: nam in eo hallucinatum fuiſſe Ioſephum, niſi me valde fallo, num. 1. & num. 6. huius capitis, perſpicuis argumentis demonſtraui; quæ hîc rurſus iterare opus nô eſt.

257 Eſt igitur altera expoſitio Forerij; qui ſibi omnino perſuadet, quod ante illum ſibi perſuaſerat Iſidorus Clarius, corrigendum ita eſſe Vulgatum. *Ecce in pacem amaritudo mea amariſſima.* Ipſéque Forerius vertit in Editione noua. *Ecce in incolumitatem amaritudo, quam habebam amaram.* Atque explicat in commentario, hanc eſſe morbi amaritudinem, quæ Ezechiæ animum valde exulcerabat; diuino tamen beneficio in ſalutem, incolumitatémque ſubitò fuiſſe conuerſam. Conſentaneè Tigurina. *Ecce ad incolumitatem cedet mihi amara hæc amaritudo.* Ita Leo Caſtrius, Adamus, Oſorius, atque Ianſenius: licet eorum aliqui non penitus in hoc ſenſu acquieſcentes ſubſcribant Hieronymi ſententiæ.

258 Huic expoſitioni nihil fortius habeo, quod opponam, quàm ipſius Vulgati auctoritatem, quæ Catholicis omnibus item, vt æquum eſt, debet eſſe fortiſſima. In caſtigatiſſima Editione Vaticana legitur, *in pace:* accedit etiam particula illa aduerſatiua verſiculi ſequentis, *tu autem eruiſti. &c.* Quæ, vt acutè vidit Ianſenius, hunc ſenſum prorſus excludit; niſi rurſus, vt ipſe Ianſenius animaduertit, manus audacter afferatur Vulgato, & pro aduerſatiua *autem*, cauſalis *enim* in textum intrudatur.

Explicatio Ariæ Montani planè ſingularis eſt, Textum in primis immutat, ne dicam, peruertit. *Ecce ad pacem* 259
amarum mihi amarum. Supplet deinde de ſuo, *quod attinet*, vt ſenſus integer conſtet; quod ad pacem quidem attinet, id profectò acerbiſſimum mihi eſt, cum agros ferro, flammáque vaſtari, vrbéſque ab hoſtibus diripi, vehementer doleam. Quam ſuam ſententiam verſibus ita comprehendit idem Montanus.

Ecce, ſed pacis mihi amara reſtat
Cura: pax noſtra procul vrbe diſtat:
Et graui me iam premit iſte morbo
Amarior hoſtis.

In eo duntaxat hic Auctor collimauit, quòd Ezechiæ morbum in eum ipſum annum, quo cœpit Sennacherib vaſtare Iudæam, animaduertit incurriſſe. 260

Ego quidem minimè dubius exiſtimo, hæc verba redditionem continere proximè antecedentis propoſitionis, *Domine ſi ſic viuitur.* Si talis eſt huius miſeræ vitæ conditio: ſi tanta tibi hic ſuppetit copia flagellorum. Subiungit appoſitè Ezechias huius rei confirmationem, ab exemplo ſuo ductam: vide, obſecro Domine, qualis hæc vita ſit, quàm lubrica, & inconſtans eius fœlicitas, quàm amaræ, ac repentinæ miſeriæ. Ecce in pace, hoc eſt, in ſumma bonorum omnium copia, & affluentia; cùm ætatis robore florerem, valerem viribus, opibus abũdarem; cùm omnia mihi proſpera in multos annos ſecurè pollicerer. Vatablus: *ecce in flore ætatis, quo tempore homines ſani, & incolumes eſſe ſolent.*

Cùm minùs opinabar, repentinus mihi morbus inceſſit, animúmque languentem amariſſimo, iam iámque impendentis mortis horrore perfudit.

Quis

Quis ſecuritatem ſibi in mediis huius vitæ calamitatibus polliceatur, ſi tam multa ſubitò proſperitatẽ ipſam interturbant? Et quidem hac explicatione aptiſſimè filum duci, nemo erit, qui ambigat; ſed eam ex ipſa proprietate ſermonis comprobemus.

261 Pacis nomine in arcano ſermone, ea bona comprehendi, quæ homines in votis habere ſolent; ſalutem, ſoſpitatem, opum affluentiam, ſolidámque lætitiam. Vulgò iam notum eſt; Vulgaris quippe fuit illa ſalutatio, qua pacem ſibi, ideſt, copiam bonorum omnium precabantur. Hebraiſmũ huius ſalutationis interdũ retinent Vulgatus, & LXX. interdum illuſtrant. Pſal. 121. n. 6. *Rogate, quæ ad pacem ſunt Hieruſalem.* Tigurina. *Precamini fælicitatem ipſi Hieruſalem.* Genebrardus. *Optate illi bonorum omnium affluentiam.* Agelius apertè conuincit, ſalutationis formam eſſe. Nam quod legimus, 1. Reg. 25. n. 5. *Salutabitis eum ex nomine meo pacificè,* expreſſerunt LXX. *Rogate eum nomine meo, quæ ad pacem:* illuſtrátque mirificè ad noſtram ſententiam Tigurina: *Salutabitis eum, dicetiſque: vitam, pacem, & incolumitatem optamus tibi.* Item. 1. Regum 10. vbi pacem ſuppreſſit Latinus interpres, contentus dixiſſe nu. 4. *Cúmque te ſalutauerint.* Tigurina, *qui te ſalutato in pace.* LXX. eadem vtuntur locutione, *rogabunt te, quæ ad pacem.*

Huc etiam ſpectant alia ſimilia loca. Exod. 18. nu. 7. *Salutauerunt ſe mutuò verbis pacificis.* Regia. *Optarunt vir ſocio ſuo ad pacem.* Vatablus. *Bene precati ſunt alter alteri.* Geneſ. 43. num. 27. *Clementer reſalutatis eis.* Regia. *Poſtulauit eis ad pacem.*

262 Signatè verò pacis nomine bonam valetudinem, & incolumitatem contineri, mihi videor poſſe apertiſſimè ex ſacro ſermone demonſtrare. Geneſis 29. n. 6. *Sanúſne eſt? valet, inquiunt.* Vtrobique legitur Hebraicè, *pax ei.* Cap. 43. num. 27. *Saluúſne eſt pater veſter ſenex?* Regia: *num pax patri veſtro ſeni?* ibidem nu. 28. *Qui reſponderunt, ſoſpes eſt.* Hebraicè, *pax eſt illi.* Ioſue 10. numer. 21. *Reuerſus eſt omnis exercitus, ſani, & integro numero.* Hebraicè, *reuerſi ſunt in pace.* Geneſis 28. num. 21. *Si reuerſus fuero proſperè ad domum Patris mei.* Hebraicè item habetur: *Si rediero in pace.* Cap. 37. num. 14. *Vade, & vide, ſi cuncta proſpera ſint erga fratres tuos.* Hebraicè: *Vade nunc, & vide pacem fratrum tuorum.* Pagninus, *incolumitatem.* Tigurina: *vide, ſi rectè habeant fratres tui.* Vatablus: *quo pacto valeant.* Itaque euidentiſſimum eſt ex ſacri ſermonis vſu, *in pace,* idem eſſe, atque integra valetudine, proſpero, ac florente rerum ſtatu.

Iam altera vox *amaritudo* minùs controuerſa eſt. Nam, ſi vnum excipias Ariam Montanum, qui *bellum* interpretatur, à communi opinione intelligente morbum Ezechiæ, diſſentit nemo. Et quidẽ congruentiſſimè morbus lethalis, & humanitus inſanabilis, qualis ille fuit, *amaritudò* nominatur. Videlicet mors, & amaritudo in Scriptura, & inter ſe ſępenumero iunguntur, & interdum vna pro altera vſurpatur. Hinc fluxerunt illa 1. Regum 15. num. 32. *Siccine ſeparat amara mors?* Eccleſiaſtici 41. numer. 1. *O mors, quam amara eſt memoria tua!* Eccleſiaſt. 7. n. 27. *Inueni amariorem morte mulierem.* Pſal. 63. nu. 4. *Intenderunt arcum, rem amaram.* Ideſt, ſagittas venenò lethali imbutas, atque adeò mortem afferentes.

Viciſſim item obſeruo, amaritudinem in Scriptura vocari mortem: 263 vſque eò propria mortis eſt amaritudo, vt vocabula ipſa confundantur. 4. Reg. 4. num. 40. *Mors in olla, vir Dei.* Non quia lethalis eſſet olla, ſed quia præ amaritudine herbarũ, felle amarior

rior erat. Vide noſtrum Prado in id Ezechielis 21. num. 6. *In amaritudinibus ingemiſce coram eis.*

Tu autem eruiſti animam meam, vt non periret.

264 HActenus memorauit Ezechias anxias, formidoloſáſque cogitationes, animo ſuo inter morbi anguſtias identidem obuerſantes: hinc iam in gratiarum actionem totum ſe ſe effundit. Hæc, inquit, mecum ego tacitus, ac mæſtus cogitabam: has fundebam ad te preces, cum me vis illa morbi incredibiliter affligebat. Sed tu, ô Deus, pro inſita tua bonitate, eximio quodam amore complexus animam meam, eam ab exitio, & interitu vindicaſti: flagitiáque, quibus iracundiam tuam prouocaueram, ſempiterna obliuione contriuiſti.

265 Subeſt in hoc loco Hebraicum verbum ſignificantiſſimum *haſac.* Cuius vim, ac pondus nihil eſt in toto Latio, quod ſemel adæquet, nedum exhauriat. Elaborãt Recentiores in eius exprimenda vi, ſed omnia Latina verba frigent, præ illius ardore. Significat enim ardentiſſimo, flagrantiſſimóque amore proſequi, arctiſſimè inhærere rei amatæ, fortiſſimíſque amoris vinculis illigari. Vertit itaque Tigurina. *Tu dilexiſti animam meam, vt eam erueres è fouea.* Vatablus. *Tu optaſti eripere animam meam.* Pagninus. *Tibi placuit eruere animam meam.* Forerius: *amanter ſuſcepiſti.* Arias Montanus: *complacuiſti, voluiſti, & curaſti.* Leo Caſtrius: *tu amaſti animam meam.* Oſorius. *Animam meam eximia beneuolentia fuiſti proſecutus.* Regia. *Tu es amplexus amore animam meam.* Hector Pintus. *Deſideraſti, & coniunxiſti tibi animam meam, ne periret.*

266 Sed omnium optimè Vulgatus aſſecutus eſt vim verbi, quatenùs Latinè aſſequi licet, quatuor in locis, in quibus ad eius notionem penitus exhauriendam, totidem illi Latina ſubiecit: *adamare.* Deut. 21. num. 11. *Et videris in numero captiuorum mulierem pulchram, & adamaueris eam. Adhærere.* Geneſis 34. num. 8. *Filij mei adhæſit anima filiæ veſtræ. Iungi.* Deuter. 7. num. 7. *Vobis iunctus eſt Dominus, & elegit vos.* Denique: *Conglutinari*, cap. 10. numer. 15. *Patribus tuis conglutinatus eſt Dominus.*

Enim verò ſicut languent ſingula verba Latina, ſi totum Hebraici verbi ſignificatum velint ſemel exhaurire; ita profectò, imò verò multò magis frigent verba omnia, ſimul coaceruata, ad exprimendum infinitum illum Dei amorem, quo homines complectitur. Intendit itaque digitum Ezechias ad fontem diuinæ erga nos liberalitatis. Summa beneficia, quibus quotidie afficimur, ex iſto vberrimo fonte, ex ardentiſſimo Dei erga nos amore redundarunt. Hoc agnoſcebat Regius vates Pſalm. 17. numer. 20. *Saluum me fecit, quoniam voluit me.* & 2. Regum 22. n. 20. *Liberauit me, quia complacui ei.* Perinde ac ſi diceret: nulla mea merita Deum prouocarunt: ſola illius benefica voluntas interuenit, méque è tantis periculis extraxit. Illi etiam, qui clamabant Pſalm. 21. n. 9. *Saluum faciat eum, quoniam vult eum*: & ſi iniquiſſimo animo clamores illos edebant, ſed non longè à vera cauſa liberationis aberrabant. 1. Ioannis 4. numer. 10. *Non quaſi nos dilexerimus Deum, ſed quoniam ipſe prior dilexit nos.* Eſt inſignis locus in hanc ſententiam, Iſaiæ 62. num. 4. *Non vocaberis vltrà derelicta, & terra tua non vocabitur ampliùs deſolata: ſed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata; quia complacuit Domino in te.* 267

268 Siue autem in hoc loco animæ nomen accipiatur propriè pro ipſa anima

 ma

ma Ezechiæ, quam Deus amanter complexus, ex inferni baratro, atque ex ipſius orci faucibus miſericorditer eripuit; ſiue animæ vocabulo intelligamus vitam iuxta frequens idioma Sacræ Scripturæ. Geneſis 49. numer. 6. *In conſilium eorum non veniat anima mea*, id eſt, eorum conſultationi vitam meam minimè crediderim. Leuitici 17. numer. 11. *Anima carnis in ſanguine eſt*, ideſt, vita ſanguine continetur. Lege Agelium in id Pſalm. 7. num. 2. *Ne quando rapiat, vt leo, animam meam*. Pinedam Iob 2. num. 6. *Verumtamen animam illius ſerua*: & Maldonatum Matth. 6. num. 25. *Ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ, quid manducetis*: ſiue denique animæ nomine totus homo comprehendatur. Geneſis 14. num. 21. *Da mihi animas, cætera tolle tibi*. LXX, *Da mihi viros*: & magis ad rem præſentem, Pſal. 40. num. 4. *Sana animam meam*, ideſt, me ipſum; vt doctè ibi exponit, & confirmat Agelius; quocumque modo animæ vocem capias, eadem ſemper ſententia conſtat.

Proiecisti poſt tergum tuum omnia peccata mea.

169 Vide hîc admirabilem Dei benignitatem. Conqueritur ipſe iure optimo de hominibus, ſe ab illo per peccatum auertentibus, Ieremiæ 2. numer. 27. & cap. 32. num. 33. *Conuerterunt ad me tergum, & non faciem*. Illa etiam intorquetur in eoſdem acerbiſſima expoſtulatio 2. Eſdræ 9. num 26. *Prouocauerunt te ad iracundiam, & receſſerunt à te, & proiecerunt legem tuam poſt terga ſua*. Atqui Benigniſſimus Deus, ſi peccatores ex animo pœnitentiam agant, tantùm abeſt, vt acceptas grauiſſimas iniurias, alta mente repoſtas, recordetur; vt eas potiùs poſt tergum proiiciat: ab illis faciem, & oculos auertat, vt obliuione deleat ſempiterna. Hanc exiſtimo ſubeſſe in hoc Hebraiſmo vim, vt peccata poſt tergum proiicere, prorſus idem ſit, ac non ampliùs illa reſpicere, eorúmque memoriam obliterare. Vno verbo, illud ipſum, quod Dauid deprecabatur, Pſalm. 50. numer. 11. *Auerte faciem tuam à peccatis meis*: *& omnes iniquitates meas dele*. Vel, vt legit Gregorius 3. part. Paſtoralis admonitione 30. *Auerte oculos tuos à peccatis meis*.

Moueor ex vulgari illo Æſopi figmento, quo acutè notabat, ſolere homines aliena vitia curioſiùs intueri, 170
quàm ſua. Aiebat enim, geſtare vnumquemque noſtrum manticas duas; alteram à tergo pendentem, à fronte alteram: atque in ea quidem, quæ ante oculos eſt, aliena peccata reponere; in poſteriore, noſtra. Huc facetè alluſum identidem à Poëtis. Perſius Satyr. 4.

Vt nemo in ſe ſe tentat deſcendere, nemo:
Sed præcedenti ſpectatur mãtica tergo.

Horatius lib. 2. Sermonum, Satyr. 3.

Reſpicere ignoto diſcet pendentia tergo.

Catullus ad Varum. *Non videmus manticæ, quod in tergo eſt*. Proiicere itaque peccata poſt tergum, eſt, ea in poſterum nunquam aſpicere, aut recordari.

Et verò cùm ad excitandam fidu- 171
ciam noſtram, tum, vt ego quidem arbitror, ad explodendam iam inde ab heroicis illis temporibus, & omnino iugulandam monſtroſam hoc miſero ſæculo naſcituram de non imputatione Hæreſim, quam doctè refellunt, Bellarminus toto lib. 2. de Iuſtificatione, & Suarez tom. 4. de Pœnitentia diſput. 9. ſect. 4. mirum eſt, quàm diſertè, quam perſpicuè teſtetur Scriptura, peccati labem prorſus elui per pœnitentiam; inuſtam maculam omnino deleri; æternæ pœnæ reatum extingui; quidquid interceſſerat iniuriæ, à Deo

Deo condonari; interdum etiam, ſi feruentiſſima contritio animo concipiatur, temporalem item peccati pœnam remitti. Mirum etiam eſt, quàm multis exemplis, quàm variis, quàm ſignificantibus, hanc veritatem Spiritus Sanctus illuſtret: ea parcè duntaxat attingemus: nam ſingula pro dignitate expendere, multi negotij, & vberioris otij eſſet.

272 In primis dicitur Deus peccata, quæ condonat, operire, atque contegere; vt ne à curioſis quidem oculis, eáque ſedulò inquirentibus diſpici poſſint: quippe quæ iam nuſquam extant Pſal. 31. num. 1. *Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata.* Pſal. 84. num. 3. *Remiſiſti iniquitatem plebis tuæ: operuiſti omnia peccata eorum.*

273 Deinde pollicetur Deus, ablututurum ſe peccatorum labes, eáſque deterſurum; atque adeò hominem niue ipſa candidiorem effecturum. Iſaiæ 1. num. 18. *Si fuerint peccata veſtra, vt coccinum, quaſi nix dealbabuntur: & ſi fuerint rubra quaſi vermiculus, velut lana alba erunt.* Hoc ſuppliciter obſecrabat Dauid Pſalm. 50. num. 4. *Ampliùs laua me ab iniquitate mea:* & num 9. *Lauabis me, & ſuper niuem dealbabor.*

274 Et quia peccatum ſemel admiſſum, in ære quaſi inciditur, vt maturo tempore puniatur. Iuxta illud Iob 13. num. 26. *Scribis contra me amaritudines: & conſumere me vis peccatis adoleſcentiæ meæ.* & Ieremiæ 17. num. 1. *Peccatum Iuda ſcriptum eſt ſtylo ferreo in vngue adamantino.* Simul atque concipitur à peccatore vera pœnitentia, Deus peccati ſcripturam penitus delet: atque adeò, quod aduerſus nos erat debiti Chirographum, exaratum in tabulis, concerpit. Iſaiæ 43. num. 25. *Ego ſum ipſe, qui deleo iniquitates tuas propter me.* Contrà verò præfractis, obſtinatíſque in peccato, dira illa imprecatio impendet. Pſalm. 108. num. 14. *In memoriam redeat iniquitas Patrum eius, in conſpectu Domini; & peccatum matris eius non deleatur.* Quare germanum illud veræ pœnitentiæ exemplum, Regius Vates toties inclamat Pſalm. 50. num. 3. *Dele iniquitatem meam,* & num. 11. *Omnes iniquitates meas dele.* Præterea 275
non modò obliteraturum ſe peccata in adamante inſculpta, ſed memoriam ſuam, ipſo adamante diuturniorem, pollicetur, ſe Deus abiecturum. Iſaiæ 43. num. 25. *Peccatorum tuorum non recordabor.* Ieremiæ 31. num. 34. *Propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor ampliùs.* Ezech. 18. num. 22. *Omnium iniquitatum eius, quas operatus eſt, non recordabor,*

Denique hoc ipſum luculentè ſigni- 276
ficatur Michææ 7. numer. 19. *Deponet iniquitates noſtras, & proijciet in profundum maris omnia peccata noſtra.* Eccleſiaſt. 3. numero 17. *Sicut in ſereno glacies, ſoluentur peccata tua.* Iſaiæ 44. numer. 22. *Deleui, vt nubem, iniquitates tuas, & quaſi nebulam, peccata tua.* Vides, diſcuſſa in ventos nube, aut nebula in tenuem vaporem euaneſcente, vel glacie ſenſim calore ſolis tabefacta, & in humorem reſoluta, paulò pòſt ne veſtigium quidem vllum remanere.

NVMERVS XVIII.

Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te.

CONFITERI in hoc, & ſe- 277
quente verſu, vt obſeruat Hieronymus in Commentario, eſt Deo gratias agere, illúmque laudibus celebrare. Subeſt enim Hebraicè radax *Iadà*, cui in coniugatione *Hiphil* vulgaris hæc eſt ſignificatio. Geneſis 49. num. 8. *Iuda te laudabunt fratres tui.* Vbi eſt in Hebraico textu elegans quædam alluſio, venuſtáque

paronomaſia, quam non aſſequitur ſermo Latinus. Delrius noſter, vt quoquo modo eam exprimeret, Hebraica ſic vertit. *Confeſſio tu,* (ſcilicet vocaris,) *Confitebuntur tibi fratres tui.* Perinde ac ſi diceret: meritò, fauſtóque omine inditum tibi fuit nomen Iudæ, id eſt, confeſſionis, & laudis, nam cæteræ Tribus te laudibus efferent.

278 Enim verò vſque eò ſumus aſſueti peruagatæ ſignificationi Latini verbi, *confiteor*, quod propriè ſignificat delicta confiteri, vt in altera, tanquam inſolenti, & noua, aures noſtræ peregrinentur. Iucundum ſcitu eſt, quod refert Auguſt. tom. 10. Ser. 8. de Verbis Domini. Inualuerat Auguſtini ætate ea conſuetudo in Eccleſia, inter peragendam rem Diuinam, vt ſimul atque fideles audirent, pronunciari verbum *confiteor*, certi id ad ſacram peccatorum exomologeſin pertinere, pugnis continuò pectus verberarent; quia ea ceremonia conceptus animi dolor indicatur. Docuit enim natura ipſa pœnitentes id facere, quaſi conſcientiam ſuam manu pulſantes, pœnas de ea ſponte ſuſciperent. Lucæ 17. num. 13. *Nolebat oculos ad cœlum leuare, ſed percutiebat pectus ſuum.* & cap. 23. num. 48. *Percutientes pectora ſua reuertebantur.* Cùm itaque recitaretur in Eccleſia Euangelium illud Matth. 11. num. 25. *Confitebor tibi Pater, Domine cœli, & terræ;* narrat his verbis Auguſt. quid acciderit. [Mox, vt verbum hoc ſonuit, ſecutus eſt etiam ſonus tunſionis pectoris veſtri. In hoc ipſo, quòd ſonuit *confiteor*, pectora veſtra tutudiſtis. Tundere autem pectus, quid eſt, niſi arguere, quod latet in pectore, & euidenti pulſu occultum caſtigare peccatum? Quare hoc feciſtis, niſi quia audiſtis, *confiteor tibi Pater? Confiteor,* audiſtis; qui confitetur, non attendiſtis.] Concludit hinc Auguſt. [Si *confiteor*, Chriſtus dixit, à quo eſt longè omne peccatum: non ſolius eſt peccatoris, ſed etiam laudatoris. Confitemur ergo ſiue laudantes Deum, ſiue accuſantes noſmetipſos.] Hactenus Auguſtinus.

Ergo ne peregrinemur & nos in 179
hac frequenti huius verbi ſignificatione, lubet eam auctoritate LXX. confirmare. Quatuor verbis Græcis illuſtrant LXX. Hebraicum *hoda*, id eſt, *confiteor*. Ex quibus perſpicuè conſtat hæc ſignificatio. Reddunt in primis *Æneo*, ideſt, laudo, in hoc ipſo Iſaiæ loco, vbi etiam metonymiam explanant, qua cõtinens ſumitur Hebraicè, atque Latinè pro contento. *Non enim qui in inferno, laudabunt te.* & 2. Paralip. 7. num. 3. vbi etiam Vulgatus: *Adorauerunt, & laudauerunt Dominum.* Hebraicè: *Confitebuntur Domino.* Secundò vertunt LXX. *Eulogeo*, ideſt, benedico, vt hîc num. 19. *Viuentes benedicent tibi.* Tertiò: *hymneo*, ideſt, celebro. Iſaiæ 25. num. 1. *Domine, Deus meus es tu: exaltabo te, & confitebor nomini tuo.* LXX. *celebrabo nomen tuum.* Quartò: *ado*, ideſt, *canto.* Ieremiæ 30. n. 19. *Egredietur de eis laus.* Hebraicè, *confeſſio.* LXX. *egredientur cantantes.*

Et quoniam incidimus in nomen 280
confeſſio, ſciendum eſt, illud in arcano ſermone, non modò peccatorum confeſſionem, ſed laudem etiam, & gloriam ſæpe ſignificare. Pſalm. 8. num. 2. *Quoniam eleuata eſt magnificentia tua ſuper cœlos.* Felix vertit: *confeſſio tua.* Eſtque adagialis locutio, qualis & illa Poëtæ. *Fama ſuper æthera notus.* Quaſi Regius vates ſic alloquatur Deum. Fama nominis, gloriæque tuæ, non modò ad cœlos vſque pertingit, ſed ſupra illos etiam prætergreditur. Pſalm. 148. num. 14. *Confeſſio eius ſuper cœlum, & terram.* Habacuc. 3. num. 3. *Operuit cœlos gloria eius.* LXX. nomen Hebraicum *Todà* ſubinde vertere ſolent, *Æneſis*, ideſt, *laus.*

1. Eſdræ

1.Eſdræ 10.num.11. *Et nunc date confeſſionem Domino Deo.* LXX. *date laudem.* Eos, tanquam præclaros duces, ſequitur ſæpe Vulgatus, Ionæ 2.num. 10. *Ego autem in voce laudis immolabo tibi.* Pſalm. 25. num. 7. *Vt audiam vocem laudis tuæ.* Pſal. 49. num. 14. *Immola Deo ſacrificium laudis.* & num. 23. *Sacrificium laudis honorificabit me.* Vbique ſubeſt in textu Hebraico, *confeſſio.*

281 Itaque verba illa Pſalm. 95. num. 6. *Confeſſio, & pulchritudo in conſpectu eius,* in eo ſenſu interpretanda ſunt, quaſi ipſa laus, ipſáque pulchritudo Deo continenter aſſiſtant. At Pſalm. 103. num. 1. dicitur Deus vſque eò laudabilis totus eſſe, vt ipſa laude circum amictus videatur. *Confeſſionem, & decorem induiſti*: atque hæc de voce, nunc de ſententia.

282 Nimis mihi videtur horum verborum ſenſum reſtringere Bellarminus, qui Pſal. 6. num. 5. de damnatorum inferno interpretatur. Auctorem laudat Hieronymum huius explicationis: ſed ſi attentè legatur Hieronymi Commentarius diſertè Limbum exponit: ait enim. [Qui in inferno eſt, non expectat iudicij veritatem, ſed miſericordiam Dei; maximè cùm Saluator ad inferna deſcenderit, vt vinctos de inferis liberaret.] Quid apertius? An Chriſtus damnatos ab inferis extraxit? an illi aut exſpectant modò, aut exſpectarunt vnquam diui-

283 nam miſericordiam? Accedit, quòd piiſſimus Rex Ezechias tantum abeſt, vt de æterna ſua ſalute deſperauerit: aut, ſi eo decederet morbo, ſe ad inferorum cruciatus detrudendum eſſe crediderit, vt potiùs denuntiata mortis ſententia, fidenter Deo repræſentauerit n. 3. *Memento, quæſo, quomodò ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum eſt in oculis tuis, fecerim.* Quòd ſi etiam peccata recognoſcit n. 17. *Proieciſti poſt tergum tuum omnia peccata mea*: facit id de more Sanctorum, qui leuiſſimas etiam, & quotidianas dolent culpas, imò ibi ſæpe culpam agnoſcunt, vbi culpa non eſt.

Itaque exiſtimo, inferni nomine 284
infera loca, vbi tunc iuſti tenebantur, atque adeò Purgatorium, & Sinum Abrahæ comprehendi. Nam etſi vtrobique ſanctiſſimæ illæ animæ Deo confitebantur, tamen quia linguæ vſu ad laudes ritè celebrandas deſtitutæ, neque ipſæ diuinos canere honores, neque ſuis cantibus mortales ad Dei laudes proſequendas poterant prouocare: ſolebant veteres illi Patriarchæ, hinc argumentũ ducere, atque à Deo vitæ propagationem deprecari, ne eius laus, memoriáque apud homines deperiret. Non quòd obiecta vtilitatis ſpecie, Deum capi ſibi perſuaderent: certò enim ſciebant, nihil ad illum vtilitatis ex ſuis laudibus redundare: ſed quia illum humanæ ſalutis amantiſſimum eſſe cognouerant, vſque eò, vt, cùm nobis bene eſt, ſibi commodari exiſtimaret. Quid autem vtilius hominibus eſſe poteſt, quàm Dei laudes continenter celebrare?

Hinc ergo erumpebant frequentes 285
illæ voces; Pſalm. 87. num. 11. *Numquid narrabit aliquis in ſepulchro miſericordiam tuam, & veritatem tuam in perditione?* id eſt, apud inferos, vt Iob 26. num. 6. *Nudus eſt infernus coram illo, & nullum eſt operimentum perditioni.) Numquid cognoſcentur in tenebris mirabilia tua, & iuſtitia tua in terra obliuionis?* Mortuorum ſtatum terram obliuionis iure vocat, quia ſimul, atque homines moriuntur, eorum memoria penitus obliteratur. Pſalm. 30. num. 13 *Obliuioni datus ſum, tanquam mortuus à corde.*

Sic etiam Pſalm. 29. num. 10. *Quæ* 286
vtilitas in ſanguine meo, dum deſcendo in corruptionem? hoc eſt: quid commodi

ad te, ô Deus, ex mea morte redundabit? Quid emolumenti ex meo interitu exiſtet? *Numquid confitebitur tibi puluis, aut annuntiabit veritatem tuam?* Quin potiùs, cùm exanime cadauer in puluerem redactum laudare te non poſſit, aliquid damni ad te pertineat, neceſſe eſt, ô ſumme Deus: cui, nempe noſtri amantiſſimo, quidquid noſtra refert, in ipſis oculis eſt. Hæc eadem eſt vis, & momentum rationis illius Pſalm. 6. num. 5. *Quoniam non eſt in morte, qui memor ſit tui,* (Genebrard. in loco, & ſtatu mortis, non eſt, qui te commemoret,) *in inferno autem quis confitebitur tibi?* Pſal. 113. num. 17. *Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes, qui deſcendunt in infernum: ſed nos, qui viuimus, benedicimus Domino.* Baruch 2. num. 17. *Non mortui, qui ſunt in inferno, quorum ſpiritus acceptus eſt à viſceribus ſuis, dabunt honorem, & iuſtificationem Domino: ſed anima, quæ triſtis eſt ſuper magnitudinem mali.*

287 Denique Eccleſiaſt. 17. numer. 25. (qui locus horum verborum Ezechiæ luculentiſſimus commentarius eſt,) *Cum viuis, & dantibus confeſſionem Deo: à mortuo quaſi nihil,* (perinde ac ſi iam nihil ſit, in puluerem, cineréſque redactus; tametſi non totus in morte fuerit extinctus,) *perit confeſſio.* (ore videlicet, & lingua facta,) *Confiteberis viuens, viuus, & ſanus confiteberis: & laudabis Deum, & gloriaberis in miſerationibus illius.* Quoniam verò noui Hæretici imperitè, & ineptè, ne dicam impudenter, & ſtolidè, his teſtimoniis recitatis ad tollendum Sanctorum patrocinium abutuntur, lege noſtrum Mald. Baruc. 2. num. 17. illorum imperitiam doctè confutantem.

Non exſpectabunt, qui deſcendunt in lacum, veritatem tuam.

Locus iſte, vt ingenuè fatear, perdifficilis mihi eſt; aliis fortaſſe non item. Difficultas partim ſita eſt in verbis, partim in re ipſa. Atque in primis quod attinet ad verba, cenſeo, ſtatui certò non poſſe, quid *lacus* nomine denotetur. Subeſt Hebraicè *bor,* cuius vocis germana proprietas, (quãtum expenſis accuratè locis, in quibus ea reperitur, coniectura aſſequi poſſum,) ea eſt. Vt primò ſignificet foſſam, ſiue ciſternam exciſam ad aquas pluuias continendas. Hinc illa ſunt 2. Regum 23. num. 15. & 1. Paralip. 11. num. 17. *O, ſi quis daret mihi aquam de ciſterna Bethlem.* Prouerb. 5. numer. 15. *Bibe aquam de ciſterna tua.* Iſaiæ 36. num. 16. *Bibite vnuſquiſque aquam ciſternæ ſuæ:* & aliàs ſæpe. 288

Quia tamen ciſternæ ſolent, aut exhauriri, aut exſiccari, aut ita diſſipari, vt aquas non valeant continere, Ieremiæ 2. num. 13. ſolet item ea vox vſurpari abſolutè pro ſpelunca, ſiue foſſa ſubterranea. Pſalm. 7. numer. 16. *Lacum aperuit, & effodit eum: & incidit in foueam, quam fecit.* Geneſis 37. num. 20. *Mittamus in ciſternam veterem.* 1. Regum 13. num. 6. *Abſconderunt ſe in ſpeluncis, in antris, & in ciſternis.* & 2. Regum 23. numero 20. *Ipſe deſcendit, & percuſſit leonem in media ciſterna.*

Et quia arctiſſimus carcer ſolebat eſſe inſtar ciſternæ altè defoſſæ, Hiſpanè *mazmorra,* hæc vox carcerem etiam ſignificat. Geneſis 40. num. 15. *Hic innocens in lacum miſſus ſum.* & cap. 41. num. 14. *eductum de carcere.* Hebraicè, *de lacu.* 289

Rurſus, quia mortuos ſepeliebant Hebræi in ſpeluncis, in rupe excauatis. Geneſis 23. n. 9. cap. 49. num. 29. Matth. 27. n. 59. & Ioannis 11. n. 38.

bor

bor etiam ſignificat ſepulchrum. Ieremiæ 41. num. 9. *Lacus, in quem proiecerat Iſmahel omnia cadauera virorum.* Ezechielis 32. num. 23. *Qui ceciderunt gladio: quorum data ſunt ſepulchra in nouiſſimis laci.* Thren. 3. num. 53. *Lapſa eſt in lacum vita mea, & poſuerunt lapidem ſuper me.*

190 Quia verò ſimul corpus defodiebatur in ſepulchro, ſimul anima in aliquod ſubterraneum receptaculum deſcendebat; aliquando lacus ſignatè ſumitur pro Limbo, vt ex communi conſenſu Expoſitorum, Zachariæ 9. num. 11. *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* Aliquando pro Gehenna. Iſaiæ 14. num. 15. *Verumtamen ad infernum detraheris, in profundum laci.* Hoc enim ſenſu Eccleſia interpretatur ea verba: [Libera animas omnium Fidelium defunctorum de pœnis Inferni, & de profundo lacu.]

191 Denique vox *lacus*, frequentiſſimè vſurpatur vniuersè, & generatim, ſiue pro ſepulchro, ſiue pro Inferno, ſiue pro Limbo, aut Purgatorio. Pſal. 142. numero 7. *Non auertas faciem tuam à me, &* (id eſt, quia) *ſimilis ero deſcendentibus in lacum.* Pſalm. 27. numer. 1. *Aſſimilabor deſcendentibus in lacum.* Pſalm. 29 num. 4. *Saluaſti me à deſcendentibus in lacum.* Pſalm. 87. numer. 5. *Æſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum.*

192 Cùm ergo tam varia, multiplexque huius vocis notio ſit, & ſi contextus neceſſariò requirat, vt in iſto loco ad ſtatum mortuorum eius pertineat ſignificatus, incertum tamen omnino eſt, an ſepulchrum, an verò aliquod ſignatè denotet mortuorum receptaculum, an denique generatim accipienda ſit.

193 Enimuerò, vt de voce ſimul, ac de re tota paucis aperiam ſententiam meam. Ego hîc lacum, Infernum damnatorum interpretor. Nec video, quî poſſit aliter huius loci intelligentia conſtare. Itaque *Inferni* nomine, Limbum; *mortis*, ſepulchrum; *lacus* verò, Gehennam intelligo. Affert mihi vim ſanè efficaciſſimum argumentum. Diuina veritas, vt ex ſexcentis patet Scripturæ teſtimoniis, eſt fidelitas in præſtandis promiſſis. Lege Toletum, & Iuſtinianum in ea verba Pauli ad Romanos 15. numer. 8. *propter veritatem Dei ad confirmandas promiſſiones Patrum.* Hîc verò hunc ſignificatum exigit *exſpectandi* verbum, quia nimirùm id ſolemus expectare, quod ex veraci, ac firma pollicitatione confidimus affuturum. Quid ergo vetabat, quominùs ſancti illi Patriarchæ, qui in Limbo detinebantur, donec Chriſtus cæli ianuam effuſo ſanguine reſeraret, ſubinde Diuina veracitate fulti, in ſpem ſibi promiſſi Saluatoris erigerentur? Nam etſi corpore exuti non poterant illi quidem ore, & canticibus Diuinas laudes perſonare; at fide, & ſpe confirmati liberationem ſibi promiſſam exſpectare ſine dubio poterant. Imò verò vſque eò in illo 194
carcere hac ſe ſpei conſolatione ſuſtentabant; vt Zacharias, tanquam maximè proprio nomine, eos *vinctos ſpei* compellet, cap. 9. numer. 12. Quid aliud nobis innuit moribundus ille ſenex, qui in extremo ſpiritu aiebat, Geneſis 49. numero 18. *Salutare tuum expectabo Domine?* illa item ſpes ſanctiſſimas illas mentes recreabat, adfuturum aliquando tempus, ex Diuina veracitate, cùm rurſus corporibus vnitæ ſuis, eximio ſplendore circumfuſis reuiuiſcerent. Nam & patientiſſimus Iob, qui ibi morabatur, poſtquàm futuram ſuam reſurrectionem magnificis verbis prædicauit, tandem concluſit, cap. 19. numero 27. *Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo.* Et fortiſſimus

ille

ille adoleſcens 1. Machab.7. num.14. cùm iam eſſet ad mortem, ſic ait. *Potius eſt, ab hominibus morti datos ſpem exſpectare à Deo, iterum ab ipſo reſuſcitandos.* In hos ergo vinctos ſpei, in hos ſanctiſſimos viros Diuinæ veracitatis præcones, an conuenire vllo pacto poteſt, *non exſpectabunt, qui deſcendunt in lacum, veritatem tuam?*

295 Video, qualiter interpretes huic difficultati ſatisfaciant. Hieronym. cuius verba paulò antè recitauimus, culpat LXX, qui hunc locum ſic enunciant. *Neque ſperabunt, qui apud inferos ſunt, miſericordiam tuam.* Aitque, eos, qui in Limbo detinebantur, non expectare iudicij veritatem, ſed Dei miſericordiam. Ego verò expoſitionem meam exiſtimo validè confirmari tranſlatione LXX. Nam illi, qui ad Inferos detruſi ſunt, (ſic videlicet LXX. locum expreſſerunt) non dico Diuinam veritatem, ſed ne miſericordiam quidem expectare iam poſſunt.

296 Forerius, & Vulgatum deſerit, nouúmque verbum obtrudit, *intuebuntur*, ſiue *ſpectabunt*: & hoc ipſum verbum, *intueri* prorſus inuſitatè exponit, *laudibus celebrare*: quòd nemo ſit, qui in Dei veritatem oculos figat, qui ſe continere queat, quin eam admiretur,
297 & in ipſius laudes prorumpat. Sed Hebraicum *ſibbar*, non modò Vulgatus reddit, *exſpecto*. & LXX. hîc *elpizo*, ideſt, *ſpero*; ſed & Pſal.103. num.11. *exſpectabunt onagri in ſiti ſua*, & num.27. *Omnia à te exſpectant, vt des illis eſcam in tempore*: & Pſalm.118. numer.166. *exſpectabam ſalutare tuum Domine.* Ruth 1. num.13. *Si eos exſpectare velitis*: quibus locis minimè quadrat ſignificatio Forerij.

NVMERVS XIX.

Viuens, viuens ipſe confitebitur tibi, ſicut & ego hodie.

TOTA hæc ſententia perſpicua eſt, & numero ſuperiore fuſiùs à nobis explicata. Vbi expendimus, quid propriè ſit in arcano ſermone, *confiteri*: ſimiliáque teſtimonia citauimus, qualia ſunt Pſalm. 113. num.18. *Sed nos, qui viuimus, benedicimus Domino.* Et Eccleſ.17. num. 27. *Confiteberis viuens, viuus, & ſanus confiteberis, & laudabis Dominum.* 298

Et profectò æquiſſimum eſt, eum, qui diuino beneficio viuit, vitæ largitori in momenta ſingula profuſis laudibus confiteri. *In ipſo enim viuimus, mouemur, & ſumus.* Actuum. 17. num. 28. *Magna hominis miſeria eſt* (inquit Auguſt. lib.14. de Trinitate cap. 12.) *cum illo non eſſe, ſine quo non poteſt eſſe. In quo enim eſt, proculdubio ſine illo non eſt.* Præclarè Nazianzenus orat.4. quæ eſt de cura pauperum [Non tam ſæpe reſpirare oportet, quàm Dei meminiſſe.] 299

Egregiámque hanc ſententiam inculcat iterum oratione 33. quæ eſt prima de Theologia. [Neque tam ſæpe ſpiritum ducere, quàm Dei meminiſſe debemus: imò ſi hoc dici poteſt, aliud nihil, quàm hoc faciendum.] Congruit Auguſt. tom. 9. in Manuali cap. 29. [Sicut nullum eſt momentum, in quo homo non fruatur Dei miſericordia: ſic nullum debet eſſe momentum, quo eum præſentem non habeat in memoria.] Ex Auguſtino eamdem ſententiam totidem verbis excerpſit Bernardus, de interiori Domo cap.9. 300

Atque hunc mihi perſuadeo litteralem eſſe ſenſum extremorum verborum Pſalterij Dauidici, vt excellentiſſimus liber, cuius ſingula verba ſingu- 301

ſingulares Dei laudes ſunt, abſolutiſſima clauſula terminetur. Pſalm. 150. num. vltimo: *omnis ſpiritus laudet Dominum.* Scholiaſtes Editionis Romanæ LXX. ait, meliùs fortaſſe verti potuiſſe: *Omnis ſpiratio; aut reſpiratio laudet Dominum.* Apertiùs quidem, & explicatiùs verteretur, vt vnica intelligentia conſtaret, ſed ambiguam vocem Græcam, & Hebraicam, ambiguè item ſcientiſſimè reddidit Latinus interpres. Senſus itaque erit: quoties homo reſpirando viuit, quoties de cælo ſpiritum ducit, toties toto cordis affectu in diuinas laudes erumpat, neceſſe eſt: ipſa muta reſpiratio, laudatio tacita ſit Dei. Certè vocem Græcam *pnoè*, qua hîc vtuntur LXX. in hanc ſententiam vſurpauit Paulus Actuum 17. num. 25. *Cùm ipſe det omnibus vitam, & inſpirationem.* Græcè, *pnoen:* eadémque vox ſubeſt apud LXX. Danielis 5. num. 23. *Deum, qui habet flatum tuum in manu ſua, non glorificaſti.* & Iſai. 42. n. 5. *Dans flatum populo*; quibus in locis indubitatum eſt, vocem *pnoè* reſpirationem ſignificare.

302 Neque minùs id conſtat de Hebraica voce *neſama*, quæ extat in hoc Pſalm. 150. num. 5. & Danielis 5. num. 23. & Iſai 42. nu. 5. quam ſapientiſſimè Vulgatus vertit *ſpiritum.* Ne viam præcluderet alteri intelligentiæ, cuius eſt etiam capax citra dubium: videlicet; *quidquid ſpirat:* hoc eſt, quidquid reſpirando vitam ducit, Deum laudibus proſequatur. Eamdem tamen vocem Hebraicam variè, vt ſolet, illuſtrat Vulgatus. Geneſ. 7. n. 22. *Cuncta, in quibus ſpiraculum vitæ eſt in terra.* LXX. *Pnoè, reſpiratio.* Danielis 10. num. 17. *Sed & halitus meus intercluditur*, ideſt, *reſpiratio mea.* 3. Reg. 17. num. 17. *Ita vt non remaneret in eo halitus.* Iob. 27. num. 3. *Donec ſupereſt halitus in me.*

303 Itaque apud Vulgatum in hoc Pſal. *omnis ſpiritus*, idem eſt, ac omnis reſpiratio: vt Iſaiæ. 2. num. 22. *Quieſcite ergo ab homine, cuius ſpiritus in naribus eius eſt.* Vbi Hebraicam vocem *neſama*, vertit in ſua editione Forerius, *halitus*, in Commentario autem, *afflatus*, ſiue *anhelitus*. Tigurina, *in cuius nare flatus eſt.* Explicat Vatablus: *cuius vita conſiſtit in reſpiratione: qui ſpiritum vitalem per nares haurit.* Si tamen ſenſus ſpectet ad Chriſtum, vt Forerio placet, & ad incredibilem pertineat effundēdæ iracundiæ vim: perinde, ac ſi moneat Propheta: cauete vobis ab homine, in cuius naſo eſt afflatio, ideſt, qui vel ſolo anhelitu hoſtes valentiſſimos diſijciet; & noſtra confirmatur explicatio, & grandior efficitur ſententia. Qualis illa Iob 4. num. 9. *Flante Deo periſſe:* vbi Hebraicè ſubeſt, *neſama*, halitu Dei periiſſe. Sic 2. Reg. 22. n. 16. & Pſalm. 17. num. 16. *ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ:* vbi Hebraicè, rurſus *neſama.* Apud LXX. verò *Pnoe*, & vtrobique euidens eſt, inſpirationem, & anhelitum ab ipſo ſpiritu, & aëre, qui anhelando, & reſpirando ducitur, perſpicuè diſcerni.

Vſus verò Latinæ vocis *ſpiritus*, pro reſpiratione, apud Ciceronem frequentiſſimus eſt: cuius illa ſunt: *aër, ſpiritu* (ideſt, reſpiratione) *ductus alit animantes: cùm ei ſpiritus eſſet anguſtior*; id eſt, cùm anguſtiùs reſpiraret: *longiſſima eſt complexio verborum, quæ volui vno ſpiritu poteſt.*

Pater Filijs notam faciet veritatem tuam.

SOlenne fuit hoc apud Hæbræorum Gentem. Parentes erga filios magiſtrorum munere fungebantur. Paſſim ſuppeditant exempla: Geneſ. 18. num. 19. *Scio, quòd Abraham præcepturus ſit filijs ſuis*, &c. Exod. 10. n. 2. *& narres in auribus filij tui.* cap. 13. num. 8. *Narrabiſque filio tuo.* Deut. 4. num. 10. 304

Doceántque filios ſuos. cap.32.numer.7. *Interroga Patrem tuum, & annuntiabit tibi.* Pſalm.77. numero 5. *Quanta mandauit Patribus noſtris, nota facere ea filijs ſuis?* Prouerbior.4. numero 3. *Nam & ego filius fui Patris mei tenellus, & vnigenitus coram matre mea: & docebat me, atque dicebat:* ſcilicet ipſe pater, vt liquet ex Hebraico textu, vbi verbum eſt generis maſculini. cap.13. numero 1. *Filius ſapiens, doctrina Patris.* Vatablus; *ex diſciplina Patris euadit filius ſapiens:* & num. 24. *Qui autem diligit illum, inſtanter erudit:* & capite 29. numero 17. *erudi filium tuum.* Eccleſiaſt.7. numer.25. *filij tibi ſunt? erudi illos.*

NVMERVS XX.

Domine ſaluum me fac, & pſalmos noſtros cantabimus cunctis diebus vitæ noſtræ in domo Domini.

POllicetur Ezechias, adeò ſe 305
deinceps memorē accepti beneficij, gratúmque futurum, vt nullo vnquam vitæ ſuæ tempore patiatur, adeptæ ſalutis memoriam extingui: nulla in poſterum dies de diuinis laudibus conticeſcat: quod & re ipſa præſtitit: nam & cantores in templo conſtituit, & pſallentium choros concinnauit, & cantoribus ipſis, atque Leuitis ſtatas vices, ordinéſque diſtribuit. 2. Paralip. 29. n. 25. & n. 30. Præcepítque, vt pſalmis editis à Dauid Deū aſſiduè celebrarent, & vitæ, atque incolumitatis ſuæ largitorem meritis laudibus efferrent. Cui eſt honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

IN

IN NAHVM PROPHETAM

COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES:

AVCTORE P. AVGVSTINO DE QVIROS è Societate IESV.

1 PRÆDIXERAT Ionas Niniue vaſtitatem, non quidem decreto Dei fixo, & abſoluto, ſed comminatorio,& conditionato: videlicet, niſi à ſuis ſceleribus reſipiſcerent.Egerunt illi pœnitentiam, placarúntque ſibi cœleſte Numen, ſub ea rurſus conditione, modò in ea ipſa pœnitentia, & ſcelerum emendatione perſiſterent,neque ad priſtina flagitia relaberentur.
2 Eiſdem itaque rurſus in ſcelera prolapſis, & quod mirum eſt, tam breui interuallo, vt idem ille regnaret Sardanapalus, qui ad clauum ſedebat, prophetante Iona,vt probat Torniellus tom. 2. anno mundi 3215. funeſtum nunc excidium, vrbis euerſionem, ciuium ſanguinem, ac cædem hic Propheta minitatur.Hæc eſt Hieronymi mens prologo in Ionam. [Ad Ionæ prædicationem, acta pœnitentia,veniam conſecuti erant Niniuitæ: poſteà verò in priſtinis vitiis perſeuerantes, Dei in ſe prouocauere ſententiam.]

Huius Prophetæ vaticinium pau- 3
ciſſimis verbis complexus eſt moribundus ſenex Tobias,cap.14. num.6. *Propè erit interitus Niniue:non enim excidit verbum Domini.* Expreſſerunt LXX. quodnam iſtud eſſet verbum Domini:qui ſic legunt: *abi in Mediam fili, quoniam credidi quæcumque locutus eſt Ionas Propheta de Niniue, quia ſubuertetur.* Nec reticuit ſubuerſionis cauſam: num.13. *Video enim, quia iniquitas eius finem dabit ei.*

NVMERVS I.

Onus.

HEBRAICA vox *Maſà* ducta 4
à verbo *Naſà*, ideſt, ferre, ſuſtinere, portare, non eſt dubium, quin propriè ſignificet *pondus*. Eam enim ſæpe expreſſerunt Græcè LXX. *baſtagma*, ſiue *phortion*. Latinus

interpres, *onus*. Exodi 22.num. 5. *Si videris aſinum odientis te iacere ſub onere.* 2. Reg. 15. num. 33. *Eris mihi oneri.* Pſalm 37. num 5. *Sicut onus graue grauata ſunt ſuper me.*

5 Exiſtimant ergo communiter Expoſitores; vocem *onus* transferri à Prophetis ad ſignificandum graue, & acerbum vaticinium; Gentibúſque, quibus denuntiatur, formidoloſum, & infauſtum. Atque hæc eſt expreſſa ſententia Hieronymi, non vno teſtata loco: nam in cap. 13. Iſaiæ. [Verbum, inquit, Hebraicum *maſà*, vel onus, vel pondus intelligi poteſt: & vbicunque præpoſitum fuerit, minarum plena ſunt, quæ dicuntur.] Et in cap. 23. Ieremiæ. [Vbicunque graue eſt, quod Dominus comminatur, & plenum ponderis, ac laboris, & importabile, in titulo quoque *pondus* dicitur.] Hoc apertiſſimè conſtat ex Scriptura: nam Regem Ioram ſagitta transfixum, præcepit Iehu inhumatum proiici in agrum Naboth, cauſamque reddit. 4. Regum. 9. nu. 25. *Quòd Dominus onus hoc leuauerit ſuper eum, dicens, ſi non pro ſanguine Naboth reddam tibi in agro iſto.* Iſaias etiam, cùm horribile vaticinium hoc titulo inchoaſſet, cap. 21. num. 1. *Onus deſerti maris*; continuò ſubiecit; *viſio dura nuntiata eſt mihi.*

6 Hinc terrores illi apud eundem Prophetam, *onus Babylonis, onus Moab, onus Damaſci.* Hinc oracula Malachię, & Habacuc, minarum plena, hoc itidem titulo prænotantur. Hinc locus ille celebris Ieremiæ 23. à num. 33. vbi per irriſionem vſurpantibus, *onus Domini, onus Domini*; quaſi Prophetæ nihil aliud intonarent, eleganti alluſione, cuius venuſtas Latinè exprimi non potuit, minitatur Deus num. 39. *Propterea ecce ego tollam vos portans.* Perinde ac ſi diceret; propterea iſto vos onere onerabo.

Notat verò Forerius Iſaiæ 13. num. 1. triſtia hæc vaticinia, non propterea ſolùm onera appellari, quòd ſupplicij pondere premunt eos, quibus intentantur: ſed quia ipſis etiam Prophetis ea denuntiare, (quamuis parendum eſſet Spiritui ſancto,) graue nimis eſſet, ac peracerbum.

Quod autem obſeruat Cyprianus Ciſtercienſis, cuius in hunc Prophetam extant culti commentarij, nuſquam in vetere Teſtamento ante Iſaiam, vatum prædictiones hoc titulo prænotari: ſi de voce Latina intelligit, verum eſt; ſi de Hebræa, apertè falſum. Habetur enim Prouer. 30. n. 1. vbi Vulgatus reddit, *viſio*: Regia, *aſſumptio*: Tigurina: *diſciplina grauis.* 7

Sed, vt hæc ſunt plana, ita illud difficillimum: quid ſibi velint LXX. qui vocem *Maſà* multis in locis *lemma*, ideſt, *aſſumptio*, reddiderunt. Et Græci quidem Patres eam cauſam afferunt, quòd Prophetæ mens quaſi aſſumitur à Deo, abſtrahiturque à corpore, cùm ad futura præſentienda diuinitus illuſtratur. Rectè illi quidem, ſi vim ſpectes Græcæ vocis minùs tamen congruenter Hebraicæ, atque Latinæ. Aquila vertit Græcè *arma*, ideſt, *eleuatio*. Et ſine dubio eſt Hebraiſmus, quo *aſſumptio* ponitur pro re aſſumpta; eleuatio pro onere eleuato. Ita vt idem ſit aſſumptio, quod geſtamen, atque pondus. Vulgare enim, ac frequens eſt in arcano ſermone idioma illud, quo actio ponitur, pro obiecto, ſiue materia actionis: vt auditio pro re audita; viſio pro ſpectro; plantatio pro germine; abominatio pro re deteſtanda; laus, ſiue laudatio pro re laudanda; timor, aut terror pro re timenda; & ſexcenta alia, quæ ſigillatim enumerare, cùm paſſim exempla ſuppetant, ſuperuacaneum eſſet. Hac verò explicane Græcæ vocis *lemma*, & vox ipſa originalis *maſà*, & Vulgatus, & LXX. inter ſe mirificè cohærent. 8 9

Niniue.

Niniue.

10 NOtat hîc Hieronymus in proœmio, quòd vox *Niniue* ſonat *ſpecioſam.* Atque ex hac notatione nominis illuſtratur Sophonias,c.2.n.13. *Perdet Aſſur, & ponet ſpecioſam in ſolitudinem.* In textu Hebraico, & apud LXX. legimus *Niniue.* Subdítque Propheta num.15. *Hæc eſt ciuitas glorioſa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt alia ampliùs.*

11 Fuit nimirùm hæc vrbs reliquarum omnium ab orbe condito, maxima, & celeberrima. Si antiquitatem æſtimes, fundata eſt à Nino, qui Geneſis 10.nu.11. dicitur Aſſur, hoc eſt, primus Aſſyriorum Monarcha, vt exponit Pererius tom.2 in Geneſim, lib. 15.diſp.5.num.80. & Ribera Oſeæ 5. num.36.& Ionæ 1.num.4. Floruit autem Ninus annis quadraginta ante ortum Abrahæ, & ante Romam conditam plus mille trecentis. Lege Pererium loco indicato diſput 6.7.& 8. Vnde & ipſa vrbs à prophanis ſcriptoribus Ninus, vel Nina nominatur. De qua Herodotus libr.1.Strabo libr. 16.Plinius lib.6 cap.13.Diodor.Siculus lib.3.& Solinus,c.60.

12 Si ſpectes magnitudinem, Geneſis 10. nu.12. dicitur hæc ciuitas *magna:* & Ionæ 3.num.2. *Vade in Niniuen ciuitatem magnam:* & cap.4. numer.11. *Non parcam Niniue ciuitati magnæ.* Et talis deſcribitur à Diodoro libr. 3. vt nec antè, nec pòſt habuerit paré Ambitus enim erat ſexaginta mille paſſuum, qui viginti leucas noſtrates efficiunt: atque adeò ampliſſimã Hiſpaniarum vrbem Hiſpalim, quater centies ambitu in orbé circumducto ſuperabat. Refertur enim ab iis, qui ductario fune accuratè dimenſi ſunt per otium Hiſpalis magnitudinem, murorum eius circuitum ter mille paſſus, hoc eſt, leucam integram patere. Enim verò ſi ſpatium aliquod circino deſcriptum, ac dimenſum, vigeſies in orbem extendas, Mathematicè conſtabit ad oculum, illud ipſum ſpatium incremento multiplicatum penè incredibili quater centies toto ambitu contineri.

Altitudo murorum Niniue erat 13
pedum centum; latitudo verò, qua tres currus ſimul incederent. Turres mille quingentæ, ſingulæ altitudinis ducétorum pedum. Tanta autem fuit amplitudo eius intra mœnia, vt tota vicatim obiri, & luſtrari, non minùs triduo poſſet. Ionæ 3.n.3. *Niniue erat ciuitas magna itinere trium dierum.* Vbi in textu Hebraico, & apud LXX. additur *magna Deo:* in paraphraſi verò Chaldaica, *magna coram Deo.* Quia videlicet, non hominum æſtimatione duntaxat erat magna, ſed re ipſa coram Deo ſingula mométo ſuo ponderante: vel per vulgarem illam epitaſim, qua dicuntur Pſal.35.nu.7. *montes Dei,* ideſt, editiſſimi. Pſal.79.nu.11. *Cedri Dei,* ideſt, celſiſſimæ.

Iam verò frequentia prorſus mira- 14
bilis eſt. In ea reperiebantur plus quàm centum viginti millia infantium, qui nondum per ætatem ratione vterentur, Ionæ 4.nu.11. Numerus autem infantium comparatione reliqui populi vix octauam partem ſolet obtinere. Vt ex eo coniicere liceat, ferè decies centena millia habitatorum fuiſſe id temporis in ea vrbe.

Dignitas, & amplitudo ſumma 15
fuit: erat enim caput florentiſſimi, ampliſſimíque Imperij; Regia ſedes Monarchiæ Aſſyriorum, quæ per annos mille trecentos, & circiter nonaginta propagata, quam diutiſſimè ſtetit ad Sardanapalum vſque Regẽ, ſordidiſſimis flagitiis, & muliebri deſidia, luxúque nobilitatum. In quem verò annũ, cuiúſve Regis principatum,

iuxta chronologiam Hebræorum inciderit extrema clades, & vaſtitas huius vrbis, res eſt magnis inuoluta difficultatibus; quam cùm accuratè,copioſéque tractauerint Pererius tom.2. in Geneſim libr.15.diſput.8. num.94. Ribera Nahum 2.à numer.1.vſque ad 37. Serarius Tobiæ 14. quæſtiuncula 3.& 4. eò libenter remitto harum rerum curioſos indagatores.

Liber.

16 SOlus Nahum ſuum vaticinium Libri nomine inſcripſit: cùm tamen hoc volumen tria breuiſſima capita non excedat.Suſpicor,veram eſſe cauſam,quam attulit Môtanus procœmio in Prophetas,pag.17. Cæteri vates omnes,quæ, Deo inſpirante, didicerant, ore tenus docuerunt: populóſque ipſos, quibus erat aliquid enuntiandum, perluſtrarunt. Etiam Ionas apud Niniuitas longè diſſitos præſens legationem obiit.Nahum verò, nec Niniuen adire, nec Niniuitas præſentẽ alloqui,ſed ſcripto, & miſſo libro, impendentis iam exitij eos admonere iuſſus eſt.

17 Confirmat primò hanc coniecturam,quòd vaticinium Baruch,quia de ſcripto recitatum eſt ad aures Ieconiæ,& vniuerſi populi, Baruc.1.nu.3. liber etiam appellatur, numer.1.& 3. *Hæc verba libri, quæ ſcripſit Baruch.* Deinde vox Hebraica *ſepher*, & Latina *liber* in ſacro ſermone epiſtolam ſignificat, tùm aliàs ſæpe, tum Iſaiæ 37.numer.14.*& tulit Ezechias libros de manu nunciorum, & legit eos.* Tigurina vertit, *epiſtolam.* Forerius, Pagninus, & Regia, *litteras.* Et Iſaiæ 39. num.1.*Miſit libros,& munera ad Ezechiam:*quod explicatiùs legitur 4.Reg. 20.num.12. *miſit litteras,& munera ad Ezechiam.*

Viſionis.

VVlgare eſt in ſacris litteris Prophetas olim *Videntes* appellatos 1.Regum 9.num.9. & 4.Regum 17. num.13.& 1.Paralip.29 num.29. Sic de Abrahã teſtatur Chriſtus Ioan.8. nu.56. *Exultauit,vt videret diem meum, vidit, & gauiſus eſt.* & de Iſaia Eccleſiaſticus cap.48. num.27. *Spiritu magno vidit vltima.* Sic abſens Eliſeus vidit quaſi præſens geſta à Giezi 4. Reg.5. numer.26. *Nónne cor meum in præſenti erat?* &c. Vnde & ipſa Prophetia viſio nuncupatur. 18

Atque huius nomenclaturæ cauſam reddit Baſilius in cap.1.Iſaiæ.Viſus euidentiſſimam inter ſenſus obtinet cognitionem: illa enim,quæ oculis deprehendimus, nullo egent aut firmiore, aut grauiore teſtimonio. Cùm ergo præſenſio illa rerum futurarum, quam ſancti Spiritus afflatus vatibus impertit, longè ſit certiſſima, ac teſtatiſſima: vtpote quæ à diuinæ lucis radio,& ſplendore deriuatur; & per euidentiam,quam vocant in atteſtante, Prophetis manifeſtiſſimè conſtat, iure optimo viſionis nomine exprimitur. Deinde,quia Prophetæ ſancti erant,veluti populorum oculi, qui altiſſimum locum obtinentes, ſpeculatorum munere fungebantur: ad eos ſpectabat, intentatum hominum ceruicibus Diuinæ iuſtitiæ gladium longè proſpicere, & alto veterno conſopitos terrore vocis excitare; vt ſibi tandem præcauerent, & impendentem cladem, pœnitentia, & precibus auerterent. Lege noſtrum Pradum in Commentario Iſagogico in Ezechielem ſect.1. & Riberam Oſeæ 1.n.3. 19 20

Nahum Elceſæi.

NEſcio, quid venerit in mentem Ariæ Montano,cur in hoc loco, 21
&

& proœmio in Prophetas,pag.13.aduerſaretur Hieronymo conſtanter affirmanti, ſe propriis oculis vicum Elceſe conſpexiſſe, vix ruinis ipſis veterum ædificiorum veſtigia indicantem: vnde Nahum oriundum eſſe, Maiorum traditio erat. Nam quod ait, in veteris, ac noui Teſtaměti geographia nuſquam tale nomen reperiri, exigui momenti eſt ad cómunem hanc traditionem, Chaldæi præſertim auctoritate firmatam, audacter reiiciendam.

22 Cur autem patriam obſcuram, & ingloriam nomini adiunxit ſuo? fortaſſe, vt vel hoc ipſo patriam illuſtraret. Fortaſſe etiam, vt ab altero Nahum ſecerni, & internoſci poſſet. Sic diſtinguitur Simon Chananæus à Simone Petro: ita nos, cùm Clementem citamus, nomen patriæ addimus, vt appareat, vter ſit, Romanúſne, an Alexandrinus.

NVMERVS II.

Deus æmulator.

23 QVo maiorem terrorem incutiat Niniuitis luculěta hypotypoſi, Dei fortitudinem, atque potentiam, zelo, & iracundia vehementer concitatam, ob oculos ponit: vt in animum tandem inducant, infenſum ſe habere tale numen, cuius neque robur ſubterfugere, neque iracundiam ſuſtinere, neque ictus eludere poſſint.

24 Habetur hîc Hebraicè *el canò*, ideſt, *fortis zelotes.* Eadem ſcilicet verba, quæ vna duntaxat litterula immutata, extant Exodi 20. num.5. Eſt autem zelus, ſiue æmulatio, (quod ad præſens attinet) vehemens quædam excandeſcentia orta ex amore: qua exardeſcimus, cùm intuemur rem, quæ nobis cordi eſt, ab alio violari. Tunc nimirum incendimur iracundia, & rapimur vlciſcendi cupiditate. Sic Phinees Diuinum honorem æmulatus, pugione confodit Iſraëlitam ſimul cum ſcorto: quod facinus egregium laudibus extulit ipſe Deus, Numer. 25.num.11. *Quia zelo meo commotus eſt contra eos:* & num.13. *Quia zelatus eſt pro Deo ſuo.* Sic Chriſtus Ioannis 2. nu.15. intuens domum Patris factam ſpeluncam latronum, accenſus zelo, cùm feciſſet quaſi flagellum de funiculis, omnes negotiantes eiecit, nummulariorum æs effudit, menſáſque ſubuertit. *Recordati verò ſunt diſcipuli eius, quia ſcriptum eſt; zelus domus tuæ comedit me.* Pſal.68.num.10.

Eſt verò indignatio concitata ex zelo longè vehementiſſima, dura planè *ſicut infernus æmulatio,* Canticorum 8.nu.6. Inſtar enim voraciſſimi, atque adeò infernalis ignis, adurit ipſa præcordia, exeſt animum, adeóque furenter irritat, vt in rabiem impotentem efferatus erumpat: quia *zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquieſcet cuiuſquam precibus, nec ſuſcipiet pro redemptione dona plurima,* Prouer.6. num.34. Proptereà, ſæpe in Scriptura zelus cum igne coniungitur. Pſal.78. nu.5. *Accendetur velut ignis, zelus tuus.* Sophoniæ 1.num.18.& cap.3.num.8. *In igne zeli eius deuorabitur omnis terra.* Ezechielis 36.num.5.& c.38.n.19. *In igne zeli mei locutus ſum.* 25

Egregiè, vt ſolet, ponit hoc ob oculos Chryſoſt.tom.5.libro de Virginitate, poſt medium: comparat enim percitum zelotypia cum homine à dæmone obſeſſo. [Quod prælium, inquit, quam tempeſtatem cum huiuſmodi ſuſpicione, vel furore comparantes, eius imaginem perfectè conſequi poterimus? Cùm eo furore corripitur, nihilo meliùs afficitur, quàm qui aut agitantur à dæmonibus, aut mente capiuntur: adeò continenter effertur, inſultat, ſtomachatur.] 26

Et

27 Et verò hunc zelum iracundiæ, ac furoris facibus efferueſcentem, Deo ſæpe attribuunt ſacræ litteræ. Ioſue 24.numer.19. *Fortis æmulator eſt*, (eadem habentur verba Hebraica, quæ hîc,& Exod.20.numer.5.) *nec ignoſcet ſceleribus veſtris.* Exod.34. numer.14. *Dominus Zelotes, nomen eius; Deus eſt æmulator.* Subeſt vtrobique idem nomen *Cana.* Vertáſque ad verbum *fortis zelotes* ipſe. Sed huius flagrantiſſimi zeli in furorem effuſi, violatúmque ſuum honorem vlciſcentis, vnus Ezechiel duo nobis præclara exempla ſuppeditat. Primum cap.5. numer.13. *Et complebo furorem meum, & requieſcere faciam indignationem meam in eis, & conſolabor: & ſcient, quia ego Dominus locutus ſum in zelo meo. Satisfarè a mi coraje, des fogarà mi zelo, y me vañarè en agua roſada de verlos padecer.* Lætabitur nimirùm Deus diſperdens eos, atque ſubuertens. Deut.28.n.63.

28 Alterum ex cap.16.num.38. *Et iudicabo te iudicijs adulterarum*, (Chaldæus: ſumam ex te vltionem adulterarum) *dabo te in ſanguinem furoris, & zeli.* Perinde ac ſi dicat Deus: tam multis te vulneribus cōfodiam, quàm ſolent viri zelotypiæ furore perciti, vxores in flagranti adulterio deprehenſas trucidare. Addit nu.42. *Et requieſcet indignatio mea in te*, hoc eſt, cùm te videro crudeliſſima morte punitam, plagis atrociſſimis punctim, cæſimque confoſſam, exſaturabo ſemel indignationem meam.

29 Hunc zelum ſolent ſcelera in Deo concitare, maximè verò idololatria. Deuteron.32.num.21. *Ipſi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus.* Hebraicè *Kinuni.* Pagninus, & Regia, *ipſi me zelare fecerunt.* Sic enim intelligendum eſſe verbum, *prouocare*, oſtendit ipſe Vulgatus, Ezechielis 8.num.3. *ad prouocandam æmulationem.* Pſal.77. num.58. *in ſculptilibus ſuis ad æmulationem eum prouocauerunt.* Oſeæ 12. num.14. *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis*: ideſt, in idolis, quæ vocantur amaritudines, quia amariſſimū zelum afferunt ſponſo dulciſſimo. Cap.14.numer.1. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum. A hecho a Dios de hiel.* Enim verò Aſſyrij, cùm anili 30 idolorum ſuperſtitione deluſi, fœdíſque flagitiis contaminati; tum in Dei populum, quem ipſe in oculis geſtabat, bellis atrociter inſultantes, & plus nimio ſuperbientes, ardentem Dei zelum concitauerant. *Zelatus eſt enim Dominus terram ſuam*, Ioëlis 2. nu.18. Et ſi enim Aſſyriorum potentia, tanquam virga, vſus eſt indulgentiſſimus Dominus ad coërcendum ſuum populum, & in officio continendum: ſed illi victoriis inflati inſolenter ſe geſſerūt, rabiémque ſuam, & crudelitatem ſanguine exſaturarunt. Zachariæ.1.numer.14. *Zelatus ſum Hieruſalem, & Sion Zelo magno: & ira magna ego iraſcor ſuper Gentes opulentas, quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum.* Lege cap. 10. Iſaiæ à numer.5. *Væ Aſſur, virga furoris mei*, &c.

Et vlciſcens Dominus: vlciſcens Dominus, & habens furorem: vlciſcens Dominus in hoſtes ſuos.

Triplex iſta repetitio, qua formidandum vltoris nomen hoſtibus 31 intentatur, ad exaggerandam Diuinæ vindictæ ſeueritatem ſpectat. Hanc enim vim habet ternarius numerus, vt ex celebri illo triſagio, Iſaiæ 6.n 3. & ex profanis etiam Scriptoribus deducit Ribera Amos 1. num.13. Pineda tom. 2. in Iob. cap.33. verſ.30. & Maldonat. Matth.26.num.44. Senſus itaque

itaque eſt: ſint Aſſyrij nunc ſanè, ſint metu liberi, ſint ſoluti. Dabunt tamen aliquando pœnas tantò grauiores, & atrociores, quãto diuturnior eis fuerit impunitas conceſſa. Lento ad vindictam gradu diuina procedit ira, ſed vltionis tarditatem, ſupplicij grauitate compenſat: Eccleſiaſt. 5. num. 4. *Altiſſimus enim patiens eſt redditor:* & num. 3. *Deus enim vindicans vindicabit.* Ierem. 51. num. 56. *Quia fortis vltor Dominus reddens retribuet.* Eius etiam eſt illa vox horroris plena, Deut. 32. num. 35. & ad Roman. 12. num. 19. *Mea eſt vltio, & ego retribuam in tempore:* ſcilicet, opportuno, ſapientiſſimèque præfixo, alto prouidentiæ Diuinæ conſilio.

33 Hanc vlciſcendi ſeueritatem ponit etiam ob oculos Regius Vates Pſalm. 93. num. 1. *Deus vltionum Dominus, Deus vltionum.* Vbi non ſolùm eſt iterata repetitio, ſed appoſitus etiam gignendi caſus numeri multitudinis, quem mirè valere ad amplificandum, & ſuperlatiui locum obtinere, probat Ribera Oſeæ 1. num. 1. num. 26. Sic Pſalm. 54. num. 24. *viri ſanguinum,* ideſt, maximè ſanguinarij. Et Iſaiæ 53. num. 3. dicitur Chriſtus *vir dolorum,* ideſt, ſummis, & acerbiſſimis doloribus excruciatus.

Arbitror etiam pertinere hanc repetitioné ad excitandos torpentes legentium animos, vt ſeriò tandem animaduertant, rem eſſe ſummi momenti, quam à Propheta vident toties inculcari, & quaſi repetitis ictibus in cordibus altè defigi.

Et habens furorem:

34 LActantius Firmianus lib. de Ira Dei, per multa capita contendit, iram in Deum propriè cadere. Sed eam ipſe definit arbitratu ſuo cap. 17. *Eſt motus animi ad coërcendum peccata insurgentis.* Cæterùm germana iræ definitio tradita eſt ab Ariſtot. lib. 1. de Anima cap. 1. text. 16. *Ira eſt appetitio doloris viciſſim aduerſario inferendi.* Vnde qui iraſcitur, priùs ſenſit dolorem ab alio ſibi iniuſtum, quem ipſe nititur rependere: ſed Deus, etiamſi peccatis offendatur, longiſſimè abeſt à dolore; non ergo cadit in eum ira. Dicitur verò ſuccenſere ſceleribus, quia perinde ſe gerit, ac ſi eſſet iratus, Auguſt. lib. de Patientia cap. 1. [Abſit, vt impaſſibilem Dei naturam perpeti vllam moleſtiam ſuſpicemur: zelat ſine aliquo liuore: iraſcitur ſine aliqua perturbatione.] Chryſologus ſermone 45. [Ira Dei eſt, delinquentium pœna: furor Dei eſt, ſupplicium peccatorum.] Vide Gabrielem Vazquez tom. 1. in primam partem diſput. 84. c. 4. Pinedam tom. 2. in Iob. c. 19. verſ. 11.

Et quidem omnis ira furor exiſtimatur, quia hominem de gradu deijcit, ac de mentis ſanitate deturbat. 35 Horatius lib. 1. Epiſtola 2. *Ira furor breuis eſt.* Cicero Tuſculana 4. *An eſt quicquam ſimilius inſaniæ, quàm ira?* Baſilius homilia 10. de Ira: *ira eſt momentanea inſania.* Sed furor eſt eiuſmodi excandeſcentia, quâ inflammati adeò præcipites rapiuntur, vt meritò inſanire, ac furere videantur. Et plerumque diu oppugnata patientia erumpit in furorem: iuxta celebrem illam Mimographi ſententiam, quam refert Macrobius lib. 2. Saturnalium, cap. 7. *Furor fit læſa ſæpius patientia.* Mitiſſimus ille Dauid, cùm ſemel excanduit, omnem penè humanitatem exuit. 2. Regum. 12. num. 31. *Populum ſerrauit, & circumegit ſuper eos ferrata carpenta, diuiſitque cultris, &c.* Quò progrederentur longiùs humani ſanguinis exſorbendi ſitientiſſimi?

36 Dei ergo longanimis patiẽtia, cùm flagitiis laceſſita, aliquando tandem excandeſcit, ea ſumit de fontibus ſupplicia,

plicia,quæ furentes ſtomacho vix inferrent. An non furor videbitur ; pro conſenſu momentaneo in fœdam libidinem, homulum flammis addicere ſempiternis cruciandum ? Iſaiæ 30. num 27. *Ardens furor eius , & grauis ad portandum : labia eius repleta ſunt indignatione, & lingua eius,quaſi ignis deuorans : ſpiritus eius , velut torrens inundans.* Intuere Dei furentis iracundiam viuis coloribus expreſſam Nec minùs ſignificanter Pſalm.77.num.65.*Et excitatus eſt tanquam dormiens Dominus, tanquam potēs crapulatus à vino : & percuſſit inimicos ſuos in poſteriora.* Hebraica vertas:*tanquam potens,ſine gigas clamans præ vino.* Inſtar ſcilicet bacchantis, atque furentis , inconditos clamores edens, iracundiæ indices. Hironymus
37 vertit. *Quaſi fortis poſt crapulam*:vinum enim lagiter epotum,vt cecinit Horatius libro 1. Epiſtola 5.

Spes iubet eſſe ratas , in prælia trudit inermem.

Et ab Eccleſiaſtico cap. 31. num. 40. Rectè omnino ebrietas cum animoſitate coniungitur. Vbi ſignificanter Græca ſic habent : *Plethyni thymon methe.* Ideſt,*furorem,& animos multiplicat ebrietas :* ſenſus itaque Pſalmographi eſt. Irritatus, ac furens Deus inſtar temulenti, nullo habito delectu, ſeu diſcrimine perſonarum , plagis etiam auerſis obuios quoſque contrucidat.

38 Atque hic etiam eſt ſenſus litteralis illius difficillimi loci , Deuter. 29. num.19. *Et abſumat ebria ſitientem , & Dominus non ignoſcat ei.* Hebraicè , *vt addat ebriam cum ſitiente.* Adagialem Hebraiſmum illuſtrarunt LXX. *vt non ſimul perdat peccator eum , qui ſine peccato eſt. Para que no paguen iuſtos por pecadores.* Vel quemadmodùm legit Auguſtinus, quæſt.52. in Deuteronomium , ſuppoſitum verbi faciens ipſum Deum. *Vt non ſimul perdat peccatorem, & eum,qui ſine peccato eſt.* Perinde itaque eſt, ac ſi dicat. *Si Dios comiença a caſtigar , a todos los lleua a hecho;apenas vale el ſerbueno para eſcaparſe.* Lege Pinedam tom.1.in Iob.cap.2. verſ.9.& Delrium tom.1.Adagio 138. & quæ adnotabimus infrà num. 3. ad illa difficillima verba, *mundans non faciet innocentem.*

Et iraſcens ipſe inimicis ſuis.

39 VErbum Hebraicum *natar* ſignificat *cuſtodire , ſeruare.* Canticorum 1.num.6. *Vineam meam non cuſtodiui.* Hebraicè *natarti.* Propriè itaque vertit hîc Pagninus , & Regia : *reſeruans ipſe inimicus ſuis.* Scilicet iram, vltionem , atque ſupplicium;ea phraſi , qua Hiſpanè dicimus , *el ſe la tiene guardada a ſus enemigos.* Obſeruat nimirùm Deus opportunitatem , vt in hoſtes vindictam effundat. Scitè reddit Vatablus, *iniuriarum memor aduerſus hoſtes ſuos.* Nam etiam ſi non ſtatim vlciſcatur Deus , manent tamen alta mente repoſta hoſtium ſuorū ſcelera.
40 Ieremiæ 3.num.5.*Numquid iraſceris in perpetuum?* Pagninus,*reſeruabis?* Tigurina:*numquid iram in perpetuũ retinebis?* Vbi ſubeſt idem Hebraicum verbum: & n.12. *Quia ſanctus ego ſum,dicit Dominus,non iraſcar in perpetuum.* Hebraicè itē,*non reſeruabo.* Pſal.102.nu 9.*Neque in æternũ comminabitur.* Vertit Genebrardus,*non ſemper ſeruabit.* Hoc eſt, non erit memor iniuriæ acceptæ;eam remittet , atque vltionis obliuiſcetur Sic enim illuſtrat Vulgatus idem verbum,*natar.* Leuitici 19 n.18. *Nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum.*

41 Senſus itaque Prophetæ erit.Nolite ô Aſſyrij , aculeos Diuinæ ſeueritatis, qui reconditi ſunt, excuſſos arbitrari. Hebeſcit quidem ferri acies,tanquam in vagina recondita:ſed illuceſcet aliquando dies ille,cùm diſtrictus vltionis diuinæ gladius horrendas ſtrages eder.

edet. Reſeruat Deus, & condit quaſi in ſacculo delicta, opportuno tempore punienda. Deuter. 32. n. 34. *Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?* Eccleſiaſt. 28. n. 1. *Peccata illius ſeruans ſeruabit.* Iob. 14. n. 17. *Signaſti quaſi in ſacculo delicta mea.* Hi ſunt cumulatiſſimi iræ theſauri, quos ſibi theſaurizant impij, ad Romanos 2. num. 5. & Iacobi 5. num. 3.

42 Vulgatus autem egregiè illuſtrauit Hebraiſmum; tunc enim maximè iraſcitur Deus, cùm iram comprimit, ſuppliciúmque reſeruat, ad Roma 9. num. 22. *Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ, apta in interitum.* Pſalm. 77. num. 21. vbi in textu Hebraico habetur ad verbum, *ideo audiuit Dominus, & iratus eſt.* Et Symmachus vertit, *echolothe. Cholera exarſit:* Pſalterium Illyricum, referente ibi Lorino, *excanduit:* notabili verſione reddiderunt LXX. *anebaleto.* Eſt autem *anabelleſthæ*, prorogare, differre, procraſtinare, vt conſtat ex illo celebri apophthegmate Alexandri Magni, qui rogatus quomodò tam breui totum orbem ſub ditionem, poteſtatémque ſuam redegiſſet; reſpondiſſe fertur: *meden anaballomenos*, ideſt, nihil procraſtinando. Lege Alciatum, Emblemate 3. & Auctorem Theſauri Græcæ linguæ, tom. 1. columna 672.

43 Scienter itaque Vulgatus vertit in hoc loco ex Editione LXX, *ideo audiuit Dominus, & diſtulit.* Addit Caſſiodorus, *& ſuperpoſuit.* Explicátque de dilata vindicta, ac proinde ſuppliciorum cumulo, etiam atque etiam aucto. Quò item ſpectat locus alter, Pſal. 88. n. 39: *Tu verò repuliſti & deſpexiſti: diſtuliſti Chriſtum tuum.* Vertit Hieronymus ex Hebræo: *iratus es aduerſus Chriſtum tuum.* Scilicet ſemen Dauid, vt explicat ibi Genebrard. Vtrobique ſubeſt ſignificantiſſimum verbum originale, nempe *habar* in coniugatione *hithpaël*, quod propriè vertas, *ſe ipſum tranſilire, & quaſi modum in ira excedere.* Tunc enim ſupra modum Deus excandeſcit, cùm ſinens peccata peccatis cumulari, irã differt, ſuppliciúmque procraſtinat. Egregiè 44
enim ait Auguſt. ſerm. 37. de Verbis Domini. [Magnæ miſericordiæ eſt, nequitiæ impunitatem non relinquere; nam ne cogatur in extremo gehennæ damnare, modò flagello dignatur caſtigare. Vis noſſe nulla pœna, quanta ſit pœna? Dauidem interroga, qui ait (Pſalm. 9. num. 4.) *irritauit* (Vulgata legit, *exacerbauit*) *Dominum peccator.* Quare hoc dixiſti? Vide, quid ſequitur: *ſecundum multitudinem iræ ſuæ non quæret.* Ideo nempe non requirit, quia multùm iraſcitur. Parcendo cædit, ſed iuſtè cædit.] Hieronymus in illud 45
Ezechielis 16. n. 42. *Et auferetur zelus meus à te & quieſcam, nec iraſcar ampliùs.* [Ex hoc perſpicimus, inquit, grandem offenſam eſſe, nequaquam curæ haberi à Deo, ſed permitti hominem ſceleribus ſuis.] Ardentiùs vero in eadem verba Bernardus, ſermone 42. in Cantica. [Solo auditu contremiſco. Ego, inquit Deus, quos amo, caſtigo. Si ergo te zelus deſeruit, & amor; neque eris amore dignus, qui indignus caſtigatione cenſeris. Vides, quia tunc magis iraſcitur Deus, cùm non iraſcitur.] Nimirùm altè in cordibus defixerant hi Patres inſigne illud axioma 2. Machab. 6. num. 13. *Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficij eſt indicium.*

Suſpicantur nonnulli, in hanc itidem ſententiam eſſe intelligenda verba illa ſuperiora, *& habens furorem*, ideſt, continens, ſiue coërcens furorem erumpentem, reſeruánſque in poſterum vindictam. Vox enim originalis *bahal*, ſignificat *Dominum*, 46

Prouerbior.23. nu.2. *Si tamen habes in poteſtate animam tuam.* Hebraicè. *Si Dominus animæ tuæ ſis.* Geneſis 37. nu. 19. *Ecce ſomniator venit.* Hebraicè. *Dominus ſomniorum.* 1. Regum 26. num. 7. *Quærite mihi mulierem habentem pythonem.* Hebraicè. *Dominam pythonis.* Itaque congruenter huic explicationi vertit hîc Regia, *compos iræ.* Vatablus, *Dominus iræ. Es Dios Señor de ſi: ſabe tener a raya la ira, y darſe vado, quando conuiene.* Probabilis ſanè explica-
47 tio: ſed obſtat illi, facitque pro planiore intelligentia, quòd eamdem locutionem Hebraicam, Prouerbiorum 22. numero 24. & cap. 29. numero 22. vertit noſter interpres, *vir iracundus, & qui ad indignandum facilis eſt.* LXX. verò, *aner thymodes, ka orgilos,* ideſt, vir furioſus, & iracundus: & in iſto loco Nahum, *meta thymu,* ideſt, cum furore.

NVMERVS III

Dominus patiens.

48 REDDIT Propheta cauſam, cur Deus vltionum cùm ſit, vltionem tamdiu, ſuppliciumque reſeruet. Eadem cauſa redditur Pſalm. 7. num. 19. *Deus iudex iuſtus, fortis, & patiens: numquid iraſcitur per ſingulos dies?* Atque hæc eximia Dei patientia, cùm multis nominibus admiranda ſit, tum præcipuè, quòd etiam ſi abutantur ea impij ad obfirmandum ſe in flagitiis, malit tamen Deus vel cum iactura ſuæ exiſtimationis, eam retinere Pſalmo 9. num. 34. *Propter quid irritauit impius Deum? Dixit enim in corde ſuo: non requiret. Quia ego tacens, & quaſi non videns,* ait ipſe Deus, Iſaiæ 57. n. 11. Propreteà videlicet *Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus,* Pſalm. 13. numero 1. Hebraicè, *non eſt iudex.* Vt vulgò dicere ſolemus, cùm paſſim homicidia, & furta perpetrantur: *no ay iuſticia en Granada.* Conſentaneè Cicero refert 49
lib. 3. de Natura Deorum, Dionyſij Tyranni audaciam, corroboratam impunitate diuturna, ſe ſe proieciſſe ad quælibet obeunda facinora. Cùm enim fanum Proſerpinæ expilauiſſet, nauigabat ſecundiſſimo vento, tum ridens, *Videtis ne,* inquit, *amici, quàm bona à Dijs immortalibus nauigatio ſacrilegis detur?* Ita egregiè perpendit Tertullianus libro de Patientia, cap. 2. cò vſque Deum eſſe longanimem in ſuſtinendis ſceleratis, [Vt ſua ſibi patientia detrahat. Plures enim Dominum idcirco non credùnt, quia ſæculo iratum tamdiu neſciunt.] An verò de Deo ſemper dicatur in Scriptura *macrothymia,* ideſt, *longanimitas,* tractat eruditè Lorinus. Eccleſiaſt. 8. num. 12. Pſalmo. 85. num. 15. & 1. Petri 3. num. 20.

Reperiuntur hîc duæ illæ Hebrai- 50
cæ voces, *erec apaiym,* quas verbum è verbo exprimas, *longus, ſeu latus naribus.* Quo nomine ſæpe Deus compellatur. Exodi 34. num. 6. Numerorum 14. numero 18. Pſalmo 85. num. 15. & Pſalmo 144. numero 8. Ioëlis 2. num. 13. Ionæ 4. numero 2. Quibus in locis conſtanter vertit Vulgatus, *patiens.* LXX. *macrothymos,* ideſt, *longanimis.* Quomodò etiam extulit Latinus interpres, Pſalmo 102. numero 8. Nos Hiſpani frequenter vſurpamus Hebraiſmum. *Es ancho de narizes, que ni ſe atuſa, ni ſe le ſube luego la moſtaza.*
Contrà verò Prouerb. 14. n. 17. vbi le- 51
gimus, *impatiens operabitur ſtultitiam,* habetur Hebraicè, *breuis, ſeu anguſtus naribus: hombre de chica, y anguſta chimenea.* Rationē ducunt ex intima Philoſophia Caſtro, & Ribera hîc, Arias Montan. Ioëlis. 2. pag. 248. Pinedà tom. 1. in Iob. c. 10. verſ. 8. num. 18. in ira enim ſanguis efferueſcit circa cor,

cor, & quò latiora ſunt naſi foramina, eò plus frigidi aëris reſpiratione trahi poteſt, ad refrigerandum cordis æſtum: qui verò anguſtis naribus ſunt, fumos ex corde aſcendentes propter meatuum anguſtias, & citiùs concipiunt, & tardiùs efflant.

52 Atque hinc eſt, in arcano ſermone vocem *ap*, & naſum, & iram ſignificare: quia videlicet naſus eſt, vbi præcipuè apparet iracundia. Vnde illud Pſal. 2. nu. 5. *tunc loquetur ad eos in ira ſua*, vertit Regia, *in naſo ſuo.* Quod innumeris aliis locis itidem facit. Hinc etiam Deus excãdeſcens ira dicitur fumum è naribus efflare. Quod enim legimus Pſalm. 17. n 9. *Aſcendit fumus in ira eius*; vbi etiam Regia, *in naſo eius:* expreſſit Vulgatus 2. Regum 22. numer. 9. *aſcendit fumus de naribus eius.* Sic Deuteron. 29. num. 20. *& Dominus non ignoſcat ei, ſed tunc quàm maximè furor eius fumet.* Hebraicè, *naſus eius fumet.*

53 Atque hæc vel præcipua nota eſt animoſi, ac præferocis equi. Iob 39. n. 20. *Gloria narium eius terror.* Quod eleganter cecinit Poëta Latinus 3. Georgicorum.

Collectumq́; premens voluit ſub naribus ignem.

De tauris verò Ouidius libr. 7. Metamorphoſeon:

Ecce Adamantæis Vulcanum naribus efflant.

Et de Leuiathan luculenter ipſe Deus, Iob 41. num. 11. *de naribus eius procedit fumus, ſicut ollæ ſuccenſæ, atque feruentis.* Pete alia exempla ex noſtro Radero ad ea verba Martialis lib. 6. Epigrammate 45.

Fumantem naſum viui tentaueris vrſi,

Et magnus fortitudine.

54 THeophilactus ita connectit hæc verba cum ſuperioribus. [Atqui Deus longanimis, & patiens ſuper iniquitates peccantium, ob imbecillitatem hoc non facit; ingens enim robur eius eſt.] Eadem eſt ſententia Theodoreti; in quam inclinat etiam Ribera perleui momento impulſus, cùm etiam ipſe exponat coniunctionem *&* ſenſu aduerſatiuo: cuius locutionis exempla congerit Gueuara Habac. c. 1. num. vltimo.

Aſſentior potiùs Hieronymo, qui 55
ait in Commentario. [Diu quidem ſceleris Aſſyriorum patiens fuit, & magnanimitatis ſuæ fortitudine, iniquitates eorum ſuſtinuit.] Tigurinam verſionem, quæ ſic habet, *magnus potentia*, in hanc ſententiam exponit Vatablus. [Quia videlicet non ducitur Deus ira impotente, more hominum; ſed iracundiam poteſt cohibere, quandiu velit, opportuno tempore puniturus.]

Et quidem etiam apud profanos 56
egregia fortitudo exiſtimata eſt, iræ victoria. Eleganter hoc perſequitur eloquentiæ Parẽs in oratione illa pro Marco Marcello, vbi inter alia. [Hodierno verò die te ipſum viciſti. Vereor, vt hoc, quod dicam, non perinde intelligi poſſit, atque ego ipſe cogitãs ſentio. Ipſam victoriã viciſſe videris, cùm ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti. Nã cùm ipſius victoriæ conditione iure omnes victi occidiſſemus, clementiæ tuæ iudicio conſeruati ſumus.] Luculentũ item eſt exor- 57
dium, quo Valerius Maximus libr. 3. connectit caput ſecundum de Patiẽtia cum priore de Fortitudine. [Egregiis operibus fortitudo ſe oculis hominũ ſubiecit: patientiámque in medium procedere hortata eſt; non ſanè infirmioribus radicibus ſtabilitam, aut minùs generoſo ſpiritu abundantem; ſed ita ſimilitudine iunctã, vt cũ ea, vel ex ea nata videri poſſit.] *Parecesſele tanto, que o es hermana, o hija de la fortaleza.*

58 Sed quid ſectemur humana teſtimonia, vbi ſuppetunt Diuina? Prouerb.16.num.32. *Melior eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo expugnatore vrbium.* Regia vertit ad verbum Hebraica, *bonus latus naribus præ forti.* LXX.*melior vir longanimis forti.* Illuſtrant verò iidem LXX. ſecundam partem *Ka crator orges*, ideſt, *qui continet iracundiam:* hoc ſcilicet eſt, animo ſuo dominari: erumpentem iracundiæ furorem coërcere. Vbi etiam notandum eſt, quod paulò ante obſeruaui, quoties legimus in Hebræo, *longus, ſiue latus naribus*, quod expreſſit Vulgatus, *patiens*; verterunt LXX. *macrothymos*, ideſt, *magnanimus, ſiue longanimis. Apellido proprio de fuerte.* Sic prima Corinth.13. num.4. *Charitas patiens eſt*, Græcè, *macrothymi*, magnanima, & longanimis eſt. Quod expendit Chryſoſtomus homilia 33. in eum locum. [Longanimis idcirco vocatur Charitas, quia longum, & ingentem animum habet.]

59 Contrà verò Prouerb.14. num.29. *Qui patiens eſt* (Græcè item, magnanimus) *multa gubernatur prudentia. Qui autem impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam.* Impatiens dicitur Hebraicè *anguſtus naribus, breuis ſpiritu; hombre de chica chimenea. que leguo ſe atuſa.* Sed ſignificantiſſimè verterunt LXX. *Oligopſychos*, ideſt, *puſillanimis, couarde, amilanado.* Nam re vera ſolus patiens eſt fortis, & magnanimus; impatiens autem imbecillus, & imbellis: rectè itaque copulatur vtraque virtus. Iob 4. num.6. *Vbi eſt fortitudo tua, patientia tua?*

60 Age verò, propiùs ad Deum ipſum accedamus. Pſalm.7.numer.13. *Deus fortis, & patiens.* Sed eſt inſignis locus, & qui præſentem maximè illuſtrat, in libr. Numer. cap.14. Nititur ibi Moyſes Deo perſuadere, vt quantumuis ingratitudine, & flagitiis illius populi irritatus, eos meritò deſerere, ac funditus perdere poteſt in vaſta illa ſolitudine: nihilominus tamen memor ſit benignitatis, & patientiæ. Conſulat certè exiſtimationi ſuæ, & ad promiſſam terram, ſaluos, incolumeſque perducat. Ait itaque Deum ipſum alloquens, num.17. *magnificetur ergo fortitudo Domini.* Subeſt ibi verbum Hebraicum, *gadal*; vnde ductum nomen *gadol*, quod hîc reperitur: notátque Oleaſter in Commentario illius loci, quòd propriè ſignificat, *creſcere, augeri*, ſeu *magnificari.* Tunc verò quaſi creſcit, & exaggeratur Diuina fortitudo, (accommodatè videlicet ad noſtrum captum,) cùm hoſtes valentiores expugnat: perinde itaque eſt, ac ſi dicat Moyſes. Hactenus tibi, ô Deus, 61
cum Ægyptiis, cum mari, cum fluminibus res fuit. Nullo negotio iſta ſuperaſti: exere tandem tuum valentiſſimum brachium, oſtenta inuictiſſimum robur, *magnificetur fortitudo Domini*; tua enim ira iuſtè concepta tibi ſuperanda, & cohibenda eſt. Hanc eſſe intelligentiam litteralem, apertè conuincitur ex ratione, quam continuò ſubiungit Moſes: *Sicut iuraſti dicens: Dominus patiens, & multa miſericordiæ, auferens iniquitatem, & ſcelera.* Contendit enim Deum ſuis verbis obligare: vt qui ſe longanimem, & patientem toties prædicauerat, re ipſa oſtenderet, & furorem ſuum meritò erumpentem fortitudine exaggerata comprimeret.

In hanc ſententiam canit Eccle- 62
ſia, *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maximè, & miſerando manifeſtas.* Iuxta illud Sapientiæ 11. numer. 24. *Miſereris omnium, quia omnia potes, & diſſimulas peccata hominum propter pœnitentiam:* & ad Roman. 9. num.22. *Volens notam facere potentiam*

ſuam,

ſuam, ſuſtinuit in multa patientia. Vbi Chryſtomus homil. 16. [Non vult Deus ſuum robur per ſupplicium innoteſcere.] Tunc ſcilicet omnipotens robur, & infinita gloria Domini vel maximè illuſtrantur, cùm conceptam coërcens iracundiam peccatoribus
63 ignoſcit. Quod manifeſtiſſimè conſtat ex illo ipſo cap. 14. libr. Numer. Cùm enim Deus victus ardentiſſimis Moyſis precibus dediſſet tandem manus, & flagitia rebellis populi, ſuppliciúmque benignè condonaſſet, ſic ait num. 20. *Dimiſi iuxta verbum tuum: viuo ego, & implebitur gloria Domini vniuerſa terra.* In quem locum luculentus eſt Oleaſtri Commentarius. [Audi, quæſo, qua gloria vult Deus omnem terram impleri; non gloria potentiæ ſuæ, qua cuncta creauit: non ſapientiæ, qua cuncta prudentiſſimè gubernat: ſed miſericordiæ, qua indefeſsè peccata remittit.]

64 Ipſa itaque Dei miſericordia abſolutè *gloria* nominatur. Ad Rom. 6. num. 23. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iuſtificati gratis.* Vbi Strabus, *gloria Dei,* id eſt, *indulgentia, & venia peccatorum.* Lege D. Auguſtin. tom. 3. lib. de Spiritu, & Littera, c. 9. & Pererium in cap. 3. ad Roman. diſput. 12. num. 53.

65 Sed redeo ad illud ſingulare certamen, in quo de Diuina iracundia victrix euadit fortitudo patientiæ: quod graphicè depingitur Pſal. 77. Qui eſt quaſi commentarius illius cap. 14. lib. Numeror. *Quoties,* inquit, *exacerbauerunt eum in deſerto, in iram concitauerunt eum in inaquoſo?* Sed videlicet excandeſcentem iram, & ad ſumendum ſupplicium iam iámque erumpentem fortitudo Diuina repreſſit: numer. 38. *Ipſe autem eſt miſericors, & propitius fiet peccatis eorum, & non diſperdet eos: & abundauit* (Hebraicè, *multiplicauit,* id eſt, magnificauit fortitudinem.) At in quem hoſtem aciem direxit? continuò id explicat Propheta Regius, *vt auerteret,* inquit, *iram ſuam, & non accendit omnem iram ſuam.* Excitatas nimirùm iracundiæ Diuinæ flammas, patientiæ, & fortitudinis flabello reſtrinxit. Eodem refert Genebr. Pſal. 89. num. 15. verba illa, *dexteram ſuam ſic notam fac.* In perferenda videlicet noſtra miſeria, in comprimenda tua iuſtiſſima iracundia.

Ac ſolet nonnunquam Deus acerrimum hoc certamen detrectare, & 66
ſubterfugere, perinde ac ſi timeat (vt de Diuina illa natura humano loquamur more,) ne miſericordia, clementiáque ſua, iracundiæ furore vincatur. In hanc ſententiam explicat Hieron. verba illa Iſaiæ, cap. 59. num. 2. *peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis.* [Auertit, inquit, Deus faciem ſuam, ne eorum turpitudinem cerneret, & ſtatim percutere cogeretur.]
Quem benigniſſimum Dei affectum 67
illuſtrat ibi noſter Gaſpar Sanctius exemplo parentis indulgentiſſimi, qui filium in oculis fert, & alioqui impotens iræ ſolet eſſe, & plus nimio furori indulgere: conſulens is nimirùm paternæ benignitati, non vult audire, neque videre flagitium indignè commiſſum à filio, ne eius indignitate commotus, & erumpenti furori intemperanter obſecutus, in filium atrociter, immanitérque deſæuiat. Iuxta clementiſſimum illud Cæſaris factum, omnes coniuratorum epiſtolas ſimul exurentis: quod tantopere celebrat Seneca libr. 2. de Ira cap. 23. *Gratiſſimum enim putauit genus veniæ,* (adde etiam tutiſſimum) *neſcire, quid quiſque peccaſſet.*

Eodem ſpectant teſte D. Auguſti- 68
no quæſtione 150. in Exodum, verba illa Dei, non tam ex odio illius gentis, quàm ex ſingulari clementia profecta: Exod. 33. num. 3. *Non aſcendam*

tecum,

tecum, quia populus dura ceruicis es, ne fortè diſperdam te in via. Grauiſſimus videlicet eſt, acerrimúſque conflictus, & in quo ſolet interdum, quaſi deuicta Diuina miſericordia, iuſtè concepta iracundia victoriam reportare.

69 Deſcribitur hic conflictus apud Iſaiam cap. 57. numer. 16. *Non enim in ſempiternum litigabo* (Hebraicè, iurgabor, confligam) *neque vſque ad finem iraſcar,* (ideſt, ſupplicium reſeruabo, vt paulò antè probaui.) Nimirùm laborioſum eſt Deo perpetuò coërcere ſuam iracundiam ad ſupplicium exardeſcentem, vt ipſe teſtatur Ieremiæ 6. numer. 11. *Furore Domini plenus ſum.*

70 Hoc eſt, furore magno, ac vehementi, ex Hebraiſmo illo vulgari, quo identidem ad aliquid exaggerandum genitiuus *Dei* appoſiti vicem ſubit, vt rectè ibi exponit Maldonatus. Subiungit verò Deus, *laboraui ſuſtinens.* Quæ verba explicat idem Maldonat. perinde ac ſi dicat Deus: iam non poſſum me continere. Quid ergo, ô ſumme Deus, faciendum tibi eſt? Dabo manus, efflabo ſcilicet iracundiæ ardorem. Subdit itaque Iſaias: *quia ſpiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam. Reſpirarè, y desfogarè la colera, que me abraſa.* Iam perpende, quanta fortitudine opus ſit ad ſuperandam iram, quæ ita coarctat Deum, in anguſtúmque deducit: & videbis, iure optimo attexuiſſe Nahum, poſtquàm Deum latum naribus appellauit, *& magnus fortitudine.*

Et mundans non faciet innocentem.

71 Locus eſt cùm Hebraiſmo difficilis, tum verò ſententia ſecum ipſa minimè in ſpeciem cohærente perobſcurus.

Primò igitur ita exponit Cyprian. Cyſtercienſis. Quamuis Deus infinita ſua omnipotentia totam naturam labefactare poſſit, & ſcelera citra dolorem, pœnitentiámque remittere: tanta verò eſt illius æquitas, vt ſemel ſtatutam, & promulgatam legem de ſceleris remiſſione nunquam abrogauerit, aut innocentem quempiam duxerit, quem peccati conſcientia accuſat. Frigida ſanè explicatio, & à Prophetæ inſtituto longiſſimè abhorrens.

Secunda expoſitio eſt Theodoreti, 72
Hieronymi, Vatabli, Montani, Riberæ, Hectoris Pinti, Figueiri, atque Palatij. Deus quidem ſuſtinens in multa patientia impios, non caſtigando videtur iuſtificare, atque mundare eos, quos Deus tam iuſtus non punit: ſed profectò tacens, & diu ferens, ſontes ſupplicio non liberat: neminem enim ſceleribus contaminatum impunè abire patietur. Vt ſit Horatianum illud libr. 3. Ode 2. *Raro antecedentem ſceleſtum deſeruit pede pœna claudo.* Hæc expoſitio, & aptè quadrat contextui, & ſententiam continet dignam Propheta: & confirmari poteſt, quia LXX. Exod. 34. num. 7. reddiderunt. *Et reum non purificabit.* Et Numerorum 14. numer. 18. *& mundatione non mundabit reum.* Habentur autem vtrobique eadem prorſus, quæ hîc ſubſunt, verba Hebraica.

Sed antequàm meam ſententiam 73
proferam, obſeruandus eſt in primis Hebraiſmus in ſacro ſermone frequentiſſimus: bis enim inculcatur continenter in Hebraico textu idem ipſum verbum: & licèt Vulgatus ſectatus copiam variè illud verterit; ſed non minùs commodè eodem item verbo Latino repetito vertere potuiſſet. *Mundans non mundabit*; aut *innocentem faciendo non faciet innocentem.*

Sciendum

74 Sciendum itaque eſt, geminationem huiuſmodi frequentari in ſacra Scriptura ad exaggerandum, amplificandúmque, quod dicitur. Cùm autem primum verbum, quod geminatur, in natiua lingua ſemper infinitiuus ſit, variè illud interpretes illuſtrant; modò videlicet efferunt participio, vt Pſal. 39. num. 9. *Expectans expectaui Dominum:* nonnunquam etiam nomine, Matth. 13. num. 14. ex Iſaiæ 6. num. 9. *Auditu audietis, & non intelligetis.* Sæpius verò enuntiatur per gerundium: Actuum 5. num. 28. *præcipiendo præcepimus vobis.*

75 Iam quod ad genuinum ſenſum attinet, mihi videntur LXX. pauciſſimis verbis huius loci intelligentiam aſſecuti: ſic enim reddiderunt. *Innocentem non faciet innocentem.* Eorum ſenſum luculenter expoſuit Theophilactus: *innoxium*, inquit, *ſine noxa non dimittet; etiam ſine noxa exiſtens non erit citra noxam.* Theophilactum ſequitur Oleaſter in cap. 34. Exodi: erit igitur hæc ſententia. Deus quidem patientiſſimus eſt, & ſceleratos quàm diutiſſimè ſuſtinet: at cùm eius inuicta patientia, flagitiis irritata, ad ſupplicium tandem excandeſcit, inſontes æquè, ac noxios furenter penè contrucidat. An impius ſibi, ô Aſſyrij, impunitatem pollicebitur, vbi iuſtus vix ſaluabitur? Vbi ne infans quidẽ vnius diei innocẽs reperietur? Vide ad confirmationem huius ſenſus, quæ adnotaui ad illa verba, *& habens furorem.*

76 Lucem afferunt huic explicationi verba Hebraica: *ve naque lo ienaque*, quæ ſic geminata ſexies mihi contigit reperire in Scriptura: videlicet hîc, & Exodi 34. num. 7. Numerorum 14. num. 18. Ieremiæ 30. num. 11. & cap. 46. num. 28. & cap. 49. num. 12. Variéque illa vertunt, qui verbum exprimunt è verbo, Oleaſter citatus, *innocentando non innocentabit*. Regia, Exod. 34. num. 7. *purificando non purificabit.* & Ieremiæ 46. num. 28. *liberando non liberabit.* Pagninus, Numeror. 14. num. 18. *mundando non mundabit.* Hîc verò: *impunè iudicando, impunè non iudicabit.* Vatablus denique: *abſoluendo non abſoluet.*

Sed omnium optimè, & elegantiſſimè illuſtrat ea Vulgatus variis in locis. Nam verbum *nica*, propriè ſignificat immunem, innoxium, ſeu innocentem facere: ſupplicio abſoluere. Vnicus liber Prouerb. plurima nobis ſuppeditabit exẽpla. Crebrò enim repetitur in coniugatione Niphal *lo iinaque.* Prouerb. 6. num. 29. cap. 11. num. 21. cap. 16. num. 5. cap. 17. nu. 5. cap. 19. num. 5. & 9. cap. 28. num. 20. Quæ variè, vt ſolet, illuſtrat Vulgatus: *non erit mundus, non erit innocens, non erit impunitus.* Conſentaneè huic 77

78 proprietati verbi expoſuit etiam Latinus interpres locum illum perſimilem, Ieremiæ 49. num. 12. *Et tu quaſi innocens relinqueris?* Vbi Pagninus. *Immunis exiſtendo, immunis eris?* Regia: *& tu liberando, liberaberis?* Sic Exodi 21. num. 19. *innocens erit.* Et Numerorum 5. num. 31. *abſque culpa erit.* Et aliàs ſæpe.

79 Hæc igitur eadem prorſus verba, ſic reddidit Vulgatus Exodi 34. nu. 7. *Nulluſq; apud te per ſe innocens eſt, qui reddis iniquitatem Patrum filijs, ac nepotibus, in tertiam, & quartam progeniem.* Quid clarius pro noſtra explicatione afferri potuit? Solet enim Deus parentũ ſcelera pœnis temporariis luere innocentium filiorum, & immatura horum nece, illorum inueterata punire flagitia. Ergo ne illi ipſi parentes, impunitatem aſſequentur, cùm etiam innoxij infantes grauiſſimam noxam incurrant? Eadem Hebraica verba ſic reddidit noſter interpres, Numerorum 14. num. 18. *Nullúmque innoxium derelinquens.* (Videlicet quantumuis in

ſpecie mundus,innocens,& innoxius videatur,) *qui viſitas peccata patrum in filios,&c.* Et Ierem.46. num.28. vertit Vulgatus, *neque quaſi innocenti parcam tibi.*

80 Adhuc expreſſiùs, & noſtræ explicationi congruentiùs, Hebraiſmum iſtum illuſtrauit Vulgatus Latiniſmo, Ierem.30.num.11. *Caſtigabo te in iudicio, vt non videaris tibi innoxius.* Regia vertit verbum è verbo: *& mundando te non mundabo.* Perinde ac ſi dicat Deus; non eris citra noxam, etiam ſi tibi videaris eſſe ſine noxa:vt locutus eſt Theophilactus.

81 Itaque in hoc loco ipſius Vulgati verbis, ita poſſumus vertere Hebraica. Deus quidem patientia, & fortitudine infinita cohibet ſuam iuſtam iracundiam: at cùm excanduerit,*nullum innoxiũ relinquet.* Num.14. nu.18. *Nullus apud eum innocens erit.* Exo.34. num. 7. *Nulli, quaſi innocenti parcet.* Ierem.46.nu.28.*Tale ſupplicium ſumet, vt nullus videatur ſibi innoxius.*Ierc.30. num.11. *Et vos, ô Aſſyrij, quaſi innocentes relinquemini?* Ierem.49.num.12. Hoc ipſum itaque eſt, *& mundans non faciet innocentem.* Quod item nõ ſiluit Horatius in illa Ode.2.lib.3.

Sæpe Dieſpiter neglectus inceſto addidit integrum.

Dominus in tempeſtate, & turbine via eius: & nebulæ puluis pedum eius.

82 HOrribilis, & formidandus foret ille hoſtis, cuius eſſet ingens in pugnando robur; velocitas incredibilis in aſſequendo; in perſtringendo autem,& obcæcando aduerſario dexteritas admirabilis: adeò vt nullæ vires viribus obſiſtere; nulla fuga celeritatem præuertere; nulla vel intenta oculorum acies cõiectum ictum corporis declinatione effugere poſſet.Idcirco nimirùm æneæ Bombardæ tantas, & tam ineuitabiles ſtrages edunt: impetũ enim ferrei globi nulla arma poſſunt propulſare, aut ſuſtinere: diſploditur autem, & contorquetur ille globus mira celeritate; prius penè lethale vulnus pectore excipias, quàm ſplẽdorem ex ſulphureo puluere emicantem cernas. Fumus verò, & cæca nox oculis offuſa,præcauendi,aut declinandi ictus omnino præripiunt facultatem.

Talis deſcribitur à Propheta Deus 83
Aſſyriis formidabilis. Id, quod frequentiſſimum eſt in Scriptura. Tantùm attingã teſtimonia, nam ſingula accuratè expendere vberioris otij eſt. Pſalm. 103. num.3. *Qui ponis nubem aſcenſum tuũ,* (Hebraicè,currũ tuum,) *& ambulas ſuper pennas ventorum.* Pſal. 82.num.16. *Ita perſequeris illos in tempeſtate tua,& in ira tua* (Hebraicè, in turbine tuo) *turbabis eos.* Ierem. 30. num.23. *Ecce,turbo Domini,furor egrediens, procella ruens, in capite impiorum conquieſcet.* Iſa.28.num.2.*Ecce validus, & fortis Dominus, ſicut impetus grandinis,turbo confringens.* Et cap 30.nu.30. *Terrorem brachij ſui oſtendet in commінatione furoris, & flamma ignis deuorantis: allidet in turbine, & in lapide grandinis.* 3.Reg.19.num.11. *Spiritus* 84
grandis, & fortis, ſubuertens montes, & conterens petras ante Dominum. Potentia igitur, & robur tanta ſunt,vt terram concutiat, & nutu ipſo totum Olympum tremefaciat. Pſal.28.nu.3. *Deus maieſtatis intonuit. Vox Domini confringentis cedros: vox Domini concutientis deſertum.* Sap.5.num.22. *Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tanquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur,& ad certum locum inſilient.*

Sed vt Dei potentiã exprimit tem- 85
peſtas,tonitru,fulminéque horribilis; ita turbo celeritatem indicat. Iſa.66. nu.15. *Dominus in igne venit, & quaſi turbo*

turbo quadriga eius. & cap.41.num.16. *Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo diſperget eos.* Sapient.5. num.24. *Contra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tanquam turbo venti diuidet illos.* Erunt itaque impij, Oſeæ 13. num.3. *Sicut puluis turbine raptus ex area.* Vtrumque ſignificarunt LXX. qui ita vertunt in hoc loco: *Dominus in conſummatione, & in commotione via eius.* Commouetur enim velociſſimè inſtar rapidiſſimi turbinis; & quacumque ruit, omnia funditus exſcindit.

86 Nebula verò, & atra caligine mortalium oculis offuſa, illorum conatus diſſipat, conſilia præuertit, machinationéſque diſpellit. Vide noſtrum Alcazar in cap.1. Apocalypſis, notatione 8. de ſymbolo nubium. Nubes enim Hebraicè *hanan*, habetur hîc in lingua originali. Lege item, quæ adnotabimus infrà ad illa verba, numeri 8. *Et inimicos eius perſequentur tenebræ.* Noſtrum denique Pontanum in illum Virgilij locum, Æneidos 9. verſ.36.

Quis globus, ô ciues, caligine voluitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros,
Hoſtis adeſt.

NVMERVS IV.

Increpans mare, & exſiccans illud.

87 HAVD abſimilis locus eſt Iſai. 50. num.2. *Ecce in increpatione mea deſertum faciam mare, ponam flumina in ſiccum.* Eſt autem increpare, cum obiurgatione quadam, & poteſtate, adiunctis minis, imperare. Atque hinc ortum eſt, vt vnum, idémque verbum Græcum *epitimao*, tam variè verterit Vulgatus. Matth.8. num.26. *Imperauit ventis, & mari, & facta eſt tranquillitas magna.* Marci 4. num.39. *Comminatus eſt vento, & dixit mari: tace, obmuteſce.* Lucæ 8.num.24. *Increpauit ventum, & tempeſtatem aquæ.* Quibus in locis apertè vides, diui- 88
num hoc imperium ad frænandos tumentis maris fluctus, increpationem ſimul, & minas continere. Quod eleganter admodùm æmulatus eſt Poëta Latinus, cùm Neptunum fingit ſedantem tempeſtatem, ſe inſcio, ab Æolo concitatam lib.1. Æneidos. In primis enim acriter increpat ventos.

Tanta ne vos generis tenuit fiducia veſtri?
Iam cœlum, terrámque, meo ſine numine, venti
Miſcere, & tãtas audetis tollere moles?

Atrociter deinde minatur luculenta illa reticentia.

Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus:
Pòſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis.

Ad extremum illis grauiter, ac ſeuerè ſuum denuntiat imperium.

Maturate fugam, regíque hæc dicite veſtro.

Enim verò ingens ſanè eſt omni- 89
potentiæ Diuinæ documentũ, (quam Propheta Nahum nititur Aſſyriis declarare,) mare vaſtitate immenſum, fremitu horribile, fluctibus formidabile; cùm ſæua tempeſtate commotum, non modò terram abſorbere, ſed cœlum ipſum obruere velle videtur; ad Dei præceptum, & fragilis arenæ præfixos limites, elationem illam contundere, impetum frangere, fluctus ad aſtra concitatos allidere. Facinus Dei egregium, & in ſacris libris frequenter celebratum; quod neſcio, an iure extenuent viri docti. Lege noſtrum Pinedam tom.2. in Iob cap.26. verſ.10.

Celebrat hoc facinus Regius va- 90
tes, Pſalm.103.num.7. *Ab increpatione*

tua (ideſt, ab imperio tuo) *fugient: à voce tonitrui tui formidabunt: terminum poſuiſti, quem non tranſgredientur, neque conuertentur operire terram.* Salomon item Prouerbior. 8. num. 29. *Quando circumdabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne tranſirent fines ſuos.* Ipſe etiam deprædicat Deus, Iob 38. num. 10. *Circumdedi illud terminis meis, & poſui vectem, & oſtia, & dixi: vſque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos.* Ardenter itaque inuehitur Deus in populum rebellem, tam efficax imperium detrectâtem, cui mare ipſum dicto audiens ſit, Ierem. 5. num. 22. *Me ergo non timebitis, ait Dominus, qui poſui arenam terminum mari, præceptum ſempiternum, quod non præteribit; & commouebuntur, & non poterunt, & intumeſcent fluctus eius, & non tranſibunt illud.*

91 Signatè verò alludit Propheta ad illud mirabile Dei imperum, cùm populus inter ſtupentes aquarum vortices ſicco veſtigio mare traiecit; quod iiſdem penè verbis cecinit Regius vates, Pſalm. 105. num. 9. *Et increpuit mare Rubrum, & exſiccatum eſt: & deduxit eos in abyſſis, ſicut in deſerto.* Et Pſalm. 113. num. 3. *Mare vidit & fugit: Iordanis conuerſus eſt retrorſum. Quid eſt tibi mare, quòd fugiſti?* Et Iſai. 51. num. 10. *Numquid non tu ſiccaſti mare, aquam abyſſi vehementis?* Sed longè copioſiùs, & elegantiùs Habacuc cap. 3. à num. 8. vſque ad 10. adiuncta expoſitione Gueuaræ; quam exiſtimo eſſe litteralem, quò ne ſim longior, lectorem remitto.

Et omnia flumina ad deſertum deducens.

92 ID eſt, ad ſiccitatem, vt Pſalm. 106. numero 33. *Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim.* Vnde Pagninus, & Regia commodè hîc vertunt Hebraica: *omnia flumina exſiccari fecit.* Tigurina verò, *omnéſque fluuios exſiccat.*

Non minùs luculentum eſt hoc diuini roboris indicium, quod edidit Deus Iordanem arefaciens. Ioſue 3. numer. 15. *Cùm ripas aluei ſui tempore meſſis impleuerat.* Quò enim auctiora ſunt flumina, eò rapidiora, & turbidiora fluunt: eò difficiliùs coërcentur, eò periculoſiùs vada ipſa cæca tentantur. Quid autem Deus ſpectauerit, tam inſigni edito prodigio, expreſſit Sacer Scriptor, Ioſue 4. num. 25. *Vt diſcant omnes terrarum populi fortiſſimam Domini manum.* Quod ita contigiſſe, diſcimus ex cap. 5. num. 1. audito enim à Regibus finitimis tam ſtupendo Diuinæ potentiæ miraculo, *diſſolutum eſt cor eorum, & non remanſit in eis ſpiritus.* Vide ergo quàm opportunè tantorum prodigiorum memoria refricetur à noſtro Propheta, ad Aſſyriorum animos horrore numinis percellendos. 93

NVMERVS V.

Infirmatus eſt Baſan, & Carmelus: & flos Libani elanguit.

IN vtroque hemiſtichio ſubeſt idem verbum *vmlal*: quod expreſſit Tigurina. *Deformatur Baſan, & Carmelus, floridúſque Libanus deformatur.* Et quidem hoc verbum variè nimis ſolet vertere Vulgatus: videlicet, *infirmari.* 1. Regum. 2. num. 5. Iſaiæ 24. num. 7. Ieremiæ 15. num. 9. & Oſeæ 4. num. 3. *Elangueſcere.* Ioëlis 1. num. 10. & 12. *Deſertum eſſe.* Iſaiæ 16. num. 8. *Corruere.* Ieremiæ 14. num. 2. *Diſſipari.* Threnor. 2. num. 8. *Emarceſcere.* Iſaiæ 19. num. 8. Vt vel hinc cöiicias mirabilem Hebraicarum vocum fecunditatem. Propriè verò ſignificat *exſcindi, vaſtarique.* Accommodatur 94

tur tamen variè ab interprete Latino ad eam rem,quæ dicitur deſolari.

95 Commemorat ergo vates tres vberrimos,ac feraciſſimos montes,de quibus multa mentio in Scriptura. De Baſan lege Riberam, Amos 4. num.2. de Carmelo,Amos 1.num.8. de Libano denique eumdem, Amos 1. num. 19. & Oſeæ 14. num. 14. & Michææ 7. num. 33. Hos fertiliſſimos montes affirmat in amænitate, ac virore tamdiu duntaxat conſiſtere, quandiu velit eos Deus conſeruare: ſi deneget pluuiam, confeſtim exareſcent: quò refert Vatablus. Sed Montanus explicat commodiùs. Deus iratus, tempeſtate,ac turbine decutiet flores,exuret herbas,diffringet proceriſſimas arbores, aut etiam truncos radicitus extirpabit, aquarumue eluuionibus tam amænos montes penitus vaſtatos, deſertóſque relinquet.

Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt.

96 HEbræa ſic vertit Regia: *montes tremuerunt ab eo, & colles ſunt liquefacti.* Pagninus. *Et colles diſſoluerunt ſe.* Tigurina. *Montes ab ipſo contremiſcunt, & colles ſe ſe reſoluunt.* L X X. *Et colles concuſſi ſunt.*

97 Exaggeratio eſt frequens in Scriptura ad exprimendam maieſtatem, ac potentiam Diuini numinis, terrorémque mortalibus incutiendum. An homulus non tremat illius iracũdiam, cuius vel ſolo nutu inconcuſſi montes tremore quatiuntur? Habacuc. 3. n.6. *Aſpexit, & diſſoluit gentes* (L X X. *Et diſtabuerunt, aut liquefactæ ſunt gentes*) *& contriti ſunt montes ſæculi.* (Hoc eſt, montes æterni, & ab ipſius mundi primordiis ſuis radicibus altè defixi.) *Incuruati ſunt colles mundi,* (L X X. *tabuerunt colles ſempiterni*) *ab itineribus æternitatis eius. Por do quiera, que caminaua ſu Mageſtad, los miſmos montes todos temblando ſe proſſe proſtrauan.* Inculcat iterum Propheta, num.10. *Viderunt te, & doluerunt montes.* Pagninus, *& tremuerunt.* Verbum enim *hal,* 98
etiam Vulgatus reddit, *conturbari.* Pſal. 54.num.5. *aut timere.* Pſalm.76. num. 17. *Temblaron los montes, como azogados, de puro reſpeto, y temor de tal Mageſtad.* Michææ 1. numero 4. *Conſumentur montes ſubtus eum, & valles ſcindentur ſicut cera à facie ignis, & ſicut aqua, quæ decurrunt in præceps.* Hebraicè. *Montes liqueſcent.* Subeſt enim idem verbum, quod Exod. 16. num. 21. de Manna: *cúmque incaluiſſet Sol, liquefiebat:* & Pſalm. 21. num. 15. *Factum eſt cor meum, tanquam cera liqueſcens.* Sic Iſaiæ 64.num.1. *à facie tua montes defluerent: ſicut exuſtio ignis tabeſcerent.*

Si alluſio fiat,vt certè fit ſuprà num. 99
4.ad egreſſum filiorum Iſraël ex Ægyptiaca ſeruitute, Genebrardus explicans illa verba Pſalm. 113. num. 4. *Montes exultauerunt, vt arietes, & colles, ſicut agni ouium*, exiſtimat reuera ita contigiſſe, & montes inter ſe colliſos veluti arietaſſe. Vt enim non eſt metaphora, quod præceſſit, *mare vidit, & fugit, Iordanis conuerſus eſt retrorſum:* ſic etiam non metaphoricè ſed verè,ac re ipſa montes commoti ſunt. Lege eumdem Genebrardum in id Pſalm.28.num.7. *Et comminuet eas* (ſcilicet cedros) *tanquam vitulum Libani.* Vbi Hebraicè habetur ad verbum *exilire faciet eas de loco ſuo.* Simmachus, & quinta Editio, *ſaltare faciet illas.*

Et quidem magnam huic expoſitioni facit fidem, quod legimus Numeror. 21. num. 14. *Sicut fecit in mari Rubro,ſic faciet in torrentibus Arnon. Scopuli torrentium inclinati ſunt, vt requieſcerent in Ar, & recumberent in finibus Moabitarum.* Vt enim refert Liranus in eum locum, ex peruetuſta Hebræorum 100

bræorum traditione, & Abulenſis quæſt.23.in Numeros,& noſter Ioannes Fernandez, verbo *collis*; numer.9. cùm Dei populus eò perueniſſet, & propter vaſtos, immanéſque ſcopulos, arctæ viæ oppoſitos, & obiectos, non, niſi per anguſtias (vbi tunc latebant armati hoſtes,vt populum ex inſidiis adorirentur;) ſummo cum labore,& aperto vitæ diſcrimine tranſeundum foret: prærupti illi ſcopuli ſubitò corruentes, tum latitantes hoſtes oppreſſerunt, tum Dei populo gradienti ſeſe calcandos, & traiiciendos ſubſtrauerunt. Lege, ſi placet, eruditam illius loci explicationem apud Delrium, tom.1. Adagio 110.

Et contremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitantes in eo.

101 HEbraicum verbum *naſa* variè illuſtrant Expoſitores. Pagninus *Exuſta eſt terra.* Regia, *conflagrauit.* LXX. *contracta eſt.* Vatablus, *ignem concepit, aut ſe proripuit ex illius conſpectu.* Ribera, *timore ſubitò refugit.* Aquila, *cohorruit.* Symmachus, *commota eſt.* Optimè cadunt omnia in verbi fęcunditatem: & omnia tandem eodem recidunt. Sic etiam dicitur Pſalm.103. numer.32. *Qui reſpicit terram, & facit eam tremere; qui tangit montes, & fumigant.* Et Pſal.143.num.5. *Tange montes, & fumigabunt.*

102 Sed præ cæteris eſt locus illuſtris Amos 9. num. 5. *Et Dominus Deus exercituum,qui tangit terram,& tabeſcet, & lugebunt omnes habitantes in ea.* Perinde ac ſi dicat Propheta. Et iactat ſcilicet has minas ſummus ille Deus, cuius tanta eſt potentia, vt ad mortales perterrendos, funditúſque vaſtandos, non ſit illi opus exerere ſuas vires;nam oculis dumtaxat infenſis,vultu irato, attactu leuiſſimo, terram concutit, motu findit, fulmine ferit, conflagratione exurit,& continuò *tabeſcet* (Hebraicè, *liqueſiet, defluet*) & quaſi in nihilum redigetur, vt Pſaml. 74.num.4. *Liquefacta eſt terra, & omnes, qui habitant in ea.*

NVMERVS VI.

Ante faciem indignationis eius, quis ſtabit? Et quis reſiſtet in ira furoris eius?

HVc tandem omnia ſpectabant; hoc vnum agebat tam illuſtris omnipotentiæ Diuinæ commemoratio, vt Aſſyrij tantæ Maieſtatis violandæ timorem conciperent, vt eius iracundiam formidarent. Eſt enim apprimè obſeruandum ex hiſtoriarum monumentis, Niniuitas imperij diuturnitate, diuitiarum copia,murorum fortitudine, militum robore confiſos, victoriis, trophæíſque inflatos, nullius potentiam extimuiſſe. Itaque Perſarum obſidionem diu ſuſtinuerunt, quoad eluuionibus, inundationéque Tygris diſiecta muri parte, ac per eam irruptione facta, florentiſſima tandem illa vrbs capta, direpta ac funditus exciſa eſt: euentu ſuo comprobante, nullam eſſe tantam fortitudinem, quæ irati Dei aſpectum poſſit ſuſtinere. Quod innuit Regius vates Pſalm.89. num.11. *Quis nouit poteſtatem iræ tuæ?* Id eſt, 104
vim,robur,efficacitatem; cùm leniſſimus, & mitiſſimus videaris, excandeſcis tamen vehementiùs opinione, & vel ſolo nutu irati vultus firmiſſima quæque,munitiſſimáque proſternis.

Subeſt in 2.parte huius verſus Hebraicum verbum *cum*,quod ſolet vertere Latinus interpres, *ſtare.* Et propriè ſignificat firmitudinem quamdam,erectionémque corporis,& multò magis animi: qualis erit illa, qua 105
imper

imperterriti in die iudicij, *ſtabunt iuſti in magna conſtantia*, Sapient. 5. num. 1. Vbi conſtantia vocatur Græcè *parreſia*. idest, in magna libertate, ſecuritate, & confidentia; alacri, atque erecto animo, nulla grauioris culpæ conſcientia deiecto, aut perturbato. Cùm contrà *impij non reſurgent in iudicio.*
106 Pſalm. 1. num. 5. vbi Hebraicè ſubeſt idem verbum *lo iacumu*, ideſt, *non ſtabunt*, non ſe erigent, non conſiſtent; non audebunt oculos attollere, occulto flagitiorum ſuorum teſte conuicti, penitúſque exanimati. Pſal. 35. num. 13. *Expulſi ſunt, nec potuerunt ſtare: ſtare* enim in arcano ſermone, vt obſeruat Maldonatus, Lucæ 18. num. 11. audaciam quamdam, erectionémque animi præ ſe fert, Pſalm. 105. num. 23. *Si non Moyſes electus eius ſtetiſſet in confractione in conſpectu eius*, hoc eſt, niſi interrito ſe animo Deo oppoſuiſſet.

107 Illuſtrat verò maximè præſentem locum alter quàm ſimillimus Apocalyp. 6. num. 15. vbi Reges ipſi, ac Principes, viríque fortes, tam ingenti horrore perfuſi dicuntur aſpectu Dei irati, vt ſe ſe abdant in ſpeluncas, & cauernas montium; eligántque potiùs illorum ruina opprimi, quàm vultum excandeſcentis Iudicis ſubire, num. 16. *Et dicunt montibus, & petris: cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipſorum;*
108 *& quis poterit ſtare?* Acute coniicit Leo magnus, quàm formidabilis futura ſit potentia irati Agni ex ipſius lenitate, & manſuetudine, ſermo. 1. de Paſſione Domini. [Ego ſum, inquit, (Ioannis 18. num. 5.) & ad vocem eius turba proſternitur impiorum. Quid iam poterit maieſtas eius iudicatura, cuius hoc potuit humilitas iudicanda?] Et Gregorius lib. 17. Moralium cap. 21. [Quis eius iram toleret, cuius & ipſa non potuit manſuetudo tolerari?]

Notabilis ſanè eſt Origenis obſer- 109
uatio ad expendendum, quanta ſit vis conſcientiæ, cùm oborta noua luce, (qualis illuceſcet in conſpectu Iudicis,) fœditaté admiſſi ſceleris liquidò penetrauit. Affirmat enim Ananiam, & Saphiram nulla vi extrinſecùs illata fuiſſe repentè necatos, ſed ad vehementé illam interrogationem Apoſtoli Petri, Actuum 5. num. 3. *Cur tentauit Sathanas cor tuum, mentiri te Spiritui ſancto?* Cùm ſe perſpicuè viderent in flagranti flagitio voti violati deprehenſos, eius atrocitate perpenſa, præ pudore, & confeſſione ſubitò animam exhalaſſe. Id, quod Sacer textus valde inſinuat ibi num. 5. *Audiens autem Ananias hæc verba cecidit, & expirauit.* Origenis verba ſunt homilia 8. in Matth. [Nec putare debemus, Petrum interfeciſſe Ananiam: expirauit autem verbis Petri catechizantibus animam illius.] *Las palabras de San Pedro le puſieron claramente delante los ojos la fealdad horribile de ſu peccado; y eſta viſta, de puro aſſombro, y confuſion, fue poderoſa para quitarle la vida.* Ne- 110
que verò inſolitum eſt repentinò mori quempiam præ ſummo pudore. Teſtatur enim Plinius lib. 7. cap. 53. Diodorum quendam Dialecticæ profeſſorem pudore ſubitò obiiſſe, luſoria quæſtione non protinus diſſoluta. Perpēde, qualiter ſupremi Iudicis irati vultus, atque verba percellent, ac perterrebunt conſcientiam impiorum. Quantum illi pudorem concipient? Baſilius meritò exiſtimat, acerbiſſimum cruciatum vltricibus Inferorum flammis inuſtum damnatis, pudore iſto, & confuſione longè leuiorem, ac tolerabiliorem eſſe. Ponderans enim acerrimam illam increpationem, Lucę 12. n. 20. *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autē paraſti,*

cuius

cuius erunt? ſic ait homil. contra diuites auaros. *Superat æternam pœnam irriſio iſta ſtultitiæ.* Lege Cardinalem Toletum Lucæ 12. annotat. 39.

Indignatio eius effuſa eſt, vt ignis: & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.

111 NOtat Arias Montanus in cōmētario huius loci, vocem Hebraicam *ſur*, non petram vtcúmque ſignificare, ſed fortiſſimum, ſolidiſſimúmque ſilicem, cautem potiùs inconcuſſam, aut ſi quid ſolidius, & durius Latino ſermone exprimi poteſt. Quòd ſi cautes, & ſilices iracundiæ Diuinæ ardore tabeſcunt, diſſoluuntur, atque in fragmenta minutiſſima diſſiliunt: *ſi los pedernales ſe eſtallan, y ſe buel ven en ceniza:* an caro, quæ tam facilis eſt ad exardeſcēdum, quàm fænum aridum, acerrimè populantes flammas Diuini furoris excipiet? ſuſtinebit? *Neque fortitudo lapidum, fortitudo mea, nec caro mea ænea*
112 *eſt:* aiebat Iob cap. 6. num. 12. Rectè illuſtrat hunc locum Tigurina. *Calor ipſius conflat in morem ignis, ita, vt ſilices ab ipſo diſſoluantur.* Chaldæus verò Paraphraſtes. [Ira eius veluti ignis conflat; quia, vt ignis diſſoluit rigorem metallorum, ſic vindicta Dei diſſoluit, & eneruat vires inimicorum.]

Enim verò igne iracundiam exprimi, non infrequens eſt etiam apud Profanos Scriptores. Sic Virgilius habitum irati venuſtè depingit, lib. 12. Æneidos.

His agitur furijs, totoq; ardētis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.

Hauſit hoc Virgilius, vt pleraque alia, ex vetuſtiſſimo Lucretio lib. 3.

Eſt etiam calor ille animi, quem ſumit in ira,
Cùm ferueſcit, & ex oculis micat acribus ignis.

Mitto alios. Diuinam certè iracundiam comparari igni voraciſſimo, obuia quæque auidè abſumenti, vulgare eſt in Scriptura. Deuteron. 32. nu. 22. *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſſima, deuorabitq; terram.* Pſalm. 17. num. 9. *Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit.* Extremam huius verſiculi partem, ſic ex Hebræo tranſtulit Hieronymus, *ignis ex ore eius deuorans.* Quæ verſio propiùs accedit ad proprietatem verbi Hebraici, *acal:* quod ſubeſt in vtroque loco. Sed pergo ad alia. Pſal. 78. n. 5. *Vſquequò Domine iraſceris in finem? accendetur velut ignis, zelus tuus?* Pſalm. 88. num. 47. *Exardeſcet, ſicut ignis, ira tua?* Ieremiæ 4. num. 4. *Ne fortè egrediatur, vt ignis, indignatio mea, & ſuccendatur, & non ſit, qui extinguat.* Et cap. 15. num. 14. *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo; ſuper vos ardebit.* Threnor. 2. n. 4. *Effudit, quaſi ignem, indignationem ſuam.* 113

114 Porrò *effundendi* verbū ad copiam, abundantiámque referri, probat Ribera, Ioëlis 2. num. 54. & 55. Noſter Delrius explicans id Threnorum 4. num. 11. *effudit iram indignationis ſuæ,* putat ſumi metaphoram à poculo, ſiue phiala deorſum verſa, ac penitus effuſa; vt notum eſt Apocal. 15. num. 7. & cap. 16. num. 1. & Oſeæ 5. nu. 10. *Super eos effundam, quaſi aquam, iram meam.* Ignis item, & effuſio copulantur, Eccleſiaſtici 36. num. 7. *Glorifica manum, & brachium dextrum, excita furorem, & effunde iram: tolle aduerſarium, & affige inimicum; in ira flammæ deuoretur.*

115 Illud tamen eſt mirandum, vertiſſe Symmachum, & Theodotionem, *indignatio eius ſtillabit, vt ignis:* quam verſionem & agnoſcit, & explicat Hieronym. Quid autem ſtillæ cum diluuio? quid ſcintillæ cum incendio? Enim verò hoc ipſo genere loquendi

ſæpe

ſæpe vtitur Scriptura, etiam cùm grauiſſimum ſupplicium intentatur. 2. Paralip. 34. nu. 21. *Magnus furor Domini ſtillauit ſuper nos.* & num. 25. *ſtillabit furor meus ſuper locum iſtum, & non extinguetur*, id eſt, continenter ardebit. Perpende acerbitatem, perpetuitatémque ſupplicij, quod tamen ſtilla nuncupatur. Daniel. 9. num. 11. *Stillauit ſuper nos maledictio, & deteſtatio, quæ ſcripta eſt in libro Moyſi ſerui Dei.* Vbi apertè vides acerbiſſimas illas execrationes, quas promulgator legis, Deuteron. 28. & Leuitici 26. tranſgreſſoribus imprecatur; quibus auditis tinniunt aures; ſtillam tamen ap-
116 pellari. Michææ 2. num. 11. *Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potiùs loquerer: erit, ſuper quem ſtillatur populus iſte.*

Suſpicor tēporaria ſupplicia, quantumuis immaniſſima, & atrociſſima, iure optimo ſtillas vocari ex iracundiæ diuinæ phiala guttatim expreſſas, ſi cum perenni illo diluuio cruciatuum, cum incendio inextinguibili tormentorum conferantur, quibus damnati in omnem æternitatē acerbiſſimè cruciabuntur. Vnde Hieronymus expendens verba Ezechiel. 20.
117 num. 46. *ſtilla ad Africum*, ait: *vt non tota Dei ira videatur effuſa, ſed ſtilla quædam.* Præclarè itaque hîc concludit idē Hieronymus. [Si autem ſtilla indignationis eius conſumit principatus, (ſic legūt in hoc loco LXX.) quid fieret, ſi tota in nos Dei ira funderetur? Præſtet Ieſus, vt auferatur à nobis cor lapideum] Conſentaneè Gregorius, lib. 21. Moralium cap. 16. [Quomodo toleranda eſt pœna, quæ reprobat, ſi ferri non poteſt ira, quæ purgat.] Lege eundem Gregor. lib. 17. Moralium cap. 21. ponderantem ea verba Iob 26. num. 14. *Et cùm vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis eius intueri?* Et noſtrum Gaſparem Sanctium in id Iſaiæ 33. num. 14. *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?*

NVMERVS VII.

Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis.

VT ea, quæ præceſſerunt ſpectant ad perterrendos hoſtes: 118
ita hæc ad filios bona ſpe erigendos, & confirmandos. *Bonus Dominus*, inquit, LXX. *ſuauis*. Vatablus, *benignus, mitis, clemens.* Sed nullum Latinum nomen reperietur, quod exhauriat mirabilem fœcunditatem vocis Hebraicæ *tob*: quā Vulgatus alio, atque alio nomine ſignificantiſſimè exprimit. Pſalm. 33 num. 9. *Quoniam ſuauis eſt Dominus.* Pſalm. 24. num 8. *Dulcis.* Pſal. 30. num. 20. & Pſalm. 67. num. 11. *Ipſa dulcedo.* Pſal. 144. nu. 7. *abundantia ſuauitatis.* Pſal. 64. num. 12. *benignitas.* Eadem vox ſignificat *lætitiam.* Deuteron. 28. nu. 47. *alacritatem.* 3. Reg. 8. nu. 66. *hilaritatem.* Eſther. 1. num. 10. *pulchrum.* Iſaiæ 5. num. 9. *decorum.* Daniel. 1. num. 4.

Denique ſæpe Vulgatus effert no- 119
mine *boni*; ita tamen, vt ſub eo nomine omne prorſus bonum comprehendat. Zachariæ 9. nu. 17. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius?* Oſeæ 3. nu. 5. *Pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius.* LXX. *obſtupeſcent.* Mirabuntur videlicet eximiam Dei benignitatem, ſuauitatem, & magnificentiam. Ieremiæ 31. num. 14. *& populus meus bonis meis adimplebitur.* Hebraicè, *bono meo.* Pſal. 72. nu. 1. *Quàm bonus Iſrael Deus his, qui recto ſunt corde!* id eſt, quàm dulcis, quàm beneficus, quàm iucundus!

Atque hinc apparet, quàm multa; 120

Non rectis ergo oculis Saul aſpiciebat Dauid. Hebraica exprimas verbum è verbo; *& fuit Saul inſpector, vel oculator Dauid: tomòle ojericça, trayalo entre ojos.* Itaque ſentiendi, aut cognoſcendi verbo, non tam cognitio, quàm affectus declaratur.

126 Sed Hebraicum verbum,quod hîc ſubeſt, *Iodeah,* ſignificantius eſt,& ad plura ſe extendit. Dicit quidem in primis approbationem Dei, ex qua nimirùm, tanquam ex perenni fonte, cætera fluunt bona. 2. Timoth. 2. num. 19. *Cognouit Dominus, qui ſunt eius.* Sed adiungit deinde paternum amorem, curam, prouidentiam, beneficentiam,liberalitatem. Notat hoc Genebrar.Pſalm. 1. num. 6. *Nouit Dominus viam iuſtorum,* (hoc eſt, dirigit, complanat, illuminat, fortunat.) *& iter impiorum peribit:* & Palm. 36. num. 18. *Nouit Dominus dies immaculatorum.* Perinde enim eſt, ac ſi dicat, fauore proſequitur, curat, proſperat. Subeſt vtrobique idem participium. *Iodeach.* Pſalm, 143. num. 3. *Quid eſt homo, quia innotuiſti ei?* Hebraicè, *vt cognoſcas eum?* id eſt, vt eum cures, eius rationem habeas. Sic etiam illuſtrant LXX.Nam verba illa Oſeæ. 13. num. 5. *Ego cognoui te in deſerto:* illi reddiderunt*, *ego paui te in deſerto.* Chaldæus, *ego tribui vobis neceſſaria.*

127 Senſus itaque Oſeæ eſt; quaſi dicat Deus; ego paternam tui curam geſſi, ego te cæleſti alimonia in deſerto ſuſtentaui, ego me tibi ducem itineris adiunxi. & Pſal. 30. num. 9. Vbi verbum è verbo Hebraica vertit Pagninus, *cognouiſti in anguſtijs animam meam*; LXX. & ex illis Vulgatus, *ſaluaſti de neceſſitatibus animam meam.*

Idem obſeruat Forerius Iſaiæ 1. num. 3. *Iſraël autem me non cognouit.* [Hoc verbum, inquit, in oratione affirmatiua, vltra cognitionem,notat affectum, aut curam: in negatiua, neglectum, ſeu contemptum.] Vide Ianſenium in ea verba Prouerb. 12. num. 10. *Nouit* (LXX. miſeratur) *Iuſtus iumentorum ſuorum animas: viſcera autem impiorum crudelia:* & c. 29. num. 7. *Nouit iuſtus cauſam pauperum,* ideſt, ſolicitam curam eius habet.

Congruenter huic explicationi declarat Pererius verba illa Cain,Geneſ. 128
4. num. 14. *à facie tua abſcondar,* ideſt, auertes à me faciem ſingulari illa tua beneuolentia, cura, tutela, & protectione me deſtitues: oculos à me tuos dimouebis. At quid inde conſequetur? imò verò quid mali non conſequetur? *omnis, qui inuenerit me, occidet me.* Omnes me auerſabuntur, & execrabuntur, dignúmque crudeliſſima morte exiſtimabunt. Tantum videlicet ineſt momenti in hac ſcientia Dei ſperantium in ſe.

Porrò quantopere Dei oculos alliciat, allectóſque teneat firma quædam ſpes in eius bonitate defixa, multus eſſem, ſi perſequi vellem. Nihil clamat Scriptura frequentiùs. Vniuersè pronunciat Eccleſiaſticus cap. 2. n. 11. *Reſpicite filij nationes hominum: & ſcitote, quia nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt.* Ex patribus tantùm adducam Bernardum, qui ſermone 9. in Pſalm. *Qui habitat.* expendens verba 129
Pſal. 36. num. 40. [Saluabit eos, inquit: quare? quibus meritis? audi, quod ſequitur. *Quia ſperauerunt in eo.* Dulcis cauſa; attamen efficax, attamen irrefragabilis. De quacunque tribulatione clamauerint ad me, exaudiam eos.] Nec minùs piè, & eleganter ſermone 15. in eumdem Pſalmum. [Quid timeat ſpes aſpidem, aut baſiliſcum? quid leonis rugitus, aut draconis ſibilos expaueſcat?

Quoniam in me ſperauit, liberabo eum. Pſalm. 90. n. 14.]

NVMERVS VIII.

Et in diluuio prætereunte conſummationem faciet loci eius.

131 LOcus difficilis, & niſi facem præferat notitia humanæ hiſtoriæ, penè inexplicabilis. Noſtri Riberæ expoſitio tota ferè nititur diſputatione illa bene longa, & erudita, quam coniecit in cap 2. & in ea ſibi demonſtrare viſus eſt, Niniues vaſtitatem prædictam à Nahum, minimè eſſe illam proditam à Iuſtino lib. 1. Diodoro lib. 3. c 7. & Strabone lib. 16. quæ in Sardanapali Principatum incurrit. Sed hoc, quod aſſumit ſibi Ribera tanquam certum, vſque adeò eſt incertum, vt Pererius noſter, vir ſanè omnis antiquitatis eruditiſſimus, & in varia temporum ratione peruestiganda, in totius Scripturæ Chronologia eruenda, examinãdáque longè exactiſſimus, oppoſitum cenſeat probabilius, tom. 2. in Geneſim lib. 15. diſp. 8. n. 104. Hoc itaque deiecto fundamento, Riberæ explicatio eodem labefactata motu concidit.

132 Accedit, quòd poſt tam illuſtre, & luculentum vatis exordium, quo diuinam potentiam, tot admirandis editis prodigiis nobilitatam, ob oculos ponit; poſt tantum terrorem Niniuitis incuſſum; dignius multò videtur, cum de excidio & vaſtatione illius vrbis, quàm de tribulatione Sennacherib à Dei populo propulſata vaticinari.

133 Ille etiam loquendi modus, *conſummationem faciet loci eius*, ſcilicet, *tribulationis*, vt ſupplet Ribera; vt ſenſus ſit: hac clade contentus Deus, finiet tribulationem veſtram: quantumuis ipſe Ribera illum emolliat, durus profectò eſt, & inauditus. Nam vt daremus, quòd conſummationem facere loci alicuius Regis, eſſet illum ſolio exturbare, regnóque deiicere: cuius tamẽ locutionis nullum ſimile exemplum adducit Ribera: tamen id applicare nominibus abſtractis, & incorporeis, qualis eſt tribulatio, & clades, inſolens eſt, & planè durum. Cùm ſit contrà idioma ſacrum frequentiſſimum, conſummationem facere alicuius loci, ideſt, illum vaſtare, funditúſque delere. Ieremiæ 4. n 27. & c. 5. n. 10. *Aſcendite muros eius, & diſſipate: conſummationem autem nolite facere.* Vide etiam cap. 30. n. 11. & Ezechielis 11. num. 13. *Conſummationem tu facis reliquiarum Iſraël?* Sophoniæ. 1. num. 18. & 1. Machabæorum 3. n. 42. Ierem. 5. n. 18. & Daniel. 9 n. 27.

Illud etiam relatiuum *eius*, quod negocium faceſſit Riberæ, perſpicuè femininum eſt in textu originali, & tam Hebræorum magiſtri, quàm è noſtris Arias Montanus, Vatablus, & Figueirus Hebraicæ linguæ ſcientiſſimi referunt ad vrbem Niniue, cui videlicet iam iámque imminens intentatur conſummatio. At vox *Seteph*, quam vulgatus expreſſit, *diluuium*, maſculini generis eſt, vt ex hoc ipſo loco apertiſſimè conſtat: adiungitur enim illi participium maſculinum. Itaque relatiuum *eius*, femininum cum ſit, diluuium referre non poteſt. 134

Verùm eſto, maſculinum eſſet: illud non explicat Ribera, neque poteſt, vt ego quidem arbitror, commodè explicari; cùm tribulatio ſit diluuium, ſiue inundatio illa exercitus Sennacherib, quomodò per ipſum exercitum, tanquam per inſtrumentum, (hoc enim denotat præpoſitio *in*, vt probat ipſe Ribera Oſeæ 6. n. 13.) tribulatio illa conſummata eſt? quo pacto diluuio ipſo repreſſum eſt, contortúmque diluuium? 135

Planiùs ergo decurrit tota ſentẽtia, & ſermonis proprietas in ſuo rigore ſeruabatur, ſi hæc verba de Niniues vaſtita 136

vaſtitate à Medis inferenda intelligamus. Et quidem hoſtium copioſiſſimum exercitum, omnia ferro, ac flamma populantem, comparari inundationi extra ripas diffluenti, vſitatum eſt in ſacra Scriptura. Iſaiæ cap.8.numer.7. *Ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes, & multas: Regem Aſſyriorum, & omnem gloriam eius: & aſcendet ſuper omnes riuos eius, & fluet ſuper vniuerſas ripas eius, & ibit per Iudam inundans.* Et cap.28.num.2. [Sicut impetus aquarum multarū inundantium, & emiſſarum ſuper terram ſpatioſam.] Ieremias item ſic depingit Chaldæorum exercitum, cap.47. numer. 2. [Ecce aquæ aſcendunt ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans, & operient terram.]

137 Enim verò ſi antiquitatis memoriam replicemus, cùm legamus proditum à Diodoro, libr.3 cap.7. Niniuen murorū altitudine, & firmitate inexpugnabilem, fluminis tamen inundatione fuiſſe ſuperatam: exturbata videlicet alluuionis impetu muri parte, qua hoſtibus deinde patuit aditus ad eam funditus exſcindendam: comperiemus ſanè, nihil apertius, nihi illuſtrius de tantæ vrbis excidio, atque ruina potuiſſe prædici à Propheta, quàm hoc ipſum vaticinium: *& in diluuio prætereunte conſummationem faciet loci eius.* Pagnin Regia, atque Vatablus, vertunt vocem Hebraicā, *in inundatione.* Notátque ſcienter Arias Montanus, *Seteph,* inundationem fluminis propriè dici, nam diluuium, ſeu cataclyſmus, Hebraicè *mab ul* nominatur.

138 Verùm quia de hac ipſa fatali inundatione Tygris, (non enim Euphrates, vt falsò exiſtimauit Diodorus, ſed Tygris Niniuen alluebat, vt conſtat Tobiæ 6.n.1.& Geneſ.2.n 14. Vbi dicitur, *ipſe vadit contra Aſſyrios:* vide Maluendam lib de Paradiſo, cap.24.) iterum, ac tertiò diſertè mentionem facit Propheta, cap.2.num.6. *Portæ fluuiorum apertæ ſunt.* Et n.8. *Niniue quaſi piſcina aquarum, aquæ eius*; ex eorum locorum commentario petenda ſunt, quæ hîc deſiderantur.

Et inimicos eius perſequentur tenebræ.

Relatiuum *eius* non fœmininum, vt in verbis proximis, ſed maſculinum eſt in textu Hebraico. Erit igitur ſenſus: & vrbem ipſam delebit Deus, & ciues, ideſt, Aſſyrios hoſtes ſuos, tenebris perſequetur. Vulgare eſt in Scriptura per lucem omnia fauſta, atque fœlicia; per tenebras verò captiuitatem, cædem, vaſtationem, dira quæque, calamitoſa, & infœlicia denotari, Ioëlis 2.n.2. Vbi apertè prædicit vates formidabilem aduentum Aſſyriorum. *Quia propè eſt dies tenebrarum, & caliginis, dies nubis, & turbinis.* Amos 8.nu.9 *Occidet Sol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis.* Exſtinguitur nempe Sol in meridie, cùm repentè proſperitatis lux magnis calamitatū tenebris obſcuratur. Sophoniæ 1.num.15. *Dies iræ, dies illa, dies tribulationis, & anguſtiæ, dies calamitatis, & miſeriæ, dies tenebrarum, & caliginis.* Quòd autem ſermo ſit de aduentantibus Chaldæis, conſtat ex verbis proximis; *dies tubæ, & clangoris ſuper ciuitates munitas.* Perſonabunt ſcilicet vndique tubæ victorum exultantium, ſibíque gratulantium de arcibus expugnatis, ac direptis. 139

Signatè verò prædicit, fore, vt ipſæ tenebræ fugientes hoſtes inſequantur. Inſequuntur enim tenebræ re vera hoſtes in fugam auerſos, quia inter eam trepidationem, cæca oculis offuſa caligine, fugientiū curſum tenebræ retardant, & metu præpeditos ponè inſequenti victori tradunt conſtringendos, aut necandos. Nihil enim 140

defendat,Diuinámque miſericordiam tueatur, penè iuſtitiam euertit. Nam diſertis verbis affirmat, Deum nunquam bis punire flagitia. Ac proinde eos,qui eluuione terrarum perierunt, qui deinde ob libidinem præpoſteram de cœlo tacti conflagrarunt, alióſque huiuſmodi, qui pœnas dederunt in hac vita, ſalutem fuiſſe conſecutos: & ideò ad præſens reddidiſſe ſupplicia, ne in æternum punirentur. Hæc ſententia Hieronymi vniuersè ſic accepta, error eſt manifeſtus in fide: refellunt autem hunc errorem Pererius tom.2. in Geneſim, libr. 9. num.79. Suarez tom.2. in 3.parte diſput.5. ſect.1. & Gratianus de Pœnitentia,diſt.3.cap. Sunt plures.

146 Tantùm ego admoneo, volutanti Hieronymi commentarios ſedulò aduertendum eſſe, ſolere eum aliorum fragméta,etiam erroribus referta, ſuis ſcriptis inſerere, nec tamen errores ipſos refutare; vt conſuetudinis eius inexpertus lector facilè in fraudem inducatur,exiſtimans,illas eſſe Hieronymi ſententias, à quibus citra dubium ſanctiſſimus Pater longiſſimè abhorruit.Notant hoc,& exemplis illuſtrant Bellarm. lib. de Gratia primi hominis cap. 11. Lorinus Sapientiæ 6. num.8. Mendoza quæſt.1. poſitiua numer. 7. Suarez tom.1. diſputat.42. ſect.2. Ribera Micheæ 5. num.13. & Oſeæ 12.numer.5. Pererius tom.3. in Geneſ.cap.19. num.56. Grajar ad illa Micheæ 6.num.1. *Surge,contende iudicio aduerſus montes.*

147 Iam quod ad loci intelligentiam attinet,quidquid ſit de aliorum explicatione, noſtra certè perexpedita, & perfacilis eſt.Semel vos euertet.Conſummationem ita faciet primo ictu, vt non ſit opus ſecunda plaga. Symmachus, *non ſuſtinebunt impetum ſecundæ anguſtiæ.* Vatablus, *prima afflictione vos omnino perdet; ideóque non erit opus altera.* Montanus, *Vna tantùm obſidione oppreſſos hoſtis tandem occupabit.* Et 148
ne cui videatur inſolens loquẽdi modus, monſtrabimus eius frequentiam in Scriptura 1. Regum 26. num. 8. *Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra ſemel, & ſecundum opus non erit.* Et 2. Reg.20.num.10.*Percuſſit eum in latere, & effudit inteſtina eius in terram, nec ſecundum vulnus appoſuit.* Prouerb. 28. numer. 18. *Qui ambulat ſimpliciter, ſaluus erit; qui peruerſis graditur vijs, concidet ſemel*, id eſt,prolapſus ita corruet, vt nunquam reſurgat. Huc ſpectat Sarcaſmos ille Martialis libr. 12. Epigrammate 96.

Ægrota iam Polycarme ſemel.

Et nobilis illa Ouidij ſententia epiſtol.5.

Nulla reparabilis arte
Lapſa pudicitia eſt: deperit illa ſemel.

149 In hanc ſententiam, non ſolùm accipiunt duo viri doctiſſimi, ſed quaſi adagialem locutionem exponũt, verba illa Ezechielis cap.7.num.5. *Afflictio ecce venit: finis venit, venit finis.* Perinde ac ſi dicat Propheta.Vna vobis iam iámque impendet calamitas adeò ſæua,vt malorum omnium ſummam contineat, atque adeò ipſa ſola extremam vaſtitatem, funeſtúmque vobis exitium afferat. Sic Maldonat. in eum locum,& Delrius tom.1.Adagio 896. Similem ſupplicij formam 150
agnoſcit Pineda, tom.1. in Iob cap.7. verſ.19. apud Iſaiam cap.30. num.32. *Et erit tranſitus virgæ fundatus, quam requieſcere faciet Dominus ſuper eum:* vt ſenſus ſit:flagellum,quod ſemel inflictum fuerit, nunquam iterum eleuabitur;tergo inhærebit. *Del primer golpe ſe le quedarà el açote pegado a las eſpaldas.*

NVME

NVMERVS X.

Quia ſicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur, ſic conuiuium eorum pariter potantium: conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.

151 CVR ſemel perdendos dicat, eleganti declarat exemplo. Spinarum ardentium ignis, vt acerrimus, ita breuiſſimus eſt, magnúmq; fragorem edit flammis crepitantibus. Pſalm. 117. num. 12. *Exarſerunt, ſicut ignis in ſpinis*. Eccleſ. 7. n. 7. *Sicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla*. Sed breui interuallo tota illa flamma in fauillas, cinerésque redigitur. Iſaiæ 9. num. 18. *Veprem, & ſpinam vorabit, & ſuccendetur in denſitate ſaltus*. cap. 10. num. 17. *Succendetur, & deuorabitur*
152 *ſpina eius, & vepres in die vna*. Apertiùs cap. 33. num. 12. *& erunt populi, quaſi de incendio cinis, ſpinæ congregatæ igni comburentur*. 2. Reg. 22. num. 6. *Præuaricatores autem, quaſi ſpinæ euellētur vniuerſi: quæ non tolluntur manibus: & ſi quis tangere voluerit eas, armabitur ferro, & ligno lanceato: igneq; ſuccenſæ comburentur vſque ad nihilum.*

153 Mirum valde eſt, improbos, qui quaſi ſpinæ acriter pungētes, & exulcerantes, proborum ſanguinem eliciunt. Michææ 7. num. 4. *Qui optimus eſt in eis, quaſi paliurus: & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe*: & vt facetè dixit Comicus. *Quod tetigere illico rapiunt; ſi eas ereptum, ſcindunt.* Tamen videmus has ſpinas inter ſe quàm arctiſſimè plecti; & validè implicari. Rectè omnino Auguſt. Concione 2. in Pſal. 36. [Duo mali vix ſe patiuntur: tunc verò ſecum concordant, quando in perniciem iuſti conſpirant: non quia ſe amant, ſed quia eum, qui amandus erat, ſimul oderunt.] Et Bernard. ſerm. 24. in Cantica [Ineunt familiaritatem ad maledicēdum, concordes ad diſcordiam, conciliant inter ſe inimiciſſimas amicitias.] Sed videlicet 154
plectuntur inter ſe ſpinæ, & acriter conſtringuntur, vt vno incendio ſimul concrementur. L X X. mirè confirmant noſtram expoſitionem de vaſtitate Niniues, dum hîc vertunt, *quia vſque in fundamentum ſuum redigetur in vepres*. Cui conſonat textus Hebraicus, quem vertit Vatablus, *venient vſque ad ſpinas perplexas*. Ita etiam Pagninus, & Regia.

Quod autem meminit Nahum 155
profuſæ compotationis, audi, quid referat Diodorus in illo lib. 3. cap. 7. paulò ante Niniues excidiū, de ipſo Principe flagitiis notatiſſimo, & omni turpitudine infami, qui, ſuis immundiſſimæ ritu, luxui, ac deſidiæ deditus, inſaturabile refarciebat abdomen, & in omni ſe libidinum cœno volutabat: [Sardanapalus, inquit, memor ſuperioris fortunæ, ad hilaritatem profuſus, epulum militibus ex ſacris, vinúmque præbuit, aliáque epulo accommodata.] Nihil congruentius dici potuit præſenti vaticinio. Talis obliuio, & compotatio diſtinebat eos, de quibus Chriſtus Matth. 24. num. 38. & 39. & Pſal. 77. num. 31.

NVMERVS XI.

Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam, mente pertractans præuaricationem.

CONCORS eſt Expoſitorum ſententia, hæc intelligenda eſſe de Rabſace ſuperbo illo duce inſolentiſſimi Regis Aſſyriorum Sennacherib: qui cùm ciuitatem Ieruſalem teneret obſeſſam, Iudaicè clamabat contenta voce: ſtultè regē Ezechiam, 156

cæteróſque

cæteróſque facturos, ſi à Deo decepti extrema omniá experiri potiùs, quam deditionem facere vellent. 4. Regum.18. n.32. *Nolite audire Ezechiam, qui vos decipit dicens: Dominus liberabit nos. Nunquid liberauerunt Dij gentium terram ſuam de manu Regis Aſſyriorum, vt poſſit eruere Dominus Hieruſalem de manu mea?* Eadem commemorat Iſaias, cap.36. num.16. & liber 2. Paralipon.cap.32.num.15.

157 Dicitur ergo Rabſaces cogitans contra Dominum malitiam, Hebraicè, *malum*, id eſt, ſuperbè, contumelioſéque iactans in Deum horribiles blaſphemias. 4. Regum 19. num.22. *Cui exprobraſti, & quem blaſphemaſti? Contra quem exaltaſti vocem tuam, & eleuaſti in excelſum oculos tuos? Contra ſanctum Iſraël.*

158 Illud verò,quod additur,*mente pertractans præuaricationem*. Hebraicè legitur ad verbum, *conſulens Belial*. Eſt autem Belial nefarium quiddam, ſacrilegum, inceſtum, fœdum dictu, auditúque: vt copioſiùs explicabo infrà in hoc c. num. vltimo. Pagninus vertit, *qui conſulit conſilium impium*. Vatablus, *Qui conſuluit rem impiam*. Leo Hebræus. *Conſultor Deo, & hominibus infeſtus*. Hoc enim conſilium dedit Iſraëlitis, vt à veri Dei cultu ad Regem Aſſyriorum, idoláque deficerent ſua, Iſaiæ 36. num.16. *Facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnuſquiſque vineam ſuam, &c.* Et hanc defectionem ad idola propriè Vulgatus *præuaricationem* appellat.

159 Illud autem obſeruatione digniſſimum cenſeo. Rebus proſperis,& ad voluntatem fluentibus, quales obueniebant Aſſyriis, vſque eò perſtringi mentis oculos, vt cæca, temerariáque conſilia,etiam à viris alioqui prudentibus, & capiantur, & dentur. Iſaiæ 19. num.11. *Stulti principes Taneos, ſapientes conſiliarij Pharaonis dederunt*
conſilium inſipiens Memorabile ſanè 160
eſt,quod Senatui Romano ſuaſit Cato, quo tempore parta inſigni victoria, gaudio penè ebria, ac de mentis ſtatu deiecta Roma eſſet. Refert Gelius lib.7.cap.3. [Scio, inquit, ſolere pleriſque hominibus rebus ſecundis, atque proſperis animum excellentem, ſuperbiam, atque ferociam augeſcere: quod nunc mihi magnæ curæ eſt, quòd hæc res tam ſecūdè proceſſerit, ne quid in conſulendo aduerſi eueniat, quod noſtras ſecundas res confricet. Aduerſæ res ſe domant, & docent,quid opus ſit facto: ſecundæ res lætitia tranſuerſum trudere ſolent à rectè conſulendo, atque intelligendo: quò maiore opere dico, ſuadeóque, vti, hæc res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in poteſtatem noſtram redeamus.] Hactenus vir ille prudentiſſimus.

NVMERVS XII

Hæc dicit Dominus: ſi perfecti fuerint; & ita plures, ſic quoque attondentur.

CONSOLATVR Domi- 161
nus ſuum populum Rabſacis blaſphemiis,& horrore ſimul,& timore percúlſum. Legimus enim de illa trepidatione, Eccleſ. 48. num.21. *Doluerunt, quaſi parturientes mulieres.* Bono itaque animo iubet eſſe: pollicetur, hoſtes immanitate barbaros, robore perfectos, bellicæ artis peritiſſimos, multitudine innumerabiles, vno impete fundendos, & contrucidandos eſſe.

Cyprianus Ciſterc. explicat de ca- 162
ptiuitate Aſſyriorum. Et quidem non diffiteor, capitis tonſionem miſeræ ſeruitutis fuiſſe indicium. Cuius ritus intelli-

bræorum traditione, & Abulenſis quæſt.23. in Numeros,& noſter Ioannes Fernandez, verbo *collis*; numer.9. cùm Dei populus eò perueniſſet, & propter vaſtos, immaneſque ſcopulos, arctæ viæ oppoſitos, & obiectos, non, niſi per anguſtias (vbi tunc latebant armati hoſtes,vt populum ex inſidiis adorirentur;) ſummo cum labore,& aperto vitæ diſcrimine tranſeundum foret: prærupti illi ſcopuli ſubitò corruentes, tum latitantes hoſtes oppreſſerunt, tum Dei populo gradienti ſeſe calcandos, & traiiciendos ſubſtrauerunt. Lege, ſi placet, eruditam illius loci explicationem apud Delrium, tom.1. Adagio 110.

Et contremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitantes in eo.

101 HEbraicum verbum *naſa* variè illuſtrant Expoſitores. Pagninus *Exuſta eſt terra.* Regia, *conflagrauit.* LXX. *contracta eſt.* Vatablus, *ignem concepit, aut ſe proripuit ex illius conſpectu.* Ribera, *timore ſubitò refugit.* Aquila, *cohorruit.* Symmachus, *commota eſt.* Optimè cadunt omnia in verbi fecunditatem: & omnia tandem eodem recidunt. Sic etiam dicitur Pſalm.103. numer.32. *Qui reſpicit terram, & facit eam tremere; qui tangit montes,& fumigant.* Et Pſal.143.num.5. *Tange montes, & fumigabunt.*

102 Sed præ cæteris eſt locus illuſtris Amos 9. num. 5. *Et Dominus Deus exercituum,qui tangit terram,& tabeſcet, & lugebunt omnes habitantes in ea.* Perinde ac ſi dicat Propheta. Et iactat ſcilicet has minas ſummus ille Deus, cuius tanta eſt potentia, vt ad mortales perterrendos, funditúſque vaſtandos, non ſit illi opus exercere ſuas vires;nam oculis dumtaxat infenſis,vultu irato, attactu leuiſſimo, terram concutit, motu findit, fulmine ferit, conflagratione exurit,& continuò *tabeſcet* (Hebraicè, *liquefiet*, *defluet*) & quaſi in nihilum redigetur, vt Pſaml. 74.num.4. *Liquefacta eſt terra,& omnes, qui habitant in ea.*

NVMERVS VI.

Ante faciem indignationis eius, quis ſtabit? Et quis reſiſtet in ira furoris eius?

HVc tandem omnia ſpectabant; hoc vnum agebat tam illuſtris omnipotentiæ Diuinæ commemoratio, vt Aſſyrij tantæ Maieſtatis violandæ timorem conciperent, vt eius iracundiam formidarent. Eſt enim apprimè obſeruandum ex hiſtoriarum monumentis,Niniuitas imperij diuturnitate, diuitiarum copia,murorum fortitudine, militum robore confiſos, victoriis, trophæíſque inflatos, nullius potentiam extimuiſſe. Itaque Perſarum obſidionem diu ſuſtinuerunt, quoad eluuionibus, inundationéque Tygris diſiecta muri parte, ac per eam irruptione facta, florentiſſima tandem illa vrbs capta, direpta ac funditus exciſa eſt: euentu ſuo comprobante, nullam eſſe tantam fortitudinem, quæ irati Dei aſpectum poſſit ſuſtinere. Quod innuit Regius vates Pſalm.89. num.11. *Quis nouit poteſtatem iræ tuæ?* Id eſt, 104
vim,robur,efficacitatem; cùm leniſſimus, & mitiſſimus videaris, excandeſcis tamen vehementiùs opinione, & vel ſolo nutu irati vultus firmiſſima quæque,munitiſſimáque proſternis.

Subeſt in 2.parte huius verſus Hebraicum verbum *cum*, quod ſolet vertere Latinus interpres, *ſtare.* Et propriè ſignificat firmitudinem quamdam,erectionémque corporis,& multò magis animi: qualis erit illa, qua imper

imperterriti in die iudicij, *ſtabunt iuſti in magna conſtantia*, Sapient. 5. num. 1. Vbi conſtantia vocatur Græcè *parreſia*, ideſt, in magna libertate, ſecuritate, & confidentia; alacri, atque erecto animo, nulla grauioris culpæ conſcientia deiecto, aut perturbato. Cùm contrà *impij non reſurgent in iudicio*.
106 Pſalm. 1. num. 5. vbi Hebraicè ſubeſt idem verbum *lo iacumu*, ideſt, *non ſtabunt*, non ſe erigent, non conſiſtent; non audebunt oculos attollere, occulto flagitiorum ſuorum teſte conuicti, penitúſque exanimati. Pſal. 35. num. 13. *Expulſi ſunt, nec potuerunt ſtare: ſtare* enim in arcano ſermone, vt obſeruat Maldonatus, Lucæ 18. num. 11. audaciam quamdam, erectionémque animi præ ſe fert, Pſalm. 105. num. 23. *Si non Moyſes electus eius ſtetiſſet in confractione in conſpectu eius*, hoc eſt, niſi interrito ſe animo Deo oppoſuiſſet.

107 Illuſtrat verò maximè præſentem locum alter quàm ſimillimus Apocalyp. 6. num. 15. vbi Reges ipſi, ac Principes, viríquè fortes, tam ingenti horrore perfuſi dicuntur aſpectu Dei irati, vt ſe ſe abdant in ſpeluncas, & cauernas montium; eligántque potiùs illorum ruina opprimi, quàm vultum excandeſcentis Iudicis ſubire, num. 16. *Et dicunt montibus, & petris: cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipſorum;*
108 *& quis poterit ſtare?* Acute coniicit Leo magnus, quàm formidabilis futura ſit potentia irati Agni ex ipſius lenitate, & manſuetudine, ſermo. 1. de Paſſione Domini. [Ego ſum, inquit, (Ioannis 18. num. 5.) & ad vocem eius turba proſternitur impiorum. Quid iam poterit maieſtas eius iudicatura, cuius hoc potuit humilitas iudicanda?] Et Gregorius lib. 17. Moralium cap. 21. [Quis eius iram toleret, cuius & ipſa non potuit manſuetudo tolerari?]

Notabilis ſanè eſt Origenis obſeruatio ad expendendum, quanta ſit vis 109
conſcientiæ, cùm oborta noua luce, (qualis illuceſcet in conſpectu Iudicis,) fœditaté admiſſi ſceleris liquidò penetrauit. Affirmat enim Ananiam, & Saphiram nulla vi extrinſecùs illata fuiſſe repentè necatos, ſed ad vehementé illam interrogationem Apoſtoli Petri, Actuum 5. num. 3. *Cur tentauit Sathanas cor tuum, mentiri te Spiritui ſancto?* Cùm ſe perſpicuè viderent in flagranti flagitio voti violati deprehenſos, eius atrocitate perpenſa, præ pudore, & confeſſione ſubitò animam exhalaſſe. Id, quod Sacer textus valde inſinuat ibi num. 5. *Audiens autem Ananias hæc verba cecidit, & expirauit*. Origenis verba ſunt homilia 8. in Matth. [Nec putare debemus, Petrum interfeciſſe Ananiam: expirauit autem verbis Petri catechizantibus animam illius.] *Las palabras de San Pedro le puſieron claramente delante los ojos la fealdad horribile de ſu peccado; y eſta viſta, de puro aſſombro, y confuſion, fue poderoſa para quitarle la vida.* Ne- 110
que verò inſolitum eſt repentinò mori quempiam præ ſummo pudore. Teſtatur enim Plinius lib. 7. cap. 53. Diodorum quendam Dialecticæ profeſſorem pudore ſubitò obiiſſe, luſoria quæſtione non protinus diſſoluta. Perpéde, qualiter ſupremi Iudicis irati vultus, atque verba percellent, ac perterrebunt conſcientiam impiorum. Quantum illi pudorem concipient? Baſilius meritò exiſtimat, acerbiſſimum cruciatum vltricibus Inferorum flammis inuſtum damnatis, pudore iſto, & confuſione longè leuiorem, ac tolerabiliorem eſſe. Ponderans enim acerrimam illam increpationem, Lucę 12. n. 20. *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autē paraſti, cuius*

cuius erunt? ſic ait homil. contra diuites auaros. *Superat æternam pœnam irriſio iſta ſtultitiæ.* Lege Cardinalem Toletum Lucæ 12. annotat. 39.

Indignatio eius effuſa eſt, vt ignis: & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.

111 NOtat Arias Montanus in commẽtario huius loci, vocem Hebraicam *ſur*, non petram vtcúmque ſignificare, ſed fortiſſimum, ſolidiſſimúmque ſilicem, cautem potiùs inconcuſſam, aut ſi quid ſolidius, & durius Latino ſermone exprimi poteſt. Quòd ſi cautes, & ſilices iracundiæ Diuinæ ardore tabeſcunt, diſſoluuntur, atque in fragmenta minutiſſima diſſiliunt: *ſi los pedernales ſe eſtallan, y ſe buel ven en ceniza:* an caro, quæ tam facilis eſt ad exardeſcẽdum, quàm fœnum aridum, acerrimè populantes flammas Diuini furoris excipiet? ſuſtinebit? *Neque fortitudo lapidum, fortitudo mea, nec caro mea ænea*
112 *eſt:* aiebat Iob cap. 6. num. 12. Rectè illuſtrat hunc locum Tigurina. *Calor ipſius conflat in morem ignis, ita, vt ſilices ab ipſo diſſoluantur.* Chaldæus verò Paraphraſtes. [Ira eius veluti ignis conflat; quia, vt ignis diſſoluit rigorem metallorum, ſic vindicta Dei diſſoluit, & eneruat vires inimicorum.]

Enim verò igne iracundiam exprimi, non infrequens eſt etiam apud Profanos Scriptores. Sic Virgilius habitum irati venuſtè depingit, lib. 12. Æneidos.

His agitur furijs, totoq; ardẽtis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.

Hauſit hoc Virgilius, vt pleraque alia, ex vetuſtiſſimo Lucretio lib. 3.

Eſt etiam calor ille animi, quem ſumit in ira,
Cùm ferueſcit, & ex oculis micat acribus ignis.

Mitto alios. Diuinam certè iracundiam comparari igni voraciſſimo, obuia quæque auidè abſumenti, vulgare eſt in Scriptura. Deuteron. 32. nu. 22. 113
Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſſima, deuorabitq; terram. Pſalm. 17. num. 9. *Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit.* Extremam huius verſiculi partem, ſic ex Hebræo tranſtulit Hieronymus, *ignis ex ore eius deuorans.* Quæ verſio propiùs accedit ad proprietatem verbi Hebraici, *acal:* quod ſubeſt in vtroque loco. Sed pergo ad alia. Pſal. 78. n. 5. *Vſquequò Domine iraſceris in finem? accendetur velut ignis, zelus tuus?* Pſalm. 88. num. 47. *Exardeſcet, ſicut ignis, ira tua?* Ieremiæ 4. num. 4. *Ne fortè egrediatur, vt ignis, indignatio mea, & ſuccendatur, & non ſit, qui extinguat.* Et cap. 15. num. 14. *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo; ſuper vos ardebit.* Threnor. 2. n. 4. *Effudit, quaſi ignem, indignationem ſuam.*

Porrò *effundendi* verbũ ad copiam, 114
abundantiámque referri, probat Ribera, Ioëlis 2. num. 54. & 55. Noſter Delrius explicans id Threnorum 4. num. 11. *effudit iram indignationis ſuæ,* putat ſumi metaphoram à poculo, ſiue phiala deorſum verſa, ac penitus effuſa; vt notum eſt Apocal. 15. num. 7. & cap. 16. num. 1. & Oſeæ 5. nu. 10. *Super eos effundam, quaſi aquam, iram meam.* Ignis item, & effuſio copulantur, Eccleſiaſtici 36. num. 7. *Glorifica manum, & brachium dextrum, excita furorem, & effunde iram: tolle aduerſarium, & afflige inimicum; in ira flammæ deuoretur.*

Illud tamen eſt mirandum, vertiſſe 115
Symmachum, & Theodotionem, *indignatio eius ſtillabit, vt ignis:* quam verſionem & agnoſcit, & explicat Hieronym. Quid autem ſtillæ cum diluuio? quid ſcintillæ cum incendio? Enim verò hoc ipſo genere loquendi ſæpe

ſæpe vtitur Scriptura, etiam cùm grauiſſimum ſupplicium intentatur. 2. Paralip. 34. nu. 21. *Magnus furor Domini ſtillauit ſuper nos.* & num. 25. *ſtillabit furor meus ſuper locum iſtum, & non extinguetur*, id eſt, continenter ardebit. Perpende acerbitatem, perpetuitatémque ſupplicij, quod tamen ſtilla nuncupatur. Daniel. 9. num. 11. *Stillauit ſuper nos maledictio, & deteſtatio, quæ ſcripta eſt in libro Moyſi ſerui Dei.* Vbi apertè vides acerbiſſimas illas execrationes, quas promulgator legis, Deuteron. 28. & Leuitici 26. tranſgreſſoribus imprecatur; quibus auditis tinniunt aures; ſtillam tamen ap-
116 pellari. Michææ 2. num. 11. *Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potiùs loquerer: erit, ſuper quem ſtillatur populus iſte.*

Suſpicor tēporaria ſupplicia, quantumuis immaniſſima, & atrociſſima, iure optimo ſtillas vocari ex iracundiæ diuinæ phiala guttatim expreſſas, ſi cum perenni illo diluuio cruciatuum, cum incendio inextinguibili tormentorum conferantur, quibus damnati in omnem æternitatē acerbiſſimè cruciabuntur. Vnde Hieronymus expendens verba Ezechiel. 20.
117 num. 46. *ſtilla ad Africum*, ait: *vt non tota Dei ira videatur effuſa, ſed ſtilla quædam.* Præclarè itaque hîc concludit idē Hieronymus. [Si autem ſtilla indignationis eius conſumit principatus, (ſic legūnt in hoc loco LXX.) quid fieret, ſi tota in nos Dei ira funderetur? Præſtet Ieſus, vt auferatur à nobis cor lapideum] Conſentaneè Gregorius, lib. 21. Moralium cap. 16. [Quomodo toleranda eſt pœna, quæ reprobat, ſi ferri non poteſt ira, quæ purgat.] Lege eundem Gregor. lib. 17. Moralium cap. 21. ponderantem ea verba Iob 26. num. 14. *Et cùm vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis eius* intueri? Et noſtrum Gaſparem Sanctium in id Iſaiæ 33. num. 14. *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?*

NVMERVS VII.

Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis.

VT ea, quæ præceſſerunt ſpectant ad perterrendos hoſtes: 118
ita hæc ad filios bona ſpe erigendos, & confirmandos. *Bonus Dominus,* inquit, LXX. *ſuauis.* Vatablus, *benignus, mitis, clemens.* Sed nullum Latinum nomen reperietur, quod exhauriat mirabilem fæcunditatem vocis Hebraicæ *tob*: quā Vulgatus alio, atque alio nomine ſignificantiſſimè exprimit. Pſalm. 33 num. 9. *Quoniam ſuauis eſt Dominus.* Pſalm. 24. num 8. *Dulcis.* Pſal. 30. num 20. & Pſalm. 67. num. 11. *Ipſa dulcedo.* Pſal. 144. nu. 7. *abundantia ſuauitatis.* Pſal. 64. num. 12. *benignitas.* Eadem vox ſignificat *lætitiam.* Deuteron. 28. nu. 47. *alacritatem.* 3. Reg. 8. nu. 66. *hilaritatem.* Eſther. 1. num. 10. *pulchrum.* Iſaiæ 5. num. 9. *decorum.* Daniel. 1. num. 4.

Denique ſæpe Vulgatus effert nomine *boni*; ita tamen, vt ſub eo no- 119
mine omne prorſus bonum comprehendat. Zachariæ 9. nu. 17. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius?* Oſeæ 3. nu. 5. *Pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius.* LXX. *obſtupeſcent.* Mirabuntur videlicet eximiam Dei benignitatem, ſuauitatem, & magnificentiam. Ieremiæ 31. num. 14. *& populus meus bonis meis adimplebitur.* Hebraicè, *bono meo.* Pſal. 72. nu. 1. *Quàm bonus Iſrael Deus his, qui recto ſunt corde!* id eſt, quàm dulcis, quàm beneficus, quàm iucundus!

Atque hinc apparet, quàm multa; 120

Non rectis ergo oculis Saul aſpiciebat Dauid. Hebraica exprimas verbum è verbo; *& fuit Saul inſpector, vel oculator Dauid: tomòle ojericça, trayalo entre ojos.* Itaque ſentiendi, aut cognoſcendi verbo, non tam cognitio, quàm affectus declaratur.

126 Sed Hebraicum verbum, quod hîc ſubeſt, *Iodeah*, ſignificantius eſt, & ad plura ſe extendit. Dicit quidem in primis approbationem Dei, ex qua nimirùm, tanquam ex perenni fonte, cætera fluunt bona. 2. Timoth. 2. num. 19. *Cognouit Dominus, qui ſunt eius.* Sed adiungit deinde paternum amorem, curam, prouidentiam, beneficentiam, liberalitatem. Notat hoc Genebrar. Pſalm. 1. num. 6. *Nouit Dominus viam iuſtorum,* (hoc eſt, dirigit, complanat, illuminat, fortunat.) *& iter impiorum peribit:* & Palm. 36. num. 18. *Nouit Dominus dies immaculatorum.* Perinde enim eſt, ac ſi dicat, fauore proſequitur, curat, proſperat. Subeſt vtrobique idem participium. *Iodeach.* Pſalm, 143. num. 3. *Quid eſt homo, quia innotuiſti ei?* Hebraicè, *vt cognoſcas eum?* id eſt, vt eum cures, eius rationem habeas. Sic etiam illuſtrant LXX. Nam verba illa Oſeæ. 13. num. 5. *Ego cognoui te in deſerto:* illi reddiderunt*, *ego paui te in deſerto.* Chaldæus, *ego tribui vobis neceſſaria.*

127 Senſus itaque Oſeæ eſt; quaſi dicat Deus; ego paternam tui curam geſſi, ego te cæleſti alimonia in deſerto ſuſtentaui, ego me tibi ducem itineris adiunxi. & Pſal. 30. num. 9. Vbi verbum è verbo Hebraica vertit Pagninus, *cognouiſti in anguſtijs animam meam*; LXX. & ex illis Vulgatus, *ſaluaſti de neceſſitatibus animam meam.*

Idem obſeruat Forerius Iſaiæ 1. num. 3. *Iſraël autem me non cognouit.* [Hoc verbum, inquit, in oratione affirmatiua, vltra cognitionem, notat affectum, aut curam: in negatiua, neglectum, ſeu contemptum.] Vide Ianſenium in ea verba Prouerb. 12. num. 10. *Nouit* (LXX. miſeratur) *Iuſtus iumentorum ſuorum animas: viſcera autem impiorum crudelia:* & c. 29. num. 7. *Nouit iuſtus cauſam pauperum,* ideſt, ſolicitam curam eius habet.

Congruenter huic explicationi declarat Pererius verba illa Cain, Geneſ. 4. num. 14. *à facie tua abſcondar,* ideſt, auertes à me faciem ſingulari illa tua beneuolentia, cura, tutela, & protectione me deſtitues: oculos à me tuos dimouebis. At quid inde conſequetur? imò verò quid mali non conſequetur? *omnis, qui inuenerit me, occidet me.* Omnes me auerſabuntur, & execrabuntur, dignúmque crudeliſſima morte exiſtimabunt. Tantum videlicet ineſt momenti in hac ſcientia Dei ſperantium in ſe. 128

Porrò quantopere Dei oculos alliciat, allectóſque teneat firma quædam ſpes in eius bonitate defixa, multus eſſem, ſi perſequi vellem. Nihil clamat Scriptura frequentiùs. Vniuersè pronunciat Eccleſiaſticus cap. 2. n. 11. *Reſpicite filij nationes hominum: & ſcitote, quia nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt.* Ex patribus tantùm adducam Bernardum, qui ſermone 9. in Pſalm. *Qui habitat.* expendens verba 129
Pſal. 36. num. 40. [Saluabit eos, inquit: quare? quibus meritis? audi, quod ſequitur. *Quia ſperauerunt in eo.* Dulcis cauſa; attamen efficax, attamen irrefragabilis. De quacunque tribulatione clamauerint ad me, exaudiam eos.] Nec minùs piè, & eleganter ſermone 15. in eumdem Pſalmum. [Quid timeat ſpes aſpidem, aut baſiliſcum? quid leonis rugitus, aut draconis ſibilos expaueſcat?

Quoniam in me ſperauit,
liberabo eum. Pſalm.
90. n. 14.]

NVMERVS VIII.

Et in diluuio prætereunte conſummationem faciet loci eius.

131 LOcus difficilis, & niſi facem præferat notitia humanæ hiſtoriæ, penè inexplicabilis. Noſtri Riberæ expoſitio tota ferè nititur diſputatione illa bene longa, & erudita, quam coniecit in cap 2. & in ea ſibi demonſtrare viſus eſt, Niniues vaſtitatem prædictam à Nahum, minimè eſſe illam proditam à Iuſtino lib. 1. Diodoro lib. 3. c 7. & Strabone lib. 16. quæ in Sardanapali Principatum incurrit. Sed hoc, quod aſſumit ſibi Ribera tanquam certum, vſque adeò eſt incertum, vt Pererius noſter, vir ſanè omnis antiquitatis eruditiſſimus, & in varia temporum ratione perueſtiganda, in totius Scripturæ Chronologia eruenda, examinãdáque longè exactiſſimus, oppoſitum cenſeat probabilius, tom. 2. in Geneſim lib. 15. diſp. 8. n. 104. Hoc itaque deiecto fundamento, Riberæ explicatio eodem labefactata motu concidit.

132 Accedit, quòd poſt tam illuſtre, & luculentum vatis exordium, quo diuinam potentiam, tot admirandis editis prodigiis nobilitatam, ob oculos ponit; poſt tantum terrorem Niniuitis incuſſum; dignius multò videtur, eum de excidio, & vaſtatione illius vrbis, quàm de tribulatione Sennacherib à Dei populo propulſata vaticinari.

133 Ille etiam loquendi modus, *conſummationem faciet loci eius*, ſcilicet, *tribulationis*, vt ſupplet Ribera; vt ſenſus ſit: hac clade contentus Deus, finiet tribulationem veſtram: quantumuis ipſe Ribera illum emolliat, durus profectò eſt, & inauditus. Nam vt daremus, quòd conſummationem facere loci alicuius Regis, eſſet illum ſolio exturbare, regnóque deiicere: cuius tamẽ locutionis nullum ſimile exemplum adducit Ribera: tamen id applicare nominibus abſtractis, & incorporeis, qualis eſt tribulatio, & clades, inſolens eſt, & planè durum. Cùm ſit contrà idioma ſacrum frequentiſſimum, conſummationem facere alicuius loci, ideſt, illum vaſtare, funditúſque delere. Ieremiæ 4. n 27. & c. 5. n. 10. *Aſcendite muros eius, & diſſipate: conſummationem autem nolite facere.* Vide etiam cap. 30. n. 11. & Ezechielis 11. num. 13. *Conſummationem tu facis reliquiarum Iſraël?* Sophoniæ. 1. num. 18. & 1. Machabæorum 3. n. 42. Ierem. 5. n. 18. & Daniel. 9 n. 27.

Illud etiam relatiuum *eius*, quod 134
negocium faceſſit Riberæ, perſpicuè femininum eſt in textu originali, & tam Hebræorum magiſtri, quàm è noſtris Arias Montanus, Vatablus, & Figueirus Hebraicæ linguæ ſcientiſſimi referunt ad vrbem Niniue, cui videlicet iam iámque imminens intentatur conſummatio. At vox *Seteph*, quam vulgatus expreſſit, *diluuium*, maſculini generis eſt, vt ex hoc ipſo loco apertiſſimè conſtat: adiungitur enim illi participium maſculinum. Itaque relatiuum *eius*, femininum cum ſit, diluuium referre non poteſt.

Verùm eſto, maſculinum eſſet: illud 135
non explicat Ribera, neque poteſt, vt ego quidem arbitror, commodè explicari; cùm tribulatio ſit diluuium, ſiue inundatio illa exercitus Sennacherib, quomodò per ipſum exercitum, tanquam per inſtrumentum, (hoc enim denotat præpoſitio *in*, vt probat ipſe Ribera Oſeæ 6. n. 13.) tribulatio illa conſummata eſt? quo pacto diluuio ipſo repreſſum eſt, contortúmque diluuium?

Planiùs ergo decurrit tota ſentẽtia, 136
& ſermonis proprietas in ſuo rigore ſeruabatur, ſi hæc verba de Niniues vaſtita

vaſtitate à Medis inferenda intelligamus. Et quidem hoſtium copioſiſſimum exercitum, omnia ferro, ac flamma populantem, comparari inundationi extra ripas diffluenti, vſitatum eſt in ſacra Scriptura. Iſaiæ cap. 8. numer. 7. *Ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes, & multas: Regem Aſſyriorum, & omnem gloriam eius: & aſcendet ſuper omnes riuos eius, & fluet ſuper vniuerſas ripas eius, & ibit per Iudam inundans.* Et cap. 28. num. 2. [Sicut impetus aquarum multarũ inundantium, & emiſſarum ſuper terram ſpatioſam.] Ieremias item ſic depingit Chaldæorum exercitum, cap. 47. numer. 2. [Ecce aquæ aſcendunt ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans, & operient terram.]

137 Enim verò ſi antiquitatis memoriam replicemus, cùm legamus proditum à Diodoro, libr. 3 cap. 7. Niniuen murorũ altitudine, & firmitate inexpugnabilem, fluminis tamen inundatione fuiſſe ſuperatam: exturbata videlicet alluuionis impetu muri parte, qua hoſtibus deinde patuit aditus ad eam funditus exſcindendam: comperiemus ſanè, nihil apertius, nihi illuſtrius de tantæ vrbis excidio, atque ruina potuiſſe prædici à Propheta, quàm hoc ipſum vaticinium: *& in diluuio prætereunte conſummationem faciet loci eius.* Pagnin Regia, atque Vatablus, vertunt vocem Hebraicã, *in inundatione.* Notátque ſcienter Arias Montanus, *Seteph*, inundationem fluminis propriè dici, nam diluuium, ſeu cataclismus, Hebraicè *mab ul* nominatur.

138 Verùm quia de hac ipſa fatali inundatione Tygris, (non enim Euphrates, vt falsò exiſtimauit Diodorus, ſed Tygris Niniuen alluebat, vt conſtat Tobiæ 6. n. 1. & Geneſ. 2. n 14. Vbi dicitur, *ipſe vadit contra Aſſyrios:* vide Maluendam lib de Paradiſo, cap. 24.) iterum, ac tertiò diſertè mentionem facit Propheta, cap. 2. num. 6. *Portæ fluuiorum apertæ ſunt.* Et n. 8. *Niniue quaſi piſcina aquarum, aquæ eius*; ex eorum locorum commentario petenda ſunt, quæ hîc deſiderantur.

Et inimicos eius perſequentur tenebræ.

Relatiuum *eius* non fœmininum, 139
vt in verbis proximis, ſed maſculinum eſt in textu Hebraico. Erit igitur ſenſus: & vrbem ipſam delebit Deus, & ciues, ideſt, Aſſyrios hoſtes ſuos, tenebris perſequetur. Vulgare eſt in Scriptura per lucem omnia fauſta, atque fœlicia; per tenebras verò captiuitatem, cædem, vaſtationem, dira quæque, calamitoſa, & infœlicia denotari, Ioëlis 2. n. 2. Vbi apertè prædicit vates formidabilem aduentum Aſſyriorum. *Quia propè eſt dies tenebrarum, & caliginis, dies nubis, & turbinis.* Amos 8. nu. 9 *Occidet Sol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis.* Exſtinguitur nempe Sol in meridie, cùm repentè proſperitatis lux magnis calamitatũ tenebris obſcuratur. Sophoniæ 1. num. 15. *Dies iræ, dies illa, dies tribulationis, & anguſtiæ, dies calamitatis, & miſeriæ, dies tenebrarum, & caliginis.* Quòd autem ſermo ſit de aduentantibus Chaldæis, conſtat ex verbis proximis; *dies tubæ, & clangoris ſuper ciuitates munitas.* Perſonabunt ſcilicet vndique tubæ victorum exultantium, ſibíque gratulantium de arcibus expugnatis, ac direptis.

Signatè verò prædicit, fore, vt ipſæ 140
tenebræ fugientes hoſtes inſequantur. Inſequuntur enim tenebræ re vera hoſtes in fugam auerſos, quia inter eam trepidationem, cæca oculis offuſa caligine, fugientiũ curſum tenebræ retardant, & metu præpeditos ponè inſequenti victori tradunt conſtringendos, aut necandos. Nihil enim

defendat,Diuinámque miſericordiam tueatur, penè iuſtitiam euertit. Nam diſertis verbis affirmat, Deum nunquam bis punire flagitia. Ac proinde eos,qui eluuione terrarum perierunt, qui deinde ob libidinem præpoſteram de cœlo tacti conflagrarunt, alióſque huiuſmodi, qui pœnas dederunt in hac vita, ſalutem fuiſſe conſecutos: & ideò ad præſens reddidiſſe ſupplicia, ne in æternum punirentur. Hæc ſententia Hieronymi vniuersè ſic accepta, error eſt manifeſtus in fide: refellunt autem hunc errorem Pererius tom.2. in Geneſim, libr. 9. num.79. Suarez tom.2. in 3.parte diſput.5. ſect.1. & Gratianus de Pœnitentia,diſt.3.cap. Sunt plures.

146 Tantùm ego admoneo, volutanti Hieronymi commentarios ſedulò ad uertendum eſſe, ſolere eum aliorum fragméta,etiam erroribus referta, ſuis ſcriptis inſerere, nec tamen errores ipſos refutare; vt conſuetudinis eius inexpertus lector facilè in fraudem inducatur,exiſtimans,illas eſſe Hieronymi ſententias, à quibus citra dubium ſanctiſſimus Pater longiſſimè abhorruit.Notant hoc,& exemplis illuſtrant Bellarm. lib. de Gratia primi hominis cap. 11. Lorinus Sapientiæ 6. num.8. Mendoza quæſt.1. poſitiua numer. 7. Suarez tom.1. diſputat.42. ſect.2. Ribera Micheæ 5. num.13. & Oſeæ 12.numer.5. Pererius tom.3. in Geneſ.cap.19. num.56. Grajar ad illa Micheæ 6.num.1. *Surge,contende iudicio aduerſus montes.*

147 Iam quod ad loci intelligentiam attinet,quidquid ſit de aliorum explicatione, noſtra certè perexpedita, & perfacilis eſt.Semel vos euertet.Conſummationem ita faciet primo ictu, vt non ſit opus ſecunda plaga. Symmachus, *non ſuſtinebunt impetum ſecundæ anguſtiæ.* Vatablus, *prima afflictione vos omnino perdet; ideóque non erit opus altera.* Montanus, *Vi... tantùm obſidione oppreſſos hoſtis tandem occupabit.* Et 148
ne cui videatur inſolens loquẽdi modus, monſtrabimus eius frequentiam in Scriptura 1. Regum 26. num. 8. *Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra ſemel, & ſecundum opus non erit.* Et 2. Reg.20.num.10.*Percuſſit eum in latere, & effudit inteſtina eius in terram, nec ſecundum vulnus appoſuit.* Prouerb. 28. numer. 18. *Qui ambulat ſimpliciter, ſaluus erit; qui peruerſis graditur vijs, concidet ſemel*, id eſt,prolapſus ita corruet, vt nunquam reſurgat. Huc ſpectat Sarcaſmos ille Martialis libr. 12. Epigrammate 96.

Ægrota iam Polycarme ſemel.

Et nobilis illa Ouidij ſententia epiſtol.5.

Nulla reparabilis arte
Lapſa pudicitia eſt: deperit illa ſemel.

In hanc ſententiam, non ſolùm acci- 149
piunt duo viri doctiſſimi, ſed quaſi adagialem locutionem exponũt, verba illa Ezechielis cap.7.num.5. *Afflictio ecce venit: finis venit, venit finis.* Perinde ac ſi dicat Propheta.Vna vobis iam iámque impendet calamitas adeò ſæua,vt malorum omnium ſummam contineat, atque adeò ipſa ſola extremam vaſtitatem, funeſtúmque vobis exitium afferat. Sic Maldonat. in eum locum,& Delrius tom.1.Adagio 896. Similem ſupplicij formam 150
agnoſcit Pineda, tom.1. in Iob cap.7. verſ.19. apud Iſaiam cap.30. num.32. *Et erit tranſitus virgæ fundatus, quam requieſcere faciet Dominus ſuper eum:* vt ſenſus ſit:flagellum,quod ſemel inflictum fuerit, nunquam iterum eleuabitur;tergo inhærebit. *Del primer golpe ſe le quedará el áçote pegado a las eſpaldas.*

NVME

cæteróſque facturos, ſi à Deo decepti extrema omnia experiri potiùs, quam deditionem facere vellent. 4. Regum.18. n.32. *Nolite audire Ezechiam, qui vos decipit dicens: Dominus liberabit nos. Nunquid liberauerunt Dij gentium terram ſuam de manu Regis Aſſyriorum, vt poſſit eruere Dominus Hieruſalem de manu mea?* Eadem commemorat Iſaias, cap.36. num.16. & liber 2. Paralipon.cap.32.num.15.

157 Dicitur ergo Rabſaces cogitans contra Dominum malitiam, Hebraicè, *malum*, id eſt, ſuperbè, contumelioſéque iactans in Deum horribiles blaſphemias. 4. Regum 19. num.22. *Cui exprobraſti, & quem blaſphemaſti? Contra quem exaltaſti vocem tuam, & eleuaſti in excelſum oculos tuos? Contra ſanctum Iſraël.*

158 Illud verò, quod additur, *mente pertractans præuaricationem*. Hebraicè legitur ad verbum, *conſulens Belial.* Eſt autem Belial nefarium quiddam, ſacrilegum, inceſtum, fœdum dictu, auditúque: vt copioſiùs explicabo infrà in hoc c. num. vltimo. Pagninus vertit, *qui conſulit conſilium impium.* Vatablus, *Qui conſuluit rem impiam.* Leo Hebræus. *Conſultor Deo, & hominibus infeſtus.* Hoc enim conſilium dedit Iſraëlitis, vt à veri Dei cultu ad Regem Aſſyriorum, idoláque deficerent ſua, Iſaiæ 36. num.16. *Facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnuſquiſque vineam ſuam, &c.* Et hanc defectionem ad idola propriè Vulgatus *præuaricationem* appellat.

159 Illud autem obſeruatione digniſſimum cenſeo. Rebus proſperis, & ad voluntatem fluentibus, quales obueniebant Aſſyriis, vſque eò perſtringi mentis oculos, vt cæca; temerariáque conſilia, etiam à viris alioqui prudentibus, & capiantur, & dentur. Iſaiæ 19. num.11. *Stulti principes Taneos, ſapientes conſiliarij Pharaonis dederunt*
conſilium inſipiens Memorabile ſanè 160
eſt, quod Senatui Romano ſuaſit Cato, quo tempore parta inſigni victoria, gaudio penè ebria, ac de mentis ſtatu deiecta Roma eſſet. Refert Gellius lib.7.cap.3. [Scio, inquit, ſolere pleriſque hominibus rebus ſecundis, atque proſperis animum excellentem, ſuperbiam, atque ferociam augeſcere: quod nunc mihi magnæ curæ eſt, quòd hæc res tam ſecūdè proceſſerit, ne quid in conſulendo aduerſi eueniat, quod noſtras ſecundas res confricet. Aduerſæ res ſe domant, & docent, quid opus ſit facto: ſecundæ res lætitia tranſuerſum trudere ſolent à rectè conſulendo, atque intelligendo: quò maiore opere dico, ſuadeóque, vti, hæc res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in poteſtatem noſtram redeamus.] Hactenus vir ille prudentiſſimus.

NVMERVS XII

Hæc dicit Dominus: ſi perfecti fuerint; & ita plures, ſic quoque attondentur.

CONSOLATVR Dominus 161
ſuum populum Rabſacis blaſphemiis, & horrore ſimul, & timore perculſum. Legimus enim de illa trepidatione, Eccleſ. 48. num.21. *Doluerunt, quaſi parturientes mulieres.* Bono itaque animo iubet eſſe: pollicetur, hoſtes immanitate barbaros, robore perfectos, bellicæ artis peritiſſimos, multitudine innumerabiles, vno impete fundendos, & contrucidandos eſſe.

Cyprianus Ciſterc. explicat de ca- 162
ptiuitate Aſſyriorum. Et quidem non diffiteor, capitis tonſionem miſeræ ſeruitutis fuiſſe indicium. Cuius ritus

intelligentia lucem affert quàm pluri-mis Scripturæ locis, alioqui perob-ſcuris: quibus recenſendis in præſen-tia ſuperſedeo, quia illa fuſiùs expli-caui in commentario illius loci Deu-teron.32. num.42. *De cruore occiſorum, & de captiuitate, nudati inimicorum ca-pitis.* Cuius loci ſenſus eſt. Satiabo, atque explebo furorem meum, partim effuſo hoſtium ſanguine, partim ca-ptiuitate, eáque viliſſima, & abiectiſ-ſima, vt potè nudati, & abraſi capi-
163 tis: quod ſummæ ignominiæ duce-batur, vt conſtat 1.Paralip.19.num.4. *Pueros Dauid decaluauit, & raſit.* Quod etiam legimus 2. Regum 10. num.4. & Ezechielis 29.num.18. *Seruire fecit exercitum ſuum ſeruitute magna: omne caput decaluatum.* Hunc veterem mo-rem ex profanis Scriptoribus erudi-tiſſimè probat Gueuara Habacuc.3. num.13. Series tamen ipſa exigit, vt de grauiſſimo illo ſupplicio militibus Sennacherib diuinitus illato, hunc locum explicemus.4.Regum 19.n.35. *In nocte illa venit Angelus Domini, & percuſſit in caſtris Aſſyriorum centum*
164 *octoginta quinque millia.* Cur autem di-cantur attonderi, non poſſum meliùs, quàm Hieronymi verbis declarare. [. Licèt robuſti ſint Aſſyrij, & forti-tudo eorum numero augeatur cun-ctarum gentium, ſic quoque Angelo vaſtante tondentur. Quomodò enim numerus capillorum, acutæ forcipi non repugnat, ita & numerus aduer-ſariorum Dei facili ſucciſione tolle-tur.] Enim verò non infrequens eſt apud Latinos, Græcóſque Scriptores elegans hæc, atque egregia notio ver-bi *tondere*: vt eruditè probat noſter Biſciola, tom.1.lib.4. horarum ſubce-ſiuarum, cap.9. Sic enim verſum Græ-cum inſcriptum ſtatuæ Epaminondæ, retenta verbi metaphora, tranſtulit Cicero, Tuſculana.5.

Conſilijs noſtris laus eſt attõſa Laconũ.

Nec minùs eleganter dixit Propertius lib.4. Elegia vltima.

Sub quorum titulis Africa tonſa iaces.

Et pertranſibit.

Exponit Hieronymus, *Eſſe deſiſtet Sennacherib.* Id eſt, tam luculenta accepta plaga, reuertetur in patriam, 4.Reg.19. nu.35. [Cúmque diluculo ſurrexiſſet, vidit omnia corpora mor-tuorum, & recedens abiit, & manſit in Niniue, cúmque adoraret in tem-plo Deum ſuum, filij eius percuſſe-runt eum gladio.] Cauſam tam atro-cis cædis à filiis factæ, excerptam ex textu originali, Tobiæ 1. refert Sera-rius. Cùm enim, vt placaret Dagon infenſum ſibi, duos illis filios pararet immolare, iſti rem ſagacitèr odorati maturè præuertunt, Regémque ipſum facinus molientem ante aram ob-truncant. 165

166 Nec abhorret hæc Hieronymi explicatio ab huius verbi vſu. Pſalm. 102.n.16. *Quoniam ſpiritus pertranſibit in illo.* Exponit Genebradus. [Spiritus, ſiue anima ab illo homine abibit, & migrabit, ideóq; non ſubſiſtet. Matth. 4.n.18. *Donec tranſeat cælum, & terra.* Maldonatus ibi: *Donec pereat, donec diſſoluatur.* cap.24.num.35. *Cælum, & terra tranſibunt, verba autem mea non præteribunt.* Iacobi 1.num.10. *Sicut flos fœni tranſibit.*

167 Sed ſi vim expendamus Hebraici verbi ſignificantiſſimi, *habar*, tres alias intelligentias eruemus. Eſt enim He-bræis *pertranſire*, quaſi verbum foren-ſe, quo ſignificatur, conditionem mu-tari, in ſeruitutem abduci, rem ab alio poſſideri. Num.27. num.8. *Ad filiam eius tranſibit hæreditas.* 2. Regum 3.num.10. *Vt transferatur regnum de domo Saul.* Geneſ.47.num.20. *Subiecit-que eam* (terram ſcilicet) *Pharaoni.* He-braicè. *Tranſire fecit.* Leuitic.18.n.21.

De

De ſemine tuo non dabis, vt conſecretur idolo. Hebraicè. *Non tranſire facies.* LXX. *Non ſubyces ſeruituti.* Hoc itaque ſenſu, *& pertranſibit*, nempe Aſſur, hoc eſt, redigetur in Perſarum ditionem, ac ſeruitutem, eius Monarchia ad Medos, ac Perſas deuoluetur. Sic explicat Theophilactus Verſionem LXX. *Et auditus tuus, ſeu fama poſthac nom audietur amplius.*

168 Tertiò. Si referatur ad Deum, de quo paulò antè præceſſerat, *hac dicit Dominus:* ſenſus erit. *Et pertranſibit*, id eſt, & adhuc ſæuiet, adhuc brachiũ eius extentum contra Niniuem. Certum enim eſt, verbum *habar*, præſertim in coniugatione *Hithpaël*, idem eſſe, ac ſuccenſere. Deuteronom. 3. n.26. *Iratus eſt Dominus mihi.* Vbi Regia acutè ſatis expreſſit Hebraiſmum, *& tranſijt extra ſe Dominus in me.* Pſal. 77. n.21. *Ideo audiuit Dominus, & diſtulit.* Hebraicè. *Et tranſijt extra ſe, iratus eſt.* Vnde ab hac radice ductum nomen *Hebrà* idem eſt, atque excandeſcentia. Pſal.77. n.49. Prouerb. 11. n.4. *Vltio.* Iſaiæ 13. num.9. *Indignatio, & ira.* Iere.7. num.29. *Furor.*

169 Itaque quod ait Propheta, & *pertranſibit*, perinde erit, ac ſi diceret. Poſt tantam ſtragem editam, adhuc excandeſcens de vobis ſupplicia atrociora ſumet. Eſt enim obſeruandum in ſacro ſermone, *tranſire*, idem eſſe, atque graſſari, ſtrages edere. Threnor.4.n.21. *Ad te quoque perueniet calix.* Hebraicè. *Etiam ſuper te tranſibit calix.* Ieremiæ 15. num.14. *Adducam inimicos tuos.* Hebraicè. *Tranſire faciam.* Verbum quoque Latinum in hanc ſententiam vſurpatur à Vulgato. Pſal.56. num.2. *Donec tranſeat iniquitas*, id eſt, calamitas. *Mientras deſcarga eſte tor vellino de caſtigos.* Exod.12.num.12. *Tranſibo per terram Ægypti.* Hoc eſt, meum in illam ſtomachum erumpam. Iſaiæ 28. num.18. *Flagellum inundans cùm tranſierit, eritis in conculcationem.* Ezechielis 5. num.17. *Peſtilentia, & ſanguis tranſibunt per te.* Et cap.14. num. 17. *Si gladium induxero ſuper terram illam, & dixero gladio, tranſi per terram.* Leuit. 26. num.6. *Dabo pacem in finibus veſtris: gladius non tranſibit terminos veſtros.*

Quartò denique: ſi referatur ad Dei populum, ſenſus erit. *Et pertranſibit Dominus*; hoc eſt, iam deinceps vobiſcum benignè, & indulgenter ſe geret: ſumpta hac animaduerſione placabitur; condonabit vobis, ac remittet offenſas. Tanta eſt fœcunditas Hebraicæ linguæ, vt vnica vox, non modò diuerſas, ſed etiam inter ſe pugnantes intelligentias admittat. Iſaiæ 60.n.15. [Pro eo, quòd fuiſti derelicta, & odio habita, & non erat, qui per te tranſiret.] LXX. *Et non erat, qui auxiliaretur.* Illuſtrato videlicet Hebraiſmo, quem retinuit etiam Vulgatus, Michææ.7.n.18. [Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? Non immittet vltrà furorem ſuum.] Qui locus valde præſentem illuſtrat. Eodem verbo Hebraico in cõiugatione *hiphil*, dicitur 2. Reg.24. n.10. *Sed precor Domine, vt transferas iniquitatem ſerui tui*, id eſt, condones. Et 2.Regum.12.n.13. *Dominus quoque transtulit peccatum tuum; non morieris.* Zachar.3.n.4. *Ecce abſtuli à te iniquitatem.* Iob.7. n.21. *Quare non aufers iniquitatem meam?* Hebraicè, *tranſire facis.* In hanc explicationem propendet Rupertus, & cum ea mirificè cohæret, quòd proximè ſequitur. 170

171

Afflixi te, & non affligam te vltrà.

VErba ſunt paternæ pietatis, conſolationíſque pleniſſima: quæ mæſtos, & conſternatos Iudæorum animos in ſpem erigunt meliorẽ. Satis 172

iam, ô Iudæa, ſatis iam ſæuitum eſt? & pro mea vetere indulgentia, fortè etiam plus ſatis. Paſſus ſum, capi multa oppida, homines cædi, agros populari, vrbem hanc diuturna obſidione premi. Video Regem Ezechiam ſacco indutum, vos afflictos, & ſordidatos, anteactæ vitæ recordatione perculſos, veſtra ſcelera ingemiſcentes. Quamobrem hæc dicit Dominus de Rege Aſſyriorum 4. Regum 19. num. 32. [Non ingredietur vrbem hanc; nec mittet in eam ſagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio: per viam, qua
173 venit, reuertetur.] Vt verò rectè adnotauit Hieronym. non perpetuam ſecuritatem illis pollicetur, ſed ab illis hoſtibus à quibus tunc obſidebantur. Hanc vim habere *non vltrà*, obſeruat Ribera ad illud Ioëlis 2. num. 19. *Non dabo vos vltra opprobrium in gentibus*: & Lyranus Iſaiæ 2. n. 4. *Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltrà ad prælium.*

NVMERVS XIII.

Et nunc conteram virgam eius de dorſo tuo.

174 VIRGAM in ſacro ſermone eſſe, aut Regiæ poteſtatis inſigne, aut acris verberationis inſtrumentum, & ſcitum eſt, & plerique notauerunt. Et quidem in hoc loco, tametſi virga ad vtrumque ſignificatum referri poteſt, magis tamen propẽdeo in eam explicationem, quæ de ſeruili, crudelique ſupplicio à Dei populo diuina benignitate depulſo, Prophetam intelligit. Nam, vt ſceptrum ceruice, aut collo, ſic plagæ dorſo excipi ſolebant. Prouerb. 10. num. 13. *Virga in dorſo eius, qui indiget corde.* Et cap. 26. num. 3. *Virga in dorſo imprudentium.* At Propheta virgam è dorſo deiiciendam pollicetur. Neque verò verbera dorſo inflicta excludunt, imò ſupponunt miſerimam ſeruitutem. Porrò de virgæ ſignifica- 175
to in arcano ſermone, videantur Lorinus in ea verba. Pſal. 2. num. 9. *Reges eos in virga ferrea.* Genebr. in Pſal. 124. n. 3. *Quia non relinquet Dominus virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorum.* Pineda Iob. 9. num. 24. *Auferat à me virgam ſuam.* Forerius, Iſaiæ. 9. n. 4. [Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & ſceptrũ exactoris eius ſuperaſti.] Gueuara Habacuc. 3. n. 14. *Maledixiſti ſceptris eius.* Alcazal, Apocalyp. 2. notatione 7. Vbi accuratè diſputat de virga ferrea in Apocalypſi repetita. Ex his Auctoribus multiplex eruditio, & humana, & diuina peti poteſt.

Sed ad perpendendam eius virgæ 176
ſeueritatem, quam, è medio ſublato Sennacherib, Deus conterendam eſſe pollicetur, notandum eſt: non hic ſubeſſe vulgare illud nomen *ſebet*, quo identidem in Scriptura virga nominatur, etiam cum ferreæ appoſitum adiungitur: Pſalm. 2. num. 9. ſed aliud grandius, ſignificantius, & durius, nempe *motà.* Cuius nominis germanam vim exprimet ſignificatio verbi, vnde deducitur, nempe *mut*: quod propriè eſt ponderis, aut ictus grauitate nutare, contremiſcere, corruere. Lege, quæ obſeruat Forerius ad illud Iſaiæ. 58. num. 6. *Solue faſciculos deprimentes*: ſeu, vt ipſe vertit, *oppreſſiones.* Subeſt enim idem nomen.

Vulgatus ergo variè reddere ſolet 177
hoc verbum Deuteronom. 32. n. 35. *Vt labatur pes eorum*; grauiſſimo ſcilicet vulnere diuinæ vltionis inflicto. Pſal. 45. num. 3. *Et transferentur montes in cor maris.* Nimirum formidabili terræmotu eos è ſuis ſedibus conuellente. Pſal. 93. num. 18. *Si dicebam motus eſt pes meus*; ſcilicet cùm paulò minùs habi

habitaſſet in inferno anima illius, num.17. Prouerb.25.num.26. *Iuſtus cadens coram impio.* Iſaiæ 54. num.10. *Montes enim commouebuntur, & colles contremiſcent.* Vbique ſubeſt idem verbum.

178 Iam verò nomen *motà* ſic ſolet illuſtrare Vulgatus.*Vectis*.Numeror.13. numer.24. Atque hæc eſt eius germana ſignificatio: admotis enim vectibus, ſolent vel ferreæ portæ nutare primò,deinde ad terram affligi. Indéque transfertur ad duriſſimum oppreſſionis iugum, atque adeò catenas ferreas exprimendas. Leuit.26.nu.13. *Qui confregi catenas ceruicũ veſtrarum, vt incederetis erecti.* Sic etiam reddit eandem vocem, Ieremiæ 34.num.27. *Et ſcient, quia ego Dominus, cùm contriuero catenas iugi eorum.*Et Ieremiæ 27. numer.2. *Fac tibi vincula,& catenas,&*
179 *pone eas in collo tuo.* At Ezechielis 30. numer.18 vertit, *ſceptra: nigreſcet dies, cùm contriuero ibi ſceptra Ægypti, & defecerit in ea ſuperbia potentiæ eius.* Et Iſaiæ 14.num.5.*baculum.*Vbi Propheta elegantiſſimè deſcribit crudelem huius impotentiſſimæ virgæ dominatum. *Quomodò ceſſauit exactor? quieuit tributum? Contriuit Dominus baculum impiorum,virgam Dominantium,cædentem populos in indignatione, plaga inſanabili ſubijcientem in furore gentes, perſequentem crudeliter.* Perpende huius virgæ crudelitatem in nudato nexorum dorſo acerrimè ſæuientem.

Et vincula tua diſrumpam.

180 INiecta etiam vincula ſubiectis, & oppreſſis,virgæ huius crudelitatem produnt,atrocitatem denunciant. Ea Hieronymus refert, vel ad catenas, quibus acerrimè conſtricti, captiui ducendi erant, vel ad anguſtam obſidionem, qua arctiſſimè preſſi tenebantur. Neque enim alienum eſt à ſacræ Scripturæ conſuetudine vincula metaphoricè vſurpare. Iob 36.n.8. *Et vinciantur funibus paupertatis.* Sapient.17.num.2. *Vinculis tenebrarum, & longæ noctis compediti.*Tobiæ 3.n.15. *Vt de vinculo improperij huius abſoluas me.*Eccleſiaſt.7.numer.27.*Vincula ſunt manus illius.*

Ille verò eſt glorioſiſſimus Dei titulus Pſalm.67.num.7.*Qui educit vin-* 181
ctos in fortitudine. Pſalm.68.numer.34. *Vinctos ſuos non deſpexit.* Pſal.145.nu.8. *Dominus ſoluit compeditos.* Pſalm.106. numer.14. *Et vincula eorum diſrupit.* Iſaiæ 42.num.7. *Et educeres de concluſione vinctum.* cap 49.num 9.*Vt diceres his,qui vincti ſunt,exite.* Ierem 30.n.8. (qui locus eſt huic quàm ſimillimus.) *Conteram iugum eius de collo tuo,& vincula eius diſrumpam.*

NVMERVS XIV.

Et præcipiet ſuper te Dominus, non ſeminabitur ex nomine tuo ampliùs.

TRIA mihi priùs quaſi fundamenta iacienda ſunt, qui- 182
bus huius loci explicatio fulciatur. Primum eſt; in ſacro ſermone ſemen appellari liberos. Geneſ. 4. n.25. *Poſuit mihi Dominus ſemen aliud pro Abel.*Et cap.46.nu.6. *Cùm omni ſemine ſuo.* Deuter.4.nu.37. *Elegit ſemen eorum poſt eos.* Leuitici.22.n.13. *Repudiata, & abſque liberis.* Hebraicè, *ſine ſemine.*3.Regum 2.num.33.*Dauid autem,& ſemini eius ſit pax.* Et ſexcentis aliis locis.

Atque hinc ortum eſt, vt ſeminari 183
dicatur populus, ſeu familia, cùm latiſſimè propagatur, & augetur ſobole numeroſa:vt eleganter de Eccleſia expoſuit Leo ſermone 1. de Petro, & Paulo. [Non minuitur perſecutionibus Eccleſia, ſed augetur: & ſemper

Dominicus ager ſegete ditiori veſtitur: dum grana, quæ ſingula cadunt, multiplicata naſcuntur.] Oſeæ 2. nu. 23. *Et ſeminabo eam mihi in terra*, ideſt, non continebitur intra huius regionis anguſtias: per totum orbem eam diffundam, latéque propagabo. Ieremiæ 31. nu. 27. *Seminabo domum Iſraël, & domum Iuda ſemine hominum*, ideſt, valde dilatabo, & amplificabo. Zach. 10 num. 8. *Et multiplicabo eos, ſicut antè fuerant multiplicati, & ſeminabo eos in populis*. Ezechielis 36. num. 9. *Et conuertar ad vos, & arabimini, & accipietis ſementem* (Hebraicè. *Et ſeminabimini*. Regia, *ſeremini*) *& multiplicabo in vobis homines*.

184 Secundò notandum eſt, ſummi beneficij, ac eximiæ cuiuſdam mercedis loco fuiſſe ſemper habitum, cùm Deus hominis ſibi fidelis poſteritatem quàm diutiſſimè, & quàm numeroſiſſimè propagat. Geneſis 22. nu. 16. [Quia feciſti hanc rem, & non pepercisti filio tuò vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum.] Et cap. 48. num. 19. [Frater eius minor maior erit illo, & ſe-
185 men illius creſcet in gentes.] Exodi 1. nu. 21. [Et quia timuerunt obſtetrices Deum, ædificauit eis domos.] Ideſt, auxit, firmauítque earum progeniem, vt doctè explicat Pererius diſputat. 10. num. 47. Iob 5. num. 25. [Scies quoque, quoniam multiplex erit ſemen tuum, & progenies tua, quaſi herba terræ.] Pſalm. 88. num. 5. [Vſque in æternum præparabo ſemen tuum.] Pſalm. 127. num. 3. [Filij tui, ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ: ecce ſic benedicetur homo, qui timet Dominum.] Iſaiæ 61. numer. 9. *Et ſcient in gentibus ſemen eorum.*

186 Tertiò denique grauiſſimum contrà eſſe ſupplicium, poſteritatem omnem extingui, nominiſque memoriam funditus aboleri. Pſalm. 20. n. 11. [Fructum eorum de terra perdes, & ſemen eorum à filiis hominum.] Eadem ſcilicet metaphora ſeminis, Iſaiæ 40. num. 23. [Iudices terræ velut inane fecit: & quidem neque plantatus, neque ſatus, neque radicatus in terra truncus eorum.] Quem locum doctè explicat Forerius. [Reges, & Tyrannos ſtatim initio imperij ſæpe aufert, & de medio tollit, antequàm prolem generent, non relicta ſobole.] Oſeæ 8. num. 14. *Da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia.*

Iam ergo perſpicua erit loci ſententia. Minatur enim Deus, Sennacherib (vt inter omnes conuenit interpretes) ex liberis ſuis nullam poſteritatem propagandam, nominis ſui memoriam prorſus extinguendam, imperium ad hoſtes transferendū. Chaldæus. *Neque erit ampliùs memoria nominis tui.* Vt omnino ſit idem, *non ſeminabitur ex nomine tuo ampliùs*, atque funeſtum illud vaticinium, Pſal. 108. n. 13. *Fiant nati eius in interitum: in generatione vna deleatur nomen eius.* Seu aliud ſimile, Iſai. 14. num. 20. de Nabuchodonoſor: [Non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum: præparate filios eius occiſioni in iniquitate patrum ſuorum: nō conſurgent, nec hæreditabunt terrā.] Duo enim filij Sennacherib paréris interfectores ad Armenos transfugerunt. 4. Reg. 19. n. 37. Tertius, qui patri ſucceſſit, quadriennio duntaxat regno potitus fuit; vltimúſque fuit ex ea familia, vt Metaſthenem laudans vetuſtiſſimum hiſtoricum prodit hîc Arias Montanus. 187

Hæc cùm expedita ſint, neſcio in quas anguſtias ſe conijcit doctus interpres, vnde vix ſe poteſt extricare; & tandē propendet in Lyrani expoſitionem, vt minetur Propheta Sennacheribo, nullum filium in poſterum eum ſuſcepturum. Magnum ſcilicet ſupplicium, ſi filij iam ſuſcepti ſine liberis 188 189

non

non decederent. Sed Metaſthenes iſte quibuſdam ſuſpectæ fidei. Quem tamen Metaſthenem à multis exſibilatum, & exploſum acerrimè tuetur Gueuara Habac. 2. verſ. 8. num. 152.

De domo Dei tui interficiam ſculptile, & conflatile.

190 VT faciliora priùs expediamus, idola fiebant ex omni materia. Danielis 5. nu. 4. *Laudabant Deos ſuos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneóſque, & lapideos.* Quod igitur dolando, ſiue exculpendo fiebat ex ligno, lapide, aut ebore, dicebatur ſculptile; ſi autem ex liquefacto, fuſóque metallo, auro, vel argento formaretur, conflatile appellabatur. Lege Riber. hîc numer. 40.

191 Idem Ribera hæc verba refert ad cædem Sennacherib factam in templo, cùm ibi adoraret idola. 4. Reg. 19. num. 35. Sed hæc explicatio omnino reiecta eſt editione caſtigatiſſima vulgata, quæ nullam diſtinctionis notam apponit poſt verbum, *interficiam*; imò verò cum eo copulat *ſculptile, & conflatile.* Accedit, quòd & accuſandi caſum arbitratu ſuo ſupplet Ribera: & locutionem illam duriuſculam, *de domo Dei tui*, hoc eſt, vt ipſe explicat, *in domo Dei tui*, nondum mihi viſus eſt ſatis emollire.

192 Ita ergo interpretor, vt LXX. in hoc loco. *De domo Dei tui diſperdam ſculptilia, & conflatilia.* Eſtque grauiſſima ſanè comminatio. Quis enim, cùm videat vrbis direptorem, incenſum ira, templa ipſa diruere, Deorũ ſimulacra deiicere, raptare, comminuere; in animum inducat, eum ſibi à priuatis ædibus, fortuníſque ciuium temperaturum? Et quidem de dira illa exciſione Niniues ita ſcribit Diodorus, libr. 3. cap. 7. circa finem. [Vrbem à ſolo euertit, aurum, argentúmque omne (nam ad multa talenta ex incendio effluxerat) detulit in Ecbatanam Mediæ vrbem.]

Obiicit Ribera; *interficere ſculptile.* 193
duriſſimè dici: rationẽ nobis ducendam eſſe Latinæ tranſlationis. Ego verò tãtùm abeſt, vt deſeram tranſlationem Latinam, vt potiùs pro illa integrè tuenda, reiiciam explicationem Riberæ, qui diſſecat orationem, quam vulgata cõiungit. Sed in primis LXX. legunt, *diſperdam.* Deinde verbum *carat* propriè eſt *ſuccidere*, & ſic reddit vulgatus 4. Reg. 18. n. 4. *Succidit lucos*, & Deuter. 20. num. 20. *præcidere.* Iſaiæ 18. num. 5. Ierem. 10. n. 3. & 1. Reg. 31. num. 9. *delere.* 2. Paralipom. 22. num. 7. *eradere.* 1. Regum 28. numer. 9. *diſperdere.* Pſalm. 12. num. 4. Itaque germanus verbi vſus eſt, cùm aliquid prorſus exſcinditur.

Addo etiam, à Vulgato vſurpatum 194
fuiſſe *interficiendi* verbum in hac ſignificatione. Ieremiæ 50. numer. 26. Vbi de Babylone ſermo eſt: *tollite de via lapides, & redigite in aceruos, & interficite eam, nec ſit quidquam reliquum.* Ezechielis 25. numer. 7. de vrbe Rabbath: *tradam te in direptionem gentium, & interficiam te de populis, & perdam de terris, & conteram.*

Ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es.

RIbera, qui verba illa, *ſculptile, &* 195
conflatile, connectit cum hac ſententia, & à priore diſpungit, congruenter explicat ſuæ interpunctioni. Suſpicatur Sennacheribum in Templo trucidatum, in tantum ſuorum odium incurriſſe, cùm propter naturæ inſolentiam, ingeniúmque præfractum; tum propter illã militum ſtragem, inuſtámque ignominiæ labem Aſſyrio nomini, vt truncus, & inſepultus inter ſimulacrorum puluinaria relinque

relinqueretur. Senſus itaque erit. Non conteget tuum cadauer humus iniecta: ſculptilia, & conflatilia idola erunt tuum ſepulchrum: vt ſit illud, quod ſcitè cecinit Lucanus, lib. 7.

Cœlo tegitur, qui non habet vrnam.

Violenta prorſus interpretatio, quam neque hiſtorici vllius veteris auctoritas fulcit, neque interpunctio ſuſtinet Editionis vulgatæ.

196 Non eſt dubium, quin omni memoria dirum, ominoſum, atque funeſtum habitum ſit, carere ſepultura, inhumatúmque proiici feris, aut volucribus dilaniādum. Miſſam facio Cynicam illam Diogenis libertatem, ab omni humanitate abhorrentem; cuius meminit Cicero Tuſculana prima. vide Pontanum ad 2. Æneidos col. 947. Mitto ferinos ritus, barbarámque immanitatem quarumdā nationum, de quibus eruditè Tiraquellus in Alexandrum ab Alexandro, libr. 3. Genialium dierum, c. 2. Hoc certè communi naturæ ſenſu comparatū eſt, & vetere omnium gentium cōſuetudine firmatū. Cuius rei ex omni antiquitate innumera exempla peti poſſunt. Multa congerit ex Græca, & Latina hiſtoria Lambinus in Horatiū lib. 1. Ode 28. & in Epodo Ode 5. Ego breuiter attingam Diuinis prodita monumētis.

197 Ierem. 22. nu. 19. de Rege Ioachim. [Sepultura aſini ſepelietur, putrefactus, & proiectus extra portas Ieruſalem.] Pyramidem ſibi extruxerat Abſalon, in eáque ad propagandam ſui memoriam, grandioribus litteris nomen inciderat. Dixerat enim, non habeo filium, & hoc erit monimentum nominis mei. 2. Reg. 18. n. 18. Sed vide, quale tandem ſepulchrum illi obtigerit, n. 17. [Proiecerunt eum in ſaltu in foueam grandem, & comportauerunt ſuper eum aceruum lapidum magnum nimis.]

198 Iſai. 22. n. 16. Ad Sobnam præpoſitum templi. [Excidiſti tibi hîc ſepulchrum, excidiſti in excelſo memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi.] n. 18. *Ibi morieris*, &c. Non poſſum luculentiſſima Claudiani carmina ex lib. 2. in Ruffinum huic loco aptiſſima ſilentio inuoluere.

Triuijs calcandus ſpargitur ecce,
Qui ſibi Pyramidas, qui non cedentia templis,
Ornatura ſuos extruxit culmina Manes.
Et qui Sydonio velari credidit oſtro,
Nudus paſcit aues: iacet en, qui poſſidet orbem,
Exiguæ telluris inops, & puluere raro
Per partes tegitur: nuſquam totiéſque ſepultus.

Eodem ſupplicio affecta fuit ſoboles Ieroboam, vno duntaxat paruulo excepto, 3. Reg. 14. nu. 12. [Qui mortui fuerint de Ieroboā in ciuitate, comedent eos canes: qui autem mortui fuerint in agro, vorabunt eos aues cœli.] Et num. 13. *Iſte ſolus infertur de Ieroboam in ſepulchrum, quia inuentus eſt ſuper eo ſermo bonus*, &c. Vide etiam de Ioram 2. Paralip. 21. n. 19. & 20. 199

Hæc omnia apertè demonſtrāt, ſolitum eſſe Deum Principum ſcelera ſepulturę ignominia, aut cadaueris proiectione punire. Quare non valde pugnarem, ſi in eo, quod ſcribit Ribera, Sennacheribum inhumatum diu iacuiſſe, ſentētiam mihi probaret ſuam, eámque veteris cuiuſpiam hiſtorici auctoritate fulciret. Sed quis credat Regem in ſuo ſanguine volutatum, in ipſo templo ſepulturæ beneficio caruiſſe? Cùm præſertim patratores cædis continuò aufugerint in Armeniam, & illi in Regnum ſucceſſerit filius, quem cogeret pietas regali pompa iuſta ſolemnia Parenti celebrare. 200

Cùm igitur ipſe contextus exigat, vt fateamur, Prophetam ſubinde perſonam mutare, & modò alloqui 201

Rabſacem,

Rabſacem, modò Sennacheribum, modò etiam Sardanapalum: modò iactare minas, modò in ſpem meliorem erigere: quia vt egregiè Hieronymus initio Commentariorum in cap. 2. [Hinc vel maximè obſcuri ſunt Prophetæ, quòd repentè, dum aliud agitur, ad alios perſona mutatur.] Cùm proximè anteceſſerit vaticiniũ de ſimulacris excidendis, quod certum eſt ad Niniues vaſtitatem, id eſt, ad Sardanapali tempora referri; ſuſpicor hæc verba ad eumdem Sardanapalum ſpectare: eámque eſſe ſententiam: *ponam ſepulchrum tuum.* Scilicet ignominioſum, atque probroſum. *Yo te darè la ſepultura, que mereces. Serà la mas infame, que aya jamas avido en el mundo.*

202 Et quidẽ Sardanapali ſepulchrum fuiſſe longè omnium poſt hominum memoriam probroſiſſimum, & notatiſſimum, nemo eſt vel mediocriter litteris tinctus, quin ſaltem fama ipſa, & auditione exceperit. Carpunt, & proſcindunt cõtumeliis veteres Scriptores epitaphium illud infame, quod homo voluptarius, & mulieroſus, vel potiùs intemperantiſſima bellua ſub hominis ſpecie latens, incidi iuſſit in buſto.

> *Hæc habeo, quæ edi quæq; exſaturata libido*
> *Hauſit: at illa iacent multa, & præclara relicta.*

Quid aliud (inquit Ariſtoteles, & refert Tullius Tuſcul. 5.) *in bouis, non in Regis ſepulchro inſcriberes? Hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne viuus quidem diutiùs habebat, quàm fruebatur.*

Congruit mirificè cum hac tam inſigni turpitudine ratio, quam Propheta ſubiungit, *quia inhonoratus es.* Regia. *Quia deſpectus fuiſti.* Vatabl. *Quia vilis, & ignominioſus factus es.* Montanus. *Quia ignominioſè contemptibilis fuiſti.*

NVMERVS XV.

Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annuntiantis pacem.

NOVA rurſus perſonæ mutatio hîc neceſſariò cõcedenda eſt. 203
Certum enim, & proximum Niniues excidium mentis oculis proſpiciẽs, epinicion quaſi canit Propheta, & populo fideli de tam infeſto hoſte ſublato, ac prorſus extincto gratulatur. Videor, inquit, mihi videre properantes nuncios, gaudio geſtientes, & extremam cladem illatam Aſſyriis ſublatis vocibus denuntiantes. Hanc celeritatem expreſſerunt LXX. *Quia veloces ecce ſuper montes.*

Refert hîc Arias Montanus, & Pi- 204
neda in Salomone lib. 6. cap. 20. nu 9. Ex vetuſta Hebræorũ traditione, eam olim percrebuiſſe conſuetudinem, vt quæ omnibus nota, publicéq; teſtata vellent eſſe, quæq; omnium ſcire magnopere referret, ea præconis voce ex montibus proclamanda curarent: atq; hoc modo feſti dies, ſabbata, nouilunia, denique quæcunque in bello, aut in pace ſeruari oporteret, publicè indicebãtur. Quæ ſanè obſeruatio multa nobis explicabit Scripturæ loca.

Sed antequàm ad ea veniamus, no- 205
tandum eſt, hanc conſuetudinem ipſo vrbis ſitu vehementer confirmari; erat enim Ieruſalem, terráque ipſa promiſſionis montibus plena, totáque iugoſa. Pſal. 124. nu. 1. *Qui confidunt in Domino* (erunt firmi, ſtabiles, & immobiles) *ſicut mons Sion* (qui altiſſimis fixus radicibus, nunquam poterit loco dimoueri: ita) *non commouebitur in æternum, qui habitat in Ieruſalem* (Diuino patrocinio ſeptus, ac munitus.) *Montes in circuitu eius* (nempe Ieruſalem, eſt enim generis feminini: ſimiliter) *& Dominus in circuitu populi ſui.* Ideſt: ſicut Ieruſalem tutiſſimis circum-

quaque montibus eſt vallata, ita erit Deus pro muro, atque præſidio ſuis cultoribus.

206 Iam ergo ad hanc conſuetudinem ſpectat illud Iſaiæ 40. num. 9. [Super montem excelſum aſcēde tu, qui euangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam.] c. 42. nu. 11. *De vertice montium clamabunt.* Pſal. 71. nu. 3. *Suſcipiant montes pacem populo, & colles iuſtitiam,* ideſt, ex editis mōtibus promulgetur.

207 Atque hæc ipſa vetus conſuetudo lucem affert obſcuriſſimæ verſioni LXX in illo Iſaiæ 52. nu. 7. *Quam pulchri ſuper montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem!* Ipſi legunt: *quia ego ipſe, qui loquebar, adſum, ſicut hora ſuper montes, ſicut pedes euangelizantis auditum pacis.* Et quanuis Origenes, & Cyrillus ex ambiguitate Græcæ vocis *Ora*, quæ (vt fatetur etiam Hieronymus) & horam, & verni temporis amænitatem ſignificat; in hac ſecunda ſignificatione vſurpent, & de Chriſtō explicent, qui hyemis aſperitatem depulit, & ver amæniſſimum hominibus attulit; Cant. 2. num. 11. *Iam enim hyems tranſiit, imber abiit, & receſſit, flores apparuerunt in terra noſtra.* Sed Editio Vaticana LXX. legit, *ſicut hora,* vt plerique legerunt Patres.

208 Subit itaque meum animum ſuſpicio, alludi ad eam conſuetudinem, qua neomeniæ, Sabbata, horæ, & partes diei feſti (ad Coloſſenſes 2. num. 16.) ex edito monte indicebantur. Nam & Athenis Magiſtratum fuiſſe, qui Gnomon vocaretur, cui videtur hæc cura demandata, refert Rodiginus Lectionum antiquarum lib. 12. cap. 9. Eadem cura penes Cenſorem erat apud Romanos, vt Auctor eſt Plinius lib. 7. c. 60. & Gellius lib. 14. cap. 7. & 1. Paralipomen. cap. 12. num. 32. ita legimus. [De filiis quoque Iſſachar viri eruditi, qui nouerant ſingula tempora ad præcipiendum, quid facere deberet Iſraël.] Itaque, quia Chriſtus venit, *vt prædicaret annum placabilem Domino,* 209
Iſaiæ 61. numer. 2. & in die magno feſtiuitatis, Ioannis 7. num. 37. ad circumfuſam multitudinem clamaturus erat, *ſi quis ſitit, veniat ad me, & bibat;* comparatur denuntianti dies feſtos, atque ex edito monte lætum, fauſtúmque nūtium promulganti. Hanc enim eſſe germanam vim verbi, *Euangelizare,* & vulgo iam notum eſt, & Salmeron tom. 1. Prolegomeno 23. & Maldonatus initio Commentariorum in Matthæum, diligenter adnotauerunt. Qui verò iuxta Latinum textum, eruditam volet interpretationem loci Iſaiæ, legat Toletum Cardinalem ad Romanos 10. annotatione 8.

Celebra Iuda feſtiuitates tuas.

SIlent feſtiuitates, armis perſtrepentibus: & vrbe obſidione cincta, non poſſunt ſolito aduenarum concurſu celebrari. Sic refertur 2. Paralip. 30. num. 2. ſolemnitatem Paſchæ reiectam fuiſſe in menſem alterum, quia populus nondum congregatus fuerat in Ieruſalem. Iam verò deletis Aſſyriis, obſidione ſoluta, animis timore liberatis, profuſa lætitia, ſolemníque pompa, & apparatu dies feſti poſſent agitari. 210

Et redde vota tua.

INditum eſt à natura mortalium generi, vt rebus in extremum diſcrimen adductis, ac propè deſperatis, votis nuncupatis opem numinis imploremus. Acutè Plinius lib. 8. cap. 16. *Tum præcipuus votorum locus eſt, cùm ſpei nullus eſt.* Ouid. 1. Triſtium. 211

Dij maris, & terræ, (quid enim niſi vota ſuperſunt?)
Parcite quaſſatæ ſoluere membra ratis.

Et 3. Faſtorum.

Vincitur

Vincitur ars vento, nec iam moderator habenis
Vtitur: at votis is quoque poſcit opem.

212 Romuli inſigne votum Liuius retulit lib. 1. [Deme terrorem Romanis, fugámque fœdam ſiſte: hîc ego tibi tẽplum ſtatori Ioui, quod monumentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatam vrbem eſſe, voueo.] & lib. 41. Cùm peſtilentiæ finis non fieret, populus in foro votum concepit, ſi morbus, peſtilentiáque ex agro Romano emota eſſet, biduum feriam, ac ſupplicationem ſe habiturum. Fiebant etiam vota priuata pro valetudine recuperanda, pro incolumitate itineris, aut nauigationis. Lege Sueto. in Auguſto, cap. 23. in Caligula, cap. 14. & in Nerone, cap. 54. Gellium lib. 16. cap. 6. Tiraquellum in Alexandrum, lib. 3. cap. 22. Lambinum in Horatium lib. 1. Ode 5.

Me tabula ſacer votiua paries indicat.

213 In Scriptura paſſim ſuppetũt exempla. Geneſ. 28. num. 20. Iudicum 11. num. 30. & 1. Reg. 1. nu. 11. & 2. Reg. 15. num. 8. Act. 18. num. 18. Vota verò ſemel concepta, exactiſſimè eſſe reddenda, crebrò ſacræ præcipiunt litteræ. Leuitici 27. num. 2. Numer 6. num. 2. Deut. 23. num. 21. Pſalm. 75. num. 12. Eccleſ. 5. num. 3.

214 Atque hoc ipſum gratulabundus Propheta monet, vt vota Deo nuncupata, cùm ab Aſſyriis premerentur, maturè, cumulatéque perſoluant Et re ipſa ita contigiſſe, poſt cædem illam factam ab Angelo in exercitu Sennacherib, proditum eſt 2. Paralip. 32. num. 22. [Et præſtitit eis quietem per circuitum: multi etiam ferebant hoſtias, & ſacrificia Domino in Ieruſalem.] Hæc enim erat illa hoſtia pacifica retributionum, ſeu compenſationum, quæ in gratiarum actionem pro obtenta pace offerebatur. De qua Ribera lib. 4. de Templo, cap. 4.

Quia non adÿciet vltrà, vt pertranſeat in te Belial: vniuerſus interÿt.

EXciſa, atque funditus vaſtata Niniue, Aſſyriis ad internecionem vſque deletis, ſecuritatem illis in poſterum pollicetur. Verùm, quia vox Belial ſæpe occurrit in Scriptura, eius nobis germana vis ſemel excutienda eſt. Hieronym. in cap. 28. Iſaiæ agens de Diabolo. [Appellatur, inquit, Belial, id eſt, apoſtata, præuaricator, & abſque iugo: & vbicunque L X X. exponunt filios peſtilentiæ, in Hebraico ſcriptum eſt, filij Belial.] Congruenter exponit hanc vocem Vulgatus 3. Reg. 21. num. 13. *Adductis duobus viris filÿs Diaboli*, Hebraicè, *Belial*. Et paulò poſt: *at illi, ſcilicet vt viri diabolici, dixerunt contra eum teſtimonium.* Hebraicè, *Belial.* L X X. *Filÿ exleges, ſeu viri rebellionis*, vertere interdum ſolent, vt Deuteronom. 13. num. 13. 215

Vulgatus Iudicum 19 num. 22. nominis notationem expreſſit. *Filij Belial* (ideſt, abſque iugo.) Deriuatur enim, vt probabilior opinio fert, à præpoſitione *beli*, ideſt, abſque, & *hol*, ideſt, iugum. Et propriè ſignificat hominem inſigniter improbum, perditè ſceleratum, perfrictæ frontis, profligatíque pudoris: qui Diuinæ legis iugum excuſſit, qui omnia repagula perfregit, & ſine vllo timore Deo impudentiſſimè aduerſatur. Prouerb. 6. nu. 12. & Iob. 34. num 18. *Apoſtata* redditur à Vulgato: qui ſcilicet à Deo volens, prudénſque receſſit. Prouerb. 16. num. 27. *Vir impius.* Tales deſcribuntur 1. Reg. 2. num. 12. *Filij Heli, filij Belial, neſcientes Dominum, neque officium Sacerdotum ad populum.* L X X. *filij peſtilentes.* Procaciſſimi, obſtinatiſſimíque contemptores Dei; qui parẽtis monita, non dico ad animum, ſed ne ad aures quidem admittebant. 216 217

Prophetæ,cùm denunciant iam iámque imminentem cladem, adeóque certam, ac fixam diuino decreto, vt humanitus arceri,declinariue nō poſſit, impiis in anguſtum deductis inſultare,eóſque excitare,quaſi per contemptum, & irriſionem, ad auertendam calamitatē,ad præſidia ſibi comparanda.Iſa.21.nu.5.Cùm prædiceret excidium Babylonis; *pone menſam,contemplare in ſpecula comedentes, & bibentes: ſurgite Principes, arripite clypeum:* perinde ac ſi dicat. Agite verò: etiam dum cibum ſumitis,nolite vel tantillum à ſpeculatore oculos detorquere: armamini clypeis,ſtringite gladios.Et cap.23.num.12.ad Tyrum. *Virgo filia Sidonis, in Cethim conſurgens transfreta: ibi quoque non erit requies tibi.*

8 Huc itaque referēda ſunt hæc verba, *contemplare viam.* Ita enim natura comparatum eſt, vt identidem eò reflectamus oculos,vnde aliquid ſperamus. Cuius rei exemplum extat perilluſtre Tob.11.num.5.[Anna autem ſedebat ſecus viam,quotidie in ſupercilio montis, vnde reſpicere poterat de longinquo. Et dum ex eodem loco ſpecularetur aduentum eius, vidit à longè, & illico agnouit venientem filiū ſuum.] Obſeſſis verò nihil optatum magis,nihil magis ſperatū,quàm ſubſidiariæ militum copiæ, quæ ſibi ſuppetias ferant: eas cùm annexiè expectant; oculos de via nō deflectunt: & quidem ita ſcribit de Sardanapolo Diodorus in illo lib.3.cap.7.[Per epiſtolas reliquorum, qui non defecerant,auxilia accerſit,ad ferendam obſidionem paratus.]

Conforta lumbos,robora virtutem valde.

9 HÆc etiam ſpectant ad eamdem permiſſionem ironicam.Qualis eſt illa apud Poëtam Æneid.4.

I, ſequere Italiam ventis, pete regna per vndas.

Talis eſt illa lib.9.

I, verbis virtutem illude ſuperbis.

Et apud Iuuenalem Satyra 12.

I, nunc, & ventis animam committe, dolato
Confiſus ligno.

Similis ſarcaſmos frequens eſt apud Prophetas. Iudic.10.num.14.[Ite, & inuocate Deos,quos elegiſtis;ipſi vos liberēt in tempore anguſtiæ.] Et aliàs ſæpe.

10 Confortare verò lumbos eſt, robur, ac vires excitare: magna enim fortitudinis pars ſita eſt in lumbis. Vnde & imbecilli, ac debiles, elumbes à Latinis nominantur. Vel,quod ego potiùs exiſtimo, idem eſt, atque arma arripere,ſéque ad propulſandos hoſtiles impetus acerrimè comparare. LXX legunt, *tene lumbum.* Interpres Theophylacti.*Conſtringe lumbos.*

11 Vt autem concedamus,in Scriptura accingere lumbos, frequentiſſimè habitum eſſe hominis expediti ad iter aggrediendum:Tob.5.nu.5.& 3.Reg.18.num.46.& 4. Reg.9.nu.1. Tamen negandum non eſt,longè frequentius eſſe,balteo illo militari ſe præcingere. Hinc apud profanos ſcriptores, *accingi,* idē omnino eſt, atque ad pugnam, ac certamen ſe expedire: quia videlicet ad militiam ituri armis cingebantur. Lucret.lib.2.

Dede manus,aut ſi falſa eſt, accingere contra.

Hinc veteres illi Romani *cinctuti* vocabantur, hoc eſt, *armati*, vt probat Lambinus in id Horatij de Arte poëtica.

Fingere cinctutis nō exaudita Cethegis.

12 Deriuatum hoc ad ad Ethnicos ex ſacro fonte.Gen.49.n.19. *Gad accinctus præliabitur.* Numeror.32.num.17.*Nos autem ipſi armati, & accincti pergemus ad prælium.* Eccl.36.nu.28. *Quaſi ſuccinctus*

cinctus latro. 4. Reg.3.num.21. *Conuocauerunt omnes, qui accincti erant balteo.* Iud.18.num.11. *Accincti armis bellicis.* 2.Reg.21.num.16. *Accincti enſe.*Hinc
13 illud 3.Reg.20. num.11. *Ne glorietur accinctus æquè, vt diſcinctus*, id eſt,non ita magnificè ſe iactet, qui adhuc ancipiti Marte decerat, ac ille, qui iam victoriam reportauit. Et Iudic.cap 8. num.17. Vbi nos legimus, *ſexcentis viris fortiſſimis*,Hebraicè,*accinctis*.Sæpe enim militum animi, ſpiritus, ac vires pendēt ex armis.Exod.13.nu.18. *Armati aſcenderũt filij Iſraël.*Hebraicè, *hamuſim,* id eſt, *præcincti.* Quā vocem Hebraicam luculētè explicat Maſſius Ioſue 1.num.14.Tandémque concludit. [Vſitatiſſimum eſt in ſacra hiſtoria, ſuccinctis lumbis ſignificare expeditum robur, atque alacre, ac paratum ſtudium, ſtrenuámque fortitudinem.]

14 Hinc etiā crebræ illæ metaphoræ. Prouerb.30.num.31. *Gallus ſuccinctus lumbos.* Et cap.31.nu.17. *Accinxit fortitudine lumbos ſuos.* Iob 38. nu.3. *Accinge,ſicut vir, lumbos tuos.* Verba ſunt laceſſentis Dei,& Iobum ad ſingulare certamen prouocantis: perinde, ac ſi diceret. Sume ſcutũ,ſtringe gladium, mecum in arenam deſcende. Et cùm Chriſtianũ militem ab imis vnguibus ad ſummũ vſq; verticem armat Apoſtolus,ad Epheſ.6.num.14. *State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate.* Et Pſal.17.num.33. *Deus,qui præcinxit me virtute:* num.40. *Et præcinxiſti me virtute ad bellum.* Pſalm.92.num.1. *Indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe.* Apud Græcos etiam *Euzonos*, hoc eſt,bene cinctus,idem eſt, ac for-
15 tis,& ſtrenuus. Contrà verò *diſcinctus* apud Latinos ſonat diſſolutum,& imbellem: quia ſummo ducebatur probro, ſi militem ignauum iuberet Imperator diem tranſigere diſcinctum:vt eſt apud Sueton.in Auguſto,cap.24.

NVMERVS II.

Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſraël.

RIBERA ſequutus Hiero- 16
nymum ita exponit. Sicut Deus acriter puniuit Sennacherib, quòd in duas Tribus ſuperbierit, ita etiam vlciſcetur Niniuen,Aſſyrióſque omnes, quòd captas reliquas decem Tribus in miſerrimam ſeruitutem abduxerint, victíſque ſuperbè inſultauerint. Probabilis expoſitio, niſi durè, & prorſus inuſitatè, *ſuperbiam* paſſiuè vſurparet, ideſt, pro iniuriis ſuperbè, atque inſolenter illatis.

Grandiorem verò ſententiam vox 17
Hebraica nobis inſinuat.Subeſt enim *Gaon* à radice *Gaà*,hoc eſt, ſuperbire, ſeu gloriosè agere. Exod. 15. num. 1. *Cantemus Domino,gloriosè enim magnificatus eſt.* Hebraicè,*Eleuando eleuauit ſe:* aut,ſi ita loqui fas eſt,*ſuperbiendo ſuperbyt.* Edidit facinus longè ſuperbum, & illuſtre.Vox itaque *Gaon* identidem vſurpatur in ſacro ſermone, pro gloria,maieſtate, & magnificentia.Exod. 15.num.7. *In multitudine gloriæ tuæ depoſuiſti aduerſarios tuos.*Iſai.2. num.10. *Et à gloria maieſtatis eius.* Et cap. 4. nnm.2. *In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria; & fructus terræ ſublimis.* Hebraicè. *In ſublimitate, vel ſuperbia.*Cap.24.num.14. *Cùm glorificatus fuerit Dominus.* Regia, *in excellentia Domini.*Pſalm.46.num.5. *Elegit nobis hæreditatem ſuam: ſpeciem Iacob, quem dilexit.* Pagnin. *Gloriam Iacob.* Regia,*excellentiam.*Vatablus, *præſtantiam.* Iob.40.num.5. *Circumda tibi decorem.* Regia, *celſitudinem.* Vbique reperitur eadem vox *Gaon.*

Erit itaque ſenſus huius loci. Fru- 18
ſtra militaria præſidia comparabitis; altiſſimo enim prouidentiæ diuinæ

conſilio

conſilio fixum vobis, ac certum impendet exitium. Et quemadmodum obſeſſam Ieruſalem à Sennacheribo omnipotens Deus funeſta edita militum ſtrage, glorioſam reddidit, & illuſtrem: ita etiam aſſeret Iſraël in antiquum ſplendorem, veſtra vrbe funditus euerſa, veſtris militibus, tanquam ſanguinariis hoſtibus ad vnum exſtinctis. Confirmat etiam hanc expoſitionem verbum *ſub*, quod propriè exprimas *Quia reſtituit, ſeu fecit reuerti, aut redire: ale buelto la honra a ſu pueblo.* Pagnin. *Quia conuertit Dominus ſuperbiam Iacob.* Vatablus, *quia reuocauit Dominus maieſtatem, vel magnificentiam Iacob, iuxta priſtinam dignitatem Iſraël.*

19 Neque eſt, quòd in hac germana explicatione faceſſat nobis negotium Latina vox *ſuperbia:* ſic enim reddidit *Gaon* ipſe Vulgatus. Iſa. 60. num. 15. Qui locus mirè fauet huic expoſitioni. [Vocabunt te ciuitatem Domini, Sion ſancti Iſraël: pro eo, quòd fuiſti derelicta, & odio habita, & non erat, qui per te tranſiret, ponam te in ſuperbiam ſæculorum, gaudium in generationem, & generationem.] Et Ezech. 24. num. 21. [Ecce ego polluam ſanctuarium meum, ſuperbiam imperij veſtri.] Hoc eſt, *excellentiam, maieſtatem, magnificentiam.* Denique in hãc ſententiam explicarunt hunc locum LXX. *Quoniam auertit Dominus contumeliam Iacob, ſicut contumeliam Iſraël.* Et Chaldæus Paraphraſtes: *quoniam reſtituit Dominus fortitudinem ſuam Iacob, & magnitudinem ſuam Iſraeli.*

20 Obſeruat hîc Ribera, Iacob accipi pro duabus tribubus, Iſraël verò pro reliquis decem; cauſáſque probabiles affert.

Sed hanc obſeruationem, non perpetuò conſtantẽ eſſe, perſpicuè oſtendit Grajar ad illa verba Mich. 1. nu. 5. *In ſcelere Iacob omne iſtud, & in peccatis domus Iſrael. Quod ſcelus Iacob? Nónne Samaria?* Ex lib. 3. Reg. cap. 12. nu. 27. & Maldonatus ad illud Luc. 1. nu. 32. *Et regnabit in domo Iacob in æternum.*

Quia vaſtatores diſſipauerunt eos, & propagines eorum corruperunt.

Cauſam reddit, cur Iſraëlis ſplendorem Aſſyriorum cladibus obſcuratum obſoleuiſſe dicat: opúſque eſſe, vt in antiquam dignitatem, & magnificentiam aſſeratur. Tranſtulit enim Deus vineam ſuam de Ægypto: eiecit gentes, & plantauit eam. Pſalm. 79. num. 9. *Extendit palmites ſuos vſque ad mare, & vſque ad flumen propagines eius.* Oſeæ 10. num. 1. *Vitis frondoſa Iſrael.* LXX. *Vitis bonas habens propagines Iſrael.* Theophilactus. *Vitis penè ſilueſcens, & luxurians palmitibus.* Iſa. 5. num. 7. *Vinea enim Domini exercituum domus Iſrael eſt.* Ierem. 2. num. 21. *Ego autem plantaui te vineam electam.* 21

Sed hanc feraciſſimam vineam Aſſyrij, velut immaniſſimi vaſtatores diſſiparunt, propaginéſque eius, (id eſt, minora oppida) corruperunt. Pſal. 79. num. 14. *Exterminauit eam aper de ſilua, & ſingularis ferus depaſtus eſt eam.* Ioel. 1. num. 6. [Gens enim aſcendit ſuper terram meam fortis, & innumerabilis: dentes eius, vt dentes leonis, & morales eius, vt catuli leonis: poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticauit.] 22

NVMERVS III.

Clypeus fortium eius ignitus.

Graphicè iã depingit bellicum apparatum Chaldæorum, atque Medorum in perniciem Niniues conſpirantium: luculenta hypotypoſi 23

typoſi rem penè ſub aſpectum ſubiicit, quò Aſſyrij magis expaueſcant. Ignitos verò vocat clypeos, quia læues, ac deaurati cùm eſſent, à ſole collucentes vibrabant igneum ſplendorem, & perſtringentes oculorum aciem, terrorem hoſtibus incutiebant, ardorémque Martium ſpirabant. Ea propter videlicet inaurari ſolitos fuiſſe clypeos, argumento eſt Plautinus ille miles, qui ſcena 1. ait.

Curate, vt ſplendor meo ſic clypeo clarior,
Quàm ſolis radij eſſe olim, cùm ſudum eſt, ſolent.
Vt, vbi vſque veniat, contrà conſerta manu,
Oculorum perſtringat aciem in acie hoſtibus.

24 Quantæ id efficacitatis ſit ad cæcandos oculos, oſtendit Democritus, qui; vt refert Gelius lib. 10. cap. 17. [Clypeum conſtituit contra exortum Hyperionis, oculos effodere vt poſſet ſplendore æreo.] Antonius verò exprobrauit Auguſto, teſte Sueton. c. 16. [Ne rectis quidem oculis eum adſpicere potuiſſe inſtructam aciem.]

25 Hinc milites, ac militares exercitus ſæpe ab hoc ſplendore à Poëtis commendantur. Virg. 2. Geor.

Campo ſtetit agmen aperto
Directáq; acies, ac latè fluctuat omnis
Ære renidenti tellus.

Lucanus 2. Pharſal.

Ardentéſq; acies percuſſis ſole coruſco
Conſpexit telis.

Claudianus de tertio Honorij Conſulatu.

Perſtringit ahena
Lux oculos, nudiq; ſeges Mauortia ferri
Ingeminat ſplendore diem.

Propert. lib. 4. Eleg. 6.

Armorum & radijs picta tremebat aqua.

Ouid. lib. 13. Metamorphoſeon.

Ipſe nitor galeæ claro radiantis ab auro.

Denique Virg lib. 10. Æneidos.

Terribilem criſtis galeam, flammáſq; vomentem

Et paulò pòſt.

Ardet apex capiti, criſtíſq; à vertice flamma.
Funditur, & vaſtos vmbo vomit aureus ignes.

Hinc vel maximè ad militarem ſpectat diſciplinam, militũ arma terſa, & nitida eſſe, atque adeò ſplendeſcere. Ipſe ſummus imperator Deus ſuis militibus præiuit exemplo. Pſalm. 7. num. 13. *Gladium ſuum vibrauit.* Hebraicè. *Acuit, expoliuit, ſplendere, & irradiare fecit.* Deu. 32. num. 41. *Si acuero, vt fulgur, gladium meum.* 26

Hinc explicandus celebris ille locus 1. Machab. 6. num. 39. [Et vt refulſit Sol in clypeos aureos, & æreos, reſplenduerunt montes ab eis, & reſplenduerunt ſicut lampades ignis.] Vides hìc clypeos auro obductos, aduerſo ſole perculſos, igneũ candorem imitari. Et valde ſuſpicor, deterſos hos clypeos, qui adeò reſplendebant, non modò fuiſſe eos, quibus milites obtegebantur, ſed illos etiam præcipuè, qui ſolebant appendi è turribus, quas elephanti geſtabant. 27

Inde nimirùm ortum eſt, vt veteres illi turritos elephantes *boues lucas* appellarent. Lucre. lib. 5. 28

Inde boues lucas turrito corpore tetros.

Varro. lib. 6. de lingua Latina arbitratur ſic appellatos à luce. [Quòd longè, inquit, relucebant propter inauratos Regios clypeos, quibus, eorum turres erant ornatæ.] Lege Lambin. in locum illum Lucretij, & Plin. lib. 8. cap. 9.

Viri exercitus in coccineis.

ARias Montan. rubrum colorem veſtium militarium refert ad 29

ſanguinariam cædem factam, cruorémque veſtibus ipſis reſperſũ. Affert illud Iſaiæ.63. n.2. *Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum?* Videlicet, *quia conculcaui eos in ira mea, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea.* Apocal.19. num.13. *Et veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine.* Et certè quod ad clypeum attinet, non reiicit hanc explicationem vox Hebraica *meodam,* quam Vulgatus reddidit, *ignitus*; Regia, *rubefactus.* Totus ſcilicet cruentatus, imbutuſque ſanguine ab hoſtibus effuſo.

30 Ribera probat, veſtes coccineas fuiſſe nobilium proprias: cenſet itaque ſpectare hoc ad indicandum nobilitatem, atque adeò fortitudinem militum Chaldæorum. Sed boni conſulat lector, ſi locum ad illuſtrandam antiquitatem idoneum, paulò vberiùs exponamus.

31 Nemo neſcit ex omni memoria, chlamydes, ſaga, & paludamenta militaria, vt plurimùm fuiſſe purpurea. Iſidorus lib.19. Etymolog. cap.22. Vbi accuratè diſſerit de veſtibus. [Ruſſata, inquit, quam Græci phœniceam, nos coccineam: hac ſub Conſulibus Romani vſi ſunt milites, vnde etiam Ruſſati vocabantur.] Xenophon l.6. de Pædia Cyri. [Itaque vniuerſus exercitus ære fulgurabat, puniceóque florebat ornatu.] Statius l.2.

Cæſareos humeros ardenti murice texit
Circumfuſa clamys.

Silius lib.3.

Humeróque refulget
Sanguinei parium ſaguli decus.

Et lib.9.

Et iuxtà ſagulo circum volitare rubenti.

32 Valerius Max. lib.1. cap.6. [Ei pullum traditum eſt paludamentum, cùm in prælium exeuntibus purpureum dari ſoleat.] Marcellus item Donatus tom.6. Theſauri Critici p.992. ſolidè probat, imperatoriam trabeam fuiſſe ex purpura, trabeatos verò ſolitos fuiſſe in aciem prodire. Lege Vuolfangum lib.8. c.9. Tiraquell. in Alex. l.5. cap.18. & noſtrum Martinum de Roa lib.1. ſingul. cap.2. Lipſium denique lib.2. de militia Romana, Dialogo 12.

De Romanis quidem militibus 33
conſtat etiam hic mos apud Euangeliſtas. Nam Matth.27. num.28. *Milites chlamydem coccineam circumdederunt ei*, ideſt, ornamentum militare, vt eſt concors Expoſitorum ſententia. Lege noſtrum Suarez tom.2. diſp.35. ſect.3. Et quamuis Marc.15. num.16. & Ioann.19. nu.2. dicatur veſtis *purpurea*, quæ apud Matth. vocatur *coccinea*; coccus verò, atque purpura in rigore diuerſa ſint, atque adeò purpureus, coccineúſq; color inter ſe diſtinguantur, vt eruditè probat noſter Cerda l.4. Georg. verſ.251. num.21. Tamen propter ſimilitudinem coloris ſæpe confunduntur. Ita conciliat Euangelitas Suarez citatus, & Maldon. Matth.27. num.28. & Maſſius Ioſue 7. Sed Ioan. Fern. verbo, *coccus,* num.2. affirmat, chlamydem illam fuiſſe diphabam, id eſt, bis tinctam, ſemel quidem purpura, & iterum cocco: quod fieri ſæpe ſolere Plinij auctoritate confirmat.

Enim verò percrebuiſſe etiam chla- 34
mydes coccineas apud Perſas, & Babylonios, illuſtri argumento eſt locus ille Ioſue.7. num.21. Vbi Achan ingenuè confeſſus eſt: *Vidi inter ſpolia pallium coccineum valde bonum.* Hebraicè. *Pallium Senaar.* At in eo loco *Senaar* conſtat extructam fuiſſe turrim Babel. Geneſ.11. num.2. & ita vertit Regia, *pallium Babylonium.* Tigurina, *chlamydem Babylonicam.* Maſſius, *paludamentum Babylonicum.* Chaldæus, & Aquila, *ſtolam Babylonicam.* Ac ferè conuenit inter omnes, elegantiorem fuiſſe

fuiſſe veſtem militarem, armis ſuperiniectam. Refertque ibi Maſſius ex Plutarcho in Alexandro, Perſas, & Babylonios vſque eò ſe oſtentare ſolitos colore purpureo, vt captis ab Alexandro Suſis], inuenta illic fuerint quinquaginta millia pondo, ſiue talenta purpuræ. Maſſij ſententiam probat, atque adeò ipſiſſima verba recitat Serar. Ioſue.7. quæſt.4. Multi etiam exiſtimant, proptereà rufos fuiſſe equos primæ illius quadrigæ, quæ Chaldæorum imperium denotabat. Zachar.6. numer.2. quòd illa gens ſanguineo colore frequenter vteretur.

36 Sed cur tantopere milites rubrum paludamenti colorem affectabant? Valles de ſacra Philoſophia, cap.82. dum explicat ſingularem illum modum acuendi ad prælium elephantos. 1. Machab.6. num.34. *Et elephantis oſtenderunt ſanguinem vuæ, & mori ad acuendos eos in prælium:* ſupponit primò, mori ſanguinem eſſe illius ſuccum; vuæ autem ſanguinem eſſe vinum, illudque rubeum, in Palæſtina frequentiſſimum, iuxta id Deute.32. num.14. *Et ſanguinem vuæ biberet meraciſſimum.* Geneſ.49. num.11. *Et in*
37 *ſanguine vuæ, &c.* Lege Pinedam.Iob. 6.verſ.4. num.6. Deinde probat Valles è Galeno, rubri coloris adſpectum ſanguinem validè ciere, atque adeò bilem, & iracundiam irritare. Et quidem Romani tauros agitaturi puniceo colore fœnea ſimulachra conueſtiebant, quò vehementiùs tauri exaſperati, in ea ferociùs incurſarent. Teſtes laudo Senecam lib.3. de Ira, c.30. *Taurum color rubicundus excitat.* Et Ouid. l.12. Metamorph.

Haud ſecùs exarſit, quam circo taurus aperto,
Cū ſua terribili petit irritamina cornu,
Phœniceas veſtes, eluſáque vulnera ſentit.

Quod ſi ita eſt, exſtimulabitur ſanè miles coccineæ chlamydis obtutu ad pugnam acriter ineundam.

Sed noſtro Serario in commentario illius loci Machabæorum, magis placet, vinum, ſuccúmque propinatum fuiſſe elephantis: quibus pugnaturis abundè ſolitum indulgeri, non ex viribus modò, ſed ex aliis etiam fructibus confectum, ſolidè probat ex Æliano. Mori item ſuccus vinoſus eſt, auctore Plinio lib.15.cap.24. Hoc ſanè longè probabilius. Sed, vt opinor, verbum illud, *oſtenderunt*, non Valleſium modò, ſed & alios pleróſque fefellit. Egregiè tamen demonſtrat Maldon. Ioan.10. nu.32. *oſtendere* in Scriptura frequentiſſimè, non tam ſignificare ob oculos ponere, quàm re ipſa exhibere, atque elargiri. Mihi ſatis eſt illud exemplum, Eccleſiaſ.2.n.24. *Nonne melius eſt, comedere, & bibere, & oſtendere animæ ſuæ bona de laboribus ſuis?* 38

39

Non longè aberrabit coniectura, vt mea fert ſententia, qui dixerit, paludamenta coccinea fuiſſe à Perſis, & Medis frequentata ob eam cauſam, quam de Lacedæmoniis refert Plutarchus in inſtitutis Laconicis, Ælianus lib.6. cap.6. & Valer. Maximus, l.1. cap.6. [Lacedæmonij ad occultandum vulnerum cruorem puniceis in prælio tunicis vtebantur. Non ne ipſis aſpectus eius terrorem, ſed ne hoſtibus fiduciæ aliquid afferret.] Eamdem cauſam prodidit Iſidorus in illo cap.21.lib.19.] Ad celandum, inquit, coloris ſimilitudine ſanguinem, quoties quis in acie vulneraretur, ne contemplanti aduerſario animus augeſceret.] Addo etiam, proptereà fortaſſe milites puniceis paludamentis inſignitos in aciem prodiiſſe ſolitos, vt ſanguinem, cruentámque pugnam colore ipſo hoſtibus denuntiarent. Quemadmodùm purpureo 40 41

tabernaculo factitaſſe Tamberlanem, refert Iouius l.2.de viris illuſtribus,& Genebrar. l.4. Chronographiæ anno Chriſti 1404. Simile item erat Romanis pugnæ ſignum. Plutar. in Fabio. [Pugnæ ſignum propoſuit. Eſt autem tunica coccinea ſuper tabernaculum imperatoris extenſa.] Idem in Bruto. [Simul atque dies illuxit, propoſitum fuit caſtris pugnæ ſignum, punicea tunica.] Appianus in Ibericis, agens de Scipione oppugnante Numantiam. [Si hoſtes incurrerent, ſignum tollere; de die quidem puniceam veſtem in haſta alta de nocte, ignem.] Lege Lipſium lib. 4. de militia Romana Dialogo 12.

Igneæ habenæ currus in die præparationis eius.

42 Ribera ex parte totum, id eſt, ex habenis phaleras intelligit, *los iaezes de los cauallos:* igneáſque appellari dicit, quòd cùm eſſent inauratæ, à ſole percuſſæ, igneo micabant ſplendore. Quam interpretationem Chriſtophorus Caſtro ſic illuſtrat ſua paraphraſi. [Currus falcati, & equi eorum cum habenis, & phaleris, ignem ſua expeditione videbuntur euomere.] Arias Montan. alio refert, nempe ad ſcintillantes ferreas rotas, ſiue ad falces curruum, curſu, & ſole, ac ſanguine vibrantes, ignísque ſpeciem intuentium oculis obiicientes.

43 Ego verò igneas habenas expono, id eſt, incitatiſſimas. Et quidem celeritatem in exequendis conſilijs, & hoſtibus ex improuiſo opprimendis, plus multò ſæpe valere, quàm robur militare, teſtatur celebre illud Magni Alexandri reſponſum, qui roganti, quomodò tam breui interuallo vniuerſum orbem ſubieciſſet, *nihil cunctando,* inquit. Lege Alciatum Emble.2.

Deinde Chaldæos fuiſſe celerrimos, & agitãdi dexteritate mirabiles, equóſque ipſorum perniciſſimos, expreſsè confirmat Habacuc, cap.1.n.6. *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, Gentem amaram, & velocem; leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis* (cùm videlicet primis ſe intendentibus tenebris, exſtimulante diurna fame, è cubilibus tenebricoſis ad prædam erumpunt) *volabunt, quaſi aquila feſtinans ad comedendum.* 44

Iam verò, *igneum* idem eſſe ac rapidum & incitatum, eruditè probat Lambin.in verba illa Hor. lib.1. Ode. 1. *Metáque feruidis euitata rotis.* Fauet huic explicationi lectio Hebraica, quam ita expreſſit Regia: *in igne lampadum currus.* Leo Hebræus: *currus expeditionis eius tempore, velut ignis facum.* Lampades enim, ſeu faces igneæ diſcurrentes, fulmineam exprimunt celeritatem. 45

Et agitatores conſopiti ſunt.

Tres horum verborum explicationes inuenio. Prima accommodat hæc verba Chaldæis. Agitatores curruum præcipiti impetu in vos incurrent, perinde ac ſi crapula de ſanitate mentis emoti eſſent. Ebrietas enim, vt cecinit ille alter: 46

Spes iubet eſſe ratas, in prælia trudit inermem.

LXX. *Equites eorum tumultuabuntur:* omnia ſcilicet deiicient, atque proſternent. Pſalm.77. num.65. *Et excitatus eſt, tanquam dormiens Dominus, tanquam potens crapulatus à vino.*

Regia vertit: *abietes venenatæ fuerunt.* Eſt itaque ſecunda explicatio Vatabli. *Haſtæ abiegnæ veneno infectæ ſunt;* Palacij. *Miſſilia eius veneno tincta, ſeu ſopita ſunt.*

Tertia expoſitio, quam cæteris exiſtimo præferendam, eſt Hieronym. 47

Ruperti, Lyrani, Montani, & Riberæ. Supponit id, quod certum eſt; cùm Propheta loquatur de obſidentibus,& obſeſſis,neceſſariò illius verba, modò ad vnos, modò ad alteros referenda. Hæc igitur ſpectant ad Aſſyrios. Et quidem Hebraica vertit Montanus: *buxi contremuerunt*. Tigurina, *vt abietes concutiantur*. Impios verò ſignificari per proceriſſimas arbores, vi ventorum radicitus conuulſas,tritum eſt in Scriptura. Pſalm.36. num.35. *Vidi impium ſuperexaltatum, & eleuatum, ſicut cedros Libani*. Iſai.2. numer.13. *Et ſuper omnes cedros ſubli-*
48 *mes, & erectas*. Nominatim autem per abietes, quæ ſunt arbores proceriſſimæ,Proceres intelligi,conſtat Iſai.37. numer. 24. *Succidam excelſa cedrorum eius, & electas abietes illius*. Zachar.11. num.2. *Vlula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vaſtati ſunt*. Enimuerò à Latino interprete, explicata metaphora, *abietes* ſcienter dicuntur agitatores, hoc eſt, bellatores peritiſſimi, qui falcatos currus, quibus priſcis illis temporibus prælia committebantur, mira dexteritate agitabant.Sed agitatores iſti repentino hoſtium aduentu, bellico apparatu, atque tumultu exterriti; quaſi multo vino ebrij, de gradu deijcientur, exanimati cunctabuntur, attonitique ſtupebunt.Aduolabunt aduerſarij,ipſi verò præ trepidatione vix ſe loco commouebunt.

49 In hanc ſententiam verbum ipſum conſopiendi, ſeu inebriandi, (quod idem eſt) paſſim occurrit in ſacris litteris. Habacuc 2.num.16. *Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, & conſopire, circumdabit te calix dexteræ Domini*. Alludit Propheta ad calicem illum formidãdum, plenum mero diuinæ iracundiæ,Ierem.25.nu.15. *Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus, & bibent, & turbabuntur, & inſanient à facie gladij*. Et cap.51. numer.7. *Calix aureus Babylon in manu Domini,inebrians omnem terram: de vino eius biberunt gentes, & ideo commota ſunt*.Et numer.39.*Et inebriabo eos,vt ſopiantur, & dormiant ſomnum ſempiternum, & non conſurgant, dicit Domi-*
nus. Et num.57. *Et inebriabo Principes* 50
eius, & ſapientes eius, & duces eius, & magiſtratus eius,& fortes eius (ecce agitatores conſopitos,de mentis ſanitate deturbatos) *& non expergiſcentur, ait Rex, Dominus exercituum nomen eius*. Ezechiel.23.nu.32. *Calicem ſororis tuæ bibes profundum, & latum: eris in deriſum,& in ſubſannationem*. Iſai.51.nu. 17. *Bibiſti de manu Domini calicem iræ eius, vſque ad fundum calicis ſoporis*
bibiſti, & potaſti vſque ad fæces. Calix 51
ſoporis vocatur, quia illum, qui hauriunt, ſtupore conſopiuntur. Pſal.59. num. 3. *Potaſti nos vino compunctionis*. Genebr. *Vino ſoporifero,ſtupore feriente*. Vocat autem Latinus interpres vinum compunctionis, quoniam alto mœrore oppreſſi,doloris aculeis confixi, atque compuncti, obſtupeſcunt prorſus ad alia percipienda. Sic explicat Toletus annotatione 6.illud ad Roman.11.n.8. *Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis,oculos,vt non videant, & aures,vt non audiant*.

NVMERVS IV.

In itineribus conturbati ſunt: quadrigæ colliſæ ſunt in plateis.

OPPORTVNE hîc noſter Chri- 52
ſtophorus Caſtro. [Frequens, inquit, perſonarum mutatio Prophetarum difficilem reddit explicationem.] Nimirùm hæc Hieronymus ſpectare exiſtimat ad Chaldæos, vt ſenſus ſit. Ruent in tuam

pernicięm milites tanta animi alacritate, vt præ ſtudio belli, ardoréque pugnandi, præ magna properandi feſtinatione, ſe ſe inuicem modò impellant, modò retardēt in via: atque adeò hoſtilis ſanguinis exſorbendi ſitientiſſimi, ordinem agminis perturbent. Tanta erit prætereà curruum falcatorum multitudo, tantus apparatus bellicus, tam ingentes copiæ, vt ne latiſſimis quidem plateis, nedum anguſtioribus viis; quadrigæ capi poſſint, quin inter ſe mutuò collidantur.

Aſpectus eorum, quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia.

53 VT videlicet antè viſu aduerſarios terreant, quàm feriant mucrone. Solent verò iracundia percitis ardentes oculi flammas eiaculari, totum os igneo rubore ſuffuſum ſpirare crudelitatem, 12. Æneid.

His agitur furijs, totoq; ardētis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.

Quod ſanè miram vim habet ad terrorem incutiendum. Eſther. 15. Regina iniuſſa Aſſuerum adiens, irati aſpectu exanimata corruit, numer. 9. *Erat terribilis aſpectu: cùmque eleuaſſet faciem, & ardentibus oculis furorem pectoris indicaſſet*, &c. LXX. *Eleuans faciem ſuam inflammatam gloria.* Gorionides (vt refert ibi Serarius.) *Vidit faciem Regis, & ecce oculi eius ardentes, ſicut ignis, præ ira.*

54 De Deo excandeſcente Pſal. 17. n. 9. *Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit.* De feris truculentis Sapient. 11. n. 19. *Vaporem ignium ſpirantes, aut horrendas ab oculis ſcintillas emittentes: quarum, non ſolùm læſura poterat illos exterminare, ſed & aſpectus per timorem occidere.*

Et verò lampadum, & fulgurum ſimilitudo crebra eſt in Scriptura ad ſignificandum ſplendorem è vultu alicuius emicantem Ezechiel. 1. n. 13. Daniel. 10. num. 6. Matth. 28. num. 3. Iob 41. num. 10.

NVMERVS V.

Recordabitur fortium ſuorum, ruent in itineribus ſuis: velociter aſcendent muros eius, & præparabitur vmbraculum.

TOTA hæc ſententia ſpectat ad Aſſyrios, qui raptim ſe comparāt ad calamitatem depellendam. Rex de aduentante exercitu certior factus, ad ſuos fortiſſimos duces confugiet, ab illis opem, & conſilium implorabit: ita explico *recordandi* verbum Iſai. 17. nu. 10. *Fortis adiutoris tui non es recordata. No acudiſte a ampararte de tu fuerte valedor.* Ezech. 23. numer. 27. *Nec leuabis oculos tuos ad eos, & Ægypti non recordaberis ampliùs.* Lege Riberam Habacuc 3. num. 7. & Pinedam, in cap. 8. Iob, verſu 13. num. 3. & cap. 10. verſ. 9. num. 2. 55

Sed illi ipſi duces quondam fortes, & ſtrenui, adeò erunt exanimati formidine, vt ne veſtigium quidē firmè facere queant; inopes conſilij, properantes, trepidantéſque paſſim offendent: *ruent in itineribus ſuis.* Vſque eò ſolet iratus Deus etiam fortiſſimorum ducum neruos incidere, cor liquefacere, conſilium abſorbere. Iſai. 1. nu. 31. *Et erit fortitudo veſtra, vt fauilla ſtuppæ.* Ierem. 51. nu. 30. *Deuoratum eſt robur eorum, & facti ſunt quaſi mulieres.* Deuteron. 28. num. 65. *Dabit tibi Dominus ibi cor pauidum, & erit vita tua quaſi pendens ante te*, ideſt, obuerſabuntur aſſiduè ante oculos tuos præſentiſſima vitæ diſcrimina, perinde, ac ſi vita tua è tenuiſſimo filo penderet. 56

Sed

57 Sed tandem iſti boni duces, vbi ſe collegerint, & à metu paululùm reſpirauerint, muros illos firmiſſimos conſcendent, in quibus ſuas omnes ſpes fixas habebant: ibi ad defendendos ſolis ardores, arcẽdáſque pluuias, ad iacula hoſtiũ propulſanda, vmbracula ſtruent pellibus conueſtita: quod denotat obſidionis diuturnitatem.

NVMERVS VI.

Portæ fluuiorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum.

VIDEO, in quas anguſtias doctus interpres redigatur in hoc loco: cogitur enim explicare, *Portas fluuiorum,* ideſt, per quas innumeri ciues prodire ſolebant. Violenta prorſus metaphora.

58 Propiùs ad veritatem acceſſere Vatablus, & Cyprianus Ciſtercienſis, ideſt, portæ, quæ alluuntur à Tygri: vt qua parte magis clauſa Niniue, & inacceſſibilis videbatur, altiſſimo defenſa flumine: ea ipſa parte hoſtibus aditus pateret, documentóque eſſet, quàm ſint nullius momenti humana præſidia, vbi deficiunt diuina. Sed neque iſti auctores, etſi collinearunt, ſcopum attigerunt.

59 Perexpedita explicatio eſt, ſi reuocemus in memoriã, quæ prodita ſunt à Diodoro de excidio Niniues, & à nobis, cap. 1. n. 8. & 9. commemorata. *Apertæ enim ſunt portæ fluuiorum,* ideſt, non captæ à Medis, non vi expugnatæ, non machinis deiectæ; ſed Dei nutu patefactæ, diruta mœnium parte; inundatione ipſa, quà patebat aditus, per varias rupturas, fluuiorum inſtar, in vrbem irrumpente. Diodori verba ſunt. [Cùm duobus annis obſidio perſeueraſſet, per ſummum otium obſeſſorum, tertio continuis imbribus excreſcens ſupra modum fluuius, cùm partem vrbis inundaſſet, muros deiecit ad ſtadia viginti.]

Per has ipſas portas fluuiorum irrumpentium, irrupit etiam exercitus, & vrbem funditus euertit. Montanus. *Et palatium liquefactum eſt.* Pagnin. *ædes diſſoluta.* LXX. *& regalia conciderunt.* Et certè cùm templa ipſa, Regiáque ſuperbiſſima ſolo æquãtur, & incendũtur; à quibus vaſtandis religioſiùs abſtineri ſolet; cætera ædificia omnia eodem labefactata motu, eodem incendio conflagrata denotantur. Cùm ſanctæ vrbis excidium explicaret Ieremias, domum Regis primò igne abſumptam, deinde ciuium ædes ſuccenſas fuiſſe dixit, cap. 39. numer. 8. & cap. 52. numer. 13. *Venit Nabuzardan, & incendit domum Domini, & domum Regis, & omnes domos Ieruſalem.* 60

NVMERVS VII.

Et miles captiuus abductus eſt.

RECTE omnino Vulgatus expreſſit vim nominis *Huſab:* deducitur enim à verbo *Iaſab,* quod in coniugatione *Hiphil* ſignificat, *ſtare fecit.* LXX. vertunt *Hypoſtaſis,* ideſt, *ſubſtantia:* Tigurina, *munitio firmiſſima:* propriè eſt, *ſtatio,* ſiue *præſidium militare* ad tuendam vrbem conſtitutum. 61

Direpta verò vrbe, ita ſemper neceſſariò euenit, vt præſidiarij milites partim ferro trucidentur, partim in ſeruitutem abducantur. Et quidem de interfectis ita Diodorus in illo libr. 3. cap. 7. [Adeò ingens numerus occiſorum fuit, vt fluuius, redundante hominum ſanguine, colorem mutarit.]

NVME

Et ancillæ eius minabantur gementes, vt columbæ; murmurantes in cordibus ſuis.

62 EIus, ideſt, Niniues; eſt enim generis fœminei. Spectaculum ſanè, non modò hominibus; ſed ipſis etiam feris luctuoſum: matronas, virginéſque primarias, velut barbaras ancillas, ab imperioſis heris penè raptari. *Minare* enim eſt, quaſi bacillo gregem, aut ſtimulo boues agitare. Exod.3.nu.1.& 1.Regum 30.n.20.& 1.Paralipomen.13.n.7. Notat crudelem abducendi ſeueritatem. Iſai.20. nu.3. *Sicut ambulauit ſeruus meus Iſaias nudus, & diſcalceatus, ſic minabit Rex Aſſyriorum captiuitatem nudam, & diſcalceatam.* Threnorum 3.nu.2. *Me minauit,*&c.

63 Perpendit etiam Hieronymus, tantum fuiſſe miſeris ancillis terrorem incuſſum, vt (quod vnicum eſt malorum leuamentum) ne in ſingultus quidem erûperet dolor; ſed cogerentur imo pectore ducere ſuſpiria, gemitus premere, & obſcuro murmure deuorare lacrymas, in morem muſſitantium columbarum. Grauiter enim ille conqueſtus eſt: *O terribles agrauios: ſacanme el alma, y cierranme los labios.* Sed quia in hanc ſententiam ſcripſit eruditè Pineda in c.3. Iob, verſ.2. vbi demonſtrat, dolorem gemitu leniri, queſtibus mitigari: clamorem à dolore, expreſſum fortitudinem non minuere: eò curioſum lectorem remitto.

64 Tantùm aduerto id, quod ipſa experientia compertum eſt, guttur columbarum ſtrangulato murmure, & gemitu ſubinde muſſitare: vnde bis ab Iſaia ducta eſt ſimilitudo gementium: cap.38.n.14. *Meditabor, vt columba.* Hebraicè. *Gemam:* cap.59. nu.11. *Et quaſi columbæ meditantes gememus.* Lege, quæ affert Prado Ezechiel. 7. verſ.16.pag.113.

NVMERVS VIII.

Et Niniue quaſi piſcina aquarum aquæ eius.

RVRSVS hîc doctus ille interpres confugit ad metaphoram: & per aquas intelligit ciuium multitudinem, iuxta id Apocalypſ.17.num.15. *Aquæ, quas vidiſti, populi ſunt.* 65

Cypriani expoſitio tota eſt tropologica: & per aquarum piſcinam fluxorum bonorum affluentiam exponit, quibus Niniuitæ ardenter inhiabant; aquáſque illas perennibus venis ſcaturientes, nunquam exhauriendas ſibi perſuadebant. Affert illud Ierem.2.num.13. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas, quæ continere non valent aquas.*

Arias Montan. probat ex Hippocrate, in locis paluſtribus, irriguóque, & amœno ſolo, quale erat illud, vbi Niniue ſita eſt, homines ignauos, eneruatos, & imbecillos procreari: eam ipſam ignauiã, animíque mollitiẽ, effœminato luxu, deliciíſque amplificatam, eos in præcipitem dediſſe fugam. 66

Sed ſi teneamus id, quod iam ſæpe inculcatũ eſt, Tygrim perruptis mœnibus latè ſtagnantibus aquis, vrbem oppleuiſſe; non opus erit diuerticula allegoriarum conſectari, ſed Prophetæ verbis in ſuo rigore ſeruatis, tota ſententia ſine vllis ſalebris placidè decurret. Verè enim tunc, quaſi piſcina aquarum, fuerunt aquæ eius: mirificéque cohæret, quod ſubiungitur, *ipſi verò fugerunt.* 67

Eſt enim altè defigendũ in memoria, pro huius vaticinij intelligentia, oraculum illud à Maioribus Gentis, quaſi per manus traditum; quod ita refert Diodorus in illo cap.7. [Erat enim reſponſum Progenitoribus datum, 68

rum, nunquam Ninam capi poſſe, niſi cùm fluuius vrbi hoſtis fieret; quod nunquam futurum ratus ſpem ceperat obſidionis traducendæ.] Ego hoc oraculum nullum aliud fuiſſe exiſtimo, niſi huius Prophetæ vaticinium, tertiò iam prædictum diſertiſſimis verbis, c.1. n.8. *Et in diluuio, &c.* c.2. n.6. *portæ fluuiorum &c.* & in iſto n.8. *Et Niniue quaſi piſcina aquarum, &c.*

Cùm igitur à Progenitoribus accepiſſent hoc oraculum, tanquam diuinitus editum, vbi mænia diruta, & vrbem aquis inundatam conſpexere, rati ſe infenſa habere Numina, prorſus abiecerunt haſtas; Rex ipſe in pyram ſe cremandum iniecit: hoſtes continuò in vrbem irruptionem faciunt.

Ipſi verò fugerunt: ſtate, ſtate; & non eſt, qui reuertatur.

69. CVm Propheta mentis oculis contemplaretur Aſſyrios terga vertentes, grauiter illis inſultat, dum per irriſionem eos ad inhibendam ignominioſam fugam adhortatur. Quid tam turpiter fugitis? Quin ſtatis in acie, & pro aris, & focis; pro vxoribus, & liberis; pro vita, & fortunis; pro imperio denique, ac libertate ſtrenuè dimicatis? Sed tam ingens pauor oppreſſerat animos, vt effuſam fugam arripientes, non modò non referrent gradum, ſed ne tantiſper quidem morarentur, dum in hoſtes à tergo inſequentes oculos conuerterent. LXX. *Et non erat, qui reſpiceret.* Vatab. *Sed nemo reſpicit:* quod ſanè celerrimæ, ac formidoloſiſſimæ fugæ indicium eſt.

NVMERVS IX.

Diripite argentum, diripite aurum: & non eſt finis diuitiarum ex omnibus vaſis deſiderabilibus.

AGITE verò victrices co- 70
piæ: in vrbem poſt hominum memoriã opulentiſſimam, auro & argento, & omni pretioſa ſupellectile refertiſſimam, impunè vobis Deus tradidit diripiendam. Agite prædas, accumulate argentum, coaceruate aurũ: nunquam tantum exhaurietis, vt totius orbis diuitias hìc recõditas exinanire valeatis.

In primis, vt refert Diodorus, & Iuſtinus lib.1. magnam vim auri, & argenti, Regiáſque gazas Sardanapalus ad eandem pyram cremanda coniecit. Deinde Babyloniæ Præfectus teſtatus eſt, votum ſe Belo feciſſe, victo Sardanapalo, Regiáque incenſa, cineres ſe ex ea Babyloniam delaturum, aggerémque erecturum, perpetuum monumentum Regni Aſſyriorum deleti: ac per eam ſpeciem multis nauigiis infinitos theſauros Babyloniam deſtinauit. Arbaces verò ad multa talenta auri, & argenti in Mediam aſportari iuſſit. Denique, militibus præda exſaturatis, ciuibus ipſis bona reliqua conceſſit.

Vas, Hebraicè *Keli*, tam latè patet, 71
quàm Græcè *ſkenos*, ſignificat enim omne inſtrumentum, ſeu ſupellectilem. Hiſpanè *pieça, alhaja, o inſtrumento.* Pſalm.7.n.14. *In eo parauit vaſa mortis*, ideſt, ſagittas lethales. Ezechiel.9. n.1. *& vnuſquiſque vas interfectionis habet in manu ſua*, ideſt, gladium. Geneſ. 27. num.3. *ſume arma tua.* Hebraicè, *vaſa*. 1. Reg.31. n.9. *ſpoliauerunt eum armis*. Hebraicè, *vaſis*. 3. Reg.6. nu.7. *Malleus, & ſecuris, & omne ferramentum.* Hebraicè, *omne vas ferri.*

72 Pſalm.70. num.22. *Confitebor tibi in vaſis pſalmi*, ideſt, in muſicis inſtrumentis. Amos 6. num.5. *ſicut Dauid putauerunt ſe habere vaſa cantici.* 1. Paralip.16. num.42. *& omnia muſicorum organa.* Hebraicè, *vaſa*: & cap.23. num.5. *Canentes Domino in organis.* Hebraicè, *vaſis.*

73 Ezechiel.12. n.3. *fac tibi vaſa tranſmigrationis*, id eſt, ſupellectilem ad iter faciendum, peram, baculum, &c. Leuit. 13. num.48. *Quidquid ex pelle confectum eſt.* Hebraicè, *omne vas pellis.* Geneſ.31. num.37. *ſcrutatus es omnem ſupellectilem meam.* Hebraicè, *omnia vaſa mea.* Iſaiæ 61. num.10. *quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis.* Hebraicè, *vaſis ſuis.* Hæc ſtrictim ſemel adnotaſſe, operæ pretium fuerit ad multa ſacræ Scripturæ loca intelligenda.

74 Rectè itaque Maldon. Matth.12. num.29. *quomodo poteſt quiſquam intrare in domum fortis, & vaſa eius diripere?* explicat, de poſſeſſione ſua deturbare, ſupellectilem auferre. Luc.11. num.22. *ſpolia eius diſtribuet.* Illud quoque notatione dignum. Sæpe in ſacra Scriptura, vt in hoc loco Nahum, legimus Hebraicè, *vaſa deſiderij*; explicóque ſupellectilem pretioſam: &, vt arbitror, explico ipſius Vulgati verbis, qui etſi Prouerb. 8. num.11. Oſeæ 9. num.6. & cap.13. num.15. Ioëlis 3. num.5. Threnorum 1. n.10. retinuerit Hebraiſmum; in aliis verò locis ſic expreſſit: Daniel.11. num.8. *Vaſa quoque pretioſa.* num.38. *& lapide pretioſo.* num.43. *In omnibus pretioſis*: vbique ſubeſt, *deſiderabile.* Thren.1. num.11. *Dederunt pretioſa quæque pro cibo.* Hebraicè, *deſiderabilia.* 2. Paralip.20. num.25. *vaſa pretioſiſſima*, Hebraicè, *deſideriorum.*

NVMERVS X.

Diſſipata eſt, & ſciſſa, & dilacerata.

TRIBVS verbis depingit miſerandam vrbis faciem, rebus omnibus pretioſiſſimis direptis, ſuperbiſſimis ædibus dirutis, aut flamma penitus abſumptis. 75 Regia vertit, *euacuata eſt, & exinanita.* LXX. *excuſſio, rediſcuſſio, & ebullitio*: quæ omnia ſpectant ad exprimendam auidiſſimam direptionem, retruſos, abditóſque receſſus perſcrutatos, & ſubterraneos ipſos ſpecus perueſtigandi auri cauſa ſolerter excuſſos. Atque hæc de ipſa vrbe, quid de miſeris ciuibus?

Et cor tabeſcens, & diſſolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum, ſicut nigredo ollæ.

ADeò iacent formidoloſa conſternatione perculſi, vt cor præ nimio pauore contabeſcat, genua tremant, atque labent, lumbi diſſoluantur, vultus ſubitò immutatus in ſpeciem ollæ fuliginoſæ horrore fœdetur: ſed ſingula minutim explicemus.

Primò itaque dicitur, *cor tabeſcens.* 76
Illud, tanquam leue, & puerile, dignum annotatione non ducerem, niſi viderem eos, quibus nihil eſt antiquius, quàm diſſentire à Vulgato, *cor liqueſcens, aut liquefactum*, pro *tabeſcente* ſupponere: quaſi id ignorauerit interpres, qui planè loquutus eſt Ciceronianè: cuius illa ſunt: *frigoribus dureſcit humor, & viciſſim tepefactus calore tabeſcit.*

Cor verò ſedes eſt fortitudinis, & 77
audaciæ: vnde pauidos appellamus, *hombres de poco coraçon*; etſi Plinius lib.11. cap.37. audaciores dicat eſſe

animan

animantes, quibus cor paruum, & exiguum eſt. Iob.11.num.12.*in ſuperbiam erigitur.* Hebraicè, *cordificatur: haze de tripas coraçon.* Pſal.26. nu.14. *Viriliter age, & confortetur cor tuum.* Leo Hebraicè à corde nomen accepit, quaſi cordatus, ſeu animoſus, quia à generoſitate, & præſentia animi imperterritus eſt.

78 Celebre fuit apud veteres Ariſtomenis robur, qui cum totam ferè Græciam obſtupefeciſſet audaciæ miraculo, captus, & vinculis acerrimè conſtrictus, ne iterum illa perrumperet, ferro tandem extinctus eſt. Sed placuit, inſpiciendi cauſa, diſſecare pectus, inuentúmque eſt cor totum pilis hirſutum. Auctores ſunt Plinius lib.11. cap.37. Valer. Max. lib.1. c.6. Muretus 12. Variarum cap.20.

79 Egregia eſt itaque illa commendatio fortitudinis Leuiathan, Iob.41. num.15. *Cor eius indurabitur, tanquam lapis, & ſtringetur, quaſi malleatoris incus.* Vbi Pineda exigit ad robur ex Ariſtotele lib.3. de Partibus animalium, cap.4. cor neruoſum, ſpiſſum, benéque compactum. Imò equis, teſte Plinio lib.11.cap.37.ineſt prædurum, & oſſiculis quibuſdam fultum: at Leuiathan habet totum lapideum, imò ferreum, & malleo ductum, atque adeò inſtar incudis crebra percuſſione duriſſimum.

80 Vt igitur cor ſolidum, & compactum fortitudinis eſt, & audaciæ; ita cor diſſolutum, & tabeſcens, pauoris eſt, atque formidinis. Ioſue 2.num.11. *pertimuimus, & elanguit cor noſtrum.* cap.5. num.1.*diſſolutum eſt cor eorum, & non remanſit in eis ſpiritus.* LXX. *Et non erat in eis prudentia:* acutè enim expendit ibi Maſſius, liquefcente corde, videlicet, cùm per metum labaſcit fortitudo, perturbari ſimul, & abſorberi diſpiciendi, ac deliberandi facultatem. Pſalm.37. num.11. *Cor meum conturbatum eſt, dereliquit me virtus mea: & lumen oculorum meorum, & ipſum non eſt mecum.*

Expreſſiùs adhuc depingitur cor tabeſcens Ioſue 7.num.5. *pertimuitq; cor populi, & inſtar aquæ liquefactum eſt.* Pſalm.21.nu.15. *factum eſt cor meum, tanquam cera liqueſcens.* Iſai.13.num.7. *Omne cor hominis contabeſcet.* 2.Reg.17. num.10. *Fortiſſimus quiſque, cuius cor, quaſi leonis, pauore ſoluetur.* 81

Alterum fractæ mentis indicium proditum à Propheta, eſt genuum diſſolutio. Et quidem genua inter præcipuas humani corporis partes numerari, illiſque propterea religionem quamdam haberi ſolitam, Plinius ſcribit lib.11. c.45. & Tiraquellus in Alexandrum eruditè confirmat. lib.2. cap.19. Ineſt enim genibus præcipua animantis firmitudo, ad inceſſum, ad curſum, ad iacentis corporis erectionem. Hinc prodeunt adhortationes illæ; Iſai.35. num.3. *Genua debilia roborate.* Ad Hebr.12. num.12. *Remiſſas manus, & ſoluta genua erigite.* 82 83

Et verò eneruati corporis, animiue debilitas maximè ſentitur in genibus. Pſal.108.num.24. *Genua mea infirmata ſunt à ieiunio.* In ſubito tamen horrore diſſoluuntur, & quaſi luxantur, labant, ac tremunt genua, humore fluunt, & inter ſe acerrimè colliduntur. Iob.4.num.4. *Vacillantes confirmauerunt ſermones tui, & genua trementia confortaſti.* Ezech.7. num. 17. *Omnes manus diſſoluentur, & omnia genua fluent aquis.* Eadem repetit cap.21. num.7. Eccleſ.25. num.32. *Manus debiles, & genua diſſoluta.* Daniel.5. num.6. *Tunc facies Regis commutata eſt, & cogitationes eius conturbabant eum; & compages renum eius ſoluebantur, & genua eius ad ſe inuicem collidebantur.* Pagnin. & Regia hic, *Genuum colliſio.* Tigurina, *tremor in genubus.*

Tertium huius formidinis argu- 84

mentum fuit, *defectio in cunctis renibus.* Hebraicè, *lumbis.* Diſputat accuratè Ribera, Galenum auctorem laudans, de ſitu, roboréque lumborum, ac renum, déque illis per caſtitatẽ cõſtringendis. Eadem attigit Pineda ad illud Iob 40. n.11. *Fortitudo eius in lumbis eius:* vbi etiam illa verba, *ſint lumbi veſtri præcincti,* refert ad continentiam. Maldon. Luc.12. n.35. eam expoſitionem concionatoribus duntaxat permittit: ex his auctoribus petat quiſque quantum volet; ſtet modò illud, renes labaſcere horrore perfuſis, vt proximè vidimus Daniel.5. num.6.

85 Quartum denique horroris indicium, *facies, ſicut nigredo ollæ.* Phraſis in ſacra Scriptura frequentiſſima, ad extremam miſeriam denotandam. Thren.4. num.8. *Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum: adhæſit cutis eorum oſſibus: aruit, & facta eſt, quaſi lignum. No tienen mas que el pellejo: eſtan en los hueſſos, ſecos como vn palo.* cap.5. num.10. *Pellis noſtra, quaſi clibanus exuſta eſt.* Iob.30. num.30. *cutis mea denigrata eſt.*

86 Sic Iſai.13. num.8. *Vnuſquiſque ad proximum ſuum ſtupebit: facies combuſtæ vultus eorum.* Vbi notat Forerius, quòd qui percelluntur metu, ſolent vigilia, horrore, & inedia extabeſcere, & macilentiores facti nigreſcunt, veluti carnes, quæ ad ignem ſuſpenduntur exſiccandæ. Ribera Ioëlis 2. num.5. ad illa verba: *Omnes vultus redigentur in ollam*, ideſt, ollæ fuliginoſæ colorem induent, refert id ad ſubitum pauorem: tunc enim refugiente ſanguine ad cor, vultus primùm pallet, deinde nigreſcit. Sed habitus ille vultus, grandi macie torridi diuturnior erit, ſi etiam ex inedia, vigilia, & anxietate proueniat.

87 Ex hoc modo loquendi ſacræ Scripturæ familiari, illuſtratur iuxta Hebraicum textum locus ille perdifficilis, Pſalm.67. num.14. *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in pallore auri. Cleros*, idem eſt, *ac ſors:* ſenſus itaque eſt. Si verſemini inter præſentiſſima pericula, inter medias ſortes; ſi capti ab hoſtibus, lata capitis ſententia, iaciatur alea de genere mortis vobis inferendæ, an ſitis trucidandi ferro, an cremandi flammis, an aquis obruendi, an denique laqueo ſtrangulandi: in extremum adducti vitæ diſcrimen, & ſi nulla ſpes ſalutis affulgeat; tamen feliciter euadetis, euolabitis ex hoſtium manibus; perinde ac ſi haberetis columbæ alas, auro, argentóque micantes Hebraicè. *Si iaceatis inter medias ollas, aut lebetes:* ſenſu eodem recidente: etiam ſi oppreſſi calamitate, ollæ, aut caldariæ fuliginoſæ ſpeciem referatis; tam atri, ac ſordidi ſitis, ac illi, qui inter medios tripodes, lebetéſque verſantur, eritis poſteà candidi, & ſplendidi, quaſi pennæ argenteæ columbæ inſtar auri colucentis.

NVMERVS II.

Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum? ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc: catulus leonis, & non eſt, qui exterreat.

GRAVIS eſt, ac vehemens inſultatio, cum admiratione, interrogationéque coniuncta: qua ſolent Prophetæ premere, & vrgere illos, quos vident ſubitò exturbatos ab ea ſpe, quam altiſſimis nixam radicibus, nullis calamitatibus irruentibus conuelli poſſe arbitrabantur: ea cùm repentè euanuit; cùm ſibi præfidentes ludificata eſt, ita ſolent inſultare. Oſee.13. num.10. *Vbi eſt Rex* 88

tuus?

tuus? maximè nunc ſaluet te. Iſai.19. num.12.*Vbi nunc ſunt ſapientes tui? annuncient tibi,*&c.cap.33.numer.18.*Vbi eſt litteratus? vbi legis verba ponderans?* Hierem.2.num.28.*Vbi ſunt dij tui,quos feciſti tibi? ſurgant,& liberent te.*Sic cognati Tobiæ illum irridebant, cap.2. num.16.*Vbi eſt ſpes tua,*&c.

Illud verò gratulabundi eſt,& exultantis non ſine irriſione. Iſai.51.n.13. *Vbi nunc eſt furor tribulantis?* 1.Corint. 15.n.55. *Vbi eſt mors victoria tua?vbi eſt mors ſtimulus tuus?*

89 Commouet prætereà repentina clades admirationem, eòque maiorem, quò magis erat inſperata ruina. Qui aſpiciebant proiectum cadauer illius inſolentiſſimæ Reginæ, diſcerptum à canibus, admirabundi exclamabant 4.Regum 9.numer.37. *Haccine eſt illa Iezabel?* Baruch 3.numer.16. *Vbi ſunt Principes gentium?* &c. Iſai.14.nu.12. *Quomodò cecidiſti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris?* Thren.2.num.15.*Haccine eſt vrbs perfecti decoris?* Iob 20.numer.6. *Si aſcenderit vſque ad cœlum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit: quaſi ſterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant,dicent,vbi eſt?*

90 Ad hos affectus elegantiùs exprimendos vtitur Propheta luculenta allegoria, qua Niniuen leonum ſpeluncam, ideſt, violentiſſimorum prædonum receptaculum: Aſſyriorum Reges,leones truculentos,prædæ,ac ſanguini inhiantes: duces, leunculos ad prædandum, aduncis vnguibus, exertíſque dentibus armatos: catulos, regiam ſtirpem; ipſas verò Reginas, leænas inſaturabiles vocat.

91 Pro cuius allegoriæ intelligentia, 1. notandum eſt; leonem in lingua originali,non vno ſolùm,ſed quinque nominibus appellari: ex quibus quatuor in hoc loco reperiuntur.Ea ſigillatim exponit Pineda,Iob 4.verſu 10. Tantum aduerto, longè ſingula inter ſe differre: nam vt leo per ætatem maiora capit roboris incrementa, ita diuerſa vocabula ſortitur.

Notandum 2. etſi Vulgatus in hoc loco bis efferat iiſdem verbis, *catulos leonis,* ſubeſt tamen diuerſa vtrobique vox;& in primo loco ſimplex *Kephir,* quæ ſignificat leonē iam grandiuſculum, qui deſiit eſſe catulus, neque tamen perfectæ ætatis annos attigit. Hi maximè ſunt famelici,maximéque audaces: tum vt contrariarum, validiorúmque virium inexperti;tum vt acutioribus, firmioribúſque dentibus, & vnguibus inſtructi: & alliciente guſtu,ſtimulante fame,prædæ ſanguiníſque auidiſſimi.Ita Ribera Oſeæ 6.nu. 40.Pineda Iob 38.verſu 39.num.7. & Forerius Iſai.5.n.29.mutuatus,vt pleraque ſolet è Forſtero. 92

Sed hoc ipſum Scripturæ teſtimonio comprobemus. Ezech.19.num.3. *Et eduxit vnum de leunculis ſuis, & leo factus eſt,* (Hebraicè,*Kephir*) *& didicit capere prædam, hominémque comedere.* Vides, quem hîc catulum vocat Vulgatus, ibi leonem, prædas iam agentem,appellare? Oſeæ 5.num.14. *Ego, quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda.*Subeſt idem nomen; ſed vt leæna præſertim nutriens, maiorem præfert truculentiam, ita catulus ille iuuenis rabiem audaciorem. Iudicum 14.n.5.*catulus leonis*(Hebraicè, *Kephir*) *ſæuus, & rugiens occurrit ei.* Hierem.2.n.15.*ſuper eum rugierunt leones.*(Hebraicè,*Kephirim.*) 93

Propter hanc prædandi auiditatem transfertur ſæpe hæc vox ad ſignificandos alienorum bonorum cupidos direptoréſque.Pſal.33.num.11.*diuites eguerunt,& eſurierunt.* Hebraicè, *leunculi.*Ezechiel.38.num.13. *Negotiatores Tharſis,& omnes leones eius.* 94

Nota 3. vt aliquantò iam propiùs accedamus; nulla re aptiùs exprimi potuit Aſſyriorum Regum ſuperbiſſi- 95

mus dominatus, quàm leonum ſæuitia,& rapacitate: etiam cùm hoc nomen accommodatur imperiis non iniuſtis, prædam redolet, terrorem ſapit. Geneſis 49.numer.9. *Catulus leonis Iuda: ad prædam fili mi aſcendiſti: requieſcens accubuiſti,vt leo, & quaſi leæna; quis ſuſcitabit eum?* Ideſt, direpta, laniatáque præda requiem capies mira ſecuritate, nihil extimeſcens, tutò victoria fruens, quis enim leonem irritabit? & hoc ipſum eſt, quod hîc adiicit Nahum: *& non eſt, qui exterreat.* Iſai.5. n.29. de ipſis Aſſyriis. *Rugitus eius,vt leonis; rugiet,vt catuli leonum,& frendet,& tenebit prædam,& amplexabi-
96 tur, & non erit, qui eruat.* Tractat accuratè Pererius libr.8. Comment. in Daniel. cur imperium Chaldæorum comparatum ſit leænæ, Daniel.7. numer.4.eóque tandem refert,quòd maximè fuerit bellicoſum, & cunctis gentibus formidabile.Hierem.4.nu.7. *Aſcendit leo de cubili ſuo, & prædo gentium ſe leuauit, vt ponat terram tuam in ſolitudinem.* Apoſtolus etiam 2. Timoth.4. num.17. crudeliſſimum Neronem leonem nominauit. *Liberatus ſum de ore leonis.*

97 Nota 4. Baſilius hom. 9. Exameron ſcribit de leone. [Tanta illi vocis eliciendæ natura præſtitit inſtrumenta,vt animantium complura,longè ipſo celeriora, ſolò ſæpe rugitu capiantur.] Edit itaque rugitum formidabilem,cùm antecedentem prædam, celeríque fuga præuolantem, curſus contentione fatigat. Amos 3.num.4. *Nunquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam?* Iſai.31.numer.4. *Quomodo ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam.* Pſalm. 103. numer.21.
98 *Catuli leonum rugientes, vt rapiant.* Eccleſiaſt.51.num.4. *à rugientibus præparatis ad eſcam.*Leo etiam ille longè ſæuiſſimus, *rugiens circuit quærens, quem deuoret.* 1. Petr.5.numer.8. Hoc mirificè quadrat in Reges Aſſyriorum: neque enim ſolùm aſpectu truci terrorem incutiebant. Prouerb. 28. numer.15. *Leo rugiens, & vrſus eſuriens, Princeps impius ſuper populum pauperem:* & cap.19.num.12. *Sicut fremitus leonis, ita & Regis ira:* & cap.20.nu.2. *Sicut rugitus leonis, ita & terror Regis.* Verùm etiam nunciis ſuis, minîſque inſolentiſſimis,velut quodam rugitu, omnes nationes proſternebant,vt iam dicemus num.13.

NVMERVS XII.

Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necauit leænis ſuis, & impleuit præda ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina.

PERSPICVE iam fluit con- 99
tinuata allegoria, quam luculenter Chaldæus illuſtrauit. *Reges afferunt rapinam vxoribus ſuis, & prædas filijs ſuis: complentque theſauros ſuos rapina, & palatia ſua expilatione.* Dici enim non poteſt, quantas prædas egerint, quàm immenſas diuitias coaceruauerint reges illi,qui per vim, & ſcelus,impotentiſſimo,maximéque diuturno dominatu terrarum orbem oppreſſerunt,expilarunt, diripuerunt. 4.Regum 19.nu.17.*Verè Domine diſſipauerunt Reges Aſſyriorum gentes,& terras omnium.*

Et quidem ſignificantiſſimè expri- 100
mitur,quantum prædæ comportatum ſit in eam vrbem,ad faſtum, atque luxum, dum dicitur leo ſufficienter ſtrangulaſſe catulis voraciſſimis, expleuiſſe famē leænis auidiſſimis:quod adeò factu difficile eſt in tam ardenti ſanguinis ſiti,tam inexplebili auiditate, vt vel eo nomine Deus ipſe glorietur, quòd leænā ſtimulet inſtinctu illo naturali ad captandam ſufficientem venationem catulis inhiantibus.

Iob 38.n.39. *Nunquid capies leanæ prædam, & animam catulorum eius implebis?* Nam leones (vt curioſè obſeruat
101 ibi Pineda ex Æliano lib.2.cap.3.) ex venatione duntaxat aluntur, nec animantem ab alio occiſam vnquam attingunt: ea ſolùm ſuſtentantur, quam ceperint viuam. Quod neſcio an inſinuet hîc Propheta, dum ait; *& necauit leænis ſuis*, perinde quaſi vileſceret Aſſyriis ea præda, quæ non multo priùs effuſo ſanguine conſtaret.

NVMERVS XIII.

Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum.

102 SCILICET veniam puniturus: éſtque phraſis vſitatiſſima, cum Deus graue ſupplicium, iam iámque impendens comminatur. Actum agerem, ſi exempla congererem, cum paſſim occurrant in Prophetis, & hîc nonnulla collegerit Ribera.

103 Sed non poſſum in hoc loco non accuratè explicare, cur Deus toties appelletur, *Dominus exercituum:* & quid hac tam crebra, támque illuſtri compellatione nobis innuatur. Res erit cognitu iucunda, quæque multis Scripturæ locis claritatem afferat. Et quidem Amos 4. num.13.cap.5.n.27. & ſæpe aliàs, hoc nomen Deo tanquam maximè proprium attribuitur; *Dominus Deus exercituum, nomen eius.* Subeſt vbique vox Sabaoth, quam retinuit Vulgatus Hierem. 11. num.20. *Tu autem Domine Sabaoth:* ad Rom.9. num.29. *niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen,* ex Iſai.11. numer.9. vbi tamen legitur, *niſi Dominus exercituum.* Iacob.5.numer.4. *in aures Domini Sabaoth introiuit.*

104 LXX. reddere ſolent vocem *ſabà, dynamis*, ideſt, virtus: *& ſabaoth, dynameon*, virtutum: atque hinc iam oboritur intelligentiæ lux multis locis perobſcuris. Pſal 23.num.10. *Quis eſt iſte Rex gloriæ? Dominus virtutum ipſe eſt Rex gloriæ.* Hebraicè, *Dominus Sabaoth*, ſiue exercituum: vbi enucleatiùs explicat nomine Deitatis proprio, quod obſcurè dixerat nu.9. *Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio.* LXX. autem multis in locis, & eos ſequutus Ioannes Apocalypſ. 4. n.8. vertunt Græcè *pantocrator*, ideſt, omnipotens.

Pſalm.43.num.10. *Nunc autem repuliſti, & confudiſti nos, & non egredieris Deus in virtutibus noſtris.* Hebraicè, *exercitibus*, ideſt, adeò nos deſpicatui ducis, & infenſos habes, vt iam dedigneris noſtros exercitus tuo præſenti numine roborare, quod olim beneficium ſolebas præſtare Maioribus: at quid inde mali conſequutum eſt? *Qui oderunt nos, diripiebant ſibi.* 105

Pſalm.67.numer.12. *Dominus dabit verbum euangelizantibus, virtute multa.* Hebraicè, *exercitu numeroſo*, ideſt, eos muniet, ac tuebitur inter præſentiſſima pericula, ac ſi validiſſimo, copioſiſſimóque exercitu vndique cingerentur: vt ſit illud Pſalm.33.numer.8. *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Hebraicè, *caſtrametatur Angelus Domini*, vel *circumdat more caſtrorum.* Sic 4. Reg.6. numer.17. montem operiebat præſidium Angelorum conſtitutum in circuitu Eliſæi. 106

Deus itaque vocatur *Dominus exercituum*, quia habet innumerabiles copias ad nutum ſibi obtemperantes; incredibili celeritate, ac robore, tāti Imperatoris iuſſa exequentes, ſiue tuādi ſint amici, ſiue exitiale bellum hoſtibus inferendum. Pſal.102.n.21. *Benedicite Domino omnes virtutes eius,* (Hebraicè, *omnes exercitus eius*) *miniſtri eius, qui facitis voluntatem eius.* 107

Tres

108 Tres ego potiſſimùm exercitus inuenio in ſacra Scriptura memoratos. Primus eſt Angelorum: illæ enim cœleſtes copiæ, cùm numeroſiſſimæ ſunt; tum verò tam eximio robore præſtantes, vt vnus duntaxat miles centum octoginta quinque millia hoſtiũ vno impetu trucidauerit. 4. Reg. 19.num.35.&,quod longè mirabilius eſt,alter tantis viribus pollet,vt efficacia ſuæ potentiæ motricis, primum illud mobile magnitudine penè immenſum, cuius comparatione omnis terræ ſimul, & aquæ globus inſtar cenſetur puncti, ab Oriente in Occidentem rapida,atque præcipiti celeritate contorqueat; neque ob eam agitationem quidquam de beata illa,qua fruitur,tranquillitate deperdat.

109 Hos Angelorum exercitus ſæpe commemorat Scriptura. Pſalm. 33. num,8.& Pſalm.102.num.21.vt paulò antè vidimus.3.Reg.22.numer.19. *Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium ſuum, & omnem exercitum cœli aſſiſtentem ei.*Luc.2.numer.13. *Subitò facta eſt cum Angelo multitudo militiæ cœleſtis.* Iob 25.numer.3. *Nunquid eſt numerus militum eius?* Matth.26.numer.53.*An putas, quia non poſſum rogare Patrem meum, & exhibebit mihi modò pluſquàm duodecim legiones Angelorum?* Nomen ipſum legionis militare eſt: & ibi Chriſtus innumerabiles milites paucis; potentes imbecillis; Angelos denique hominibus opponit.

110 Zachar.9.numer.8. *Circumdabo domum meam ex his, qui militant mihi, euntes,& reuertentes.* Quod miram exprimit horum militum promptitudinem,vt perpendit Pined Iob 7.verſ.1. n.3. *Que a penas les à mandado Dios la coſa,quando la dexan hecha, y eſtan ya de buelta.* Prælium etiam redolent illa Danielis 10.n.20.& cap.12.n.1.*Conſurget Michaël Princeps magnus, qui ſtat pro filijs populi tui.*

Locum illum Matth.24.numer.29. 111
Et virtutes cœlorum commouebũtur, Origenes, Chryſoſtom.Beda,Euthymius, & Theophylactus de Angelis interpretantur: quos,*virtutes,* ideſt,exercitus vocat Euangeliſta, LXX. Interpretes ſequutus, qui ita ſolent nominare. Idem ſentit Eccleſia in ſolemni illa precatione; *cœli,cœlorúmque virtutes,ac beata Seraphim:*ipſi enim Angeli obſtupeſcent Iudicis ſeueritatem, & quaſi attoniti hærebunt. Iſai.34.nu.4. *Et tabeſcet omnis militia cœlorum.*

Alter exercitus Dei eſt Solis, Lu- 112
næ, aſtrorúmque reliquorum, & impreſſionum ignitarum: *pugnabit enim cum illo orbis terrarum contra inſenſatos,*Sapient.5,num.21.Iſai.45.num.12. *Manus meæ tetenderunt cœlos, & omni militiæ eorum mandaui.* Geneſ. 2. numer.1. *Igitur perfecti ſunt cœli, & terra, & omnis ornatus eorum.* Hebraicè, *Exercitus eorum.* Deuteronom. 4. numer. 19. *Videas Solem, & Lunam, & omnia aſtra cœli.* Hebraicè. *Omnem militiam cœli:* eſt enim eadem vox *ſabà,* quam ſic reddit Latinus, cap.17. numer.3. *Solem,& Lunam,& omnem militiam cœli.* 4. Reg.17.numer.16.*Adorauerunt vniuerſam militiam cœli.* Et cap.21.numer.3. *Extruxit altaria vniuerſæ militiæ cœli.*Et 2.Paralipomen.33. nu.5. *Ædificauit autem ea cuncto exercitui cœli.* Pſal.32.num.6. Vbi LXX. reddunt de more,*dynamis:verbo Domini cœli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum.* Hebraicè. *Omnis exercitus eorum.*

Hæc acies inſtructa, & ordinata 113
deſcribitur Iudic.5.numer.20.*De cœlo dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine, & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt.* Baruc.3.numer.34.*Stellæ autem dederunt lumen in cuſtodijs ſuis, (como buenos ſoldados hazian centinela, y guardaua cada vna ſu pueſto.) Vocatæ ſunt, & dixerunt, adſumus. (A la mas*

minima

minima voz de ſu Capitan, eſtavan luego a punto.)

114 Eſſet verò longum recenſere, quoties fulminum iactus, quaſi ſanguinaria pugna deſcribatur. Vide Sapient. 5. num. 22. Pſalm. 17. num. 15. Habacuc 3. num. 11. Quin etiam ipſa nix, atque grando, quæ minimùm læſuræ videbantur, huic militiæ dederunt nomen, in armamentario huius exercitus reſeruantur. Iob 38. num. 22. *Numquid ingreſſus es theſauros niuis, aut theſauros grandinis aſpexiſti? quæ præparaui in tempus hoſtis, in diem pugnæ, & belli.* Nam & hos milites ad victoriam reportandam mirè conducere, luculenter cecinit Claudianus in Panegyrico de tertio Honorij conſulatu.

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduerſas acies, reuolutáque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas,
O nimiùm dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hyemes, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad claſſica venti.

115 Tertius denique exercitus, íſque frequentiſſimus eſt hominum, Deo militantium: ſolet enim ipſe Deus, cùm alto prouidentiæ ſuæ conſilio decernit de aliqua gente ſupplicium ſumere, ſignum quaſi extollere, bellicum canere, milites conſcribere, robore armare: denique tanquam dux fortiſſimus ante aciem ipſe præire. Iſai. 13. num. 12. *Leuate ſignum, exaltate vocem. Vocaui fortes meos in ira mea: vox ſonitus Regum, gentium congregatarum: Dominus exercituum præcepit militiæ belli.* Hebraicè, *Recenſet exercitum: Dios es el Capitan general, que haze la reſeña.* Ioël. 2. numero 11. *Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui, (và en la avanguardia, capitaneando, y animando ſu exercito) quia multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia, & facientia verbum eius.*

Deus, qui habet tam multa caſtra, tam innumeros exercitus, tam ſtrenuos, támque dicto audientes milites, iure optimo ad exterrendos ſuos hoſtes, *Dominus exercituum* ſubinde nominatur.

Et ſuccendam vſque ad fumum quadrigas tuas.

Spectare quadrigas ad militarem apparatum, atque adeò præcipuam bellici roboris partem in illis ſitam eſſe, perſpicuum eſt in his locis. 1. Paralipom. 18. num. 4. & lib. 2. cap. 16. num. 8. Iudith 1. num. 4. & cap. 2. num. 11. & cap. 9. num. 6. Iſai. 31. num. 1. & cap. 36. num. 9. Ierem. 47. num. 3. Et quidem Diodorus lib. 3. cap. 2. prodidit, in exercitu Nini Aſſyriorum Monarchæ, curruum falcatorum decem millia fuiſſe, atque ſexcentos. 116

Minitatur ergo Dominus exercituum bellicoſiſſimæ Aſſyriorum genti, ſe illorum fracturum potentiam, omnes belli neruos eliſurum: incenſurum in primis quadrigas, vt in fauillam, ac cineres redigantur, & cum excitato ex incendio fumo pariter euaneſcant. In quadrigis autem ſimul ſeſſores intelligi, acutè colligit Ribera Zachar. 6. num. 3. Similes minas intentat Deus Michææ 5. num. 10. Aggæi 2. num. 23. Zachar. 9. num. 10. 117

Et leunculos tuos comedet gladius.

Hebraicè, *Kephirim*, ideſt, grandiuſculos, ad prædandum auidiores, audacioréſque: vt iam explicui num. 11. §. 2. Quare non intelligo cum Ribera Regiam ſtirpem, indicatam nomine *gur*: ſed audaciſſimos duces, milites præferoces, ac ſanguinis ſitientiſſimos. 118

Ff Sed

119 Sed eſt in hoc loco in primis obſeruanda notabilis illa locutio, qua gladius dicitur leunculos voraturus: perinde quaſi ore, ac dentibus eſſet armatus: comedere enim proprium eſt animantis. Et verò locutio hæc occurrit in Scriptura frequentiſſimè, quæ aciem gladij identidem os appellat. Quemadmodùm enim dentibus in ore conſtructis conciditur, & abſumitur cibus: ita etiam gladius acie exacuta in fruſta minutatim ſecat, & quaſi vorat, & abſumit. Lucæ
120 21. num. 24. *Cadent in ore gladij.* Quanuis enim magis propriè ſit Hebraiſmus, ſed non abhorrent ab illo ſacri Scriptores Græci, ad Hebr. 4. num. 12. Quiſquis ille fuerit, qui hanc Epiſtolam vertit Græcè, ita expreſſit, quod legimus in Vulgato: *penetrabilior omni gladio ancipiti*, *Macheran diſtomon*, hoc eſt, *duorum orium*, ſi Latinus ſermo pateretur: & c. 11. num. 34. *Effugerunt aciem gladij.* Græcè, *ſtoma*, id eſt, *os*. Apocalyp. 1. num. 16. *Gladius vtraque parte acutus.* Græcè, *romphæa diſtomos.*

121 Plura ſuppetunt exempla in codicibus Hebraicis: ſeligā pauca de multis Iudicum 3. num. 16. *Fecit ſibi gladium ancipitem* Regia vertit Hebręa verbum è verbo. *Fecit ſibi gladium, & ei duo ora.* Prouerb. 5 num. 4. *Acuta, quaſi gladius biceps* Hebraicè, *piioth, de bocas.* Pſalm. 149 num. 6. *Et gladij ancipites in manibus eorum.* Hebraicè eadem voce per auxeſin geminata, *pipiioth.*

122 Non inuoluam ſilentio perdoctam Riberæ obſeruationem, huic loco perquàm accōmodatam. Obſeruat Oſee 10. num. 38. quoties Scriptura dicit, *percutere in ore gladij*; eo genere loquendi ſignificari ſanguinariam cædem, carnificinámque; omnes ad vnum trucidare, à nemine abſtinere; gladiùm ipſum ad ſatietatem vſque cruore imbui: proptereáque nunquam vſurpatur ea locutio, cùm vnus eſt interfectus, niſi magna hoſtium ſtrages edita ſit.

Hanc eruditam obſeruationem perpetuò conſtantem inueni in iis locis, 123
quæ videre mihi contigit. Qualia ſunt Iob 1. num. 15. & 17. Vtrobique enim habetur Hebraicè, *in ore gladij.* Ioſue 6. num. 21. *Interfecerunt omnia, quæ erant in ea à viro vſque ad mulierem, ab infanti vſque ad ſenem; boues quoque, & oues, & aſinos in ore gladij percuſſerunt.* Et cap. 10. num. 28. *Percuſſit eam in ore gladij, regémque illius interfecit, & omnes habitatores eius: non dimiſit in ea ſaltem paruas reliquias.* Atque illud idem cap. quatuor alia exempla ſuppeditat, num. 30. 32. num. 35. & num. 37. Exod. 17. numero 13. Numeror. 21. numero 24. Deuteronom. 20. numero 13. Iudic. 20. numero 37. 1. Regum 15 numero 8. & cap. 22. num. 19. 2. Regum 15. numero 14. Iudith 2. num. 16. ſexcentíſque aliis locis.

Idem licet obſeruare, cùm ſacra 124
Scriptura attribuit gladio verbum *comedendi*, aut *deuorandi*: ſignificat enim, eum ſanguine ad ſaturitatem expleri, atque adeò inebriari, vt loquutus eſt Iſaias cap. 34. num. 5. *Inebriatus eſt in cælo gladius meus.* Et num. 6. *Gladius Domini repletus eſt ſanguine.* Hoc itaque ſonat Deuteronom. 32. num. 42. *Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus deuorabit carnes.* Iſai. 1. numero 20. *Gladius deuorabit vos.* Ierem. 2. num. 30. *Deuorauit gladius veſter Prophetas veſtros, quaſi leo vaſtator.* Atque vt vnum exemplum ſufficiat pro multis, Ierem. 46. num. 10. *Deuorabit gladius, & ſaturabitur, & inebriabitur ſanguine eorum.*

Iam ergo liquet, quid denuntietur 152
illis verbis, *& leunculos tuos comedet gladius:* comminatur enim, eos necandos eſſe in ore gladij, ideſt. carnificinam ad ſatietatem vſque cedendam

dam

dam eſſe;hoſtes auidiſſimos ſanguinis ſanguine penitus explendos. Et quidem,vt iam retuli ex Diodoro, in illo lib. 3. cap. 7. [Adeò ingens numerus occiſorum fuit , vt fluuius redundante hominum ſanguine colorem mutarit.]

Et exterminabo de terra prædam tuam.

126 VÆ *qui prædaris* , (intonat Iſaias cap. 33. num. 1.) *Nonne & ipſe prædaberis* ? Opes,quas per vim rapueras , hoſtes tui opimis ditati ſpoliis in diuerſas regiones abducent.Lege,quæ adnotaui num.9.

Et non audietur vltrà vox nunciorum tuorum.

127 QVod Pagninus , & Mercerus in Radice obſoleta *laac* admonuerunt, hunc locum ita verti poſſe : *non audietur vltrà ſonitus dentium tuorum, prædam mandentium* : vt Regem adhuc Deus tanquam leonem truculentum alloquatur : & ſi Rabbinicum eſt, atque adeò humi repens , vt ferè ſunt pleraque, quæ ex tali prodeunt officina,ſed nihil oberit adnotaſſe.

128 Tangit igitur vlcus ; exprobrat blaſphemam illam inſolentiam , qua ſolebant Aſſyriorum Reges per ſuos nuncios formidinem incutere, vrbéſque ad deditionem ſolicitare. 4. Regum 18. num. 28. *Audite verba Regis magni , &c.* Sic etiam fecit Rex inſolentiſſimus Nabuchodonoſor Iudith 1. numero 7. *Ad omnes regiones miſit nuncios : omnes tamen vno animo contradixerunt , & remiſerunt eos vacuos, & ſine honore abiecerunt.*

CAPVT III.

NVMERVS I.

Væ ciuitas ſanguinum.

TRITVM eſt in Scriptura,per *ſanguinem* peccata denotari. 1
Cauſam reddit Ribera ad illud Oſee 4. num.2. *Sanguis ſanguinem tetigit*.Hebraicè,*Sanguines ſanguines tetigerunt*. Vbi Chaldæus, *& aggregant peccata peccatis*.Sumptáque eſt ibi metaphora ab inundatione fluminum,vt conſtat ex verbis proximis : *homicidium, furtum , & adulterium inundauerunt*. Et ſignificatur, colluuionem illam ſcelerum non eſſe aqueam , ſed ſanguineam , ac proinde diuinam vltionem clamitantem : & vſque eò redundare , vt accidat , quod ille cecinit de torrente rapidiſſimo : *vnda impellitur vnda, vrgetúrque eadem veniens, vrgétque priorem*. Vel potiùs, vt quaſi vicinis fluuiis extra ripas diffluentibus, latéque ſtagnantibus,vnius inundatio alterius etiam contingat inundationem : *quando el agua, que ſale de madre de vn rio , alcançaſſe a juntarſe con la del otro,todo eſtaria de mar à mar.*

Obſeruant verò plerique ea præcipuè peccata per ſanguinem notari, 2
quæ ſunt coniuncta cum violentia,iniuria,& oppreſſione proximi.Patet ex loco Oſee : nam per homicidium impetitur vita ; per furtum eripitur res familiaris ; per adulterium denique honor violatur. Et hac ratione complecti etiam poteſt nomen ſanguinis fœdam libidinem. Pſalm. 50. numero 16. *Libera me de ſanguinibus* : licèt ea verba Pineda tom. 1. Iob. 16. verſ. 18. generatim illuſtret Hiſpaniſmo : *librame Dios de hazer mal a nadie.*

Quia ergo Niniue totius orbis imperium,effuſo crudeliter hoſtium ſanguine,patratiſque cædibus indigniſſi- 3
mis,

mis, affectauerat; quia omnium fortunas per vim, per ſcelus diripuerat; cruore reſperſa, diuinam in ſe iracundiam meritò concitauit. Ierem. 2. nu. 34. *In alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum pauperum,* id eſt, alæ iſtæ, quibus te in ſublime tollis, & effers inſolentiſſimè, maculatæ ſunt ſanguine egentium, quos bonis expilaſti, quibus quaſi ſuccum, & ſanguinem exſorbuiſti.

4 Expoſcit à Deo vindictam hæc dira violentia, ídque contentis clamoribus: Habacuc 2. num. 11. *Quia lapis de pariete clamabit*, ideſt, marmoreæ columnæ ex ædibus alienis direptę, tigna cedrina, trabéſque inauratæ, herum raptorem, & iniurium clamitabunt; *væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus.*

5 Dicitur itaque Niniue *ciuitas ſanguinum*, ideſt, maximè ſanguinolenta, vel ſanguinaria. Hebræi ſiquidem genitiuo ſubſtantiui vti ſolent pro appoſito: quòd ſi ille gignendi caſus ſit numeri multitudinis, vim habet ſuperlatiui. Notat hoc, & exemplis confirmat Ribera Oſee 1. num. 26. afferam vnum, vel alterum præſenti loco quàm ſimillimum. Pſalm. 5. num. 7. *Virum ſanguinum, & doloſum abominabitur Dominus.* Pſalm. 25. num. 9. *Ne perdas cum impijs Deus animam meam, & cum viris ſanguinum vitam meam.* Pſalm. 54. num. 24. *Viri ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt dies ſuos.*

Vniuerſa mendacij dilaceratione plena: non recedet à te rapina.

6 VIolenta præda per rapinam, & ſanguinem; fraudulenta verò iniuria per mendacium denotatur: promiſſa nempe immunitate; aut etiam ſocietate hoſtibus in fidem receptis poſt deditionem factam, fidem ipſam Aſſyrij turpiter æquè, ac crudeliter violabant. Itaque mendacium ipſum plenum erat violentia, vt cùm fera ſanguinaria inſidiatur prædæ, quam ex improuiſo arreptā vnguium aduncitate diſcerpit. Sic enim hunc locum expreſſit Symmachus in Scholiis ad Editionem L X X. *Vniuerſa plena crudelitate, ſectionibus carnium, & fruſtis per membra conciſis.* Vt huic truculen- 7
tiſſimæ leænæ, exſorbendi ſanguinis ſitientiſſimæ, mirificè quadret illud Zachar. 9. num. 7. *Et auferam ſanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius.* Iſai. 1. num. 15. *Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.* Niſi malis hæc referre ad fraudes, technas, ac mendacia, quibus ipſi inter ſe in contrahendo, aut iudicando circumueniebant; vt prorſus eſſet aditus interclufus veritati. Pſal. 54. num. 10. *Die, ac nocte circumdabit eam ſuper muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniuſtitia: & non defecit de plateis eius vſura, & dolus.* Iſai. 59. num. 13. *Conuerſum eſt retrorſum iudicium, & iuſtitia de longè ſtetit: quia corruit in plateis veritas, & æquitas non potuit ingredi.*

NVMERVS II.

Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis. & quadrigæ feruentis; & equitis aſcendentis.

SPIRANT hæc omnia bel- 8
licum quadrigarum apparatum, terrorémque audientibus incutiunt. Quaſi dicat. Cerno animo Chaldæorum impetum in veſtra cæde bacchantium: videor mihi iam audire crepitum flagelli, quo validè excuſſo, equi frementes, & Martium ardorem anhelantes, ad curſum ab aurigis incitantur. Ioëlis 2. num. 4. *Quaſi aſpectus equorum, aſpectus eorum, & quaſi equites ſic current:* *ſicut*

ſicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient.

9 Quàm verò ſit horrificus ſonitus ille rotarum, præcipuè cùm per lapides decurrunt, ſcintilláſque emicantes ex ſilicibus excutiunt, vel illud argumento eſt, quod ſcribit Plin. lib.8. cap. 16, rotarum orbibus circumactis magnanimos leones perterreri. Virgilius etiam prodit lib.6. Æneid. ſuperbiſſimum illum Salmonea apud inferos pœnas luere, quòd quadrigis rapidiſſimè inuectus, terrificúmque rotarum agitatione fragorem edens, diuinitatis opinionem affectauerat, & fulminum iactus effinxerat.

Qui verò volet elegantem equi frementis deſcriptionem, legat cap. 39. Iob à num. 19. vſque ad 25. & in eum locum eruditos Pinedæ commentarios.

NVMERVS III.

Et micantis gladij, & fulgurantis haſtæ.

10 VOx accerſenda eſt è proximo numero, vt videlicet diſtricta ferri acies à ſole collucens, ac vibrans, perſtringat oculos; editus verò fragor aures exſurdet; vtrumque animum perterrefaciat, & ante inflictum vulnus vulneris horrore percellat. Micantem verò gladium fulguri, aut fulmini comparari, vſitatum eſt. *Rotat enſem fulmineum*, dixit ille alter: ſed elegantiùs ſacra Scriptura. Deuteronom. 32. num. 41. *Si acuero, vt fulgur, gladium meum.* Habacuc 3. numero 11. *In luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.* Iob 20. numero 25. *eductus, & egrediens de vagina ſua, & fulgurans in amaritudine ſua.*

Et multitudinis interfectæ, & grauis ruinæ: nec eſt finis cadauerum, & corruent in corporibus ſuis.

VT illa ſuperiora ad apparatum bellicum, ita hæc ſpectant ad 11
editam ſtragem: intuetur enim Propheta mentis oculis direptam Niniuen, mœnia æquata ſolo, ædes ſuperbiſſimas incenſas, vrbem denique ſepultam, & miſeros, atque inſepultos aceruos ciuium, in ſuo ſanguine volutatos. Cernit trepidantes Aſſyrios, ipſáque trepidatione, ac præcipiti fuga in proiecta paſſim per medias vias interfectorum cadauera incurrentes, prolabentéſque. Huc ſpectat obſcurus ille locus ex Pſalm. 109. num 6. *implebit ruinas*, ideſt, horrendas edet ſtrages, replebit omnia cadaueribus. Cadauer enim *ruina* nominatur, cùm in Græca, tum in Hebraica lingua: vt obſeruat Moldonatus Matth. 24. num. 28.

NVMERVS IV.

Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ.

NOTVM eſt in Scriptura, *fornicari*, idem eſſe, ac Idôla co- 12
lere: quòd Idololatræ cæco animi impetu effrænati, quaſi inſanientes libidine à vero Deo animarum ſponſo, nefariè recedãt, & ſpe vitæ licentioris illecti, Idôlis, quaſi amatoribus ſeſe corrumpendos tradant. Lege Riberam ad illa verba Oſee 1. num. 2. *fornicans fornicabitur terra à Domino.* Et Pradum Ezech. 16. pag 194.

Sed nimis anguſtè reſtringet ſen- 13
tentiã huius loci, qui de ſola exponet Idololatria. An tam dirum, immanéque ſupplicium ſumptum eſt de meretrice iſta pulchra, & ſpecioſa, (Niniue

enim ſpecioſam Hebraicè ſonat) propter cultum dumtaxat Idôlis exhibitum? Imò verò etiam propter ſcelerum, ac turpitudinum omnium fœdam colluuionem, ex iſto fonte redundantem. Probo itaque ſententiam Maldonati Matth. 5. num. 32. & Riberæ Apocal. 14. num. 57. qui omnia ferè peccata propterea cenſent *fornicationis* nomine comprehendi, quia per ea à Creatoris auertimur amore, & ad creaturarum amores, deliciáſque conuertimur.

Et habentis maleficia.

14 Tigurina *Pollentisq́; veneficio.* LXX. *Dux maleficiorum*, quæ ſcilicet ſuis illecebris, quaſi magicis artibus, veneficiſq; potionibus, homines dementabat. Sic legimus de meretrice illa magna Babylone, Apocal. 17. nu. 2. *Et inebriati ſunt, qui habitant terram, de vino proſtitutionis eius.* Et nu. 4. *Habens poculũ aureum in manu ſua plenum abominatione.* Expreſſiùs cap. 18. num. 23. *Quia in veneficijs tuis errauerunt omnes gentes.* Efficacitatem iſtorum maleficiorum deſcribit Ribera, Michææ 5. num. 90. & Delrius lib. 3. Diſquiſitionum magicarum Parte 1. q. 3.

Quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficijs ſuis.

15 VEndere in ſacro ſermone propriè ſignificat, eripere alicui libertatem, & alteri in poſſeſſionem tradere. Sic loquitur Scriptura, cùm Deus ſui populi flagitiis irritatus tradebat illũ hoſtibus in ſeruitutem abducendum. Deuter. 32. nu. 30. *Nônne ideo, quia Deus ſuus vendidit eos?* Iudith 7. nu. 13. *Propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum.* Pſalm. 43. num. 13. *Vendidiſti populum tuum ſine pretio.*

Cum igitur peccator flagitioſiſſimus traditus eſt in reprobum ſenſum, adeò, vt prudens, volénſque à ſuis effrænatis cupiditatibus impotéter efferatur; dicitur venundatus, vt faciat malum. 3. Regum 21. num. 25. *Non fuit alter talis, ſicut Achab, qui venundatus eſt, vt faceret malum in conſpectu Domini.* 1. Machab. 1. nu. 16. *Et iuncti ſunt nationibus, & venundati ſunt, vt facerent malum,* 16

Metaphora verò ex eo ſumpta eſt, quia ſicut ſeruus, nõ quæ ſibi facienda videntur, ſed quæ herus imperat, vel reluctans facit: ita peccator, non quæ præſcribit Deus, & ratio dictat, ſed quæ dæmon ſuggerit, appetitúsve poſtulat, exequitur; & reclamante cõſcientia, acritérq; pungente, ſciens, vidénſque ad peccatum abripitur. *Video meliora, probóque deteriora ſequor:* quod eleganter declarauit Apoſtolus ad Rom. 7. num. 14. *Ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato*, id eſt, ſubditus peccato, in quo peccatum dominatur. Mox apertiùs cauſam reddit, *quod enim operor, non intelligo*; (id eſt, non approbo) *non enim quod volo bonum, hoc ago; ſed quod odi malum, illud facio.* 17

Hæc eſt illa miſerrima, & arctiſſima ſeruitus. Ioan. 8. num. 34. *Amen amen dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Prouerb. 5. nu. 22. *Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur.* Pſalm. 118. num. 61. *Funes peccatorum circumplexi ſunt me.* 2. Petr. 2. num. 19. *A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt.* 18

Nec deeſt in hac venditione pretium, quo dæmon peccatores ineſcat. Pretium eſt fœda voluptas, vmbraticus honor, exiguum lucellũ: pretium ſunt fornicationes, & veneficia, quibus gentes à meretrice infatuantur. Prouerb. 6. num. 26. *Pretium ſcorti vix* 19

eſt vnius panis : mulier autem viri pretioſam animam cepit. [Quanta iniquitas, (exclamat Auguſt.lib.de Honeſt. mulierum cap.30.) vt animam, quam Chriſtus ſuo ſanguine redemit, luxurioſus pro vnius horæ delectatione diabolo vendat,ac tradat!]

20 Atque huius venditionis ſyngraphā propria ſubſcriptione munitam, tradit diabolo peccator. Sic explicat Origenes homilia 23. in Geneſ. illud ad Coloſ.2.nu.14. *Delens, quod aduerſus nos erat chirographum.* [Iſtud chirographum peccatorum noſtrorũ cautio fuit:vnuſquiſque etenim noſtrum in iis quæ delinquit, efficitur debitor, & peccati ſui litteras ſcribit.]

NVMERVS V.

Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum.

EXpoſui hæc eadem verba, cap.2. num.13.

Et reuelabo pudenda tua in facie tua, & oſtendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

21 PErſtat in eadem metaphora meretricis,quæ falſi candoris, & ruboris medicamentis delibuta,tùrpiſſima, ac deformiſſima cùm eſſet, & contagioſis vlceribus inquinata, ſe ſe fallaciſſimè amatoribus venditaret. Cui nihil ad fœdam ignominiæ labem inurendam turpius, nihil ad horrorem omnibus incutiendũ efficacius,poſſet Propheta minitari, quàm Deum in media luce,in oculis amatorum, vlcera illa purulenta, ſanie, tabóque manantia detecturum. Ezechiel.16.n.37. *Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, & nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnem turpitudinem tuam.* Oſee 2.num.10. *Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius.* Iſa.47. num.3. *Reuelabitur ignominia tua, &
videbitur opprobrium tuum.* Rectè ita- 22
que obſeruat Prado, Ezech.16. n.37. pag.205. *nuditatem* in ſacro ſermone idem eſſe, ac ignominiam, & turpitudinem.

NVMERVS VI.

Et proijciam ſuper te abominationes, & contumelijs te afficiam.

PERSPICVA ſententia eſt: inſpecta tam horribili fœditate, efficiam, vt te omnes, tanquam tetrum quid, dirum, & ominoſum execrentur, vt oculis refugiant, animis auerſentur, cogitatione ipſa perhorreſcant.

Et ponam te in exemplum.

IDeſt, tale ſupplicium de te ſumam, 23
vt exemplo omnibus ſis: vt qui alteri malè cupiat, ſimile imprecetur. Numer.5. num.21. *Det te Dominus in maledictionem, exemplumq; cunctorum in populo ſuo.* 3.Reg.9.num.7. *Eritq; Iſraël in prouerbium, & in fabulam cunctis populis: & domus hæc erit in exemplum: omnis, qui tranſierit per eam, ſtupebit, & ſibilabit.* Iudæ num.7. *Facta ſunt exemplum, ignis æterni pœnam ſuſtinentes.* Num.25.num.4. *Tolle cunctos Principes populi, & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis.* LXX. *paradigmatiſon:* ideſt, *exempla eos: ede exemplum in eis.*

Et quidem Gelius lib.6. cap.14. ex 24
tribus cauſis puniendi publicè delicta hanc præcipuè commemorat: *para que el caſtigo del culpado a otros ſea eſcarmiento.* [Tertia ratio vindictæ eſt, quæ paradigma à Græcis nominatur: cùm

cùm punitio propter exemplum eſt neceſſaria,vt cæteri à ſimilibus peccatis metu cognitæ pœnæ deterreantur. Idcirco veteres quoque noſtri exempla pro maximis, grauiſſimiſque pœnis dicebant.] Hactenus Gellius.

NVMERVS VII.

Et erit, omnis, qui viderit te, reſiliet à te; & dicet, vaſtata eſt Niniue.

25 PRæ admiratione ſtupefacti haurient oculis tam inſignem calamitatem, & vix animo credent. Prorumpent admirabundi in ea verba Deuter. 29. num. 24. *Quare ſic fecit Dominus terræ huic? quæ eſt hæc ira furoris eius immenſa?* Hierem. 22. num. 8. *Et pertranſibunt gentes multæ per ciuitatem hanc, & dicet vnuſquiſque proximo ſuo: quare fecit Dominus ſic ciuitati huic grandi?* Intuentes verò manifeſta indicia diuini furoris effuſi, illico gradum referent, ne ſi propiùs ad infenſam Deo vrbem acceſſerint, aliqua fortè ſupplicij pars ad eos etiam pertineat, licèt inſontes.

Quis commouebit ſuper te caput? vnde quæram conſolatorem tibi?

26 MAgnum eſt doloris alleuamentum, in rebus aduerſis habere conſolatorem, qui & tuam vicem doleat, & prudentiſſimis, leniſſimiſque verbis mærorem extenuet. At Niniue ob ſanguinariam illam inſolentiam in tantum omnium Gentium odium incurrerat, vt non modò non dolerent eius calamitatem, imò verò de illa funditus exciſa gratularentur. Vide infrà, numer. 19. Obſeruant verò plerique, *mouere caput* aliquando commiſerationis, vt in præſenti, aut admirationis cum commiſeratione coniunctæ; aliquando verò irriſionis ſignum eſſe. Eius rei exempla, quia eruditè congerunt Ribera in hoc loco, Maldon. Matth. 27. numero 39. & Pineda Tom. 1. in Iob, cap. 16. verſ. 5. deſcribendi labore lubens ſuperſedebo.

NVMERVS VIII.

Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus?

DE nomine Alexandriæ, de 27
ſitu eius, de murorum ambitu, de ciuium frequentia latè Ribera, Palatius, & Montanus. Hæc autem eſt vis totius argumenti. Num fortior es tu, aut præſtantior Alexandria, vrbe totius Ægypti principe, natura loci munitiſſima, cincta vndequaque aut impermeabili ſolitudine, aut importuoſo mari, aut rapidis fluminibus, aut cœnoſis paludibus: intùs verò numeroſiſſimo, validiſſimóque præſidio communita? quòd ſi illa tandem expugnata fuit, atque direpta; an tu adeò inſolenter tuis viribus præfides, vt tibi ſecuritatem pollicearis?

Aquæ in circuitu eius: cuius diuitiæ mare: aquæ muri eius.

SI belli nerui ſunt pecuniæ, diui- 28
tiis eſt refertiſſima, & abundantiſſima omni genere mercium, quæ nauibus importantur. Si ad arcendos hoſtes plurimum ſolent habere momenti altæ foſſæ, aquiſque oppletæ; tota eſt circumuallata, non dico foſſis, ſed mari ipſo, profundiſque fluminibus, quæ vado traiici, ſuperaríque non poſſunt.

NVME

NVMERVS IX.

AEthiopia fortitudo eius, & AEgyptus; & non eſt finis. Africa, & Lybies fuerunt in auxilio tuo.

29 AT enim militibus, qui Alexandriam tuebantur, diuturna obſidione fractis, aſſiduiſque prælijs abſumptis, facili negotio potuit expugnari: imò verò tantus erat militum numerus, vt iniri non non poſſet. *Et non eſt finis.* Vrbes enim, & prouinciæ florentiſſimæ finitimæ Alexãdriæ, & cum illa cùm arctiſſima fœderis ſocietate deuinctæ; tum antiqua generis neceſſitudine coniunctæ, auxiliares copias innumerabiles, atq; fortiſſimas ſubinde ſubmittebant.

NVMERVS X.

Sed & ipſa in tranſmigrationem ducta eſt in captiuitatem.

30 ET nihilominus vrbs ab omnibus præſidiis firma, vt prorſus inexpugnabilis videretur, expugnata tandem eſt; atque direpta, & in miſeram captiuitatem abducta.

In cuius verò Regis principatum, quotúmque eius annum incurrerit hæc vaſtatio Alexandriæ, tractat Ribera, cap. 2. num. 21.

Paruuli eius eliſi ſunt in capite omnium viarum.

31 SPectant hæc ad exaggerandam ſæuitiam victorum, plus quàm ferinam: quandoquidem ipſæ feræ truces, & immanes, conſpecto tamen infante, ſiue blandiente vultu, ſiue ploratus edente, naturæ quodam inſtinctu flecti, & commoueri ſolent. Plinius lib. 8. cap. 16. & Solinus cap. 40. auctores ſunt, leones truculentiſſimos nunquam, niſi extrema fame enectos, attingere infantes. Longiùs 32
proceſſit lupa illa, quæ Remum, & Romulum, crudeliter expoſitos, diſtentis vberibus aluit; vt tota vetus teſtatur hiſtoria. Liuius lib. 1. Dacad. 1. Strabo. lib. 5. Iuſtinus lib. 43. Plutarchus in Vita Romuli. Plin. lib. 8. cap. 17. & Virg. 8. Æneid. Cyro infanti canem vbera præbuiſſe, refert Ælianus lib. 12. & Iuſtinus lib. 1.

Delphinum etiam pueri ſpecie ca- 33
ptum dorſo illum excipere, & in altum deferre ſolitum, prodiderunt Gelius lib. 7. c. 8. & Plinius lib. 9. c. 8. Puero tamen vita functo, Delphinus præ deſiderio extabuit, & in eodem ſepulchro conditus eſt. Sed plena eſt vetuſtas huiuſmodi exemplorum.

Direptores verò Alexandriæ huma- 34
nitatis ſenſum penitus exuentes, & in belluinam rabiem efferati, teneros infantes, ploratibus vel ſaxa ipſa commouentes, è matrum complexu abſtractos, in compitis viarum, ad platearum angulos furẽter allidebant. & innocentum ſanguine, cerebróque reſperſo lapides fœdabant. An ſibi à tam diris, & ſanguinariis hoſtibus vllam clementiæ partem pollicebuntur viri, cum tam ſæui exiſtant in infantes, quorum innoxia ætas vel ipſa belluas commiſeratione afficere potuiſſet? Si- 35
mile crudelitatis genus imprecatur Regius Propheta Babyloniis. Pſalm. 136. n. 9. *Beatus, qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram.* Iſai. 13. nu. 16. *Infantes eorum allidentur in oculis eorum:* neque tanta diritate exſatiata fuit hoſtium crudelitas: n. 18. *& lactantibus vteris non miſerebuntur*, id eſt, gladiis ſecabunt prægnantium vteros, extractóſque fœtus, qui lactea quadam ſubſtãtia in maternis viſceribus aluntur, crudeliſſinè diſcerpent: quod ſanè extremam ſuperat feritatem.

Et ſuper inclytos eius miſerunt ſortem.

36 VIctores, vt eruditè probat Pontanus in 3. Æneid. col. 1043. ſorte diuidebant inter ſe captiuos, eos præcipuè, qui nobiliſſimi erant; quos propterea quilibet cupiebat pertinere ad ſuæ prædæ partem. Ioëlis 3. num. 2. *Terram meam diuiſerunt, & ſuper populum meum miſerunt ſortem.* Simile quid narrant Euangeliſtæ de tunica Chriſti inconſutili, ſortitione inter milites diſtributa. Vide Maldonat.
37 Matth. 27. num. 35. Solebant etiam victores ſortitò diuinare, quo die, quoue mortis genere victos interficerent. Eſther. 3. num. 7. *miſſa eſt ſors in vrnam*, &c. Sic explicaui cap. 2. nu. 10. locum illum perobſcurum Pſal. 67. num. 14. *ſi dormiatis inter medios cleros*, id eſt, *ſortes*. Qui præterea volet curioſam de ſortibus diſputationem, quàm plurimis Scripturæ locis multum lucis afferentem, legat Riberam, Ionæ 1. à num. 40.

Et omnes optimates eius confixi ſunt in compedibus.

LXX. *Alligabuntur in compedibus*, vt Pſalm. 149. num. 8. *Ad Alli-*
38 *gandos reges eorum in compedibus.* Contrudentur itaque in carcerem, ferreis catenis adeò validè conſtricti, vt ſe ſe commouere vix poſſint; non ſecùs ac ſi eſſent confixi clauis. Sic dicitur de Ioſeph. Pſalm. 104. n. 18. *Humiliauerunt in compedibus pedes eius: ferrum pertranſijt animam eius*, id eſt, ferreæ catenæ illum confixerunt.

***

NVMERVS II.

Et tu ergo inebriaberis, & eris deſpecta.

CONCLVSIO eſt totius argumenti; vrbs illa munitiſſima 39
direpta eſt; & tu quoque diripieris: propinauit illi Deus iracundiæ calicem; & tu reliquias vſque ad fæcem hauries. Ex eadem metaphora fluxerunt illæ minæ. Habacuc. 2. n. 16. *Bibe tu quoque, & conſopire; circundabit te calix dexteræ Domini: & vomitus ignominiæ ſuper gloriam tuam.* Vbi etiam hanc ebrietatem contemptus, & irriſio conſequuntur; ſicut etiam Ezech. 23. num. 32. *Calicem ſororis tuæ bibes profundum, & latum: eris in deriſum, & in ſubſannationem.* Thren. 4. num. 21. *Ad te quoque perueniet calix: inebriaberis, atque nudaberis.* Atque hæc teſti- 40
monia ſatis, ſupérque illuſtrant præſentem locum: qui plura volet pro hac metaphora, videat Maldonat. Matth. 20. num. 22. Riberam Micheæ 2. num. 41. & Apocalypſ. cap. 14. n. 58. Gueuar. Habacuc 2. num. 295. Geneb. Pſalm. 10. num. 8. & Pſalm. 72. n. 11. Ioannem Fernand. verbo, *bibere*, n. 6. 7. & 8. & verbo *calix*, num. 6. Prad. Ezech. 23. pag. 287. & quæ adnotaui ſuprà, cap. 2. num. 3.

Et tu quæres auxilium ab inimico.

ET tu quondam tam ſuperba, vt 41
ſubiugatas Gentes, & tibi ſupplices abſterreres, in tantas redigeris anguſtias, vt cogaris ab infenſis etiam nationibus, quas hoſtiliter oderas, opem, & auxilium implorare: quod extremæ calamitatis indicium eſt, vt lamentatur Hieremias Threnorum 5. num. 6. *Ægypto dedimus manum, & Aſſyrijs, vt ſaturaremur pane*; & acriter obiurgat Oſeas cap. 7. num. 11.

Ægyptum inuocabant, ad Aſſyrios abierunt.

NVMERVS XII.

Omnes munitiones tuæ, ſicut ficus cum Groſſis ſuis: ſi concuſſæ fuerint, cadent in os comedentis.

42 ADNOTAVI cap. 1. num. 6. 8. & 9. & cap. 2. num. 6. Niniuitas imperij diuturnitate, murorum firmitudine, militum robore confiſos, nullius potentiam extimuiſſe, ſéque omnino inexpugnabiles fore exiſtimaſſe: at cùm eluuione fluminis diſiecta mænia, & hoſtes, quà patuit aditus, irrumpentes conſpexerunt, quaſi haud dubiè infenſo numine omnibus cecidere animi.

43 Hac hiſtoria perſpicua redditur huius loci ſententia: quaſi dicat. Muri iſti tui editiſſimi, atque firmiſſimi, quibus te ſeptam, & munitam ab hoſtium impetu arbitraris, tam facilè diſturbabuntur, quàm ſolent præcoces ficus, aut arboris ſuccuſſu, aut ventorum agitatione in terrã decuti. Apoc. 6. n. 13. *Stellæ de cælo ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos, cùm à vento magno mouetur.* E foliis duxit ſimilitudinem Iſai. cap. 34. n. 4. *Et complicabuntur, ſicut liber, cæli; & omnis militia eorum defluet, ſicut defluit folium de vinea, & de ficu:* & Latinus Poëta lib. 6.

Quam multa in ſyluis autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia.

NVMERVS XIII.

Ecce populus tuus mulieres in medio tui.

44 HIEREM. 51. num. 30. *Deuoratum eſt robur eorum, & facti ſunt, quaſi mulieres.* Et quidem Rex ipſe Sardanapalus effæminatus, & mulieroſus, diſturbato muro, adeò non ſuſtinuit impetum belli, vt animum planè deſpondens, ſe in ardentem pyram iniecerit; quod ignauiſſimi animi eſſe, eruditè probat Muretus 4. Variarum cap. 2. Lege, quæ adnotaui cap. 2. num. 7. & 10.

Inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, deuorabit ignis vectes tuos.

VErè hoſtibus obſidentibus Niniuem valuæ ipſæ ſua ſponte patefactæ, muris ſolo æquatis, aditum præbuerunt: verè etiam firmiſſimi vectes, quibus portæ occludebantur, igne illo ſunt abſumpti, qui ædes etiam ſuperbiſſimas exuſſit. Vide cap. 2. num. 6.

NVMERVS XIV.

Aquam propter obſidionem hauri tibi: extrue munitiones tuas: intra in lutum, & calca, ſubigens tene laterem.

SOLENT obſeſſi ad ferendam 45
quàm diutiſſimè obſidionem, aquam ſibi in ciſternis comparare; ſolent item reficere muros, tormentorum vi labefactatos, & interruptos. Ad vtrumque adhortatur Propheta per irriſionẽ, qualis eſt illa, cap. 2. num. 1. *Contemplare viam, conforta lumbos, &c.* Lege ibi adnotata.

Extrui verò ſolitos lateritios muros 46
incredibili firmitudine, notius eſt, quàm vt hîc probãdum videatur: tantùm aduerto; quàm aptè cadat irriſio in noſtra explicatione; cùm irrumpẽte flumine, & valido impetu mænia diſturbante, omnis labor reficiendi, & inſtaurandi muros, non irritus modò, ſed & planè ridiculus videretur.

NVMERVS XV.

Ibi comedet te ignis: peribis gladio.

47 FErro, flammáque vaſtari ſolent vrbes; & ferro quidem tam innumerabiles Aſſyriorum copiæ cæſæ ſunt, vt fluuius ipſe redũdãte ſanguine colorem mutarit. Vide cap.2. num.13. Ignis verò non modò abiecta ædificia, ſed & ſuperbiſſima palatia, templáque magnificentiſſima flammis populantibus abſumpſit, cap.2. num 6. & num.9. Attribuitur igni actio comedendi,ſiue deuorandi; quo nihil frequentius in Scriptura,quia latè graſſante flamma, quæ linguæ figuram ad viuum effingit, Act.2. num.3. admotam eſcam auidiſſimè vorat.Iſai.5.num.24. *Sicut*
48 *deuorat ſtipulam lingua ignis.* Inde etiam applicatur igni lambendi verbum, quia non ſecat dentibus,ſed lingua populatur.3. Reg.18.num.38.

Obſeruat opportunè Ribera ad illud Oſee.4. num 8. *Peccata populi mei comedent*, in ſacro ſermone *comedere*, idem eſſe, atque conſumere. Sic explicat ea verba Alexander primus epiſtol.2. [Ipſi (inquit) Sacerdotes pro populo interpellant, & populi peccata comedunt, quia precibus ſuis, & oblationibus ea delent, atque conſumunt.] Ierem.10. num.25. *Quia comederunt Iacob, & deuorauerunt eum, & conſumpſerunt illum.* Quæ verba ſumpſit Propheta ex Pſalm.78. nu.6.

49 Hæc obſeruatio cùm vniuersè vera ſit, tum ſi eſt ſermo de gladio, & igne, veriſſima. Vide cap.2. num.13. Deuteron.4. num.24. *Dominus Deus tuus ignis conſumens eſt.* Hebraicè; *deuorans* ſiue *comedens.* Vtrumque itaque rectè coniungitur Iob 31. num. 12. *Ignis eſt vſque ad perditionem deuorans.*

Deuorabit te, vt bruchus.

BRuchus beſtiola quædam eſt de genere locuſtarum, voracitate inſignis, (à qua etiam nomen accepit, *bryco* enim idem eſt, ac voro)alis prædita, num.16. *Bruchus expanſus eſt, & auolauit*; ac non herbas modò, ſed & arborum folia populatur. Vide Ioëlis 1. num 4. *Reſiduum locuſtæ comedit bruchus.*

Duo verò minitatur Propheta, inducta huius voraciſſimæ beſtiolæ ſimilitudine. Alterum: funditus excidendam eſſe Niniuen, non ſecùs, ac folium ab edace brucho penitus arroditur. Alterum; Chaldæos ad vaſtandam Niniuen inſtar bruchorum gregatim aduolaturos, & ad infinitam penè copiam multiplicandos;ſic enim ſolet Scriptura attribuere brucho multitudinem. Pſalm. 104. num.34. *Et bruchus, cuius non erat numerus.* Iere.51. num.14. *Replebo te hominibus, quaſi brucho.* 50

Congregare, vt bruchus; multiplicare, vt locuſta.

PErſpicua ſunt hæc verba ex his, quæ proximè adnotauimus: eſt enim irriſio huic Prophetæ familiaris: cap.2.num.1. & cap.3. num.14. quaſi dicat. Recurre ad tuas copias militares, & contra innumerabilem irruentium hoſtium multitudinem contrahe quantum maximum poteris militum numerum; itavt inſtar locuſtarum, & bruchorum ſolem præ multitudine obſcurare videantur: irriti ſcilicet erunt hi conatus. 51

NVME

NVMERVS XVI.

Plures feciſti negotiationes tuas, quam ſtellæ ſint cæli.

52 HIc eſt vnus ex quàm plurimis Scripturæ locis,qui refellunt vulgarem illam Aſtrologorum perſuaſionem,qua omnes ſtellas ſe in numerato habere gloriantur: contra quos diſputat Auguſtin. libr.16. de Ciuit. cap.23. & tandem concludit. [Quicumque vniuerſum ſtellarum numerum comprehendiſſe, & conſcripſiſſe iactantur, eos libri huius (ideſt, Geneſeos) contemnit auctoritas.] Eiuſdem ſententiæ eſt Baſilius homil. 6. in Geneſim. Euſebius libr.7. de Præparatione euangelica,c.5.imò ex ipſis Philoſophis Ariſtotel.2.de Cœlo text.61.Senec.lib.6. Naturalium quæſtionum,c.16.& Plinius libr.2. cap.26. Ex recentioribus agitant quæſtionem Pererius, to.1. in Geneſ.lib.2.quæſt.8.Genebrar.Pſalm. 146.num.4. Conimbricenſes, libr.2. de Cœlo, cap.12. artic.1. Clauius in cap.1. ſphæræ,pag.193. Nos duntaxat inſigniora quædam Scripturæ loca breuiter expendemus.

53 Deuteron.10. num.22. ait Dominus ad Moyſen: *in Septuaginta animabus deſcenderunt Patres tui in Ægyptum: & ecce nunc multiplicauit te Dominus Deus tuus,ſicut aſtra cæli.* Conſtat autem ex libr. Numerorum, c.1. nu 42. fuiſſe tunc numerum virorum duntaxat, (eorum ſcilicet, qui ſupergreſſi vigeſimum annum poterant ad bella procedere,) ſupra ſexcenta tria millia, & quingentos. Quid autem magis ridiculum, quàm tam innumerabilem multitudinem ſtellis comparari; ſi illæ non ſunt plures mille viginti duabus?

54 Geneſ.15.numer.5. *Dixit Deus ad Abraham: ſuſpice cælum, & numera ſtellas, ſi potes, & dixit ei; ſic erit ſemen tuum.* Nec huius loci vis poteſt eneruari trita illa explicatione, Deum locutum eſſe ex ſenſu, & exiſtimatione vulgi; agebat enim cum Abrahamo, qui iam tunc erat peritiſſimus Aſtrologiæ, quam didicerat à Chaldæis; apud quos natus, & educatus fuerat, homines, conceſſu omniũ,eius ſcientiæ facilè principes. Nec valet interpretatio Lyrani, & ſancti Thomæ, exiſtimantium; Abrahami poſteros ſtellis comparari, quantum ad iuſtos attinet; arenæ autem maris, propter improbos.Nam expreſsè Apoſt.ait ad 55
Hebræ.11. numer.12. *Tanquam ſidera cæli in multitudinem*, (vbi aduertis, comparationem fieri non in meritis, ſed in numero,) *& ſicut arena, quæ eſt ad oram maris innumerabilis.* Eodem itaque ſpectat vtraque ſimilitudo, vt Dauí 3.num.36. *Pollicens, quòd multiplicares ſemen eorum, ſicut ſtellas cæli, & ſicut arenam,quæ eſt in littore maris.* Ierem.33.numer.22. *Sicut enumerari non poſſunt ſtellæ cæli, & metiri arena maris; ſic multiplicabo ſemen Dauid.* Quare 56
ſicut eſt Deo maximè proprium arenæ minutiſſima granula ad calculos ſubducere.Eccleſ.1.numer.2. *Arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies ſæculi quis dinumerauit?* Sic etiam pertinet ad eandem ſapientiam infinitam,ſtellarum inerrantium numerum recenſere.Pſalm.146.numer.4. *Qui numerat multitudinem ſtellarum.* Niniue igitur 57
fraudandi,rapiendique auidiſſima innumerabiles, & exquiſitas conficiendæ pecuniæ artes exercebat. Vide, quæ adnotaui ad illa verba,cap.3. numer.1. *Vniuerſa mendacij,&c.* Id ipſum exprobrat Ezech.cap.28.num.4.Principi Tyri. *In negotiatione tua,*&c. Fieri enim non poteſt, vt nimia acquirendi libido flagitiis careat.Eccleſ.11. num.10 *Fili,ne in multis ſint actus tui,* ideſt, ne multis negotiationibus di-

ſtraharis,vt diteſcas; cauſámque ſubiungit; *& ſi diues fueris, non eris immunis à delicto.* 1. Timoth.6.num.9. *Qui volunt diuites fieri*, &c. Contrà verò Regius Propheta propterea ait, ſe expeditè vacare poſſe diuinis laudibus celebrandis, quoniam à negotiationibus abhorrebat. Pſalm.70.nu. 15. *Quoniam non cognoui litteraturam* (LXX. Chryſoſtom. Arnobius, & Auguſt. *Negotiationes*. Pagnin. & Vatabl. *Numeros. Porque no ſe de trampas, ni de libros de quenta*) *introibo in potentias Domini: Domine memorabor iuſtitiæ tuæ ſolius.*

Bruchus expanſus eſt, & auolauit.

58 SEd malè parta, malè dilabentur. Iſtæ diuitiæ erunt quaſi bruchus, qui terram præ multitudine operit, ſed momento auolat, ac penitùs euaneſcit. Videtur enim Propheta libenter vſurpare bruchi ſimilitudinem, quam tam breui interuallo tertiò iam inculcat.

NVMERVS XVII.

Custodes tui quaſi locustæ, & paruuli tui quaſi locustæ locuſtarum; quæ conſidunt in ſepibus in die frigoris; ſol ortus eſt, & auolauerunt, & non eſt cognitus locus earum, vbi fuerint.

59 ECce iam quartò egregiam ex locuſtis ſimilitudinem trahit: Principes enim, ac duces vocat locuſtis ſimiles, gregarios verò milites, quaſi genimina locuſtarum. Solent verò hæ beſtiolæ, vt omnes expoſitores obſeruant, præ frigore, roréque nocturno, in ſepibus obtorpeſcere: exorto verò ſole, ita omnes ſimul repentè aliis excuſſis auolare: vt, vbi fuerint, quemve locum occupauerint, dignoſci minimè poſſit; perinde itaque eſt, ac ſi dicat Propheta. Innumerabiles tibi copias ad arcendam calamitatem contraxiſti; quæ ita erant conſtipatæ, vt ſolent eſſe locuſtæ intempeſta nocte fruticibus inſidentes. Verùm ex tanta, támque ſuperba ducum, & militum frequentia, aliis occiſis, aliis in ſeruitutem abductis, ne veſtigium quidem vllum relinquetur.

NVMERVS XVIII.

Dormitauerunt paſtores tui, Rex Aſſur.

PRincipes nō modò in ſacro ſermone, ſed etiam apud Scriptores profanos, paſtores appellantur; cuius rei cauſas, & exempla, quia eruditè congerit Sotomayor to.1. in Cantica, c.1.pag.212. iis memorandis ſuperſedebo. Obſeruat verò Maldonat. Matth.2.num.6. verbum *maſſal*, ideſt, dominari, cùm de Chriſto agitur, appoſitè exponi, *pimanin*, paſcere, quia videlicet ſignificabatur, fore, vt Chriſtus non in virga ferrea, ſed in benigni paſtoris baculo oues proprias gubernaret. Lege Riberam Michææ 5. num.63. & Zach.11.num.6. 60

Quia verò dormire, ſeu dormitare 61
duo ſignificat. Primum eſt, extingui, ſiue necari. Ezechiel.32.num.19. *Deſcende, & dormi cum incircumciſis: in medio interfectorum gladio cadent:* n.21. *Dormierunt incircumciſi interfecti gladio.* Pſal.75.num.7. *Dormitauerunt, qui aſcenderunt equos.* Lege Maldon. Matt. 9.nu.24. apud quem Matth.25. nu.5. verba illa, *dormitauerunt omnes, & dormierunt,*

mierunt, Hilarius, Chryſoſt. Baſil. & Auguſt. interpretantur, omnes virgines fuiſſe mortuas.

62 Altera huius verbi ſignificatio eſt, inertiæ ſomno opprimi, excæcari, nihil in poſterum prouidere. Exempla congerit Ioannes Fernandez, verbo, *dormire*, num. 5. & 6.

Vtraque explicatio aptè quadrat præſenti loco: duces enim, & optimates Regis Aſſyriorum exturbati ſunt præ formidine de mentis ſanitate; & perinde ac multo vino ebrij, altóque veterno conſopiti, nullum euadendi periculi conſilium capere potuerunt. Vide cap. 2. numer. 3. *Agitatores conſopiti ſunt*. Hanc cæcitatem, inopiámque conſilij conſequuta eſt miſerrima clades, & ſanguinaria omnium cædes, quæ erat altera huius verbi ſignificatio.

Sepelientur Principes tui.

63 EAdem eſt ſententia cum ſuperiore, diuerſis explicata verbis. Sic ſæpe loquitur Latinus Poëta. 2. Æneid.

Inuadunt vrbem ſomno, vinóque ſepultam.

Et libr. 3.

Nam ſimul expletus dapibus, vinóque ſepultus.

Latitauit populus tuus in montibus, & non eſt, qui congreget.

PAſtoribus metu perculſis, aut etiã interfectis, quid reliquum eſt, niſi vt præcipiti fuga oues diſpergantur? Zachar. 13. nu. 7. & Matth. 26. num. 31. Exanimatis ducibus, diffugient milites, ſe ſe abdent in vaſtas ſolitudines, vagabuntur ſine duce, & in quærentium mucrones incurrent.

NVMERVS XIX.

Non eſt obſcura contritio tua, peſſima eſt plaga tua.

ADEO luculẽtum erit vulnus, vt & omnem curationem reſpuat, & pateat vniuerſo orbi. Vide Ierem. 14. numer. 17. & cap. 30. num. 12. 64

Omnes, qui audierunt auditionem tuam, compreſſerunt manum ſuper te.

ACerbiſſimum eſt infortunij genus videre cæteros de tua calamitate gratulantes; vrit calamitoſum, intueri alios, in ſuis gemitibus, & lacrymis applaudentes. Atqui Niniue tam vehemens ſibi conflauerat omnium Gentium odium, vt nuncium tantæ vaſtitatis gratulatione, & plauſibus exciperent.

Fuit hoc vulgare apud Veteres, vt 65 rem ſibi eſſe periucundam, ſtrepitu manibus edito declararent. Hinc celebris illa ſcenicorum ludorum clauſula: *valete, & plaudite*. Hinc illud Ouid. 4. Triſtium, Elegia 2. *Quaque ibis, manibus circum plaudere tuorum.* Sed agè; hanc ipſam conſuetudinem Scripturæ teſtimoniis illuſtremus. 4. Reg. 11. num. 12. *Fecerúntque eum Regem, & plaudentes manu dixerunt, viuat Rex.* Pſalm. 46. num. 1. *Omnes gentes plaudite manibus.* Pſal. 97. numer. 8. *Flumina plaudent manu.* Ezechiel. 21. num. 17. inducit Propheta Deum applaudentem ſibi, quòd meritum de ſceleratis ſupplicium ſumat. *Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam.*

Gaudium verò perceptum ex inimici ruina ſic etiam explicat Eccleſiaſticus, cap. 12. num. 19. *Caput ſuum mouebit,* 66

mouebit, & plaudet manu. Et Ierem. Threnorum 2. numer. 15. *Plauſerunt ſuper te manibus omnes tranſeuntes per viam; ſibilauerunt, & mouerunt caput ſuum.* Ezechiel.22.numer.13. *Ecce comploſi manus meas ſuper auaritiam tuam.* Et cap.25.numer.6. *Pro eo, quòd plauſiſti manu,*&c.

67 Iam ergo liquet ſententia; quocumque perlatus fuerit nuncius de tua vaſtitate propter ardens in tuam inſolentiam, crudelitatem, & auaritiam odium, mirifico plauſu celebrabitur. Auditionem autem in Scriptura idem eſſe, ac nuncium, ſiue famam, conſtat Habacuc 3. numer. 2. Ierem.10.numer.22.& Iob 37.num.2. Vbi probat Pineda, non ſolere dici, niſi de re famoſa, atque terrifica.

Quia ſuper quem non tranſiit malitia tua ſemper?

CAuſam reddit communis huius applauſus, gratulationíſque de excidio Niniues; quis enim eſt vſpiam Gentium, quem non afflixeris? Quæ Prouincia tam remota; quam non rapinis, & ſanguine funeſtaueris? Proprietatem verbi *tranſire* fusè explicaui, cap.1.n.12.& 15. ſanguinariam verò Niniues crudelitatem toto hoc vaticinio proſecutus, & deteſtatus eſt Propheta. 68

IN

IN MALACHIAM PROPHETAM COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES:

AVCTORE P. AVGVSTINO DE QVIROS è Societate IESV.

ARGVMENTVM.

1 ACRITER inuehitur in Sacerdotes, qui officij ſui, & dignitatis prorſus obliti, non ſolum vitia ipſi conceperant, ſed ea etiam peſſimo publico in ſuos populares infuderant: ſeuerè denuntiat, indignos Sacerdotes vnà cum pollutis ſuis ſacrificiis abiiciendos eſſe à Deo, nouúmque Sacerdotium excitandum, & mundiſſimam ſibi vbique terrarum hoſtiam offerendam. Denique de Chriſti Precurſore Ioanne, de primo Saluatoris aduentu, de Elia item, & extremo iudicij die apertè vaticinatur.

NVMERVS I.

Onus verbi Domini.

2 VOX *maſà* ducta à verbo *naſà*, ideſt, ferre, ſuſtinere, portare, non eſt dubium, quin propriè ſignificet pondus: transfertur tamen ad ſignificandum acerbum, infauſtum & calamitoſum vaticinium. Hinc terrores illi apud Iſa. *Onus Babylonis, onus Moab, onus Damaſci.* Hinc oracula Nahum, & Habacuc minarum plena hoc titulo prænotantur. Hinc locus ille difficilis Ieremiæ 23. à num. 33. quem expoſui initio commentariorum in Nahum, vnde petenda ſunt, quæ faciunt ad huius vocis intelligentiam.

Ad Iſraël.

OBſeruat Hieronymus, nomen *Iſraël* poſt captiuitatem Babylonicam, complecti etiam duas Tribus Iuda, & Beniamin. Hoc ipſum adnotarunt Toletus, & Maldon. ad illa verba Lucæ 1. num. 32. *Et regnabit in domo Iacob in æternum.* Cur autem Iacob appellatus fuerit Iſraël, accuratè diſputat Perer. tom. 4. in Gen. cap. 32. num 46. 3

In manu.

4 MAnus in Scriptura potentiam, efficaciámque ſignificat, quia ſcilicet manu ſolemus vires exercere, potentiam oſtentare. 3. Regum 18. nu.46. *Et manus Domini facta eſt ſuper Eliam*; hoc eſt, Deus illum ſua potentia roborauit. Actuum.13.n.11. *Ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus.* Exod.8.num.3. *Ecce manus mea erit ſuper agros tuos.* Lucæ 1.n.66. *Etenim manus Domini erat cum illo*; id eſt, reſplendebat in eo Diuina omnipotentia.

5 Inde ducta metaphora ſignificat *manus* ſpiritũ Prophetiæ. Primò, quia impetu quodam, mirabilíque energia in homines irruit, vt loquitur Scriptura Ezech.11.num.5. Secundò quia cùm homulus corpore incluſus ſupra omnem naturæ captum, euentus poſt ſecula longa futuros, & perſpicuè intuetur, & certò denuntiat, ibi vel maximè Diuina omnipotentia reſplendet. 4. Reg.3.n.15. *Facta eſt ſuper eum manus Domini, & ait: hæc dicit Dominus.* Vnus Ezechiel abundè nobis exempla ſuppeditat, cap.1.num.3. c.3. num.22. cap.37. num.1. & c 40. n.1. Vide Villalpandum tom.2. lib.3. c.3. & Lorinum Actor.4. num.30.

6 Itaque *in manu* idem eſt, atque in ſpiritu Prophetico, in impulſu, afflatúque diuino. Sic Aggæi 1. n.1. Ioſue 22. num.9. & 3. Reg.16. nu.7. Quod obſeruat Figueirus, germanis Diuini Verbi præconibus verbum ipſum fieri in manu, non in lingua, quia manu potiùs, quàm lingua, ideſt, opere, & exemplo, debent prophetare; parum ſolidum eſt, & vulgari concioni magis, quàm graui Scripturæ explicationi accommodatum.

Malachiæ.

7 HEbraicè, *Malachi*, vt aduertunt omnes, & adnotauit Auguſt. lib. 20. de Ciuitat. cap.25. idem eſt, atque *Angelus*, ſiue *Nuntius*. Vim Hebraicæ vocis expreſſerunt L X X. qui ita reddiderunt, *in manu Angeli eius*: atque ex hac verſione L X X. anſam arripuit Origenes prolabendi in eum errorem, quem illi Hieronymus in Commentariis impingit: exiſtimauit enim, Malachiam non hominem, ſed verum fuiſſe Angelum, humana tamen ſpecie indutum. Refellunt hunc errorem Sixtus Senenſis lib.5. Bibliothecæ annotat. 262. & Vazquez tom.2. in 1.
part. diſput.184 c.1. Epiphanius qui- 8
dem in libello de vita Prophetarum ſcribit, Malachiam ob præſtantem formam, moréſque ſuauiſſimos, Angelum appellatum. Dorotheus in Synopſi tradit, quoties aliquid prophetabat, Angelum adſpectabilem illi apparuiſſe. Feuardentius in lib.4. Irenæi c.32. & Ribera hic, ducti auctoritate Hieronymi, & Auguſtini, Eſdram fuiſſe exiſtimant, ſed eum, ob memoratas cauſas duo nomina ſortitum. Solere autem in Scriptura nomina rebus mirificè cógruere, prolatis exemplis illuſtrat Cantapetrenſis lib.2. Hypotypoſeon, c.1. Floruiſſe verò Malachiam Prophetarum vltimum poſt reditum ex captiuitate Babylonica, templúmque inſtauratum, eruditè probat Riber. prælud.2. num.7. & 24.

NVMERVS II.

Dilexi vos, dicit Dominus, & dixiſtis: in quo dilexiſti nos?

QVò exret apertiùs illorum impietas ingratitudine, & impudentia roborata, ſua erga populum illum beneficia commemorat Deus: ſed præcipuè intendit digitum ad fontem, vnde illa profluxerunt, omnium enim donorum, omniúmque gratiarum origo eſt Diuina dilectio: 9

dilectio:illud etiam excellentiſſimum Incarnationis donum, quo cætera obſcurantur, & tanquam ſtellæ luce ſolis offunduntur, ex eodem fonte fluxit. Ioannis 3.num.16. *Sic Deus dilexit mũdum, vt Filium ſuum vnigenitum daret*. Ad Galat.2.n.20. *Qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me.* Apoc.1. num.5. *Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.*

10 Subeſt itaque hîc ſignificantiſſima reticentia: ac ſi iuſtiſſimus dolor ex illorum ingratitudine conceptus, Dei vocem erumpentem incluſerit. Ita enim conqueſturus videbatur: ſemper ſum vos ardentiſſimo amore complexus; vos autem ingrati, & rebelles, tantùm abeſt, vt amorem amore rependatis, vt meam potiùs maieſtatem omni ſcelere violetis: itaque non ſolùm non compenſatis mea beneficia veſtris obſequiis; verùm tanquã brutæ animantes, ne agnoſcitis quidem ipſa beneficia, imò verò impudenter contenditis, vt meam erga vos dilectionem, innumeris iam proditam beneficiis, aliquo rurſus inſigni probem argumento.

Nonne frater erat Eſau Iacob, dicit Dominus; & dilexi Iacob, Eſau autem odio habui?

11 NEque verò recuſo conditionem, imò perſpicuè conuincam, amorem meum illuſtribus teſtatum eſſe beneficiis. Nam in primis ius primogenituræ naturaliter debitum Eſau, transtuli ad Iacob: vos verò, hoc eſt, progeniem, poſteritatémque Iacob, multò potentiores, & nobiliores effeci, vſque adeò, vt poſteri Eſau vobis deſeruire cogerẽtur. Deinde, cùm fratres eſſent Iacob, & Eſau vterini, atque gemelli, nullis diſpares meritis, niſi quòd Eſau, quia primogenitus erat, præferendus hoc nomine videbatur: ego tamen nullis laceſſitus meritis, gratuita mea dilectione Iacob elegi, cui amplam poſſeſſionem, agros vberrimos, terram denique lacte, & melle manantem attribuerem: Eſau verò reieci, & in ſaxeta aſpera, ſterilia, montoſaque contruſi, eáque tradidi hoſtibus diripienda, ac funditus deuaſtanda. Hoc videlicèt eſt, quod ſubdit.

NVMERVS III.

Et poſui montes eius in ſolitudinem, & hæreditatem eius in dracones deſerti.

HABITANT quidem Idumæi 12
in monte Seir, Geneſ.36.n.8. Deuter.2.num.4.& Ioſue 24. num.4. *in ſciſſuris petrarum*, Abdiæ num.3. illorum tamen vrbes vaſtatæ, atque deſertæ à draconibus incolentur. Iſaiæ 34. num.13. *Erit cubile draconum.* Hieremiæ 10. num.22. *Vt ponat ciuitates Iuda ſolitudinem, & habitaculum draconum*: & cap.51.num.37. *erit Babylon in tumulos, habitatio draconum.*

Perexpedita foret horum verſuum 13
explicatio, niſi Apoſtolus Paulus ſubtiliter diſſerens de altiſſimo, & prorſus inperueſtigabili electionis diuinæ conſilio, hæc Malachiæ verba citauiſſet. Sic enim ait ad Roman.9.nu.11. [Cùm enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mali (vt ſecundum electionem propoſitum Dei maneret) non ex operibns, ſed ex vacante dictum eſt ei: quia maior ſeruiet minori: ſicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.] Hæc itaque Apoſtoli verba locum alioqui per ſe facilem, obſcurum, & difficilem reddiderunt: nam ſi (vt acriter contendit Ribera (in ſenſu hiſtorico intelligendus eſt Propheta de prædeſtinatione Iacob, & poſterorum

eius, non ſecundum carnem, ſed ſecundum fidem: itémque de reprobatione Eſau, poſteritatiſque illius mores parentis expreſſuræ: quorſum attinebat ad huiuſce rei comprobationem ſignum illud edere. *Et poſui montes eius in ſolitudinem*? Quid commune habet cum reprobatione regio ſylueſtris, & montoſa? aut quid contrà fertilis, & amæna cum prædeſtinatione? Nulla enim hic mentio de circumciſione, de lege, de prophetis, de templo, de ſacrificiis, quibus Iſraëlitæ, vel maximè excellebant Idumæis, quæque viam compendiariam ad æternam ſalutem muniebant. Si verò totum, quod hîc continetur, temporale eſt; quorſum hoc teſtimonium allegat Paulus, vbi ſolertiſſimè de arcano electionis Diuinæ propoſito diſputabat?

14 Ego exiſtimo, ſenſum hiſtoricum, & literalem Malachiæ eſſe eum, quem paulò antè breuiter perſtrinxi: & huius ſententiæ cauſas ſatis probabiles afferre poſſe mihi videor. Primò, nam in altero etiã teſtimonio, quod vſurpat Apoſtolus, manifeſtum eſt, non agi ſecũdum hiſtoriam de Diuina electione Iacob ad vitam æternam, ſed de eminentia eius ſuper fratrem ſuum maiorem, & ſuper totam poſteritatem Eſau. Sic enim legimus oraculum diuinitus editum Rebeccæ, quæ de pugna infantium in vtero querebatur. Geneſ. 25. n. 23. *Duæ gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur: populuſq́; populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori.* Quis non videat hîc nihil de electione, aut reprobatione contineri? Sed tantùm prædici, duos ex Rebecca filios naſcituros, ſatores duorum populorum, qui diuiſi quidem ſedibus, moribus autem, & ſtudiis diſſidentes, acerrimè inter ſe confligerent, donec impleretur, quod legimus 2. Reg. 8. num. 14. *& facta eſt vniuerſa Idumæa ſeruiens Dauid.*

Secundò, hoc ipſum conſtat in teſtimonio Malachiæ: declarat enim Deus amorem ſuum erga Iacob, quòd terram illi fertilem ſtabilémque ſedem attribuerit: odium verò in Eſau, cui dedit regionem ſterilem, & incultam, & ab hoſtibus penitus deuaſtandam: & certè contextum ipſum Prophetæ attentius intuenti liquidò conſtabit, totum ad bona temporalia referri. Quæ, vt obſeruat Hieronymus epiſt. 129. ad Dardanum, in vetere Teſtamento, vt plurimùm promittebantur; ſpiritualia verò vix niſi horum integumentis inuoluta. 15

Quomodò ergo citat Apoſtolus hæc verba? Pernotuit illi ex diuina reuelatione altior, & ſublimior huius loci intelligentia, ſpiritualis videlicet, & allegorica, & temporaria illa electione, & reprobatione figurata. Teſtem locupletiſſimum Hieronymum laudo, cuius hæc ſunt verba in Commentario. [Quem locum Apoſtolus Paulus myſtica diſputatione euentilans, ſcribit ad Roman. &c.] Duci verò efficaciſſimum, & validiſſimum argumentum ad ſtabilienda fidei dogmata ex ſenſu ſpirituali, vbi conſtiterit illum ab Spiritu ſancto fuiſſe intentum, probaui diſputatione de hac re; & probant eruditè Vazquez 1. p. diſput. 17. cap. 5. Riber. in cap. 1. ad Hebr. num. 54. & Pererius tom. 4. in Geneſ. cap. 25. num 49. 16

Addo etiam; quamuis daremus, hæc duo teſtimonia in ſenſu duntaxat hiſtorico à nobis explicato, ab Apoſtolo citari; mirificè tamen ſcopo illius epiſtolæ ad Roman. deſeruirent. Propoſitum erat Paulo inſignem quemdam errorem Iudæorum refutare, eorúmque arrogantiam deprimere; arbitrantur enim ſe, quòd eſſent filij Abrahæ ſecundum carnem, diuinarum promiſſionum ſolos eſſe debere participes: Gentes verò ab Euangelica 17

gratia

gratia prorſus excludendas. Paulus igitur probat, diuinas promiſſiones datas Abrahæ non pertinere ad filios eius ſecundum carnem, ſed ſecundum fidem, & ſpiritum. Quàm autem ſit nullius momenti in conſpectu Dei carnalis origo, cùm exemplo Iſaac, & Iſmaëlis; tum verò Iacob, & Eſau euidentiſſimè demonſtrat. Nam cùm eſſent eiſdẽ parentibus orti, eodémque partu editi, quin etiã maior natu eſſet Eſau, dictum tamen eſt ex ſola voluntate vocantis: *Maior ſeruiet minori: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.* Non igitur ad participandas promiſſiones Dei ſatis eſt ſemẽ eſſe Abrahæ ſecundum carnem, ſed oportet ſemen eſſe ſecundum electionem, quæ quidem non contingit homini propter eius merita; vt videre eſt in Iacob, qui ante ortum, cùm nihil meruiſſet, ad temporaria bona electus eſt, poſthabito & reiecto Eſau. Diſputant accuratè ſuper iſtum locum Tolet. ad Roman. 9. not. 18. Per. to. 4. in Geneſ. cap. 25. diſputat. 4. & 6. Vazquez tom. 1. in 1. part. d. 95. c. 8.

NVMERVS IV.

Quòd ſi dixerit Idumæa: deſtructi ſumus, ſed reuertentes ædificabimus, quæ deſtructa ſunt: hæc dicit Dominus exercituum: iſti ædificabunt, & ego deſtruam.

18 ESAV appellatus eſt Edom, id eſt, rufus Geneſ. 25. n. 30. *Da mihi de coctione hac rufa, quia oppidò laſſus ſum. Quam ob cauſam vocatum eſt nomen eius Edom.* Scilicet à turpi facinore nomen traxit; quia videlicet illo rubro condimento ineſcatus, tam vili pretio vendidit primogenita. Ab eo mons Seir dictus eſt Edom. LXX. verò, vt obſeruat Hieronymus in cap. 5. Oſeæ, & Rib. ibi numer. 5. Hebraica nomina Græco ſermone declinantes, Edom interpretantur *Idumæam.* Porrò turbulentum, ac ſeditioſum Idumæorum ingenium, ferinóſque, ac barbaros mores, Ioſephum auctorem laudans, perſequitur Pererius, Geneſ. 27. numer. 96. Quando verò fuerint Idumæi funditus exciſi, & ad internecionem vſque deleti, accuratè diſputat hîc Ribera.

Senſus itaque planiſſimus eſt: forte 19
taſſe ſibi perſuadebunt Idumæi, non fixo, & abſoluto Dei decreto, ſed fortunæ temeritate, ancipitéque bellorum euentu vrbes ſuas fuiſſe vaſtatas à Chaldæis: ſperabúntque aliquando conuerſa Martis viciſſitudine, ſe eas rurſus inſtauraturos: errant omnino cæci, & amentes. Deus ipſe, exigentibus eorum flagitiis vrbes excidit: & ſi quando eas conentur reficere, eorum conatus ad nihilum recident. Eccleſ. 34. numer. 28. [Vnus ædificans, & vnus deſtruens: quid prodeſt illis, niſi labor?] Præſertim cùm vaſtator eſt ipſe Deus, quo non dicam deſtruente, ſed vel auxilium denegante, nunquam conſurget ædificium, Pſal. 126. numer. 1.

Et vocabuntur termini impietatis, & populus, cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.

QVi tantam, támque diuturnam 20
vaſtitatem prætericns aſpexerit, certiſſimis argumentis diuinam vltionem agnoſcet, terrámque iſtam impiam, & execrandam, eiúſque incolas ob deteſtanda flagitia Deo vehemẽter infenſos animaduertet; prorumpet admirabundus in ea verba Deuteron. 29. num. 24. *Quare ſic fecit Dominus terræ huic? Quæ eſt hæc ira furoris eius immenſa?* 3. Reg. 9. n. 8. *Omnis,*

qui tranſierit per eam, ſtupebit, & ſibilabit. Ierem. 22. num. 8. *Dicet vnuſquiſque proximo ſuo: quare fecit Dominus ſic ciuitati huic grandi?*

NVMERVS V.

Et oculi veſtri videbunt.

21 SVSPENSA videtur oratio, cùm non explicet Propheta, quidnam illud ſit, quod ſub oculorum aſpectum aliquando cadet; ſed id ſupplendum eſt ex frequenti Scripturæ vſu, in qua *videre* abſolutè poſitum per Apoſiopeſin, eſt gratiſſimum, deſideratiſſimúmque ſpectaculum oculis haurire: id verò in præſenti eſt hoſtium crudeliſſimorum vindicta, & extrema deſolatio, Pſalm. 34. numer. 21. *Et dilatauerunt ſuper me os ſuum; dixerunt: euge, euge, viderunt oculi noſtri.* Pſal. 53. num. 9. *Et ſuper inimicos meos deſpexit oculus meus.* Regia ita exprimit Hebraica: *& in inimicis meis vidit oculus meus.* Subaudit Chaldæus, & Geneb. *Vindictam,* quam exſpectabam. Abdiæ, num. 12. *Et non deſpicies in die fratris tui* Hebraicè. *Non videbis:* quod ſtatim explicatiùs, *non lætaberis.* Et Micheæ 4. num. 12. *Aſpiciat in Sion oculus noſter.* Vatab. *Mala ſcilicet, quæ optamus, cum voluptate ſpectemus.*

22 Quatenus verò liceat perſpecta ruina inimicorum exultare, cùm id expreſsè prohibeatur Prouerb. 24. n. 17. & Eccleſiaſt. 8. num. 8. quam culpam à ſe auertit Iob, cap. 31. num. 29. tractat accuratè Ribera Apocal. 6. n. 41. & Pineda Iob 22. verſ. 11. Summa eſt: *lætabitur quidem iuſtus, cùm viderit vindictam,* Pſalm. 57. numer. 11. ſed Dei gloriam expetens, non afflictis inſultans. ſed ex zelo Diuinæ iuſtitiæ, non ex affectu priuatæ vindictæ.

Et vos dicetis: magnificetur Dominus ſuper terminum Iſraël.

CVm Idumæam vaſtatam, ac deſertam videritis, Deum laudibus extolletis ſummis; qui Iſraëlitarum terminos propagauit: Idumæis verò proſtratis, ne ſe erigendi quidem, nedum ruinas inſtaurandi, copiam fecit. *Magnificare* autem in ſacra Scriptura eſt, Diuinas laudes pro acceptis beneficiis eximiè decantare. Vide Maldon. Luc. 1. num. 46. 23

NVMERVS VI.

Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo Pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? dicit Dominus exercituum.

ACERRIME iam inuehitur in vitia Sacerdotum, qui contrà, quàm par erat, abiecerant timorem Domini, honorem violauerant. Vrget eos vehementiſſima interrogatione, quæ non tam ſciſcitandi, quàm premendi, & inſtandi cauſa aſſumitur.

Et quidem, natura ipſa duce, filij 24
parentibus honorem deferunt; eſt hæc in animis inſculpta lex. Naturæ ſecutus inſtinctum grauiter dixit Ariſt. 8. Ethic. cap. 13. neque Diis, neque Parentibus parem vnquam poſſe referri gratiam. Innatam legem confirmat ſcripta. Exod. 20. num. 12. Deuter. 5. num. 16. *honora Patrem tuum.* Hebraicum verbum *Cabad,* quod hîc etiam ſubeſt, obſeruat Ar. Montan. ſignificantiſſimum eſſe; cui nullum Latinum pari ſententiæ pondere reſpondet; complectitur enim omnes cultus, orna

ornamenti, pietatis, amoris denique
rationes,& omnia officia,quæ ab ho-
mine quopiam in alterum ſibi cariſſi-
mum,benemerentiſſimum, & digniſ-
25 ſimum poſſunt expectari. Maldon.ve-
rò Matth.15. num. 4. probat ex ſacra
Scriptura, honorem iſtum non tam
in ſalutationibus, & officiis deferen-
dis, quàm in munerum oblatione
conſiſtere. Apoſtolus autem ad Epheſ.
6. num.2. vocat mandatum iſtud *pri-
mum in promiſſione*, quia ſcilicet pri-
mum eſt, cui Deus, dum legem pro-
mulgaret, illam promiſſionem adiun-
xit: *vt benè ſit tibi, & ſis longæuus ſu-*
26 *per terram.* Iam verò ſeruis nihil magis
proprium, quàm heros ſuos timore
ſimul, ac reuerentia proſequi. Appo-
ſitè hîc addiderunt LXX. *phobetheſe-
te*; *& ſeruus dominum ſuum timebit.* Ita
legit Caſſianus collat.11.cap.10.& 13.
& apertè indicat Latinus textus,
quando per redditionem infert: *& ſi
Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?*
Ad Epheſ. 6. num.5. *Serui obedite do-
minis carnalibus cum timore, & tremo-
re.* Neque verò tam hortatur Apoſto-
lus fideles ſeruos, vt ad dominorum
imperia tremant, ſupplicia paueant;
quàm vt Chriſtum ipſum in illis ex-
timeſcant. Vide ad Coloſſ. 3. nu-
mer.22.
27 Si ergo parenti debetur honor,do-
mino timor: quis vnquam extitit pa-
rens, qui cum Deo conferendus ſit?
Quis dominus, qui Dei dominium
æquare poſſit? Probat Lorinus Act. 1.
verſ. 7. Deum non tam parentem,
quàm *Patrimatrem* iure nominari. Vi-
de Iſa.49. num.15. Toletus verò Ioan.
13. notatione 17. accuratè diſputat
de Dei dominio: vbi illud obſeruat
ex Tertulliano aduerſus Hermoge-
nem; Deum toto cap. 1. Geneſ. con-
ditis etiam creaturis,nuſquam Domi-
num appellari, quaſi tales dedignare-
tur ſe habere ſeruos: at poſt creatio-
nem hominis, ſtatim c.2. non minùs,
quàm decies, Dominus Deus nomi-
natur.

Ad vos, ô Sacerdotes.

QVamuis Sacerdotes in ſacro ſer- 28
mone dicantur etiam Princi-
pes, vt probat Pineda Iob 1. verſ. 5.
n. 16. & c.12. verſ. 19. num.1. tamen
indubitatum eſt, hîc accipiendos eſſe
miniſtros illos templo conſecratos,
quorum initiationem, ac munia fusè
perſequitur Ribera lib. 3. de Templo
à capite 1. & Barradas, t. 2. lib. 3. à
cap.41.
Eorum flagitioſa vita, cùm ob ex- 29
cellentiorem dignitatem, tum verò
ob grauiſſimum populi ſcandalum,
acerbiorem reprehenſionem incurrit.
Leuitic.4. num.2. *Si Sacerdos, qui vn-
ctus eſt, peccauerit, delinquere faciens po-
pulum:* quia reuera ita eſt: dum præ-
ceps ipſe in flagitium ruit, ſuo labe- 30
factatum exemplo,in ſimilem ruinam
populum trahit. Sunt enim Sacerdo-
tes annuli Dei ſignatorij,qui quam in
ſe figuram ſuis moribus expreſſam
continent, eamdem,quaſi in molliſſi-
ma cera, populo imprimunt. Vide
Caſtr. Hierem.22. verſ.24. & Sixtum
lib. 5. Bibliothecæ notatione 258. ad
illud Sophoniæ 3. num. 4. *Sacerdotes* 31
eius polluerunt ſanctum. Tantùm refe-
ram formidandam illam Chryſoſto-
mi ſententiam, tom.3. hom.3. in c.1.
Actu. [Non temerè dico; ſed vt affe-
ctus ſum, ac ſentio: non arbitror in-
ter Sacerdotes multos eſſe, qui ſalui
fiant; ſed multò plures, qui pereant.]
Altè obſurduit, qui ad hoc fulmen
non expaueſcit.

Qui deſpicitis nomen meum.

S*Acerdotes Domini incenſum, & pa-* 32
*nes Dei ſui offerunt: & ideo ſancti
erũt Deo ſuo, & non polluent nomen eius.*

Leuitici

Leuitici 21.num.6. Quin potiùs illorum munus erat, ſcientiam habere *diſcernendi inter ſanctum, & prophanum; inter pollutum, & mundum.* Leuitici 10. num. 10. populúmque cohortari, & erudire, vt debitus Deo honor tribueretur. Illi verò tantùm abeſt, vt id facerent, vt potiùs diuinum honorem deſpicatui ducerent. Videlicet neque Deum diligebant, vt patrem; neque verebantur, vt Dominum; ac proinde nec timore, nec amore arcebantur à contemptu. Nemo enim contemnit, quem diligit, aut veretur.

Et dixiſtis: in quo deſpeximus nomen tuum?

33 PErpende, quò prorũpat, ſiue proiecta impudentia, ſiue cæca ignorantia: Deum arguentem ſceleris, coarguere mendacij, ore ferreo machinatur: nimirum *impius, cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit,* Prouerb. 18. n. 3. Rectè Greg. lib. 16. Moral. cap. 24. ad illud Iob 24. num. 13. *Ipſi fuerunt rebelles lumini.* [Elationis ſuæ ſcutum iaculis veritatis obiiciunt, ne ſalubriter in corde feriantur. Ex qua videlicet eorum ſuperbia agitur; vt quia nolunt facere, quæ cognoſcunt, nec cognoſcant iam bona, quæ faciant.] Et Cyprianus epiſtol. 3. *Ira Dei eſt, non intelligere delicta, ne ſequatur pœnitentia.*

NVMERVS VII.

Offertis ſuper altare meum panem pollutum.

34 ETſi ſunt, qui negent, menſam Propoſitionis appellari vnquam altare: magis tamen credo affirmanti Hieronymo, & probanti ex iſto loco. Sic & ipſum altare nominatur menſa Ezech. 41. n. 22. Vel ea ratione noſtrum altare ſacroſanctum adumbretur, in quo & Deo quotidie immaculatũ agnũ immolamus; ac veluti in lautiſſima mẽſa ſub ſpecie panis, & vini, eiuſdem agni corpore paſcimur, ſanguineq; potamur.

Quo ritu, quóve numero offerrentur illi panes, cur *faciales* nominentur, in quorum denique vſum cederent, ſuperſedeo dicere, & quia non eſt præſentis inſtituti, & quia exactè tractauerunt è noſtris Riber. libr. 2. de Templo, c. 10. Maldonatus Matth. 12. num. 4. Barradas tom. 2. lib. 3. cap. 20. Villalp. tom. 2. p. 2. cap. 56.

Tantùm exigit huius explicatio 35
loci, quid panis polluti nomine intelligatur: & lubens eo in communem Interpretum intelligentiam, vt panis pollutus dicatur Vulgaris, ac de medio ſumptus, non ritè confectus; vt lex ipſa, & vetuſta Maiorum traditio fieri iubebat. Quod autem addit Hie- 36
ronymus, & eum ſecuti expoſitores ferè omnes, panem debere ſeri, meti, moli, pinſi, coqui denique Sacerdotum manibus; nunquam adducar, vt credam; obſtat enim, quod legimus inter miniſteria Leuitarum 1. Paral. 9. n. 32. de filiis Caath. *Super panes erant propoſitionis, vt ſemper nouos per ſingula Sabbata præpararent.* Filios autẽ Caath Leuitis annumerari, conſtat Num. 3. num. 28. Ioſue 21. num. 5. & 10. 2. Paralipom. 20. num. 19.

Et dicitis, in quo polluimus te?

VIde rurſus petulantiam; vide cæcitatem; res erat aperta, quæ in oculos incurrebat, quæ manibus tenebatur, eos afferre panes pollutos, non ritè, atque ex ordine confectos: & nihilominus tam profanam ſocordiam, aut diſſimulant ſe videre, aut diuinis oculis nituntur quibuſdam quaſi præſtigiis illudere. Elegãter Eucherius 37

Eucherius Lugdun. in exhortatione ad plebem, falſò adſcripta Euſebio Emiſſeno, perpendens illud Chriſti Matthæi 23. num. 26. *Phariſæe cæce, munda priùs, quod intus eſt.* [Si ille cæcus dicitur; qui interiora non mundat, qui negligit exteriora, penè iam deſperatus, ac mortuus eſt.]

In eo, quod dicitis: menſa Domini deſpecta eſt.

38 DVo ſunt hîc notatione digna. Primum eſt, inexhauſta Dei benignitas, quæ tam procacem impudentiam, non modò ſuſtineat, ſed etiam reſponſione dignetur. Sic Cain impudentiſſimè obiectantem Geneſ. 4. num. 9. *Num cuſtos fratris mei ſum ego?* leniſſima interrogatione, *quid feciſti?* ad confitendum, ac deteſtandum, fratricidium inuitauit. Egregium ſanè Prælatis documentum.

39 Alterum eſt; qui contemptim tractat ea, quæ ſpectant ad diuinum cultum, is re vera Deum ipſum polluit, non re quidem ipſa, ſed hominum opinione. Contemptus ille non violat ſupereminentem Dei puritatem, ac ne minimam quidem illi in ſe ipſo labeculam aſpergit; aſt in hominum opinione quodammodò contaminat; ſibi enim perſuadent, deſpicatiſſimum, ac contemptiſſimum eſſe Numen illud, quod viliſſimis hoſtiis coli vident. Itaque illi Sacerdotes Deum polluebant, dum procaciter iactabant: non eſt tanti facienda menſa propoſitionis. Vulgò iam deſpicatui ducitur: ſatis eſt in ea offerri panes qualeſlibet de medio ſumptos.

NVMERVS VIII.

Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum eſt? Et ſi offeratis claudum, & languidum, nonne malum eſt?

SI Electiſſimas ſibi mactari victimas præceperat Deus, mēbris ſcilicet omnibus integras, & toto corpore ſanas, ac vegetas: 40
Sacerdotes contrà viliſſimas pecudes offerebant, cæcas nimirum, claudas, & morboſas.

Obſeruo in ſacro ſermone, exigi à Deo, vt hoſtia ſibi offerenda, immaculata deligatur: & minimè intelligendum eſt (quod putauit hîc Figuerius) eam requiri vnicolorem, ideſt, non variam, aut maculoſam. Impoſuit illi ſine dubio vox Latina, ſed apertè conuincitur ex Hebraica, cuius vim expendens Oleaſter, Geneſ. 6. ait. [*Tamim* eſt integer, perfectus, completus, ſuis omnibus numeris abſolutus.] Vulga- 41
tus reddere ſolet hanc vocem, cùm de ſacrificiis ſermo eſt: *immaculatum, vel abſque macula:* vt Leuitic. 14. num. 10. Exod 12. num. 5. Vbi non eſt intelligendum, agnum futurum omnino album, nullíſque alterius coloris notis diſtinctum, ſed integrum, omnibus ſuis conſtantem membris, nulla inſigni deformitate fœdatum. Perſpicuè id conſtat Leuitic. 21. numer. 17. *Homo de ſemine tuo, qui habuerit maculam, non offeret panes Deo ſuo.* Explicat continuò, quid nomine maculæ intelligat: *ſi cæcus fuerit, ſi claudus, &c.* Cap. 22. num. 21. vbi enucleatè præcipitur, quales futuræ ſint victimæ. *Immaculatum offeret, vt acceptabile ſit: omnis macula non erit in eo:* quid autem maculam dicat, ſtatim explicat. *Si cæcum fuerit, ſi fractum, ſi cicatricem habens, &c.*

Offer illud duci tuo, ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

42 MAldonatus, & Caſtro ad illa verba Hierem.22. n.30. *Scribe virum iſtum ſterilem*; probant, Regnum Iuda fuiſſe penitus extinctum in Iecoña, neque vnquam ampliùs inſtauratum. Certè nunquam fuit ad priſtinum ſplendorem, regiámque dignitatem reſtitutum; nam Sedechias eius patruus, qui illi ſucceſſit, abductus eſt & ipſe in Babylonem. Vide Prado Ezech.21.num.25.& 26. Salatiel verò Iecoñiæ filius in ipſa captiuitate Babylonica, ne Ducis quidem nomen obtinuit. Poſteà verò Zorobabel Dux appellatus eſt ab Aggæo, c.1. num.1. & quamuis ſoluta captiuitate, imperium, & gubernatio populi fuerit penes Pontifices, vt ex Ioſepho lib.11. Antiquit. cap. 4. colligit Ribera Zachar.3. nu.19. durarunt tamen Duces de femore Iuda, iuxta Iacobi vaticinium, vſque ad Chriſti aduentum. Vide Perer.& Delr.Geneſ.49.n.43.

43 Suſcipere faciem alicuius, eſt placidè, benignéque reſpicere, gratum, & placabilem ſe præbere, petita liberaliter impertire. Geneſ.19. n.21. *Suſcepi preces tuas*. Hebraicè, *Faciem tuam*. c.32. num.20. *Forſitan propitiabitur mihi*. Hebraicè, *Suſcipiet faciem meã*. 1.Reg.25. num.35. *Audiui vocem tuam, & honoraui* (Hebraicè, *ſuſcepi*) *faciem tuam*. Iob 42. num.8. *Iob ſeruus meus orabit pro vobis, faciem eius ſuſcipiam*. Thren.4. num.16. *Facies Sacerdotum non erubuerunt*. Hebraicè. *Non ſuſceperunt*, ideſt, non acquieuerunt precibus Sacerdotum.

Iam perſpicua eſt ſententia. Si offenſum Ducis animum muneribus placare conareris, num deterrimas de grege pecudes, morbidas, & oculis, aut membris captas illi dono mitteres? Nonne talibus donis irritares magis eius animum, quàm lenires?

NVMERVS IX.

Et nunc deprecamini vultum Dei, vt miſereatur veſtri (de manu enim veſtra factum eſt hoc) ſi quomodò ſuſcipiat facies veſtras: ait Dominus exercituum.

PLANE mihi perſuadeo, non eſſe hanc cohortationem ad agendam pœnitentiam, veniámque obtinendam, vt plerique interpretantur; ſed acrem, & amaram Sacerdotum irriſionem; ac proinde in ſenſu ironico verba intelligenda. 44

Adducor in hanc ſententiam. Primò, quia Hebraica vox *vehata*, cui reſpondet Latina *& nunc*, illatiua particula eſt, vt probat Maſſius Ioſue 1. verſ. 2. & aptiſſima ad ironiam exprimendam. Geneſ.3. nu.22. *Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt, ſciens bonum, & malum: nunc ergo, &c.* Hebraicè, *Vehata, & nunc.* Apud prophanos Scriptores obuia ſunt exempla, quale illud Satyrici.

I, nunc, & ventis animam committe, dolato
Confiſus ligno.

Secundò: id exigit ſeries ipſa contextus: ſic enim decurrit ſine vlla ſalebra: ducem tuum offenſum oblatis viliſſimis donis magis abalienares: i nunc, ſi placet, & deterrimis hoſtiis placa, & reconcilia tibi iratum Deum. 45

Tertiò: verba illa, *de manu enim veſtra factum eſt hoc*, planum habent ſenſum in hac explicatione: de manu veſtra non offeruntur Deo, niſi abiectiſſima animalia, & lege prohibita, clauda, cæca, aut alia inſigni deformitate fœdata, quæ ſi dono mittantur duci, ad iracundiam illum prouocarent.

Quartò:

46 Quartò: conſonat hoc innumeris Scripturæ locis, in quibus Deus amarulento ſarcaſmo ſolet peccatores irridere, eóſque in anguſtum deductos, quaſi per contemptum excitare ad auertendam plagam, iam iámque ceruicibus impendentem. Iſai. 21. n. 5. *Surgite Principes, arripite clypeum.* Nahum 2. nu. 1. *Conforta lumbos, robora virtutem valde.* Vide Lorinum Eccleſ. 11. verſ. 9.

Quintò denique: non præciditur filum ſeueræ huius obiurgationis, quam non iam ironicè, ſed apertè, & palàm ita connectit.

NVMERVS X.

Quis eſt in vobis, qui claudat oſtia: & incendat altare meum gratuitò?

47 Hic eſt vnus ex difficillimis huius Prophetæ locis. Difficultas in eo ſita eſt, quia Latinus ita diſcrepat ab Hebraico, ab Editione L X X. & Chaldæo Paraphraſte, vt vix poſſit in concordiam adduci. In illis certè conciliandis nullus interpretũ, quem viderim, laborauit: & quidem ex Hieronymi commentario conſtat, ipſius etiam ætate diſcrepare; ne ad recentium Iudæorum corruptelas confugiamus.

Si Latina verba duntaxat ſpectentur, perexpedita ſententia eſt, quæ Sacerdotum auaritiam coarguit: & eò magis culpandos oſtendit, quòd cùm de altari viuerent, res diuinas deſpicatiſſimè tractarent. Ita Ribera ſecutus Hieronymum, Cyrillum & Lyranum.

48 Sed Vatablus, Pagninus, Iſidorus Clarius, Arias Montanus, Palacius, & Figuerius, deſerta Vulgata, quam ſuſpicere, ac ſequi, aut ſaltem ad ſuam intelligentiam accommodare debuiſſent, Hebraicum textum interpretantur. Nec dubium eſt, quin grandior quidam ſenſus, Deo dignior, & contextui aptior conſurgat ex Hebræo: quod verbum è verbo ita exprimas. [Quis etiam in vobis, & claudet oſtia? & non incẽdetis altare meum fruſtrà? L X X. [Quia & in vobis claudentur oſtia: & non ſuccendetur altare meum gratis.] Chaldæus [Quis etiam hîc in vobis, vt claudat oſtia domus ſanctuarij mei, & ne offeratis ſuper altare meum ſacrificiũ abominabile?] Quibus verbis ſignificatur; ita Deum auerſari, ac deteſtari polluta illa ſacrificia, vt prorumpat in illas voces: ò quis mihi daret, ò vtinam quis reperiretur, qui templi valuas perpetuis repagulis obſeraret, ne vlli vnquam Sacerdoti aditus pateret: malo enim nulla prorſus ſacrificia, quàm polluta, & perperam factitata. Affine eſt illud Iſai. 1. n. 13. *Ne offeratis vltrà ſacrificium fruſtrà; incenſum abominatio eſt mihi.*

Diuerſitas omnis harum Editionum penè ex filo pendet. Si Latino 49
textui addita fuiſſet vnica negatio, quæ conſtanter in cæteris Editionibus reperitur, omnia adamuſſim conſonarent: nam vox illa *gratuitò*, cui Hebraicè ſubeſt *Hinam*, non eſt cur negocium faceſſat; nam & ſi fateor, interdum idem eſſe, ac ſine mercede. Geneſ. 29. num. 15. Numer. 11. nu. 5. Iſai. 52. num. 3. & 2. Regum. 24. nu. 24. frequentiùs tamen excludit meritum, & cauſam, & Latinè redditur ab interprete, *fruſtrà*, Iob. 1. num. 9. cap. 2. nu. 3. Prouerb. 1. num. 11. & 17. cap. 3. nu. 30. cap. 24. num 28. cap. 26. nu. 2. Ezechiel. 6. num. 10. & cap. 14. num. 23. Vertitur etiam, *ſine cauſa*. Iob 9. num. 17. & cap. 22. n. 6. Quem loquẽdi modum ad inquinatum Dei cultũ retulit Chriſtus, Matth. 15. n. 9. *Sine cauſa autẽ colunt me.*

Solet etiam Vulgatus interpretari vocem *Hinam*, *gratis*, in eamdem ſententiam; hoc eſt, ab re, fruſtrà, ſine cauſa. Pſal. 34. num. 7. Pſal. 108. num. 3.

Pſal.118.num.161.Iſa.52.nu.5. Quæ omnia valde illuſtrāt ſignificationem aduerbij *gratuitò*, conſentientem cum cæteris Editionibus.

50 Itaque ſi legeremus in noſtro textu, *& nō incendat altare meum gratuitò*, bellè omnia conſentirent; ſed quia vel apicem immutare, religio eſt, ſequatur, qui volet, planum Hieronymi ſenſum, vel excogitet conciliationem aliquam meliorem; nam, verum vt fatear, in ea, quæ mihi occurrit, nondum conquieſco. Ea eiuſmodi eſt. Secunda illa pars cum ſua interrogatione licèt duriuſculè, poſſet tamen in eumdem trahi ſenſum. Vtinam eſſet quis in vobis, qui clauderet fores tēpli; & cùm ego hoc exoptem, eſt adhuc, qui pergat immolare in altari meo fruſtrà, & ſine cauſa. *Et eſt, qui incendat altare meum gratuitò?*

Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum.

51 NOn eſt dubium, quin multò aptiùs cohæreāt iſta verba cum illo ſenſu, quem iuxta Hebraicum textum expoſuimus: cuperem æternum occludi Templi valuas: auerſor, ac deteſtor veſtra ſacrificia; *quia non eſt mihi voluntas in vobis.*

Et munus non ſuſcipiam de manu veſtra.

OBſeruat Hieronymus in cap. 4. Eccleſiaſtes, Iudæos in eo fuiſſe errore, vt ſibi perſuaderent; Deum ſe habere propitium, & placatum ſuis ſacrificiis, etiamſi illi, qui offerebant, flagitiis eſſent inquinati. Nec error hic inueteratus excuti illis vnquam potuit, & ſi ſæpe, ac palàm denunciauit Deus, quod vel Seneca naturæ inſtinctu aſſecutus eſt, teſte Lactantio li.6.c.25. *Non immolatione, & ſanguine multo colendus eſt Deus, ſed mente pura.*

Geneſ.4. num.4. priùs *reſpexit Dominus ad Abel, &c.* Expendit Delrius vim Hebraici verbi: *benignè, & gratanter ſibi complacuit.* Tertull. *Acceptò tulit.* Symmach. *Delectatus eſt:* deinde, *ad munera eius:* nimirùm virtutes, quibus fulgebat animus, acceptiſſima fecerunt munera. Ad Hebr.11. num 4. *Fide plurimam hoſtiam Abel, &c.* Quid autem Deo præcipuè diſplicuit in Cain? LXX. nobis expreſſerunt ver- 52
ba, quibus Deus illum increpauit: *nònne ſi rectè offeras, non rectè autem diuidas, peccaſti?* Rectè quidem offert, qui Deo vero ſacrificium offert; non rectè autem diuidit, qui pecudes mactat Deo, cor autem, & animum mundo, & diabolo reſeruat. Egregiè colligit hinc Ambroſ. lib. 2. de Cain & Abel, cap.6. [Non ergo quantitas oblationis, ſed animus reddentis conſideratur, & affectus.]

Intonant hoc ſæpiſſimè Prophetę. 53
Iſa.1.num.11. *Quò mihi multitudinem victimarum veſtrarum:* num.13. *Incenſum abominatio eſt mihi:* cauſam reddit, num. 5. *Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.* cap.66. num 3. *Qui immolat bouem, quaſi qui interficiat virum.* Hierem.6. num 20. *Holocautomata veſtra non ſunt accepta.* Amos 5. num.21. *Odi, & proieci feſtiuitates veſtras.*

NVMERVS XI.

Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in Gentibus; & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum eſt nomen meū in Gentibus; dicit Dominus exercituum.

MIror Ariam Mōtanum virum 54
pium, & Catholicū, qui cùm interfuiſſet Tridentino, ibíq; videre

videre potuiſſet, exponi à Sacroſancta Synodo hoc tam illuſtre vaticinium de venerãdo Miſſæ ſacrificio: futiliſſimis tamen ductus coniecturis, tam apertum teſtimonium, ad neſcio quas detorſerit Gentilicas oblationes; quæ Iudaicarum comparatione mũdæ dicerentur. Inaudita, ac prorſus violenta (vt leuiſſimè dicam) explicatio, repugnans cõmuni Patrum intelligentiæ ab Eccleſiæ naſcentis exordio; & Hæreticis anſam præbens ad nouos errores deflectendi. Cui explicationi reclamitat Apoſtolus 1. Corinth. 10. num. 20. *Quæ immolant Gentes, dæmonÿs immolant, & non Deo.*

Sed coactam Montani, & abſurdas alias Hæreticorum expoſitiones validiſſimè confutant quatuor Theologi de noſtris, Franciſcus Turria tract. 2. de Euchariſ. cap. 34. Belarmin. lib. 1. de Miſſa cap. 10. Valent. tom. 4. diſput. 6. quæſt. 11. punct. 1. & Suarez tom. 3. in 3. p. d. 74. ſect. 1. qui orthodoxum ſenſum grauiſſimo Patrum teſtimonio fulciunt: quare illis citandis ſuperſedeo.

55 Tantùm perpẽdo, quàm aptè Propheta pollutis, atque adeò reprobatis Iudæorum ſacrificiis opponat ſacroſanctã, & intemeratam Euchariſtiam, àcceptiſſimam Deo, & eorum loco ſuccedentem.

Primò, *ab ortu* (inquit) *ſolis vſque ad Occaſum.* Olim vera religio, ritúſque ſacrificandi Deo, perauguſtis Iudææ terminis claudebantur. Pſal. 75. nu. 1. *notus in Iudæa Deus.* At tempore legis Gratiæ refixi ſunt hi cancelli: diuinus cultus longè, latéque diffuſus iiſdem, quibus ſolis curſus, finibus terminatur. Ad hoc fortaſſe vaticinium allu-

56 ſit Chriſtus Ioan. 4. num. 21. *Venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hieroſolymis adorabitis Patrem. Adorare* ibi, ſacrificare eſt; verè enim, ac propriè oblatione ſacrificÿ ſupremus cultus externæ latriæ continetur. Geneſ. 22. num. 5. *Poſtquàm adorauerimus, reuertemur ad vos*; id eſt, peracto ſacrificio. Act. 8. n. 27. *Venerat adorare in Hieruſalem.* Atque hæc erat quæſtio, quam Samaritana propoſuit Chriſto, vt conſtat ex Ioſepho l. 11. Antiq. c. 8. docebant enim Iudæi, in ſolo Templo Hieroſolymitano legitimè ſacrificari poſſe, Deut. 14. num. 23. & 1. Paral. 17. nu. 12. Contrà Samaritani, ſacrificandum eſſe contendebant in Templo, quod exſtruxerant in monte Garizim. Et certè ſi de nuda adoratione ſermo eſſet, flexo Deum venerari genu, vbique licuiſſet. Significauit ergo Chriſtus, ſuperuacaneam iam eſſe quæſtionem illam, abrogato priſtino ſacrificandi ritu, qui vt carnalibus hominibus accõmodatus, addictus erat loco: veniſſe iam tempus, quo vbique terrarum immaculata hoſtia, non in vmbra, aut typo, ſed in ſpiritu, & veritate, à veris adoratoribus erat offerenda.

Secundò, hoſtiæ illæ Iudaicæ, vt- 57
pote carnes mortuæ, erant cruore, ſanie, ac tabo ſordidatæ, ac proinde, ſiue in probatica piſcina, ſiue in luteribus, aut conchis, aquis priùs abluendæ. 2. Paral. 4. num. 6. At ſacroſanctæ Euchariſtiæ oblatio tota munda, ac puriſſima eſt: non modò non indiget abluentibus aquis, ſed ipſa potiùs corda purificat, & offerentium ſordes eluit animorum. Ac poterant illæ hoſtiæ, etiam ablutæ, rurſus maculari, ac pollui malitia miniſtrorum: vide ſuprà num. 7. At intemeratum Euchariſtiæ ſacrificium, quod vnum, & ſolum eſt verè mundum, nullius Sacerdotis ſordibus inquinari poteſt, cùm præcipuus Sacerdos ſit ipſe Chriſtus. Teſtatur hoc Cõcilium Trident. ſeſſ. 22. cap. 1. *Hæc quidem illa munda oblatio eſt, quæ nulla indignitate, aut malitia offerentium inquinari poteſt, &c.*

Tertiò: hoſtiæ illæ concrematæ 58

nidorem graueolétem,craſſum vaporem,cæcúmque fumum exhalabant:at cùm ſacrificatur hæc mūdiſſima oblatio,thura,& odores in aris,ac templis incenduntur , ex quibus afflatur mira ſuauitas.Vbi nos legimus, *ſacrificatur*, Hebraicè,*muctar,ſuffitur*. Regia,*ſuffumigatur*.L X X.*incenſum offertur*. Totidem verbis Pagninus. Cyprianus primo Teſtimoniorum. *Odores incenſi offeruntur*. Atque hos ſuauiſſimos odores præcipuè interpretor , orationes quæ ex Eccleſiæ ritu mundam hanc oblationem antecedunt , comitantur, & ſubſequuntur.Pſal.140.n.2.*Dirigatur oratio mea,ſicut incenſum in conſpectu tuo*. Apocal.5.num.8. *Habentes phialas aureas , plenas odoramentorum , quæ ſunt orationes ſanctorum*. Cap.8. num.3. *Et data ſunt illi incenſa multa , vt daret de orationibus ſanctorum*.

59 Quartò denique,Sacerdotes illi nō ſolùm Dei nomen ipſi deſpiciebant nu.6 ſed palàm etiā polluebāt,ac violabant:non re quidem ipſa,ſed hominum opinione ; vt expoſui,num.7. At hæc oblatio ſacroſancta ſummo honore afficit ; valdéq; illuſtrat Dei nomen:non ſemel dixiſſe contentus,iterum inculcat in hoc verſu,*magnum eſt nomen meum in gentibus*. Nimirùm ſibi meritò perſuadent gentes,ſuperexcellens,ſupereminens, ac planè diuinum eſſe numen illud , quod ſanctiſſima, mūdiſſima,ſuperexcellēti,ac planè diuina oblatione colitur. Cohæret mirificè,quod ſtatim ſubdit Propheta.

NVMERVS XII.

Et vos polluiſtis illud in eo, quod dicitis, menſa Domini contaminata eſt.

VOs contrà facitis, qui tantis à me obſtricti beneficiis, ingrati , ac rebelles polluitis nomen meum : re enim ipſa,non modò verbis , hominibus ſuadetis , contemptiſſimum eſſe numen illud,quod vos ipſi Sacerdotes , qui eius cultum curare deberetis, viliſſimis hoſtiis colendum eſſe denuntiatis.

Cùm explicarem verba illa num.7. 60
Offertis ſuper altare meum panem pollutum; altaris nomine menſam propoſitionis intelligendam eſſe exiſtimaui; nunc viciſſim nomine menſæ , altare intelligendū exiſtimo , in quo hoſtiæ incendebantur. Ibi cauſabantur Sacerdotes,menſam Domini deſpectam eſſe, vt ipſi laborem detrectarēt offerendi panes ritè,& ex præſcripto legis confectos & offerrent qualeslibet, de medio ſumptos. Hîc cauſantur,altare Domini contaminatum eſſe, vt claudas,cæcas, ac debiles hoſtias,ſine populi offenſione,aut ſuæ potiùs exiſtimationis iactura ſacrificēt. Solet ſordida quæſtus, lucellíq; cupiditas,cùm eos præſertim ſtimulat, quos maximè dedecet , honeſtam aliquam ſpeciem induere,qua turpitudinem velet; erubeſcit enim videri nuda. Sic auariſſimus ille Apoſtolus,cùm effuſo pretio- 61
ſiſſimo vnguēto , magnā ſibi prædam extortam è faucibus videret, indignè tulit Ioan.12.num.5. *Quare non venijt trecentis denarijs,& datū eſt egenis ? Dixit autem hoc,non quia de egenis pertinebat ad eum , ſed quia fur erat :* nimirùm rapacitati ſuæ plauſibile beneficentiæ nomen, quaſi velum quoddā, obtendebat.Sic ipſi iſti Sacerdotes manda- 62
tum Dei de honorādis parentibus, vt à filiis pecuniam corraderēt,prætextu pietatis , ſiniſtra interpretatione peruerterant,Matt.15.nu.5.Sic etiam iſti Sacerdotes,quando ad expianda propria delicta,aut alia de cauſa immolaturi erant , pecudes viliſſimas immolabant ; quòd ſi ab aliis adducerentur ſelectæ,& pingues,macras ipſi ſupponentes , probatiores ſibi reſeruabant, illam

illam ſcilicet prætexentes rationem, *menſa Domini contaminata eſt:* quacunque re, etiam abiectiſſima commodè apparatur: ſacrificantium animis, non mactatis victimis paſcitur Deus. Nonne videtis, eum deſpectiſſimas victimarum partes ad aras ſibi depoſcere? Nimirùm omenta, adipes, & ſanguinem, quæ nulli ferè vſui hominibus ad eſum eſſe poſſunt. His itaque viliſſimis ipſe contentus, cætera Sacerdotibus fruenda relinquit. Conſonant his mirificè, quæ ſequuntur.

Et quod ſuperponitur, contemptibile eſt cum igne, qui illud deuorat.

63 ITa exprimas Hebraica verbum è verbo. *Menſa Domini contaminata, ipſa, & fructus eius, contempta eſca illius.* L X X. *Et qui ſuperponuntur, deſpecti ſunt cibi eius.* Græcè *Bromata autu:* vbi pronomen *eius* ad Deum, non ad menſam, quæ generis eſt feminini, referendum eſt.

Quadrant omnia aptiſſimè his, quæ modò dicebamus; quaſi hic ſermo Sacerdotibus in ore eſſet: quorſum ſelectas iſtas, pinguéſque hoſtias mactabimus? Vt quid perditio hæc? Nũquid hiſce paſcitur, aut oblectatur Deus? Non ſunt delicatæ cupediæ cibi illius, nõ vituli ſaginati: res viliſſimæ, adeps, & ſanguis incenduntur in eius menſa, & ab igne penitus abſumuntur.

64 Nomen ignis non habetur expreſsè in Hebræo, ſed vox *okel*, quam L X X. & Recentiores reddiderunt, *cibum:* Hieronymus mutato ſecundo puncto, aptiùs interpretatur *deuorantem*, proprium ſcilicet epithetum ignis: iam enim illis verbis, *quod ſuperponitur*, eſcam ipſius ignis comprehenderat. De igne verò illo, qui perpetuò ardebat in altari, & à Sacerdotibus ſubiectis lignis per ſingulos dies nutriebatur, vide Villalpand. tom.2. in Ezechiel lib.3.cap.41.& Riber.lib. 4. de Sacrificiis, cap.2. & Barradam, tom.2.lib.3.cap.33.

NVMERVS XIII.

Et dixiſtis: ecce de labore: & ex ſufflaſtis illud, dicit Dominus exercituum.

MIRA confidentia pronuntiat Galatinus lib. 1. de Arcanis, cap. 8. de mendo huius loci. 65
Aſſeuerat, Hebraicum textum malitia Iudæorum eſſe corruptum omnino; eraſum proinde luculentum de Chriſti paſſione vaticinium: ita verti debuiſſe, ſi emendatè legeretur. *Ecce qualis vilitas, & expirare feciſtis me.* In eadem ſunt ſententia Adrianus Finus lib.3. Flagelli Iudæorum, & Porchetus 1. part. Victoriæ aduerſus Iudæos cap. 15. cuius ipſiſſima verba cum Auctoris laudatione recitat Sixt. Senenſis, lib.8. Bibliothecæ pag.996. Vbi indignatur, Iudeæos etiam clariſſimis aliis locis violentas, & ſacrilegas manus attuliſſe: apertiſſima de Chriſto teſtimonia hac corruptela fuiſſe deprauata, atque adeò validiſſima tela, quibus ipſorum iugulum peteretur, de Catholicorũ manibus extorta. Talia 66
ſunt Oſeæ 9. num. 12. *Væ eis, cùm receſſero ab eis:* quod ita vertendum erat, ſi emendati codices extitiſſent: *væ eis: incarnatio mea ex eis.* Sic Michæç 1.n.10. *In domo pulueris puluere vos conſpergite*; iuxta natiuam, genuinámque litteram reddẽdum erat: *in domo pulueris puluere me inuolui.* Quibus vaticiniis quid apertiùs? Quid illuſtrius pro Chriſti Incarnatione afferri potuiſſet?

Non eſt animus diſputare, ſint ne 67
Hebraici codices integri omnino, & incorrupti, an Iudæorum vitiati corruptelis? Nã & ſi non aliena loco quæſtio videretur, ſpiſſa tamen eſt, &

ardua

ardua,in cuius enodatione Commentarij cancellos tranſilirem. Hoc tantùm dico: dicuntur iſti Auctores bono quidem zelo, ſed non ſecundum ſcientiam, imò dum ſe Iudæos oppugnare credunt, Eccleſiam ipſam Catholicam imprudentes oppugnant: amentatæ iſtæ haſtæ in Iudæorum caſtra acerrimè coniectæ, quaſi reflante aliquo vento retortæ, in noſtris viſceribus altè defiguntur: ſequitur enim manifeſtò, Vulgatam Editionem,quam vt puram, & illibatam veneramur,eſſe corruptiſſimam:quæ ita vertit Hebraicum textum, vt ipſi iactant à Iudæis fuiſſe corruptum. Sequitur, interpretem Latinum pro puro fonte aquam turbidam è cœnoſis recutitorum lacunis hauſtam, nobis propinare; quod Catholicæ aures horrent prorſus audire. Tractarunt copioſè de hoc toto argumento Ribera Oſeæ 9. num 20. Bellarmi.lib.2. de Verbo Dei cap.2. Lindanus lib.de Optimo genere interpretandi. Canus lib. 2. de Locis, cap. 13. Mendoza quæſt.6. poſitiua, num.2. Sacroboſco part.3. cap.18. Montoya lib.2. Concordiæ cap. vltimo. Pererius tom. 2. in Geneſ. lib.13. diſput.5. Delrius in Pharo ſapientiæ proloquio 10.

68 In noſtra verſione, cùm oratio ec-
cliptica ſit, & quaſi manca, difficilis
eſt ſententia, nexúſque cum his, quæ
anteceſſerunt. Vocem Hebraicam *ma-
telaa*, quam Vulgatus reddit *de labore*,
Regia expreſſit, *ex defatigatione*. Editio
Latina LXX. *ex afflictione*; propriè eſt
laſſitudo, & labor, qualis eius, qui
feſſus eſt, fatigatúſque de itinere. Sic
vſurpatur originalis vox Exodi 18.
num.8. & Numer.20. num.14. Et ve-
rò nouus eſt Sacerdotum prætextus
ad ſuam auaritiam obtegendam: non
poterant non offendi, qui videbant
adeò graciles, & macilentas Deo pe-
69 cudes ſacrificari. Lumen ipſum natu-
ræ, nedum ſcripta lex tam apertè prohibens eas victimas,tam inſignem indignitatem auerſabatur: aiebant itaque Sacerdotes iis, quibus tale ſacrificium offenſioni erat, quod hîc in Commentario refert Hieronymus: *de captiuitate reuerſi ſumus; hoſtibus præda fuimus: multum in longo itinere laborauimus: qualiacumque habemus, offerimus.*

Sed eorum mendacem, & artificio
cōpoſitam orationem redarguit Deus;
& exſufflaſtis illud, dicit Dominus. Ex-
ponit Hieronymus, *exſufflatione mea
dignum feciſtis*, ideſt, vos pecudes mihi
oblatas,ex pinguibus, ac vegetis, lan-
guidas, cæcas, & claudas, atque adeò
mihi deſpicabiles effeciſtis, optimáſ-
que deterrimis commutaſtis. Conſo- 70
nat verbum originale *hipahtem*, quod
eſt in coniugatione *hipphil*: & cùm ra-
dix ipſa in *Kal*, Aggæi 1.num.9. *& ex-
ſufflaui illud*, ſignificet *deſpicere*, pro ni-
hilo ducere, quaſi rem nullius mo-
menti,quæ flatu oris euaneſcat; iuxta
proprietatem linguæ ſanctæ in coniu-
gatione *hipphil*, erit facere exſufflari,
ſiue exſufflatione dignum,vt expoſuit
Hieronymus. Cohæret,quod ſubiun-
git Propheta.

Et intuliſtis de rapinis claudum, & languidum, & intuliſtis munus: numquid ſuſcipiam illud de manu veſtra? dicit Dominus.

SErmo totus ad Sacerdotes hacte- 71.
nus relatus, cogit hæc etiam verba
de eiſdem interpretari; & ſenſus ille
aptiſſimè quadrat contextui, quem
modò indicabam:cauſamini, graciles,
& languidas eſſe pecudes præ itine-
ris defatigatione: & vos ipſi maci-
lentas, ac viliſſimas effeciſtis. Nam ſi
quando afferuntur ſanæ, ac pingues,
eas vobis reſeruātes per ſummam aua-
ritiam,claudas, ac languidas immola-
tis;numquid tale ſacrificium,quaſi per

rapinam

rapinam oblatum,mihi acceptum eſſe poteſt?

NVMERVS XIV.

Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum ; & votum faciens immolat debile Domino.

72 NIhil cauſæ video,cur hæc à Sacerdotibus ad promiſcuam plebem deflectātur; & extremis hiſce verbis præcidatur totius concionis filum mutatione perſonarum : nam & prima verba ſequentis capitis ād Sacerdotes etiā referuntur. Ipſi etiam Sacerdotes vota nuncupabant, & voti ſponſione obligati, cùm pecudes in grege haberent integras, mancas tamen, ac debiles offerebant; ad illoſque totum iudicium ſpectabat de rebus Deo voto conſecratis, vt conſtat ex toto cap.27. Leuitici.

73 Natura ipſa comparatum eſt,vt rebus in extremum diſcrimen adductis, ac penè deſperatis,vbi humana remedia nō ſuppetunt, conceptis votis diuinam opem imploremus. Acutè ſcripſit Plin. lib.8. cap.16. [Tum præcipuus votorum locus eſt,cùm ſpei nul-
74 lus eſt.] Ipſius etiam naturæ inſtinctu inſitum eſt mortalium generi,ac proinde vel in ipſis Gentilium animis inſculptum,vt voti Religionem grauiſſimam, & ſanctiſſimam ducerent. Exempla pete ex Briſſonio lib.1. de Formulis à pag.105. vſque ad 118.

75 Et verò violatæ Religionis crimen ducebatur, ſi quis voti, ac ſacrificij reus,non lectiſſimas pecudes offerret. Macrobius lib.3. Saturnalium cap.5. exponens illud Virgilij lib.4. Georg.

Quatuor eximios præſtanti corpore tauros.

[Eximij vocabulum in ſacrificiis non Poëticum epithetum,ſed Sacerdotale nomen eſt:eximias dictas hoſtias,quæ ad ſacrificium deſtinatæ eximantur è grege, vel quòd eximia ſpecie quaſi offerendæ numinibus eligantur.] Sic etiam egregiæ dictæ, quaſi è gregibus ſelectæ. Conſentaneè Seruius in illud 76
Æneidos, lib.6.

Lectas de more bidentes.

[Nōn vacat (inquit) lectas; moris enim fuerat, vt ad ſacrificium eligerentur oues, quibus nihil deeſſet.] Atque hoc innuit Plinius lib.8.c.45.cùm agens de vitulis, conciſè, vt ſolet,ait. *Hinc victimæ opimæ, & lautiſſima Deorum placatio :* & Horat.lib.4. Ode 2.

Me tener ſoluet vitulus, relicta
Matre, qui largis iuueneſcit herbis
in mea vota.

His prophanis teſtimoniis & illu- 77
ſtratur, & corroboratur argumentum Malachiæ: ſi enim ipſa natura duce, barbaræ Gentes, quibus nondum lux affulſerat veritatis, in animum induxerant, graue piaculum eſſe, ſi lectas, & eximias pecudes falſas illis, commentitiiſque numinibus non offerrent; quàm execrandus, quàm diris omnibus deuouendus foret Sacerdos ille doloſus, qui, cùm ex legis diuinæ præſcripto liquidò cognoſceret, Deū viliſſimas hoſtias auerſari, eas nihilominus voti Religione obſtrictus,dolo malo, ſupremo, ac tremendo numini conſecraret, cùm in grege maſculas pecudes, ideſt, ſanas valentéſque ha- 78
beret ? hoc enim ſignificat vox *maſculus*, vt apud Plinium lib.12. cap.14. Thus ſacris ſuffitibus deſtinatum maſculum appellatur. Lege Pontanum in ſymbolis Virgilij, egloga 8. p.179.

Et maſcula thura.

Quia Rex magnus ego, dicit Dominus exercituum.

HOc ob oculos obuerſetur illi, 79
qui Deo vota nuncupauit : ſe

non homini vouiſſe, ſed Deo. Eccleſiaſt.5. num 3. *Si quid vouiſti Deo:* & Deut.23. nu.23. *Facies, ſicut promiſiſti Domino Deo tuo.* Pſalm.75. num.12. *vouete, & reddite Domino Deo veſtro.*

80 Eſt verè Deus Rex Regum, & Dominus dominantium; ſoléťque ſacra Scriptura in eius laudibus enumerare, quòd Reges alios de throno deiiciat, alios ad regale ſolium euehat. Quia cùm in rebus humanis altiſſimum faſtigium obtineat Regum potentia; in illis exturbandis, ac puniendis maximè Diuina poteſtas videtur elucere. Per ipſum Reges regnant, per ipſum Principes imperant, Prouerb.8. num.15. Ipſe transfert regna, atque conſtituit, Daniel.2. num.21. *Ipſe balteum Regum diſſoluit, & præcingit fune renes eorum,* Iob.12. num.18. Non eſt Regnum eius circumſcriptum terminis; aut ætatibus. Rex eſt immortalis ſeculorum. 1. ad Timoth.1.n.17. Latiſſimè quoquouerſus dominatur in cœlis, & in terra, & in omnibus abyſſis. Quibus ergo diris defigendus Sacerdos ille, qui tanti Regis tremendam maieſtatem viliſſimis hoſtiis proſequatur?

Et nomen meum horribile in Gentibus.

81 POſtquàm cohortatus eſt Dauid Pſalm.75. num.12. *vouete, & reddite,* &c. quaſi calcar vehementiſſimum admouit: *terribili & ei, qui aufert ſpiritum principum, terribili apud Reges terræ; non eſt Rex noſter, ſicut idola* Baruc.6. num 34. *Si quis illis votum vouerit, & non reddiderit: neque hoc requirunt.* Eccleſiaſt. 5. num.3. *Multò melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere.*

82 Perfacilis eſſet huius explicatio loci, niſi Latinus Interpres, Hebraicus textus, & Editio LXX. nobis eſſent concilianda. Legunt LXX. *epiphanes,* ideſt, *illuſtre;* vt vertit Editio Romana, & Complutenſis, vel *manifeſtum,* vt reddidit ipſe Vulgatus, Actuum 2. num.20. At qui poſſunt in eamdem coire ſententiam, *horribile, & manifeſtum, ſiue illuſtre?* Deſudarunt in hac componenda diſcordia Ribera, Ioëlis 2. num.65. & Lorinus Act.2. nu.20. nam, quod Ioël prædixerat cap.2.n.31. *Antequàm veniat dies Domini magnus, & horribilis;* Petrus ſecutus Editionem LXX. ſic retulit Act.2.num.20. *Antequàm veniat dies Domini magnus, & manifeſtus.*

Vox Hebraica, quæ ſubeſt in vtroque loco, eſt *nora* à radice *iare,* id eſt, timuit; & expendi quàm potui diligentiſſimè huius vocis vſum in Scriptura, collatis in ſe verſionibus, ſeriéque contextus: & deprehendi ferè in pleríſque omnibus locis idem eſſe, ac *formidandus, metuendus, & horribilis.* Ipſi LXX. frequentiùs reddunt, *phoberos,* quam vocem Vulgatus exprimit *terribilis,* Pſalm.65.num.3. Pſalm.66. n.5. Pſalm.75. nu.13. Pſalm.110. n.9. Pſalm.138. num.14. Pſalm.144. n.6. Sic etiam vertit Vulgatus vocem originalem *nora* Geneſ.28. nu.17. Exod. 15.num.11. & c.34.num.10. Deut.1. num.19. & cap.7. num.21. & cap.8. n.15. Iudic.13. num.6. Iſai.18.num.2. & num.7. Daniel.9. n.4. Ioël.2.n.11. Habacuc.1. num.7. 83

Horribilis 2. Regum 7.n.23. Iſai.21. n.1. Sophon.2.num.11. Denique vertit Vulgatus, *formidoloſus,* Iob.37.nu. 22. Vbi eleganter deſcribit Pineda, quàm ſit formidandus Deus horribili tempeſtate mortales exterrens.

Hæc eſt genuina, & natiua ſignificatio huius vocis, & fateor nihilominus, quæcumque in quouis genere maiora opinione, & ſolito illuſtriora ſunt, hac etiam voce denotari, ea præcipuè de cauſa, quia ita comparatum eſt, 84

eſt, vt grandia quæque, & enormia, aut mole, aut eminentia, aut nouitate ſua mirabilitatem faciant, terrorémque, ac ſtuporem animis incutiant. Quare Hebraicum nomen *norà* Vulgatus vertit *mirabilis*, Iſai.64.n.3.non modò è textu Græco.Pſalm.44.n.5.& Pſalm.67.n.36. LXX. modò *Epiphanes,endoxos,& thaumaſtos* reddiderunt, id eſt, illuſtris, glorioſus, & admirabilis. Sic Latini Auctores *horrēdum* dixerunt pro nouo, mirabili, & inaudito; & ipſe Vulgatus Ezech.1. nu.22. chryſtallum vocat *horribilem*,id eſt,lucidiſſimam: Hebraicè *nora*. Tigurina, *admirandam*. Vatabl. *eximij ſplendoris*. Quare Hebraicæ linguæ ſcientiſſimi Iſidorus Clarius, & Arias Mont. *horribile* hîc exponunt, *auguſtum, honorificum, ac venerandum*.

CAPVT II.

NVMERVS I.

Et nunc ad vos mandatum hoc, ô Sacerdotes.

1 EAMDEM pertexit concionem, vel potiùs nunquam illam interrupit: argumento mihi eſt præter cætera, exordium ex illatione ductum. Obſeruaui cum Maſio, Ioſue 1. verſ.2. *Vehata, & nunc*, non tam tempus præſens, quàm rei, ſeu argumenti conſequentiam denotare. Pſalm.2. num.10. *Et nunc Reges intelligite*, id eſt, iam ergo. Pſalm.38.n.8. *Et nunc, quæ eſt expectatio mea?* Genebrardus, *nunc igitur*.

Ea propter ipſe Vulgatus ſexcentis locis Hebraicæ vocis vim illatiua particula *ergo*, aut *igitur* illuſtrauit. Indicabo pauca de multis. Geneſ.4. n.11. & cap.21.num.23.c.41.n.33. Exod.9. num.19. Ioſue 24. num.14. Iudicum 9.num.16. Prouerb.5. num.7. cap.8. n.32. Iſai.5. num.3. Ierem.18. nu.11. Ezech.43. num.9.

Commemoratis itaque Sacerdotum ſceleribus, ſe veriſſimas illis minas denuntiat, grauiſſimáque, niſi reſipiſcant, intentat ſupplicia. Ac ne videatur eis, *quaſi ludens loqui*, Geneſ.19. n.14. aut ægri capitis ſomnia fundere, auctoritatem conciliat legationi ſuæ: iam ergo (inquit) attēdite Sacerdotes: nihil addam, affingamue de meo: legatione fideliſſimè fungar: Dei mandata ipſiſſimis verbis ad vos defero. 2

NVMERVS II.

Si nolueritis audire.

AVDIRE non Hebraico tantùm, ſed Græco etiam, Latinóque ſermone, eſt acquieſcere, & obedire: cùm enim dixit Chriſtus Ioan.8. num.47. *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit*, non tam voluit ſignificare, *auribus percipiet*, quod illi etiam faciunt, qui ex Deo non ſunt; quàm, in pectore recondet, operibus exequetur. Paſſim obuia ſunt exempla. Deuteron.28. num.15. Leuit.26. numer.14.& 1. Reg.3.num.7.& cap.25. num.35. Matth.17. num.5. & Ioan. 10. num.3. 3

Et ſi nolueritis ponere ſuper cor.

HEbraiſmus elegantiſſimus eſt, bis in hoc verſu vſurpatus; quē variè ſolet Vulgatus illuſtrare: ſpectat non ad intelligentiam modò, ſed etiam ad affectum, propriéque ſignificat, aduertere animum, accuratè perpendere, ſeriò, diligentérque curare. Ita ſolet exprimere noſter Interpres. Prou.27. n.23. *Diligenter agnoſce vultum pecoris tui, tuóſque greges conſidera.* Iob.1. num.8. & cap.2. num.3. 4

numquid conſideraſti? &c. Hierem.31. num.21. *dirige cor tuum*, &c. Iſai.57. num.1. *Non eſt, qui recogitet in corde ſuo.* Iob.4. num.20. *Quia nullus intelligit.* Hebraicè, *ponit*, & ſubauditur, *ſupra cor.* 2. Reg.18. num.3. *ſiue enim fugerimus, non magnopere ad eos de nobis pertinebit.* Hebraicè, *non ponent cor ad nos.*

5 Solet etiam Interpres Hebraiſmum relinquere. Prou.24. num.32. *Quod cùm vidiſſem, poſui in corde meo, & exemplo didici diſciplinam.* Iſai.41. num.22. *ponemus cor noſtrum, & ſciemus.* Sic Ezech.44. num 5. Pſalm.47. num.14. Deuter.32. num.46. Daniel.6. nu.14. Aggæi 1. num.5. Vbique accuratam animi prouiſionem, intentámque ſolicitudinem ſignificat; qualem hîc Malachias exigit à Sacerdotibus.

Vt detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum.

6 COmmunis explicatio: adhortari Sacerdotes, vt diuinum nomen, quod pollutis victimis violauerant, legitimis ſacrificiis, & ritè obito miniſterio clarificent. Non dubito, quin hoc ipſum agat Propheta; ſed ſuſpicor, his verbis ad id, quod prius eſt, ideſt, ad primum in vitæ emendatione gradum faciendum, excitare: poſteà verò ſigillatim exemplo Leui eos ſui officij, ſuarúmque partium admonebit; nûc autem cœleſtis iræ minas intentans, id agit, vt quaſi ex alto excitati veterno, extollant aliquando caput, aperiant oculos, anteactæ vitæ turpitudinem agnoſcant, deteſtentur, palàm, & ingenuè fateantur.

7 Hoc eſt in ſacra Scriptura, *dare gloriam Deo*; atque huius Hebraicæ phraſis cauſam mihi attigiſſe videtur Auguſt. Tract.12. in Ioannem. *Qui confitetur peccata ſua, & accuſat peccata ſua, iam cum Deo facit. Accuſat Deus peccata tua, & ſi tu accuſas, coniungeris Deo.* Et apertiùs Tertul. lib. de Pœnitentia, cap.9 *Ingemiſcere, lachrymari, presbyteris aduolui; hæc omnia exomologeſis: vt de periculi timore Dominum honoret, & in peccatorem ipſa pronuntians pro Dei indignatione fungatur.* Reſarſit itaque pœnitentia diuinam gloriam ſceleribus violatam, ſed & ipſum pœnitentem per abiectionem extollit: vt eleganter ibi Tertull. *Cùm igitur prouoluit hominem, magis releuat: cùm ſqualidum facit, magis mundatum reddit: cùm accuſat, excuſat; cùm condemnat, abſoluit.*

Sed age, ſacræ Scripturæ exempla 8
proferamus. Perilluſtre eſt illud Ioſue 7. num. 19. *fili mi, da gloriam Domino Deo Iſraël, & confitere, atque indica mihi, quid feceris, ne abſcondas.* 1. Reg.6. num.4. cùm Philiſtiim interrogarent, quid eſt, quod pro delicto reddere debeamus ei? reſponderunt Sacerdotes: *Dabitis Deo Iſraël gloriam,* &c. Quod legimus 1. Eſdræ 10. num.11. *Vos trangreſſi eſtis: & nunc date confeſſionem Domino Deo patrum veſtrorum, & facite placitum eius:* ſic repetitur 3. Eſdræ 9. num.7. *Vos iniquè feciſtis: & nunc date confeſſionem, & magnificentiam Domino.* Extrema verba Pſalm.49. ſic vertit Hieronymus iuxta Hebraicam veritatem. [Qui immolat confeſſionem, honorificat me: & qui ordinat vitam, oſtendam ei ſalutare Dei.]

Quod cæteri Euangeliſtæ dicunt, 9
Centurionem, & qui cum eo erant, extimuiſſe valde, pectora percuſſiſſe: vnico verbo complexus eſt Lucas cap.23. num. 43. *glorificauit Deum.* Ingenioſè itaque Maldonat. Ioan.9. num.44. verba illa, quibus Phariſæi veritatem à cæco nato extorquere nitebantur; *da gloriam Deo*, perinde eſſe ait, ac ſi Hiſpanus iudex diceret: pone iſthic manum, cruce porrecta: fatere,

fatere, te priùs fuiſſe mentitum, rémque omnem pecunia ſubornatum, ex compoſito ſimulaſſe, nam certiſſimis argumentis conuictus teneris: proinde meliùs tibi conſules, ſi ſponte, quod res eſt, confitearis.

Mittam in vos egeſtatem.

10 HEbr & Græcè: *maledictionem*; eodem ſenſu: vt contrà rerum affluentia benedictione denotatur. Sed huccine tandem minæ reciderunt? adeóne graue ſupplicium eſt egeſtas, vt ſacrilega Sacerdotũ piacula inopia puniantur? Sed carnalis adhuc ille populus fœlicitatis ſummam ex rerum temporalium affluentia metiebatur; indigentiam verò in grauiſſimis malis numerabat. Relucet præterea Diuinæ iuſtitiæ æquitas, quæ ſolet culpas, ſi non pari ſupplicio, certè eiuſdem generis rependere. Peccauerant Sacerdotes auaritia, luent egeſtate. Huius iuſtitiæ exempla vide apud Lorinum Sapient. 11. verſ. 8. & 17. & Maldonatum Luc. 16 num. 24.

Et maledicam benedictionibus veſtris, & maledicam illis, quoniam non poſuiſtis ſuper cor.

11 A*Vdaci pede* (inquit Hieronymus in cap. 3. ad Galatas) *ad hoc procedo certamen, vt ad libros prouocem. Nullo loco ſcriptum, à Deo quemquam eſſe maledictum; & vbicumque maledictio ponitur, nunquam Dei nomen adiunctum.* Simile quid obſeruarunt Chryſoſtomus, & Origenes. Vocantur enim iuſti Matth. 25. num. 34. *Venite benedicti Patris mei*; at reprobis dicitur num. 41. *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. Non ipſe Pater* (ait Chryſoſtomus) *ſed opera eis propria maledixerunt.*

Cùm Hieronymo obiici poſſet, 12
Deum poſt peccatum Adæ, ſerpenti maledixiſſe Geneſ. 3. numer. 14. ſubiungit loco citato Hieronymus. [Maledictus tu ab omnibus beſtiis, dicitur ad ſerpentem.] Ita legunt LXX. & Ambroſ. libr. de Fuga ſæculi, cap. 7. ita explicat. [Maledictus tu ab omnibus pecoribus terræ, omnium enim communis inimicus es: quoniam, qui hominem læſit, cui illa omnia ſubiecta ſunt, læſit omnia: ideo communi odio omnium, atque execratione maledictio eius oneratur.]

Sed (ſalua reuerentia, quæ ſanctis 13
Eccleſiæ Patribus debetur ſumma) vel hoc ſolo Malachiæ teſtimonio apertè conuincitur, Deum interdum maledixiſſe: imò illa demum, vel potiùs illa ſolùm maledictio metuenda, ac formidanda eſt, quæ à Deo improbis intentatur. Neque fugit oculatiſſimum Hieronymum, licèt diuerticula quærat, Deuteron. 21. num. 23. in Hebræo legi, quod fideliſſimè reddidit Vulgatus. [Maledictus à Deo eſt, qui pendet in ligno.] & Habacuc 3. numer. 14. *maledixiſti ſceptris eius.* Vt autem benedicere Dei, eſt amplificare, copiam, & affluentiam impertiri, Geneſ. 1. num. 22. & num. 28. ita maledicere, eſt extenuare, bonis euertere, in nihilum redigere. *Maledixit Deus terræ.* Geneſ. 3. num. 17. & ſterilem fecit, ſpinas, & tribulos germinantem: maledixit Chriſtus ficulneæ, & ſtatim aruit, Marc. 11. num. 21.

Quòd verò attinet ad ſerpentis maledictionem, non miror Ambroſium, 14
qui legebat Editionem LXX. non animaduertiſſe transfuſum in Græcam linguam Hebraiſmum, quo *ab* ponitur loco, *præ.* Iſai. 56. numer. 5. *Nomen melius à filijs*, ideſt, præ filiis. Lucæ 18. numer. 4. *Deſcendit hic iuſtificatus ab illo*, ideſt, præ illo. Hieronymum valde miror, qui Hebræam linguam ſu-

prà, quàm dici poteſt, egregiè callebat; ſed cupiditas eum impulit tuendi ſuam illam opinionem. Explicationem quidem loci Geneſ. perſpicuè refutat Vulgata, c.3.nu.14. *Et ait Dominus ad ſerpentem, quia feciſti hoc, maledictus es inter omnia animantia.*

15 Atque vt eò redeamus, vnde paululùm deflexímus: duplex poteſt eſſe ſententia huius loci *Maledicam benedictionibus veſtris.* Hoc eſt euertam vos iis bonis, quibus anteà cumulaueram. Secundò, benedictiones veſtras in maledictiones commutabo. Cùm alicui bene precari fueritis, non benedictiones, ſed imprecationes, & diræ recidẽt in caput eius. Pro bonis, mala; pro copia, inopiam; pro vita, mortem; pro fœlicitate, miſeriam ego inueham. Formidãda omnino res: Deus maledicit, cui Sacerdos impius benedicit. Solitos autem Sacerdotes populo benedictioné impertiri, conſtat Num 6. nu.23. & Eccleſiaſtici 36. num.19. & cap.50.n.27. Vbi aſſerit Ianſenius, eos crucem effinxiſſe, aut certè adumbraſſe. Et Galatinus lib.2.cap.10. tribus digitis erectis, duobúſque contractis, pronunciatóque nomine ineffabili, myſterium Trinitatis expreſſiſſe.

NVMERVS III.

Ecce ego proÿciam vobis brachium.

16 HEBRAIZANTES legunt: *ecce ego corrumpo, ſiue perdo vobis ſemen.* Eadem enim vox diuerſis affecta punctis, & ſemen ſignificat, & brachium. Sed ſciamus, Maſſoretas, qui poſt Hieronymi ætatem puncta excogitarunt, ea multis in locis perperam appinxiſſe: proinde nullam nobis eorum rationem eſſe ducendam; præſertim vbi Latinæ Editioni aduerſantur. Vide Genebrar. præfatione in Pſal. Maldonatum Matth.13. verſ.15. Mendozam quæſtio.6. poſitiua numer.4. Riberam in cap.11. ad Hebræos, num.62. & Oſeæ 11. nu.39. Bellarmin. in Pſal.33. verſ.5. & 7. Forerium prologo in Iſai. & cap.9 nu.6. & cap.22. num.8. Leonem Caſtrium in Apologet. libr.2. cap.20. Delrium in Pharo ſapientiæ, proloquio 4.6.10. 12. & 16. Pinedam in Salomone præuio lib.3.c.13. num 6.

Prima ergo explicatio eſt Hieronymi, ex quo eandem hauſerunt cæteri interpretes. Reſeruabantur Sacerdotibus quædam victimarum partes, vt armus, & pectuſculum, &c. Senſus itaque is erit, quem inſinuant LXX. vertentes, *omon*, id eſt humerum. Brachium, quod vobis erat reſeruandum, in faciem, oculóſq; veſtros ego proiiciam; quod indignantis ſimul eſt, & contemnẽtis. Illuſtrat Arias Montan. exẽplo irati, & faſtidiẽtis heri, qui ferculum indignè in menſam illatum, ſordido famulo in faciem impingeret. 17

Sunt, quæ obiiciam huic explicationi. Primò, etſi cõſtantiſſimè lego, *armum*, ſepoſitum Sacerdotibus. Exodi 29. n.27. Leuitic.7. num.32. & 34. & cap.8.n.25. & cap 9.n.21. & c.10. num.14. & Numer.18. num.18. Deuteronom.18. num 3. ſed armum ſignificari brachio, nuſquam in tota Scritura lego. Secundò verba LXX. *Ego ſeparo vobis humerum*, nihil huic explicationi fauent, ac ne poſſunt quidem ad eam detorqueri. Tertiò minùs eſt ad rem ſimilitudo Montani: armus enim non offerebatur ſeparatus Deo, ſed ſeponebatur Sacerdoti. 18

Solus Theodoretus facem mihi videtur prætuliſſe ad huius loci intelligentiam, qui referens verſioné Aquilæ. *ego vos increpabo cum brachio*; vnico explanat verbo: *minatur, ſe eos proiecturum.* 19

Et quidem in arcano ſermone, quoniam brachium ſymbolũ eſt roboris, auctoritatis, & potentiæ, brachium alicui conterere, confringere, aut præcidere, eſt illum omni robore, omni auctoritate expoliare. Iob 38.numer.15. *Auferetur ab impijs lux ſua, & brachium excelſum confringetur.* Zachar.11.numer. 17. *Brachium eius ariditate ſiccabitur.* Pſalm.36.num.17. *Brachia peccatorum conterentur.* Ezechiel.30.num.21.*Brachium Pharaonis Regis Ægypti confregi.* Ierem.48.n.25. *Abſciſſum eſt cornu Moab, & brachium eius contritum eſt.* Daniel.11.numer.6. *Non obtinebit fortitudinem brachij.* Pſal. 10. numer. 5. *Contere brachium peccatoris.*

20 Sed illud maximè illuſtrat præſentem locum, quod Heli Sacerdoti comminatus eſt Deus 1. Regum 2. numer.31. *Ecce dies veniunt, & præcidam brachium tuum, & brachium domus patris tui* (ideſt, ego te propediem exauctorabo) *& videbis æmulum tuum in templo.* Vatabl. [Adimam tibi dignitatem Sacerdotalem, qua plurimùm confidis, & ſuperbis.]

Idem prorſus eſt, *proijciam vobis brachium:* nam verbum originale *Gahar*, Pagninus, & Regia vertunt, *corrumpam.* Vatablus, *perdam.* Arias Montan. alludens ad vtrumque verbi ſignificatum, *increpando reijciam.* Et non eſt dubium (vt obſeruat in ſuo Theſauro Mercerus) quin ſæpe ſignificet, *excidere*, atque *diſperdere*; vt Pſal. 9.num.6.Pſalm.67.numer.31.Iſai.54. nu.9. Proiicere itaque hìc, non eſt in faciem iacere, ſed faſtidiendo, ac præcidendo longè amandare.

21 Concordant LXX. qui in priorem illam explicationem ne violentè quidem trahi poſſunt. *Ecce ego ſeparo vobis humerum. Aphorizo* enim ſignificat, *præcido.* Minitatur itaque Deus, luculentam ſe illis plagam inflicturum, qualem impoſuit ille alter 2.Machab.12.num.35. *Irruit in eum, humerúmque eius amputauit.* Humero enim Sacerdotalis dignitas recumbebat: Iſai.9.nu.6.*Et factus eſt Principatus ſuper humerum eius:* c.22.nu.22. *Et dabo clauem domus Dauid ſuper humerum eius.* Amputato igitur humero, collabi, ac funditus ruere dignitatem, neceſſe erat.

Hoc ſupplicium dignum ſanè eſt irato Deo, dignum ſacrilegis Sacerdotibus. Cohæret cum toto contextu: minatus fuerat illis egeſtatem, nunc abdicationem & præciſionem: mox turpiſſimam ignominiam.

Et diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum.

LXX. ita reddiderunt. [Et diſpergam ventriculum ſuper facies veſtras, ventriculum ſolemnitatum veſtrarũ.] Continens ſcilicet poſuerunt pro contento. Andreas Maſſius, Ioſue 3.verſ.7. ſuſpicatur, his verbis occultam quandam contemptus efficiendi rationem contineri: & nos Hiſpani, vt inſigni ignominia hominẽ infamem, & ſcelerum maculis notatiſſimum inuramus, dicere ſolemus: *dalle con vn bazago en las barbas.* Perinde itaque eſt, ac ſi diceret Deus. Vos meo nomini labem adſperſiſtis veſtris pollutis ſacrificiis; ego viliſſima, & ſpurciſſima iſtorum ſacrificiorum parte, ideſt, ipſo ventriculo animalium: ſtercore redundante, facies veſtras inſigniter reſpergam, atque fœdabo. 22

Et aſſumet vos ſecum.

HEbraicè, *ad ſe.* Tigurina. *Tollétque vos ad ſe.* Adeò tenaciter ſtercus adhærebit, vt neque manibus detergi, neque vllis aquis elui poſſit; 23

ſit; vt ita fœdè ſordidatos, & conſpurcatos vos populus exibilet, aſpectu exhorreat, cogitatione ipſa deteſtetur. Hanc emphaſim habet, *aſſumet vos ad ſe*, ideſt, tam eritis abiecti, & deſpicati, vt in ipſius viliſſimi ſtercoris naturam degeneraſſe exiſtimemini. 1. Machabæorum 2. numer. 62. *Gloria eius ſtercus, & vermis eſt.* Eccleſiaſt. 9. nu. 10. *Omnis mulier, quæ eſt fornicaria, quaſi ſtercus in via conculcabitur.* Pſalm. 82. n. 11. *Facti ſunt, vt ſtercus terræ.* Sophoniæ 1 nu. 17. *Corpora eorum, ſicut ſtercora.* Vide 4. Reg. 9. numer. 37. & Caſſianum Collatione 7. cap. 27.

NVMERVS IV.

Et ſcietis, quia miſi ad vos mandatum iſtud, vt eſſet pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.

24 SIc à me puniti, egeſtate preſſi, Sacerdotio ſpoliati, inſignibus ignominiæ maculis inuſti, ſerò tandem ſapietis. Aperiet oculos aliquando pœna, quos nunc perſtringit, & cæcat culpa: tunc demum re ipſa edocti perſpicietis, mandatum iſtud, non à meo Propheta callidè confictum, ſed à me ipſo pie deſtinatum, quò vos in officio continerem, pactúmque meum cum Leui perpetuò conſeruarem. Quale tandem ſit iſtud pactum initum cum Leui, ſtatim explicatur.

NVMERVS V.

Pactum meum fuit cum eo vitæ, & pacis.

25 LEvi vnus fuit ex filiis Iacob. Geneſ. 29. num. 34. cuius Tribus primogenitorum loco Deo addicta, & conſecrata eſt: vt ex ea Sacerdotes, & Leuitæ aſſumerentur. Numer. 3. num. 13. & 18. cap. 8. numer. 16. Deuteron. 10. numer. 8. Et quia hæc Tribus Sacerdotalis exempta eſt ex numero reliquarum, quaſi non tam ad homines, quàm ad Deum pertineret, etſi re quidem ipſa tredecim erant Tribus, hac excluſa, duodecim tantùm ſolent in Scriptura numerari. Numer. 1. numer. 49. Ioſue 3. num. 12. Eccleſiaſt. 44. n. 26. Matt. 19. numer. 28. Accedit, quòd hæc Tribus, tanquam Deo mancipata, & in eius tutela poſita, nullam obtinuit ſortem in terra Promiſſionis. Deuteron. 10. numer. 9. & cap. 12. numer. 12. & Numer. 18. numer. 20. Ioſue 13. numer. 14. & 33. ſed ex decimis alebatur, Numer. 18. num. 20. & 21.

Sacerdotes itaque, & Leuitæ om- 26
nes ex eadem erant Tribu; ſed Sacerdotes ex familia Aaron, Leuitæ ex aliis familiis: & Sacerdotes quidem ſacratiore initiabantur ritu, maioréque cæremonia: Leuitæ, minore. Sacerdotes ſacrificiis peragendis; Leuitæ inferioribus tépli miniſteriis erant deſtinati. Tractant hæc copiosè Ribera libr. 3. de Templo, cap. 1. & Barradas, to. 2. libr. 3. cap. 54. Hîc autem non poteſt eſſe dubium, quin Leui, Sacerdotalis familiæ caput, pro tota Tribu Leuitica ſumatur.

Senſus ergo Prophetæ eſt: pollici- 27
tus ſum Principibus Leuiticæ familiæ, eos, ſuóſque poſteros in meo conſpectu, & Sacerdotali dignitate perpetuò eſſe victuros: nullam ſceleribus eorum conceptam iracundiam vſque eò progreſſuram, vt pactum reſcindam, & illos diſturbem Sacerdotio. Percuſſi firmum hoc vitæ, pacíſque cum illis fœdus; meam auctoritatem interpoſui; cupio igitur, cupio vehementer, hoc pactum quantum equidem in me ſitum eſt, ratum, & inuiolabile

uiolabile permanere. Alludit ſine dubio ad pactum illud initum cum Aaron. Eccleſiaſtici 45. num.7. *Statuit ei teſtamentum æternum, & dedit illi Sacerdotium gentis*. Quod pactum rurſus inſtauratum eſt cum Phinees, Aaronis nepote. Numeror. 25. num. 12. *Ecce do ei pacem fœderis mei, & erit tam ipſi, quàm ſemini eius pactum Sacerdotij ſempiternum, quia zelatus eſt pro Deo.* Vbi vides, in hoc pacto pacem (id eſt, proſperitatem, & bonorum omnium affluentiam) vitam præterea (id eſt, perpetuitatem) contineri: imò & ipſi Phinees vita contigit ſupra mortales omnes ſui ſeculi longiſſima: nam ſupra trecentos annos illam propagauit, vt ſubducit Montanus ex cap. 20. Iudicum, num. 28.

Celebratur hac pactum initum cum Phinees in Scriptura Eccleſiaſt. 45. num. 30. *Ideo ſtatuit illi teſtamentum pacis, Principem Sanctorum, & gentis ſuæ, vt ſit illi, & ſemini eius Sacerdotij dignitas in æternum.* Et 1. Machab. 2. num. 54. *Phinees pater noſter zelando zelum Dei, accepit teſtamentum Sacer-*
28 *dotij æterni.* Et ſi leue hoc eſt; aduerto tamen, eamdem vocem originalem *berit*, ab interprete modò pactum, modò fœdus, aut teſtamentum verti ſolere; nominibus ſcilicet diuerſis, idem tamen ſignificantibus.

Illa verò grauis quæſtio eſt, & hoc expedienda loco, cur ſimile fœdus cum Tribu Leuitica ictum, pactum ſalis nominetur. Numeror. 18. nu. 19. *Pactum ſalis eſt ſempiternum coram Domino tibi, ac filijs tuis.* Fatetur ibi Caietanus, ſibi incompertum eſſe, cur pactum inuiolabile, ac ſemper duraturum, ſalis pactum nominetur. At non tantùm eo loci ſolemnis illa formula concipitur, ſed etiam 2. Paralipo. 13. num. 5. *Num ignoratis, quòd Dominus Deus Iſraël dederit Regnũ Dauid ſuper Iſraël in ſempiternum, ipſi, & filijs eius in pactum ſalis?* Cauſam mihi videtur Oleaſter collimaſſe, à quo mutuatus 29
eſt Pererius Geneſ. 19. num. 25. acutè ſcilicet coniicit ex illis verbi Leuitic. 2. num. 13. *Nec auferes ſal fœderis Dei tui de ſacrificio tuo*; in icendis fœderibus, firmandíſque pactis vnà cum victimis, quæ cedebantur, ſal quoque adhibitum eſſe, vt ſale, & ſanguine fœdera ſancirentur, idque propterea fieri conſueuiſſe, quia ſal ſymbolum eſt diuturnitatis, propter inſitam vim impertiendi rebus incorruptionem: eo itaq; aptiſſimè ſignificari, pactum illud perpetuò futurum inuiolatum, & incorruptum. Argumento eſſe poteſt ſtatua illa ſalis, in quam verſa eſt vxor Loth. Quæ poſt tot euoluta ſecula, tot diruta, & ſolo æquata ſolidiſſima ædificia, ipſa tamen integra adhuc, hodiéque durat. Vide Lorinum Sapient. 10. num. 7 & Delr. Geneſ. 19. num. 25. Salis adhibiti in fœdere mentionem fecit Virgil. lib. 12. Æneid.

Dant fruges manibus ſalſas.

Vide ibi Pontanum, pag. 2246. de mola ſalſa frequentiſſima in ſacrificiis, Lambinum in Horatium ad illud lib. 3. Ode. 23. *Farre pio, & ſaliente mica*: & Turneb. lib. 7. Aduerſariorum, cap. 13. & Pontanum in id Æneid. 7. *Et ſalſas fruges*, pag. 854.

Et dedi ei timorem.

PRopoſitæ ſunt Sacerdotibus à 30
Deo honeſtiſſimæ pacti huius conditiones, quarum prima eſt religioſus Dei cultus, qui reuerentiali timore continetur. Eccleſiaſt. 1. nu. 17. *Timor Domini, ſcientia religioſitas.* Chaldæus ſic interpretatur. [Dedi ei doctrinam legis meæ perfectam, & timuit me.] Timor enim Dei perfectio eſt, conſummatióque doctrinæ Sacerdotalis. Iob. 28. num. 28. *Ecce*

 timor

timor Domini ipſa eſt ſapientia: & Eccl. 1.num.20. *Plenitudo ſapientiæ,eſt timere Deum.*

Et timuit me, & à facie nominis mei pauebat.

31 PRopoſitas à Deo pacti conditiones Sacerdotalis Tribus, & libenter accepit, & ſedulò ſeruauit. Audi Moyſen in benedictione Leui, Deuter.33. nu.8. *Hi cuſtodierunt eloquium tuum,& pactum tuum ſeruauerunt.* Deus exegit ab illis timorem, illi timore filiali reueriti ſunt Deum, toti diuino cultui mancipati.

32 Obſeruat Maldonatus Matth. 4. n.10. verba illa, quæ retulit Chriſtus: *Dominum Deum tuum adorabis;* ſic legi in Deuter.c.6.nu.13. *Dominum Deum tuum timebis:* quia Hebraico idiomate timere Deum, eſt illum colere, & adorare. Sic Matth.15.n.9. *Sine cauſa autem colunt me;* legitur apud Iſai.c.29. num.13. *Timuerunt me.*

Actuum 2. nu.5. *Viri religioſi.* Græcè, *eulabis.* Quam eamdem vocem Actuum 8. n.2. reddidit Vulgatus, *viri timorati:* & Luc.2. num.25. *Iuſtus, & timoratus.* Græcè, *eulabes.* Vtrumque coniungitur, Actuum 10. num.2. *Religioſus,ac timens Deum,* quamquam ibi ſubeſt, *euſebes.* Ad Hebræos 12.nu.28. *Seruiamus placentes Deo cum metu, & reuerentia.* Græcè, *eulabias:* quæ vox propriè ſignificat religioſum cultum, timorémque reuerentialem, quo Diuinum numen, à Sacerdotibus præſertim, ſtudioſiſſimè, ſanctiſſiméque proſequendum, ac venerandum eſt.

NVMERVS VI.

Lex veritatis fuit in ore eius.

33 DIVINI iuris ſtudioſiſſimi, & conſultiſſimi fuerunt, doctrinámque veraciſſimam legis in ore iugiter, ac multò magis in corde habuerunt.

Et iniquitas non eſt inuenta in labijs eius.

NOn attribuitur hîc Sacerdotibus illa laus in ſcriptura frequentiſſima. Pſalm.14. num.3. *Non egit dolum in lingua ſua.* 1. Petri 2.n.22. & Iſai.53. num 9. *Nec inuentus eſt dolus in ore eius.* Pſaln.33. num.14. *Et labia tua ne loquantur dolum.* Pſalm.31. num.2. *Neque eſt in ſpiritu eius dolus:* vt contrà obiicitur improbis, Pſal.49. num.19. *Lingua tua concinnabat dolos:* qualis verò ſit huiuſmodi dolus, ſignificauit Hierem. cap.9. num.8. *Sagitta vulnerans, lingua eorum: dolum locuta eſt: in ore ſuo pacem cum amico ſuo loquitur, & occultè ponit ei inſidias.* In his omnibus locis (ſi excipias Pſalmum 31. vbi eſt etiam nomen affine) ſubeſt Hebraicè, *mirma* à radice *rama,* id eſt, doloſè agere, eludere, circumuenire.

Hic autem eſt vox *haula.* Ea verò 34
ſignificantiſſima eſt, & exponitur à Montano, *iuris cogniti peruerſio, ac deprauatio:* à Marcero, *iniuria proximis illata contra leges,& iura.* Rectè Vulgatus expreſſit eius vim. Hoc enim propriè eſt, *iniquitas:* nam & viri iniurij, qui contra ius, faſque proximos opprimunt, vocantur in Scriptura filij iniquitatis. 2.Reg.3.num.34.& cap.7. n.10. & 1. Paralip.17.num.9.

Illud verò Leuitic.19.n.15. *Non facies, quod iniquum eſt, nec iniuſtè iudicabis;* Hebraicè vnica dumtaxat eſt oratio. *Non facietis iniquitatem in iudicio.* Deut.32 num.4. *Deus fidelis,& abſque vlla iniquitate; iuſtus, & rectus.* Et huius quidem Diuinæ æquitatis, ac rectitudinis imago, ſi aut ius dicendum, aut quid decernendum eſſet, in Sacerdotum verbis relucebat.

In

In pace, & in æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate.

35 ENumerat quatuor bona ex illo
fonte religioſi cultus redundatia.
Primum eſt, eos pace, id eſt, incolu-
mitate, proſperitate copiíſque omni-
bus afluxiſſe: hæc enim omnia pacis
nomine continentur. Pſalm.28.n.11.
Dominus benedicet populo ſuo in pace.
Vatablus. [Dabit ei proſperum rerum
36 omnium ſucceſſum.] Soleo ſæpe mi-
rari noſtri interpretis elegantiam, &
copiam in illuſtrandis Hebraiſmis; ſed
in hoc Latinè efferendo, nequeo ſatis
mirari. Quàm ſignificanter, quanto
cum decoro, & proprietate, quàm ac-
cõmodatè ad rem, de qua agitur, quàm
luculentè illum vbique exprimit? Res
erit iucunda cognitu, neque inutilis
Scripturæ intelligentiæ, exempla ipſa
intueri. Gen.29.n.6. *Sanus ne eſt? Valet,
inquiunt.* Hebraicè vtrobique, *pax ei.*
c.37.n.14. *Vide, ſi cuncta proſpera ſint
erga fratres tuos.* Hebraicè. *Vide pacem
fratrum tuorum:* c.43.nu.27. *Saluus ne
eſt?* n.28. *Soſpes eſt:* vtrobique, *pax &c.*
1. Regum 17. num.18. *Fratres tuos vi-
ſitabis, ſi rectè agant.* Hebraicè, *ad pa-
cem.* 4. Regum 9. num.11. *Rectè ne ſunt
omnia?* Hebraicè. *Eſt ne pax?* 2. Regum
18. num.28. *Dixit ad Regem, ſalue Rex.*
37 Hebraicè. *Pax.* Exod.18. num.7. *Salu-
tauerúntque ſe mutuò verbis pacificis.*
Hebraicè. *Poſtulauerunt pacem.* Geneſ.
43. num.27. *Clementer reſalutatis eis.*
Hebraicè. *Poſtulauit eis pacem.* Ioſue
10. num.21. *Reuerſus eſt omnis exer-
citus, ſani, & integro numero.* Hebrai-
cè. *In pace.* Geneſ.28. num.21. *Re-
uerſuſque fuero proſperè.* Hebraicè. *In
pace.* Denique (quod iure accom-
modetur Tribui Sacerdotali) Pro-
uerb.3. num.17. *Viæ eius, via pulchræ,
& omnes ſemitæ illius pacificæ.* Hebrai-
cè. *Pax.*

Alterum bonum eximium eſt; 38
Deum deduxiſſe Sacerdotes per vias
planas, directas, & æquabiles, ſine
vllo, non modò caſu, aut prolapſione,
ſed ne offenſione quidem. Ita explico,
ambulauit in æquitate, nam vox origi-
nalis *Miſor*, & affinis *Meſarim*, pro-
priè ſignificant planitiem. Deuteron.
3.num.10. Hierem.48. num.8. & 3.
Regum.20. num.23. Zachar.4 nu.7.
Iſai.40. num.4. & 2. Paralipomen.26.
num.10.

Hinc notabilis ille loquendi de vi-
no modus, eleganter illuſtratus à Vul-
gato. Prouerbior.23. num.31. *Ingre-
ditur blandè.* Hebraicè. *ibi in æquita-
te.* Vide etiam Cantic.7. numero 9.
Hinc vulgaria illa Pſalm.25. num.12.
Pes meus ſtetit in directo. Hebraicè, *in
æquitate*: & Pſalm.26. num.1. *Diri-
ge me in ſemitam rectam.* Hebraicè,
æquitatis. Hebraiſmum retinuit Vul- 39
gatus Prouerbior.4. numer.11. *Du-
cam te per ſemitas æquitatis, quas cùm
ingreſſus fueris, non arctabuntur greſ-
ſus tui, & currens non habebis offendi-
culum.*

Eſt inſignis locus Iſai.26.n.7. *Semi-
ta iuſti recta eſt, rectus callis iuſti ad am-
bulandum.* Hebræa ſic vertit Pagninus
*Semita iuſto recta, tu, ô Deus recte, callem
iuſti librabis.* Forerius. *Semita iuſto, æqui-
tates: rectam orbitam iuſti regulabis.* Va-
tab. *Via iuſto erit æquitatum* (id eſt,
æquabilis, & plena) *tu ô Deus ad li-
bellam æquabis*, ne ſcilicet offendat.

Tertium, quod caput eſt, & quaſi 40
fons bonorum omnium, pios illos
Sacerdotes ambulauiſſe cum Deo, id
eſt, præſentem ſibi Deum in omni-
bus actibus ſuis ſtatuiſſe, eiúſque
proinde oculis valde probatos, & ac-
ceptos fuiſſe. Hanc eſſe huius Hebraiſ-
mi vim, Scripturæ exemplis illuſtra-
ui ad Coloſ.1. num.10.

Quartum denique, quod hinc ne- 41
ceſſariò conſequitur; eos cùm legis

doctrina, tum conſpicuæ ſanctitatis exemplo, populum in officio continuiſſe: peccatores etiam aberrantes ſalutaribus monitis, cæleſtibúſque minis ad bonam frugem reuocaſſe.

NVMERVS VII.

Labia enim Sacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius.

41 PERSPICVA ſententia eſt, & à Sanctis identidem celebrata: admonet enim Sacerdotes ſuæ dignitatis, & officij eos eſſe cœleſte quoddam in terris oraculum, ac diuinæ voluntatis interpretes; legem proinde in promptu, in numerato, id eſt, in ipſis labiis, non tantùm in corde, ac memoria habituros; ambigentibus, & ſciſcitantibus, minimè dubia reſponſa edituros.

43 Vbique requirunt ſacræ litteræ in Sacerdotibus hanc ſcientiam Diuinæ legis, qua inſtructi poſſint difficilia religionis negotia ſtatuere, & incidentes de officio nódos expedire. Vino præcipiuntur abſtinere. Leuic.10. num.9. & ea affertur cauſa, num.10. *Vt habeatis ſcientiam diſcernendi inter ſanctum, & prophanum; inter pollutum, & mundum: doceatiſque filios Iſraël omnia legitima mea.* Deuter.17.num.8. *Si difficile, & ambiguum apud te iudicium eſſe perſpexeris, venies ad Sacerdotes, &c.* Sic 2. Paralipo.19. num.10. & Aggæi 2. num.12.

44 Atque prompta hæc notitia Diuinæ legis, eſt vnum è præcipuis Sacerdotum elogium. Deuteronom.32.nu. 9. *Hi cuſtodierunt eloquium tuum, & pactum tuum ſeruauerunt: docebunt* (ſic habetur Hebraicè) *iudicia tua, ô Iacob, & legem tuam, ô Iſraël.* Vide 1. Eſdræ 7. n.10. Et hinc eſt, quod refertur Matth. 2.num.4. cùm Herodes ſciſcitaretur à Principibus Sacerdotum, vbi Chriſtus naſceretur, continuò Michææ teſtimonium protulerunt.

Hæc ſcientia Diuinæ legis inſigniter adumbrata eſt in Pectorali Summi Sacerdotis. Exodi 28. num.20. *Pones autem in Rationali iudicij doctrinam, & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino.* Hebraicè pro doctrina, & veritate ſunt illæ celebres voces *Vrim, & Tumim,* verbum è verbo reddas *illuminationes,* vel *inflammationes; & perfectiones,* vel *ſimplicitates:* debet enim eſſe Sacerdos ſimplex, perfectus, & omnibus numeris abſolutus: debet item tam eximia ſapientiæ luce colluſtrari, vt fulgoris, ac doctrinæ radios longè, latéque diffundat. Hæc ſtrictim attigiſſe contentus de *Vrim, & Tumim,* eos, qui plura noſſe auent, relego ad eruditiſſimos viros Bellarmin. tom.1. lib.4. de Romano Pontifice, cap.3. Ariam Montanum in apparatu in lib. Aaron. Riberam lib.3. de Templo, cap.12. Galati. lib.4. cap.17. Genebr. lib.2. Chronographiæ pag.186. Baron. tom.1. anno Chriſti 17. Moluendam lib.11. de Antichriſto, cap.11. Delrium lib.4. Magicarum diſquiſitionum, quæſtio 2.pag.122. Viegam, in cap.2. Apocal. commentario 1. ſect. 1. Barradam, tom.2. lib.3. cap.46. Lorin. Sapient. 18. verb.24. Pagninum, Mercerum, & Brixianum in Theſauris linguæ ſanctæ. 45
46

Quia Angelus Domini exercituum eſt.

VVertere potuiſſet Vulgatus vocem *malac, nuncius,* vt vertit Iob. 1. num.14. Geneſ.32. num.3. Deuter.2.n.26. & alias, ſæpè: ſed arbitror, eum, ſummo conſilio, Sacerdotem Angelum vocauiſſe. 47

Aduertendum tamen eſt, quod plerique

rique Patres obſeruarunt, vt Iſidorus lib.1.Sententiarum cap.11.Gregorius libr.32.Moral.cap.18. Hilarius libr.5. de Trinitat. Angelum non eſſe nomen Naturæ,ſed officij. Ipſe Chriſtus infrà cap.3. num.2. vocatur *Angelus teſtamenti.* Et ab Iſaia cap.9.numer.6. iuxta LXX. *Magni conſilij Angelus:* exponit Tertullianus libr. de Carne Chriſti, cap.14. [Officij, non naturæ vocabulo.] Fuit enim profectò Angelus, ideſt,nuntius. Ioan.15.n.15. *Omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.*

48 Doctrinam hanc hauſerunt Patres ex magno illo Dionyſio cap.4. cœleſtis Hierarchiæ; vbi docet, ſpiritus illos cœleſtes Angelos appellari,[Propterea quòd eis primò inſit Diuina illuſtratio, ac per eos ad nos veniat.] Quod mirificè quadrat in Sacerdotes;nam(vt ait hîc Hieron. [Angelus, ideſt,nuncius,Sacerdos Dei veriſſimè dicitur,quia Dei,& hominum ſequeſter eſt; eiúſque ad populum nunciat voluntatem.] Talis erat ille Angelus, qui aiebat,2.Corinth.5.num.19. *Poſuit in nobis verbum reconciliationis: pro Chriſto ergo legatione fungimur,tanquam Deo exhortante per nos.*

Angelorum itaque nomine Sacerdotes intelligunt Hieron. & Anſelmus,1.Corinth.11.n.10. & multi interpretes Actuum 7.nu.51. & ad Galat.3.num.19. & Iſai.18.num.2.& Sacerdotes Eccleſiarum Angeli nominantur cap.2.& 3.Apocalypſ.

49 Deinde dicuntur Angeli, ad ſignificandam eminentem ſupra cæteros mortales huius functionis dignitatem. Multus ſim, ſi in hoc argumento velim excurrere. Videatur Baron. Tom.1. anno Chriſti 57. & Bellarm. libr.4. de Euchariſtia cap. 16. & Platus de Bono ſtatus Religioſi libr.2. c.37. Angelos quidem vidit aliquando Chryſoſtomus Sacerdoti ſacrificanti procumbere,vt ipſe ſcribit lib.3. de Sacerdotio. Bonauent.etiam refert D. Franciſcum dicere ſolitum, Sacerdotem ſe priùs, quàm Angelum, ſi ſimul occurrerent,ſalutaturum fuiſſe.

Denique Angeli ſunt Sacerdotes propter inſignem caſtimoniam. *Erunt ſicut Angeli Dei*, aſſeruit Chriſtus Matth.22. num.30. de iis, qui in cœlo perpetuam colent caſtitatem. Miror, etiam Gentiles in ſuis Sacerdotibus pudorem laudibus extuliſſe. Æneid.6. 50

Quiq; Sacerdotes caſti, dum vita manebat.

Quærit Plutarch.in Problematis Romanis. cap.111. cur Sacerdotes non modò caprea abſtinere, ſed ne eam quidem contingere iuberentur; cauſámque affert, vt horrorem in libidinem, cuius ſymbolum erat, indicarent. Magis eſt mirandum, quod ſcribit Gelius lib.10.cap.15. hederam neque tangere, neque nominare, fas fuiſſe Sacerdoti, ea de cauſa, vt refert ex Sexto Pompeio Mendoça q 4. poſitiua numer.4. quia hedera arcto illo complexu, neſcio quid laſciuiæ præ ſe fert. Vide Tiraquel.leg.15.connubiali num.118.

Cenſet Abulenſis Exod. 28. poſt quæſtionem 12.Leuitici Tribui Smaragdum obtigiſſe in pectorali ſummi Sacerdotis: eſt autem Smaragdus teſte Pierio libr.41. pudicitiæ ſymbolum.Iſidorus lib.16. Etymolog.cap.7. de Smaragdo ait: [Herbas virentes, frondéſque exſuperat: nulla gratior oculorum refectio eſt:]Mutuatus ſcilicet ex Plinio libr. 37. cap. 5. viridis enim color oculis amicus eſt. Eccleſ. 40.n.22. At quis Smaragdus ita hilarat,recreátque aſpectum,ac pudor Sacerdotalis?Lege Lorinum ad illud Sapient.4.num.1. *O quàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate.* 51

Illud verò penè excedit fidem, niſi 52

locupletiſſimi auctores teſtarentur, tam mirabilem eſſe antipathiam ſmaragdo cum libidine, vt,ſi probatus ille ſit,frangatur minutatim, ſi quis ſecum habeat in patranda re venerea. Lege Viegam in cap. 2. Apocalypſ. Comment.3. ſect 6. Ita debet exhorrere Sacerdos labem turpitudinis, vt ex byſſo retorta,qua induebatur, grauiter probat Riber. libr.3. de Templ. cap.6.

Tam caſtus Sacerdos non modò cum Angelis æquandus,ſed illis etiam præferendus eſt. Chryſologus ſerm. 143. [Angelicam gloriam acquirere, maius eſt, quàm habere: eſſe Angelum, fœlicitatis eſt;virginem eſſe,virtutis: virginitas enim hoc obtinet viribus,quod habet Angelus ex natura.] Bern. epiſtol.42. [Differunt quidem inter ſe homo pudicus, & Angelus; ſed fœlicitate, non virtute; ſed etſi illius caſtitas fœlicior, huius tamen fortior eſſe cognoſcitur.]

NVMERVS VIII.

Vos autem receſſiſtis de via.

53 VOs autem à perenni, & conteſtata Maiorum veſtrorum virtute turpiter degeneraſtis. Filij bene morati, qui parentes imitantur,dicuntur inſiſtere patrum ſuorum notatam veſtigiis viam. De ſancto Rege Ioſaphat legimus 3.Reg.22. num.43. *& ambulauit in omni via Aſa patris ſui.*De piiſſimo Ioſia,4.Reg.22. nu.2. *Ambulauit per omnes vias Dauid patris ſui.*Contrà verò de filiis Samuelis,1.Reg.8.num.3. *Non ambulauerunt filij illius in vijs eius, ſed declinauerunt poſt auaritiam.*

Via in Hebræo habet articulum emphaticum,*de illa via*,illa ſcilicet,de qua paulò antè numer.6. *In pace,& in æquitate ambulauit mecum.* Illi præiuerunt vobis æquabilem, & pacatam viam, ſine vllius caſus, offenſioníſve periculo; vos æſtu cupiditatum abrepti per auia, præruptáque vitiorum, per cæca, & lubrica præcipitia deflexiſtis.

Et ſcandalizaſtis plurimos in lege.

HEbraicè.*Ruinæ cauſam præbuiſtis.* Tigurina. *Impingere feciſtis.* Pagninus, *offendiculo fuiſtis*: hoc propriè ſignificat verbum, *ſcandalizo.* Eccleſ. 31.num.6.ad Roman.9.num.33.& 1. Petri,2.num.8. 54

Eandem perſequitur antitheſim:illi tum legis doctrina, tum vitæ exemplo, multos ab iniquitate auerterunt, ſuprà numer.6.Vos ſiniſtra,& violenta legis interpretatione, moribúſque deprauatis, plurimos in ruinam impuliſtis. Quàm autem ſit graue,ac periculoſum ſcandali peccatum, tractant communiter interpretes, ſuper illa verba Chriſti,Matth.18.numer.6. *Qui autem ſcandalizauerit,*&c. Memoranda eſt illa Chryſoſtomi ſententia, homil.3. in cap.1. Actuum. [Si vnius animæ ſalus tanti eſt, vt ob hanc filius Dei fieret homo,tantáque pateretur: perditio cogita, quantam conciliabit pœnam?]

Irritum feciſtis pactum Leui; dicit Dominus exercituum.

ILli *pactum meum ſeruauerunt*, Deuteron.33.nu.8.Vos tranſgreſſi eſtis; & cùm fœdus ſancitum olim cum Leuitica Tribu,ſeruantibus conditiones à me propoſitas, pactum ſalis, ideſt,firmum, ac perpetuum futurum eſſet; vos, violatis conditionibus effeciſtis, vt à me pactum ipſum reſcinderetur. Lege, quæ adnotaui, numer.5. 55

NVME

NVMERVS IX.

Propter quod & ego dedi vos contemptibiles,& humiles omnibus populis, ſicut non ſeruaſtis vias meas.

56 Aequissimvm ſanè Dei iudiciũ, vt qui in ſublimi Sacerdotalis dignitatis faſtigio collocati,ſupra mortales cæteros euecti, & Angelis proximi; ingrati, ac rebelles largitori tãtorum munerum, in res viles,& caducas ſuas cogitationes abiecerunt, illarúmque potiundi cauſa diuinum pactum violarunt; exturbentur celſo illo gradu dignitatis, & fœdiſſimis ignominiæ maculis inuſti, atque adeò facie ipſa ſtercore reſperſa, in omnium odium, atque
57 contemptum incurrant.Stat enim fixa Dei ſententia, in Sacerdotem pacti ſui violatorem ſeuerè pronuntiata. 1. Reg.2.num.30.Vide ſuprà num.3.

Et accepiſtis faciem in lege.

58 Recurrit ad eandem antitheſim. Illi diuinam legem prę oculis habentes,cùm iudicium ferendum eſſet, longè ſemoto perſonarum reſpectu, ex iure,& æquo ſtatuebant: ſuprà numer.6. *Et iniquitas non eſt inuenta in labijs eius.*Si vobis aliqua quæſtio de lege proponatur,maiorem perſonarum, quàm aut veritatis, ac legis, aut Dei ipſius rationem ducitis. Theodoretus legit ex Symmacho. *Facies reueremini.* Quod ſeuerè prohibitum eſt in iudicando. Leuitic.19. num.15. *Non conſideres perſonam pauperis, nec honores vultum potentis: iuſtè iudica proximo tuo.* Deuteron.1.nu.17.*Nulla erit diſtantia perſonarum; ita paruum audietis,vt magnum.* Prouer.18.num.5. *Accipere perſonam impij, non eſt bonum; vt declines à veritate iudicij.* Pſal.81.nu.2. *Vſquequò iudicatis iniquitatem? & facies peccatorum ſumitis?* Ioann.7.num.24. *Nolite iudicare ſecundum faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate.*

NVMERVS X.

Nunquid non pater vnus omnium noſtrum? Nunquid non Deus vnus creauit nos? Quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrum fratrem ſuum, violans pactum patrum noſtrorum?

Invehitvr adhuc Propheta in Sacerdotes,qui contra omne ius, & fas, legitimi matrimonij ſanctitatẽ prophanis alienigenarum connubiis, & ipſi polluebant, & cæteris,vt polluerẽt,auctores extiterant. Grauiter conqueritur,hoc 60
vno flagitio tot fœdiſſima flagitia cõtineri: nempe quo ſanguinis,naturæque communio,Dei,ac religionis cultus,cõmune ſocietatis vinculum, ſanctiſſimum matrimonij fœdus,nefariè violabãtur.Nam & genus ductum ab vno parẽte Iacob, & vera religio,qua vnum Deum omnium conditorẽ venerabantur;& pactum cum ipſo Deo initum ſeruandæ legis ab eo latæ, eos debuiſſet à tanto ſcelere abſterrere. Hæc eſt vis totius argumenti. Cùm 61
cætera perſpicua ſint, obſcura tamen eſt illa conſecutio. *Quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrum fratrem ſuum?* Sed ſciamus,Hebraicũ,*Bagad*,quod quinquies in hoc 2. capite repetitur, propriè eſſe, *tranſgredi pactum, violare fœdus,fidem frangere.* 1.Regum 14.nu.33. Iſai.21.nu.2.& c.48.nu.8. Prouerb.2. num.22. & Oſeæ 5.nu.7. Etiam cùm vertitur à Vulgato *ſpernere*, vt Threnorum 1.num.2. *aut contemnere:*vt Ierem.3.num.20. violata fides per contemptum reperitur.

Aptiſſimè

62 Aptiſſimè itaque Vulgatus toties inculcat hoc ſignificantiſſimum verbum in hoc capite, ad exprimendam indignitatem violationis matrimonij, quo vno fœdere indigniſſimè violato, tot ſanctiſſima fœdera perfidiosè violabātur. Sed ſi vxori frangebatur fides, cur dicitur vnuſquiſque præuaricari in fratrem? Ribera fratris nomine ſororem intelligit. Exquiſitior interpretatio, & vt mihi videtur, inuita. Magis aſſentior Hieronym. ſic exponenti. [Quare ergo veteres vxores contemnimus, & fratrum noſtrorum abiicimus filias?] Grauiſſima enim iniuria irrogatur patri, & pactum cum illo ſancitum, quando filiam in matrimonium collocauit, perfidè reſcinditur, eius filia contumeliosè reiecta.

NVMERVS XI.

Transgreſſus eſt Iuda, & abominatio facta eſt in Iſraël, & in Hieruſalem.

63 HIc eſt illud verbum *Bagad*, cuius vim paulò antè expendimus.

Oratoriè exaggerat huius præuaricationis indignitatem tum à perſona eorum, qui tantum facinus conceperunt, tum à ſanctitate vrbis, quam tali contaminari flagitio dedecebat. Suſpendítque adhuc auditorum animos, nondum ſigillatim expreſſo illo ſcelere, quod tam acerbè inſectatur, vt maius quiddam concipiant, ac velut rem abominabilem abhorreant, ac deteſtentur.

Quia contaminauit Iudas ſanctificationem Domini, quam dilexit.

64 POpulus ille ſingulariter electus, vt Deum coleret, *Dei ſanctificatio* nominatur. Cauſam reddidit ipſe Deus Leuit.20. numer.26. *Eritis mihi ſancti, quia ſanctus ſum ego Dominus, & ſeparaui vos à cæteris populis, vt eſſetis mihi.* Quò reſpexit Petrus epiſt.1. cap.1.numer.15. *Vocauit vos, ſanctum* (ideſt, ſanctificationem.) eandémque cauſam affert, numer.16. *quoniam ſcriptum eſt: ſancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum.* Sic Deuteronom.7. num.6. & cap.14.num.2. & cap.26. num.18. Ierem.2. numer.3. *Sanctus Iſraël Domino, primitiæ frugum eius.* Hebraicè 65 *codes:* quæ vox hîc redditur à Vulgato, *ſanctificatio*, & exponitur à Ieremia nomine *primitiæ*, quæ ſcilicet Deo conſecrabantur. Pſalm.113.numer.2. *Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius.* ideſt, vt explicat Genebrar. *ſancta eius poſſeſſio.* Sic ſæpe loquitur ſacra Scriptura. Eccleſiaſt.36. num.15. *miſerere ciuitati ſanctificationis tuæ.* Iſai.60. numer.13. *ad ornandum locum ſanctificationis meæ.* Thren.2.n.7. *maledixit ſanctificationi ſuæ.*

Indignatur itaque Propheta, hanc 66 ſanctificationem Dei, ideſt, populum peculiarem, ab eo eximiè dilectum, prophanis connubiis pollutum, & contaminatum eſſe. Illuſtratur hoc ex 1.Eſdræ 9.num.2. [Tulerunt de filiabus eorum ſibi, & filiis ſuis, & commiſcuerunt ſemen ſanctum cum populis terrarum.] Rectè in hanc ſententiam exponit Pineda in Salomone lib.7. cap.7. numer.7. illud Eccleſ.47. num.22. *prophanaſti ſemen tuum.*

Et habuit filiam Dei alieni.

HEbraicè, *vxorem duxit:* quod ſeueriſſimè fuerat interdictum à Deo Exod.34.nu.16. Deuter.7. nu.3. & ſuo malo tranſgreſſus eſt Salomon 3.Reg.11.num,2.

NVME

NVMERVS XII.

Diſperdet Dominus virum, qui fecerit hoc, magiſtrum, & diſcipulum de tabernaculis Iacob, & offerentem munus Domino exercituum.

67 AEQVVM profectò eſt, vt qui Dei ſanctificationẽ violauit, qui ſemen ſanctum Iſraëlitici populi inceſto connubio polluit, ſiue ſit Sacerdos, ſiue laicus, ſiue non reſipiſcat, ſiue Deum ſacrificiis placare conetur, in horrorem tanti ſceleris exſcindatur ab eo populo, à cuius ſe ſanctitate, ac puritate ſciunxit. Haud abſimile fulmen illi Apoſtolico 1. Corinth. 3. num. 17. *Si quis templum Dei violauit, diſperdet illum Deus.*

68 In fonte propriè eſt, *exſcindet*. Hæc enim natiua eſt ſignificatio verbi *carat*, exſcindere, delere, anathemate ferire. Variè, vt ſolet, illuſtrat Interpres. Ezech. 14. num. 8. *diſperdam eum de medio populi mei.* Sic Pſalm. 11. num. 4. & Hierem. 51. num. 62. Geneſ. 17. nu. 14. *Delebitur anima illa de populo ſuo.* Pſal. 108. num. 15. *Diſpereat de terra memoria eorum.* Leuit. 18. num. 29. *Peribit de medio populi ſui.* Prouerb. 2. num. 22. *Impij verò de terra perdentur.* Vbique vides exciſionem.

69 Exſcindentur autem *de tabernaculis Iacob*, ideſt, de populo Iſraël. Non ſolùm indicto quotannis tabernaculorũ feſto, de quo Riber. lib. 5. de Templo cap. 13. ſed vſu etiam quotidiano loquendi, voluit Deus memoriam ſæpe refricari illius beneficij, quod commemorat Leuit. 23. num 45. *Vt diſcant poſteri veſtri, quòd in tabernaculis habitare fecerim Tribus Iſraël, cùm educerem eos de terra Ægypti.* Tunc ipſe Deus etiam in tabernaculo ſibi ſedem, ac domicilium collocauit, vt expendit Geneb. Pſal. 77. nu. 67. qui Pſal. 86. n. 4. illa verba, *ſuper omnia tabernacula Iacob*, vrbes exponit, & oppida. Sic. Caſtr. Hier. 10. num. 20. *Tabernaculum meum vaſtatum eſt: omnes funiculi mei disrupti ſunt*; Hieruſalem ipſam, imperij caput interpretatur, quæ turribus, ac mœniis, templo, atque palatiis, perinde, ac funibus fulciebatur.

Quod vertit Vulgatus, magiſtrum, & diſcipulum, Hebraicè, *Her vehone.* Latinè efferas, *vigilantem, & reſpondentem.* Vnde grauis ſanè quæſtio orta inter Rabbinos, vter vigilantis nomine dignior ſit magiſterne, an diſcipulus? Contendunt hîc neruos ingenij; alij magiſtrum vigilantem exigunt, ſedulum, & acrem, minutulis interrogatiunculis prementem diſcipulum, rubores illi eiicientem, donec ille aptè, ſcienterque reſpondeat. Alij contrà diſcipulum ipſum vigilantem requiquirunt, acutum, & induſtrium, crebris interrogationibus veritatem, ac doctrinam haurientem à magiſtro; cuius munus eſt, dilucidè ad quæſita reſpondere. Ego nolim, dum me pacificatorem interpono, horum Grammaticorum ferulas ſubire: ſtet modò illud, egregiè rem expreſſiſſe Vulgatum; de cætero non admodùm diſceptauerim. 70

NVMERVS XIII.

Et hoc rurſum feciſtis: operiebatis lacrymis altare Domini, fletu, & mugitu, ita vt non reſpiciam vltrà ad ſacrificium, nec accipiam placabile quid de manu veſtra.

FACILIS eſt ſententia, nec poſſum eam preſſiùs, & enucleatiùs, quàm Hieronymi verbis explanare. [Derelictæ vxores Iſraëliticæ, & in thoris maritorũ alie- 71

 narum

narum Gentium feminas cõtemplantes, ad Dei ſolius auxilium confugiebant: diebus, ac noctibus ante altare Domini prouolutę, lachrimis, gemitu, atque eiulatibus inuidiam faciebant eius prouidentiæ, quòd non reſpiceret humana, & miſeras non iuuaret.]

NVMERVS XIV.

Et dixiſtis, quam ob cauſam?

72 PErſiſtunt adhuc petulantes iſti Sacerdotes in ſua procacitate. Violabant omnia iura; ſacra, prophanáque miſcebant: auertebat Deus faciem à pollutis eorum ſacrificiis, exhorreſcebat manus ſanguine, ac ſcelere redundantes: interim vxorem lachrymæ vbertim ad altare profuſæ, quaſi velum quoddam inter Deum, & eorum victimas prætendebant; & tamen adeò ſunt ſtolidi, vt à Deo petulantiſſimè ſciſcitentur, cur eorum ſacrificia non admittat? cùm vel leuiſſima proximi offenſiuncula reſarcienda ſit priùs, quàm Deo ſacrificium immoletur. Matth. 5. num. 23.

Quia Dominus teſtificatus eſt inter te, & vxorem pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti.

73 DOctè probat Riber. teſtificari Deum, idem eſſe, ac præcipere. Legem itaque ſanxit, ac promulgauit voluntatis ſuæ teſtem, & indicem. Geneſ 2 num 24. Matth. 19. num. 5. Ad Epheſ. 5. numero 31. ſuam auctoritatem grauiſſimè interpoſuit, ſeueriſſiméque indixit, ne vxorem tuam legitimam, quam adoleſcens duxiſti, abs te per ſummam iniuriam abdicares, ac fidem illi datam frangeres. Hoc propriè ſignificat, *deſpicere*. Vide ſuprà num. 10.

Et hæc particeps tua, & vxor fœderis tui.

REpulſæ huius fœditatem expendit, ſiue ab inita iam inde à prima 74
adoleſcentia ſocietate, arctiſſiméque ſeruata, adeò, vt in vnam quaſi carnem coaluiſſe viderentur. Geneſ. 2. num. 23. *Hoc nunc os ex oſſibus meis*. Matth. 19. num 5. *Erunt duo in carne vna*. Siue ab ipſius matrimonij fœdere ſanctè, ac legitimè ſancito, cuius iura violare nefas eſſet.

NVMERVS XV.

Nonne vnus fecit, & reſiduum ſpiritus eius eſt? Et quid vnus quærit, niſi ſemen Dei?

LOcvs eſt difficilis, quem 75
multi interpretes ab Hebraizãtibus abducti, difficiliorem reddiderunt. Videat, qui volet, Rabbinorum ſententias apud Figuerium, Riberam, & Montanum.

Mihi Hieronymus videtur rem, quaſi acu, tetigiſſe; cuius ego intelligẽtiam paucis comprehendam. Idem eſt Prophetę argumentum, quamuis conciſum, quod poſteà inſtaurauit, ac dilatauit Chriſtus Matth. 19. nu. 4. Summa hæc eſt: nonne Deus vnus creauit marem, & fæminam, vt arcto matrimonij fœdere colligati genus humanum propagarent? Nonne cùm inſpiraſſet in faciem hominis ſpiraculum vitæ, Geneſ. 2. n. 7. non ſolùm de coſta viri mulierẽ formauit, ſed etiam quaſi reſiduum eiuſdem halitus illi infudit, de eodem ſpiritu eam afflauit, ſimilem illi animam inſpirauit? Nonne totum hoc eo conſilio fecit, vt matrimonio vincti filios procrearẽt, qui Deum colerent, Deo ſeruirẽt, ſemẽ Dei, & dici, & eſſe mererẽtur? *Quod ergo Deus coniunxit, homo non ſeparet*. Matth. 19. nu. 6.

Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum, & vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.

76 HIeronymus. [Ne abducamini libidine, ne alienigenarum amore vincamini.] Sumit itaque *ſpiritum* pro impotentia quadam animi, vt Prouerbior. 25. num. 28. *Vir, qui non poteſt in loquendo cohibere ſpiritum ſuum.*

Non aſſentior huic expoſitioni: nam ipſius conſequentiæ vis exigere videtur, ne in eodem verſu vox *ſpiritus* in tam diuerſa acceptatione ſumatur. Dixerat, afflatum fuiſſe fæminæ, quaſi reliquum ipſius ſpiritus, quem viro inſpirauerat; reſiduum ſpiritus viri fæminam hauſiſſe: conſequens erat, vt vnus, idémque ſpiritus in duobus corporibus habitaret, vt vxoris ſpiritus dimidium eſſet animæ viri, vt Horatius locutus eſt, lib. 1. Ode. 3.

Serues animæ dimidium meæ.

Vt anima ipſius viri, quaſi transfuſa per vim amoris plus eſſet, vbi amabat, quàm in eo ipſo corpore, quod
77 animabat. Scitum enim eſt illud Platonis: *amor eſt ardor animi proprio quodammodò in corpore mortui, in alieno viuentis.* Itaque *cuſtodite ſpiritum veſtrum*, ideſt, retinete, & conſeruate eam, quam & auctor naturæ Deus, & caſtus amor coniugalis, quaſi veſtrum ſpiritum, & animæ veſtræ dimidium effecerunt. Hoc propriè ſonat verbum *Samar*, vt probat Pineda ad illud Iob 10. verſ. 12. *Viſitatio tua cuſtodiuit ſpiritum meum.*

78 Neque huic explicationi obſtat Hebraicus textus, quem reddas verbum è verbo. *Seruate in ſpiritu veſtro.* LXX. *Cuſtodite in ſpiritu veſtro.* Vulgare enim idioma eſt. Habac. 1. num. 5. *Aſpicite in gentibus*, ideſt, *gentes.* Pſalm. 81. num. 8. *Quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus.* Imò Pagninus addictiſſimus Hebræo, legit: *cuſtodite igitur vobis ſpiritum veſtrum:* & Tigurina lucem affert noſtræ intelligentiæ. [Vos igitur, quàm chara eſt vobis anima veſtra, cauete, ne in vxores perfidi ſitis.]

Mihi etiam emphaſim videtur habere illa commemoratio, *vxorem adoleſcentiæ tuæ*, vel, *pubertatis tuæ* num. 14. 79
eadem enim ſubeſt vtrobique vox: ſpectátque ad ſuggerendam memoriam illius temporis, quo adoleſcentulam illibatam duxit, & eam vnicè dilexit. Prouerb. 5. num. 18. *Lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ, ceruà chariſſima:* Hebraicè, *amorum.*

Tantam verò eſſe amoris vim, vt amantis ſpiritum quaſi transfundat in amatum, teſtatur Dionyſius cap. 4. de Diu. nom. [Eſt autem mentis ſeceſſum, extaſimque faciens Diuinus amor; amatores ſui iuris eſſe non ſinens, ſed in ea, quæ amant, penitus transferens.] Huius potentiæ admirabilis, quam exercet vis amoris, veſtigium etiam aliquod extat in Sacris litteris. Amantis eſt enim illa vox, ad Galat. 2. num. 20. *Viuo autem, iam non ego: viuit verò in me Chriſtus.* & Corinth. 6. num. 17. *Qui autem adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt.*

Ac non ſolùm de ſublimi iſto amore, ſed etiam de naturali eadem legimus. Geneſ. 44. num. 20. *Pater verò tenerè diligit eum:* num. 30. *Igitur ſi puer defuerit, (cùm anima illius ex huius anima pendeat) morietur.* 1. Reg. 18. num. 1. *Anima Ionathæ conglutinata eſt animæ Dauid, & dilexit eum Ionathas, quaſi animam ſuam.* Quid igitur mirum eſt, ſi vxor in pubertate eximiè, ac tenerè dilecta, ſpiritus viri, ideſt, anima, nominetur? Nam & Apoſtolus ait ad Epheſ. 5. num. 29. *Qui ſuam vxorem diligit, ſe ipſum diligit.* 80

Facit denique pro hac explicatione numerus 16. ita ibi repetitur hæc ſententia. *Cuſtodite ſpiritum veſtrum, &* 81

 nolite

nolite deſpicere. Vbi hortatur Propheta, ne eumdem illum ſpiritum deſpiciant; hoc eſt, ex proprietate verbi *Bagad*, ne datam fidem frangant, ne perfidiosè agant cum illo: quod in expoſitione Hieronymi non poteſt conſtare.

NVMERVS XVI.

Cùm odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Iſraël.

82 HIc Ribera deſerit Hieronymum: ſed, vt ego quidem arbitror, ſine cauſa deſerit; & cogitur, ironicè hunc locum explicare, & opinionem prorſus improbabilem defendere; non licuiſſe Hebræis; niſi ob ſolam fornicationem, vxores repudiare; quod eruditè refellũt Maldonatus Matth. 19. num. 8. & Caſtro Hierem. 3. num. 3. & ipſa videtur ſacra Scriptura refellere, Deuter. 24. num. 1. *Si non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatem, ſcribet libellum repudij.* Vbi durum, & violentum eſt, fœditatis nomine adulterium intelligere, propter quod non dimittebatur vxor, ſed lapidibus obruebatur. Leuit. 20. num. 10. Deuter. 22. nu. 22. Ioan. 8. num. 5. Imò libellus repudij mulieris honori conſulebat, vt poſſet, ſi vellet, alteri viro nubere: eſſet autem libellus famoſus, ſi daretur propter ſolum adulterium.

83 Rectè itaq; Hieronymus affirmat, hæc verba eſſe Sacerdotum, qui ſuæ libidini, quaſi velum quoddam, Moſaicam legem obtendebant. Quid nos (inquiunt) tam acerbè criminaris? Auctor ipſe legis poteſtatem facit, vt qui odio habuerit vxorem, dimittat. Sic etiam Phariſæi obiecerunt Chriſto Matth. 19. num. 7. *Quid ergo Moyſes mandauit dare libellum repudij, & dimittere?*

Operiet autem iniquitas veſtimentum eius, dicit Dominus exercituum.

LOci huius difficultas in varias explicationes diſtraxit interpretes. 84
Prado Ezech. 13. verſ. 18. vno enodat verbo. [Operietur (inquit) iniuria hoc velamine, & prætextu.] Confirmat ex cap. 32. Geneſ. num. 20. *Placabo illum muneribus:* quod ita ait, ex Hebræo verti poſſe: *operiam faciem eius velamine.* Sed verſio iſta loci Geneſis vel ipſis Hebraizantibus eſt inaudita. Scio, ſolum Forerium Iſa. 27. num. 9. affirmare, *Kiper*, quod in propria ſignificatione idem eſt, ac *oblinire*, ibi poſſe reddi, *tegam*, ſiue *operiam*. De cuius ſententia non eſt hîc diſceptandi locus; ſed qui vocem *minha*, quam vertit Vulgatus *muneribus*, exponat, vt exponit Prado, *velamine*, reperietur omnino nemo.

Et quidem Pradi explicatio diſertè habetur in Tygurina [Num ergo violentiam veſtimento ſuo teget?] Iſidorus Clarius [Tanquam veſtimento celat nequitiam ſuam.] Vatablus. *Tegit iniquitatem ſub veſte ſua.* Sed boni iſti interpretes lectionis Vulgatæ nullam rationem ducunt, cui vix, aut ne vix quidem, poteſt iſta expoſitio accommodari.

In eumdem lapidem impingit Figuerius: exiſtimat, eſſe prouerbialem locutionem, *operire aliquid ſuper veſtimento*, & perinde eſſe, ac palàm proferre: vt ſi quis rem furto ablatam, ſuper ſuum pallium vellet occultare. Vertit itaque Hebraica, nec malè vertit [Et operuit iniquitatem ſuper veſtimento ſuo.] ideſt, nequicquam, & fruſtrà eam obtegere conatur. 85

Huic affinis eſt intelligentia Ariæ Montani. Obſeruat, aliud eſſe operire veſtimentum, aliud operire ſuper veſtimentum. Primum eſt, veſtimentum 86

ſtudio

ſtudio occultandi tegere:alterum eſt, ita redundare,atque eminere,vt nullo veſtimento occultari, aut diſſimulari poſſit. Incurrit itaque in ſuperiores expoſitiones. Illud prætereà diſcrimen mihi non probat.Imò ipſa teſtimonia, quæ pro ſe affert, eius opinionem refellunt, vt patet Deuter. 13. num.8.Ioſue 24.num.7.& 2. Eſdræ 4. num.5.

87 Hieronymi explicatio penè ab omnibus deſeritur: *operiet iniquitas veſtimentum eius*, ideſt, corpus quo anima veſtitur. Vt in quo peccauit,in ipſo puniatur. Quamquam Ribera non multùm mihi videtur à Hieronymo diſcrepare; iniquitatem ſumit ex idiomate Hebraico pro pœna iniquitatis. Grauiſſimè (inquit) à Deo punietur: non ſolùm in anima, ſed etiam in bonis corporis: vſque eò premetur inopia, vt ne veſtes quidem habeat, niſi làceras, & attritas.

Sà notam ſimilitudinis ſupplet, quod, & ſi frequentiſſimũ eſt, tamen hîc locum non habet propter præpoſitionem *hal*, [Iniquitatis punitio (inquit) velut veſtimentum totum hominem operiet.] Confirmare poſſet ex Pſalm.108.num.29. *Operiantur, ſicut diploide,confuſione ſua.*

88 Liceat mihi inter tam graues auctores meam quoque dicere ſententiam. Contextus ipſe, antitheſiſque requirit, vt friuola illa excuſatio, quam Sacerdotes repulſæ legitimarum vxorem prætexebant, his verbis coarguatur. Cauſabantur illi, ſe ex præſcripto legis, iuſtis de cauſis vxores repudiaſſe; ſed eos mendaces palàm oſtendebat lex ipſa,de nõ ducendis alienigenis publicè violata; libido etiam potiundę pulchritudinis iuuencularum, repudij cauſas fuiſſe artificiosè confictas,præ ſe ferabat;in tanta ergo patrati facinoris euidentia, ipſa iniquitas (Hebraicè, *hamas*: propriè, *violentia, vis aperta,iniuria per vim illata,*) in omnium oculos per ſummam indignitatem incurrebat: nullis velis obtegi, nullo artificio diſſimulari poterat: *operiet igitur iniquitas veſtimentum eius*,ſcilicet,ipſius iniquitatis,quæ 89
in fonte generis eſt maſculini. Hoc eſt, inuolucra, & integumenta, quibus iniuria per vim illata occulrari nititur, vincentur ipſius ſceleris violentia:apparebit, & extabit iniquitas, operiétque ipſa, & quaſi obruet integumentum ſuum, quo ſuam turpitudinem contegere moliebatur: latebræ illæ quæſitæ facinori, facinore ipſo luce palàm cõcepto, illuſtrabuntur. Præiuerunt mihi ad hanc intelligentiam LXX.qui ita reddiderunt.*Et operiet impietas ſuper cogitationes tuas.* Exponit Theodoretus:*reuelabuntur cogitationes tuæ*; quaſi dicat:tu diuerticula, flexionéſque excogitas tuæ iniquitati, multis ſimulationum inuolucris eam obtendis;verùm nihil agis; erumpet enim ex iſtis latebris; in publica luce, in omnium ſeſe conſpectu collocabit.

NVMERVS XVII.

Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris.

HACTENVS Propheta reprehendit iniurios in vxores; 90
nunc inuehitur in atrociſſimum crimen læſę Maieſtatis Diuinæ, in homines ſcilicet impios, & contra cęleſte numen verbis contumelioſos. Facinus audax,& horrendum,ipſi Deo defatigationem, & laſſitudinem afferens, ex nimia laborandi, & ſuſtinendi contentione. Hæc enim eſt vis Hebraici verbi, vt hîc aduertit Montanus,& expreſſit Tygurina: *Defatigaſtis Dominum.* Et ipſe Deus ſæpe con-

queritur, Iſai. 1. num. 14. *Laboraui ſuſtinens.* Forerius. *Defatigatus factus ſum ferendo.* Regia. *Ad defatigationem laboraui ſuſtinendo.* O mira, & incredibilis Dei bonitas in ſuſtinendis pec-
91 catoribus! Non inuoluam ſilentio memorabilem Gloſſam Hebræorum antiquorum ſuper hunc Malachiæ locum; quam ex libro, qui inſcribitur Victoria contra Hebræos, capite 10. refert Sotomaior in cap. 5. Cantic. n. 2. *Aperi mihi ſoror mea:* quamquam in hæc ipſa verba Cantici, ſcribit Galatinus, lib 8 de Arcanis cap. 8 editam eam fuiſſe. [Filij mei, aperite mihi aperturam vnam pœnitentiæ, ſicut eſt foramen acus; & ego aperiam vobis aperturas miſericordiæ, per quas in-
92 trabunt quadrigæ, & currus.] Hunc Dei affectum blandè ad pœnitentiam inuitantis expreſſit Hieremias cap. 15. numero 6. *Laboraui rogans.* Hebraicè. *Defatigatus ſum ad pœnitendum.* Hoc eſt, ſummis precibus ad defatigationem vſque à vobis contendi ſcelerum pœnitentiam, vt me quoque ſententiæ in vos latæ pœniteret. Iſidorus Clarius legit: *laſſus ſum miſerendo.* Exponitque: *toties vobis debitam pœnam intermiſi, vt iam ſim delaſſatus.* Reprimit enim Deus, & coërcet ſuam iracundiam iuſtè conceptam, & ad punienda ſcelera erumpentem: & in hoc quaſi conflictu, in quo victrix euadit miſericordia, quodammodò defatigatur. Iſai. 43. num. 24.
93 *Seruire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis.* LXX. *In peccatis tuis hyperaſpiſtes tuus fui*, ideſt, oppoſui me velut ſcutum, vt tela in te contorta meo corpore exciperem, ac retunderem; fui tuus ſatelles, & ſtipator, qui clypeo te protegerem. In Vulgata ſæpe redditur *protector*, aut *ſcutum*, vox *hyperaſpiſtes*, quam Deo attribuunt LXX. Geneſ. 15. numero 1. & 2. Regum 22. num. 3. & num. 31. Pſalm. 17. num. 3. Pſalm. 30. num. 5. Pſalm. 58. num. 12. Pſalm. 83. numero 10. & Pſalm. 143. numero 3.

Et dixiſtis, in quo eum fecimus laborare?

Vide cap. 1. num. 2. & num. 6. & cap. 2. num. 14.

In eo, quod dicitis: omnis, qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent.

Atrox, & horribilis blaſphemia 94
eſt: Diuinæ bonitati, æquitati, & prouidentiæ contumelioſa: inde autem anſam arripuerunt. Viderant periti iſti rerum æſtimatores, qui Dei beneuolentiam ex ſola ſcilicet bonorum temporalium copia metiebãtur, Babylonios inani ſimulachrorum ſuperſtitione deluſos, terríſque flagitiis coopertos, florere diuitiis, & in omni rerum abundantia viuere; ſe autem, apud quos vnius, ſummíque Dei cultus, & vera religio, ac pietas vigebat, vexatos, direptos, egentes rerum omnium, in ſordibus, & ſqualore iacere: dolebant videlicet illis oculi, & in Deum tam horrenda verba nefariè iactabant.

Ac fuit etiam perantiqua hæc pio- 95
rum hominũ querimonia, quam Deo humiliter, ac demiſſe repræſentabant. Verùm honorem ſemper præfabantur æquitati diuinæ: profunda Dei iudicia licet non penetrarent, ſuſpiciebant tamen, & venerabantur. Hierem. 12. num. 1. *Iuſtus quidem tu es Domine, ſi diſputem tecum; verumtamen iuſta loquar ad te: quare via impiorum proſperatur? benè eſt omnibus, qui præuaricantur, & iniquè agunt?* Iob 21. num. 4. *Numquid cõtra hominem diſputatio mea eſt?*

eſt n.7. quare ergo impij viuunt, ſubleuati ſunt, confortatique diuitijs? Habac.1.nu. 13. *Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum, & reſpicere ad iniquitatem non poteris. Quare reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe?* Pſalm.72.n.1. *Quàm bonus Iſraël Deus his, qui recto ſunt corde: mei autem penè moti ſunt pedes*, &c. Hæc eò commemoraui, vt conſtet quantum ſit diſcrimen inter ſacrilegas, & blaſphemas horum Sacerdotum voces, & pias, humiléſque ſanctorum querimonias.

Aut certè vbi eſt Deus iudicij?

96 Videbantur ſibi cornutum conflare dilemma, quod refelli, diluíque non poſſet. Vt vel Deum iniquitatis arguerent, vel certè eius prouidentiam è medio tollerent. Simile eſt illud Claudiani elegantiſſimi quidem Poëtæ, ſed pagani peruicaciſſimi, lib.1.in Ruffinum.

Sed cùm res hominum tanta caligine volui,
Aſpicerem, lætoſq; diu florere nocentes,
Vexatoſq; pios, rurſus labefacta cadebat
Religio.

Argumentum autem ſic inſtituebant: ſi Deus humanarum rerum cura tangitur, eas præcipuè curare dicendus erit, quæ maximè proſperantur, & ad optatos exitus peruehuntur; ſed videmus ſceleratos, & impios bonis omnibus affluentes: improbi igitur ſunt accepti Deo, & ab illo maximè curantur. Si verò fatemur, Deum impietatem auerſari, ſcelera prohibere, commiſſa vindicare: fateamur ſimul, neceſſe eſt, debere impios ſcelerum
97 ſuorum pœnas luere, bonis euerti, vita ipſa ſpoliari: at contrà videmus lætos diu florere nocentes: Deus igitur humana non curat, iudicia non exercet. Hæc erat impiorũ cornuta argumentatio, quam tamẽ viri pij cornibus abſciſſis, hinc inde prominẽtibus, inermẽ reddiderunt. Vide infrà c.3. n.13.

CAPVT III.

NVMERVS I.

Ecce ego mitto Angelum meum.

Acceſſimus ad vaticinium 1
perilluſtre, in quo multa occurrunt adnotanda: ſed vt totam rem in pauca conferamus, vt breuitas depoſcit Commentarij; quæ obſeruatione digniora ſunt, ad certa capita redigemus.

Primò, aptiſſimè attexitur hæc concio ſuperiori. Cõminatus fuerat Deus improbis illis Sacerdotibus, reſciſſurum ſe pactum, abdicaturum eos dignitate; pollicetur modò ſummum Sacerdotem, qui, & templum luſtraturus, & nouos, ac puros Sacerdotes creaturus ipſe ſit. Illi temerè effutientes, inquirebant: *Vbi eſt Deus iudicij?* aſſeueranter nunc confirmat, adfuturum aliquando diem illum, quo facta, dicta, & cogitata facinora grauiſſimè plectantur.

Secundò; habet hoc Malachiæ va- 2
ticinium luculentum enarratorem, ſcilicet Verbum, & Sapientiam Patris, Chriſtum, qui diſertis verbis illud exponit de ſuo præcurſore Ioanne Baptiſta. Matth. 11. num. 10. Marci 1. num. 2. Luc 7. num. 27.

Tertiò; licèt in ſpeciem diſſentire videantur Malachias, & Euangeliſtæ: dum ille ait: *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam:* iſti verò: *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te*, vbi manifeſta eſt perſonæ mutatio; aptè tamen concordantur ex Theologico illo principio, quo Trinitatis opera externa, cùm indiuidua ſint, modò vni, modò

alteri perſonæ attribuuntur. Miſſio itaque Ioannis à Propheta quidem Filio, ab Euangeliſtis autem adſcribitur Patri. Lege, quæ adnotaui ad Coloſſ.2.num.12.& Maldonat. Matth.1. num.18.

3 Quartò: implicatior eſt ille nodus; quomodò Marcus hoc vaticinium ſub Iſaiæ nomine referat: ſic enim ait cap.1.num.2. *Sicut ſcriptum eſt in Iſaia Propheta, ecce ego mitto Angelum meum,* &c. cùm nihil tale extet apud Iſaiam. Fatetur Hieronymus in lib. de Optimo genere interpretandi, hunc nodum ſibi eſſe inenodabilem. [Soluat (inquit) hanc quæſtiunculam imperita præſumptio, & ego erroris veniam deprecabor, quaſi ſolui non poſſit.]

Euangeliſtas fuiſſe aliquando memoria lapſos, & ſi ſunt, qui dixerint, mihi religio eſt dicere. Sixtus Senenſis lib.7. Bibliothecæ, Hæreſi tertia, & Maldonatus Marci 1. num. 2. commodiſſimè hunc nodum expedire viſi ſunt. Euangeliſta duo citat vaticinia, Malachiæ vnum, Iſaiæ alterum; ſed vtrumque compendio vſus, in vnum quaſi conflauit, & contexuit teſtimonium, vtrumque enim vnam, & eamdem prænuntiat rem, ſeque mutuò confirmant; ſed Euangeliſta totum vaticinium Iſaiæ tribuit, non ſolùm tanquam antiquiori, celebriorique Prophetæ, ſed etiam, quia præcipua vaticinij pars, & in qua tota conſiſtebat vis probationis, quámque potiſſimùm producere intendebat, Iſaiæ erat.

4 Quintò: auctor eſt Euſebius lib.9. de Demonſtratione Euangelica cap.5. pleroſque Iudæos, cùm viderent Ioannem Angelicam vitam ducere, exiſtimaſſe eum verum fuiſſe Angelum. Diſertè id affirmauit Origenes homil. 1. in Ioannem. [Nec mirum (inquit) eſt, ſi cùm primogenitus omnis creaturæ, pro ſuo in genus hominum amore, corpus induiſſet, Chriſti æmuli, & imitatores fuerint, qui voluerunt ſimili corpore, ipſius in homines benignitati miniſtrare.] Nota inurunt hunc errorem, tacito Origenis nomine, Cyrillus lib.1. in Ioannem cap.7. & Beda Marci 1. Vide Sixtum Senenſem lib. 6. Bibliothecæ annotatione 117. Suarez Tom.2. in 3. part. diſput. 24.ſect.1.

Apertè refellitur hic error Ioann.1. num.6. *fuit homo miſſus à Deo.* Homo itaque fuit natura; Angelus, ideſt, nuntius, miniſterio: quia miſſus à Deo eſt, vt Chriſtum prænuntiaret iam inſtantem, & digito indicaret præſentem. Vide ſuprà cap.2.num.7. *quia Angelus Domini exercituum eſt.*

Sextò, fuit etiam Ioannes Angelus 5 propter ſupereminentem humanæ ſanctitati puritatem, & excellentiam. Auctor Imperfecti homil. 27. [Mirabilis eſt, qui in humana natura Angelicam ſanctitatem tranſgreſſus eſt; & obtinuit, quod non habuit natura, per gratiam.] Auguſtinus Sermone 4. de Baptiſta [Quiſquis Ioãne plus eſt, non tantùm homo, ſed & Deus eſt.] Ambroſ. Serm.94. [Præcellit cunctis, eminet vniuerſis, antecellit Prophetas, ſupergreditur Patriarchas: & quiſquis ex muliere eſt, inferior eſt Ioanne.] Gerſon tractatu 4. in Magnificat [Videtur Ioannes Baptiſta primus poſt Mariam poſitus in ordine Seraphinorum, loco Luciferi.] Qui plura de Baptiſtæ eximiis laudibus volet, legat duo de triginta ſingulares prærogatiuas, expoſitas à Barrad. Tom.1. lib.7. cap.3. & 4.

Et præparabit viam ante faciem meam.

Nimis exactam, & accuratam 6 præparationem ſignificat verbum *pinna*, cuius vis vnicâ voce Latinâ nequit

nequit exhauriri; eſt enim propriè, remouere è conſpectu, quidquid offenſioni, aut impedimento eſſe poteſt. Pſalm.79. num.10. vbi nos legimus, *dux itineris fuiſti in conſpectu eius*; Hebraicè ſubeſt idem verbum. Vertitque Pagninus, *euacuaſti ante eam.* Regia, *ſcopaſti.* Tigurina, & Iſidorus Clarius; *repurgaſti diligenter ſuperficiem eius.* Geneb. *euerriſti ante eam, purgaſti ſolum: ſuſtuliſti lapides, ne poſſet impingere:* tanta eſt huius verbi fœcunditas. Quam Vulgatus ſignificanter adumbrauit Leuitic.14. num.36. *Præcipiet, vt efferant vniuerſa de domo.* Hebraicè, *verrant, vel expurgent domum.*

Congruenter itaque Iſidorus Clarius illuſtrat iſtum Malachiæ locum. [Repurgabit viam, tollens è medio impedimēta pietatis.] Tigurina. *Com-*
7 *planabit.* Vatablus. *Verret, emundabit.* Cadunt hæc omnia in verbum quàm aptiſſimè. Quod etiam ſubeſt Iſai 40. num.3. *Vox clamantis in deſerto: parate viam Domini.* Vbi Forerius ait, hanc eſſe eius vim, *efficere, quòd res habeat faciem, & nihil ſordium, inæqualitatis, ſeu indecentiæ in ea ſit.* Oleaſter verò Geneſ.24. idem eſſe, ac *vertere.* Itaque vertere domum dicimur mundando, & ſcopando eam: nam domus mundata alia ab immunda videtur, & verſa in aliam.

8 Expenſa verbi vi, elucet iam ipſius ſententiæ granditas: alludit enim Propheta ad regum conſuetudinem, qui ingreſſuri ciuitatem, ſolent aduentum ſuum per præcurſorem denuntiare; quò ſternantur, repurgentur, ornentúrque viæ publicæ, ipſiſque ingredientibus ſolemni comitatu, pompáque occurratur. Hoc egregiè præſtitit Ioannes, clamabat enim Matt.3.n.2. *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim Regnum cœlorum:* perinde, ac ſi diceret. *Parate viam aduentanti domino:* eiicite ex animo peccata, vt eiici ſolent fordes è via; viam ipſam, ideſt, mores, inſtitutúmq; viuendi, quaſi aulæis, virtutibus exornate. Sic expoſuit hoc vaticinium ipſius Pater Zacharias Lucæ 2. nu.76. [Præibis enim ante faciem Domini parare vias eius: ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius, in remiſſionem peccatorum eorum.

Et ſtatim veniet ad templum ſuum Dominator, quem vos quæritis.

Mirari ſæpe ſoleo Ariam Montanum, in regio illo apparatu re- 9
cognoſcentem, expendentémque Pagnini verſionem, ad obruſſam Hebraici textus exactam. Reiicit ſæpe vocem, quam Hebrææ reddidit Vulgatus, imò & ipſæ linguæ ſāctæ ſcientiſſimus Pagninus; aliámq; ſubſtituit arbitratu ſuo, ſine ylla prorſus cauſa: niſi illa fortè ſit cauſa, ne nihil in ea ſua recognitione egiſſe videatur. Ac eſſet ille quidē in hac induſtriæ oſtentatione ferendus, niſi interdum ſententiam per ſe planam, aut inuerteret, aut certè obſcuraret. Paſſim ſuppetunt exempla. Verum nō longè abierimus. Nouam hic ſubſtituit lectionem: *& ſtatim veniet ad palatium ſuum.* Vbi neſcio, quid illi venerit in mentem, cùm de Chriſto expreſsè agitur, appoſito inſigni *Dominatoris* titulo, vt Michææ 5. num.2. cur templum illi eriperet; palatium ſubrogaret. Atqui vox ipſa *templum* relinquitur à Montano in eadem editione Pagnini, innumeris in locis, vbi Hebraicè ſubeſt etiam *hecal*, vt 3. Regum 6.num.3.& cap.7. num.21. Pſalm.5. num.8. Pſalm.26. num.4. Pſalm.47.num.10. Pſalm.78. num.1. Hieremiæ 7. num.4. Ezech. 41. num.15. Aggæi 2. num.16. Za- 10
chariæ 6. num.15. Cur ergo mutauit in hoc loco, vbi reddiderunt LXX. *ton naon*, & omnes interpretes concordiſſimè, *templum*? Cauſam ipſe viderit;

derit; nam de viro Catholico non fert animus ſuſpicari, duplex validiſſimum telum contra Iudæos, vna vocula ſuppoſita, de induſtria nobis è manibus extorquere voluiſſe; alterum, quòd hîc acerrimè vibrat Hieronymus. [Miror, quomodò eos rerum exitus non doceat veritatem. Quod enim templum ſuum inueniet Dominator, quod vſque ad fundamenta deſtructum eſt?] Alterum, quod in eoſdem Iudæos intorquet Galatinus lib. 4. cap. 10. Iſidorus Clarius hîc, & Barradas tom. 1. lib. 2. cap. 16. probantes ex iſto loco Chriſti Diuinitatem. Templum enim non erigitur, niſi ſoli Deo: ergo Meſſias, cuius erat illud Templum, Deus eſt.

Similem nouandi pruritum perſtringit, & coërcet Delrius in Montano. Geneſ. 14. num. 37. ſed nullibi periculoſiùs errat; quàm Pſalm. 15. n. 10. *Nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem.* Supponit Montanus, *foueam*, contra proprietatem ipſius Hebraicæ vocis, &, quod caput eſt, contra Apoſtolum Petrum, Actuum 2. num. 31. & Paulum, Actuum 13. num. 35. Hæc adnotarim, ne prudens lector nimis fortaſſe fidat verſioni iſti Ariæ Montani, & vt ſimul animaduertat, quanto in periculo verſentur, qui immodicè cupiunt Hebraizare.

11 Iam quod ad huius loci intelligentiam attinet, exiſtimo, tunc Chriſtum impleuiſſe hoc vaticinium, cùm poſt prædicationem Ioannis docere cœpit, præſertim in Templo. Matth. 26. num. 55. tunc nimirum Euangelium promulgauit, & miracula edidit. Paulò antè ſuo fungebatur munere Præcurſor. Matth. 3. num. 11. & Ioannis 1. num. 27. Actuum 19. num. 4. & illa erat prædicationis ſumma. *Pœnitentiam agite; appropinquauit enim Regnum cælorum.* Nec ita multò pòſt cœpit Ieſus prædicare, dicens Marci 1. n. 15. *Quoniam impletum eſt tempus, & appropinquauit regnum Dei.*

Et Angelus teſtamenti, quem vos vultis.

IMpenſè efflagitauerat populus ille Iudaicus mediatorem à Deo, præſentis numinis terrore concepto. Pollicitus illum Deus eſt, Deuter. 18. n. 15. & 16. quem propenſiſſimo ſtudio videre iam cupiebant. Denuntiat itaque Malachias, citò adfuturum; *Angelúmque vocat teſtamenti*, ideſt, internuncium noui fœderis ineundi. Vide ſuprà cap. 2. num. 7. Hierem. 31. nu. 31. & ad Hebræos 10. num. 16. *Feriam domui Iſraël, & domui Iuda fœdus nouum.* Cuius noui, ac melioris teſtamenti mediator eſt Chriſtus ad Hebræos 8. num. 6. cap. 9. num. 15. cap. 12. num. 24. *Mediator Dei, & hominum, homo Chriſtus Ieſus.* 1. ad Timotheum 2. num. 5. 12

Ecce venit, dicit Dominus exercituum.

REpetita aſſeueratio tēporis præſentis, & ſummam certitudinem, & aduentus indicat celeritatem.

NVMERVS II.

Et quis poterit cogitare diem aduentus eius, aut quis ſtabit ad videndum eum?

DE primo Chriſti aduētu non dubitanter expono; & erit nihilominus aptior intelligentia, ſi verba hæc ad terrorem incutiendum, non ad excitandam myſterij admirationem referantur. 13

Primum id requirit verbum *Kilkel:* quod reddiderunt LXX. *Hypomeni: ſuſtinebit:* & ſic vertitur à Vulgato 14

2. Paral.

2. Paral.7.num.7.Hierem.6.num.11. & cap.20.num.9. & Ioëlis 2.num.11. qui locus maximè pręſentem illuſtrat. *Magnus enim dies Domini, & terribilis valde: & quis ſuſtinebit eum?* Quare non incongruè Montanus ſic exponit in commentario verbum *cogitabit*. Quis vel cogitatione ſolùm, nedum re ipſa, diei illius vim perferre queat?

15 Secundò verbũ *Homed, ſtabit*, quod ſolet vertere Vulgatus, *ſuſtinebit*, vt Pſalm.129. n.3. Pſalm.147.n.17. cùm per interrogationem effertur, imbecillitatem, atque adeò impotentiam denotat obſiſtendi Deo irato. Nahum 1.num.6. *Ante faciem indignationis eius quis ſtabit? & quis reſiſtet in ira furoris eius?* Apoc.6. num.17. *Venit dies magnus iræ ipſorum, & quis poterit ſtare?*

Tertiò, Chriſti aduentus credentibus, & humilibus ſalutaris; incredulis tamen & ſuperbis, valde formidandus fuit. Lucæ 2. n.34. *Ecce poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſraël.* Ioan.9. num.39. *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant.* 1. Petri 2. num.7. *Vobis igitur honor credentibus, non credentibus autem, lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli, & lapis offenſionis, & petra ſcandali.* Matth.21.n.43. *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.* Luc.20. num.16. *Veniet, & perdet colonos iſtos, & dabit vineam alijs.* Præcurſor etiam intonuit Matth.3.num.12. *Cuius ventilabrum in manu ſua, &c.*

16 Quartò, hæret ſic tota ſententia. Sacerdotes illi omnes ſuas ſpes in Saluatoris aduentu defixerant, ſed ſolùm expectabant Regẽ florẽtiſſimum, qui eos omnibus copiis locupletaret: de pœnitentia autem, & vitę emendatione ne cogitabant quidem. Ait itaque Propheta. Veniet Saluator iſte, de quo tantopere gloriamini, ſed fruſtrà, & nequicquam eius aduentum exoptatis: *malos enim malè perdet.* Confirmat hanc expoſitionem locus ille Amos 5. num.18. *Væ deſiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? Dies Domini iſta tenebræ, & non lux.*

Ipſe enim quaſi ignis conſtans.

17 VErbum *Saraph* Vulgatus de more, alio, atque alio Latino illuſtrat. *Vrere, excoquere, igne examinare, ſcoriam expurgare.* Eſt verò aptiſſima Prophetæ redditio: an plumbum, an ſtannum, & ſcoria ignem ſuſtinebunt, cùm argentum, cui miſta ſunt, in ardentem fornacem cõiiciatur, vt adulterina materia repurgetur? Chriſtus igitur erit, quaſi ignis Matth.3. n.11. Lucæ 12. num.49. conflans, excoquenſque argentum prædicatione Euangelica. Improbi tunc Sacerdotes, & increduli, quaſi tabeſcens ſcoria in fumos euaneſcent: qui probi erunt, igne examinati mundabuntur, ac velut argentum probatum magis ſplendebunt.

De primo ignis effectu legimus Hierem. 6. nu. 29. *Defecit ſufflatorium: in igne conſumptum eſt plumbum: argentum reprobum vocate eos, &c.* Iſai.1. num.25. *Excoquam ad purum ſcoriam tuam, & auferam omne ſtannum tuum.* Pſalm.118. nu.119. vbi nos legimus: *Præuaricantes reputaui, &c.* Hebraicè. *Scorias ceſſare feciſti, omnes impios terræ.* Vide Ezechiel.24. n.11. & 12. & Foreri um Iſai.48. num.10. 18

De altero, Zachariæ 13. num.9. *Vram eos, ſicut vritur argentum, & probabo eos, ſicut probatur aurum.* Iob 23. n.10. *Probauit me, quaſi aurum, quod per ignem tranſit.* Sapient.3. num 6. *Tanquam aurum in fornace probauit illos.* Vide Pſalm.25. num.2. Pſalm.65. num. 10. Pſalm.104. num.19. Prouerb.17. numer.3. cap.25. numero 4. cap.27. 19

num.21. Eccleſiaſt.2.num.5. Hierem. 9.num.7.

Et quaſi herba fullonum.

20 HEbraicè, *borit*: quam vocem retinuit Vulgatus, Hieremiæ 2.n.22. nec dubium, quin herba ſit, quam ſaponariam vocant, qua vtuntur fullones, qui veſtimenta dealbant. Marc.9. num.2. Abluet itaque Dominus Leuiticæ familiæ ſordes. Iſai 4. num. 4. *In ſpiritu iudicij, & ſpiritu ardoris.* Et ſordes quidem ipſæ euaneſcent, at veſtes, quibus inſidebant, mundæ, ac nitidæ relinquentur. Vtrumque etiam coniungitur Danielis 12.numero 10. *Eligentur, & dealbabuntur, & quaſi ignis probabuntur.*

NVMERVS III.

Et ſedebit conflans, & emundans argentum.

INTENTVM operi depingit: non id efficiet, quaſi obiter, & perfunctoriè, ſed per, ocium, & accuratè.

Et purgabit filios Leui.

21 SVbeſt Hebraicè idem verbum *tihar*, quod in hoc ipſo verſu interpres vertit, *emundans*, vt Hierem. 33. num.8. Ezechielis 37.num.23. *mundo.* Pſalm 50.num.3.& Ezechie.24. num. 13. *purifico.* Leuiti. 8. num. 6. & Numeror 8. num.21. *ſanctifico.* 2. Paralip. 29.num.18.

Deus itaque Sacerdotalem Tribum purificabit, emundabit, ſanctificabit; puriſſimos, ſanctiſſimóſque Sacerdotes Eccleſiæ ſuæ prouidebit. 1. Regum 2.n.35. *Et ſuſcitabo mihi Sacerdotem fidelem.* Iſai.66.n.21. *Et aſſumam ex eis* (ſcilicet, Gentibus) *in Sacerdotes, & Leuitas.* Vide Bellar.lib.1.de Miſſa, cap. 9. Etiam illos ipſos antiquos Sacerdotes *fide purificauit*, vt loquitur Petrus, Actuum 15.num.9. nam in eodem lib.cap.6.num.7.legimus. [Multa etiam turba Sacerdotum obediebat fidei.]

Et colabit eos, quaſi aurum, & quaſi argentum.

ITerum, ac ſæpiùs eadem repetit, vt altiùs in animo defixa teneantur. 22
Verbum *Zacac*, quod Vulgatus reddidit, *colabit*; Iob.28. num.1. vertit; *conflabit*: & Iſai.25. num.9. *defæcabit:* & aurum ita fuſum, dicitur ab eadem radice *purgatum*, Pſalm.11. num.7. *puriſſimum*, 1. Paral.28. nu.18. *probatiſſimum*, cap.29.num.4. Perpende, quanta puritas exigatur in Sacerdotibus Euangelicis, vt iure optimo dixerit Chryſoſtomus homil. 83. in Matt. [Quo non oportet eſſe puriorem, tali fruentem ſacrificio: Quo ſolari radio non ſplendidiorem eam manum, quæ carnem hanc diuidit? Os, quod igne ſpiritali repletur? Linguam, quæ tremendo nimis, ſanguine rubeſcit?]

Et erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.

ADeò excocti, probatíque Sacerdotes litabunt Domino *in iuſtitia*, id eſt, purè, ſanctéque. Vulgaris Hebraiſmus, vt probat Bellar. part.4. ſuæ Grammaticæ cap.1. præpoſitio *in*, appoſita nomini gerit vices aduerbij: *in iudicio*, ideſt, legitimè: *in ſapientia*, ideſt, ſapienter. 23

Offerent autem oblationem illam mundam, & ſacroſanctam, de qua, c.1. nu.11. eadem enim vox *minha*, ſubeſt hîc, quam verſu proximo vertit Vulgatus, *ſacrificium*. Nunc autem nô ſine myſterio *ſacrificia* vocat. Quamuis enim

enim vnicum ſit, ac ſingulare ſacrificium, tamen ſub panis,ac vini ſpeciebus immolatur. Vnde, & ipſa Eccleſia in Canone ait: *hæc dona,hæc munera,hæc ſancta ſacrificia illibata.*

NVMERVS IV.

Et placebit Domino ſacrificium Iuda,& Hieruſalem, ſicut dies ſæculi, & ſicut anni antiqui.

24 OBSERVANT Expoſitores, particulam *Sicut*, non ſemper declarare in Scriptura æqualitatem, ſed interdum ſolam proportionem, & quamdam ſimilitudinem. Multis hunc canonem confirmant exemplis: pauca inſtar ſint omnium. Matth.5.numer.48.*Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & Pater veſter cœleſtis perfectus eſt.* Diuinam perfectionem aſſequi omnino non poſſumus: at, pro noſtra tenuitate eam imitari certè poſſumus; vt neque æquare illam vnitatem naturalem,quæ eſt inter Patrem,& Filium;ad quam tamen aſpirare, & quotidie propiùs imitando poſſumus accedere.Ioan.17.nu.21.*Vt omnes vnum ſint,ſicut tu Pater in me,& ego in te,vt & ipſi in nobis vnum ſint.*

25 Itaque non eſt dubium, quin ſacroſanctum, & illibatum Euchariſtiæ ſacrificium longè ſit Deo gratius, & acceptius, quàm fuerunt ſacrificia illa, quæ Abel, Noë, ac primi illi Patriarchæ, cum ſimplicitate cordis, vitæ puritate, promptiſſimáque animi deuotione,immolabant;quę Deo ſuauiſſimum odorem incendebant. Geneſ 8.num.21.Exodi 29.nu.18. Lege Auguſtin.lib.20.de Ciuitate,c.26.

26 Auream illam, primámque ætatem, ſeculum vocari, probat Ribera Michææ 5. numer.39. Ac neſcio, quomodò inſitum eſt in mortalium animis, quod nobilis ille Poëta cecinit.

Como a nueſtro parecer
Qualquiera tiempo paſſado
Fue mejor.

Lege eruditum Lorini Commentarium Eccleſiaſt.7.numer.11. Ad eam enim quaſi inſculptam in animis perſuaſionem ſe ſe accommodant ſacræ litteræ, cùm magnifica quædam, & ampla pollicentur. Iſai.1. numer.26. *Reſtituam iudices tuos, vt fuerunt priùs; & conſiliarios tuos, ſicut antiquitus.* Ierem.46. num.26. *Poſt hæc habitabitur, ſicut diebus priſtinis.* Threnorum 5.nu.21. *Innoua dies noſtros, ſicut à principio.* Amos 9.nu.11.*Reædificabo illud,ſicut in diebus antiquis.*

NVMERVS V.

Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis, & adulteris,& periuris,& qui calumniantur mercedem mercenarij,viduas, & pupillos,& opprimunt peregrinum,nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

REPVDIATO iam illo Sacerdotio vetere,& inſtaurato 27
nouo,eóque acceptiſſimo,tellit nunc Propheta blaſphemam illam calumniam, qua Sacerdotes impij Deum criminabantur; quòd aut ſcelerátos fortunaret, aut certè non curaret, neque diſcuteret humana. Oſtendit itaque, odio ſibi eſſe flagitia, eáque quamuis intimo cordis receſſu concepta, aut occultiſſimè patrata, luce palàm diſcuſſurum ſe, & citiſſimè puniturum. Hæc ſeries eſt totius ſententiæ, in qua cùm omnia perſpicua ſint, eſt tamen notatione dignum, Deum non ſolùm acerti-

mum, ac ſeueriſſimum iudicem, ſed teſtem etiam oculatiſſimum, ac præſentiſſimum eſſe facinorum. Ierem. 29.numer.23. *Ego ſum iudex, & teſtis.* Sapient.1.num.6. *Renum illius teſtis eſt Deus, & cordis illius ſcrutator eſt verus.* Iob 16. numer. 20. *Ecce enim in cœlo teſtis meus.* Hinc illæ Prophetarum minæ, 1.Reg.12.num.5. *Teſtis eſt Dominus aduerſum vos.* Michææ 1.num.2. *Sit Dominus Deus vobis in teſtem.* Sapienter itaque Boëtius lib.5.de Conſolatione philoſophica, proſa 6. [Magna vobis eſt neceſſitas indicta probitatis, quia ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis,] ideſt, qui teſtibus non indiget ad ferendam ſententiam, qui ſimul eſt teſtis, & iudex.

28 Sed teſtem velocem ſe futurum minitatur, quia, vt grauiter exponit Auguſtinus libr.20. de Ciuitate, c.26. [Ipſas conuincet ſine vlla ſermonis prolixitate conſcientias.] Probat Auguſtinus ex illo Sapientiæ 1.numer.9. *In cogitationibus enim impij interrogatio erit.* Ipſa cogitatio hominum ſua ſponte confitebitur Deo: *teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum, & inter ſe inuicem cogitationibus accuſantibus,* ad Roman.2. num.5. & vbi nos legimus, Sapient.17.nu.10. *Cùm ſit timida nequitia, dat teſtimonium condemnationis*; Græcè habetur. *Timida res eſt nequitia, proprio teſte condemnata. Idio martyri catadica zomene.* Perpendit verò Bernardus Epiſt.42. velocem iſtum teſtem acutiſſimo ſenſu, vel ipſam conſciẽtiam propriam ſuperare. [Cuius vtique ſcientiam non effugit, ſententiam non ſubterfugit, etiam quod propriam latet conſcientiam. Audit Deus in corde cogitantis, quod non audit vel ipſe, qui cogitat: tremenda prorſus auris.]

29 Dicitur etiam teſtis velox, inquit ibidem Auguſt. [Quia erit iudicium inopinato eius aduentu celerrimum, quod tardiſſimum putabatur.] Eccleſiaſt.8.num.11. *Etenim, quia non profertur citò contra malos ſententia, abſque timore vllo filij hominum perpetrant mala.* Vide Ezech.12.nu.13. Et quamuis videatur Deus conniuere, differréque ſupplicium, vt peccatores reſipiſcant, ſed velociſſimum eſt, quidquid huius vitæ terminis circumſcribitur. Leo ſerm.5. de ieiunio Quadrageſ. [Non ſunt longæ vitæ mortalis induciæ; nec diuturna eſt licentia inſipientium voluptatum, in æternarum dolorem tranſitura pœnarum.]

NVMERVS VI.

Ego enim Dominus, & non mutor: & vos filij Iacob non eſtis conſumpti.

IMMVTABILITAS vnum eſt ex attributis Deo maximè propriis, & à quo deducitur nomen illud ineffabile, quod hîc ſubeſt, *Iehoua.* Exod.3.nu.14. *Ego ſum, qui ſum: qui eſt, miſit me ad vos.* Oſtendit enim ibi Deus, ſe eſſe immutabilem. Vertúntque alij. *Ero, qui ero: erit, miſit me ad vos*; ideſt, qui ſemper idem erit; ille, cui nullum nomen magis quadrat, quàm *erit*: ille, in quem nulla vnquam cadet mutatio, nec viciſſitudinis obumbratio. 30

Sed quorſum in præſenti iniecta mentio huius attributi? Antequàm explico ſententiam meam, aduerto. Primò, Hebraicè legi. *Et non ſum mutatus.* 31

Secundò, verbum *Cali*, quod reddit interpres, *non eſtis conſumpti*, omnimodam penitus conſumptionẽ ſignificare; ita vt nihil ex re ſuperſit: vt animaduertit Arias Montan. & Scriptura ipſa clamat Pſal.101.num.4. *Defecerunt, ſicut fumus, dies mei.* Iſai.21.n.16. *Auferetur omnis gloria.*

Aduerto tertiò, coniunctionem *Ve,* 32
ideſt,

ideſt, *&*, Hebraico idiomate ſæpe eſſe cauſalem, redditiuam, & aduerſatiuam; & his particulis illuſtrari, *quia, quoniam, etſi.* Pſalm.59. numer.13.& Pſalm.107.numer.13. *Da nobis auxilium de tribulatione,quia (* Hebraicè,*&) vana eſt ſalus hominis.* Pſalm.94.nu.5. *Quoniam ipſius eſt mare, & ipſe* (Hieronymus, quia ipſe) *fecit illud.* Pſalm. 142. num.7. *Non auertas faciem tuam à me,&* (ideſt, *quoniam*) *ſimilis ero deſcendentibus in lacum.* Geneſ.14.nu.18. *Proferens panem, & vinum: erat enim* (Hebraicè, *& ipſe*) *Sacerdos Dei altiſſimi.* Iſai.64.num.5. *Ecce tu iratus es,&* (ideſt, quia) *peccauimus.* Sic explicat Theophilactus id Lucæ 1. numer.42. *Benedicta tu inter mulieres, & (* ideſt, *quia*) *benedictus fructus ventris tui.*

33 Iam ergo ad Malachiæ verba, quæ ſic verti poſſent, veniamus. *Ego enim Dominus non ſum mutatus, quia vos,* vel, *quamuis vos non eſtis conſumpti.* Hoc eſt: exigebant quidem veſtra ſcelera, vt vos ad internecionem vſque delerem; ſed poſtulat clementia mea, vt coërceam iracundiam, ſupplicium reſeruem, & longiùs ſpatia prorogem pœnitentiæ. Nolite igitur ſeueritatis aculeos, qui reconditi ſunt, excuſſos arbitrari: conditus eſt in vagina gladius vltor, non hebetatus; compreſſa eſt indignatio mea, ſed aliquando tandem erumpet: *non enim ſum mutatus:* non abieci ex animo iracundiam iuſtè conceptam:quamuis adhuc eam non effudi,nec vos,vt digni eratis,penitus deuaſtaui.

34 Diuinam itaque immutabilitatem conteſtatur Deus, vt terrorem improbis incutiat: vt certò ſibi perſuadeant, ſtare fixum decretum, ratámque ſententiã illos exſcindendi,quamuis eius executio iuſtiſſimis de cauſis differatur. Iſai.14. numer.27. *Dominus exercituum decreuit, & quis poterit infirmare? Et manus eius extenta, & quis auertet eam?* Ierem.4.num.28. *Lugebit terra, & mœrebunt cœli deſuper,eò quòd locutus ſum; cogitaui, & non pœnituit me, neque auerſus ſum ab eo.* Huc ſpectat formidandum illud Epitheton Sapient.11.nu.11. *Illos autem, tanquam durus Rex interrogans condemnaſti.* Græcè, *Apotomos*, ideſt,præfractus inſtar prærupti ſaxi; inflexibilis,inexorabilis.

NVMERVS VII.

A diebus enim Patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis,& non cuſtodiſtis.

IVRE quidem potuiſſem vos funditus delere, patriámque, & auitam impietatẽ,hæreditariam vobis, & quaſi per 35
manus traditam,debito ſupplicio vindicare.Threnor.3.num.22. *Miſericordia Domini,quia non ſumus conſumpti.*

Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

VIde hîc admirabilẽ, & ad ignoſcendum propenſiſſimã Dei benignitatem.Ille ipſe,qui ſe immutabilem dixerat, qui futurum ſe ſeuerum iudicem, teſtémque velocem denunciauerat; qui propter hæreditariã improbitatem ad internecionẽ vſque delendos aſſeruerat; qui omnem quaſi aditum præcluſerat effugiendi ſupplicij; nunc tandem rationem aperit, viámque expeditam munit,qua exorare inexorabilem,flectere inflexibilem, & immutabilem poſſint immutare.

Similes clamores ſubinde edit per 36
Prophetas,vt homines reſipiſcant: ſéque paratiſſimum pollicetur ad eoſdem obuiis vlnis excipiendos: per ipſos

ipſos itaque ſtare, quominùs in ſuam recipiat gratiam. Ierem. 3. numer. 1. *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuertere ad me, dicit Dominus, & ego ſuſcipiam te.* Zachar. 1. numer. 3. *Conuertimini ad me, ait Dominus exercituum, & conuertar ad vos.* Ioël. 2. num. 13. & Ierem. 15 num. 19.

37 Pugnare cum his videtur, quod legimus Threnor. 5. numer. 21. *Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur:* perinde, ac ſi dicant: quid tu nos auerſos per peccata, iubes ad te conuerti? Conuerſio noſtra in tua benignitate poſita eſt, non in noſtra manu. Conglaciant corda rigente gelu, tu, ô Sol Iuſtitiæ, luce, & calore glaciem ſolue: præpediunt cæcæ tenebræ, & arctiſſima vincula: tu illas diſcute, hæc diſrumpe: tunc iuſſis parebimus tuis.

38 Sed ſciendum eſt, iuſtificationis exordium in adultis à præueniente gratia ſumendum eſſe: tangit itaque Deus cor peccatoris per excitantem gratiam, hoc eſt, per illuſtrationem mentis, aut inſpirationem voluntatis, ſine qua conuerti ad Deum libera ſua voluntate nunquàm poſſet; neque verò homo ipſe nihil omnino agit in ſua conuerſione: liberè enim conſentit inſpirationi, cui poſſet diſſentire, ſi vellet. Ita conciliat hæc loca Tridentinum ſeſſ. 6. cap. 5. [Cùm dicitur, conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, libertatis noſtræ admonemur. Cùm reſpondemus, conuerte nos Domine ad te, & cònuertemur, Dei nos gratiâ præueniri fatemur.]

Et dixiſtis, in quo reuertemur?

NImirum non ſibi videbantur à Deo receſſiſſe. Vide cap. 1. numer. 2. numer. 6. & 7. & cap. 2. numer. 14. & 17.

NVMERVS VIII.

Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixiſtis: in quo configimus te? In decimis, & in primitijs.

NOVVM obiicit, & acriter exagitat crimen. Graſſata fuerat atrociſſima fames, adeò, vt de filiis agerent pro frumento diuendendis. 2. Eſdræ 5. num. 2. in tanta inopia rei frumentariæ, decimas Deo omnis ferè populus ſubduxit cap. 13. num. 10. *Et cognoui, quòd partes Leuitarum non fuiſſent datæ, & fugiſſet vnuſquiſque in regionem ſuam de Leuitis, & cantoribus.* Vide hinc deſertum diuinum cultum. 39

40 Verbum Hebr. *cabah*, quod Interpres vertit, *affiget*, propriè ſignificat circumuenire, & fraudare, aut per vim rapere, aut expilare: conuenit hoc inter expoſitores. LXX. *Nunquid ſupplantabit homo Deum?* ideſt, num imponet homo Deo? num defraudatio decimarum, licèt occultiſſima, Deo latebit? Aquila, Symmachus, & Theodotio. *Num defraudabit homo Deum?* Iſidorus Clarius. *Si deprædatur.* Vatab. *Si expoliat:* Montan. *Si auferet.* Pagnin. *Si rapiet homo, quæ ſunt Dei?* Vulgatus autem ſignificantiſſimè. *Si affiget homo Deum:* Si tantum Deo dolorem inuret, dum eius miniſtros debita ſuſtentatione defraudat? ſi Deum ipſum hoc quaſi iaculo configet? Audax profectò, impium, & atrox facinus eſt. Qui enim defigit Sacerdotes, Deum ipſum defigit. Zachar. 2. numer. 8. *Miſit me ad gentes, quæ ſpoliauerunt vos; qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

41 Et quidem licèt probabilior opinio ferat, decimarum ſolutionem, quoad quotâ, in lege Gratiæ præſcribi

iure

iure Eccleſiaſtico, certè in vetere Teſtamento præcepta fuit iure Diuino. Leuit. cap.27. num.30. Numer.18. num.26. Deut.14. nu.28. & in omni lege, Sacerdotum ſuſtentatio eſt de iure Diuino, & naturali. Matth. 10. num.10. *Dignus eſt enim operarius cibo ſuo.* Lucæ 10. num.7. *mercede ſua.* 1. Corinth.9. num.7. & 11. & 1. ad Timoth.5. num.17. Videantur è noſtris Azor, tom.1. lib.7. Inſtitution. Moralium cap.34. Valent.tom.3. diſput. 6.q.5.p.1. & Suarez tom.1. de Religione, lib.1. cap.10. Vnde qui miniſtros altaris decimis defraudat, iure dicitur Deum ipſum defraudare. Grauiter ſanè Tridentinum, Seſſ.25.c.12. [Cùm decimarum ſolutio debita ſit Deo, qui eas dare noluerint, res alienas inuadunt.]

NVMERVS IX.

Et in penuria vos maledicti eſtis, & me vos configitis, gens tota.

41 HEbraicè, *in maledictione*, illa ſcilicet, quam intentat Deus, Deuter.28. n.17. & 20. *Maledictum horreum tuum: mittet Dominus ſuper te famem, & eſuriem.*

Coniunctio *&*, idem eſt, ac *quia*. Sic explicat Tygurina: & debere ſic accipi in ſacra Scriptura, oſtendi ſuprà num 6. ſenſúſque eſt apertiſſimus. Quod mihi per fraudem ſurripuiſtis, maximæ vobis fraudi fuit: fruſtratus enim ſum agrorum prouentus, quoniam vos meis me decimis defraudaſtis. Hieronymus [Pro decimis, & primitiis, quæ parua erant, ſi à vobis darentur, vbertatem poſſeſſionum veſtrarum, & omnem frugum abundantiam perdidiſtis.

Hoc ſæpe monendus eſt populus: hoc pro concione crebrò intonabant Patres, Ambroſ. Sermone in feria 3. poſt Dominicam primam Quadrageſimæ, & habetur cap. *Quicumque* 16. q.7. [Non licet homini, retinere illud, quod Deus ſibi reſeruauit: tibi dedit nouem partes, ſibi verò reſeruauit decimam partem; & ſi tu non dederis Deo decimam partem, Deus tollet à te nouem partes. [Auguſt. lib.50. homil.48. & habetur cap. *Maiores*, eadem cauſa, & quæſt. [Maiores no- 43
ſtri ideo copiis omnibus abundabant, quia libentiùs decimas Deo dabant: nolumus partiri cum Deo decimas: modò autem tollitur totum. [Hieronymus in Commentario huius loci, & habetur cap. *reuertimini*, 16.q.1. [Si quando fames, & penuria, & rerum omnium egeſtas opprimũt mundum, ſciamus, hoc ex Dei ira deſcendere, qui in pauperibus, ſi non accipiant eleemoſynam, fraudari ſe loquitur, & ſua portione priuari.]

NVMERVS X.

Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc, dicit Dominus: ſi non aperuero vobis cataractas cæli, & effudero vobis benedictionem vſque ad abundantiam.

DILVCIDA ſententia eſt, & 44
vix cõmentario indiget. Horrei, in quo decimæ condebantur, meminit etiam Eſdras lib.2. cap.13. num.12. & 13.

Cataractæ vulgò iam notum vocabulum eſt, ex illo Geneſ.7. num.11. *catarectæ cæli apertæ ſunt.* Extat longa de cataractis diſputatio apud Pererium Tom.2. in Geneſ. lib.12. diſp.5. Hiſpanè diceremus, *la preſſa*: diſruptis enim cataractis è cœlo, hoc eſt, è

media religione aëris, maxima vis imbrium tanto impetu decidit, vt totum cælum vaſtiſſimis hiare ſciſſuris, & non guttatim, vt ſolet, ſed torrentium inſtar fluenta effundere videretur.

45 Quod verò hîc pollicetur Deus decimas exactè ſoluentibus, pollicitus etiam eſt, Prou. 3. num. 9. *Honora Dominum de tua ſubſtantia, & de primitijs omnium frugum tuarum da ei; & implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia redundabunt.* Eccleſiaſt. 35. nu. 11. *In exultatione.* (Hilarem enim datorem deligit Deus 2. ad Corinth. 9. nu. 7.) *ſanctifica decimas tuas, quoniam Dominus retribuens eſt, & ſepties tantum reddet tibi.* Vide Deuter. 12. num. 6. & 7.

NVMERVS XI.

Et increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructum terræ veſtræ; nec erit ſterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

46 PROMISERAT Deus, ſe imbrem copioſiſſimum, temporaneum, & ſerotinum opportunè in eorum agros effuſurum; quia tamen fieri poterat, vt luxuriantes ad vbertatem ſegetes, bruchus, aut locuſta deuaſtaret, commodè adiungit, *increpabo pro vobis deuorantem*, ideſt, noxias iſtas beſtiolas auertam.

47 Increpare eſt, cum obiurgatione quadam, & poteſtate imperare. Subeſt Hebraicè, *gahar*, cuius vim expendi c. 2. n. 3. & quamuis aliquando ſignificet, *diſperdere, corrumpere*, quod quadrat præſenti loco, ſed obſtat huic ſignificationi littera *bet*, vt obſeruat in ſuo Theſauro Pagninus: & mihi ſignificantius eſt, Deum duriùs inſonando, & obiurgando, beſtiolas iſtas, quaſi dicto audientes effugare. Hæc eſt huius verbi vis: & hinc etiam ortum eſt, vt Græcum *epitimao*, quo ſolent illud reddere LXX. tam variè verterit Vulgatus. Matth. 8. n. 26. *Imperauit ventis, & mari.* Marc. 4. nu. 39. *Comminatus eſt vento, & dixit mari: tace, obmuteſce.* Lucæ 8. n. 24. *Increpauit ventum.* Hoc videlicet frequentiùs vtitur. Nahum 1. num. 4. *Increpans mare, & exſiccans illud.* Pſalm. 105. n. 9. *Increpuit mare rubrum, & exſiccatum eſt.*

Expreſſit verò ſcientiſſimè Vulgatus participium Hebraicum *Okel, deuorantem*; nihil enim magis proprium his beſtiolis, quàm auida, & inſaturabilis cupiditas deuorandi: bruchus quidem apud Græcos à voracitate nomen traxit: nam *bryco*, Græcè, idem eſt, ac voro. Solet aliàs interpres, *Okel* reddere, *comedentem*; & vtroque verbo efferre bruchorum, & locuſtarum ingluuiem. Vide Ioëlis 1. n. 4. & cap. 2. n. 25. & Nah. 3. num. 15. 48

NVMERVS XII.

Et beatos vos dicent omnes Gentes: eritis enim vos terra deſiderabilis, dicit Dominus exercituum.

ITA natura comparatum eſt, vt ex iis quiſque beatitudinem metiatur, quæ ipſe in oculis fert, inter prima ponit. Atque hinc etiam accidit, quod obſeruauit Ariſtoteles lib. 1. Ethicorum, cap. 4. vt idem variè affectus diuerſa de felicitate ſentiat: & ægrotus, ſanitatem; pauper, diuitias; deſpectus, honorem in ſummis bonis numeret. Miſſa facio teſtimonia prophana, vbi ſacra ſuppetunt. Sæpe enim Scriptura ad hanc loquendi conſuetudinem ſe ſe accommodat. Pſalm. 126. num. 5. *Beatus vir, qui impleuit deſiderium ſuum ex ipſis*: ſcilicet 49

licet filiis robuſtis.Eccleſiaſt.10.n.17. *Beata terra, cuius Rex nobilis eſt.* Eccleſiaſt.26. num.1. *Mulieris bonæ beatus vir.* Et cap.25.n.11.*Beatus, qui habitat cum muliere ſenſata.*Et num.12.*Beatus, qui inuenit amicum verum.*

50 Regiones itaque finitimæ, cùm viderent Iudæã, ſoli bonitate pinguem, ac feracem, & cæli benignitate amæniſſimam, opportunis imbribus irrigatam, ac ne minima quidem infeſtatam beſtiola,credita ſemina multiplicato cum fœnore reddentem,non poterant non eius incolas beatiſſimos prædicare.Pſalm.143.n.13.*Promptuaria eorum plena, & oues eorum fœtoſæ: beatum dixerunt populum, cui hæc ſunt.*

51 Conſequens etiam erat,vt qui eius terræ incolas arbitrabantur feliciſſimos,cuperent vehementer in tam fertili regione pariter habitare: quæ idcirco *Terra deſiderabilis* dicitur: ſic enim illuſtrauit Vulgatus Hebraiſmũ. Vbi aduerte,non ſubeſſe hîc eamdem vocem originalem, quæ Cant.5.n.16. *Totus deſiderabilis.* Hebraicè, *totus deſideria*, ideſt, nihil prorſus eſt in eo, quod non digniſſimum deſiderio ſit. Aggæi 2.num.8.*Veniet deſideratus cunctis gentibus.* Hebraicè, *deſiderium. El blanco de todos los deſſeos del mundo.*

52 Hîc autem ſubeſt vox *hephes.* Regia. *Terra beneplaciti.* Tigurina. *Terra optata.* Propriè, *terra voluntatis.* Nam vt aduertit Maldonatus Matth.27. num.43. verbum *Haphes*, ideſt, *velle*, ex idiomate Hebraico ſignificat, *amare, concupiſcere*; vt in hoc cap. num.1. *Quem vos vultis.* Et Geneſ.34. nu.19. *Amabat enim puellam valde.*LXX. reddiderunt Græcè, *Thelete*; *accepta.* Hierony. tom.3. epiſt.129. non contentus vertiſſe, *Terra voluptaria*; ait, ſignificantiorem eſſe vocem: ea certè ſubeſt Prouer.8.nu.11.quam extulit interpres. *Omne deſiderabile.* Et c.3.n.15. *Omnia, quæ deſiderantur.*

NVMERVS XIII.

Inualuerunt ſuper me verba veſtra, dicit Dominus.

IMPIAM illã, execrandamq; blaſphemiam,de qua c.2 nu.17.acerbiſſimè rurſus inſectatur:& verbum quidẽ Hebraicum *Hazac*, peruicacem, contentioſam, atque præfractam in iactandis blaſphemiis obſtinationem indicat. Propriè reddas, *fortificauerunt*,aut *confortauerunt ſe.* Pſalm.63.n 6.ab eadem radice dicitur. *Firmauerunt ſibi ſermonem nequam.Se ratificaron en ſu dicho.*Et Hieremiæ 5.nu.3. *Indurauerunt facies ſuas ſupra petram.* Idem etiam eſt verbum, Exod.7.nu 13. *Induratum eſt cor Pharaonis.* Hebraicè, *fortificauit ſe.* 53

Secundò, deteſtandis illis, procacibúſque blaſphemiis vſque eò diuinam iracundiam irritarunt, vt Dei clementia quaſi det manus, & in hoc conflictu ſe iam victam,& ſuperatam eſſe fateatur. Vide, quæ adnotaui ad illa verba cap.2. num.17. *Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris.* Hoc propriè ſignificat *inualeſcere.* Tigurina. *Superarent me verba veſtra.* In hanc ſententiam variè illuſtrat Latinus verbum *Haſac*, 4. Reg.3. numero 26. *Cùm vidiſſet præualuiſſe hoſtes:* & Hierem.20. num.7. *Fortior me fuiſti:* & 3. Reg.20. num.23. *Superauerunt nos.* 54

NVMERVS XIV.

Et dixiſtis: quid locuti ſumus contra te?

O Cæcitatem! ò ſtuporem! ò ferreum os! Similem obloquendi impudentiam quinquies iam animaduertimus.

Dixiſtis: Vanus eſt, qui ſeruit Deo: & quod emolumentum, quia cuſtodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum?

55 EXpoſui iam cap. 2. num. 17. vnde anſam arripuerint, vt iſta temere effutirent: & illi duplici ſe ſcelere obſtringebant: ſibi enim arrogabant morum ſanctitatem, & diuinam prouidentiã impudenter incuſabant. Totum hoc argumentum illuſtrabit locus ſimillimus Iſai. cap. 48. num. 2. *Me etenim de die in diem quærunt* (ducuntur in ſpeciem ſtudio quærendi Deum: confluunt quotidie in Synagogas: diuinam legem aſſiduè meditantur; ſed ab eius obſeruatione abſunt quàm longiſſimè) *& ſcire vias meas volunt* (conſilia mea, & occultæ prouidentiæ rationes curioſiùs inueſtigant) *quaſi gens, quæ iuſtitiam fecerit, & iudicium Dei ſui non dereliquerit,* (exteriore illa nixi ſpecie probitatis, omnia ſibi à Deo deberi arbitrantur) *rogant me iudicia iuſtitiæ* (Hieronymus: eſt alia temeritas Iudæorum: quaſi fiducia bonæ conſcientiæ iudicium poſtulant
56 iuſtum) *appropinquare Deo volunt.* Verbum Hebraicum *carab*, vt obſeruat Forerius, animum hoſtilem notat. Itaque ſibi præfidentes, non dubitant cum ipſo Deo iudicio decertare. Ita ne vero? inquiunt: nos legem tuam exactiſſimè obſeruamus; tu datam fidem obſeruãtibus legem, frangis? pollicitus es, te defenſurũ cultores tuos; nos autem, quaſi legis tranſgreſſores derelinquis? *Quare ieiunauimus, & non aſpexiſti? humiliauimus animas noſtras, & neſciſti?* Humiliare, ſiue affligere animas, idem eſt, ac ambulare triſtes: quod iſti iactant apud Malachiam, id eſt, ieiunio, ſacco, cinere carnem macerare. Leui. 15. n. 29. cap. 23. num. 27. Num. 29. num. 7. Pſalm. 34. n. 13. & 1. Eſdræ 8. num. 21.

Sed ſunt longè culpandi iſti vehe- 57
mentiùs, quàm, qui apud Iſaiam conqueruntur: illi enim, etſi veræ, germanæque iuſtitiæ ſolidam, & expreſſam effigiem non tenebant; vmbram tamen, & ſpeciem quamdam oculis obuerſantem ſectabantur; iſti vmbraticam etiam ipſam iuſtitiam deſeruerant: offerebant illi lectiſſimas victimas, adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum, Iſai. 1. n. 11. iſti verò deterrimas hoſtias immolabant. Soluebant illi, ac fortaſſe nimis ſuperſtitioſè, frugum ſuarum decimas, mentæ etiam, anethi, atque cymini, Matth. 23. n. 23. iſti palàm Dei miniſtros decimarum ſolutione fraudabant. Honorabant illi labiis Deum, Iſai. 29. n. 13. Matth. 15. nũ. 8. iſti verbis contumelioſis Deum ipſum proſcindebant: & tamen adeò ſunt cæci, adeò ſtupidi, atque procaces, vt ſanctitatẽ ſibi arrogent, & cum Deo ipſo tam grauiter expoſtulent.

Alterum iſtorum crimen eſt multò 58
grauius, & periculoſius; ſenſim enim, & obſcurè iugulum petunt Diuinæ prouidentiæ, ad quam funditus euertendam, occultos cuniculos agunt. Nam ea ſublata, collabi Religionem, ſcelera impunè patrari, & omnia permiſceri, neceſſe eſt. Quis enim illud numen veneretur, quod ſit velut truncus, & ſtipes, neque bonos præmiis, neque malos ſuppliciis afficiat? Quis pietatem colat, ſi cæcæ fortunæ arbitrio, & temeritate trahantur omnia ſuſque déque? Sapienter ſanè Boëtius lib. 5. de Conſolatione philoſophica proſa 3. [Quid enim vel ſperet quiſque, vel etiam deprecetur, quando optãda omnia ſeries indeflexa connectit? Auferetur igitur vnicum illud inter homines, Deúmque commercium, ſperandi ſcilicet, ac deprecandi; quare neceſſe erit, humanum genus diſſectum,

diſſectum, atque diſiunctum ſuo fonte, fatiſcere.] Egregiè hoc confirmat Ezech. cap. 9. num. 9.] Iniquitas domus Iſraël, & Iuda magna eſt nimis valde: & repleta eſt terra ſanguinibus, & ciuitas repleta eſt auerſione: dixerunt enim: dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.] Vide, quàm immania ſcelera hac ianua patefacta, ſe proripiant. Huc etiam ſpectat illud Sophoniæ 1. numer. 12. *Qui dicunt in cordibus ſuis: non faciet bene Dominus, & non faciet malè*; & ſimiles impiorum voces, Iob 21. num. 15. & cap. 22. numer. 17. & Pſal. 72. num. 11. Vide Lorinum Eccleſiaſt. c. 5. num. 5.

59

60 Obſeruaui cap. 2. numer. 17. ſolitos etiam aliquando pios ſuas querimonias Deo repræſentare; ſed timidè, ac ſuppliciter, honorem præfantes æquitati Diuinæ, & abſtruſa ſummæ prouidētiæ iudicia ſuſpicientes: etiam ſi euentorum cauſas non attingant. Tractat copioſiſſimè de toto hoc argumento Auguſt. lib. 20. de Ciuit. c. 2. & 3. & in hanc ſententiam explicandus eſt Sapiens, Eccleſiaſt. 8. n. 14. *Sunt iuſti, quibus mala proueniunt, quaſi opera egerint impiorum:* & c. 9. n. 2. *eò quòd vniuerſa æquè eueniant iuſto, & impio; bono, & malo; mundo, & immundo; immolanti victimas, & ſacrificia contemnenti:* & Dauid Pſal. 72. nu. 12. *Et dixi: ergo ſine cauſa iuſtificaui cor meum, & laui inter innocentes manus meas, & fui flagellatus tota die.*

NVMERVS XV.

Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem.

61 METIEBANTVR iſti fœlicitatem ex ſola rerum temporalium affluentia: cùm ergo viderent impios, ac ſuperbos (eadem enim ſubeſt vox, quæ cap. 4. n. 1.) florere diuitiis, opibus, & honoribus abundare; beatos illos, ac fœlices prędicabant. Lege, quæ adnotaui nu. 12.

Nimis coarctat Ribera ſignificationem verbi *bana*, ideſt, *ædificare*; reſtringit enim iuxta Hebraici ſermonis idioma; ad prolem tantùm, & poſteritatem augendam. Fateor quidem, Exodi 1. numer. 21. *ædificare domos*, idem eſſe, ac propagare ſobolem: & Geneſ. 16. numer. 2. *ædificari ex muliere*, eſſe, liberos ex ea ſuſcipere; ſed *ædificare* abſolutè poſitum, eſt, firmam, ſtabilem, ac bene fundatam fœlicitatem cōſtituere. Vnus Hieremias quatuor nobis exempla ſuppeditat: cap. 12. numer. 16. cap. 24. numer. 6. cap. 31. numer. 4. & cap. 42. numer. 10. Vide Pinedam Iob 22. numer. 23. & Perer. Exod. 1. diſp. 10.

Ædificati itaque *ſunt facientes impietatem:* hoc eſt, valent viribus, pollent honoribus, copiis circumfluunt. Sint grauiſſima Auguſtin. verba, quaſi Commentarius huius loci, in illo lib. 20. de Ciuitate, cap. 2. [Neſcimus, quo iudicio Dei, ille bonus ſit pauper; malus ille ſit diues: impius optimè valeat; pius languore tabeſcat: latrocinentur ſaniſſimi iuuenes; & qui nec verbo quemquam lædere potuerunt, diuerſa morborum atrocitate affligantur: infantes vtiles rebus humanis immatura morte rapiantur; & qui videntur nec naſci debuiſſe, diutiſſimè inſuper viuant: plenus criminibus ſublimetur honoribus; & hominem ſine querela tenebræ ignobilitatis abſcondant.] Sic Auguſt. 62

Torſit ſanè hoc etiam ſanctiſſimos viros. Ierem. 12. numer. 2. *Bene eſt omnibus, qui prauaricantur, & iniquè agunt: plantaſti eos, & radicem miſerunt.* Nouâ metaphorâ declaratur ſtabilis impiorum fœlicitas; quæ velut arbor amœniſſima conſita iuxta aquas, altas 63

radices egit, & trūcos,ramóſque procreauit. Iob 5. nu.3. *Ego vidi ſtultum firma radice.* Pſal.36.num.35. *Vidi impium ſuperexaltatum, & eleuatum ſicut cedros Libani.* Vertit Hieronymus ex Hebræo: *ſicut indigenam virentem. Como arbol que ſe dà bien en la tierra.*

64 Pergit Ieremias: *propè es tu ori eorum, & longè à renibus eorum.* Quæ verba ſic explico. Præſto es tu voluntati,ac deſiderio eorum:qudquid collibitum illis fuerit, ad nutum exequeris. *Todo ſe lo concedeis a pedir de boca. Os* enim ex idiomate Hebraico idem eſt,ac voluntas,deſiderium,nutus.Geneſ.24.nu.57. *Quæramus ipſius voluntatem.*Hebraicè,*os*.Pſal.102.nu.5. *Qui replet in bonis deſiderium tuum.*Hebraicè,*os tuum.*Eccleſiaſtes 8.n.2.*Ego os regis obſeruo,*ideſt,nutum intueor,promptiſſimâ parendi voluntate.

65 *Et longè à renibus eorum*, ideſt, ne molli quidem brachio eos corripis, nec leuiſſimo flagello attingis. *Renes* enim in arcano ſermone ſunt quaſi ſedes correptionis, caſtigationiſque diuinæ.Pſal.25.num.2. *Vre renes meos.* Threnor.3.nu.13.*Miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ.* Confirmatur hæc explicatio ex cap.21.Iob nu.9. *Domus eorum ſecura ſunt, & pacata, & non eſt virga Dei ſuper illos.* Et Pſal.72.n.5. *In labore hominum non ſunt,& cum hominibus non flagellabuntur.*

Et tentauerunt Deum,& ſalui facti ſunt.

66 HEbraicè. *Et euaſerunt*; hoc eſt, abierunt impunè. *Se ſalieron con ello.* Vide Geneſ.19.nu.17.& Pſal.21. num.9.& Danielis 3.num.88.

Atque hinc illuſtratur illud Geneſ. 32.n.30. *Vidi Deum facie ad faciem,& ſalua facta eſt anima mea*, ideſt, cùm viderim Deum, è viuis tamen non exceſſi, incolumis euaſi, impunè tuli. Inſederat enim in hominum animis talis opinio, eum, qui conſpicatus eſſet Deum, vel potiùs Angelum, Dei perſonam ſuſtinétem, ſtatim eſſe moriturum.Sic Gedeon Iudicum 6.n.22. *Heu mihi Domine Deus, quia vidi Angelum Domini facie ad faciem; dixitque ei Dominus: pax tecum, ne timeas, non morieris.* Et Manue,cap.13.numer.22. *Morte moriemur, quia vidimus Dominum.* In hanc ſententiam explico il- 67
lud Exod.20. nu.19. *Non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur.* Hinc etiam orta admiratio illa, Deuter.5. nu.24. *Probauimus hodie,quod loquente Deo cum homine,vixerit homo.*

Fortè anſam erroris arripuit populus rudis ex cæleſti illo oraculo,Exod. 33.nu.20. *Non videbit me homo,& viuet*, vt q.54.in Exodum ſcribit Auguſtinus. Quod tamen non placet noſtro Serario Iudicum 6.quæſt.14.nam Iacob longè præceſſit ætatem Moyſis; refértque ad inſitam mortalibus opinionem de imméſo Diuinæ Maieſtatis ſplédore,agnatúmque conſcientiæ noſtræ ſenſum, quo nos indignos prorſus Diuino cógreſſu profitemur.

Porrò *tentare Deum*, in hoc loco, 68
non eſt experimentum capere potentiæ illius, aut bonitatis, aut ſapientiæ; neque ex præſumptuoſa confidentia ab eo expectare id, quod humana ratione aſſequi poſſis: quod prohibetur Deuteron. 6. numer.16. Quo telo Chriſtus dæmonem profligauit, Matt.4.nu.7. *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Egit de hoc genere tentationis Dei accuratiſſimè Suarez,tom.1.de Religione lib.1.de Irreligioſitate,c.2.& 3.

Hîc verò tentáre Deum eſt, illum 69
ad iracundiam prouocare, & quaſi Diuinæ longanimitatis, & patientiæ experimentum ſumere. Vt ſolemus Hiſpanè dicere: *me tentais de patientia.* LXX. *Anteſte ſantheo. Steterunt contra Deum:*

Deum: obſtiterunt Deo. Pſal.77.nu.40. *Quoties exacerbauerunt eum in deſerto? in iram concitauerunt eum in inaquoſo?* Quod aliis verbis ſtatim exponitur, numer. 41. *Et conuerſi ſunt, & tentauerunt Deum, & ſanctum Iſraël exacerbauerunt.* Et numer. 56. *Et tentauerunt, & exacerbauerunt Deum excelſum.* Pſal. 94. numer. 9. *Sicut in irritatione ſecundum diem tentationis in deſerto, vbi tentauerunt me Patres veſtri.* Itaque tentare Deum, idem eſt, ac irritare, exaſperare, exacerbare.

NVMERVS XVI.

Tunc locuti ſunt timentes Dominum, vnuſquiſque cum proximo ſuo.

70 HIERONYMVS. [Illis de Dei iudicio blaſphemantibus, qui timent Deum, ad inuicem ſunt locuti: quòd retributio bonorum, vel malorum, non ſit in præſenti, & breui ſæculo; ſed in futuro, & æterno: & quòd homo non poſſit Dei ſcire iudicia, & de illius æquitate, ac iuſtitia diſputare.] Pauciſſimis verbis complexus eſt Hieronymus rationes validiſſimas, quibus contumelioſæ illæ, & ſtolidæ, iactatæ ab impiis contra Diuinam prouidentiam, refelluntur.

In primis ingenuè fatentur iuſti, arcanum illud, ac reconditum Diuinæ prouidentiæ conſilium, quo vniuerſa pariter, ac ſingula ſapientiſſimè gubernantur, fide potiùs, admiratione, atque ſilentio venerandum eſſe, quàm ratione, curioſitate, & argumentis indagandum. Nam, vt ſapienter claudit Auguſtinus cap. illud 2. lib. 20. de Ciuitate. [Multa, ac penè omnia iuſta iudicia Dei, ſenſus, mentéſque mortalium latent; cùm tamen piorum fidem non lateat, iuſtum eſſe, quod latet.]

Poſtquàm eoſdem pene euentus bonorum, & malorum contemplatus eſt Sapiens; tandem concludit, Eccleſiaſtes 8. n. 17. *Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam poſſit homo inuenire rationem.* Sic Dauid, cùm admiratus dixiſſet, Pſal. 72. num. 12. *Ecce ipſi peccatores, & abũdantes in ſæculo,* &c. commodè ſubiungit, nu. 16. *Exiſtimabam, vt cognoſcerẽ hoc; labor eſt ante me* (ideſt, aciem mentis intendi ad hoc peruestigandum; ſed ſumma mihi difficultas obiecta eſt) *donec intrem in ſanctuarium Dei,* (ideſt, difficillimum eſt, de re tam abſtruſa ferre ſententiam homulum mortali corpore incluſum, donec his expedito vinculis aditus pateat ad arcanum illud Diuinæ prouidentiæ ſanctuarium.) 71

Addit denique id, quod eſt alterum defenſionis caput: *& intelligam in nouiſſimis eorum.* Cùm exitus vitę perſpiciantur, tunc demum, quàm ſit fœlix bonorũ ſors, quàm miſera impiorum, facilè apparebit. Hac ſe conſolatione ſuſtentabat Iob, cùm florentes videret impios, c. 21. nu. 17. *Quoties lucerna impiorum extinguetur, & ſuperueniet eis inundatio?* Et Ierem. c. 12. n. 3. *Congrega eos, quaſi gregem ad victimam.* Perinde ac ſi diceret: fruantur illi nunc ſanè tranſitoria iſta fœlicitate, indulgeant genio, & in omni rerum abundantia viuant: nihil enim aliud eſt, quàm ſaginari inſtar pecudum, quæ ſunt ſacrificiis deſtinatę, vt pingues, & obeſi ſubitò mactentur. Lege Lorinum Eccleſiaſt. 8. n. 14. Genebr. Pſ. 72. nu. 17. & Barradam to. 3. lib. 4. cap. 6. ad illa verba Lucæ 16. n. 25. *Fili, recordare, quia recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala; nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris.* 72

Atque hinc etiam deducitur tertiũ caput defenſionis, quod luculentè perſecutus eſt Chaldæus Paraphraſtes, enodans illa verba Eccleſiaſtes 8. num. 14. 73

num.14. *Sunt iuſti,quibus mala proueniunt.* [Et vidi in Spiritu ſancto,quia malum, quod accidit bonis, ac iuſtis in ſæculo hoc, non eſt propter peccata eorum, ſed ad remouendam ex eis culpam leuem, & vt ſit merces integra eorum in ſæculo venturo: & bonum, quod contingit peccatoribus, non eſt meriti eorum; ſed ad retribuendum eis mercedem meriti leuis, quod fecerunt,vt comedãt mercedem ſuam in ſæculo hoc, & vt perdant
74 partem ſuam in ſæculo venturo.]Hoc perſpicuè docemur, 2. Machab.6. nu. 14. [Non, ſicut in aliis nationibus, Dominus patienter expectat, vt eas, cùm iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat: ita & in nobis ſtatuit, vt peccatis noſtris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet.] Talis fortaſſe fuit iſtorum etiam iuſtorum ſermo. Sed cõmentarium claudãt egregia Philonis verba, in libro de Confuſione linguarum. [Inſignis pœna,& vindicta impietatis eſt, conniuere Deum,atque etiam indulgere peccantibus; nec ſolùm eis impunitatem,verùm magnam,& diuturnam proſperitatem concedere.]

Et attendit Dominus, & audiuit: & ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.

A*Largò Dios el oydo, ylleuole la atencion eſta platica de los iuſtos.* Studium attendendi voluptaté ſignificat, quam Deus hauſit ex Iuſtorum ſermonibus; vt etiam dicitur reſpicere opera,quæ gratis oculis, & benigno vultu proſequitur.

75 *Liber monumenti.* Hebraicè, *memoriæ.* Vide Sixtum Senenſem libr. 2. Bibliothecæ, verbo, *memorialis liber.* Fit manifeſta alluſio ad commentarios, in quos Regum iuſſu referebantur res à ſubditis præclarè geſtæ, vt in memoriam redactæ, opportuno tempore compenſarentur. De quibus Serarius Eſther 6.quæſt.16. & Pineda in Salomone,lib.5.cap.13.ad illa verba 3.Regum 4.num.3. *à commentarijs.* Chaldæus: *præpoſitus ſuper monumenta.* LXX. *Commonefaciens.* Caietanus. *A memoria.* Pagnin. *Reuocans in memoriam.* Extat exemplum perilluſtre,Eſther 6.numer.1.& 2.& cap.12. numer.4. quò etiam alluditur Iſai.62. num.6. *Qui reminiſcimini Domini, ne taceatis, & ne detis ſilentium ei, donec ſtabiliat.*Tigurina; *qui in memoriam reuocatis.* Pagnin. *qui reminiſci facitis.* Vatabl. *qui recenſere ſoletis.*Hoc eſt,qui Deo redigitis in memoriam obſequia ſibi præſtita, fidémque ſuam interpoſitam, aſſiduè illum interpellate, donec ſtet promiſſis.

Vehementer conſolatur, & accendit Iuſtos hæc tam ſpecialis Dei prouidentia referendi ſigillatim in ſuos annales, etiam ipſa verba, & cogitata Iuſtorum, ne vnquam effluant è memoria, ſed opportuno tempore debita mercede afficiantur. Quod legit Vulgatus ſecutus LXX. Pſal.55. n.9. *Poſuiſti lachrymas meas in conſpectu tuo;* ſic vertit ex Hebr. Tigurina. *Lachrymas meas repone in laguncalam tuam: an non in rationario tuo?* Iſidorus Clarius: *nónne in libro rationum tuarum?* Vatablus. *An non ſunt in commentarijs tui?* Genebr. *in tua memoria.* Pagninus, & Regia.*Nónne in libro tuo?* Subeſt enim ibi Hebraicè eadem vox,quæ hîc apud Malachiam. *No ſe le pierde a Dios ni vna lagrima de vn Iuſto: en vna garrafa las manda guardar,como vino de los Angeles,y eſcriuir en ſu libro de memoria.* In hunc librum cupiebat Iob, ſua dicta referri, cap.31. numer.35. *Et librum ſcribat ipſe,qui iudicat.* 76

Eadem prouidentia alia metaphora

denotatur

denotatur ad Roman.15. num.28. *Et aſſignauero eis fructum hunc.* Græcè, *ſphragiſoma. Obſignauero,ſigillo muniero.* Hoc eſt,quaſi miniſter,qui ſum Deo à commentariis, in librum monumenti retulero, ſigillúmque impreſſero, ac veluti pretioſiſſimum theſaurum in tuto recondidero. Eadem enim metaphora,& prouidentia vtitur Deus aduerſus peccata. Deuteron. 32. num. 34. *Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?* Et Iob 14. num.17. *Signaſti, quaſi in ſacculo, delicta mea:* nam etiam ipſa delicta referuntur accuratè in librum monumenti. Threnorum 1. num. 14. *Vigilauit iugum iniquitatum mearum: in manu eius conuolutæ ſunt.* Tigurina. [Impreſſum eſt iugum præuaricationum mearum manu eius.] Exponit Vatabl. [Deus quibuſdam notis peccata mea in manibus ſuis deſignauit, vt illorum recordaretur.] Iſai. 65. num. 6. *Ecce ſcriptum eſt coram me: non tacebo, ſed reddam, & retribuam in ſinum eorum.* Sic viſus eſt Ezechieli Iudex ipſe inter Angelos, quaſi inter ſatellites, & adminiſtros ſuæ iuſtitiæ, cap. 9. num.2. *Et atramentarium ſcriptoris ad renes eius.* Hieronymus ibi. *Vt omnium peccata deſcriberet.* Atque hi ſunt illi libri, qui in extremo Iudicio proferentur in lucem, & clara voce recitabuntur, iuxta communem interpretum expoſitionem. Danielis 7. num. 9. *Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.* Et Apocalypſ. 20. num.12. *Et iudicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera ipſorum.* Quæ ad Theologicam horum librorum intelligentiam ſpectant, ne tranſiliam Commentarij terminos, legi poterunt apud Suarez tom. 2. in 3. part.diſp.57.ſect.9. quod verò attinet ad doctrinam, pro concione populo explicandam, apud Barradam tom. 3. lib.10.cap.11.

77

NVMERVS XVII.

Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, qua ego facio, in peculium.

78 ID EST, in die, qua ego debitas pœnas de blaſphemantibus ſumam. Obſeruo in arcano ſermone, verbum *facere,* ſæpe idem eſſe, atque ſtrages edere, occidione occidere. Vulgatus autem modò illuſtrat, modò retinet Hebraiſmum Geneſ.18.num.29. *Non percutiam propter quadraginta.* Hebraicè, *non faciam.* Et ibi num.28. 30. & 31. quaſi ſynonyma coniunguntur, *non faciam, non interficiam, non delebo.* Sopho.3.num.19. *Ecce ego interficiam.* Hebraicè, *faciam.* Ezechiel.23.num.8. *Confregerunt.* Hebraicè, *fecerunt.* Pſalm.118.num.126. *Tempus faciendi Domine, diſſipauerunt legem tuam.* Genebrard. *Tempus puniendi, & vlciſcendi.* Vide Danielis 8. numero 12. & 24. & cap. 11. numero 28. & 30.

79 *In peculium*, Hebraicè ſubeſt vox illa celebris *Cegulà:* quam variè varij reddiderunt. Exodi 19. num.5. Deuteron.7. num.6. & cap.14. num. 2. & cap.26.num.18.& Pſalm.134.num.4. Aſſentior Ariæ Montano, vocabulum eſſe dignius, & liberalius, quàm peculium; eo ſignificari chariſſimam, ſelectiſſimámque diuitiarum partem, quæ vel natura ſua, vel etiam opere præſtet. Vt ſunt gemmæ, vniones, aurum, & argentum pretioſè cælatum. Vide Pinedam in Salomone, lib.7.cap.13.num.8.

Hinc, Auctore Mercero, motionem illam tribus conſtantem punctis, quæ inſignem bullam auream, triangulari figura, tribúſque diſtinctam margaritis, refert; qualis è collo Regum pendere ſolet, *Cegol* Grammatici vocauerũt. Vno verbo: quod rarum, &

pretioſum eſt, & in deliciis habetur, & tanquam ſingulare reconditur, hac voce ſignificatur. Vatab. vertit Exod. 19. num. 5. [Vt theſaurus vnicè dilectus.] 1. Paralipom. 29. num. 3. *Obtuli in domum Dei mei de peculio meo, aurum, & argentum.* Eccleſiaſtes 2. num. 8. *Coarceruaui mihi argentum, & aurum, & ſubſtantias* (Hebraicè, *cegula*) *Regum*, ideſt, Regiam gazam, exquiſitam ſupellectilem. Tigurina *Mundum pretioſum.* Pineda in Salomone lib. 4. cap. 18. num. 12. *Pretioſiſſima monilia.* Paulus ad Titum 2. num. 14. ſecutus LXX. ſic expreſſit vim vocis. *Vt mundaret ſibi populum acceptabilem.* Perpende, quanti æſtimet Deus Iuſtos, quos, vt ſelectiſſimum, pretioſiſſimúmque theſaurum in oculis fert.

Et parcam eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.

80 GVeuara Habac. 1. verſ. 17. num. 172. aſſerit, verbum *Hamal*, in hoc loco idem eſſe, ac iucundari. Quare ita vertit: *& lætabor ſuper eis, &c.* Sed miror, virum doctum obtrudere nobis ſine vllo fundamento voluiſſe, quod etiam ipſi diſplicuit Hebraizantium Duci, qui primus id excogitauit: in quo vel ab ipſis perpetuis eius ſectatoribus deſeritur. Nihil enim opus eſt, verbum à germana ſua ſignifica-
81 tione deflectere: imò ipſa genuina ſignificatio multò congruentior, & illuſtrior eſt; ſi tantùm aduertamus, *parcere*, non tam eſſe, *ignoſcere*, quàm prudentiſſimè conſulere, atque proſpicere. Ezech. 36. num. 21. *Et peperci nomini ſancto meo.* 1. Regum. 23. num. 21. his verbis allocutus eſt Saul ſubditos ſuos. *Benedicti vos à Domino, quia doluiſtis vicem meam:* Hebraicè. *Quia pepercistis mihi*, ideſt, quia mihi conſuluiſtis, ſeu rem mihi gratiſſimam feciſtis. 2. Regum 21. num. 7. *Peperciſque Rex Miphiboſeth filio Ionathæ*, ideſt, filium viri ſibi amiciſſimi, fœderéque coniunctiſſimi, omni beneuolentia complexus, omni genere officiorum proſecutus eſt. Sic explicat Pineda in Salomone lib. 6. cap. 20. illud Pſalm. 71. num. 13. *Parcet pauperi, & inopi*, ideſt, tangetur miſerorum ęrumnis, & commouebuntur viſcera eius.

Itaque in hoc loco, *parcam eis*, idem prorſus eſt, ac benigniſſimè proſpiciam: eos tanquam pupillam oculi tuebor. Cùm ſtomachum in ſceleratos erupero, non modò calamitas nulla, ſed ne leuiſſima quidem calamitatis ſuſpicio Iuſtos attinget; quos duplici nomine vnicè dilexi, & quia adoptione filij ſunt, & quia mihi ſemper dicto audientes extiterunt.

NVMERVS XVIII.

Et conuertemini, & videbitis, quid ſit inter iuſtum, & impium; & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

NOn dubium, quin ad impios 82
illos, & in diuinam prouidentiam contumelioſos, hæc verba referantur. Vos temere iactabatis, num. 14. *Vanus eſt, qui ſeruit Deo:* tunc demum, cùm à vobis atrociſſimas pœnas ſumpſero, & Iuſtos paterno fauore protexero, volentes nolentes oculos aperietis, & clarè tandem perſpicietis, quid interſit inter Iuſtum, & impium. Tunc pœnitentiam agentes, Sapient. 5. numero 3. ſed omnino ſeram, & infructuoſam: *impij mirabuntur* (Græcè, *exteſonta:* obſtupeſcent, de ſtatu mentis deiicientur) *in ſubitatione inſperatæ ſalutis.* Græcè. *Epi tò paradoxo.* In ſalute piorum ſibi prorſus paradoxa, & minimè opinata. Tunc facti euidentia extorquebit ab inuitis illam confeſſionem.

Nos

Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam. Ecce quomodò computati ſunt inter filios Dei. Tunc demum ſerò ſapient, & aptè, ſed inutiliter ratiocinabuntur. *Ergo errauimus à via veritatis.* Lege, quæ adnotaui, num. 16. ex Pſalm.72. num.17. Iob 21. num.17. Hieremiæ 12.num.3.

CAPVT IV.

NVMERVS I.

Ecce enim dies veniet ſuccenſa, quaſi caminus.

1 CONCORS eſt Expoſitorum omnium intelligentia, hæc verba de extremo Iudicij die interpretantium. Hoc requirit illa cauſalis *enim:* hoc ſeries ipſius ſententiæ poſtulat. Illa enim dies erit impiis formidoloſa; Iuſtis verò lætitiæ, luciſque pleniſſima.

Et reuera *ſuccenſa erit illa dies, quaſi caminus:* nam nota illa ſimilitudinis, *quaſi,* non ad metaphoram, ſed ad proprietatem, rigorémque ſermonis, referenda eſt: ſolet enim in fornace coarctatus, & conſtipatus ignis propter flammarũ denſitatem, eſſe vehementior. Erit verò ille ignis extremus longè vehementiſſimus, quippe purgaturus elementa; aurum, cautes, & adamantas diſſoluturus, feruefacturus ipſum pelagus, & piſces in mari deliteſcentes exuſturus.

2 Extant verò adeò expreſſa oracula Diuina de iſto extremæ conflagrationis igne, vt niſi aperta Scripturæ inferatur vis, non poſſint aliò detorqueri. 2.Petr.3.num.6. [Ille tunc mundus aqua inundatus periit: cœli autem, qui nunc ſunt, & terra eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſeruati in diem Iudicij, & perditionis impiorum hominum.] Vbi ex antitheſi eluuionis aquarum ad diluuium ignis, conſtat, verba in ſenſu proprio, non metaphoricè eſſe accipienda. Quod clariùs deinde explicatur, num.10. [Elementa verò calore ſoluentur.] Et num.12. [Ignis ardore tabeſcent: terra autem, & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur.] 1. Corinth. 3. num. 13. *Dies Domini declarabit, quia in igne reuelabitur.* Anſelmus ibi. [Dies Iudicij, qui nunc omnes latet, tunc omnibus erit notus: cùm enim viderint omnes ignem illum ante faciem Iudicis, per totum diffundi orbem, ſcient adeſſe diem Iudicij.] 2. Theſſalonicenſ. 1. num.7. [In reuelatione Domini Ieſu de cœlo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non nouerunt Deum.] Daniel.7. vbi ſermo eſt de extremo Iudicio, vt liquet ex contextu, num.9. [Aſpiciebam, donec throni poſiti ſunt: fluuius igneus, rapidúſque egrediebatur à facie eius: Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.]

Hæc ſunt maximè illuſtria vaticinia: in aliis Scripturæ locis, vel alluditur ad veritatem iſtam à Maioribus 3
quaſi per manus traditam, vel id ipſum in illis locis ſignificatur. Iſai.66.num. 15. *Ecce Dominus in igne veniet.* Et num.16. *Quia in igne Dominus dijudicabit.* Pſalm.49.num.3. *Deus manifeſtè veniet, Deus noſter, & non ſilebit: ignis in conſpectu eius exardeſcet.* Pſal.96. num. 3. [Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.] Ioëlis 2. num.3. *Ante faciem eius ignis vorans.* Denique congruenter his vaticiniis canit Eccleſia: *dum veneris iudicare ſeculum per ignem.*

Exiſtit autem hoc loco grauis ſanè 4
quæſtio: an vehementiſſimus ille ignis anteceſſurus ſit Iudicis aduentum, an verò conſecuturus. Res eſt magnis inuoluta difficultatibus, quam Auguſt. lib.20. de Ciuitate cap.30. vt fuit vir in ſuſtinẽdo iudicio mirabilis

prudentiæ, vix audet certò definire, nóſque præiudicio ſuo deterret, ne quid temerè definiamus.

Sed in re lubrica noſtri Suarez opinio, quæ & recitatis Scripturæ teſtimoniis, & Auguſtini menti conformior eſt, mihi valde probatur. Exiſtimat ille, tom.2. in 3.p. diſp.57. ſect.1. ignem illum, excitatis iam hominibus, anteceſſurum eſſe Iudicis aduentum; ita tamen, vt in ſe ipſo conglobatus, illud ſpacium dumtaxat occupet, in quo iacebunt miſeri damnati; peracto verò Iudicio, vehementiſſimè augendum, & ſummis incrementis multiplicandum, vt & mundum purificet vniuerſum, & eoſdem damnatos correptos, & implicatos, ſecum in imum Tartarum deuoluat.

5 Sapientiſſimè hinc concludit Petrus epiſt.2.cap.3. num.11. *Cùm igitur hæc omnia diſſoluenda ſint; quales oportet vos eſſe in ſanctis conuerſationibus, & pietatibus?* Egerunt accuratè de hoc extremo igne Acoſta de Temporibus nouiſſimis lib.4. à cap.8. vſque ad 12. Valent.tom.4.diſput.11.q.2. punct.3. Barradas tom.3. lib.9. cap.11. Suarez diſp.citata, & diſp.58. ſect.3. Lorinus Sap.5.num.22. & 2.Petr.3.num.7.

Et erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum.

6 IPſi ſilices, ipſi adamãtes, illius ignis ardore diſſilient, atque tabeſcent: *petræ diſſolutæ ſunt ab eo,* Nahum 1.n.6. an ſtipula ad exardeſcendum facilis, populantes illas flammas ſuſtinebit? Imò verò celerrimè concipiet, tametſi acerbiſſimo illo, atrociſſimóque incendio nunquam abſumetur. Hoc itaque ſignificat Scriptura, cùm impios comparat aridæ materiæ, & ad concipiendũ ignem paratiſſimæ, vt *ſtipulæ* Exod.15.num.7. Iſai.5.nu.24. cap.33. num.11.cap.47.num.14. Abdiæ,num. 18.Nah.1.num.10. *Ligno arido.* Lucæ 23. num.31. *Spinis arentibus.* 2. Regum 23.n.2.Iſai.9.num.18. & cap.10. num.17. *Paleis,* Matth.3.num.12.Lucæ 13. num.17. *Zizaniis,* Matth.13. n.40. denique *ſtupa collecta.* Eccl.21. num.10.

Superbi, & facientes impietatem, 7
quos corripiet voraciſſimus ille ignis, iidem ipſi ſunt, qui cap.3. num.15. beati, & felices prædicabantur; eadem enim vtrobiq; vox ſubeſt, quam hîc *ſuperbos*, illic *arrogantes* vertit Interpres.

Quæ non derelinquet eis radicem, & germen.

RAdicitus eos extirpabit ille ignis; ne ſurculum quidem, aut fibram derelinquet: præciſa penitus eſt omnis ſpes euadendi è tantis malis.

NVMERVS II.

Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius.

SOlem, ac lucem, Chriſtum; eiúſque aduentum, ſolis ortum in Scriptura nominari, notius eſt, quàm vt probatione indigeat. Lucæ 1.num.78. *Viſitauit nos Oriens ex alto.* Græcè. *Anatole,* id eſt, Solis ortus. Iſai.60. num. 1. *Venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt.* Propterea ſæpe Chriſtus ſuam in hoc mundo præſentiam vocauit diem; abſentiam verò, noctem: quia Sol erat mundi, & Solis proprium eſt efficere diem. Ioan. 9. num. 4. *Donec dies eſt: venit nox;* & num.5. *Quandiu ſum in mundo, lux ſum mundi.* Et cap. 12. num. 35. *Ambulate, dum lucem habetis,*

habetis, vt non vos tenebræ comprehendant. Lege eruditam Chriſti cum Sole comparationem apud Sotomaior in illa verba Cant.1. num.5. *Decolorauit me Sol.*

9 Hìc verò antitheſis ipſa continuata neceſſariò requirit, vt huius Solis clariſſima lux ad recreandos, hilarandos, & protegendos Iuſtos referatur. Erit extremus ille dies improbis quidem obſcuriſſimus, & triſtiſſimus; probis verò ſplendidiſſimus, & lætiſſimus illuceſcet: occumbet illis Sol in ſempiternam noctem, vt ipſi miſeri lamentabuntur; Sapient.5. numero 6. *Iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis*; his verò exorietur nitidiſſimus Iuſtitiæ Sol in diem ſempiternam. Hac videlicet metaphora ſolet Scriptura, vel extremam calamitatem denuntiare, vel ſummam lætitiã polliceri. Vtriuſque rei exempla præſentem locum illuſtrabunt.

10 Ac primùm obſcuratione Solis atrociſſima declarari ſupplicia, conſtat Hierem.15.num.9. *Occidit ei Sol, cùm adhuc eſſet dies; confuſa eſt, & erubuit: & reſiduos eius in gladium dabo.* Amos 8.num.9. *Occidet Sol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis.* Iſai.13.num.9. *Ecce dies Domini veniet crudelis, & indignationis plenus: obtenebratus eſt Sol in ortu ſuo, & Luna non ſplendebit in lumine ſuo: & viſitabo ſuper orbis mala.* Ezech.32.num.7. *Operiam, cùm extinctus fueris, cœlum, & nigreſcere faciam ſtellas eius: ſolem nube tegam.* Ioël.2.nu.10. *Sol, & Luna obtenebrati ſunt.* Et nu.31. *Sol conuertetur in tenebras, & Luna in ſanguinẽ, antequã veniat dies Domini magnus, & horribilis.* Et c.3.nu.14. *Iuxtà eſt dies Domini in valle conciſionis: Sol, & Luna obtenebrati ſunt.*

Et reuera obtenebrandum eſſe Solem ante Iudicij diem, ad perterrefaciendos impios, diſertè affirmauit Chriſtus Matth.24.nu.29. *Sol obſcurabitur.* Marc.13.n.24. *Sol contenebrabitur.*

Contrà verò res proſperas, ac lætas ſolet Scriptura lucis nomine denotare. 11
Eſther 8.num.16. *Iudæis autem noua lux oriri viſa eſt, gaudium, honor, & tripudium.* 2. Reg.23. num.4. *Sicut lux auroræ, oriente Sole, manè abſque nubibus rutilat.* Iob 30. num.26. quod paulò antè dixerat, *expectabam bona*; ita effert: *præſtolabar.* Pſal.17.num.29. *Tu illuminas lucernam meam*; ideſt, facis, vt omnia mihi proſperè contingant. Iſai.9.num.2. *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.* Iob. 22. num.28. *& in vijs tuis ſplendebit lumen.* Sed nullibi hoc frequentiùs, quàm in Pſalmis occurrit. Pſal.30.nu.17. *illuſtra faciem tuam*, ideſt, hilarem te, ac benignum nobis oſtende. Pſal.66.n 2. *illuminet vultum ſuum ſuper nos.* Pſal. 118. nu.135. *Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum.* Pſal 96.num.11. *Lux orta eſt iuſto, & rectis corde lætitia.* Pſal.111.n.4. *Exortum eſt in tenebris lumen rectis.*

Areſcẽtibus itaque impiis præ horribili timore, & in mæſtiſſima caligine, in cimmeriis tenebris verſantibus: iuſti tunc demum fulgentiſſima luce perfuſi, & hilarati, extollent caput, & iuſtitiæ Solem ſibi exorientem, ſecuris, lætis, & intentis oculis intuebuntur: qui tunc tam eximio ſplendore collucebit, vt grauiſſimi Interpretes aſſeruerint, ſolem iſtum materialem, ideo tunc extinguendum fore, quia in fulgentiſſimos illius radios incurret; quemadmodùm interdiu euaneſcit ſtellarum lux, quia obſcuratur, & obruitur luce ſolis. Auctores ſunt Hieron. Chryſoſt. Beda, Theoph. & Eutym in cap.24. Matth. Hilarius cap.26. Aug. ſerm.130. de Tempore; atque è noſtris Maldon. Matth.24. n. 29. Suar.t.2. diſ.56. ſec.3. Vieg. Apoc. 6. Comm.4. ſect.12. num.2. 12

Vocatur autem aptiſſimè Chriſtus 13

Sol iuſtitiæ, hoc eſt, miſericordiæ, benignitatis, & clementiæ, vt exponit Geneb. Pſal. 23, num. 6. nam benigniſſimè, & liberaliſſimè lucem hilaritatis, & proſperitatis impertiet Iuſtis. Tritum enim eſt in Scriptura, benignitatem, & miſericordiã vocari iuſtitiam; vt probat idem Genebr. Pſal. 36. n. 27. & Maldon. Matth. 6. num. 1. Agellius Pſalm. 4. v. 1. & Bellarm. Pſal. 88. n. 14. quod intelligentes L X X. voces Hebraicas *Sedec*, aut *Sedaca*, Græcè reddiderunt *eleos*, ideſt, miſericordia. Iſaiæ 56. n. 1. Ezechiel. 18. n. 19. & 21. aut, *Eleemoſyne*, Deuter. 6. n. 25. c. 24. n. 13. Pſal. 23. n. 5. Pſal. 32. n. 5. Pſal. 102. n. 6. Iſaiæ 1. n. 27. c. 28. n. 17. cap. 59. n. 16. Danielis 4. n. 24. & cap. 9. num. 16.

14 Siue exponamus, *Sol iuſtitiæ*, ideſt, ſol ſalutis, ſol maximè ſalutaris. Sic explicat Prado Ezech. 16. num. 4. ad illa verba, *aqua non es lota in ſalutem*; iuſtitia enim in arcano ſermone, idem eſt, ac ſalus. Pſal. 13. n. 9. *Sacerdotes tui induantur iuſtitiam:* cum rurſus repetitur n. 16. *Sacerdotes eius induam ſalutari.* Iſa. 61. n. 10. *Induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circundedit me.* Vbi L X X. pro *iuſtitia*, *iucunditatem, & lætitiam*, reddiderunt. Fauent huic expoſitioni verba illa, *& ſanitas in pennis eius.* Radij enim ſolis *pennæ* dicuntur, quia his velut alis omnia perluſtrat: & Chriſtus vitalem lucem impartiendo, corpora Beatorum ſana, vegeta, & incorrupta ſuſcitabit.

15 Siue denique dicatur Chriſtus *Sol iuſtitiæ*, ideſt, omnia patefaciens, & in lucem proferens, vt iuſtè iudicentur, vt Pſal. 4. n. 1. *Deus iuſtitiæ meæ. Dios, que deſcubrirà mi juſticia, ò me hara juſticia.* Michææ 7. n. 9. *Educet me in lucem, videbo iuſtitiam eius.* Pſal. 36. n. 6. *Educet quaſi lumen iuſtitiam tuam: & iudicium tuum, tanquam meridiem.* Quemadmodùm enim cùm nox terras opacauit, iacent omnia caligine demerſa, nec pulcherrimarum rerũ gratia, nec deformium apparet turpitudo; ſole autem exoriente, *rebus iam color redit, vultu nitentis ſideris.* Sic in tam cæcis rerum humanarum tenebris, à pleriſq; mortalium, nec virtutũ pulchritudo, nec vitiorum cernitur fœditas: at illuceſcente in illo extremo die *Iuſtitiæ ſole*, erunt cuncta conſpicua: illa etiam, quæ abditiſſimè latent, Iuſtiſſimi ſolis illuſtrata fulgore, in omnium oculos incurrent. 1. Corint. 4. n. 5. *Itaque nolite* 16
ante tempus iudicare, quoad vſque veniat Dominus, qui, & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo. Tunc orietur Sol iuſtitiæ timentibus Deum, altam enim caliginem, qua eorum egregiæ virtutes abditæ deliteſcunt, ſuis radiis clariſſimis diſcutiet, latentemque ſanctitatem in publicum totius orbis theatrum ſumma cum laude proferet: & iuſtitiæ radios emittens, quàm iuſtè iuſtos beet, impios verò damnet, & Angelis, & hominibus patefaciet. Lege Auguſt. lib. 20. de Ciuit. cap. 27.

Et egrediemini, & ſalietis, ſicut vituli de armento.

EGredientur beati de ſepulchris, 17
doteque agilitatis inſigniti: *Tanquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent*, Sap. 3. nu. 7. exſilient, & tripudiabunt, vt ſolent vituli ludibundi, Ierem. 50. num. 11. Tigurina, & Regia: *ſicut vituli ſaginati*; vt firmitas, ac robur corporis glorioſi, mirabilis celeritas, incredibiliſque lætitia beatorum indicetur. LXX. *ſalietis, ſicut vituli de vinculis relaxati:* tunc enim liberiùs, & iucundiùs ſubſiliunt, & huc illuc geſtientes circumcurſant. Lege Suarez t. 2. in 3. P. diſp. 58. ſec. 1. probantem ex iſto loco dotem agilitatis.

N V M E.

NVMERVS III.

Et calcabitis impios, cùm fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum.

18 VALDE illuſtrant præſentem locum ea, quæ accuratè commentatus eſt Maſius, Ioſue 10. num. 22. expendens factum illud notabile huius præſtātiſſimi ducis; quod his verbis ibi commemoratur nũ. 24. [Vocauit omnes viros Iſraël, & ait ad Principes exercitus, qui ſecum erant: ite, & ponite pedes ſuper colla Regum iſtorum; qui cùm perrexiſſent, & ſubiectorum colla pedibus calcarent, &c.] Quòd enim ſuos Tribunos inſultare ceruicibus Regum iubet, qui victi, proſtrati, ac ſupplices, ante ipſius pedes iacebant, & moderatum dedecere Imperatorem videtur, & inſolentiæ, ac immanitatis barbaricæ, ſuperbæque Tyrannidis ſpeciem præ ſe fert.

19 Iure optimo credit Maſius, afflatu, inſtinctúque Diuino, hoc ſingulare ſpecimen potiundæ victoriæ eum edidiſſe, talémque triumphandi rationem, etſi inſolens, & inhumana videatur, maximum tamen, ac teſtatiſſimum felicitatis, & dignitatis illius populi fuiſſe argumentum. Quod iam antè prædixerat moribundus Moyſes, Deuteron. 33. num. 29. *Beatus es tu Iſraël; quis ſimilis tui popule, qui ſaluaris in Domino? ſcutum auxilij tui, & gladius gloriæ tuæ: negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis.* Itaque hoc ritu non immanis, aut barbarus, ſed Dei auſpiciis dignus triumphus denotatur: qualis ille eſt ipſius Chriſti Pſalm. 109. num. 2. *Donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum:* verè enim protriti ſunt, & conculcati Chriſti pedibus ipſius ſanguinarij hoſtes, id eſt, Dæmones, vt exponit Iuſtinus in Dialog. cum Triphone, & antè expoſuerat Paul. 1. Corinth. 15. num. 24. [Cùm euacuauerit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem: oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius.] Quin, & ſuis etiam ſtrenuis militibus hoſtes proſternendos, calcandóſque ſubiecit. Luc. 10. num. 19. *Ecce* 20
dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici. Pſalm. 90. numer. 13. *Super Aſpidem, & Baſiliſcum ambulabis, & conculcabis Leonem, & Draconem.* Ad Roman. 16. num. 20. *Deus autem pacis conterat Satanam ſub pedibus veſtris.* Vide Serarium Ioſue 10. quæſt. 37. & Pined. Iob 18. v. 19. circa illa verba, *calcet ſuper eum, quaſi Rex, interitus.* Vbi probat ex Cedreno, hunc morem apud Imperatores Orientales diu viguiſſe. Et quidem hoc in victis, extremæ ſeruitutis, & ignominiæ; in vincentibus autem, glorioſiſſimæ victoriæ, & dominatus, argumentum ſemper extitiſſe, tum priſca hiſtoriarum monumenta, tum mutæ ipſæ ſtatuæ veteres palàm vbique loquuntur.

Hoc igitur vaticinium nobis ponit 21
ob oculos ampliſſimum triumphum, quem in extremo Iudicij die de impiis profligatis, atque proſtratis agent pij. Sap. 5. num. 1. *Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos, qui ſe anguſtiauerunt:* contrà verò Pſalm. 1. num. 5. *Non reſurgent impij in iudicio.* Hebraicè, *non ſtabunt*; non leuabunt caput, ne oculos quidem attollent, conſcientia, ac pondere peccatorum oppreſſi: num. 4. *Erunt tanquam puluis, quem proijcit ventus.* Iuſti autem tunc erecto, ac fidenti animo conſiſtent, ac in ſublime elati, obuiam Chriſto procedentes, impios, tanquam viliſſimum puluerem, ac cinerem pedibus ſubſtratum conculcabunt.

In

In die, qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

EXpoſui hanc loquendi formulam, cap.3.num.17.

NVMERVS IV.

Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnem Iſraël.

22 VTilis admodùm eſt, & memoria digna obſeruatio illa Hieronym. in cap. 1. Oleæ. [Prophetæ ſic multa poſt ſecula de aduentu Chriſti, & vocatione Gentium pollicentur, vt præſens tempus non deſerant, ne concionem ob aliud conuocatam, non docere de iis, quæ inſtant, ſed incertis, ac futuris ludere videantur.] Ex hac regula (vt notauit Ribera) petenda eſt connexio horum verborum cum præcedẽtibus. Nam, vt ait Aug. lib.20. de Ciuitate, c. 28. poſt declaratum tam magnum futurũ inter obſeruatores legis, contemptoréſque diſcrimen, opportunè diuinæ legis memoriam, obſeruationémque commendat. Quemadmodum ſi ardens, ac pius concionator horribilem Iudicij diem viuis coloribus depinxiſſet, populum attonitum, & tam atrocibus minis ſtupentem, commodè ſatis hortaretur, vt Chriſti legem exactiſſimè obſeruaret, quò poſſet futuras illas calamitates effugere. Quod verò ex hoc Malachiæ loco argumentantur Iudæi, nondum eſſe abrogatam legem Moyſi, refellit Barrad.tom.1.lib.2 cap.21. Horeb autem eſſe montem Sinai, doctè probat Torniellus, anno mundi 2544.num.34.

Præcepta, & iudicia.

23 HEbraicè ſunt celebres illæ voces, *Hukim vmiſpatim*: de quibus, vt de illis alteris, *iuſtitia, & iudicium*, præter Pagninum, Forſterum, Mercerum, & Brixianum in ſuis Theſauris, accuratiſſimè diſſeritur à viris ſcientiſſimis linguæ ſanctæ; multáque preſsè, ac ſubtiliter expenduntur, ad vniuſcuiuſque vocis limites præfigendos. Quæ vereor, ne nimis arguta ſint: mihi certè, & valde ſubtilia, & parùm ſolida videntur; & vt verum ingenuè fatear, nondum ſatis liquet de exacta differentia harum vocum. Scio, præcepta omnia legalia, iudicialia, ceremonialia, hoc loco Malachiæ cõprehendi, atq; adeò ad eius intelligẽtiam nihil prætereà deſiderari. Qui tamen vim, notionémque vocũ velit curiosè examinare, adeat Maſium, Ioſue 24. n.25. Oleaſt. Gen.18.& 26. Forerium, Iſai.5.n.14. & c.10.n.1. & c.32.n.22. Pradũ, Ezech.16.n.27.& Ariã Monta. Iſa.1.pag.55. Delrium, Geneſ.18.n.23.

NVMERVS V.

Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequàm veniat dies Domini magnus, & horribilis.

DEuenimus tandem ad extremum Malachiæ vaticinium, ídque perilluſtre, & variè, copioſéque ab interpretibus enodatum. Sed quia non amo longos commentarios, qui vel alienis teſtimoniis deſcribendis, vel diuerſis opinionibus refutandis, in molem creſcant; paucis perſtringam ſententiam meam. 24

Cenſeo igitur, indubitata fide tenendum eſſe, hoc vaticinium in ſenſu litterali ad Eliam Thesbiten ſpectare. Quare opinionem Vatabli, Burgenſiſque in hoc loco, Sixti Senenſis, lib.6. Bibliothecæ, Hæreſi 3.& Ianſenij, Eccleſ.48. n.10. aientium, hæc verba ad primum Chriſti aduentum pertinere, ac

ac proinde de præcurſore Ioanne interpretantium, grauiore nota inurendam exiſtimarem.

Primò, quia omnes ferè Eccleſiæ Patres vnanimi conſenſu in hanc intelligentiam conſpirarunt: ſuperſedeo eos nominare, quia hoc labore perfuncti ſunt, in primis ipſemet Ianſenius, qui ſenior factus priorem ſententiam correxit, cap.67. Concordiæ: deinde Maldonatus Matth.11.nu.14. Rib. hîc: Suarez tom.2.in 3.part.diſp. 55. ſect.2. Maluenda lib.9. de Antichriſto, c.6. Viegas Apocal.11. comment 5. ſect.6 Acoſta lib.3. de Temporibus nouiſſimis cap.6. Mendoza q.5. ſcholaſtica, n.7. Pererius lib.15. in Danielem, initio. Pamellius in Tertullian. lib. de Anima, num.565.

25 Secundò, perſpicuum eſt ex toto contextu, de extremæ diei Iudicio ſermonem eſſe; nam præter ea, quæ totò hoc cap.4. iam explicauimus, modò ſubiungit: *Antequàm veniat dies Domini magnus, & horribilis.* Quæ appoſita, vt in iudicij diem horroris, ac tremoris plenam, aptiſſimè quadrant, & illis ſolet à Prophetis denotari: Ioëlis 2. num.11. & 31. Sophon.1. n.15. ita minimè conueniunt priori aduentui, manſueto, humili, pleno conſolationis, & dulcedinis.

26 Tertiò, poſtquàm Auctor Eccleſiaſt.c.48. Eliæ præclara facta laudibus ornauit, tandem concludit, n.10. [Qui ſcriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini: conciliare cor Patris ad Filium, & reſtituere Tribus Iacob.] Si nullum aliud haberemus argumentum, hoc ſolum euinceret intelligentiam huius loci; cæcus enim ſit, qui non videat, ſacrum Auctorem Eccleſiaſtici ad Malachiæ vaticinium alluſiſſe: imò verò præſens oraculum totidem ferè verbis expreſſiſſe, & de Elia Thesbite, tēporibúſque nouiſſimis diſertiſſimè declaraſſe.

Quartò, Matthæi 17.n.10. interrogauerunt Apoſtoli Chriſtum: *Quid ergo Scribæ dicunt, quod Eliam oportet primùm venire?* (percrebuerat enim Malachiæ vaticinium, licèt perperam intellectum.) Sed Scribarum errorem correxit Chriſtus: *at ille reſpondens, ait eis: Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia.* Potuit ne Chriſtus apertiùs de futuro Eliæ aduentu vaticinari? Atqui Ioannes Baptiſta iam tunc venerat, iam præcurſoris partes egerat. Simul etiam hîc aduerte, teſtimonium lib. Eccleſiaſtici verbis Chriſti explicari, atque fulciri: eò enim ſine dubio alluſit Chriſtus, cùm dixit, *& reſtituet omnia.* 27

Quintò, in editione Vaticana LXX. reſtituta eſt priſtino nitori lectio huius loci, ſublato mendo; quod irrepſerat in Plantinianam. Ita enim illuſtrant hoc oraculum. *Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten.* Siniſtræ videlicet interpretationi omnem quaſi aditum obſtruētes. Solitos autem eſſe LXX. ad planiorem Scripturæ intelligentiam, & illluſtriorem, expreſſiorémque myſterij ſignificationē, nonnulla addere Spiritus ſancti inſtinctu, eruditè probant Genebrar. Pſalm.4. num.9. & Pſalm.95 n.10. Riber. Habac.3. n.9. Sacroboſco in defenſione Vulgatæ part.3. cap.7. 28

Quæ contra hanc explicationem obiici poſſunt, hæc ferè ſunt. Matthæi 11. n.14. vbi apertè de Ioanne ſermo eſt, ait Chriſtus: *Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias, qui venturus eſt:* & cap.17. n.12. & Marci 9 n.12. ad illam ipſam Apoſtolorum quæſtionem. *Quid ergo Scribæ dicunt, quòd Eliam oporteat primùm venire?* ita reſpondet Chriſtus. *Dico autem vobis, quia Elias iam venit, & non cognouerunt eum;* & ſubiicit Euangeliſta Matth.17. num.13. *Tunc intellexerunt diſcipuli, quia de Ioanne Baptiſta dixiſſet eis.* 29

30 Facilis erit ſolutio, ſi animaduertamus, Ioannem fuiſſe Chriſti præcurſorem in primo eius aduentu, quemadmodum erit Elias in ſecundo: itaque ſpiritu, virtute, & miniſterio fuit Elias; re ipſa, & perſonæ proprietate non fuit. Ita conciliant omnes interpretes duo illa loca, quæ in ſpeciem pugnare videntur, Ioannis n.21. *Elias es tu? & dixit, non ſum:* Matth. 11.num.14. *ipſe eſt Elias.* Fuit quidem Ioannes Elias, non perſona, ſed Præcurſoris officio: quod diſertè prædixit Angelus Zachariæ, Lucæ 1. n.17. *Et ipſe præcedet ante illum in ſpiritu, & vitute Eliæ, vt conuertat corda Patrum in filios.* Atque hæc extrema verba, non dubium eſt, quin Angelus vſurpauerit ex iſto Malachiæ loco, & per accommodationem aptauerit Ioanni; vt obſeruauerunt Ludouicus Viues in lib. 20. de Ciuit. cap.29. Maldonatus Luc. 1. num. 17. & Maluenda lib.4. de Antichriſto cap.7.

31 Senſus igitur dilucidus verborum Chriſti, Matth. 17. nu. 11. & Marc. 9. n.12. hic eſt. Elias quidem Thesbites in ſua perſona reuerà præcurſor futurus eſt ſecundi mei aduentus; ſed hoc etiam adiicio, quòd Elias myſticus, id eſt, Ioannes Baptiſta, Eliæ illi in ſpiritu, & virtute quàm ſimillimus, iam venit, iam præcurſoris munus obiit; itaq; duos ſuos aduentus, duoſque eorumdem aduẽtuũ prȩcurſores, ſpiritu, zelo, & moribus penè pares ſignificauit. Hȩc eſt perſpicua huius loci ſẽtentia, omnium ferè Patrum, & interpretum iudicio, atq; conſenſu cõprobata.

NVMERVS VI.

Et conuertet cor Patrum ad filios, & cor filiorum ad Patres eorum.

32 QVAMVIS primo aſpectu ea videatur eſſe horum verborum ſententia, Patres, & filios inter ſe inteſtinis odiis diſſidẽtes conciliabit; & ita interpretari videtur Vulgatus Eccleſ. 48. num. 10. *Conciliare cor Patris ad filium:* nihilominùs optimus mihi videtur enarrator huius loci Angelus ille, Lucæ 1. num. 17. qui dum ea verba ad Ioannem accommodauit, literalem nobis ſenſum expreſſit: nam priore illo membro contentus, *Vt conuertat corda Patrum in filios,* quo tota ſententia declarabatur, ſecundum prætermiſit, atque eius loco perſpicuam vtriuſque membri explicationem poſuit: vt acutè aduertit Maldo. Adiecit enim: *Et incredulos ad prudentiam iuſtorum.* Fidem autem prudentiam vocat, cùm eam opponat incredulitati.

Hoc videlicet eſt diſſidium, quod Elias conciliabit. Diſſidebunt quidem Iudæi extremis illis temporibus à ſuis Patribus, id eſt, à primis illis Patriarchis, qui in Chriſtum venturum crediderunt; diſſidebunt à filiis, id eſt, Apoſtolis: Pſalm. 44. n. 17. qui eorum loco ſuccedentes, Chriſti fidem prædicarunt; & diſſidebunt non ſolùm moribus, ſed multò magis Religione, & fide. Conciliabuntur autem ab Elia corda illa maximè diſſidentia, cùm veram Chriſti fidem, ac Religionem edocti eam, & patres pariter, & filij complectentur, ac ſimul in vnum cor, eamdemque doctrinam fidei conſpirabunt. Hoc eſt, quod adiecit Eccleſiaſticus, cap. 48. n. 10. *Et reſtituere Tribus Iacob:* & Chriſtus Matth. 17. n. 10. *& reſtituet omnia,* id eſt, funditus collapſam apud Iudæos fidem, Religionem, pietatem, morumque diſciplinam, flagrans Diuini amoris zelo, indutus aſperrimo ſacco, ſigna, & miracula edens, incredibili animi ardore, verba faciens Elias, inſtaurabit, ac penè in integrum reſtituet. Lege cap. 11. Apocal. 33

34 Occaſione huius oraculi Malachiȩ, agitari

agitari poſſet hîc difficilis, ac nobilis illa quęſtio, vtrùm in nouiſſima mundi ætate, debacchante Antichriſti furore, concionibus, & miraculis Eliæ, Iudæi omnes ſint ad fidem Chriſti conuertendi. Sed quia longiùs cogerer euagari, quàm ſoleo, lectores relego ad eruditiſſimos viros, qui ea de re ex inſtituto tractauerunt: ij ſunt Ioſeph. Acoſta de temporibus nouiſſimis à c. 7. vſque ad 12. Maluenda lib. 11. de Antichriſto à cap. 13. vſque ad 18. Barrad. tom. 1. lib. 2. cap. 10.

35 Mihi compertum eſt, non omnes promiſcuè Iudæos traducẽdos eſſe ad fidem, imò pleroſque obuiis vlnis Antichriſtum excepturos: illi duntaxat conuertentur, quos Daniëlis digitus, vel potiùs Dei ipſius deſignauit. Daniel cap. 12. nu. 1. *In tempore illo ſaluabitur populus tuus, omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro.* Itaque cùm affirmat Paulus ad Ro. 11. n. 26. *Et ſic omnis Iſraël ſaluus fieret*; commodè interpretandũm eſt, vt dilucidè interpretatur Ioannes Apoc. 13. n. 8. *Adorauerunt beſtiã omnes, qui inhabitant terram, quorũ non ſunt ſcripta nomina in libro vi-*
36 *tæ Agni.* Daniel nimirùm prædicit, populum omnem Iſraëliticum, qui ſcriptus fuerit in libro, ſalutem tunc per fidem cõſecuturum; quod etiam prænuntiat Paulus. Ioannes inſuper addit, non ſolùm omnes Iudæos, ſed ceteros etiam, quorũ non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ, Antichriſtum adoraturos. Lege, quæ ſcribũt in hanc ſententiam Suarez tom. 2. in 3. partem diſp. 56. ſect. 1. Toletus in cap. 11. ad Rom. notatio. 18. Viegas Apoc. 7. comment. 5. ſect. 7. Barradas tom. 3. lib. 2. c. 6.

Ne fortè veniam, & percutiam terram anathemate.

37 VIde inæſtimabilem Dei benignitatem: eò ſpectat, cùm intentat terrores, cum Concionatores prœmittit, ne veniens ipſe cogatur de impiis ſupplicium ſumere. Simili affectu allocutus eſt Moyſen, Exodi 33. num. 2. *Mittam præcurſorem tui Angelum: non enim aſcendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè diſperdam te in via.* Vulgò iam nota eſt ſignificatio vocis 38
anathema: paſſim enim in ſacris Conciliis hæretici anathemate percelluntur. Hebraicum nomen *herem*, exciſionem, internecionẽ, vaſtitatẽmque ſignificat; & verbum ipſum *haram*, vt obſeruat Forerius, Iſai. 11 num. 15. & cap. 34. n. 2. eſt penitus deſolare, è medio ſine vlla commiſeratione tollere, funditus perdere, vt nihil omnino remaneat. Congruenter Maſſius, Ioſue 2. nu. 11. omnium execrationi, ac deteſtationi deuouere, & planè occidione occidere, prorſuſque abolere. Deuteronom. 13. num. 15. *Delebis eam, ac omnia, quæ in illa ſunt, vſque ad pecora.* LXX. *Anathemate anathematizabis eam.* Cap. 20. num 17. *Nullum omnino permittes viuere, ſed interficies in ore gladij.* LXX. *Sed anathemate anathematizabis eos.* 1. Regum. 15. num. 3. *Demolire vniuerſa eius.* LXX. *Anathematiza*: Hinc illud. 1. Machabæorum 5. nu. 5. *Anathematizauit eos, & incendit turres eorum igni, cum omnibus, qui in iis erant.* Hinc Matth. 26. num. 74. *Cœpit deteſtari.* Græcè. *Anathematizare*: quod 39
verbum retinuit Vulgatus Marci 14. nu. 71. Hoc eſt, diriſſima, & peſſima quæque ſibi imprecari, extremis diris ſe ipſum deuouere. Lege Lorinum ad illa verba Actuum 23. n. 12. *Deuouerũt ſe.* Et Maſſium, Ioſue 6. n. 17. *Sit autem vrbs anathema.* Et Riberam Zachariæ 14 n. 38. *Anathema non erit amplius.* Et Toletum, ad Roman. 9. annotatione 3. circa illud, *optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto.* Cui ſit laus, honor, & gloria per infinita ſecula ſeculorum. Amen.

IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES

COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES:

AVCTORE

P. AVGVSTINO DE QVIROS

è Societate IESV.

ARGVMENTVM.

1 COloſſenſibus obtrudebant Impoſtores Cherinti peruerſũ dogma, qui Angelos præponebat Chriſto, & Iudaicas rurſus ſuperſtitiones inculcabat. De quo Baronius tom. 1. anno 60. Vtrumq; errorem Apoſtolus refellit: totúmque ſe effundit in extollenda Chriſti ſupra omnes cæleſtes ſpiritus dignitate. Ad extremum confirmata fide, mores inſtruit, vſitatíſque ſalutationibus Epiſtolam claudit.

CAPVT I.

NVMERVS I.

Paulus.

2 EPISTOLÆ B. Pauli cõmendantur ab Auctore; ſed mea quidem ſententia hæc Epiſtola ſuum ipſa & prodit, & commendat Auctorem: eſt certè Auctor præcipuus Diuinorum librorum Spiritus ille Diuinus, qui ſacris Scriptoribus, velut Amanuenſibus, non ſententias modò, ſed ſingula etiam verba dictauit: ſed *vnicus, & multiplex* cùm ſit, Sapientiæ 7. num. 22. *& in manu Prophetarum aſſimilatus,* Oſee 12. num. 10. hoc eſt, ſingulorum ingenio, & ſtylo ſe ſe accommodans; non ſolùm diuerſis, ſed eidem etiam, diuerſis temporibus diuerſa ſuggerebat; Paulo, cum Hebraicè ſcriberet, cultiora; cùm Græcè, minùs culta; vt notauit Ribera in Epiſt. ad Hebr. cap. 2. proœmij num. 3. Sic idem Apoſtolus, cùm ſcribit ex vinculis, ardentiore caritate inflammatus, ſpirat neſcio quid ardentius, & ſublimius; quod hîc aduertit Chryſoſt. homil. 1. Igitur hæc Epiſtola, vt quæ maximè, ſuum ipſa Auctorem præſefert.

Quod ad nomen attinet, variæ ſunt 3

Antiquo

Antiquorum, Recentiorúmque ſententiæ: lege Baron.to.1.anno Chriſti 36. Salmeron, to.13. libr.2. Tolet. in cap.1.ad Roman.annotat.1.Perer.ibi diſput.1.Illud conſtat; antequam ſegregaretur in Apoſtolum, Actuum 13. num.2.conſtanter à Luca appellatum fuiſſe Saulum; deinde verò conſtantiſſimè Paulum: ſcilicet Apoſtolus Gentium, Latinum nomen plauſibile Gentibus aſſumpſit; Romanis præſertim gratum, quorum ciuitate donatus erat, quò ſibi apud eos beneuolentiam conciliaret. Auguſtin.libr. de ſpiritu, & littera, c.7. altiorem affert cauſam. [Non ob aliud, inquit, hoc nomen elegit; niſi vt ſe oſtenderet paruum.] Quando igitur eximio honore affectus eſt à Deo, tunc ipſe profundiùs ſe depreſſit; & cum nomine Apoſtoli, quo Lucas ſtatim, cap. 14 num.4. & 13. bis eum inſigniuit, nomen ipſe ſibi ſumpſit Pauli: nam ipſum Pauli nomen Æmiliorum familiæ à breuitate ſtaturæ inditum eſt. Eiuſdem Pauli eſt humilis illa vox. 1. Corinth.15. numer.9. *Ego ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus.*

Apoſtolus Ieſu Chriſti.

4 NVſquam honorificum Apoſtoli titulum vſurpat Paulus, niſi neceſſitate conſtrictus, quò ſuam auctoritatem tueatur. In Epiſtola ad Philipp & in vtraque ad Theſſalon.& ad Philemonem, modeſtiæ cauſa ſe Paulum tantùm nominauit. De Epiſt.ad Hebr. ſic Clemens Alexandrin. apud Euſeb. libr.6.hiſtor.cap.11. [Pro humilitate, qui ad Gentes fuerat deſtinatus, non ſcripſit ſemetipſum Hebræorum Apoſtolum; vel propter honorem Domini, qui ſe miſſum dixerat ad oues Iſraël.] At cum Impoſtores eius auctoritatem eleuabant, vel iis, ad quos ſcribebat, erat ignotus, vel denique cùm præcipiebat aliquid Apoſtolicum, nempe Timotheo, & Tito, vt Epiſcopos conſtituerent, vt conſtaret ſuæ poteſtatis id eſſe, ſe appellabat Apoſtolum, honorificans nempe non ſe, ſed ſuum miniſterium. Ad Roman.11.n.13.& 1.ad Timoth. 2.nu.7.& 1.ad Corinth.9.n.1.vt prædicatio Euangelij meritum pondus haberet apud omnes.

Et ſanè Apoſtolatus munus honorificentiſſimum eſt in Eccleſiaſtica Hierarchia: prima, ac ſuprema dignitas 1. ad Corinth.12. numer.28. & ad Epheſ.4 num.11.Latiſſimè patuit eorum poteſtas: ad eos enim ſpectabat, Euangelium promulgare, interpretari veteres Scripturas, condere nouas; formam credendi in ſymbolo tradere, Eccleſias per totum orbem erigere; earum miniſtros inſtituere; leges ſancire; aut eaſdem, ſi opus eſſet, abrogare. Denique ſacramentorum numerum, & eorum vſum legitimum edocere: idcirco appellantur *Eccleſiæ columnæ*, ad Galat.2.numer.9. & ad tanta obeunda munia primitias ſpiritus habuerunt, ad Roman.8.n.23. Adeò, vt affirmet Anſelm.& D.Thom.Matt. 3. & Suarez to.2. diſput. 8. ſect. 2. & diſput.24.ſect.3.Chriſti Præcurſorem Baptiſtam minorem fuiſſe Apoſtolis miniſterio. [Maius enim miniſterium (inquit Anſel.) non fuit, quàm Apoſtolatus.] Cuius miniſterij titulo vel ipſe Chriſtus inſigniri voluit. Ad Hebræos 3.num.1.*Conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum.* Vide ad Roman.15.nu.8. & Matthæi 15.num.24. 5

Iam verò Paulus per antonomaſiam eſt Apoſtolus. Sic Auguſt.lib.3. contra duas epiſtolas Pelag. c.3. Ipſe certè modeſtè æquat ſe vel ſupremis Apoſtolis 2.ad Corinth.11. numer.5. *Exiſtimo, nihil me minus feciſſe à magnis* 6

Apoſtolis.Et cap.12.num.11.*Nihil enim minus fui ab ijs, qui ſunt ſupra modum Apoſtoli.* Sed memor demiſſionis,ſubdit: *tametſi nihil ſum.* Illud non dubitanter auſim affirmare, ſignificationem vocis, Paulo ſupra omnes Apoſtolos conuenire:Apoſtolus idem eſt, ac miſſus: Paulus autem fuit,qui miſſus à Chriſto, plures orbis regiones Euangelij face colluſtrauit. Perſtringit ipſe longiſſimam peregrinationem, admirabilémque circuitum ad Roman.15.num.19. vbi Tolet.annotatione 11.

Per voluntatem Dei.

7 DErogabant impoſtores Apoſtoli auctoritati,quòd nõ fuiſſet aſcitus à Chriſto in Collegium Apoſtolicum, ſed vel priuatim miſſus à Petro, vel certè publicè electus ab Apoſtolis. Hanc ipſe calumniam ſæpe refellit ad Galat.1. nu.n.1. *Paulus Apoſtolus non ab hominibus,neque per hominem; ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem, qui ſuſcitauit eum à mortuis.* Vbi duo docet: primum, ſe non eſſe miſſum ab hominibus, vt ipſe aliquando miſit Lucam,& Titum 2.Corint.12 n.18.alterum, ſe nõnullis etiam Apoſtolis in hac parte eſſe præferendum; quòd illi per homines electi ſint, vt Matthias, Actuum 1 n.23.*Statuerũt duos*;ipſe ve-
8 rò immediatè ab Spiritu ſancto. Expreſsè enim habetur Actuum 13.n 2. *Dixit illis Spiritus ſanctus,ſegregate mihi Saulum, & Barnabam.* Cùm verò à Spiritu ſancto miſſus eſſet, à Chriſto ſe miſſum affirmat;quia eadem eſt poteſtas vtriuſque perſonæ. Sic Actuum 20.nu.28 creatio Epiſcorum Eccleſiæ attribuitur Spiritui ſancto, cùm tamẽ ipſe Paulus ad Epheſ.4.n 11. eandem attribuat Chriſto. Et 1.Cor.12.nu.28. eadem etiam attribuitur Deo. Videlicet opera Trinitatis ad extra ſunt indiuiſa.Obſeruat Chryſoſt.hom.1.ad Galat. verba illa, *qui ſuſcitauit eum à mortuis*, pertinere non ad tuendã modò,ſed etiam amplificandam Apoſtoli dignitatem:nam magnos illos Apoſtolos ambulans iuxta mare vocauerat Chriſtus, cùm morti obnoxiam vitam agebat. Paulum verò vocauit, cùm iam aſcendiſſet in cœlum. Vide Auguſt. libr.1. Retractationum c.24. & D.Thom.lect 1.in epiſt.ad Galat.

Secundò ſignificat Apoſtolus, ſe 9
non ſuis meritis, ſed Dei nutu,ac ſingulari beneficio fuiſſe euectum ad Apoſtolatus culmen. Vtrumque ſenſum agnoſcit Anſel.hîc, cùm ait. [Et hoc non per ſua merita,vel per humanam electionem, ſed per voluntatem Dei.]Propterea Apoſtolatũ ſæpe gratiam appellat.Ad Epheſ.cap.3.num 8. *Mihi omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc, in Gentibus euangelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti.*Sic ad Roman.1.n.5. & cap.15.n.15. & ad Galat.2.num.9.

Illuſtratur totum hoc ex illo cap.1. 10
ad Galat. vbi cùm abundè diluiſſet Apoſtolus,quod ſibi obiiciebatur;addit,nu.15. *Cùm autem placuit ei,qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam, vt reuelaret filium ſuum in me, vt euangelizarem illum in Gentibus*,&c. Græcè, *eu lokeſen*: cuius verbi germana ſignificatio ea eſt: ita probare aliquid, gratúmque habere, vt eius approbationis cauſa potiſſimùm ducatur ex prona Dei ad benefaciendum voluntate. De quo fuſiùs infrà nu.19. *Ergo cùm placuit ei*, id eſt, cùm ſua ſponte, nullis meis meritis laceſſitus, decreuit,tam eximiam gratiam in me conferre, ac me nondum in lucem editum,altiſſimo miſericordiæ beneplacito, ad tam excelſum munus ſegregare:(ecce idem verbum, quod ad Rom.1. n.1. & Actuum 13. num.2.) iam tunc ſelegit me,ac ſepo-

ſuit

ſuit ad promulgandum Euangelium. Hoc propriè eſt *aphorizin* : eximia quædam, lectiſſimáque ſecernere. Vnde Aphoriſmi, ſententiæ ſelectæ; Paulus verò *vas fuit electionis.* Actuum 9. n. 15. id eſt, valde ſelectum.

11 Hoc eodem modo Chriſtus ſegregauit Apoſtolos Marci 3. numer. 13. *Vocauit ad ſe quos voluit ipſe.* Quo verbo & ambitionem, & meritum Apoſtolorum excludit. *Neque quiſquam ſumpſit ſibi honorem, ſed qui vocatus eſt à Deo.* Hebr. 5. num. 4.

Atque hinc, quaſi ſponte naſcitur poſtremus horum verborum ſenſus: Apoſtoli perſonam non ipſe mihi arripui, ſed per Dei voluntatem impoſi-
12 tam ſuſtineo. Congruere hunc ſenſum Apoſtoli menti, mirificè confirmat ſalutatio 1. Timot. 1. *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti ſecundum imperium Dei.* Ecce quam hîc appellat voluntatem, ibi vocat imperium, quod detrectare nefas eſſet: nã vt ipſe ait, 1. Cor. 9. nu. 16. *Neceſſitas mihi incumbit. Væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero.* Sed quando denunciatum eſt Paulo hoc imperium? Cùm ſpirantem minas, cædéſque anhelantem, cœleſti luce perculſum Chriſtus exturbauit. Sic ipſe refert Actuum 22 num. 21. *Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te.*

Et Timotheus frater.

13 CVm Paulus Romæ detineretur in vinculis à Nerone, Timotheum ad ſe accerſiit, quem Epheſ. Epiſcopum conſtituerat, 2. ad Timot. 4. num. 8. nu. 13. & 21. Cùm ergo Timotheus dicto audiens eſſet, quas deinde ex vinculis dedit Epiſtolas, & ſuo, & Timothei nomine prænotauit. Vide Baron. tom. 1. anno 59.

14 Hieronym. in Epiſtolam ad Philem. duplici de cauſa factum putat. [Vt & epiſtola maiorem haberet auctoritatem, quæ non ab vno ſcribebatur; &, quia nulla æmulatio erat inter Apoſtolos, ſi quid fortè Paulo dictante, alij Spiritus ſuggeſſiſſet, abſque vlla triſtitia addebat Paulus.] Sic Hieronym. Sed magiſtro orbis, ſapientiæ cœleſtis luce perfuſo, parum à diſcipulo poſſet auctoritatis, aut lucis accedere: & iam totæ epiſtolæ Pauli non eſſent ipſiuſmet Pauli, ſi alius prætereà dictabat, quæ ſibi ſpiritus ſuggerebat: & interdum contingeret, vt vniuerſa promiſcuè fidelium multitudo afflatum condendi Scripturas acciperet, quia omnium nomine ſalutatio prænotatur, vt ad Galat. 1. num. 2. *Et qui mecum ſunt, omnes fratres.* Chryſoſt. mihi videtur cauſam propiùs attigiſſe hom. 1. in epiſt. 2. ad Corinth. [Coniunxit illum ſibi, partim illi hac re dignitatem, & auctoritatem concilians, partim ſuam declarans modeſtiam.]

NVMERVS II.

Eis, qui ſunt Coloſſis.

MIROR, poſtquàm Chryſoſt. & OEcumenius diſertè affirmarunt, Coloſſas vrbem eſſe 15
Maioris Phrygiæ, cuius etiam meminit Plinius, dum Aſiam deſcribit libr. 5. cap. 32. & Strabo libr. 12. cap. 3. tamen adhuc vſque eò hallucinatos fuiſſe quoſdam interpretes, vt Coloſſenſes cum Rhodiis confundant. Perſtrinxit eos ſcilicet Coloſſus ille Solis, Rhodi fabricatus, adeò ſtupenda mole, vt teſte Plinio, lib. 34. c. 7. pauci pollicē eius amplecterentur maioréſque eſſent digiti, quàm pleræque ſtatuæ. Prodigium iure optimo inter ſeptem orbis miracula relatum. Vulgarem hunc errorem refellit Baron. to. 1. anno Chriſti 60. Salmeron tom 14. diſp. 1. in hanc Epiſtolã. Mihi ſatis eſt

illa

illa ratio ; Laodiciam, & Hierapolim finitimas eſſe Coloſſis, vt conſtat ex cap.2.nu.1. & cap.4.nu.13. & expreſſiùs num.16. [Cùm lecta fuerit apud vos epiſtola hæc, facite, vt & in Laodicenſium Eccleſia legatur.] At in inſula Rhodo nuſquam tales vrbes memorantur ; quas tamen conſtat, in Phrygia ſitas eſſe.

Sanctis, & fidelibus fratribus in Chriſto Ieſu.

16 Blandè compellat Coloſſenſes triplici honorifico vocabulo, de more naſcentis Eccleſiæ : dicti nimirùm tunc omnes Chriſtiani, *fratres:* qua etiã nomenclatura vſus eſt Chriſtus, Matth.23.numer.8. Lucæ 22.numer.32. Ioannis 20.nu.17. & cap.21. nu.23. Tertullianus in Apologetico, cap.39. [Quantò digniùs fratres & dicuntur, & habentur, qui vnum Patrem Deum agnouerunt: qui vnum ſpiritum biberunt ſanctitatis: qui de vno vtero ignorantiæ eiuſdem, ad
17 vnam lucẽ expauerint veritatis?] Nominabantur etiam ſancti. Paulus duntaxat plura nobis ſuppeditat teſtimonia: ad Roman.1. numer. 7. *Vocatis ſanctis:* cap.15.numer.25.1.Corint.1. num.2.2.Corinth.1.num.1.& cap.13. numer. 13. *Salutant vos omnes ſancti.* Ad Epheſ.1.num.1. Sanctum autem, ſiue *Agion*, idem eſt, ac purum, Deo dicatum. Sic illi primæui Chriſtiani abluti Chriſti cruore recens effuſo, & adhuc penè calente, Deo addicti, & conſecrati ſanctitatem mirificè colebant; ídque in eis operabatur æternus Pater : quo vnigenitus Filius, iam iámque crucem ſubiturus, ab eo impetrauit, Ioannis 17 numer.17. *Sanctifica eos.*

18 Fidelium appellatio communior eſt, quia ad noſtra vſque tempora permanauit. Chryſoſt. homil.1. hîc. [Non ideo duntaxat fideles vocamur, quod credimus: ſed & propterea quòd myſteria iſta nobis à Deo concreduntur.]

NVMERVS III.

Gratia vobis, & pax.

APVD Hebræos communis 19
fuit illa ſalutatio, qua pacem ſibi precabantur. Geneſ.43.numer.23. *Pax vobiſcum.* Iudicum 6. num.23. *Pax tecum.* Et aliàs ſæpe. Sic etiam abeuntes bona cum pace dimittebantur. 1. Reg.1.num.17. & 2. Reg.15. numer.9. *Vade in pace.* Hac etiam ſalutandi forma vſus eſt Chriſtus, Ioannis 20. numer.26. *Pax vobis.* Eâdem vt vterentur, præceperat Apoſtolis, Matth.10.num.12. Pacis autem nomine bonorum affluentiam contineri, Hebræi exiſtimabant, omni calamitate ſecluſa. Hinc crebra illa interrogatio, cùm ſuborta erat ſuſpicio impendentis mali, 4.Regum 9. num.19. *Nunquid pax eſt? Es por bien eſta venida?* Bethlehemitæ, etiam Samueli inopinatè venienti, 1. Reg.16. numer.4. *Pacificus ne eſt ingreſſus tuus? Vienes amenazarnos algun deſaſtre?* 2. Regum 18.numer.29. *Eſtne pax puero Abſalon? Ale ſuccedido alguna deſgracia?*

Sed vt ad Epiſtolarum ſalutatio- 20
nes veniamus, non prætermittam memorabilem Platonis ſententiam, Epiſtol.ad Dionyſ. [Petis, an rectiùs ponatur in ſalutationibus *gaudere*, an quemadmodum ego ſolitus ſum, *bene agere*. Ego autem neque Deum hoc modo, neque hominem ſalutarim: non Deum, quia contra illius naturam loquerer; nam procul à moleſtia, & voluptate Diuinitas: nõ hominem, quia ſæpius detrimentum, & dolorem ſibi affert voluptas, hebetudinem

in

in animo, & obliuionem, inſipientiam, & petulantiam pariens.]Horat. lib.1. epiſt. 8. vtrumque coniunxit. *Celſo gaudere, & bene rem gerere, &c,* Illa verò deinde ſalutatio omnium frequentiſſimè percrebuit,qua ſe valere iubebant, ſibi ſalutem nuntiabant. Quam ſalutandi formam videmus vſurpaſſe Vulgatum, Iacob.1.n 1.

21 Ad eamdem ſpectat, quod ſcribit Seneca, Epiſtol.15. ſolitos fuiſſe Veteres ad ſuam vſque ætatem, ita epiſtolas inchoare: *ſi vales, bene eſt.* In quam ſententiam Plinius Iunior lib.1. epiſt.11. [Vel ſolum illud ſcribe,vnde Priores incipere ſolebant: ſi vales, bene eſt; ego quidem valeo.] Seneca verò, vt erat Philoſophiæ amator egregius. [Nos, inquit, dicimus: ſi philoſopharis, bene eſt. Valere enim hoc demum eſt: ſine hoc, æger eſt animus.]

22 Paulus verò quaſi ſigillum impreſſit Epiſtolis, gratiæ ſalutationem. De quo c.4. num.vlt. Tertullianus lib.5. contra Marcionem, cap.5. [Iudæi in pacis nomine ſalutant: euangelizator autem bonorum, id eſt, gratiæ Dei, paci eam præferendam ſciebat.] Hac ergo ſalutatione vſus eſt ad Roman. 1. num.8.1. Corinth.1. nu.3. ad Galat.1. num.3. ad Epheſ. 1. nu.2.vbique ferè eiſdem verbis. Sed cùm vbique etiam oratio inabſoluta maneat, ex vſu Apoſtolico ſupplendum eſt verbum *Plethynthie*, quod expreſſit Petrus in vtraque Canonica, & beatus Iudas in ſua. In priore quidem Petri cap.1. num.2. vertit Vulgatus, *multiplicetur.* In poſteriore, cap.1. num.2. & in epiſtola Iudæ, nu.2. *adimpleatur.* Pracabantur nimirum Apoſtoli fidelibus & cumulum, & incrementum bonorum cæleſtium.

23 Gratia,& pax ita ſunt inter ſe connexa, vt priùs Apoſtolus exoptet gratiam, nempe iuſtificantem, qua & remiſſio peccatorum, & amicitia cum Deo, & participatio diuinæ naturæ, & ius ad gloriam continetur: deinde verò precetur pacem, quæ ſine gratia conſiſtere non poteſt, nam pax vberrimus eſt virtutis fructus.Iſa.32 n.17. *Erit opus iuſtitia pax.* Pſalm.84.nu.11. *Iuſtitia,& pax oſculata ſunt.* Pſalm 71. num.7. *Orietur in diebus eius iuſtitia,& abundantia pacis.*

Contrà verò flagitioſi neque ipſi ſecum,neque cum aliis pacem habere poſſunt. Secum non habent,quia diſſidentium cupiditatum fluctibus huc illuc miſerè agitantur. Iſai.57. nu.20. *Impij autem quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt: non eſt pax impijs.* Ab aliis etiam diſſident, quia ob ea, quæ ardenter appetunt, ſæpe cum illis in contentionem veniunt: vnde diſcordiæ implacabiles oriuntur. Iacob.4. num.1. *Vnde bella, &c.* 24

A Deo Patre noſtro, & Domino Ieſus Chriſto.

NOn meminit Spiritus Sancti, quia poſtulare gratiam & pacem,eſt ipſum Spiritum Sanctum poſtulare. Ad Rom.5.nu.5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum, qui datus eſt nobis.* Propterea etiam appellatur ab Eccleſia *donum Dei altiſſimi.* Et 2.Cor.13.n.13. illud nobis à Deo communicari, & impartiri exoptat Apoſtolus. *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio Sancti Spiritus ſit cum omnibus vobis.* Ergo cùm poſtuletur miſſio Spiritus Sancti, ideo non poſtulatur, niſi à Patre, & Filio, qui ſolùm dicuntur mittere in Diuinis. Vt docent Theologi cum D.Tho. 1.P.q.34. 25

Deum appellat Patrem noſtrum, non ſolùm quia creatione Pater eſt, Deut.32. num 6. ſed quia per Euan- 26

gelium accepimus ſpiritum adoptionis filiorum, ad Roman. 8. num. 16. Legis Moſaycæ cultores non tam pro Patre indulgente habebant Deum, quàm pro ſeuero Domino: ſpiritus ſeruitutis, metúſque pœnæ eos in officio continebat. At Chriſtiani, quibus talem charitatem dedit Pater, *vt filij Dei nominemur, & ſimus,* 1. Ioannis 3. num. 1. *Renati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili per verbum Dei viui,* 1. Petr. 1. num. 23. *Effecti diuinæ conſortes naturæ,* 2. Petr. 1. num. 4. *Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti,* ad Roman. 8. num. 17. pro filiis ſe gerũt, ſpiritu filiorum aguntur, Deum vt Patrem reuerentur, eius vel minimam offenſiunculam extimeſcunt. Denique erecti ſpe Paternæ agnationis, hæc cæleſtia dona ab indulgentiſſimo, effuſiſſimóque Parente pro certo ſibi pollicentur.

Gratias agimus Deo, & Patri Domini noſtri Ieſu Chriſti.

27 SVbeſt hîc, *Eucharisteo.* Quod verbum Salmeron tom. 13 diſput. 26. & Maldonatus Matth. 14. num. 19. & cap. 26. num. 26. identidem vſurpari à ſacris Scriptoribus promiſcuè pro benedicere, aut gratias agere, itidem vt *eulogeo*, copioſiſſimè demonſtrant. Itaque in hoc loco perinde ſe habet, *gratias agimus Deo, & Patri*, ac ad Epheſ. 1. num. 3. & 2. Corinth. 1. n. 3. & 1. Petr. 1. num. 3. *Benedictus Deus, & Pater.*

28 Et ſententia quidem perſpicua eſt, ſed quæ incenſam Apoſtoli charitatem vel maximè commendet. Agere enim Deo gratias pro beneficiis in proximos collatis, eſt ita ardenter proximos amare, vt eos tanquam me alterum exiſtimem, obſtrictúſque ſim Deo pro beneficiis, quæ ipſi receperunt. Atque ea de cauſa ſalutatione finita, vbi conciliat ſibi fidem, & auctoritatem, ſolet ſemper Apoſtolus exordium ducere à gratiarum actione, precibúſque fuſis pro iis, ad quos ſcribit, quò eorum ſibi conciliet beneuolentiam: permagni enim intereſt ad recipienda monita ſalutaria, ſi ea tibi perſuadeas ab eo tradi, cui tua ſalus cordi ſit.

Semper pro vobis orantes.

ET agit gratias pro iis, quæ iam à 29
Deo obtinuerant Coloſſenſes; & preces aſſiduè fundit, pro obtinendis iis, quæ adhuc deſiderabant: quod vtrumque argumentum eſt ardentiſſimæ charitatis. *Semper* (inquit) quæ vox Luc. 18. n. 1. *oportet ſemper orare*, faceſſit negotiũ expoſitoribus; cùm fieri nullo modo poſſit, vt nunquam ab oratione deſiſtamus: nam vt etiam variis occupationibus diſtricti, Deum præſentem contemplemur; identidémque ad illum animum referamus, quod non niſi valde perfecti faciunt; certè dormientes minimè poſſumus orare; & eſt neceſſarium perfectiſſimo cuique, aliquantulum ſomni capere.

Planiſſimus eſt Auguſt. ſenſus, ex- 30
ponentis illud Apoſtoli 1. Theſſalon. 5. num. 17. *Sine intermiſſione orate*; & ad Epheſ. 6. num. 18. *Orantes omni tempore*, tom. 6. de Hæreſibus ad Quod vult. hæreſi 57. [Vt nullo die, inquit, intermittãtur certa tempora orandi.] Affirmat ergo Apoſtolus ſe nunquam orare, quin pro Coloſſenſibus etiam Deum deprecetur. Clariùs ſenſum hunc expreſſit 2. ad Timoth. 1. num. 3. *Quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationibus meis*: & ad Philem. num. 4. *Semper memoriam tui faciens in orationibus meis.* Sed quid mirum flagrantem Apoſtoli charitatem eò vſque progreſſam, ſi ferè hoc ipſum de ſe teſtatur Samuel. 1. Reg. 12. n. 23.

12. num.23. *Abſit autem à me hoc peccatum in Dominum, vt ceſſem orare pro vobis.* Se inexpiabili ſcelere violatum iri putat, ſi preces intermittat fundre pro populo: notabile Sacerdotibus documentum.

31 Illud eſt mirandum maximè, adeò exoptaſſe Apoſtolum, vt Romani in animum inducerent, ſibi vel maximè eſſe cordi eorum ſalutem, vt hanc ſolicitam curam aſſiduè pro illis deprecandi, arctiſſimo, ſanctiſſimóque iureiurando illis firmatam, teſtatámque voluerit, ad Rom.1. nu.7. *Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſeruio in ſpiritu meo, in Euãgelio Filij eius, quòd ſine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis.* Hanc Pauli adſeuerationem fuiſſe verè iuramentum, conuenit inter Expoſitores; & ſimile vſurpauit c.9.nu.1. vbi mirabilem dilectionem, creditu difficilem, qua optabat anathema eſſe à Chriſto pro fratribus ſuis, grauiſſimo iureiurando confirmauit. Finis enim doctrinæ arduæ, ac perneceſſariæ ſtabiliendæ, iuſtam fa-
32 cit vſurpationẽ iuramenti. Quia ergo magni momenti erat, hanc ardentem Apoſtoli charitatẽ notam, ac certam eſſe proximis: cùm res eſſet occulta, quæque ſub aſpectum minimè caderet, Deum, qui occultorum eſt conſcius, teſtem appellat. Et quamuis noluerit hîc teſtatam facere iureiurando hanc curam deprecandi pro Coloſſenſibus, tamẽ hoc ſuppleuit repetita aſſeueratione, nam id ipſum inculcat num.9.

NVMERVS IV.

Audientes fidem veſtram in Chriſto Ieſu.

33 CAVSAM reddit Apoſtolus, cur in eam gratiarum actionem proruperit: nempe quòd audiſſet ab Epaphra (auctor eſt hîc Chryſoſtomus) eos alta ieciſſe Fidei fundamenta, & ſpe cæleſtis repromiſſionis erectos, charitatẽ in proximos exercere. Græcè, *cùm audiſſemus. Acuſantes.* Atque vt ſemel hoc adnotemus pro tota hac Epiſtola; habent Græci quædam participia formata ex Aoriſtis, quæ vim habent apud ipſos præteriti temporis: ea tamen noſter Interpres, fortaſſe auctus religione reddendi participium participio, coactúſque inopia Latinæ linguæ, ſæpe ſolet vertere, quaſi præſentia. Hîc c.1. num.2. *pacificans.* Græcè, *pacificatis.* cap.2. num.13. *donans.* Græcè, *condonatis.* num.14. *delens*, Græcè, *deleto.* ibidem, *affigens.* Græcè, *ſuſtulit affixum cruci.* num.15. *expolians.* Græcè, *expoliatis.* cap.3. num.9. *expoliantes.* Græcè, *poſtquàm exuiſtis.* num. 10. *induentes.* Græcè, *induti.*

34 Sed quia cauſati ſumus inopiã Latinæ linguæ, illud eſt animaduertendum: ſæpe Vulgatum reddidiſſe hæc Aoriſta per præſens, etiam vbi præteritum æquè Latinum ſuppetebat; Matth.14. num.14. *Exiens vidit turbam.* Græcè, *egreſſus.* Actuum 1. numer.22. *Incipiens à baptiſmate*, Græcè, *exorſus.*

35 Identidem etiam Vulgatus, cùm id ſententiæ perſpicuitas deſiderat, ingenitam vim preteriti attribuit Aoriſtis, etiam ſi illi opus ſit, vti circuitione. Hic c.1.n.12. *qui dignos nos fecit*, vertere de more potuiſſet, *facienti.* Sic c.2.nu.12. c.3.n.10. vt hinc cernere liceat, quantopere iuuet cognitio Græcæ linguę ad innatam vim temporum penetrandam. Sed doctè aduertit Ribera in Epiſtolam ad Heb. capit.1. num.16. ita Vulgatum alterum tempus pro altero vſurpare, vt tamen ex iis, quæ dicuntur, non ſit difficile Græcè neſcienti, vtrum præſens, an præteritum ſit, diiudicare: v. gratia,

Heb. 1. n 3. *Purgationem peccatorum faciens, ſedet ad dexteram maieſtatis in excelſis.* Perſpicuum cuiuis eſt, ſententiam requirere præteritum tempus, ſcilicet, *peccatorum purgatione facta.*

Et dilectionem, quam habetis in ſanctos omnes.

36 CVm latiſſimè pateat charitas, & ad omnes proximos ſe diffundat, cur tam anguſtis cancellis eam circumſcribit Apoſtolus, vt ſanctos dumtaxat complectatur? At hos illi terminos quaſi præfigit, non hîc ſolùm, ſed etiam ad Epheſ. 1. num. 15. & ad Philem. num. 5. Fuit quidem initio naſcentis Eccleſiæ ſingularis amor inter fideles. Hęc erat illa charitas fraternitatis, tam ſæpe cõmendata ab Apoſtolo: nam & fratres, & ſanctos appellatos fuiſſe fideles, probaui ſuprà n. 2. ad Rom. 12. n. 10. *Charitate fraternitatis inuicẽ diligentes.* 1. ad Theſſalon. 4. n. 9. *De charitate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis: etenim illud facitis in omnes fratres.* Ad Hebræos 13. num. 1. *Charitas fraternitatis maneat in vobis.* Græcè, *Philadelphia:* de cuius vocis vi lege Tolet. in cap. 12. ad Rom. & Riber. in cap. 13. ad Hebræos.

37 Sed ſuſpicor, hîc non ſolùm ſermonem eſſe de charitate illa Theologica, amoréque elicito, quo Chriſtiani vel ſanguinarios hoſtes perſequuntur; ſed etiam de dilectione imperata, hoc eſt, de eleemoſyna, qua alij aliorũ indigẽtiam benigniſſimè ſubleuabant, egenteſque fideles Ethnicis pręferebant. Habet enim charitas ordinem ſuum, quem non euertere, ſed perficere voluit Chriſtus, cùm præcepit Luc. cap. 6. num. 30. *Omni petenti te tribue:* vt explicat Maldon. Matth. cap 5. num. 42.

38 Hanc eſſe germanam huius loci intelligentiam, colligo primum ex more receptiſſimo fidelium, qui per collectas, ſanctorum neceſſitatibus ſummo ſtudio ſubueniebant. 1. Corinth. 16. num. 1. *De collectis autem, quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinaui Eccleſijs Galatiæ, ita & vos facite.* Ad Rom. 15. num. 16. *Collationem aliquam facere in pauperes ſanctorum:* & num. 31. *& obſequij mei oblatio accepta fiat in Hieruſalem ſanctis*, id eſt, vt meo miniſterio collecta eleemoſyna perueniat ad ſanctos, qui ſunt in Hieruſalem, eoſque reficiat, Lege Baron. tom. 1. anno 44.

39 Moueor ſecundò, quia ſæpe hortatur Apoſtolus ad huiuſmodi charitatem exercendam erga ſanctos: ad Roman. 12. num. 13. *Neceſſitatibus ſanctorum communicantes.* Ad Galat. 6. num. 10. *Operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domeſticos fidei.* Vbi Apoſtolus verba facit de eleemoſyna quam præcipuè vult conferri fidelibus, quos domeſticos nominat. Si enim Eccleſia Dei viui eſt domus Dei 1. ad Timoth. 3. num. 15. omnes, qui de Eccleſia ſunt, domeſtici, & familiares ſunt. Subuentionem verò ipſam appellari ab Apoſtolo *dilectionem*, conſtat ex cap. 6. ad Heb. num. 10. *Non enim iniuſtus Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri, & dilectionis, quam oſtendiſtis in nomine ipſius, qui miniſtraſtis ſanctis, & miniſtratis.* Miniſtrare in Scriptura, eſt eleemoſynas largiri: probat ibi Ribera ex cap. 15. ad Roman. num. 25. & 27.

40 Moueor tertiò ex Epiſtola illa ad Philem. dilaudans enim Apoſtolus charitatẽ illius erga ſanctos, ſubiungit num. 7. *Quia viſcera ſanctorum requieuerunt per te.* Græcè, *refocillata ſunt.* Sic vertunt Eraſmus, Gagneius, & Vatabl. qui adhuc planiùs explicat [Quòd alimenta neceſſaria ſanctis ſuppeditaſti.]

Atque

Atque hinc arbitror ortum habuiſſe, vt conuiuium illud, quod in primitiua Eccleſia ſolemne erat, ſanctis pauperibus exhiberi, Agape diceretur: eadem nimirum voce Græca, qua hîc vſus eſt Apoſtolus, de quo Baron.tom.1.anno 57. & Lorin. Act. 2.verſ.42.

NVMERVS V.

Propter ſpem, quæ repoſita eſt vobis in cœlis.

41 ADMOVET ſtimulos exercendæ charitatis, merces ampliſſima promiſſa eleemoſynæ. Vnde non leuis ducitur coniectura pro noſtra explicatione: ſpes enim præmij, vehemens eſt incitamentum ſubueniendi, non item amandi. Legimus, quoſdam inſultaſſe Tobiæ c.2. num.16. *Vbi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas faciebas?* Sed illud notandum, ſpem hîc ſumi pro re ſperata, vt ad Titum 2.num.13. *Expectantes beatam ſpem.* Actuum 28.num.20. *Propter ſpem enim Iſraël catena hac circumdatus ſum.* Propter Chriſtum, hoc enim nomine eum compellat in hoc cap.numer.28. & 1. Timoth.1. numer.1. *Chriſti Ieſu ſpei noſtræ.* Nec alienum hoc à profanis Scriptoribus. *Magna ſpes altera Romæ,* cecinit ille.

42 *Repoſita,* inquit, ideſt, recondita, aſſeruata, vt, *manet alta mente repoſtum.* Iob 19.n.27. *Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo.* 2.Machab.12.numer.45. *Optimam haberent repoſitam gratiam.* 2. Timoth.4.num.8. *Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ:* inſtar ſcilicet pecuniæ altè defoſſæ: vt Lucæ cap.19.num.20. talentum dicitur *repoſitum*, quod Matth. cap.25.numer.17.ait, fuiſſe *defoſſum in terra.*

43 Qui verò ſubuenit egenti, theſaurum ſibi recondit non in terra, ſed in cœlo. Luc.12.num.33. *Date eleemoſynam: facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt; theſaurum non deficientem in cœlis.* Opes ibi repoſitæ neque tinea corrumpi, neque furto eripi, neque incendio abſumi, neque naufragio abſorberi poſſunt. Propterea Petrus Epiſtola 1.cap.1.numer.3. ſpem, in quam ſumus regenerati, vocat *ſpem viuam, hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſſibilem:* quo nihil grandius, & magnificentius dici potuiſſet. Subiungit, vnde tam fixa, & inconcuſſa certitudo proueniat: *conſeruatam,* inquit, *in cœlis*; ſcilicet in tuto. Spes mortalium acutè appellauit Ariſtoteles, apud Laërtium libr.5. 44
cap.1. *vigilantium ſomnia:* euaneſcunt ſubitò; ludificantur, ac deſerunt hiantes omnibus ſenſibus, & imminentes; ſpes verò noſtra ſolida res eſt, & in cœlis aſſeruata. Prouerb.11.n.18. *Impius facit opus inſtabile.* (Hebraicè, *fallax, mendax*) *ſeminanti autem iuſtitiam merces fidelis.* Vatabl. *ſtabilis.* Iuſtitia in ſacro ſermone, idem eſt, ac eleemoſyna: multis probant Maldonat. Matth 6.num.1.& Genebr. Pſal. 45
36.numer.27.& Pſalm.23.num.6. Sementis verò cum eleemoſyna comparatio vſurpata eſt ab Apoſtolo, ad Galat.6.num.8.& 9. & 2. Corinth.9. num.9.& 10 éſtque ſatis apta tranſlatio. Nam vt ille, qui ſementem facit, quaſi diſſipat per agros, quæ aſſeruabat in horreis; ſic ineſt quædam quaſi profuſio in eleemoſyna: & vt terra mandata ſemina, agricola aliud agente, multiplicato cum fœnore reddit; ita quæ in egentes effudit largitio, iis, qui effuderant, nihil cogitantibus in cœleſti theſauro opportuno tempore tribuenda reponuntur.

***

Quam audiſtis in verbo veritatis Euangelij.

46 GEneroſus ille impetus,quem ad proſequendum bonum arduum ſpes indit animis noſtris,incitari nullo modo poſſet, niſi anteceſſiſſet fides,certáque,ac firma perſuaſio, quòd illud obtineri tandem queat. Nemo enim exardeſcit efficaci deſiderio, ſpémque concipit aſſequendi, quod aut futile, & nugatorium,aut prorſus cenſet impoſſibile. Propterea fides definitur ab Apoſtolo ad Hebr. 11. num.1. *Sperandarum ſubſtantia rerum:* nulla enim erit ſpes, niſi fulciatur, ac ſuſtentetur fide.Græcè,*hypoſtaſis*.Subſiſtentia: quæ ſcilicet efficit, vt ea, quæ ſperantur, atque adeò non ſubſiſtunt, ſubſiſtant tamen fide, hoc eſt, vſque eò rata, ac firma habeantur, ac ſi in rerum natura ſubſiſterent,& manu tenerentur.

47 Huius validiſſimæ anchoræ ſpei adunci dentes mordicus apprehenſam tenent diuinam veracitatem, ad Hebr.6.nu.18. *Vt per duas res immobiles* (promiſſionem, & iuſiurandum,) *quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus,qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchoram habemus. Fortiſſimum*, inquit, cuius nempe immobilitatem fluctus difficultatum, tanquam editam rupem, altis radicibus defixam, ita verberent, non vt eam commoueant,ſed vt ipſi frangantur.

48 Appellatur autem Euangelium *verbum veritatis*, vt ad Epheſ.1. num.13. multis de cauſis. Primò,quia eſt verbum Chriſti qui eſt increata, & ſumma veritas, Ioannis 14 nu.6. Deinde, quia veritas idem eſt,ac ſtabilitas,perpetuitas,vt probat Maldon. Ioann.14. numer. 17. Itaque verbum veritatis, ideſt, ſtabile, in omnem æternitatem duraturum. *Cœlum enim, & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt*. Luc.21.num.33.

Tertiò, veritas Euangelij opponitur figuris Veteris legis: vmbram enim fugauit veritas, de quo infrà, cap.2. numer.17. Verbum ergo veritatis,ideſt,continens res ipſas ſolidas, & expreſſas, per vmbras illas obſcurè ſignificatas.

Quartò denique ſimpliciſſimè,verbum veritatis, ideſt, verax. Chriſtus enim ad hoc venit in mundum, vt teſtimonium perhiberet veritati: Ioan. 18.num.37.Sic Spiritus ſanctus,quòd doctor ſit veritatis, vocatur *Spiritus veritatis*.Ioan.16.num.13. Imò Euangelium ipſum per antonomaſiam intelligitur nomine Veritatis. Galat. 5. num.7. *Quis vos impediuit veritati non obedire?* Græcè,*pitheſthe*. Eraſmus: *vt non crederetis veritati*. Montanus: *veritate non ſuaderi*. 49

Quadrátque vtrúnque in vocem, & in rem: ſuaderi, ad mentem; obedire ſpectat ad affectũ. Et certè veritatem Euangelicam in vtraque animi parte dominari, æquiſſimum eſt: nam quæ vera eſſe quis iudicat, iis niſi pareat, niſi viuat ex eorum præſcripto; iure optimo grauiſſimas pœnas incurret.

NVMERVS VI.

Quod peruenit ad vos, ſicut & in vniuerſo mundo eſt, & fructificat,& creſcit,ſicut in vobis.

QVOD, ſcilicet Euangeliũ(vt côſtat ex Græco) ad vos perlatum auidè excepiſtis: fructúſque editis tanto ſemine dignos. Vt verò aliorum etiam exemplo incitati, longiùs in dies progrediantur, docet, eandem ſementem vbique terrarum factam, lætiſſimos, vberrimóſque prouentus polliceri. 50

Occaſione.

51 Occaſione huius ſententiæ grauis eſt exorta quæſtio, an tẽpore Apoſtolorum fuerit impletum celebre illud vaticinium Chriſti, Matt. 24. n. 14. *Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerſo orbe: & tunc veniet conſummatio.* Marc. 13. nu. 10. *Et in omnes Gentes primùm oportet prædicari Euangelium.*

Pars affirmans ſuadetur ex altero etiam teſtimonio huius Epiſtolæ c. 1. num. 23. *Quod prædicatum eſt in vniuerſa creatura, quæ ſub cœlo eſt:* & ad Rom. 10. num. 18. *Sed dico: nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum*, &c.

52 Ex altera verò parte compertum eſt, ipſa experientia teſte, etiam noſtra tempeſtate, nondum fuiſſe Euangelium diſſeminatum toto orbe; nam patefactæ ſunt in Oriente, & Occidente regiones vaſtiſſimæ, quibus ne tenuiſſimus quidem doctrinæ Euangelicæ ſplendor affulſit: quò nũquam lux Apoſtolorum penetrauit. Agitarunt hanc quæſtionem Bellarm. tom. 1. libr. 3. de Romano Pontifice cap. 4. Toler. in Epiſt. ad Roman. cap. 10. annotat. 11. Suarez tom. 2. diſp. 56. ſect. 1. & copioſiſſimè Maluend. toto libr. 3. de Antichriſto.

53 Paucis ego perſtringam ſententiam meam. Verba illa Chriſti accipienda ſunt in rigore, ac proprietate ſermonis: ſic ea accipiunt omnes ferè Patres apud citatos. Primò, nam alioqui nihil valeret illud ſignum, quo Chriſtus prænunciauit, ac prodidit conſummationem ſæculi. Deinde, quia cauſam huius vniuerſalis promulgationis reddidit Chriſtus Matth. 24. nu. 14. *in teſtimonium omnibus Gentibus:* ne vlla ſcilicet eſſet natio tam diſſita, tam abdita, quæ in die Iudicij poſſet infidelitati ſuæ, quaſi velũ quoddam obtendere, inuincibilem ignorãtiam. Ergo oportet, priùs Euangelij lucem vniuerſos orbis angulos perluſtrare.

Cenſeo ſecundò, hæc Apoſtoli verba fuiſſe hyperbolica: qui tropus frequentiſſimus eſt in ſacra Scriptura. 54
Luc. 2. numer. 1. *Deſcriberetur vniuerſus orbis:* neque enim totus orbis, Romanorum parebat imperio. Ioann. 12. n. 19. *Ecce mundus totus poſt eum abijt.* Matth. 27. numer. 45. *tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram.* Ioan. 21. n. vlt. *Quæ ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſum arbitror mundum capere poſſe eos, qui ſcribendi ſunt, libros.* Actuum 2. numer. 5. *Ex omni natione, quæ ſub cœlo eſt:* & cap. 11. nu. 28. & cap. 24. n. 5. ad Roman. 1. n. 8. *Fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo.* 1. Theſſal. 1. num. 8. *Sed & in omni loco fides veſtra*, &c.

Illa autem verba, *fructificat, & creſcit*, tranſlata ſunt à ſemente, vnde 55
crebrò ducitur hęc metaphora Luc. 8. numer. 12. & Marc. 4. num. 26. *Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram, & ſemen germinet, & increſcat.* Sed videntur verba quaſi tranſpoſita: priùs enim creſcunt ſegetes, deinde fructificãt. Deeſt quidem *auxanomenon* in pleriſque codicibus; quare Vatabl. & Eraſm. qui vt ſuas verſiones obtrudant, nullam non captant occaſionem detrahendi Vulgatæ, illud reiiciunt: ſed agnoſcunt tamen, & exponunt Græci haud paulò iſtis grauiores, Chryſ. & OEcumen. *Fructificat* (ait Chryſoſt.) *eò quòd efficaciter operatur: creſcit, proptereà quòd multi illud amplectuntur.* Itaque primò fructus edit virtutum ſolidarum in iis, ad quos peruenit: deinde verò eorum exemplo, ac prædicatione in dies magis, ac magis dilatatur.

Ex ea die, qua audiſtis, & cognouiſtis gratiam Dei in veritate.

PErſtat adhuc in laudatione Coloſſenſium; quibus vbi primùm 56
affulſit

affulſit Euangelium; & lux illa veritatis eorum oculis gratiſſima accidit, & nullis vnquam apud eos tenebris obſoleuit. Ineſt in hac laudatione obliqua illa quidem, ſed grauis, ac vehemens cohortatio; ne à ſe ipſis deſciſcant: ne ſibi inconſtantiæ, ac leuitatis notam inurant; tueantur potiùs, atque adeò vincant concitatam expectationem ſui.

57 Gratiam Dei vocat ſingulare illud beneficium, quod in homines contulit Deus. *Charis* enim apud Græcos, & gratia apud Latinos, identidem vſurpantur in hac ſignificatione: ad Titum 2. numer. 11. *Apparuit gratia Dei.* Ideſt, eximium promeritum, quod cap. 3. num. 4. vocat *benignitatem.* Græcè, *chreſtotes:* cuius nominis vim Græcæ linguæ ſcientiſſimus D. Baſil. explicauit in Regulis breuioribus, interroga. 214. cùm ſcilicet benefacimus iis, qui opus habent, etiam ſi nulla eis ratio ſuppetat obtinendi: in quo propriè gratia conſiſtit.

58 Quam Dei gratiam non ſunt aſſequuti Coloſſenſes tenui coniectura; ſed infallibili veritate Euangelij, ſuprà nu 5. Nihil enim magis proprium Euangelij, quàm firma, & inconcuſſa veritas. Luc. 1. num. 4. *Vt cognoſcas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Græcè, *aſphaliau.* Montanus vertit. *Firmitudinem.* Maldonat. *Firmitatem.* Vatabl. & Pagninus. *Certitudinem*; eam nempe, quæ omnem prorſus excludat dubitationem.

59 Sed duplex hîc tam breui interuallo facta mentio veritatis, ſuſpicionem mihi mouet, iam nunc Apoſtolum, vel in ipſa laudatione ſenſim, & obſcurè pedem cum hoſtibus conferre, & in arcem cauſæ, quam ſibi propoſuit expugnandam, inuadere. Moliebātur Impoſtores, fide inſtructos Coloſſenſes, à lege Euangelica ad Iudaicos ritus; à Chriſto, ad Moſen; à vera religione, ad inanem iam ſuperſtitionem; ab ipſa denique veritate ad meras vmbras, figuráſque traducere. Tacitè itaque illos adhortatur ad retinendam veritatem: *cognouiſtis*, inquit, *gratiam Dei in veritate,* ideſt, agnoſcitis tam eximium Dei beneficium, non 60
in vmbraticis, legalibúſque ceremoniis vobis exhibitum, ſed in ipſa veritate, in re ſolida, & expreſſa, quam illæ vmbræ figurabant. Ergo ne tanto ſtupore mentis opprimamini, vt prudentes, ac volentes ad futiles illas, & inanes vmbras deuoluamini? In hanc ſententiam exponit Maldonat. verba illa Ioannis 17. num. 17. *Sanctifica eos in veritate.* Hoc eſt, non iam legalibus ceremoniis, ſed chariſmatis Euangelij; non vmbra, ſed vero ſpiritu. Eodem ſpectat illud Ioannis 4. num. 24. *Spiritus eſt Deus: & eos, qui adorant eum, in ſpiritu, & veritate oportet adorare,* ideſt, non iam Iudaico ritu, & ſuperſtitione, ſed verè, & ſpiritualiter colendus eſt Deus.

Sic intelligo locũ illum ad Epheſ. 61
6. numer. 14. *State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate.* Solebant Orientales oblongis vti veſtibus: ideóque miniſtraturi collectam veſtem cingulo ſtringebant ad lumbos, ne ſibi eſſet impedimento. Vide Maldonat. Luc. 12. nu. 35. Cùm ergo cuperet Apoſtolus, fideles in procinctu eſſe, omninóque paratos ad Dominum excipiendum; vt nunciato rumore de eius repentino aduẽtu, ne tantulam quidem moram interponerent, ſed confeſtim aduolarent; & (quod præcipit Chriſtus) faces iam inflammatas manibus tenerent, ne tãtiſper morarentur, dum ignem illæ conciperent; iubet eos eſſe præcinctos, non illo quidem externo baltheo, ſed præparatione interna, quã baltheus, quaſi per vmbrã ſignificabãt. Non itaque vmbra, ſed veritate ſunt conſtringendi lumbi: quandoquidem

quidem & ipſi lumbi præcingendi, non ſunt lumbi carnis, ſed mentis, vt expreſsè monuit Petrus 1. cap. 1. num. 13. *Propter quod ſuccincti lumbos mentis veſtræ ſperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam.*

NVMERVS VII.

Sicut didiciſtis ab Epaphra cariſſimo conſeruo noſtro.

62 NONDVM contigerat Apoſtolo, coram inſtruere Coloſſenſes: ſed prima apud eos iecerat fundamenta doctrinæ Epaphras, eorum popularis, & Epiſcopus: vt colligit Baron. tom. 1. anno Chriſti 60. ex cap. 4. num. 12.

Cariſſimum eum vocat. Græcè, *agapetu.* Vnde illi, quibus nihil eſt antiquius, quàm Vulgati luminibus obſtruere, Eraſmum intelligo, & ſimiles, mira conſenſione pro chariſſimo *dilectum* ſuppoſuerunt: perinde quaſi id Vulgatus ignorauerit, qui cæleſti inſtinctu, vbi res ipſa clamabat, & infinitum amorem præferebat, ſic reddidit hanc vocem, Matth. 3. num. 17. *Hic eſt filius meus dilectus* Sic Marc. 1. num. 11. Luc. 3. num. 22. Matth. 12. num. 18. & c. 17. num. 5. & 2. Petr. 1. num. 17.

63 Neque verò id perpetuò obſeruauit; ſed aliquando etiam vim nominis expreſſit, etiam cùm ex re ipſa inexplicabilis erumpebat amor. Marci 9. num. 6. *Hic eſt filius meus cariſſimus.* Sed quia, vt notauit Salmer. tom. 14. diſp. 3. in cap. 1. ad Epheſios, num. 6. & Adamus in cap. 1. 2. Petri, & Ribera in cap. 6. ad Hebræos, num. 40. Græcum verbum *agapam*, lōgè, plùs ſignificat quàm *diligere* Latinum, vt ipſum etiam dilegere apud Ciceronem minus eſt, quàm amare: idcirco Interpres, vt æquaret vim nominis *agapetos*, quòd magis ſonat amabilem, quàm dilectum, neceſſe habuit vertere, *cariſſimus*. vt in hac epiſtola cap. 4. nu. 9. & num. 14. Iacob. 1. num. 16. & num. 19. & cap. 2. num. 5. aut *dilectiſſimus*, vt ad Hebr. 6. num. 9 Nec tamen recuſat interdum reddere *dilectus*, vt Græcum 64
imitetur, & verbum reddat è verbo. Et verò ſolet etiam aliàs Vulgatus, cùm Latinum poſitiuum non exhaurit vim Græci, eam exprimere ſuperlatiuo. Ad Hebr. 6. numero 18. *Fortiſſimum ſolatium*, Græcè, *iſchyran*: & cap. 12. num. 11. *fructum pacatiſſimum.* Græcè, *irenicon.*

Qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti Ieſu.

ATtribuit illi honorificentiſſimum titulum, de quo ſæpe Paulus gloriatur. Vt in hoc cap. nu. 23. & num. 25. 2. Cor. 6. num. 4. & 1. Cor. 4. nu. 1. *Sic nos exiſtimet homo, vt miniſtros Chriſti.* Quæ tamen eſſent hæ functiones, ſiue Diaconiæ, explicat Tolet. Roman. 12. num. 7. & Boron. tom. 1. anno 34. 65

NVMERVS VIII.

Qui etiam manifeſtauit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu.

SEntentiam alioqui per ſe perſpicuam obſcurauit vox illa *in ſpiritu*: interpretéſque diſtraxit in varias expoſitiones. Prima Carthuſſiani: *quia* (inquit) *ab Spiritu Sancto infunditur, & eſt in ſpiritu*, ideſt, *in ſuperiore parte animæ, vt in ſubiecto.* Verè id quidem, ſed ad rem parum accommodatè. Neque enim ignorabat Apoſtolus, charitatem infuſam auctorem habere Deum; ſubiectum, animam: neque ſi ignoraret, Epaphras manifeſtare potuiſſet, in cuius adſpectum non cadebat. Mitto, in Græco 66

Ss deſide

deſiderari articulum: ſæpe enim non apponitur, etiam cùm ſermo eſt de Spiritu Creatore, vt attigit Ribera, ad Hebr. 9. num. 71.

67 Secunda Claudij: ideſt, *Dilectionem non fictam.* Scio, hanc ſæpe commendari ab Apoſtolo ad Roman. 12. num. 9. *Dilectio ſine ſimulatione:* ad Epheſ. 4. num. 15. *Veritatem autem facientes in caritate. Amando con veras, no por cumplimiento.* Sic 1. Iann. 3. num. 18. Iacobi 2. num. 15 Sed exigua laus, eos non amare Paulum ſimulatè, quorum dilectionem in omnes ſanctos extulerat. Tertia Chyſoſt. Oecumenij, Anſelm. & ferè communis: *dilectionem in ſpiritu,* ideſt, ſpiritualem, non excitatam communione ſanguinis, non conglutinatam beneficiis, &c. [Nihil enim terrenum hîc eſt, (ait Chryſoſt.) vnde iſta naſcatur: non ex conſuetudine, non ex beneficentia, non ex natura, ſed ex ſupernis deſcendit, ex ipſo cælo.]

68 Simpliciſſimus ſenſus mihi videtur vt Epaphras retulerit Apoſtolo dilectionem erga ipſum conceptam *ſpiritu,* & animo, cùm nunquam de facie illum nouiſſent. Sic ſæpe vſurpatur vox *Spiritus:* hîc cap. 2. num. 5. *Etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum.* 1. Corinth. 5. num. 3. *Ego quidem abſens corpore, præſens autem ſpiritu.* Marci 2. num. 8. *Quo ſtatim cognito Ieſus ſpiritu ſuo.* Et quod hîc dicit Apoſtolus *in ſpiritus*, 1. Theſſalon. cap. 2. num. 17. ait, *corde. Nos autem fratres, deſolati à vobis* (Græcè, orbati. Ferebat enim eos in oculis, ſicut Pater filios ſuos, ibidem num. 11.) *ad tempus horæ* (ideſt, ad breuiſſimum tempus) *aſpectu, non corde, abundantiùs feſtinauimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio,* ideſt, etſi carebam moleſtè conſpectu veſtro, animus tamen peruolabat ſpatia terrarum, præſénſque vobis aderat. Sic in præſenti. Renunciauit mihi Epaphras dilectionem veſtram, qua me nondum de facie notum, ſpiritu tamen amatis. Cohæret mirificè, quod ſubdit.

NVMERVS IX.

Ideo & nos ex qua die audiuimus, non ceſſamus pro vobis orantes.

NOs itidem tam propenſam voluntatem pari voluntate rependentes, atque adeò emetientes cumulatiſſimè, vos viciſſim, etiam non viſos, amamus, ex eo ſtatim die, quo de veſtra in nos charitate certiores facti ſumus. Atque huius amoris ardentiſſimi illud erit vobis argumentum, quòd nullum tempus intermittimus, quin Deum pro veſtra ſalute deprecemur. Vide ſupr. num. 3. 69

Orantes. Græciſmus eſt, & frequentiſſimus, & elegantiſſimus, in quo participium vſurpatur pro infinitiuo. Ad Epheſ. 1. nu. 16. *Non ceſſo gratias agens.* Vnus Lucas, qui Græcè ſcribendi palmam ceteris præripuit, plura exempla ſuppeditabit, ne ea corrogemus à prophanis ſcriptoribus. Cap. 5. num. 4. *Vt autem ceſſauit loqui.* Græcè, *loquens.* Cap. 7. num. 45. *non ceſſauit oſculari.* Græcè, *oſculans.* Actu. 6. num. 13. & cap. 21. num. 32. Græciſmum retinuit Vulgatus, Actuum 5. num. vlti. & cap. 20. numero 31. [Non ceſſaui, cum lachrymis monens vnumquemque veſtrum.] 70

Et poſtulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius.

ENumerauit Apoſtolus dona Coloſſenſibus diuinitus collata, propter quæ proruperat in gratiarum actionem: accedítque deinceps ad materiam orationis. Primò ergo poſtulat, vt 71

vt pleniſſimè agnoſcant diuinam voluntatem, cuius iam notitiam aliquam perceperant: quod valde mirandum eſt; cùm potiùs petendum videretur, vt eam cumulatiſſimè exequerentur. *Nam ſeruus, qui cognouit voluntatem Domini ſui, & non præparauit, & non fecit ſecundum voluntatem eius, vapulabit multis.* Luc. 12. num. 47. *Scienti bonum facere, & non facienti, peccatum eſt illi.* Iacobi 4. numero 17. eſt enim tunc tranſgreſſio cum inexcuſabili malitia.

72 Enim verò ſemper in Scriptura immortalis beneficij loco reponitur, Deum impertire agnitionem ſuæ voluntatis: eſt enim perinde, ac ſi nocte quadam obſcuriſſima incedéti viâ lubrica, foueis, præcipitiíſque prærupta, facem præferres. Baruc. 4. n 4. *Beati ſumus Iſraël, quia, quæ Deo placent, manifeſta ſunt nobis.* Hoc enixè contendit Moyſes à Deo, vt exponit Oleaſter Exod. 33 n. 13. *Oſtende mihi faciem tuam.* Hebraicè, *vias tuas.* Quæ autem eſſent iſtæ viæ, explicauit nobis Dauid Pſal. 102. nu. 7. *Notas fecit vias ſuas Moyſi, filijs Iſraël voluntates ſuas.* Præcepta (inquit Genebr.) & prohibitiones, voluntates Dei dicuntur.

73 Propterea idem Dauid *vnam* dumtaxat à Domino poſtulat, Pſalm. 26. num. 4. *Vt videam voluntatem Domini.* Scio, Hebraicè legi *dulcedinem*, Græcè, *voluptatem*; atque ita haberi in Vulgatis correctis: ſed poteſt etiam explicari in eam ſententiam, vt præopter Dauid fluxis, ac perituris huius mundi voluptatibus ſolidam illam voluptatem, quæ percipitur ex agnitione eorum, quę Deo placita ſunt. Certè Ananias dum commemorat beneficia in Paulum diuinitus collata, digitum intendit ad hunc fontem, ex quo cætera fluxerunt. Actuum 22. num. 14. *Deus Patrum noſtrorum præordinauit te, vt cognoſceres voluntatem eius.*

Hanc ipſam agnitionem crebrò commendat Apoſtolus. Ad Epheſ. 5. num. 17. *Intelligentes, quæ ſit voluntas Dei.* Sed eſt locus inſignis ad Roman. 12. num. 2. *Vt probetis, quæ ſit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.* Græcè, *dokimazin.* Origenes in cap. 12. epiſtolę ad Romanos, Baſil. in Regulis breuioribus, interrogatione 276. Hieron. lib. 1. contra Ioui. expendentes vim huius verbi, ſic eam exponunt. *Vt exquiratis, ſeu exploretis.* Sunt enim triplicia, quæ Deus vult, à nobis fieri. Quædam enim bona ſunt, quædam meliora, quædam perfecta. Illuſtrat hoc multis exéplis Toletus ibi. Vnum ſubiiciam. Diligere amicum, bonum eſt: ei benefacere, melius: at inimicum diligere, eiúſque iniurias beneficiis compenſare, perfectum planè eſt. Ergo exquirendum eſt ſummo ſtudio, quæ ſit voluntas Dei bona, quæ beneplacens, aut perfecta. Hæc eſt germana proprietas huius verbi: nam quod Lucas, cap. 12. numero 6. ait, *faciem cæli, & terræ noſtis probare*, ſic expreſſit Matth. cap. 16. num. 4. *Faciem ergo cæli diiudicare noſtis.* Vides quemadmodùm probare, idem ſit, ac ſcire, ſeu diiudicare? Ad Roman. 2. numero 18. *Noſti voluntatem eius, & probas vtiliora.* Ad Epheſ. 5. num. 10. *Probantes, quid ſit beneplacitum Deo.* Ad Philip. 1. num. 10. *Vt probetis potiora*: & 1. Theſſal. 5. num. 21. *Omnia probate: quod bonum eſt, tenete.* Et qui tam ſæpe adhortatur ad explorandam, & exquirendam diuinam volũtatem, quod ſanè difficillimum eſt in tanta rerum humanarum caligine, in tam cæca, & effrænata perturbatione cupiditatum, quæ fucum nobis faciunt, & mentis oculos ſępe perſtringunt, & rebus etiam perſpicuis tenebras offundunt: idem Apoſtolus aliàs monet, ne tranſuerſum quidem vnguem ab hac diuina voluntate iam perſpecta

deflectendum eſſe, vt hîc cap.4. num. 12.& ad Hebr.13.num.28.

In omni ſapientia,& intellectu ſpiritali.

76 GRæcè ſecundo loco,*ſyneſi:*quam vocem non ſolùm Eraſmus, & Vatab. hîc vertunt *prudentia*, ſed etiam Vulgatus, Lucæ 2. num. 47.1. Corinth.1.nu.19. ad Epheſ.3. num.4. vt ad Epheſ.1. num.8. *In omni ſapientia,& prudentia.*Græcè, *phroneſi:*diuerſis quidem nominibus,ſed idem prorſus ſignificantibus.

77 Variè hæc exponunt interpretes: nec vacat properanti ſingulas recenſere opiniones, nedum refutare. Perſtringam, quod reputo probabilius. Sapiētia verſatur circa veritates æternas, rimatur myſteria Trinitatis, Incarnationis,Iuſtificationis,& Glorificationis:quæ planè ſuperant noſtrum captum:idque cum quodam ſpirituali guſtu, ex admirabili conuenientia. Nam vt rectè Bern. ſerm.84. in Cantica. [Sapiētia à ſapore denominatur: nec dixerim reprehendendum, ſi quis ſapientiam ſaporem boni definiat.]

78 Prudentia verò eſt recta ratio rerum agendarum.Quæ latiſſimè patet, & in omnium virtutum ſupernaturalium munia ritè, atque ex ordine obeunda, cæleſtem ductum, rationeſque ſectando, ſe ſe interſerit.

Spiritalem eam appellat, vt ſecerni poſſit à prudentia illa carnali, de qua ad Rom 8. num.6. *Prudentia carnis mors eſt: prudentia autem ſpiritus, vita, & pax.* Quæcunque eligit prudentia ſpiritus, ea debent præponderari honeſtate; carnalis verò prudentia metitur omnia honore,voluptate,& emolumento: modò iſta aſſequatur, nihil penſi habet, turpiter ne, an honeſtè; vt cernimus in illo villico iniquitatis, Lucæ 16.num.8.

NVMERVS X.

Vt ambuletis dignè Deo.

AMBVLARE in Scriptura 79
idem eſt, ac operari. Eius rei, quia innumera exempla adduci poſſunt, nullum adducam. Legatur Maldonat. Luc. 13. num.33. Eſt ergo ambulare dignè Deo, ita vitam inſtituere, vt Dei filios decet: vt par eſt, eos viuere,qui iure gloriantur,ſe Parentem habere Deum. Phraſis eſt Apoſtolo familiaris. Ad Roman.16.num.2. *Vt eam ſuſcipiatis in Domino,dignè ſanctis.* Hoc eſt,vt decet ſanctos, excipere hoſpites. Ad Epheſ. 4.num.1. *Vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati eſtis.* Id eſt, vt reſpondeatis tam eximio beneficio. Ad Philipp. 1. n. 27. *Tantùm dignè Euangelio Chriſti conuerſamini*, ideſt, eam vitam agite, quæ decet profeſſores Euangelij.1. ad Theſſalon.2. num. 12. *Vt ambularetis dignè Deo,qui vocauit vos.*

Per omnia placentes.

NImirùm qui ambulauerint di- 80
gnè Deo,placebunt illi per omnia. Geneſ.5. num.24. vbi legimus de Henoch: *Ambulauitque cum Deo*; LXX.vertunt. *Beneplacuit Deo.*Eccleſ. 44. num. 16. *Henoch placuit Deo.* Sapien.4. num. 10. *Placens Deo factus eſt dilectus.* Ad Hebr. 11. num.5. *Teſtimonium habuit, placuiſſe Deo.* Ecce, qui cum Deo ambulauit, hoc eſt, vitam traduxit dignè Deo congruenter diuinæ voluntati, placuit illi per omnia.

Sic Noë Geneſ.6.num.9. *Cum Deo* 81
ambulauit. LXX.reddunt,*placuit Deo.* Inuenit ſcilicet gratiam coram Domino,ibi,num.8. *Et in tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio.* Eccleſ. 44. num.17.Græcè,*antallagma*, ideſt, pretium,quo aliquid redimitur.Nā vſque

adeò

adeò placuit Deo eius vita integerrimè acta, vt hoc pretio tranſegerit Deus de incolumitate generis humani, quod aquarum eluuione funditus obruere ſtatuerat.

82 Cùm vellet Deus Abrahamum ad eximiam; & excellentem virtutis ideam informare, hæc illi tradidit præcepta viuendi, Geneſ. 17. num. 1. *Ambula coram me, & eſto perfectus.* L X X. *complace coram me, & eſto inculpabilis, ſeu, irreprehenſibilis.* Auguſt. lib. 16. de Ciuitate, cap. 26. legit abſolutè, *place, & eſto ſine querela.* Iam cernimus, quemadmodùm LXX. illud ambulare cum Deo, ſiue coram Deo, quod idem eſt, ac ambulare dignè Deo, ſemper interpretati ſunt, *placere Deo.* Vt valde ſuſpicer Apoſtolum, tam eximiè verſatum in ſacris Scripturis, ad ſuprà commemoratos locos in præſenti alludere voluiſſe.

In omni opere bono fructificantes.

83 FRuctus, quos edere ſolet fides, ſunt bona opera. Quod Baptiſta monuit. Matth. 3. nu. 7. & Luc. 3. nu. 8. *Facite ergo fructus, dignos pœnitentiæ*; expoſuit Paulus Actuum 26. num. 20. *Digna pœnitentiæ opera facientes.* Hinc illæ minæ Matth. 21. num. 43. *Auferetur à vobis Regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.*

84 Hoc myſterium fuit arefactæ ficulneæ. Matth. 21. num. 19. cùm tamen non eſſet tempus ficorum, vt prodidit Marcus, cap. 11. num. 13. Nam (vt grauiter exponit Maldon.) arbores non niſi ſtatis temporibus fructus ferre debent; hominibus verò tota vita eſt quaſi æſtas, atque adeò tota debet eſſe bonis operibus fructifera: nec quidquam eos, præter voluntatem deprauatam, ſteriles facit. Vide Iſai. 5. n. 2. & Luc. 13. num. 6. & Matth. 3. n. 10. vbi iſti fructus requiruntur à Deo, quos etiã exigit Apoſtolus ad Epheſ. 5. num. 9. *Vt filij lucis ambulate; fructus enim lucis eſt in omni bonitate.* Ad Philipp. 1. num. 11. *repleti fructu iuſtitiæ.* Ad Roman. 6. num. 22. *habetis fructum veſtrum in ſanctificationem.*

Et creſcentes in ſcientia Dei.

SCientiam illam, qua Deum agnoſcimus, in omni opere bono fructificantes aſſequuntur. Aurea planè eſt illa B. Franciſci ſententia. [Tantum quiſque ſcit, quantum operatur.] Pſalm. 110. num. 10. *Intellectus bonus omnibus facientibus eum.* Hebraicè, *ea*, nempe, *mandata:* anteceſſerat enim, *fidelia omnia mandata eius.* Sed quia illud antecedens erat remotius, L X X. peſpicuitatis gratia, ad proximum *timorem Domini* retulerunt. Pſalm. 118. num. 104. *à mandatis tuis intellexi*; id eſt, obſeruatione tuorum mandatorum intelligentiæ lumen accepi. Ioan. 7. n. 17. *Siquis voluerit voluntatem eius facere, cognoſcet de doctrina, vtrùm ex Deo ſit.* Prouocat Chriſtus ad experientiam, validiſſimum probationis genus: obcæcabat Iudæos alienus à Chriſto animus, flagitioſa vita, cupiditas ardentiſſima rerum fluxarum: monet eos, iſta reſecare, diuinæ voluntati morem gerere; ſic facilè, diſcuſſis tenebris, clariſſimam doctrinæ ſuæ lucem aſpecturos. 85

NVMERVS XI.

In omni virtute confortati ſecundum potentiam claritatis eius.

NOn ſolùm deprecatur Apoſtolus, vt in omni genere virtutum excellentes, vberiora quotiditie capiant incrementa gratiarum; ſed circunſpiciens etiam pericula vndique impendentia, Deum 86

 obſecrat,

obſecrat, vt potentiæ ſuæ dexteram illis porrigat, eoſque nutantes ob admotas hæreticorũ machinas, ſuo robore confirmet. Græcè, *en paſe dynami dynamumeni.* Ad verbum: *in omni potentia facti potentes.* Vatab. *omni robore corroborati.* Vnde refellitur error penè puerilis Lyrani, & Carthuſiani; non enim eſt hìc *aretè*, virtus, quæ opponitur vitio; ſed *dynamis*, quæ imbecillitati. Atque ob eamdem cauſam ſolent miracula appellari virtutes, quòd iis patrandis maximè diuina virtus, & poteſtas eluceſcat. Vide Rib. ad Hebr. cap. 2. num. 11. & Maldon. Matth. 7. num. 22. & Marci 6. num. 5.

87 *Virtutis* ego nomine Spiritum ſanctum intelligo, ſeu (quod idem eſt) donum fortitudinis, quo ſolet ille fidelium pectora aduerſus hoſtiles impetus obarmare. Facem mihi præfert ad hanc expoſitionem locus ille ad Epheſ. 3. n. 16. *Vt det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem.* Moueor etiam, quia Spiritus Sanctus ſolet hoc nomine vocari in Scriptura. Luc. 1. nu. 35. *Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi:* eſt enim quaſi repetitio ſententiæ ſuperioris, *Spiritus Sanctus ſuperueniet in te:* vt doctè probat ibi Maldon. Expreſſiùs Lucæ 24. num. 49. *Vos autem ſedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto.* Actuum 1.
88 num. 8. *Accipietis virtutem ſuperuenientis Spiritus Sancti in vos.* Sic enim virtus, & Spiritus ſanctus frequentiſſimè ſolent in ſacris litteris copulari. Lucæ 4. num. 14. *Regreſſus eſt Ieſus in virtute ſpiritus.* Actuum 10. num. 38. *Quomodò vnxit eum Deus Spiritu Sancto, & virtute.* Ad Roman. 1. num. 4. & cap. 15. num. 13. 1. Corinth. 2. num. 4. & 1. ad Theſſalon. 1. num. 5. Et hoc eſt, quod ſubdit Apoſtolus, *ſecundum potentiam claritatis eius:* neque enim ſunt metiendæ, aut æſtimandæ vires, quas interdum in ſanctis obſtupeſcimus, ex humana ipſorum imbecillitate, ſed ex diuina, qua fulciuntur, corroborantúrque virtute. Ad Epheſ. 6. num. 10. *Confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius.* 2. Timoth. 2. num. 1. *Confortare in gratia, quæ eſt in Chriſto Ieſu.* Præclarè Bernard. ſermo 85. in Cantica. [Nihil omnipotentiam Verbi clariorem reddit, quàm quòd omnipotentes facit omnes, qui in ſe ſperant.]

Fidenter itaque pronuntiat Apoſtolus ad Philippenſ. 4. num. 13. *Omnia poſſum in eo, qui me confortat:* ſed longè fidentiùs ad Rom. 8. cùm exaggerato animi impetu omnia, ſiue ſupera, ſiue infera, ad ſingulare certamen prouocaſſet, perinde quaſi reportata victoria, epinicion canit ante initam pugnam: num. 37. *In his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos.* Auguſtin. lib. 22. de Ciuitate cap. 23. & lib. 4. de doctrina Chriſtiana, cap. 20. legit, *per eum, qui dilexit nos.* Sic vertit Vatabl. & Eraſmus: imò & Interpres ita reddere ſolet præpoſitionem *dià* Ioan. 1. num. 3. *Omnia per ipſum facta ſunt:* numero 10. *Mundus per ipſum factus eſt;* & ſexcentis aliis locis. Et ita hìc interpretantur Græci, & Tolet. annotatione 24. vt *propter*, ſignificet cauſam efficientem, cuius virtute victoria reportetur. Græcè, *hypernicomen. Superuincimus.* Quod expendens Baſilius in Pſal. 114. ait. [Vincit is, qui neceſſitate quapiam illatis non cedit; at ſuperuincit, qui ſua ſponte ad ſe quoque accerſit dolores permoleſtos, & acres, quò ſuæ edat ſpecimen patientiæ.] 89

Et verò homulum pauidum, & imbellem vſque eò progredi inuicto animi robore, vt cruciatus acerbiſſimos, atrociſſimámque mortem, non modò non perhorreſcat, ſed laceſſat etiam, atque depoſcat, mirificè 90

redundat in gloriam Diuinæ omnipotentiæ. Hoc Chriſtus prænunciauit Petro, Ioan. 21. nu. 19. *Significans, qua morte clarificaturus eſſet Deum.* Igitur *potentia claritatis* eſt potentia clara, peruagata, & maximè illuſtris, per Hebraiſmum, in ſacris litteris frequentem, quo gignendi caſus adiungitur pro appoſito. Clarificatur enim Diuina omnipotentia, redditúrque glorioſa, non re quidem ipſa, ſed hominum opinione, (quod nomē ipſum *doxa* præſefert) ex cruciatibus, & morte ipſa pro Dei honore conſtanter oppetita. Atque vt ex hoc ipſo nomine Hebraiſmi petamus exēpla, ad Hebr. 9. num. 5. *Cherubim gloriæ.* Græcè, *doxes*, hoc eſt, *glorioſi*, vt ibi exponit Riber. num. 30. Matth. 19. numero 28. *in ſede maieſtatis ſuæ.* Græcè, *doxes.* Id eſt, in nube quadam longè, latèque collucente.

In omni patientia, & longanimitate cum gaudio.

91 QVos Spiritus Sancti virtus inuicto robore muniuit, ij nō æquo ſolùm, & lubenti animo perferunt aduerſa, ſed in mediis etiam cruciatibus gaudent, ac triumphant. Actuum 5. num. 41. *Et illi quidem ibant gaudentes, &c.* Ad Roman. 5. num. 3. *Non ſolùm autem, ſed & gloriamur in tribulationibus*; id eſt: tantùm abeſt, vt deſpondeamus animum, aut ſuffundamur pudore, vt veluti accepto inſigni, & honorifico Dei dono, in mediis calamitatibus nos felices, ac beatos prædicemus. Iacob. 1. num. 2. *Omne gaudium exiſtimate, &c.* 1. Petr. 3. num. 14. *Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati.* Hauſerant ſcilicet hoc Apoſtoli omnes propinante Chriſto Matt. 5. numero 11. *Gaudete, & exultate, &c.*

92 Atque hic eſt altiſſimus patientiæ gradus, quem à fidelibus requirit Iacobus, cap. 1. num. 4. *Patientia opus perfectum habet.* Græcè, *habeat*: explicat Gagneius, id eſt, *gaudium, & alacritatem.* Imò iam tunc non tam eſt virtus patientiæ, quàm fructus Spiritus Sancti, de quo ad Gala. 5. num. 22. Nam ex S. Thom. 2. 2. q. 136. artic. 1. ad 3. [Fructus in ſui ratione importat quamdam delectationem: & ideo patientia quantum ad habitum, ponitur virtus; quantum autem ad delectationem, quam habet in actu, ponitur fructus.] Sic ſanctus Thomas.

NVMERVS XII.

Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum.

SVBEST hìc idem verbum, 93
quod 2. Corinth. 3. n. 6. reddit Vulgatus, *idoneos nos fecit.* Græcè, *hicanoſen*: & ſignificat, Deum ſua electione dignos facere, quos eligit: vt eleganter cecinit ingeniorum Phœnix, Picus ille Mirand.

Quanquam ſat digni, ſi quos dignatur amare:
Qui, quos non dignos inuenit, ipſe facit.

Sortem verò appellat regiam hæreditatem, vel potiùs diuinam, ad quam vocati ſumus; quia ſortitò diſtributæ ſunt partes terræ promiſſionis. Actuū 13. num. 19. *Sorte diſtribuit eis terram eorum.* Pſalm. 77. num. 54. & Numer. 34. num. 13. & Ioſue 14. num. 2. Vnde crebrò ducitur metaphora. Sap. 3. num 14. *Dabitur illi fidei donum electum, & ſors in templo Dei acceptiſſima.* Cap. 5. num. 5. *Inter ſanctos ſors illorum eſt.* Actuum 8. num. 21. *Non eſt tibi pars, neque ſors in ſermone iſto.* Et à voce Græca *cleros*, Sacerdotes, Diuino cultui conſecrati, clerici dicuntur: vel quia (vt ait Hieron. in Epiſt.

ad

ad Nepotianum.) de ſorte ſunt Domini, vel quia ipſe Dominus ſors, ideſt, pars clericorum eſt.

94 Quærit Auguſt. tom.8. ſerm. 2. in Pſal. 30. ad illa verba, *in manibus tuis ſortes meæ*, cur Propheta Regius Dei gratiam eximiam, ſortem appellet: & reſpondet Aug. [Quia in ſorte non eſt electio, ſed voluntas Dei: vbi merita conſiderantur, electio eſt, non ſors: quando autem Deus nulla merita noſtra inuenit, ſorte voluntatis ſuæ nos ſaluos fecit; quia voluit, non quia digni fuimus.] Hactenus Aug.

95 Conſonat ſibi Apoſtolus ad Epheſ. 1. num. 11. *Sorte vocati ſumus, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius.* Ex quibus verbis perſpicuè colligitur, bonum vſum liberi arbitrij præuiſum à Deo, non fuiſſe cauſam totius noſtræ prædeſtinationis: cùm prima vocatio omnino fluxerit ex perenni illo Diuinæ bonitatis fonte: de quo Mol. 1. P. q. 23. art. 4. diſput. 1. memb. 4. Vazq. 1. P. diſp. 95. cap. 2.

In lumine.

96 Nihil luce purius: quæ cùm omnia perluſtret, nulla tamen ſordium contagione obſoleſcit: nihil potentius, & efficacius: nempe, quæ Solis, cauſarúmque cæleſtium præcipuum eſt inſtrumentum: nihil aſpectu pulchrius, nihil lætius. Eccleſiaſtes 11. num. 7. *Dulce lumen, & delectabile eſt oculis videre ſolem.* Propterea Cicero lib. de Vniuerſitate, quem Græci vocant *coſmon*, Latinè reddit, *lucentem mundum.* Quid enim eſſet mundus, luce penitus extincta? Iam verò quanta eſt lucis in ſui diffuſione liberalitas?

97 quanta in luſtratione velocitas? Quæ omnia cùm mirificè quadrent in cæleſtem fidei doctrinam, ea ſæpenumero lumen appellatur. 1. Petr. 2. num. 9. *Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum.* Act. 26. num. 18. *Vt conuertantur à tenebris ad lucem.* Tempus etiam infidelitatis, & ignorantiæ, vocatur nox; & lux Euangelij, dies. Ad Rom. 13. num. 12. *Nox præceſſit, dies autē appropinquauit.* Quin & ipſi fideles dicuntur filij lucis. Lucæ 14. nu. 8. Ioann. 12. num. 36. ad Epheſ. 5. num. 8. & 1. Theſſal. 5. num. 5. *Omnes vos filij lucis eſtis*, ſcilicet: quòd quemadmodùm filij ſuos parentes habitu oris effingunt, ſic fideles adeò exprimant moribus lucem Euangelij, vt ipſius etiam lucis agnomen mereantur. Ad Epheſ. 5. num. 8. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.*

Ergo *in lumine*, ideſt, in fidei doctri- 98
na, ſeu (quod eodem recidit) in Baptiſmo. Tritum enim eſt, Baptiſmum appellari lumen, vel illuminationem: cuius nomenclaturæ cauſam prodit Dionyſ. lib. de Eccleſiaſt. hierarchia cap. tertio. *Quia primi luminis conſortium tradit; omniúmque diuinarum illuſtrationum principium eſt.* De quo Nazianz. oratione 39. in ſancta Lumina: & ibi Nizetas. Ribera ad Hebræ. 6. num. 4. *Qui ſemel ſunt illuminati*, ideſt, *baptizati*: & cap. 10. num. 32. & Salmer. tom. 14. diſput. 2. in hanc epiſtolam: Belarmin. tom. 3. Controuerſiarum controuerſia 2. cap. 1. Viegas Apocal. 4. ſect. 7.

Neque alienum erit ab Apoſtoli 99
ſtylo, imò congruentiſſimum ſcopo huius Epiſtolæ, ſi ita exponamus. *In lumine*, ideſt, in Chriſto. Certè ad Epheſ. 1. num. 11. ſic loquitur: *in quo* (ſcilicet Chriſto) *etiam & nos ſorte vocati ſumus.* Et ne aliunde petamus exempla, in eodem cap. 1. ad Epheſ. num. 3. *Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſto, ſicut elegit nos in ipſo, ante mundi conſtitutionem.* Eſt enim Chriſtus cauſa meritoria, & exemplaris noſtræ prædeſtinationis.

Quòd

100 Quòd verò intelligatur nomine lucis, ſiue luminis, eadem enim eſt vox Græca *phos*, notum eſt in Scriptura. Iſai.9. num.2.& Matth.4.num.16. *Populus, qui ſedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Iſai.60. num.1. *Surge, illuminare Hieruſalem, quia venit lumen tuum.* Explicátque ſtatim, quodnam ſit iſtud lumen: *Super te autem orietur Dominus; & gloria eius in te videbitur.* Sic intellexit Iſaiam Simeon iuſtus. Luc.2.num.32. *Lumen ad reuelationem Gentium*, hoc eſt, Gentibus reuelandum. Sic etiam Paulus Actuum 13. num.47. expoſuit illud eiuſdem Iſaiæ 49. num.6. *Poſui te in lucem gentium.* Ioan.3. nu.19. *Lux venit in mundum.* cap.8.n.12. *Ego ſum lux mundi.* cap.9. nu.5. *Quandiu ſum in mundo, lux ſum mundi* 2. Corinth.6. num.14. *Quæ ſocietas luci ad tenebras?* Subiungit Apoſtolus, quam lucem intelligat: *quæ autem conuentio Chriſti ad Belial?*

NVMERVS XIII.

Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum.

101 CONTENTA voce clamabat Chriſtus Ioann. cap.12. num. 46. *Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat.* Eximium ſanè beneficium, in pectoribus altè defigendum.

Eripuit verò nos; quia quaſi per vim abſtraxit: nam fortis ille armatus Luc.11. n.21. cuſtodiebat atrium ſuum, quoad fortior eo ſuperueniens vicit eum, prædámque è manibus extorſit. Iam princeps huius mundi eiectus eſt foras, Ioan. cap.12. num. 31. exturbatus eſt ea poſſeſſione, quam ſibi per tyrannidem occupauerat. Nam quamuis etiam nunc in multorum animis dominetur, ſed quantum in Chriſto fuit, omnino depulſus eſt: ipſi homines portam arcis, velut proditione quadam, ſua ſponte illi patefaciunt, ipſi deditionem moliuntur.

Dæmones ergo ſunt tenebræ, ſeu poteſtas tenebrarum; quia lucem illam, quæ lucet in tenebris, obſcuri, & tenebricoſi nunquam comprehenderunt. Ipſi ſunt architecti tenebrarum, idololatriæ, & ſcelerũ: ipſi tenebras amant, tenebris ſunt addicti; & ad eaſdem tenebras homines pertrahere machinantur. 102

Et poteſtatis quidem nomine Rectores ſeu Principes intelliguntur in Scriptura, Lucæ 12.num.11.ad Rom. 13. num.1. ad Tit.3. num.1. ſignatè verò Dæmones. ad Epheſ.6. num.12. *Aduerſus principes, & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum.* In hac epiſtola cap.2. num.15. *Expolians principatus, & poteſtates.* At Lucæ 22. num.53. *Hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum*: per tenebras, Dæmones intelligunt omnes fere Expoſitores. 103

Huius impotentiſſimi tyranni iugũ à noſtris ceruicibus deiecit Chriſtus: de quo ſanctus Thom.3. Part. quæſt.49. artic.2. Has cimmerias tenebras, quas mortalibus offuderat, Sol hic iuſtitiæ fulgentiſſimo ſplendore diſcuſſit. *Viſitauit nos oriens ex alto.* Luc.1.num.78. Græcè, *ortus ſolis ex alto.* Prodigium nunquam ſpectatum in natura. Quis vnquam vidit Solem ſubitò orientem, & illucentem mundo ex noſtro Zenit? Ex Oceano ſurgentem, fingunt Poëtæ: certè ex Orizonte emergit, cùm Hemiſphærium illuſtrat. At huius Solis *egreſſio eſt à ſummo cælo.* Pſalm. 18. num.6. rectis quodammodò lineis ad nos deſcendit, *illuminare his, qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent.* Vmbram mortis appellat hanc miſeram ſeruitutem; 104

qua in tenebricoſo carcere oppreſſi tenebamur à poteſtate tenebrarum. Iſai.9. num.2. & Matth.4. num.16. *Sedentibus in regione vmbræ mortis lux orta eſt eis.* Eſt verò vmbra mortis triſtiſſima rerum facies, terrorem incutiens, ducta ſimilitudine ex terris, caliginoſiſque ſepulchris, quibus nihil poteſt excogitari funeſtius, & ad aſpectum horribilius. Lege Maldon. Luc. 1.num.79. & Pined.tom.1.cap 3.verſu 5. & tom.2. cap.24. verſ.17.

Et tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ.

105 ERipi è tanto, támque præſenti diſcrimine, & horrore, ſatis profectò fuiſſet ad eximiam lætitiam concipiendam. Quid ergo erit gaudij, non modò è carcere extrahi, & impendenti morte liberari; ſed & ad ſoliū regale euehi, & cum vnigenito Filio conregnare? *Que ſentiria el eſclauo aherrojado en vna mazmorra, que por horas aguardaua ya la muerte por ſus delitos, quando de repente le viſtieſſen la purpura Real, y le puſieſſen la Corona?* Simile quid refert Suetonius in Claudio, cap.10. Claudius enim quæſitus ad cædem, extractúſque è latebris, quò ſe abdiderat, cùm iam iámque mucrones militum timeret, miro fortunæ luſu, creatus eſt ſubitò Romanorum Imperator.

106 Verè iuſti ſunt Reges: ſeruire Deo, regnare eſt. Mitto, quòd in cæleſti regno dominabuntur in omnem æternitatem; etiam nunc verè regnant vel in mediis calamitatibus. Apoc.1. n.9. *Ego Ioannes frater veſter, particeps in tribulatione, & patientia.* Tribulatione, & patientia, tanquam mænibus fortiſſimis, ſeptum, & vallatum eſt hoc regnum cap.5. num.10. prorumpunt hi Reges in eam gratiarum actionem: *Feciſti nos Deo noſtro regnum, & Sacerdotes, & regnabimus ſuper terram.* Super terram, inquit, ne oculos dumtaxat defigeremus in regno cæleſti. 1. Petr.2.num.9 *Vos autem genus electum, regale Sacerdotium.*

Annotauit Beda, quos Matth.c.13. nu.17. vocauit iuſtos: *multi Prophetæ, & iuſti cupierunt videre, quæ vos videtis;* à Luca dictos fuiſſe Reges, c.10.n.24. *Multi Prophetæ, & reges, &c.* Quia ij demum, vel potiùs ij ſoli ſunt reges, qui fuerint iuſti. Et profectò iniqui reges indigni erant, qui viderent Chriſtum; ac proinde non extolleret beneficium collatum in Apoſtolos, niſi de Iuſtis loqueretur. 107

Pſalm.109. num.3. vbi vertit Vulgatus, *tecum principium*; Græcè, *arche*, id eſt, *Principatus*; ex Hebræo reddi poteſt ad verbum. *Populus tuus Principes.* Nam eamdem vocem à radice *nadab* Vulgatus exponit Pſalm. 50. num.14. *Spiritu principali*, id eſt, Principe. Lege ibi Geneb. num.5. & Pagnin. in Theſauro, & Viegam Apocalyp.1.ſect.12. qui egregiè ponderat ex Ruperto, cedere hoc in eximiam Chriſti dignitatem, qui propterea appellatur *Princeps regum terræ*, quia omnes eius clientes, ac ſubditi, reges omnino ſunt. Quod nulli Imperatorum contigit vnquam. Hac verò regia Iuſtorum dignitate continetur regalis nobilitas, vel potiùs diuina; ab ipſo videlicet Deo originem ducunt, Diuinæ naturæ conſortes; cor magnanimum: cogitationes dignæ Principe: ampliſſimum patrimonium bonorum cæleſtium; nulli turpiter ſubeſſe; denique ſuæ Reip. hoc eſt, ſuis affectibus imperare. 108

Miror Gentiles aſſequutos fuiſſe hoc. Senec. in Thieſte. 109

Regem non faciunt opes,
Non veſtis Tyriæ color;
Non frontis nota regiæ;
Non auro nitida trabes.

Rex

Rex eſt, qui poſuit metus,
Et diri mala pectoris:
Qui tuto poſitus loco,
Infra ſe videt omnia.

Horat.lib.1. Epiſtol.1.

Ad ſummam: ſapiens vno minor eſt Ioue: diues,
Liber, honoratus, pulcher, Rex denique Regum.

Claudianus de 4.Honorij Conſulatu.

Tunc omnia iura tenebis,
Cùm poteris rex eſſe tui.

Auſonius.

Qui rectè faciet, non qui dominatur, erit Rex.

Omitto Philoſophos.

110 Appellatur Chriſtus filius dilectionis, & vt exponit Auguſtinus lib.15. de Trinitate, c.19.& S.Tho.1.p.q.41. art.2.ad 2.intelligendum eſt de amore eſſentiali, ſeu notionali reſpectiuo, nó de producto, qui eſt Spiritus ſanctus: nec denotatur habitudo cauſæ, ſed formæ. Eſt verò Hebraiſmus frequens in Scriptura genitiuus pro appoſito: ad Roman.1.n.4. *Spiritus ſanctificationis,* id eſt, *ſanctificans,* Vt notat ibi Toletus, & Ribera Oſeæ 1.n.26. Itaque *filius dilectionis,* idem eſt, ac eximiè dilectus. Lege Maldon. Matth.3. n.17. & Ioan.3.num.35.

NVMERVS XIV.

In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, remiſſionem peccatorum.

111 PRopivs iam accedit; pedem cum hoſtibus confert; ſalutem humani generis non Angelis, ſed Chriſto acceptam referendam eſſe, demonſtrat. Extant eadem prorſus verba ad Epheſ.1.num.7.

Græcè, *apolytroſis*: propriè eſt redemptio captiui, perſoluto pro capite eius pretio: vt notant Adamus, & Toletus ad Roman.3.n.24. ad illa verba, *per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu.* Fuit verò pretioſiſſimũ pretium, nempe ipſius ſanguis. 1. Cor 6.n.20. *Empti enim eſtis pretio magno.* 1. Petr.1. n.18. *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis, ſed pretioſo ſanguine, &c.* Huius vel vnica guttula, propter perſonam Verbi illi immediatè coniunctam, etiam cùm effuſus eſt in triduo, valorem infinitum habuit, & abundantiſſimum pretium fuit ad innumeros mundos redimendos. Latè Suar. tom.1.diſput.4 ſect.4. Vel potiùs pretium fuit ipſe Chriſtus. Ad Titum 2. n.14. *Qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate.* 1.Tim. 2.n.6. *Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus.* Non ſubeſt hic eadem vox Græca, ſed *antilytron,* hoc eſt, pretium perſolutum pro redemptione: itaque totus fuit noſtrum pretium: corpus ſanctiſſimum pro nobis tradidit, dilectam animam pro nobis poſuit: *non guttam ſanguinis modicam* (ait Clemens, 6. extrauag. vnigenitus, de pœnis, & remiſſionibus) *quæ tamen propter vnionem ad Verbum pro redemptione totius humani generis ſuffeciſſet: ſed velut quoddam profluuium ſanguinis effudit.* Totus ergo eſt, *noſtra iuſtitia, & ſanctificatio, & redẽptio,* 1. Cor.1.n.30. [Quid miſericordius (inquit Anſel.li. 2. cur Deus homo c.20.) quàm quòd peccatori æternis tormentis deputato, & vnde ſe redimeret, non habenti, Deus Pater dicit: accipe Vnigenitum meum, & da pro te; ipſe Filius: tolle me, & redime te.] 112 113

NVMERVS XV.

Qui eſt imago Dei inuiſibilis.

PAssis iam velis totum ſeſe effundit in extollenda Chriſti ſupra omnes cæleſtes ſpiritus dignitate.

114 *Inuiſibilis*, genitiuus eſt. Græcè, *aoratu*: eſt que appoſitum Deo maximè proprium. 1. Timoth. 1. num. 17. *Immortali, inuiſibili.* cap. 6. num. 16. *Lucem inhabitat inacceſſibilem: quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt.* Pſalm. 103. num. 2. *Amictus lumine, ſicut veſtimento.* Pſalm. 17. num. 12. *Poſuit tenebras latibulum ſuum*: quæ licèt diuerſa videantur, eodem tamen recidunt; nam vt offuſa caligo cæcat aſpectum, ſic eximius ſplendor perſtringit.

115 Eſt ergo Deus inuiſibilis, quia nulla creatura, quantumuis excellens, naturali intelligentiæ vi poteſt illum clarè intueri, niſi eleuetur lumine gloriæ: Angeli, eſto, fugiant noſtræ mentis aciem; at Dei ipſius velint nolint, imò & aliorum ſpirituum notionem fugere non poſſunt. Deus verò à nemine omnino poteſt videri, niſi ſe ipſe ſponte manifeſtet. Chryſoſt. homil. 2. de Verbis Iſaiæ, & hom. 3. de incomprehenſibili Dei Natura, congruenter editioni LXX. & textui Hebraico, vt vertit etiam Forerius, Vatab. Montanus, & Pagnin. Iſai. 6. num. 2. Seraphinos ait, duabus alis facies ſuas, oculoſque obtegere, quia ſplendorem illum inaceſſum è diuino ſolio procurſantem, infirma mentis acie ſuſtinere minimè poſſunt. Hoc ſcilicet eſt, quod Dionyſ. ſcripſit c. 7. de cæleſti Hierarchia: *Seraphinos aſſidere ad valuas Deitatis*: quò nimirùm, niſi benignè admittantur, aditus omnino præcluſus non pateret.

116 Imago, vt definit Aug. lib. 83. Quæſtionum, quæſt. 74. & S. Thom. 1. P. q. 35. art. 1. eſt ſimilitudo expreſſa ad repræſentandum. Vnde vnum ouum, licet ſit ſimillimum alteri, non eſt illius imago, quia non producitur ad eius imitationem. Quia ergo Verbum Diuinum ex vi ſuæ productionis per intellectum procedit vt ſimile in natura; & concurrente eſſentia Diuina in ratione ſpeciei intelligibilis, perfectiſſimè exprimit perſonam Patris, verè eſt illius abſolutiſſima imago.

Ad huius imaginis abſolutionem 117
ſpectat, vt ſicut prototypon eſt inuiſibile, ſit ipſa etiam inuiſibilis. Nam ſicut Ioan. 1. num. 17. & cap. 7. n. 46. legimus, *Neminem vnquam vidiſſe Patrem, niſi Filium*; ſic etiam Matth. cap. 11. num. 27. *Nemo nouit Filium, niſi Pater.* Perſtringit etiam Filius eximio ſplendore mentis oculos. Sapientiæ 7. num. 16. *Candor eſt lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius.* Ad Hebr. 1. numero 3. *Cùm ſit ſplendor gloriæ*, ideſt, lumen de lumine, ſpeculum vibrans ſole percuſſum, ſolemque ipſum fulgore, ac radiis repræſentans: *& figura ſubſtantiæ eius.* Græcè, *charecter*, hoc eſt, expreſſiſſima imago. Vide Vazq. 1. p. diſp. 125. cap. 4.

Primogenitus omnis creaturæ.

MVlti exponunt de Chriſto, vt 118
homo eſt, eo ducti argumento, quia Chryſoſtom. homil. 15. in illa verba ad Roman. 8. num. 29. *vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.* [Secundum Diuinitatem, inquit, vnigenitus eſt: per humanitatem autem frater noſter effectus eſt.] Chriſtus ergo eſt primogenitus omnis creaturæ, quia omnia condita ſunt propter ipſum, & ad eum tanquam ad finem, referuntur. Hæc ſuprema dignitas decebat eum, *propter quem omnia*, ad Hebr. 2. numer. 10. & 1. Corinth. 3. num. vltimo. Illuſtrat multis hanc expoſitionem Suares tomo primo, diſput. 5. ſect. 2. Mendoza quæſt. 1. ſcholaſtica, §. 9. Viegas in cap. 1. Apocalypſ. ſect. 8.

Sed conformius exiſtimo contex- 119
tui,

tui,vt vſque ad numerũ 18.agat Apoſtolus de Chriſti Diuinitate. Cùm enim aſſeruiſſet, expreſſam eſſe imaginem diuinæ naturæ, atque adeò Filiũ;ſubiungit huius generationis ęternitatem,reſpiciens ſine dubio ad illud Eccleſ.24.n.5. *Ego ex ore Altiſſimi prodiui primogenita ante omnem creaturam.* Et Prouerb.8 nu.22. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequàm quicquam faceret à principio poſſedit,* ideſt,genuit,vt Geneſ.4.num.1.*Poſſedi hominẽ per Deum.* LXX. *creauit.*Quod idem eſt: vt Horatius lib.1.Epiſt.2.

Puerisq́, beata creandis vxor.

Et Virgil.in Opuſc.

Natis Venus alma creandis ſeruiat.

Vide huius loci elegantem explicationem apud Bellarm.to.1.lib.1.de Chriſto,c.18.& Valent.lib.1.de Vnitate,& Trinit.cap.21.

120 Filius itaque genitus eſt:creaturę,vt ipſum nomen præſefert,à Deo creatæ per Filium: etiam ſpirituales illæ Intelligentiæ ab omni mortali concretione ſeiunctæ;vt vel hinc Chriſti dignitas ſupra omnes illas eluceſcat.

Nec primogeniti nomen eſt cur negotium faceſſat: nam Matt.1.n.25. & Luc.2. n.7. dicitur Beatiſſima Virgo peperiſſe filium ſuum *primogenitum*, non quòd poſt Chriſtum alius, ſed quia ante eum nullus genitus eſt.

NVMERVS XVI.

Quoniam in ipſo condita ſunt vniuerſa in cælis, & in terra; viſibilia, & inuiſibilia; ſiue Throni,ſiue Dominationes,ſiue Principatus, ſiue Poteſtates: omnia per ipſum,& in ipſo creata ſunt.

121 HÆc tota ſententia perſpicua eſt, & eius connexio cum ſuperiore: probatur enim Chriſti Diuinitas,& æternitas,cùm oſtenditur,ex illo tanquam ex perenni fonte, omnes omnino fluxiſſe creaturas, etiã ſupremas illas Intelligentias;quas proinde conſtat, longè inferiores eſſe Chriſto, à quo ſuum eſſe receperunt. Quod ipſum ex nomine Filij conuincit ad Hebr.1. nu.4. & ex Throno ad Patris dexteram conſtituto,ad Epheſ. 1.num.21.& ad Hebr.1.num.13.

Hos verò ſpiritus Angelicos, Dionyſ.c.6. de Cœleſt.hierarch. edoctus, vt ibidem commemorat,ab Apoſtolo Paulo,in tres Hierarchias,nouémque illarum ordines diſtinguit. Dionyſium ſequuntur Gregor. homil.34. in Euangelia,Iſidor.lib.1.de ſummo bono,c.12.Bernard.lib.5. de Conſideratione,& Theologi cum ſancto Tho.1. p.q.108. vnde nominum ratio, functionúmque diuerſitas peti poteſt. 122

Illæ autem præpoſitiones *per*,& *in*, nihil derogant veræ efficientiæ, qua Chriſtus, non vt inſtrumentum, ſed tanquam prima cauſa condidit vniuerſa. Vt contra Arianos demonſtrat Maldonat.ad illa Ioan.1.nu.3. *Omnia per ipſum facta ſunt.* Et Ribera ad Hebr.1.nu.2. *Per quem fecit & ſæcula.* Quin potiùs eodem genere loquendi vtitur Apoſtolus, etiam cùm de Deo Patre ſermo eſt,ad Roman.11.nu.36. *Quoniam ex ipſo, & per ipſum,& in ipſo ſunt omnia.* Ad Hebr.2.num.10. *Propter quem omnia,& per quem omnia.* Lege ibi Rib.num.47. 123

NVMERVS XVII.

Et ipſe eſt ante omnes.

PRIMASIVS, & Gagneius ſubaudiunt,creaturas: interpretes Chryſoſtom. OEcum. & Theophyl.legunt,*ante omnia.* Græcè,*pro panton:* vt ſic etiam vertere potuerit Vulgatus.

Et omnia in ipſo conſtant.

124 Idem,& Eraſmus vertunt,*conſiſtunt:* quo verbo claudit Apoſtolus quæ ſpectant ad Chriſti Diuinitatem. Expónitque Chryſoſt. omniũ ſubſiſtentia ita pendet à Chriſto, vt ſi ab ipſo conſeruetur, ſolidè conſiſtat: ſin minùs, continuò funditus intereat. Sic dicitur ad Hebr.1.n.3. *Portans omnia verbo virtutis ſuæ:* vbi *verbum* idem eſt, ac nutus: & per Hebraiſmum *verbum virtutis,* ideſt, potens, efficax. Senſus ergo eſt. Chriſtus hanc mundi molem à ſe conditam nullo negotio, facillimè ſuſtentat: vel nutu ipſo eam adminiſtrat: potentiſſimo ſuo imperio tuetur, atque conſeruat: quod niſi faceret, omnia in nihilum redigerentur.

NVMERVS XVIII.

Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ.

125 QVæ deinceps ſequuntur, ad Chriſti humanitatẽ ſpectant. Et in primis eſſe caput totius Eccleſiæ, tam triumphantis, quàm militantis; tam hominum, quàm Angelorum. Quòd verò id competat Chriſto, quatenus homo eſt, euidenter conſtat ex cap.1. ad Epheſ. num.21. Cùm enim præmiſiſſet Apoſtolus, *ſuſcitans illum à mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam:* quod perſpicuum eſt, conuenire humanitati; tandem concludit. *Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius: & ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam.* Chriſto, vt Deus eſt, omnia per ſe ſubiecta erant: humanitati illi ſupra omnes cælos euectæ, ſubiecit Pater omnia, ipſámque conſtituit Eccleſiæ caput, ad Epheſ.4. num.15. & cap.5. num.23.

126 In hanc ſententiam exponunt illa verba ad Epheſ.1. num.10. *Inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt,* Hieronym. & Irenæus lib.3. cap.50. qui *anakephalæoſæ* vertunt, *recapitulare,* hoc eſt, tam homines, quàm Angelos ad Chriſtum, tanquam ad vnicum omnium caput, redigere. Lege Salmeron, diſput.3. in cap.1. ad Epheſ. & Bellarm. tom.1. lib.1. de Chriſto, cap.6. & Viegam in cap.1. Apocalypſ. ſect.9. qui rectè colligit ex hoc teſtimonio, Chriſtum eſſe etiam caput Angelorum. Id, quod probat Suar. tom.1. diſput.23. ſect.1.

Hæc Chriſti dignitas ſupponit, Eccleſiam eſſe vnum corpus ex diuerſis conſtans membris. Ad Epheſ.1. n.23. & cap.4. num.4. & 1. Cor.12. num.12. ad Roman.12. num.5. *Ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto.* Atque in hæc membra Chriſtus influit, tanquam caput, quodammodò homogeneum. Eſt enim caput, vt ait Plato in Timæo, membrum corporis diuiniſſimum: in quo proinde plerique Philoſophi animi principatum, ac ſedem collocarunt: ab eo certè animantis ſenſus, motúſque pendent. 127

Nexus ergo, ſeu vinculum, quo fideles inter ſe arctiſſimè colligantur, & vnum corpus efficiunt, à Chriſto capite procedit. Ipſius merito, ac virtute nobis communicatur. Siue nexus ſit interior, ſcilicet fides, ſpes, charitas, cæteráque chariſmata Spiritus ſancti: ſiue exterior, nimirùm præcepta, Sacramenta, & ſacrificium. Ad Epheſ.4. num.16. *Ex quo totum corpus compactum, &c.* Vide S. Thom. 3. part. quæſt.8. art.6. 128

Qui eſt principium.

CAietanus ita exponit. Qui per Deitatem eſt principium, & prima cauſa rerum omnium, idem per myſterium Incarnationis dignatus eſt fieri caput corporis Eccleſiæ. Veriſſima quidem ſententia, ſed iam ab Apoſtolo 129

ſtolo penè inculcata, & per pronomen *ipſe* abundè percepta.

Meliùs Anſelmus. Qui eſt principium omnium chariſmatū, omniúmque gratiarum: quod capitis proprium eſt. Hoc ſenſu dicitur de Chriſto Apocal. 3. nu. 14. *Qui eſt principium creatura Dei*, ideſt, fons, & origo totius ſanctitatis. Nam creatura Dei, ſeu noua creatura in ſacro ſermone, eſt homo renouatus per gratiā Chriſti ad imaginem eius, qui creauit illum, vt doctè probat ibi Ribera, num. 41. Vide Maldonat. Ioan. 8. num. 25. ad illa verba, *principium, qui & loquor vobis.*

130 Tertiò: Chryſoſt. Theodoretus, OEcum. Theoph. & omnes ferè Græci legūt *aparche*, ideſt, primitiæ: quam vocem trahit ad ſuperiorem interpretationem Theophilactus, dum ait. [Quemadmodum vno manipulo, veluti primitiis, oblato tota meſſis benedicitur: ſic per ipſum omnes ſanctificati ſumus, & oblati.] Et quamuis in pleriſque Græcis legatur *arche*, & fideliter verterit Vulgatus, *principium*; tamen vtraque vox Latina, & Græca eumdem admittit ſenſum. Prouerb. 1. num. 7. *Timor Domini, principium ſapientiæ.* Cùm apud LXX. ſit, non *phobos*, ſeruilis metus; ſed *theoſebia*, cultus Dei reuerentialis: ſenſus eſt. Timor filialis, primitiæ ſunt ſapientiæ, hoc eſt, præcipua ſapientiæ pars. Iob 28. n. 28. *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia.* Apertiùs Eccleſ. 1. num. 20. *Plenitudo ſapientiæ, eſt timere Deum.* Et num. 22. *Corona ſapientiæ, timor Domini.* Imò cap. 25. num. 13. præfertur ipſi ſapientiæ. *Quàm magnus eſt, qui inuenit ſapientiam, & ſcientiam! ſed non eſt ſuper timentem Dominum: timor Dei ſupra omnia ſe ſuperpoſuit.*

131 Eadem phraſi dicitur Eccleſ. 11. num. 2. *Breuis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius*, ideſt, obtinet primas partes in dulcedine: inter omnia dulcia dulciſſimus eſt. Lege Eccleſ. 29. num. 28. & cap. 39. num. 31. Satis erit properanti locus ille Iacobi 1. num. 18. *Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.* Græcè, *vt ſimus primitiæ creaturarum eius.* Sunt verò primitiæ primi fructus, præcipuóque honore digni. Senſus ergo eſt: vt principatum obtineamus inter omnes creaturas. OEcumen. *Vt ſimus primi, & honoratiſſimi inter viſibiles creaturas.* Veriſſima itaque eſt Ambroſ. ſententia lib. 1. Epiſ. 22. [Primitiæ dicitur Chriſtus, quia ſanctior omnibus fructus, qui etiam cæteros omnes conſortes ſui fructus ſanctificauit.]

Quartò denique, plerique Græci, ſignatè Theodoretus, hanc vocem coniungunt cum ea; quæ proximè ſequitur, ad vnam, integramque ſententiam.

Primogenitus ex mortuis.

PRima Corinth. 15. num. 20. *Chriſtus reſurrexit à mortuis, primitiæ dormientium.* Et nu. 23. *Vnuſquiſque autem in ſuo ordine, primitiæ Chriſtus.* Apocalyp. 1. num. 5. *Primogenitus mortuorum.* Ex quibus locis Suar. tom. 2. in Commentario ad artic. 3. quæſt. 53. colligit eſſe de fide, neminem ante Chriſtum reſurrexiſſe ad vitam immortalem: primitiæ enim ſunt primi fructus, qui colliguntur: & Primogenitus in rigore eſt, qui ante cæteros filios eſt generatus. 132

Reſurrectio verò in Scriptura eſt quaſi altera natiuitas. Matth. 19. num. 28. *In regeneratione*, id eſt, *in reſurrectione.* Lege Maldonat. Ioan. 16. num. 21. Viegas Apocalyp. 1. ſect. 11. Riberam Apocalyp. 1. num. 36. Extat luculentum teſtimonium Actuum 13. nu. 33. *Hanc Deus adimpleuit filiis noſtris, reſuſcitans Ieſum, ſicut & in Pſalm. 2. ſcriptum eſt: filius meus es tu: ego hodie genui* 133

genui te. Ecce tūc dicitur æternus Pater rurſus genuiſſe Chriſtum, cùm illum à mortuis excitauit. In hanc ſententiam copiosè explicat iſtum locum Vazquez tom. 1. in 1. Paralip. diſput. 18. cap. 2.

Vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens.

134 GRæcè vnicum eſt verbum, *proteuon:* primas tenens in omnibus. OEcumenius. [Nam & ante omnia ſæcula natus eſt ex Patre; & ante omnes homines reſurrexit ex mortuis ad vitam immortalem: & tanquam caput influit omnem gratiam in Eccleſiam. Itaque in quouis ordine, tam creationis, quàm regenerationis; tam naturæ, quàm gratiæ; tam viſibilium creaturarum, quàm inuiſibilium; in omnibus omnino primatum tenet.]

NVMERVS XIX.

Quia in ipſo complacuit, omnem plenitudinem inhabitare.

135 ANGVSTE nimis exponunt hanc ſententiam, qui eam reſtringunt ad plenitudinē Diuinitatis; ducti fortaſſe; quia ſic legebatur in pleriſque Vulgatis: ſed in correctis ſublatus eſt ille gignendi caſus, qui obrepſerat in textum aſcitus, vt opinor, ex cap. 2. nu. 9. neque enim hîc habetur in Græco.

136 Etiam valde coarctant, qui explicant de gratia iuſtificante: malim plenam ſententiam in ſua relinquere fœcunditate, & omnem omnium gratiarum plenitudinem exponere. Inhabitauit enim in Chriſto gratia vnionis hypoſtaticæ, quæ appellari poteſt infinita, cùm vniat Verbum Diuinum illi humanitati: eámque formaliter reddat ſummè gratam, & ſit radix infiniti meriti. Lege S. Thom. 3. p. quæſt. 7. artic. 11. & Suar. tom. 1. diſput. 18. ſect. 1.

Inhabitauit etiam plenitudo gratiæ habitualis, non illa quidem infinita, nec omnino tanta, quin de potentia abſoluta augeri poſſit: ſed certè ea fuit, quanta maxima à Deo de lege ordinaria poteſt infundi: vſque adeò, vt ſi omnium cœleſtium ſpirituum, & hominum beatorum, qui vnquam erunt, gratia in vnum quaſi cumulum congeratur, ea longè minor futura ſit, quàm quæ data fuit ſoli Chriſto: imò verò vt gutta cum mari, cum illa ne conferri quidem poſſit. Fuit enim omnino *plenus gratiæ.* Ioan. 1. n. 14. *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus,* num. 16. 137

Fuit quidem Beatiſſima Virgo *gratia plena.* Luc. 1. numer. 28. fuit Baptiſta *repletus Spiritu ſancto,* ibi nu. 15. fuit Stephanus, Actuum 6. numer. 18. Receperunt enim eximiam perfectionem gratiæ, quæ adæquabat munus, & dignitatem, ad quam eligebantur à Deo. Sed cum vnicuique data ſit gratia *ſecundum menſuram donationis Chriſti,* ad Epheſ. 4. num. 7. *Filio non ad menſuram dedit Spiritus Deus.* Ioan. 3. numer. 34. Et aliter Sol eſt plenus lumine, aliter ſpeculum multo fulgore à Sole colluſtratum. Plenum eſt aqua mare: plenum ex mari flumen: plena vaſa: ſed vide, quantum interſit. Lege S. Thom. 3. p. quæſt. 7. artic. 10. & ibi Suar. diſputat. 22. ſect. 2. Toletum Ioann. 1. annotatione 47. Barrad. lib. 4. Concordiæ, cap. 12. Maldonat. Ioan. 1. num. 14. 138

Complacuit, ſubeſt verbum *eudokeo.* Et notant hîc omnes ferè Expoſitores, eo ſignificari, hanc vberrimam omnium gratiarum plenitudinē collatam fuiſſe ſacratiſſimæ Humanitati, nullis præcedentibus eius meritis, ſed ex gratuita, ac liberali Dei beneficentia, 139

centia, altiſſimóque eximiæ prædeſtinationis beneplacito. Hanc eſſe germanam huius verbi vim, multis probant Legionenſis in cap. 1. ad Galatas num. 15. Toletus ad Roman. 8. annotatione 31. Maldonat. Matth. 3. n. 17. & Lucæ 2. num. 14. & cap. 12. num. 32. exponens illla verba, *complacuit Patri veſtro dare vobis regnum.* Significat, inquit, regnum cælorum gratuita Dei voluntate, benignitatéque eſſe nobis prædeſtinatum. Salmeron tom. 14. diſputat. 3. ſuper illud ad Epheſ. 1. nu. 5. *Qui prædeſtinauit nos ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ.* Græcè, *eudokian, beneplacitum.* Sic enim vertit Vulgatus eamdem vocem, ibidem num. 9.

NVMERVS XX.

Et per eum reconciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cælis ſunt.

140 VALIDO ictu iugulat Hæreticorum cauſam. Nempe ex hac tam ſublimi Chriſti dignitate promanauit, vt quælibet eius actio, aut guttula ſanguinis in cruce fuſa, & æterno Patri oblata, habuerit valorem infinitum ad placandum cæleſte numen, reconciliandúmque illi humanum genus. Tantúmque abeſt, vt hæc reconciliatio Angelis referenda ſit accepta, vt ipſis etiam Angelis Chriſtus tanquam eorum caput, omnem gratiam ſuis meritis obtinuerit. Terminos Commentarij tranſilirem, ſi de gratia collata Angelis Chriſti merito diſputarem: videatur Suar. tom. 1. diſputat. 42. ſect. 1. & 2.

141 Chriſtus verò dicitur pacificaſſe etiam ea, quæ in cælis ſunt; non quòd Angelos in peccatum prolapſos, Deo reconciliarit, qui fuit Origenis error, vt refert Sixtus, lib. 6. Bibliothecæ, notatione 170. quem errorem Ruffinus impingebat etiam Hieronymo, referente eodem Sixto, notatione 296. & Suar. diſput. 42. ſect. 2. Sed quia *pacificare*, idem eſt, ac interturbatum aliquid ad ſuũ ordinem, tranquillitatémque redigere: & certè tot ſpiritibus cæleſtibus de gradu ſuo deiectis, atque ad inferos detruſis, illorum ordo à Deo conſtitutus, labefactatus omnino fuerat. Quem Chriſtus pacificauit, ſuppleto numero per homines. Sic exponit Auguſt. in Enchiridio cap. 62. verba illa ad Epheſ. 1. nu. 10. *inſtaurare &c.* [In ipſo, inquit, inſtaurantur, quæ in cælis ſunt, cùm id, quod inde in Angelis lapſum eſt, ex hominibus redditur.]

Meliùs fortaſſe Græci, Chryſoſtom. Theophilact. OEcumen. in hanc ſententiam concorditer exponunt. Hoſtiliter diſſidebant à nobis Angeli, cùm Dominum ſuum viderent, ab hominibus per ſummam impudentiam iniuria affici, ſcelere violari: mittebantur illi ſæpe ad terras, ad inferenda grauiſſima ſupplicia; contrà verò nulli hominum aditus patebat in cælum. Chriſti ergo ſanguine, effractis his repagulis, hominibuſque aſcitis in illam cæleſtem ciuitatem, omnes velut conciues pacatiſſimè conuerſantur. *Interfecit ſcilicet Chriſtus inimicitias in ſemetipſo, & veniens euangelizauit pacem*, ad Epheſ. 2. num. 16. Imò & ipſi Angeli, naſcente Domino, iam tum pacem hominibus annuntiarunt, Luc. 2. num. 14 & quaſi dextras cum infenſis antea hoſtibus coniunxerunt: vt exponit Cyprian. tract. de Natiuitate Domini, & Gregor. homil. 8. in Euangel. 142

V u NVME

NVMER. XXI. & XXII.

Et vos cùm eſſetis aliquando alienati, & inimici ſenſu in operibus malis: nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem.

143 TAM eximiũ beneficium collatum per Chriſti mortem in homines vniuerſos, docet Apoſtolus, ſpeciatim etiam pertinuiſſe ad Coloſſenſes. Nempe quos demerſos idololatriæ tenebris tranſtulit Chriſtus ad Euangelij lucem: fœdatos peccatorum ſordibus, effuſo cruore deterſit: abalienatos à Deo, ac dedita opera in flagitia ruentes, Patri reconciliauit.

144 Solet verò Apoſtolus refricare memoriam illius miſerrimi temporis, cùm nondum erat oborta veritatis lux, vt in hac epiſtola, cap. 2. num. 13. & ad Epheſ. 2. num. 1. *Et vos cùm eſſetis mortui delictis, & peccatis veſtris.* Et cap. 5. num. 8. *Eratis enim aliquando tenebræ.* 1. Corinth. 6. n. 11. cùm commemoraſſet atrociſſima ſcelera, ſubiungit: *& hæc quidam fuiſtis.* Idque efficit duplicem ob cauſam. Primò, ne efferantur donis à Deo acceptis: *porque deſhaze la rueda de la vanidad preſente, mirar los pieds lodoſos de la vida paſſada,* 1. Cor. 15. num. 9. *Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſequutus ſum Eccleſiam Dei.*

145 Deinde, vt perpendentes ſe è tenebricoſo carcere extractos, & ad regale ſolium euectos, tantorum bonorum largitori, vt par eſt, immortales gratias agant. In hanc gratiarum actionem prorumpit ipſe Apoſtolus, 1. Tim. 1. num. 12. *Gratias ago ei, &c.* Et quaſi exaggerans beneficium, quòd eſſet collatum immerenti, ſubdit: *qui priùs blaſphemus fui, & perſequutor, & contumelioſus.*

Inimici ſenſu.

GRæcè, *diania:* quam vocem variè vertit Vulgatus. Luc. 2. n. 51. 146
mente. Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui, id eſt, capit eos, atque irretit ſuis ipſorum conſiliis. *Comprehendit ſapientes in aſtutia eorum.* 1. Corint. 3. num. 19. & Iob 5. nu. 13. Vel per hypallagem, diſſipat conſilia, & cogitationes ſuperborum, vt aduerſos exitus ſortiantur. Sic etiam reddit Matth. 22. n. 37. Marc. 12. num. 30. Lucæ 10 num. 27. *Ex omni mente tua.* Et 2. Petr. 3. num. 1. *Sinceram mentem.* Ad Epheſ. 4. nu. 18. *Tenebris obſcuratum habentes intellectum.* Eodem ſenſu, quamuis non eadem voce.

Et quidem ſpectata vi, & proprietate verbi *dianoiſthæ*, quod interdum ſignificat deliberare, ſtatuere; *inimici ſenſu,* idem eſt, ac deliberatò, conſultò, non per ignorantiam, aut cæcum animi impetum; ſed ex conſilio, ex propoſito. Quod vt exaggerat malitiam Coloſſentium, ita mirificè extollit Chriſti gratiam.

Eadem etiã vox exprimit affectum, 147
& quidem tenaciſſimè adhærentem, ex antegreſſa deliberatione. Quod ait Hieremias cap. 31. num. 33. *Dabo legem meam in viſceribus eorum;* Paulus expreſſit ad Hebræos 10. num. 16. *In cordibus eorum:* & cap. 8. num. 10. *In mentem eorum.* Græcè, *dianian.* Ad Epheſ. 1. nu. 18. *Illuminatos oculos cordis noſtri.* Vbi etiam ſubeſt eadem vox. Iam ergo liquet, hac voce ſignificari, Coloſſenſes & mente, & affectu abhorruiſſe prorſus à Deo, in cœnóque peccatorum altè defixos hæſitaſſe.

In corpore carnis eius.

NOn redundat hic genitiuus: imò 148
cruentat, & lacerat hæreticos; præcipuè Baſilidem; qui, teſte Epi-

phanio

phanio hæreſi 24. aſſerebat ,,Verbum aſſumpſiſſe corpus aëreum, ac merè phantaſticum: atque adeo neque paſſum, neque mortuū verè fuiſſe. Eumdem defigit ad Hebr. 5. nu. 5. *In diebus carnis ſuæ,* Hoc eſt, cùm in carne verſatus eſt inter nos; phraſi Apoſtolo familiari. 2. Corint. 19. n. 3. ad Galat. 2. n. 20. ad Philippenſ. 1. n. 22. & 24.

Exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo.

149 FVit hic vberrimus fructus paſſionis Chriſti: vſque eò cumulatè peccatorum ſordes eluiſſe, adeóque copioſum aperuiſſe omnibus gratiæ fontem, vt, ſi velint, nulla certè grauior labes animis inſideat, quæ in Dei oculos poſſit incurrere. Lucæ 1. num. 73. *Daturum ſe nobis, vt ſeruiamus illi in ſanctitate, & iuſtitia coram ipſo.* Ad Epheſ. 1. num. 4. *Vt eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu eius.* Cap. 5. num. 25. *Vt ſit ſancta, & immaculata.* Ad Titum 2. num. 14. *Vt mundaret ſibi populum acceptabilem.*

150 Et obſeruandum valde eſt illud, quod adiungitur *coram ipſo,* ſiue, *in conſpectu eius:* qua phraſi non fallax, & hominum opinione nixa, quorum oculis imponere facillimum eſt; ſed ſolida & expreſſa virtus ſignificatur, Dei, qui falli non poteſt, iudicio comprobata. Apocal. 14. n. 5. *Sine macula enim ſunt ante thronum Dei.* Vbi ſubeſt eadem vox, quæ hic *amomi:* quibus ne Momus quidem ipſe poſſit aliquid obiicere, quod Dei oculos offendat. Et agitur illic de ſanctitate, quam iuſti habuerunt in hac vita, vt probat Ribera num. 17. & 19.

151 Iudæ num. 24. *Potens eſt vos conſeruare ſine peccato, & conſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos* 2. Petr. 3. num. 14. *Satagite immaculati, & inuiolati ei inueniri;* hoc eſt, illius oculos quærite, illi duntaxat vos probate. Quod vberiùs proſequitur idem Apoſtolus Epiſtola 1. cap. 3. num. 4. poſtquàm vituperauit ſuperfluum corporis cultum, auro, veſtibúſque nitentem, ſubiungit. *Sed qui abſconditus eſt cordis homo, in incorruptibilitate quieti, & modeſti ſpiritus, qui eſt in conſpectu Dei locuples.* Hic eſt ſcilicet verus germanúſque cultus, animus virtutibus exornatus.

Quærit Auguſtin. tom. 7 lib. de Perfectione iuſtitiæ contra Cæleſt. quomodò Iuſti dicantur immaculati, & irreprehenſibiles corā Deo, cùm ſæpe clamet Scriptura, neminē viuere ſine culpis, ſaltem leuioribus? Et reſpondet. [Ingredi ſine macula non abſurdè ille dicitur, non qui iam perfectus eſt, ſed quia ad ipſam perfectionem irreprehenſibiliter currit, carens criminibus damnabilibus; atq; ipſa peccata venialia non negligens mundare eleemoſynis.] Sic Auguſtin. Confirmat exemplo Pauli ad Philippen. 3. n. 12. *Non quòd iam acceperim, aut quòd iam perfectus ſim.* Ecce ingenuè fatetur Apoſtolus, ſe non eſſe perfectum: & tamen paulò poſt ſubdit, num. 15. *Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus.* Quia ſcilicet perfectio huius vitæ in eo ſita eſt, vt perfectè curratur ad conſequēdam illam ipſam perfectionem; eſt autem perfectè currere, non ſolùm non inſiſtere, aut regredi, ſed nec lentè, aut remiſsè ingredi. 152

NVMERVS XXIII.

Si tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles à ſpe Euangelij, quod audiſtis.

ESt quaſi quædam correctio ſententiæ ſuperioris; ſed plena Apoſtolicæ prudentiæ, cæle 153

cæleſtiſque artificij plena vehementiæ,& acrimoniæ: non hortatur modò, ſed pungit. Chriſtus vos eximiis donis cumulauit, traduxit ex flagitioſa vita ad perfectam, & omnibus numeris abſolutam ſanctitatem: ſed cœpiſſe nihil prodeſt, ſi vos patiamini hæreticorum machinis abduci à à veritate, à ſpe dimoueri.

154 Similis locus eſt ad Rom.8. nu 8. *Qui autem in carne ſunt, Deo placere non poſſunt. Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu: ſi tamen Spiritus Dei habitat in vobis.* Hoc eſt, iam non paretis appetitionibus carnis, quæ aduerſantur diuinæ legi, ſed ſequimini ductum Spiritus; ſi tamen Spiritus dona in vobis perſeuerant, neque ea nouis peccatis abieciſtis. Et cap.11. n.22. *In te autem bonitatem Dei, ſi permanſeris in*

155 *bonitate; alioquin & tu excideris.* Ad Galat.3. n.3. *Sic ſtulti eſtis, vt cùm ſpiritu cœperitis, nunc carne conſummemini? Tanta paſſi eſtis ſine cauſa? Si tamen ſine cauſa:* id eſt: quæ iſta dementia eſt, cùm tam inſignia dona vobis contigerint ex fide, & ſpiritu, ſine legalibus ceremoniis, nunc ad eas miſerè prouolui, & pati vos Iudaico ritu circuncidi? Graues ſanè perſecutiones paſſi eſtis:& tamen omnes ſine fructu paſſi eſtis, ſi quidem fidem deſeratis. Ad Hebr.3. num.14. *Participes enim Chriſti effecti ſumus: ſi tamen initium ſubſtantiæ eius* (ſcilicet fidem) *vſque ad finem firmum retineamus.*

Quod prædicatum eſt in vniuerſa creatura, quæ ſub cælo eſt.

156 Explicaui ſupra n.6. ſed nunc iterum, atque iterũ inculcauit Apoſtolus, vt puderet eos cogitare de mutanda ea fide, quæ iam ad omnes ferè nationes penetrauerat.

Cuius factus ſum ego Paulus miniſter.

Svam etiam auctoritatem interponit; quam æquiſſimum eſt, eos reuereri; nec ſibi turpi defectione tantum dolorem inurere.

NVMERVS XXIV.

Qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis, & adimpleo ea, quæ deſunt paſſionum Chriſti, in carne mea, pro corpore eius, quod eſt Eccleſia.

Locvs difficilis, & à Theologis recentioribus aduerſus noſtri temporis Hæreticos ſolertiſſimè excuſſus. Hinc enim ſtabiliuntur tria præcipua fidei dogmata, quæ iſtæ inferorum furiæ labefactare machinantur. Primum eſt, in Eccleſia communionem eſſe Sanctorum. Sunt enim fideles eiuſdem corporis membra, ad Roman.12. num.5. ad Epheſ.1. num 23.& cap.4.n.4.& 1. Corint.12.num.12. Atque adeò ſicut in eodem corpore humano vnumquodque membrum, nó in ſuam tantùm, ſed in aliorum etiam vtilitatem operatur; ſic membra viua huius myſtici corporis, nempe Iuſti, non ſolùm ſibi mereri, ſed ſuis bonis operibus alios etiam iuuare poſſunt. Signatè ad ſatisfaciendum pro peccatis: ita vt opus vnius, alteri applicatum, valeat ad remiſſionem alicuius pœnæ temporalis obtinẽdam. Hoc dogma confirmant illa verba, *qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis:* quæ, vt produnt ardentem Apoſtoli charitatem, qui vincula, quibus conſtrictus tenebatur, gaudens perferebat, & afflictiones illas Coloſſenſibus liberaliter communicabat; ita eorum animos mirabiliter ſibi deuinciunt, confirmantque in 157

158 in ſuſcepta fide. Atque hic eſt nexus huius ſententiæ cũ ſuperioribus: hæc cauſa, quæ impulit Apoſtolum ad hoc commemorandum.

Huc ſpectat illud 2. Timoth. 2. n. 9. *In quo laboro vſque ad vincula, &c. Ideo omnia ſuſtineo propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur.* 1. Cor. 15. nu. 31. *Quotidie morior propter veſtram gloriam.* Quamuis enim Vulgata Clementis 8. legat, *per veſtram gloriam*, conformiùs Græco, vbi eſt *ne*, particula iurantis: iurat enim Apoſtolus per eorum gloriam, tanquam per rem ſibi chariorem vita; ſed nihilominùs illa verba admittunt etiam priorem ſenſum: & ita exponunt ipſi Græci. Chryſoſt. homil. 40. [Non ſolùm, inquit, non doleo, ſed glorior, iſta pro vobis ferens.] Sic Theodor. Photius OEcumen. & Theophil.

159 Alterum dogma eſt, Chriſtum quidem cumulatiſſimè quoad ſufficientiam pro omnibus ſatisfeciſſe: cæterùm vt hæc abundantiſſima Chriſti merita in nobis efficaciam ſortiantur; aliquid illis deeſt, nempe applicatio, quæ eſt velut conditio, ſine qua non: atque ad hanc ipſam applicationem valde conducunt Sanctorum preces, corporíſque afflictationes, Deo pro nobis oblatæ. Atque hic eſt germaniſſimus ſenſus verborum Apoſtoli: laborando enim pro Euãgelio, ſubeundo multa perpeſſu aſpera in carne ſua, ſupplebat defectus paſſionum Chriſti, pro corpore eius, quod eſt Eccleſia, ideſt, vice ipſius Chriſti (vt indicat verbum *antanaplero*) eius merita fidelibus applicabat.

160 Extant huius rei luculentiſſima teſtimonia apud eumdem Paulum, præter illa duo proximè commemorata. Ad Philippenſ. 1. num. 12. [Quæ circa me ſunt, magis ad profectum venerunt Euangelij: ita vt vincula mea manifeſta fierét in Chriſto in omni prætorio, & in cæteris omnibus: & plures è fratribus in Domino, confidentes vinculis meis, abundantiùs auderent ſine timore verbum Dei loqui.] Ecce vberem fructum promulgationis Euangelij perceptum è vinculis Pauli 2. Cor. 1. n. 6. *Siue autem tribulamur pro veſtra exhortatione, & ſalute.* Vbi ponderat Caiet. Apoſtoli tribulationes vehemens eſſe incitamentum ad perferendos labores Euangelij; ac proinde ad implendum id, quod deeſt paſſionum Chriſti, vt explicat ſtatim: *quæ operatur tolerantiam earumdem paſſionum, quas & nos patimur.* Vide mirabilem efficaciam paſſionum Apoſtoli: ſuis paſſionibus obtinuit fidelibus, vt ſimiles paſſiones tolerarent: vt corpus myſticum conforme eſſet ſuo capiti: vt per varias afflictiones viam ſibi muniret ad regnum.

Tertium denique dogma eſt: omnia 161
opera Iuſtorũ, quæ procedunt ex gratia, præter meritum nouæ gratiæ, & gloriæ, habere etiam vim ſatisfaciendi pro pœna, quatenus adiunctã habent aliquam difficultatem. Innumera ergo opera ſatisfactoria ſuperfuerunt Sanctis, & præcipuè ſacratiſſimæ Virgini quæ, vt omni vel minima labecula caruit, ita nullo reatu pœnæ fuit obſtricta; & aliis viris perfectiſſimis, qui multò plura pertulerũt, quàm neceſſe fuit, vt luerent pœnam temporalem, culpis ſuis debitã. Quamuis ergo ſolæ pœnæ, quas perpeſſus eſt Chriſtus, ſatis, ſupérque eſſe potuiſſent: tamen ad maiorem Iuſtorum perfectionem, & charitatis communicationem voluit, Sanctorũ ſatisfactiones ſuis coniungi, & in Eccleſiæ theſauro reponi; & per illius miniſtros ex acceptatione diuina fidelibus applicari: qui ſubſidio communis illiùs theſauri ad pœnæ temporalis redemptionem indigerẽt.

In hanc ſententiam ait Paulus, ſe 162
adimplere in carne ſua ea, quæ deſunt

paſſionum Chriſti ad hunc theſaurum recondendum: & cùm addit, *pro corpore eius, quod eſt Eccleſia,* apertè ſignificat, ſe non ſolum ſuſtinuiſſe paſſiones, vt coniunctæ Chriſti paſſionibus ſibi gratiam, & gloriam promererent, ſed etiam vt in Eccleſiæ vniuerſæ vtilitatem redundarent. Poterant autem prodeſſe Eccleſiæ etiam ſecundum vim ſatisfaciendi pro pœna. Sed quia loci difficultas me longiorem fecit, videantur è noſtris Salmer. diſput. 3. pag. 907. Bellarm. lib. 1. de Indulg. cap. 3. Valent. lib. de Indulg. cap. 1. pag. 879. Suar. tom. 4. diſputat. 48. ſect. 1.

NVMERVS XXV.

Cuius factus ſum ego miniſter.

163 SCILICET Eccleſiæ, vt conſtat ex Græco. Paulò antè vocauerat ſe miniſtrum Euangelij; ſed ibi ſermo eſt de re, quæ diſpenſatur: nunc de perſonis, in quarum gratia miniſtrabat. 1. Cor. 4. num. 1. ſe etiam appellat miniſtrũ Chriſti. Subeſt in his locis vox *diaconos:* quæ de ſe indifferens eſt ad ſignificãdum etiam profanum miniſteriũ, vt patet Matth. 22. num. 13. & Ioan. 2. num. 5. Licèt frequentiùs ſignificet ſacram diaconiam, & Chriſto etiam applicetur, ad Rom. 15. num. 8.

164 In eodem cap. 15. num. 16. *vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus,* ſubeſt altera vox *liturgos:* quæ etiam attribuitur Chriſto, ad Hebr. 8. numer. 2. *ſanctorum miniſter*, ideſt, Pontifex ingrediens Sancta ſanctorum. Vnde Riber. ibi. num. 3. & Tolet. Rom. 15. annot. 9. obſeruant, *liturgon* eſſe Sacrorum miniſtrum, ſeu Sacerdotem: quæ obſeruatio non eſt perpetuò vera, vt conſtat ad Rom. 13. n. 6. ad Philipp. 2. num. 25. & ad Hebr. 1. num. 7.

Secundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vos.

NEmpe in Gentes: ad Galat. 2. n. 9. 165
& aliàs ſæpe. Ad Epheſ. 3. num. 1. *Pro vobis Gentibus: ſi tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei, quæ data eſt mihi in vobis.* Vtrobique eſt Græcè *œconomia*, vt 1. Cor. 4. num. 1. *Diſpenſatores myſteriorum Dei.* Græcè, *œconomus:* cuius vocis germana proprietas eſt, vt probat Maldon. Luc. 16. num. 1. *Totius domus diſpenſator.* Huius œconomi munia expreſſit Chriſtus Lucæ 12. n. 42. *Quis putas, eſt fidelis diſpenſator, & prudens, quem conſtituit Dominus ſupra familiam ſuam, vt det illis in tempore tritici menſuram?*

Talis diſpenſator extitit Paulus 166
multiformis gratiæ Dei, 1. Petri 4. n. 10. *Fidelis* quidem 1. Corinth. 4. num. 2. & *prudens:* ſiquidem cæleſti prudentia ductus, & omnibus omnia factus, his doctrinam fidei; aliis Sacramenta miniſtrabat: his ſuppeditabat temporalia; illis de miniſtris Eccleſiæ prouidebat: aliis, vt pueris, lac; aliis, vt infirmis, olus; aliis verò tanquam perfectis præbebat ſolidum cibum. Aliis beneficia ſanitatum; aliis edebat ſigna virtutum. Diuerſis denique diuerſa pro ratione temporis, loci, & perſonarum, prudentiſſimè diſpenſabat.

Vt impleam verbum Dei.

COmmunis expoſitio: vt exequar 167
Dei conſilium ab æterno definitum, & per ſuos Prophetas promulgatum, de vocatione Gentium ad fidem. Suſpicor, exponi etiam poſſe, vt exponit Toletus illud ad Rom. 15. nu. 19. *Ita vt repleuerim Euangelium Chriſti.* Significat enim copioſiſſimum ſuæ diſpenſationis fructum: eſt namque Euangelium, ſeu verbum Dei, vt rete quoddam, quo piſces concluduntur.

Ac

Ac proinde, implere verbum Dei, erit, innumerabilem hominum multitudinem pertrahere ad Euangelium: ſicut implere rete, eſt, copioſam piſcium multitudinem comprehendere.

NVMÆRVS XXVI.

Myſterium, quod abſconditum fuit à ſæculis, & generationibus.

168 PEr appoſitionem hæc ſubiungit: quod indicat articulus *to:* cohæréntque mirificè cum eo, quod præceſſerat, vt iam videbimus.

Myſterium propriè arcanum quiddam, quod in vulgus efferre, & non initiatis enuntiare, nefas eſſet: vno verbo eſt *ſacrum ſecretum.* 1. Cor. 13. n. 2. *Et nouerim myſteria omnia.* Matth. 13. num. 11. *Vobis datum eſt, noſſe myſteria.* Et quoties in editione Vulgata legimus *Sacramentum*, Græcè ſubeſt hæc vox, vt in hoc cap. n. 27. Tob. 12. num. 7. Daniel. 2. num. 30. ad Epheſ. 1. num. 9. & cap. 5. num. 32. 1. Timoth. 3. num. 16. & Apoc. 1. num. 20.

169 Myſterium hoc à ſæculis abſconditum, quidam interpretantur Incarnationem Verbi; ſed neque congruenter contextui; neque aliis Apoſtoli locis, vt ex germana explicatione conſtabit. Eſt enim hoc myſteriũ vocatio Gentium ad Euangelij gratiam. Chryſoſt. homil. 5. [Homines lapidibus ſtupidiores ad Angelorum ſubitò dignitatem euehere, reuera gloria eſt, ac myſterij huius diuitiæ.] Eadẽ Theophil. & Theodoretus. Myſterium ſcilicet vel ipſis Apoſtolis abſcõditum, etiam poſtquàm Spiritum ſanctum acceperunt. Actuum 10. num. 45. & cap. 11. num. 2. diſceptabãt aduerſus Petrum, *quare introiſti ad viros præputium habentes?* Vt planè fuerit admiranda illuſtratio Simeonis Luc. 2. num. 31. qui primo intuitu Infantis faſciis obuoluti, myſterium illud agnouit, quod vix Petrus, Apoſtolorum Princeps, poſt demiſſum è cælo linteum, immundis animantibus refertum, penetrauit.

In huius rei confirmationem eſt 170
inſignis locus ad Epheſ. 3. num. 2. & 3. *Notum mihi factum eſt Sacramentum* (Græcè, myſterium, vt num. 4. in myſterio Chriſti) *quod aliis generationibus non eſt agnitum filiis hominum.* Explicat deinde, quale tãdem ſit hoc myſteriũ. *Gentes eſſe cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis eius in Chriſto Ieſu per Euangelium: cuius factus ſum miniſter.* Vide, quàm conſentaneè his, quæ nunc exponimus. Nullius enim animum ſubiret, Gentiles, hoc eſt, cultores lapidum, ac Dæmonũ, atrociſſimis flagitiis coopertos, meras belluas, adituros eſſe cæleſtem illam hæreditatem; futuros membra viua huius corporis myſtici; ac de influxu capitis, ſcilicet Chriſti, vberrimos gratiarũ fontes percepturos: quod eſt, eſſe cohæredes, concorporales, & comparticipes.

Propterea ſubdit n. 8. *Mihi omnium* 171
ſanctorum minimo data eſt gratia hæc, in gentibus euangelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti, ideſt, imperueſtigabiles, latentes in tam abdito myſterio: n. 10. *vt innoteſcat principatibus, & poteſtatibus in cæleſtibus per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei.* Quæ verba egregiè demonſtrat Vazq. t. 2. in 1. p. diſp. 215. cap. 2. explicari non poſſe de myſterio Incarnationis: nam illud, antequàm Paulus prædicaret, etiam quoad omnes circunſtantias, Angelis innotuerat: ſed ſignificant, noua quædam, & mirabilia edenda eſſe in Euangelij promulgatione; in quibus Dei bonitas, & ſapientia reluceret: quæ cùm fierent in conſpectu Angelorum, neceſſe erat, vt illis innoteſcerent.

Ad Rom. 16. nu. 25. *Iuxta Euange-* 172
lium meum, & prædicationem Ieſu Chriſti, ſecundùm reuelationem myſterij, temporibus

poribus æternis taciti. Tacitum vocat temporibus æternis, vt hîc, *abſconditum à ſeculis, & generationibus.* Lege Vazq.tom.1.in 1.part.diſp.33.num.3. & Riber. ad Hebr.1. num.75. Subiungit Apoſtolus, *in cunctis gentibus cogniti.* vt in hoc loco.

NVMERVS XXVII.

Nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis eius,quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ ſacramenti huius in Gentibus.

173 PErſpicua eſt iam ſententia, ménſque Apoſtoli vſque ad finē capitis. Tunc verò præcipuè patefactum eſt hoc myſterium, cùm Princeps Apoſtolorũ in illa verba prorupit, Actuum 10. num.14. *In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus, ſed in omni gente*, &c. Quibus conſonant illa ad Roman. 3. n.29. *An Iudæorum Deus tantùm? nonne & Gentium?* Obſtupeſcebant ſcilicet fideles Actuum 10. nu.45. *Quia & in nationes gratia Spiritus ſancti effuſa eſt.* Hæ ſunt diuitiæ gloriæ huius myſterij, vt iam vidimus ex Chryſoſt.

174 Neque verò ſatis fuit Apoſtolo, gloriam myſterij dicere:ſed exaggerationi exaggerationem adiungens, *diuitias gloriæ* nuncupauit:phraſi illi frequenti. Ad Rom.2.num.4.*diuitias bonitatis*,&c. Cap.9.num.23. *vt oſtenderet diuitias gloriæ.* Cap 11.num.33.*ô altitudo diuitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei.* Sic ad Epheſ.1.num.7.& num.18. & cap.2. num.7. & cap.3. num. 8. & 16.& ad Philipp.4.num.19. Et reuera Gentium vocatione oſtenditur Deus *diues in miſericordia*, ad Epheſ.2. nu.4. *diues in omnes, qui inuocant illum*, ad Roman. 10. num. 12. Quæ diuitiæ longè clariſſimam reddunt Diuinam gloriam.

Quod eſt Chriſtus, in vobis ſpes gloriæ.

HÆ ſunt diuitiæ huius Sacramen- 175
ti: Chriſtum annunciatum vobis fuiſſe: vos erectos eſſe ad concipiendam ſpem cæleſtis illius gloriæ. Græcè eſt *os*, & refertur ad diuitias, quas ipſi *pluton* appellant. Quomodò Chriſtus dicatur *ſpes noſtra*, vt 1.Tim. 1.num,1.explicui ſuprà num.1.

NVMERVS XXVIII.

Quem nos annuntiamus,corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem, in omni ſapientia, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Ieſu.

VIDE, quàm ſtrenuè ſuas partes agat:quàm longè,latéque diffundat Euangelij lucem: quò aſpirent eius conatus. Effracta ſunt legis repagula: patet iam aditus violentis: nullos deinceps cancellos præfigit Apoſtolus: omnes ad fidem, & perfectionem vocat: omnes pro data ſibi cælitus ſapientia, in fidei, ac morum doctrina inſtruit.

Corripientes,Græcè,*nuthetuntes*.Vul- 176
gatus c.3.n.16.vertit, *commonentes*. Et certè germana vis huius verbi, licèt interdũ ſpectet ad ſeueritatē,frequentiùs congruit Apoſtoli manſuetudini: qui in exhortationibus obſecrabat, comiter appellabat, ſæpe laudibus efferebat, denique blādiſſimis verbis,& amorē ſpirantibus vtebatur. Actuum 20.n.31. *Per triennium nocte, & die,non ceſſaui cũ lacrymis monens vnumquemque veſtrũ.* 1.Cor.4.n.14.*Non vt confundam vos, hæc ſcribo; ſed vt filios meos chariſſimos moneo.* Vtrobique eſt idē verbum, vt 2.Theſſal.3.n.15.*Nolite quaſi inimicum exiſtimare,ſed corripite, vt fratrem.*

In

177 *In omni ſapientia.* Perſpicuum eſt, Apoſtolum hîc nó gloriari de ſapientia,vt nec iactat ſe de prudentia, cùm eam ſibi attribuit ad Epheſ.3. num.4. ſed agnoſcit, quæ à Deo donata ſunt illi 1.Cor.2.num.12. & prædicat Dei donum,vt ſibi auctoritatem conciliet, & impoſtoribus fidem deroget. Et congruentiſſimè Gentibus,quę pollebant ſapientia,datus eſt Apoſtolus ſapientiſſimus; Iudæis autem Princeps Apoſtolorum, ſignis, prodigiiſque conſpicuus: quoniam *& Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt.* 1. Corint. 1.nu.22. Hæc ſapientia cæleſtis ex omnibus Apoſtoli verbis emicabat.2.Petr.3.num.15 *Sicut & chariſſimus frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis.*

NVMERVS XXIX.

In quo & laboro.

178 GRæcè *is ò*: ad quod munus ritè exequendum elaboro.Quis commemoret, quos labores pertulerit Paulus in Euangelij promulgatione? Aliquos ipſe recenſet 2. Corint.6.num.4.& cap.11. nu.23. *In laboribus plurimis, in carceribus abundantiùs,in plagis ſupra modum.*Fidenter itaque aſſeuerat. 1. Cor. 15. num. 10. *Abundantiùs illis omnibus laboraui*, ſcilicet *Apoſtolis.*

Certando.

179 GRæcè *agonizomenos*, hoc eſt, enixè, totis viribus, & omni contentione depugnans.Ducta metaphora ab iis,qui in agone decertabant. 1. Cor.9.num.25.& 2. Timoth.1. nu.5. Verbum ipſum Græcum reliquit Vulgatus Eccleſ. 4. num. 33. *Pro iuſtitia agonizare pro anima tua.* Luc.13. n.24. ſic expreſſit idem verbum: *Contendite intrare per anguſtam portam.* Ioan. 18. nu.36. *Miniſtri mei vtique decertarent.* Vbique ſignificat virium contentionem,ſummúmque conatum.

Secundum operationem eius, quam operatur in me.

NIhil ſibi arrogat: etiam labores 180
ipſos ſpõte toleratos Deo refert acceptos.Sic 1.Cor.15.num.10. poſtquàm aſſeruit, *Abundantiùs illis omnibus laboraui*, continuò ſubdit, *non ego autem, ſed gratia Dei mecum.* Græcè, *energia*,propriè,*efficacitas*;vt *energes, efficax*, ad Hebr. 4. num. 12. Affirmat ergo, ſe quidem exorbuiſſe labores, certamina ſuperaſſe in Euangelij promulgatione. Verùm hæc non eſſe attribuenda ſuæ imbecillitati,ſed efficaciſſimæ,qua fultus eſt, Chriſti virtuti. Hæc eſt vis vocis *energia.* Ad Philip.3. num.21.*Secundum operationem*,(Græcè *energian,potentiam,efficaciam*) *qua etiam poſſit ſubijcere ſibi omnia.* Tria ſimul coniunxit ad Epheſ.1.num.19. *Secundum operationem potentiæ virtutis eius:* & c.3.num.7.(qui locus mirificè congruit cum præſenti) *cuius factus ſum miniſter ſecundum donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi ſecundum operationem virtutis eius.*

In virtute.

SVbeſt vox *dynamis*, virtus, ſeu po- 181
tentia: de qua multa ſuprà nu.11. Hac virtute continebatur admirabilis efficacia verbi diuini, & poteſtas patrandi miracula,erátque quaſi ſigillum prædicationis Apoſtolicæ: *El ſello pendiẽte:la diuiſa,y ſeñal de los Apoſtoles.* Propterea iuſſi ſunt tantiſper ſe continere, neque aggredi tam arduum munus,*donec induerentur virtute ex alto.* Luc.24.n.49. Poſtquàm verò *acceperũt virtutem ſuperuenientis Spiritus Sancti,*

Actuum 1. num. 8. *Virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectio-
182 *nis Ieſu Chriſti.* Actuum 4. num. 33. Id ipſum affirmat Paulus de ſua prædicatione ad Roman. 15. numero 19. *In virtute ſignorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus Sancti.* Et 1. Corinth. 2. num. 4. *Prædicatio mea non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione Spiritus, & virtutis* 2. Cor. 12. num. 12. *Signa tamen Apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos in omni patientia, in ſignis, & prodigijs, & virtutibus.* Actuum. 19. num. 11. *Virtuteſque non quaſlibet faciebat Deus per manum Pauli.* Hoc denique illud eſt, quo claudit Marcus ſuum Euangelium: *Prædicauerunt vbique, Domino cooperante* (Græcè, *ſynerguntos*; energiam, & efficaciam verbo tribuente) *& ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.*

CAPVT II.

NVMERVS I.

Volo enim vos ſcire, qualem ſolicitudinem habeam pro vobis.

1 CAVSALIS illa particula *enim* indicat, Apoſtolũ reddere rationem, cur commemorauerit labores, & certamina, eorum cauſa ſuſcepta: nempe vt ſibi perſuaderent, illorum ſalutem Apoſtolo eſſe chariſſimam: quod mirè valet ad deuinciendos animos, & quaſi præparandum ſolum ad doctrinæ ſatus accipiendos.

2 *Qualem* (inquit) *ſolicitudinem habeam:* nimirùm ea res nos anxios, & ſolicitos tenet, quæ nobis valde cordi eſt: & ad paſtorem propriè ſpectat, ſtimulari de ouibus. Ad Roman. 12. numero 8. *Qui præeſt, in ſolicitudine.* Quam operam egregiè nauabat Paulus, 2. Corinth. 11. num. 28. *inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum.* Sed in his duobus locis, licet ſit eadem vox Latina, Græca tamen eſt diuerſa. In illo ad Roman. *Spude*, ideſt, vehemens animi intentio, ſiue ſtudium. In hoc ad Corinth. *merimna:* propriè ſolicitudo ſuſpenſa timore euentuum futurorum; quæ dum animum pungit, ſtimulos ſcilicet admouet ad illam ipſam contentionem adhibendam.

Hic verò grandior, & ſignificantior ſubeſt vox, *helicon agona: quantum certamen habeam.* Ita ſolet reddere Vulgatus eamdem vocem (cuius vim expoſui cap. 1. num. 29.) ad Philip. 1. num. 30. *Idem certamen habentes.* 1. Timoth. 6. nu. 12. *Certa bonum certamen.* Sic 2. Tim. 4. n. 7. & ad Hebr. 12. n. 1. 3

Non diffiteor, etiam à Vulgato *agonem* verti *ſolicitudinem*, 1. Theſſal. 2. num. 2. ſed eiuſmodi ſolicitudo concipienda eſt, quæ cruciat animum decertantis cum ſanguinario hoſte: atque eo conflictu, vnde non modò vita, honórque pendeant, quæ hominibus ſolent eſſe antiquiſſima; ſed illa vera ſalus, in omnem æternitatem duratura, exitu prælij contineatur. Vide, quàm ſolicitus erit de victoria, qui confligit. Huic coniecturæ fidem etiam facit, quòd vehemens illa afflictio, angórque Chriſti, qui ſudorem ſanguineum illi expreſſit, agonia nominatur à Luca, cap. 22. num 43. hoc eſt, mæſtiſſima quædam ſolicitudo. 4

Et pro ijs, qui ſunt Laodiciæ.

VRbs erat finitima Coloſſis, cap. 4. num. 13. num. 15. & 16.

Et quicunque non viderunt faciem meam in carne.

COlligunt hinc nonnulli, Apoſtolum nondum de facie notum 5
Coloſſen

Coloſſenſibus, & Laodicenis: quamuis enim iam tunc Phrygiam pertranſiſſet, Actuum 16. num. 6. tamen vetitus eſt à Spiritu Sancto, loqui verbum Dei in Aſia. Hæc ſententia probata eſt mihi ſuprà cap. 1. num. 8. ſed res eſt lubrica. Lege Baronium tom. 1. anno Chriſti 60. Hinc colligo Apoſtoli charitatem, quæ homines adeò diſſitos, & nondum de facie cognitos, tam arctè complectebatur.

NVMERVS II.

Vt conſolentur corda ipſorum.

GRæcè, *Paraclethoſin: conſolationem accipiant.*

Inſtructi in charitate.

6 VVlgatus, ſequutus ſententiam, neglexit Grāmaticam: ſed ipſius etiam conſtructionis ratio habita eſt ab Apoſtolo: nam Græcè eſt gignendi caſus *ſymbibaſthenton:* cuius verbi germana vis eſt, compingere, & coagmentare, quaſi membra vnius corporis; vt planè ſententia ſit, eos inter ſe colligatos, atque connexos arctiſſimo charitatis vinculo, mira conſolatione fruituros.

7 Sic vertit Vulg. idem verbum ad Epheſ. 4. n. 16. *Totum corpus compactum, & connexum:* & in hoc cap. num. 19. *conſtructum:* quod idem eſt. Vnde Nazianz. oratione 1. contra Iulianum, tranſlatè vſurpat elegantiſſimè, dum ait, *ex varijs Prophetarum oraculis canticum coagmentans. Symbibazon.* Atque hinc explico illud Act. 9. n. 22. *Confundebat Iudæos, affirmans, quoniam hic eſt Chriſtus.* Græcè, *ſymbibazon,* hoc eſt, ex collatione ſacrorum vaticiniorū apertiſſimè conuincens: nam alioqui nuda Apoſtoli affirmatio haud ita facilè Iudæis rubores eiiceret.

Et in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem myſterij Dei Patris, & Chriſti Ieſu.

PLenitudo hîc non dicitur Græcè, *pleroma*, vt cap. 1. num. 19. ſed *plerophoria:* de cuius vocis proprietate copioſe, & ſubtiliter diſputat Ribera ad Hebr. 6. num. 49. Maldon. Luc. 1. num. 1. Toletus ad Rom. 14. annotatione 6. Barradas tom. 1. lib. 7. cap. 1. Ego cenſeo, immeritò negari à Ribera, *plerophorumai* idem eſſe, ac *compertum habeo, certiſſimè noui:* conuincitur enim hoc ex cap. 4. ad Roman. num. 21. *Pleniſſimè ſciens.* Græcè, *plerophorethis.* Et cap. 14. num. 5. *Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet.* Græcè, *plerophoriſtho:* hoc eſt. Perſuaſum habeat, ſuam veram eſſe ſententiam, ac mentis ſuæ perſuaſione conquieſcat. Ad Hebr. 10 num 22. *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei*, hoc eſt, fide certa, nihil de Chriſti promiſſionibus hæſitante. 8

Non malè ergo vertit Eraſmus in præſenti. *In omnes diuitias certæ perſuaſionis:* & mens Apoſtoli hæc eſt. In hoc omnes neruos intendo, vt charitatis vinculo compacti, & Spiritus Sancti conſolatione delibuti, adeò firmiter teneatis Chriſti myſterium, vt nullis hæreticorum labefactati machinis, de hac certiſſima perſuaſione poſſitis dimoueri. 9

NVMERVS III.

In quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi.

INtendit digitum ad vberrimum fontem, vnde aqua iſta ſapientiæ ſalutaris haurienda eſt. Ab iſto ſplendidiſſimo Sole impertienda erat Coloſſenſibus intelli- 10

gentiæ lux: diuitiæ illæ plenitudinis intellectus ex his reconditis theſauris depromédæ. Et verò theſauri iſti non ingentes modò, ſed omnino fuerunt inexhauſti. Nam in primis ipſe Chriſtus eſt Sapientia Patris. 1. Corinth. 1. num. 24. eſt Verbum illud, quod infinitam intellectus Diuini fœcunditatem exhauſit; quod profundiſſima quæq; ipſius Dei perſcrutatur, atque adeò comprehendit.

11 Deinde fuit in Chriſti anima ab inſtāti Incarnationis ſcientia illa beata, quæ licèt ſimpliciter fuerit finita, per eam tamen infinitas ſpecies poſſibiles, & omnia in quacumque differentia temporis futura cognoſcebat. Fuit etiam ſcientia per ſe infuſa, per quam intuitiuè videbat, quidquid Deus videt ſcientia viſionis. Sed hæc accuratiùs Theologi cum S. Tho. 3. p. à q. 9. vſque ad 12.

12 Abſconditi dicuntur hi theſauri, nam is reuera theſaurus eſt, qui abſconditus eſt. Matth. 13. num. 44. Vide elegātem explicationem huius vocis apud Pinedam, tom. 2. cap. 38. verſ. 22. Et quidem ſapientia iſta mirabilis latebat intuentium oculos recondita prorſus, atque abdita in illa mortali, quæ obijciebatur, humanitate.

NVMERVS IV.

Hoc autem dico.

13 PHraſis eſt Apoſtolo perquàm familiaris, qua ſolet excitare legētium attentionem; & ſcopum, quem ſibi propoſuit, collimare. Actum agerem, ſi exempla congererem. Congerit innumera Salme. tom. 13. diſput. 7. pag. 26.

Vt nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum.

14 GRæcè eſt vnica dumtaxat vox *pithanologia*, hoc eſt, perſuaſibilitas; ſermo ad fallendum compoſitus; qualis culta, ſublimis, & exaggerata oratio, variiſque dicendi luminibus diſtincta, eſſe ſolet. 1. Corinth. 2. nu. 1. cum ait Apoſtolus, *Veni non in ſublimitate ſermonis*; eamdem rem diuerſis expreſſit vocibus.

Atque vt eſt veriſſima aurea illa Arnobij ſent. 1. cōt. Gentil. [Nūquam veritas ſectata eſt fucum, neque quod exploratum eſt, ac certū, circumduci ſe patitur orationis per ambitum longiorem.] Ita ſemper hæreticorū fuit ingenium, fallaciſſimè venditare eloquentiam; vt mendaciis, techníſque ſuis aliquem vel fucatum colorem illinerent: & hac veluti ſcabie illectos rudes, & imperitos ineſcarent. Quod hîc vocat Paulus *paralogizeſtha*. 15

Ipſe verò Paulus grandis quidem, vehemenſque ſententiis, ſed ſermone rudis fuit. Hieronym. tom. 2. epiſt. 50. [Quotieſcūque Paulum lego, videor mihi non verba audire, ſed tonitrua. Videntur quidem verba ſimplicia, & quaſi innocentis hominis, & ruſticani, ſed quocumque reſpexeris, fulmina ſunt.] Et tom. 3. epiſt. 151. ad Algaſiam quæſt. 10. [Profundos, & reconditos ſenſus lingua non explicat: & cùm ipſe ſentiat, quid loquatur, in alienas aurés puro non poteſt transferre ſermone.] Idem aſſerit in epiſt. 150. ad Hedib. quæſt. 11. & tom. 9. in cap. 3. ad Epheſ. [Iſte, qui ſolæciſmos in verbis facit, audacter ſibi vendicat ſapientiam.] 16

Sed quid Hieronymo teſte egemus? cùm ipſe Paulus ſermonis imperitiam ingenuè fateatur, cauſámque que reddat 1. Cor. 1. num. 17. *Non in ſapientia verbi, vt non euacuetur crux Chriſti.* Quem locum explanās Theodoretus, ait. [Si eloquētia vſi eſſemus, non oſtenſa eſſet potentia eius, qui crucifixus eſt: omnes enim exiſtimaſſent, eos, qui crediderant, facundia, & 17

dicendi

dicendi arte captos eſſe.] Conſentanea ibi Anſel.& Chryſoſt. hom.6. vide Lorin.Act.14.verſ.11.

18 1.Corinth.2.num.4. *Sermo meus,& prædicatio mea non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, &c.* Propriè expreſſit ibi Apoſtolus, per luculentam ſcilicet periphraſim, quid ſit *Pithanologia:* ſubiungit cauſam: *vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominum, ſed in virtute Dei.* 2.Cor.11.num.6. *Etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia.*

NVMERVS V.

Nam etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum.

EXplicaui cap.1.num.8.& ſententia ipſa ſatis per ſe perſpicua eſt.

Gaudens,& videns ordinem veſtrum.

19 QVis eſſet iſte ordo,expoſuit nobis Martyr Ignatius, Epiſt. 10. ad Smyrnenſes. [Omnia veſtra decenti ordine perficiantur in Chriſto. Laici Diaconis ſubijciantur;Diaconi, Presbyteris;Presbyter,Epiſcopo;Epiſcopus Chriſto, vt ipſe Patri.] Hùc ſpectat illud ad Titum 1. num. 5. *Et conſtituas per ciuitates Presbyteros, ſicut & ego diſpoſui tibi.* Et 1.Cor.11.nu.34. *Cætera,cùm venero,diſponam.* Vtrobique *diatattomæ*, id eſt,*ordino.*

20 Iſtum verò ordinem ritè ſeruari etiam, atque etiam cupiebat Apoſtolus,1.Corinth.14.num.40. *Omnia autem honeſtè, & ſecundum ordinem fiant.* Et 1.Theſſ.5. num.14. iubet caſtigari eos, qui ordinem deſerunt. *Corripite inquietos.* Græcè,*attactus inordinatos.* Et 2.Theſſal.3. num.6. *Vt ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulãte inordinatè.* Ponítq; ſe ipſum exemplar ſeruati ordinis, num.7. *Ipſi enim ſcitis, quemadmodum oporteat imitari nos:quoniam non inquieti fuimus inter vos.* Græcè, *etactesamen: non violauimus ordinem.*

Cur tantopere ordinem adamaret, 21
rationem reddit 1.Corin.14.num.33. Cum enim præcepiſſet, quidnam, & quatenùs, qui prophetiæ donum acceperant, docturi eſſent in Eccleſia; quãdo aliis prophetantibus loco ceſſuri; ſubiungit: *non enim eſt diſſenſionis Deus.* Græcè,*acataſtaſias:* quæ vox propriè confuſionem,ordiníſque perturbationem ſignificat: vertíque ſolet à Vulgato, *ſeditio,* 2. Cor.12. num:20. *inconſtantia*, Iacobi 3. num. 16. Quæ nimirùm ex ordine perturbato proficiſcuntur.

Et firmamentum eius,quæ in Chriſto eſt,fidei veſtræ.

ID eſt, ſoliditatem, & firmitatem, Hæreticorum machinis oppoſitam: quam illi poterunt quidẽ oppugnare; labefactare certè minimè poterunt.

NVMERVS VI.

Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum,in ipſo ambulate.

ÆQuum profectò eſt, acceptum 22
fidei donum cõſtantiſſimè retinere; atque adeò Chriſtum ipſum vita,& moribus exprimere. Ita intelligo, *ambulare in Chriſto:* vt enim ad Galat.5. nu.16. & 25. *ſpiritu ambulare,* eſt, non carnis, ſed ſpiritus rationem ducere, eiúſque ductum ſequi:& Iuſti dicuntur *ambulare in nouitate vitæ*, ad ad Roman. 6. num. 4. *in dilectione*, ad Epheſ.5.num.2. *in luce,* 1.Ioan.1.nu.7. *in veritate,* 2.Ioan. num.4. Sic ambulare in Chriſto, erit, inſiſtere viam, quam ille nobis reliquit virtutum altiſſimarum notatam veſtigiis.1.Pet.2.

num.21. *Vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius.*

23 Confirmat hâc expoſitionem frequens ille loquendi modus,quo dicitur in Scriptura,qui alterum moribus imitatur, in viis illius ambulare. 1. Reg.8.nu.3.de filiis Samuel.*Non ambulauerunt filij illius in vijs eius.* De ſanctiſſimo Rege Ioſaphat 3.Reg.nu.43. *Ambulauit in omni via Aſa Patris ſui.* De peruerſo Achaz.4.Reg.16.num.3. *Ambulauit in via Regum Iſraël.* Id eſt, coluit Idola, ſicut illi coluerunt. De piiſſimo Ioſia 4. Regum 22. num.2. *Ambulauit per omnes vias Dauid Patris ſui.*

24 Accedit,quòd Chriſtus ſe eſſe viam profitetur Ioan.14.nu.6. *Ego ſum via, veritas,& vita.* Vbi Maldonat. per veritatem, lucem intelligit, id eſt, ſum via, & ſum fax, quæ præit oſtendens ipſam viam; & vita, ad quam via ducit.Denique facit illud 1.Ioan.2.nu.6. *Qui dicit ſe in ipſo manere,debet,ſicut ille ambulauit,& ipſe ambulare.* Hoc videlicet eſt *ambulare in Chriſto.*

NVMERVS VII.

Radicati,& ſuperædificati in ipſo.

25 Dvplex hîc metaphora,crebrò vſurpata ab Apoſtolo. Ad Epheſ 3.num.17. *In charitate radicati,& fundati.* 1.Corinth.3.nu.9. *Dei agricultura eſtis,Dei ædificatio eſtis.* Sic ad Rom.11.num.17.

Et quidem Chriſtus *vitis vera eſt,* Ioan.15. num. 1. Quamuis enim per metaphoram ſit vitis; ſed appellatur vera; quia multò perfectiùs palmites ſuos alit,id eſt, homines ſibi per fidē, caritatémque coniunctos, quàm ſarmenta ſua vitis naturalis. Ab hac radice trahēdus eſt ſuccus,quo vita ſpiritualis augeſcit: hinc erigēdus truncus rectæ intentionis in cælū tendentis: hinc patientiæ cortex fulciendus: hinc deriuandus viror ſpei:hinc flores boni exempli diducendi: hinc extendenda folia verborū ad pietatem excitātium: hinc denique vberrimi fructus bonorum operum proferendi.

Propterea Chriſtus ſæpe appellatur radix. Iſa.11. num. 10. exponente Paulo ad litterā de Chriſto ad Rom. 15.nu.12.*Erit radix Ieſſe.* Iſa.53.nu.2. *Sicut radix de terra ſitienti.* Apocal. 5. num.5. *Vicit Leo de Tribu Iuda, radix Dauid.* Vbi quæri ſolet, cur dicatur Chriſtus *radix Dauid*, cùm potiùs ipſe à Dauid,tanquam à radice,originem ducat. Reſpondent Rupert. Bernard.& Ambroſ. vtrumque verè dici: quatenùs homo eſt, ſtirpem habet ex Dauid: ſed quia idem Deus eſt, creatórq; Dauid, radix Dauid meritò appellatur. Cùm contra ſentiat Ribera, alitérque explicet hunc locum: ſententiam mihi ſuam minimè probat. 26

Altera ædificij metaphora cōmunior eſt. *Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id, quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus,* 1.Cor.3.nu.11. *In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei,* ad Epheſ.2.num.21. *Et ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini, domus ſpiritualis.* 1.Petr.2.num.5. 27

Et confirmati fide, ſicut & didiciſtis.

HVc videlicet ſpectabat vtraque metaphora. Areſactos palmites vehemētior interdum decutit ventus: virentes autem vix ſæua procella defringit. Matth.7 num.24. *Ædificauit domum ſuam ſupra petram, & deſcendit pluuia,& venerunt flumina,& flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit.* Itaque radicatos, & ſuperædificatos in Chriſto Coloſſenſes haud 28

haud ita facilè conuellent excitati inferorum turbines.

Abundantes in illo in gratiarum actione.

29 GRæci omnes conſtanter legunt *in ipſa*, nempe fide: ſed ſenſus eodem recidit. Et valde ſuſpicor, non ſolùm tacitè hortari Apoſtolum, vt in dies magis, magíſque agnoſcant Chriſtum, eidémque pro tam ſingulari beneficio ex animo gratias agant; ſed quaſi digitum intendere ad maximè expeditam, & compendiariam viam, qua ad vberrimum gratiarũ omnium cumulum poſſint perũenire. Ea eſt, ſi ſe gratos, ac memores oſtendant do-
30 norum acceptorum. Nam quemadmodùm *ingratitudo* (teſte Bernardo ſermone 51. in Cantica) *eſt ventus vrens, ſiccans ſibi fontem pietatis, rorem miſericordiæ, fluenta gratiæ*: ita (inquit idem Sanctus ſermone contra Ingratitudinem) *felix, qui ad ſingula dona gratiæ redit ad eum, in quo eſt plenitudo omnium gratiarum: cui dum nos pro acceptis non ingratos exhibemus, locum in nobis facimus gratiæ, vt maiora adhuc accipere mereamur.* Hæc omnia ex Bernar. Quę mirè ponunt ob oculos, qualiter abũndantia donorum cæleſtium effluat ex gratiarum actione: quod fortè indicauit etiam Apoſtolus ad Epheſ. 5. num. 18. poſtquàm enim dixit: *implemini Spiritu Sancto*, rationem oſtendit, qua id aſſequi poſſent, *gratias agentes, &c.*

NVMERVS VIII.

Videte, ne quis vos decipiat per Philoſophiam, & inanem fallaciam ſecundùm traditionem hominum.

31 SCribit Baronius tom. 1. anno Chriſti 75. quo tempore Apoſtoli, viríque Apoſtolici ad imbuendos Chriſtiana religione populos, orbem peragrarunt; eodem complures contrà Philoſophos adiiſſe nobiliſſimas quaſque prouincias, vt auitæ ſuperſtitionis cultum retinendum eſſe perſuaderent. Hos prædones cauendos etiam atque etiam eſſe denuntiat Apoſtolus. *Videte, ne quis vos decipiat.* Græcè, *ſylagogon, deprædetur*, captos tanquam prædam abducat. Et quia Philoſophiæ nomen graue, ac venerandum eſſe videbatur, *inanem fallaciam* appoſuit. Sic enim 1. Tim. 6. num. 20. *Falſi nominis ſcientiam* appellauit.

Quæ dogmata ſpargerent hi Philoſophi prodidit Clemens Alexan. lib. 32
1. Stromatum, pag. 318. [Philoſophiam, inquit, non omnem, ſed Epicuræam reprehendit, quæ tollit prouidentiam, & in Deorum numerum refert voluptatem: etſi qua alia honore affecit elementa.] Quibus verbis explicat etiam Clemens ea, quæ proximè ſequuntur.

Secundùm elementa mundi, & non ſecundùm Chriſtum.

NImirùm contendebant Epicuræi, diuinum cultum eſſe tribuendum elementis mundi, ideſt, principiis, ex quibus ipſe mũdus conſtat; Cęlo, Soli, Lunę, &c. Neque enim ita preſsè ſumenda eſt notio elementi, vt eam vſurpant Philoſophi.

Niſi fortè per traditiones, & ele- 33
menta intelligit Apoſtolus Axiomata quædam, & velut prima principia, à priſcis illis Philoſophis ad poſteros quaſi per manus tradita: quibus impoſtores euertere fidei dogmata conabantur; qualia ſunt: *ex nihilo nihil fit: à priuatione ad habitum non eſt regreſſus: accidentis eſſe eſt ineſſe: &c.* Hęc enim erant velut prima Philoſophiæ rudimenta; quæ fidei myſteriis videtur aduerſari,

uerſari, ſi diuinam etiam potentiam complectantur.

34 Hæc ſignificatio mirificè quadrat in vocem, *elementa*. Ad Galat. 4. num. 3. *Cùm eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus ſeruientes*. Ad Hebr. 5. num. 12. *Cùm deberetis eſſe magiſtri propter tempus; rurſum indigetis, vt vos doceamini, quæ ſint elementa*, Ideſt, tyrocinia, & prima rudimenta.

Atque hanc expoſitionem exiſtimo probabiliorem, etiam illa, quam ſequuntur Græci, de dierum obſeruationibus, ritibúſque Iudaicis. Scio, hæc appellari ab Apoſtolo, *elementa mundi*, ad Galat. 4. num. 9. ſcio, Coloſſenſes etiam ad Iudaicas ſuperſtitiones incitari: ſed certè nũc agit de Philoſophis; & Gnoſtici, ſiue Epicuræi diſtinguendi ſunt à Iudaizantibus.

NVMERVS IX.

Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter.

35 CORPVS in Scriptura opponitur vmbris, & figuris: in hoc cap. num. 17. *Quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti*. Omnis ergo plenitudo Diuinitatis, ſeu plena Verbi Diuinitas dicitur in Chriſto inhabitare corporaliter, hoc eſt, non typicè, non vmbraticè, ſed reuera. Legimus Exod. 3. nu. 2. *Apparuit ei Dominus in flamma ignis de medio rubi*. Quem locum explanans Stephanus, Actuum 7. nu. 30. ait. [Apparuit illi Angelus in igne flammæ rubi.] Nempe Angelus ille perſonam Dei gerebat; & non verè, & corporaliter, ſed vmbraticè. Diuinitas in illo inhabitabat. Sic etiam Exod. 19. & 20. narratur, Deum tradidiſſe legem Moyſi. Et Actuum. 7. num. 38. ad Galat. 3. num. 19. ad Hebr. 2. num. 3. dicitur lata per Angelos, Dei perſonam ſuſtinentes.

Secundò plenitudo Diuinitatis inhabitat in Chriſto corporaliter, hoc eſt, non tantùm per effectum, aut operationem, vt in Iuſtis. 2. Cor. 6. nu. 16. [Vos enim eſtis Templum Dei viui, ſicut dicit Deus (Leuit. 26. num. 12.) quoniam inhabitabo in illis.] Per gratiam ſcilicet, charitatem, cæteráque chariſmata Spiritus Sancti per quæ ſpeciatim Deus inhabitat in Iuſtis. 36

At in Chriſto non ſolùm quaſi effectiuè per hæc dona, ſed corporaliter inhabitat tota ſubſtantia Diuinitatis, per vnionem hypoſtaticam; quia ex Verbo diuino, & humana natura componitur vnà ineffabilis ſubſtantia corporea: ſicut anima poteſt dici inhabitare corporaliter in homine, quia ita eſt vnita corpori, vt cum illo componat vnam corpoream naturam. Hoc exemplo explicant Cyril. OEcum. Theodoret. & Theophil. 37

Illud eſt apprimè obſeruandum. Habet vnio Deitatis cum humana natura duo inſigniter admiranda: alterum, quòd ipſa Deitas ſubſtantiale eſſe corporeum in Chriſto habet: alterum, quòd abſque vlla ſui mutatione habet. Propterea ergo dicitur inhabitare, vt omnis excludatur mutatio: neque enim immutatur inhabitans à domo, quam inhabitat; ſed additur *corporaliter*, vt excluſa extrinſeca denominatione, vnio illa corporea, & ſubſtantialis exprimatur. 38

Extat luculentum teſtimonium huius veritatis; Ioannis 1. num. 14. *Et verbum caro factum eſt*. Non potuit apertiùs explicari, corporeã naturam vnitam fuiſſe hypoſtaticè Verbo: vnionem eſſe ſubſtantialem, non extrinſecã. Ac, ne quis exiſtimaret, Verbum fuiſſe intrinſecè mutatum, continuò ſubiungit: *& habitauit in nobis*. Græcè *eſkenoſen*, hoc eſt, tanquam tabernaculo habitauit. Corpus enim humanum tabernaculum appellat 39

Paulus

Paulus 2. Cor.5. num.4. & Petrus 2. epiſt. cap.1. num.13. quo genere loquendi, immutabilitas Deitatis, in quam nulla cadere poteſt viciſſitudinis obumbratio, aptiſſimè denotatur. Cum hæc obſeruatio placuerit Chryſoſt. Theodor. Cyril. Hilar. Theophil. & OEcum. magnis videlicet auctoribus, non video, cur diſpliceat Maldonato.

NVMERVS X.

Et eſtis in illo repleti.

40 CHRYSOST. intelligit de eadem plenitudine Diuinitatis. Theophil. exclamat. [Papæ, quid dixit? Nihil, inquit, minus habetis, quàm ipſe. Vos etiam Diuinitate impleti eſtis: veruntamen in illo. Poſtquàm enim natura noſtra Deo copulata eſt, nos etiam diuinæ eius naturæ facti ſumus participes.] Sed in Chriſto plenitudo Diuinitatis inhabitat ſecundum ſubſtantiam; in Iuſtis autem, ſecundum participationem. Ioan.1. n.16. *De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiã pro gratia*, id eſt, omnem gratiarum cumulum, vt Iob.1. num.4. *Pellem pro pelle*, hoc eſt, omnes facultates ſuas, quæ tunc in pecoribus ſitæ erãt. *Darà toda ſu hazienda pieça por pieça: todas ſus alhajas vna por vna.* Lege Pined. tom.1. cap. 2. verſ.4. num.3. Prado Ezechi. 15. pag.171.

Qui eſt caput omnis principatus, & poteſtatis.

41 HIc eſt validiſſimus Apoſtoli mucro: eo ſæpe iugulat hæreticorum cauſam: hoc quaſi ariete arcem iam labefactatam iterum, atque iterum verberat. De Chriſti fonte hauſimus: imò hauſerunt ipſi Principatus, & Poteſtates. Tantùm abeſt, vt Angelis ſalutem acceptam referre debeamus. Facit expreſsè hic locus pro ea ſententia, quam cap.1. n.18. ſequuti ſumus, Chriſtum eſſe caput etiam Angelorum. Vide Valen. tom.4. diſp.1. quæſt.8. punc.3.

NVMERVS XI.

In quo & circumciſi eſtis circumciſione non manu facta in expoliatione corporis carnis, ſed in circumciſione Chriſti.

PROFLIGATA inani Philoſophia, tela iam obuertit in Iudaizantes, qui Coloſſenſes ad circumciſionem iam abolitam, Iudaicoſque ritus auertere moliebantur: & collatione facta inter Baptiſmum, & circumciſionem, demonſtrat, quam illa longo interuallo ſuperetur: eſt enim Baptiſmus ſpiritualis, & germana circumciſio, per legalem illam adumbrata. Theod [Non eſt carnalis circumciſio, ſed ſpiritualis; neque manu facta, ſed Diuina; neque exiguæ corporis particulæ ablatio, ſed ab omni corruptione, & interitu liberatio.] 42

Acriùs inuectus eſt Apoſtolus in eos, qui Philippenſes ſolicitabant ad Iudaiſmum, cap.3. num.2. *Videte canes* (id eſt, cauete eos, qui velut canes impudentiſſimi, ad ritus, quos euomuerant, relabuntur) *Videte malos operarios, videte conciſionem.* Pulchra annominatio: circumciſio exploſa iam, atque reiecta, ſi rurſus inuehatur, nihil aliud eſt, niſi carnis ſectio, ac ſæua conciſio: *Nos enim ſumus circumciſio, qui ſpiritu ſeruimus Deo.* Nimirùm hæc eſt vera, & germana circumciſio Chriſti. 43

Quin & illa ipſa Hebræorum circumciſio eò ſpectabat, vt cor ipſum 44

circumcideretur, omni vitiorum inanitate reſecta: quæ meritò vocatur ab Apoſtolo, ad Roman.2. nu.29. *Circumſio cordis in ſpiritu:* vt illa merè legalis, ad Epheſ.2. num.11. *Circumciſio in carne, manu facta.* Deut.10.n.16. *Circumcidite igitur præputium cordis veſtri*: & cap.30.num.6.*Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor ſeminis tui, vt diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo.* Hierem.4. numer.4. *Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium veſtrorum.* Eóſque acriter obiurgat Stephanus, quòd hanc ſpiritualem circumciſionem neglexiſſent, Actuum 7.n.51. *Dura ceruice, & incircumciſis cordibus, & auribus.*

NVMERVS XII.

Conſepulti ei in Baptiſmo.

45 LAVACRVM regenerationis, quod paulò antè, Chriſti circumciſionem vocauerat, nũc ſepulturam appellat. Nam ſicut ſpiritualis circumciſio non pelliculam ſolùm reſecat, ſed omnino expoliat *corpore peccatorum carnis* (vt legunt conſtantiſſimè Græci) ſic mors hæc, & ſepultura myſtica, hominem prorſus defunctum vetere vita planè denunciat.

46 Baptiſmus ergo ſimilitudinem gerit ſepulturæ Chriſti, quatenus, dum aquis immergimur, Chriſtum repræſentamus ſub terra conditum. Cyrillus Hieroſolymita. Catecheſi 2. myſtagogica, & Theophil. hîc, volunt etiam, per trinam ſubmerſionem, triduum illud, quo Chriſtus iacuit in ſepulchro, denotari; & quemadmodùm Chriſtus ſepultus, omnino fuit expers vitæ mortalis; ſic baptizatus non ſolùm moritur priſtinæ peccatorum vitæ, ſed tanquam iam ſepultus, ab ea longè debet abhorrere.

Vberiùs hoc explicat Apoſtolus ad Rom 6.num.2. *Qui enim mortui ſumus peccato, quomodò adhuc viuemus in illo?* A repugnantibus ducit argumentum: pugant enim inter ſe mors, & vita. Sed vnde probat, nos eſſe mortuos peccato? *An ignoratis, quia quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus?* hoc eſt, ſimiles effecti ſumus ipſi mortuo (vt exponit Toletus notatione 3.) & ſtatim expreſſit Apoſtolus, ſubiungens. *Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem. In mortem*, inquit, ſcilicet vt moriamur peccato, ſicut ille mortuus eſt vitæ temporali. 47

Extat illuſtre vaticinium huius myſterij apud. Iſai. cap.53.num.8.vbi eſt de fide, ad litteram ſermonem eſſe de Chriſto. *Propter ſcelus populi mei percuſſi eum.* Explicat continuò vberrimum huius paſſionis fructum: *& dabit impios pro ſepultura, & diuitem pro morte ſua.* Hebræa ſic redduntur ad verbum in Regia: *& dedit cum impijs ſepulturam eius*, ideſt, ſepultus eſt, vt impij vnà cum ipſo per batiſmum ſepelirentur: omníſque improbitas infra mortuos amandata nuſquam deinceps in terris appareret. Alteram verſiculi partem, *& diuitem pro morte ſua*, ſic vertit Forerius: *& diuitem in cruciatibus ipſius:* quia pater æternus reddidit Chriſtum per ſuos cruciatus, & mortem longè ditiſſimum. Has diuitias ſigillatim deinde exponit nu.10. 11. & 12. *ideo diſpertiam ei plurimos, & fortium diuidet ſpolia.* 48

In quo & reſurrexiſtis.

SIcut baptizatus immerſus in aquã repræſentat Chriſtum conditum in ſepulchro; ita emergens ex aqua eumdem exprimit reſurgentem. Itaque non ſolùm exuti eſtis vitiis in baptiſmo, ſed ibi etiam Chriſtum induiſtis: 49

ſtis : ad Roman.6.num.6. *Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus.* Explicat, in quo ſita ſit iſta reſurrectio. *Vt quomodò Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam Patris* (ideſt,vt vitam ageret glorioſam, qualis decet Filium Dei. Tolet. notation.4.) *ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*

50 In nouitate vitæ, inquit, quia in Baptiſmo exuitur homo vetus, & induitur nouus, ad Galat. 3. num.27. *Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Propterea ad Titum 3. num.5. vocatur *lauacrum regenerationis, & renouationis.* Chryſoſt. hom.9. in cap.6. ad Hebr. [Renouari, eſt nouum fieri:nouos quippe facere, lauacri eſt tantùm.] Vide ad Epheſ.4. num.23.

Per fidem operationis Dei, qui ſuſcitauit illum à mortuis.

EXponunt Adamus, & Salmeron, per fidem non otioſam,neque deſidem; ſed actuoſam, & efficacem; quæ ſcilicet eſt à Deo. Opinor, cupiditas reuincendi hæreticos, in hanc eos impulit explicationem, difficilem Hebraiſmo, contextu, & propriitate vocis *energias*: de qua cap.1.n.29.

51 Senſum aſſequutus eſt Theophilactus: [Credentes, inquit, quòd Deus poſſit à mortuis excitare:atque huius rei certum indicium habentes Chriſtum excitatum.] Sic ad Roman. 4. cùm plena manu laudauiſſet fidem Abrahæ, ſubiungit num. 24. *Quibus reputabitur credentibus in eum,qui ſuſcitauit Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum à mortuis.* Vide, cuius myſterij fidem præcipuè requirat Apoſtolus; & iure quidem optimo: nam eſt veluti compendiaria quædam ſumma, complectens Diuinitatis; & Humanitatis articulos: qui enim hæc credit, ſimul etiam credit, Chriſtum eſſe Filium Dei, verúmque hominem pro noſtra ſalute mortuum.

52 Illuſtrant maximè hunc locum verba quædam difficillima, quibus claudit Apoſtolus illud cap.4. ad Roman. *Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.* Cùm enim Chriſtus ſua morte non ſolùm ſatisfecerit pro peccatis, ſed promeruerit etiam omnem gratiarum, & chariſmatum cumulum, quibus iuſtificatio tota continetur:quod adeò certum eſt,vt nihil Chriſtus meruerit reſurgendo. Quid ſibi vult Apoſtolus,cùm affirmare videtur, per mortem, ſatisfactionem pro peccatis; per reſurrectionem verò, noſtram meruiſſe iuſtificationem?

53 Video, qualiter exponat Toletus Cardinalis notatione 25. in illud cap. 4. ad Roman. ſed profectò ſeries ipſa ſententiæ poſtulat, vt quemadmodùm fides in eo capite dicitur reputari ad iuſtitiam, quia eſt iuſtificationis initium, & fundamentum: ſic ad eamdem iuſtificationem verba Pauli accommodentur. Reſurrexit itaque Chriſtus propter iuſtificationem noſtram. hoc eſt, ad fulciendam, & corroborandam fidem,ſine qua iuſtificari non poſſumus. Reſurrexit, vt eius reſurrectio nobis eſſet argumentum efficaciſſimum ad concipiendam fidem,& ſpem; atque adeò ad iuſtificationem obtinendam. 1. Corinth. 15. num.17. *Si Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra.* 1. Petr. 1.num.3. *Regenerauit nos in ſpem viuam per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis.* Et num. 21. *Qui ſuſcitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides veſtra, & ſpes eſſet in Deo.*

54 Illa eſt etiam expedienda difficultas: cùm Chriſtus ſe ipſum ſuſcitauerit: *crucifixus enim eſt ex infirmitate, ſed viuit ex virtute Dei.* 2. Corinth.13.

num.4. *Soluite* (inquit) *templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud,* Ioan.2. num.9. *Poteſtatem habeo ponendi eam* (ſcilicet, animam) *& poteſtatem habeo iterum ſumendi eam,* Ioan.10.num.18. cur tam ſæpe in Scriptura dicitur ex mortuis à Patre ſuſcitatus? Actuum 2. num.24.cap.3.num.15.cap.4.n.10. cap.5. num.30.cap.10.num.4.cap.13. num.30. num.34. nu.37.cap.17.n.31. Ad Rom.4. num.24. cap.8. num.11. cap.10. num.9.1.Corint.15.num.15. 2.Cor.4.num.14. ad Galat.1.n.1. Reſpondeo breuiter: quia ſuſcitare mortuos, magnæ potentiæ eſt; & potentia in Scriptura attribuitur Patri,ideo per attributionem dicitur Chriſtum excitaſſe;licèt verè ipſe Chriſtus,quatenus Deus eſt, fuerit cauſa principalis ſuæ reſurrectionis. Chryſoſt.hom. 1. in cap.1. ad Galat. [Sic illum excitare dicitur, quemadmodùm & alia facere dicitur, quæ facit Filius.] Lege Sanctum Tho.1.p.q.39.art.8.

NVMERVS XIII.

Et vos cùm mortui eſſetis in delictis.

AD Epheſ. 2. num.1. iiſdem propè verbis. Et nu.5. *Cùm eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Chriſto.* Cur memoriam illius miſeri ſtatus, vnde Chriſti beneficio erepti ſunt, refricet Apoſtolus, expoſui, cap.1. num.21.

Et præputio carnis veſtræ.

55 EThnicis tanquã probroſum quiddam obiiciebant Iudæi, eos eſſe incircumciſos. Geneſ. 34. num. 14. *Nec dare ſororem noſtram homini incircumciſo.* 1. Regum.17. num.26. *Quis enim eſt hic Philiſtæus incircumciſus?* Et 1. Paralip. 10. num.4. Sed eſt luculentus Commentarius huius loci alter ad Epheſ.2. num.11. *Memores eſtote, quòd aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea, quæ dicitur circumciſio:* Quid autem debent meminiſſe? *Quia eratis illo in tempore ſine Chriſto, alienati de conuerſatione Iſräël, & hoſpites teſtamentorum* (id eſt, expertes pactorum Dei) *promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo.* In his tenebris iacuerant Coloſſenſes, quas præputij nomine Apoſtolus comprehendit.

Conuiuificauit cum illo.

ALta caligine demerſos perfudit Euangelij luce: incircumciſos corde, & omni vitiorum genere redundantes, ſpirituali circumciſione reſecuit: mortuos delictis ad nouam vitam per baptiſmum ſuſcitauit. Suprà,n.12. *in quo & reſurrexiſtis.*

Donans vobis omnia delicta.

AQua illa ſalutaris tingens corpus,animum eluit ſcelerum ſordibus. Græcè *chariſamenos:* quod verbum & ſignificat condonare, ſiue ignoſcere; & remiſſionem illam, ſeu condonationem, non eſſe noſtro merito, ſed ex gratuita Dei liberalitate profectam. Multis probant Salmer. tom.13.par.2.diſp.7.pag.116.& Tolet. ad Rom.5. notatione 21. Tota ergo vis argumenti, quo vtitur Apoſtolus,in hoc conſiſtit. Si per circumciſionem ſpiritualem,ideſt, per Chriſti baptiſmum, tam multa, tam admiranda, & planè diuina chariſmata recepiſtis: quænam dementia eſt,carnalem circumciſionem iam abolitam, ac proinde vmbraticam, & inanem, Iudaizantium fraudibus illectos conſectari? 56

NVME

NVMERVS XIV.

Delens, quod aduerſus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis.

17 CHirographum (vt ipſum nomẽ præſefert) eſt ſcheda manu propria exarata, vel certè ſubſcripta; qua ita quis ſe debitorem agnoſcit, vt ſi velit inficias ire, ſuo chirographo coarguatur. Vulgatus Lucæ 16. nu. 6. *Cautionem* appellauit, & num. 7. *litteras:* cùm vtrobique ſit eadem vóx Gręca, ſcilicet, *gramma.* Iſai. 58. num. 6. vbi nos legimus, *diſſolue colligationes impietatis*, expreſſiùs LXX. *diſſolue obligationes violentorum contractuum; & omnem ſcripturam iniquam conſcinde.* Sic Tobias dedit Gabelo ſub chirographo decem talenta argenti, Tob. 1. num. 17. quod chirographum apud ſe reſeruabat, cap. 4. num. 21. & cap. 5. num. 3. & ait filio, cap. 4. n. 22. *Recipias ab eo ſuprà memoratum pondus argenti, & reſtituas ei chirographum ſuum.* Quod ita factum, narratur cap. 9. num. 6. ſolétque eiuſmodi ſyngrapha ſtatim conſcindi ab eodem, qui ſcripſit.

58 Eſt igitur prima expoſitio, quam ſequuntur omnes ferè Patres. Denunciauit Deus Adamo decretum à ſe ſtatutum, & quaſi manu propria exaratum, Geneſ. cap. 2. num. 17. *In quocunque die comederis ex eo, morte morieris.* Adamus, atque adeò eius poſteritas, violato diuino præcepto, in huius decreti pœnam, ac proinde in æternum ſuppliciũ incurrerat. Oſtentabat Diabolus hoc chirographum contrarium nobis, ex eóque vrgebat genus humanum. Chriſtus verò miſeratus vicem noſtram, quidquid ex hoc chirographo poterat à nobis exigi, id ipſe dependit in Cruce: ſyngraphámque extortam è manibus creditoris, non obliterauit modò ſuo ſanguine, ſed clauis etiam dilacerauit, atque concerpſit; imò verò ipſas Tartareas poteſtates, quæ in nos, tanquam reos, & obnoxios, ex lege agebant decreti violati, omnino fudit, ac profligauit: déque illis triumphatis palàm, ſpoliíſque exutis, magnificum in ipſa Cruce trophæum erexit. Sic Chryſoſt. Anſelm. Primaſius, Theophil. OEcum. & tantorum interpretum auctoritas meruit huic expoſitioni fidem.

Altera eſt, Chriſtum in Cruce pendentem, Moſaycam legem, quod ad ceremonias, & præcepta legalia attinet, omnino abrogaſſe, & extinxiſſe: quæ iure optimo appellantur decreta, quia ex mero placito decernẽtis obligabant. Omnes Græci conſtantiſſimè legunt: *chirographontis dogmaſi*, ideſt, chirographum decretorum, vt 2. Corinth. 12. num. 7. Græcè, *ſtimulus carnis:* niſi malis ſupplerè Græcam præpoſitionem *en.* Vide Sixtum lib. 2. Bibliothecæ, verbo, Chirographum. 59

Multa faciunt pro hac explicatione. Primò ipſe contextus videtur eam exigere: hoc enim præcipuè agit Apoſtolus; abolitos iam eſſe Iudaicos ritus; delicta iam condonari, non per circumciſionem illam vmbraticam, ſed per veram, nempe per baptiſmum. Hoc ipſum infert poſtmodum, n. 16. *nemo ergo vos iudicet*, &c.

Secundò, chirographum erat ipſa lex, cuius ſeruandæ fidem, propoſito etiam ſupplicio, obſtrinxerãt Hebræi. Exod. 24. num. 3. *Omnia verba Domini, quæ loquutus eſt, faciemus.* Deuter. 27. num. 26. *Maledictus, qui non permanet in ſermonibus legis huius, nec eos opere perficit: & dicet omnis populus: amen.* Huic chirographo, quaſi propria manu ſubſcribebant per circumciſionem. Ad Galat. 5. num. 3. *Teſtificor omni homini circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ.* Agnoſce 60

chirographi vim, debitúmque ex illo contractum.

61 Tertiò, hoc chirographũ vim exercebat ſuam in decretis, ſiue dogmatis: continebat enim lex Moſayca præcepta legalia de iure Diuino indiſpenſabilia tredecim ſupra ſexcenta, vt probat Enriq. tom.1.lib.1.c.7.num.1. Oleaſter Geneſ. 3. Viegas Apocalypſ. 2.commentario 4.ſect.5.Propterea ait Apoſtolus ad Epheſ.2.num.15. *Legem mandatorum decretis euacuans.* Qui locus vel maximè præſentem illuſtrat Græcè, *en dogmaſi: in dogmatis:* ea enim abrogauit mandata, quæ in decretis, ſeu dogmatis cōſiſtebant: neque enim venit Chriſtus *ſoluere legem, ſed adimplere.* Matth.5. num.18. Perfecit ſcilicet legem: nã, quæ ceremoniis adumbrata erant, re ipſa exhibuit. Sic pictor rudia lineamenta delet, eo ipſo quòd imaginem abſoluit. Vide ad Hebr.10. num.1.

62 Quartò, valde hoc ipſum confirmant illa verba num.20. *Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elemẽtis huius mundi, quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis?* Vocat elementa mundi Iudaicos ritus, & ceremonias, vt ad Galat.4.num.3. *Si ergo ſoluti eſtis à lege mortis.* ad Rom.7.n.6. (quod ibi vocat mortificatos eſſe legi n.4.) *quid adhuc decernitis, perinde quaſi etiam num viueretis in mundo?* Græcè, *dogmatizeſtha.* Eraſmus vertit, *decretis tenemini.* Sic Interpretes OEcumenij, & Theophilacti. Regia, *dogmatizamini:* & vis conſequentiæ planè hoc requirit: quid adhuc infirma iſta, & egena elementa, vmbraticáque dogmata conſectamini? Et hunc eſſe Vulgati ſenſum, conſtat ex iis, quæ proximè ſequúntur. Quid decernitis in fraudem à Iudaizantibus inducti: *ne tetigeritis* (ſcilicet morticinum. Numer.19.n.11.) *neque guſtaueritis* (carnem ſuillam, aut leporinam, Deuter.14. num.7.) *neque contrectaueritis* (ſedem, aut lectum menſtruatæ. Leuit.15. num.26.) quæ ſunt Iudaica dogmata, iam prorſus antiquata. Lege Riberam ad Hebr. 9. à num.44. & Bellarm. tom.4. lib.2. de bonis Operibus cap.8.

Quintò, hoc chirographum erat contrarium nobis: nam coarguebat, reos eſſe ſupplicij, qui legem violaſſent, mortémque atrociſſimam tranſgreſſoribus intentabat: erat iugum ſeruitutis, ad Galat.5. num.1. iugum incomportabile, Actuum 15.n.10. Quomodo etiam irritaret potiùs, quàm rêſtingueret concupiſcentiam, doctè Barrad. tom.1. lib.1. cap.3. & Maldonat. Ioann.1. num.17. In hanc ſecundam expoſitionem magis inclino; quæ præponderatur rationum momentis, vt illa prior interpretum grauitate. 63

Et ipſum tulit de medio, affigens illud Cruci.

NOn facilè ſoleo è prophanis Ethnicorum moribus, Scripturæ intelligentiam corrogare. Sed ſuſpicor, hîc alludi ad veterem priſcorum conſuetudinem, de qua Turnebus lib.12.Aduerſariorum, cap.9. Alciatus lib.4. Parergon, cap.20. Briſſonius, lib.6.de Formulis, pag.570. Bona debitoris proſcribebantur, affixa publicè tabella in celeberrimo vrbis loco. Qui ſe pro amico vadem dabat, ſuarum fortunarum periculo tabellam refigebat. Cicero pro Quinctio, *libellos deijcit, &c.* Vbi Manutius, *proſcriptionis ſcilicet bonorum publicè propoſitos.* Seneca lib.4.de Beneficiis cap.12. [Spondeo pro iudicato, & ſuſpenſum amici bonis libellum deiicio: creditoribus eius me obligaturus: vt poſſim ſeruare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo.] 64

Chirographum ergo decreti refixit, 65 ac-

æ deiecit Chriſtus: nec ſolùm è medio ſuſtulit; verùm etiam in ipſa Cruce concerpſit; ſubiturus ipſe pœnas, ad quas violatores legis ex eo chirographo tenebantur: affixit illud Cruci, vt ad Rom. 6. num. 6. *Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati.*

66 Ad Galat. 3. num. 13. *Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: quia ſcriptum eſt: maledictus omnis, qui pendet in ligno: vt in Gẽtibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu.* Obſcura ſententia, ſed quæ illuſtrata magnam huic loco afferat lucem. Legis tranſgreſſoribus inflicta erat maledictio Deuter. 27. num. 26. Hanc maledictionem in ſe ſuſcepit Chriſtus, vt omnes ab ea liberaret. Nam qui ſuſcipit maledictum, quo non tenetur, iure liberat à maledicto eum, qui illo tenebatur. Nulla autem mors erat, propter quam lex maledictum inferret, niſi mors ligni, Deuter. 21. num. 23. Chriſtus ergo ſubiit illud maledictum, vt omnes ab obligatione legis ſolueret: vt maledictum non comprehenderet eos, qui talem legem violarent: vt ſoluta lege illa, Gentibus, & Iudæis, Abrahæ benedictio, & lex vitæ traderetur.

NVMERVS XV.

Et expolians Principatus, & Poteſtates.

67 Aptiſſimè connectunt hàc ſententiam cum ſuperiore Patres, qui primam illam expoſitionem ſequuntur: qui verò ſecundam, hærent in hac ſalebra. Quorſum iniecta mentio de victoria reportata à Chriſto, triumphóque acto de dæmonibus? neque enim tenebantur ſub eorum poteſtate, qui parebant legi Veteri, cùm illa vigebat. Sed meminerimus, Paulo eſſe propoſitum, extollere Chriſti dignitatem: ſalutem illi acceptam referre. Cùm ergo oſtendiſſet, in Cruce abolitam fuiſſe legem illam decretorum, obliteratum chirographum, iugum intolerabile à noſtris ceruicibus deiectum: non potuit tam egregiam occaſionem prætermittere huius etiam victoriæ commemorandæ: quam attigerat, cap. 1. num. 13. *Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum*: vbi oſtendi, quomodo expoliatus fuerit dæmon ea poſſeſſione, quam ſibi per tyrannidem occupauerat.

Traduxit confidenter.

PVblicæ ignominiæ expoſuit. *Los ſacò a la verguença.* Græcè, *edigmatiſen.* Auguſtin tom. 6. lib. 16. contra Fauſtum, c. 29. vertit *exemplauit*: nam *digma* propriè eſt exemplum, vt conſtat Iudæ num. 7. *Facta ſunt exemplum, ignis æterni pœnam ſuſtinentes.* Num. 25. num. 4. *Tolle cunctos Principes populi, & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis.* L X X. *paradigmatiſon*: ede exemplum in eis: oſtenta eos. Interpretes ſancti Ephrem, tom. 2 parænesi 33. pag. 158. & Chryſoſt. homil. 3. hîc, reddiderunt, *oſtentauit confidenter.* Quod ſanè triumphantium eſt. Ambroſ. lib. 2. de Pœnitentia, cap. 2. *oſtentui habuit*: vt Vulg. ad Hebr. 6. num. 6. *oſtentui habentes.* Græcè, *paradigmatizontas.* 68

Vno verbo: *traducere*, eſt tale ſupplicium publicè in aliquem edere, vt exemplo omnibus ſit: vt qui alteri malè cupit, ſimile imprecetur. Nahum 3. n. 6. *Ponam te in exemplum.* Numer. 5. n. 21. *Det te Dominus in maledictionem, exemplúmque. Para eſcarmiento.* 69

Hinc illuſtratur locus Matth. 1. num. 19. *Cùm eſſet iuſtus, & nollet eam traducere.* Auguſtin. Epiſt. 59. *exemplare*, ideſt, publico exemplo punire. At

At Sapient. 4. num. 20. *traducent illos ex aduerſo iniquitates ipſorum*, longè diuerſum verbum ſubeſt Græcè, *elenxi*, ideſt, coarguent, conuincent. Lege Riber.ad Hebr.11.num.4. & Salmer. Tom.14.diſput.12.in cap.5.ad Epheſ. pag.804.

Palàm triumphans illos in ſemetipſo.

70 ALludit ad veterem triumphantium morem: qui ad pompam, oſtentationémque deducebant debellatos hoſtes ante currum, manibus poſt terga reuinctis. Ouid.4.Triſtium Elegia 2.

Vincláq; captiua Reges ceruice ferentes,
Ante coronatos ire videtis equos.

Cic. in Piſon. *Quid vincti ante currum Duces? quid ſimulacra oppidorum?* Tantæ autem ignominiæ id erat, vt Cleopatra ſibi conſciuerit mortem, ne in triumphali Auguſti pompa duceretur. Horat.lib.1. Carminum Ode.37.

——inuidens,
Priuata deduci ſuperbo
Non humilis mulier triumpho.

71 Triumphalis ergo Chriſti currus fuit ipſa Crux. Sic eam vocat Ambroſ. in cap.23.Lucæ. Cyprian. præfatione de Card oper. Tertul.in Apolog.c.50. & noſter Gretſerus lib.1.cap.50. Origen.homil.8.in Ioſue legit, *triumphans illos in Cruce.* Græcè, *en auto.* Œcum. & Theophil. referunt ad Crucem: anteceſſerat enim *to ſtauro.* Chriſtus ergo fuit quaſi triumphans in ſumma Crucis parte: in ima trahitur diabolus catenis alligatus: & ad ſempiternum eius opprobrium oſtentatur quaſi in pompa.

72 Quod verò Vulg. reddit *in ſemetipſo*, vt ad Epheſ.2. num.16. *interficiens inimicitias in ſemetipſo* (vbi tamen Salmer. ait, verti etiam potuiſſe, in ipſa Cruce, Chryſoſtom. exponit *per ſemetipſum*, phraſi vſitata in ſacra Scriptura. Exempla congerit Riber. Oſee 1. num.18.

Vel in ſemetipſo triumphum de hoſtibus egit: quia non repellendo illos, aut ſe contrà inferendo, ſed ſuſtinendo, & telum quodammodo totum corpore excipiendo, vicit: ipſo illorum incurſu, atque impetu eoſdem contriuit: vt lapidem illum exprimeret, de quo ſcriptum eſt Matth. 21. n.44. *Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur:* & ſerpens inſidians calcaneo eius, eodem pede, quem mordebat, capite illiſus, atque compreſſus necaretur. Geneſ.3.num.15.

NVMERVS XVI.

Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu; aut in parte diei feſti, aut Neomeniæ, aut Sabbathorum.

VIs huius illationis egregiè 73
confirmat, chirographum illud dogmatum, legem Moſaycam eſſe, quæ in Cruce obliterata nullam iam obligationem inducit. Nemo igitur vos condemnet, velut tranſgreſſores, ſi delectum illum ciborum in lege præſcriptum non obſeruatis: ſi ex vaſe bibitis, quod non tegebat operculum. Num.19. num. 15. aut quod maculauerat morticinum. Leuit.11.num.32. ſi nullam rationem ducitis temporis ad eſum azymorum, & agni. Exod.12 num.18. ſi contemnitis nouilunia, & Sabbatha violatis. Vide ad Galat.4. num.9.

Et quidem cùm hos Iudaicos ritus 74
velut antiquatos explodat Apoſtolus, oleum, & operam perderem, ſi in eiſdem ſigillatim explicandis diutiùs immorarer. Qui curioſus harum obſeruantiarum perſcrutator eſſe volet (velle autem nemo debebit, niſi quantum-

tum neceſſe ſit ad ſacræ Scripturæ intelligentiam, leuiter attingere) abundè ei ſatisfaciet Ribera de templo lib. 5.cap.1.2.& 3. & ad Hebræ.9.à n.44. & Belarm.tom.1.lib.3.de Cultu Sanctorum cap.10. & omnino digna eſt, quæ legatur, docta Cardinalis Toleti diſputatio in Procemio cap.14. Epiſt. ad Rom.

NVMERVS XVII.

Quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti.

75 VMbra dupliciter ſumitur: primò, vt eſt pictura rudis, & inchoata. Vnde adumbrare, id eſt, delineare: & ſic opponitur imagini expreſſæ, & omnibus numeris abſolutæ. Ad Heb.10.num.1. [Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum.] Et cap.7.num.19.[Nihil enim ad perfectum adduxit lex.]

76 Secundò, cùm corpus opacum obiicitur luminoſo, obiectu, interpoſitúque illius efficitur vmbra; & de hac vmbra nunc intelligendus eſt Apoſtolus. Corpus enim, quod obiiciebatur lumini Diuinæ mentis, erat Chriſtus, eiúſque myſteria; & hoc corpus luce perfuſum, efficiebat illas vmbras legalium ceremoniarum.

77 Vbi primò nota: vmbram nihil prorſus eſſe, ſed meram priuationem lucis: ac proinde vmbraticam ſimilitudinem corporis. Et ex hoc rectè colligit Belarmin. tom.3. lib.2. de Effectu ſacramentorum, c.14. nullam ex eis ceremoniis legalibus iuſtificaſſe ex opere operato. Deinde, iſtæ vmbræ erant antecedentes, effectæ nimirùm à myſterio Chriſti ponè ſequente: propterea dicũtur, *futurorum*. Præterea erant certiſſima indicia Chriſti venturi: nullum enim corporis ſignum certius vmbra. Erant etiam obſcura quædam, & vixdum primis lineamentis adumbrata, non perſpicua, non expreſſa Chriſti ſignificatio: vt enim vmbræ corpus, ſic legales ceremoniæ obſcurè Chriſtum repræſentabant.

Denique accedente corpore, ceſſat vmbra. Vnde acutè concludit hîc Theophil. *Quid opus eſt tenere vmbram, præſente corpore?*

NVMERVS XVIII.

Nemo vos ſeducat.

GRæcè, *catabrabeueto*: palmam interuertat, præmium intercipiat: brauio vos defraudet. 78
Sic explicant Græci, Theodoret. OEcum. & Theophil. Curritis bene, palmam habetis proximam, ac penè iam manu contingitis: cauete, ne ſeductores iſti vos à veræ religionis curſu ad falſam ſuperſtitionem, inanémque detorqueant: atque adeò palmam è manibus eripiant.

Volens in humilitate, & religione Angelorum.

LOcus obſcurus; & niſi facem præferat notitia antiquitatis, prorſus inexplicabilis: cui tenebras etiam addit oratio ipſa manca, & penè ſuſpenſa: vt aliquid ſupplendum neceſſariò ſit. 79

Duplex expoſitio. Prima, refelli hîc errorem Simonis, de quo Epiphan. hæreſi 21. Aſſerebat ille, Deum inacceſſibilem eſſe: neminem tam excellens numen placare poſſe; nimis eſſe credulos, qui ſibi perſuaderent, Dei Filium vilem hanc, abiectámque naturam induiſſe: Chriſtum purum fuiſſe hominem; Angelis proinde mediatoribus, & internuntiis nobis opus eſſe. Sic ergo explicat Theophil. Volens

lens vos fraudare per humilitatem apparentem, affirmans,indignum eſſe maieſtate, & amplitudine Vnigeniti, quòd per eum adducamur ad Patrem; eſſéque beneficium lõgè maius,quàm vt humanæ tenuitati conueniat: Angelos propterea nobis colendos eſſe. Conſentanea Chryſoſt. Theodor. & OEcum. Lege Belarm. lib. 1. de Sanctorum beatitudine, cap. 20.

80 . Altera expoſitio eſt Baronij,tom. 1. anno Chriſti 60. qui exiſtimat, his verbis refutari Cherinti dogma, qui, auctore Tertulliano lib. de Præſcriptionibus,c.48.& Pamelio ibi n.312. adeò humiliter, & abiectè ſentiebat de Chriſto, vt non modò ab eo Diuinitatem auferret,ſed & Angelos longè excellentiores illo confirmaret. Exponit itaque Baron. Volens placere *in humilitate*,ſcilicet Chriſti, ob ſcandalum crucis eum humilem reddens, *& Angelorum cultu*, cùm illos naturæ opifices eſſe iactaret. Eumdem errorem attribuit etiam Simoni Epiphan. ſuprà,& Irenæus, lib. 1. cap. 20.

81 Probare minimè poſſum hanc explicationem. Nam & inuſitatè ſupplet illum gignendi caſum, nempe *Chriſti*; ſignatè expreſſo oppoſito,ſcilicet *Angelorum*: & (quod caput eſt) non animaduertit vir erudiſſimus, Græcam vocem nullo modo ſignificare abiectionem, aut vilitatem; ſed potiùs ipſam humilitatis virtutem,fictam hîc quidem, & adumbratam, vt notarunt Græci. Non enim eſt vox *tapinoſis*,abiectio, vilitas; quo nihil frequentius in Scriptura. Geneſ. 29. num. 32. Deutero. 26. num. 7. Iudith. 6. num. 14. Pſalm. 24. num. 18. Pſalm. 89. num. 3. Pſalm. 135. num. 23. Eccleſiaſt. 2. num. 4. 1. Machab. 3. num. 51. Lucæ 1. num. 48. Actu. 8. num. 33. ad Philip. 3. num. 21. Iacob. 1. nu. 10. Sed Subeſt *tapinophroſyne*: quæ propriè eſt animi ſubmiſſio, vt euidenter conſtat, vbicunque vſurpatur hæc vox: in hac Epiſtola, cap. 3. num. 12. Actu. 20. num. 19. ad Philip. 2. num. 3. ad Epheſ. 4. num. 2. 1. Petr. 5. num. 5. Etſi verò originalis vox apertè reiicit Baronij expoſitionẽ; non diffiteor, Paulum in hac Epiſtola, Cherinti peruerſum dogma refellere voluiſſe.

Quæ non vidit ambulans.

INſolens locutio Latinis auribus; 82
expreſſa tamen è Græco: vbi *embateuon*, eſt fatuosè incedens, ingrediens in ea, quæ non vidit: ægri capitis ſomnia fundens: quod Theodoretus, lib. 2. Hæreticarum Fabul. cap. 4. ſcripſit de eodem Cherintho. [Confinxit etiam quaſdam reuelationes, tanquam ipſe eas eſſet contemplatus.]

Fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ.

ID eſt, inaniter tumens ea ſcientia rerum cæleſtium, quam ſibi ſomniauit, mente carnaliter affecta; quæ nõ eſt inutilis modò, ſed etiam noxia. Sic Matth. 1 L. num. 9. ex Iſai. 29. n. 13. iuxta LXX. *Sine cauſa autem colunt me.* Id eſt, fruſtrà, & ſine fructu.

NVMERVS XIX.

Et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus, & coniunctiones ſubminiſtratum, & conſtructum creſcit in augmentum Dei.

QVomodò Chriſtus ſit caput 83
Eccleſiæ, explicui cap. 1. n. 18. Tantùm ſit Commentarij vice locus ille ad Epheſ. 4. n. 16. *Creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput Chriſtus: ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, &c.* Vt enim cerebrum non poteſt influere ſpiritus vitales, ſenſum,

ſenſum, & motum impartientes, niſi membra ſint colligata per neruorum commiſſuras; ita neque Chriſtus influit in membra ab Eccleſiæ corpore præciſa; neque ipſa, ſibi inuicem niſi ſint vnita, influxum participatum à capite, vllo modo ſubminiſtrare poterunt.

NVMER. XX. & XXI.

EXpoſui iam num. 14. §. Quartò valde.

NVMERVS XXII.

Quæ ſunt omnia in interitum ipſo vſu.

84 EXplicant Hieronym. to. 3. epiſt. 151. ad Algaſiam, q. 10. Chryſoſt. Theod. OEcum. & Theoph. Eſculenta, & poculenta, neque per ſe prodeſſe poſſunt animæ, neque obeſſe; ipſo enim vſu corrumpuntur, & defluunt. Fauet huic expoſitioni vox Græca *phthorà:* quæ propriè eſt corruptio: & ſic redditur à Vulgato ad Roman. 8. nu. 21. & 1. Corinth. 15. num. 42. ad Gal. 6. num. 8. & 2. Petr. 1. num. 4. & cap. 2. n. 19. Fauet idem argumentum vſurpatum à Chriſto, Matth. 15. num. 11. & num. 17. *Non intelligitis, quia omne id, quod in os intrat, in ventrem vadit, & in ſeceſſum emittitur?*

Auguſt. tom. 2. epiſt. 59. quæſt. 7. Anſelm. Caietan. & Salmer. ſic exponunt. Legalia iſta iam abolita tantùm abeſt, vt ſalutem afferant, vt ſint etiam exitioſa, atque mortifera vtentibus. Hæc explicatio mihi videtur probabilior. Primò, quia non de cibis dumtaxat lege vetitis ſermo erat: *quæ omnia*, inquit, ſcilicet, *dogmata*, ſiue *elementa:* quare locus Matth. 15. non eſt ad rem.

Secundò, vox *interitus*, qua vſus eſt Vulgatus, retinetur in ſuo rigore. 85
Inuſitatè enim dicitur alimentum vergere in interitum: cùm tamen frequentiſſimè in Scriptura vſurpetur pro morte, ſiue animi, ſiue corporis. Tertiò, vox ipſa Græca tranſlatè ſignificat perniciem animæ 1. Petri 2. n. 12. *In captionem, & in perniciem* (Græcè, *phthoran*) *in his, quæ ignorant, blaſphemantes in corruptione ſua peribunt*. Græcè, *corrumpentur:* verbo ex eadem voce ducto. Quartò, *ipſo vſu*, Græcè, *apochreſi*, id eſt, *abuſu*. Nullus enim legitimus vſus eſſe poterat eorum, quæ iam erant abrogata. Quintò denique, faciliùs ſic connectuntur, quæ proximè ſubdit.

Secundùm præcepta, & doctrinas hominum.

ABuſus ille nimirum ab hominibus inuectus eſt. Atqui lex ipſa Vetus lata eſt à Deo. Fateor: ſed reſpondet Chryſoſtom. hom. 7. [Ea iam deinceps humana doctrina eſt, elapſo videlicet temporis ſui præſcripto.] Fuere quidem olim illa decreta diuina; at ſi iam antiquata, rurſus in vſum reuocentur, humana ſunt, & commentitia dogmata, ipſo abuſu perniciem afferentia. 86

Sic appellat Iſaias, cap. 29. nu. 13. iuxta LXX. imò & Chriſtus Matth. 15. num 9. extortas illas, & violentas legis interpretationes, quas Phariſæi pro ipſa lege rudibus obtrudebant: *docentes doctrinas, & mandata hominum.* Illuſtrant etiam eximiè præſentem locum verba illa ad Titum 1. num. 13. 87

Increpa illos durè, vt ſani ſint in fide, & non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum.

NVMERVS XXIII.

Quæ ſunt rationem quidem habentia ſapientiæ.

88 ID eſt, ſpeciem, & imaginem: vt ad Rom.2. num.20. *habentem formam ſcientiæ.* 2. Timo.3. num.5. *Habentes ſpeciem quidem pietatis.* Sed in his duobus locis ſubeſt *morphoſis*, id eſt, forma; hîc verò *logos:* quæ vox neſcio, an vſpiam aliàs vſurpetur in hac ſignificatione. Interpres Chryſoſtomi, & Eraſmus propriam retinentes, reddiderunt. *Quæ verbo tenus ſapientiam prætexunt, reuera ab ea abſunt quàm longiſſimè.* Senſus eodem recidit. Nam qui has obſeruationes tradit, videtur ille quidem pius, & moderatus, corpúſque ſuum aſpernari: vt Hier. Chryſoſt. & Theophilactus annotarunt.

In ſuperſtitione.

89 GRæcè, *en ethelothreſkia.* Hierony. in illa epiſt.151.q.10. interpretatur, in falſa religione. Verè id quidem: ſed ſi vis verbi perpendatur, propriè ſonat fictitius cultus, ſponte conficta religio, ſuperſtitio voluntaria: quæ enim ſubobſcurè dixerat Apoſtolus, n.18. *Volens in Religione* Græcè, *thelon en threſkia*; eleganter nunc expreſſit vnica voce ex illis duabus compoſita: quæ ſignificat, eos pro libito, ſine vlla ratione, ſed ex ſuo cerebro, commentitium illum cultum Angelorum confinxiſſe, ritúſque Iudaicos iam abolitos rurſus reuocaſſe.

Et humilitate.

EAdem eſt vox, quæ num.18. ac proinde eodem modo componenda cum verbo, *thelo.* Vt ſicut religio eſt fictitia, ſic etiam humilitas ſit falſa, & adumbrata.

Et non ad parcendum corpori.

GRæcè, *Ke aphidia ſomatos.* Hieron. ſuprà ingenuè fatetur, ſe 90
non agnoſcere vocem Latinam, quæ ex æquo reſpondeat Græcæ. Auguſt. in illa epiſt.50. quæſt.7. explicat, *in vexatione corporis.* Interpres Chryſoſt. *In læſione.* Gagneius. *In auſtera maceratione, in immanitate miſerendi neſcia.* Ad verbum (niſi barbara eſſet vox) *in imparcentia corporis.* Quod luculenta periphraſi illuſtrauit Vulgatus.

Attingit verò Apoſtolus tria præ- 91
cipua capita, quibus impoſtores imaginem ſapientiæ præſeferentes, fucum imperitis faciebant. Nempe fictitio Angelorum cultu, adumbrata humilitatis ſpecie, ſeueriore quadam morum diſciplina, corporíſque afflictatione, ex Iudaica ciborum abſtinentia profecta. Tales erant tres illæ Quadrageſimæ, quibus ſe Montaniſtæ macerabant, vt refert Hierony. epiſt.54. & Baron tom.2. anno Chriſti 173. qui eruditè probat anno Chriſti 201. Tertullianum auſterioris diſciplinæ, arctioríſque vitæ cultu ſuperbiētem ab Eccleſia ad Montanum defeciſſe; & in Catholicos, tanquam in Pſychicos procaciùs inſultaſſe.

Non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.

ID eſt, non nutriendo carnem ad ſa- 92
tietatem vſque, denegato ſibi, ſubtractóque ſubſidio, ad explendam famem neceſſario; tenuiſſimo victu, cultúque intra modū parciſſimè vtentes: atque adeò miſerè ſe ipſos afflictantes ſine fructu. Honor enim in Scriptura eſt ſubminiſtratio earum rerum, quæ ad victum, & cultum corporis requiruntur. Sic expoſuit Chriſtus Matth.15.n.3. & Marci 7.nu.12. præceptum de parētibus honorandis.

& 1.

& 1. Corinth. 12. num. 23. honor accipitur pro indumento, pro alimento verò 1. Timoth. 5. num. 17. Nomenclaturæ cauſam breuiter hic attigit OEcumen. [Deus enim honorando hominem, ſuis formauit manibus, & cibos largitus eſt: hi verò non vtuntur, tanquam munere, cibis datis ad alimentum carnis, ſed tanquam fugiendis, ac nociuis.]

CAPVT III.

FErent tolerabiliùs breuitatem, quam in his commentariis tantopere affectamus, duo hæc poſteriora capita: quæ cùm ad formandos mores, & ſalutem impartiendam referantur, longè ſunt faciliora prioribus. Perſpicua igitur ne attingemus quidem; cætera ſtrictim delibabimus: dabimus tamen operam, vt in ipſa breuitate, & perſpicuitatis, & plenitudinis ratio habeatur.

NVMERVS I.

Si conſurrexiſtis.

1 ID eſt, *quandoquidem*. Nõ enim dubitantis eſt, ſed aſſeuerantis, & inferentis. Cap. 2. num. 12. *In quo & reſurrexiſtis.*

Quæ ſurſum ſunt, quærite.

SOlet Apoſtolus poſtquàm confirmauit fidem, mores inſtruere. Probat eruditè Salmeron; tom. 13. diſp. 5. Caput autem ad rectè vitam inſtituendam in primis eſt, fluxis, & perituris bonis pro nihilo habitis, ad cæleſtia illa in omnem æternitatem duratura, totis viribus aſpirare. Hoc ſcilicet eſt, theſaurizare nobis theſauros in cælo: vt vbi theſaurus noſter eſt, ibi & cor noſtrum ſit. Matth. 6. num. 20.

Vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens.

CHriſti aſcenſio, noſtra prouectio eſt: & quò præceſſit gloria capitis, eò ſpes vocatur & corporis. [Leo ſerm. 1. de Aſcenſione. *Deus enim, qui diues eſt in miſericordia, conuiuificauit nos in Chriſto, & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cæleſtibus*: ad Epheſ. 2. num. 5. 2

Vter locus fuerit apud Veteres honoratior, dextrane, an ſiniſtra, adhuc ſub iudice lis eſt. Certant enim inter ſe Auctores grauiſſimi, Baron. tom. 2. anno Chriſti 213. Tiraquellus, præfatione de Primigeniis, num. 13. Nebriſſenſis in 3. Quinquagena cap. 39. Goropius Beca. lib. 3. Hieroglyphicorum, ſub finem: Turnebus, lib. 14. Aduerſariorum, cap. 24. Alexand. ab Alexand. lib. 2. Genialium dierum, cap. 19.

Certè Chriſtus honoratiſſimum locum obtinet, & Patris throno proximiorem. Thronus ille Deitatis, verè Regius, atque adeò Diuinus, extra omnem comparationem eſt: imò ab eo redundat honos in cæteros, vt quò propiores illi fuerint, eò ſint ampliores: quare nihil eſt, cur ambigatur, an Chriſtus præſtantiorem, quàm Pater, ſedem obtineat. Ad Epheſ. 1. num. 20. *Conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſupra omnem Principatum, & poteſtatem*. Ad Hebr. 1. numer. 13. *Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: ſede à dextris meis?* Explicant hoc accuratè, atque copioſè, Maldonat. Marci 16. num. 19. Bellarmin. tom. 1. lib. 3. de Incarnatione, cap. 15. Suar. tom. 2. diſputat. 51. ſect. 3. Rib. ad Hebr. 1. num. 18. 3

NVMERVS II.

Quæ ſurſum ſunt, ſapite.

4 REctè obſeruauit Adamus in illa verba ad Rom. 8. num. 5. *Qui enim ſecundum carnem ſunt, quæ carnis ſunt, ſapiunt: qui verò ſecundum ſpiritum ſunt, quæ ſunt ſpiritus, ſentiunt*; verbum *phroneo*, non ad intelligentiam modò referri, ſed multò etiam magis ad affectum. Itaque ſapere ea, quæ carnis ſunt, eſt curare dumtaxat ea, quæ caro appetit, indulgere genio; mente, & affectu carnis legibus obedire. Matth. 16. num. 23. *Non ſapis ea, quæ Dei ſunt, ſed ea, quæ hominum.* Ad Philipp. 3. num. 19. *Qui terrena ſapiunt.* Vide Tolet. ad Rom. 8. notatione 15.

NVMERVS III.

Mortui enim eſtis.

5 SCilicet, rebus inferioribus: (inquit Theophilactus) poſthac eas quærere non debetis. Deinde vita veſtra in ſupernis eſt: quare & ſuperna curate.] Erant quidem priùs mortui in delictis, cap. 2. numer. 13. ſed conuiuificati ſunt per Baptiſmũ. Rurſus in Baptiſmo Chriſto conſepulti, & cum illo reſurgentes, omnino ſunt extincti peccato, viuunt autem Deo.

Et vita veſtra abſcondita eſt, &c.

6 LAtet hæc vita mortalium oculos. Ad Epheſ. 1. num. 13. *Signati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ.* Verè iuſti per gratiã ſunt filij Dei, conſortes Diuinæ naturæ: verè habent ius ad vitam immortalem: ſed hæc vita nunc eſt quaſi clauſa, & obſignata ſigillis: non cadit ſub aſpectum. 1. Ioan. 3. num. 2. *Nunc Filij Dei ſumus: & nondum apparuit, quid erimus.* Ad Epheſ. 4. n. 30. *Signati eſtis in diem redemptionis*, ſcilicet, Iudicij vniuerſalis. Lucæ 21. num. 28. *Leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra.*

Sic ad Rom. 8. num. 23. *Nos ipſi primitias ſpiritus habentes, & ipſi intra nos gemimus, adoptionem Filiorum Dei expectantes.* Videtur Apoſtolus quaſi pugnantia loqui. Si adoptio Filiorum Dei gratia iuſtificante continetur: qui eam copioſiſſimè recepit, quomodo adhuc expectat adoptionem? Sed agit de adoptione conſummata, glorificato etiam corpore. Tunc enim filij adoptiui quaſi edentur in hanc lucem: tunc incurret eorum dignitas in omnium oculos: tunc eximius ille ſplendor, vel ab inuitis extorquebit eam confeſſionem Sapient. 5. num. 5. *Ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei.* Sic ſe explicat Apoſtolus, continuò ſubiungens: *Redemptionem corporis noſtri:* & in eodem capite, num. 19. *Nam expectatio creaturæ, reuelationem Filiorum Dei expectat.* 7

NVMERVS IV.

Chriſtus vita veſtra.

ET quia contulit vitam gratiæ, & quia iuſtos ſuſcitabit ad gloriam. Ioan. 11. numero 25. *Ego ſum reſurrectio, & vita.*

NVMERVS V.

Mortificate ergo.

AFfirmauerat num. 3. eos eſſe 8
planè mortuos: quid verò magis alienum præcipi mortuo poteſt, quàm ſe rurſus mortificare? Reſpondent Chryſ. & Theophil.

Prior

Prior illa mors, Baptiſmatis erat donum; quæ peccata anteà commiſſa prorſus extinguebat: hæc verò mortificatio noſtræ eſt voluntatis; quæ fibras vitiorum quotidie germinantes, accuratè reſecat, & extirpat. Cyrill. lib. 11. de Adoratione, fusè proſequitur hanc doctrinam, explicans præceptum illud iniunctum Leuitis. Num. 8. num. 7. *Radant omnes pilos carnis ſuæ.*

Membra veſtra.

9 AD Rom. 7. num. 5. *Cùm enim eſſemus in carne, paſſiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris.* Proptereà etiam ad Rom. 6. num. 6. dicitur *crucifixus vetus homo noſter, vt deſtruatur corpus peccati:* omnia enim peccata, quæ hic ſigillatim enumerat Apoſtolus, ſimul conflata, quaſi quædam membra, vnum veluti corpus efficiunt peccati: hæc membra ſunt aſſiduè mortificanda: hic vetus homo crucifigendus: hoc peccati corpus deſtruendum.

Et auaritiam, quæ eſt ſimulachrorum ſeruitus.

10 GRæcè ſubeſt vox *pleonexia*, quam Adamus in cap. 4. ad Epheſ. & Prad. Ezechiel. 16. pag. 194. Salmer. ad Epheſ. 5. diſput. 12. ſequuti Hieronymum, ſignificare dicunt cupiditatem potiundæ voluptatis. Pineda tom. 2. in Iob, cap. 31. verſ. 11. refert ad adulterium. Videat, qui volet, quibus illi ducantur coniecturis.

11 Mihi certum eſt, egregiè à Vulgato expreſſam nominis vim. Nam verbum ipſum *pleonecteo*, 2. Cor. 7. n. 2. *Neminem circumuenimus*, propriè ſignificat, *neminem auarè fraudauimus*, vt explicauit ibi Regia: & cap. 12. n. 17. *Numquid circumueni vos?* Regia, *expilaui:* quæ loca referre ad libidinem, alieniſſimum eſt. Vulgatus eamdem vocem, Sap. 10. numer. 11. appoſitè expreſſit nomine fraudis: *in fraude circumuenientium illum affuit illi:* quia vt doctè aduertit Perer. Tom. 4. in Geneſ. c. 28. n. 16. ex auaritia prodibant fraudes, quas Laban genero ſtruebat, cùm toties illum debita mercede fraudabat. Habac. 2. n. 9. *Væ qui congregat auaritiam malam.* LXX. *pleonecton:* & Ezechiel. 22. n. 27. *Auarè ad ſectanda lucra.* LXX. *opos pleonexia pleonectoſi.* Nomen etiã *pleonectès*, 12
ſpectat ad fraudem. 1. Cor 5. num. 10. *aut auaris, aut rapacibus.* c. 6. num. 10. *neque fures, neque auari.* Vtrobique vides auaritiam cum furto, & rapina copulari: ſicut & *pleonexia*, Marci 7. n. 22. *furta, auaritia:* & Luc. 12. numer. 15. *Cauete ab omni auaritia:* vbi ex contextu eſt euidens, ſermonem eſſe de habendi cupiditate. De eadem ergo intelligendus eſt hic locus, & ſignatè de illa auaritia, quæ cum fraudibus eſt coniuncta.

Talis nimirum auaritia eſt ſimulachrorum ſeruitus. Græcè, *idololatria.* 13
Ad Epheſ. 5. num. 5. *Aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus.* Vbi legitur Græcè, *qui eſt idololatra.* Auguſt. certè lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 21. Deam pecuniam à Veteribus cultã fuiſſe, ſcribit. Quamuis Iuuenalis Satyr. 1. neget, Romanos illi templa erexiſſe.

Etſi funeſta pecunia templo
Nondum habitas, nullas nummorum
ereximus aras.

Vt enim Idolorum cultor, ſimulachro argẽti, vel auri tribuit honorem, 14
Deo debitum; ita auarus colit pecuniam, quam vero Deo præfert: in ea omnes ſuas ſpes fixas, ac locatas habet. Quod facetè proſequutus eſt Mænander his carminibus apud Strobæũ ſer. 89. *Epicarmus quidem Deos eſſe dicit ventos, ſolem, terram, aquam, ignem, ſtellas. Egò autẽ vtiles eſſe Deos arbitror argentum noſtrum, & aurum: nam illos ſi collocaueris in domum, pete, quidquid voles,*

aſſequeris

aſſequeris omnia : ſic enim vel ipſos Deos habebis miniſtros. Conſonat id Eccleſiaſt.10.n.19. *Pecuniæ obediunt omnia.* Hæc erat inanis illa, & ſtolida confidentia Ephraim, cùm temerè iactabat, Oſee 12.num.8. *Diues effectus ſum : inueni Idolum mihi : omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem*, ideſt, nullius indigeo : alij alia Idola colant, ego optimum Deum penes me habeo : in ſplendorem diuitiarum, quas meo labore acquiſiui, incurret quoduis flagitium, quod admiſero. Fortè de hoc Idolo dicebat Dauid Pſalm.138.num. vltim. *& vide, ſi via iniquitatis in me eſt.* Hebraicè, *via Idoli*, vt notat ibi Hieron. ideſt, explora, num ſectet Idolum diuitiarum.

15 Eſt inſignis locus Eccleſ.31.num.7. *Lignum offenſionis eſt aurum ſacrificantium.* Lucem afferunt Græci codices, dum legunt, *ſacrificantibus eis*, nempe, *ipſi auro*. At enim quid ſacrificant auari? Reſpondent Chryſoſt. & Theophil. in cap 5. ad Epheſ. [Non mactant quidem vitulos, aut oues: at libant humanum ſanguinem, hoc eſt, ſudorem pauperum, quos defraudant.] Porrò lignum offenſionis, idem eſt, ac petra ſcandali: nam vbi potuiſſent ſedere, & paululum conquieſcere feſſi de via, ibi auri ſplendore perſtricti, offendunt & incurrunt. Quod ibidem explicatur num.6. *Multi dati ſunt in auri caſus, & facta eſt in ſpecie ipſius perditio illorum.* Nam, vt ſapienter ait Auguſt. lib.11. de Ciuitate, cap.25. [Peruerſi frui volunt nummo; vti autem Deo.]

16 In hanc ſententiam verba illa Iobi, c.31.num.26. *Si vidi ſolem, cùm fulgeret,* illuſtrat noua, & ſingulari expoſitione, cum tota ſerie contextus mirificè congruente, Pined. tom. 2. pag.641. Ego, quia fui longior, claudam notationem hanc præclaris Hieron. verbis, tom.8. ad illud Pſalm.83. *Non erit in te Deus recens.* [Cui Deus venter eſt, Deus ei recens eſt. Quotcumque vitia habemus, quotcumque peccata, tot recentes habemus Deos. Iratus ſum, ira mihi Deus eſt. Vidi mulierem, & concupiui, libido mihi Deus eſt: vnuſquiſque enim, quod cupit, & veneratur, hoc illi Deus eſt. Auarus aurum Deum habet.] Quem autem ſenſum Theologicum habeat hæc Hieron. ſententia, copioſè explicat Valentia. tom.2. diſput.1. quæſt.1. puncto 6.

NVMERVS VI.

Propter quæ venit ira Dei ſuper filios incredulitatis.

AD Epheſ.5. num.6. *Propter* 17
hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Vtrobique *erchetai* præſentis temporis : quod conſuetudinem denotat : quam expreſſit Vatabl. & interpres OEcumen. cap. 9. *Ob quæ venire ſolet ira Dei in filios contumaces.*

Vox *apithia* redditur à Vulgato *diffidentia* ad Epheſ.2.n.2. Vbi Regia. *Inſuaſibilitas : incredulitas,* ad Roman.11. n.30. ad Hebr.4.n.6. & 11. Interpres Theophilacti vertit hîc. *Super filios ino-*
bedientiæ, & imperſuaſibilitatis. Cadunt 18
omnia optimè in vocis vim : quæ non minùs ſpectat ad ſignificandam affectus contumaciam, quàm obſtinationem mentis. Ad Rom.2.num.8 *Qui non acquieſcunt veritati.* Græcè, *apithusi*. Cap.10. n.21. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.* Ad Tit.1. n.16. *Cùm ſint abominati, & incredibiles.* Græcè, *apithis*. 2.Timoth.3. nu.2. *Parentibus non obedientes,* ſubeſt eadem vox. Vt ad Rom. 1.num.30. vbi manifeſtum eſt, referri ad inobedientiæ peruicaciam. Vide Riber. ad Hebr.4. num.14. Salmer. ad Epheſ.5. diſputat.12. pag.803. Tol. ad Roman.11. annotatione 23.

NVMERVS IX.

Expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes nouum.

19 HAbentur Græcè participia illa præteriti temporis, de quibus multa, cap. 1. nu 4. quare totus hic locus ita verti poſſet. *Quandoquidem exuiſtis veterem hominē cum actibus ſuis, & induiſtis nouum.* Vt ſic contineatur præcipuum veluti pondus huius hortationis: ne ſcilicet ad ea quæ iam abiecerant, turpiter relabantur: néve rurſus obſcurent ſplendorem gratiæ, quo iam fuerant diuinitus illuſtrati.

20 Ad Epheſ. 4. nu. 22. hortatur item Apoſtolus, deponere veterem hominem, & induere nouum, qui ſecūdum Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate veritatis. Pro vtriuſq; loci intelligentia obſerua: ſolere Paulum in vnoquoque noſtrū diſtinguere duos homines, nouum, & veterem: non quòd duæ ſint ſubſtantiæ, ſed ratione diuerſorū ſtatuum. Propriè ſiquidem vetus homo eſt Adam; nouus autem, Chriſtus. Tunc ergo dicimur exuere veterem hominem, cùm non cernitur ampliùs in noſtris actionibus ſimilitudo peccantis Adami: tunc induimus nouum, cum Chriſtum ipſum vita, &
21 moribus effingimus. Vide, quàm expreſsè hoc doceat Apoſtolus 1. Cor. 15. num. 47. *Primus homo de terra terrenus: ſecundus homo de cælo cæleſtis.* Infert paulò pòſt. *Igitur ſicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cæleſtis.* Sic ad Roman. 13. num. 12. cùm monuiſſet, *abijciamus ergo opera tenebrarum, &c.* eáque ſigillatim commemoraſſet, claudit illud caput. *Sed induimini Dominū Ieſum Chriſtum.* Quem planè induimur, cùm auxilio gratiæ ipſius roborati, heroicas, ac prorſus diuinas illius virtutes imitamur, ſimiléſq; ei, quamuis non æquales, effici ſtudemus.

NVMERVS XI.

Vbi non eſt Gentilis, & Iudæus.

EN aliud encomium (in quit Theophilact) noui ſecundum Chriſtum hominis: quòd neq; Gentis, neque dignitatis, neque maiorū diſcrimen, adeóque reſpectus habeatur: in omnibus enim, qui vita virtutibus conſpicua ſunt efformati, omnia eſt Chriſtus, hoc eſt, & genus, & dignitas.] Ad Galat. 6. num. 15. *In Chriſto enim Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura.* 22

NVMERVS XII.

Induite vos ergo, ſicut electi Dei, ſancti, & dilecti, viſcera miſericordiæ.

PRobat Salm. tom. 13. parte 2. diſput. 2. non agere hîc Apoſtolum de ſumma illa electione, qua Deus ſecūdum beneplacitum gratiæ ſuæ prædeſtinatos elegit ad gloriam: nam neque id nouerat Apoſtolus; neque, ſi maximè nouiſſet, ita promiſcuè manifeſtaret. Vocat ergo Dei electos, quos Deus ſingulari beneficio ad Euangelij gratiam, ad Baptiſmi munditiam, ad Chriſti cognitionem elegit. 1. Theſſal. 1. nu. 4. *Scientes, fratres dilecti à Deo, electionem.* 2. Theſſal. 2. num. 12. *Quòd elegerit vos Deus primitias in ſalutem.* 23

Viſcera ſunt intima vitalia, quæ affectu miſerationis maximè commoueri, & concuti ſolent. Gen. 43. nu. 30. Ioſephus coercere non potuit erumpentem fletum, quia *commota fuerant* 24

viſcera eius ſuper fratre ſuo. 3. Reg. 3. num.26. cùm vera mater audiſſet, ſecandum filium, *commota ſunt quippe viſcera eius.*

24 Deo etiam attribuuntur Exod. 34. num.6. & Deuter.4. num.31. & Pſal. 102.num.8.vbi vertit Vulgatus, *miſericors*, ſeu *miſerator*. Hebraicè *rahum*. Genebr.Pſal.102.num.9. ad verbum, *viſceratus*. Oleaſter Exod.34.commotus: cuius viſcera cõmouentur ex viſa miſeria: qui viſceribus eſt proniſſimis ad cõcipiendam miſericordiam. *Dios de vnas entrañas tiernas, affectuoſas, y compaſſiuas.* Luc.1. num.78. *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri.* Hierem.31. num. 20. *Si filius honorabilis mihi Ephraim, ſi puer delicatus: idcirco conturbata ſunt viſcera mea ſuper eum: miſerans miſerebor eius.*

25 Hæc miſericordiæ viſcera inducenda ſunt fideli: hæc ex nouo homine, nempe Chriſto, vel maximè imitãda. Obſeruaui in Euangelio, quoties ferè dicitur Chriſtus miſericordia captus, id exprimi Græcè ſignificantiſſimo quodam verbo, cuius vim nullum Latinum ſimplex aſſequi poteſt: illud eſt *ſplanchnizoma*, deductum à voce, quæ hîc ſubeſt *ſplanchna*: propriéque ſignificat, *intima viſcera affectu tacta, conturbari, & planè concuti.* Quo verbo explicuit Luc.cap.15. num.20. paternum hunc affectum irruentem in collum filij redeuntis.

Agentes itaque de Chriſto Euangeliſtæ, eodem vtuntur verbo. Matth. 15.num.32 cap.20.num.34. Marci 1. num.41.cap.6.num.34.cap.8. num.2. Luc.7.num.13. Et in his locis ſubſtituit Regia. *Viſceribus commoueri*: & Matth.14.num.4. *viſceribus affici*: licèt Matth.9. num. 36. relinquat verbum Vulgati, *miſertus eſt eis*. Vatabli tranſlatio, *intimè affectus eſt miſeratione, aut intimè miſertus eſt.*

26 Hæc viſcera induerat Apoſtolus, cùm interpoſito iureiurando, teſtatur Philippenſibus, eos ſibi hærere in viſceribus Chriſti, cap.1. num.8. *Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodò cupiam* (id eſt, ardentiſſimo amore proſequar) *omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti.* Patebant hæc viſcera Pauli vel viliſſimis mancipiis. Nam Oneſimum ſeruuum adeò altè in ſuis viſceribus defixerat, vt *viſcera ſua* appellet, ad Philemonẽ, nu.12.& nu.20. *Qui autem viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodò charitas Dei manet in eo*: 1.Ioan.3.num.17.

NVMERVS XIV.

Quod eſt vinculum perfectionis.

TRiplex fertur expoſitio huius elogij charitatis: prima, Hieron. & Primaſij. Charitas, vt vinculum perfectiſſimum, fidelium voluntates inter ſe arctiſſimo deuincit nodo, & tanquam multa membra in vnum conglutinat corpus. Secunda Caiet. Quia in ipſa conſiſtit perfectio per modum vinculi. Itaque duo attribuuntur Charitati: & quòd ſummã continet perfectionem Euangelicam; eò enim eſt quiſque perfectior, quò ardentiore Charitate flagrat: & quod perficit inſtar vinculi, animam cum Deo arctiſſimè copulantis. Iuxta id 1.Ioan.4. nu.16. *Deus Charitas eſt: & qui manet in Charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* 27

28 Tertiam ſequuntur Chryſ.Theod. OEcum.Theoph.Anſelm. Haimo, & communiter expoſitores. Eſt vinculum, quod ligans, & continens cæteras omnes virtutes, hominem reddit perfectum: eſt veluti ſpiritus humanus, qui ligat partes, humores, ſenſúſque corporis, alioqui facilè dilapſuros. Sic Charitas virtutũ corpus quaſi connectit, atque conſtringit; ſine illa conti

continuò diſſoluendum. Propterea 1. Cor. 13. num. 4. munia cæterarum virtutum adſcribuntur Charitati *Charitas patiens eſt, benigna eſt.*

29 In hanc ſententiam Irenæus lib. 5. cap. 6. exponit illud 1. Theſſal. 5. num. 23. *Vt integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus, ſine querela in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur.* Vbi per ſpiritum intelligit Spiritum ſanctum inhabitantem per Charitatem, ſine quo Spiritu mancus, & mutilus erit interior homo; imò verò planè mortuus: ad Eph. 4. nu. 3. *Soliciti ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis.* Vbi Chryſ. & Theop. & Spiritum ſanctum intelligunt, & eodem vtuntur ſimili ſpiritus humani. Lege Tolet. ad Rom. 13. num. 10. vbi docet, quomodò cætera omnia *inſtaurentur* in Charitate, hoc eſt, recapitulentur, ſeu ſummatim comprehendantur.

NVMERVS XV.

Et pax Chriſti exultet in cordibus veſtris.

30 NON miror Græcos Interpretos omnium maximè aſſequutos huius loci intelligentiam: pēdet enim ex vi, & proprietate verbi Græci quod vſurpat Apoſtolus; nempe *Brabeuo:* quod duplicem habet ſignificationem. Vnde duplex oritur explicatio: quæ tamen in vnam, & eamdem recidit.

Primò igitur ita verti poteſt. *Pax Chriſti prior ſit, palmam ferat, ſuperet, ac vincat* Exponúntque Theodor. Chryſoſt. Theophil. & OEcumen. Sæpenumero iniuria ſumus à quopiam affecti: hinc & geminæ apud nos cogitationes certant: altera ad vindictam nos concitans; altera ad longanimitatem: ipſa igitur pax Chriſti palmam ferat, non ira. *Quādo ſe atraueſſare qualquier occaſion de diſguſto con mi proximo, quede atropellada la paſſion, y el interes: y la paz ſea en todo la preferida, la que tenga el mejor lugar, y lleue la palma.*

Secundò reddi poteſt. *Pax Chriſti moderetur, palmam diſtribuat:* ſi iuſtus quidam Braueuta, ideſt, iudex, certaminíſque arbiter; *Agonotheta* officio fungatur: non dubium, quin tribuat victoriæ palmam, ſententiámque ferat ſecundum eam cogitationem, quæ ad lenitatem, quæ ad iniuriæ condonationem, quæ ad rei, de qua eſt controuerſia, ceſſionem inclinat. 31

Et ſuſpicor, Vulgatum non modò vim verbi Græci penetraſſe, cámque eleganter expreſſiſſe. Nam exultare, etiam apud Latiniſſimos, luculentâ metaphorâ, eſt reportata iam victoriæ, epinicion canere, & quaſi triumphare. Iſai. 9. nu. 3. *Sicut exultant victores captâ præda. Se vfanan con la victoria: hazen alarde, y oſtentacion de la preſſa.* Verùm etiā voluiſſe nobis explicare eximiam lætitiam, ex hac pacis victoria redundantem. *Quando la paz à ſalido con victoria de la paſſion, o del interes, queda ſabroſa la mano, el coraçon dà ſaltos, y bryncos de plazer, qua apenas cabe en el pecho.* Quod propriè eſt exultare. 32

Propterea in ſacro ſermone, frequentiſſimè pax cum gaudio, internáque lætitia copulatur. Iſai. 32. num. 18. *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiducia, & in requie opulenta.* Ad Roman. 14. nu. 17. *Non eſt enim regnum Dei eſca, & potus, ſed iuſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu Sancto.* Et cap. 15. num. 13. *Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio, & pace.* Ad Galat. 5. nu. 22. *Fructus autem Spiritus eſt, charitas, gaudium, pax. La alegria ſolida, y verdadera, eſtà como en lugar proprio, en medio de la caridad, y de la paz.* Ad Philipp. 4. num. 7. *Pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum.* Videlicet ſummum pacis gaudium vix intimis 33

ſenſibus percipi poteſt, nedum verbis explicari.

Et grati eſtote.

34 Græcè, *Eucharisti*, ideſt, gratioſi, comes, & amabiles: qui enim tales ſunt, per comitatem, & benignitatem ſolent pacem conciliare. Cadit etiam hæc ſignificatio in vocem Græcam, & Latinam; & huic loco quadrat aptiſſimè. Nam paulò pòſt, num. 17. ad gratiarum actionem exhortatur. Eccleſ. 6. num. 5. *Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos: & lingua eucharis in bono homine abundat*, ideſt, lingua comis, & gratioſa. Vbi notandum eſt, non feciſſe Vulgatum hîc, quod aliàs ſolet, relinquendo vocem originalem, cùm æquè bene exprimi non poteſt Latina alia: imò verò diuerſam vocem Græcam, alia item Græca reddidiſſe: quod ſanè ſingulare eſt. Subeſt enim hîc *Eulalos*. Et tota ſententia ſic effertur in editione LXX. *Et lingua bene loquens multiplicabit bonas ſalutationes. Vn hombre afable, comedido, y bien hablado, tendrà tantos amigos, que por do quiera que vaya, ſalgan a ſaludalle, y hazelle corteſia.*

35 Hoc ipſum hortatur Apoſtolus ad Philippenſ 4. num. 8. *Quæcunque amabilia ſunt, hæc cogitate.* Græcè, *proſphilè amicabilia.* Vatablus. *Ad amicitiam pertinentia: ad alendam concordiam accommoda.* Séque ipſum proponit exemplar, 1. Cor. 10. num. 32. *Sine offenſione eſtote, ſicut & ego per omnia omnibus placeo.* Lege Pined. Iob 1. verſ. 1. num. 58.

NVMERVS XVI.

In gratia cantantes in cordibus veſtris Deo.

36 Triplex expoſitio, iuxta triplicem ſignificationem vocis *Charis*. Prima Chryſoſtom. OEcumen. & Salmer. Per gratiã Spiritus Sancti, ſine qua tale munus ritè obiri non poteſt. Et hæc, & ſi veram ſententiam continet, omnium minimè mihi placet: neque enim ſolet hortari Apoſtolus, *vt nemo dicat, Dominus Ieſus, niſi in Spiritu Sancto.* Sed monet ita eſſe 1. Cor. 12. num. 3.

Secunda Anſelm. & Adami. *In gratiarum actione*: qui vſus huius vocis frequentiſſimus eſt. Lucæ 6. num. 33. 1. Corinth. 15. num. 57. 2. Corinth. 2. num. 14. & cap. 8. num. 16 2. Timot. 1. num. 3. Et quamuis Latinè expreſſerit Vulgatus numero multitudinis: Græcè tamen habetur in his locis nomen ſingulare *charis*. Nihil verò vſitatius, quàm pro accepto beneficio hymnis, & Canticis gratias agere. Lege Maldonat. Matth. 26. num. 30. Huc etiam referri poteſt modus ille loquendi 1. Corinth. 1. num. 4. *In gratia Dei, quæ data eſt vobis*, ideſt, pro beneficio in vos collato. 37

Tertia Theophilacti omnium maximè mihi probatur: *in gratia*, hoc eſt, cum iucunditate, & voluptate ſpirituali, vt cap. 4. num. 6. *Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus.* Lucæ 4. num. 22. *Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius*, hoc eſt, in verbis ſuauiſſimis, cæleſti elegantia, ac venuſtate conditis, mirè factis ad alliciendos homines, & incredibili voluptate permulcendos. Quod multò antè cecinerat Regius Vates Pſalm. 44. num. 3. *Diffuſa eſt gratia in labijs tuis.* De primis fidelibus legimus Actuum 2. num. 47. *Collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem.* Apoſtolus etiam talem à nobis ſermonem exigit ad Epheſ. 4. num. 29. *Vt det gratiam audientibus.* Theophilact. *Vt eos gratioſos, & amabiles reddat.* Ioannis epiſtola 3. num. 4. *Maiorem horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare*, ideſt, 38 39

ideſt,nunquam maiore voluptate perfundor, nulla ex re ſolidiore cumulor gaudio: quamuis hîc Græcè non ſubeſt vox *charis*,ſed *chara*.

In cordibus.

40 THeophilact. [Nõ ſimpliciter ore, ſed corde, ideſt cum attentione: hoc enim eſt,Deo canere; illud verò, aëri. [Lege Sixtum lib.6. Bibliothecæ notat. 304. & Valentiam 2. 2. diſp. 6. q.9.puncto vunico.

NVMERVS XVIII.

Mulieres ſubditæ eſtote viris, ſicut oportet, in Domino.

HOc eſt, vt decet fœminas, quæ Chriſtianiſmum profitentur:quæ in viris ipſis,Chriſti Domini perſonam agnoſcunt.Hoc enim eis pręcipit Apoſtolus ad Epheſ. 5. num. 22. *Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino.* Græcè, *os to Kyrio.* Itaque articulus indicat, ſignatè de Chriſto Domino ſermonẽ eſſe;quamuis excludenda non ſit explicatio altera, virum habendum eſſe loco Domini; quoniam vir caput eſt mulieris. Quod ponderat Petrus in obedientia Saræ.1. Petr.3.num.5. *Subiectæ proprijs viris, ſicut Sara obediebat Abrahæ, Dominum eum vocans.* Geneſ.18.num.12. *Poſtquàm conſenui, & Dominus meus vetulus eſt*,ideſt,*vir meus*. Sic Iudic.19. num. 26. *Vbi manebat Dominus ſuus*, ideſt,ſuus maritus. Lege Riber.in illa verba ad Hebr. 13. num.4. *Honorabile connubium in omnibus*: & Pinedam in Salom lib.5.cap.4 §.12.

41 Theodoretus exponit,ſubditas eſſe in Domino,ideſt,quatenus Dominus, & Lex Euangelica permittit: in nulla re pietati contraria viris obedire: vt ad Epheſ.6.num.1. *Filij, obedite parentibus veſtris in Domino.* Nimirum vbi parentes præcipiunt aliquid contrarium Chriſto,*obedire oportet Deo,magis quàm hominibus*,Act.5.num.29.1.Cor. 7.num. 39. *Cui vult,nubat: tantùm in Domino*, hoc eſt, dummodò nubat, quomodò lex Chriſtiana præcipit.

NVMERVS XX.

Filij, obedite parentibus per omnia.

EXponit Sanctus Thom. 2. 2. quæſt. 104. artic. 5. ad 1. *Per omnia*, ad quæ ſe extendit patria poteſtas. Vt ſi res iuberet, milites obedire Duci per omnia, exponendum eſſet, per omnia, quæ pertinent ad militiam.Belarm.tom.1 lib.2. de Monachis, cap.36.per omnia, quæ pietatem non impediunt: vt numero ſuperiore expoſuimus. Vnde colligit cum S.Thom.2. 2.q.88. artic.8. ad 2. licere filiis, inuitis parentibus, religionem ingredi:quod ibi eruditiſſimè probat. Modò tamen peruenerint ad annos pubertatis: neque parentes in tali ſint neceſſitate, vt ſine filiorum auxilio viuere non poſſint. 42

NVMERVS XXI.

Patres, nolite ad indignationem prouocare filios veſtros, vt non puſillo animo fiant.

GRæcè, *me athymoſin: ne animis concidant, ne præ triſtitia deſpondeant animum*; haſtáſque abiiciant: ne ex animi conſternatione languor, & ſocordia conſequatur. Complectitur hæc omnia vis Græci verbi. Nam *athymos*, & puſillanimem ſignificat, & deſperantem. Eſt verò prudentiſſima Apoſtoli ratio: cùm enim filij in omnibus ferè, quæ agunt, acriter à parẽtibus obiurgãtur, 43

cùm identidem peſſimè verbis accipiuntur: cùm irritantur, cùm laceſſuntur; (quod propriè ſignificat *erethizo,*) ſibi omnino perſuadent, nihil ſe boni facere poſſe, quò parentibus morem gerant, eóſque placabiles experiantur: ac proinde deſpondent animum; nec ſeſe erigere poſſunt ad aggrediendum quidpiam boni. Et hoc eſt fieri *animo puſillo.*

NVMERVS XXII.

Non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes.

44 EXtant Latinè eadem omnino verba ad Epheſ. *6.* numero *6.* & vtrobique eſt Græcè vnica duntaxat dictio venuſtiſſimè compoſita, *ophthalmodulia.* Quam ibi vertit Regia. *Non ſecundum ocularem ſeruitutem*; hîc, *non in oculorum ſeruitijs.* Caiet. Adamus, & Salmer. *Seruitium oculare*, reddunt. Vt vel hinc videas, quantò Latiniùs, quantóque ſignificantiùs expreſſerit Vulgatus.

45 Sententia perſpicua eſt. Seruite, inquit, non tantùm dum Domini præſentes adſunt, vt illorum gratiam, ſimulata animi promptitudine ineatis. Chryſoſtom. & Theophil. [Cùm hero non cernente, functus fueris fidelis ſerui officio; perſpicuum eſt, quòd ob Dei oculum perpetuò vigilem, & omnia videntem, iſtud agas: ſi autem rectè agis, cùm herus conſpexerit, hominibus places.] Hoc eſt, quod ſubiungit ad Epheſ. *6.* num. *6.* *Sed vt ſerui Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate ſeruientes ſicut Domino, & non hominibus.* Quod hîc etiam repetit numero 23. & concludit numero 24. *Domino Chriſto ſeruite. Tened a Chriſto por amo, y por Señor: a el ſeruis, quando a vueſtro amo ſeruis.*

NVMERVS XXV.

Et non eſt perſonarum acceptio apud Deum.

SEntentia celebris in Scriptura. Deuteron. 10. nu. 17. & 2. Paralip. 19. n. 7. Iob 34. nu. 19. Sapient. *6.* nu. 8. & Eccleſ. 35. num. 16. Actuum 10. num. 34. ad Roman. 2. num. 11. ad Galat. 2. nu. 6. ad Epheſ. *6.* num. 9. 1. Petri 1. num. 17. 46

Illud præcipuè inquirendum: cur fuerit hic ab Apoſtolo inculcata, vbi minimè omnium deſiderari videbatur: agit enim cum ſeruis, ideſt, cum hominibus viliſſimæ conditionis: ea verò ſententia iactari ſolet in eos, qui nobilitate, aut opibus elati, Diuinam vltionem ſe euaſuros, vaniſſimè confidunt.

Reſpondent Chryſoſt. Theophl. & OEcumen. aut quia non miſerebitur pauperis in iudicio Deus: aut quia loquitur Chriſtianis ſeruis, quibus Domini erant Gentiles.

Aptiùs Anſel. Teodoret. Primaſius, 47
S. Thom. & Caiet. Conſolatur humiles ſeruos, ab imperioſis, & crudelibus heris acerbè, contumelioſéque vexatos. Vos quidem (inquit à Domino accipietis retributionem hereditatis; illi verò, qui iniuriam faciunt; & potentia, ac dominatu ſuperbientes, impunè ſe laturos eſſe confidunt, luent aliquando pœnas ſuæ crudelitatis; puniet eos ſeueriſſimus ille Iudex, apud quem non eſt ſeruus, neque liber. Certè ad Epheſ. *6.* tradés eamdem doctrinam, quam in hoc capite, ſentétiam hanc Dominis proponit, nu. 9. *Scientes quia & illorum, & veſter Dominus eſt in cælis: & perſonarum acceptio non eſt apud eum.* 1. Petr. 2. num. 18. 19. & 20. Apoſtolus blandiſſimè conſolatur fideles ſeruos, ab heris peſſimè acceptos, & colaphizatos. Lege Pined. tom. 2.

tom.2.in Iob cap.31.verſ.13.14.& 15. vbi multa in hanc ſententiam.

CAPVT IV.

NVMERVS I.

Domini, quod iuſtum eſt, & æquum, ſeruis præſtate.

1 COmplexus eſt Primaſius vno verbo Dominorum officium erga ſeruos. [Patres vos debent magis ſentire, quàm dominos: vnde vulgò Patresfamilias appellamini.] Prætextatus apud Macrobium, lib.1. Saturnalium, cap.11. [Maiores noſtri omnem dominis inuidiam; omnem ſeruis contumeliam detrahentes, dominum, Patremfamilias; ſeruos; familiares appellarunt. Non eſt ergo, quòd amicum tantùm in foro,& in curia quæras: ſi diligenter attenderis, inuenies & domi.] Et multa ibi præclarè: quæ totidem verbis compilauit ex Seneca epiſt. 47. vbi etiam illa. [Serui ſunt? Imò homines. Serui ſunt? Imò contubernales; imò humi-
2 les amici.] Noſter Rao lib.2. Singularium,cap.23. quos Matthæus cap.9. num. 15. *Filios ſponſi vocat*; Marcus cap. 2. num. 19. *Filios nuptiarum*; familiares ſeruos intelligit. Eccleſ. 7. num.23. *Seruus ſenſatus ſit tibi dilectus, quaſi anima tua.* Sic Apoſtolus monet Philemonem, vt Oneſimum habeat loco fratris, num. 16. *Iam non vt ſeruum, ſed pro ſeruo chariſſimum fratrem.* Prouerb.14.num.15. *Seruo ſapienti proſperi erunt actus.* Eccleſ. 10. num. 28. *Seruo ſenſato liberi ſeruient.* Vide Pined. tom.2. ad illud Iob 19.num.16. *Seruum meum vocaui, & non reſpondit: ore proprio deprecabar illum.*

NVMERVS III.

Vt Deus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti.

COmmunis expoſitio: vt donet mihi Deus dicendi facultatem, libertatémque ad prędicandũ Euangelium. Ita Chryſ. Theophyl. OEcum. Gagneius, Vatabl. Salmer.

Monui ſæpe, vſque eò hanc epiſto- 3
lam in pleriſque locis congruere cum ea, quæ ſcripta eſt ad Epheſ. vt interdum eadem ſententia totidem expreſſa verbis vtrobique reperiatur: interdum altera alterius quaſi commentarius ſit. Hæc igitur verba, quæ explicamus, ita efferuntur ad Epheſ.6. nu.19. *Et pro me, vt detur mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere myſterium Euangelij: pro quo legatione fungor in catena, ita vt in ipſo audeam, prout oportet, me loqui.* Euidens erit cuilibet tantùm legenti, & conferenti vtrumque locum, eamdem vtroque ſententiam contineri.

Notandum verò eſt in illo cap. ad 4
Epheſ. *Fiduciam,* Græcè dici *Parreſian.* Vnde ductum verbum, quo ſtatim vſus eſt Apoſtolus,& vertit Vulgatus, *audeam: parreſia* verò propriè eſt audacia, libertáſque loquendi, contraria aſſentationi: quam vocem variè ſolet reddere Vulgatus. Frequẽtiſſimè *fiduciam* vertit. Actuum 4.num.31. *Loquebantur verbum Dei cum fiducia.* Sic cap. 28.num.31 ad Philipp.1.num.20.& 1. Timoth.3.num.13. Actuum.4.nu.13. *conſtantiam.*

In Euangelio Ioann. ſæpe effert aduerbio, *palàm*: cap.7.num.13.& nu.26. *Ecce palàm loquitur.* Sic c.10.n.24.c.18. nu.20.cap.11.nu.14. *manifeſtè.* In hac epiſt. cap. 2. num. 15. adiunxit etiam aliud aduerbium, *confidenter palàm.*

Verbum

5 Verbum etiam *parreſiazoma* illuſtrat variè Vulgatus. Actuum.9.num. 27.& cap.14.num.3. & cap.18. num. 26.*fiducialiter agere.* Actuum.13.num. 46. *conſtanter dicere.* Cap. 19. num. 8. *cum fiducia loqui.* Cap. 26. num. 26. *conſtanter loqui.* Theſ.2.num2. *fiduciam habuimus loqui.*

Hinc iam clarè cernitur, quid ſibi velit Apoſtolus in illo c. 6. ad Epheſ. dum ait, *cum fiducia:* eſt enim *audacter, liberè, & conſtanter loqui.* Cernitur etiam illud, quantam intelligentiæ lucem afferat vel vnius Græcæ voculæ proprietas, ſi exactè perpendatur. Conſtat denique, quàm probabilis ſit illa communis expoſitio, præſertim tam illuſtri teſtimonio ex cap. 6. ad Epheſ.confirmata.

6 Sed, vt ego liberè, & ingenuè loquar,quod ſentio, fateor, me non acquieſcere in hac explicatione: nam modus ille dicendi,*vt Deus aperiat nobis oſtium ſermonis*, vt eſt frequentiſſimus in Scriptura in alio ſenſu, ita eſt prorſus inauditus ad ſignificandam audaciam,libertatémq; dicendi. Apocalyp.3.num.7. *Qui habet clauem Dauid:qui aperit,& nemo claudit:claudit,& nemo aperit.* Vbi egregiè Rib. exponit de Chriſto:qui ita habet Eccleſiæ claues, vt in eam ingrediantur, quibus ipſe aperit, quorum mentes per gratiam illuminat: quibus verò propter incredulitatem fores occludit, omnino introire non poſſint.

7 Additur num. 8. *Ecce dedi coram te oſtium apertum, quod nemo poteſt claudere,* ideſt, ego ipſe, qui habeo Eccleſiæ clauem, aperui oſtium illius quàm plurimis hominibus, vt, te per prædicationem vocante, illi ingrediantur: nec valeant diabolus,eiúſque miniſtri ingreſſum impedire. Hoc eſt, quod Apoſtolus cupit fidelium precibus obtineri: vt qui habet clauem Dauid, per afflatum Spiritus Sancti aperiat fidelium corda ad excipiendam Euangelij lucem. Actuum 16.num.14. *Cuius Dominus aperuit cor, intendere ijs, quæ dicebantur à Paulo.*

Hoc etiam eſt, quod ipſe Apoſto- 8
lus ait 2.Cor.2.num.12.*Et oſtium mihi apertum eſſet in Domino, non habui requiem,&c.* 1. Corinth.16.num.9. *Permanebo autem Epheſi vſque ad Pentecoſthen, oſtium enim mihi apertum eſt magnum,& euidens,*ideſt,copioſiſſima ſeges mihi nata eſt promouendi Euangeliũ:multi enim auidiſſimè audiunt, illúdque amplectuntur. *Euidens,* Græcè,*energes:* quæ vox redditur à Vulgato,ad Hebr.4.nu.12.*efficax:* & ita vertunt hîc Regia,Caiet. Vatab.& interpretes Chryſoſt. Theoph. & OEcum. quia nimirùm Deus Apoſtoli doctrinam altè defigebat in animis;& aperto oſtio mirabilem efficaciam verbo tribuebat. Sic etiam loquitur Lucas Actuum 14 num.26. *Retulerunt,quanta feciſſet Deus cum illis,& quia aperuiſſet Gentibus oſtium fidei.*

Propter quod etiam vinctus ſum.

AD Epheſ.6. num.19. *Pro quo legatione fungor in catena.* 2. Timoth.2. num.9. *In quo laboro vſque ad vincula, quaſi malè operans: ſed verbum Dei non eſt alligatum*, ideſt, quamuis ego ſim conſtrictus vinculis, ſed nulla vincula conſtringere poſſunt Euangelium: non deſino ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam Chriſtum prædicare. 9

NVMERVS V.

In ſapientia ambulate ad eos,qui foris ſunt, tempus redimentes.

AD Epheſ. 5. num. 15. *Videte itaque fratres, quomodò cautè ambuletis, non quaſi inſipientes, ſed* 10

ſed vt ſapientes, redimentes tempus. Itaque cautio iſta, prudénſque circumſpectio præcipuè adhibenda fidelibus eſt, dum conuerſantur cum Gentilibus, qui ſunt extra Eccleſiam, nondum in illam per baptiſmi ianuam admiſſi. Hoc facile; illud verò difficilius, quid ſit redimere tempus.

11 Redimere apud Latinos interdum idem eſt, atque emere, vt obſeruauit Adamus in cap.5.ad Epheſ. & in præſenti ſic accipit Auguſt. tom.10.ſerm. 24. de verbis Apoſtoli, dum ait.[Das nummos,& emis tibi panem: aliquid amittis,aliquid acquiris.Hoc eſt emere. Ergo, quando aliquis tibi litem infert, perde aliquid, vt Deo vaces, non litibus: ex eo, quod perdis, pretium eſt temporis.]

12 Hieronymus tom.9. in cap.5. ad Ephe. cenſet, tempus malè collocatum in prauis operibus, quaſi captiuum teneri; tunc verò redimi, cùm ad egregia facta traducitur; atque ex miſera vitiorum ſeruitute liberatur. Cohæret cum hoc mirificè ratio, quam ſubiungit Apoſtolus: *quoniam dies mali ſunt.* OEcumen [Ob mala, quę fiunt à nobis,dies vocauit malos.] Ita Chryſoſt. Theodoret. Theoph. Anſelm. & Primaſius.

13 Eleganter hoc Seneca perſequitur epiſtola 1. [Ita fac,mi Lucili, vindica te tibi, & tempus: quod adhuc aut auferebatur,aut ſurripiebatur, aut excidebat, collige, & ſerua. Si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur malè agentibus; maxima, nihil agentibus; tota, aliud agentibus: quem mihi dabis,qui aliquod pretium tempori ponat? Qui diem æſtimet?]Tantùm non dixit *redimat.* Subeſt Græcè non *chronos*, ſed *Karos*: & ita vertunt Vatab. & Eraſm. *opportunitatem, & occaſionem*: tempus ſcilicet non qualecumque, ſed idoneum, & opportunum ad aliquid agendum. Notarunt hoc diſcrimen inter has voces Maldonat. Ioan.7. nu.6. & Ribera, Apocalyp.1. verſ.3. num.14. & cùm coniunguntur Actuum 1. numer.7. & 1. Theſſalon.5. num.1. Vulgat. reddit, *tempora, atque momenta.*

Magna igitur ſapientia eſt, opportunitates rectè agendi, cùm adſunt, poſthabito quouis emolumento, auidè arripere: ne paulò poſt præteruolantes ſubitò, atque adeò nobis nec opinantibus, iam elapſas fruſtrà queramur. 14

Vox ipſa Latina *tempus* ſumitur pro opportunitate. Matth.8.num.29.cap. 13.num 30. cap.21. num.34. cap.26. num.18. Marci 11. num.13. Ioann.5. num.4. cap.7.n.6.2. Corinth.6.n.2.& ſexcentis aliis locis. In quibus Græcè eſt vox *Karos*:licèt non perpetuò ſeruetur hoc diſcrimen, vt adnotauit Salmer. in cap.5. ad Epheſ.

NVMERVS VI.

Sermo veſter, &c.

Expoſui cap.3. num.16.

NVMERVS VII.

Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus.

Conſentiunt expoſitores, hunc eumdem eſſe *Tychicum*, qui detulit etiam epiſtolam ad Epheſ. de quo extant ibi eadem propè verba, cap.6. num.21. qui apud Paulum, fidelis Tabellarij munere fungebatur; imò verò ſimul etiam legati officio; multa enim ore tenus his legatis credebantur, quæ coram illis,ad quos mitterentur, explicaturi eſſent. Vt conſtat ex Ignatio epiſtola 11. ad Polycarpum, & ex Cypriano epiſtola 16. & 24. Colligit hinc Adamus, eo- 15

dem tempore datas duas has epiſtolas,
vtpote per eumdem miſſas tabella-
rium. Vnde & pleraque quàm ſimilli-
ma; atque adeò omnino eadem repe-
16 riuntur in vtraque: quippe vnico qua-
ſi impetu fuſa: ſed apertè lapſus eſt:
potiúſque debuiſſet colligere oppoſi-
tum, & vno anno poſt ſcriptam hanc
ad Coloſſenſes, cùm Timotheus ac-
cerſitus à Paulo aduenerat Romam;
cuius etiam nomine ſalutatio præno-
tatur: iam Tychicus Epheſo redierat:
quem deſtinatum fuiſſe Epheſum, an-
tequam Timotheus Romam cogita-
ret, perſpicuum eſt ex 2. Timot. 4.
num. 12. *Tychicum autem miſi Epheſum.*
Lege Baron. tom. 1. anno Chriſti 60.

NVMERVS IX.

Cum Oneſimo cariſſimo.

17 SEruo quidem Philemonis,
filio tamẽ dilectiſſimo Apo-
ſtoli, quem genuit in vincu-
lis, ad Philem. num. 10. qui in eiſdem
vinculis illi fideliſſimè miniſtrabat,
nu. 13. Remiſit tamen vnà cum Ty-
chico ad ſuum herum, à quo libertate
donatus, ac poſt Timotheum creatus
Epiſcopus Epheſiorum. Martyrij pal-
mam obtinuit ſub Traiano. Baron.
tom. 1. anno Chriſti 60.

NVMERVS X.

Salutat vos Ariſtarchus concaptiuus meus.

ID eſt, qui ſimul mecum deti-
netur in his vinculis propter
Chriſtum: vt ad Roman. 16.
num. 7. ad Philem. num. 23.

Et Marcus conſobrinus Barnabæ.

18 COnuenit inter Expoſitores, hunc
Marcum fuiſſe illum, cuius me-
minit Apoſtolus 2. ad Timoth. 4 n. 11.
Marcum aſſume, & adduc tecum. Et ad
Philem. num. 24. *Marcus, Ariſtarchus,
Demas, & Lucas, adiutores mei:* iiſdem
ſcilicet, quos hîc commemorat. Pro-
bat etiam Baron. tom. 1. anno Chriſti
45. hunc illum fuiſſe Ioannem, co-
gnomento Marcum, Actuum 12. n. 12.
& 25. quem Barnabas à Paulo diſſen-
tiens, ſocium ſibi aſſumpſit. Actuum
15. n. 37. & 39. Diuerſum tamen fuiſſe
Euangeliſtam, Baron. ibidem, & Mal-
donat. initio Commentariorum in
Marcum, eruditiſſimè demonſtrant.

NVMERVS XI.

Adiutores mei.

ORdine quidem inferiores, ſed
participes laboris Euangelij
promulgandi. Sic ad Rom. 16.
num. 3. & n. 21. & 2. Corinth. n. 23.

NVMERVS XII.

Salutat vos Epaphras.

QVi Romę in eumdem carce- 19
rem erat coniectus: ad Phi-
lem. num. 23. *Salutat te Epa-
phras concaptiuus meus.* Probat Baron.
tom. 1. anno 60. fuiſſe Coloſſenſium
Epiſcopum; Archippum verò, quem
num. 17. ad obeundum miniſterium
adhortatur, tantùm eſſe Diaconum.
Salmeron verò tom. 13. diſput. 8. in
cap. 1. ad Rom. Epiſcopum etiam fa-
cit Archippum.

NVMERVS XIV.

Lucas medicus cariſſimus.

PIctorem etiam egregium fuiſ- 20
ſe Lucam Euangeliſtam, non
modò medicæ artis peritiſſi-
mum,

mum, tota fatetur antiquitas. Lege Maldon. prologo in eius Euangelium, Barradam lib. 1. cap. 20. Baron. tom. 1. anno 60. idem verò Baron. anno 51. contra Hieronymi auctoritatem, imò & Ignatij, Epiſt. ad Epheſ. negat intelligi de Luca, quod Apoſtolus ait 2. Cor 8. n. 18. *Cuius laus eſt in Euangelio.* Tanta ineſt obſcuritas in his rebus è tenebris vetuſtatis eruendis.

NVMERVS XVI.

Et eam, quæ Laodicenſium eſt, vos legatis.

21 HOc teſtimonium maximè fulcit epiſtolam illam ad Laodicenſes, quam ex peruetuſto codice deſcriptam, & nomine Pauli prænotatam, edidit Sixtus lib. 2. Bibliothecæ: ſed ea, tanquam ſpuria, & ſuppoſititia ab omnibus exploditur. Enim verò certum in primis eſt, Paulum nõ ſcripſiſſe ad Laodicenſes, cùm hanc dedit ad Coloſſenſes: nam nu: 15. ait: *ſalutate fratres, qui ſunt Laodiciæ.* Quòd ſi ad eos tunc ſcripſiſſet, quorſum ſalutandi officium Coloſſenſibus delegaſſet? Deinde conſtat, deceptum fuiſſe Marcionem apud Tertullian. lib. 5. contra eumdem, qui Epiſtolam ad Epheſ. non ad eos, ſed ad Laodicenſes aſſeruit deſtinatam. Hæreticum iugulat Ignatius, qui ſic alloquitur eoſdem Epheſios Epiſt. 14. [Eſtis, ſicut Paulus vobis ſcripſit, vnum corpus, & vnus ſpiritus.]

In re ergo dubia ſimilior videtur vero coniectura Chryſoſt. & Theodor. qui negant, Paulum ad Laodicenſes vnquam ſcripſiſſe: præcipere verò, vt epiſtola quædam Laodicenſium apud Coloſſenſes publicè legatur, eò quòd aliquid contineret, quod eos ſcire, ipſorum maximè intereſſet. Valde confirmat hanc coniecturam textus ipſe Græcus. *Ka ten ec Laodikias: & illam, quæ ex Laodicia ſcripta eſt.* Vide Salmer. tom. 13. diſput. 3. & Baron. tom. 1. anno Chriſti 60. 22

NVMERVS XVIII.

Salutatio mea manu Pauli.

SOlebat Apoſtolus vti Amanuenſi. Ad Rom. 16. num. 22. *Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam.* Vnde magni fuit amoris indicium, quod ait ad Gala. 6. num. 11. *Videte, qualibus litteris ſcripſi vobis mea manu.* Ne ergo adulterinæ Epiſtolæ obtruderentur ab impoſtoribus (quod inſinuat 2. Theſſal. 2. num. 2. *Neque per epiſtolam, tanquam per nos miſſam*) literis aliena manu exaratis, ipſe Apoſtolus de more ſuſcribebat: perinde, ac ſi ſigillum imprimeret, quod adulterari nullo modo poſſet. 2. Theſſal. 3. num. 17. *Salutatio mea manu Pauli: quod eſt ſignum in omni Epiſtola. Ita ſcribo.* 23

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

***

IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS

COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES:

AVCTORE
P. AVGVSTINO DE QVIROS
è Societate IESV.

ARGVMENTVM.

1 EXTITERVNT Apoſtolorum ætate hæretici quidam, qui Chriſti dignitatem deprimebant; Angelóſque Chriſto ipſi præferentes, eiſdem mediatoribus apud Deum nobis opus eſſe temerè iactabant: & prætereà abrogatas iam Iudaicas ceremonias rurſus obtrudebant: de quo legendus Baronius tom. 1. anno Chriſti 60. Horum errores refellit Apoſtolus in hac epiſtola, & plena manu Chriſti redemptionem extollit: illi noſtram ſalutem acceptam refert: illum non modò cæleſtium ſpirituum caput, ſed conditorem etiam, ac Dominum eſſe demonſtrat. Vſque eò nimirùm hæc epiſtola argumento conuenit cum epiſtola ad Coloſſenſes, vt eodem tempore ſcripta, eodem impetu ſpiritus fuſa, ac per eumdem tabellarium delata, pleriſque videatur. Et quamuis in hoc fallantur, certè pleraque myſteria totidem enuntiata verbis, vel paululùm immutatis, in vtraque reperiuntur: vt altera alterius quaſi commentarius ſæpe ſit. Proinde, quæ in illa ſunt fuſiùs, & vberiùs explicata, hic, aut prætermittemus omnino, aut leuiter, & ſtrictim delibabimus: vt in enodandis propriis, iiſque grauiſſimis huius epiſtolę difficultatibus, tota noſtra exerceatur, & deſudet induſtria.

CAPVT I.

NVMERVS I.

Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei omnibus ſanctis, qui ſunt Epheſi, &c.

EPheſus clariſſima vrbs, minoris Aſiæ Metropolis, ſuperbiſſimo Dianæ templo nobilis 2

bilis fuit.Quod totis ducentis viginti annis extructũ inter ſeptem orbis miracula numeratum,centum,ac viginti ſeptem columnis ſuffultum erat, quarum ſingulæ de ſingulis Regibus conditoribus gloriabãtur. Auctor eſt Plinius lib.36.c.14.Sed inde longè excellentiùs nobilitata Epheſus eſt,quòd in ea vrbe beatiſſima Virgo Maria cum Ioanne Euangeliſta,ſedem,ac domicilium collocauit : vt teſtantur Patres OEcumenici Cõcilij Epheſini in Epiſtola ad Clerum Conſtantinop. c.27. Tom.1.Conciliorum pag.1025.

De eadem vrbe hæc Philoſtratus lib 8.de Vita Apollonij,c.43. [Abundat bonarum artium ſtudiis; Philoſophis,Oratoribúſque redundat:vt verè dici poſſit, eam ciuitatem non equitum robore, ſed clarorum hominum millibus, cæteras ſuperare, in eáque plurimùm vigere ſapientiam.] Magicæ item artes in ea ſtudioſiſſimè colebantur. Ibi præcipuè Apollonius ſuas præſtigias venditabat: ibi eam ſcientiam profitebatur: tantòque in pretio habitus eſt, vt & pro Deo cultus, & publica ſtatua donatus ſit, vt Auctor eſt idem Philoſtratus lib.4.

3 Propterea Apoſtolus in hanc ſuperſtitionis arcem toto pectore inuaſit: huc omnes neruos intendit, *vt idololatriæ arce deſtructa* (verba ſunt Hieronymi in Præfatione) *facilè minorũ vrbium templa caperentur.* Nec deſtitit triennio integro, Act.20.n.31. ab hac infidelitatis arce noctu, diúque oppugnanda. Habuit quidem ibi aduerſarios multos, 1.Cor.16. nu.9. eoſdémque adeò feros, & ſanguinarios, vt humanam exuiſſe naturam, induiſſe ferinam viderentur. Sícque explico locum illum 1.Cor.15.num.32. *Ad beſtias pugnaui Epheſi.* Neque enim vſquã Apoſtolus cũ feris depugnauit in theatro, quidquid lib. 2. Hiſtoriæ comminiſcatur Nicephorus, homo ingenio facili ad incertas vulgi opiniones aucupandas, obtrudendáſque pro veris:ſed feroces, & truculentos aduerſarios Paulus beſtias nominauit;vt locutus eſt Martyr Ignatius ſcribens ad Romanos:[A Syria Romam vſque terra,maríque cum beſtiis depugno:noctu, diúque alligatus decem Leopardis, hoc eſt, militibus, qui me cuſtodiunt.] Imò & ipſe Apoſtolus ita loquitur 2. Timoth. 4. n.17. *Liberatus ſum de ore Leonis* ideſt, *Neronis.* Sed ingens ſanè fuit Epheſi, 4 huius Apoſtolicæ operæ, ac laboris pretium.Argumento eſſe poteſt,quod refert Luc. Actuum 19 num.19. multorum nummorum libros, videlicèt Magicarum ſuperſtitionum,ab Epheſiis fuiſſe publicè combuſtos.

Cùm ergo Paulus ſcribat ad Epheſios,viros nimirùm doctos,& ſæcularium litterarũ ſcientiis excultos, non eſt mirandum,quod prodit hîc Hieronymus, [Apoſtolũ in hac potiſſimùm epiſtola, obſcuros ſenſus, & ignota ſæculis ſacramenta cõgeſſiſſe.] Idémque Sanctus Doctor *mediã* vocat hanc Epiſtolam. [Nõ quòd primas ſequens extremis maior ſit, ſed quomodò cor, animalis in medio eſt:vt ex hoc intelligatis,quãtis difficultatibus, & quàm profundis quæſtionibus inuoluta ſit.] Cætera,quæ ſpectant ad hunc verſum, & ſequentem,& perſpicua ſunt,& explicui ad Coloſſenſes 1. num. 1. & 2. vbi ſunt eadem Apoſtoli verba.

NVMERVS III.

Benedictus Deus,& Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti,qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſto.

BEnedicere Deũ hominibus, 5 eſt eos locupletare.Geneſ.30. num. 27. *Experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te.*

Cap.39.num.5. *Benedixitque Dominus domui Ægypty propter Ioſeph.* Et hinc benedictio in ſacro ſermone idem eſt, ac rerum omnium expetendarum affluentia:Geneſ.27.num.39.& cap 49. num.25. Pſal.36.n.26. Sumitur etiam pro liberali dono,ac munere. Gen.33. num.11.*Suſcipe benedictionem,quam attuli tibi:* & 2.Reg.25.num.27.

6 Homines autem aliis benedicere, Maioribus præſertim, eſt fauſta, ac felicia illis precari.Sic introductus Iacob ad Pharaonem dicitur benedixiſſe Regi, Geneſ.47. num.7. hoc eſt, bene illi precatum fuiſſe. Interdum etiam benedicere, idem eſt, ac gratias agere, eximiis laudibus, & fauſtis acclamationibus proſequi. Iudicum 5. num.24. *Benedicta inter mulieres*, &c. 1.Paralipom.29. num.20. *& benedixit omnis Eccleſia Domino Deo.* Rectè enim obſeruat Maldonatus Matth.14.n.19. & cap.26.num.26. *eulogin*,ideſt,benedicere, apud Euangeliſtas ſæpe idem eſſe, atque *eucharistin*, ideſt, gratias agere.

7 Iam ergo perſpicua eſt Apoſtoli ſententia. Exordium ducit à gratiarum actione, pro ſingularibus beneficiis, quibus Deus fideles cumulauit. Impertiuit eos largiſſima benedictione,non illa quidem carnali,quam ferè ſolam Iudaicus populus, & agnoſcebat,& optabat; ſed ſpirituali: non in pinguedine terræ,ſed in donis,chariſmatiſque cæleſtibus: quæ ſummatim hic perſtringunt OEcumenius, & Theophilactus. [Eleganter verò dixit *omni:* factus enim es immortalis,nulla peccati labe pollutus, filius, & frater Dei, cohæres Chriſti: primitiæ tuæ adorantur à Cherubim.] An non immortales Deo pro tam immortalibus promeritis agendæ gratiæ? an non tam beneficum numen eximiis laudibus, & fauſtis acclamationibus proſequendum?

Sed *in Chriſto*, ait, nos fuiſſe omni benedictione cumulatos. Chriſtus enim eſt cauſa meritoria totius noſtræ Iuſtificationis: vt decernit Tridentinum ſeſſ.6. c.7. Hic eſt vnigena dilectiſſimus,*in quo ſibi Pater bene complacuit.* Matth.3. num.17. hoc eſt, vt exponit Toletus Lucæ 3. notatione 51. ſic erga eum affectus eſt, vt omnes nos in eo ſibi gratificare decreuerit. 8

Extat de hoc perilluſtre vaticinium Geneſ.22. num.16. *per memetipſum iuraui, dicit Dominus.* Expendit Apoſtolus ad Hebr.6.num.17. Deum iureiurando fidem ſuam nobis obſtrinxiſſe; quò oſtenderet pollicitationis hæredibus immobilitatem conſilij ſui; *& fortiſſimum ſpei ſolatium* eiſdem compararet: & quidem recordatus miſericordiæ ſuæ, cumulatè præſtitit ius iurandum, quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum. Luc.1. num.73. Sed quid tandem illud erat, quod interpoſita grauiſſima iuramenti auctoritate promiſit? numero 18. *& benedicentur in ſemine tuo omnes Gentes terræ.* Hæc verba nonnulli plus nimio Hebraizantes, in eum ſenſum detorquent. *Erit ſemen tuum benedictio*,ideſt, quicumque alteri bene precabitur, nullam illi maiorem fælicitatem, & benedictionem vel conceptis votis exoptabit, quàm tuam: proſperet te Deus, inquient, ſicut Abrahæ ſemen fortunauit. Sic Geneſ.12. numer.2. *Eriſque benedictus.* Hebraicè,*benedictio.* cap.28.num.4. *det tibi Deus benedictiones Abrahæ:* & ita loquitur Scriptura, Geneſ.48. numer.20. *In te benedicetur Iſraël, atque dicetur: faciat tibi Deus, ſicut Ephraim.* 9

Sed habemus firmiorem Apoſtolicum,Propheticúmque ſermonem,hoc vaticinium de Chriſto, ſpiritualique eius benedictione interpretantem.Ad Galat.3. numer.16. *Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini eius. Non dicit:* 10

&

& ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in vno: & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. In Chriſto enim, ex Abrahami ſtirpe naſcituro, ſpiritualis benedictio, hoc eſt, vera animorum ſalus Gentibus erat impertienda: & quanuis ſemen in ſingulari paſſim ponatur pro multis; tamen Paulus diuinitus edoctus, perſpectis omnibus promiſſionis huius circunſtātiis, pro vno, cóque Chriſto poſitum eſſe vidit. Pſalm. 71. n. 17. vbi ad litteram de Chriſto ſermo eſt: *& benedicentur in ipſo omnes Tribus terræ.* Iſaiæ 65. num. 15. *& ſeruos ſuos vocabit nomine alio* (Chriſtianos ſcilicet, à Chriſti nomine) *in quo, qui benedictus eſt ſuper terram, benedicetur in Deo. Amen.*

11 Quòd autem futura eſſet hæc benedictio non in affluentia terrenarum opum, ſed in copia donorum cæleſtium, quibus & iuſtificatio animæ, & æternæ vitæ pignus continetur, diſertè expoſuit Apoſtolus Petrus Actuum 3. num. 26. Vbi cùm locum iſtum ex Geneſi citauiſſet, benedictionem ſic explicuit. *Vt conuertat ſe vnuſquiſque à nequitia ſua.* [Magna benedictio eſt (ait Chryſoſtomus homil. 9. in Acta,) conuerti ab iniquitatibus: & in beneficiis diuinis, hoc meritò ſummum cenſeri debet.] Quod legimus Iſaiæ 27. num. 9. *Iſte omnis fructus, vt auferatur peccatum*, ita expreſſerunt LXX. *Et hoc erit benedictio eius, cùm abſtulero peccatum eius.*

Hanc autem benedictionem promeruit nobis Chriſtus benedictus, *factus pro nobis maledictum*, ad Galat. 3. num. 13. ſiue vt Græcè habetur, *execratio.* Tantùm abeſt, vt in eo benedicerent, qui aliis bene precabantur: erat quippe probroſiſſimum ſupplicij genus, in Crucem tolli: illúdque meritò homines execrabantur. Chriſtus igitur ſuffixus Cruci, execrationes eas ſubiens, & noſtras culpas deleuit, & ea nos maledictione liberauit, quæ in nos redundabat ex culpa: ad Galat. 3. n. 14. *Vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu.*

NVMERVS IV.

Sicut elegit nos in ipſo.

HÆc eſt antiquiſſima, & liberaliſſima Dei benedictio, fons, & origo cæterarū: quos enim elegit Deus, ac prædeſtinauit in Chriſto, ideſt per Chriſti merita; *hos & vocauit, & iuſtificauit: hos demum glorificauit*, ad Roman. 8. num. 30. Quid propriè ſit eligere, ſeu prædeſtinare, & vulgò iam notum eſt, & accurata diſputatione tractat Salmeron tomo 13. pag. 96. Fuiſſe verò Chriſtum cauſam meritoriam noſtræ prædeſtinationis, quia magis ſpectat ad ſcholas Theologicas, quàm ad breuem Scripturæ commentarium, videantur è noſtris Valentia tomo 4. diſp. 1. q. 19. punct. 4. Suarez tom. 1. in tertiam partem, diſputatio. 41. ſect. 4. Vazquez tom. 1. in primam partem diſput. 94. cap. 2. 12

Ante mundi conſtitutionem.

IDeſt, iam inde ab æternitate. Sic etiam loquitur Chriſtus de ſua humanitate electa ab æterno, vt vniretur verbo, Ioan. 17. n. 24. *Vt videant claritatem meam, quam dediſti mihi: quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi.* 1. Petr. 1. num. 20. *Præcogniti quidem ante mundi conſtitutionem.* In eamdem ſententiam ait Apoſtolus ad Titum 1. num. 2. *Ante tempora ſecularia.* Vbi Chryſoſt. hom. 1. [Oſtenditur, inquit, ex his nobilitas noſtra: quòd non nuper, ſed olim, atque ab ipſis initiis dilecti ſumus.] Et homil. 34. in Geneſim. [Vide bonitatis Dei excellentiā: quanta erga noſtrum genus miſericordia 13

vſus eſt: vt & ante iacta fundamenta mundi, nobis regni cælorum fruitionem præparare dignatus ſit.]

14 Quod verò dicitur Matth.25.n.34. cæleſte regnum paratum eſſe iuſtis *à conſtitutione mundi*, in idem recidit: quia enim homines non facilè mente concipimus æternitatem antegreſſam molitionem mundi, attemperat ſe Chriſtus ad noſtrum captum; & initium temporis, ſiue mundi, pro ipſa æternitate ponit. Vt Matth.13.n.35. Apocal.13.num.8. & cap.17.num.8. Subeſt vbique vox *catabole*, à verbo *cataballo:* quod propriè eſt, in inferiorem partem iacio, vt fieri ſolet, cùm primus lapis ædificij ponitur. Vnde plerique Latinè reddiderunt: *antequàm iacerentur mundi fundamenta.* Vide Hieronymum hîc, & Toletum Ioann.17. notatio.17. & Franciſcum Lucam, Matth.13.num.35.

Vt eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu eius.

15 ARripit hinc telum validiſſimum Auguſtinus, & amento acerrimi ſui ingenij fortiter intorquet in Pelagianos, lib.1.de Prædeſtinatione Sanctorum, c.18. [Non quia futuros nos eſſe tales præſciuit, ſed vt eſſemus tales per ipſam electionem gratiæ ſuæ.] Iterum, ac ſæpius vibrat idem telum Auguſt. lib.5. contra Iulianum, cap.3. *Nullum elegit dignum, ſed eligendo efficit dignum.* Sed de tóto hoc argumento, & quomodò, quamuis electio ad gratiam non ſit ex præuiſis liberi arbitrij meritis: alioqui gratia iam non eſſet gratia: electio tamen efficax ad gloriam facta ſit ex meritis ipſius gratiæ præuiſis; lege perdoctam diſputationem Gabrielis Vazquez, quæ eſt 89. tom.1. in 1. p. Quatenus autem Iuſti in hac vita dici, & eſſe poſſint coram Deo immaculati, Græcè, *irreprehenſibiles, ſiue inculpati*, tractaui in illa verba ad Coloſſenſes 1. num. 22. *Exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo.* Videantur Ribera Apoc.14.num.17. & Pererius tom.2. in Geneſim lib 9. num.23.

In charitate.

PLerique intelligunt de dono charitatis infuſo, quod eſt *vinculum perfectionis*, ad Coloſſenſes 3.n.14. alij connectunt cum verbo *elegit:* & tunc ſumenda eſt vox pro *dilectione* increata: à qua videlicet fluxit Sanctorum electio. Deuter.7.num.6.7.& 8.

NVMERVS V.

Qui prædeſtinauit nos.

ELectio & habitum delectum indicat, & ſecretionem ab iis, qui reprobantur. Prædeſtinatio verò eſt efficax per aptiſſima media deſtinatio, ad finem præſtitutum aſſequendum. 16

In adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum.

VIdete, qualem charitatem dedit nobis Pater; vt filij Dei nominemur, & ſimus. 1.Ioan.3.num.1. Diuina enim adoptio longè differt ab humana. Neque ſolùm attribuit ius ad paternam hæreditatem adeundam, ſed verè efficit, vt ſimus filij Dei, hoc eſt, habeamus conſortium, & participationem quamdam Diuinæ naturæ. 2. Petr.1. n.4. Leo ſerm.6. de Natiuitate. [Omnia dona excedit hoc donum, vt Deus hominẽ vocet filium, & homo Deum nominet Patrem.] Gregorius hom.6. in Ezechielem. [Quid hac poteſtate altius? Quid hac altitudine ſublimius dici poteſt?] Vſque eò videlicet hominem extollit gratia, vt ſi ſuprema illa

illa beatiſſimæ Virginis Mariæ dignitas, id eſt, Dei maternitas, cum hac filiatione adoptiua comparetur, & inter ſe præcisè conferantur, ita vt vna ab alia omnino ſeparetur, hæc dignitas filij adoptiui præferenda, & præeligenda ſit; veréque dixerit Auguſtinus lib. de Sancta virginitate, cap.3. *Beatior fuit Maria concipiendo mente, quàm ventre.* Atque hic eſt ſenſus illorum verborum Chriſti, Lucæ 11.num.28. *Quinimo beati, qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud*, Lege ibi Maldonatum, & Suarez tom.2. in 3.p.d.2.ſect.2.

17 Sublimem hanc filiorum Dei dignitatem promeruit nobis ſuo ſanguine Filius naturalis. Ad Galat.4. num.5. *Miſit Deus Filium ſuum factum ex muliere, vt adoptionem filiorum reciperemus.* Quaſi dicat: ipſe, cùm eſſet Filius Dei, dignatus eſt fieri filius hominis, vt qui filij hominum eramus, per adoptionem efficeremur filij Dei Ioan.1. num.12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri.* Perpendit ibi Auguſtinus tractat. 2. [Non timuit ille habere cohæredes, quia hæreditas eius non fit anguſta, ſi multi eam poſſederint.]

18 Perficitur adoptio hæc in lauacro regenerationis, quo abluti filij adoptiui, vita, & moribus exprimunt filium naturalem, Ad Galat.3.num.26. *Omnes enim filij Dei eſtis.* Cauſam ſubdit num.27. *Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Vnde non immeritò Leo magnus ſer.6. de Natiuitate, baptiſmatis aquam comparat vtero ſacratiſſimæ Virginis. [Originem, quam ſumpſit ex Virgine, poſuit in fonte baptiſmatis: dedit aquæ, quod dedit Matri: virtus enim Altiſſimi, & obumbratio Spiritus Sancti, quæ fecit, vt Maria pareret Saluatorem, eadem feciet, vt regeneret vnda credentem.]

In ipſum.

PAgninus, Eraſmus, Caietanus, 19
Gagneius, Vatablus, Arias Montanus, Salmeron, Catharinus, & Adamus, vocem Græcam *is auton*, exiſtimant verti potuiſſe, *in ſeſe*: & ad Deum Patrem referunt: vt ſit ſenſus. *Prædeſtinauit nos per Ieſum Chriſtum, vt filios adoptaret ſibi.* Ego, etſi video, etiam pleroſque Veteres in hanc intelligentiam conuenire, magis tamen propendeo in aliorum explicationem qui pronomen *ipſum* referũt ad Chriſtum: nam quidquid gratiæ, & gloriæ hominibus collatum eſt, id totum in Chriſti gloriam refertur, tanquam in cauſam, non modò meritoriam, ſed etiam finalem noſtræ prædeſtinationis. Probat hoc Suarez tom.1. in 3.p.d.5.ſect.2.

Secundum propoſitum voluntatis ſuæ.

NOn ſubeſt hîc Græcè vox illa 20
protheſis, quam vertere ſolet Interpres *propoſitum*, id eſt, ratum, & fixum Dei decretum: ad Roman. 8. num.28. & cap.9. num.11. & 2. Timoth.1. num 9. aut *præfinitionem*, ad Epheſ.3.num.11. ſed grandior quædam, ac ſignificantior vox, nempe *eudokia:* quam vocem finxerunt LXX. (vt Auctor eſt hîc Hieronymus) vt rem nouam nouo exprimerent vocabulo, & ſignificantiam Hebraicæ vocis *Raſſon* Græcè enuntiarent. De hac voce ſic Eraſmus in epiſtolam ad Roman.c.10. [Græcæ voci ad Hebræam effictæ nihil habet ſermo Romanus, quod propriè reſpondeat: ſonat autem propenſam beneuolentiam, ac fauorem gratuitum.]

Variè illuſtratur à Vulgato: vt vel 21
pluribus Latinis vocibus vis Græcæ, atque Hebraicæ penitus exhauriatur.

Eccleſiaſt.39. num.23. *placor*. cap.35. num.20. *oblectatio*. Pſalm. 144. nu.16. *benedictio*. Frequentiùs vertit *placitum*. Matth.11. num 26. *ita Pater, quoniam ſic placitum fuit ante te*, aut *beneplacitum*. Pſalm.68. num.14. *Tempus beneplaciti Deus: in multitudine miſericordiæ tuæ*: & Pſalm.105.num.4. *Memento noſtri Domine in beneplacito populi tui.*

Explicat etiam Vulgatus duabus illis vocibus *bona voluntas*: ad Philippen.2. num.13, *Deus eſt enim, qui operatur in vobis & velle, & perficere pro bona voluntate*. Id eſt, pro ſuo bene-
22 placito. Lucæ 2. num.14. *Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*. Id eſt, pax ex gratuita, & ſpontanea Dei liberalitate profecta; vel hominibus beneplaciti, id eſt, in quibus ſibi Deus bene complacuit, liberaliter oblata. Admitto etiam alium horum verborum ſenſum, quem pleroſque Latinos Patres ſecutos eſſe video: vt hæc pax non promiſcuè omnibus hominibus, ſed ſinceris tantùm, & iis, qui bonæ ſunt voluntatis, annuntietur. In quo diſſentio à Maldonato; qui hanc explicationem reiicit, falſa opinione nixus: exiſtimat ille ſcilicet, ſecutus Eraſmum in eumdem locum, vocem *eudokian* in Scriptura ferè de ſolo Deo dici ſolere: quod apertè conſtat eſſe falſum, Pſalm.140.num.6. Eccleſiaſt. 9. num.17. cap.18. num.31. cap.29. num.30. ad Roman.10. n.1. ad Philippen 1. num.15.

23 Iam ergo conſtat mens Apoſtoli. *Prædeſtinauit nos Deus in adoptionem filiorum*, non ex noſtris meritis præuiſis, ſed ex altiſſimo Diuinæ prouidentiæ beneplacito, ex ingenua, & gratuita Dei voluntate, nullis noſtris operibus laceſſita. Lucæ 12.num. 32. *Complacuit Patri veſtro dare vobis regnum.*

Vocant autem ſignificantiſſimè Vulgatus hoc beneplacitum *propoſitum*. id eſt, ratam, ac firmam Dei voluntatem, 2. Timot.1. num.9. *Vocauit nos vocatione ſua ſancta, non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum, & gratiam*. Ad Roman.8.n.28. *Iis, qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti*. Vide Gabrielem Vazquez to.1. in 3.p.d.23. num.85. & Maldonatum Matth.9. num.17.

NVMERVS VI.

In laudem gloriæ gratiæ ſuæ.

Quò ſic adoptati,glorioſam eius, & illuſtrem in nos gratiam debitis laudibus celebremus, & grata memoria proſequamur. Græcè ſubeſt *doxa*, quam vocem Interpres vertere ſolet *maieſtatem, & claritatem*, id eſt, ſplendorem. Vt conſtat Matth.19. num.28. cap.24. n.30. cap.25. num.30. Lucæ 9. num.31. & 1. Corinth.15. num.41. Et quamuis Dei gloria operibus ſapientiæ, atque potentiæ maximè eluceſcat; & maieſtas, & claritas aptiùs omnipotentiæ, quàm gratiæ quadrare videantur: tamen rem ipſam intimiùs perpendenti, longè mirabilior eſt Deus in reparando, & glorificando homine, quàm in hac rerum vniuerſitate creanda. De quo fuſior nobis erit ſermo infrà, num.19. Apoſtolus certè ad Roman. 9. num.23. non ſimpliciter dixit manifeſtari in electis Dei gloriam, ſed *diuitias Diuinæ gloriæ.* 24

In qua gratificauit nos.

E *Charithoſen* potuiſſet vertere Vulgatus, *gratia nos impleuit*: eſt enim idem verbum, quod Lucæ 1.num.28. *gratia plena*. Atque id valde commendat inæſtimabiles huius effuſiſſimæ gratiæ diuitias: neque alienum eſt ab 25

Scripturæ

Scripturæ ſtylo: nam Lucæ 1. nu. 15. legimus de Baptiſta: *Spiritu Sancto replebitur.* num. 41. *repleta eſt Spiritu Sancto Eliſabeth.* num. 67. Zacharias, Actuum 2. num 4. omnes Apoſtoli. cap. 4. num. 8. Petrus & num. 31. omnes, qui erant congregati. cap. 6. n. 3. ſeptem illi Diaconi. Actuum 6. num. 8. *Stephanus plenus gratia.* Et cap. 7. nu. 55. *Plenus Spiritu Sancto,* Actuum 9. num. 17. Paulo dixit Ananias: *vt implearis Spiritu Sancto.* Actuum 11. num. 24. Apoſtolus Barnabas. Denique Actuum 13. num. 52. Diſcipuli omnes Apoſtolorum *replebantur Spiritu Sancto.*

Rectè itaque probat ex iſto loco Belarminus lib. 2. de Iuſtificatione, cap. 11. infuſionem Gratiæ habitualis contra Caluinum: neque ſolùm imputata nobis Chriſti Iuſtitia acceptos fieri; ſed infuſo dono gratiæ animam renouantis, & exornantis, verè gratioſos, & interna pulchritudine formoſiſſimos reddi coram Deo.

In dilecto Filio ſuo:

26 TAm gratus fuit Chriſtus Patri, vt ſua gratia nobis meruerit omnem gratiam. In dilecto Filio ſuo nos gratia cumulauit. Ioan. 1. nu. 16. *De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.* Id eſt, propter gratiam illius, data eſt nobis gratia noſtra: quia Filius naturalis fuit Deo dilectiſſimus, & acceptiſſimus: fuit plenus gratiæ: pro hac gratia, & de plenitudine huius gratiæ, effuſa eſt abundè gratia in filios adoptiuos. Ad Roman. 5. numer. 15. *Si vnius delicto multi mortui ſunt; multò magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit.* Itaque *in gratia vnius,* id eſt, propter gratiam vnius, multi gratiam affluenter conſecuti ſunt.

NVMERVS VII.

In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius.

EXtant eadem omnino verba ad Coloſſenſes 1. num. 14. & in eamdem ſententiam ſcribit Apoſtolus ad Roman. 3. num. 24. *Iuſtificati gratis per gratiam ipſius per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu: quem propoſuit Deus propitiationem per fidem in ſanguine ipſius.* Sic Sancti gratias agunt Chriſto Apocalip. 5. num. 9. *Redemiſti nos Deo in ſanguine tuo.* Redimere enim eſt, aliquem deuolutum in alterius poteſtatem, ſoluto pretio ad proprium poſſeſſorem ab alieno vindicare. Chriſtus verò redemit nos venundatos ſub peccato, mancipatóſque dæmoni, & aſſeruit in libertatem filiorum Dei, ſoluto pretio ſanguinis ſui. *Gratis venundati eſtis,* inquit Iſaias cap. 52. num. 3. *gratis,* (inquam) hoc eſt, propter res futiles, & flocci, aut nihili æſtimandas; pro fluxa, & fœda voluptate, pro honore citò perituro, pro exiguo lucello. Subdit Iſaias: *& ſine argento redimemini.* Sine argento quidem, ſed non ſine pretio; argento, & auro longè excellentiore. 1. Corinth. 6. num. 20. *Empti enim eſtis pretio magno.* 1. Petr. 1. num. 18. *Non corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis: ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti.* Qui non modò ſuum ſanguinem effudit, ſed ſe ipſum totum etiam in pretium dedit. 1. Timothei 2. num. 6. *Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus.* Græcè, *Antilytron,* id eſt, redemptionis pretium. 27

Remiſſionem peccatorum ſecundum diuitias gratiæ eius.

AD Titum 2. num. 14. *Qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redi-* 28

meret ab omni iniquitate. Ad Hebr.9. num.15. *Morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum*, *&c.* Atque hanc liberaliſſimam condonationem, diuitias gratię nominat, phraſi Apoſtolo familiari: in hoc ipſo cap. num.18. & cap.2. num.2. cap.3. n.8. & 16. ad Roman 2. nu.4. cap.9.n.23. cap.11.num.33. ad Philippen.4.n.19. & ad Coloſſenſes 1. num.27.

NVMERVS VIII.

Quæ ſuperabundauit in nobis.

BErnardus ſerm.22. in Cantica. [Bene copioſa redemptio: ſiquidem non gutta, ſed vnda ſanguinis, quinque per partes corporis emanauit.] Cardinalis Petrus Damiani in ſerm. de Sancta Cruce. [Sufficeret ad redemptionem orbis vel vna pretioſiſſimi ſanguinis gutta: ſed data eſt copioſa, vt virtus diligentis in beneficij redundatione clareſcat.]

In omni ſapientia, & prudentia.

29 AD Coloſſenſes 1.num.9: *In omni ſapientia, & intellectu*. Græcè, *ſyneſi*. Quam vocem ſæpe Vulgatus vertit *prudentiam*. Vt in hac epiſtola, cap. 3. num.4. Lucæ 2.num.47. & 1. Corinth.1. num. 19. Itaque vtrobique eamdem rem, diuerſis licèt nominibus, Apoſtolus intelligit. Et certè ingens, & admiranda Diuinæ gratiæ exuberantia eſt, nō ſolùm fuiſſe homines copioſiſſimè redemptos, ſed arcanum etiam diuini conſilij myſterium, in omni ſapientia, & prudentia eiſdem eſſe patefactum. Hoc videlicet eſt, quod adiungit.

NVMERVS IX.

Vt notum faceret nobis Sacramentum voluntatis ſuæ.

QVoties legimus in Vulgata editione, *Sacramentum*, Græcè habetur, *myſterium*. Ad Coloſſenſ.1. num.27. Tobiæ 12.n.7. Daniel.2. num.39. Apocalipſ.1. num. 20. & in hac Epiſtola c 5.num.32. Eſt autem propriè myſterium, ſacrum ſecretum, & arcanum, quod in vulgus efferre, & non initiatis enuntiare, nefas eſſet. Hoc autem reconditum Sacramentum, cuius altitudo, ſecluſa reuelatione, vel ipſas cæleſtes Intelligentias præteruolaret, eſt Incarnatio Diuini Verbi, & effuſa in omnes Gentes ex Chriſti meritis, Gratia.1. Timoth.3. num.16. *Manifeſtè* (Græcè, *omologumenos*, omnium confeſſione, citra controuerſiam) *magnum eſt pietatis Sacramentum* (Græcè, myſterium) & verè admirandum, atque ſtupendum Diuinæ benignitatis, & pietatis myſterium: (vt Euchariſtia vocatur myſterium fidei) *quod manifeſtatum eſt in carne* (Græcè, Deus manifeſtatus eſt in carne) manifeſtauit autem ſe Deus in carne latentem, per miracula paſſim edita, per admirabilem doctrinam per vitam per innocentiſſimè actam) *iuſtificatum eſt in ſpiritu* (vt omnes, velint, nolint, infinitam Dei ſapientiam in hoc myſterio relucentem, virtute Spiritus demonſtratam, cogantur approbare) *Apparuit Angelis* (Grecè, viſus, ſiue conſpectus eſt Angelis, ſcilicet Deus) nam vbi primùm editus eſt in hanc lucem, innumerabiles Angelorum exercitus ad eum adorandum conuolarunt) *prædicatum eſt Gentibus* (cùm ſoli Iudæi expectarent) *creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria*. Nam peracto redemptionis negocio, excitatus à mortuis, glorioſus,

glorioſus, & immortalis, ancillantibus nubibus, plaudentibus Angelis, hominibúſque ſtupentibus, *aſſumptus eſt in cælum, & ſedet à dextris Dei.* Marci 16. num. 19.

Cùm ergo Apoſtoli futuri eſſent teſtes, & buccinatores huius reconditi Sacramenti, iure illis eſt *in omni ſapientia, & prudentia patefactum.* Ioan. 15. num. 15. *Vos autem dixi amicos, quia omnia, quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.*

Secundum beneplacitum eius.

RVrſus excludit merita: & ad gratuitam, & ſpontaneam Dei liberalitatem refert. Hoc propriè ſonat *eudokia,* ſuprà num. 5.

Quod propoſuit in eo.

32 QVod, non ad myſterium, vt putauit Adamus, ſed ad beneplacitum referendum eſt, vt perſpicuè conſtat ex Græco. Et perpende, beneplacitum Dei, hoc eſt, voluntatem ſalutis hominum, & reparationis Vniuerſi, poſitam fuiſſe ab ipſo Deo in Chriſto: quia ipſum conſtituit reconciliatorem, ac redemptorem mundi. In hanc ſententiam, auctorem laudans Athanaſium, cuius elegantiſſima recitat verba, exponit Toletus Luc. 10. notatione 38. verba illa Chriſti: *omnia mihi tradita ſunt à Patre meo.* Sacramentum enim abſconditum ſapientibus, & reuelatum paruulis, fuit, Chriſtum à Deo fuiſſe conſtitutum omnium reparatorem: omnia, quæ ad hominum ſalutem ſpectant, ipſi fuiſſe à Patre commiſſa. Ioann. 17. numero 2. *Dediſti ei poteſtatem omnis carnis, vt omne, quod dediſti ei, det eis vitam æternam.*

NVMERVS X.

In diſpenſatione plenitudinis temporum.

VBi venit plenitudo temporis, ad Galat. 4. num. 4. *Quam diuini conſilij inſcrutabilis altitudo diſpoſuit.* Vt loquitur S. Leo ſerm. 1. de Natiuitate. Neque enim noſtrum eſt *noſſe tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate.* Act. 1. num. 7. aut curioſiùs inquirere, cur tamdiu dilatum ſit mundi remedium. Hoc certè fixum nobis eſſe debet, opportuniſſimo tempore fuiſſe oblatum à multiformi Dei ſapientia, *ſecundum præfinitionem ſæculorum, quam fecit* (hoc eſt, præſtituit, ſeu præfixit) *in Chriſto:* in hac epiſtola cap. 3. n. 11. Atque hanc maturitatem indicat vox, quam vſurpat Apoſtolus: *Keros* enim non ſimpliciter tempus, vt *chronos,* ſed temporis ipſius opportunitatem, & commodam rei bene gerendæ occaſionem ſignificat. 33

Rectè itaque Ribera explicat illa verba ad Hebræos 9. num. 26. *Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum.* Iam enim à paſſione Chriſti anni plùs mille quingentis effluxerunt: fortaſſe etiã fluent multò plures ad finem vſque mundi vt ſub perfectiſſima lege Euangelica plus, quàm ſub naturali, ſcriptáque viuatur: quomodò ergo finis ſæculorum fuit, quod vix medium ſæculorum eſt? Sed certè ſæculorum conſummatio, Græcè *ſyntelia,* ideſt, *perfectio,* nihil aliud eſt, quàm plenitudo temporum, & opportuna maturitas, quam Diuinæ prouidentiæ diſpenſatio præfinierat.

Inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt, in ipſo.

34 GRæcè ſubeſt *Anakephalæoſaſtha:* cuius verbi vim exiſtimo, nullo vnico Latino exprimi omnino poſſe. Auguſtinus, & Hieronymus legunt, *recapitulare:* & ante vtrumque Tertullianus lib. 5. contra Marcionem c. 17. num. 262. qui quaſi ſibi ipſi minimè ſatisfaciens, rurſus ſic Latinè enuntiat: *ad initium redigere, aut reciprocare: ab initio recenſere.* Ad Rom. 13. num. 9. *Et ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur.* Vbi Græcè eſt idem verbum: vertítque Auguſtin. epiſt. 29. *Recapitulatur.* Propriè, *ſummatim comprehenditur:* eſt enim quaſi ſummam ſubducere, & multos numeros quaſi ad vnum redigere. Eccleſ. 32. num. 9. *Adoleſcens loquere in tua cauſa vix: ſi bis interrogatus fueris, habeat caput reſponſum tuum.* Græcè, *Kephalæoſon.* LXX. Vaticani cap. 35. *In ſummam collige ſermonem.* Tigurina. *Summatim verbis paucis multa complectere.* Ianſenius. *Recapitula.* Hinc apud Quintilianum lib. 7. cap. 1. *Anakephalæoſis,* hoc eſt, enumeratio, ſeu recapitulatio: cùm ea, quæ in oratione fuſiùs, & vberiùs tractata ſunt, ſummatim repetuntur, & ab initio recenſentur.

35 Tres præcipuas inuenio huius loci explicationes, quarum ſingulæ ſingulos melioris notæ interpretes, patronos, ac duces habent, quibus inferiores alij adſtipulantur. Prima eſt Hieronymi: omnia myſteria diuerſis temporibus patrata, omnia oracula edita, recapitulata fuiſſe in Chriſto, hoc eſt, ad vnam veluti ſummam reuocata, vna quaſi abbreuiata conſummatione comprehenſa: *conſummationem enim, & abbreuiationem fecit Deus.* Iſaiæ 10. num. 23.

Vidit Hieronymus, opponi ſibi poſſe: eſto, quidquid geſtum eſt ab antiquis Patriarchis, laude, vel memoria dignum: quidquid fuit in lege memorabile, in ſacrificiis acceptum, in templo excellens, & Deo gratum; id totum admirabili compendio recapituletur in Chriſto. Sed quonam pacto inſtaurata ſunt in illo, quæ reperiuntur in cælis? Hanc obiectionem ſic diluit Hieronymus. [Diligenter attendite, quòd non ſolùm omnes hiſtoriæ Scripturarum, quas in terra geſtas Spiritus ſanctus enumerat; ſed etiam in cæleſtibus, quæ nobis occultæ ſunt, in Chriſti recapitulata paſſione teneantur.]

Altera eſt Auguſtini in Enchiridio 36 cap. 62. quem ſequuntur Anſelmus, & S. Thom. Inhæret enim Auguſtinus proprietati Latini verbi *inſtaurare,* quod idem eſt, ac reparare, & reſarcire: quæ ſignificatio etiam in Græcum cadit, & expreſſit Tertullianus, *ad initium redigere.* Tunc nimirùm inſtauratur res, quando renouatur, & ad ſuum caput, & initium reuocatur. Cenſet itaque Auguſtinus, omnia fuiſſe per Chriſtum inſtaurata: & quidem quæ in terra ſunt, dum homines Gratia exuti, & ſpe vitæ immortalis exturbati, imò æternæ mortis tenebris addicti, per Chriſti ſanguinem ſunt redempti. Quæ autem ſunt in cælo, [Cùm id, quod inde in Angelis lapſum eſt, ex hominibus redditur.] Tunc videlicet ſunt Angelorum ruinæ in cælo reparatæ.

Tertia denique explicatio eſt Chry- 37 ſoſtomi; in quâ Theodoretus, OEcumenius, & Theophilactus, vt ſolent, concorditer eunt. Diſſidebant à nobis hoſtiliter Angeli: ægrè ferebant, Diuinum numen patratis paſſim ſceleribus ab hominibus violari: mittebantur illi ſæpe ad terras, ſed ad inferenda grauiſſima ſupplicia: contrà verò nulli hominum aditus patebat in cælum: ſed

ſed Chriſti ſanguine,ac merito, effractis his repagulis, hominibus iam cæleſti illa ciuitate donatis, pacificatáque diſcordia,cæleſtia, & terrena, ideſt,Angelos,& homines Deus inſtaurauit in Chriſto, hoc eſt, ad vnum caput reduxit, vnius capitis membra effecit. Ad Coloſſ.1.num.20. *Pacificans per ſanguinem Crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cælis ſunt.*

Quælibet iſtarum explicationum eſt probabilis. An verò ex hac vltima deducatur, Chriſtum merito ſuo omnia dona gratiæ,& gloriæ in Angelos, tanquam eorum caput, deriuaſſe, res eſt apud Theologos controuerſa. Videantur Suarez tom. 1. in 3. p. d. 42. ſect.1.& 2. & Vazquez tom.item 1.in 3.p.d 49. cap.4.

NVMERVS XI.

In quo etiam & nos ſorte vocati ſumus.

38 SOrs hîc non ea eſt, in qua temeritas, & caſus; ſed in qua ratio,& conſilium dominatur. Hæc ſors, & fortuitum euentum, & omne ſortitò capti meritum excludit. Græcè vnicum eſt verbum *Eclerothemen.* Quod neſcio,an vſpiam aliàs extet in ſacris litteris: mihi certè videre nuſquam contigit. Illud tribus vocibus extulit Vulgatus: Pagninus verò, Iſidorus Clarius, Eraſmus, Tigurina, Gagneius, & Interpres OEcumenij reddunt, *in ſortem aſciti ſumus.* Auctor Commentariorum,qui Ambroſij nomine circumferuntur, *ſortiti ſumus.* Montanus,*electi ſumus.* Vatablus, *facti ſumus hæredes.* Propriè etiam vertas.*In ſortem, in partem, in hæreditatem, & poſſeſſionem vocati ſumus.*

39 Cadunt hæc omnia mirificè in vocem *cleros*, vnde verbum *cleroo* deriuatur;quod enim Hebraicè,*nahala*,ideſt, hæreditas, hoc apud LXX. eſt *cleros* innumeris in locis.Indicabo pauca de multis.Geneſis 48.num.6. *Vocabuntur in poſſeſſionibus ſuis.* Græcè, *ſortibus.* Numeror.16.num.14. *Dediſti nobis poſſeſſiones agrorum.* Græcè,*ſortes.* Deuteron.9.num.29. *Qui ſunt populus tuus, & hæreditas tua.* Græcè,*ſors tua.* Ioſue 24.num.30. *In finibus poſſeſſionis ſuæ.* Græcè,*ſortis ſuæ.* Eccleſiaſtes 7.n.12. *Vtilior eſt ſapientia cum diuitijs.* Hebraicè, *cum hæreditate.* Græcè, *cum ſortis diſtributione.*

Sortem itaque appellat Apoſtolus cæleſtem illam lucem, gratiámque Euangelij, qua ad ſupernam hæreditatem per Chriſtum vocati ſumus.Vt ad Coloſſenſ.1.num.12.*Qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine.* 40
Occaſionem metaphoræ dedit, quia ſorte diſtributæ ſunt partes terræ promiſſionis. Deuter.1. num.38.Pſal.77. num.54. Actuum 13. num.19. Vnde crebrò eſt frequentata metaphora. Sapientiæ 3. num.14. cap.5. n.5. Act.8. num.21.& cap.26. num.28. De ſorte verò in electionibus adhibita etiam ad functiones ſacras, eruditè Lorinus Act.1.verſ.26.

Prædeſtinati ſecundum propoſitum eius.

NE quis ſortem aliorſum traheret, ſibique perſuaderet, temerè, ac fortuitò electionem factam,ſapientiſſimè hoc adiecit. Vide ſuprà num.5.

Qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ.

COnſilium & ad intelligentiam ſpectat, & quæſtionem, ac deliberationem includit:interdum tamen 41
vſurpatur pro iudicio ipſo elicito per conſultationem & à Cicerone definitur lib.1.de Inuentione: [Eſt aliquid faciendi,

faciendi, non faciendíve, excogitata ratio.] Videatur S. Thom. 1. 2. q. 14. art. 1. Valentia tom. 2. d. 2. q 9. punct. 2. Azor tom. 1. lib. 1. cap. 28. Vazquez 1. 2. d. 44. cap. 1. Salas tom. 1. tractat. 6. d. 2. ſect. 1.

In Deum autem deliberatio, inquiſitio, aut conſultatio cadere non poteſt: itaque conſilium, idem eſt, ac decretum, ſeu propoſitum, ratum, fixúmque iudicium. Vox Græca *bule*, & ſi deliberandi, conſultandíque ſolicitudinem affert, ſæpe tamen redditur à Vulgato, *voluntas*: etiam cùm de Deo ſermo eſt: Sap. 6. num. 5. Actuum 13. num. 36.

42 Et verò nihil frequentiùs inculcant Sacræ litteræ, quàm Diuina conſilia à nemine impediri, aut retardari poſſe. Iſaiæ 46. num. 10. *Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet.* Vnde & ipſum Dei conſilium dicitur *immobile*, ad Hebr. 6. numer. 17. *definitum*, Actuum 2. num. 13. Græcè, *prædeſtinatum, ſtatutum*: & cap. 4. num. 28. *quæ manus tua, & conſilium tuum decreuerunt fieri.* Græcè *proorise*, præfiniuit, prædeſtinauit.

Sunt etiam, qui in hoc altiſſimo prædeſtinationis Diuinæ conſilio occultum quiddam, & arcanum recognoſcant: *Soli enim Deo cognitus eſt numerus electorum, in ſuperna fælicitate locandus.* Certè in lingua ſancta eadem vox *ſod*, & *conſilium* ſignificat, & *ſecretum.* Lege Tolet. ad Roman. 8. notatione 31. Pinedam in Iob cap. 15. verſ. 8. Lorinum Actuum 2. num. 23.

NVMERVS XII.

Vt ſimus in laudem gloriæ eius.

43 IDeſt, vt ſimus materia, & ſeges Diuinæ laudis, atque Gloriæ. 1. Petr. 2. num. 12. *Ex bonis operibus vos conſiderantes, glorificent Deum.* Matthæi 5. num. 16. *Glorificent Patrem veſtrum*, &c. Vel vt Diuinam gloriam, tum admirando, tum apud alios prædicando, laudibus efferamus. Vide ſuprà num. 6. *In laudem Gloriæ Gratiæ ſuæ*: & infrà num. 14. *In laudem Gloriæ ipſius.*

Nos, qui antè ſperauimus in Chriſto.

NOs ſcilicet filij Abrahæ, cuius 44
poſteritati promiſſus eſt Chriſtus; atque adeò illum, tanquam verè noſtrum, communione ſanguinis, & iure promiſſionis, & venturum credidimus, & multis ſæculis expectauimus. Ad Roman. 15. num. 8. *Dico enim, Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis* (ideſt, Apoſtolum, ſiue Legatum ad populum Iudæorum) *propter veritatem Dei, ad confirmandas promiſſiones Patrum: Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum.* Itaque Chriſtum ſeruatorem, & doctorem fuiſſe illius populi, ex quadam iuſtitia fuit, fundata in promiſſione, ac veracitate Diuina. Quòd verò Gentibus etiam hoc lumen affulſerit, ex gratuita fuit miſericordia. Hoc nimirùm eſt, quod ipſe reſpondit Chananææ Matth. 15. num. 14. *Non ſum miſſus, niſi ad oues, quæ perierunt, domus Iſraël*: quaſi dicat: non ſum promiſſus Gentibus, vt promulgato apud illas Euangelio, editíſque miraculis, eas ad fidem adducam; ſed ſolis Iſraëlitis. Hoc poſteà inculcabant Apoſtoli Actuum 2. num. 39. *Vobis enim eſt repromiſſio.* Ad Rom. 9. num. 24. *Quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & promiſſa.*

NVME

NVMERVS XIII.

In quo & vos, cùm audiſſetis verbum veritatis, (Euangelium ſalutis veſtræ.)

45 IN quo ſeruatore Chriſto, vos Gẽtes ex Dei miſericordia ad eamdẽ vocatæ fidem, iam etiam ſperatis, audito nimirùm veritatis verbo, hoc eſt, Euangelio, vobis ſalutem annuntiante.

In quo & credentes.

GRæcè *piſtheuſantes*, poſteà quàm crediditis; vt ſimile tempus *acuſantes*, in hoc ipſo verſu illuſtrauit Vulgatus, *cùm audiſſetis*.

Signati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto.

46 TOtus locus eſt difficilis: ſed illud in primis eſt certum: etiam ſi Apoſtoli, nedum cæteri fideles, repleti dicantur Spiritu ſancto, plenitudinem iſtam non in eo conſiſtere, quòd ipſamet perſona Spiritus ſancti ſubſtãtialiter communicetur; ſed quia Gratia iuſtificante, cęleſtibuſq; donis, & chariſmatis cumulantur. Vide Maldonat. Luc. 1. n. 28. Belarmin. lib. 1. de Gratia cap. 3. & 8. Lorin. Act. 2. verſ. 4.

Illud etiam perſpicuum eſt, Hebraico idiomate dici, *Spiritum promiſſionis*, ideſt, promiſſum: ſæpe enim Prophetæ Spiritum ſanctum promiſerunt. Iſaiæ 44. nu. 3. Ezechielis 36. num. 25. Ioëlis 2. num. 28. quem citat Petrus Actuum 2. nu. 17. quò alludit Paulus ad Galat. 3. numero 14. *Vt pollicitationem Spiritus accipiamus*. Quod adeò frequens eſt, vt *promiſſi*, vel *promiſſionis* nomine, Spiritus ſanctus denotetur. Luc. 24. num. 49. *Et ego mitto promiſſum Patris mei in vos*. Act. 1. num. 4. *Sed expectarent promiſſionem Patris*.

Tota itaque huius loci difficultas in eo vertitur, quid propriè ſit, Spiritu ſancto ſignari. Græcum verbum *ſphragizo*, eſt ſigillum imprimere, ſigillo obſignare: quod verbum vſque eò placuit Apoſtolo, vt in eamdem ſententiam duobus prætereà locis, illud vſurpet: in hac epiſtola, cap. 4. num. 30. *Nolite contriſtare Spiritum ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis*: & 2. Corinth. 1. num. 22. *Qui & ſignauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris*. Si autem conſtiterit ſigilli vſus, ſimul etiam conſtabit, quàm aptè ab Apoſtolo Spiritui ſancto accommodetur: & quaſi lux quædam oborta, non modò præſentem locum, ſed innumeros etiam alios illuſtrabit. 47

Tres ſigilli vſus, quantùm obſeruare potui, & in Scriptura ſacra, & apud prophanos auctores deprehendo: & externis quidem teſtimoniis recitandis ſuperſedebo, ne in molem creſcat commentarius: indicabo tamen, vbi congeſta reperiantur. 48

Primò igitur ſigillum imprimitur ad ſecernendas, internoſcendáſque res proprias ab alienis. Prophana exempla coaceruat Pontanus ad illa Georgicorum. 1. *Aut pecori ſignum*. pag. 294. & Georg. 2. *continuóque notas, & nomina Gentis inurunt*. pag. 475.

Ex hoc ſigilli vſu interpretanda ſunt illa verba Chriſti Ioan. 6. num. 27. *Hunc enim Pater ſignauit Deus*, hoc eſt, ſigillo Diuinitatis, vnione hypoſtaticâ, gratia capitis penè infinita, viſione beata, virtute patrandi miracula, hunc Filium hominis æternus Pater obſignauit, & à cæteris mortalibus infinito interuallo diſcreuit. Ad Hebr. 7. num. 26. *Segregatus à peccatoribus, & excelſior cælis factus*. Vide Riberam ad Hebr. 1. num. 12. circa illud, *figura ſubſtantiæ eius*. Græcè, *character*.

Id eſt, nota, imagóque ſigilli.

49 Ad eumdem ſigilli vſum reſpexit Apoſtolus 2. Timoth. 2. num. 19. *Sed firmum fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc* (Græcè, *ſphragida*) *Cognouit Dominus, qui ſunt eius.* Vide ſigillo obſignatos, quos Deus vult ab aliis internoſci. Apocal. 7. num. 2. Angelus ille habebat *ſignum Dei viui:* Græcè, *ſigillum:* & ſignauit ſeruos Dei in frontibus eorum, qui deinceps *ſignati* nominantur: & cap. 9. num. 4. ſignaculo illo in frontibus impreſſo dignoſcuntur.

50 Sic etiã ſecernuntur Iudæi à Gentilibus ſigillo circumciſionis, quæ ad Rom. 4. nu 11. *Signaculum iuſtitiæ fidei* vocatur ab Apoſtolo: & 1. Corinth. 9. num. 2. *Signaculum Apoſtolatus mei vos eſtis.* Ideſt, quaſi teſſera. *La diuiſa, y ſeñal de mi Apoſtolado.* Hinc etiã modus ille loquendi transfuſus in noſtram linguam: *Sellar moneda.* 4. Reg. 22. num. 4. *Conſletur pecunia.* LXX. *Obſigna argentum.* Niſi malis, duo poſtrema teſtimonia ad alterum ſigilli vſum pertinere.

51 Eſt igitur alter vſus ſigilli, cùm litteris, pactis, tabulis publicis, iis demum, quæ rata, ac firma futura ſunt, impreſſo ſigillo auctoritas, & fides conciliatur. Congerit innumera externorum exempla Briſſonius, lib. 6. de Formulis pag. 571. & 572. Sed ſordent humana teſtimonia, vbi ſuperant Diuina. Et illud Ioan. 6. num. 27. Maldonatus; illud autem ad Rom. 4. num. 11. Toletus, ad hunc referunt ſigilli vſum. 3. Reg. 21. num. 8. *Scripſit itaque litteras ex nomine Achab, & ſignauit eas annulo eius.* Eſther 8. nu. 8. *Hæc conſuetudo erat, vt epiſtolis, quæ ex Regis nomine mittebantur, & illius annulo ſignatæ erant, nemo auderet contradicere.* Ierem. 32. num. 10. *Scripſi in libro, & ſignaui, & adhibui teſtes.*

52 Atque hinc ortum eſt, vt annuli ſignatorij magno in pretio, & æſtimatione haberentur. Plin. lib. 33. cap. 1. Tiraquel. in Alexãdrum lib. 2. cap 29. ſuppeditant exempla prophana: diuina ſuppetunt Exodi 35. num 21. iuxta LXX. Eſther 3. num. 10. Danielis 6. num. 17. & 3. Regum 21. num. 8. & 1. Machab. 6. num. 15. Sed nonnulla perpendamus. Ieremiæ 22. n. 24. *Viuo ego dicit Dominus, quia ſi fuerit Iechonias annulus* (LXX. congruenter Hebraicæ voci, *ſphragis*) *in manu dextera mea, inde euellam eum.* Aggæi 2 nu. 24. *Aſſumam te, & ponam te, quaſi ſignaculum, quia te elegi.* Hebraicè *cahotam.* Quaſi annulum: eadem nimirum vox eſt, quæ Hierem. 22. num. 24. Eccleſiaſtici 49. num. 13. *Quomodò amplificemus Zorobabel? Nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu.* Græcè, *ſphragis*, ſigillum, ſiue annulus ſignatorius.

Et verò in ipſa annuli gemma ſolebat effigies aliqua affabrè, artificioſéque cælari. Eccleſiaſt. 32. numer. 7. 53
Gemmula carbunculi in ornamento auri (Græcè *ſphragis.* Editio Vaticana LXX. capite 35. *Sigillum carbunculi*) *& comparatio muſicorum in conuiuio vini.* Et numero 8. *Sicut in fabricatione auri ſignum eſt ſmaragdi.* Vaticana LXX. *Sigillum. Como el ſello eſculpido en vna piedra precioſa adorna el anillo de oro; aſſi la buena muſica echa el ſello a vn eſplendido banquete.* Eccleſiaſtici 45. num. 13. *Gemmis pretioſis figuratis in ligatura auri.* LXX. *Lapidibus pretioſis ſculptura ſigilli.*

Cogor, vt lucem afferam his, & 54
aliis ſacræ Scripturæ locis, ad externorum exempla diuertere. Inſculpebant illi in annulis imagines Principum, aut Maiorum ſuorum, qui familiæ ſplendorem illuſtrauerant. Cicero orat. 3. in Catilinam [Oſtendi tabellas Lentulo, & quæſiui, cognoſceret ne ſignum: eſt verò, inquam, ſignum notum, imago aui tui.]

Valerius

Valerius Maximus lib.3.cap.5. vbi agit de filio Scipionis. [E manu eius annulum, in quo caput Africani ſculptum erat, detraxerunt.] Plinius lib. 37.cap.1.[Auguſtus Alexandri Magni imagine ſignauit.]

55 Hinc interpretor locũ illum Cant. 8.num.6. *Pone me, vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum.* Hebraicè *cahotam.* Sicut annulum ſignatorium. Ideſt, hanc legem amoris tibi fero, vt mei vtaris imagine pro ſigillo, eámque cordi altè infigas, imò & brachio imprimas, me vnum vt ſemper cogites. Rectè Ambroſius lib.de Iſaac,& anima c.8.[Signaculum Chriſtus in frõte eſt,ſignaculum in corde, ſignaculum in brachio;in fronte, vt ſemper cõfiteamur; in corde,vt ſemper diligamus; in brachio,vt ſemper operemur.]

56 Hinc etiam illuſtratur locus ille Ezechielis cap.28.num.12.*Tu ſignaculum ſimilitudinis*.Vox Hebraica,vt obſeruat ibi Maldonatus, imaginem, picturámue ſignificat: quaſi dicat: tu ſigillum, in quo abſolutiſſima principis imago, perfectiſſimúmque fœlicitatis exemplar inſculptum erat. Hoc eſt,quod ſubiungit, *plenus ſapientia,& perfectus decore.*

57 Ex hoc itaque ſigilli vſu, quo inſtrumenta publica efficiebantur authentica, explico locum Pauli ad Roman.15.num.28. vbi agit de eleemoſyna, & collatione facta in pauperes Sanctorum. *Hoc igitur cùm conſummauero (* ideſt, cùm expeditionem hanc cõfecero, ſanctíſque eleemoſynas detulero *) & aſſignauero eis fructum hunc.* Græcè,*ſphragiſamenos,ſigillo obſignauero.* Vbi pronomen *eis*, vt aduerterunt Chryſoſt.& Theoph.non refert accipientes ſtipem,ſed conferẽtes. Senſus itaque eſt: cùm ex Dei debitoris ſyngrapha, eius chirographo munita ſigillóque obſignata, vberrimum huius benignitatis fructum illis in cæleſti theſauro,quaſi in tuto repoſuero. Nimirùm *fœneratur Domino, qui miſeretur pauperis, & viciſſitudinem ſuam reddet ei.*Prouerb 19.num.17.

Illuſtratur hæc intelligentia ex verbis illis Eccleſ.17.num.18. *Eleemoſyna viri, quaſi ſignaculum cum ipſo.* Fœdum in hunc locum mendum irrepſerat. Sciolus videlicet aliquis, cùm nõ perciperet, quorſum hîc *ſignaculum* ſpectaret,& Chriſtum hortantem audiiſſet Luc.12.num.33. *Date eleemoſynam: facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt;* pro ſignaculo ſacculum obtruſit:*eleemoſyna viri,quaſi ſacculus cum ipſo.* Sed iam ſublatus eſt error, & correctus Latinus codex ex Græco textu:in quo *ſphragis*, ideſt, *ſigillum,* conſtantiſſimè legitur: & ſenſus mirificus efficitur. *Eleemoſyna viri eſt, quaſi Dei ſyngrapha,* ipſius ſigillo obſignata, ex qua cum ipſo Deo ex iure agere, eúmque, tanquam debitorem, ad ſolutionem creditæ pecuniæ poſſit obligare. Fidelis enim eſt,ac verax Deus,& (vt ibidem ſubdit Eccleſiaſticus)*gratiam hominis, quaſi pupillam conſeruabit.* 58

Ex eodem ſigilli vſu facilè exponentur difficilia Præcurſoris verba, Ioan.3.num.33. *Qui accepit eius teſtimonium, ſignauit, quia Deus verax eſt.* Græcè, *esphragiſen:* & ſenſus eſt: qui Chriſti recipit teſtimonium, eo ipſo teſtatur & quaſi ſuo chirographo, & ſigillo profitetur, Deum eſſe ſummè veracem. 59

Tertius denique ſigilli vſus, íſque frequentiſſimus,ad obſignanda, ideſt, claudenda,& obſeranda ea, quæ diligenter recõdita,& aſſeruata eſſe oporteret.Sæcularia teſtimonia petes è Radero in Martialem lib.9.epigrammate 68.ſacra,quia longior fui, tantùm indicabo. Deuter.32 num.34. Danielis 6. num.17. & cap.14. num. 13. Cantic.4.num.12.Iob 9.num.7.& cap.14. 60

nu.17.Matth.27.nu.66. Eccleſiaſt.22. num.33.Apocalip.5.num.1.

Illius fortaſſe loci ſenſus parùm attentum lectorem præteruolaret, Eccleſiaſt. cap. 42. numero 8. *Super mulierem nequam bonum eſt ſignum.* Græcè, *ſphragis:* monet enim, vxorem improbam, & laſciuam, domi quaſi ſigillo obſignandam, & ſeris appoſitis cuſtodiendam.

61 Ex hoc ſigilli vſu ductus eſt creber ille modus loquendi in ſacra Scriptura, cùm liber, viſio, aut Prophetia dicitur obſignari: quia illius intelligentia non eſt tam citò aperienda. Propterea enim ſignari ſolet liber, aut epiſtola, vt à nemine legatur. Iſai. 8. num. 16. *Liga teſtimonium, ſigna legem.* Et c.29. num.11. *Erit vobis viſio omnium, ſicut verba libri ſignati.* Daniel.12.num.4. *Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum vſque ad tempus ſtatutum.* Contrà verò vetat Angelus obſignari librum Apocalypſis, cap.22. numer.10. *Ne ſignaueris verba prophetiæ libri huius.* Cauſámque ſubnectit: *tempus enim propè eſt.*

62 Sed iam eò redeamus, vnde deflexìmus. Exiſtimo, Apoſtolum in his verbis, *ſignati eſtis Spiritu promiſſionis Sancto*, ad omnes ſuprà memoratos ſigilli vſus reſpexiſſe. Eius proinde ſententiam eſſe: tanquam proprium Dei peculium, gratia Spiritus Sancti, velut ſigillo, obſignati eſtis, quo ab hominibus alienis à fide internoſcamini: ipſáque gratia eſt authenticum chirographum, Dei ſigillo munitum, ex quo tenetur ipſe Deus obligatione iuſtitiæ, æternam vobis vitam retribuere. Eſt item ſignaculum firmum, quo in diem redemptionis clauſi, obſignatíque ſeruamini. Clauſi quidem, quia *vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo*, ad Coloſſenſes 3. numero 3. *Nondum apparuit, quid erimus.* 1. Ioan. 3. numero 2. ſed obſignati etiam & muniti. 1. Petri 1. nu. 5. *In virtute Dei cuſtodimini.* Græcè, *en dynami*, ideſt, in robore, ac potentia Dei. Vox autem Græca *dynamis*, & Latina *virtus*, Spiritum Sanctum attributione quadam repræſentat. Lucæ 24. num. 49. *Vos autem ſedete in ciuitate, quouſque induamini virtute ex alto.* Vbi *virtutem* appellat Spiritum Sanctum, vt auctor eſt Maldonatus: quia nimirùm de illo, tanquam de armis, in quibus virtus, robúrque conſiſtit, loquebatur. Actuum 1. num. 8. *Accipietis virtutem ſuperuenientis Spiritus Sancti in vos.*

Qui eſt pignus hæreditatis noſtræ.

GRæcè, *Arrabo.* Et obſeruāt communiter interpretes, pignus dari in mutuo; arram verò, in contractu emptionis: eſt enim pars pretij perſoluendi. Hiſpanè, *la ſeñal.* Atque hinc deducit S. Thomas lect. 5. magis propriè Spiritum Sanctum appellari *arram*, quàm *pignus*: nam illa datur ex ipſo pretio; & tempore præſtituto non aufertur, vt pignus: ſed quod reliquum erat ſummæ, numeratur. Sic gratia, & charitas viæ *nunquam excident.* 1. Corinth. 13. num. 8. ſed ſolutionis tempore in Patria perficientur. 63

Verum quidem eſt, quod aduertit idem S. Thomas 2. Corinth. 1. lect. 5. hanc arram, ideſt, gratiam Spiritus Sancti, virtute valere tantum, quantum ipſa valet gloria. Et propterea fortaſſe pignus Latinè effertur à Vulgato, 2. Corinth. 1. num. 22. & cap. 5. num. 5. cùm vtrobique Græcè legatur *arrhabo:* quia id, quod oppigneratur, aut æquè, aut plus valere ſolet, ac ipſa pecunia, quæ mutuò accipitur. 64

Et quidem gratia, ius eſt ad gloriam, participatio quædam diuinæ naturæ, adoptio filiorum Dei: eſt *ſemen gloriæ*, quæ in gratia, quaſi in radice, continetur, 1. Pet. 1. nu. 23. & 1. Ioann. 3. nu. 9.

Eſt

Eſt fons aquæ ſalientis in vitam æternam, Ioan.4.num.14. Aqua enim tam altè aſcendit, quàm altus eſt locus, vnde deſcendit: & quia fons iſte gratiæ de cælo deſcendit,ideò aquæ eius ad cælum vſque pertingunt.

65 Ægrè ſoleo Scripturæ intelligentiam ex prophana eruditione venari. Sed lego apud Plinium lib. 33. cap.1. receptam fuiſſe conſuetudinem, vt pro arra daretur annulus in emptione, quouſque pretium ſolueretur. Idque ex iure ciuili probat Briſſonius lib. 6. de Formulis pag.571.Fortaſſe conſuetudo originem traxit ex Geneſis 38. num. 18. *Quid tibi vis pro arrhabone? annulum tuum.* Si ergo fideles, Spiritu Sancto, tanquam ſigillo, & annulo Dei ſignatorio,erant obſignati, arram profectò habebant ipſius Dei.Et valde ſimile vero eſt, Apoſtolum ad hanc cõſuetudinem alluſiſſe. Certè vtrumque etiam coniunxit 2. Corinth. 1. num. 22. *Qui & ſignauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris.*

In redemptionem acquiſitionis.

66 VTraque vox explicatu difficilis eſt:ſed priùs poſteriorem exponamus. *Acquiſitio*,Græcè,*peripieſis*,propriè ſignificat actionem ipſam acquirendi.1. Theſſalonicenſ.5. num. 9. & ad Hebræos 10.num.39. ſed hîc vſurpatur ab Apoſtolo pro *acquiſita poſſeſſione*.Sic interpretantur Græcam vocem Eraſmus,Tigurina, Pagninus, & interpres OEcumenij. Eſt autem hæc poſſeſſio populus peculiaris, ſingulariter à Deo electus.Pſalm.134.num.4. *Iacob elegit ſibi Dominus, Iſraël in poſſeſſionem ſibi.* Theodoretus ex Symmacho: *in ſelectum quidam ſibi.* Hebraicè *cegula*:cuius vocis vim expendi Malachię 3.num.17.Eſt autem *cegula* peculium ſelectiſſimum,theſaurus maximè pretioſus,& vnicè dilectus. Vulgatus vertit apud Malachiam. *Erunt mihi in peculium.* Reddiderant L X X. *peripieſin.* Expreſſit Latinè editio Vaticana L X X. *Erunt mihi in acquiſitionem.* Ad quem locum Malachiæ iuxta L X X. omnino mihi perſuadeo, reſpexiſſe Petrum epiſtola 1. cap.2. num 9. (qui locus maximè præſentem illuſtrat) *laos is peripieſin.* Quis non agnoſcat ipſiſſima Malachiæ verba? Quis non videat phraſim alienam à Græca lingua,deductam ex Hebraica, vt aduertit ibi Eraſmus? Diſſoluit Vulgatus,& explicuit Hebraiſmum: non enim extulit verbum è verbo,*populus in acquiſitionem*,ſed *populus acquiſitionis.*

Itaque perſpicuè conſtat, idem eſſe Græcè *peripieſin*, Latinè *acquiſitionem*, quod eſt apud Hebræos *cegula*: ſed eam vocem frequentiùs ſic illuſtrant L X X. *laos periuſios.* Exodi 19.num.5. Deuter.7. numero 6. cap.14. numero 2.cap.26. numero 18. Vulgatus reddere ſolet, *peculium*, aut *populus peculiaris.* Eadem tamen verba expreſſa ab Apoſtolo ex L X X.ad Titum 2. num.14. vertit ibi Vulgatus, *populum acceptabilem.* 67

Hunc igitur acceptabilem,& peculiarem populum; hanc ſelectiſſimam, & chariſſimam Dei poſſeſſionem intelligit hîc Apoſtolus: quam meritò *acquiſitionem* vocat,quia eam Chriſtus *acquiſiuit ſanguine ſuo*, Actuum. 20. num. 28. Græcè *peripieſen*: vnde ipſa vox *peripieſis* deriuatur, vt omnia mirificè conſonent.

Sed iam, quæ futura ſit redemptio 68
huius acquiſitionis, videamus. Facem mihi præfert ipſe Apoſtolus cap. 4. n.30. *In quo ſignati eſtis in diem redemptionis.* Non dubium, quin de eadem redemptione vtrobique ſermo ſit: in cuius diem Spiritu Sancto obſignatos eſſe fideles, aſſeuerat. Ego hic redemptionis nomine intelligo reſurrectionem futurã in die Iudicij vniuerſalis.

Et mihi videor poſſe id, & Scripturæ teſtimoniis, & ratione confirmare. Lucæ.21.num.28. *Leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra.* Etſi enim copioſiſſimè perſolutum eſt à Chriſto in ara Crucis pretium redemptionis noſtræ: conſummatus tamen fructus eius redemptionis, tunc omnino percipietur, cùm *nouiſſima inimica deſtruetur mors.* 1. Corinth. 15. num. 26. Tunc enim anima non ſolùm à peccato, vt in hac mortali vita; ſed & corpus à morte, & corruptione; & corpus, & anima ab innumeris miſeriis, ac malis, omnibúſque peccati effectis liberabuntur. In quo perfecta redemptio conſiſtit.

69 Hinc illuſtratur locus obſcurus ad Roman. 8. num. 23. *Nos ipſi primitias ſpiritus habẽtes, & ipſi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes.* Si adoptio Filiorum Dei gratia iuſtificante continetur, qui eam copioſiſſimè recepit, qui primitias habet Spiritus Sancti, quomodò adhuc expectat adoptionem? Sed agit de adoptione conſummata, glorificato etiam corpore. Sic ſe ipſum explicat Apoſtolus, continuò ſubiungens. *Redemptionem corporis noſtri.*

NVMERVS XV. & XVI.

HOs verſus prætermitto, & quia perſpicui ſunt, & quia eadem ferè ſententia eſt, verbis paululùm immutatis ad Coloſ. 1. num. 3. & 4.

NVMERVS XVII.

Vt Deus, Domini noſtri Ieſu Chriſti Pater, gloriæ.

70 OBſcurat hæc verba hyperbaton, Apoſtolo non infrequens: ita nimirùm cõnectenda ſunt: *vt Deus gloriæ* (ideſt, glorioſus) *Domini noſtri Ieſu Chriſti Pater.* Eſt enim vſitatus Hebraiſmus, quo gignendi caſus appoſiti vicem gerit. Ne longè abiecimus, ex hoc ipſo nomine *doxes* exempla proferamus. Vulgaris eſt ille loquendi modus in Scriptura, *Solium gloriæ, thronus, aut ſedes maieſtatis.* 1. Regum 2. num. 8. Eccleſiaſt. 47. num. 13. Iſaiæ 22. n. 23. Ieremiæ 14. n. 21. c. 17. n. 12. Matth. 19. n. 28. & cap. 25 nu. 31. quibus in locis Hebraicè ſubeſt *Cabod*; Græcè, *doxes*: & nihil aliud ſignificatur, niſi quod ſoluto Hebraiſmo Vulgatus expreſſit Eccleſiaſt. 40. n. 3. *Super ſedem glorioſam.* Sic Eccleſiaſtici 45. n. 9. *Circumcinxit eum zona gloriæ,* ideſt, ornatiſſima: & cap. 47. num. 7. *In offerendo illi coronam gloriæ.* Ideſt, honorificam. Et cap. 50. num. 8. *Quaſi arcus refulgens inter nebulas gloriæ*, ideſt, ſplendidas.

Itaque *Deus gloriæ* idem eſt, ac omni gloria celebrandus, omni laude, & honore digniſſimus: neque eſt inſolens Hebraiſmus. Pſalm. 28. num. 3. *Deus maieſtatis intonuit.* Græcè, *doxes.* Actuum. 7. num. 2. *Deus gloriæ.* 1. Cor. 2. num. 8. *Nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.*

Det vobis ſpiritum ſapientiæ, & reuelationis in agnitione eius.

VT Deus, *qui dixit*, (ideſt, iuſſit) *de tenebris lucem ſplendeſcere, ipſe illuceſcat in cordibus veſtris ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei*, (ideſt, vt tam eximio ſplendore vobis oborto, claram, & illuſtrem Dei notitiam percipiatis) *in facie Chriſti Ieſu*, 2. Cor. 4. n. 6. hoc eſt, per Ieſum Chriſtum, qui facies eſt Patris: ſine Chriſto enim Pater non cognoſcitur. Matth. 11. num. 27. *Neque Patrem quis nouit, niſi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.* Ioan. 17. num. 6. *Manifeſtaui nomen tuum hominibus.* 71

NVME

NVMERVS XVIII.

Illuminatos oculos cordis veſtri.

72 MIrum, cur Vulgatus vocem *dianias*, verterit *cordis*, cùm propriè ſignificet *intellectum*. Sed in primis ſubeſt in pleriſque Græcis exemplaribus, nominatim in Regiis, *cardias*: deinde, quod ad ſenſum attinet, vtraque vox affinis eſt, & vtraque coniungitur Lucæ 1. num. 51. *Mente cordis*: & 1. Paralipom. 29. num. 18. *Voluntatem cordis*: & vna vox identidem vſurpatur pro altera: & L X X. vocem Hebraicam *leb*, ideſt, *cor*, ſæpiſſimè reddiderunt Græcè, *dianía*. Geneſ. 17. num. 17. cap. 24. num. 45. & ſexcentis aliis locis.

Commodiſſimè itaque vertit Vulgatus. Nam cor apud Latinos, mentem intelligentiámque ſignificat: vnde prudentes homines dicuntur *cordati*; fatui autem, vecordes, aut excordes. Et vir prudentiſſimus *corculum* vocatur à Cicerone Tuſculana 1. Vnde illa loquutio in Scriptura creberrima, *apponere cor*, aut *ponere ſuper cor*: cùm quidpiam altè defigendum eſt in animo, & accurata cogitatione perpendendum.

Vt ſciatis, quæ ſit ſpes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis.

73 VErè opus eſt illuminato fidei oculo ad informanda animo cæleſtia illa bona, ad quæ fruenda vocati ſumus: quæ repôſita nobis in cælo, tandem aliquando nos adepturos ſperamus: ſuperat humanum captum opulenta illa hæreditas, parata filiis. Et ſicut ad intuendum clarè Deum, opus eſt lumine gloriæ eleuante intelligentiam; ſic ad concipiendum hoc ſublime præmium, peculiari quadam illuſtratione cordis indigemus. 1. Corinth. 2. numero 9. *Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit; quæ præparauit Deus iis, qui diligunt illum. Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum ſuum.* Scio, ſenſum litteralem huius loci eſſe de myſterio Incarnationis, & paſſionis Chriſti, vt conſtat ex Iſaiæ 64. num. 4. vnde citat Apoſtolus. Omnino enim non caderet in vllius, non modò hominis, ſed ne Angeli quidem ſuſpicionem, niſi Deus ipſe reuelaſſet, eò vſque progreſſuram Dei benignitatem, vt humanam naturam ſibi copularet, & in ea mortem probroſiſſimam ſubiret. Sed ſcio etiam, Leonem Caſtrium in eo Iſaiæ loco preſſum auctoritate Magni Dionyſij, qui hæc verba exponit de cæleſti beatitudine, cui etiam plerique Patres adſtipulantur, duos ſub eiſdem verbis ſenſus litterales agnoſcere, & profiteri.

Inclinarem in hanc ſententiam, ſi 74
neceſſitas cogeret: ſed faciliùs mihi videor poſſe hunc nodum expedire. Exiſtimo enim, Iſaiæ verba eodem vnico ſenſu litterali vtrumque myſterium comprehendere. Teſtatur Iſaias, Deum ab æterno in hominum gratiam ea facere decreuiſſe, quæ naturalem omnem intelligentiam longè ſuperarent: quis dubitet, cùm in communi loquatur, & nihil ſit, quod reſtringat, coarctétque ſententiam, eum diuina in homines beneficia, inter ſe aptè connexa; ſed in primis horum beneficiorum caput, ac fontem, Chriſtum; deinde, quæ ab ipſo deriuantur; ad iuſtificationem vſque, & glorificationem comprehendere voluiſſe? Siquidé ipſa etiam glorificatio omnem tranſcendit intelligentiam. 2. Cor. 4.
n. 17. *Supra modum in ſublimitate æternũ gloriæ pondus, &c.* Græca vertas verbum 75
è verbo: *ſecundùm hyperbolem ad hyperbolem.* Regia. *Secundùm excellentiam*

in

in excellentiam. Hæc conduplicatio exprimit epithaſim vehementem, quam nullus ſermo Latinus aſſequi poſſit. Elaborant Interpretes in ea explicanda. Pagninus, & Vatablus. *Mirè ſupra modum.* Eraſmus, Clarius, & Caietanus, *inſignitè, eminenter, & excellenter ſupra modum.* Itaque nihil aliud ſibi vult Apoſtolus, quàm inſigniter inſignem, & egregiè egregiam gloriæ præcellentiam declarare.

NVMER. XIX. & XX.

Et quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus ſecundum operationẽ potentiæ virtutis eius. Quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum à mortuis.

76 ENumerat Apoſtolus excellens aliud arcanum, & ſupereminens Diuinæ poteſtatis opus, nempe iuſtificationem impij: quæ totã item naturæ vim ſuperat, Dei omnipotentiam requirit, ac mẽtis aciem omnino fugit. Ad quam proinde penetrandam, illuminatis opus eſt oculis: elucet enim in iuſtificatione impij tanta vis, tanta Diuinæ poteſtatis magnitudo, vt non ſit inferior illa potente efficacitate, qua Chriſtum à mortuis excitauit. OEcumenius. *Maxima re vera Dei virtutis, Deiq; potentiæ indicium eſt, quòd nos adeò efferi, atque immanes in Deum crediderimus, cæleſtiáque philoſophemur. Quam verò dicis efficaciam exercuiſſe in nos, vt crederemus? Eam ſanè, quam in Chriſto etiam, cùm eum à mortuis ſuſcitaret, exercuit.* Hactenus OEcumenius.

77 Sed longiùs proceſſit Gregorius lib. 3. Dialogorum, cap. 17. *Si inuiſibilia penſamus, nimirùm conſtat maius eſſe miraculum, peccatorem cõuertere, quàm carne mortuum excitare.* Chryſoſtomus etiam exponens verba illa Matth. 9. num. 5. *Quid eſt facilius, dicere: dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: ſurge, & ambula?* Homil. 30. ait. *Quantò anima præſtantior eſt corpore, tantò maius eſt peccata dimittere, ſanatione.*

Præuolat Auguſtinus tract. 72. in Ioannem, non quidem ſine aliqua dubitatione, vt fuit vir in ſuſtinendo iudicio miræ prudentiæ; ſed vt facilè appareat, in eamdem propendere ſententiam, vt aſſerat, maioris eſſe virtutis, ac potentiæ, iuſtificare impios, quàm creare iuſtos, & mundum vniuerſum condere. Sequuntur Auguſtini ſententiam Maldonatus, Matthæi 9. num. 5. & Lorinus Actuum 9. nu. 19. Ratio verò, quam in illo tractatu reddit Auguſtinus, tradita poſteà eſt à S. Thom. 1. 2. q. 113. art. 9. ad tertium. *Quia bonum gratiæ* (inquit) *maius eſt, quàm bonum naturæ totius vniuerſi.* Effectus enim iuſtificationis, eſt bonum quoddam æternum ordinis ſuperioris, nimirùm participationis Diuinæ: quod longè excellentius, atque ſublimius eſt, quàm effectus creationis. Auguſt. verba ſunt. *Prorſus maius hoc eſſe dixerim, quàm eſt cælum, & terra; & quæcumque cernuntur in cælo, & in terra.* Et lib. 2. ad Bonifacium, cap. 6. *Gratia Dei, non ſolùm omnia ſydera, & omnes cælos, verùm etiam omnes Angelos ſupergreditur.* 78

79 Alteram rationẽ innuit Theophilactus in cõmẽtario huius loci. Vel ſimpliciſſimo Diuinæ voluntatis nutu, nedum imperio, Vniuerſum conditum eſt: nihil eſt in natura, quod iubenti Deo refragetur: vnica Chriſti voce ſuſcitatus eſt Lazarus. At, cùm ad iuſtificationem liber exigatur peccatoris cõſenſus, pro innata libertate ſæpe obſtinatus, præfractúſque, reluctatur, & obnititur, Deúmq; vocãtem ludificatur. Verba Theophilacti ſunt. *Tanta eſt virtutis* (ſcilicet, ad fidem,

gratiámve

gratiamue conuertere) *quantam ne mortuorum quidem excitatio poſtulat: mortuos namque vno tantùm verbo excitauit Dominus: Iudæis autem ne multis quidem concionibus, & admirabilibus ſignis perſuaſit.*

80 Vide, quanta potentia opus ſit ad obfirmatum animum flectendum. Atque hæ quidem rationes ſolidæ ſunt. Illa verò, quam affert Toletus in cap.5. Lucæ notatione 47. quòd in iuſticatione creatio quædam interueniat, quia gratia creatur in anima, benigna interpretatione indiget. Vide infrà cap.2. num.10.

NVMERVS XXI.

Et conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus, ſupra omnem Principatum, & poteſtatem, & virtutem, dominationem, & omne nomen, quod nominatur, non ſolùm in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro.

81 EXpoſui hæc verba ad Coloſ. 3. num.1. *Vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens.* Et c.1.n.16. *Siue throni, ſiue Dominationes, ſiue Principatus, ſiue poteſtates, &c.*

Et quidem aſſentior Hieronymo exiſtimanti, Apoſtolum hos ordines cæleſtium ſpirituum ex Maiorum traditione, vel ex Scripturis ſubtiliùs intellectis didiciſſe. Sed non abnuerem aſſerenti, pernotuiſſe Paulo, cùm raptus eſt in tertium cælum, cùm beatiſſimas illas arces non cogitatione ſolùm, ſed videns, præſenſque luſtrauit: *cùm audiuit arcana verba.* 2. Corinth. 12. num.4.

Nomen verò accipit hîc pro perſona quauis excellente, ſiue humana illa ſit, ſiue Angelica: & ſenſus eſt. Siue quod aliud eſt hominum, aut cæleſtium ſpirituum dignitatis, & excellentiæ nomen, aut officium, nobis ignotum. Redolet Hebraiſmum Geneſ.6, num.4. *Gigantes viri famoſi.* Hebraicè, *viri nominis.* LXX. verò frequenter *onomaſtùs*, id eſt, *nominatos*, viros vocant celebres & illuſtres.

NVMERVS XXII.

Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius.

CItat Apoſtolus hæc verba ex 82
Pſalm. 8. num.8. &, vt ego quidem arbitror, in ſenſu primario, & hiſtorico citat verba illa eiuſdem Pſalmi num.3. *Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem,* citantur etiam à Chriſto Matth. 21. num. 16. ad obſtruendum os obtrectantium Sacerdotum, & Scribarum. Et pleraque ſunt in illo Pſalmo, quæ de homine vniuersè dici verè non poſſunt, ſed tantùm cõueniunt Chriſto: & quia in illo ſublimata eſt humana natura, quia frater noſter, os noſtrum, & caro noſtra eſt, poſſunt in vniuerſum de homine pronuntiari. Non vacat premere ſingula: hæc verba duntaxat expendamus. Ac primò quidem non arbitror, ſermonem eſſe de calcatione illa hoſtili, qua victores ouantes deuictis, proſtratíſque hoſtibus colla proterebant. Pſalmo 109.num.1. *Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Vide, quæ adnotaui Malac.4. num.3.

Deinde quamuis de primo homine 83
legamus Geneſ.1. num.26. *Præſit piſcibus maris, & volatilibus cæli:* ſed, vt doctè aduertit Ribera ad Hebræos 2, num.22. aliud eſt, præeſſe animantibus; & aliud longè excellentius, animantes ipſas ſub pedibus ſubiici: illud quidem præſtantiam, & præminentiam indicat naturæ; hoc autem,

deſpoticum dominum affert: neque enim ſub pedibus ſubiecta habemus, niſi ea, quibus arbitratu noſtro vtimur, quibúſque ad nutum imperamus: quod mortalium omnium, niſi Chriſto, contigit nemini. Ne ipſe quidem Adam, etiam tunc, cùm originali iuſtitia florebat, eam poteſtatem habuit, vt cùm vellet, ferociores aues liberè volitátes ad ſe vocaret; aut ex imo mari piſces vaſtiſſimos deduceret. Lege S.Thom.1.p.q.96.art.1.

84 Accedit, quòd Propheta diſertè aſſerit: *omnia ſubieciſti ſub pedibus eius:* & Apoſtolus cæleſti inſtinctu Regium vatem exponens, ſignum illud vniuerſale nullatenus reſtringendum eſſe ait, ſed in latiſſima ſua ſignificatione ita accipiendũ, vt præter Deum ipſum ſubiicientem omnia, nihil omnino ex tota rerum vniuerſitate excluſum eſſe intelligatur. 1. Cor. 15. num.27. *Cùm autem dicat: omnia ſubiecta ſunt ei, ſine dubio præter eum, qui ſubiecit ei omnia.* Et ad Hebr.2.num.8. *Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius: in eo enim, quòd omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei.* Itaque omnes illæ ſupremæ Intelligentiæ, etiam flagrantiſſimi Seraphini, ad huius hominis Chriſti prouoluti pedes, ex eius nutu pendentes, & promptiſſimè obtemperantes ſunt. Agere enim hîc Apoſtolum de Chriſto, quatenus homo eſt, notius eſt, quàm vt probatione indigeat. Atque ex iſto loco ſolidè probant Theologi, habuiſſe Chriſtum per ſe, & directè, excellens quoddam dominium, & poteſtatem in omnes res creatas. Vide Suarez tom.1.in 3.p.d.48.ſect.2.

Et ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam.

EXplicaui hoc ad Coloſ.1. nu.18. hic verò iterum, atque iterum inculcatur ab Apoſto: cap.4. num.15. *Qui eſt caput Chriſtus:* & cap.5. n.23. *Sicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ.* Res eſt communiter à Theologis tractata, cum S.Tom.3. p. q.8. artic.6. Vide Suarez diſput. 23. ſect.1. & Vazquez diſp.48. cap.1.

NVMERVS XXIII.

Quæ eſt corpus ipſius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

NOn dubito, quin Græca 85
illa, *Tu panda en paſi plerumenu*, Latinus Interpres aliter vertere potuiſſet. Eſt enim participium mediæ vocis, vt vocant, quod actiuè, vel paſſiuè poſſis interpretari. Atque, vt conſtat ex Auguſtino lib.22.de Ciuitate cap.18. qui actiuè legit, *adimplet*, in ipſos etiã Latinos codices irrepſit nonnulla diuerſitas: ſed quando Vulgatus paſſiuè vertit, &, vt fatentur ipſi noſtræ Editionis momi, rectè vertit; non verſio aliqua noua, ſed veteris verſionis congrua interpretatio quærenda nobis eſt.

Cupit Apoſtolus vehementer, nos 86
omnes ad Chriſtum adducere. Ponit ſæpe ob oculos cognationem noſtram, vel potiùs vnitatem myſticam cum Chriſto, eximiámque dignitatem inde redundantem, quò noſtram fiduciam excitet: ſi enim attentè perpendamus, cuius capitis facti ſimus membra, magna cum ſpe cæleſtium donorum influxum poſtulabimus, & quaſi iure noſtrum requiremus. Aſſerit itaque, Eccleſiam corpus eſſe myſticum huius capitis; & inſuper, eſſe *plenitudinem illius*, id eſt, integritatem, perfectionem, & quaſi complementum. Quia, ſicut caput membra, ſic membra caput ipſum perficiunt:

non

non enim perfectum corpus eſt, niſi caput, & membra, inter ſe vnita, & arctiſſimo nodo colligata reperiantur: nam ſi ſolum extaret ipſum caput, & careret membris, quæ illud exornarēt, in quæ influeret: ſic hic non eſſet pes; ille, manus; hic pectus; ille, collum; eſſet quidem caput, quod ad ſe attinet, prorſus independens, auguſtiſſimū, diuiniſſimúmque; ſed qua ratione caput eſt, corpúſque conſtituit, eſſet, vt ita loquar, mancum, & mutilū: *corpus enim eſt plenitudo capitis: & per omnia* (deſideratur enim Græcè ex conſueto Atticiſmo præpoſitio *cata*,
87 ideſt; *per*) *in omnibus ſuis membris adimpletur,* perficitur, & integratur. Hunc arbitror germanum eſſe Apoſtoli ſenſum: ſed non ſine cæleſti inſtinctu, vſus eſt Græcè participio illo medio, vt videlicet ſignificaret id, quod perſpicuum per ſe erat, ita hoc ſacratiſſimum caput compleri, ac perfici per membra, vt ſimul ipſa membra, non quoad integritatem tātùm, ſed quoad vitam ipſam, & influxum, ex huius capitis plenitudine in omnibus, & per omnia adimpleantur, & perficiantur.

Tota hæc explicatio poteſt illuſtrari ex 1. Cor. 12. num. 12. & 14. *Nam & corpus non eſt vnum membrum, ſed multa.* Et nu. 27. *Vos autem eſtis corpus Chriſti, & membra de membro.* Et in hac epiſtola c. 4. n. 12. *In ædificationem corporis Chriſti.* Ad Coloſ. 1. num. 24. *Pro corpore eius, quod eſt Eccleſia.*

CAPVT II.

NVMERVS I.

HVnc verſum expoſui ad Coloſ. 2. num. 13.

Secundum ſæculum mundi huius.

1 COnfunduntur ſæpe duo hęc vocabula apud ſacros Scriptores, ſint licet inter ſe diuerſa, ſi vtriuſque origo, & proprietas ſpectetur. Mundus enim, ab ornatu dictus, cælum, terrámque complectitur, & quidquid cęli ambitu coërcetur: ſęculum autem temporis ſucceſſiones, & ſingulorum hominum ætates, aut etiam mundi ipſius fluxam durationem denotat. Exempla paſſim obuia. Vtraque tamē vox, non ſolùm pro mundi (ſic enim ſumitur & ſæculum ad Hebr. 12. n. 3.) ſed etiam in malam partem pro mundanis, ſiue hominibus, ſiue rebus vſurpatur. Ad Galat. 1. num. 4. *Vt eriperet nos de præſenti ſæculo nequam.* Ad Romanos 12. num. 2. *Nolite conformari huic ſæculo* (Græcè, *configurari*) *præterit enim figura huius mundi,* 1. Corinth. 7. num. 31. Et qui fugacia, ac citò peritura conſectatur, eamdem figuram induit; ſæculo ipſi labenti configuratur: nam cùm animo ſit æternus, & ad immortalitatem natus, moribus tamen inconſtans, & fragilis efficitur. 2. Petri 2. num. 20. *Refugientes coinquinationes mundi.* Iacobi 1. num. 27. *Immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſæculo.* Græcè, *coſmu*, id eſt, mundo: vſque eò certum eſt, vnam vocem vſurpari pro altera.

Secundum Principem poteſtatis aëris huius.

COncors eſt Expoſitorū ſententia, huius Principis nomine diabolum denotari: cuius videlicet inſtigatione mundani in ſcelera præcipites ruunt. Confirmat hanc expoſitionem vox, quæ adiungitur, *exuſia*: quæ non potentiam, vt *dynamis*, ſed ius, auctoritatem, poteſtatémque ſignificat. Et verò dæmon, Princeps huius mundi à Chriſto nominatur, Ioan. 12. n. 31. non quòd legitimo iure Principatum obtinuerit, ſed quia illum per tyrannidem occupauit: etiam poſt- 2

 quàm

quàm eiectus eſt foras,& iniqua poſſione deturbatus, homines ipſi defectionem à Chriſto,& deditionem dæ-
3 moni vltro moliuntur. Appellantur quidem dæmones *Poteſtates*, vel *Principes:* Græcè, *exuſia*, Lucæ 22. nu.53. ad Coloſſenſ.1.n.13. & cap.2. nu.15. ad Epheſ.5. num.12. ſed *poteſtates tenebrarum:* quia tenebris illis exterioribus ſunt addicti,ad eaſdem tenebras homines pertrahunt; eiſdémque interiores cæcitatis,& ignorantiæ tenebras offundunt.2. Corinth.4. num.4. *In quibus Deus huius ſæculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij.* Vide poteſtates tenebrarum cimmeriis tenebris obſcurantes animos mundanorum: vide, non modò Principem, ſed etiam Deum huius mũdi vocari dæmonem. Non me fugit, Tertullianum lib.5. contra Marcionem, aliter hæc verba diſpungere, & explicare.[Nos,inquit, ſic diſtinguendum dicimus:in quibus Deus, dehinc; æui huius excæcauit mentes infidelium.] Deſumpſit hanc diſtinctionem, (vt obſeruauit Pamelius n.183. ex Irenæo lib.3.cap.7. Sed neque ipſe in ea acquieſcit Tertullianus; & Auguſtinus,lib.2.contra Fauſtum, cap.1. & 9. acutè concludit,nihil abſurdi eſſe,diabolũ vocari Deum huius ſæculi, cùm dictum ſit etiam ab Apoſtolo, ad Philip.3.num.19. *Quorum Deus venter eſt.*

4 Sed cur Princeps dicitur huius aëris? Crediderim, mediam iſtam aëris regionem, in qua venti, turbines, & impreſſiones ignitæ generantur, propriam ſedem eſſe illorum dæmonum, qui ſunt ad oppugnandos homines deſtinati. Vide infrà, cap.6. num.12. Nam adhuc nondum eſſe penitus contruſos omnes dæmones in tenebricoſum illum Inferorum carcerem, videor mihi apertè colligere ex Scriptura. Lucæ 8.num.31. *Rogabant illum,ne imperaret illis, vt in abyſſum irent.* ſignificat abyſſus, infinitæ profunditatis voraginem; quaſi *abſque fundo:* nam *byſſa*, Græcè, fundum eſt. Accipitur autem hîc pro ipſo Tartaro;qui commodè abyſſus appellatur,quòd in profundiſſimis terræ viſceribus ita reprobos penitus abſorbeat, vt Chaos magnum interiectum ſit, neque inde poſſint vnquam remeare. Apocalyp. 20. num.3. *Et miſit eum in abyſſum, & clauſit &c.*

Spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ.

QVi ſcilicet Princeps mundi,ſpiritus eſt, miram efficacitatem habens ad flectendum, quò velit, filios contumaces, & incredulos. 5

Miror,quid occulti in voce *Spiritus*, cùm Græcè ſit vox communiſſima *pneuma*, ſuboluerit Caietano, vt ex ea noua portenta Platonica, vel potiùs iam antiquata, exploſáque confingat: & dæmones præditos eſſe corpore quodam ſubtili, & æthereo comminiſcatur.Nihil in ſacræ Scripturæ explicatione periculoſius, quàm indulgere intemperanter ingenio. Sed benè habet. Satis erit negocij Caietano cum ſuo Catharino.

Quærit Baſilius in Regulis breuio- 6
ribus, interrogatione 268. quo ſenſu appellantur quidam filij contumaciæ? Sic effert Baſilij Interpres Gręcam vocem, quam Vulgatus *diffidentiam, & incredulitatem*, reddere ſolet. Reſpondet Baſilius, fortaſſe dæmonem, cùm ſummè contumax ſit, atque præfractus, ipſam contumaciam nominari: vt perinde ſit filios contumaciæ, ac filios diaboli, dicere.

Expeditior alter eſt, quem etiam ibi tradit, ſoluendi quæſtionem modus. *Contumaciæ filius efficitur, qui opera,quæ contumaciæ ſunt,exercet.* Vulgaris

is

is eſt Hebraiſmus. Illud verò eſt obſeruandum, Græcam vocem *apithian*, non minùs ſpectare ad exprimendam obſtinationem mentis, quàm rebellionem, & contumaciam voluntatis. Vide ad Coloſſenſ. 3. num. 6.

NVMERVS III.

*In quibus & nos omnes aliquando conuerſati ſumus in *deſiderijs carnis noſtræ, facientes voluntatem carnis, & cogitationum.*

7 HOc videlicet eſt, quod operatur dæmon in filiis contumacibus: vt quaſi excuſſo rationis iugo, & ſpreto pudoris fræno, laxiſſimas habenas carnis voluptatibus, appetitionibúſque remittant. Sed perpende miram animi demiſſionem in Apoſtolo, qui ſe ipſum coniungit cum hominibus Ethnicis, & in omni flagitiorum cœno volutatis.

Baſilius quærit interrogatione 269. [Numquid volũtates aliæ carnis ſunt, aliæ cogitationum?] Reſpondet ipſe, & Hieronymus hîc, duo peccatorum genera diſtinguentes: quædam enim ſunt obtuſiora, atque craſſiora, veluti voracitas, ebrietas, libido: quæ carni adſcribit ipſe Apoſtolus, ad Galat. 5. num. 19. Alia ſpiritualiora ſunt, veluti hæreſis, ſiniſtra, & violenta Scripturæ interpretatio: & hæc vocantur peccata mentis.

Et eramus natura filij iræ, ſicut & cæteri.

8 FIlius iræ eſt aliquis (inquit Baſilius interrogatione 268.) quatenus ſe ira dignum reddidit] Idiomate illo Hebraico, 2. Reg. 12. n. 5. *Filius mortis eſt vir, qui fecit hoc*, ideſt, mortis ſententia feriendus. Matthæi 23. num. 15. *Facitis eum filium gehennæ*: ideſt, dignum æternis ſuppliciis. Sic Iudas à Chriſto Ioann. 17. numer. 12. Antichriſtus à Paulo 2. Theſſal. 2. numer. 3. vocatur *filius perditionis.*

Cur natura dicamur filij iræ, maior 9
quæſtio eſt. Græcam vocem *phyſi*, plerique reddendam exiſtimant, *prorſus*, aut *omnino*. Theophilactus admonet, *natura*, poſitum eſſe pro *verè, & germanè*. Verſionem illam priorem explodit Auguſtinus ex miro conſenſu omnium codicum Latinorum: quoniam ſi vox ambigua eſſet, vt contendebat Iulianus, aliquis vertiſſet, *prorſus*; aliquis, *natura*. Auguſtini verba hæc ſunt lib. 6. in Iulianum cap. 4. [Quod autem dicis, vbi ait Apoſtolus, natura filij iræ, poſſe intelligi, prorſus filij iræ. Nonne hinc admoneri debuiſti, antiquam contra vos defendi Catholicam fidem: quia non ferè inuenitur Latinus codex, ſi non à vobis nunc incipiat emendari, vel potiùs in mendum mutari, vbi non *natura* ſit ſcriptum?] Dicimur itaque naturæ filij iræ, non quòd natura ipſa non ſit condita à Deo perfecta, & cæleſtibus donis inſignita; ſed quia ex ea iam vitiata peccato primi Parentis, reatum trahimus culpæ Originalis: ex quo iræ, atq; vindictæ obnoxij ſumus.

Caietani commentarius aut expli- 10
catione indiget, aut nota. *Natura* (inquit) *hoc eſt, naturali pronitate: fomitem enim naturalem ſignificat.* Quòd ſi Caietanus aſſerit, vt verba ipſa ſonant, nos eſſe filios iræ propter naturæ pronitatem, ſiue naturalem fomitem: doctrina eſt pluſquàm falſa: nam vt decernit Tridẽtinum ſeſſ. 5. *Manet etiam in baptizatis concupiſcentia, vel fomes: ſed cùm ad agonem relicta ſit, nocere non conſentientibus non valet: nihilq́ omnino eſt in renatis, quod verè, & propriè peccatum ſit.* Si verò intelligit Caietanus, vt ipſe paulò pòſt inſinuat, per pronitatem illam executioni mandatam, nos effici

filios iræ,& vim affert verbis Apoſtoli longè petita explicatione, & validiſſimo telo apud hæreticos negantes originale peccatum, Eccleſiam exarmat.

NVMERVS IV.

Deus autem, qui diues eſt in miſericordia.

11 Miſericordia reſpicit miſeriam: nulla autem magis miſeranda miſeria eſt, quàm peccatum, Prouerbior.14. n 34. *Miſeros facit populos peccatum.* Hebraica vertit Arias Montanus: *miſericordia populorum peccatum:* quia ſcilicet nullibi magis opportunus locus eſt miſericordię,quàm in tanta miſeria. Ad Rom.11.num.32. *Concluſit Deus omnia in incredulitate,vt omnium miſereatur.* Itaque ingenti illi peccatorum cumulo,quæ miſeros iræ filios efficiebant,inæſtimabiles opponit Paulus diuitias diuinæ miſericordiæ. Eſt verò phraſis Apoſtolo perquàm familiaris:ad Roman.2.num.4. *An diuitias bonitatis eius? &c.* In hac epiſtola ad Epheſios quinquies vſus eſt conſueta hac exaggerandi formula, cap.1. num.7. & 18. cap.2. num.7. cap.3.num.8.& 16.

12 Et quidem diues peccati debitum, diuitem poſtulat miſericordiam. Perpende huius debiti diuitias ex eo, qui Matth.18. numer.24. debebat decem millia talenta: quæ pecunia ad noſtram ſummam redacta, vt ibi ſubducit Maldonatus, *monta ſeis millones.* Stupendum ſanè debitum vnius duntaxat debitoris. Perpende etiam, innumerabiles eſſe alios, qui peccata peccatis, flagitia flagitiis cumulantes, immenſos ſibi theſauros debiti coaceruant, ad Roman.2. num.5. Quòd ſi tam diues eſt peccator in debito, oportet, vt longè ditior, & locupletior Deus ſit in miſericordia, ne vnquam exhauriatur. Bernard. ſerm. de Triplici miſericordia. *Magnus peccator magna miſericordia opus habet:* Hoc agnoſcebat peccator ille, qui clamabat, Pſalm. 50. num.1. *Miſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiam tuam.* Ex miſericordia etiam fluxit remiſſio illius ingentis debiti Matth.18. num.27. *Miſertus autem Dominus, &c.* Sapienter Damaſcenus in vita Barlaam. *Non vincunt peccata conuertentium ſe ad Deum inæſtimabilem illius bonitatem: ipſa quippe ſub menſura ſunt,& numero,quantacumque ſint: illa verò immenſa eſt, & innumerabilis.*

Quòd ſi hæc verba, *qui diues eſt in* 13
miſericordia, accipiamus eo ſenſu, quo apud omne genus Scriptorum accipi ſolent: cum enim vocamus diuitem in aliqua re, qui in ea præcipuas ſuas diuitias ſitas habet. Hiſpanè. *Es rico en ganados, en tierras, o en juros.* Geneſ.13. numer.2. *Erat diues valde in poſſeſſione auri, & argenti.* Quem loquendi modum transferunt etiam ſacri Scriptores ad diuitias animi. Eccleſiaſtici 44. num. 6. *Homines diuites in virtute.* 1. Timoth. 6. num.18. *Diuites fieri in bonis operibus.* Iacobi 2. num 5. *Diuites in fide.* Iure optimo Deus appellatur diues in miſericordia: nam, cùm in omnibus ditiſſimus ſit; tamen diuitiis miſericordiæ maximè excellit.

Hinc *Dominus miſericordiæ*, Sap.9. 14
num.1. *Pater miſericordiarum*, 2. Corinth.1. num.3. meritò vocatur. Nam *miſerationes eius ſuper omnia opera eius.* Pſalm.144.num.9.Cùm Moyſi oſtentantur diuitiæ Dei, Exod.34.num.6. has præcipuè celebrat: *Miſericors, & clemens; patiens, & multæ miſerationis: qui cuſtodis miſericordiam in millia:* & infrà, num.7. *qui reddis iniquitatem in quartam progeniem:* quod ipſe etiam Deus de ſe ipſo teſtatus fuerat,cap.20. num.5.

num. 5. Quantùm ergo ſuperat millenarius numerus quaternarium, tanto interuallo, quod ad effectus quidem attinet, ſuperat iuſtitiam miſericordia. Pſalm.35.num.6. *Domine in cælo miſericordia tua:* & num. 7. *iuſtitia tua, ſicut montes Dei.* Vide, quantò altius ſit cælum vel editiſſimis montibus: ſic attollitur miſericordia præ iuſtitia.

15 Accedit,quòd etiam tunc, cùm diſtringitur iuſtitia,temperans ibi rigorem relucet miſericordia. Pſalm. 76. num.10. *Aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas?* Habacuc 3.num.2.*Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.* Eleganter Ambroſius in oratione de obitu Theodoſij, cùm attuliſſet illa verba Pſalmi 114. num. 5. *Miſericors Dominus,& iuſtus,& Deus noſter miſeretur. Bis* (inquit) *miſericordiam poſuit, ſemel iuſtitiam: in medio iuſtitia eſt, gemino ſepto incluſa miſericordiæ.*

16 Eſt inſignis locus ad hoc confirmandum Sapient.12. num.18. *Tu autem dominator virtutis.*(Græcè *deſpozon iſchios*, ideſt, *dominans fortitudini:* qui infinitam tuam poteſtatem, ad vlciſcenda ſcelera erumpentem, coërces, ac moderaris) *cum tranquillitate iudicas* (Græcè *en epykia.* Ianſenius, *cum manſuetudine.* Complutenſis, *in æquitate*, ideſt, non ſummo iure, ex æquo, bonóque: eſt enim *epicheia*, pia, & benigna iuris interpretatio) *& cum magna reuerentia diſponis nos.* Græcè *phidus.* Tigurina, *cum moderatione.* Ianſenius, *cum multa miſericordia*, vel *indulgentia.* Complutenſis, *cum multa parcitate.* Lorinus, *parſimonia.* Atque ita explicanda eſt vox illa, qua vſus eſt Interpres, *reuerentia*, vt ſit, quaſi paternalis quidam timor, temperans, ac moderans ſupplicium, reuerénſque, ne ad iracundiam prouocet filios, ad Epheſ. 6.num.4. ſi ab illis commeritæ pœnæ repetantur.

Propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos.

NVMERVS V.

Et cùm eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Chriſto.

O *Mira circa nos* (exclamat Ec- 17
cleſiæ) *tuæ pietatis dignatio: ô ineſtimabilis dilectio charitatis: vt ſeruum redimeres, Filium tradidiſti.* Hic fons, hæc origo fuit tam immenſi beneficij, Diuinus amor. Multa quidem dona Deus in genus humanum plena manu contulerat: ſed nullum eorum charitatem illam nimiam exæquabat: eſt enim infinitus Dei amor; at dona, quæ ex ipſo fluebant, ſunt finita. Iam verò elargitus eſt tale donum, quod Diuinum amorem adæquet, quod nimiam charitatem exhauriat: nam ſi infinitus eſt Dei amor, infinitus etiam eſt Dei Filius vnigenitus. Ioannis 3. num. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret.* Ipſe nos præuenit diligendo 1. Ioannis 4. num. 10. ipſe Deus immortalis, & æternus, homines ex luto fictos, & (quod eſt longè deterius) flagitiis inquinatos, perpetuíſque Inferorum fornacibus addictos,vſque eò dilexit,vt vnigenam dederit Filium, qui mortuos delictis viuificaret ſuo ſanguine. Ad Roman.5.
num.8. *Commendat* (Græcè, *ſyniſteſi*, 18
ideſt,nobilem, & illuſtrem facit) *charitatem ſuam Deus in nobis: quoniam cùm adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.* An non tam incenſa in immerentes Dei charitas nimia meritò appelletur? Nimium viſum eſt Senecæ, ſi ita de ſe homo magnificè ſentiret, vt ſua ipſius cauſa mundus eſſet cõditus, curſúmque teneret ſuũ, lib.2. de Ira cap.27.[Nimis nos ſuſpicimus, ſi digni nobis videmur, propter quos tanta

tanta moueantur:non nos cauſa mundo ſumus hyemem, æſtatémque referendi.] Quo ſtupore defixus hæreret hic Philoſophus, ſi certò ſciret, vnigenitum Dei Filium mortem pro nobis probroſiſſimam ſubiiſſe? Non nimis nos ſuſpicimus, ô Seneca: ſuſpexit nos nimis Deus, cùm adeò nimis homines dilexit, vt non illis dumtaxat mundum, ſed Filium ſuum vnigenitum donauerit.

19 Ipſum etiam Filium hæc eadem nimia charitas impulit, vt ſummos noſtra cauſa cruciatus perferret. Altè hoc imbiberat Apoſtolus, qui in hac Epiſtola, non ſemel dixiſſe contentus, iterum, atque iterum repetit: cap.5.n.2. *Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis:* & num. 25. *Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſe ipſum tradidit pro ea.* Verè omnino Laurentius Iuſtinianus in lib. de Ligno vitæ c.6. ait [Nullum vinculum Filium Dei ad columnam tenere potuiſſet, ſi charitatis vinculum defuiſſet: nullum ferrum eum in Cruce tenuiſſet, niſi charitas affuiſſet. O charitas, quàm magnum eſt vinculum tuum, quo Deus ligari potuit!] Hic eſt dulcis ille Tyrannus (vt eum vocat Nazianzen. orat. 28) [Qui de Chriſto ſuperato triumphum egit.] Bernardus ſer. 64. in Cantica. [Triumphat de Deo amor. O triumphum admirabilem! Quis triumphantis currus eſt? ſanè Crux: in illa enim de Deo charitas triumphauit.] Apocalypſis 1. num.5. *Dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Non lauiſſet,* (inquit ibi Ricardus) *niſi dilexiſſet.* Ad
20 Titum 3. num.4. *Benignitas, & humanitas apparuit Saluatoris noſtri.* Græcè, *philantropia*, ideſt, *amor hominum:* qui in Chriſti paſſione ſupra modum enituit. Ad Galat. 2. num. 20. *Qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me.* Vbi Chryſoſtomus: [Neque recuſaturus erat Chriſtus, vel ob vnum tantam exhibere diſpenſationem: adeò ſingulum quemque hominem pari charitatis modo diligit, quo diligit orbem vniuerſum.] Nonne hæc nimia charitas, ſic omnipotentem Deum pro vno miſero homulo ſanguinem, vitámque profundere? Theophilactus, & OEcumenius eiſdem propè verbis oſtendunt, ad Galat. 2. quàm gratis animis proſequi debeamus hanc nimiam Chriſti charitatem. *Quod erat commune, proprium efficit: declarans, quòd tantam oporteat vnumquemque gratiam reddere Chriſto, quantam ſi pro ipſo ſolo mortuus eſſet.*

Cuius gratiâ eſtis ſaluati.

NVMERVS VI.

Et conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu.

Difficilem quæſtionem habet, quo ſenſu dicat Apoſtolus, nos vnà cum Chriſto fuiſſe à mortuis excitatos, ſimúlque cum illo conſcendiſſe cælos, & in beatis illis thronis conſediſſe. Bifariam reſponderi poteſt. Primò ſimpliciſſimè, vt hîc reſpondet Hieronymus: ex infallibili Dei præſcientia, ea, quæ certò futura ſunt, in Scriptura pro præteritis enuntiari: ne videlicet fides vacillet, aut fluctuet ſpes: quia enim præterita, infecta fieri non poſſunt; futura, quaſi iam facta memorātur. Innumera ſuppetunt Prophetarum exempla: atque, vt omittam illa, in quibus Interpres Hebraicum præteritum expreſſit futuro Latino: Pſalm. 18. num. 5. *In omnem terram exiuit ſonus eorum.* Quod ad Romanos 10. num. 18. Paulus interpretatur de Apoſtolis: & quidem in ſenſu litterali, vt probat ibi Toletus notatione 11. Pſalm. 21. num. 17. *Foderunt manus meas, & pedes meos.* num. 19. *Diuiſe*

Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea. Pſalm. 68. num. 22. *Dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto.* Quæ verba multis pòſt ſeculis, quàm ſcripta ſunt, in Chriſto fuiſſe impleta, indubitatum omnibus eſt.

22 Secunda explicatio eſt, Deum reſuſcitaſſe nos, & conſedere feciſſe in cæleſtibus, non in propriis perſonis ſed in Chriſto, vt ipſe Apoſtolus ait: quia ille, caput noſtrum; nos, illius membra ſumus: poſſeſſionem videlicet cepit Chriſtus noſtro omnium nomine. Verè enim ait magnus Leo ſermone 1. de Aſcenſione. *Chriſti aſcenſio, noſtra prouectio eſt: & quò præceſſit gloria capitis, eò ſpes vocatur & corporis.* Quod eleganter proſequitur Anſelmus in Commentario huius loci. *Spe cum Chriſto iam nos reſuſcitauit Deus: vt quemadmodum Chriſtus eſt reſuſcitatus, ſic nos ſpei certitudine expectemus reſuſcitandos: & cum eo ſedere nos fecit in cæleſtibus: quia quamuis corpus noſtrum nondum ibi ſit, tamen ſpes noſtra iam ibi eſt.* Ad Rom. 8. numer. 11. *Qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra.* Stat item fixa, & rata eiuſdem Chriſti promiſſio Apocalypſis 3. n. 21. *Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo.*

23 Prædixit hoc ipſum Iſaias, cap. 26. num. 19. *Viuent mortui tui, interfecti mei reſurgent.* Blanda quædam, ac benigna conſolatio eſt. Illi, quos nunc Tyranni ſuppliciis excarnificatos necant, reſurgent aliquando ad veram, & immortalem vitam: *viuent mortui tui.* Quid dico tuos? Mei, mei ſunt: meorum ego rationẽ habebo: meum ipſe corpus myſticum ſuſcitabo: *interfecti mei reſurgent.* Hebraicè. *Nibla,* quæ vox, vt obſeruat Forerius, corpus exſangue & anima vacuum ſignificat: ſed nomini ſingulari, ad illuſtriorem expreſſionem myſterij, plurale verbum adiungitur. Itaque non malè vertit Tigurina: *& quemadmodùm corpus meum reſurgent*; ſi aduerbium illud, quod addidit de ſuo, ita accipiatur. *Quemadmodum, aut perinde, ac decet corpus meum.*

Sed eſt præter cætera inſigne Oſeæ vaticinium cap. 6. num. 4. *Viuificabit nos poſt duos dies: in die tertia ſuſcitabit nos.* Hunc locum ad litteram intelligendum eſſe de Chriſti reſurrectione, concors eſt Hebræorum, Græcorum, Latinorúmque ſententia, vt probat eruditè Ribera. Imò Dorotheus in ſynopſi affirmat, cùm Paulus ait 1. Corinth. 15. nu. 4. *Reſurrexit tertia die ſecundùm Scripturas,* ad præſens Oſeæ vaticinium Apoſtolum reſpexiſſe: nuſquam enim alibi in toto vetere Teſtamento expreſsè contineri, futuram Chriſti reſurrectionem tertia die ab eius morte. Vbi illud aduerte, diſertis verbis Prophetam polliceri, nos in die tertia vnà cum Chriſto conreſuſcitandos: tam certa enim, ac firma eſt ſpes noſtræ reſurrectionis, reſurgente noſtro capite, vt potuerit Propheta aſſeuerare, nos fuiſſe cum illo ſimul ſuſcitatos: quod etiam aſſeuerauit Paulus ad Coloſſenſes 2. nu. 12. *In quo & reſurrexiſtis.* Vnde illa eiuſdem Pauli verba cap. 3. num. 1. *Igitur ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, quærite,* ita accipienda ſunt, vt particula illa *ſi,* non dubitantis ſit, ſed aſſeuerantis, & inferentis; ac ſi diceceret: quandoquidem cum veſtro capite Chriſto ſimul excitati eſtis, nolite iam terrena, & caduca conſectari: ad cæleſtia, & immortalia potiùs aſpirate. 24

Obſeruat Viegas in caput quartum Apocalypſis, Commentario 1. ſectione 4. num. 5. nuſquam in Sacris literis Angelos ſedentes in cælo apparuiſſe, ſed tantùm Deum, & homines: vt ex eo exploratum ſit, quanto 25

honore, poſt Verbi Incarnationem, homines Angelis antecellant: ſiquidem homines in thronis conſidentes, Angeli verò perpetuò, vel ſtantes, vel miniſtrantes apparent. Confirmat ex iſto loco, *& conſedere fecit in cæleſtibus:* & Matthæ. 19. num. 28. *Sedebitis & vos ſuper ſedes duodecim.* Atque hinc etiam colligit cum Diuo Bernardo, intolerandam fuiſſe Luciferi ſuperbiam, qui vniuerſis Angelis aſtantibus, aut miniſtrantibus, ſolus thronum, ac ſedem appetierit. Iſaiæ 14. n. 13. *Sedebo in monte teſtamenti.*

26 Plauſibilis ſanè obſeruatio: quæ vereor, ne plus habeat ſubtilitatis, quàm ſolidæ, ac firmæ probabilitatis. Nam in primis, etiam cùm de Chriſto ſermo eſt, qui toties in Scriptura prædicatur ad dexteram Dei ſedens, fidenter pronuntiat Suarez tom. 2. diſput. 51. ſect. 3. nullum Patrem, aut Doctorem Catholicum de corporali ſeſſione interpretari.

Imò longè eſſe probabilius, ſtare Chriſtum in cælo, quàm ſedere: ſtantis enim habitus dignior, celſior, & promptior eſt, & ad functiones naturales obeundas accommodatior: & ſtatus ille glorioſus omnem defatigationem, aut quieſcenti neceſſitatem, quam ſeſſio ipſa præſefert, prorſus excludit.

27 Deinde locus ille Matth. 19. num. 28. non eſt ad rem: neque enim ibi de cæleſtibus Beatorum thronis, ſed de ſoliis Apoſtolorum iudicantium vna cùm Chriſto, ſermo eſt. Denique quod additur de peccato Luciferi, extenuare illius, mihi potius videtur, quàm exaggerare ſuperbiam: ſi enim naturæ præſtantia, & ſupernaturalium donorum copia vniuerſis Angelis præcellebat, vt receptum eſt in Theologia, non adeò intoleranda ſuperbia fuiſſet, iis, quibus natura, & gratia præibat, velle etiam ſeſſione præſtare: ſed aliud longè diuerſum fuit Luciferi peccatum.

NVMERVS VII.

Vt oſtenderet in ſæculis ſuperuenientibus abundantes diuitias gratiæ ſuæ in bonitate ſuper nos in Chriſto Ieſu.

VT vniuerſæ poſteritati omnium ſæculorum notas faceret abundantes (Græcè, *ſupereminentes)* diuitias gratiæ ſuæ, quas pro ſua benignitate, ac per Chriſti meritum, in nos immerentes copioſiſſimè effudit. Itaque liberalem iſtam cæleſtium donorum effuſionem, ex mera Dei benignitate profectam non ſolùm ait, eſſe gratiam, nullis noſtris operibus euocatam, ſed diuitias; & quidem excellentes, ac ſupereminentes gratiæ diuitias, Chriſto mediatori acceptas referendas, non Angelis, vt hæretici temerè effutiebant. 28

Illud hîc duntaxat occurrit adnotandum: pro *bonitate*, Græcè ſubeſt, *Chreſtoteti:* propriè vertas, benignitate, comitate, dulcedine, ſuauitate: nomen enim *Chreſtos*, vnde hoc ſubſtantiuum deriuatur, idem eſt, ac benignum, facile, ſuaue, ac dulce. Matt. 11. num. 30. *iugum meum ſuaue eſt.* Pſalm. 33. num. 9. *Quoniam ſuauis eſt Dominus:* & 1. Petri 2. n. 3. *Quoniam dulcis eſt Dominus.* Lucæ 6. num. 35. *Quia ipſe benignus eſt.* 1. Machab. 6. num. 11. *iucundus eram.* 29

Sic etiam illuſtrat Vulgatus variis vocibus Latinis nomen *Chreſtotes.* Pſalm. 20. num. 4. *In benedictionibus dulcedinis:* & Pſalm. 30. nu. 20. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ.* Pſalm. 64. num. 12. *benignitatis tuæ.* Pſalm. 84. num. 13. *Dominus dabit benignitatem.* Pſalm. 144. num. 7. *Memoriam* 30

abundantia ſuauitatis tuæ. 2. Corinth. 6. num. 6. *In longanimitate, in ſuauitate.* Ad Titum 3. num. 4. *benignitas, & humanitas apparuit.* Vide, quàm propenſam Dei ad benemerendum de hominibus voluntatem vox originalis oſtendat.

NVMERVS VIII. & IX.

Gratia enim eſtis ſaluati per fidem, & hoc non ex vobis: Dei enim donum eſt, non ex operibus, vt ne quis glorietur.

31 INterieceràt Apoſtolus num. 5. vbi de Chriſto ſermo erat, eam parentheſim (*cuius gratia eſtis ſaluati*) vberiùs nunc eam exponit, totúmque iuſtificationis negotium, per partes, enucleatiúſque diſtinguit. Nam ex parte Dei, iuſtificatio initium ſumit à præueniente illius Gratia; ex parte verò noſtra liber interuenit aſſenſus fidei. Hoc primum eſt noſtræ ſalutis exordium; & ideo per fidem iuſtificari dicimur, quia fides eſt humanæ ſalutis initium, ſine qua impoſſibile eſt placere Deo, & ad filiorum eius conſortium peruenire.

32 *Et hoc,* inquit, *non ex vobis:* liberè quidem aſſentimur illuſtrationi Diuinæ, nam poſſumus eam abiicere, ac diſſentire, ſi volumus: ſed hic ipſe voluntarius aſſenſus, & ſi noſter eſt, ſimul etiam eſt *Dei donum*; ac non ex merito operum præcedentium, ſed ex gratuita, & ſpontanea Dei liberalitate nobis elargitum: *Dei enim donum eſt, non ex operibus.*

Probat Salmeron, fidem eſſe Dei donum, ex illis Chriſti verbis Ioan. 6. num. 29. *Hoc eſt opus Dei, vt credatis in eum, quem miſit ille.* Sed longè diuerſus eſt illius loci ſenſus. Illa quidem eiuſdem capitis verba, num. 65. hoc fidei dogma apertiſſimè conuincunt. *Nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo.* Vel quæ præceſſerant num. 45. *Niſi Pater, qui miſit me, traxerit eum.* Inſigne eſt Lydiæ exemplum Actuum 15. num. 14. *Cuius Dominus aperuit cor, intendere his, quæ dicebantur à Paulo.* Iam ſi à Deo accipitur hoc donum, *quis gloriabitur, quaſi non acceperit?* 1. Corint. 4. num. 7. Aurea ſunt Auguſtini verba, cap. 16. Soliloquij. *Si quid boni eſt, parui, vel magni, donum tuum eſt; & noſtrum, non niſi malum eſt. Vnde igitur gloriabitur omnis caro? Numquid de malo eſt? Hæc non eſt gloria, ſed miſeria. Sed numquid gloriabitur de bono? Numquid de alieno? Tuum domine eſt bonum, tua eſt gloria. Qui enim de bono tuo gloriam ſibi quærit, hic fur eſt, & latro: & ſimilis eſt diabolo, qui voluit furari gloriam tuam.*

NVMERVS X.

Ipſius enim ſumus factura: creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.

REddit cauſam, cur neminem oporteat gloriari: quia ſicut creationem hominis nihil omnino præceſſit, niſi mera, & gratuita Dei voluntas fabricandi corpus, animámque ex nihilo condendi: ſic iuſtificationem, quæ altera quaſi creatio eſt, nullum omninò meritum antecedit. 33

Factura Græcè dicitur *piema*: & idem eſt, ac opus, ſiue figmentum; vt conſtat Pſalm. 63. num. 10. Pſal. 142. num. 5. ad Roman. 1. num. 20. licèt alicubi eadem etiam voce reddiderit Vulgatus. Pſal. 91. num. 5. *Delectaſti me Domine factura tua.*

Notat Tertullianus lib. 5. contra

Marcionem, cap.17. explicans hæc Apoſtoli verba. *Homo factura Creatoris eſt: idem ergo condidit in Chriſto, qui & fecit: quantum enim ad ſubſtantiam, fecit; quantum ad gratiam, condidit.* Sic vertit Tertullianus verbum *ktizen*, id eſt, *creare*, vt obſeruat ibi Pamelius numer.269. Itaque propter creationem, *Dei factura*, vocamur: dicimur autem *creati*, propter iuſtificationem.

Eſt verò iuſtificatio peccatoris, moralis quædam creatio, quia ex nullo prorſus eius merito, aut opere exordium ſumit. Si enim ex minimo aliquo opere, aut initio liberi arbitrij, primum gratiæ auxilium nobis daretur, iam non ex ſola miſericordia, quæ ſolam reſpicit miſeriam; neque ex mera liberalitate: quæ nullum præſupponit obſequium; ſed ex gratitudine daretur: ac proinde, vt rectè colligit Apoſtolus ad Romanos 11. num 6. *Gratia iam non eſſet gratia.* Ex nihilo itaque peccati conditi ſumus iuſti: quia (vt grauiter decernit Tridentinum Seſſ 6. cap.8.) *Nihil eorum, quæ iuſtificationem præcedunt, ſiue fides, ſiue opera, ipſam iuſtificationis gratiam promeretur.*

35 Accedit, quod huius actionis terminus, nempe gratia iuſtificans, longè excellentior, ac ſublimior eſt, quàm terminus creationis. Vide ſuprà, cap. 1. num. 20. Atque in hanc ſententiam benignè interpretandi ſunt plerique Theologi, aſſerentes gratiam, cæteráque chariſmata ſupernaturalia, quæ iuſtificatis infunduntur, in eorum animis creari: cùm enim qualitates ſint, educuntur de potentia obedientiali ſubiecti, & ab eodem etiam pendent, dum fiunt, conſeruantúrque diuinitus.

36 Ex hac doctrina illuſtrantur varia Scripturæ loca, in quibus homo iuſtificatus appellatur *Creatura Dei*, aut *noua creatura.* Intercedit enim in hac ſpirituali renouatione mirabilis quædam creatio, quæ non minus (fortaſſe etiam magis) quàm huius Vniuerſi molitio, infinitam Dei omnipotentiam efflagitat. 2. Corinth.5. num.17. *Si qua ergo in Chriſto noua creatura, &c.* Ad Galat.6. num.15. *In Chriſto enim Ieſu, neque circumciſio aliquid valet; neque præputium, ſed noua creatura.* Vbi circumciſionem nominat Moſaicam legem; vt probat Lorinus, Actuum 15. verſu 1. præputium, Gentilium ritus; nouam autem creaturam, animum hominis gratia renouatum, & ad Chriſti imaginem effictum Vide ad Coloſſenſ.3.num.9. & ad Epheſios 4. num.24. *Qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate.* Propterea enim Chriſtus, qui ſua ſanctiſſima paſſione hanc nobis renouationem, creationémque promeruit, vocatur Apocalyp. 3. num.14. *Principium creaturæ Dei.* Et homines iuſtificati, dicuntur Iacob.1.num.18. *Initium creaturæ eius.* Siue, vt legitur Græcè, *Primitiæ creaturarum eius.* Id eſt primi, ac præſtantiſſimi inter omnes adſpectabiles creaturas.

NVMERVS XI.

Propter quod memores eſtote, quòd aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea, quæ dicitur circumciſio in carne, manu facta.

QVò huius beneficij, in vos à 37
Deo benigniſſimè collati, magnitudinem pluris æſtimetis, quò tantorum donorum largitori maiorem gratiam, magíſque ex animo habeatis, refricate, quæſo, memoriam illius temporis, quo eratis Gẽtes, hoc eſt Ethnici, anili mutorum ſimulacrorum ſuperſtitione deluſi, &

&c ab eo populo, apud quem vnius, ſummíque Dei cognitio, cultúſque vigebat, probroſiſſimo agnomine, *incircumciſi, præputiati, & carnales* dicebamini: vt perſpectis tenebris, quibus circumfuſi tenebamini, agatis Deo gratias immortales, qui vos ex tam cæca, & alta caligine vocauit in admirabile lumen ſuum. Hic nexus eſt, atque ſcopus huius Apoſtolicæ ſententiæ.

38 Scitum eſt in Scriptura, Gentiles, tanquam publicos peccatores, diríſque deuotos, populo Iudaico execrationi, & horrori fuiſſe; quos proinde, quaſi excommunicatos deuitabant. *Sit tibi quaſi Ethnicus*, ait Chriſtus, Matth. 18. num. 17. & de eo murmurabant, Lucæ 19. num. 7. *Quòd ad hominem peccatorem* (ideſt, Ethnicum) *diuertiſſet.* Vbi probat Maldonatus, Gentiles intellectos nomine peccatorum. Matth. 26. num. 4. Marci 14. num. 41. Lucæ 24. num. 7. Fideles quidem ex circumciſione cum Petro diſceptaſſe, legimus Actuum 11. n. 2. & 3. *Quod ad viros præputium habentes introiſſet*: Iudæos verò ira excanduiſſe in Paulum, eúmque concitata turba ferè diſcerpere voluiſſe, quòd Gentilem hominem introduxiſſet in templũ, Actuum 21. n. 28. Quòd putarent, quaſi malo quodam auſpicio, ſic Ethnico excommunicato, templi ſanctitatem pollui, ac prophanari. Denique ab ipſo Chriſto videmus, Gẽtiles appellatos *canes*, Matth. 15. n. 26. quo nomine, non niſi viliſſimi homines per contemptum vocari conſueuerunt. 2. Reg. 3. n. 8. & cap. 16. num. 9. & 4. Reg. 8. num. 13.

39 Nec minùs ſcitum eſt in Scriptura, præputium Gentilibus vitio, ac probro, verti ſolere. Geneſis 34. num. 14. *Nec dare ſororem noſtram homini incircumciſo.* 1. Regum 17. n. 26. *Quis enim eſt hic Philiſthæus incircumciſus?* 1. Paralip. 10. num. 4. *Ne fortè veniant incircumciſi iſti, & illudant mihi.* Vulgari etiam, ac probroſo nomine Gentiles *præputium* dicebantur. Ad Galatas 2. n. 7. *Creditum eſt mihi Euangelium præputij*, ideſt, Gentium. Ad Rom. 2. n. 26. *Si igitur præputium iuſtitias legis cuſtodiat.* Ideſt, populus Gentilium.

Adiungit Apoſtolus, eos aliquando fuiſſe Gentes *in carne*: quod, cùm eò referatur, vt obuerſetur ob eorum oculos miſerrimus ille priſtinæ vitæ ſtatus, vnde Chriſti gratia ſunt extracti: non dubito, quin eodem ſenſu accipiendum ſit, quo paulò antè dixerat, num. 3. *In deſiderijs carnis noſtræ, facientes voluntates carnis.* Obſcurè enim ſuas illis ſordes, & obſcœnitates obiectat: vt qui ſe viderant in altiſſimo, eodémque tenaciſſimo carnalium voluptatum cœno hærentes, ac defixos, memores ſe, & gratos illi oſtendant, qui demerſis dexteram porrexit, vt eos è ſordibus extraheret. Hanc vim habere illud *in carne*, ex aliis locis Apoſtoli diſcimus. Ad Rom. 7. n. 5. *Cùm eſſemus in carne.* Et cap. 8. num. 8. *Qui autem in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.* 40

Populum verò Iudaicum appellari circumcĩſionem, vulgatiſſimum eſt: ad Rom. 15. num. 8. ad Galatas 2. n. 7. 8. & 9. Sed non ſine ſale vocat hîc Apoſtolus *circumciſionem manu factam in carne*, vt legalem illam, vmbraticámque ceremoniam, ſolidæ, & expreſſæ circumciſioni cordis opponat, de qua ad Coloſſ. 2. num. 11. *Circumciſi eſtis circumciſione, non manu facta, in expoliatione corporis carnis, ſed in circumciſione Chriſti.* Vide Toletum in ea verba ad Roman. 2. num. 29. *Circumciſio cordis in ſpiritu, non littera*: & Caſtrum in id Hieremiæ 9. num. 26. 41

Omnes gentes habent præputium:
omnis autem domus Iſraël
incircumciſi ſunt
corde.

NVMERVS XII.

Quia eratis illo in tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraël, & hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo.

42 ENumerat ſigillatim & mala, quæ incurrerant; & bona, quibus infidelitatis tempore carebant. Erant in primis ſine Chriſto, ideſt, ſine Chriſti notitia, & fide, ſaltem expreſſa, & explicata. Erant alienati à conuerſatione Iſraël. Græcè, *politias:* quam vocem Interpres Actuum 22. num. 28. *ciuilitatem* vertit. Et propriè ibi ſignificat, *immunitates, priuilegia, & iura ciuitatis*. Vt 2. Machabæor. 4. num. 11. vbi Vulgatus, *ciuium iura deſtituens.* Græcè, *legitimas ſoluens politias.* Et cap. 8. num. 17. *Veterum inſtituta conuulſa.* Vbi ea vox referri etiam poteſt ad rationem viuendi, adminiſtrationémque Reipublicæ, quam *ſocialem inter ciues conuerſationem* iure nominaueris. Sic explicuit Vulgatus affinem aliam vocem, *politeuma,* ad Philippenſ. 3. num. 20. *Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt*, ideſt, nos autem perinde nos gerimus, ac municipes cælorum, conciuéſque ſupernorum ſpirituum.

43 Itaque alienati erant Gentiles à conuerſatione Iſraël: hoc eſt, à ciuili commercio. Seuerè enim erat Iudæis interdictum, Deuteron. 7. num. 2. *Non inibis cum eis fœdus.* Hoc videlicet eſt, quod Samaritana obiecit Chriſto, Ioan. 4. n. 9. *Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis.* Ideſt, nullam vltrò, citróque habent conſuetudinem, aut commercium. 2. Eſdræ 2. num. 20. *Vobis autem* (ſcilicet, Gentibus) *non eſt pars, & iuſtitia, & memoria in Ieruſalem.*

Et quia peregrini alieni ſolent eſſe à iure ciuium, ciuilitatíſque prærogatiuis non fruuntur; addit Apoſtolus; eos fuiſſe *hoſpites teſtamentorum,* ideſt, expertes pactorum Dei; ad quos nimirùm pactiones, promiſſionéſque diuinæ nullatenus ſpectabant. Vox *diathece*, quam hîc vſurpauit Paulus, propriè diſpoſitionem ſignificat. Itaque ad omne fœdus pertinet, cuius vna ſpecies eſt teſtatio vltimæ voluntatis. Illa voce Græca ſolent exprimere LXX. Hebraicum *Berit*, ſexcentis in locis: quæ commemorare, ſuperuacaneum eſſet. Et frequenter noſter Interpres reddidit, *teſtamentum.* Vnde momi illi, quibus nihil eſt antiquius: quàm Vulgati luminibus officere, miro conſenſu, pro *teſtamento, fœdus,* aut *pactum,* aut etiam *inſtrumentum* obtruſerunt. Non vacat refellere putidas iſtorum Grammaticorum argutias: & ſanè actum agerem, ſi refellerem, cùm iam viri doctiſſimi refutauerint. Salmeron tom. 1. prolegom. 21. Maldonat. Matth. 26. num. 28. Ribera ad Hebr. 8. num. 18. & cap. 9. à numer. 77. vſque ad 90. Barradas tom. 1. lib. 1. cap. 1. Lorinus Act. 3. verſu 25. Perer. lib. 10. in Danielem. 44

Tantùm aduerto, ſignificantiſſimè Vulgatum, pactum, aut fœdus, *teſtamentum* vocauiſſe: non ſolùm, quia antiqua illa fœdera, à Deo inita cum hominibus, nouiſſimum illud teſtamentum repræſentabant, quod ratum effectum eſt morte Teſtatoris: imò, vt probat Lactantius lib. 4. c. 20. *Diuerſa non ſunt; quia nouum, veteris adimpletio eſt: & in vtroque idem teſtator eſt Chriſtus, qui pro nobis morte ſuſcepta, nos hæredes regni æterni fecit.* Verùm etiam, quia nullum ferè fœdus ictum eſt, niſi morte, & ſanguine interueniente. Inde formulæ illæ, *icere, percutere, aut ferire fœdus,* ex Hebraico *charat* deriua 45

deriuatæ. Inde manauit etiam ritus in Gentilium mores, Æneid.8.

Stabant, & caſa feriebant fœdera porca.

Sacrum exemplum pete ex cap. 24. Exodi à num.5. vſque ad 8. quò alludit Apoſtolus ad Hebr.9.num.18. *Vnde nec primum quidem* (teſtamentum) *ſine ſanguine dedicatum eſt.*

46 Aliquando etiam legimus, ſolitos eos, qui aliquod inter ſe, quod ſanctiſſimum, & inuiolabile eſſe vellent, fœdus ſtabilirent, tractum ex propriis venis ſanguinem bibendum alterum alteri propinaſſe. Vide Salluſtium in bello Catilin. Itaque Dei fœdera aut morte, aut ſanguine ſunt ſancita, & meritò teſtamenta nominata; non confirmata quidem morte ipſius Teſtatoris, quia nulla tunc erat adeunda hæreditas, & ipſe erat immortalis; eius tamen promiſſio firmabatur immolatione victimarum, quia & ipſæ victimæ erant vmbræ, atque figuræ, & muta quædam promiſſio futuræ mortis ipſius Teſtatoris, iam mortalis.

47 Iam ſi Gentiles extranei erant à teſtamentis, cum illo populo ſtabilitis, conſequens neceſſariò fiebat, *vt promiſſionis Meſſiæ ſpem haberent nullam:* quam fortaſſe ne per vmbram quidem inaudierant. Iudæi verò erant *Filij teſtamenti*, Actuum 3. numer.25. *Filij Regni*, Matth.8. num.12. hoc eſt, quibus teſtamentum quaſi hæreditario iure debitum, quibus regnum etiam diſertè promiſſum.

Denique ad miſeriarum omnium cumulum, erant *ſine Deo in hoc mundo.* Græcè, *Athei:* vel quia plerique eorum ex Gentiliſmo in atheiſmum miſerrimè fuerant deuoluti: vel quia muta colentes ſimulacra, tum maximè erant ſine Deo, cùm plures ſibi Deos aſciſcebant.

NVMERVS XIII.

Nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti.

NVnc autem Chriſtiani effecti, 48
vós, quorum cor longè aberat à Deo, Matth.15. num.8. licèt ipſe Deus *non longè ſit ab vnoquoque noſtrum,* Actuum 17. num.27. acceſſiſtis tandem ad Deum per Chriſti ſanguinem: vel potiùs ipſe Deus appropinquauit vobis. Iſaiæ 46.num.12. *Audite me duro corde, qui longè eſtis à iuſtitia. Propè feci iuſtitiam meam, non elongabitur.*

NVMERVS XIV.

Ipſe enim eſt pax noſtra.

SEntentiam latè patentem plùs nimio mihi videntur coarctare, qui ad pacē duntaxat reſtringunt conciliatam inter duos illos populos, hoſtiliter inter ſe diſſidentes. Exigit ipſe quidem contextus, vt de illa etiam pace intelligatur: ſed mox num. 15. dicitur etiam Chriſtus vtrumque populum Deo per Crucem conciliaſſe.

Et certè Chriſtus auctor fuit, & 49
mediator totius noſtræ pacis. *Orta eſt in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis.* Pſalm.71.num.7. *Fuit verè Princeps pacis.* Iſaiæ 9. num.6. *Verus Melchiſedech, Rex pacis,* ad Hebræos 7. num.2. Rex pacificus Salomon, *& plus quàm Salomon.* Matth.12.num.42. Vide Pinedam in ſuo Salomone, lib 6.cap.16. Feliciſſimo eius exortu pax annuntiata eſt ab Angelis Lucæ 2.num.14. Pacem vnicè dilexit: pacificos, Dei filios nominauit, Matth 5. num.9. Parentem videlicet moribus exprimentes.

Non

Non enim eſt Deus diſſenſionis, ſed pacis. 1.Corinth.14.num.33. Ideóque *Deus pacis* ſæpe nominatur. Ad Roman.15. num.33.cap.16.num.20.& 2.Cor.13. num.11.ad Philipp.4.num.9. & 1. ad Theſſalonicenſ.5. nu.23. 2.Theſſal.3. num.16.ad Hebr.13.num.20.

50 Iuſſit prætereà Chriſtus, Apoſtolos in pace ſalutare, Matth.10.n.12. Crucem ſubiturus, pacem, quaſi rem ſibi chariſſimam, eiſdem teſtamento legauit. Ioann.14. num.27. Triumphator verò à mortuis exiſtens, cùm primùm affatus eſt Diſcipulos, pace illos impertiuit. *Pax vobis.* Lucæ 24.num.36. Ioan.20.num.19. vt videlicet deuictis iam humani generis hoſtibus, paſſionis ſuæ fructum fuiſſe pacem, proprio effuſo ſanguine partam, illis denuntiaret. Sic aduertit Chryſoſt. homil.86. in Ioan. *Hoc verbum primum poſt reſurrectionem dixit, Crucis merita colligens, quæ ſunt pax.*

Eſt verò illa pax, quam inter Deum, & homines conciliauit Chriſtus, tam arcto neceſſitudinis nodo colligata, vt non magnificè magis, quàm verè dicere potuerit Theophilactus in caput 2. Lucæ. *Cùm priùs humana natura inimica fuerit Deo, nunc ita conciliata eſt, vt & Deo adiuncta ſit, & Incarnato vnita.*

Qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua.

51 Æquè potuiſſet Interpres, vt participium *Pieſus* extulit verbo præteriti temporis, *fecit*; ita etiam efferre *lyſas*, ideſt, ſoluit. Tertullianus vertit, lib.5.contra Marcionem. *Soluto medio pariete inimicitiæ:* quæ verſio, vt obſeruat Pamelius, num.271. perſpicuè oſtendit, inimicitias ad medium parietem appoſitiuè referendas. Senſus itaque eſt. Populus Gentilis, & Iudaicus implacabilibus inter ſe odiis diffidebant: interiectæ erant grauiſſimæ inimicitiæ, quæ non ſecùs, ac maceria ex cæmentis, & impolitis ſtructa lapidibus, dirimit fundos, ita ipſos inuicem alienabant. Hanc maceriam diruit Chriſtus ſuo ſanguine, & alteros alteris conciliauit, imò ex duobus vnum populum effecit.

52 Explicui ſuprà num.11. quanto horrore Iudæi Gentiles proſequerentur: quem vno verbo expreſſit Petrus Actuum 10.num.28. *Vos ſcitis, quomodò abominatum eſt* (Græcè *athemiton, impium, execrabile, nefaſtum, lege, iureq́ prohibitum) viro Iudæo coniungi, aut accedere ad alienigenam.* Nunc longum nimis facerem, ſi contrà oſtenderem, quàm deteſtarentur Ethnici Iudæos, quàm illos, vt malum aliquod auſpicium, exhorrerent. Sed indicabo ſolùm huius maceriæ cæmenta, ideſt, fomites, & cauſas tãti odij, quò magis reſplendeat Euangelica gratia, quæ tam auerſos, & hoſtiles animos conciliauerit.

53 In primis habiti ſunt Iudæi à Gentilibus ſupra modum ſuperſtitioſi; dicti proptereà *Sabbatarij* à Martiali lib. 4. Epigram.4. quia adeò ſtolidè plerique Sabbatum obſeruabant, vt quo quiſque habitu corporis in tempus primum incidiſſet, in eo fixus, & immobilis vſque ad veſperum permaneret, & ſe loco mouere, religioni duceret. Lege Raderum in Martialem, pag. 265. & abſurdiora alia apud Lorinum Act.1.num.12.

54 Crediti ſunt abſtinere ſue, ob eam cauſam, quã refert Iuuenal. Satyra 14.

Nec diſtare putãt humana carne ſuillã.

Vellicantur paſſim infami Recutitorum nomine à Martiali, lib.7. à Perſio, Satyra 5. Horatius etiam 1. ſerm. Satyra 5. ait:

Credat Iudæus apella.

Sæpe edicto pulſi ſunt vrbe Roma, Actuum 18.num.2. *Eò quòd præcepiſſet Claudius*

Claudius diſcedere omnes Iudæos à Roma. Sed erat fœda expulſionis cauſa; ſcilicet quòd crederetur natio ad tumultuandum procliuis, vt refert Suetonius in Claudio cap.2. Quò ſpectat acris illa querimonia Actuũ 16. n.20. *Hi homines conturbant ciuitatem noſtram, cùm ſint Iudæi.*

55 Eiecti item Roma ſunt à Tiberio, vt ſcribit Suetonius cap.35. quia per ſpeciem religionis nobiles matronas auro, gemmíſqúe expilarunt. Rem geſtam pete ex Ioſepho lib.18. antiquitat. cap.5. & Baronio tom.3.anno Chriſti 21.

Sic vagi, & errantes, abiectiſſimis, ſordidiſſimíſque miniſteriis vitã ægrè tolerabant. Probant eruditè Baronius tom.1. anno Chriſti 94.& Maluenda, lib.11. de Antichriſto, cap.3. ad cophinum fuiſſe redactos, vt egerendis ruderibus, terræque deportandæ ſuas operas elocarent: alios permutandis viliſſimis mercimoniis, id eſt, minutis ramentis, vtrinque ſulphuratis ad flammam faciliùs concipiendam, victum quæritaſſe. Lege Raderum in Martial. lib.1. Epig.35.

Denique Iudæi adeò erant pannis ſqualidi, illuuie, ac pædore obſiti, vt teterrimum è corpore fœtorem exhalarent, vulgóque ludibrij cauſa *fœtentes,* vocarentur; & omnibus ita eſſent inuiſi,& execrabiles, vt vel fortuitum eorum occurſum oculis horrerent, animo auerſarentur. Lege Maluendam citatum, & Baronium tom. 1. anno Chriſti 72. cap.21.

NVMERVS XV.

Legem mandatorum decretis euacuans.

56 GRæcè ſubeſt etiam participium Aoriſti, *catargeſas:* quod per præteritũ potuiſſet enunciare Vulgatus, vt reddidit Tertullia. lib.5.contra Marcionem. *Legem mandatorum ſententijs vacuam facit.* Vide ibi Pamelium num.273. Latè explicaui hunc locum, & contuli cum altero quàm ſimillimo, ad Coloſſen.2. nu.14. *Delens, quid aduerſum nos erat, chirographum decreti.* Summa eſt, Moſaicam legem,quæ in decretis ſita erat, Græcè *en dogmaſi,* in dogmatis,& placitis, quæ ex mero decernentis placito obligabant, in cruce fuiſſe abolitam, abrogatíſque decretis antiquatam, ac proinde maceriam diuiſionis omnino dirutam.Adſcribam hîc Ambroſij, vel potiùs Remigij verba in Commentario. [Quia legem, quæ data erat Iudæis in circumciſione, & in neomeniis, & in eſcis, & in ſacricrificiis, & in Sabbatis euacuauit:hoc eſt, ceſſare iam iuſſit,quæ oneri erant, & ſic fecit pacem.]

Appellatur verò ea lex mandatorum, quia continebat ſexcenta tredecim præcepta legalia de iure Diuino indiſpenſabilia, vt recenſent Abulenſ. in cap.1.Ruth.q.24. Galatinus lib.11. cap. 4. Burgenſis 1. part. Scrutinij, diſt.8. cap.9. Oleaſter Geneſ.3. Henriquez lib.1. de Sacrament.cap.7.n.1. Lorinus Act.15.verſ.16. Viegas Apocalypſ. 2. Comm 4. ſect.5. Vt iure optimo dicatur ea lex fuiſſe iugum, Actuum 15. num.10. *Quod neque Patres noſtri, neque nos portare potuimus.* Auguſtinus ſerm.9. de Verbis Domini, vocat, *ſarcinam innumerabilium obſeruationum.* Sed, quod magis eſt mirandum, Deus ipſe de legalibus hiſce dogmatis (vt exponit Theodoretus) ita pronuntiat Ezechiel.20. num.25. *Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia, in quibus non viuent.* Vaticinio congruit Apoſtolus ad Heb.7. num. 18. *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati,propter infirmitatem eius, & inutilitatem.* 57

58 Quæri hic meritò poteſt, quo tempore abolita, & abrogata ſint iſta decreta: & placet ſententia Gabrielis Vazquez tom. 2. in primam ſecundæ, diſput. 180. cap. 1. eodem ipſo momento, quo Chriſtus Dominus in Cruce ſanctiſſimam animam efflauit, nouúmque Teſtamentum ſua morte ratum fecit, reuocatum, & abrogatum antiquum, ceremonialémque legem fuiſſe extinctam. Confirmatur hæc ſententia ex cap. 7. ad Hebr. num. 12. *Tranſlato enim Sacerdotio, neceſſe eſt, vt & legis tranſlatio fiat.* in ara enim Crucis Chriſtus functus eſt ſummi Sacerdotis munere, & vnam pro peccatis offerens hoſtiam, ad Hebr. 10. n. 12. & 14. *Vna oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos.*

Vt duos condat in ſemetipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem.

NVMERVS XVI.

Et reconciliet ambos in vno corpore, Deo per Crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo.

59 FAciliùs iá decurret tota Apoſtoli ſententia ad finem vſque huius ſecundi capitis: eadem enim ferè diuerſis iterat verbis. Medium illum parietem maceriæ funditus euertit Chriſtus, ceremonialem illam legem antiquauit, vt faceret vtraque vnum, ac duos illos populos, inter ſe diſſidentes, in ſemetipſo in vnum conflaret: non vt ex Iudæo Gentilem, aut ex Gentili Iudæum conderet; ſed vtrumque mirabiliter deuinciens, altiúſque attollens, nouum quemdam, ac planè cæleſtem hominem effingeret, in nouitate vitæ ambulantem; & in vno Eccleſiæ corpore, cuius ipſe Chriſtus caput eſt, Deo per Crucem conciliatos ambos populos arctiſſimo nexu copularet; non compoſitis, aut ſublatis, ſed omnino peremptis inimicitiis, inimicitiarúmque cauſa penitus extincta.

NVMERVS XVII.

Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuiſtis, & pacem ijs, qui propè.

EVangelium lætum, & fauſtum eſſe nuntium, & euangelizare, iucundum nuntium afferre, vulgò iam notum eſt. Expreſſerunt LXX. hoc verbo Græco Hebraicum *Biſar:* & vtroque ſolet Scriptura prænuntiare fæliciſſimum humano generi Chriſti Saluatoris aduentum. Pſal. 95. n. 2. Iſa. 40. n. 9. cap. 52. n. 7. cap. 60. n. 6. & cap. 61. n. 1. Hebraicum autem verbum deriuatur à *Baſar*, id eſt, *caro.* Proinde, auctore Forſtero, ſignificat, carnea, id eſt, mollia, ſuauiáq; annuntiare. Ego verò crediderim, euangelizandi verbum Hebraicè à carne originem ducere, quò lætiſſimum illud, fauſtiſſimúmque Euangelium, ideſt, *bonum nuntium,* quod toties Prophetæ prædicebant, per Verbum Dei caro factum repræſentandum hominibus, atque re ipſa exhibendum, monſtraretur. Quod modò *Euangelium pacis*, ad Roman. 10. num. 15. modò *Euangelium gratiæ*, Actu. 20. num. 24. modò *Euangelium regni*, Matth. 4. num. 23. modò denique *Euangelium gloriæ* nominatur 1. Timot. 1. num. 11. 60

Hoc igitur fauſtiſſimum Euangelium pacis, gratiæ, regni, & gloriæ annuntiauit Chriſtus, nó modò Iudæis, qui veri numinis notitia, & religioſo cultu appropinquabant Deo; ſed Gentilibus etiam, qui infidelitate & moribus aberant à Deo quàm longiſſimè: 61

ſimè: & alluſit Apoſtolus ad Iſaiæ vaticinium cap.57.num.19. *pacem ei, qui longè eſt, & qui propè.*

Eſt verò elegans periphraſis, qua Gentiles aptè deſcribuntur: vt in hoc capite num.13. *Qui aliquando eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti.* Actu.2. num.39. *& omnibus, qui longè ſunt,* id eſt, Gentibus. Iſaiæ 66. num. 19. *Ad inſulas longè, ad eos, qui non audierunt de me.* Zachar.6. num.15. *Qui procul ſunt, venient.*

NVMERVS XVIII.

Quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in vno Spiritu ad Patrem.

62 IAm vterq; populus per Chriſtum Deo conciliati, accedere poſſumus cum fiducia, & in vno ſpiritu adoptionis Filiorum, Deum compellare Patrem.

Enumera mihi, quoties iam Apoſtolus in duobus his capitibus pacem, reconciliationẽ, gratiámque, omnem denique benedictionem Chriſto, eiuſque ſanguini, & Cruci accepta retulerit: & ſimul videbis, quàm ille creber ſit in refutandis hæreticis, qui hæc Angelis accepta referebant. Eadem ſępius iterat in aliis Epiſtolis. 2.Corint. 5.num.19. *Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi* 1. Timoth.2. n.5. *Vnus mediator Dei, & hominum, homo Chriſtus Ieſus.* Ad Coloſſ.1. n.22. *Reconciliauit in corpore carnis eius per mor-*
63 *tem.* Atque ex hac reconciliatione facta per Chriſtum, rectè infert Apoſtolus fiduciam, & acceſſum ad Patrem. Ad Roman.5. num.1. *Iuſtificati ergo ex fide, pacem pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: per quem & habemus acceſſum per fidem in gratiam iſtam.* Ad Hebr.10.n.19. *Habentes itaque fiduciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti* (Græcè, *in introitum*; quaſi dicat: remiſſionem peccatorum per Chriſti ſanguinem conſecuti; ac proinde confidentes nos in cæleſtem beatitudinem ingreſſuros) *accedamus cũ vero corde.* Chriſtus enim nobis viam muniuit, aditum aperuit, acceſſum ad Patrem obtinuit. Et c.4. num.14. *Habentes ergo Pontificem magnum* (Deo ſcilicet acceptiſſimum, qui peccatis noſtris proprio ſanguine expiatis, nihil non impetrabit à Deo) num.16. *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius.*

64 Hæc vtraque, *acceſſum* ſcilicet, & *fiduciam*, coniunxit item Apoſtolus in hac Epiſt. cap.3. n.12. *In quo habemus fiduciam, & acceſſum.* Atque ad hanc excitandam fiduciam ſpectat dulciſſima, atque indulgentiſſima Patris appellatio, facta nimirum in vno ſpiritu adoptionis filiorum. Ad Romanos 8. n.15. *Accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba Pater.* Ad Galatas 4.n.6. *Quoniam autem eſtis filij, miſit Deus ſpiritum ſui Filij in corda veſtra clamantem, Abba Pater.*

65 Quærit Auguſtinus lib. de Spiritu, & Littera cap.32. & Sermon.13. de Verbis Apoſtoli: cùm *Abba* idem ſit omnino, ac Pater, cur Paulus duas ſynonimas voces copulauerit; Græcam, vnam, alteram Hebræam, vel potiùs Chaldaicam? Et reſpondet, non ſine myſterio factum eſſe: vt videlicet adoptionem Filiorum Dei Iudæo, & Gentili communem eſſe ſignificaret. Idem etiam obſeruat lib.3. de Conſenſu Euangeliſt. cap.4. in oratione Chriſti, Marci 14.n.36. Lege Maldonatum Matth.26. nu.39. & Toletum ad Romanos 8. notatione 13.

66 Hæc cùm ſit aperta mens Apoſtoli, tam multis eiuſdem teſtimoniis expreſsè declarata, non deſunt hodie, qui velint, in his verbis alluſionem fieri ad celebrem illam machinam, quam,

vt ipſi volunt, Veteres *Acceſſum* nominarunt. Quæ admota muros occulto quædam artificio, ligneíſque ſubſtructionibus, in ſublime creſceret, turriúmque altitudinem æquaret, aſcenſúmque facilem, & aditum planum in hoſtiles arces militibus præberet: proinde quaſi Chriſti crux *acceſſus* quidam fuerit, quò violenti cælum ſcandere, Deum expugnare, gratiam extorquere, cæleſtem denique
67 beatitudinem rapere poſſint. Ingenioſi iſti Interpretes re quidem ipſa à nobis minimè diſſentiunt: modus tamen explicandi, ſola nouitate plauſibilis, prorſus eſt ab Apoſtolo, atque ideò ab ipſa veritate alienus. Nam in primis, illa machina, Græcè *epibathra* nominatur à vetuſtis Scriptoribus. Et licèt eam vocem Vitrubius lib. 10. cap.19. verterit *acceſſum*: ſed Iuſtus Lipſius acerrimo vir ingenio, lib.1. Poliorceticon, Dialogo 5. de mendo coniecturam facit,& pro *acceſſu,aſcenſum* reponendum eſſe iudicat: nam paulò antè Vitrubius eamdem vocem Græcam *aſcendentem machinam* reddiderat: vt verbum exigit *epibano*, id eſt, *conſcendo*, ſiue *inuado*: vnde vox illa deriuatur. Hoc ipſum alij viri docti in Græco lexico ante Lipſium obſeruarant.

68 Deinde,vt nullum obrepſerit mendum in Vitrubium, quid commune voci *proſagoge*, cum *epibathra*? Nam vox Latina *acceſſus*, pro machina murali, ſi mendoſum Vitrubij locum excipias, inaudita eſt apud Liuium, aut Vegetium, aut Latinos Scriptores. Vide, quò præclara impellat ingenia immodicum ſtudium captandæ nouitatis. Vox quidem Græca *proſagoge*, quàm hîc vſurpat Paulus, & cap.3. num.12. & ad Romanos 5. num.2. propriè ſignificat introductionem, ſiue aditum: vt cùm Aulicus gratia valens apud Regem, aduenæ aucupanti opportunitatem illum alloquendi, aditum patefacit. Et in hanc ipſam ſententiam vſus eſt Petrus verbo, *proſago*, vnde hoc nomen originem ducit. 1. Petri 3. num.18. *Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, vt nos offerret Deo.* Græcè, *Vt nos introduceret ad Deum.* Ad Heb.7. num.19. *Introductio verò melioris ſpei, per quam proximamus ad Deum.*

NVMERVS XIX.

Ergo iam non eſtis hoſpites, & aduenæ, ſed eſtis ciues Sanctorum, & domeſtici Dei.

ERatis quidem priùs hoſpites 69
pactorum, peregrini in iure ciuilitatis, extranei à prærogatiuis Iſraël. Vide ſuprà nu.12. Iam verò, conciliata pace, non modò in vnum populum, ſed in vnam Dei familiam, in eamdem Eccleſiæ domum aſciti, iam non eſtis peregrini, & aduenæ, ſed conciues (Græcè *ſympolitæ*) municipes Sanctorum, eodem iure, eiſdem immunitatibus fruentes: imò verò de ipſa familia, & domo Dei, eius planè familiares, atque domeſtici. Qui videre volet huius pręclari beneficij collati in Gentes luculenta vaticinia Prophetarum, congeſta reperiet, à noſtro Prado, Ezechiel. 16. verſ.61.

NVMERVS XX.

Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum.

DIxi, vos eſſe iam, non modò 70
adſcriptos in ciuitatem Sanctorum, verùm etiam admiſſos in ipſam familiam, domúmque Dei. Parum eſt, quod dixi: vos, vos (inquam)

(inquam) eſtis ipſa Dei ciuitas, ipſiſſima Dei domus, cuius fundamenta ſunt Apoſtoli, atque Prophetæ: vos autem eſtis ſuperædificati, tanquam lapides viui huius ædificij.

71 Videtur hæc Apoſtoli ſententia pugnare cum illa 1. Corinth. 3. nu. 11. *Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id, quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus.* Quid magis contrarium, quàm aſſerere, nullum aliud poſſe poni fundamentum, & modò tot fundamenta multiplicare? Sed ſciendum eſt, in ædificiis vnum primarium, ac præcipuum iaci fundamentum, ideſt, firmiſſimum, ſolidiſſimúmque lapidem, cui tota deinceps ſubſtructa ædificij moles, inclinata, & innixa recumbit: ſed ſuper hoc primum fundamentum alia deinde ſaxa ſuperimponũtur, quæ & ipſa, *fundamenta* meritò nominantur: innituntur illa quidem primario illi lapidi ſuppoſito, ſed reliquam ædificij ſubſtructionem ipſa etiam fundant, atque ſuſtentant. Iam per ſe liquet ſimilitudinis applicatio. Chriſtus eſt primarium, ac præcipuum Eccleſiæ fundamentum, & nullum aliud primum poni poteſt: ſed ſunt etiam Apoſtoli, atque Prophetæ proximè ſubſtructi in hac ſolidiſſima petra, lapides viui, cæteram ædificij molem ſua etiam firmitudine ſuſtinentes.

72 Et Petro quidem dictum eſt Matth. 16. num. 18. *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam.* Lege Bellarminum lib. 1. de Romano Pontifice cap. 10. & 11. Barradam tom. 2. lib. 10. c. 23. De cæteris quidem Apoſtolis prædictum eſt ab Iſaia cap. 54. num. 11. *Ecce ego ſternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in ſapphiris.* Sapphirũ præcipuè nominat Propheta, quia cærulei coloris eſt, & venuſtiſſima ſtellula ſolet inſigniri, vt ſcribit Plinius lib. 37. cap. 9. Apoſtoli autem, quorum tota conuerſatio erat in cælis, cælum ipſum vita repræſentabant. Nam alioqui ex diſtinctis pretioſis lapidibus vidit Ioannes hæc ſolidiſſima fundamenta conſtare, Apoc. 21. num. 14. *Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duodecim nomina duodecim Apoſtolorum Agni.*

Sunt verò hæc fundamenta, non ſaxa 73
impolita, ſed lapides pretioſi: vt intelligamus, Apoſtolos in perſecutionibus prorſus inconcuſſos perſtitiſſe, & cæleſti quodam doctrinæ fulgore orbem illuſtraſſe. Atque hinc propriè ducta eſt fundamenti compellatio, quia prædicatione Euangelica Eccleſias vbique fundarunt. Ad Rom. 15. num. 20. *Sic autem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem.* & 1. Corinth. 3. num. 10. *Vt ſapiens Architectus fundamentum poſui.*

Ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu.

GRæcè hoc effertur per genitiuum abſolutum: Latinè ita reddas verbum è verbo per ablatiuum: *Exiſtente ſummo angulari ipſo Ieſu Chriſto.* Vbi vide, quàm disertè exponat Paulus, ita eſſe Apoſtolos, & Prophetas huius ædificij fundamenta, vt tamen ipſi, præcipuo alteri, ac primario fundamento priùs innitantur.

Frequentiſſimum eſt in Scriptura, 74
Chriſtum lapidem angularem nominari. Sed, vt ego arbitror, reſpexit Apoſtolus in hoc loco, Iſaiæ vaticinium: vſurpat enim nomen ipſum, quod ibi LXX. & ex illis Petrus epiſt. 1. cap. 2. num. 6. *Acrogoniæos:* quam vnicam vocem tribus hîc Latinis Vulgatus expreſſit. Ait itaque Iſaias cap. 28. n. 16. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretioſum, in fundamento fundatum.* Hunc lapidem angularem eſſe Chriſtum, in

confeſſo eſt apud omnes. Nam verba illa Pſalm.117.num.22. *Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli*, Chriſtus ipſe Matth.21. num.42. Luc.20. num.17.& Apoſtolus Petrus Actuum 4. numer. 11. & 1. Petr. 2. num. 7. & Paulus ad Roman. 9. num.33. de Chriſto interpretati ſunt.

75 Sed cur angularis lapis, aut caput anguli dicatur Chriſtus,& an ad fundamentum, an ad faſtigium ſpectet, non eadem omnium ſententia eſt.Ego exiſtimo,duas ob cauſas Chriſtum angularem lapidem nominari.Prima eſt, propter ſoliditatem,firmitudinem, ac robur: ſolent enim anguli in ædificiis eſſe firmiſſimi, ſolidiſſimíque lapides: ac propterea ædificiorũm oſſa nuncupantur. Vide Pinedam ad illa verba Iob 1. num.19. *concuſſit quatuor angulos domus.* Secunda: quia,vt angularis lapis geminũ vtrinque parietem complectitur; ita Chriſtus vtrumque populum Iudaicum, atque Gentilem, & inter ſe connectit, & in ſe ipſo continet, atque ſuſtentat: *faciens vtraque vnum*, ſuprà num.14. *Vt duos condat in ſemetipſo*.num.15.

76 Hunc verò probatiſſimum lapidem,qui factus eſt in caput anguli, ad huius ædificij fundamentum pertinere,diſertis verbis explicauit Iſaias,quæ paulò antè recitauimus:& ex eo ſumpſit Eccleſia, dum ait: *Angularis fundamentum lapis Chriſtus miſſus eſt.* Pineda etiam ex illis verbis Iob 38. n.6. *Super quo baſes illius ſolidatæ ſunt? aut quis demiſit lapidem angularem eius?* tanquam certum, atque perſpicuum colligit,lapidem angularem in fundamento ſterni ſolitum. Quod ex hoc ipſo Apoſtoli loco ſolidè confirmatur: agit enim de Eccleſiæ fundamentis, de fidelibus ſuperædificatis, de ædificatione denique tota in hoc angulari lapide conſtructa. Qui plura volet de lapide angulari, legat eruditam Pinedæ digreſſionem in illo cap.38. Iob verſ. 6. Maldonatum, & Burgenſem. Matth 21. num.42. Barradam tom.3. lib. 8. cap. 4. Toletum ad Roman.9.notatione 34 Lorinum, Actuum 4. verſ. 11. Ioannem Fernandez in ſuo Theſauro, verbo, Angulus, num. 3. Ianſenium in Concord. cap.114. Salmeron hic diſputat. 6. & tom.13. part.2. diſput.19. Bellarmin. Pſalm.86. verſ.1.

NVMERVS XXI.

In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino.

CONſtructa, Græcè *ſynarmologumene*, participium præſentis temporis,cuius vim rectè expreſſit Vatablus,*quæ coagmentatur.* Caietanus, *quæ coaptatur.* Hieronymus, *compaginata.* Ambroſius, *compacta.* Eraſmus, *commiſſa.* Regia, *coagmentata.* Hoc ipſum participium Gręcum extulit Vulgatus cap.4.n.16. *totum corpus compactum.* 77

78 Iam hinc elicitur huius loci intelligentia, Apoſtolo digna: quò firmiùs, arctiùs, ac tenaciùs hæc ſpiritualis ſtructura compacta, & coagmentata fuerit lapidi angulari Chriſto: eò maiora capiet incrementa,eò celeriùs, & altiùs extolletur. Hæc incrementa explicauit Auguſtinus ſerm.22. de Verbis Apoſtoli. *Domus Dei credendo fundatur, ſperando erigitur,diligendo perficitur.* Et Origenes in cap.4. Epiſtol. ad Roman. *Prima ſalutis initia, & ipſa fundamenta, fides eſt: profectus verò, & augmenta ædificij ſpes eſt: perfectio autem, & culmen totius operis, charitas.* Doctè hoc explicat Vazquez tom. 2. in 1. 2. diſput.210.cap.7.

Hæc autem ædificatio ad faſtigium vſque

vſque charitatis perducta, auguſtiſſimum, gratiſſimúmque templum eſt Diuinæ Maieſtatis. 1. Corinth. 3. n. 16. *Neſcitis, quia templum Dei eſtis?* Cap. 6. num. 19. *Membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti, qui in vobis eſt.* Et 2. Corinth. 6. num. 16. *Vos enim eſtis templum Dei viui.*

NVMERVS XXII.

In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu.

79 QVod communiter dixerat, illis ſigillatim applicat. Vos etiam per fidem iam compacti lapidi angulari Chriſto, virtute Spiritus ſancti in Dei Templum, ac domicilium exſurgitis: per inhabitantem enim Spiritum ſanctum huic templo faſtigium imponitur. 1. Cor. 3. n. 16. *Et Spiritus Dei habitat in vobis. Templum enim Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.* Sed eſt illuſtris commentarius huius loci alter quàm ſimillimus, 1. Petri 2. num. 4. *Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum: & ipſi tanquàm lapides viui ſuperædificamini, domus ſpiritualis.*

CAPVT III.

NVMERVS I.

Huius rei gratia, ego Paulus vinctus Chriſti Ieſu.

1 EXtollit Apoſtolus beneficij commemorati vocationis Gentium magnitudinem: atque hoc myſterium abſconditum à ſæculis, ſibíque diuinitus patefactum exaggerat: ſéque ad illud prædicandum à Deo fuiſſe delegatum oſtendit.

Sunt, qui in hoc loco dicā Apoſtolo dicant Grammaticæ violatæ: cúmque in manifeſtum incurriſſe ſolœciſmum aſſeuerent. Nam hic nominandi caſus, *ego Paulus*, omnino ſuſpenſus in tota hac oratione fluctuat. Sunt contrà, qui Apoſtoli ſuſcipiant patrociniū: atque vt à Grammaticorū ferulis ſubducant, verbū aliquod addūt, affingúntque de ſuo: vt *legatione fungor*, aut *Deo gratias ago*. Alij ad verſum vſque 14. longiſſimum hyperbaton interponūt, & inde verbū aſciſcunt, *flecto genua*. Neque id mirandum eſſe aiunt: Paulinum enim pectus tā multis, tam arcanis, tā ſublimibus ſcatés, redundánſque myſteriis, copia ipſa obrutū, & profluentis ſpiritus impetu concitatum, communem ſermonis curſum tenere non poteſt.

Laudo equidem ſtudium, & induſtriam aſſerendi Apoſtolum: ſed mihi Hieronymi verba in commentario huius loci mirificè placent. [Iſte, qui ſolœciſmos in verbis facit, qui non poteſt hyperbaton reddere, ſententiámque cōcludere, audacter ſibi vendicat ſapientiam.] Vendicent alij ſibi comptum, nitidum, calamiſtratúmque ſermonem, illúmque buccis concrepantibus in circulis venditent: nos pectus Apoſtoli cæleſti ſapientia repletū vindicemus, eúmque imperitum fuiſſe ſermone, ingenuè fateamur. 2

Huius (inquit) *rei gratia*, ſcilicet, vt vos Gentes, tanquam lapides viui cum ipſo ſummo angulari lapide Chriſto coaptati, quotidie magis, magíſque in templum Dei ædificemini. Vſurpat verò hîc Apoſtolus honorificentiſſimum, glorioſiſſimúmque titulum. *Ego* (inquit) *Paulus vinctus Chriſti Ieſu.* Pandit Chryſoſtomus homil. 8. eloquentiæ ſuæ vela, vt hanc ſublimem dignitatem plena manu in aſtra tollat. [Magna dignitas, ait, & regno quouis, & conſulatu longè maior: nam nihil ita ſplendidum, vt vinctum eſſe 3

propter

propter Chriſtum, vt catenæ ſunt ſanctis illis manibus circumdatæ: vinctum eſſe propter Chriſtum, illuſtrius eſt, quàm ſiue Apoſtolum, ſiue Doctorem, ſiue Euangeliſtam eſſe.] Et ali-
4 quantò pòſt. [Quòd ſi quis mihi, vel vniuerſi cæli, vel huius catenę copiam, & optionem largitus eſſet, catenam hanc ego planè elegiſſem. Deinde, ſi aut mihi cum Angelis ſtandum fuiſſet ſurſum, aut cum Paulo vincto, carcerem vtique prætoptaſſem. Ad hæc ſi quis me, aut in numerum, & ordinem collocaſſet cæleſtium Potentiarum, earum etiam, quæ ſunt prope thronum Dei, aut talem ligatum feciſſet, talis vtique ligatus eſſe voluiſſem. Ni-
5 hil hac catena beatius.] Adiicit Chryſoſtomus pro coronide dignã Chryſoſtomo ſententiam. [Si quis Chriſtum diligit, is nouit, quid ſit, quod dico.] Cui conſonat Bernardus ſerm. 79. in Cant. *Non poteſt capere ignitum eloquium, frigidum pectus: lingua amoris ei, qui non amat, barbara erit.*

De eiſdem Apoſtoli catenis lege, quæ congerit Lorinus ad illa Actuum 26. num. 29. *Exceptis vinculis his*. Gregorius autem lib. 3. indict. 12. epiſt. 30. mirabile quiddam prodit de Apoſtoli catena, cuius vel tenuiſſimus puluiſculus elimatus, in ſumma veneratione habebatur. Vide eumdem Lorinum Act. 28. num. 20.

Pro vobis Gentibus.

6 CVm oratio ſuſpenſa ſit, quorſum ſpectent hæc verba, etiam incertum. Qui ſupplent illa, *legatione fungor*, aut *gratias ago*, congruenter cum eiſdem connectunt. Arbitror, Apoſtolum eorum beneuolentiam conciliare, commemoratis vinculis, quæ ipſorum cauſa perferebat, vt eos ſibi dicto audientes efficiat. Mirè enim valet ad deuinciendos animos eorum, quibus cum agis, ſi illi ſibi perſuadeant, vſque eò ſuam ſalutem tibi cordi eſſe, vt eius procurãdæ cauſa multa perpeſſu aſpera ſuſtineas. Plenæ ſunt exemplis epiſtolæ Pauli: & nominatim de catenis illud commemorat Lucas Act. 28. num. 20. *Rogaui vos videre, & alloqui: propter ſpem enim Iſraël catena hac circumdatus ſum.*

NVMERVS II.

Si tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei, quæ data eſt mihi in vobis.

SI tamen, Græcè, *ige*, non dubitantis eſt, ſed affirmantis. 7
Rectè itaque vertas, *ſiquidem:* & ſenſus eſt: quandoquidem audiſtis, creditam mihi eſſe adminiſtrationem, iniunctúmque à Deo munus annuntiandi Gentibus Euangelium.

Diſpenſatio, Græcè *œconomia*, propriè eſt adminiſtratio, procuratióque totius domus. Nam quem Hebræi dicunt *hal Bayt*, & Vulgatus vocat *Præpoſitum domus*, 3. Regum 4. num. 6. & 4. Regum 18. num. 18. & cap. 19. n. 2. aut *diſpenſatorem domus*, 3. Regum 18. num. 3. aut *procuratorem*, Eſther 8. n. 9. LXX. *œconomum* in his locis nominarunt: cuius munia expoſuit Chriſtus Luc. 12. num. 42. *Quis putas, eſt fidelis diſpenſator, & prudens, quem conſtituit Dominus ſupra familiam ſuam, vt det illis in tempore tritici menſuram?* Idem
œconomus appellatur *Actor*, ſiue, vt 8
vertit Regia, *curator*, ad Galat. 4. nu 2. ille ſcilicet, cui eſt commiſſa adminiſtratio rei familiaris, quæ ſpectat ad pupillum. Quæſtor etiam ciuitatis, ſeu diſpenſator ærarij, & publicæ pecuniæ, œconomus vocatur à Paulo, ad Romanos 16. num. 23. *Arcarius*, ab Interprete.

Diſpenſatio itaque prædicãdi Gentibus

tibus Euangelium, commiſſa eſt Apoſtolo diuinitus. Ad Coloſſenſ. 1. num. 25. *Secundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vos.* Ad Galat. 2. num. 7. *Creditum eſt mihi Euangelium præputij.* 1. Corint. 9. num. 17. *Diſpenſatio mihi credita eſt.*

NVMERVS III.

Quoniam ſecundum reuelationem notum mihi factum eſt Sacramentum.

9 AD Galat. 1. num. 12. *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti.* Hanc reuelationem ipſe Apoſtolus cõmemorat Act. 26. n. 17. Sic enim eum affatur Chriſtus. *Eripiens de populo, & Gentibus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos eorum, vt conuertantur à tenebris ad lucem, & de poteſtate Satanæ ad Deum.* Hoc reuera fuit Sacramentum, Græcè *myſterium*, id eſt, ſacrum, arcanúmque ſecretum, quod hîc nu. 5. aſſerit Apoſtolus, *alijs Generationibus non fuiſſe agnitum hominibus, ſicut nunc reuelatum eſt:* & ad Coloſ. 1. nu. 26. *Myſterium, quod abſconditum fuit à ſaculis, & Generationibus.* Ad Rom. 16. nu. 25. *Secundum reuelationem myſterij temporibus*

10 *æternis taciti.* Omnino enim nullius hominis mentem ſubire potuiſſet, Gentiles, hoc eſt, cultores lapidum, ac dæmonum, cimmeriis tenebris obcæcatos, in fœdiſſimo turpiſſimarum libidinum cœno defixos, meras belluas, admittendos eſſe ad Euangelicam lucem, & gratiam; futuros membra viua corporis Chriſti, ac de influxu capitis vberrima gratiarum fluenta percepturos; adituros denique illius regni cæleſtis æternam hæreditatem. Et hoc eſt, quod ponderat Paulus, num. 6. *Gentes eſſe cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis eius in Chriſto Ieſu per Euangelium.* Chryſoſtomus homil. 5. in epiſtolam ad Coloſſenſes. *Homines lapidibus ſtupidiores ad Angelorum ſubitò dignitatem euehere, reuera gloria eſt, ac myſterij huius diuitiæ.*

Myſterium planè adeò abſconditum, vt ipſe Princeps Apoſtolorum Petrus, poſt acceptum Spiritum Sanctum, poſt demiſſum è cælo linteum, immundis animantibus refertum, vix, atque ægrè penetrauerit. Hanc emphaſim habet verbum illud Actuum 10. num. 34. *In veritate comperi.* Græcè, *catalambanome*, præſentis temporis. Nunc demum deprehendo, ipſáque experientia conuincor: perinde, quaſi id anteà eius aciem peruolaſſet. Certè fideles omnes, qui venerant cum Petro, eodem cap. 10. num. 45. *Obſtupuerunt, quia & in nationes gratia Spiritus Sancti effuſa eſt.* 11

Non eſt itaque mirandum, toties celebrare Apoſtolum gratiam ſibi datam in huius myſterij reuelatione, & prædicatione Gentium. Infrà num. 8. *Mihi omnium Sanctorum minimo* (Græcè, *Elachiſtotero*, id eſt, infimo infimiori, poſtremiſſimo) *data eſt gratia hac, in Gentibus euangelizare ineſtigabiles* (id eſt, imperueſtigabiles) *diuitias Chriſti.* Ad Roman. 15 num. 16. *Propter gratiam, quæ data eſt mihi à Deo, vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus.* Ad Galatas 2. nu. 9. *Cùm cognouiſſent gratiam Dei, quæ data eſt mihi*, ſcilicet prædicandi Gentibus Euangelium. Atque iam inde à prima ſua vocatione hanc gratiam Apoſtolo contulit Chriſtus. 12

Actuum 9. nu. 14. *Vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram Gẽtibus.* Quare iure optimo ipſe Apoſtolus in hoc munere ſibi demandato gloriatur. Ad Roman. 11. n. 13. *Quamdiu quidem ego ſum Gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo*, Græcè, 13

clarifico, ſeu *glorifico*. Audi Apoſtolum, glorioſum ſibi titulũ Doctoris Gentium aſſerentem, 1. Tim. 1. num. 7. *In quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus (veritatem dico, non mentior) Doctor Gentium in fide.*

Sicut ſuprà ſcripſi in breui.

ID eſt, ſicut Paulò antè paucis, ſummatímque perſtrinxi, cùm vos iam conciues Sanctorum, & Dei domeſticos nominaui: cap. 2. n. 19.

NVMERVS IV.

Provt poteſtis legentes intelligere prudentiam meam in myſterio Chriſti.

14 GRæci in eam ſententiam explicant, vt tanquam prudens diſpenſator ad eorum, quibus cum agebat, captum ſe ſe attemperans, & accomodans, non ita copioſè egerit de hoc recondito myſterio, ac eius ſumma dignitas & amplitudo poſtulabant: ſed parcè potiùs, atque ſtrictim, provt ipſi poſſent legentes intelligere. Græcos Interpretes ſequuntur ferè Recentiores.

15 Ego, & ſi compertum habeo, in Apoſtolo cęleſtem hanc relucere prudentiam, eámque arbitror inter præcipuas œconomi dotes numerari, vt ſingulis pro vniuſcuiuſque captu, & rata menſura prouideat Vide 1. Corint. 3. n. 2. & ad Heb. 5. n. 12. Tamen exiſtimo, id nunc agere Paulum, vt ex notitia huius myſterij, quam Epheſiis Impertierat, conuincat, id, quod propoſuerat, ſibi à Chriſto fuiſſe reuelatum. Hæc eſt aperta mens Hieronymi, dum ait. [Verè, ſi quis ſuperiora huius epiſtolæ contempletur, videbit

16 ei reuelata myſteria.] Hoc ſeries exigit ipſa contextus. Neque verò eſt alienum ab Apoſtoli humilitate, & in ſe agnoſcere, & palàm profiteri huius myſterij intelligentiam cælitus deriuatam, quò maior illi fides habeatur. 1. Corinth. 2. num. 12. *Non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum, qui ex Deo eſt, vt ſciamus, quæ à Deo donata ſunt nobis.* Ad Coloſſenſ. 1. num. 28. *Docentes omnem hominem in omni ſapientia.* Hæc ſapientia admirabilis ex omnibus Pauli verbis diuinitus elucebat, teſte ipſo Apoſtolorũ principe, 2. Petri 3. num. 15. *Sicut & chariſſimus frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis.* Congruentiſſimè enim Gentibus, quæ ſapientia pollebant, datus Apoſtolus ſapientiſſimus 1. num. 22. *Græci ſapientiam quærunt.*

NVMERVS V. & VI.

VTrumque hunc verſum expoſui, num. 3. Duplex tamen ſupereſt grauis difficultas. 17
Prima eſt: hoc myſterium vocationis Gentium expreſsè reuelatum eſt Patriarchis, atque Prophetis. Vetuſtiſſimus Iacob, multis antè ſæculis illud diſertè prædixit, Geneſ. 49. num. 10. *Et ipſe erit expectatio Gentium.* Iſaias multus eſt in hoc myſterio prænuntiando: cap. 49. num. 6. cap. 42. nu. 6. Quæ vaticinia exponuntur ab Apoſtolis, Actuum 13. num. 47. Sicut & alia eiuſdem Iſaiæ, & Regij vatis citantur, & explicantur à Paulo: ad Rom. 15. n. 9. & 12. Iam duo illa Oſeæ teſtimonia maximè illuſtria ſunt, quibus hoc ipſum confirmat Apoſtolus ad Romanos 9. nu. 14. 25. & 26. Res ergo tam multis Prophetis diuinitus patefacta, tam apertis, & expreſſis prędicta, & enuntiata vaticiniis, cur vocatur ab Apoſtolo myſteriũ, *quod aliis generationibus non eſt agnitum filijs hominum? quod abſconditum fuit à ſæculis,*

ad

ad Coloſſenſ. 1. num. 26. *Quod fuit temporibus æternis tacitum*, ad Roman. 16. num. 25.

18 Qui huic difficultati ex eo ſatisfaciunt, quòd non neget Paulus, hoc myſterium, agnitum fuiſſe Prophetis, ſed *filijs hominum* duntaxat: hoc enim vocabulo, idiomate Hebraico, vulgares, & plebeij nominantur; minimè mihi ſatisfaciunt: eſto, probabilis ſit illa obſeruatio. Iſti enim non animaduertunt, in hac expoſitione nihil præclarum, aut excellens de iam diffuſa per orbem gratiæ luce Apoſtolũ prædicare: non enim plebeios opponit plebeiis, vt iſtis nunc in tanto Euangelij fulgore patefactum; illis occultum quondam in vmbræ, legíſque caligine, hoc myſterium eſſe dicat: ſed filiis hominum opponit Apoſtolos, & Prophetas, quibus nunc dicit eſſe reuelatum, & olim filiis hominum incognitũ. Itaque ſi nunc neque promiſcuè plebi, & tunc duntaxat Prophetis erat patefactum, æqua videtur eſſe vtriuſque populi, ſtatúſque conditio.

19 Commodior itaque ratio eſt huius difficultatis expediendæ: innotuiſſe quidem Patriarchis, vocandas eſſe Gentes ad Euangelicam gratiam; ſed non ita plenè, expreſsè, atque diſtinctè hoc myſterium cognouiſſe, vt Apoſtoli cognouerunt: vel quia illos pleræque latuerunt circunſtantiæ, vt altiſſimus dignitatis gradus, ad quem Gentes erant extollendæ, nimirùm, vt Filij Dei nominarentur, & eſſent: quãquam etiam hoc videtur Oſeas aſſecutus citatus à Paulo ad Romanos 9. num. 26. *Et erit: in loco, vbi dictum eſt eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur Filij Dei viui.* Lege Maldonatum ad illa verba Ioan. 1. num. 12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem Filios Dei fieri.*

20 Vel quia fugit Patriarchas, Gentiles vna cum Iudæis, cùm iſti viderentur præferendi, ex æquo tamen, & communiter promiſſam hæreditatem adituros: quod ſæpe ponderat Apoſtolus: ad Romanos 10. num. 11. *Non eſt diſtinctio Iudæi, & Græci.* Vbi aduerte, Gentiles, in nouo præſertim Teſtamento, Græcos nominari, Iudæiſque opponi, quamuis neque lingua, neque genere Græci ſint. Sic mulierem Chananæam Marcus, cap. 7. num. 26. *Hellenida*, id eſt, Græcam vocant. Vulgatus vertit ibi, vt aliàs ſæpe, *Gentilem.* Ad Coloſſenſes 3. nu. 11. *Vbi non eſt Gentilis* (Græcè, *hellen*) *& Iudæus; circumciſio, & præputium.* Ad Galat. 3. num. 28. *Non eſt Iudæus, neque Græcus.* 1. Corinth. 12. num. 13. *Siue Iudæi, ſiue Gentiles.* Græcè, *Græci.*

Hæc itaque circunſtantia tantæ æqualitatis fortaſſe non fuit reuelata Prophetis. Nam, vt probaui cap. 1. num. 12. Chriſtus debitus erat Iudæis ex quadam obligatione iuſtitiæ, fundata in promiſſione Diuina; Gentilibus autem ex pura miſericordia. Vnde Paulus, & Barnabas dixerunt Iudæis Actuum 13. num. 46. *Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes.* Cui conſonat illud ad Roman. 11. numer. 11. *Illorum delicto ſalus eſt Gentibus* Et num. 12. *Diminutio eorum, diuitiæ Gentium.* 21

Hanc explicationem huius difficultatis non obſcurè indicat ipſe contextus, neque enim abſolutè negat Paulus, hoc myſterium quondam fuiſſe reuelatum, ſed *ſicuti nunc reuelatum eſt,* id eſt, non tanta claritate, plenitudinéque notitiæ; non tam multis expreſſis circunſtantiis: quas continuò ſigillatim enumerat: *Gentes eſſe cohæredes*; videlicet vnà cum filiis, cæleſtis hæreditatis; & *concorporales,* tanquam mẽbra viua eiuſdem corporis Eccleſiæ; & *comparticipes*, id eſt, ex æquo 22

cōſortes promiſſionis, quæ ad veteres illos Patriarchas de Chriſto facta eſt.

23 Altera difficultas eſt: quinam hîc Prophetarum nomine intelligantur, dum ait Apoſtolus num.5. *Sicuti nunc reuelatum eſt Sanctis Apoſtolis eius, & Prophetis.* Et quamuis extiterint in Eccleſia, qui futura prædicerent, & prætereà prophetare in Scriptura ſit interpretari. Exo.7.n.1 atque adeò Prophetæ dicantur ſacræ Scripturæ enarratores, Doctoréſque populi.1. Corinth.14. toto ferè capite: 2. Petri 1. num 28. ad Romanos 12. n.6. nolim tamen, hîc Prophetarum nomen reſtringi ad certum perſonarum genus; ſed viros omnes eximia virtute præditos, eo nomine comprehendi. Quod vulgatiſſimum eſſe in Scriptura, non vno in loco probat Maldonatus Lucæ 7. num.16. Ioan.6. numer.14. & cap.9. num.17.

NVMERVS VII.

Cuius factus ſum miniſter.

24 SIc ad Romanos 15. num.16. & 1. Corinth.4.num.1.& ad Coloſſenſes 1. n.23.& 25.

Secundum donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi.

TEr in hoc capite repetit, num.2. n.7.& n.8. Lege, quæ obſeruaui, n.3. Vbi etiam expoſui numerum.8.

NVMERVS IX.

Et illuminare omnes, quæ ſit diſpenſatio Sacramenti abſconditi à ſæculis in Deo, qui omnia creauit.

25 COntendit OEcumenius, Sacramentum hoc fuiſſe arcanum, & ſacroſanctum Incarnationis myſterium: quod vel ſupremi ipſi Seraphini ne ſuſpicione quidem attigiſſent. Ita loqui ſolet Paulus de eodem myſterio. 1. Corinth.2. num.7. *Loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram.* Vbi apertè ſermo eſt de Chriſto: ſubiicit enim num.8. *Si enim cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.*

Magis aſſentior Chryſoſtomo, qui non ſolùm ait, huiûs myſterij vocationis Gentium circunſtātias Patriarchas, & Prophetas, verùm ipſos cæleſtes etiam ſpiritus latuiſſe: ſic enim ait hom.7. [Quòd vocatæ eſſent Gentes, ſciebant: quòd verò ad eamdem Iſraëlis ſortem vocatæ eſſent, & ad hoc, vt iuxta thronū Dei collocarentur, iſtud ſanè quiſnam expectaſſet? quiſnam credidiſſet?] Locus autem ille ex 1. Corinth. 2. quomodò etiam ſpectet ad Gentium vocationem, & iuſtificationem, oſtendi ſuprà cap.1. num.18. Nihil verò teſtatum magis, inculcatúmque frequētiùs Patriarchis, quàm Dei Filium hominem futurum. 26

Eſt igitur hæc ſententia huius loci. Mihi demandatum eſt, omnes docere, quæ, & qualis futura ſit huius gratiæ in Gentes effuſæ adminiſtratio: proferréque in lucem multas, & varias huius myſterij circunſtantias, iam inde ab ipſa æternitate ſoli Deo cognitas.

NVMERVS X.

Vt innoteſcat Principatibus, & Poteſtatibus in cæleſtibus per Eccleſiam, multiformis ſapientia Dei.

COncors ferè eſt Græcorum Patrum ſententia, cæleſtes illos ſpiritus multa gratiæ myſteria 27

ſteria ab Eccleſia, ſignatéque ab Apoſtolis didiciſſe. Chryſoſtomus non ſolùm eſt huius ſententiæ homil.7. in hanc epiſtolam, ſed etiam prologo in Euangelium Ioannis. [Nihil, inquit, humanum loquitur Ioannes; ſed ab Spiritus ſancti profundis, & abditis theſauris omnia proloquitur, quæ neque Angeli priùs, quàm Ioannes diceret, nouerunt: namque & ipſi nobiſcum per Ioannis vocem, & per nos didicerunt.] Chryſoſtomum ſequuntur, vt ſolent, Theodoretus, Theophilactus, & OEcumenius. Atque hi duo poſtremi ſententiam hanc confirmant luculentiſſimis Niſſeni verbis, ex homil.8. in Cantica: quæ multiformem Dei ſapientiam nobis repræſentant, & valde hunc Apoſtoli locum illuſtrant [Ante tempora Incarnationis Seruatoris noſtri, ſimplicem nouerunt cæleſtes illæ virtutes Dei ſapientiam ex ſola potentia: nunc autem per diſpenſationem in Eccleſiam, non iam ſolùm ſimplex, verùm etiam vehementer multiplex innotuit ſapientia, dum per contraria contraria operatur; per mortem, vitam; per ignominiam, gloriam; per Crucem, trophæum; per omnia vilia, & abiecta, magna, Diuinæque Maieſtatis pleniſſima.]

28 Magnus ille Dionyſius cap. 7. cæleſtis Hierarchiæ, interrogationem illam Angelorum, Iſaiæ 63. num. 1. *Quis eſt iſte, qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra? Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum?* ex antegreſſa ignoratione profectam fuiſſe, ait. [Quoſdam, inquit, ad Ieſu ipſius hæſitantes aſpectum, Diuiníque illius operis, & pro nobis aſſumptæ carnis ſcientiam diſcere cupientes, quos ipſe Ieſus per ſe doceat.] Idem colligunt ex iſto Iſaiæ teſtimonio Origenes tract.15. in Matthæum, Nazianz. orat.42. & Cyrillus lib.12. in Ioannem, cap.58. ex Latinis adſtipulantur Ambroſius lib. de Inſtitutione Virginis, cap. 5. & lib. 4. de Fide, cap.1. & Hieronymus in magnis huius epiſtolæ commentariis.

Suſpicio pro eo, ac debeo, tam ſpectatam Patrum coronã; & tantorum Interpretum auctoritate impulſus, veneror illorum ſententiam: ſunt tamen nonnulla, quæ illi poſſim obiicere: & in primis, quod ad myſterium Incarnationis attinet, mitto in præſentia diſceptare, an illud reuelatum fuerit Angelis, etiã tunc, cùm viatores extiterunt: partem enim affirmantẽ tenent grauiſſimi Theologi, quos refert, & ſequitur Vazq.tom.2.in 1.p.d.215.c.1. 29

Indubitatũ certè eſt, Angelos beatos, ante Aſcenſionem Chriſti, (cùm dicitur facta eſſe illa interrogatio, Iſaiæ 63. n.1.) non ſolùm ſubſtantiam myſterij, verùm etiam cæteras Redemptionis noſtræ circumſtantias pernouiſſe. Quare interrogationem illam non ex ignorãtia perſonæ triumphantis, ſed ex admiratione quadam, & ſtupore inſoliti ſpectaculi erupiſſe, alij Patres, & Interpretes prodiderunt. 30

Chryſoſtomum arbitror nimio elatum ſtudio laudandi Ioannem, longiùs fuiſſe prouectum, quàm veritas ipſa permittit: dedecet enim ordinatiſſimam Diuinæ prouidentiæ diſpoſitionẽ, vt quæ ſunt, & natura, & gratia, & gloria ſuperiora, & præſtantiora, ea illuminentur, & perficiantur ab inferioribus, & ignobilioribus. Deinde, vel illa, quæ neque Angeli priùs, quàm Ioannes diceret, nouerunt, ſpectant ad Diuinitatem: & hoc fieri non poteſt, nam eam Angeli clariſſimè intuentur per beatificã viſionẽ Diuinæ eſſentiæ, & perſonarum; vel ad humanitatem Chriſti: &, vt cõſtat ex toto Euãgelio, Angeli, tanquã nuntij, teſtes, & adminiſtri, ſacris illis myſteriis interfuerũt. 31

Quòd ſi attentiùs, & intimiùs inſpiciatur totus Apoſtoli contextus, perſpicuum planè eſt, eum agere de 32

eximia Dei benignitate, quæ relucet in Gentium vocatione: quam imperueſtigabiles diuitias, myſteriúmque vocat abſconditum à ſæculis, ſibi verò reuelatum, iniunctúmque munus illuminandi omnes, quæ ſit huius diſpenſatio ſacramenti. Subdit continuò, *vt innoteſcat Principatibus, & poteſtatibus:* videlicet non myſterium Incarnationis, de quo non erat ſermo, ſed *multiformis Dei ſapientia per Eccleſiam*, hoc eſt, noua, & admirabilia Diuinæ ſapientiæ argumenta, in promulgatione Euangelij, in animarum conuerſione, in incrementis, ac dilatatione Eccle-
33 ſiæ, quotidie patefacta: Piſcatores videlicet pauperes, idiotas, & ignobiles, mundo, carni, ac dæmoni bellũ apertum intuliſſe; & docentes myſteria, quæ omnem captum ſuperabant, ſine vllis verborum lenociniis, Græcæ, ac Romanæ eloquẽtiæ, & ſapientię Principes captiuaſſe, ac mutos, & elingues reddidiſſe; Imperatores, ac Reges non pugnando, ſed mortem fortitèr oppetendo, ſubiugaſſe; homines denique flagitioſiſſimos, inquinatiſſimos, meras belluas, Angelis puriores effeciſſe.

34 Quæ omnia Principatibus, & Poteſtatibus in Verbo, cùm ad eorum ſtatum minimè pertinerent, reuelata non fuerant: cùm verò poſteà Apoſtolorum præclara facinora ederentur in ipſorum conſpectu, in quibus multiformis Dei ſapientia mirificè relucebat, iure dicitur, magis, ac magis Angelis innoteſcere. Itaque illud, *per Eccleſiam*, nullatenus ſignificat cauſam efficientem nouæ notitię Angelorum, ſed denotat obiectum, ſiue materiam, circa quam mirabiliter exhibita, & declarata eſt multiformis Dei ſapien-
35 tia. Hæc videtur expreſſa mens Auguſtini, dum premens iſtum locum lib. 5. ſuper Geneſim, ad litteram c. 19. ait. [Non in Deo tantùm innoteſcit Angelis, quod abſconditum eſt: verùm etiam hîc eis apparet, cum efficitur, atque propalatur.] Eſt verò tota noſtra explicatio Angelici Doctoris in Commentario huius loci: ac niſi me ipſe fallo, ex Græcis huius eſt ſententiæ Theophilactus, cuius hæc ſunt ipſiſſima verba: [Per Eccleſiam (inquit) hoc eſt, per beneficia, quæ nobis ſunt collata: beneficia enim, quibus diuinitus perfuſi ſumus, Doctores fuerunt eis ſapientiæ Dei.]

NVMERVS XI.

Secundum præfinitionem ſæculorum, quam fecit in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

IVxta tempus, quod tantæ rei gerendæ maximè opportunũ, & idoneum præfinierat in Chriſto, 36
cùm anteà per tot ſæcula videretur neglexiſſe mundũ, quem denſiſſimis infidelitatis, & ignorantiæ tenebris, & acerbiſſimo Dæmonis iugo tamdiu paſſus eſt, oppreſſum detineri. Vide cap. 1. num. 10. ad ea verba, *In diſpenſatione plenitudinis temporum.*

NVMERVS XII.

HVnc verſum explicaui cap. 2. num. 18.

NVMERVS XIII.

Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis: quæ eſt gloria veſtra.

PEriculum erat, ne, cùm audirent Epheſij, Apoſtolum 37
coniectum in vincula, & peſſimè vbique acceptum propter Euangelium, ipſi conſternarentur, ac deſponderent animos. Ita enim compa-

ratum eſt, vt percuſſo paſtore diſpergantur oues, Zachariæ 13. numer. 7. quod vaticinium Chriſtus altero confirmauit, Matthæi 26. num. 31. *Omnes vos ſcandalum patiemini in me, in iſta nocte.* Apoſtoli enim conſpicati Chriſtum comprehenſum, & indignè tractatum, *omnes, relicto eo, fugerunt.* Matth. 26. num. 56.

38 Duo itaque proponit Apoſtolus ad animandos Epheſios: primum & ardentem prodit Pauli charitatem, & eos mirificè ſibi deuincit: oſtendit enim, ſe vincula, tribulationéſque perferre, illorum cauſa. Ad Coloſſenſ. 1. num. 24. *Qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis.* 2. Timoth. 2. num. 9. *In quo laboro vſque ad vincula: ſed omnia ſuſtineo propter electos.* 2. Corinth. 1. num. 6. *Siue autem tribulamur, pro veſtra exhortatione, & ſalute.* Indignum igitur profectò eſſet, cùm Apoſtolus ſalutis eorum cauſa tam multa, non ſolùm æquo, ſed etiam lubenti, & gaudenti animo ſuſtineret, eos, quorum præcipuè res agebatur, ob Apoſtoli tribulationes animo deficere.

39 Alterum, quod mirè valet ad eos erigendos, eſt, Pauli tribulationes in ſummam eorum gloriam redundare: teſtantur enim, illorum ſalutem tanti æſtimari à Deo, vt eius aſſequendæ gratia non dubitauerit, Eccleſiæ columnas, ideſt, Apoſtolos, ſibi cariſſimos, & coniunctiſſimos, vinculis, ignominiis, verberibus, morti denique obitæ per cruciatus acerbiſſimos exponere. Quod ſanè ſummæ ſibi gloriæ ducere poſſent. Conſonat ſibi Apoſtolus 2. Corinth. 1. vbi commemorata grauiſſima illa tribulatione, in qua tædebat eum viuere, addit, numer. 14. *Gloria veſtra ſumus.* Huc etiã ſpectat iuſiurandum illud 1. Corinth. 15. num. 31. *Quotidie morior per veſtram gloriam:* vt expoſui ad Coloſſ. 1. num. 24.

NVMERVS XIV.

Huius rei gratia.

VIde, quàm longo tandem interuallo pertexat Apoſtolus, quod exorſus fuerat initio huius capitis. Hìc enim claudit hyperbaton: & hæc extrema verba cum primis illis, *huius rei gratia ego Paulus, &c.* connectenda ſunt. Vt minùs iam mireris, quod de Paulo ſcribit Hieronymus, epiſtola ad Algaſiam, quæſt. 10. & in cap. 1. Epiſt. ad Titum. [Profundos ſenſus lingua non explicat: & quod cogitat, in verba vix promit.] 40

Flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti.

HAbitus orantis eſt, in genua prouolui, & ſuppliciter, ac impenſè quidpiam à Deo efflagitantis. Daniel. 6. num. 10. Matth. 17. num. 14. Marci 1. num. 40. cap. 10. num. 17. Luc. 5. nu. 8. cap. 22. num. 41. Actuum 7. num. 59. cap. 9. num. 40. cap. 20. numer. 36. & cap. 21. num. 5. 41

NVMERVS XV.

Ex quo omnis Paternitas in cælis, & in terra nominatur.

NOn miror Latinos quoſdam Interpretes ex ignoratione proprietatis Græcæ vocis, huius loci intelligentiam minùs aſſecutos. Neque lubet ſingulorum errata traducere. Paternitas Græcè dicitur *Patria:* quæ vox, vt ex ſexcentis cõſtat Scripturæ teſtimoniis, ſignificat familiam, cognationẽ, ſiue progeniem: &, vt auctor eſt Hieronymus aduerſus Heluidium, propriè redditur Latinè, *Parentela.* Cùm videlicet ex vna radice multa generis turba diffunditur, 42

ex vno capite longa familiæ ſeries propagatur.

43 Suſpicor, hîc Vulgatum non ſine myſterio hanc vocem nouo quodam vocabulo reddidiſſe: quod alias nuſquã efficit: eo nimirùm ductum conſilio, vt Diuinam agnationem cum Deo, & Angelis exprimeret, & venuſtam Græcarum vocum paronomaſiam, & alluſionem quoquomodo imitando adumbraret. Ac ſi diceret: precor ab illo cœleſti Parente, à quo omnis noſtra parentela deriuatur.

Vocem ipſam Græcã retinuit Vulgatus, Pſalmo 95.num.7. *Afferte Domino patriæ Gentiũ.*Hebraicè,*Miſpehot,* ideſt, familiæ:ſic enim exprimitur Latinè 1.Paralip.16 num.28. *Afferte Domino familiæ populorum.*Et ita ſolet vertere Vulgatus nomen *Patriæ,* Pſal.21. num.28. Pſalm.106.num.41. Lucæ 2. num.4. Actuum 3.num.25.

44 Deinde illud animaduertendũ eſt, quod obſeruat Maldonatus Matth.5. num.9.vocari,ſeu nominari,in arcano ſermone plus quiddam ſignificare, quàm eſſe: nempe ita aliquid eſſe, vt emineat, atque extet: vt in omnium oculos, in omnium linguas incurrat: vt omnium ore celebretur. Geneſ.21. num.12. *In Iſaac vocabitur tibi ſemen.* Expreſſit Paulus ad Roman.9. num.8. *Qui filij ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine.*Quod dixerat Iſaias cap.56.n.7. *Domus mea, domus orationis vocabitur,* retulit Chriſtus per verbum ſubſtantiuum Lucæ 19.num.46. *Domus mea, domus orationis eſt.* Huc ſpectant illa Luc.1. n.32. *Filius Altiſſimi vocabitur:* & num. 35. *Quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur Filius Dei.* ideſt,erit.

45 Iam perſpicua eſt Apoſtoli ſententia. Percurrerat breui ſub finem 2.capitis, inſignia Dei beneficia, in Epheſios liberaliſſimè collata: agnationem cum Chriſto capite, & cũ cœleſtibus ciuibus attigerat: nunc,vt ipſi queant has inæſtimabiles diuitias gratiæ ponderare, flectit genua ad ſummũ illum Parentem, à quo videlicet omnium, tum in cælo Angelorum, tum in terra hominum paterna cognatio, & affinitas deriuatur: ipſe enim ſummus Deus, qui eſt Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, omnium etiam Angelorum, & hominum Pater eſſe per adoptionem dignatus eſt.Itaque non tantùm Paternitas æterna, ſed temporalis etiàm, ideſt, cognationis principatus, in hanc Angelorum, hominúmque latiſſimam familiam ipſi conuenit: ex ipſo enim, tanquam ex capite, & radice, omnes cæleſtes, & mundanæ ſunt diſſeminatæ, propagatæque familiæ.

NVMERVS XVI.

Vt det vobis ſecundùm diuitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem.

INcipit enumerare ſigillatim, 46
quæ in genua prouolutus tam enixè à Deo contendebat: ac primò illud poſtulabat, vt ea dõna, pro quibus deprecabatur, largiretur Epheſiis Deus, non quidem pro ipſorum meritis,quæ tenuiſſima eſſe conſtabat; ſed pro benigniſſima, & locupletiſſima ipſius Dei liberalitate. *Secundùm diuitias gloriæ ſuæ.Gloriam* enim hîc accipio pro *gratia.*, vt accipiunt plerique Interpretes, ad Romanos 3. num. 23. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.* Illuſtratur enim vel maximè Diuina gloria editis admirandis operibus gratiæ: vt probaui cap.1.n 6. *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ.*

Precatur deinde, vt eos Deus cæ- 47
leſti robore fulciat: circumſpiciens videlicet, Apoſtolus præſentiſſima pericula, quæ vndique illis impendent,

dent, qui dant nomen Chriſtianæ militiæ, celſam hanc animi fortitudinem, vt rem illis ſummè neceſſariam, deprecatur. Virtus enim Græcè non eſt *arete*, quæ vitio; ſed *dynamis*, quæ opponitur imbecillitati: & quia hæc exaggerata fortitudo donum eſt Spiritus ſancti, Iſaiæ 11.n 2. obſecrat, *vt virtute corroborentur per Spiritum eius.* Imò ipſe Spiritus ſanctus ab hoc præcipuo dono, quo fidelium pectora aduerſus hoſtiles impetus obarmat, *virtus* ſæpe in Scriptura nominatur: vt probaui ſuprà cap.1.n.14. ex Luc.24. n.49. *Quouſque induamini virtute ex alto.* Addo etiam, propterea ſolere in ſacris litteris Spiritum ſanctum, & virtutem frequentiſſimè copulari. Luc.4. n.14. *Regreſſus eſt Ieſus in virtute Spiritus.* Actuum 10. n.38. *Quomodò vnxit eum Deus Spiritu ſancto, & virtute.* Sic ad Rom.1. n.4. & cap.15.num.13. & 1.Cor.2.n.4. & 1.ad Theſſal.1.n.5.

48 Denique hæc fortitudo non eſt gladiatorium illud athletarum robur, qui ſe exercendo, corporis vires acuebant; non ſpectat ad hominem veterem, & animalem, de quo exuendo tractat Apoſtolus cap.4. num. 22. ſed ad nouum, & cæleſtem, ad interiorem hominem; de quo legimus 1. Petri 3. num.4. *Qui abſconditus eſt cordis homo.* Fugit quidem hic homo, in corde ipſo abditus, oculorum aciem; ſed, vt ibi ſubdit Petrus, *eſt in conſpectu Dei locuples.* Quia teſte Paulo 2. Corinth. 4. num.16. *Licèt is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur: tamen is, qui intus eſt, renouatur de die in diem.*

NVMERVS XVII.

Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris.

49 HOc alterum eſt obſecrationis Apoſtolicæ caput, ſed cum illo primo aptiſſimè connexum. Hoc nimirùm præſtat robur, hoc virtus efficit Spiritus ſancti: vt in munito, & obuallato corde ſedem, ac domicilium collocet Chriſtus: non petit, vt hoſpitetur, ſed vt habitet: non vt aperto oſtio intret duntaxat, & cænet, vt hoſpites ſolent, Apocalypſ. 3.nu.20. ſed vt ad Epheſios per otium veniat, & per fidem viuam in cordibus illorum manſionem faciat. Ioan. 14.num.23.

In charitate radicati, & fundati.

50 HIc rurſus ſunt, qui Grammaticæ violatæ Apoſtolo litem intendant. Lege Salmeronem, hanc criminationem eruditè depellentem. Hanc etiam firmitudinem in eorum animis efficiet virtus, ac robur Spiritus Sancti: vt in charitate quàm altiſſimas radices agant, & quàm firmiſſima iaciant fundamenta virtutum. Duplex eſt metaphora, Paulo frequentiſſima. 1. Corinth.3. num.9. *Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis.* Ad Coloſſenſ. 2. num.7. *Radicati, & ſuperædificati in ipſo.* Lege commentarium illius loci.

NVMERVS XVIII.

Vt poſſitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum.

51 TOta huius loci difficultas inde orta eſt, quia Apoſtolus, æſtu quodam Diuini Spiritus abreptus, reconditos ſenſus lingua vix exprimit: nam, dum exiſtimat, id ſcilicet omnes mente volutare, quod ipſe vaſto illo, ac cæleſtibus flammis accenſo agitabat animo, tam accuratè enumeratis quatuor hiſce dimenſionibus ad rei, de qua agebat, magnitudinem, & immenſitatem adumbrandam,

dam, rem ipſam non commemorat, nullúmque ſubijcit nomen, ad quod videlicet illæ dimenſiones referantur.

52 Hinc tanta fluxit opinionum, explicationúmque varietas, dum quilibet Interpres pro ſuo ingenio diuinat, quidnam illud ſit, cuius tam exactam, & quaſi dimenſam cognitionem fidelibus Paulus exoptat. Alij ipſam Deitatem eſſe dicunt: cui Iob 11. num. 8. longitudo & latitudo; ſublimitas etiã, & profunditas tribuuntur. Alij ad arcanum Incarnationis myſterium has dimenſiones accõmodant: alij de ipſo ligno Crucis ingenioſè philoſophantur: alij referunt ad charitatem; alij, ad viſionem beatam: alij denique alias intelligentias pro ſuo quiſque captu ſolerter excogitãt. Mihi neque lubet, neque vacat, ſingulas recenſere, præſertim cùm hoc labore perfuncti ſint Salmeron, diſput. 8. Belar. tom. 1. lib. 2. de Imaginibus, cap. 27. Barradas to. 2. lib. 4. cap. 4.

53 Græcos Expoſitores exiſtimo, hanc rẽ quaſi acu tetigiſſe. Exaggerat Apoſtolus toto iſto capite ſublime illud, & à ſæculis reconditũ myſterium vocationis Gentium: explicat, palámque proponit glorioſas, & inæſtimabiles Diuinę liberalitatis, gratiæq́; diuitias, in hoc myſterio diſpenſatas. Quid ergo opus eſt, aliunde nomen arceſſere, cuius nullam Paulus fecerit mentionem, cùm tota ſeries cõtextus ad hoc myſterium referatur? Et verò permagni intererat eorum, ad quos ſcribit, hoc tam inſigne Dei beneficium, omnino exploratum, perpenſúmque habere, vt tam eximiam filiorum Dei dignitatem permagno exiſtimarent, dignámque tali vocatione vitam agerent.

54 Audi Græcos Interpretes cõgruenter contextui hæc verba declarantes. Photius ſic apud OEcumen. [Cuius nam latitudo, lõgitudo; ſublimitas, & profunditas? Vel myſterij, vt ſit per defectũ dictum; vel etiam abſque defectu, ſed per hyperbaton.] OEcumenius verò ipſe. [Corporeis circũſcribit figuris myſterij magnitudinẽ, pro Gentibus diſpenſati.] Theodoretus. [Ediſcamus diſpenſationis, quæ fuit, magnitudinem.] Theophil. [Vt poſſitis comprehendere cum omnibus fidelibus myſterium pro nobis diſpenſatũ.] Claudat agmen Chryſoſt. ho. 7. [Quod ſtatim exorſus precatus eſt, idem precatur & nunc. Quid autem & in principio illis optauit? Vt ſciatis, quæ ſit ſpes vocationis veſtræ, & quæ ſit excellens magnitudo potentiæ ipſius in nos, qui credimus.]

Iam verò non fuerit difficile, has quatuor dimenſiones ad huius myſterij diſpenſationem accommodare. 55
Et latitudinem quidem paucis verbis complexus eſt Theophilactus. [Adeò (inquit) magnum eſt, vt quoquò verſus, & in omnes ſit extenſum.] Nullus enim eſt orbis terrarum angulus tam remotus, ac diſſitus, tam abditus, ac retruſus, quem huius lux clariſſima myſterij non perfuderit; nulla natio tã barbara, tã effera, quam hæc excludat liberaliſſima diſpenſatio: quoquò verſus, & in omnes promulgatum eſt Euangelium: ad Rom. 10 num 18. *in omnem terram*, &c. ad Coloſſ. 3. nu. 11. *Non eſt Gentilis, & Iudæus; Barbarus, & Scytha; ſeruus, & liber.*

Longitudo autem tanta eſt, quanta de potẽtia Dei abſoluta poteſt eſſe 56
maxima: protẽditur infinitè hæc longitudo: nullis clauditur terminis: ab æternitate in æternitatem vſque pertingit. Nam iam inde ab omni æternitate decreuit Deus vocare Gentes. Hieremiæ 31. num 3. *In charitate perpetua dilexi te: ideo attraxi te, miſerans.* Et extabit, ac permanebit huius benignæ diſpenſationis effectus, & fructus in omnẽ prorſus æternitatem. Gentes,

ante ſæcula prædeſtinatæ, deinceps vocatæ,& iuſtificatæ in tempore,tandem glorificatæ Deo perfruētur æuo ſempiterno. Perpende, quàm incircumſcripta, & interminata ſit huius beneficij longitudo.

57 Quis verò huius myſterij ſublimitatem attingat, quæ vel ipſas cæleſtes Intelligentias ſua altitudine præteruolat? Cuius enim ſubiret animum, Gentiles ad tātam ſublimitatem euehendos, vt Diuinæ conſortes naturæ, Filij Dei vocarētur,& eſſent,& ipſius Chriſti, Filij naturalis, concorporei, cohæredes,& comparticipes dicerentur? Quis vnquam ſublimitatem Diuinæ ſapientiæ, bonitatis, ac potentiæ,in hoc myſterio ſeſe ſupra omnia Dei opera efferentem, vel votis conciperet,vel animo,& cogitatione vnquam informaret? Deum dilexiſſe ſic ſeruos, vt pro illis acerbiſſimæ morti traderet Filium, nullius vnquam Seraphini mens,reuelatione ſecluſa, capere potuiſſet.

58 Quòd ſi ſublimitas ſic extollitur, profunditas adeò deprimitur, vt nullius ingenij vel acutiſſimi acies eò pertingere valeat: eſt ſanè profundiſſimum hoc myſterium. *Non fuit agnitum hominibus*,cap.2.nu.5. *Latuit temporibus æternis tacitum*, ad Roman.16. num.25. *Abſconditum à ſæculis*,ad Coloſſenſes 1.nu.26. Nam vt illa ſublimitas præteruolat omnem aciem, ſic etiam fugit iſta profunditas. Vide, quanta ſit profunditas. Ille, ille ipſe celſiſſimus Deus, cui proprium *Altiſſimi* nomen eſt,ad hoc myſterium diſpenſandum in tam infimū ſe demiſit profundum humilitatis, vt *exinaninerit ſemetipſum*, ad Philipp.2. num.7.& probroſiſſimo, ac viliſſimo verberū, & crucis affectus ſupplicio, pro contemptiſſimo verme, pro hominum opprobrio,& abiectione plebis reputatus vulgò fuerit.Pſal.21.n.7. Atque

59 hæc eſt huius myſterij ex vna parte profunditas; ex altera verò,Gentiles, cultores lapidum,& ſtipitum, & ipſis lapidibus, ac truncis ſtupidiores, in cœno fœdiſſimarum libidinū demerſos, meras belluas, ex tam profunda voragine ad illā ſublimitatem extolli. Hanc ego arbitror eſſe germanam,& filum aptè ducentem explicationem huius loci: hoc enim eſt, quod agit Apoſtolus in hac Epiſtola, præſertim in extremo capite 2. & in toto hoc capite 3.

NVMERVS XIX.

Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti.

EO lubens in communem huius loci intelligētiam,in quam ferè omnes Interpretes Græci,Latiníque conſpirant.Precari Apoſtolum,vt Epheſij ardentiſſimā agnoſcant Chriſti charitatem, ſupereminentem omni ſcientiæ, ideſt, humanum omnem, Angelicúmve captum longè ſuperantem; prorſus excellentiorem,& ſublimiorē, quàm vt poſſit ſcientia comprehendi. Obijcit Theophilactus: quo pacto Chriſti charitas poteſt ſciri, ſi omni præeminet ſcientiæ? Cui obiectioni ita reſpondet. Excedit quidem Chriſti charitas omnem humanam ſcientiam; at verò cæleſtis, & diuina illam aſſequi vtcumque poteſt. 60

Hæc vt vera eſſe fateor, ita nolim prorſus reijci, vt plerique reijciunt, alterum ſenſum, quem admittit Græcus,Latinúſque contextus. Ipſa enim Scripturæ ambiguitas,vel ſi malis,fœcunditas, pars quodāmodò Scripturæ eſt: quare cùm verba ſacra duos ſenſus habere poſſunt, non debet alterū omnino præcidere fidelis interpres,vt ingenioſè aduertit Maldonat. 61

Iii 2 Ioan.

Ioan.4. num.46. Græca autem ſic habent. *Hiperballuſan tes gnoſeos, praeminentem cognitioni.* Cuiuis autem vel leuiter Græcis litteris tincto, perſpicuũ eſt, hæc verba habere etiam per ſe ſenſum illum, quem ſecutus eſt Auguſtinus tractat. 118. in Ioannem. Nimirùm charitatem Chriſti (ſic enim ſæpe vocat Apoſtolus virtutem ipſam charitatis, ad Rom.8. num.35. & 2. Cor.5. num.14.) donum eſſe multò eminentiùs, præſtantiúſque, quàm ſcientiam: & quidem Epheſiis ingenio pollentibus, litteríſque, & ſcientiis abundantibus, par erat, Apoſtolum excellentiorem viam charitatis demonſtrare. 1. Corinth. 12. num. 31.
62

Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.

63 VT videlicet ex cognitione tantarum rerum efflorescat in animis veſtris, ac redundet cæleſtium donorum, ac virtutum omnium infuſarum affluentia. Ad Coloſſenſ. 2. nu. 2. *In omnes diuitias plenitudinis intellectus in agnitionem myſterij.* Vtrobique Apoſtolus copioſam, & affluentem gratiæ, ac donorum plenitudinem deprecatur. Obſeruaui cap. 1. nu 6. verba illa, *in qua gratificauit nos*, potuiſſe vertere Vulgatum. *Gratia nos impleuit.* Vbi & ad Coloſſenſes 1. num. 19. egi de hac donorum plenitudine.

NVMERVS XX.

Ei autem, qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter, quàm petimus, aut intelligimus.

64 COnnectendum eſt pronomen *ei*, cum extremis huius capitis verbis: cætera ſunt per hyperbaton intericcta. Similis eſt clauſula ad Romanos 16. num. 25. *Ei autem, qui potens eſt, &c.* Erigit verò Apoſtolus petendi fiduciam, propoſita Dei omnipotentia, & liberalitate, noſtras preces, & cogitationes longè ſuperante. Potens quippe eſt Deus, multò vberiùs, cumulatiúſque præſtare, quàm aut nos ipſi petere, aut cogitatione, votíſque concipere valeamus. Congruenter huic ſententiæ canit Eccleſia: *Deus, qui abundantia pietatis & merita ſupplicum excedis, & vota.* Et paulò pòſt. *Et adijcias, quod oratio non præſumit.* Obſeruat hoc Auguſtinus in modeſtiſſima illa, plena fidei, & ſpei epiſtola ſororum Lazari, Ioan. 11. num. 3. *Ecce quem amas, infirmatur,* tract. 49. [Non auſæ ſunt dicere: veni, & ſana: non auſæ ſunt dicere: ibi iube, & hîc fiet: amanti tantummodò nuntiandum fuit.]

Secundum virtutem, quæ operatur in nobis.

QVòd potens ſit Deus, cumulatiùs omnia facere, quàm nos ipſi petimus, aut mente concipimus, manifeſtum eſt ex illa potentia, quam nobis conceſſit ad ea opera patranda, ad ea miracula edenda, quæ non modò poſtulare, verùm ne optare quidem, in mentem nobis venerat. Vide ad Coloſſenſ. 1. nu. 29. *Secundum operationem eius, quam operatur in me in virtute.* 65

NVMERVS XXI.

Ipſi gloria, &c.

FRequens Apoſtolo grandioris ſermonis clauſula. Ad Romanos 11. num. 36. cap. 16. num. 27. ad Hebr. 13. num. 21. & 1. Timoth. 1. num. 17.

CAPVT

CAPVT IV.

1 EMerſiſſe iam è vadis, & ſcopulos difficultatum, cæleſti fauore proſequente, videor eſſe prætervectus. Expeditiorem poſthac curſum, eadem Diuini Spiritus aura leniter afflante, nobis pollicebimur. Hæc enim extrema capita, cùm ad formandos, inſtituendóſque mores referantur, longè ſunt faciliora prioribus. Perſpicua igitur, & quæ ſua ſponte, vel nullo adhibito explicationis lumine, in omnium oculos incurrunt, ne attingemus quidem, aut certè ſtrictim delibabimus: cætera de more diſcutiemus. Has cenſet Hieronymus eſſe præcipuas Interpretis partes: ſic enim ait in cap. 7. Zachariæ. [Commentarios ſcribimus, quorum officium eſt, præterire manifeſta, obſcura diſſerere.] Et in præfatione libri tertij ſuper Epiſtolam ad Galatas. [Officij mei eſt, obſcura diſſerere, manifeſta perſtringere, in dubiis immorari.]

NVMERVS III.

Soliciti ſeruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis.

2 OMnes nerui contendendi nobis ſunt, vt vnitas, cuius Spiritus Sanctus Auctor eſt, arctiſſimo pacis fœdere, & vinculo colligata conſeruetur. Vinculum Græcè dicitur *ſyndeſmos*: & propriè eſt nexus, ſiue nodus, quo plura inter ſe arctè connectuntur. Eraſmus vertit. *In colligatione, & concatenatione.* Eadémque vox redditur à Vulgato, ad Coloſſenſes 2. num. 19. *Per nexus, & coniunctiones.* Quod ſatis indicat, quàm arcto pacis nodo debeant inter ſe fidelium animi conſtringi. Qui locupletare volet locum iſtum, legat Lorinum Act. 2. num. 44. & cap. 4. num. 32. & Barradam tom. 2. lib. 7. cap. 11. fuſiſſimè pacis encomia perſequentes.

NVMERVS IIII.

Vnum corpus, & vnus Spiritus, ſicut vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ.

INauditum eſſet, & pluſquàm 3
ferinum, eiuſdem corporis membra, eodem Spiritu animata, inter ſe hoſtiliter diſſidere. Vos vnum eſtis corpus myſticum, cuius caput Chriſtus eſt: eumdem Spiritum viuificantem ducitis: vna eſt ſpes vocationis veſtræ: ad immortalem illam, & beatam vitam, omnes vocati ſumus. Vel alio ſenſu: quandoquidem vnum corpus eſtis, eſtote etiam vnus Spiritus: ſit vnitas corporis myſtici, ſit etiam vnitas Spiritus, pacis nodo colligata. Actuum. 4. num. 32. *Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna.* Ioan. 17. num. 21. *Vt omnes vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint.*

NVMERVS V.

Vnus Dominus, vna fides, vnum baptiſma: vnus Deus, & Pater omnium.

PLura iam aceruatim congerit 4
pacis, & charitatis incitamenta. Omni ope enitendum nobis eſt ad ſeruandam vnitatem Spiritus, quando tam multis, tam ſanctis, tam arctè conſtrictis neceſſitudinis vinculis, ac nodis, ſumus inter nos ſtrictiſſimè copulati: quatenus membra quædá viua, vnitate eiuſdem corporis myſtici, vniúſque Spiritus, quem haurimus, quo ſuſtentamur;

 quare

quatenus ſerui, vnitate Domini, qui eſt Chriſtus, Ioan.13.num.13. quatenus credentes, vnitate fidei; quatenus renati, vnitate baptiſmi; quatenus vacantes Diuino cultui, & ad cæleſtem beatitudinem aſpirantes, vnitate Dei, & vna ſpe vocationis noſtræ. Denique quatenus filij, vnitate Parentis, vt omnes inter nos fratres iure nominemur, & ſimus, & fraterna nos complecti beneuolentia debeamus.

NVMERVS VI.

Qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.

5 ASſentior Hieronymo, qui tria hæc Diuinitatis elogia, tribus accommodat Perſonis Diuinis. Eſt enim Deus Pater ſuper omnes: Græcè, *epi panton*: vbi genus eſt incertum, & vertere potuiſſet Interpres, *ſuper omnia*. Eminentia enim eſſentiæ, & maieſtatis creata omnia infinito tranſcēdit inteuallo. Eſt Deus Filius *per omnia*, quia *omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* Ioann.1. num.3. & infinitæ potentiæ efficacitate per omnia permeat, cuncta tranſcurrit. Denique eſt Spiritus
6 Sanctus *in omnibus nobis*, non ea ſolùm ratione, qua cælum, terrámque numine ſuo implet, Sapient.1. num.7. ſed (vt ait Hieronymus) quia templum ſumus Spiritus Sancti, qui habitat in nobis, 1. Cor.3.num.16. Hic eſt ille Spiritus viuificans, qui totum hoc animat myſticum corpus. Hoc Philoſophi, atque Poëtæ quaſi per caliginem aſpexerunt. Æneidos 6.

Spiritus intus alit, totámque infuſa per artus
Mens agitabat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Et Egloga 3.

Iouis omnia plena.

Lege Lorinum Actuum 17. num. 28. ad illa verba. *In ipſo enim viuimus, & mouemur, & ſumus.*

NVMERVS VII.

Vnicuique autem noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti.

HActenus Apoſtolus egit de Spiritu huius myſtici corporis: iam deinceps de ipſo corpore agit. Primò quidem de membro præſtantiore, videlicet de capite, qui eſt Chriſtus: à quo omnis gratiæ influxus deriuatur: deinde de cæteris huius corporis partibus: & ita prudentiſſimè occurrit tacitæ obiectioni, ne quis exiſtimaret, tam multiplicem donorum varietatē, tam diuerſam variarum functionum diſtributionem, cum Eccleſiæ vnitate pugnare; docet, hæc cæleſtia miniſtrationum chariſmata, tanquam vitales influxus, ab eodē capite Chriſto in diuerſa eiuſdem corporis membra deriuari. Ad Rom. 12. num. 4. *Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent; ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis differentes.* Eamdem vſurpat ſimilitudinem 1.Cor.12. num. 11. *Hæc autem omnia operatur vnus, atque idem Spiritus, diuidens ſingulis, prout vult. Sicut enim corpus vnum eſt, & membra habet multa, &c.* 7

Sed quia hic influxus à Chriſto capite in myſtica membra, gratuitus, ac liber eſt, non naturalis, illiúſque participatio fundatur in gratia, non in natura; propterea illum Apoſtolus adſcribit ſpontaneæ, & liberæ donationi Chriſti, ſeu (quod idem eſt, propter identitatem eſſentiæ) Spiritus 8

Sancti

Sancti largitati, qui diuidit ſingulis, prout vult. Et quia regula, ad quam exigitur,& menſuratur gratia,eſt etiã ipſa donatio Chriſti: cui enim donauit munus Apoſtolatus, attribuit etiã gratiam, Apoſtolatui congruentem. 2.Corinth.10.num.13.*Secundum menſuram regulæ,qua menſus eſt nobis Deus:* propterea etiam hîc adiungit: *Secundum menſuram donationis Chriſti.*

9 Ex hac videlicet regula,atque menſura, Sanctorum gratiæ omnes, & conſequenter ipſorum merita, libera eorum voluntate cooperante, metienda, atque æſtimanda ſunt. Vnde ſatis ſolidè ex hoc ipſo, quem explicamus, loco, Gabriel Vazquez tom.1.in 1. P.d.47. cap.1. refutat hæreſim Iouiniani,aientis,Beatorum præmia, atque adeò viatorum merita eſſe paria: cùm enim Chriſtus in hac Eccleſia Militanti varia communicauerit merita, euidenter ſequitur, varia quoque, & diſparia præmia in beatitudine reſeruaſſe.

10 Illa autem verba Ioan.3.n.34. *Non enim ad menſuram dat Deus Spiritum:* quæ pugnare cum his videntur, *ſecundum menſuram donationis Chriſti*, interpretanda ſunt,non de filiis adoptiuis, ſed de Vnigenito,ac Naturali. Vt grauiter probat Maldonatus eo loco, & Ioan.1. num.14. exponens illa verba, *plenum gratiæ,& veritatis.*

NVMERVS VIII.

Propter quod dicit: Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem: dedit dòna hominibus.

11 PRobat Apoſtolus, ex Chriſto, tanquam ex capite, vberrimóque fonte, omnes omnino gratiarum riuos effluxiſſe: adducítque teſtimonium ex Pſalm. 67. num.19.quamuis; vt Apoſtoli ſolent, & Euangeliſtæ, non numeret verba, ſed appendat:citat enim eodem prorſus ſenſu, licèt verbis, aut perſonis paululùm immutatis.Et quidem Pſalmi locus altiore quadam intelligentia, ſiue litteralis illa ſit, ſiue myſtica, nihil moror, referendus eſt ad Chriſtum,deuicta iam morte,peccato profligato, dæmone perculſo, & eiecto, ſpoliatíſque Inferis,quaſi triumphanti curru, ſolemníque pompa cælos conſcendentem: & paulò pòſt, vincentium Imperatorum ritu, ſpolia, atque manubias largè, effuſéque donantem, hoc eſt,non iam inuiſibiliter,vt anteà, ſed viſibiliter, atque copiosè Spiritus Sancti dona largientem. Ioan.7.n.39. *Nondum enim erat Spiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus.* Leo ſer.2. de Pentecoſte.[Domini aſcenſio,dandi Spiritus fuit ratio.]

Duplex hîc quæſtio.Prima eſt,quæ 12 ſit iſta captiuitas, quam in cælum Chriſtus captiuam duxit. Ac primùm, quod ad phraſim ſpectat, abſtractum ſumitur pro concreto; captiuitas pro captiuis. Deuteronom. 21. num. 10. *Captiuóſque duxeris.* Hebraicè. *Captiuaueris captiuitatem.* 2. Paralipomen. cap.28.num.11. *Reducite captiuos.* Hebraicè. *Reducite captiuitatem.* Eſt igitur cõmuñis explicatio, hîc deſcribi magnificẽtiſſimum victoris triumphum; alludi proinde ad triumphantium morem, qui ſolebant hoſtium duces debellatos,manibus poſt terga reuinctis, ante currum ad oſtentationem ducere.Dixi de hoc ritu ad Coloſſenſ. 2. num.15. *Traduxit confidenter,palàm* 13 *triumphans illos in ſemetipſo.* Sed cùm agitur de Chriſto triumphatore, cæli Capitolium ſcandente, vt olim ſolebant Imperatores in arcem inuehi Capitolinam.Virgil.6.Ænei.

Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho

Victor

Victor aget currum.

Et lib.8.

Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat.

Quid tandem habet in hoc triumpho iſta captiuitas? Quid ad hanc pompam vincti poſt tergum hoſtes? Quid dæmon religatus, cum Chriſto cælum conſcendente? Quid peccatum ab eo deuictum? Quid mors in illa immortalitate?

14 Planè mihi perſuadeo, non aliam eſſe hanc captiuitatem, niſi antiquos illos Patres, qui in Limbo captiui tenebantur: quos inde ereptos ſecum reuexit Chriſtus, iuxta Zachariæ vaticinium, cap.9.nu.11. *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua.* At illi ex tenebricoſa, & diutina ſeruitute in lucem libertatis aſſerti ſunt: cur ergo adhuc captiui nominantur? *Captiuam,* inquit, *duxit captiuitatem.* Captiui iure dicūtur, qui paulò antè captiui erant, & vincti: ſed triumphator Chriſtus captiuos eos rurſus abducit, non iam tenebrarum vinculis, ſed amoris, & gratitudinis, velut aureis catenis, com-
15 peditos. In quo etiam elegans fit alluſio ad triumphātium ritum. Solebant quippe, qui ex miſera hoſtium ſeruitute redimebantur, gratitūdinis ergò abraſo capite, ac pileati ſeruorum inſtar, aſſertoris ſui triumphum palàm comitari. Liuius lib. 30. *Secutus Scipionem triumphantem eſt, pileo capiti impoſito, Quintus Terentius: omniáque deinde vita, libertatis Auctorem coluit.* Et lib. 33. *Caeterùm magis in ſe conuertit oculos Cremonenſium, Placentinorúmque colonorum, turba pileatorum, currum ſequētium.* Petē alia exempla ex Valerio Maximo lib.5.cap.2.de Gratitudine.

16 Altera quæſtio expeditior eſt: cur in Pſalmo dicatur Chriſtus *accepiſſe dona in hominibus*; hîc verò, *dediſſe.* Auguſtinus lib.15. de Trinitate c.19. ita conciliat: dediſſe quidem Chriſtus, quatenus Deus eſt; prout verò homo, & caput noſtrum eſt, accepiſſe in membris ſuis: ſicque accepiſſe in terra, dediſſe de cælo. Quemadmodùm ſi Dux, ob res præclarè geſtas, habitu militari D. Iacobi donaretur à Rege, eumdémque, annuēte ipſo Rege, donaret filio, iure diceretur, & habitum illum dare filio, & accipere in filio. Alij volunt, Hebraicum eſſe idioma, *accipere* pro *dare.* Exod.25. num.2. Hebraicè, *vt accipiant mihi primitias.* 3. Regum 17.num.10. *Accipe mihi paululum aquæ.* Alij denique aliter concordant. Vide Suarez tomo 2. diſputat. 51. ſectione 1.

NVMERVS IX.

Quod autem aſcendit, quid eſt, niſi quia & deſcendit primùm in inferiores partes terræ?

Celſitudinē huius triumphi adſcribit profundiſſimæ triumphātis humilitati: propterea tam altè 17
aſcendit, quia tam imè, profundéque deſcendit: quia deſcendit ad inferiores partes terræ, idcirco ſupra omnes cælos conſcendit: vt profunditati humilitatis reſponderet aſcenſionis ſublimitas. Ad Philip.2.num.8. *Humiliauit ſemetipſum, &c. Propter quod & Deus exaltauit illum.*

Porrò per inferiores partes terræ 18
communiter Patres Limbum interpretantur. Tertul.lib. de Anima c.55. *Nec antè aſcendit in ſublimiora cælorum, quàm deſcendit in inferiora terrarum, vt illic Patriarchas, & Prophetas compotes ſui faceret.* Vide Pamelium ibi, num. 604. Bellarminum lib.4. de Chriſti anima, cap.12. Maldonatum Matth. 12. num.40. & Suarez tom.2. in 3. p. diſp.43.

diſp.43.ſect.3.ex Beato Thadæo apud Euſebium lib.1. Hiſtoriæ cap.vlt.

NVMERVS X.

Vt impleret omnia.

HOc eſt, vt omne genus hominum ſpiritualibus donis cumularet. Secundò, vt omnia, quæ de ipſo erant ſcripta per Prophetas, adimpleret. Tertiò,vt omnes Regni ſui partes præſens viſitaret. Vide Eccleſiaſt. 24. num.45. & ad Philippen.2. num.10.

NVMERVS XII.

Ad conſummationem Sanctorum.

19 ECcleſiaſticas functiones, quæ num.11. memorantur, copioſè explicat Salmeron diſp.10. nunc autem docet Apoſtolus, quem in finem illæ deſtinentur. Græcè, *Pros ton catartiſmon:* quam vocem reſtringit Caietanus ad rei collapſæ inſtaurationem,& refectionem: ſed immeritò ſanè reſtringit: *Artios* enim dicitur Græcè, qui perfectus eſt, & expletus omnibus ſuis partibus, omnibúſque numeris abſolutus, 2. Timoth.3. num.27. Inde *catartizen*, eſt quaſi coagmentare, compingere, & omnibus partibus explere. Pſalm.39.n.7. *aures autem perfeciſti mihi.* Græcè, *catertiſo.* Quod idem verbum ad Hebræos 10. nu.5. illuſtrauit Interpres. *Corpus autem aptaſti mihi.* Et cap.13.n.21. *Aptet*
20 *vos in omni bono.* Non diffiteor, interdum ſignificare hoc verbum reficere, & inſtaurare, Matth.4. n.21. & Marci 1. num.19. *Reficientes, & componentes retia.* Et apud Galenum, eiuſque aſſeclas, eſt, luxata membra in ſuam ſedem, ac ſitum reſtituere. Quò plerique Interpretes referunt illud ad Galat.6. num.1. *Inſtruite in ſpiritu lenitatis,* hoc eſt, quaſi luxatum membrum, blandè, leniterque tractate, donec in ſuam ſedem firmiter coaleſcat. Sed aio, *catartizin,* non ſolùm eſſe, collapſa reficere, ſed coagmentando, redintegrandóque, ad perfectionem, abſolutionémque reducere; ac proinde ſcientiſſimè Vulgatum *catartiſmon, conſummationem* reddidiſſe: nam & ipſum *catartizin,* quod LXX. in Pſal- 21
mis præſertim frequentarunt, Vulgatus vt plurimùm enuntiat verbo, *perficere,* Pſalm.8. num.3. Pſalm.10.nu.4. Pſalm.16 num.5. Pſalmo 17.num.34. Pſalm.39. num.7. Pſalm.67.num.10. Pſalm.79. num.16. Pſalm.88. nu.38. & in nouo teſtamento Lucæ 6.nu.40. & 1. Corinth.1. nu.10. & 2.Corinth. 13.nu.11. & 1. Petri 5. num.10. Proprium itaque Paſtorum munus eſt,redintegrando, aptando, componendo, diſcordes etiam inter ſe conciliando, ea, quæ deſunt, perficiendo, atque complendo, 1. Theſſalo.3. nu.10. ad perfectam, & conſummatam, omnibúſque ſuis partibus abſolutam ſanctitatem fideles inſtruere.

NVMERVS XIII.

Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.

PRima explicatio huius loci 22
non adeò noua eſt, vt plerique exiſtimant, nam eam recitat, nec prorſus improbat Auguſtinus lib.22. de Ciuit. cap.15. & 17. Illam verò ſequuntur Strabus, Anſelm. Lyranus, S.Thomas, Carthuſianus, & Latini ferè omnes iſtis recentiores, & Scholaſtici cũ Magiſtro in 4. diſt. 44. qui omnes aiunt,docere hîc Apo-

ſtolum, Eccleſiaſtica illa Paſtorum munia nō fore perpetua, ſed eò vſque duntaxat duratura, donec electorum numerus impleatur: agere proinde de extremo Iudicij die, cùm exibimus obuiam ſponſo Matth.25. num.1. & ætate perfecta, corpore iuuenili, ac vegeto, quale, cum ætatem Chriſti, hoc eſt, tertium, & trigeſimum annum attingit, eſſe ſolet, omnes reſurgentes, occurremus in virum perfectum, *ſimúlque rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus*, 1. Theſſalonicenſ.4. nu.16. ex vnitate enim fidei, in agnitionem perſpicuam, id eſt, in claram Dei viſionem, euehemur.

23 Secunda interpretatio eſt Græcorum: quam plerique etiam Interpretes Latini, ſignatè Auguſtinus loco indicato, probabiliorē, & contextui aptiùs inhærentem arbitrantur. Senſum itaque eſſe, vſque eò deſudare debere Paſtorum induſtriam, donec re ipſa conſequantur, vt omnes euadamus in viros perfectos, in menſuram ætatis plenæ, & iuſtæ; non illius quidem, quæ annorum præterlabentium numero computatur, ſed quæ fidei vnitate, & certiore, ac firmiore cognitione Chriſti, quotidie grandior efficitur, vegetior, atque robuſtior. Qui enim exceſſit iam ex ephebis, & in virum perfectum euaſit, firmiùs, & conſtantiùs perſtat in ſententia, quàm exacto, accuratóque conſilio, & maturo iudicio ſuſcepit: puer autem flexibilis, & inconſtans eſt, & quolibet momento huc illuc leuiter impellitur.

24 Hunc eſſe Apoſtoli ſenſum, conuincitur ex eo, quòd cōtinuò ſubiungit: quòd ſi rectè expendatur, in cæleſtem beatitudinem minimè quadrat. *Vt iam non ſimus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum.* Græcè, *Kybia.* Quæ vox ducta eſt ex ludo teſſerarum, in quo verſuti ſolent aleatores ſubtili dexteritate aliis imponere, fucúmque facere. Hieronymus vertit, *in fallacia:* Eraſmus, & Vatablus, *in verſutia.* Caietanus vocat *fallacem autem vertendi taxillos* Adamus, *aleationem.* Hiſpanè reddas, *fulleria.* Quæ omnia, vt hæreticis, & impoſtoribus mirificè conueniunt, ita ab illo fæliciſſimo ſtatu abſunt quàm longiſſimè. Itaque nullum ab his prȩſtigiis beatis periculum eſt, ſed viatoribus.

Deinde verba illa, *in vnitatem fidei,* 25
Græcè *henoteta*, violenter trahuntur ad Iudicij diem. Nam Apoſtolus apertè loquitur de occurſu, in quo manet fides: at cùm Chriſto occurrent Sancti, Deum iam clarè intuebuntur, pulſa omnino, atque euacuata fide. Quare ſi de extremo Iudicio loqueretur, ita dicere debuiſſet: *donec occurramus omnes in claram Dei viſionem.*

Miror autem, quoſdam interpretes 26
vim facere in illo verbo, *occurramus*, illúdque componere cum aliis locis. Matth.25. numer.1. & 1. Theſſal.4. nu.16. Græcum enim *catantao*, ſignificat *peruenire*, & nihil eſt frequentius, quàm vt hoc enuntietur verbo, cùm dicitur quiſpiam ad aliquem locum deuenire, ſeu metam aliquam attingere. Obuia paſſim ſunt teſtimonia. Act.16.num.1. cap.18 num.19.& 24. cap.20.num.15. cap.21.nu.7. cap.25. num.13. cap.26. num.7.cap.27.n.12. cap.28. n.13. & 1. Corinth.10. n.11. & cap.14.num.36.

Quod ad Scholaſticos ſpectat, 27
Scholaſticorū huius æui Coryphæus Suarez noſter tom.2. in 3. Part. diſp. 47. ſect.4. ingenuè fatetur, planè ex contextu ipſo conſtare, ſenſum litteralem eſſe eum, quem nos expoſuimus: Theologos autem accommodaſſe hæc verba ad perfectam magnitudinem, & ætatem corporum reſurgentium. Vide etiam Caſtrum, verbo, *Reſurrectio,*

ſurrectio, Hæreſi 5. & Salas tom. 1. in 1. 2. tract. 2. diſp. 14. ſect. 13. n 93.

NVMERVS XIX.

Qui deſperantes; ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ.

28 GRæcè, *Apelgecotes.* Hieronymus ſic legit, & in magnis commentariis vertit, *indolentes*; ſenſúmque inde perelegantem colligit. [Hi ſunt, qui poſtquàm peccauerunt, non dolent: qui nequaquam ſentientes ruinam ſuam, feruntur in pronum.] Et paulò pòſt dedolentem quemdam ita graphicè depingit. [Qui delectetur in ſcelere, & nō ſolùm non doleat, verùm etiam glorietur, & putet, ſe quandam turpitudinū palmam, & victoriam conſecutum. Tu vide, quam laxas habenas huiuſmodi homo luxuriæ remittet, qui ſtupore iam occalluit, planéque dedoluit, atque eò duritiæ peruenit, vt ad omnem mali ſenſum obſurduerit. Hi cauteriatam habent conſcientiam, 1. Timoth. 4. n. 1. Vbi OEcumenius. [Quoniam cōſcij ſibi ſunt impuritatis multæ, idcirco eorum conſcientia indelebilia habet ſordidæ vitæ cauteria.]

29 Ego, etſi non inficior, eodem penè recidere, ſiue *deſperantes* dicas, ſiue *dedolentes*, ſuſpicor tamen, vitiatos eſſe Græcos codices; & Interpretem nactum emendatiores, in quibus legeretur, *apelpicotes*, *deſperantes* reddidiſſe. Nam qui alteram deſperant à morte corporis vitam, auidiſſimè præſentes rapiunt voluptates, & omni fræno remoto, in obſcœniſſimas libidines ſeſe ingurgitant. Vide Pererium ad Romanos 2. diſp. 2. num. 12.

Quàm verò aptè ſpurciſſimum luxuriæ cœnum, teterrimum fœtorem exhalans, appellet Apoſtolus *immunditiam*, colliges ex Lorino ad illud 2. Petri 1. numer. 4. *concupiſcentia corruptionem.*

NVMERVS XXII.

Qui corrumpitur ſecundùm deſideria erroris.

VIdeor mihi ſubodorari ſub his verbis dignam Apoſtolo ſententiam. Mitto vulgares illos ſenſus externum iſtum hominem, aut morbo, aut ſenio citò deflorẽſcere; ipſiſque libidinibus effœtum, & exhauſtum, celeriùs abſumi, & planè extingui; deſideriis turpibus, & aberrantibus, in dies magis deprauari, atque corrumpi. Mihi hæc Apoſtoli ſententia cum illa Pſalmographi congruere videtur, Pſalm. 38. num. 12. *Tabeſcere feciſti, ſicut araneam, animam eius.* Hebraicè. *Deſiderium eius.* Animam enim ſolet vſurpare Vulgatus pro deſiderio, Pſalm. 40. nu. 2. Senſus itaque Pſalmi eſt. *Su miſmo deſeo anſioſo, fruſtrandoſe le conſume, como araña, que ſe deſentraña à ſi miſma.* Et vtriuſ- 31
que ſententiæ non eſt abſimilis celebris illa Auguſtini lib. 1. Confeſſio. cap. 12. *Iuſſiſti Domine, & ſic eſt: vt animus omnis inordinatus ſua ſibi pœna ſit.* Verè enim vetus homo noſter inflammatus, ac furens libidinibus, omniáque rabidè appetens, qui quò affluentiùs voluptates vndique haurit, eò illas conſectatur ſitientiùs, verè, inquàm, corrumpitur, (Græcè, *contabeſcit,*) & amarulenta tabe diſcruciatus enecatur. Carnifices autem ſunt ſua ipſius deſideria. *Secūdum deſideria erroris.* Græcè ſubeſt vox *epithymia*, id eſt, effrẹnatæ cōcupiſcentiç, inexplebiles cupiditates, impotentes appetitiones, falſa ſpecie boni, quaſi præſtigiis illuſæ, ac prorſus errantes, & ad potiundum incitatæ vehementiùs. Præferuidæ itaq; concupiſcentiæ, 32

dum intercipiuntur, dum ludificantur, dum ore hiante, atque imminente fruſtrantur eo, in quod præcipites feruntur, Deus immortalis, quàm diris cruciatibus miſerum hominem diſtendunt! OEcumenius hic. [Per ipſas concupiſcentias corrumpitur homo, non ſecùs, ac lana per eas, quas parit, tineas comeditur. [Eccleſiaſt. 23. num. 22. *Anima calida, quaſi ignis ardens, non extinguetur, donec aliquid glutiat.* Græcè, *catapothe.* Ianſenius, & Tigurina, *donec abſumatur.* Complutenſis, & Vaticana LXX. *donec deglutiatur.* Animus æſtuans, & flagrans deſideriis, eſt velut ignis, *qui nunquam dicit: ſufficit*, Prouerb. 30. num. 16. nullo vnquam pabulo explebitur: momento illud vorabit, nec conquieſcet, quoad ſuaui, ſuóque ar-
33 dore penitus abſumatur. Extant in Scriptura duo exempla memoranda hominum, quos propriæ concupiſcentiæ peremerũt. Primus fuit Achitophel, qui ſe ipſum laqueo ſtrangulauit: & huius atrociſſimi facti non aliam cauſam reddit ſacer textus, niſi illam, 2. Reg. 17. numer. 23. *Videns, quòd non fuiſſet factum conſilium ſuum.* Alter fuit Antiochus 1. Machab. 6. numer. 8. *Decidit in lectum, & incidit in languorem præ triſtitia, quia non factum eſt ei, ſicut cogitabat.* Sed quotidiana experientia ſuppeditat innumerabiles, qui à fruſtratis deſideriis, quaſi ab immanibus tortoribus, enecantur.

NVMERVS XVI.

Iraſcimini, & nolite peccare.

34 LOcus deſumptus ex Pſalm. 4. num. 5. ex quo plerique colligunt Patres, quod docuerat etiam Ariſtoteles lib. 4. Ethicor. cap. 6. non omnem iracundiam in vitio ponendam eſſe, laudandam potiùs illam, quæ non præuenit, ſed ſubſequitur rationis iudicium; quæ aduerſus peccantes, ex zelo iuſtitiæ, ac plena deliberatione concipitur; ad quam, vt auctor eſt Tullius Tuſculana 4. quaſi ad cotem exacuitur fortitudo, ad ſcelera punienda. Nam, vt recte Baſilius homil. 10. de Ira. *Ira, quando oportet, & vt oportet diſpenſata, fortitudinem, patientiámque, ac conſtantiam parit.* Am- 35
broſius autem lib 1. Officior. cap. 21. [Iraſcimini, inquit, vbi culpa eſt, cui iraſci debeatis: non poteſt enim fieri, vt non rerum indignitate moueamur: alioquin non virtus, ſed lentitudo, & remiſſio iudicatur.] Gregor. lib. 5. Moralium cap 33. [Alia eſt ira, quam impatientia excitat; alia, quam zelus iuſtitiæ format: illa, ex vitio; hæc ex virtute generatur.] Confirmat hoc Gregorius ex Eccleſiaſt. cap. 7. num. 4. *Melior eſt ira riſu: quia per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis.* Et vbi nos legimus Matth. 5. num. 22. *Omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio*, plerique codices Græci addunt, *ike: qui iraſcitur temerè, & ſine cauſa.* Ita etiam legunt, & exponunt interpretes Græci, Chryſoſtomus, Theophilactus, & Eutymius, & Irenæus lib. 4. cap. 27. & Auguſtinus lib. 1. de Sermone Domini in monte.

Longiùs progreditur Lactantius, 36
qui lib. de Ira Dei cap. 17. non dubitat, hoc affirmare. [Ira, quæ ad correctionem vitiorum pertinet, nec homini adimi debet, nec Deo poteſt: quia & vtilis eſt rebus humanis, & neceſſaria.] Contendit itaque in eo libro per multa capita, iram in Deum propriè cadere: ſed eam ipſe definit in illo cap. 17. *Ira eſt motus animi, ad coërcenda peccata inſurgentis.* Lactantij opinionem refutat Gabriel Vazquez tom. 1. in 1. part. diſputatione 84. cap. 4. Ira certè ex zelo imperata, propriè

cadebat

cadebat in Chriſtũ, vt probat S. Thomas 3. part. q. 15. art. 9. & diſertis verbis id teſtatur Euangeliſta, Marci 3. num. 5. *Circumſpiciens eos cum ira.* Vide Ianſenium c. 38. Concordiæ, & Maldonatum Matth. 5. num 22.

Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram.

37 NOn arbitror, litteralem eſſe explicationem illam, quam video antiquioribus interpretibus maximè placuiſſe: Auguſtino, enarratione prima in Pſalm. 25. Caſſiano, lib. 8. cap. 9. Hieronymo, in magnis commẽtariis, Primaſio, Haimoni, Strabo, S. Thomę, vtrique Anſelmo; & ex recentioribus Catharino, & Salmeroni. Qui omnes in eo conſentiunt, vt ſolem metaphoricè accipiant; licèt alij rationis lumen; alij, Chriſtũ; alij denique Deum ipſum, ſolem eſſe interpretentur. Anſelmus mihi videtur omnium optimè hanc ſententiam expoſuiſſe. [Noſter Sol, inquit, Chriſtus eſt, cuius luce anima humana illuſtratur: ſed hanc lucem deſinit mens videre, cùm perturbatione iracundiæ fuerit, tanquam nubilo, ſuperata: & tunc quaſi occidit ſuper iracundiam hominis Sol, quia, cùm menti iracundia confuſionis tenebras incutit, huic Deus radium ſuæ cognitionis abſcondit.]

38 Confirmari, & illuſtrari poſſet hæc explicatio, quia, vt acutè definit Horatius lib. 1. Epiſtola 2.

Ira furor breuis eſt.

Et Cicero Tuſculana 4. *An eſt quidquam ſimilius inſaniæ, quàm ira?* Et Baſilius homil. 10. de Ira: *Ira eſt momentanea inſania.* Excæcat enim iracundia oculos mentis, & omne animi lumen extinguit. Propterea iratus, in arcano ſermone appellatur *Euil,* ideſt, ſtultus, temerarius, inſania, & furore percitus. Vide Lorinum circa illud Eccleſ. 7. num. 10. *Ira in ſinu ſtulti requieſcet:* & Pinedam Iob 5. verſu 2. *Stultum interficit iracundia.* Et vt ille, qui in tenebris quidpiam agit, temerè, ac præpoſterè agit, & paſſim offendit, & incurrit; ſic *impatiens operabitur ſtultitiam.* Prouerb. 14. num. 17. *Qui non moderabitur iræ, infectum volet eſſe, dolor quod ſuaſerit:* vt prudenter ait Horatius Epiſtola citata.

Neque eſt infrequens in Scriptura, tranſlatè *Solem* vſurpari: nam quemadmodum promittitur Iuſtis, Malachiæ 4. num. 2. *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ*; ſic iactantur improbis illæ minæ, Amos 8. num. 9. *Occidet Sol in meridie.* Et ipſi impij inter ſupplicia, ſeu flagitia ſua memorant, Sapient. 5. num. 6. *Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis.* 39

Accedit, quòd hac explicatione facilè vitatur abſurditas, quam, vt his auctoribus videtur, Apoſtolica hæc ſententia præſefert: quam ita ponit ob oculos Caſſianus in illo lib. 8. cap. 9. [Cæterùm ſi vſque ad occaſum Solis licitum ſit iraſci, antè perturbationes noxiæ poterunt furoris ſatietatem, & vltricis iræ commotionem explere, quàm iſte ſol ad locum ſui vergat occaſus.] Adiungit etiam Catharinus. [Si noctu quis iraſceretur, ferro hunc, & illum percutiens, aut fuſte, an licitum eſſet, quià ſol non occidit ſuper eius iracundiam?] Sed miror, tantorum Interpretum mentẽ vel primam huiuſcẽ abſurditatis cogitationẽ ſubire potuiſſe: quis enim eſt tam ſtupidus, vt ignoret, lethalem excandeſcentiam puncto temporis concipi, momento etiam aut verbis efflari, aut factis poſſe effundi? 40

Mihi ſimpliciſſimus ſenſus Græcorum interpretũ, Chryſoſtomi, Theodoreti, Theophilacti, & Oecumenij, maximè probatur: quos ſequuntur ex Latinis Ambroſius, Lyranus, Clau- 41

dius, Eraſmus, Caietanus, Vatablus, Adamus, & Gagneius. Et primò obſeruandum eſt, quod in annotationibus aduertit Eraſmus, iracundiam Latinis auribus ſonare, non tam iram, quàm naturæ vitium, & habitum, ad iraſcendum procliuem: vox autem Græca, quæ hic ſubeſt, propriè eſt commotio, ſiue ira. Addo inſuper, eſſe nomen verbale deductum à *Parorgizo:* quod ſolet vertere Vulgatus, *exaſperare, irritare, ad iram prouocare:* itaque propriiſſimè *parorgiſmos*, eſt irritatio, exaſperatio, & ad iram prouocatio. Nullum proinde nomen ſignificantius poteſt excogitari, ad exprimendã concitationem illam, & commotionem animi, à iudicio rationis imperatam, & ex matura, & antegreſſa deliberatione conceptam, qua quis rei indignitate permotus, & iuſtitiæ zelo exſtimulatus, ſe ipſum exaſperauit, & irritauit iracundia, ad vindicanda ſcelera, ad homines in officio continendos.

42 Senſus itaque is erit. Excandeſcite quidem ira iuſta ad punienda flagitia; ſedulò tamen cauete, ne calore illius plùs nimio exardeſcentes, præſcriptos à ratione, à charitate, à iuſtitia limites tranſiliatis. *Iraſcimini, & nolite peccare.* Addo etiam: cùm neceſſitas coget, irati perſonam ſuſtinere, vóſque ipſos contra ſcelera ad iracundiam prouocare, breuiſſima, quæſo, ſit illa commotio: ſimul cum obiurgatione, vel ſupplicio delinquentis, omnino deferueſcat ira: nihil ſtomachi reſideat in animis veſtris: deponite, & abiicite ante ſolis occaſum ſeueritatis perſonam, quam communis vtilitatis cauſa inuiti ſuſcepiſtis. *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram:* tamdiu enim duntaxat illa retinenda eſt, quamdiu neceſſitas ipſa præciſè efflagitabit.

NVMERVS XXIX.

Vt det gratiam audientibus.

GRatia hîc ſignificat iucunditatem, vt ad Coloſſenſ 4. num. 6. *Sermo veſter ſemper in gratia ſit ſale conditus.* Lucæ 4. num. 22. *Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius,* ideſt, in verbis, ſuauiſſimis, amabiliſſimis, quibus ita eloquenter, & efficaciter, ita placidè, & comiter de rebus diuinis diſſerebat, vt non poſſet non auditorum voluntates rapere, quò vellet, & ad ſuum amorem allicere. Vide Pſalm. 44. num. 3. & ad Coloſſenſes 3. num. 16. & ibi noſtrum Commentarium. 43

NVMERVS XXX.

Et nolite contriſtare Spiritum ſanctum Dei.

EFficaciſſima ſanè ratio, qua nos permoueri æquum eſt, ad quamlibet vel leuiſſimã culpam, velis, remíſque fugiendam: ne indulgentiſſimo Parenti, ab illius voluntate deflectentes, dolorem, ac triſtitiam inuramus. Afficitur noſtris ſceleribus grauiſſimè Deus. Geneſ. 6. num. 5. *Videns, quòd multa malitia hominum eſſet in terra: & tactus dolore cordis intrinſecùs.* Hebraicè. *Indoluit in corde ſuo.* Oſeæ 14. num. 1. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum.* Atque hæc eſt illa exacerbatio, toties in Pſalmis repetita. Pſal. 10. num. 4. *Exacerbauit Dominum peccator.* Pſal. 77. num. 40. *Quoties exacerbauerunt eum in deſerto?* Et ibidem num. 41. & 56. & Pſalm. 105. num. 43. Iſaiæ 63. num. 10. *Afflixerunt Spiritum ſancti eius.* Hebraicè, *hiſebu: dolore affecerunt.* Ezech. 16. n. 43. *Probaſti me in omnibus his.* LXX. *Elypis: contriſtabas me.* 44

Eodem

Eodem videlicet verbo, quo hîc vſus eſt Paulus. In hanc ſententiam explicant Ianſenius, & Lorinus illud Sapient. 1. num. 5. *Et corripietur* (ſcilicet, Spiritus ſanctus) *à ſuperueniente iniquitate*, ideſt, contriſtabitur, ac veluti victus, & improperio affectus, cum mærore decedet.

45 Certum eſt, ſi preſsè, ac Theologicè iſta diſcutiantur, in beatiſſimum illud, ac immutabile Numen nullam triſtitiam cadere poſſe: ſed ita exaggeratur peccati, peccatoríſque malitia, qui, quantum in ſe quidem eſt, Diuinum honorem per ſummum ſcelus violando, illíque vel obſcœniſſimam voluptatem, vel tenuiſſimum lucellum præferendo, grauiſſimam iniuriam facit, & acerbiſſimum dolorem inurit. Nam ſi aliqua re impaſſibilis Deus lædi poſſet, peccato ſolo læderetur. Lege accuratam ſuper hac re diſputationem noſtri Pinedæ Iob 35. verſu 6. à num 4. vſque ad 10. Porrò quid ſit, ſignatos eſſe iuſtos Spiritu ſancto in diem Redemptionis, explicui ſuprà cap. 1. num. 13. cætera vſque ad finem capitis perſpicua ſunt.

CAPVT V.

NVMERVS IV.

Aut ſcurrilitas.

1 GRæcè, *Eutrapelia:* quæ vox neſcio, an vſpiam aliàs reperiatur, aut in nouo Teſtamento, aut in vetere apud LXX Eraſmus vertit, *lepos:* Iſidorus Clarius, *vrbanitas:* Tigurina, atque Pagninus, *facetia.* Et quidem *Eutrapelia* apud Philoſophos in bonam accipitur partẽ, vt nomen ipſum præſefert: ſic enim eſt appellata, quòd benè, ideſt, ſalsè, acutè, atque facetè ſermonem ſerium vertat in iocum tempeſtiuum, ac moderatum. Numeratur itaque inter virtutes Eutrapelia à S. Thom. 2. 2. q. 168. art. 2. & ab Ariſtotele lib. 4. Ethicorum cap. 8. tanquam cõſtituens modum conuenientem in honeſtis ludis, & iocis, quos ad animi relaxationem interdum vſurpare non dedecet. Ad hanc virtutem ſpectabat 2
honeſta illa oblectatio, atque remiſſio, qua Ioannes Euangeliſta animum reficiebat, ſimiléque illud ab ipſo allatum de arcu non ſemper adducto, intentóque, ſed laxato ſubinde, ne aſſidua contentione frangatur. Refert Caſſianus collatio. 24. cap. 21. *Eutrapelia* quidem in verbis laudi tribuitur à Cicerone lib. 7. Epiſt. 32. *Eutrapelia litterarum fecit, vt intelligerem tuas eſſe.* Vbi Manutius. *Eutrapelia,* ideſt, feſtiuitas, lepor, vrbanitas. Gregorius Valentia. 2. 2. diſp. 5. q. 16. p. 2. & q. 18 p. 2. aſſerit, dicteria illa iocoſa, & vrbana, quæ ad honeſtam recreationem referuntur, etiam ſi alterum leuiter pungere videantur, vacare omni culpa, aut deriſionis, aut conuicij, modò parcè, moderatéque vſurpentur, & ad virtutem Eutrapeliæ pertinere.

Nihilominus ſcientiſſimè vertit 3
Vulgatus, rem ipſam, Apoſtolíque mentem potiùs ſpectans, quàm Græcæ vocis proprietatem: à qua tamen non receſſit: ipſe enim Ariſtoteles in eo lib. 4. Ethicorum cap. 8. cùm Eutrapeliam inter ſcurrilitatem, & ruſticitatem, quaſi medium virtutis inter extrema vitioſa, conſtituiſſet, continuò ſubiecit. [Quanquam apud eos, qui plùs æquo iocis, ſalibúſque gaudent, Eutrapelia ipſa dicatur ſcurrilitas.] Hieronymus in Commentario, cùm *Eutrapeliam*, Latinè *iocularitatem* nominaſſet, quæ id videlicet ſpectat, vt riſum moueat audiẽtibus, ſapientiſſimè ſubiungit. [Verùm hæc à Sanctis viris penitus propellẽda: quibus magis conuenit flere, atque lugere.] Citat in hanc

hanc ſententiam verba quædam Saluatoris, quæ nuſquam in toto Euangelio reperiuntur. *Nunquam læti ſitis, niſi cùm fratrem veſtrum videritis in charitate.* De huiuſmodi Chriſti verbis, quaſi per manus, & traditione acceptis, erudite Lorin. Actuum 20. num. 35.

NVMERVS VIII.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.

4 ABſtracta ponit pro concretis. Altiſſimis infidelitatis, ignorantiæ, ac peccatorum tenebris circumfuſi tenebamini: iam verò, (quæ Dei benignitas eſt) clariſſima veritatis, ac miſericordiæ lux vobis affulſit. Verſabamini in ſumma rerum cæleſtium ignoratione: nunc autem edocti eſtis Diuinam voluntatem: prorſus vt idem ſit, quod cap. 4. num. 17. *Vt iam non ambuletis, ſicut & Gentes, tenebris obſcuratum habentes intellectum.*

5 Antitheſis iſta lucis, & tenebrarum, ad ſplendorem fidei, & caliginem infidelitatis, ac vitiorum exprimendam, frequens eſt in Scriptura. 1. Petri 2. num. 9. *Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum.* Act. 26. num. 18. *Vt conuertantur à tenebris ad lucem.* Ad Coloſſenſ. 1. num. 13. *Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum.* Sic Iſaiæ 9. num. 2. Matth. 4. numer. 16. Luc. 1. num. 79. Ioann. 1. num. 5. cap. 8. num. 12. cap. 12. num. 35.

Vt filij lucis ambulate.

6 LAtiùs explicauit Apoſtolus huius argumenti vim ad Romanos 13. num. 12. *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit: abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis: ſicut in die honeſtè ambulemus.* Et 1. Theſſal. 5. num. 5. *Omnes enim vos filij lucis eſtis, & filij diei; non ſumus noctis, neque tenebrarum. igitur non dormiamus, ſicut & cæteri, ſed vigilemus, & ſobrij ſimus.* Hinc etiam à contrario retorſit argumentum Ioannes Epiſtola 1. cap. 1. num. 5. *Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ: ſi dixerimus, quoniam ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur.*

NVMERVS IX.

Fructus enim lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate.

CArdinalis Toletus in ea verba 7
Lucæ 8. num. 12. *Semen eſt verbum Dei*, rectè obſeruat, metaphoram ibi ſumptam eſſe ex ſemine materiali: quod exceptum terra ſuo occultat gremio, deinde ex eo fructum copioſiſſimum effundit: non ſecùs doctrina Euangelica auribus primùm excipitur; & altè reconditur in corde, non vt hoc fœcundiſſimum ſemen incluſum in animis teneamus, ſed vt exteriùs in opera, quaſi in fructus efferamus. *Fructus enim lucis*, id eſt, doctrinæ Euangelicæ, *eſt in omni bonitate.* Confunditur enim hîc vtraque metaphora.

Maldonatus etiam aduertit ad il- 8
lud Ioann. 3. num. 21. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem*; aptiſſimè in ſacro ſermone veritatem cum luce copulari, vt hîc etiam coniungit Apoſtolus. Quia lux patefacit veritatem: quid enim verum, quid falſum ſit, luce cognoſcimus. Pſalmo 42. numero 3. *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam.*

NVME

NVMERVS X.

Probantes, quid ſit beneplacitum Deo.

9 INfrà num. 17. *Intelligentes, quæ ſit voluntas Dei.* Græcè, *dokimazontes:* quod verbum ſubeſt etiam ad Romanos 12. num. 2. *vt probetis, quæ ſit voluntas Dei.* Propriè autem *dokimazin,* eſt explorare, exquirere, diiudicare. Sapient. 3. num 6. cap. 11. num. 11. Eccleſiaſt. 2. num. 5. cap. 27. num 6. cap. 31. nu. 10. Hinc illa ad Romanos 2. nu. 10. *Probas vtiliora.* 1. Theſſalon. 5. num. 21. *Omnia probate: quod bonum eſt, tenete.* Ad Philippenſ. 1. num. 10. *Vt probetis potiora.* Iubentur itaque, ſtudioſiſſimè exquirere, & ſolertiſſimè explorare Diuinam voluntatem, vt eam videlicet plenè cognitam, cumulatiſſimè exequantur. Nam verè fungitur officio lucis, qui in rebus occurrentibus examinat, ac diſcernit, quid ſit beneplacitum Domino.

NVMERVS XI.

Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum.

10 RVrſus inculcat, quod iam monuerat, num. 7. *Nolite ergo effici participes eorum.* Vocat autem opera tenebrarum, opera *infructuoſa,* hoc eſt, maximè noxia, exitialia, atque peſtifera. Eſt enim figura illa *liptotes,* vt appellant Rhetores, id eſt, *diminutio,* cùm videlicet res grandes verbis in ſpeciē humilibus exponuntur: quæ nihilominùs earum granditatem re ipſa adæquant. Obſeruant hoc Aulus Gelius, lib. 2. cap. 6. & ex eo mutuatus Macrobius lib. 6. cap. 7. in eo Virgilij verſu 3. Georgicorum.

Aut illaudati neſcit Buſiridis aras.

Parum enim idoneum appoſitum *illaudati,* videbatur, ad faciendam ſcelerati hominis deteſtationem, qui hoſpites crudeliſſimè mactabat. *Sed qui omni re,* (inquit Gelius) *atque omni tempore, laude vacat, is illaudatus eſt, iſq; omnium peſſimus, deterrimúſque eſt.* Ita idem dixit Æneid. 6.

Triſtique palus inamabilis vnda.

Hoc eſt, odioſiſſima, & execrabilis: quæ nihil vnquam habuit, quod amari mereretur. Sic in arcano ſermone 11
dicitur infructuoſum, vanum, & inutile, quod eſt vehementer noxium, exitioſum, ac peſtilens: cuius nihil prorſus eſt, quod vel minimam vtilitatem afferat. 1. Regum. 12. num. 21. *Nolite declinare poſt vana, quæ non proderunt vobis.* 1. Machab. 2. n. 21. *Non eſt nobis vtile relinquere legem.* Iam verò, quàm ſint omnino infructuoſa opera tenebrarum, vel ipſorum teſtimonio, qui ea ſectati ſunt, conuincit Apoſtolus, ad Romanos 6. num. 21. *Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? nam finis illorum mors eſt.*

Magis autem redarguite.

TErtullianus legit lib. de Pudicitia cap. 18. *Imo & reuincite ea.* 12
Græcè enim eſt particula aduerſatiua *mallon,* ideſt, *ſed potius, quinimo.* Matth. 10. num. 28. & cap. 25. num. 9. Actu. 4. num. 19.

Redarguite, Græcè *elenchete:* quod verbum propriè ſignificat, *conuincere, prodere, traducere. Elenchos* enim Latinè enuntiatur ab Interprete ad Hebræ. 11. num. 1. *argumentum.* Et, vt ibi expendunt Chryſoſtomus, & Theophilactus, eſt demonſtratio, conuictio, & manifeſtatio quædam, qua ea, quæ non videntur, maiore certitudine attinguntur, quàm ſi oculis, ac manu

tenerentur. *Argumentum non apparentium.* 1 Corinth.14. num.24. *Conuincitur ab omnibus*.Græcè,*elenchetæ*.Ioan. 3. num.20. *Qui malè agit, odit lucem; & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius*, id eſt, prodantur, manifeſtentur. Sic Latini loqui ſolent. Virg. 4. Æneid. *Degeneres animos timor arguit.* Sap.4. num.20. *Traducent illos ex aduerſo iniquitates ipſorum.* Græcè *elenxi*, id eſt, coarguent,palàm, & in omnium oculis conuincent.

13 Iam ergo perſpicua erit ſententia, exactè cognita verbi proprietate.Iam, inquit, eſtis lux in Domino: ſedulò cauete, ne vllam cum tenebris, aut operibus tenebroſis ſocietatem ineatis. *Quæ enim ſocietas luci ad tenebras?* 2.Corinth.6. num.14. quin potiùs vita conſpicui, & moribus collucentes,opera tenebrarum veſtro ſplendore patefacite, & omnium oculis deſpicienda, auerſandáque proponite: quandoquidem ipſa lux honeſtæ vitæ tacitè redarguit, & prodit turpia facta tenebrarum.

NVMERVS XII.

Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere.

14 *QVid turpius impudicitijs?* inquit Tertullianus loco citato.Has præſertim obſcœnitates perſtringit Apoſtolus. Hæc ſunt opera tenebrarum: omnis enim libido latebras quærit, tenebras amat.Eleganter idem Tertullianus in Apologetico cap.1. [Omne malum aut timore, aut pudore natura perfudit. Malefici geſtiunt latere, deuitant apparere.] Nox itaque, cùm pudore vacet, & ſpe celandi crimen animum audacia confirmet, adminiſtra eſt flagitioſis ſuarum libidinum. Iob.24.n.15. *Oculus adulteri obſeruat caliginem, dicens: non me videbit oculus.* Eccleſiaſtici 23. num.15. *Omnis homo, qui tranſgreditur lectum ſuum, contemnens in animã ſuam, & dicens: quis me videt? tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me.* Iſai. 29. num.15. *Quorum ſunt in tenebris opera, & dicunt, quis videt nos?*

Horum obſcœniſſima facta *turpe eſt & dicere*, ſuprà num.3. *Fornicatio, & omnis immunditia nec nominetur in vobis, ſicut decet Sanctos.* Ita inſtituti ſumus à natura, vt vetet ingenuus pudor, flagitioſas libidines, etiam deteſtationis gratia, & cum obiurgatione nominare: imò verò, vt Auctor eſt Cicero in libro de Legibus, *erubeſcunt pudici de ipſa pudicitia loqui.* Memoriæ proditum eſt ab Aulo Gelio, lib.19. cap.9. Antonium quemdam Iulianum (Hiſpanus is erat Ludimagiſter) verſus quoſdam, lepidos illos quidem, ſed parum pudicos in conuiuio recitaturum,faciem priùs præ pudore,capútque totum obnubiſſe; eáque excuſatione vſum eſſe, quòd Socrates etiam verba quædam non admodùm caſta vſurpaturus, pallio item caput obuelaſſet. 15

NVMERVS XIII.

Omnia autem, quæ arguuntur, à lumine manifeſtantur.

DVo monuerat Apoſtolus,quò fideles, vt filij lucis ambularent: primum, ne quid haberent commune cum tenebris, ex quibus iam emerſerant; alterum, vt eas potiùs vitæ ſuæ luce redarguerent. Ad primum ſuadendum, illam rationem attulit, tenebrarum opera non factu modò, ſed etiam dictu eſſe turpiſſima: ad hoc ſecundum comprobandum, ex natura ipſa lucis ducit argumentum. 16

Eſt autem obſeruandum, *arguere*, 17
Græcè,

Græcè, *elenchin*, non eſſe ſolum corripere, ac reprehendere; aut etiam prodere, & patefacere; ſed, quod ex hoc ipſo neceſſariò ſequitur, ita crimen ob oculos ponere, & in aperto conſtituere, vt ille, qui admiſit, nulla poſſit tergiuerſatione celare; ſed cogatur, velit, nolit, palàm confiteri. Pſalm. 49. n. 21. *Arguam te* (Græcè, *elenxo*) *& ſtatuam contra faciem tuam.* Iob. 15. nu. 6. *Condemnabit te os tuum.* Pagninus. *Impium faciet te.* LXX. *Elenxa: os tuum conuincet te.* Hanc vim habet idem verbum, Ioan. 8. n. 46. *Quis ex vobis arguet me de peccato*: Nam, vt ibi animaduertit Maldonatus, & ſi Iudæi ſæpe Chriſtũ accuſabãt, & modo blaſphemiæ, modò Sabbati violati, modò etiam aliorum criminum arguebant; ſed nullus vnquam vel minimum in eo peccatum potuit coarguere, aut conuincere.

Omne enim, quod manifeſtatur, lumen eſt.

18 SI participium *Phanerumenon* præcisè ſpectetur, non eſt dubium, quin Vulgatus, cùm illud ſit mediæ vocis, actiuè potuiſſet interpretari: atque id ſentẽtia ipſa videbatur exigere: *id, quod omnia manifeſtat, lux eſt.* Quidquid enim noctis caligine celatur, diei luce proditur, ac detegitur. Sed acutè vidit Interpres, quod aduertit etiam Eraſmus, perpetuus alioqui noſtræ verſionis momus, articulum *to*, non nomini *pan*, ſed ipſi eſſe appoſitum participio, atque adeò longè eſſe congruentius, vt paſſiuè interpretemur, vt Græci ipſi Chryſoſtomus, & Theophilactus interpretati ſunt. Sed vtro tandem modò vertas, nullum eſt ſententiæ diſcrimen. Quemadmodũm enim lux eſt, quæ omnia prodit: ita quidquid proditur, neceſſe eſt, vt perfundatur luce: *omne enim, quod manifeſtatur, lumen eſt*, id id, lumine colluſtratum.

NVMERVS XIV.

Propter quod dicit: Surge, qui dormis, &c.

MAgna eſt, ac vetus in hoc loco difficultas, quia Apoſtolus recitat hæc verba illo ipſo tenore, quem vbique ferè ſeruare ſolet, cùm laudat veteris alicuius Scripturæ teſtimonium. Hieronymus autem affirmat, ſe non ſolùm Hebraicos codices ſolerter excuſſiſſe, ſed Græcas etiam editiones omnes attentè peruolutaſſe, & nuſquam hoc teſtimonium reperire potuiſſe. 19

Epiphanius hæreſi 46. in eam ſententiam videtur propendere, quam Hieronymus refert in commentariis, Chriſtum in Cruce pendentem, his verbis affatum fuiſſe Adamum, eo loci ſepultum: cuius ſparſi cineres pretioſiſſimo illo ſanguine perfuſi, & diuinæ huius vocis imperio, atque efficacitate compacti, vbi primum Chriſtus excitatus eſt à mortuis, reuixerunt ad vitam glorioſam, & immortalem. Perfricat hîc frontem Eraſmus, & hanc explicationem, vt merum commentum ſapiens Iudaicas fabulas, explodit. Ineruditè profectò, &, vt leuiſſimè dicam, parùm pie. Atqui Hieronymus refert, populo pro concione propoſitam, miro omnium plauſu, & acclamatione fuiſſe exceptam. 20

Et verò duo illa fundamenta, quibus tota hæc explicatio nititur, firmiſſima ſunt, nec ea facilè conuellet Eraſmus. Primum eſt, Adamum in eo Caluariæ monte fuiſſe ſepultum, atque adeò ipſius eſſe Adami cranium illud, quod iuxta imam Crucem iam inde ab omni antiquitate depingitur: vnde etiam monti inditum nomen. 21

Conſtans hæc eſt traditio Patrum. Ex Græcis, præter Epiphanium, eam prodiderunt Origenes tract. 35. in Matthæum, Baſilius in cap. 5. Iſaiæ, Athanaſius in ſermone illo breuiſſimo de Paſſione Chriſti, Chryſoſtomus homil. 84. in Ioannem, Anaſtaſius Sinaita lib. 7. Contemplationum in Examerон, Germanus Conſtantinopolitanus in Theoria rerum Eccleſiaſticarum (habetur vterque tom. 1. Bibliothecæ) Eutymius, & Theophilactus in Matthæi cap. 27. Georgius Cedrenus in Compendio Hiſtoriarum, fol. 353. Ex Latinis autem, Tertullianus lib. 2. Carminum contra Marcionem, Cyprianus ſermone de Reſurrectione Chriſti, Ambroſius lib. 5. epiſtol. 19. ad Horontianum, & in cap. 23. Lucæ, Auguſtinus ſermone 71. de Tempore. Quin & ipſe Hieronymus huius eſt ſententiæ, licèt hîc oppoſitam tueatur, epiſt. 17. ſub nomine Paulæ, & Euſtochij ad Marcellam.

22 Denique hoc ipſum doctiſſimi quique affirmant Recentiores. Maldonatus Matth. 17. num. 33. Toletus Ioan. 19. annotatio 12. Baronius tom. 1. anno Chriſti 34. cap. 93. Belarmius tom. 4. lib. 3. de Amiſſione gratiæ, cap. 12. Pererius tom. 1. in Geneſim, lib. 7. pag. 561. & tom. 3. c. 13. diſp. 5. num. 74. Viegas Apocalyp. 11. ſect. 5. & cap. 12. ſect. 25. Suarez tom. 2 in 3. p. q 46. art. 10.

Serarius autem, Ioſue 14. q. 5. eruditè probat, nihil obſtare, quod in eo capite num. 15. legimus: *Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt,* Vide Villalpandum in Hieroſolymæ vrbis apparatu, tom 3. lib. 1. c. 9. Delrium in Florid. Maria. panegyrico 7. & Maſſium, Ioſue vltimo, num 32. qui referunt ex peruetuſta traditione, Adami oſſa fuiſſe à Noe in arca religiosè aſſeruata, & poſt diluuium inter ſuos liberos vnà cum ipſo orbe diſtributa; & Sem, quem anteferebat cæteris, ſimul cùm Iudææ regione, Adami caluariam obtigiſſe. Confirmat eruditiſſimè hanc traditionem illuſtriſſimus Epiſcopus Giennenſis lib. 1. de Reliquiarum cultu cap. 7. num. 3.

Nec minùs ſolidum eſt alterũ fun- 23
damentum illius explicationis: videlicet, Adam cum Chriſto reſurgente, etiam ad vitam immortalem extitiſſe à mortuis. Sed quia iam Commentarij limites egredior, videantur è noſtris Pineda Iob. 19. verſu 25. nu. 22. Lorinus Sapient. 10. verſu 2. & Suarez tom. 2. in 3. p. q. 53. art. 3.

His ego ductus argumentis non 24
negauerim, Chriſtum in Crucem ſublatum hiſce verbis Adamum affari potuiſſe: quæ non quidem ſtatim, ac prolata ſunt, ſed vbi primũ ipſe Chriſtus primitię dormientium reſurrexit, ſuum & ipſa effectum ſortirentur: illa verò vulgari traditione quaſi per manus ad Apoſtolum permanaſſe: vt de aliis ſimilibus Chriſti verbis adnotaui ſuprà num. 4. Sed quominùs prorſus inclinem in hanc ſententiam, illa me ratio mouet, quia non video, quomodò ex his verbis colligatur, quod in hoc loco agit Apoſtolus. Contendit ille probare hoc teſtimonio, Iuſtos vitæ ſplendore coruſcantes, illuſtrare, prodere, atque adeò coarguere opera tenebrarum. At ſi verba ſumantur in eo ſenſu, quem expoſuimus, nihil minùs efficiunt, quàm id ipſum, quod Paulus maximè agit: & omnino, niſi fallor, ab re citantur. Quid enim, ſi Adami cineres à ſomno mortis excitati reuiuiſcant? Quid, ſi corpus factum immortale, dote etiam claritatis ſplendeſcat? Qui tandem hinc concludes, quod intendit Apoſtolus? An lux illa emicans ex Adami corpore glorioſo, occulta impiorum facinora coarguit, atque conuincit? Vidit hoc acutè Hieronymus, & cùm

plauſibi

plauſibilem hanc,& popularem explicationem recitaſſet,his eam verbis refellit. [Vnum,quod ſcio, loquor:cum loci iſtius interpretatione,atque contextu, ſenſus iſte non conuenit.] Sed ſi quis eſt,cui plùs nimio arriſerit hæc intelligentia,dicat,per me licet, Apoſtolum in myſtico ſenſu hæc Chriſti verba citauiſſe.

26 Magis aſſentior aliis aſſerentibus, ſumptum eſſe hoc teſtimonium ex Canonico aliquo libro, qui iniuria temporum interciderit: multa enim veteres ſcripſiſſe Prophetas, quæ non extant, ex libris Regum, & Paralipomenon apparet. Vide Maldonatum Matth.27. num.9. & Pinedam in Salomone lib.1.c.1.num.13.Vnde verba illa, quæ ab Euangeliſta Matth. 27. n. 9. citantur ex Ieremia, cùm tamen apud Hieremiam nuſquam reperiantur, verè affirmant Turrianus noſter lib.2.pro epiſtolis Pontificiis, cap.13. & Serarius 2. Machab. quæſtiunc.20. ſumpta eſſe ex aliquo, qui perierit, Hieremiæ libro: nominatim enim Hieremiam alios præter eos,quos habemus, ſcripſiſſe libros, expreſsè legimus.2.Machabæorum 2. num.1.

27 Alicui fortaſſe placebit ſententia ſancti Thomæ, Anſelmi, & Caietani, Apoſtolũ ſumpſiſſe hoc teſtimonium ex Iſaia,cap.60.num.1. *Surge,illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum*: illúdque explicationis gratia,paucis additis, aut detractis verbis, illuſtraſſe. Vndecumq; hæc verba citauerit Apoſtolus, illud valde probo, quod ingenioſè obſeruat Gabriel Vazq. tom.1. in 1.p.diſp.88.cap.9.num.39. verbum illud, *illuminabit te Chriſtus*, non ſimpliciter accipiendum eſſe, vt ſit, quomodocumque luce perfundere;ſed ita illuſtrare, ac luce complere, vt accepto illo ſplendore, perinde ac ſi natiuus eſſet,vt videmus in Luna, poſſit alia illuminare, patefacere, coarguere. Iam, quæ ad ſomnum vitiorum attinent, mortémque peccati, vt & ea, quæ dicuntur ſequentibus verſibus, clariora ſunt, quàm vt egeant Commentario.

NVMERVS XVIII.

Et nolite inebrari vino, in quo eſt uxuria.

Hvnc locum,vt facilem,ac pla- 28
num, ſilentio præterueherer, niſi hanc longam in eum notationem Eraſmus edidiſſet: in qua ſuo illo int[illegible]erando ſupercilio,reiicit, tanquam opinionem vulgi, communem intelligentiam,quæ per *luxuriam*, impudicitiam interpretatur: mox per eam occaſionem,procaciter,& impudenter, vt ſolet, exagitat S.Thomam: ſuam denique nobis explicationem venditat,quam primò ſuffulcit ex proprietate vocis *aſotia*, ideſt, *luxus,& intemperantia*: addit deinde, relatiuum illud, *in quo*,non ſimpliciter referre vinum,ſed totam orationem, quæ præceſſit,vt ſenſus ſit: *nolite inebriari vino, in quo*, ideſt, in qua re, & in qua vini
temulentia eſt luxus. Quis non hic 29
ignem exclamet, vt torpidum huius intelligentiæ frigus depellat? Mihi non ſolùm perire vis,energiáque Apoſtolicæ ſententiæ, ſed, ſi hunc admittamus ſenſum, brumali frigore videtur conglaciare. An quiſquam eſt tam plumbeus,vt non videat, in temulentia ineſſe luxum, & intemperantiam? Quid dico,ineſſe? Imò verò ipſam temulentiam extremum malum eſſe, quò ſe proripere poteſt effuſa intemperantia. Et à turpiſſimo, & flagitioſiſſimo extremo luxus nos dehortaretur Apoſtolus, eo ſcilicet validiſſimo argumento, quia inibi ineſſet luxus? Apage friuolam, & futilem explicationem.

30 Illa verò, quam Eraſmus vulgi opinionẽ exiſtimat, Patronos habet haud paulò Eraſmo ipſo doctiores: mitto huius æui Interpretes ferè omnes, & antiquiores illos Latinos, Hieronymum, Primaſium, Ambroſium, Haimonem, Anſelmum, S.Thomam, & Lyranum: Græciſſanti Eraſmo Græcos duos Auctores oppono, Theophilactum, & OEcumenium, qui libidinem intelligunt per *aſotian*, & Græcæ linguæ ſcientiſſimum Tertullianum, hunc locum ita exponentem, lib. de Pudicitia c.17.[Non intuens etiã fundamenta mœchiæ ab Apoſtolo effoſſa, cùm ebrietates, & comeſſationes compeſcit, ſicut & hîc, nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria.

31 Ego quidem ingenuè fateor, *aſotian* ſignificare laſciuiam, intemperãtiam, & luxum: nam quod legimus Prouerb. 28. nu.7. *Qui autem comeſſatores paſcit*, expreſſerunt LXX. *qui paſcit luxuriam:* Græcè, *aſotian*, abſtractum ſumentes pro concreto. Videantur Ariſtoteles 4.Ethicorum, cap.1. Cicero 2.de Finibus, Gelius lib.7. cap.11. & Budæus in Commentariis linguæ Græcæ. Sed illud item contendo, *aſotian* complecti etiam impudicitiam, atque in hoc Apoſtoli loco neceſſariò libidinem ſignificare. Nolo mihi fides habeatur, niſi vtrumque probauero.

32 2.Machab.6.num.4. *Templum luxuria,* (Græcè, *aſotias*) *& comeſſationibus Gentium erat plenum.* Ibi autem præter omnem laſciuiam, & luxum, admiſſa etiã fuiſſe obſcœniſſima flagitia cum ſcortis, ex eodem capite manifeſtum eſt. Quod ſcribit Euangeliſta Luc.15. num.13. *Diſſipauit ſubſtantiam ſuam viuendo luxuriosè,* Græcè *aſotos*, repetitur in eodem capite num.30. *Deuorauit ſubſtantiam ſuam cum meretricibus.* Eodem aduerbio *aſotos* ludit facetè Martialis lib.4.Epigram.9. in mulierculam quamdam, quæ, cùm *Sota*, ideſt, parca, temperans, & pudica vocaretur, ipſa erat *aſota*, ideſt, prodiga, & libidinoſa, adultero magis, quàm marito delectata.

Deſerto ſequeris Clitum marito,
Et donas, & amas, echis aſotos.

33 Sed eſt præter cæteros inſignis locus 1. Petri 4. num.4. *In quo admirantur, non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confuſionem:* Græcè, *aſotias*. Demirabantur enim Gentiles, obſtupeſcebántque Chriſtianorum caſtitatem: & cùm ſe ipſos animaduerterent, impotenter, ac miſerè defixos in cœno libidinum, hos, tanquam humana exutos natura, vt prodigia quædam hominum ſtupebant. Atque hinc jam conſtat primum, *aſotian*, libidinem, impudicitiámque complecti.

34 Alterum, quod recepi probandum, erat, *aſotian*, ſi vſquam aliàs, maximè in hoc Apoſtoli loco, ſignificare impudicitiam: quod ita conficio. Nam libido, vt ignis in ſilice, vt effectus in cauſa, latet, & continetur in vino: & ad Apoſtoli inſtitutum maximè pertinebat, ab hoc periculo Epheſios liberare. Multus ſim, ſi conſecter omnia, quæ hîc afferri poſſunt: attingam pauca de multis.

35 Celebratur ab omni antiquitate Romanum illud priſcum ſtatutum, quo vſus vini fœminis erat ſeueriſſimè interdictus. Referunt ex noſtris Tertullianus in Apologet. c.6. Arnobius lib.5.aduerſus Gẽtes, Lactantius lib.1. Diuinarum inſtitutionum, cap.22. Iſidorus lib.20.Etymolog.cap.3. Ex prophanis autẽ Dionyſius Halicarnaſſeus lib.2. Valerius Max. lib.2. c.1. Plinius lib. 14. cap.13. Aulius Gelius lib.10. cap.23. Polyb.lib.6. Athenæus, lib.10. cap.13. & Plutarchus in Problemat. Roman. cap.6. Edidit verò Egnatius Mæcennius (ſic eum vocant Plinius, & Tertullianus; ſeu Metellus, vt appellat Valerius Maxim. lib.6. cap.3.) notabile

notabile ſeueritatis documentum in vxorem, quam, quòd vinum bibiſſet, fuſtibus interemit. *Idq́; factum* (inquit Valerius) *non accuſatore tantùm, ſed etiam reprehenſore caruit, vnoquoque exiſtimante, optimo illam exemplo violatæ ſo-*
36 *brietatis pœnas pependiſſe.* Gelius etiam in illo lib. 10. cap. 23. recitat ex Marco Catone, mulctatas quoque à Iudice mulieres, non minùs, ſi vinum bibiſſent, quàm ſi probrum, & adulterium admiſiſſent. Huius interdicti cauſam ſapientiſſimè prodit Valerius lib. 2. cap. 1. [Vini vſus olim Romanis fæminis ignotus fuit, ne ſcilicet in aliquod dedecus prolaberentur: quia proximus à Libero Patre intemperantiæ gradus ad inconceſſam Venerem eſſe conſueuit.] Vides, etiam apud Gentiles, ipſo naturæ inſtinctu, inſculptum eſſe in animis, in vino ineſſe lu-
37 xuriam? Qui hoc argumentum exornare volet vberiùs, legat Ianſenium ad illa verba Prouerb. 20. num. 1. *Luxurioſa res eſt vinum:* Pererium tom. 3. in Geneſim, cap. 19. diſp. 10. de ebrietate, & inceſtu Loth, Serarium Iudith 15. quæſtiunc. 2. & 3. Magallian. in illud ad Titum 1. num. 7. *Non vinolentum:* Tiraquellum Lege 9. connubiali num. 205. Sanctium, & Minoem in Emblemma 24. Alciati, *virgo fugit bromium:* & Adagia: *vinum lac Veneris; &*
38 *ſine Cerere, & Baccho friget Venus.* Ego Hieronymi verbis contentus ero, in Epiſtola ad Euſtochium de Cuſtodia virginitatis. [Si experto creditur, hoc primum moneo, hoc obteſtor, vt Sponſa Chriſti vinum fugiat pro veneno. Vinum, & adoleſcentia, duplex incẽdium voluptatis eſt. Quid oleum flammæ adiicimus? Quid ardenti corpuſculo fomenta igniũ miniſtramus?] Lege cætera, quæ eleganter attexit: vbi etiam exponit præſentem Apoſtoli locum, vt nos explicamus. In illa autem verba ad Titum 1. num. 7. *Non vinolentum,* audacter pronũtiat. [Nunquam ego ebrium, caſtum putabo.] Stet itaque inconcuſſa hæc veritas, & omnium Scriptorum firmata conſenſu, ventrem mero æſtuantem, facile in libidinem deſpumare.

Quàm aptè verò Apoſtoli inſtituto 39
cõueniat hæc intelligentia, ex eo conſtat, quia ſcopus illius eſt, Simonis familiam, & ſcholam profligare, totam obſcœnam, totam impudicam: non ferunt caſtæ aures, horrenda eorum libidinum portenta memorari: *quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere,* ſuprà num. 12. Extant prodita litteris apud Clementem Alexandrinum lib. 7. Stromatum, Irenæum lib. 1. cap. 20. Epiphanium hæreſi 21. & Baronium tomo 1. anno Chriſti 35. capite 19.

NVMERVS XXVII.

Vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſancta, & immaculata.

PRobabilis eſt multorum Ve- 40
terum, & Recentiorum interpretatio, hæc verba non de Eccleſia Militante adhuc in terris, & quotidiano cum hoſtibus congreſſu aliquid certè pulueris, & labis contrahente, ſed de illa iam in cælo triumphante, atque adeò glorioſa, vt eam hîc vocat Apoſtolus, eſſe intelligenda. Hanc expoſitionem vſque eò certam eſſe, ſibi perſuaſit Auguſtinus, vt oppoſitam, quam priùs probauerat, tandem retexendam eſſe exiſtimauerit, lib. 1. Retract. c. 19. Ratio autem videtur eſſe conuincens: nam quamdiu hîc militat Eccleſia, multos continet maculoſos, ac non leuibus tantùm adſperſos labeculis, ſed deformiſſimis, turpiſſimiſque ſordibus cõſpurcatos, ideſt,

id eſt, lethalibus criminibus, per quæ ab Eccleſia non excidunt, inſigniter fœdatos: illos etiam, quos raros habet, viros perfectos, & omnibus numeris abſolutos, maculæ nihilominùs veniales frequenter inficiunt, & veteris Adami rugæ ſubinde deturpant.

41 Probabilius tamen eſt, hæc verba interpretanda eſſe de Eccleſia huius temporis, cui toti attribuit Apoſtolus per ſynecdochem, quod vni duntaxat conuenit parti, quæ complectitur Iuſtos. Verè enim nunc Iuſti ſunt glorioſi, ideſt, glorioſis gratiæ (quæ gloria quædam inchoata eſt) cæleſtiúmque chariſmatum ornamentis inſigniti. Lege Pinedam in Salomone, lib. 5. cap. 4. dum explicat verba illa Pſalmi 44. num. 11. *In veſtitu deaurato, &c.* Sunt prætereà ſine ruga, (quæ ſignum eſt vetuſtatis, & ſenectutis) quia per lauacrum regenerationis renouati, depoſito vetere homine, nouum, ideſt,
42 Chriſtum induerunt. Sunt denique ſine macula, quia carent mortalibus peccatis, quæ omnino maculant animæ pulchritudinem; & venialia ipſa, quatenus per humanam fragilitatem licet, ſedulò deuitant, &, ſi quæ committunt, mox delere ſtudent. Id enim eſt, *eſſe immaculatum*, quomodò fert præſentis vitæ ſtatus, vt expreſsè aſſeruit ipſe Auguſtinus lib de Perfectione Iuſtitiæ, contra Cæleſtium: fatetur enim in reſponſione ad 12. teſtimonium, nullum immaculatum exiſtere, *Si immaculati intelligendi ſunt, qui omnino ſine peccato ſunt: ſi autem immaculati ſunt, qui ſunt ſine crimine, etiam in hac vita fuiſſe, atque eſſe, negare non poſſumus.*

43 Et per hæc facilè diluuntur ea, quæ pro prima explicatione afferebantur. Magis enim propendeo in hanc ſecundam, & quia Concilium VI. Toletanum cap. 1. dum fidei cõfeſſionem exponit, loco illius, *Sanctam Eccleſiam,* ait, *Eccleſiam ſine macula, aut ruga,* ſine dubio militantem intelligens; & quia frequentiſſimum eſt in Scriptura, Iuſtos, etiam dum degunt in hac vita, immaculatos, & perfectos appellari. Multa congeſſi teſtimonia, dum explicarem illud ad Coloſſenſ. 1. nu. 22. *Exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo.* Videantur Ribera Apocal. 14. num. 17. & lib. 4. de Templo, cap. 2. Bellarminus lib. 3. de Eccleſia militante cap. 8. Lorinus 2. Petri 3. num. 14. Sotomayor in id Canticorum 7. num. 4. *macula non eſt in te:* Barradas tom. 1. lib. 2. c. 15. Pererius tom. 2. in Geneſim, lib. 9. num. 23. Pradus in illa verba Ezechiel. 16. verſu 10. *Veſtiui te diſcoloribus.*

NVMERVS XXXII.

Sacramentum hoc magnum eſt: ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia.

NOn miror Eraſmum aſſeuerantem, non colligi ex his verbis, Matrimonium eſſe Sacramentum. Mirarer potiùs, ſi homo parùm pius, nouarũ rerum per quàm ſtudioſus, ſuóque præfidens ingenio, Eccleſiæ Catholicæ faueret. Caietanum valde miror, cuius talis extat huius loci Commentarius. 44

Non habes ex hoc loco, prudens Lector, à Paulo, coniugium eſſe Sacramentum: non enim dicit Sacramentum, ſed myſterium hoc magnum eſt. Verùm ſi, vt definit Tridentinum ſeſſ. 24. Sancti Patres, Concilia, & vniuerſalis Eccleſiæ traditio, ſemper docuerunt, matrimonium inter nouæ legis Sacramenta annumerandum: atque hîc, vbi disertè de illo agitur, Sacramentum à Paulo nominatur, cur hîc Sacramentum non ſit, ſi alicubi eſt? aut vbi, quæſo, eſt, ſi hîc Sacramentum non eſt? 45

At

At enim non vocatur (inquit Caie-
tanus) à Paulo Sacramentum, ſed my-
ſterium. Apage futilem ratiunculam,
vix dignam puero Græcæ linguæ
prorſus ignaro; vocem ſcilicet Lati-
nam Paulus Græcè ſcribens vſurpa-
ret. Latina vox Sacramentum, ea etiam
46 ſignificatione, qua ab Eccleſia fre-
quentatur pro ſigno rei ſacræ, maxi-
mè propriè enuntiatur à Græcis *my-
ſterium.* Conſtat hoc ex libris Græco-
rum Patrum: & quoties in editione
Vulgata *Sacramentum* legimus, *myſte-
rium* Græcè ſubeſt. Eſt verò myſte-
rium, etiam apud prophanos Scri-
ptores, non ſolùm idem, ac ſecre-
tum, ſed ſacrum quoddam arcanum,
quod in Vulgus efferre, & non ini-
tiatis indicare, nefas eſſet. Vide Cæ-
lium Rodiginium, lib. 9. cap. 9. Bel-
larminum tom. 2. lib. 1. de Sacram. cap.
7. & 8. & Sacroboſcum in defenſione
Vulgatæ P. 4. cap. 3.
47 Senſus porrò huius loci facilis eſt:
modò ſupponamus id, quod grauiſſi-
mi Scriptores prodiderunt, Adamum,
antequàm in peccatum laberetur, my-
ſterium Incarnationis diuinitus in illa
extaſi cognouiſſe. Sic aſſerunt expreſ-
sè Tertullianus lib. de Anima cap. 11.
& cap. 21. & lib. 3. contra Marcionem
cap. 5. Epiphanius Hæreſi 48. Hiero-
nymus in commentario huius loci,
Auguſtinus lib. 9. de Geneſi ad litte-
ram cap. 19. Leo magnus Epiſtola 23.
Proſper libr. 1. de Prædictionibus cap.
1. Clemens Alexandrinus lib. 1. Stro-
matum, Bernardus Sermone 2. de Se-
ptuageſima, S. Thomas 3. part. quæſt.
1. art. 1. ad 5. & 2. 2. quæſt. 2. art. 7. cor-
pore. Videantur è noſtris Vazquez
tom. 1. in 3. part. diſput. 12. cap. 1. &
tom. 2. in 1. part. diſput. 215. cap. 1.
Suarez tom. 1. in 3. part. in commen-
tario art. 3. Barradas to. 2 lib. 5. cap. 10.
48 Appellat itaque Apoſtolus magnũ
Sacramentum, matrimonium: quia re
vera matrimonium illud initum inter
Adamum, & Euam, ex intentione Spi-
ritus Sancti, ſenſu quodam myſtico,
àque adeò longè excellentiore ſigni-
ficatione, maximum fuit, & prorſus
ſacratiſſimum: ipſa enim coniugalis
coniunctio, ille ipſe ſermo, *hoc nunc os
ex oſſibus meis, &c.* ardentiſſimi amo-
ris, arctiſſimæque neceſſitudinis in-
dex, admirabilem illam coniunctio-
nem myſticè ſignificat, quæ inter na-
turam humanam, Verbúmque Diui-
num extat, extabítque in ſempiter-
num; coniunctionem prætereà alte-
ram, ex iſta priore conſecutam, itém-
que perpetuam, quæ inter Chriſtum
ſponſum amantiſſimum, & Eccleſiam
ſponſam pulcherrimam intercedit.

CAPVT VI.

NVMERVS II.

Quod eſt mandatum primum in promiſſione.

HOc videlicet mandatum de 1
parentibus honorandis, pri-
mum fuit, cui in promulgatio-
ne legis adiuncta eſt continuò tem-
poraria illa promiſſio, quæ tribus
prioribus primæ tabulæ non eſt addi-
ta. Exod. 20. num. 12. *Honora Patrem
tuum, & matrem tuam, vt ſis longæuus
ſuper terram.* Deuteronomij 5. num. 16.
*Vt longo viuas tempore, & bene ſit tibi in
terra.* Vtrumque complectitur Apo-
ſtolus hìc num. 3. *Vt bene ſit tibi, & ſis
longæuus ſuper terram:* quaſi alterum
ſine altero parum ſit. Nam & diutur-
na vita, ſi bono careat, malíſque pre-
matur, diuturna calamitas eſt; proſpe-
ra autem vita, boníſque referta, ſi ce-
leriter abſumatur, momentanea fæ-
licitas. Vtrũque etiam pollicetur Ec-
cleſiaſticus cap. 3. num. 7. *Qui honorat* 2
Patrem ſuum, vita viuet longiore. Et n. 10.

Honora Patrem tuum, vt ſuperueniat tibi benedictio ab eo. Benedictionis enim nomine, rerum omnium affluentia cõtinetur: quam fauſta, felíxq; parentum precatio, filiis obtinet à Deo. Sic ſubiũgitur ibi, nu. 11. *Benedictio Patris firmat domos filiorũ.* Eſt verò cõgruentiſſima ratio, cur huic præcipuè mandato adiuncta fuerit hæc promiſſio: æquum enim eſt, vt qui gratus eſt benefactori, accepto beneficio quã diutiſſimè fruatur; & qui pius eſt in eos, à quibus vitam accepit, illi Diuino munere, huius lucis vſura quam longiſſimè, & fæliciſſimè propãgetur. Vide S. Thom. 1. 2. q. 100. art. 7. ad 3. & exemplum notabile apud Biſciolam T. 1. l. 17. c. 9. & Lorin. Eccleſ. 7. num. 18.

NVMERVS XI.

Induite vos armaturam Dei.

3 GRæcè, *Panoplian:* quæ vox nõ eſt dubium, quin ſemel ſignificet, quidquid ad armandũ militem in pugnam pertinet: itaque cõplectitur non arma ſolùm ad tegẽdum corpus, ſed ad hoſtem etiam laceſſendum. Tertul. lib 5. contra Marcionem c. 18. num. 289. ſic vertit, vt noſter Interpres. Cyprianus Epiſt. 56. *Tota arma Dei.* Ambroſ. hîc, *vniuerſitatem armorũ.* Tigurina, *totam;* Iſidor. Clar. *vniuerſam armaturam Dei.* Vulgatus ipſe eãdem vocem ita reddidit Luc. 11. num 22. *vniuerſa arma.*

4 Eſt ſanè acerrima pugna, periculoſiſſimúſque cõgreſſus, tota vita Chriſtiana: ad quam ſuperandã armis munitiſſimis opus eſt. Lege Pinedam ad illa verba Iob 7. num. 1. *militia eſt vita hominis ſuper terram.* Eleganter verò Tertull. lib. ad Martyr. cap. 3. [Vocati ſumus ad militiam Dei viui, iam tum, cùm in Sacramenti verba reſpondimus. Nemo miles ad bellum cum deliciis venit. Agonothetes Deus viuus eſt, corona æternitatis, brauium.] Nec minus ornatè Cyprianus Epiſtola 56. [Præliantes nos, & fidei congreſſione pugnantes ſpectat Deus, ſpectant Angeli eius, ſpectat & Chriſtus. Quanta eſt gloriæ dignitas, quanta fælicitas, præſente Deo congredi, & Chriſto iudice coronari? Armemur, fratres dilectiſſimi, viribus totis, & paremur ad agonem.]

Hoc certamen deſignabat illud oleũ, quo baptizati, velut athletæ inungebantur. Athletæ enim inter ſe congrediebantur oleo deliburi. Lege de hoc ritu Pamelium in lib. Tertull. de Baptiſmo, n. 48. Hoc itẽ illud Chriſma, quo cõfirmamur in altero Sacramento, in quo Chriſtianæ militiæ nomen damus. Cyprianus ſermone de Vnctione Chriſmatis. *Hoc oleo vncti, cum ſpiritalibus nequitijs colluctamur.* Vide eumdem Pamelium in Epiſt. 70. ad Ianuarium. 5

Ad hãc pugnam ſæpe alludit Apoſtolus Ad Rom. 13. num. 12. *induamur arma lucis.* 2. Cor 6. nu. 7. *per arma iuſtitiæ, &c.* 1. Timoth. 2. nu. 18. *vt milites bonam militiam.* & 2. Timot. 2. n. 4. *nemo militans Deo, implicat ſe negotijs ſæcularibus: vt ei placeat, qui ſe probauit.* Græcè, *ſtratologeſanti.* Ei, qui delectũ exercitus habuit, qui eum militem conſcripſit. Ad Hebr. 12. num. 4. *Nondum enim vſque ad ſanguinem reſtitiſtis, aduerſus peccatum repugnantes.* Græcè, *antagonizomeni,* verbo ſignificantiſſimo, id eſt, ſumma contentione, totíſque viribus in agone decertantes. 6

Ad hoc itaque prælium ineundum 7 ſumenda eſt armatura, non quæcumque, ſed *Dei.* Hoc denotabat aureus ille gladius, cùm alioqui magis opportunus Chalybeus videretur, 2. Machab. 15. num. 16. *Accipe ſanctum gladium, munus à Deo.* 2. Cor. 10. num. 4. *Arma militiæ noſtræ, non carnalia ſunt,*

ſed

ſed potentia Deo. Neque erit ab re, ſi armaturæ iſtius, aut officinam, aut partem, orationem interpretemur: cuius videlicet igne arma potentiſſima conflantur: vixdum enim recenſitis armis, quibus eſt Chriſtianus miles muniendus, continuò ſubiungit Apoſtolus, num. 18. *per omnem orationem, & obſecrationem.* Chryſoſtomus hom. 5. de incomprehenſibili Dei Natura. *Aptiſſima arma, oratio eſt: theſaurus perpetuus, diuitiæ inexhauſtæ.* Ambr. Serm. 86. *Oratio longiùs vulnerat, quàm ſagitta: ſagitta enim nõ niſi proximè conſpectum percutit aduerſarium: oratio autem etiam longiùs poſitum vulnerat inimicum.*

8 Quid quòd vel ipſum Deum hæc orationis cæleſtia arma vincunt, ac penitus expugnant? Excandeſcens ira Deus, cœperat ſtomachum erumpere in populum rebellem, Num. 16. num. 44. penitúſq; impios illos deleuiſſet, niſi Aaron precibus ſuis Deum expugnaſſet. Sapient. 18. num. 21. *Properans enim homo ſine querela deprecari.* Græcè, *proemacheſe: pugnauit, ac vicit Deũ.* At quibus armis inſtructus, tam glorioſam victoriam reportauit? Deprecari Deum, eſt Deum ipſum propugnare, ac vincere. Propterea ſubditur: *proferens ſeruitutis ſuæ ſcutum, orationem.* Græcè, *oplon*, id eſt, *proprij miniſterij arma.* & num. 22. *nec armaturæ potentia, ſed verbo,* (id eſt, oratione, vt exponit ibi Lorinus,) *illum, qui ſe vexabat, ſubiecit.* Angelum videlicet exterminatorem, Dei perſonam ſuſtinentem, & ſcelera illius populi atrociſſimè vindicantem, manus ſibi dare coëgit.

9 Similis locus eſt Pſal. 105. num. 23. *& dixit, vt diſperderet eos.* Exod. 32. nu. 10. *Dimitte me, vt iraſcatur furor meus contra eos, & deleam eos.* Sed Moyſes, tanquam ſtrenuus, & pro portis ſtationarius miles, iræ Dei iam in populum, quaſi vallo diſſipato, acriter irruenti, ſeſe in ipſo aditu, muróque perrupto fortiter oppoſuit, diuinam iracundiam ab ingreſſu continuit, illius tela, gladióſque retudit, iuſtámque Dei vltionem irrumpentem precibus auertit. *Si non Moyſes electus eius ſtetiſſet in confractione in conſpectu eius, vt auerteret irã eius.* Confractio, Hebraicè dicitur *perets*; Græcè, *thrauſis*: & propriè eſt diſruptio, ſiue fractura muri: quem videlicet ipſe populus ſuo ſcelere diruerat, & irrumpenti Dei ſupplicio aditum patefecerat, niſi illud Moyſes oratione armatus repuliſſet.

Sed quia iam mihi videor egredi 10
commentarij terminos, videat, qui pluribus volet hunc locum locupletare, Delriũ, Giſlerium, & Sotomayor in id Cantic. 4. num. 4. *Omnis armatura fortium:* Lorin. 1. Petri 4. num. 1. *& vos eadem cogitatione armamini:* Serarium Iudith. 4. num. 13. *non ferro propugnando, ſed precibus ſanctis orando deiecit:* Pererium, & Iſtellam, Geneſis 48. nu. 22. *in gladio, & arcu meo.* Vbi Chaldæus. *In oratione, & deprecatione mea:* & Interpretes, Oſeæ 12. num. 3. & Geneſ. 32. num. 24.

Vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli.

GRæcè *methodia* propriè eſt ſo- 11
lers, & excogitata rei aggrediendæ ratio. Vulgatus ſuprà cap. 4. num. 14. *circumuentionem* reddidit. Tertullianus lib. 5. contra Marcionem cap. 18. *machinationem.* Hieronymus, *verſutias.* Tigurina, *aſſultus:* Vatablus, *inſidioſos congreſſus.* Cadunt omnia in rem, & in vocẽ quam aptiſſimè: & tam callidi, vafriq; hoſtis aſtutia ſimul, ac robur, quæuis arma perrũpet, niſi fuerint diuinitus cõmunita. Infirmi ſumus ad hos impetus ſuſtinẽdos, niſi omnipotentis Dei ope fulciamur: & planè ceci

ad aſtus explorandos,niſi eiuſdem luce colluſtremur. Inſinuat ſe furtim, ac ſenſim fraudulentus hoſtis in hominum animos,vt citiùs te in laqueos eius induas, quàm inſidias deprehendas.Leo Serm.7.de Natiuitate.Nouit, cui adhibeat æſtus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat;cui apponat incitamenta luxuriæ,cui infundat virus inuidiæ: omnem diſcutit conſuetudinem,ventilat curas,ſcrutatur affectus. Apoc.2.n.24.*Qui non cognouerunt altitudines Sathanæ.* Græcè,*bathe*:quæ vox non eſt indifferens,quemadmodũ Latina,vt ſignificet etiam *ſublimitatem & ſuperbiam.* Sunt ergo Sathanæ altitudines,ideſt,*profunditates,*aſtutiæ ipſius callidáque conſilia, ſubtiles, ac multiplices doli,ocultę artes,inſidioſæque rationes ſupplantandi, & in fraudem inducendi homines. Vide Gregorium hom. 12. in Ezechielem, Caſſianum collat.7. cap.21. Lorinum 1. Ioan. 2. num. 13. *Quoniam viciſtis malignum:* & Barradam tom.2.lib.2.cap.10.

NVMERVS XII.

Quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem,& ſanguinem.

12 DVplex in paucis verbis Hebraiſmus. Primus, quo caro, & ſanguis, mortalem, & fragilem conditionem ſolent declarare. Matthæi 16.num.17. *Caro, & ſanguis non reuelauit tibi.* Vbi Chriſtus homines carne,& ſanguine conſtantes,opponit Deo. Ad Galatas 1.num.16 *Continuò non acquieui carni,& ſanguini.* Vide ibi Legionenſem, & Maldonatum Ioan.1.num.13.

13 Alter: ſolent Hebræi, cùm vnum alteri præferunt,non illud magis, hoc minùs affirmare; ſed illud affirmare omnino,hoc omnino negare. Hunc canonem multis confirmat exemplis Maldonatus Matth.9. num. 13. Non itaque negat Apoſtolus, ſibi rem eſſe cum carne,& ſanguine:cum his etiam hoſtibus acerrimè confligebat: ſed quanuis ea pugna per ſe conſiderata, grauis eſſet, diuturna, ac periculoſa; tamen ludus erat,atque iocus,collata cum ea, qua contra dæmones dimicamus. Illuſtrat hunc locum eleganti paraphraſi noſter Roa lib.6. Singular.cap.18.

Aduerſus mundi Rectores tenebrarum harum.

COncors eſt Expoſitorum ſententia, Rectores mundi vocari dæmones,eo ſenſu,quo Ioannis 12.n.31. 14
Princeps huius mundi:& 2. Corinth 4. num.4. *Deus huius ſæculi,* dæmon appellatur: vt exponit Auguſtinus tom. 6.lib.21.contra Fauſtum,cap.1.& explicaui ſuprà cap.2.num.2.

Subeſt in hoc loco vnica vox Græca, nuſquam aliàs in Scriptura reperta,*coſmocratoras.*Tertullianus in eo lib. 15
5. contra Marcionem cap. 18. vertit, *munditenentes:*Regia,*mundipotentes:* vt cum dictione compoſita aptiùs cohæreat ille genitiuus, *tenebrarum harum.* Græcè, *caliginis huius ſæculi.* Quæ eſt commodiſſima periphraſis impiorum,in quibus hic mundi Rector potiſſimùm dominatur; quos, velut arcem per tyrannidem occupatam, hic fortis armatus acerrimè cuſtodit; qui proprio vocabulo *tenebræ* dicuntur. Lege,quæ adnotaui cap.5.nu.8.in illa verba,*eratis enim aliquando tenebræ.*

In cæleſtibus.

DVplex eſt explicatio huius loci, 16
& neutra aut auctoritate caret, aut etiam probabilitate Prima accipit præpoſitionem *in*,loco *pro,* vt ſenſus ſit: non pro aris, aut focis dimicamus,

camus; non de capite agitur, de honore,ac fortunis omnibus: hæc enim omnia terreſtria ſunt, fluxa, atque caduca: de cæleſtibus bonis, hoc eſt, immortalibus, beatiſſimis, glorioſiſſimis, in omnem æternitatem duraturis, contentio eſt. Victor in hoc certamine, immarceſcibili corona decorabitur in cælo: victus, & ſuperatus, horribilibus cruciatibus addicetur apud inferos.

17 Non dubium, quin grandis ſit hæc ſententia; & valde digna Apoſtolo, quæque ad arma alacriter capeſſenda fideles exſuſcitet:obſtare duntaxat videtur phraſis inuſitata:& ego quidem ingenuè fateor,nûſquam me inuenire potuiſſe, *peri pſyches machesthe*, ideſt, pugnare pro vita,efferri etiam Græcè, *en pſyche*. Sed meam ipſe inſcientiam coarguo, & Græcis Patribus habeo fidem, qui natiuæ ſuæ linguæ peritiſſimi,huius explicationis Auctores extiterunt. Chryſoſtomus homil. 21. Athanaſius quæſtione 145. ad Antiochum,Theodoretus,OEcumenius, & Theophilactus in huius loci Commentario: noſter etiam Maldonatus Lucæ 1.num.78.obſeruat,*en*, ideſt, *in*, accipi pro *dia*,ideſt,propter.

18 Altera explicatio eſt, adhuc exaggerare Apoſtolum his etiam verbis, anceps, & periculoſum huius certaminis diſcrimen. Erit itaque hæc antitheſis. Nobis cum longe ſuperioribus aduerſariis res eſt; ac proinde arma ſunt,& auxilia cælitus comparanda. Primò excellunt illi naturâ: nos carne conſtamus fragili; illi ſunt ſpiritus: nos pauidi, & imbecilles; illi robuſtiſſimi *Principatus, & poteſtates*. Secundò aſtutiâ: nos improuidi, nos ignari,ſæpe etiam falſa, & fucata ſpecie boni decepti;illi vaferrimi, in collocandis inſidiis, laqueiſque tenden-
19 dis verſutiſſimi. Tertiò vincunt exercitatione bellica:nos imbelles, inexercitati, inexperti; illi iam inde ab orbe condito in oppugnandis, ſupplantandiſque hominibus exercitatiſſimi. Quartò denique ſunt loco ſuperiores: degunt illi *in cæleſtibus*, in loco edito, in aëre iſto caliginoſo (vt probaui ſuprà cap. 2. num. 2.) vnde tela vibrant impunè; nos iacemus in loco inferiore, humi reptamus, eorum iaculis toti patemus.

Sic explicant Latini illi vetuſtio- 20
res: Tertullianus lib. 5. contra Marcionem cap.18.Lege Pamelium num. 291. apud quem Syrus Interpres vertit,*qui ſub cælo ſunt*. Ambroſius perſpicuitatis gratia, & inuertit Apoſtoli verba,& addit nonnulla de ſuo,lib.de Paradiſo cap. 12. *Aduerſus nequitiam ſpiritalium, quæ ſunt in cæleſtibus*. Hieronymus mira confidentia aſſeuerat in Commentario huius loci.*Omnium Doctorum opinio eſt, quòd aër iſte, qui cælum, & terram medius diuidens, inane appellatur, plenus ſit contrariis fortitudinibus*. Expendit etiam Haimo infinitam hoſtium multitudinem. *Ita plenus eſt aër dæmonibus,& malignis ſpiritibus,ſicuti radius ſolis minutiſſimis atomis*. Eamdem tuentur explicationem Anſelmus, Primaſius, Strabus, Lyranus,& S.Thomas,vt omittam pleroſque Interpretes recentiores.

NVMERVS XIII.

Vt poſſitis reſiſtere in die malo.

Non probo explicationem il- 21
lam,probatos licèt ipſa patronos habeat, quæ extremum Iudicij diem interpretatur. Series ipſa exigit, vt de inſtante conflictu, ac prælio loquatur Apoſtolus, & iterum nunc inculcet,quod paulò antè monuerat, num.11. *Vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias Diaboli*.Multò minùs probo alteram explicationem, quæ totum

totum vitæ præſentis tempus comprehendit, iuxta illud cap. 5. num. 16.

22 *Quoniam dies mali ſunt.* Frequens idioma Scripturæ cogit nos, *diem malum,* aduerſum, & calamitoſum tempus explicare. Eccleſiaſtes 7. n. 15. *In die bona fruere bonis tuis, & malam diem praecaue.* Hebraicè, *& in die mala, vide ſeu contemplare.* Tigurina, *& in tempore aſpero circumſpice:* hoc eſt, etiam, atque etiam tunc cogita, quis immittat ærumnoſam illam diem, vt à quo bona ſuſcepiſti, mala etiam æquo animo feras. Amos 6. n. 3. *Qui ſeparati eſtis in diem malum,* ideſt, reſeruati in laborioſiſſimum captiuitatis tempus. Sed nullibi frequentiùs, quàm in Pſalmis, Pſal. 36. num. 19. *Non confundentur in tempore malo.* Pſalm. 40. num. 2. *In die mala liberabit eum Dominus.* Pſalm. 93. nu. 13. *Vt mitiges ei à diebus malis.*

23 Itaque *diem malum*, diem hoſtilis aſſultus, diem ſanguinariæ irruptionis interpretor: cùm dæmon collectis viribus, effuſo impetu Iuſtum inuadit. Tunc armis Diuinitus conflatis ab imis vnguibus ad ſummum vſque verticem obtectus, (hoc denotat *panoplia*) non modò reſiſtere crudeliſſimo aduerſario, ſed vniuerſas Inferorum phalanges, armatas in ſuum exitium, & in ipſum ſolum hoſtiliter irruentes, eludere, profligare, planéque triumphare facili negocio poterit. Spectaculum ſanè Deo iucundiſſimum. Sapienter enim Seneca in libro, cui titulus eſt: quare bonis mala accidant.

24 [Nobis interdum voluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi, irruentem feram venabulō excipit, ſi leonis incurſū interritus pertulit. Puerilia ſunt hæc, & humanæ oblectamenta leuitatis. Ecce ſpectaculū, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus: ecce par Deo dignum: vir fortis cum mala fortuna compoſitus: vtique ſi & prouocauit.] At ego potiùs dicā: Ecce ſpectaculum Deo dignum: vir iuſtus cum infernis cohortibus compoſitus; vnus cum innumerabilibus hoſtibus confligens; omnes illos aperto Marte laceſſens; atque ex hac acerrima pugna, onuſtus ditiſſimis ſpoliis, & glorioſiſſimè victor euadens.

NVMERVS XIV.

State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate.

SEruius ad illum Virgilij locum, lib. 8. Æneid. 25

Diſcinctos Mulciber Afros.

[Diſcinctos, inquit; hoc eſt, militiæ inhabiles. Omnes enim, qui militant, cincti ſunt; alioqui inefficaces: vt contrà *præcinctos*, ſtrenuos dicimus: vnde Græcè *euzonos* appellatur, non qui habet bonam zonam, ſed qui ſtrenuus eſt, & expeditus.] In ſacro etiam ſermone accinctus idem eſt, ac militans: quia, cùm Orientales oblongis veſtibus vterentur, ne illæ defluentes ad talos vſque, decertantibus eſſent impedimento, collectas ad lumbos balteo milites ſtringebant.
3. Regum 20. nu. 11. *Ne glorietur accinctus æquè, vt diſcinctus,* ideſt, cùm ſcias, 26
incertos exitus eſſe belli, Martémque communem, noli epinicion canere ante partam victoriam: noli adhuc militans perinde gloriari, ac triumphans. Balteus verò inſigne erat, & ornamentum militare. 3. Regum 2. num. 5. & 4. Reg. 3. num. 21. Vide Pidam Iob 12. verſu 18.

Lego apud prophanos Scriptores 27
eam ignominiæ notam ignauis militibus inuſtam, vt incederent diſcincti. Suetonius in Auguſto cap. 24. [Variis ignominiis affecit, vt ſtare per totum diem iuberet diſcinctos.] Plutarchus in Lucullo. [Quoſdam notauit, vt diſcincti foſſam foderent, reliquo

exercitu

exercitu ſpectante.] Liuius lib. 27. [Centuriones Manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladiis (ideſt, ſolutis balteis) diſcinctos deſtituit.] Vide Lambinum Ode 1. Epodi, Alexandrum Neapolitanum lib. 1. Dierum genialium cap. 20. & ibi Tiraquellum pag. 80. Lipſium lib. 5. de Militia Romana, dialogo 18. pag. 351. Beroaldum in locum indicatum Suetonij, Pontanum lib. 13. Symbol. in Virgilium, columna 1820.

28 Ex hoc itaque militari ritu petenda eſt intelligentia huius loci. Armat enim Apoſtolus cæleſti panoplia militem Chriſtianum: quare, cùm ait, *ſtate ſuccincti lumbos, &c.* perinde eſt, ac ſi dicat. Milites lumbos balteo præcingunt: vos ſpiritales mentis lumbos accingere volo veritate. Sunt quidem lumbi, fortitudinis, & roboris ſedes. Vnde imbecilles, ac debiles, *elumbes* à Latinis nominantur. Iob 40. nu. 11. *Fortitudo eius in lumbis eius.* Nahum 2. num. 1. *Conforta lumbos, robora virtutem valde.* Prouerbior. 31. num. 17. *Accinxit fortitudine lumbos ſuos.* Iob. 38. nu. 3.

29 *Accinge, ſicut vir, lumbos tuos.* Itaque cùm monet Apoſtolus, *ſtate ſuccincti lumbos*, ad acuendum robur, ad excitandas vires, ad generoſos quoſdam ſpiritus concipiẽdos adhortatur. Pſal. 17. num. 33. *Deus, qui præcinxit me virtute.* & num. 40. *Præcinxiſti me virtute ad bellum.* Attende, quo balteo Dauid, nimirùm robore, ac fortitudine, cingebatur: quin & ipſe Deus eodem balteo dicitur accingi Pſalm. 92. nu. 1. *Indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe.*

30 Atque hinc eſt, vt non ſolùm apud externos Scriptores, vt notauit Seruius, ſed etiam apud Sacros, *accincti*, ſiue *euzoni* dicantur, qui ſunt armis inſtructi, pugnaces, & fortitudine præditi. Iudicum 18. nu. 17. *Sexcentis viris fortiſſimis.* Hebraicè, *accinctis.* Ioſue 1. num. 14. *Vos autem tranſite armati.* Hebraicè, *præcincti.* LXX. *Euzoni.* Vertit editio Vaticana verbum è verbo, *bene accincti.* Et cap. 4. num. 13. quos Latinus Interpres vocat *pugnatores*, Hebraicè appellantur *accincti*: & a LXX. *euzoni.* Imò ipſum cingulum, ſiue balteus militaris, aliquando ſumitur pro robore, ac fortitudine. Iſaiæ 23. num 10. *Non eſt cingulum vltrà tibi.* Hebraicè, *mezach.* Quæ vox ab Hebraizantibus redditur, *fortitudo.* Locum illuſtrarunt LXX. *Manus autem tua non valet vltrà.* manu enim robur denotatur.

Concludo itaque, robur in tuenda veritate, in propugnanda fidei doctrina, ſpiritalem eſſe balteum: à veritate eſt incohanda noſtra pugna: veritate ſunt lumbi muniendi, mẽtis, inquam, lumbi. 1. Petri 1. num. 13. *Succincti lumbos mentis veſtræ.* Veritas animum firmat, pectus obarmat, alacres impetus ingenerat, hoſtiles machinationes, doloſque perrumpit, ipſas Inferorum portas potenter expugnat. Sed de fortitudine, ac robore veritatis luculentum extat elogium lib. 3. Eſdræ, cap. 4. à numero 34. 31

Et induti loricam iuſtitiæ.

Lorica, tunica quædam eſt ferreis annulis contexta, quæ pectus, humeros, dorſum, ac proinde cor, & membra maximè vitalia tegit. Varro, lib. 4. de Lingua Latina. [Lorica à loris dicta, quòd de corio crudo pectoralia faciebant: poſteà ſuccuderunt è ferro, ſub id vocabulum, ex annulis ferream tunicam.] Subeſt Græcè in hoc loco *thorax*: quæ vox nonnũquam retinetur à Vulgato, & frequens eſt apud Latinos Scriptores. 32

Non dubito, quin Paulus, vt erat in ſacris litteris verſatiſſimus, ad duo maximè inſignia alludat veteris Teſtamenti 33

menti loca in quibus Deus inducitur eâdem iuſtitiæ lorica ſeptus, ac munitus. Sapient. 5. num. 19. *Induet pro thorace iuſtitiam:* & Iſaiæ 59. num. 17. *Indutus eſt iuſtitia, vt lorica.* Eamdem ſonant loricam iuſtitiæ, verba illa Iob cap. 29. num. 14. *Iuſtitia indutus ſum, & veſtiui me, ſicut veſtimento.* Nam ex militaribus armis metaphoricum ibi ſermonem ſumi, eruditè conuincit noſter Pineda.

34 Iuſtitia porrò generali nomine omne complectitur virtutum genus. Non lubet in probanda re notiſſima hærere: videantur Maldonatus Matth. 5. num. 15. Genebrardus Pſalm. 64. n. 6. Brugenſis, Matth. 6. num. 10. Lorinus Pſalm. 5. verſ. 9. & Pſalm. 14. verſu 2. Ipſe etiam Apoſtolus, dum iterum Chriſtianum militem induit hac lorica, ſigillatim nonnullas virtutes explicat, quas hîc iuſtitiæ nomine comprehendit. 1. Theſſalonicenſ. 5. num. 8. *Induti loricam fidei, & charitatis.*

35 Dixi, loricam ferreis annulis contexi: & præter Varronem citatum, Auctores producã locupletiſſimos. Virgilius 3. Æneid.

Loricam conſertã hamis, auroq; trilicem.

Ideſt, conſtantem catenulis ter geminatis, ternis per eam liciis decurrentibus. Vide Lipſium lib. 3. de Militia Romana, dialogo 6. pag. 132. Turnebum lib. 29. Aduerſariorum cap. 35. Pontanum lib. 10. Symbolarum, columna 1279. Statius lib. 12.

Multiplicem tenues iterant thoraca catenæ.

Et Silius lib. 4.

Spacioſáque pectora ſeruat
Nexilis innumeros Chalybum ſub tegmine thorax.

Idem lib. 5.

Loricam induitur, tortos huic nexilis hamos
Ferro ſquama rudi, permiſtóque aſperat auro,

Virgilius lib. 12.

Rutilum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis.

Atque hinc illuſtratur locus ille 1. 36
Reg. 17. num. 1. *Lorica ſquamata induebatur.* Sic reſtituit hunc locum editio Vaticana, cùm anteà *hamata* legeretur. L X X. *thoraca alyſidoton:* quam vocem expendens affirmat Lipſius, in illo Dialogo 6. pag. 129. ad verbum ita verti: *loricam catenatam.* Sed *hamatam,* inquit, Latini dixerunt, quia circuli, & catenæ nexæ, hamuli ſpeciem dimidiati referebant.

Hæc cùm ita ſint, quod ſymbolum 37
aptius, ſignificantiúſque fingi, aut excogitari poteſt ad iuſtitiam exprimendam, quàm catenata, triplicatáque lorica, hamis inter ſe ſe actiſſimè conſertis? Hic murum non aheneus, ſed planè adamantinus eſt: nil conſcire ſibi, omnes iuſtitiæ partes exactiſſimè tueri. Sunt verò virtutes omnes, quæ hamatam iſtam loricam contexunt, & *iuſtitia* vnico vocabulo continentur, inter ſe ſe ſtrictiſſimo nodo connexæ, & colligatæ, quaſi hamis conſertæ, aut compactæ *ſquamis ſe prementibus:* vt loquitur Scriptura in re licèt diſſimili, Iob 41. num. 6.

NVMERVS XV.

Et calceati pedes in præparatione Euangelij pacis.

Ontextus ipſe neceſſariò efflagitat, vt ad militaria calceamenta in his etiam verbis alludatur: quibus milites, aut totas ſuras, aut certè talos, medio crure tenus contegebant.. Primò, quia id etiam tegmen, ac munimentum, inter arma cataphracti militis numeratur. Sic vbi Latinus Poëta accuratè recenſet arma, à Vulcano fabrefacta, quibus Æneas erat induendus, 38 ne

ne hoc quidem genus prætermittit, lib.8. Æneid.

Terribilem criſtis galeam, flammáſque vomentem,
Fatiferúmque enſem, loricam ex ære rigentem:
Tum leues ocreas, electro, auróque recocto,
Haſtámque, & clypej non enarrabile textum.

39 Quibus luculentiſſimis verſibus eadem ferè complectitur arma, quæ hîc ab Apoſtolo enumerantur. In illo etiam loco 1. Regum 17. vbi vaſtiſſimus ille Philiſthæus totus armatus graphicè depingitur, ita legimus n.6. *Et ocreas æreas habebat in cruribus.* Atque hoc eſt frequentius vocabulum, quo tegumentum iſtud appellatur. Lege Lipſium lib.3.de Militia Romana dialogo 7.

40 Reperio etiã, militares iſtas ocreas, *caligas*, nominatas, vt eruditè probat ex iure ciuili Tiraquellus in Alexandr. lib.1. cap 20.& ex Hiſtoricis Lorinus Act.12. num.8. Illud etiam obſeruo, in ſacro ſermone calceamenta cum balteo, id eſt, militares ocreas cum militari cingulo; copulari 3. Reg.2. num.5. & Iſaiæ 5. n.27. Quò fortaſſe alluditur Deuteronomij 33. num.25. *Ferrum, & æs calceamentum eius.*

41 Neque obſtat, quòd non dixerit Apoſtolus, *ocreati*, aut *caligati*, ſed *calceati*: neque enim illi curæ fuit, voces adeò preſsè, ſubtilitérque diſtinguere: &, vt ego quidem exiſtimo, inter ſe iſtæ voces ſæpe confunduntur: vt ex citatis locis colligi poteſt. Græcè ſubeſt, *hypodeſameni*, id eſt, ſubligati: quia ſiue calcei, ſiue ocreæ ſolebant loris, aut aliis vinculis ſupernè aptari, atque conſtringi. Vide Brugenſem Matth.10.n.10. Inde *hypodemata*: quæ ex Euangeliſtis probat eodem loci Maldonatus, idem prorſus eſſe, atque *ſandalia.* Sed inſuper aduerto, quæ à LXX. Græcè dicuntur *hypodemata*, Geneſis 14.nu.23. & à Luca, *ſandalia*, Actuum 12. num.8. *caligas* à noſtro Interprete vocati. Hoc autem vocabulum ſæpe militare eſt.

Atque hæc de metaphora, & de 42
voce. Quod ad reconditiorem ſenſum attinet, ſunt, quibus arrideat, pedes, id eſt, affectus, calceamentis validè conſtringi, & à luto, à ſaxis, & ſpinis, quæ viarum impedimenta ſunt, defendi, ac prohiberi: à luto quidem turpiſſimarum libidinum; à ſaxis, id eſt, ab ſcandalis, in quæ ſolent imbecilliores impingere, ab ſpinis moleſtiarum, & tribulationum.

Mihi vehementer placet explicatio 43
Pradi ſuper illa verba Ezechielis 16. num.10. *Calceaui te ianthino. Calceus,* inquit, *militaris conſtantiam, confidentiamq́ue ſignificat: nam qui nudis ingreditur pedibus, timidè, ac pedetentim incedit; contrà verò calceatus, intrepidè, & audacter.* Ad hanc audaciam, atque fiduciam retulit Cyprianus epiſtola 56. *Calceati ſint Euangelico magiſterio, & armati pedes, vt cùm ſerpens calcari à nobis, & obteri cœperit, mordere, & ſupplantare non poſſit.* Et Tertullianus lib. de Corona militis cap.1. *Spe calceatus de Euangelij paratura.* Denique alluſit Apoſtolus ad Iſaiæ 52. numero 7. & Nahum.1.num.15. quæ loca citauit ipſe diſertis verbis ad Romanos 10. nu.15. *Quàm ſpecioſi pedes euangelizantium pacem.* Lege ibi eruditam Toleti annotationem, quæ eſt 8. in illud cap.10.

NVMERVS XVI.

In omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere.

SCutum totum ferè corpus 44
contegebat, erat enim oblongius multò, quàm clypeus: adeò,

adeò, vt in eo, tanquam in feretro. qui in acie cecidiſſent, ad ſepulturam efferrentur. Græci vocant ſcutum, *thyreon*, quia forium ſimilitudinem repræſentat. Lege Pontanum lib. 8. Symbolarum in Virgilium col. 1092. & lib. 15. col. 2027. Alexandrum ab Alexandro lib. 6. cap. 22. & ibi Tiraquellum; Lipſium lib. 3. de Militia Romana dialogo 2.

45 Eſt verò fides minutiſſimum ſcutum, quod dæmoni oppoſitum, & obiectum, omnes illius petitiones eludat, omnia tela eminus contorta depellat. Suppeditat enim fides, præualido in hoc certamine firmamenta: detegit in primis hoſtis callidiſſimi technas, inſidias aperit: deinde obuallat pectus præſenti, & efficaci rerũ Diuinarum conſideratione: quæ, dici non poteſt, quantam vim habeat ad huius hoſtis iacula retundenda: poſtremò proponit ob oculos imbecilles, & exarmatas hoſtis vires, robúr-
46 que nobis Diuinitus oblatum, ſi illi duntaxat fortiter obſiſtamus. Vnde eleganter Iſidorus, lib. 3. Sentent. c. 5. [In electorum oculis terror diaboli vilis eſt: ab incredulis, vt Leo, timetur: à fortibus in fide, vt vermis, contemnitur.] Conſentanea Gregorius lib. 5. Moralium cap. 17. vbi dæmoni accommodat illud nomen, quod Iob 5. num. 21. vſurparunt, LXX. *Mirmecoleon.* Verbum exprimas è verbo. *Formica leo.* Dæmon enim formicis, hoc eſt, pauidis, & imbellibus, humíque reptantibus, Leo terribilis, ac formidabilis eſt; Leonibus autem, id eſt, fortibus, & intrepidis, ſcutóque fidei validiſſimo munitis, deſpicatiſſima formica.

47 Et verò glorioſam victoriam de acerrimis noſtris hoſtibus reportatã, aliàs etiam ſæpe ſacræ litteræ acceptam referunt Fidei 1. Petri 5. num. 9. *Cui reſiſtite fortes in fide.* 1. Ioan. 5. n. 4. *Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra.* Ad Hebræ. 11. n. 33. *Sancti per fidem vicerunt regna. Omnis enim, qui natus eſt ex Deo, non peccat, & malignus non tangit eum,* 1. Ioan. 5. nu. 18. hoc eſt, ne leuiſſima quidem noxa fidelem Iuſtũ diabolus attinget. Sunt, qui huc etiam referant illud Pſalmi 90. n. 8. *Scuto circumdabit te veritas eius.* Vide Lorinum 1. Petr. 5. verſ. 9.

Nequiſſimi.

GRæcè, *tu poneru.* Vnde illi, quos 48
ſæpe nutu appello, Editionis noſtræ Momi, quibus nihil eſt antiquius, quàm Vulgati luminibus obſtruere, pro *nequiſſimo, malum,* aut *nequam* obtruſerunt. Id ſcilicet ignorabat Vulgatus, qui prudentiſſimè ſæpe ſolet, vbi Latinum poſitiuum non penitus exhaurit Græcæ vocis vim, eam exprimere ſuperlatiuo. Marci 9. num. 7. *Hic eſt Filius meus chariſſimus*, Græcè, *agapetos:* cùm aliàs idem nomen nomine etiam poſitiuo exprimatur ab Interprete. Matth. 3. num. 17. Marci 1. n. 11. Lucæ 3. num. 22. Sic ad Hebr. 6. num. 18. *Fortiſſimum ſolatium:* Græcè. *iſchyran.* Et cap. 12. n. 11. *Fructum pacatiſſimum:* Græcè, *irenicon.*

Hanc verò vocem *Poneros*, etiam 49
cùm de diabolo ſermo eſt, ſæpe explicat Vulgatus alio nomine poſitiuo. Vt Matth. 13. num. 19. *Venit malus.* 1. Ioan. 2. num. 13. & 14. *Viciſtis malignum.* Lege Maldonatum, Matth. 5. num. 36. & cap. 6. num. 13. & Lorinum 1. Ioan. 3. num. 12.

NVMERVS XVII.

Et galeam ſalutis aſſumite.

MIror ſanè, nullum, quem vi- 50
derim, Interpretem obſeruaſſe, Paulum in hoc loco, non

modò ad Iſaiam alluſiſſe, ſed ipſiſſima etiam Prophetæ verba ex Editione LXX. recitaſſe. Legimus enim, Deum ſic armatum, Iſaiæ 59. num. 17. *Et galea ſalutis in capite eius.* Vbi ingenioſè Forerius. *Salutem in capite geſtabat, quia nihil antiquius hominum ſalute ducebat.* LXX. verò non ſalutem, ſed *ſalutare* reddiderunt, *Perikephalaan ſoteriu.* Quorum hîc verba Paulus vſurpauit. Et Tertullianus lib. 3. contra Marcionem cap. 14. Latinè reddidit, *galeam ſalutaris.* Scitum verò eſt in ſacra Scriptura, humani generis vindicem, ac ſeruatorem Chriſtum Dominum, Salutare, ſiue Græcè *Soterion* nuncupari: quod cum Hebraico nomine *Ieſuha* mirificè congruit. Vide Delrium ad illa verba Geneſis 49. nu. 18. *Salutare tuum expectabo Domine:* & Maldonatum Luc. 2. nu. 30. *Viderunt oculi mei ſalutare tuum:* & Toletum Luc. 3. num. 6. *Videbit omnis caro ſalutare Dei:* Agelium in illa verba Pſalmi 13. num. 8. *Quis dabit ex Sion ſalutare Iſraël?* Bellarminum Pſal. 84. n. 7. *Salutare tuum da nobis.* Iſaiæ 12. nu. 3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris.* LXX. *Soteriu.* Et cap. 26. num. 1. *Saluator ponetur in ea murus.* LXX. *Soterion.* Sic etiam cap. 51. n. 5. *Propè eſt Iuſtus meus, egreſſus eſt Saluator meus.* Et cap. 62. nu. 1. *Donec egrediatur, vt ſplendor, Iuſtus eius; & Saluator eius, vt lampas, accendatur.* Vtrobique LXX. *Soterion.*

52 Itaque potuiſſet Vulgatus vertere in hoc loco. *Et galeam Salutaris*, aut *Saluatoris aſſumite.* Quid ergo eſt, Chriſto ſeruatore, tanquam galea, caput munire, atque protegere? Nihil aliud, vt opinor, niſi omnem ſpem obtinendæ ſalutis in hoc periculoſiſſimo certamine, omnem fiduciam potiundæ victoriæ, in Chriſto, vnico Saluatore noſtro figere, ac locare; caput, vitámque noſtram illi protegendam committere; partam ſalutem, reportatam victoriam huic protectori acceptam referre. Facem mihi præfert ad hanc explicationẽ ipſe Paulus 1. Theſſalonicen. 5. n. 8. *Induti loricam fidei, & charitatis, & galeam, ſpem ſalutis.* Redditque continuò cauſam, cur galeam requirat, quæ ſit ſalutis ſpes, num. 9. *Quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.* Et 1. Corinth. 15. num. 57. *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.*

Præiuit nobis exemplo ſuo ad hanc 53
humilem gratiarum actionem, ſtrenuiſſimus ille bellator Dauid, Pſal. 17. n. 36. *Dediſti mihi protectionem ſalutis tuæ.* Vbi ſexta Editio relata in Scholiis Sixtianis. *Dediſti mihi protectorem Saluatorem tuum.* Eadémque Hebraica verba ita reddidit Vulgatus, 2. Regum 22. num. 35. *Dediſti mihi clypeum ſalutis tuæ.* Eſt enim Saluator noſter galea, clypeuſque ſalutis. Et Pſalm. 19. num. 5. *Lætabitur in ſalutari tuo:* Græcè, *ſoterio.* Ac ſubeſt Hebraicè radix *ranan:* quam vertit Regia, *ouabimus.* Senſúſque eſt: cùm victoriam, ſalutémque nobis pepereris, ouantes, atque triumphantes, non noſmetipſos magnificè iactabimus, ſed tibi Seruatori noſtro laudes, & gratias referemus. *Et in nomine Dei noſtri magnificabimur.* Hebraicè, *nidgol: vexillum eleuabimus,* id eſt, elatis in lætitiæ ſignificationem vexillis, tuum Saluatoris nomen magnificis laudibus proſequemur.

Et gladium ſpiritus (quod eſt verbum Dei.)

PRobo communem Interpretum 54
obſeruationem, hactenus Apoſtolum armis ad ſe protegendum Chriſtianum militem induiſſe; nunc

 verò

verò etiam gladium illi porrigere, quo inuiſibilem hoſtem laceſſere, oppugnare, atque adeò ferire poſſit. In eo tamen à pleriſque diſſentio, quòd ad hoc pugnæ genus illuſtrandum, & huius gladij vſum edocendum, exemplum afferunt ex certamine illo ſingulari, à Chriſto cum dæmone inito, quem tribus ſententiis ex ſacro ſermone deſumptis, quaſi tribus huius gladij petitionibus, vulnerauit, atque deiecit. Nam mea quidem ſententia, obſiſtere hoſti iſtud eſt, non plagam imponere; ad ſcutum pertinet, non ad gladium: neque enim multum refert, ſi irruenti hoſti fidem oppoпas, mente duntaxat conceptam, aut etiam ſacræ Scripturæ verbis explicatam.

55 Itaque magis aſſentior aliorum explicationi, tunc demum iſto gladio dæmonis iugulum peti, tunc illi luculentam, & grauiſſimam plagam infligi, cùm Euangelici verbi prædicatione, fortis iſte armatus, ſpoliis deuictus exuitur; cùm infidelium, aut certè peccatorum præda, inuito illi, ac omni ope reluctanti, huius gladij vi tandem è manibus extorquetur. Illud verò eſt in animo altè defigendũ, quod hîc obſeruat S. Thom. lect. 4. [Prædicatio dicitur gladius Spiritus, quia non penetrat vſque ad ſpiritum, niſi ducatur ab Spiritu Sancto.].

56 Hoc ipſo gladio accinctus eſt Chriſtus Pſalm. 44. num 4. vt duobus in locis, eiſdem propè verbis, ex verſu proximo, *ſpecioſus forma præ filijs hominum*, eleganter concludit Tertullianus lib. aduerſus Iudæos num. 108. & lib 3. contra Marcionem cap. 14. *Tempeſtiuus* (inquit) *decore præter filios hominum, effuſa eſt gratia in labijs tuis. Rideo, ſi quem ad bellum enſe cingebat, & de tempeſtiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur.* Et paulò pòſt. *Apoſtolus Ioannes in Apocalypſi* (cap. 1. num. 16.) *enſem deſcribit, ex ore Dei prodeuntem, bis acutum, præacutum: quem intelligi oportet ſermonem Diuinum, bis acutum duobus teſtamentis, legis, & Euangelij, acutum ſapientia, infeſtum Diabolo, armantem nos aduerſus hoſtes ſpiritales nequitiæ.* Quibus extremis 57
verbis alludit ſine vlla dubitatione Tertullianus ad hunc Apoſtoli locum; & vtrumque gladium, vnum, atque eumdem eſſe contendit. Huc etiam referunt Auguſtinus lib. 20. de Ciuit. cap. 21. & Ambroſius lib. 3. de Virginibus, illud ad Hebr. 4. num. 12. *Viuus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Theodoretus etiam, & Philo Carpatius interpretantur in hanc ſententiam verba illa Canticorum 3. num. 8. *Omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi.* Idem Auguſtinus in illo lib. 29. de Ciuit. cap. 21. & Hilarius in Matthæum, & Auctor Imperfecti homil. 26. Chriſti verba Matthæi 10. num. 34. *Non veni pacem mittere, ſed gladium*, de hoc ipſo gladio ſpiritus exponunt: & Maldonato noſtro certum videtur, Euangelium ſignificari. Verùm hæc teſtimonia non vſquequaque conſtat, quem habeant ſenſum litteralem, & multis ſunt inuoluta difficultatibus, quas ſigillatim examinare, vberioris otij eſt.

NVMERVS XXIV.

Qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione.

Duplex eſt huius loci ſenſus, & 58
iuxta proprietatem Græcæ vocis vterq; probabilis. *Aphtharſia* enim ſignificat immortalitatem: & ita exprimitur illa vox ab Interprete Latino, 1. Cor. 15. num. 54. *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem.*

talitatem. Græcè, *aphtharſian:* & eodem prorſus ſenſu redditur *incorruptio*, aut *incorruptela.* Ne longè abeamus, in illo ipſo cap. 15. vtriuſque etiam verſionis ſuppetunt exempla numer. 42. *Surget in incorruptione.* & num. 50. *neque corruptio incorruptelam poſſidebit.*

59 Sic etiam *Aphtartos*, idem eſt, atque immortalis, 1. Timoth. 1. num. 17. *Regi ſæculorum immortali.* Græcè, *Aphtharto:* & eodem ſenſu Latinè redditur *incorruptus*, aut *incorruptibilis:* ad Rom 1. num. 23. *& mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei.* Græcè, *Aphthartu.* 1. Corinth 9. n. 25. *Nos autem incorruptam.* & cap. 15. num. 52. *mortui reſurgent incorrupti*, ideſt, immortales. Atque ex hac ſignificatione vocis, primus elicitur ſenſus. *Qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione*, hoc eſt, in immortalitate, & incorruptibilitate iam exiſtentem, in cælo iam regnantem in omnem æternitatem. Ea phraſi dicitur Sapient. 2. n. 23. *Deus creauit hominem inexterminabilem.* Græcè, *en aphtharſia, in incorruptione*, ideſt, incorruptibilem, & immortalem.

60 Significat etiam *Aphtharſia* integritatem, ac ſynceritatem animi vacantis omni vitiorum corruptela Ad Tit. 2. num. 7. *in doctrina, in integritate, in grauitate.* Sapient. 6. num. 19. *Cuſtoditio autem legum, conſummatio incorruptionis eſt.* Græcè, *Bebaoſis aphtharſias*, ideſt, *confirmatio, aut conſtitutio integritatis.* Integritas enim vitæ, exacta, & accurata legum obſeruatione continetur, & conſummatur. Atque hinc efficitur alter ſenſus: *qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione*, hoc eſt, incorruptè, integrè, purè, atque ſyncerè: quod vtinam, præſtante ipſius gratia, aſſequi valeamus.

IN EPISTOLAM CATHOLICAM B. IACOBI APOSTOLI

COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES:

AVCTORE *P. AVGVSTINO DE QVIROS* *è Societate* IESV.

ARGVMENTVM.

1 EXtitit Apoſtolorum ætate Simon ille Magus, cuius meminit Lucas Act. 8. nũm. 9. qui nefarium Eccleſiæ naſcenti bellum indixit. Spargebat hic virus peſtilentiſſimæ doctrinæ, quam his verbis perſtringit Irenæus lib. 1. cap. 20. [Qui in eum, & in Selenen eius, ſpem habeant, vt liberos agere, quæ velint: ſecundum enim ipſius gratiam ſaluari homines, ſed non ſecundum operas iuſtas.] Cùm ergo in ſola fide, falſa illa quidem, & commentitia, ſalutem reponeret, & habenas laxiſſimas effrænatæ cupiditati remitteret, hominibus auidis vitæ licentioris paſſim venenum aſpirabat.

2 Haud diſſimilem errorem, latiùs quotidie manantem, & in ſola ſincera fide, ſecluſis operibus, ſpem ſalutis reponentem, Iacobus hac Epiſtola repreſſit. Inuaſerunt quidem in arcem huius cauſæ Petrus, Ioannes, & Thadæus: ſed in hoc certamine cæteris palmam præripit Iacobus, & iuxta nominis ſui etymon, phalanges hoſtium mirabili dexteritate ſupplantat; totúmque ſe effundit in bonis operibus extollendis. Hoc itaque conſilio illum appuliſſe animum ad ſcribendum, Auctor eſt Auguſtinus lib. de Fide, & Operibus, c. 14. [Quoniam ergo hæc opinio tunc fuerat exorta, aliæ Apoſtolicæ Epiſtolæ, Petri, Ioannis, Iacobi, & Iudæ, contra eam maximè dirigunt intentionem, vt vehementer adſtruant, fidem ſine operibus nihil prodeſſe.]

Hanc venenatam hæreſim, per tot 3
annos retruſam in illas tenebras, vnde emerſerat, rurſus ab ipſis Inferorum faucibus reuocauit Lutherus in lucem. Cùm verò perſpicuè videret homo impurus, hydram iſtam ſuam renaſcentem vel vnico huius Epiſtolæ

ictu

ictu iugulari: dum vim argumentorum ſuis cauillis deſperat eludere, aut apertiſſima verba vel obtorta gula in aliam ſententiam detorquere, multò procliuius exiſtimauit, ore illo ferreo eius auctoritatem infringere, quàm iacula inde petita,& in ſuam hæreſim contorta, propulſare.

4 Manet tamen inconcuſſa, & irrefragabilis huius Canonicæ Epiſtolæ auctoritas,inde vſque ab Eccleſiæ primordiis, grauiſſimorum Cõciliorum, Summorum Pontificũ, & Sanctorum Patrum teſtimonio ſtabilita. Agnoſcit eam Synodus Laodicenſis,& pro Canonica veneratur, cap.59. Concilium Arauſicanum II. cap.25. Cabilonenſe II.cap.33. Mileuitanum,Canone 7. Carthaginenſe III. cap.47. Florentinum demum, & Tridentinum: Clemens Romanus epiſtola 2. Anacletus epiſtola 1. Innocentius I.epiſtola 3.ad Exuperium,Magnus Dionyſius de Diuinis Nominibus,cap.4. Tertullianus aduerſus Iudæos,cap.2. Origenes homil.7.in Ioſue,Nazianzenus in carmine Heroico de Libris Canonicis, Cyprianus in lib.ad Nouatianũ, Ephrem ſermone de Pœnitentia, Chryſoſtomus lib.3.de Sacerdotio,Leo Magnus ſermone 11. de Quadrageſima, Auguſtin. lib.2. de Doctrina Chriſtiana, cap.8.& in Pſalm.31.concione 1.imò lib.2.Retractationum,cap.32.ait,ſe in hanc epiſtolam edidiſſe commentarios: Iſidorus lib.6. Etymologiarum, cap.1. Damaſcenus lib. 4. de Fide orthodoxa,cap.18.Hieronymus,non ſolùm in Cathalogo Scriptorum Eccleſiaſticorum,ſed etiam epiſtola 103.ad Paulinum, & lib.2. aduerſus Pelagianos: Epiphanius hæreſi 76. Athanaſius in Synopſi, Cyrillus Hieroſolymitanus,Catecheſi 5. Euſebius Cæſarienſis lib.2. Hiſtoriæ cap.23. Gregorius lib. 2. epiſtola 114. Ruffinus in expoſitione Symboli: &, qui poſterioribus ſæculis hos Patres conſecuti ſunt, omnes.

5 Ex Recentioribus verò Theologis Baronius tom.1.anno Chriſti 63.Bellarminus lib.1.de Verbo Dei, cap.18. Valentia lib. 8. Analyſis Fidei, cap.5. Salmeron tom.vltim.diſput.1.in hanc epiſtolam: qui propterea eam aſſerit Catholicam appellatam, quia cùm eo ſæculo plurimæ circumferrentur epiſtolæ, Apoſtolorum nomine conſcriptæ, non erant tamen illæ in tantam auctoritatis celſitudinem euectæ, vt quemadmodùm hæc, pro Canonicis apud omnes haberentur.Denique Lorinus in Acta,cap.1.verſu 13.& Serarius hîc prolegomeno 3.

6 Obtinet verò primum locum inter ſeptem Catholicas,vt plerique Patres notauerunt, & expreſsè Nazianzenus citatus, dum ait.

Deinde bis ſeptem Pauli numerato libellos:
Catholicas ſeptem, inter quas eſt prima Iacobi.

Atque ea huius rei videtur eſſe cauſa, Sacros libros non tenere locum ex dignitate Scriptoris, ſed ex ordine temporis, quo ſunt ſcripti: priùs autem, quàm Petrus, ſcripſit epiſtolam Iacobus. Sic inter Euangeliſtas, non modò Matthæus, qui fuit Apoſtolus, ſed & Marcus etiam,& Lucas, qui inter Diſcipulos numerantur, Ioannem antecedunt.

CAPVT I.

NVMERVS I.

Iacobus.

7 Filius Alphæi ex Maria Cleophæ Matth. 27. num. 56. & Marci 15. num.40. quæ ſoror fuit Beatiſſimæ Virginis, Ioannis 19. num.25. Cùm ergo Chriſtum cognatione

tione proximè attingeret, imò effingeret etiam oris lineamentis, & ſimul cum eo eductus eſſet, vt refert Epiphanius in Anchorato, & hæreſi 78. *Frater Domini* dictus eſt, ad Galatas 1. num. 19. Vulgare enim eſt in Scriptura, vt conſobrini, fratres appellentur, vt probat eruditè Toletus Ioannis 2. annotatione 18. Baronius in apparatu ad Annales, pag. 31. Maldonatus Matthæi 21. num. 46. Lorinus in Acta c. 1. verſu 14.

Dei, & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus.

8 EGregia eſt Didymi ſententia ſuper hunc locum (habentur eius Commentarij tom. 6. Bibliothecæ.) [Sicut mortalem gloriã homines appetentes, dignitates, quas putantur habere, præponunt; ita Sancti in epiſtolis, quas ſcribunt, principaliter proferunt, ſe ſeruos eſſe Dei, æſtimantes, hanc appellationem ſupra regna totius mundi conſiſtere.]

9 Quanta autem in veneratione fuerit Iacobus propter incredibilem opinionem ſanctitatis, etiã apud Iudæos, infenſiſſimos hoſtes Chriſtiani nominis, illud argumento eſt, quod refert Epiphanius hæreſi 29. permiſſum illi fuiſſe ob ſpectatam, omnibúſque numeris abſolutam virtutem, ingredi in Sancta Sanctorũ ſemel in anno. Hieronymus verò in cap. 1. Epiſtolæ ad Galatas ſic ſcribit. [Vir fuit tantæ ſanctitatis, & rumoris in populo, vt fimbriam veſtimenti eius certatim cuperent attingere.] Addit Chryſoſtomus homil. 5. in Matthæum, non tantùm eius genua, ſed frontem etiã ob iugem in pauimento proſtrationem, callum obduxiſſe. Ioſephus verò teſtatur lib. 20. Antiquitatum cap. 8. tanta illum apud populum exiſtimatione claruiſſe, vt plerique in animum induxerint, ad vlciſcendam illius necem, totam Hieroſolymorum vrbem funeſto illo excidio fuiſſe mulctatam.

Duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione.

IVdaicum populum diſperſum fuiſſe 10
per innumerabiles prouincias, teſtatur Philo, qui legationem illã ſuam ad Caium Auguſtum ita concludit. [Itaque ſi exorat mea patria tuam clementiam, præter ipſam, alias ciuitates demereberis plurimas, ſitas in diuerſis orbis tractibus, Aſia, Europa, Africa, inſulares, maritimas, mediterraneas.] Lucas Actuum 2. num. 5. ſcribit, confluxiſſe in vrbem Hieruſalem viros religioſos, *ex omni natione, quæ ſub cælo eſt.* Illud verò penè excedit fidem, quod affirmat Baronius, tom. 1. anno Chriſti 64. extremo, auctorem laudãs eundem Philonem in eo libro, quem inſcripſit in Flaccum, non minus, quàm decies centena millia Iudæorum Ægyptum habitaſſe.

Chriſtus ergo, qui ſanguinem ſuum 11
fudit, *vt filios Dei, qui erant diſperſi, congregaret in vnum,* Ioannis 11. num. 52. *Ædificans Ieruſalem Dominus, diſperſiones Iſraëlis congregabit,* Pſal. 146. n. 2. per ſuos Apoſtolos quàm plurimos Iudæos, è variis nationibus oriundos, traduxit ad fidem. Huc ſpectat ardentiſſima illa oratio Nehemiæ 2. Machab. 1. num. 26. *Cuſtodi partem tuam, & ſanctifica: congrega diſperſionem noſtram.* Sed qui adducti erant ad vnum paſtorem, & vnum ouile, ruſſus diſperſi ſunt, frendentibus lupis, Act. 8. num. 1. *Facta eſt autem in illa die perſecutio magna in Eccleſia, quæ erat Hieroſolymis, & omnes diſperſi ſunt.*

Cùm ergo Iacobus creatus eſſet Hieroſolymorum Epiſcopus, eo ritu, quem ex Anacleto, Clemente Alexandrino, & Hieronymo refert Bellarminus

nus lib. 1. de Romano Pontifice, c. 23. ad paſtoralem curam pertinere meritò iudicauit, quas oues præſens verbo ſalutari reficere non poterat, eaſdem huius Epiſtolæ pabulo recreare.

Salutem.

12 AVdax nimis eſt (vt leuiſſimè dicam) Caietani Commentarius in hunc locum. [Salutatio, inquit, hic poſita, tam pura eſt, vt nulli ſalutationi cuiuſcumque alterius Epiſtolæ Apoſtolicæ conformis ſit: nam nihil Dei, nihil Ieſu Chriſti, nihil gratiæ, nihiluc pacis ſonat; ſed profano more, ſalutem.] Miror, tam citò vixdum lecta prima verba è memoria effluxiſſe Caietano. An non in illis Deus, & Ieſus Chriſtus nominantur, cuius ſe ſeruum profitetur? Quam verò ſalutem impertiat, niſi quam Ieſus ſuo nomine prænuntiat, quam ſuo cruore attulit mundo? [Non igitur (ait Catharinus) erat prophanum, eo pacto ſalutare; ſed hoc erat profanum, veram ſcilicet aurem non intelligere]

13 Neque verò abhorret talis ſalutatio ab ſpiritu Apoſtolico: vt conſtat Actuum 15. num. 23. *Apoſtoli, & ſeniores fratres, his qui ſunt Antiochiæ, ſalutem.* Sed ſciendum eſt, vtrobique ſubeſſe Græcè, *charin*, id eſt, *auere*, ſeu *gaudere*: quo eodem verbo vſus eſt Lucas, cùm Gabriel beatiſſimam Virginem ſalutauit, Lucæ 1. n. 29. *chare.* Vulgatus vertit, *aue.* Suſpicatúrque ibi Maldonatus, Hebraicè loquentem Angelum conſueta ſalutandi formula vſum fuiſſe, *pax tibi*; ſed eam eleganter expreſſiſſe Euangeliſtam. Atque vt magis traducatur Caietani cùm audacia, tum Græci ſermonis imperitia; Matthæi 28. nu. 9. cum Chriſtus mulieres ſalutauit, Græcè ſubeſt idem verbum, *charete: auete*, ſeu *gaudete.* Eat nunc Caietanus, & temerè iactet, profanam & ab Apoſtolico ſpiritu alienam, eam eſſe ſalutationem, quam Apoſtoli, Angelus, & ipſe Chriſtus vſurparunt.

NVMERVS II.

Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis.

QVale tandem gaudium fidelibus optet Iacobus, cùm in ſalutatione iubet eos gaudere, 14
apertiùs iam explicat. Græcè, *charan:* nomine ſcilicet ab eodem verbo *charin*, deriuato. Hominibus enim Chriſti cauſa ex patriis finibus eiectis, auitis bonis exturbatis, ad necem crudeliſſimam quæſitis, quid accommodatius proponi potuiſſet, quàm calamitatem illam, perpeſſu quidem aſperam eſſe; ſed materiam redundantis lætitiæ, & immarceſcibilis coronæ ſegetem continere? 1. Petr. 4. num. 13. *Communicantes Chriſti paſſionibus, gaudete: vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.* Matthæi 5. num. 12. *Gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis.* Propterea videlicet *ibant gaudentes Apoſtoli à conſpectu concilij, &c.* Actuum 5. n. 41.
Et quidem tentatio in hoc loco idem 15
eſt, ac tribulatio. Neque id alienum eſt à ſacro ſermone: nam in lingua ſancta vtraque res exprimitur eadem voce, vt obſeruat Pagninus in radice *noſa*, & Pineda Iob. 9. verſu 23. num. 6. Tobiæ 2. nu. 12. *Hanc autem tentationem ideo permiſit Dominus euenire illi, vt poſteris daretur exemplum patientiæ eius.* Iudith 8. num. 23. *Omnes, qui placuerunt Deo, per multas tribulationes tranſierunt fideles: illi autem, qui tentationes non ſuſceperunt, &c.* Vbi apertè vides, pro eadem re vtraque nomen vſurpari. Sapientiæ 18. n. 20.

Tetigit autem tunc & iuſtos tentatio mortis. Vtrumque etiam coniungitur Eccleſ.27. num.6. *Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis.*

16 Atque hinc deducitur hæc tranſlatio. Nam tentare propriè eſt, periculum facere, experimentum ſumere. Et verò nihil æquè periclitatur virtutem, ac laborum tolerantia: prodit patientia, tanquam certiſſimus index, latentem animi firmitudinem. Ouid. 4. Triſt. elegia 3.

> *Quæ latet, inq; bonis ceſſat non cognita rebus,*
> *Apparet virtus, arguitúrque malis.*

Tentabant patientiam Iuſti, qui dicebant Sapient.2. num.19. *Contumelia, & tormento interrogemus eum, vt ſciamus reuerentiam eius,* Græcè, manſuetudinem eius) *& probemus patientiam illius.*

17 Neque verò Apoſtolus, dolorem inuſtum iactura rei familiaris, exilio, cruciatibus, dolorem eſſe negat: neque exigit à fidelibus ſtupidam illam, & penè brutam, ſeu lapideam Stoicorum indolentiam: quam eruditè exagitat Pineda Iob.1. verſu 20. num.1. non enim è ſilice nati ſumus: ſed eſt naturale in animis tenerum quiddam, atque molle, quod ægritudine, quaſi tempeſtate, quatiatur: cum enim Iuſti fortunarum ſpoliatione diuexātur, cum plagis, variíſque dolorum ſtimulis peruelluntur, an non ſentiant? Tolerantiſſimus ille Tobias, memorandum poſteris in ſua tentatione, patientiæ documentum præbiturus, aiebat tamen, cap.5.num.11. *Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo, & lumen cæli non video:* Et hoc aiebat ille, de quo ſcribitur cap.2. num.13. *Non eſt contriſtatus contra Deum, quòd plaga cæcitatis euenerit ei.*

18 Sed aliud eſt, vt perpendit ibi Serarius, obrui fluctibus tentationum, de gradu conſtantiæ deiici, impias in Deum voces temerè iactare: quod improborum proprium eſt: aliud verò, pungi ſanè, ſtimularíque dolore; cum tamen opprimere fortitudine, ſpe cæleſtis coronæ mitigare, benigiſſimi Parentis fiducia lenire, & his doloris alleuamentis, dolorē ipſum, gaudium exiſtimare: quod Iuſtis peculiare eſt.

Illud demum hîc obſeruo, *omne gaudium*, idem eſſe, ac ſolidiſſimum, effuſiſſimúmque gaudium. Scienter expreſſit Tigurina: *pro ſummo gaudio exiſtimate.* Sic 1.Corinth.13.num.2. *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam,* id eſt, maximam, excellentiſſimámque fidem. & 1.Timoth.1.n.16. *Vt in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam*, id eſt, ſummam, abſolutiſſimámque patientiam: ponitur enim nomen collectiuum vniuerſale pro toto quanto, vt aduertit ibi Cornelius. 19

NVMERVS III.

Scientes, quòd probatio fidei veſtræ patientiam operatur.

HÆc nimirum eſt iuſtiſſima cauſa gaudendi vel in acerbiſſimis malis: laborum perpeſſio, tanquam lapis lydius, virtutis aurum indubitanter explorat, virtutem ipſam patientiæ meritis accumulat. Hoc clamant omnes Scripturæ. Tobiæ 12. nu.13. *Quia acceptus eras Deo, neceſſe fuit, vt tentatio probaret te.* 1. Petri 1.num.6. [In quo exultabitis, modicum nunc ſi oportet contriſtari in variis tentationibus: vt probatio veſtræ fidei multo pretioſior auro, quod per ignem probatur, inueniatur.] Sed 20
extat luculentum præ ceteris teſtimonium, cap.4. num.12. *Chariſſimi nolite peregrinari in feruore.* Vertit Græca Tertullianus in Scorpiaco cap. 12. 21

Ne

Ne expaueſcatis vſtionem. Cyprian. verò Epiſtola 56. *Nolite mirari ardorem. No extraneis,no ſe os haga nueuo, ſer como oro acriſolados en el fuego de la tribulacion.* Græcè, *en pyroſi*, à verbo *piroo*, id eſt, conflo, excoquo, & exploro per ignem. Pſalm. 16. n. 3. *Igne me examinaſti.* Græcè, *epyroſas.* Prouerb. 10. n. 20. *Argentum electum, lingua iuſti.* Græcè, *pepyromenos*, id eſt, excoctum, ſcoriis defæcatum. Vt Pſalm. 11. num. 7. *Argentum igne examinatum, probatum, &c.* Cauſam verò ſubiungit Petrus. *Qui ad tentationem vobis fit, quaſi noui ali-*
22 *quid vobis contingat.* Id eſt, ardetis in hoc igne, non vt tanquam paleæ comburamini, ſed vt conflemini, tanquam aurum, & edatis ſpecimen bonitatis. Eleganter Viegas Apocal. 6. ſect. 10. num. 2. & cap. 12. ſect. 5. nu. 2. comparat Iuſtos cum vaſis fictilibus, Scripturam ducem ſequens, Eccleſi. 27. num. 6. ad Romanos 9. num. 21. & 2. Corinth. 4. num. 7. Ea enim vaſa durantur, & dealbantur igne: tantùm abeſt, vt exurantur: eadémque fictilia, cùm de illorum integritate dubitamus, ictu quodam inflicto, ſomus ex tinnitu reddito explorare, fracta ne ſint, an integra.

23 Huc ſpectant verba illa ad Rom. 5. num. 5. *Tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem.* Vbi tamen obſeruandum eſt, Paulum aſſerere, quòd patiẽtia operatur probationem: Iacobus verò contrarium hîc affirmat, nempe, quòd probatio operatur patientiam. Hunc nodum variè ſoluunt Expoſitores: quorum ſententias recitant Toletus, & Iuſtinianus in cap. 5. ad Roman. & Serarius in commentario huius loci. Aptiſſimus expediendi modus eſt, ſi duplicem probationem diſtinguamus: altera eſt in eo, qui probatur, ſcilicet exploratio ipſa, examinatióque virtutis: & hæc probatio operatur patientiam, id eſt, præbet materiam, & occaſionem tolerantiæ: altera probatio eſt, non apud eum, qui laboribus exercetur, hoc eſt, non actio quidem ipſa explorandi patientiam, ſed huius actionis effectus, ſcilicet approbatio, apud alios ſpectantes conſecuta ſumpto experimento: qui enim patienter tribulationem ſuſtinet, probatus redditur, & ſpectatus omnibus: & hanc probationem operatur ſine dubio patientia.

NVMERVS IV.

Patientia autem opus perfectum habet: vt ſitis perfecti, & integri, in nullo deficientes.

Beda hîc. [Cuius patientia 24
vinci nõ poteſt, ille perfectus eſſe probatur. [Baſilius in Ad monitione ad filium ſpiritualem folio 633. [Patientiam arripe, quia maxima virtus animæ, vt velociter ad ſublimitatem perfectionis poſſis aſcendere.] Cyrillus Alexandrinus in homilia, quæ refertur tom. 1. Conciliorum pag. 1205. poſtquàm mirificè laudibus extulit patientiam, tandem concludit. *Omne itaque bonum patientia nobis ſuppeditat.* Obſeruat Strabus ad illud Iob. 4. n. 6. *Patientia tua, & perfectio viarum tuarum*, virtutes has congruo ordine collocari: *de patientia*, inquit, *perfectio naſcitur.*

Hoc nimirùm eſt, perfectos eſſe, & 25
integros, & nulla virtute deſtitutos. Nam perfectum opponitur imperfecto; integrum, mutilo: vtrumque præſtat patientia; & perfectionem vitæ, & integritatem virtutum. Qua de re accuratè diſputat Sanctus Thomas 2. 2. q. 136. art. 2. ad 1. & Abulenſis in cap. 19. Matth. quæſt. 141. vbi in hanc ſententiam explicat vterque hæc Iacobi verba.

Nec videtur omnino reiicienda 26

Gagnei expoſitio, qui conſentaneè textui Græco, *echeto,* ideſt, *habeat*, de perfectione ipſius patientiæ interpretatur: aítque, ab Apoſtolo requiri altiſſimum huius virtutis gradum, ſcilicet gaudium, & alacritatem in perferendo: iuxta id ad Romanos 5. num.3. *Sed & gloriamur in tribulationibus.* Matth. 5. num. 12. *gaudete, & exultate,&c.* Sed iam tunc non tam eſt virtus patientiæ, quàm fructus Spiritus ſancti: de quo ad Galatas 5. num. 22. Nam ex S. Thoma 2.2. quæſt.136. art.1. ad 3. [Fructus in ſui ratione importat quamdam delectationem: & ideo patientia, quantum ad habitum, ponitur virtus; quantum autem ad delectationem, quam habet in actu, ponitur fructus.]

NVMERVS V.

Si quis autem veſtrûm indiget ſapientia, poſtulet à Deo.

27 OMnis quippe *ſapientia à Domino Deo eſt.* Eccleſiaſt. 1. num. 1. *Dominus dat ſapientiam, & ex ore eius prudentia, & ſcientia,* Prouerbiorum 2. num.6. vt conſtat in Salomone 3. Regum 3. num.9. & 2. Paralipomenon 1. nu.10. *da mihi ſapientiam, & intelligentiam.* & Sapientiæ 9. num.4. *da mihi ſedium tuarum aſſiſtricem ſapientiam.*

28 Colligitur ex iſto loco orationis neceſſitas contra Pelagianorum, & Lutheranorum abſurdiſſimam inſcitiam: quam vt vel vnico coarguamus exemplo: quid faciet homo egentiſſimus, qui nihil prorſus habeat, vnde vitam toleret, & imbecillo corpore nequeat labore manuũ victum comparare? Videlicet, ab iis, qui abundant, niſi perire velit, eum ſtipem corrogare, neceſſe eſt. Sapientiſſimè orabat Ioſaphat 2. Paralipomenon 20. n.12. *Cùm ignoremus, quid agere debeamus; hoc ſolum habeamus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus ad te.*

Attexitur verò mirificè hæc ſententia cum ſuperiore, licèt in ſpeciem diſcrepare videatur. Et quidem Græcè vtrobique repetitur idem verbum, ſcilicet, *in nullo deſtituti,* aut *diminuti*: & rurſus: *ſi quis autem veſtrûm deſtituitur,* vel *diminuitur ſapientia.* Non ergo temere, ſed conſultò tranſit à patientia ad orationẽ: dixerat, res aduerſas non æquo ſolum, ſed lubente etiam animo perferendas; abſolutam integritatem virtutum omnium per laborem tolerantiam comparandam: rem ſuadebat creditu difficilem, & à communi ſenſu prorſus abhorrentem. Egregiè itaque Beda. [Si quis veſtrûm non poteſt intelligere vtilitatem tentationum, quæ fidelibus probandi cauſa eueniunt, poſtulet à Deo, tribui ſibi ſenſũm, quo dignoſcere valeat, quanta pietate Pater caſtigat filios, quos æterna hæreditate dignos efficere curat.] 29

Qui dat omnibus affluenter.

GRæcè *aplos*, id eſt, *ſimpliciter*, candido ſcilicet animo, ſine remunerationis ſpe, ſine reſpectu perſonarum. Id, quod à fidelibus exigit Paulus ad Roman. 12. n.8. *Qui tribuit, in ſimplicitate.* Græcè, *ſine perſonarum acceptatione.* Excitat verò petendi fiduciam propoſita Dei liberalitate, qui abundantia pietatis, & merita ſupplicum excedit, & vota: *diues in omnes, qui inuocant illum,* ad Rom. 10. n.12. *Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos,* Matth. 5. n.45. qui peccatores ſibi ſupplices non abſterret: qui promiſcuè in omnes omnem bonorũ affluentiam effundit: *qui potens eſt, omnia facere ſuperabundanter, quàm petimus, aut intelligimus*, ad Epheſ. 3. n.20. Pulchra eſt Nazianzeni ſententia de Diuina liberalitate, 30 31

ralitate,

ralitate, oratione 40. in Sanctum Baptiſma, dum exponit illud Iſaiæ 55. num. 1. *Venite, emite abſque argento.* [O miram beneficentiæ celeritatem! ô facilem contrahendi rationem! Hoc bonum ſola voluntate venale tibi proponitur, cupiditatem ipſam Deus ingentis pretij loco habet: ſitit ſitiri; bibere cupientibus potum tribuit: cùm ab eo beneficium petitur, beneficio afficitur: promptus eſt, liberalis, ac munificus: iucundiùs dat, quàm alij recipiunt.] Hactenus Nazianzenus.

Et non improperat.

32 AD liberalitatem etiam ſpectat, obliuiſci collata in alios beneficia. Sordidi certè, & abiecti animi eſt, ea identidem exprobrare. Præclarè Seneca lib. 6. de Beneficiis cap. 25. [Non eſt iſta admonitio, non: conuicium eſt. Hoc eſt, in odium beneficia perducere.] Cicero in Lælio. [Odioſum ſanè genus hominum eſt, beneficia exprobrantium: quæ meminiſſe debet is, in quem collata ſunt; non commemorare, qui contulit.] Vide Eccleſiaſt. 20. num. 15.

Et nihilominùs ſolet ſæpe Deus ſua nobis commemorare beneficia: quo facto, vt obſeruat Prado Ezechiel. 16. num. 22. pag. 199. nomini ſuo parcit, & rigidi exactoris notam contemnit incurrere, vt noſtræ conſulat vtilitati, quorum magni refert, Dei beneficentiam perpetuò recordari.

Et dabitur ei.

33 VIdelicet, ſi expediens illi fuerit, & ſi adſint debitæ petendi conditiones: de quibus iam dicemus ſigillatim nu. 6. & cap. 4. nu. 3. & cap. 5. num. 16. Tantùm aduerto, & ſi nulla conditio deſideretur, extétque promiſſio diuina de orationibus exaudiendis, impetrationem tamen non eſſe debitam ex iuſtitia: nam ad meritum ſtrictè ſumptum requiritur, vt ſit promiſſio conferendi aliquid in compenſationem operis: oratio verò, licèt vt eſt actus meritorius, compenſetur; at, præcisè vt oratio eſt, non compenſatur, ſed auditur. Quia, vt acutè dixit ſanctus Thomas 2. 2. quæſt. 83. art. 16. ad 2. *Meritum innititur iuſtitia, ſed impetratio innititur gratia.*

NVMERVS VI.

Poſtulet autem in fide nihil hæſitans.

HÆc eſt prima, eáque ſacris monumentis teſtatiſſima orationis conditio, ſcilicet impetrandi fiducia. 1. Ioannis 5. num. 13. *Hæc eſt fiducia, quam habemus ad eum: quia quodcumque petierimus ſecundum voluntatem eius, audit nos.* Lege Caſſianum Collatione 9. cap. 32. & ſanctum Thomam 2. 2. quæſt. 83. art. 15. aſſerentes, orationem habere quidem meritum à charitate, & gratia, ſed impetrandi vim à fiducia. 34

Hanc fiduciã exigit Dauid Pſal. 36. num. 5. *Reuela Domino viam tuam* (Hebraicè, *deuolue ſuper Dominum:* quaſi pondus videlicet, quod nos vtique premit, ſed in illius humeris placidè recumbet) *& ſpera in eo, & ipſe faciet.* Imò ibidem num. 6. quod vertit Vulgatus, *ſubditus eſto Domino, & ora eum,* Hebraicè legitur, *expecta Dominum, & confide ei:* vſque adeò idem ſunt confidere, & orare. Oratio certè præcipuus eſt effectus confidentiæ, vt ibi aduertit Genebrardus. Sed illuſtriora habemus in Euangelio teſtimonia. Marci 11. num. 24. *Dico vobis, omnia quæcumque orantes petitis, credite, quia accipietis, & euenient vobis.* Qui paralyticum ad Chriſtum 35 36

deportabant, cùm præ turba ingredi non poſſent, in tectum aſcenderunt, eóque aperto, paralyticum ante Chriſtum demiſerunt. Subiungunt Euangeliſtæ, permotum fuiſſe Chriſtum tanta illorum fide, ad miraculũ edendum. Matthæi 9.num.2. Marci 2.n.5. Lucæ 5.n.20. Hinc verba illa, Chriſto frequentiſſima, quibus ſanatos dimittebat. Marci 5. num. 34. *Fides tua te ſaluam fecit.* Matthæi 9. numero 22. Lucæ 8. num.48. & cæco dixit, Lucæ 18.num.42. *Reſpice: fides tua te ſaluum fecit.*

37 Eamdem fidem exigebat Chriſtus ab iis, quos erat ſanatûrus. Matthæi 9. num.28. *Creditis, quia hoc poſſum facere vobis? Dicunt ei: vtique Domine: Tunc tetigit oculos eorum, dicens: ſecundum fidem veſtram fiat vobis.* Et Patri puellæ mortuæ Lucæ 8. num.50. *Noli timere: crede tantùm, & ſalua erit.*

38 Quantum itaque fuerit huius fiduciæ vas, tantum in oratione hauriemus ex perenni illo fonte diuinæ miſericordiæ. Eleganter enim Cyprianus lib. 2. Epiſtola 2. ad Donatum. [Profluens largiter ſpiritus nullis finibus premitur: manat iugiter, exuberat affluenter: noſtrum tantùm ſitiat pectus, & pateat. Quantum illuc fidei capacis afferimus, tantum inde gratiæ inundantis haurimus.]

39 Excitare verò debet hanc fiduciam pluſquàm paternus Dei erga nos amor. Quid non impetret ab indulgentiſſimo Patre filius? Expendit hoc Caietanus in ea verba Matthæi 6. n.9. *Pater noſter, qui es in cælis.* [Magna dignitas cuiuſlibet orantis, habere Patrem in cælo. Recurrere enim iuberis ad Deum, nõ vt ſeruus ad Dominum, ſed vt filius ad Patrem; filiali affectu, filiali reuerentia, filiali fiducia, imò

40 ſecuritate.] Et in eamdem ſententiam elegãtiſſimè Chryſologus Sermone 2. ponderat illa verba Prodigi, Lucæ 15. n.18. *Surgam, & ibo ad Patrem meum.* [Qua ſpe? qua fiducia? Illa, qua Pater eſt. Ego perdidi, quod erat filij; ille, quod patris eſt, non amiſit: apud patrem non intercedit extraneus: intus eſt in Patris pectore ipſe, qui interuenit, & exorat, affectus: vrgentur Patris viſcera, iterum filium genitura per veniam.] Hactenus Chryſologus.

Itaque hac paterna Dei beneuolentia, infinitáque liberalitate, & eximiis Chriſti promeritis, inniti debet hæc fiducia: qua ſuffulti, obuerſantes cogitationes, noſtráque nobis ſcelera obiicientes, atque adeò fuſas ad Deum preces deiicientes, & exanimantes, debemus animosè repellere. Quod ſignatè monet Apoſtolus, dum ait, *nihil hæſitans.* Græcè, *meden diacrinomenos.* Regia, *nihil diſceptans.* Caietanus, Gagneius, & Vatablus, *nihil diiudicans.* Variè enim hoc verbum ſolet reddere ipſe Vulgatus. Ad Rom.14. num.23. *diſcernere.* Matth.16.num.3. *diiudicare.* Actuum 11. numer.2. *diſceptare.* Iudæ num.9. *diſputare.* Actuum 10.num.20. *dubitare:* denique ad Rom.4.num.20. *hæſitare diffidentia.* Quo modo vertit Vulgatus idem verbum apud Euangeliſtas, in eandem ſententiam vſurpatum à Chriſto, Matth. 21. num.12. à Marci 11.num.23. *Et non hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcunque dixerit, fiat, fiet ei.* Germana itaque in hoc loco verbi ſignificatio eſt, variis rationum momentis, huc illuc leuiter impelli, & quaſi alternantibus vndis, variè, ac dubitanter fluctuare. Quod appoſitiſſimo exemplo ſtatim illuſtrat Iacobus. 41

Qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumfertur.

DVm in dubio eſt animus, (inquit Comicus) *paulo momento huc illuc impellitur.* 42

impellitur. Eſt verò fluctus ſignificantiſſimum ſymbolum leuitatis, & inconſtantiæ. Eccleſiaſt. 29. numer. 24. *Commouit illos, quaſi fluctus maris.* Iudæ num. 12. & 13. non ſolùm vocantur hæretici, *nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur*; ſed etiam *fluctus feri maris*. Hinc luculenta illa tranſlatio ad Epheſ. 4. num. 14. *Vt iam non ſimus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ*. Iſaiæ 29. num. 9 *Fluctuate, & vacillate: mouemini, & non ab ebrietate.* Quam metaphoram ſæpe vſurpant Latini, Græcíque Scriptores. Exempla cõgerit Pontanus 8. Æneid. verſu 19. columna 1699.

Magno curarum fluctuat æſtu
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partéſque rapit varias.

Et lib. 10. columna 2050.

Animo nunc huc, nunc fluctuat illuc.

NVMERVS VII.

Non ergo æſtimet homo ille, quòd accipiat aliquid à Domino.

43 VEriſſima eſt illa regula, quam
ad exactam Scripturæ intelligentiam commendat Maldonatus, Matth. 6. num. 12. Hoc differt inter negantes, & affirmantes promiſſiones: quòd negantes abſolutè; affirmantes verò, non niſi cum exceptione, niſi quid aliud impediat, intelliguntur. Vnus, & idem locus Marci 16. num. 16. illuſtre vtriuſque regulæ præbet exemplum. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit: qui verò non cre-*
44 *diderit, condemnabitur.* Sic in hoc loco
abſolutè pronuntiatur, hominem fluctuantem diffidentia, nihil impetraturum: irrogat enim grauiſſimam iniuriam diuinæ, ſiue omnipotentiæ, ſiue miſericordiæ, atque adeò clementiæ fontem meritò ſibi obſtruit. Vnde præclarè Auguſt. ſerm. 36. de Verbis Domini. *Si fides deficit, oratio perit.* Illa verò Apoſtoli affirmatio, quæ habetur num. 5. *& dabitur ei,* non abſolutè, ſed cum exceptione eſt intelligenda, vt ibidem obſeruaui.

NVMERVS VIII.

Vir duplex animo inconſtans eſt in omnibus vijs ſuis.

VOx Græca vnica eſt, *dipſycos*, 45
Ideſt, *bianimus*. Cùm autem *pſyche*, vt & vox Latina *animus*, modò mentem, & conſilium, modò ſignificet cupiditatem: plerique Interpretes bianimum, dubium, & inter diuerſas ſententias, voluntatéſque fluctuantem, exponunt. Accedit auctoritas Conſtitutionis Apoſtolicæ, apud Clementem Romanum lib. 7. cap. 12. [Ne ſis in precatione tua duplici animo, ambigenti, vtrùm ſit futurum, an non.] Senſus hic probabilis eſt, & contextui aptè cohærens.

Exiſtimo tamen, virum duplicem 46
animo eſſe hypocritam fictum, & fucatum: illum videlicet, quem appellat Scriptura *duplici corde*. 1. Paralipomenon 12. num. 33. *Venerunt in auxilium, non in corde duplici.* Pſalm. 11. num. 3. *Labia doloſa in corde, & corde locuti ſunt*, ideſt, duplici corde; altero blando, verbis ementito; peruerſo altero, in pectore latente. Contrarium omnino poſtulabat Regius vates, Pſalm. 85. num. 11. nam verba illa Vulgati, *lætetur cor meum, vt timeat nomen tuum,* vertit Hieronymus ex Hebræo: *vnicum fac cor meum.*

Hæc expoſitio aptiſſimè connectit 47
hunc verſum cum ſuperiore. Digitum enim intendit Apoſtolus ad fontem, vnde fluctus illi diffidentiæ, & inconſtantiæ redundare ſolent. Nihil æquè impedit precandi fiduciam, ac mala

mala conſcientia: deiicit videlicet animum inflicto ſurdo illo verbere, Prouerb. 28. num. 9. *Qui declinat aures ſuas, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.*

48 Contrà verò cordis munditia, atque ſimplicitas (idem enim ſunt, vt probat Maldonatus Matthæi 5. n. 8.) animum firmat, & fiduciam excitat. 1. Ioann. 3. num. 21. *Chariſſimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius cuſtodimus.* Egregia eſt Auguſtini ſententia, præfatione in Pſalmum 31. [Quomodò mala conſcientia tota in deſperatione eſt, ſic bona conſcientia tota in ſpe.] Imò ibidem obſeruat idem Auguſt. vſque eò fiduciam gigni ex bona conſcientia, vt Paulus, cùm ait 1. Timoth. 1. num. 5. *Finis præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta*, pro ſpe conſcientiam poſuerit. [Ille enim ſperat (inquit Auguſt.) qui bonam conſcien-
49 tiam gerit.] Facem præcipuè mihi præfert ad hanc explicationem Eccleſiaſticus cap. 1. num. 36. *Ne ſis incredibilis timori Domini.* Græcè, *me apitheſes*, ideſt, *non diffidas.* Perinde ac ſi dicat: cùm incideris in aliquod diſcrimen, ne deſpondeas animum: confide potiùs, te per timorem Domini protegendum. Addunt Græca, vt etiam aduerterunt Vatablus, & Ianſenius, *endees on, indigus exiſtens*, ideſt, ſi indiges ſapientia, ſerua timorem Domini, & confide, te illam impetraturum. Subiungit deinde: *& ne acceſſeris ad illum duplici corde.* Quod ſtatim copioſiùs explicat num. 37. *Ne fueris hypocrita in conſpectu hominum.* Et num. 40. *Quoniam acceſſiſti malignè ad Dominum, & cor tuum plenum eſt dolo, & fallacia.* Græcè, *quoniam non acceſſiſti in veritate:* quod ſanè eſt accedere duplici animo.

Idem Auctor cap. 2. num. 13. poſtquàm dixit: *protector eſt omnibus exquirentibus ſe in veritate*, continuò addit: *væ duplici corde.* Editio LXX. *væ cordibus timidis.* Illa nimirum corda timida ſunt, & diffidentia, quæ ſunt duplicia: quorum pars erit in ſtagno ardenti, Apocal. 21. num. 8. *Timidis autem, & incredulis, & execratis, &c.* Tantùm abeſt, vt exquirant Deum in veritate, eiúſque protectione muniantur. De his ſubdit rurſus Eccleſiaſticus cap. 2. num. 15. *Qui non credunt Deo, & ideo non protegentur ab eo.* 50

Quod autem hîc commemorat Iacobus de inconſtantia in omnibus viis ſuis, ibidem etiam coniungit Eccleſiaſticus cum duplici corde, nu. 14. *Væ peccatori terram ingredienti duabus vijs.* Atque hæc duplicitas opponitur ſimplicitati. Prouerb. 28. n. 6. *Melior eſt pauper ambulans in ſimplicitate ſua, quàm diues in prauis itineribus.* Et cap. 8. n. 13. *Viam prauam, & os bilingue deteſtor.* Et cap. 10. num. 9. *Qui ambulat ſimpliciter, ambulat confidenter:* (vide fiduciam ortam ex ſimplicitate) *qui autem deprauat vias ſuas, manifeſtus erit.* Et c. 28. n. 18. *Qui ambulat ſimpliciter, ſaluus erit: qui peruerſis graditur vijs, concidet ſemel. El ſe deſpeñarà de una vez: dara tal caida, que nunca ſe levante.* 51

Denique Iacobus ſe ipſum illuſtrat, dum ait cap. 4. num. 8. *Emundate manus, peccatores; & purificate corda, duplices animo.* Græcè eſt eadem etiam vox *dipſychi.* Atqui ibi vehementer inſectatur, non tam vacillantes, & huc illuc variis ſententiarum, aut cupiditatum fluctibus iactatos, quàm peccatores in ſordibus defixos; ſpecie quidem pietatem ementientes, corde verò flagitioſam vitam adamantes Atque hæc ſatis ſint pro noſtra explicatione: qui præthereà volet eruditum ſimplicitatis elogium, legat Pinedam Iob. 1. verſu 1. à num. 51. 52

NVME

NVMERVS IX.

Glorietur autem frater humilis in exaltatione ſua.

53 REgreditur eò, vnde paululum deflexerat : nouámque gaudij materiam proponit ; ſcilicet perſecutionem , abiectionémque ipſam, qua deprimuntur, veram eſſe, ſolidámque gloriam. Pro *exaltatione* Græcè legimus *hypſos* : quæ vox, non tam ſignificat actionem ipſam extollendi, quàm cacumen, faſtigium, celſitudinem, ſublimitatémque. Conſtat apertè ex iis locis, in quibus ſubeſt in Scriptura: & propriiſſimè effertur à Vulgato, *excelſum, ſublimitas, altitudo,* ſiue *altum.* Pſal. 7. num 8. Pſal. 11. nu. 9. Pſalmo 67. nu. 19. Pſalmo 72. num. 8. Eccleſiaſt. 43. num. 1. Lucæ 1. num. 78. cap. 24. num. 49. ad Epheſios. 3. nu. 18. & cap. 4. num. 8. & Apocalyp. 21. num.
54 16. Sed quoquo modo vertas, ad ſententiam parùm refert : quæ ſanè efficitur Apoſtolo valde digna. Neque enim modò exaltabuntur Iuſti, cùm exuti mortali corpore ad beatas illas ſedes euehentur: hoc ipsũ affligi nunc, ac diuexari pro Chriſto, hoc ipſum deiici, ac pedibus inſectantium conculcari, re vera eſt cumulatiſſimæ gloriæ ſeges: tum vel maximè exaltantur, cùm calcantium veſtigiis ſubſternuntur. Nàm, vt eleganter dixit Aug. lib. 1. de Sermone Domini in monte, cap. 6. [Calcari non poteſt, niſi inferior : ſed inferior non eſt, qui quanuis corpore multa in terra ſuſtineat, corde ta-
55 men fixus in cælo eſt.] Nec minùs luculentè Nazianzenus, oratione 1. cõtra Iulianum circa medium. [Quorum abiici, ac proteri, & quorum thronis inſidere : quorum nuditas, & quorum incorruptibilitatis indumentum : quorum voluptates compreſſæ, atque conſtrictæ, & quorum perpetua, atque inexplicabilis animorum oblectatio.]

Hoc ſentiens aiebat Apoſtolus ad Romanos 5. nu. 3. *Sed & gloriamur in tribulationibus.* 2. Corinth. 11. num. 30. *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor.* Ad Galatas 6. num. 14. *Mihi autem abſit gloriari, niſi in Cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti.*

Appellat autem fratrem humilem, 56
non eum, qui virtute humilitatis prædictus eſt; ſed qui vilis, & abiectæ conditionis. Græcè, *tapinos.* 2. Corinth. 10. num. 1. *In facie quidem humilis ſum inter vos.* Ad Rom. 12. num. 16. *Humilibus conſentientes.* Vertit Vatablus. *Humilis conditionis hominibus vos accommodantes.* Gagneius. *Conuerſationem habentes cum abiectis.* Verùm in eo loco obſeruatione digniſſimum eſt, Græcum verbum propriè ſignificare, *ſimul abripi. Synapagomeni.* Tam impensè enim debemus nos adiungere ex affectu humilitatis hominibus infimæ ſortis, vt illi nos, tanquam magnes ferrum, impetu quodam abripere, & ad ſe trahere videantur. Lege Toletum ibi notatione 25.

NVMERVS X.

Diues autem in humilitate ſua.

VOx originalis *tapinoſis*, Latináque, non virtutem humili- 57
tatis hîc, ſed vilitatem, abiectionémque ſignificat : vt conſtat ex Geneſis 29. num. 32. Deuteronomij 26. num. 7. Iudith. 6. num. 14. Pſalm. 9. n. 14. Pſalm. 23. n. 18. Pſal. 89. n. 3. Pſal. 135. n. 23. Eccleſ. 2. nu. 4. & 5. cap. 11. n. 13. cap. 20. n. 11. & 1. Machabęorum 3. num. 51. Act. 8. num. 33. ad Philipp. 3. num. 21. & ſæpe aliàs.

Prima ergo explicatio eſt OEcumenij, *glorietur* idem eſſe, ac pudefiat; Apoſtolúmque de induſtria hanc

veluti antiphraſim affectaſſe, ne nimis durus videretur.

58 Secunda, quæ parùm differt à ſuperiore, eſt Hieron. lib. 3. in Threnos, Bedæ, Gagneij, Salmeronis, ac ferè cõmunis Expoſitorum: ironicè dictum eſſe *glorietur* pro *erubeſcat*, tropo videlicet non infrequente in Scriptura, vt Eccleſiaſt. 11. num. 9. *Lætare ergo iuuenis in adoleſcentia tua*: & Threnor. 4. num. 21. *Gaude, & lætare filia Edom: ad te quoque perueniet calix.* Probarem hanc expoſitionem, ſi viderem, quorſum nunc Apoſtolus, nulla oblata occaſione, in diuites inuehatur. Durum etiam videtur, valdéque coactum, è verſu ſuperiore trahere ipſiſſimũ verbum in germana ſignificatione poſi-

59 tum, ad ironicam exprimendam. Magis itaque propendeo in explicationem Caietani: ex fidelibus diuexatis alteros eſſe tenues, obſcuros, & inglorios; diuites, & illuſtres alteros: illos quidem gloriari debere, cùm vexantur, quia tũc vel maximè extolluntur; hos verò, cùm fortunis euertuntur, cùm ignominiã notantur, cùm ab homunculis abiectiſſimis proterũtur, licet in ſpeciẽ quidem de gradu, quem tenebãt, contumelioſè deiiciãtur; debere nihilominùs etiã gloriari in hac ſua depreſſione, & humiliatione: nam & ea non ſolùm eſt occaſio augendæ patientiæ, promerendæq; coronæ, ſed re vera ſummus eſt honor, ſolidáque gloria: & bona illa, quæ eripiuntur, tanti eſſe non debent, quanti ab hominibus æſtimantur, cùm inſtar floſculi celerrimè marceſcant. Hoc eſt, quod ſtatim adiungit.

Quoniam ſicut flos fæni tranſibit.

60 HOc nimirùm ſæpe proponit ob oculos Scriptura, ad diuitias cõtemnendas. Pſalm. 38. num. 7 Pſal. 48. num. 17. Pſal. 51. num. 9. Eccleſiaſt. 5. num. 12. & 13. Hieremiæ 17. num. 11. Eccleſiaſt. 10. num. 10. Sapienter itaque Apoſtolus ait, 1. Timoth. 6. nu. 17. *Diuitibus huius ſæculi præcipe, non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto diuitiarum.* Vis, oculis ipſis cernere, quàm incertum, & fragile ſit hoc bonum? quàm momentaneè decidat hic floſculus? Diues ille, cuius vberes fructus ager tulerat, qui de amplificãdis horreis cogitàbat, qui habere ſe multa bona, repoſita in annos plurimos, effuſè gloriabatur, eadem ipſa nocte, qua iſta temerè voluebat animo, letho miſerabili raptus eſt, Luc. 12. num. 15. vſque ad 20.

NVMERVS XI.

Exortus eſt enim Sol cum ardore, & areſecit fænum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperijt.

REctè Plin. li. 21. c. 2. [Flores, 61
inquit, Natura in diem gignit magna hominum admonitione, quæ ſpectatiſſimè floreant, celerrimè marceſcere.] Philo lib. de Prouidẽtia. [Humana felicitas adeò breui extinguitur tempore, vt antequã floreſcat, defloruiſſe videatur.] Sed Poëtæ primas ferunt in contendenda cum deciduo floſculo momentanea huius vitæ felicitate. Exempla congerunt ex Græcis, Latiníſq; Poëtis Tiraquellus Lege 2. Connubiali à num. 19 Delrius in Senecæ Hippolytũ, parte 2. nu. 758. pag. 103. Pontanus, & Cerda ad Eglogam ſecundã Virgilij. Sed ſordent prophana 62
teſtimonia, vbi ſuppetunt diuina. Iob 14. num. 2. *Homo natus de muliere, &c. Quaſi flos egreditur, & conteritur.* Iſaiæ 40. num. 6. & 1. Petri 1. num. 24. *Omnis caro fænum, & omnis gloria eius tanquam flos fæni: exaruit fænum, & flos decidit*

decidit Eccleſiaſtici 14 num. 18. *Omnis caro, ſicut fœnum.* Pſalmo 102. num. 15. *Homo ſicut fœnum dies eius: tanquam flos agri, ſic efflorebit.* Vide etiam Pſal. 36. num. 2. Pſalm. 128. num. 6. & Iſaiæ 37. num. 27.

63 Et verò illud eſt altè in corde defigendum, quod obſeruat Auguſt. in Pſal. 53. accuratè enim expendit illud Pſal. 91. num. 8. *Cùm exorti fuerint peccatores, ſicut fœnum.* Vbi momentaneo fœni decidentis exortui opponit Propheta æternam durationem ſupplicij: ſubijcit enim, *vt intereant in ſaculum ſaculi.* [Non quomodò florent (inquit Auguſt.) ſic pereunt: florent enim ad tempus, pereunt in æternum: florent falſis bonis, pereunt veris tormentis: florent felicitate ſæculi, pereunt in virtute Dei.]

Ita & diues in itineribus ſuis marceſcet.

64 OEcumenius. [Itinera diuitis dicit decurſus in proſpero ſucceſſu.] Tunc ſcilicet repentè ſucciduntur, cùm lætiore prouentu florere videbantur. Lege Lorinum in ea verba Pſal. 36. nu. 35. *Vidi impium ſuperexaltatum, & eleuatum, ſicut cedros Libani, & tranſiui, & ecce non erat.* Nec diſplicet, vt fiat alluſio ad itinera difficillima, quæ conquirendæ pecuniæ cauſa, à pecunioſis hominibus ſuſcipiuntur. Horatius epiſt. 1.

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per ſaxa, per ignes.

NVMERVS XII.

Beatus vir, qui ſuffert tentationem.

65 QVi non cedit ingruenti calamitati, non ſuccumbit rebus aduerſis; neque ſuſtinet modò tribulationem, ſed fortiter etiam vincit. Lege, quæ adnotaui in ea verba numeri ſecundi. *Cùm in tentationes varias incideritis.* Altè retinebant Apoſtoli, quod hauſerāt propinante Chriſto, Matth. 5. num. 10. *Beati, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam.* 1. Petri 3. num. 14. *Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati.* Et cap. 4. nu. 14. *Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis.* Et noſter Iacobus, cap. 5. num. 11. *Ecce beatificamus eos, qui ſuſtinuerunt.* Quòd ſi Seneca dixit lib. de Prouidentia, cap. 4. *Miſerum te iudico, quòd nunquam fuiſti miſer: calamitas, virtutis occaſio eſt:* quomodò non iure beati, qui calamitatibus premuntur propter Chriſtum?

Quoniam cùm probatus fuerit.

EXpoſui ſuprà num. 3. quomodò tentatio operetur probationem.

Accipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligentibus ſe.

IN hanc coronam defixerunt oculos, qui ſtrenuè in hoc certamine dimicarunt. Matth. 5. num. 12. *Gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis.* 2. Timoth. 4. num. 8. *Bonum certamen certaui, &c. in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ.* 2. Corinth. 4. num. 11. *Semper nos, qui viuimus, in mortem tradimur propter Ieſum: ergo mors in nobis operatur.* Ideſt, mortificatio aſſidua, laborum inuicta tolerantia. Sed quid obſecro, operatur? num. 17. *Id enim, quod in præſenti eſt, momentaneum, & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* 66

Probatio itaque alit ſpem, ſpes verò excitat alacritatem. Ad Roman. 5. nu. 3. [Scientes, quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem 67

probationẽ,probatio verò ſpem, ſpes autem non confundit.] Et cap. 12. num. 12. *Spe gaudentes, in tribulatione patientes.* Enim verò tam iucundè præcerpit hæc ſpes fururam illam coronam gloriæ, tam tenaciter defigitur hæc anchora in illo fœliciſſimo portu, vt ingruentibus procellis, ſecura Iuſti mens non modò non obruatur fluctibus, verùm etiam cumulata gaudio, perinde atque in illa beatiſſima patria placidè acquieſcat. Quare Iuſtorum ſpes, non ſolùm eſt ſpes gloriæ, ad Romanos 5. num. 2. *Gloriamur in ſpe gloriæ:* ſed eſt etiam gloria ſpei, vt loquitur ipſe Paulus ad Hebræos 3. num. 6. *Si fiduciam, & gloriam ſpei, vſque ad finem firmam retineamus.*

68 Cur æterna beatitudo corona nominetur, eleganter proſequitur Aug. lib. vnico de Agone Chriſtiano, & Ambroſius in Pſalm. 38. qui ea verba numeri ſexti: *ecce menſurabiles poſuiſti dies meos*, legit ipſe, *palæſtras*, ideſt, *luctas, & agones.* Datur enim hæc corona decertantibus, parta victoria: iuxta id 2. Timot. 2. num. 4. *Qui certat in agone, non coronatur, niſi legitimè certauerit.* Quò alludit Cyprianus epiſtol. 9. [Congreſſi eſtis in acie, donec acies ſuccumberet victa: nec ceſſiſtis ſuppliciis, ſed vobis potiùs ſupplicia ceſſerunt. Finem dolorum, quem tormẽta non dabunt, coronæ dederunt.]

69 Noſter Viegas in c. 2. Apocalypſis, comment. 1. ſect. 5. accuratè expendit, hoc glorioſum diadema duodecim gẽmis eſſe diſtinctum: quas ille ſigillatim recenſet, earúmque varietatem deducit ex Pſal. 20. num. 4. *Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo:*

70 Cur verò dicatur beatitudo, *corona vitæ*, hîc, & Apocalypſis 2. num. 10. *Eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ*, eamdem exiſtimo eſſe cauſam, cur *fons vitæ* ſæpe in ſacra Scriptura appellatur fons iugis, atque perennis. Pſalm. 35. num. 10. Prouerb. 13. num. 14. cap. 14. num. 27. cap. 16 num. 22. Eccleſ. 21. num. 16. Vide Riberam Apocalyp. 7. verſ. 17. *vitæ fontes;* & Tolerum Ioann. 4. notat. 9. Itaque Iacobus hanc coronam perpetuò virentem, florentémque, opponit deciduis corollis, conſertis ex hedera, gramine, vel lauro, quas tanti æſtimabat antiquitas: quæ tamen breui marceſcebant. Sic Apoſtoli loqui ſolent. 1. Corinth. 9. num. 26. [Omnis, qui in agone contendit, ab 71
omnibus ſe abſtinet; & illi quidem, vt corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam.] 1. Petri 5. num. 4. *Percipietis immarceſcibilem gloriæ coronam*, Græcè, *ex amaranto:* qui flos purpureus cùm ſit, profuſum ſanguinem aptiſſimè coronat; & vnus inter flores nõ marceſcit, vnde etiam nomen traxit. Vide Plinium lib. 21. cap. 8. & Dioſcorid. lib. 4. cap. 52. Plura appoſita coaceruat idem Petrus epiſtol. 1. cap. 1. numerò 4. *In hæreditatem incorruptibilem* (Auguſtinus legit, immortalem) *& incontaminatam, & immarceſcibilem* (Græcè, amarantinam) *conſeruatam in cælis.* Sapienter itaque fecit fortiſſimus ille 72
miles, occaſione cuius librum de Corona militis ſcripſit Tertullianus. Caſtrenſem enim lauream, quam victor reportauerat, non in capite, vt cæteri, ſed in manu geſtauit in pompa, quòd Chriſtianũ ſe eſſe diceret; Chriſtianos autem in cælo coronandos, non vt illi, cogitantes apud ſe non rectè, Sapientiæ 2. num. 8. *Coronemus nos roſis.*

NVMERVS XIII.

Nemo cùm tentatur, dicat, quoniam à Deo tentatur.

De genere tentationis, quod hactenus cõmemorauit Apoſtolus, non eſt dubium, quin 73
Deus

Deus ſoleat tentare homines. Geneſis 22. num. 1. *Tentauit Deus Abraham.* Deuteronomij 13. num. 3. *Tentat vos Dominus Deus veſter, vt palàm fiat, vtrùm diligatis eum, an non.* Atque hoc impensè contendebat Dauid Pſal. 25. num. 2. *Proba me Domine, & tenta me.* Sapienter verò aduertit Auguſtin. ſerm. 72. de Tempore, qui eſt ſecundus de immolatione Iſaac. [Nouerit charitas veſtra, tentationem Dei non id agere, vt ipſe aliquid cognoſcat, quod anteà neſciebat; ſed vt illo tentante, quod eſt occultum, prodatur.] Sic Magiſter tentat ſibi exploratum diſcipuli ingenium, perplexas obiiciendo quæſtiones, vt argutè, & ſcitê reſpondendo, quantos in litteris proceſſus habeat, aſtantibus innoteſcat.

74 Egregiè Ambroſius lib. 1. de Abraham cap. 8. *Aliter Deus tentat; aliter diabolus: diabolus tentat, vt ſubruat; Deus tentat, vt coronet.* Auguſtin. lib. 2. de Conſenſu Euangeliſtarum cap. 30. *Illa tentatio ſeductionis eſt; hæc probationis.* Et lib. 16. de Ciuitate cap. 32. *Neque enim omnis eſt culpanda tentatio: quia & gratulanda eſt, qua fit probatio.* Conſtat hoc in illa tentatione Abraham, Iudith 8. num. 22. *Abraham tentatus eſt, & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus eſt.* Imò & ipſe Chriſtus expertus eſt hoc genus tentationis, vt non ignarus mali, miſeris ſuccurrere diſceret: ad Hebr. 4. num. 15. *Tentatum autem per omnia.*

75 Tranſit itaque ſine dubio Apoſtolus à tentatione probationis ad tentationem ſuggeſtionis, & ſeductionis, qua dæmon fideles oppugnat. Qui proptereà inſigniter appellatur *Tentator,* Matthæi 4. num. 3. & 1. Theſſalonic. 3. num. 5. *Ne fortè tentauerit vos is, qui tentat.* Græcè, *ho piraZon*: eadem ſcilicet eſt vox, quæ apud Matthæum. Atque hanc periculoſam tentationis diabolicæ pugnam, noſtræ infirmitatis memores, à Chriſto edocti detrectamus: petimúſque in oratione Dominica, non ſolùm vt victoriam reportemus; ſed etiam, ne in certamen deſcendamus, ne fortè ſuperemur. Matthæi 6. num. 13. *Et ne nos inducas in tentationem.* Et cap. 26. nu. 41. *Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem.* Solet verò aliquando iratus Deus, hominem noxiis tentationibus expugnandum derelinquere: quia ſcilicet ruinam eius, auxilio vberiore non impedit. Sic dicitur de Ezechia 2. Paralip. 32. num. 31. *Dereliquit eum Dominus, vt tentaretur.*

Quare Iacobi ſententia eſt. Nemo, 76
cùm tentationi ſuccumbit, cenſeat, aut dicat, ſe ad ſuccumbendum à Deo impelli: periculoſiſſimè enim erraret: vt mox ſubiungit num. 15. *Nolite errare.* Et Eccleſ. 15. nu. 12. *Non dicas, ille me implanauit.* Subtrahit quidem ab homine aliquando Deus, iuſtiſſimis de cauſis, vberius auxilium, quo re vera tentationi reſiſteret: ſed ſemper relinquit ſufficiens, quo reſiſtere poſſet, ſi velit: vnde per hominem ipſum ſtat, quominus reſiſtat: nunquam verò illum Deus ad cedendum tentationi, aut ſuccumbendum impellit.

Cur verò tranſeat Apoſtolus, quaſi 77
ſubitò, ab vno ad alterum tentationis genus, non diſputant hîc Expoſitores. Subit animum, Iacobum indicare voluiſſe, in hoc domeſtico, occultóque certamine, purpureas quoque, & immarceſcibiles parari coronas, quæ cum illis, quas profuſo ſanguine Martyres conſequuntur, ſi minùs plagarum cruciatu, certè ictuum crebra repetitione, & diuturnitate certaminis æquentur. Scitè enim Bernardus ſerm. 30. in Cantica. [Atque 78
hoc martyrij genus, cùm ſpiritu facta carnis mortificantur, horrore quidem mitius eſt, ſed diuturnitate moleſtius.] Proptereà idem Sanctus ait, Sermo. 5. de

de Quadrageſima. [Tu ſolummodo ne conſenſeris; & quoties reſtiteris, toties coronaberis.] Hieronymus verò epiſt. 27. in Epitaphio Paulæ. [Non ſolùm effuſio ſanguinis in martyrio reputatur; ſed deuotæ quoque mentis ſeruitus immaculata quotidianum martyrium eſt:illa corona de roſis, ac violis texitur; iſta de liliis.] Ambroſ.in Pſalm.118.Octonario 20. verſ.5.Tentatus es ſpiritu fornicationis;ſed veritus Chriſti Iudicium venturum,temerandam mentis,& corporis caſtitatem non putaſti: martyr es Chriſti.]Grego.item lib.3. Dial.c.26. [Cunctis carnalibus deſideriis reſiſtentes,per hoc,quòd ſe omnipotenti Deo in corde mactauerunt, etiam pacis tempore martyres fuerunt.]

79 Hinc illuſtratur Pauli locus ad Heb.11.nu.37. *Secti ſunt,tentati ſunt,in occiſione gladij mortui ſunt.* Eraſmus, addita ab aliquo putat verba illa, *tentati ſunt*;dilutiora enim ea eſſe quā illa, quibus interiiciuntur. Sed ea ſunt de ſacro Textu:& in grauiſſimis tētationibus, quibus Iuſtorū animi identidem à diabolo impetūntur,acerbitas doloris, quæ ineſt martyrio, diuturni temporis mora compenſatur.

Deus enim intentator malorum eſt: ipſe autem neminem tentat.

80 GRæcè,*apiraſtos*:quam vocem variè vertunt Vulgati deſertores. Quidam, *tentationi non obnoxius*; alij, *malorum inexpertus*. Caietanus, *malis intentabilis*, Tigurina Editio de more multa addit, affingítque de ſuo: *nam Deus vt à malis tentari non poteſt, ita neque ipſe quemquam tentat*. Conueniunt plerique Intepretes, inter quos recentiſſimi etiam, Paëz, & Serarius, vocem accipiendam eſſe ſignificatione paſſiua: quod,vt Græcæ voci demus poſſe conuenire, tamen nullatenùs quadrat Latinè,vt *intētator* idem ſit,ac *intentatus*,ſiue *intentabilis*:& vox huic gemina *apiratos*,non ſolùm ſignificat eum, cuius periculum factum non eſt; ſed actiua quoque ſignificatione eum, qui non fecit periculum, qui experientiam non cepit,vt obſeruat Auctor Theſauri Græcæ linguæ tom.3 col.156.

Itaque omnium optimè Iacobi 81
mētem aſſequutus eſt Vulgatus, eámque verbum è verbo,hoc eſt, fideliſſimè, vt ſolet, expreſſit: reddit enim cauſam, cur nemo conqueri poſſit, ſe à Deo tentari: *Deus enim intentator malorum eſt*, ideſt, ad mala: ſic enim ſæpe vſurpant ſacri Scriptores genitiuum illum *cacon*, non pro perſonis, ſed pro rebus malis. Sapient.15.num.6. *Malorum amatores*. Ad Rom. 1. num. 30. *Inuentores malorum*.1. Cor.10.num.6. *Vt non ſimus concupiſcentes malorum.*

Inculcat verò Iacobus continenter 82
eamdem ſententiam; diuerſis enuntiatam verbis, ipſo etiam ſenſu nonnihil diſcrepantem; perinde ac ſi dicat: longè abeſt à Diuina Natura, ad malum poſſe hominem impellere: atque adeò longiùs, re ipſa quemquam prauis ſuggeſtionibus ad peccandum inſtigare. Atque hac repetitione,quæ magnam emphaſim habet, & ſententiam memoria dignam, altiùs in animis defigit, & quaſi repetito ictu,iam tunc monſtroſam,& horribilem Hæreticorum blaſphemiam iugulat, qui ore plus quàm ſacrilego, Deo totius bonitatis fonti, execrabilem Iudæ proditionem impingunt: quos copioſiſſimè refellunt è noſtris Theologis Bellarm. tom. 4. Controuerſia 1.lib.2. cap.8. Molina in Concordia diſp.31.Vazquez 1.2.diſp.129. cap.1.

Nouiſſimè Vuitaquerus apud Sa- 83
croboſcum P. 2. cap. 8. ridet Vulgatam Editionem, tanquam barbaram,

ſolœciſ

ſolœciſmíſq; reſperſam. Obiicit hanc vocem *intentator*, Latinis auribus inauditam, vt & illa Matth.22. num. 30. *Neque nubent, neque nubentur*: & Lucæ 21.num.38. *Omnis populus manicabat ad eum.*

84 Sed in primis tenenda eſt præclara illa Gregorij ſententia in præfatione ad Leandrum, cap.5. [Indignum vehementer exiſtimo, vt verba cęleſtis oraculi reſtringam ſub regulis Donati.] Deinde obſeruandum eſt, vſque adeò Interpretem addictum fuiſſe ipſis ſacris Scriptoribus, tam ſolicitè, ac fideliter verbum verbo reddidiſſe, vt interdum præ religione, Latina Grammatica reclamante, caſus, & genera retinuerit linguæ originalis. Pſalm. 34. num. 10. *Eripiens inopem de manu fortiorum eius*, ideſt, eo. Sapient. 10. num. 12. *Omnium potentior eſt ſapientia*, ideſt, omnibus. Matth.20. num. 25. *Principes Gentium dominantur eorum*, pro *eis*: quia comparatiua, & verba dominandi, gignendi caſum exigunt apud Græcos. Apocalypſis 11. num. 4. *Duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes*, pro *ſtantia*. Et cap. 14.num.1. *Centum quadraginta quatuor millia habentes*, pro *habentia*: quia Græcè *lychnia*, & *chiliades*, fœminini generis ſunt. Sic quia *pneuma* eſt neutrius generis, Sapient.1.num.7. *Et hoc, quod continet omnia*, pro *& hic, qui*. Matth. 12. num. 12. *Quantò magis melior*. 2. Petri 3.num.1. *Secundam ſcribo epiſtolam, in quibus*, pro *in qua*: quia Græcè habentur, *en has*.

85 Sic in præſenti licèt vox *intentator* minùs Latina ſit, Græcam tamen *apirastos* adeò bene exprimit, vt vnica alia voce meliùs exprimi vix poſſit, vel potiùs planè non poſſit. Hac ſcilicet licentia peruenuſtè ſæpe vtitur Tertullianus, vetus, atque elegans Scriptor: apud quem paſſim illa, *inueſtis*, pro *ſine veſtibus*, & *nudus*; *illiberis*, pro *ſine liberis*; *innxora virginitas*, ideſt, innupta: *dies innubis*, pro claro; *ineloquax*, *inalienus*, *inbonus*, *inclarus*, *inuerus*, vbique negante particula *in*. Licuit etiam Gelio dicere lib.9.cap.4. *res incredulas*, pro incredibilibus: quid ni liceat Interpreti noſtro dicere, *intentator*? Apage delicatiſſimum aurium faſtidium.

NVMERVS XIV.

Vnuſquiſque verò tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus.

Græcè, *ineſcatus*. Voluptas enim eſt quaſi eſca, & illecebra turpitudinis, qua videlicet homo abſtrahatur à bono, & ad malum pelliciatur. 86

Ex hoc loco ſumpſit Gregorius homilia 16. in Euangelia, celebrem illam diſtinctioně, quam poſteriores Theologi frequentarunt. Quatuor enim hîc perſpicuè, & affirmatè diſtinguit Apoſtolus: concupiſcentiam, ideſt, potentiam ipſam appetendi, ad malum procliuem; tres deinde concupiſcentiæ motus, ſuggeſtionem, delectationem, atque conſenſum.

Et quidem ſuggeſtio eſt motus ille inuoluntarius, & (vt Theologi dicunt) primò primus, qui quaſi trahit, & illicit animam, propoſita illecebra voluptatis; ſed nullum, ne indeliberatum quidem voluntatis conſenſum extorquet. Atque hæc concupiſcentia tantùm abeſt à culpa, vt ſit potiùs agonis, victoriæ, atque triumphi ſeges, cùm homo ſtrenuè tentationi reſiſtit. Et quidě in Tridětino ſeſſione 5. Decreto de Peccato originali, Canone vltimo, anathemate damnatur, quicũque dixerit, non tolli per baptiſmum in renatis totum id, quod verè habet rationem pecccati; cùm tamen 87

concu

concupiſcentia maneat ad agonem. Appellatur autem peccatum ab Apoſtolo ad Rom.7. nu.17. *Quod habitat in me, peccatum:* quia à peccato eſt, & ad peccatum inclinat. De hac concupiſcentia ſic Aug. lib.1. de Ciuit. c.25. [Quòd ſi illa concupiſcentialis inobediẽtia, quæ adhuc in membris moribundis habitat, præter noſtræ voluntatis legem, quaſi lege ſua mouetur; quantò magis eſt abſque culpa in corpore non conſentientis, ſi abſque culpa eſt in corpore dormientis?]

NVMERVS XV.

Deinde concupiſcentia cùm conceperit, parit peccatum.

88 Hic eſt alter concupiſcentiæ motus, qui vocatur à Theologis *delectatio:* cùm videlicet ſuggeſtio illa ad aliquem imperfectum, & non omnino deliberatũ voluntatis conſenſum trahit, qui perueniat quidem ad culpam venialem, mortalem certè non attingat. Hunc locum verſans Auguſt. tom.7. lib.6. cõtra Iulianum, cap.5. ait. [Profectò in his verbis partus à pariente diſcernitur: pariens enim eſt concupiſcentia; partus, peccatum: ſed concupiſcentia non parit, niſi conceperit; non concipit, niſi illexerit, hoc eſt, ad malum perpetrandum obtinuerit voluntatis aſſenſum.]

Eſſe verò hunc motum culpabilem quidem, ſed imperfectè voluntarium, ex eo apertè conſtat, quia ab Apoſtolo peccatum appellatur: & verò non eſſe peccatum mortale, colligitur ex eo, quòd illud à peccato conſummato, & mortem generante diſtinguit. Similem metaphoram conceptus, & partus inuenies, Iob 15. num.35. Iſaiæ 33. num.11. cap.59. num.4. & Pſal.7. num.15.

Peccatum verò, cùm conſummatum fuerit, generat mortem.

89 Hic tertius eſt cõcupiſcentiæ motus, partus omnino perfectus, conſenſus plenè deliberatus, etiamſi opere non cõſummetur: ſtat enim inconcuſſa Catholica veritas, Chriſti ore pronuntiata, Matth.5. nu.28. *Qui viderit mulierem ad cõcupiſcendum eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo.*

90 Hic conſenſus animam extinguit. Eccleſ.21. num.2. *Quaſi à facie colubri fuge peccata: dentes leonis dentes illius, interficientes animas hominum.* Sapient. 1. num. 11. *Os, quod mentitur, occidit animam.* Daniel.13. num.22. *Anguſtiæ ſunt mihi vndique: ſi enim hoc egero, mors mihi eſt.*

91 Quomodò verò anima immortalis cùm ſit, peccato tamen mori poſſit, eleganter explicuit Auguſt. lib.13. de Ciuit. Dei, c.1. [Mors animæ fit, cùm eam deſerit Deus; ſicut corporis, cùm id deſerit anima. Ergo vtriuſque rei, id eſt, totius hominis mors eſt, cùm anima à Deo deſerta deſerit corpus: ita enim neque ex Deo viuit ipſa, neque corpus ex ipſa.] Cõſentaneè Cyrillus Alexãdrinus Oratione de Exitu animæ. [Mors propriè, non quæ animam dirimit à corpore, ſed quæ animam à Deo ſeparat. Deus vita eſt, à quo, qui diſiungitur, perit.]

92 Quin potiùs hæc animæ mors, abſolutè in arcano ſermone appellatur mors: nam mors illa corporis, quam tantopere horremus, vmbra duntaxat eſt, & imago huius veræ mortis; cum illa ne conferenda quidem. Greg. li.4. Moralium cap.17. [In Scriptura mors carnis dicitur vmbra mortis: quia, ſicut vera mors eſt, qua anima ſeparatur à Deo; ita vmbra mortis eſt, qua caro ſeparatur ab anima.] Denique peccatum generat formidabilem illam æternæ damnationis mortem, de

de qua Auguſt. lib.6.de Ciuitate,cap. vltimo. [Si anima in pœnis viuit æternis, mors illa potiùs æterna dicenda eſt, quam vita:nulla quippe maior, & peior eſt mors, quam vbi non moritur mors.]

NVMERVS XVI.

Nolite itaque errare, fratres mei. dilectiſſimi.

93 CAuete itaque, ne tam abſurda, & impia perſuaſio ſubeat veſtros animos, vt à Deo vos tentari exiſtimetis. Eccle.15. num.11. *Non dixeris, per Deum abeſt: quæ enim odit, ne feceris*: id eſt, ne cauſeris, per Deum ſtare, quominùs tibi ſapientiam impertiat: ſi enim non feceris, quæ ille odit, facilè ab eo ſapientiam impetrabis. *Non dicas, ille me implanauit,&c.*

NVMERVS XVII.

Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt.

94 ATque tantùm abeſt,vt Deus quempiam tentet, ad malúmque ſolicitet, vt ſupernaturalia omnia dona, cæleſtiáque chariſmata, quibus ad omnem virtutem, perfectionémque inſtituimur,& inflammamur, ab illo nobis cælitus donentur. Prudentiſſimè itaque reſpondit Baptiſta, Ioannis 3. num.27. *Non poteſt homo accipere quidquam, niſi fuerit ei datum de cælo.* Perinde ac ſi diceret: Chriſtus quidem ſua, ego tamen illius, id eſt, accepta de cælo auctoritate baptizo.

95 Capiunt ſcilicet hinc Sancti vtiliſſimum documentum, quod de Cypriano refert Auguſtin. lib.1. de Prædeſtinatione Sanctorum, cap.3.[Pius, atque humilis Doctor ille Cyprianus beatiſſimus dixit, in nullo eſſe gloriandum, quando noſtrum nihil ſit.] Capiebat optimè Auguſtinus ipſe tā ſalutare documentum,tom.9. cap. 15. Soliloquij [Si quid boni eſt,parui,vel magni,donum tuum eſt: & noſtrum, non niſi malum eſt. Vnde igitur gloriabitur omnis caro?Numquid de malo? Hæc non eſt gloria, ſed miſeria. Sed numquid gloriabitur de bono? numquid de alieno? Tuum Domine eſt bonum,tua eſt gloria:qui enim de bono tuo gloriam ſibi quærit, & non tibi quærit,ille fur eſt,& latro,& ſimilis eſt diabolo,qui voluit furari gloriā tuam.] Hauſerunt Sancti videlicet ex Apoſtolo, 1.Corint.4 n.7. *Quid habes, quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis.*

Deſcendens à Patre luminum.

ÆTernus Pater, qui eſt immenſa lux, *& tenebræ in eo non ſunt vllæ.* 96
1.Ioannis 1. num.5. æternum producit ſplendorem: Filius enim *candor eſt lucis æternæ*, Sapientiæ 7. num.26. lumen de lumine, *ſplendor gloriæ*, ad Hebræos 1. num.3. *lux mundi*, Ioannis 8. num.12. *lumen ad reuelationem Gentium*, Lucæ 2. num.32. *lux vera, quæ illuminat omnem hominem*, Ioannis 1. nu.9. Ex Patre, & Filio procedit Spiritus ille Diuinus, qui verè eſt *dator munerum, & lumen cordium.*

Hoc inacceſſibile Deitatis lumen 97
radios fulgoris quoquouerſus effundit.Creauit Angelos lucis,2.Corinth. 11. num.14. Præclarè enim Nazianzenus oratione 2.in Paſcha, non longè à principio.[Lumen vnum,& inacceſſum, ſucceſſioníque minimè obnoxium, Deus eſt, perpetuo fulgore rutilans, trino ſplendore micans. Secunda autem lumina, primíque luminis velut radij, copiæ illæ ipſum circunſtan

cunſtantes,atque adminiſtri ſpiritus.] Eadem repetit oratione in ſanctum Baptiſma, prope initium.

98 Hoc ipſum ineffabile lumen accendit in mortalium animis Rationis facem. Pſalmo 4. num.7. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine:* & longè ſplendidiorem; Fidei.2.Petri 1. nu.19. *Cui benefacitis attendentes, quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco.* Denique beatorum mentes gloriæ lumine colluſtrat. Pſalm.35. nu.10. *In lumine tuo videmus lumen.*

99 An non iure optimo Pater luminum vocetur, à quo tam multa lumina coruſcarunt? Iſta etiam lumina, quę cælis affixa,corporeis oculis affulgent, de lumine eius acceperunt lumen.Dixit enim Deus Geneſis 1.n.14. *Fiant luminaria in firmamento cæli,vt luceant, & illuminent terram.* Quare ſicut vocatur *pluuiæ Pater*,Iob.38.n.28. ſic etiam merito dicitur Pater horum luminum.

Apud quem non eſt tranſmutatio.

100 NE quis obiiceret: Deus quidem Pater eſt luminum; ſed mutari ita poteſt,vt aliquãdo luceat,aliquando tentationum tenebras offundat; Solem illum immutabilẽ ab iſto ſole volubili ſecernit.Dupliciter verò mutatur ſol, & minus nobis lucis impertit. Primò, cùm per receſſum hyemalem à Tropico Cancri in Tropicum Capricorni, nubibus, ac nebulis obſcuratur: & hæc eſt propriè tranſmutatio, quam negat hîc Iacobus cadere in Deitatis Solem: vox enim Græca *parallage*, apud Proclum,in ſphæra ſolis reciprocationem ſignificat.

Nec viciſſitudinis obumbratio.

101 SEcundò offunditur Sol conuerſione illa diurna, qua ex vno in alterum Hemiſphærium contorquetur: tunc ipſa terræ vmbra Soli officiens noctem efficit,& viciſſim hanc, viciſſim illam regionem obumbrat.Et hęc propriiſſimè eſt *viciſſitudinis obũbratio.* Græcè, *tropes,* id eſt,*conuerſionis.* At in Patrem luminum nulla vel tenuiſſima vmbra poteſt incurrere,nullæ eo accedunt nubes, nullo, vt orbem illuminet, indiget motu; ſtabilis, & quietus ſpargit radios ſuæ lucis. Explicat eleganter Auguſtin.hanc immutabilitatem Dei lib.1.Confeſſionum cap.4. [Miſericordiſſime, & iuſtiſſime; ſecretiſſime, & præſentiſſime, immutabilis,mutans omnia; nunquam nouus, nunquam vetus; ſemper agens, ſemper quietus: pœnitet te, & non doles; iraſceris,& traquillus es; opera mutas, nec mutas conſilium; reddis debita, nulli debens; donas debita, nihil perdens.]

NVMERVS XVIII.

Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis.

PRæterea Sol illuminat naturæ neceſſitate: at Pater luminum non neceſſitate coactus, 102
ſed amore, & benignitate impulſus. Græcè,*bulethis*,volens, ac lubens, gratuita beneuolentia. Tigurina, *deſtinata voluntate,* Apocalyp.4. num.11. *Tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant*, id eſt, omnia nihil erant, ſed quòd ſunt, quòd conſeruantur, liberalitatis tuæ eſt. Pſalm.109.nu.3. *Tecum principium in die virtutis tuæ.* Hebraicè, *nedabot*, *tecum liberalitates.* Idem enim, qui eſt principium rerum omnium, eſt liberaliſſimus, magnificentiſſimúſque.

Genuit autem nos verbo veritatis, 103
quod ſanè lumen eſt. Prouerb.6.n.23. *Mandatum lucerna eſt; & lex, lux.*

Pſalmo

Pſalmo 118. num.105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis.* Sed præcipuè vocatur lux doctrina Euangelica. 1. Petri 2. num. 19. *Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum.* Ad Coloſſenſes 1. num. 12. *Qui dignos nos fecit in partem ſortis Sanctorum in lumine.* Pater ergo luminum, verbo veritatis, id eſt, puriſſimo lumine, quos filios gignat, niſi filios lucis? 1. Theſſalonicenſ. 5. num. 5. *Omnes vos filij lucis eſtis.* Et filij adeò Patrem moribus exprimentes, vt ipſius etiam lucis cognomen mereantur. Ad Epheſios 5. nu. 8. *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.*

Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.

104 GRæci omnes legunt, *aparche: vt ſimus primitiæ quædam creaturarum eius.* Sic etiam vertit Hieronymus lib. 1. in Iouinianũ. Quia verò primitiæ ſunt primi fructus, præcipuóque honore commendati, ſenſus eſt, vt tanquam filij lucis, tanto Parente digni, principatum obtineamus inter omnes creaturas. OEcumenius, *vt ſimus primi, & honoratiſſimi.* Quod valde confirmat ſententiam Sancti Thomæ 1. 2. q. 113. art. 9. ad 3. aſſerentis, bonum gratiæ eſſe maius, quàm bonum naturæ totius vniuerſi: id, quod priùs aſſeruerat Auguſt. lib. 2. ad Bonifacium cap. 6. [Gratia Dei, non ſolùm omnia ſidera, & omnes cælos, verùm etiam omnes Angelos ſupergreditur.] Tam longè abeſt à tentandis hominibus, qui ſuis donis illos efficit perfectiſſimos.

105 Et quidem vox ipſa *aparche* interdum reddi ſolet à Vulgato *principium.* Ad Coloſſenſ. 1. num. 18. *Qui eſt principium, primogenitus ex mortuis.* Qui tamen eamdem vocem, & in eamdem ſententiam vſurpatam, 1. Corinth. 15. n. 20. ita tranſtulit: *primitiæ dormientium.* Et num. 23. *Vnuſquiſque in ſuo ordine, primitiæ Chriſtus.* Sed ad Romanos 16. nu. 5. vertit: *qui eſt primitiuus.* Quod Ambroſius refert ad dignitatem; Chryſoſtomus, Theodoretus, & Anſelmus ad Fidei primitias: quia ſcilicet primus Fidei nomen dedit: vt 1. Corinth. 16. num. 15. *Quoniam ſunt primitiæ Achaiæ.*

Vtcunque legamus, ſiue initium, ſiue primitias, ſenſus eodem recidit, 106
Prouerbiorum 1. num. 7. *Timor Domini principium ſapientiæ.* Cùm tamen in eo loco apud LXX. ſit, non *phobos*, ſeruilis metus; ſed *theoſebia*, id eſt, cultus reuerentialis Dei: ſenſus eſt. Timor filialis, primitiæ ſunt ſapientiæ, hoc eſt, præcipua ſapientiæ pars. Iob. 28. num. 28. *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia.* Et apertiùs Eccleſiaſt. 1. num. 20. *Plenitudo ſapientiæ eſt timere Deum.* Et num. 22. *Corona ſapientiæ, timor Domini.* Imò cap. 25. nu. 13. præfertur ipſi ſapientiæ. *Quam magnus eſt, qui inuenit ſapientiã, & ſcientiam! ſed non eſt ſuper timentem Dominum: timor Dei ſuper omnia ſe ſuperpoſuit.* Atque hæc eſt germana intelligentia illius ſententiæ, toties repetitæ, Eccleſiaſt. 1. num. 16. Pſalm. 110. num. 10. *Initium ſapientiæ, timor Domini*, hoc eſt, præcipuum quiddam, & in ſapientia præſtantiſſimum *la nata, la flor, lo mas apurado de la ſabiduria.*

Eadem phraſi dicitur Eccleſ. 11. 107
num. 2. *Breuis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius*, id eſt, obtinet primas partes in dulcedine, inter omnia dulcia dulciſſimus eſt. Lege Ianſenium in id Eccleſ. 29. num. 28. *Initium vitæ hominis, aqua, & panis:* & cap. 39. numer. 31. Congruenter etiam verba illa ex editione LXX. numer. 26. num. 2. *Accipe principium totius Sinagogæ Filiorum Iſraël*, explicat Auguſt. in Scholiis Sixti V.

Delige robur ætatis in populo, id eſt, milites fortiſſimos, & exercitatiſſimos. Vide etiam Pined. in ea verba Iob. 40. num. 14. *Principium viarum Dei.*

108 Concludo, hoc elogium, quo Iacobus exornat filios lucis, commune illis eſſe cum Filio Naturali. Apoc. 3. n. 14. *Qui eſt principium creaturæ Dei:* hîc verò: *vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.* Fateor, Græca nonnihil inter ſe differre: ſed diſcrepantia penè ex filo pendet: & certè vnus locus mirificè alterū illuſtrat. Probat Ribera in eum locum Apocal. nu. 41. creaturam Dei, ſeu nouam creaturam, in ſacro ſermone ſignificare hominem renouatū per gratiam, & ad Chriſti imaginem expreſſum: Chriſtus ergo eſt principium creaturæ Dei, hoc eſt, non ſolùm longè præſtantiſſimus, & donis gratiæ penè ad miraculum cumulatiſſimus, ſed fons etiam, & origo totius ſanctitatis. Eſt ille quidem Sol iuſtitiæ eximiè collucens, omniáque illuſtrans; Iuſti, velut ſtellæ; ſed ita perfuſæ huius Solis lumine, vt inter omnia lucida longè excellant; & ſplendore, participato illo quidem, ſed mirificè coruſcante, Solem ipſum quodammodò referant.

NVMERVS XIX.

Scitis fratres mei dilectiſſimi.

Commendatio eſt doctrinæ traditæ. Exigit ab auditoribus, vt eam bene percipiant: tacitè enim ſimul illud inſinuatur, vt altè in animis defigant. Sic Matth. 13. n. 51. *Intellexiſtis hæc omnia?* & Ioan. 13. num. 12. *Scitis, quid fecerim vobis?*

Sit autem omnis homo velox ad audiendum.

109 Senſim iam inuadit in arcem cauſæ, aggreditúrque adhortari ad bona opera, ad quæ obeūda primus quaſi gradus eſt, linguam cohibere, & diſciplinæ præcepta libenter audire. Quæ duæ res, vt vtiliſſimæ, ita omnium difficillimæ ſunt, ſi Gelio credimus lib. 1. cap. 9. Vnde Ambroſius lib. 1. Officiorum cap. 2. [Complures vidi, loquendo in peccatum incidiſſe; vix quemquam, tacendo: ideóque tacere noſſe, quàm loqui, difficilius eſt.]

Philo in lib. Quis rerum diuinarum hæres, ſtatim in principio, exponens illa verba Deuteron. 27. num. 9. *Attende, & audi Iſraël:* vbi LXX. *Tace, & audi.* [Sunt, inquit, qui audire debent, potiùs, quam loqui; ad quos dicitur, *tace, & audi:* præceptum equidem pulcherrimum: nam inſcitia res eſt mala, temerariáque, cuius primum remedium eſt auditoris ſilentium; ſecundum, attentio ad ea, quæ auditu digna ſunt.] Sic Philo.

Nil frequentius inculcatum in Sapientialibus. Prouerb. 1. num. 5. *Audiens ſapiens, ſapientior erit.* Eccleſ. 6. nu. 34. *Si inclinaueris aurem tuam, excipies doctrinam: & ſi dilexeris audire, ſapiens eris.* & cap. 32. n. 10. *Adoleſcens loquere in tua cauſa vix: ſi bis interrogatus fueris, habeat caput reſponſum tuum.* Græcè, *Kephaleozon*, id eſt, *recapitula: cifra, y reſuma en breue là reſpueſta.* Vertit Editio Vaticana LXX. cap. 35. *In ſummam collige ſermonem: in paucis multa.* Adiungit ſtatim Eccleſiaſticus. *In multis eſto, quaſi inſcius, & audi tacens ſimul, & quærens.* Propterea nimirum aiebat Zeno, vt refert Plutarchus in libro de Auditione, Naturam vnicuique noſtrum duas dediſſe aures, vnam linguam: quòd pauciora loqui debeamus, quàm audire. 110

Tardus autem ad loquendum.

111 Hoc videlicet monet celebris illa ſententia, quam refert Bernardus

dus in Speculo Monachorum. *Verba bis ad limam, ſemel ad linguam.* Eccleſiaſt.4. num.34. *Noli citatus eſſe in lingua tua.*Prouerb.13.num.3.*Qui cuſtodit os ſuum, cuſtodit animam ſuam: qui autem inconſideratus eſt ad loquendum, ſentiet mala.* Hebraicè, *contritio*, vel *fractio erit ei.* LXX. *Terrebit ſe ipſum. El andarà a ſombra de tejados,temiendo, no ſe vengue el que agraviò.* Sapienter enim Philoſophus quidam ait. *Sape vox temerè emiſſa per fauces, redit per iugulum.*Quò alluſum à Plinio lib.14. cap.21. *Mortifera loquuntur,redituraſq; per iugulum voces non continent.*Prouerbiorum 29. num. 20. *Vidiſti hominem velocem ad loquendum? ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio.* Tigurina.*Si videas hominem ſermone ſuo præcipitem; iam de ſtulto melius, quàm de illo ſperes.* LXX. *Cognoſce, quia ſpem habet magis inſipiens eo.*

112 Illa etiam, quæ tantopere placet pleriſque Concionatoribus, incitata, & nuſquam inſiſtens in loquendo volubilitas,non dicam, ſanctis Patribus, quorum grauis, ſedata, & ſolida fuit eloquentia,ſed ne ipſis quidem dicendi magiſtris vnquam probata fuit. Nolo ex profanis alium, quàm Senecam laudare teſtem, qui Epiſtola 40. carpit Serapionem, qui cùm conciones haberet ad Populum,prouoluebat verba, nuſquam interrupto impetu, non illud laborans, vt qui audiebant, meliores fierent, ſed vt ipſe promptus in dicendo, neque vſquam hæſitans, aut inſiſtens videretur. Ergo inter alia

113 Seneca. [Vis iſta dicendi rapida,atque abundans aptior eſt circulanti, quàm agenti rem magnam,ac ſeriam, documentique. Mouere vult turbam,& inconſultas aures impetu rapere. Quomodò autem regere poteſt oratio,quæ regi non poteſt? Quis medicus ægros in tranſitu curat? Remedia non proſunt, niſi immorentur. Habeat vires magnas oratio,moderatas tamen: perennis ſit vnda, non torrens.] Senecæ cõſonat Ambroſius lib.1. Officiorum cap. 3. legens enim cum textu Græco Eccleſiaſt.28.num.29.*Alliga ſermonem tuum*, ſubdit: *Ne luxuriet, ne laſciuiat: ſit reſtrictior,& ripis ſuis coërceatur.Citò lutum colligit amnis exundans.*

Prouerbiorum 17.num.27. *Pretioſi ſpiritus vir eruditus.* Pretioſus ſæpe in Scriptura idem eſt,ac rarus: omne ſcilicet rarum, pretioſum eſt. 1. Regum 3.num.1.*Sermo Domini erat pretioſus in diebus illis*, ideſt, nulla, aut certè rara Deus tunc oracula edebat.Pſalm.115. numer. 5. *Pretioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum eius*, ideſt,difficillimè, ac perrarò euenit,vt ſeruos ſuos Deus hoſtium immanitate necari permittat. Vt Pſalm.71. num.14. *Honorabile nomen eorum coram illo.* Vbi Hieronymus vertit ex Hebræo: *pretioſus ſanguis illorum coram oculis eius*, ideſt, non facilè illorum ſanguinem profundi patietur. 114

Spiritus item in arcanis litteris,idem eſt,ac ſermo:quia videlicet ſermo ſpiritu iſto formatur,quem crebrò reſpirando ducimus. Sic 1.Cor.14. nu.14. *Spiritus meus orat: mens autem mea ſine fructu eſt.* Et num.15. *Orabo ſpiritu* (ideſt,lingua, vel ſermone,) *orabo & mente.* Intelligentia ergo huius loci eſt. Vir eruditus parciſſimus eſt in verbis. Contrà verò dicitur de ſtulto, Prouerbiorum 25.num.28. *Sicut vrbs patens, & abſque murorum ambitu, ita vir, qui non poteſt in loquendo cohibere ſpiritum ſuum.* 115

Mora itaque,& tarditate penſanda ſunt, excutienda, atque ad Rationis obruſſam examinanda verba. Claue ſcilicet Rationis duntaxat aperiendum eſt os. Sapienter enim Chryſoſtomus in Pſalmum 50.*Os noſtrum perpetuò cuſtodiamus,Rationem ei, tanquam clauem, adhibentes.* Grauiter etiam 116

Chilon apud Laërtium lib. 1. cap. 4. dicebat, *non committendum, vt lingua præcurreret animum.* Euripides verò apud Stobæum ſermone 34. *Aut dic aliquid ſilentio melius, aut ſile.* Pythagoras ibidem: *Oportet ſilere, aut afferre meliora ſilentio.*

117 Tritum eſt illud Xenocratis apud Valerium Maximum lib. 7. cap. 2. §. 6. *Dixiſſe me aliquando pœnituit; tacuiſſe, nunquam.* Laudat Plutarchus hãc ſententiam in lib. de educandis Liberis: cauſámq; prudentiſſimè reddit. *Quod ſilentio retentũ eſt, efferetur perfacilè: quod autem edideris, nullo modo reuocari poteſt.* Iuxta illud Horatij in Arte Poëtica:

Neſcit vox miſſa reuerti.

Et lib. 1. Epiſt. 18. ad Lollium.

Et ſemel emiſſum volat irreuocabile verbum.

Vbi erudite probat Lambinus, verba ſæpe ab Homero alata, ſiue pennigera
118 vocari. Eſt inſignis locus Prouerb. 15. num. 7. nam illa verba Vulgati: *labia ſapientium diſſeminabunt ſcientiã,* L X X. legunt: *labia ſapientum alligata ſunt intellectu.* In quem locum eleganter Ambroſius in Pſal. 38. [Quando ergo vides, ſapientem tacere, dic: ligauit iſte intellectu labia ſua, prudenter tacet; ſeruat theſaurum cordis ſui, & argentum eloquij ſui, vt examinatum, & purgatum, quando oportet, proferat.]

Et tardus ad iram.

119 EAmdem cauſam cohibendæ iracundiæ affert Seneca lib. 2. de Ira cap. 23. *Poteſt pœna dilata exigi, non poteſt exacta reuocari.* Nec minùs idoneam Ambroſius lib. 1. Offic. cap. 6. *Qui citò mouetur iniuria, facit ſe dignum videri contumelia, dum vult ea indignus probari.* Stultitiæ videlicet notam incurrit. Eccleſiaſt. 7. num. 10. *Ne ſis velox ad iraſcendum: quia ira in ſinu ſtulti requieſcit.*

Itaque ſic intelligo Apoſtolum: *& tardus ad iram,* ſcilicet effundendam, 120
puniendúmque dolorem inuſtum, & vlciſcendum eum, qui læſiſſe viſus eſt. Nam iræ ardorem ocyùs, tardiúſve concipere, ſæpe non eſt in noſtra manu. Athenodorus id conſilij dedit Auguſto (auctore Plutarcho) vt iratus nihil diceret, faceretve, quin priùs Græcum alphabetum integrum recitando percurreret. Extat in hanc rem prudentiſſima Theodoſij lex cap. *Cùm apud Theſſalonicam* 11. q. 3. & Lege, *Si vindicari*, Codice de pœnis. Ea lege cauebatur, vt dies abirent triginta priùs, quàm ſententia capitalis executioni mandaretur. Auctor item eſt 121
Plutarchus problemate 28. virgas, ſecuréſque circumligatas loris, ſolitas Romanis Prætoribus præferri, vt tantiſper dum diſſoluerentur ſecures, tarditate illa, moráque interiecta, excandeſcens ira deferueſceret. Propterea Valerius Maximus lib. 4. cap. 1. & Cicero Tuſculana 4. miris laudibus extollunt celebre illud Archytę dictum, cùm meritò excanduiſſet in ſeruum: *Sumpſiſſem à te ſupplicium, niſi tibi iratus eſſem.* Id, quod Ambroſius meritò celebrat in Imperatore Theodoſio, Oratione de obitu illius. *Tunc propior erat venia, cùm fuiſſet commotio maior iracundiæ: prærogatiua ignoſcendi erat, indignatum fuiſſe: & optabatur in eo, quod in alijs timebatur, vt iraſceretur.*

Hanc effundendæ iracundiæ tarditatem ſæpe commendat ſacra Scriptu- 122
ra. Prouerb. 12. num. 16. *Fatuus ſtatim indicat iracundiam ſuam; qui autem diſſimulat iniuriam, callidus eſt.* L X X. *Impatiens eadem die enuntiat iram ſuam.* Videlicet neſcit dare locum iræ ad Romanos 12. num. 19. Prouerb. 13. num. 17. *Impatiens operabitur ſtultitiam.* L X X. *impatiens agit cum temeritate.* Ira nimirùm *furor breuis eſt: quare qui non*

moderabitur ira, infectum volet eſſe, dolor quod ſuaſerit. Horatius lib.1.Epiſt.2.

123 Prouerb.29.num.11.*Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus; ſapiens differt,& reſeruat in poſterum.* Quem locum illuſtrant L X X. *Totam iram ſuam profert inſipiens:ſapiens autem diſpenſat per partes.*Explicat Caſſianus Collat.16.c.27. quid ſit, per partes iram diſpenſare. *Sapiens autem paulatim eam maturitate conſilij, ac moderationis, extenuat, & expellit.* Nec minus congruè Seneca lib. 2. de Ira cap. 28. [Maximum remedium eſt iræ,mora:deſinet,ſi expectat: nec vniuerſam illam tentaueris tollere:graues habet impetus primos. Tota vincetur, dum partibus carpitur.] Hæreant verò in animo ad hoc præſtandum luculenti illi verſus Ouidij 3.Triſtium Eleg.3.

Quò quiſque eſt maior, magis eſt placabilis iræ:
Et faciles motus mens generoſa capit.

NVMERVS XX.

Ira enim viri iuſtitiam Dei non operatur.

124 CAietanus ſic exponit. Quoniam ira appetitus eſt vindictæ, quæ actus eſt iuſtitiæ punitiuæ: ne quiſquam putaret,licere ſibi,eam exequi,clarè dicit, quòd ira viri, ad differentiam iræ diuinæ,nôn operatur,hoc eſt,non exequitur iuſtitiam Dei:Deus enim non ordinauit iram hominis ad exequendam diuinam iuſtitiam, ſed ad hoc ordinauit Iudices. Subtilis ſanè interpretatio.

Mihi ſimpliciſſimus quiſque ſenſus maximè probatur: eum paucis complexus eſt Vatablus.*Vir iratus non paret Dei mandatis.* Cohibendã itaque præcipit Jacobus iracundiam, quia magnum irritamentum eſt ad diuinam legem violandam. Moueor primò, quia ſic diſertè explicat Gregorius lib. 5. Moralium cap.30. [Per iram iuſtitia relinquitur, ſicut ſcriptum eſt: ira viri iuſtitiam Dei non operatur: quia dum perturbata mens iudicium ſuæ rationis exaſperat, omne, quod furor ſuggerit, rectum putat.]

Moueor ſecundò, quia iuſtitia in arcano ſermone omne virtutis officium comprehendit. Matthæi 3.n.15. *Sic enim decet nos implere omnem iuſtitiam.* & cap. 6. num.33. *Quærite ergo primùm regnum Dei, & iuſtitiam eius.* Et operari iuſtitiam,frequentiſſimum eſt in Scriptura. Pſalm. 14. num. 2. Actuum 10. num.35. ad Hebræos 11. num.33.Eccleſ.14.num.17.& cap.20. num.30. Quibus in locis idem eſt, ac diuinam legem ſartam, tectam, & integram conſeruare. Vide Riberam ad Hebr.11. num.91. 125

Alicui fortaſſe placebit, vt placuit Serario, explicatio Bedæ: ira præceps in puniendo, non ſe conformat ad imitationem Dei,*qui cum tranquillitate iudicat*, Sapient.12. numer.18. Mihi certè hæc expoſitio minùs, quàm ſuperior, placet.

NVMERVS XXI.

Propter quod abijcientes omnem immunditiam,& abundantiam malitiæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum,quod poteſt ſaluare animas veſtras.

TOta huius loci difficultas cõſiſtit in vnico illo inſito verbo. Prima explicatio eſt Græcorum, quos ſequitur Iſidorus Clarius: intelligúntque per *inſitum verbum*,Græcè *logon*,rationem nobis inſitam,lumen naturale omnibus ingenitum, quo bona à malis, meliora à deterioribus internoſcimus: iuxta illud ad 126

ad Roman. 2. num. 14. *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt: eiuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex.* Ideſt, habent inſculptum in corde ſuo dictamen rationis naturale, indicans mala, & bona; illa deteſtanda, hæc amplectenda. Hæc expoſitio, mea quidem ſententia, eſt minimè probabilis: ſubdit enim Apoſtolus, *quod poteſt ſaluare animas veſtras.* Certum autem eſt, non naturale rationis lumen, ſed gratuitum Fidei donum efficacem nobis largiri cognitionem ad ſalutem conſequendam: *ſine Fide enim impoſſibile eſt placere Deo*, ad Hebr. 11. num. 5.

127 Secunda explicatio, in quam ſanctus Thomas, Salmeron, Paez, & Sà magis inclinant, inſitum verbum eſſe Chriſtum: quia humanitas quaſi inſita eſt in Diuinum ſuppoſitum ſupra omnem naturam; indéque trahit abundantiſſimos cæleſtium chariſmatum fructus, quos Angelis, & hominibus impertit. Quemadmodùm ſterilis ramus in feracem arborem inſitus, ſuccum natiuum ex ea trahit, fructúſque ſuauiſſimos edit. Præclarè enim Bernardus Sermone 3. in vigilia Natiuitatis. [Nihil Deo ſublimius, nihil vilius limo: & tamen tanta dignatione Deus deſcendit in limum, tantáque dignitate limus aſcendit ad Deum, vt quidquid in eo Deus fecit, limus feciſſe credatur; quidquid limus pertulit, Deus in illo pertuliſſe dicatur.]

128 Sunt, qui hoc velint enucleatiùs enodare, & Chriſtum cruci ſuffixum propriè dicunt *inſitum verbum.* Arbor enim Crucis erat ſylueſtre lignum, & ſterile: quia ſcriptum eſt: *maledictus omnis, qui pendet in ligno,* ad Galatas 3. num. 13. Chriſtus autem generoſum fuit virgultum, Iſaiæ 53. num. 2. *Germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ ſublimis,* Iſaiæ 4. num. 2. *Adducam ſeruum meum orientem:* Hebraicè, *ſurculum*, Zachariæ 3. num. 8. *Germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ*, Hierem. 33. num. 15. Hoc igitur virgultum inſitum fuit in Crucem *con las puas de los clauos:* vberrimóſque fructus attulit mundo. Pia expoſitio, & quæ concionatoribus vſui eſſe poſſit.

Tertia, quam exiſtimo veriſſimam, 129
& contextui aptè cohærentem, eſt ferè communis Bedæ, Strabi, Gagneij, Claudij, Catharini, Caietani: qui nihil aliud intelligunt per verbum inſitum, niſi illud ipſum, de quo paulò ante num. 18. *Genuit nos verbo veritatis:* de quo item ſtatim num. 22. *eſtote autem factores verbi.* & num. 23. *Si quis auditor eſt verbi.* Hoc itaque verbum, doctrina eſt Euangelica, *quæ virtus Dei eſt in ſalutem omni credenti,* ad Rom. 1. n. 16. *ſemen eſt*, Lucæ 18. num. 12. de quo 1. Petri 1. num. 25. *Renati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili, per verbum Dei viui.* Hoc ſemen in noſtris animis 130
inſerit cœleſtis ille agricola, Ioan. 15. num. 1. Itaque congruè vertit hîc Serarius, *verbum implantatum:* videlicet per prædicationem. Sed quamuis illud ſpargant Concionatores Euangelij: clamat tamen Apoſtolus 1. Corinth. 3. num. 7. *Neque qui plantat, eſt aliquid, neque qui rigat; ſed qui incrementum dat, Deus.*

Appellatur verò propriiſſimè *verbum inſitum*, vt diſtinguatur à congenito, nempe à lumine Rationis, nobis à natura ingenerato: eſt enim lumen Fidei aduentitium omnino, & ſupernaturale; quo illuſtrata intelligentia attingit reconditas illas veritates, quæ omnem aciem præteruolant ingenij, & fructus edit æternitate dignos.

Quamquam ſi vim expendamus 131
Latinæ, & multò magis Græcæ vocis, non eſt, cur redigamur in has anguſtias, & inſitionem iſtam ad viuum reſecemus. Quare Vatabli Commentarius, qui in verſione noua *inſitũ ſermonem*

nem legit, explicat, *verum,& natiuum:* verbum ſcilicet veritatis non fictum, non fucatum Eádémque vocem Græcam Latinus Interpres, Sapien. 12. num.10. vertit *naturalis:* eo nimirum ſenſu, quia illorum malitia, conſuetudine firmata, ſe ſe in alteram quaſi naturam induerat.

132 Sed ad cæleſtes verbi ſatus recipiendos, repurgandum eſt priùs ſolum, noxiæ herbę radicitus euellendæ; abiicienda prorſus eſt omnis immunditia, abundantiáque malitiæ; pręparandum deinde ſolum manſuetudine. Nihil æquè diſponit animũ ad Euãgelicam doctrinam. Scriptum enim eſt Iſaiæ 61. nu.1. *Ad annunciandum manſuetis miſit me.* Quę verba Chriſtus explicuit de ſe ipſo, Lucæ 4. nu.18. Sic Pſalmo 24. num.9. *Docebit mites vias ſuas.* Eccleſ.5.n.13. *Eſto manſuetus ad audiendum verbum, vt intelligas.*

NVMERVS XXII.

Eſtote autem factores verbi,& non auditores tantùm, fallentes vos metipſos.

133 QVis non videat, Iacobum agere de eodem verbo, ad quod ſuſcipiendum fuerat adhortatus? Sed nunc oſtendit, qua ratione illud ipſum verbum ſalutem afferat. Neque enim poteſt ſaluare animas noſtras fide creditum duntaxat, quod Hæretici iactabant; ſed nimirùm vita ipſa, & moribus expreſſum: quod, niſi planè cæcus, qui in media ipſa luce offendat, & incurrat, non videre poteſt nemo. Luc.6. num. 46. *Quid autem vocatis me, Domine, Domine; & non facitis, quæ dico?* & num.49. *Qui audit, & non facit, ſimilis eſt homini ædificanti domum ſuam ſuper terram ſine fundamento*, &c. Ad Roman.2. num.13. *Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur.*

NVMERVS XXIII.

Quid ſi quis auditor eſt verbi, & non factor: hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo (id eſt, faciem ſuam natiuam.)

NVMERVS XXIV.

Conſiderauit enim ſe, & abijt: & ſtatim oblitus eſt, qualis fuerit.

REm illuſtrat eleganti comparatione, adeóque perſpicua, vt explanatione non egeat. 134
Tantum aduerto id, quod nemo non aduertit: non comparaſſe Apoſtolum auditorem verbi fæminæ ſe in ſpeculo intuenti, quod magis erat ad conſuetudinem; ſed viro: quia fæmina diu,carioſéque immoratur in contemplanda facie, abluendis maculis, ementitóque colore illinendo: vir autem ſi quando caſu in ſpeculum incurrit, vſque adeo curſim, ſtrictim, & celeriter ſe ipſum aſpicit,vix vt per ſpeciem illam reflexam, quæ minus etiam efficax eſt; vt obſeruant Philoſophi, imaginem ſui in animo imprimat, nedum de pingenda facie, quod virum maximè dedecet, ſit ſolicitus.

NVMERVS XXV.

Qui autem perſpexerit in legem perfectam libertatis.

GRæcè, *parakypſas:* qui prono corpore, vultu demiſſo, oculis præ intuendi ſtudio defixis, penitus introſpexerit: eſt enim verbum ſignificantiſſimum, vt Salmeron, Serarius, & Ga- 135

 gneius

gneius adnotarunt. Vulgatus ſic illud vertit, Lucæ 24. num.12. *Procumbens vidit linteamina.* Et Ioannis 10. num.5. *Cùm ſe inclinaſſet, vidit, &c.* Et nu.11. *Inclinauit ſe, & proſpexit.* vbi vnicum verbum Græcum duobus Latinis illuſtrauit Interpres.

136 Colligitur ex hoc loco, veriſſimam eſſe Gregorij ſententiam, qui homilia 17. in Euangelia, dum explicat labrum illud æneum, factum de ſpeculis mulierum, Exod.38. num.8. in quo ſe abluebant Sacerdotes ingreſſuri tabernaculũ teſtimonij, Exodi 30. num.20. ſic ait: [Specula mulierum ſunt præcepta Dei, in quibus ſe ſe ſanctæ animæ ſemper aſpiciunt; &, ſi quæ in eis ſunt fœditatis maculæ, deprehendunt; cogitationum vitia corrigunt, & quaſi ex reddita imagine ſuos vultus componunt.] Cõſentaneè Sanctus Leo, ſerm.11. de

137 Quadrageſima. [Artifex miſericordia Dei ſplendidiſſimum in mandatis ſuis condidit ſpeculum, in quo homo faciem ſuæ mentis inſpiceret; & quàm conformis imagini Dei, aut quàm diſſimilis eſſet, agnoſceret.] Et Bernard. ſermone 1. de ſeptem Panibus: [Euangelium ſpeculum veritatis nemini blanditur, nullum ſeducit: talem in eo ſe quiſque reperiet, qualis fuerit.]

Vocatur autem lex Euangelica, lex libertatis, & amoris; lex verò Moſaica, lex timoris, & ſeruitutis. Ad Roman.8. num.15. *Nõn enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore: ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum.* Ad Galat.4. nu.31. *Non ſumus ancillæ filij* (quæ ſcilicet eſt in ſeruiturem generans, nu.24.) *ſed liberæ: qua libertate Chriſtus nos liberauit.*

138 Hæc libertas eſt in primis à peccato. Ad Romanos 6. nu.20. *Cùm enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ: nunc verò liberati à peccato, ſerui autem facti Deo.* Ioannis 8. num.34. cùm dixiſſet Chriſtus: *omnis, qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati*; addit num.36. *Si ergo vos Filius liberauit, verè liberi eritis.*

Deinde eſt hæc libertas ab intolerandis oneribus illius legis ceremonialis. Vide Actuum 15. num.10. ad Galatas 2. num.3. & cap.4. num.9. ad Hebræos 7. n.18. & 19.

Poſtremò, à timore ſeruili: vt iam 139
lex moralis nobis non dominetur, tanquam ſeruis, imminens flagello, & terrorem ſemper incutiens; ſed imperet, vt liberis, liberaliter obtemperare volentibus: non adimendo quidem legi vim obligandi, ſed addendo filiis charitatem, gratiam, voluntatémque parendi. Auguſtinus egregiè, vt cætera, hoc explicauit Tractatu 91. in Ioannem. [Noli libertate abuti ad liberè peccandum, ſed vtere ad non peccandum: erit enim voluntas tua libera, ſi fuerit pia: eris liber, ſi fueris ſeruus; liber peccati, ſeruus iuſtitiæ.]

Hoc nimirùm eſt, quod ait Apo- 140
ſtolus ad Roman.6. nu.14. *Non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia.* Idem Auguſtinus lib. de Continentia cap.3. [Non ſumus ſub lege, bonum quidem iubente, non tamen dante: ſed ſumus ſub gratia, quæ id, quod lex iubet, faciens nos amare, poteſt liberis imperare.] 1. Timoth.1. num.9. *Lex iuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis, & non ſubditis.* Nam, & de ætate illa aurea cecinit Ouidius lib.1. Metamorphoſ.

——quæ vindice nullo,
Sponte ſua, ſine lege fidem, rectúmque colebat.

Ad Galatas 5. num.18. *Quòd ſi ſpiritu* 141
ducimini, non eſtis ſub lege. Auguſtinus lib. de Natura & Gratia cap.57. [Sub lege vtique, quæ timorem incutit, non tribuit Charitatem.] 2. Corinth.3. n.17. *Vbi Spiritus Domini,*

ibi

ibi libertas. Quam veritatem, miror vel ipſos Philoſophos aſſecutos. Probat Cicero in Paradoxis,[Niſi ſapientem,liberum eſſe neminem. Quid eſt enim libertas? poteſtas viuendi, vt velis. Quis igitur viuit, vt vult, niſi qui recta ſequitur,qui gaudet officio?] Seneca lib. de Vita beata cap.15. *In regno nati ſumus: Deo parere, libertas eſt.* Hoc ſenſu fidenter dixit Auguſt. tom.9.tractatu 7. in Epiſtolam Ioannis: [Dilige, & fac, quòd vis: ſiue taceas,dilectione taceas: ſiue clames, dilectione clames. Radix ſit intus dilectionis: non poteſt de iſta radice, niſi bonum exiſtere.]

142 Atque hæc eſt perfectior, & excellentior illa via Charitatis,quam commonſtrat Apoſtolus 1. Corinth. 12. num.31. Lex enim vetus elementa duntaxat ceremonialia, quaſi prima tradebat rudimenta, ad Galat.4.nu.3. *Nihil enim ad perfectum adduxit lex,* ad Hebr.7.num.19. At lex Euangelica eſt lex Charitatis: omnis autem perfectio continetur Charitate, quæ eſt *vinculum perfectionis*, ad Coloſſenſ.3. nu.14. atque adeò lex Charitatis, lex perfectiſſima eſt. Verùm de prærogatiuis legis gratiæ egit accuratiſſimè Barradas tom.1. à cap.2. lib. primi, vſque ad cap.16. Vide etiam Toletum in cap.7. epiſtolæ ad Roman. annotat.1. & Belarminum tom.4. lib.4. de Iuſtificatione cap.5. & 6.

Et permanſerit in ea, non auditor obliuioſus factus, ſed factor operis: hic beatus in facto ſuo erit.

143 QVi non curſim, ſed per otium, ſuos mores efformauerit ad hoc ſpeculum,non vt ille,qui ſtatim abiit, & oblitus eſt,qualis fuerit; hic planè erit térque,quatérque beatus.Apoc.1. n.3. *Beatus,qui legit,& audit verba prophetiæ huius, & ſeruat ea.* Luc.11.n.28. *Beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud.* Ioan.13. num.17. *Si hæc ſcitis, beati eritis, ſi feceritis ea.*

NVMERVS XXVI.

Si quis autem putat, ſe religioſum eſſe, non refrænans linguam ſuam, ſed ſeducens cor ſuum, huius vana eſt religio.

NOn probo ſententiam Salmeronis, & Catharini, qui reſtringunt hæc verba ad certum fidelium genus, qui perfectionis ſtudio incenſi, arctiorem conſiliorum viam ſectabantur. Nec video, quorſum talis adhortatio intempeſtiuè inſereretur, quæ valde abhorreret à propoſito: eſt enim præ oculis habendus huius epiſtolæ ſcopus, quò ſemper collineat Apoſtolus ſcilicet inanem eſſe Fidem, ſi à bonis operibus deſeratur. 144

Neque quidpiam eſt, quod in has anguſtias nos compellat. Non vox Latina *Religio*, quæ latiſſimè patet, grauitérque explicatur à Lactantio lib.4. de Diuina Sapientia, cap.28. [Hac conditione gignimur, vt generanti nos Deo iuſta, & debita obſequia præbeamus, hunc ſolum nouerimus, hunc ſequamur. Hoc vinculo pietatis obſtricti Deo; & religati ſumus: vnde ipſa religio nomen accepit; non, vt Cicero interpretatus eſt, à relegendo.] 145

Minùs cogit nos vox Græca *threſkia*, quæ propriè eſt *cultus*: ad Coloſſenſes 2.num.18.*Religione Angelorum*, id eſt,cultu Angelis exhibito,ſiue cultura, vt vertit Vulgatus eamdem vocem Sapien. 14 num.27. *Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali cauſa eſt:* & num.18. *Prouexit autem ad horum culturam artificis eximia diligentia.* 146

Verbum item *trheſkeuo*, idem eſt, ac *colo.* Sapient. 11. num. 16. *Colebant mutos ſerpentes.* Vnde hunc Iacobi locum vertit Editio Syriaca. *Si quis exiſtimat, ſe ſeruire Deo.*

Ergo qui priùs monuerat Fideles, nu. 19. vt tardi eſſent ad loquendum, modò aſſeuerat, illum vanè colere Deum, déque ſua fide, & religione inaniter gloriari, qui & habenas laxiſſimas daret cordi cogitandi, quidquid colliberet; & linguæ, quidquid in buccam veniret, effutiendi: etiam ſi ſermo, aut cogitatio Diuinam maieſtatem violaret.

147 Intendit prætereà digitum ad fontem, vnde fluit petulantia linguæ, nempe ad cor ſeductum. *Qui enim aberrare ſinit cor ſuum,* vt vertit hîc Tigurina, huius linguæ nunquam rationis frænum iniicietur: *ex abundantia enim cordis os loquitur,* Matth. 12. n. 34. Quare, ſi verba non expendantur, aberrante corde, ruent cæco impetu ſine fræno. Sapienter enim ſcribit Gelius lib. 1. cap. 15. Garrulorum orationem in ore naſci, non in pectore. Contrà Homerus Vliſſem, virum ſapienti facundia præditum, vocem mittere ait, non ex ore, ſed ex pectore. Quæ Gelij ſententia valde illuſtrat illud Eccleſiaſt. 21. num. 28. *Labia imprudentium ſtulta narrabunt: verba autem prudentium ſtatera ponderabuntur. In ore fatuorum cor illorum, & in corde ſapien-*
148 *tium os illorum.* Prudentes nimirùm de corde ſuo proferent eloquia, Iob. 7. num. 10. *Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum,* Luc. 6. num. 45. Stulti contra impræmeditata effundunt verba, Pſalm. 51. n. 2. *Tota die iniuſtitiam cogitauit lingua tua.* Rectè Origenes apud Agellium ibi. [Cor fatuorum in ſuperficie ſitum eſt, nō in profundo: ad labia exilit.] *Vſurpa la lengua ſu officio al coraçon: ella pieſa las palabras, porque el penſarlas, y el dezyrlas, todo es vno.* num. 4. *Dilexiſti omnia verba præcipitationis.* At, qui præcipitanter loquitur, inconſultò, ac temerè loquitur. Verba illa Eccleſiaſt 5. num. 1 *Ne temerè quid loquaris,* optimè LXX. reddiderunt, *ne feſtines in ore tuo.*

Vtitur verò Apoſtolus refrænandi 149
verbo, quia, vt ait Auguſtinus ſermone 28. de Verbis Apoſtoli. [Lingua facilitatem habeat motus, in vdo poſita eſt, facilè labitur in lubrico. Quantò illa citiùs, & facilius mouetur, tantò tu aduerſus illam fixus eſto.] Adducendæ itaque habenæ equuleo indomito, & impotenti. Vide cap. 3. numer. 3. *Si autem equis fræna in ora mittimus.*

NVMERVS XXVII.

Religio munda, & immaculata apud Deum, & Patrem, hæc eſt: viſitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum.

POtiùs opponendum videba- 150
tur, germanam religionem eſſe, omni cuſtodia ſeruare cor, Prouerb. 4. num. 23. linguam à malo coërcere, Pſalm. 33. num. 14. & 1. Petri 3. num. 10. vt conſtaret antitheſis inter vtrũque verſum. Sed non id agit Apoſtolus, vt ſigillatim vnum, aut alterum opus bonum, ſed vt generatim vniuerſa commendet. Nunc verò duo ſummatim comprehendit, quibus ſolidus Dei cultus continetur: charitatem ſcilicet in proximos, & vitæ innocentiam. Et quidem opera charitatis non ſolum hoſtiæ nominantur, ad Hebr. 13. nu. 16. ſed etiam ipſi ſacrificio, quod eſt vel præcipuum religionis opus, expreſsè anteponuntur, Matth. 9. numer. 13. & Oſeæ 6. num. 6. *Miſericordiam volo, & non ſacrificium.*

Complectitur autem Iacobus vni- 151

uerſa miſericordiæ opera memorato vno, cóque ſubinde in tota Scriptura commendato: nam & ipſe Deus gaudet vocari Pſalm.67.num.6. *Pater orphanorum, & iudex viduarum.* Et inter glorioſa facinora, quæ extolluntur Pſalm.145. non dedignatus eſt, illud quoque celebrari, num.9. *pupillum, & viduam ſuſcipiet.*

Præcipit Scriptura beneficentiam ſignatè erga pupillos, & viduas, tanquam magis humana ope deſtitutos; illatáſque proinde illis iniurias, acerbiſſimè criminatur. Indicabo tantùm loca, ne longior ſim. Exod.22.num.22. Deuteronom. 16. numer.14. cap. 24. num.17. & num.19. cap.26. num.12. cap.27. num.19. Iob 24. numer.3. & cap 31. num.16. Eccleſiaſt.4.num.10. Iſaiæ 1.num.23. Hieremiæ 5.num.28. & cap.22.num.3. Zachariæ 7.num.10. Malachiæ 3. numero 5. Matth. 23. numer.14. 1.Timoth.5. numer.13. & num.16.

Et immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſæculo.

152 GRæcè *apo tu coſmu*, à mundo: ſic enim reddere ſolet Vulgatus eamdem vocem, non ſolùm cùm de mundi mole, ſed etiam cùm de mundanis, ſiue hominibus, ſiue rebus ſermo eſt. Ioann.1. num.10. cap. 12. num.31. cap.15. numer.19. & 1.Corinth.1. num.20 & cap.11. num.32. & 1.Ioann.5. num.19. Imò & in hac epiſtola cap.4. num.4. *Amicitia huius mundi*; Græcè, *he philia tu coſmu.* Sed in eodem numero eamdem vocem ſæculum vertit, *amicus eſſe ſæculi huius.* Græcè, *tu coſmu:* vt & 2.Corinth.7. num.10. *Sæculi autem triſtitia mortem operatur.* Sed frequentiùs ſubeſt Græca vox *aon.* Ad Romanos 12. numer.2. & 1.Corinth.2. num.6. ad Galatas 1. numer. 4. & 1. Timoth. 6. numer. 17. Vtraque coniungitur ad Epheſios 2. numero 2. *In quibus aliquando ambulaſtis ſecundum ſæculum mundi huius.*

Hæc itaque eſt altera iuſtitiæ pars, 153
qua germana religio continetur: ſe purum, & integrum ab omni labe mundi conſeruare. Eſt enim mundus, quaſi cœnoſa colluuies, tetrum fœtorem exhalans, & amatores ſuos fœdiſſimis maculis aſpergens. Citat in Commentario huius loci non inelegans diſtichon ſanctus Thomas.

Mundus non mundus, quia mundos polluit: ergo
Qui manet in mundo, quomodo mundus erit?

Rectè itaque monet Apoſtolorum 154
Princeps 2. Petri 2. num. 20. *Refugientes coinquinationes mundi.* Et cap.1. num.4. *Fugientes eius, quæ in mundo eſt, concupiſcentiæ corruptionem.* 1.Ioannis 2. numero 15. *Nolite diligere mundum.* Et numer.16. *Omne, quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt.* Ad Romanos 12. num. 2. *Nolite conformari huic ſæculo.*

Refellitur ex hoc loco perabſurdus Hæreticorum error, qui negant, in hac vita quemquam verè Iuſtum eſſe poſſe. Quem errorem refutaui ad illa verba ad Coloſſ.1. num.22. *Exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo:* & refutarunt copioſiſſimè Maldonatus Matth. 9. num.13. & Luc.1.num.73. Bellarmin. tom.4.lib.2.de Iuſtificatione, cap.7. & lib.1.de Amiſſione gratiæ, cap.6. Pererius tom.2. in Geneſim lib.9.num.23. Ribera Apocalypſis 14. num.17.

CAPVT II.

NVMERVS I.

Fratres mei, nolite in perſonarum acceptione habere fidem Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ.

1 PErgit Apoſtolus ſuadere, ne ſyncerum Fidei candorem indignis moribus,quaſi maculis, infuſcent. Eſt enim acceptio perſonarum ſeuerè prohibita in Scriptura. Leuit.19.num.15. Deuter.1.num.17. & 1.Regum 16. num.7. Prouerb.18. num.5. cap.24. numer.23. & cap. 28. num.21. Malachiæ 2. num.9. & perículoſa grauiſſimè peccandi occaſio, ſi aliquid vni tribuat, quod ex debito iuſtitiæ erat alteri tribuendum. De quo Theologi cum ſancto Thoma 2.2.quæſt.63.

2 Obſecrat itaque Fideles,blandè eos compellans nomine fratrum, ne Fidem Chriſti glorioſi cum perſonarum acceptione coniungant. Sic explico genitiuum illum, *gloriæ*. Græcè, *tes doxes*. Eſt enim vulgaris Hebraiſmus, quo gignendi caſus appoſiti vicem gerit. Atque, vt ex hoc ipſo nomine petamus exempla: ad Coloſſenſes 1. num.11. *Secundum potentiam claritatis eius*.Græcè,*cata to cratos tes doxes*,ideſt, ſecundum potentiam eius claram, & illuſtrem. Ad Hebræos 9.num.5. *Cherubim gloriæ*,ideſt,glorioſi:vt ex Chryſoſtomo,& Theophilacto exponit ibi Ribera,num.30. Actuum 7.numer.2. *Deus gloriæ*,ideſt,glorioſiſſimus.2.Corinth.4.nu.6. *Ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei*. Gagneius. [Vt claram, & glorioſam Dei cognitionem aliis impertiremus.] Sed huic loco quàm ſimillimum exemplum eſt, ad Epheſios 1.num.17. *Vt Deus, Domini noſtri Ieſu Chriſti Pater gloriæ det vobis ſpiritum ſapientiæ.* Vbi etiam genitiuus ille *gloriæ*, adiungendus eſt Deo. Exponítque Vatablus: *Deus gloria, & laude digniſſimus.*

NVMERVS II.

Etenim ſi introierit in conuentum veſtrum vir aureum annulum habens in veſte candida.

TOta ſententia perſpicua erit, 3
ſi verba quædam dilucidè explicentur.Initio naſcentis Eccleſiæ conuentus celebrabantur ad fundendas preces, accipiendam Euchariſtiam,verbúmque ſalutis audiendum. Extat Apoſtolica Conſtitutio in Clementis Diataxi lib. 2. cap. 59. [Conuenite in Eccleſiam ſingulis diebus mane, & veſpere, ad canendos Pſalmos,&c.] Ignatius epiſtola 6. ad Magneſianos. [Omnes ad orandum in idem loci conuenite: ſit vna communis precatio.] Et epiſtola 11.ad Polycarpum. [Crebriùs celebrentur conuentus, Synodíque: nominatim omnes inquire.]

Hanc conſuetudinem acceperunt 4
Fideles ab ipſis Apoſtolis Actuum 2. num. 42. [Erant autem perſeuerantes in doctrina Apoſtolorum,& communicatione fractionis panis, & orationibus.] Et nu.46. *Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo.* Cap.20. num.7. *Cùm conueniſſemus ad frangendum panem.* 1. Corinth.11. num. 20. *Conuenientibus ergo vobis in vnum.* Et cap.14. num.23. *Si ergo conueniat vniuerſa Eccleſia in vnum.*

Maior eſt diſceptatio de annulo au- 5
reo.Nam Baronius Cardinalis tom.1. anno Chriſti 34.erraſſe exiſtimat omnes, qui putarunt, deſcribi nobiliſſimum virum,qui annulum aureum geſtaret in digito: explicátque de fibula

aurea,

aurea, quæ veſtem fluentem ſtringebat. Affert illud Ioſephi lib.13. Antiquitatum, cap.8. *Miſit ei virtutis ergo fibulam auream: quod geſtamen ſolis cognatis Regis concedebatur.*

Fibulam verò vocari annulum, probat ex cap.28.Exodi num.28. *Stringatur rationale annulis ſuis.* Hanc ipſam explicationem priùs inuenerat Salmeron; ſed timidè, & dubitanter eam propoſuit in Commentario huius epiſtolæ, non tam affirmatè, vt Baronius. Baronium tamen ſequitur nouiſſimè Paez.

6 Ego, qui non, niſi grauiſſimo rationum momẽto impulſus, velim à communi intelligentia diſcedere, fateor, me nihil inuenire, quod me cogat ad aſſentiendum huic explicationi. Nam in primis fuiſſe annulum aureum nobilitatis inſigne, notum eſt ex omni antiquitate: certè annulus aureus apud Romanos, equeſtrem ordinem à plebe diſtinguebat. Lege Plinium lib.33. cap.1. Tiraquellum in Alexandrum lib.2. cap.29. Sigonium lib.2. de Iure ciuium Romanorum, cap.3.

7 In Scriptura crebra de annulo mentio, præſertim ſignatorio. 3.Regũ 21. num.8. Eſther 3. numer.10. & cap.8. num.2. Hieremiæ 22.n.24. Danielis 6. num.17. cap.14. num.10. & 1.Machabæorum 6. numer.15. Sed eſt inſignis locus Lucæ 15. num. 22. *Citò proferte ſtolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius.* Nimirùm tanquam ornamentum debitum cultui nitidiori, inſignéque nobilitatis; latiùs multò patens, quàm aurea illa fibula, quæ ad ſolos cognatos Regis pertinebat. Sed *in manum*, inquit, inſerendum, videlicet in digitum, ne quis etiam fibulam exponeret.

8 Neque fauet locus Exodi. Nam in eo cap.28. ſæpius mentio fit de annulis; ſed illi erant verè annuli, ideſt, qui in alios inſerti, vt inſeri ſolent annuli catenarum, rationale ſuſtinerent: vt probat Ribera lib.3. de Templo, c.11. non erant fibulæ, quæ veſtem laxiorem adſtringerent.

Minùs verò fauet vox Græca *dactylios*, quæ à digito originem traxit: (*dactylos* enim digitus eſt) neque hæc vox, aut apud Ioſephum, aut in libris Machabæorum vnquam vſurpatur pro fibula. Multò verò minùs ea ſignificatio cadere poteſt in compoſitum nomen, quod hîc ſubeſt, *chryſodactylios:* quod non, niſi tribus vocibus Latinè exprimas, *aureum geſtans annulum.*

Habet quidem fibula duo Græca 9
nomina, quorum alterum *porpe* extat apud Ioſephum, & in lib. Machabæorum: vbi ter de hoc ornamento Regio ſermo fit. 1.Machab.10. num.89. *Et miſit ei fibulam auream, ſicut conſuetudo eſt dari cognatis Regum.* Et cap.11. num. 58. *Dedit ei poteſtatem bibendi in auro, & eſſe in purpura, & habere fibulam auream.* Et cap.14. num.44. *Veſtiri purpura, & vti fibula aurea.* Quæ loca miror, pro ſua ſententia non citaſſe Baronium. Aſt fibula veſtem ſtringens, de qua Virgilius lib.4.

Aurea purpureã ſubnectit fibula veſtem:
Vbi Græcè *dactylios* nominetur, reperies nuſquam.

Expeditior ratio erit explicandi ve- 10
ſtem candidam. Græcè dicitur *lampra:* propriè illuſtris, & ſplendida. Sic reddit Vulgatus eamdem vocem, Apocalypſis 22. num.1. *Splendidum, tanquam chryſtallum.* Et num.16. *Stella ſplendida.* Et cap.19. num.8. *Byſſino ſplendenti.*

Atque hinc rectè colligit Ianſenius, cap.141. Concordiæ, veſtem illam albam, qua per opprobrium indutus eſt Chriſtus ab Herode, Lucæ 23. nu.11. quæ Græcè dicitur *eſthes lampra:* (ſunt enim ibi eædem Græcæ voces, quæ hîc apud Iacobum) pretioſum fuiſſe indumentum, eximióque nitore collucens,

colluceus; illuſum tamen eo fuiſſe Chriſtum: perinde ac ſi homo deſpicatiſſimus, per contemptum regiis inſignibus ornaretur: vt paulò pòſt fecerunt milites, Matth. 27. num. 28.

11 Subeſt quoque eadem vox Act. 10. num. 30. *Ecce vir* (Angelus ſcilicet, vt conſtat num. 3.) *ſtetit ante me in veſte candida.* Græcè, *lampra*, ideſt, nitida, & ſplendente: vt explicat ibi eruditè, & congruenter noſtræ expoſitioni Lorinus. Rectè itaque hîc num. 3. Vulgatus expoſuit eaſdem voces, ſcilicet, *eſtheta lampran, veſtem præclaram.*

Introierit autem & pauper in ſordido habitu.

NVMERVS III.

Et intendatis in eum, qui indutus eſt veſte præclara, & dixeritis ei: tu ſede hîc bene: pauperi autem dicatis: tu ſta illic, aut ſede ſub ſcabello pedum meorum.

12 Totus hic locus dilucidus eſt: nihílque occurrit adnotandum. Solùm aduerto, verbum illud *intendatis*, quod hîc videtur redundare, ſignificantiſſimum eſſe, & rem exprimere ab ipſa natura ductam, & quotidiana experientia comprobatam. Fit enim, neſcio quo modo, vt homo cultu elegantiore nitidus, & auro, gemmíſque collucens, ad ſe oculos rapiat, defixóſque teneat. Vix eſt in noſtra manu, aſpectum identidem eò non reflectere, *& oculo irretorto*, vt ille ait, auro fulgentem virum conſpicari.

13 Græcum verbum *epiblepſete*, propriè eſt, cum affectu quodam benignè, gratantérque reſpicere. Qualem affectum in Orpheo notauit Poëta Latinus 4. Georgicorum.

Reſtitit, Euridicémque ſuam iam luce ſub ipſa
Immemor, heu victuſq; animi reſpexit.

Et in Catilina eloquentiæ Parens, oratione 2. *Retorquet ſæpe oculos ad hanc vrbem: quam è ſuis faucibus ereptam eſſe luget.* Sed longè ſublimiùs Deo attribuitur in Scriptura benignus iſte affectus erga Iuſtos, & reſpiciendi verbo ſignificanter effertur. Geneſ 4. num. 4. *Reſpexit Dominus ad Abel, & ad munera eius.* Eccleſ. 11. num. 13. *Oculus Dei reſpexit illum in bono.* Lucæ 1. num. 48. *Reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ.* Græcè, *epeblepſen*: eodem ſcilicet verbo Græco, quod hîc ſubeſt.

Vnde & ipſa acceptio perſonarum, 14
quia plùs nimio in perſonam intendit, *reſpiciendi* verbo ſignificantiſſimè exprimitur. 1. Regum 16. num. 7. *Ne reſpicias vultum eius, neque altitudinem ſtaturæ eius.* Matthæi 22. num. 16. *Non enim reſpicis perſonam hominum.* Quò alludit Eccleſ. cap. 35. num. 15 *Non eſt apud illum gloria perſonæ.* Græcè, *doxa*, ideſt, *claritas, maieſtas, ſplendor.* Hæc videlicet, quæ ſolent mortalium oculos allicere, allectóſque detinere, Deus ne intuetur quidem.

NVMERVS IV.

Nonne iudicatis apud voſmetipſos?

Nonne iudicare præſumitis, 15
quod vetat Chriſtus Matth. 7. num. 1. *Nolite iudicare:* & iure optimo vetat: non enim iuxta intuitum hominis Deus iudicat: *homo enim videt ea, quæ parent, Deus autem intuetur cor*, 1. Regum 16. numer. 7. & ſæpe *quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante Deum*, Lucæ 16. num. 15. Perperam itaque facitis, dum veſtra auctoritate iudicium, quod Deo competit, vſurpatis; atque apud voſmetipſos tribunal conſtituitis; &

externa

externa duntaxat ſpecie merita hominum metientes, pauperi diuitem præfertis. Ioannis 7.num.24. *Nolite iudicare ſecundum faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate.*

Et facti eſtis iudices cogitationum iniquarum?

16 GRæcè, *dialogiſmon*, ideſt, ratiocinationum: propriè enim *dialogiſmos* eſt cogitatio cum diſceptatione. Lucæ 9. num. 46. *Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior eſſet.* Græcè, *dialogiſmos*, ideſt, diſceptatio, ſiue diſputatio: nam ita etiam reddit Vulgatus Græcum verbum, vnde hoc nomen originem trahit, Marci 9. num. 33. *inter ſe diſputauerant.* Imò & ipſum nomen ita ſolet efferre Vulgatus, 1. Timoth. 2. num. 8. *Sine ira, & diſceptatione.* Græcè, *dialogiſmu.* Tamen ad Philippen. 2. num. 8. *hæſitationem* vertit Latinus Interpres. Quod in idem recidit: cùm ſcilicet animus variis rationum momentis hinc inde inclinatus, hæſitat & fluctuat: quæ fluctuatio ſignificatur ad Roma. 14. nu. 1. *Non in diſceptationibus cogitationum.*

17 Senſus itaque eſt: profectò facti eſtis iudices peruerſarum ratiocinationum, perperam, & iniquè diſceptantes. Cùm enim ſuopte nutu pauperum proborum merita lancem inclinent; & honorem virtuti deferri, ſuo iure poſtulent: perſtringit veſtros oculos auri, gemmarúmque fulgor, quo collucent diuites; peruerſéque concluditis, huic aſſurgendum, quia diues; illum aſpernandum, quia pauper: ducti nimirùm illo axiomate, de vulgi opinione recitato, Eccleſiaſt. 10. num. 19. *Pecunia obediunt omnia.* Vbi vertas Hebraica verbum è verbo: *argento humiliabitur omnis.* Id, quod vel ipſi Gentiles reprehendunt: cùm enim in Romanis ſpectaculis honoratior eſſet locus ditioribus, quàm tenuioribus, etiam ſi fortè melioribus, ſeuerè id perſtringit Iuuenalis Satyra 3.

Nil habet infelix paupertas durius in ſe,
Quàm quòd ridiculos homines facit. Exeat, inquit,
Si pudor eſt, & de puluino ſurgat equeſtri.

Hoc eſt ſummum illud malum, quod Salomon ſub ſole vidit, Eccleſ. 10. num. 6. *Poſitum ſtultum in dignitate ſublimi,* (videlicet, quia fluxis diuitiis circumfluit) *& diuites* (veris diuitiis ſapientiæ, & probitatis abundantes) *ſedere deorſum.* Concludo luculentis Senecæ verbis epiſtola 76. 18
[Nemo iſtorum, quos diuitiæ, honoréſque in altiore faſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus videtur? Cum baſi illum ſua metiris. Paruus pumilio, licèt in monte conſtiterit. Coloſſus magnitudinem ſuam ſeruabit, etiam ſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore: ſic nobis imponitur: quòd neminem æſtimamus eo, quo eſt, ſed adiicimus illi & ea, quibus adornatus eſt.]

NVMERVS V.

Audite fratres mei dilectiſſimi: nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe? vos autem exhonoraſtis pauperem.

VIdete, quàm abſurdè à perfectiſſima iudicij regula deflectatis, pauperes deſpicatui ducitis, quos ſummus ille arbiter Deus, qui ad rem quamque verè æſtimandam, momentóque ponderandam ſuo, ſapientia pollet infinita, in 19

oculis fert. Pauperes certè elegit Chriſtus Apoſtolos, Euangeliſtas, & Diſcipulos: vt terrenis facultatibus repudiatis, agiles, & expediti ad promulgandum Euãgelium quoquò verſus aduolarét. Verè enim dixit Chryſologus ſerm. 29. [Aurum natura graue plus habentem deprimit, quàm ferentem: & vehemẽtiùs aggrauat corda, quàm corpora: naſcitur in terra profunda; & dum ſuam ſemper repetit naturam, cæleſtes animos ad inferna deponit, alta mentium ſemper in terrena demergit.]

20 Deus item pauperes eximiis honoribus afficit. Pſal. 71. num. 13. *Animas pauperum ſaluas faciet: & honorabile nomen eorum coram illo.* Hebraicè, *pretioſum.* LXX. *entimon.* Quod vtrumque complectitur: vox enim Græca *time*, & pretiũ ſignificat, & honorem. Deus etiam populum ſuum peculiarem appellat pauperes, Exodi 22. num. 25. *Si pecuniam mutuã dederis populo meo pauperi.* Pſal. 13. num. 4. *Qui deuorant plebem meam.*

21 Nec dedignatur Deus, ſe propinquum pauperum nominare, Prouerbiorum 23. num. 10. *Ne attingas paruulorum terminos & agrum pupillorum ne introëas: propinquus enim illorum fortis eſt, & ipſe iudicabit contra te cauſam illorum. Tienen no ſolo parientes en la Corte, ſino el padre Alcalde.* Vox enim Hebraica *goël*, quam Vulgatus reddit *propinquus*, idem eſt, ac cõſanguineus, vt conſtat Leuitici 25. num. 25. Deut. 19. num. 6. Ruth. 3. num. 9. & num. 12.

22 Sed eamdem vocem, non minùs certum eſt, ſignificare *Redemptorem*, Hieremiæ 50. num. 34. *Redemptor eorum fortis.* Pſalm. 18. num. 15. *Domine adiutor meus, & Redemptor meus.* Pſalmo 77. num. 35. *Deus excelſus Redemptor eorum eſt.* Subeſt vbique *Goël.* Imò in illo ipſo loco Prouerb. 23. ſic extulerunt hanc vocem LXX. *ho lytrumenos: Redemptor eorum Dominus, validus eſt.* Itaque Redemptor noſter Chriſtus, qui vt ait Apoſtolus 2. Corinth. 8. num. 9. *propter nos egenus factus eſt, cùm eſſet diues*; pauperum conſanguineus eſt. Quis non magno æſtimet pauperes?

Et quidem Chriſtus de ſe ipſo Luc. 23
4. num. 18. ſic explicat, iuxta fontem Hebraicum, illud Iſaiæ 61. num. 1. *Euangelizare pauperibus miſit me.* Atque hoc numerat inter eximia miracula, à ſe patrata, Matthæ. 11. num. 5. *Pauperes euangelizantur.* Vbi Græcum verbum *euangelizontã* interpretãdum eſt ſignificatione paſſiua, vt ad Hebræos 4 num. 2. *Etenim & nobis nuntiatum eſt:* & num. 6. *Quibus prioribus annuntiatum eſt.* Nam, vt expendit Maldonatus in Matthæi caput 11. non erat miraculum, pauperes annuntiare Euangelium: ſolent enim homines abiectiſſimi magnarum ſæpe rerum eſſe nuntij. At, pauperibus Euan- 24
gelium prædicari, hoc eſt, regnum cæleſte promitti, iuxta id Matthæi 3. num. 2. *Appropinquauit enim regnum cælorum:* & cap. 9. num. 35. *Prædicans Euangelium regni:* & Lucæ 10. num. 9. *Appropinquauit in vos regnum Dei:* id ſcilicet valde mirum erat. Quid enim admirabilius, quàm pauperem ſubitò regem fieri? Sed nimirùm ipſe Rex Regum, & Dominus dominantium Chriſtus, ſimul etiam fuit Rex, & Pauper. Zachariæ 9. num 9. *Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & Saluator: ipſe pauper.* Vnde ſapienter Bernardus Epiſtol. 193. [Volo, te eſſe amicum pauperum, magis autem imitatorem: ille gradus proficientium eſt; hic, perfectorum. Amicitia pauperum Regum amicos conſtituit; amor paupertatis, Reges.]

Et huc alludit Iacobus, cùm ait, *di-* 25
uites in fide, & hæredes regni. Perinde ac ſi dicat: contemptiſſimi quidem,
ac

ac deſpicatiſſimi habentur pauperes in hoc mundo; ſed fide cognoſcimus, eos eſſe quàm ditiſſimos, qui fide ipſa viua inſigniti, & adoptionem filiorum Dei adepti, iure hæreditario cæleſte ſummi Parẽtis regnum adimunt. Tobias cap.4. numero 23. hac ſe conſolatione ſuſtentabat. *Pauperem quidem vitam gerimus, ſed multa bona habebimus, ſi timuerimus Deum.* Matthæi 5. num.3. *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* Rectè itaque Ambroſius epiſt.10. *Cùm regnum Dei pauperum ſit, quid eſſe locupletius poteſt?*

NVMERVS VI.

Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia?

26 DEbuiſſetis potiùs vel veſtras experti calumnias, rapináſque bonorum, inſolentiam diuitum deteſtari, nedum illos pauperibus præferre.

Tota clamat Scriptura, diuites impios ſæuiſſimam in pauperes tyrannidem exercere, eos per vim per fraudem expilare, rapere per ſummam iniuriam ad iudicia, ſanguinémque oppreſſorum ſitiẽter exorbere Eccleſiaſt. 13.n.23. *Venatio leonis onager in eremo, ſic & paſcua diuitũ ſunt pauperes.* Amos 4.n.1. *Calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes.* Vbi ſubeſt Hebraicè verbum *raſas*, quod ſignificat, *contere-re, comminuere.* Perinde ac ſi dicat: pauperes ita conteritis, vt penè in puluerem redigatis: iuxta illud eiuſdem Prophetæ cap.2.num.7. *Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum.* Iob 20.n.19. *Quoniam confringens nudauit pauperes.* Oſeæ 5.n.11. *Calumniam patiens eſt Ephraim, fractus iudicio.* Iſai. 58.n.6. *Diſſolue colligationes impietatis,* (ideſt, iniquas obligationes, quas per vim ab egentibus extorſiſti) *ſolue faſciculos deprimentes* (ideſt, contractus vſurarios, quibus pauperes tenes conſtrictos, & oppreſſos) *dimitte eos, qui confracti ſunt, liberos.*

De diuitibus etiam ait Michæas 27
cap. 7. num. 4. *Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus.* Vbi Hieronymus. *Paliurus pungens, & retinens; pungens appropinquantem ſibi & adunco dente comprehendens.* Perpende, quàm crudeliter Achab expoliauerit Naboth vinea ſua, 3. Regum 21. Ardenter item in diuites iniurioſos inuehitur Ezechiel, cap.22. num. 27. *Principes eius in medio illius, quaſi lupi rapientes prædam.* & num.29. *Rapiebant violenter egenum, & pauperem affligebant.* Accedit ad miſeriæ cumulum, os etiam obſtrui pauperibus expilatis, vt ne hiſcere quidem audeant. Eccleſ. 13. num. 4. *Diues iniuſtè egit, & fremet: pauper autem læſus tacebit.*

NVMERVS VII.

Nonne ipſi blaſphemant bonum nomen, quod inuocatum eſt ſuper vos?

NOn probo ſententiam eorum, 28
qui hæc verba de diuitibus infidelibus interpretantur. Series ipſa exigit, vt eos intelligat diuites, qui conuentus in Eccleſiam frequentabant, quibus ipſi, contemptis pauperibus, aſſurgebant. *Blaſpemandi* autem verbum ſic expono, iuxta Hebraiſmum frequentiſſimum in Scriptura: non quòd illi diuites, qui fidem ſuſceperant, impias in Chriſtianum nomen voces procaciter iactarent, ſed quòd illud moribus indigniſſimis polluerẽt. Quid enim indignius, quàm eum, qui Chriſto nomen dedit, pauperes fratres per potentiam

opprimere, ad ſubſellia trahere, eorum ſanguinem bibere? 1. Corinth. 6. nu. 8. *Vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus.* Tales nimirùm *confitentur, ſe noſſe Deum, factis autem negant*, ad Titum 1. num. 16.

29 His intonat Euangelica tuba, ad Romanos 2. num. 23. *Qui in lege gloriaris, per prauaricationem legis Deum inhonoras: nomen enim Dei per vos blaſphematur inter Gentes:* ex Iſaiæ 52. num. 5. Gentes videlicet, quæ ignorant Deum, dum vident, illius cultores præuaricari diuinam legem, omnia iuris, ac pudoris repagula effringere, eam animis imbibunt opinionem, vt quales cultores ſunt, talem exiſtiment eſſe Deum. Tales igitur factis Deum blaſphemant. Ezechielis 36. num. 20. *Et polluerunt nomen ſanctum meum, cùm diceretur de eis: populus Domini iſte eſt.* & cap. 22. num. 26. *Coinquinabar in medio eorum.* Ierem. 7. num. 30. *Poſuerunt offendicula ſua in domo, in qua inuocatum eſt nomen meum, vt polluerent eam.* Vide etiam Ezechielis 20. num. 39. & cap. 39. num. 7. & cap. 43.

30 num. 8. Bonum autem nomen, quod inuocatum eſt ſuper nos, explico nomen Chriſtianorum, quo fideles compellantur, Actuum 11. num. 26. *Ita vt cognominarentur primùm Antiochiæ diſcipuli, Chriſtiani.* Aut nomen ipſum Chriſti, vnde tam honorificum ducimus cognomen: non enim ſolùm, vt voluit Auguſtinus lib. 20. de Ciuitat. cap. 10. *Omnes Chriſtianos dicimus, propter myſticum chriſma, quo vngimur.* Meliùs omnino Ambroſius in Pſalm. 118. Octonario 12. [Chriſtianum cùm dico, perfectum dico: in Chriſto enim plenitudo Diuinitatis eſt: cuius nomen vſurpas, cuius vocabulum geris, interpretationem vocabuli, perfectionémque cur refugis?]

31 Eſt verò phraſis Hebraica frequentiſſima in ſacra Scriptura, inuocari nomen alicuius ſuper aliquem, ideſt, ab eo nomen accipere. Geneſis cap. 48. num. 16. *Et inuocetur ſuper eos nomen meum*, hoc eſt, appellentur filij Iſraël. Deuter. 28. numer. 10. *Quòd nomen Domini innocatum ſit ſuper te*, ideſt, quòd dicaris populus Domini. Iſaiæ cap. 4. numer. 1. *Tantummodò inuocetur nomen tuum ſuper nos:* hoc eſt, ea lege duntaxat, vt vxores dicamur tuæ. Sic 2. Regum cap. 6. num. 2. Ieremiæ 7. num. 11. & cap. 34. num. 15. Daniel. 9. num. 18.

NVMERVS VIII.

Si tamen legem perficitis regalem, ſecundum ſcripturas: diliges proximum tuum, ſicut te ipſum: bene facitis.

NE videatur debitum honorem diuitibus denegare, affirmat, illis impendendum 32
quidem honorem eſſe, ex præſcripto tamen: eum ſcilicet, quem imperat lex regalis, honorem meritis æſtimans. Sic legem Euangelicam vocat, quam cap. 1. num. 25. legem vocauerat libertatis. Teſtimonia, quibus præſcribitur, honorem Primoribus exhiberi, extant Matthæi 22. num. 21. *Reddite ergo, quæ ſunt Cæſaris, Cæſari.* Ad Romanos cap. 13. num. 7. *Reddite ergo omnibus debita; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem.* 1. Petri 2. num. 13. *Siue Regi, quaſi præcellenti; ſiue ducibus, tanquam ab eo miſſis.* num. 17. *Regem honorificate.*

Vocatur verò lex Euangelica, lex 33
Regalis. Primò, quia lata eſt à Rege Regum, & Domino dominantium Deo. Ita expreſsè vertit Syriacus: quemadmodùm dicuntur leges Regiæ, quæ ſancitæ ſunt, & promulgatæ à Rege. Deinde, quia verè lex Euangelica reges efficit cultores ſuos. Dixi multa

multa de ſpirituali Iuſtorum regno, in ea verba ad Coloſſ. 1. num. 13. *& tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ*: & notum eſt, Iuſtos in ſacra Scriptura ſubinde appellari Reges. Regalis item eſt, quia eius Sacerdotes Reges ſunt. 1. Petri 2. num. 9. *Vos autem genus*
34 *electum, regale Sacerdotium.* Vnde notabile eſt illud, quod de Iacobo noſtro prodit Epiphanius hæreſi 29 eum ſcilicet geſtare ſolitum in capite coronam ex aurea lamina confectam, velut huius dignitatis Regiæ, & Sacerdotalis inſigne. Simile etiam diadema geſtaſſe Ioannem Euangeliſtam, Auctor eſt Polycrates apud Euſebium lib. 5. Hiſtoriæ cap. 23. & Baronius. tom. 1. anno Chriſti 34.

35 Denique ſpeciatim lex regalis aptè vocatur charitatis lex, quam hîc citat Apoſtolus ex Leuitici 19. num. 18. & Matth. 22. num. 39. *Diliges proximum tuum, ſicut te ipſum.* Eſt enim charitas veluti regia corona virtutum, atque adeò omnium illarum Princeps, & Regina: eſt maximum, & primum mandatum, Matthæi 22. nu. 38. imò omnium mandatorum apex, & ſumma: *qui enim diligit proximum, legem impleuit*, ad Romanos 13. num. 8. *Vniuerſa enim lex in hoc verbo inſtauratur:* (ideſt, recapitulatur) *Diliges proximum tuum, ſicut te ipſum. Plenitudo ergo legis eſt dilectio:* vt ibidem docet Paulus num. 10.

NVMERVS IX.

Si autem perſonas accipietis, peccatum operamini.

36 Habet charitas ordinem ſuum: qui poſtulat, vt præſtantiores, & digniores, præſertim magiſtratu fungentes, ſi vtriſque exhibendus eſt honos, priuatis hominibus preferantur. Non itaque iubemur, nullum inter perſonas habere diſcrimen: Regalis enim lex ordinem præſcriptum ipſius naturæ ductu, perficere vult, non euertere.

Senſus itaque eſt. Si ex legis præ- 37
ſcripto cumulatiorem illi honorem impenditis, quem re vera præſtantiorem eſſe ducitis; bene facitis. Sin autẽ merita penditis ex holoſerico duntaxat ornatu, & comptum, ac nitidum, minùs dignum, præfertis ſqualido, & pannoſo digniori; peccatũ operamini. In hanc ſententiam explicat hunc locum Auguſt tom. 2. Epiſt. 29. ad Hieronymum. [Si de quotidianis conſeſſibus loquitur, quis non hîc peccat? Si tamen peccat, niſi cùm apud ſe ipſum intus ita iudicat, vt ei tantò melior, quantò ditior eſſe videatur.]

Redarguti à lege, quaſi tranſgreſſores.

IPſa lex, quæ toties vetat ea reſpice- 38
re, cùm deferendus eſt honor, quæ attendenda non ſunt; quæ iubet, reuerentiam, & cultum non ex cenſu, ſed ex virtute, dignitatéque penſari: ipſa, inquam, lex vos coarguet, legis eſſe violatores. Ioann. 5. num. 45. *Nolite putare, quòd ego accuſaturus ſim vos apud Patrem: eſt, qui accuſat vos, Moyſes.* Ad Romanos 2. num. 12. *Quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.*

NVMERVS X.

Quicunque autem totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus.

SCribit Auguſtinus lib. 2 Re- 39
tractationum, cap. 45. ſe de huius difficultate loci conſuluiſſe Hieronymum: ſed cùm is cauſatus occupationes ſuas, locum non

explicaſſet, Auguſtinus ipſe, eiuſdem Hieronymi rogatu, illum accuratiſſimè expoſuit : cuius expoſitio valde probata fuit eidem Hieronymo.

Atque in primis colligitur ex his verbis, Apoſtolũ quaſi gradum facere, ageréque de ea perſonarum acceptione, quæ ad culpam lethalem pertingit. Quare Auguſtinus in illa epiſt.29.ad Hieronym.de eo exponit, qui in conferenda Eccleſiaſtica dignitate indignum anteponit. [Quis enim ferat, eligi diuitem ad ſedem honoris Eccleſiæ, contempto paupere inſtructiore, atque ſanctiore?]. Lege Bellarmin. lib. 1. de Amiſſione gratiæ cap.12.& 13.

40 Ne igitur fideles ab aliquo in fraudem inducti cauſarentur, quid nos tam acerbè criminaris, tanquam legis trangreſſores? quid tam ſeuerè pronuntias,ipſa nos lege conuictos, conſtrictóſque teneri? ecquod decalogi præceptum violauimus? an pauperi quidpiam ſubripuimus, cò quòd diuitem illi præferremus? Apertè declarat Iacobus,hanc acceptionem perſonarum,quæ charitatem,& iuſtitiam euertit, maximo illo, ac primo dilectionis mandato prohiberi; ac proinde, qui hoc ſe ſcelere obſtrinxerit, perinde ac ſi totam perfringeret legem, Inferorum cruciatibus addicendum. Nam per hoc vel vnicum lethale peccatum proſopolepſiæ, etiam ſi nullo alio crimine cumuletur,amittitur,& eliditur charitas, quæ omnibus omnino peccatis aduerſatur, cuiúſque pręcepto pręcepta omnia ſummatim continentur, & quaſi vnicum duntaxat præceptum reputantur:quare illius violator meritò æternã damnationem incurrit. Sic explicant Auguſtinus, Beda, OEcumenius, Claudius,Caietanus,& Serarius.

41 Ratio itaque breuiter eſt:quia vniuerſa lex inſtauratur,ſeu recapitulatur in hoc vno mandato dilectionis, ad Romanos 13.num.10 qui charitatem violat, totam legem quodammodò violat; efficitúrque ita ſimpliciter tranſgreſſor legis, & æternæ mortis reus, ac ſi nullum vnquam præceptum ſeruauiſſet. Vt qui vnam ſolùm corporis partem inermem reliquiſſet,qua lethale ab hoſtibus vulnus acciperet, & ſi reliqua membra armis obtecta haberet, perinde interiret, ac ſi omnino inermis in prælium deſcendiſſet: vt pulchrè ait Imperf. homil. 35. in Matth. Conſonat huic loco ſimilis alius Eccleſ.9.num.18. *Melior eſt ſapientia, quàm arma bellica: & qui in vno peccauerit, multa bona perdet.* Lege noſtrum Suarez tom.4. de Pœnitentia diſp.3.ſect.8.

NVMERVS XI.

Qui enim dixit, non mæchaberis, dixit &, non occides. Quòd ſi non mæchaberis, occides autem, factus es trangreſſor legis.

CVm ſit idem legiſlator, qui vniuerſa mandata promulgauit; eadem legiſlatoris auctoritas, quæ vna nos ad ſeruandas illius leges impellere debet; æquè ſunt obſeruanda præcepta omnia, ſi illius amore, ac reuerentia ducamur. Qui verò incenſus libidine, aut iracundia,vnum præceptum violat, quod ad contemptum legiſlatoris attinet, totam legem violat: æquè enim cætera præcepta violaret, ſi ad illa violanda ſimili cupiditate raperetur. Vide ſanctum Thomam 1. 2. quæſt.73. art.1. ad 1. 42

NVME

NVMERVS XII.

Sic loquimini, & ſic facite, ſicut per legem libertatis incipientes iudicari.

43 GRæcè, *mellontes crineſthæ*, ideſt, *iudicandi*. Grẹciſmus eſt, quem ita ſolet vertere Vulgatus. Marci 13. num. 4. *Quando hæc omnia incipient conſummari?* ideſt, quando conſummabuntur? Regia: *futurum eſt conſummari?* Vatablus: *quando ſunt conſummanda?* Ioan. 4. num. 47. *Incipiebat enim mori*. Regia, *futurus erat mori*. Vatab. *erat enim moriturus*. Nam ſæpe ita quoque Græciſmum illuſtrat Interpres. Marc. 10. num. 32. *Quæ eſſent ei euentura*. Ioan. 7 num. 35. *Iturus eſt, & docturus Gentes*. & cap. 14. num. 22. *Quia manifeſtaturus es nobis te ipſum*. Vide Rib. Apocal. 3. n. 58. Atque hæc de Helleniſmo, nunc de loci ſententia.

44 Tales, inquit, vos gerite in verbo, & in facto; ſic verba ſingula expendite, ſic opera veſtra vniuerſa componite, tanquam per exactiſſimam legem libertatis (ideſt, Euangelicam, vt expoſui ſuprà, cap. 1. num. 25.) iudicandi: ne redarguti à tali lege, quaſi eius tranſgreſſores, acerbiſſima ſupplicia perferatis. Hanc emphaſim habet legis Euangelicæ cum antiqua collatio. Ad Hebræos 2. num. 2. *Si enim, qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem: quomodò nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem?* & cap. 10. num. 28. *Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine vlla miſeratione duobus, vel tribus teſtibus moritur: quantò magis putatis, deteriora mereri ſupplicia, qui Filium Dei conculcauerit*: &c.

45 Nimirùm, *cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo*, Lucæ 12. numero 48. Rectè enim Beda hîc: [Grauiùs iudicatur, qui legem Moyſi, quàm qui legem Naturalem contemnit: grauiùs item, qui cognitam Euangelij gratiam, quàm qui Moſaycæ legis edicta deſpicit.]

Exaggerat etiam eorum culpam, 46
qui iniuria afficiunt pauperes, lex Euangelica: quæ tam benigna eſt in pauperes, totiéſque miſericordiam commendat. Matthæi 9. numero 13. *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*. Vſque adeò, vt ex ſolis operibus miſericordiæ, perinde quaſi aliorum nulla duceretur ratio, in extremo Iudicio, ſingulorum cauſas diſcutiendas eſſe, prænuntiet. Matthæi 25. à num. 35. vſque ad 45. Quod egregiè ponderat Sanctus Leo Sermone 5. de Collectis: [Quaſi nec alias virtutes dextri, nec alias offenſiones habeant ſiniſtri: ſed illo magno, ſummóque Iudicio tanti æſtimabitur vel largitatis benignitas, vel tenacitatis impietas, vt pro plenitudine omnium virtutum, & pro ſumma omnium commiſſorum; & per vnum bonum iſti introducantur in regnum, & per vnum malum illi mittantur in ignem æternum.]

Lex autem ipſa in illo tremen- 47
do die feret ſententiam in tranſgreſſores. Ioannis 12. numero 48. *Qui ſpernit me, & non accipit verba mea: habet, qui iudicet eum. Sermo, quem locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſſimo die*. Quæ verba ſic grauiter explanat Rupertus lib. 10. Commentariorum in Ioannem: [Ille ſermo arguet, ille conuincet eum. Vbinam iſte talis iudex ſedebit? quali de ſolio ſuo voces, aut ſententias iudicij ſui dabit? Propè aderit, intus ſedebit; in conſcientia cuiuſque iuſtas ſententias terribiliter perſonabit.]

NVME

NVMERVS XIII.

Iudicium enim ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam.

48 SEntentia planè formidanda: cuius rigorem vt temperent, aduertunt Expoſitores, explicandam eſſe *ſine miſericordia ſaluante*, hoc eſt, ab æternis flammis eripiente: nam in illo etiam Inferorum atrociſſimo ſupplicio, vbi vel maximè elucet iuſtitia, ſuum etiam locum habet diuina miſericordia, dum punit citra condignum: vt probabilior fert opinio Theologorum, in quam etiã propendet Auguſtinus lib. 21. de Ciuitate cap. 24. luculentéque explicat, dum ait: [Facit, eos non tanta, quanta digni ſunt, pœnarum atrocitate cruciari; non vt eas pœnas vel nunquam ſubeant, vel aliquando finiant; ſed vt eas mitiores, quàm merita ſunt eorum, leuioréſque patiantur.] Citat ad hoc cõfirmandum verba illa Pſal. 76. num. 10. *Aut obliuiſcetur miſereri Deus? aut cõtinebit in ira ſua miſericordias ſuas?* Auguſtino conſonat S. Thom. 1. part. quæſt. 21. art. 4. ad 1. [In damnatione reproborũ apparet miſericordia, non quidem totaliter relaxans, ſed aliqualiter alleuians, dum punit citra condignum.]

49 Ergo, ex altera parte tota teſtatur Scriptura, nullam eſſe magis compendiariam viam ad miſericordiam obtinendam in ſtrictiſſimo Dei Iudicio, quàm eamdem in proximos exercere miſericordiam, Matthæi 5. num. 7. *Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.* Pſalmo 40. num. 1. *Beatus, qui intelligit ſuper egenum, & pauperem: in die mala liberabit eum Dominus.* Chryſologus ſerm. 14. [In die mala illi Deus liberator aſſiſtet, qui à malis pauperem liberarit. Sine cauſa accuſant peccata, quem pauper excuſat. Beatus, qui fœnerando pauperi, ipſum ſibi iudicem præſtitit debitorem]Pſalmo 111 num. 5. 50
Iucundus homo (Græcè, *chreſtos*, benignus, commodus, affabilis: quia videlicet, qui benignè commodat egentibus, perpetua animi lætitia redundabit, vt hîc docet Belarminus,) *qui miſeretur, & commodat: diſponet ſermones ſuos in iudicio.* Græcè, *logus*. Eutymius, *rationes, defenſionéſque ſuas*, quibus ſeuerum Iudicem ſibi conciliet, quibus in acerrima illa iudicij diſcuſſione ſuas partes egregiè tueatur: iuxta illud Sapientiæ 6. num. 11. *Qui didicerint iſta, inuenient, quid reſpondeant.* Præclara ſanè res, habere quid reſpondeas Deo iudicanti, cùm *omnis iniquitas oppilabit os ſuum*, Pſalm. 106. num. 42. cùm ſeueriſſimo Iudici non poterit homo reſpondere vnum pro mille, Iob 9. num. 3. Sed tunc, *qui miſeretur pauperis, beatus erit*, Prouerbiorum 14. num. 21. Vnde eleganter idem Chryſologus ſermone 43. [Qui orat, miſereatur: audiat petentem, qui petens optat audiri: auditum Dei aperit ſibi, qui ſuum ſupplicanti non claudit auditum.]

Ex altera verò parte rectè ibi ſubdit Chryſologus. [Improbus petitor 51
eſt, qui, quod aliis negat, ſibi poſtulat.] Eccleſ. 28. num. 4. *In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam, & de peccatis ſuis deprecatur?* Matth. 7. nu 2. *In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini.* Sic homo ille Rex acriter intonuit in ſeruum immitem, Matt. 18. n. 33. *Nonne ergo oportuit & te miſereri conſerui tui, ſicut & ego tui miſertus ſum?*

Superexaltat autem miſericordia iudicium.

LOcus eſt, ſi vllus vſpiam in tota Scriptura, cùm ſententiæ granditate

ditate, tum verò audaci, ac felici perſonarum effictione, longè venuſtiſſimus: cuius germana intelligentia petenda eſt è lingua originali: ita enim legitur Græcè, *catacauchata eleos criſeos.* Exprimit Regia verbum è verbo. *Contragloriatur miſericordia iudicium.* Vatablus, Eraſmus, & Caietanus: *gloriatur miſericordia aduerſus iudicium.* Ita vertit Vulgatus idem verbum, ad Romanos 11. num. 18. *Noli gloriari aduerſus ramos:* & in hac epiſtola cap. 3. nu. 14. *Nolite gloriari aduerſus veritatem.* Eadem eſt huius verbi notio apud LXX. Satis, ſupérque erit vnicum exemplum ex Hieremiæ 50. num. 11. *Quoniam exultatis, & magna loquimini,* (LXX. *catecauchaſte,* id eſt, *contragloriamini*) *diripientes hæreditatem meam.* Itaque hoc verbum vbique victorum eſt, glorioſè, & magnifice victis, ac ſuperatis inſultantium.

53 Senſus ergo efficitur elegantiſſimus. Miſericordia pauperi exhibita (neque enim hîc ſermo eſt de Diuina miſericordia, ſed de humana) contendens cum diuino Iudicio, ſuperior, ac victrix euadit, illíque, tanquam victo, propemodùm inſultat. Itaque è regione iudicij ſine miſericordia, locat Apoſtolus miſericordiam victricem iudicij: quò apertè ſignificat, immiſericordes quidem ſubituros Iudicium ſine miſericordia; miſericordes autem aduerſus Iudicium ipſum tanquam victores gloriaturos. Conſentaneè Auguſtinus tom. 10. in lib. 50. Homiliarum, in 47 [Patrocinatur eleemoſyna in die Iudicij homini, vt flammas æternas non timeat.] Chryſologus ſermone 42. [Da ergo panem, da potum, ſi Deum debitorem, non iudicem vis habere] Leo ſermone 6. de Ieiunio decimi menſis, explicans illud Luc. 6. nu 38. *Dimittite, & dimittemini.* [Quid hac retributione clementius, vbi ſententia iudicaturi in poteſtate ponitur iudicandi?] Quid ni ergo glorietur miſericordia aduerſus iudicium, cuius ſententiam in ſua habet poteſtate, cuius Iudicem ipſa ſibi conſtituit debitorem?

Auguſtinus in illa epiſtola 29. legit, 54
ſuperexultat: expon itque in eamdem ſententiam. Statuit in primis id, quod ex ipſa antitheſi conſtabat, ſermonem eſſe de miſericordia, quam exercemus in proximos: addit. *Vt quos vehementer illa ſuperior ſententia terruerat, conſoletur.* Subiungit denique.] Cùm Rex Iuſtus ſederit in throno, quis gloriabitur, caſtum ſe habere cor? aut quis gloriabitur, mundum ſe eſſe à peccato? Quæ igitur ſpes eſt, niſi ſuperexultet miſericordia iudicium?] Exultandi enim verbum, victorum eſt. Iſaiæ 9. num. 3. *Sicut exultant victores capta præda.* Itaque ſuperexultare iudicium, idem prorſus eſt, ac contra iudicium deuictum gloriari.

Iuxta hunc ſenſum planè germa- 55
niſſimum, exponendus eſt Vulgatus, perinde ac ſi dicat. *Exaltat autē ſe miſericordia ſuper iudicium.* Syriacus vertit. *Exaltati eſtis in miſericordia ſuper iudicium.* Neque abhorret hic vſus verbi *exalto*, à Latinæ linguæ proprietate, vt probat hic Serarius, & manifeſtè conſtat ex hac epiſtola cap. 3. n. 5. vbi *magna exaltat*, idem eſt, ac magnificè ſe iactat, inſolenter gloriatur.

Alij volunt eodem ſenſu, *ſuperexal-* 56
tat miſericordia iudicium, hoc eſt, iudicium præponderatur miſericordia: ſumpta metaphora ex ſtatera. Lanx enim, quæ grauior eſt, dum ipſa ſuo pondere inclinatur, lancem alteram leuiorem exaltat: ita miſericordia, quæ apud Deum multum habet ponderis, & momenti, Diuinæ clementiæ lancem adeò inclinat, ac deprimit, vt iudiciũ in altum extollat, atque adeò prorſus eleuet. Auguſtinus retinens

lectionem Vulgatam, enarratione in Pſalm. 143. [Quid eſt, ſuperexaltat miſericordia iudicium? Superponitur miſericordia iudicio. In quo inuentum fuerit opus miſericordiæ, & ſi habuerit aliquid fortè in iudicio, quo puniatur; tanquam vnda miſericordiæ, peccati ignis extinguitur.

57 Hoc ſæpe pollicetur miſericordibus Scriptura, vt paulò antè vidimus. Hinc Hieronymus fidenter aſſeuerat in epiſtola ad Nepotianum. [Non memini, me legiſſe, malà morte mortuum, qui libenter opera charitatis exercuit: habet enim multos interceſſores; & impoſſibile eſt, multorum preces non exaudiri.] Hinc celebris illa ſententia vetuſti cuiuſdam Auctoris, apud Auguſtin. tom. 10. ſerm. 44. ad Fratres in eremo: qui poſtquam recitata Hieronymi verba compilauit, tandem concludit. *Pij, & miſericordes mala morte perire non poſſunt.* Nec minùs fidenter pronuntiat idem Auguſtin. lib. 50. homiliarum in 39. *Ante fores gehennæ ſtat miſericordia, & neminem permittit in carcerem mitti.*

58 Nimirùm ita communiter indulgere ſolet Deus, vt viros miſericordes non permittat, in peccato lethali ex hac vita decedere; ſed priùs excitet ad donum contritionis, & ad pœnitentiã ritè peragendam. Videantur Theologi cum Sancto Thoma 2. 2. quæſt. 32. artic. 2. Pererius lib. 5. in Danielem, in ea verba capitis 4. nu. 24. *Peccata tua eleemoſynis redime:* Serarius in id Tobiæ 4. num. 11. *Eleemoſyna ab omni peccato, & à morte liberat, & non patietur, animam ire in tenebras: fiducia magna erit coram ſummo Deo eleemoſyna:* Maldonatus exponens magnificam illam Chriſti promiſſionem, Lucæ 11. nu. 41. *Date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis:* Ianſenius in ea verba Eccleſ. 3. num. 33. *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemoſyna reſiſtit peccatis.* Denique Belarminus tom. 4. lib. 3. de bonis operibus, cap. 3.

NVMERVS XIV.

Quid proderit, Fratres mei, ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat? numquid poterit fides ſaluare eum?

NOn occultè iam, & quaſi actis cuniculis, ſed palam, & aperto Marte cum Hæreticis cõfligit Apoſtolus: non tacitè ſe inſinuat, ſed fortiter irrumpit; & affirmatè, diſertéque pronuntiat, Fidem, ſi operibus deficiatur, futilem prorſus, & inanem eſſe ad ſalutem obtinendam. 59

Hunc errorem perabſurdum de ſola Fide iuſtificãte, ad Inferos, vnde emerſerat, detruſum per Apoſtolum, ſuperiore ſæculo poſt annos mille quingentos rurſus ab ipſis Inferis Hæretici reuocarunt: contra quos cum accuratiſſimè ſcripſerint grauiſſimi Doctores, actum omnino agerem, ſi ego item argumenta congererem. Videantur è noſtris Theologis Belarminus lib. 1. de Iuſtificatione à cap. 12. vſque ad 25. & lib. 4. à cap. 1. vſque ad 9. Maldonat. Matth. 9. num. 2. & cap. 13. num. 47. & Marci 16. num. 15. Toletus in cap. 3. ad Romanos, annotatione 17. Pererius in cap. 15. Geneſis, diſputat. 3. Lorinus in Acta cap. 16. verſ. 31. Viegas in cap. 1. Apocalypſis, Commentario 1. ſect. 4. Iuſtinianus ad Romanos 1. verſ. 13. Cornelius denique in 3. Canone Rerum, pag. 16.

NVMERVS XV.

Si autem frater, & ſoror nudi ſint, & indigeant victu quotidiano.

NVME

NVMERVS XVI.

Dicat autem aliquis ex vobis illis: ite in pace, calefacimini, & ſaturamini: non dederitis autem eis, quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit?

60 EGregia ſimilitudine declarat, Fidem operibus deſtitutam prodeſſe nihil. Laudabile quidem eſt, verbo ſolari egentes, quando re non potes, Eccleſiaſt.4. num.7. *Congregationi pauperum affabilem te facito.* Sed quemadmodum nudum illud verbum, quò blandè quidem in ſpeciem, fratris indigentiam miſeraris, dum benignè mones, vt famem depellat, frigenſque corpus adhibita veſte calefaciat; nihil prorſus illum iuuerit, ſi fame enecto, & omni veſte expoliato, tu nihil prætereà, aut cibi, aut indumenti conferas: ita etiã nihil te iuuat Fides, dum indicat, quæ facienda ſunt, ſi ad ipſa opera exequenda non prodit. Simili exemplo adhortatur Ioannes epiſtola 1. cap.3.nu.17. ad veram, & ſolidam; non fucatam, & apparentem charitatem ſectandam. *Qui habuerit ſubſtantiam huius mundi, & viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo: quomodò charitas Dei manet in eo? Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua; ſed opere, & veritate.*
61 (at "da non prodit")

NVMERVS XVII.

Sic & fides, ſi non habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa.

62 FIdem operibus deſtitutam ter in hoc capite mortuam appellat Iacobus, num.17.num. 20. & num.26. Ergo, vt ſæpius iteratam Apoſtoli locutionem ſemel explicemus, cauendus in primis eſt error Didymi in Commentario huius loci. [Notandum, inquit, quia cùm Fides mortua ſit præter opera, iam neque Fides eſt: nam neque homo mortuus, homo eſt.] Illa nimirum ætate nondum ſatis culta Theologia, huiuſmodi errorum ſpinas proferebat. Tenenda itaque Catholica veritas, definita demum in Tridentino Seſſ.6. Can.28. Fidem, quæ remanet in peccatore, veram eſſe Fidem.

Eſt verò charitas quaſi anima, & 63
vita Fidei: eſt illius forma, (vt loquuntur Theologi cum Sancto Thoma 2. 2. quæſt. artic.3.) extrinſeca illa quidem, nec intimè velut pars componens Fidem; ſed quæ iure dicitur animans, & viuificans Fidem, hoc eſt, tribuens illi virtutem efficaciter operandi, vt ſpiritus tribuit corpori motricem vim, facultatémque ſentiendi. Quò ſpectauit Apoſtolus, cùm dixit ad Gala.5. num.6. *Fides, quæ per charitatem operatur.* Græcè, *energumene.* Regia: *eſt efficax*, hoc eſt, viuidam energiam, & internam vim, actuoſámque efficaciam operandi, per charitatem
accipiens. Contrà verò ſeuerè pro- 64
nuntiat idem Apoſtolus 1.Corint.13. num.2. *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam; charitatem autem non habuero, nihil ſum.* Et Bernardus Sermone 24. in Cantica. [Mors Fidei eſt ſeparatio charitatis. Credis in Chriſtum? Fac Chriſti opera, vt viuat fides tua. Fidem tuam dilectio animet, probet actio.] Et epiſtola 42. [Mortua fides eſt, quæ non operatur ex dilectione, quaſi non habens animam ipſam dilectionem, qua vegetetur, & moueatur ad opera.]

Illud etiã ingenioſè obſeruat Aug. 65
de Spiritu, & Littera, c.32. [Charitas, quæ eſt vita Fidei, ipſam non præcedit, ſed ſequitur Fidem.] Nimirum fides eſt *humanæ ſalutis initium, & fundamentum*, vt loquitur Tridentinum

Seſſ.6. cap.8. Vnde idem Auguſtinus lib. de Cognitione veræ vitæ cap.37. [Hæc fides ſpe nutritur, ſicut corpus cibo reficitur; dilectione animatur, ſicut corpus anima viuificatur.]

66 Amiſſa ergo per peccatum gratia, & charitate, fides manet mortua; non quomodò homo dicitur mortuus, qui poſt mortem non eſt; ſed quomodò corpus dicitur mortuum, quod poſt mortem eſt, ſed non viuit: quia non quemadmodùm eſt de eſſentia hominis eſſe viuentem, ita etiam eſt de eſſentia Fidei eſſe viuam: cùm poſſit eſſe vera Fides, etiam ſi ſit mortua. Et propterea ſignatè Apoſtolus ait n.26. *Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuum eſt, ita & fides ſine operibus mortua eſt.* Non dixit, ſicut homo ſine anima; quia talis non eſt verus homo; ſed ſicut corpus ſine ſpiritu: quod quidem, quamuis non ſit viuum, eſt tamen verum corpus.

67 Fides itaque nudata operibus, & gratia, dicitur mortua, per metaphoram: nam & ipſa charitas metaphoricè eſt anima, & vita Fidei. Quemadmodùm Demoſthenes dixit apud Stobæum Sermone 41. *Ciuitatis animam eſſe legem.* Ita etiam corpus Abrahæ per metaphoram dicitur mortuum, ad Roman.4. num.19. & ad Hebræos 11. num.12. Similiter aqua dicitur viua, quæ continuò fluit, vt in fonte; mortua autem, quæ non mouetur, vt in palude, vel ſtagno: cùm tamen vtraque verè, propriéque ſit aqua. Huius locutionis exempla congerit ex prophanis Pontanus noſter ad illud Æneid.2. *Donec me flumine viuo abluero*, columna 960. Sacra pete ex Cardinali Toleto, in illa verba Ioannis 4. num.10. *Dediſſet tibi aquam viuam*, annotatione 9. Atque hæc Interpreti Scripturæ ſatis, ſupérque ſint: qui plura volet, petat ab Schola.

NVMERVS XVIII.

Sed dicet quis: Tu fidem habes, & ego opera habeo. Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus; & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam.

Videtur mihi Apoſtolus plus 68
multò ſignificare, quàm dicere. Duplex itaque hic argumentatio: altera perſpicua, ſubobſcura altera. Prior, quæ ſtatim in oculos incurrit, in eo ſita eſt: Heus tu, qui de ſola Fide gloriaris, opera verò contemnis quo tandem argumento conuinces, te iſtam habere fidem, quam inaniter iactas? Nam res eſt prorſus abdita, in animíſque incluſa, neque ſub oculorum aſpectum cadit. Ego verò, qui cum fide opera etiam coniungo, exacta ad obruſſam ipſius fidei, facili negotio ex ipſis operibus, quæ ſub aſpectum cadunt, fidem tibi probabo meam, quæ aciem fugit.

Hæc eſt aperta argumenti vis: ſed 69
latet quædam maior occulta, quæ ex duplici capite ducitur. Primum eſt, eam eſſe fidei naturam, vt, niſi quid obſtet, quemadmodum bona arbor fructus bonos, ſic recta fides bona opera edat. Probat hoc Maldonatus Matth.7. num.16. ad illa verba, *à fructibus eorum cognoſcetis eos: omnis arbor bona fructus bonos facit:* & Matth. 13. numer.23. vbi affert illud ex cap. 21. num.43. *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.*

Hic eſt germaniſſimus ſenſus illius 70
loci 2.Petri 1. num.10. *Magis ſatagite, vt per bona opera certam veſtram vocationem, & electionem faciatis.* Euidens eſt, Apoſtolum ibi non agere de prædeſtinatione ad gloriam: quia neque

neque Petrus ſciebat, prædeſtinatos eſſe omnes illos, ad quos ſcribebat; neque, ſi diuinitus ſciret, intereſſet eorum, ſuam illis prædeſtinationem vniuersè reuelare. Agit itaque de gratuita electione ad fidem, qua Deus illos inter tot infideles benigniſſimè ſelegit, & ad Euangelij lucem vocauit: hortatúrque, vt acceptam fidem, *certam* (Græcè, *bebæan* ideſt, confirmatam: vt vertit Vulgatus eamdem vocem ad
71 Hebræos 9. nu. 17.) teſtatámque Gentilibus, ſuis bonis operibus efficiant. Rectè Vatablus. *Vt per bona opera alij ſibi perſuadeant, vos eſſe electos ad vitam.* Et Beda. [Quia qui Fidei Sacramentis, quæ perceperunt, bona quoque opera perſeueranter adiungunt, iſti ſuam vocationem certam intuentibus facient.] Conſentaneè Prouerbior. 12. num. 17. legunt LXX. *Planam fidem annuntiat iuſtus.* Græcè, *epidionymenen*, ideſt, oſtenſam, demonſtratam. Symmachus in Scholiis Sixti V. *Qui patefacit Fidem, annuntiat iuſtitiam.*

72 Alterum caput, vnde Iacobus argumentum ducit, illud eſt: ſummum eſſe periculum, ne, qui bona opera deſerit, deſerat etiam fidem. 1. Timoth. 1. num. 19. *Habens fidem, & bonam conſcientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt.* Et cap. 6. num. 10. *Radix omnium malorum eſt cupiditas: quam quidam appetentes, errauerunt à fide.* Præclarè Gregorius lib. 25. Moralium, cap. 10. [Nonnulli fidem medullitus tenent; ſed viuere fideliter, nullatenus curant: quibus Diuino iudicio ſæpe contingit, vt per hoc, quòd nequiter viuunt, & illud perdant, quod ſalubriter credunt.] Probat hoc eruditè Lorinus Actuum 6. verſu 7. Toletus autem in cap. 2. ad Romanos annotatione 13. citat in hanc ſententiam egregia illa verba Auguſtini, Sermone 16. de Verbis Apoſtoli. [Grati ſimus ex eo, quod habemus, vt addatur, quod non habemus; & non perdamus, quod habemus.]

Latet itaque maior in his Iacobi 73
verbis argumenti vis, quod ita inſtauro. Inſolenter iactas, te habere Fidem. Audio. Sed vbi, vbi eſt vera Fides, niſi quis malitiosè impediat, fructus generat æternitate dignos. At in te nullos fructus edit: detines videlicet data opera in iniuſtitia veritatem Dei, ad Romanos 1. num. 18. Fidei doctrinæ non pares; aduerſaris potiùs, atque repugnas. Valde metuo, ne, dum ſcienter omittis opera, per craſſam etiam inſcitiam amiſeris fidem; & qui te fidelem falsò gloriaris, perinde credas, atque dæmones credunt. Et quidem hoc aptiſſimè quadrat in Hæreticos iactantes, ſolam Fidem ſufficere ad ſalutem, cùm ab Eccleſiæ caſtris deficientes, nihil illi minùs habeant, quàm veram Fidem.

NVMERVS XIX.

Tu credis, quoniam vnus eſt Deus: benefacis: & dæmones credunt, & contremiſcunt.

PErinde eſt, ac ſi ironicè dicat: 74
Egregiam verò referes laudem, ſi eã habes fidem, quam vel ipſi obſtinatiſſimi dæmones inuiti, & reluctantes habent. Quid magnum, aut præclarum præſtas, ſi adeò perſpicuam credis, & confiteris veritatem, quæ vel ipſis dæmonibus trementibus etiam in confeſſo eſt?

Quærit S. Thomas 2. 2. quæſt. 5. artic. 2. vtrùm in dæmonibus ſit fides: & concludit ex hoc loco, eſſe quidem, ſed coactam, & intelligentiæ acumine, euidentiſſimíſque indiciis, ac vi miraculorum expreſſam. Noſter Sal- 75
meron diſput. 3. in hanc Epiſtolam, ſecutus Catharinum in Commentario huius loci, nõ exiſtimat abſurdum,

concedere in dæmonibus habitum fidei, qui verè eſt ſupernatûrale Dei donum, vt vocat Paulus ad Epheſ.2. num. 8. Hæc fuit quondam ſententia Durandi, in 3. diſtinct. 23. quæſt. 9. artic.2. & Alenſis 3.p.quæſt.64.membro 7. Quam tamen ſententiam,pluſquàm falſam, periculoſam, & errori proximam cenſet Bañez in locum indicatum ſancti Thomæ; homo videlicet, interdum plùs nimio ſeueri, rigidíque cenſoris perſonam ſuſtinens. Non ita rigidè hanc opinionem perſtringeret ſanctus Thomas, qui 2.2. quæſt.18.artic.3.cùm ſibi oppoſuiſſet in argumento 2. fides informis poteſt eſſe in dæmonibus, ergo & ſpes; de ſpe quidem præcisè negat, de fide informi non item: ſed tacitum hoc relinquit. Noſter autem Valentia 2.2. diſput.1. quæſt.5. puncto 2. Durandi opinionem probabilem exiſtimat,neque à doctrina Sanctorum Patrum, atque adeò neque ab ipſa Scriptura alienam.

76 Enim verò ſi res ad viuum reſecetur, vt Iacobi argumentum omnino conuincat Hæreticos, illíſque perſuadeat, ſidem ſolam non iuſtificare ſine operibus, exemplo ex fide dæmonum petito, ſupernaturalis etiam in dæmonibus fides eſſe deberet, eiuſdémque rationis cum noſtra:alioqui Apoſtolo meritò obiiceret Hæreticus: Quorſum meam fidem cum dæmonum fide comparas? Fides mea donum eſt prorſus diuinum, mentibúſque diuinitus infuſum: dæmonum verò fides, habitus quidam acquiſitus eſt, longè inferioris ordinis. Tantum inter vtrumque intereſt, quantum terrena diſtant à cæleſtibus.Quid ergo mirum, ſi dæmonum fidei nulla, noſtræ verò maxima iuſtificandi vis inſit?

77 Et quidem Auguſt. premens iſtum Iacobi locum tom.7. lib.de Gratia,& libero arbitrio, cap.7. ſic ait. [Ipſa eſt fides, quæ fideles Dei ſeparat ab immundis dæmonibus. Nam & ipſi, ſicut dicit Apoſtolus Iacobus, credunt, & contremiſcunt, ſed non bene operantur. Non ergo habent iſtam fidem ex qua Iuſtus viuit, ideſt, quæ per dilectionem operatur.] Vbi apertè vides, hoc diſcrimen dumtaxat aſſignari ab Auguſtino inter Iuſtorum, ac dæmonum fidem: quòd dæmonum quidem nuda ſit fides, & informis; Iuſtorum autem, & comitata operibus, & formata, atque inſignita charitate. Verùm de his ſubtiliùs diſputant Scholaſtici:ego communem ſententiam ſequor, & Apoſtolici argumenti vim in peruenuſta quadam ironia ſitam eſſe arbitror, vt iam expoſui: ad quam nihil refert, quòd inferioris ordinis ſit dæmonum fides.

Illud quidem eſt certum:Fides hominis exiſtentis in lethali,partim conuenit cum fide dæmonum, partim ab ea diſſidet: conuenit in eo, quòd vtraque eſt vera fides ex parte obiecti, vtraque infructuoſa: differt, quòd hominum fides libera eſt,captiuante nimirùm pia voluntate intelligentiam in obſequium Chriſti: fides verò dæmonum inuita, atque extorta ab ipſa rerum euidentia. Quod ſatis inſinuat Iacobus, dum addit: *& contremiſcunt.* Nos enim non credimus contremiſcentes, ideſt, inuiti, & coacti; ſed ſponte, ac libenter. Sic dæmones contremiſcentes agnouerunt Chriſtum, cùm aiebant: *veniſti huc ante tempus torquere nos*, Matth. 8. numer.20. Ipſa veritatis euidentia illam ab inuitis confeſſionem extorſit, Luc. 4. numer.41. *Exibant autem dæmonia à multis clamantia, & dicentia, quia tu es Filius Dei.* & Marci 1. num. 24. *Veniſti perdere nos: ſcio, qui ſis, Sanctus Dei.* 78

Ita

79 Ita etiam intuentes eum cum gloria, & poteſtate deſcendentem ad Inferos, & piorum animas è Tartari faucibus eripientem, volentes nolentes coacti ſunt præ tremore genua flectere tantæ maieſtati. Sic explicat eruditè Suarez tom. 2. in 3. p. diſputat. 31. ſect. 3. illud ad Philippenſ. 2. num. 10. *Vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum.*

NVMERVS XX.

Vis autem ſcire, ô homo inanis, quoniam fides ſine operibus mortua eſt?

GRæcè, *necra, mortua*: non *otioſa*, vt priùs vulgò legebatur, ſenſu tamen eodem recidente. Vide, quæ adnotaui numero 17.

NVMERVS XXI.

Abraham Pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt, offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare?

80 VRget Apoſtolus Hæreticos, prolato exemplo Abrahæ, qui vſque eò in fide excelluit, vt huius virtutis palmam cæteris Patriarchis præripuiſſe videatur. Et quidem Paulus, egregius fidei commendator, Abrahæ fidem plena manu ad aſtra tollit. Duo maximè inſignes huius heroicæ fidei actus memorantur. Alter Geneſ. 17. numero 16. cùm numeroſam illi poſteritatem ex Sara ſuſcipiendam promiſit Deus, *contra ſpem in ſpem credidit*, ad Roman. 4. num. 18. hoc eſt; per fidem indubitanter ſperauit futurum, quod naturæ ordine ſpectato iam planè deſperauerat; cum ipſe effœto iam, ac penè mortuo corpore, centeſimum ferè attingeret annum, Sara verò nonagenaria eſſet: *& non infirmatus eſt fide, nec conſiderauit corpus ſuum emortuum*, ad Roman. 4. numer. 19. Illa enim eius verba, Geneſis 17. numero 17. *Putaſne, centenario naſcetur filius, & Sara nonagenaria pariet?* non hæſitantis ſunt, aut diffidentis; ſed admirantis potiùs, & beneficij magnitudinem ſtupentis.

Alter, Geneſis 22. num. 2. cùm iuſſus eſt à Deo immolare Iſaac. Priùs 81
quidem acceperat promiſſionem, ſignatè ex illo ipſo puero multiplicandam ſibi poſteritatem, ſicut ſtellas cæli, & ſicut arenam, quæ eſt in littore maris, Geneſis 21. numer. 12. ad Hebræos 11. num. 18. ad Roman. 9. num. 7. *In Iſaac vocabitur tibi ſemen.* Quid magis repugnans tali promiſſioni, quam iuberi ex inopinato, eum è medio tollere, atque adeò vnà cum illo omnem poſteritatis ſpem repentè
præcidere? Et nihilominùs ad Ro- 82
manos 4. num. 20. *Non hæſitauit diffidentia, ſed confortatus eſt fide, dans gloriam Deo: pleniſſimè ſciens, quia quæcunque promiſit, potens eſt & facere.* Ad Hebræos 11. num. 19. *Arbitrans, quia & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus.* Secum nimirum perpendens, etiam ſi Dei iuſſu è medio tolleret vnigenam filium; tamen Dei ipſius beneficio, ſe eum à mortuis excitatum, ſaluum, ac rediuiuum rurſùs accepturum.

Hic itaque tantus, támque excellens vir in fide, non prætermiſit opera; imò verò qui intelligentiam ſubdebat fidei, voluntate, executionéque, quantum quidem in ipſo fuit, præcepto difficillimo immolandi filium incunctanter obtemperauit.

NVMERVS XXII.

Vides, quoniam fides cooperabatur operibus illius? & ex operibus fides conſummata eſt?

83 Animaduertis itaque fidem illius nõ deſidem, non otioſam; ſed viuidam, operantem, actuoſam: & cùm gloriari poſſet de tam excellenti fide, in eáque acquieſcere; magis elaborauit, vt tantæ fidei, opera ipſa, quaſi perfectio, & cumulus, accederent. Fides itaque excitabat opera, ipſa opera fidem perficiebant: *fide enim obediuit*, ad Hebr. 11. num. 8. *Fide obtulit Iſaac*, num. 17.

NVMERVS XXIII.

Et ſuppleta eſt Scriptura, dicens: Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.

Svppleta, Græcè dicitur *eplerothe*, ideſt, impleta, opere ipſo comprobata: de quo loquendi genere copioſe egit Maldonatus Matth. 2. num. 15.

84 Locus hic, mea quidem ſententia, eſt in hac Epiſtola longè difficillimus: difficultas oritur ex triplici capite; quibus vbi ſatisfuerit factum germanus loci ſenſus ſua ſponte conſtabit. Primum difficultatis caput eſt: verba iſta citat Iacobus ex c. 15. Geneſis num. 6. & nihil minùs probare poſſe videntur, quàm id, ad quod confirmandum adducuntur. Nititur Apoſtolus perſuadere, fidem, ſi operibus careat, prorſus inanem, ac futilem eſſe. Atqui tantùm abeſt, vt id probetur hoc teſtimonio, vt oppoſitum potiùs ex illo con-
85 uincatur. Cùm enim Deus Geneſ. 15. num. 5. centenario ſeni magnificè promiſiſſet: *ſuſpice cælum, & numera ſtellas ſi potes: ſic erit ſemen tuum*; fidem habuit Abraham oraculo diuino: & hanc ipſam fidem extollens Scriptura, ſubiecit: *credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam*. Ergo iuſtitiam, non operibus, quæ nulla tunc commemorantur, ſed fide illa eximia duntaxat, ſibi promeruit. Atque hanc eſſe germanam intelligentiam huius loci, auctoritate ſua probat Paulus, qui ex eo loco concludit, Abraham non ex operibus, ſed ex fide iuſtificatum, ad Romanos 4. num. 2. *Si enim Abraham ex operibus iuſtificatus eſt, habet gloriam, ſed non apud Deum. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Et idem conficit argumentum ad Galatas 3. numero 5. & 6.

Secundum caput difficultatis eſt, 86
quia Paulus in illo cap. 4. ad Romanos, vt apertè conſtat ex contextu, agit de prima iuſtificatione, qua quis ex impio fit iuſtus. Patet id ex num. 5. *Credenti autem in eum, qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiam.* Et adducit Pſalm. 31. *Beati, quorum remiſſa ſunt iniquitates, &c.* & cap. 3. n. 23. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iuſtificati gratis.* Quin & verbum ipſum *iuſtificari*, hoc planè ſonat; & ita videtur accipiendum in hac epiſtola num. 21. *Nonne ex operibus iuſtificatus eſt, offerens Iſaac?* Et eodem recidit modus ille loquendi, *reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Quod quidem teſtimonium de prima iuſtificatione intelligendum eſſe, multis probat Cardinalis Toletus ad Romanos 4. annotatione 5.

Aliunde verò ante id temporis 87
Abraham credidiſſe Deo, & fuiſſe virum iuſtitia, & pietate inſignem, nemo, niſi euidenter ſacris litteris repugnans, inficiari poteſt. Etenim niſi credidiſſet Deo, & vir eximiè iuſtus, & pius fuiſſet, quomodò deſerta patria,

domóque

domóque paterna, longinquas, & ignotas terras magno labore, ac diſcrimine adiiſſet, tantum vt Diuinis iuſſis obtemperaret? Et verò bis illum iam tunc peregrinatum fuiſſe Dei imperio, ex cap.7. Actuum, num.3.& 4. doctè aduertit Ribera in illa verba ad Hebræos 11. num.8. *Fide, qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire.*

88 Tertium caput difficultatis eſt, quia vt paulò ante vidimus, hoc elogium confert Scriptura in Abraham, Geneſis 15. num.6. cum is Diuinæ promiſſioni de multiplicanda ſibi poſteſteritate fidem habuit. Iacobus verò ait, impletam fuiſſe hanc Scripturam, cùm, ſi minus re, animo certè, & voluntate obtulit filium ſuper altare. Atque hæc ſunt, quæ arduam, atque perplexam reddunt huius loci explicationem.

89 Prima difficultas ita expedienda eſt. Perſpicuè demonſtrauit Iacobus numero 21. & 22. Abrahæ fidem, toties in Scriptura celebratam, non fuiſſe operibus deſtitutam. Promeruit ille quidem incrementum iuſtitiæ, cùm Deo numeroſam ſobolem promittēti fidem habuit: ſed hanc fidei teſtatiſſimæ laudem egregiis etiam operibus nobilitauit. Neque inter Iacobum, & Paulum, ſi vtriuſque conſilium, & propoſitum ſpectes, vlla eſt diſcrepantia: nam ſi Paulus pugnaret cum Iacobo, etiam ſecum ipſe, & cum aperta veritate pugnaret. Nimirùm priùs dixerat ad Romanos 2. num.13. *Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur.*

90 Quoniam igitur Paulo in ea Epiſtola id negotij fuit; vt doceret, nec Gentes, nec Iudæos per opera moralia, vel per obſeruantiam Moſaicæ legis, ad veram iuſtitiam peruenire poſſe, ſed vnicam ad illam eſſe viam, fidem Chriſti mediatoris: totus incumbit in eius fidei commendationem, demonſtrans, quæcunque ſanctorum virorum facta Deo placuerunt, ea ex fide profluxiſſe. Iacobo autem propoſitum eſt, oſtendere, fidem nudatam charitate, & operibus; prorſus eſſe mortuam; & ſimul demonſtrare, fidem illam Abrahæ, tantopere laudatam, viuidam, actuoſam, & bonorum operum fuiſſe feraciſſimam. Itaque vno verbo, Paulus excludit opera ante Fidem, & ſine fide facta: Iacobus opera requirit poſt fidem, & ex ipſa fide profecta. Sic conciliat Auguſtinus tom.4. lib. de Fide, & operibus, cap.14. & lib.83. Quæſtionum quæſt. 76. & tom. 8. præfatione in Pſalm.31. Lege Toletum ad Romanos 2. notatio 13. & cap.4. notat.5. & Grabrielem Vazquez in 1.2. diſp.210. cap.8. num.70. & 76.

Ad ſecundum caput difficultatis, 91
ſi dicerem, Abrahamum tunc primò iuſtificatum, cum promptiſſimè, ac firmiſſimè Deo credidit, non ſine teſte dicerem: id enim diſertè docet Anſelmus in cap.4. ad Romanos, & innuit Auguſt. in illa præfatione in Pſalm.31. Sed, quia id arbitror apertè pugnare cum Scriptura, quæ cap. 12. cap.13. & 14. Geneſis, narrat egregia opera Abrahæ, vt quòd iuſſus ſtatim obedierit, quod aram erexerit, quod cum Deo ſæpe familiariter collocutus fuerit: dico, iuſtificationem illam, quæ refertur cap.15. Geneſis, non fuiſſe primam Abrahæ iuſtificationem, ſed prioris iuſtitiæ accretionem, maiorémque in virtute proceſſum. Probat hoc noſter Vazquez in 92
1.2. in eadem diſp.210. cap.8. num. 64. & 80. & Molina in Concordia diſput. 46. argumento 4. §. *Occaſione verò.* Tenenda enim eſt illa regula, quam exemplis illuſtrat Salmeron tom.1. prolegomeno 15. Regula 50. pag.370. actiones, quæ Scripturæ verbis, quaſi primę in ſpeciem ſignifican-

tur, non ſemper nouas, ac primas eſſe, ſed earum continuationem. Ioannis 2. num.11. *Manifeſtauit gloriam ſuam, & crediderunt in eum diſcipuli eius.* Iam certè antè crediderant; ſed viſo illo miraculo, dicuntur crediſſe, quia magis, ac magis crediderunt. Vide Maldonatum Ioannis 4.n.53.

93 Immeritò itaque detorquent Toletus citatus, & Cornelius in cap.4. ad Romanos num.191. Hebraiſmum illum. *& reputatum eſt illi ad Iuſtitiam,* ad primam iuſtificationem: nihil enim aliud ſignificat, vt eruditè confirmat Pererius tom.3. in Geneſim cap.15. numer.33. niſi Deum heroicam eam fidem ad perfectæ iuſtitiæ laudem, & meritum imputaſſe Abrahæ. Eodem enim Hebraiſmo legimus de zelo Phinees, Pſalm. 105. numero 31. *& reputatum eſt ei in iuſtitiam.* Imò & de ipſo Abraham, cum Geneſis 22. numero 2. tentata eſt eius obedientia, legimus 1.Machab. 2. num.52. *Abraham nonne in tentatione inuentus eſt fidelis, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam?* Quod euidenter conſtat, explicandum eſſe de incremento iuſtitiæ.

94 Atque hanc eſſe literalem huius loci intelligentiam, conſtat ex Tridentino Seſſione 6. cap.10. vbi verba Iacobi, num.24. *Videtis, quoniam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantum?* explicat Concilium de iuſtitiæ incremento: vt & illa Eccleſiaſt. 18. numer.22. *Ne verearis, vſque ad mortem iuſtificari:* & Apocalypſis 22. num.11. *Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc.* Vide Iuſtinianum, doctè confirmantem ex Auguſt. hunc loquendi morem, ad Roman.2. verſ. 13.num.2.

95 Non itaque fuit illa prima iuſtificatio Abrahæ, ſed nouus in iuſtificatione profectus. Fateor etiam, Paulum ad Romanos 4. de impij iuſtificatione diſſerere; & nihilominus affirmo, accomodatiſſimè vſum eſſe exemplo Abrahæ, ad id, quod intendebat, comprobandum. Argumentatur enim à minore ad maius. Nam ſi Abraham iuſtus, non eſt factus iuſtior ex operibus, ſed ex fide, & gratia: multò magis homo impius non poterit fieri iuſtus ex operibus ſine fide. Hanc vim agnoſcunt in argumento Pauli Pererius tom.3.in Geneſim cap. 15. num.48. & Belarminus lib.4. de Iuſtificatione cap.18.

Iam tertia difficultas facilè diluetur, ſi aduertamus, quod obſeruat 96
Maldonatus Matth. 2. num.15. cùm id, quod per Scripturam dictum erat, quamuis iam factum fuerit, tamen magis, ac magis fit, tunc ea Scriptura impleri dicitur, id eſt, quod ea prænuntiauerat, cumulatiſſimè præſtari. Non vult itaque Iacobus affirmare, tunc primò eam Scripturam eſſe impletam: neque enim ignorare poterat, verba illa multo antè dicta fuiſſe; ſed contendit, ſicut excellens illa fides, qua Abraham credidit Deo pollicenti ſibi poſteritatem, reputata eſt illi ad iuſtitiam; ita ex vi eiuſdem Scripturæ, excellentiorem eam fidem, qua iuſſus immolare filium, non hæſitauit diffidentia, cumulatius etiam incrementum iuſtitiæ meruiſſe.

Et amicus Dei appellatus eſt.

ARiſtoteles, auctor in rebus moralibus optimus, quatenus naturæ lumen progredi potuit, lib.8. 97
Ethicorum cap.6. & lib.2.magnorum Moralium cap.11.negat, inter Deum, & homines veram poſſe intercedere amicitiam, quòd ea æqualitatem requirat inter amicos. Contrarium probat ex Scriptura ſanctus Thomas 2.2. q.23.art.1.nam, vt grauiter dixit Hieronymus in cap.7. Michææ. *Amicitia pares aut accipit, aut facit.* Cùm autem

autem humana imbecillitas infinito diſtet interuallo à diuina Maieſtate, ſupplet Deus, quod deeſt naturæ, confértque nobis magnum, ac pretioſum gratiæ donum, vt in quoddam Diuinitatis conſortium euehamur, 2. Petri 1. num. 4.

98 Quòd ſi amicus eſt alter ego; eſt animæ dimidium: ſi amicitia eſt veluti vná anima, duobus corporibus inclúſa, vt ex profanis Scriptoribus eruditè probant Sotomayor in cap. 8. Canticorum pag. 1273. & Tiraquellus de Pœnis remittendis, cauſa 22. etiam *qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt*, 1. Corinth. 6. numero 17. *Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*, 1. Ioannis 4. num. 16. Propterea enim verus quidam amator aiebat, ad Galat. 2. numero 20. *Viuo autem, iam non ego: viuit verò in me Chriſtus.* Quia, vt dicebat Cato Cenſorinus apud Plutarchum in eius vita: *Qui amant, quodammodò in corpore proprio mortui ſunt, viuunt verò in alieno.*

99 Iam quod attinet ad Abraham, in lib. Geneſis, vnde Iacobus proximum citauit teſtimonium, non appellatur Dei amicus; ſed Iudith. 8. num. 22. *Abraham tentatus eſt; & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus eſt.* Et aliàs etiam hoc honorifico inſignitur cognomento 2. Paralip. 20. num. 7. *Dediſti eam ſemini Abraham amici tui.* Iſaiæ 41. num. 8. *Semen Abraham amici mei.* Quòd ſi Chriſtus ait Ioannis 15. numero 13. *Vos amici mei eſtis, ſi feceritis, quæ ego præcipio vobis*; profectò qui tam dicto audiens fuit Deo præcipienti, iure optimo in diuinam amicitiam receptus eſt.

***

NVMERVS XXIV.

Videtis, quoniam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantùm?

EXpoſui iam hęc verba numero ſuperiore dum ſecundam expedirem difficultatem.

NVMERVS XXV.

Similiter & Rahab meretrix, nonne ex operibus iuſtificata eſt, ſuſcipiens nuntios, & alia via eijciens?

NOta eſt hiſtoria ex cap. 2. Ioſue. Quòd autem quidam eam non meretricem, ſed cauponam, aut hoſpitam fuiſſe dicunt; plus nimio mihi videntur, & contra aperta ſacræ Scripturæ teſtimonia, illius honori, famæque conſulere. Nam vt demus, Hebraicum nomen *zonà*, aliquando etiam ſignificare hoſpitam, quod tamen viri docti non admittunt, & eruditè pernegat Serarius, ſingulaq; loca accuratiſſimè expendit, in cap. 2. Ioſue, q. 3. certè vox Græca *Porne*, qua vtuntur LXX. & Paulus ad Hebræos cap. 11. num. 31. & Iacobus hic, nihil aliud, quam meretricē ſonat, tam multis in locis vtriuſque Teſtamenti, vt ea annumerare putidum ſit. Vide eumdem Serarium vbi ſuprà, Maldonatum Matth. 1. num. 5. Magallan. in cap. 2. Ioſue, annotatione 2. Pinedam in Salomone lib. 6 cap. 13. num. 6. Riberam ad Hebræos 11. nu. 82. Maſſium, Ioſue 2. pag. 39. Gabrielem Vazquez tom. 2. in 1. 2. diſputat 210. cap. 8. num. 66. 100

Sed quæ prius idolorum ſuperſtitione implicata, vulgauerat corpus, ſimul atque veram de Deo concepit fidem, quā expreſſis verbis teſtata eſt, 101

Ioſue 2.num.11. *Dominus Deus veſter ipſe eſt Deus in cælo ſurſum, & in terra deorſum*; ſtatim emerſit è turpitudinis cæno, egregiiſque operibus fidem ſuam nobilitauit: nam cum aperto fortunarum, vitæque diſcrimine, exploratores populi Dei hoſpitio excepit, adeò vt viro Principi Salmoni, Dauidis abauo, ob eximium, ac recentiſſimum erga totum Iſraëliticum Populum promeritum, in matrimonio collocari mereretur. Hanc eius fidem commendat item Paulus ad Hebræos 11. num.31. *Fide Rahab meretrix non perijt cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.*

NVMERVS XXVI.

Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuum eſt, ita & fides ſine operibus mortua eſt.

Hic verſus explicatus eſt num.17.

CAPVT III.

NVMERVS I.

Nolite plures magiſtri fieri, fratres mei.

1 GEns Iudæorum ab inſito ingenio gloriæ popularis auidiſſima, & ſuprà, quam dici poteſt, ambitioſa ſemper fuit. Hoc vitium ſæpe Chriſtus illis obiecit, ardentérque eorum ſuperbiam obiurgauit. Propterea enim facturi eleemoſynam, tuba canebant ante ſe, vt populi rumores aucuparentur. Oraturi Deum, non cubiculi ſecretum, ſed publicas Synagogas, & platearum angulos ſectabantur, Matth.6.num.2. & 5. Proptereà dilatabant philacteria, & magnificabant fimbrias, vt eorum obſeruantia legis in omnium oculos incurreret, Matth.23.num.5. Ideò amabãt primos recubitus in cænis, & primas cathedras in Synagogis, & ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi, id eſt, honorifica magiſtri compellatione decorari.

Huic ad ſuperbiam procliui Iudæorum ingenio, nunquam dexteritas ambiendi, nunquam miræ artes, ac technę defuerunt. Verè dixit Ambroſius ſerm.11. [Hi arte inſinuant ſe hominibus, domos penetrant, ingrediuntur prætoria, aures Iudicum, & publica inquietãt; & eo magis præualent, quò magis ſunt impudentes.] Ab hoc ingenio ducta coniectura, ſapientes illi cõſiliarij ſolerter prædixerunt Aman, Eſther.6. n.13. *Si de ſemine Iudæorum eſt Mardochæus, ante quem cadere cœpiſti, non poteris ei reſiſtere, ſed cades in conſpectu eius.* Videlicet ab inſita Iudæorum calliditate facientes coniecturam, vt probat ibi Serarius quæſtiúcula 19. Nec poſterioribus ſæculis eadem Iudæis calliditas defuit: ſemper enim quà vi, quà aſtu, quà obſequiis euadunt ſuperiores. Lege erudítiſſimum Bernardum Aldrete lib.3. de Origine linguæ Caſtellanæ cap.5. vbi ex Paulo Burgenſi probat, Iudæos in Hiſpania ſceptrum dominij, ſeu regiminis, verſutis artibus obtinuiſſe: vt meritò cecinerit Rutilius lib.1. Itinerarij, cuius verſus recitant idem Aldrete cap.6. & Maluenda lib.11. de Antichriſto cap.3. 2 3

Atque vtinam nunquam Iudæa ſubacta fuiſſet
Pompeij bellis, imperioq́; Titi.
Latiùs exciſæ peſtis contagia ſerpunt:
Victoresq́; ſuos natio victa premit.

Qui ex ea Gente Iudæorum hoc 4
ambitioſo ingenio ducti, ſuſcepta iam Chriſti fide, ad magiſterij titulum aſpirabant, ſolidæ doctrinæ ſæpe inanitatem, interdum etiam errores, & Iudaicas ſuperſtitiones aſpergebant.

Actuum

Actuum cap.15. numer.1. *Et quidam deſcendentes de Iudæa docebant fratres, quia niſi circumcidamini ſecundum morem Moyſi, non poteſtis ſaluari.* Ad Titum 1. num.10. *Sunt enim multi vaniloqui, & ſeductores, maximè qui de circumciſione ſunt.* 1.Timoth.1. numer.6. *Conuerſi ſunt in vaniloquium, volentes eſſe legis Doctores.* Hanc emphaſim Auguſtinus agnoſcit in Iacobi appoſito, *plures*, in prologo Retractationum. [Magiſtros plures fieri exiſtimo, cùm diuerſa, atque inter ſe aduerſa ſentiunt: cùm verò id ipſum dicunt omnes, & verum dicunt, ab vnius veri Magiſtri magiſterio non recedunt.]

5 Hanc itaque ambitionem Iudæorum, qui mox, vt baptiſmo tincti erant, docendi munus audacter vſurpabant, multáque falſa veris admiſcebant, reprimit Iacobus: atque id ipſum præceperat Chriſtus, Matth.23. num. 8. *Vos autem nolite vocari Rabbi.* Alioqui enim magiſtrorum, & ſapientium multitudo, ſanitas eſt orbis terrarum, Sapient.6. numero 26. Et Apoſtolus Paulus non obſcurè ſignificat, in optatis ſibi fuiſſe, multos magiſtros fieri, ad Hebræos 5. numero 12. *Cùm deberetis magiſtri eſſe propter tempus.*

Scientes, quoniam maius iudicium ſumitis.

6 QVi regendi populi curam ſuſcipit, onus ſibi imponit, ipſis Angelicis humeris formidandum: vt grauiter loquitur Tridentinum Seſſ. 6. Decreto de Reformatione, cap.1. Sanguis eorum, qui perierint, de Magiſtri manibus ſeueriſſimè requiretur, Ezechiel.33. num. 8. niſi ille vigilanter pericula circumſpiciens, & tanquam de ſpecula inclamans, ritè ſuum officium fecerit. Sapient.6. numer.6. *Iudicium duriſſimum* (Vatablus, rigidiſſimum) *his, qui præſunt, fiet.* Chryſoſtomus in ea verba ad Hebræos 13. num.17. *Ipſi enim peruigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri,* ſic ſcribit homilia 34. [Omnium, quos regis, tu rationem redditurus es. Tanto igni tuum ſubiicis caput. Miror, ſi poteſt ſaluari aliquis Rectorum.]

In hoc ſummum periculum oculos 7
intendens idem Chryſoſtomus, ardenter intonat homilia 3. in Acta. [Non temerè dico, ſed vt affectus ſum, ac ſentio: Non arbitror, inter Sacerdotes multos eſſe, qui ſalui fiant, ſed multò plures, qui pereant. Quod alij peccant, Sacerdoti imputatur. Si vel vnus tantùm decedat non initiatus, nonne totam ipſius ſubuertit ſalutem? Etenim ſi vnius animæ ſalus tanti eſt, vt ob hanc Filius Dei fieret homo, tantáque pateretur, perditio cogita, quantam conciliabit pœnam? Quòd ſi quis ob hominem in hac vita perditum morte dignus eſt, quantò magis ille?

Rectè itaque monet Imperator, Le- 8
ge, *Si quemquam*, Codice de Epiſcopis, & Clericis. [Tantùm ab ambitu debet eſſe ſepoſitus, vt quæratur cogendus, rogatus recedat, inuitatus effugiat. Profectò enim indignus eſt Sacerdotio, niſi fuerit ordinatus inuitus.]

Propterea tantùm abeſſe debet, vt quiſquam ſumat ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo; vt ne ipſe quidem Chriſtus ſe clarificauerit, vt Pontifex fieret, ad Hebræos 5. num.4. Imò etiam impoſitas nobis ab ipſo Deo Magiſterij, ac prælationis partes, vel detrectare, ſi liceat; vel non ſine formidine agere debemus. Sic correxit Editio Vaticana locum Eccleſ.7. num. 4. *Noli quærere à Domino Ducatum.* Priùs videlicet mendosè legebatur, *ab homine.*

NVMERVS II.

In multis enim offendimus omnes.

9 LAtet hæc in hoc argumento vis. Anne parum eſt, hominem ad vitia procliuiſſimum, & paſſim in ea prolabentem, coram ſeueriſſimo Iudice rationem ſuæ vitæ reddere, niſi etiam, aſſumpto per arrogantiā alios docendi, ac regēdi munere, vitæ quoque rationē reddat alienæ? Accedit, quòd, cùm in cæteris lapſus ſit turpis, in Doctore eſt longè turpiſſimus; & quò eſt in editiore loco conſtitutus, eò eſt ruina grauior, & periculoſior, illiúſq; vitia, tanquā maculæ in facie, incurrūt nō modò in oculos, ſed etiam in omnium linguas. Hic eſt nexus huius ſententiæ cum ſuperiore.

10 Colligit ex iſto loco Concilium Mileuitanum, cap. 7. & 8. neminem, quantumuis iuſtū, etiam ſi adiuuerūr vberrimis auxiliis, quibus perfectiſſimi quique viri à Deo adiuuari conſueuerūt, euitare poſſe omnia peccata venialia, niſi ex ſingulari priuilegio, quale B. Virgini collatum, tenet Eccleſia. Quæ veritas definita eſt in Tridētino Seſſ. 6. cap. 11. & Canone 23. & noſtro æuo à doctiſſimis Theologis illuſtrata. Videantur Alfonſus de Caſtro, verbo, *peccatum*, hæreſi 11. Vega lib. 14. in Tridentinum à cap. 1. vſque ad 6. Bellarminus lib. 1. de Amiſſione gratiæ à cap. 3. vſque ad 14. Molina in Concordia diſput. 16. Vazquez tom. 1. in 1. 2. diſp. 142. & 143. Azor lib. 4. Inſtitut. moral. cap. 8. Valentia 1. 2. diſp. 6. q. 2. puncto 2. Zumel, q. 88. art. 1. diſp. 4.

Si quis in verbo non offendit, hic perfectus eſt vir: poteſt etiam fræno circumducere totum corpus.

11 SApienter Nazianzenus ait in Carminibus de Silentio pag. 1296.

Lingua quidem parua eſt, at viribus omnia vincit:
Qui domat hanc, ſophiæ culmina prima tenet.

Et in Oratione de Silentio ieiunij Quadragenarij. [Nihil eſt, quod à linguæ ſagitta tutum, atque immune ſit: quam quiſquis domuerit, is nimirùm ſapientiæ arcem, & principatum tenet.] Vniuerſim interrogat Sapiens, Eccleſiaſt. 19. num. 17. *Quis eſt, qui non deliquerit in lingua ſua?* Solus videlicet, qui culmen iam attigit perfectionis. Scitéque dixit Bernardus Sermone de triplici cuſtodia. [Si dixeris: rarus eſt, qui ſermones ſuos in iudicio diſponere videatur; vel ex hoc diſces, quàm ſit rara perfectio.] *Beatus vir* (inquit Eccléſiaſt. cap. 14. num. 1.) *qui non eſt lapſus verbo ex ore ſuo.* Notabile fuit Pambonis Abbatis exemplum, quod refertur in Tripartita lib. 8. c. 1. Cùm enim Magiſtrum ſpiritualem audiſſet adhortantem illo verſu Pſalm. 38. n. 1. *Dixi: cuſtodiam vias meas, vt non delinquam in lingua mea*; ſatis eſt, inquit: reliqua audiam, cùm iſtud opere impleuero. In cuius autem verſiculi aſſidua meditatione, executionéque, cùm non minùs, quàm quadraginta nouem annos integros conſumpſiſſet, rogatus longo tandem interuallo, cur ad Magiſtrum non rediret, reſpondit, nondum ſe, quod audierat, perfeciſſe. 12

13 Et ſanè ardua res eſt, quæque omnibus numeris perfectum, & abſolutum deſiderat virum, linguam prurientem coërcere. Interrogatus Ariſtoteles apud Stobæum Sermone 33. quæ res homini eſſet difficillima, reſpondit, *ſilere tacenda.* Longiùs progreſſus eſt idem Ariſtot. apud Antonium in Meliſſa 1. p. Sermon. 73. (habētur tom. 1. Bibliothecæ) Cùm enim ex eo quæreretur, quiſnam poſſet arcanum ſibi creditum continere: *qui carbonem,*

carbonem, inquit, *ignitum lingua retinere poteſt.* Conſentaneè refert Cicero lib.2.de Orat.Ennium dicere ſolitum, *flammam à ſapiente facilius ore inardente opprimi, quàm bona dicta teneat.*

14 Atque hæc Philoſophorum apophthegmata illuſtrant illud Eccleſ. 19. num.12. *Sagitta infixa femori carnis, ſic verbum in corde ſtulti:* ideſt, qualis impreſſa fugax taurus bipenne,vulnus,& telum ferens, (vt loquitur Seneca in Hercule furente Act. 3.) acerbiſſimè ſaucius, cælum horrido mugitu complet, donec adactum, ac penitus infixum venabulum excutiat: ſic ſtultus, quoad verbum ſibi creditum effutiat, inſtar parturientis,aut hauſto veneno nauſeantis, (quas etiam ſimilitudines vſurpat ibi Spiritus ſanctus) nulla capit interualla requietis.

15 Ergo tam impotenti belluæ frænum Rationis iniiciendum eſt. Eccleſ. 28. num.30.*Facito frænos ori tuo rectos:& attende, ne fortè labaris in lingua.* Pſal.38. num.2.*Poſui ori meo cuſtodiam.*Hebraicè, *frænum.* Qui verò membrum adeò petulans, & procax continuerit, cætera facilè continebit: qui victor euaſerit in hoc certamine difficillimo, victoriam item in cæteris longè facilioribus reportabit.

NVMERVS III.

Si autem equis fræna in ora mittimus ad conſentiendum nobis, & omne corpus illorum circumferimus.

NVMERVS IV.

Ecce & naues cùm magnæ ſint, & à ventis validis minentur, circumferuntur à modico gubernaculo, vbi impetus dirigentis voluerit.

NVMERVS V.

Ita & lingua modicum quidem membrum eſt.

Dilucida eſt ſententia vtriuſque comparationis. Videtis, quantulum ferri, in quo vis fræni ſita eſt, impotentiſſimum coërceat equum; & huc illuc, quamuis ferocientem, ac reluctantem, ſeſſoris arbitrio facilè contorqueat. Animaduertitis etiam, quantula ligni pars, qua conſtat gubernaculum, nauem vaſtiſſimam, à ventis validiſſimis impulſam, rectà in portum dirigat. Ita lingua perexigua quidem eſt; ſed ſi Rationis fræno illa coërceatur, facile erit, ac procliue, actiones reliquas intra Rationis præſcriptum continere. 16

Et magna exaltat.

GRæcè vnicum eſt verbum,*megalauchi.* Vertunt Vatablus, & Serarius:*magnificè ſe iactat.* Regia: *magna gloriatur.* Gagneius: *impotenter ſe gerit:* inſtar ſcilicet equulei indomiti, laſciuientis, & ferocientis exultat; cui proinde Rationis frænum iniiciendum ſit. 17

Et verò in arcano ſermone, *magna loqui,*eſt,ventoſè,ac tumidè ſe ſe efferre, arroganter deblatterare, proiicere ampullas, & ſeſquipedalia verba. Pſalm.34.num.26. *Qui magna loquuntur ſuper me.* Sic corrigit hunc locum Editio Vaticana:mendoſè enim legebatur, *maligna*, etiam apud vetuſtiſſimos Interpretes, vt probat ibi Lorinus. Sic Pſalm.37. num.17. *Super me magna locuti ſunt.* 1.Regum 2. num.3. *Nolite multiplicare loqui ſublimia gloriantes.*Propterea dicitur Daniel.7.num.8. *Os loquens ingentia:* & num.20. *Os loquens grandia.* Apocalypſis 13.num.5. *Os*

Os loquens magna, hoc eſt, os tumidum, arrogans, & iactabundum.

18 Eodem ſpectant illa 1. Regum 2. num. 1. *Dilatatum eſt os meum ſuper inimicos meos*. Prouerbior. 20. num. 19. *Ei, qui dilatat labia ſua, ne commiſcearis*. Et Iſaiæ 57. num. 4. *Super quem dilataſtis os, & ieciſtis linguam*: Nam & linguam exſertare, geſtus eſt irridentis: vt conſtat ex Gelio lib. 9. cap. 13. Irriſio autem tam procax, arrogantium propria eſt, & ſuperborum. Hæc eſt lingua magniloqua eorum, qui dixerunt, *linguam noſtram magnificabimus*, Pſal. 11. num. 4. *Et dilatauerunt ſuper me os ſuum*, Pſalmo 34. num. 21. contrà quàm præſcribitur Abdiæ num. 12. *Non magnificabis os tuum.*

19 Senſus itaque huius loci eſt: puſilla quidem eſt lingua; ſed nullatenus contemnenda: nam fræno cohibita, integrum hominem in officio tenet; at effrænata, & rationis gubernaculo deſtituta, turgida, & iactabunda ingentes excitat tumultus, totóſque populos, ac regna inter ſe commiſcet. Congruit mirificè, quod ſequitur.

Ecce quantus ignis quàm magnam ſyluam incendit.

NVMERVS VI.

Et lingua ignis eſt.

20 IDeſt, quantulus ignis. Quemadmodùm enim parua ſcintilla contempta magnum excitauit incendium, & totam ſæpe ſyluam, aut vrbem abſumpſit: ſic probroſum verbum, quod per imprudentiam ex ore excidit, delatum per bilinguem in alterius aures, Deus bone, quantas ſæpe tragœdias, quàm latè populantes diſcordiarum flammas excitauit? Eccleſ. 11. num. 34. *A ſcintilla vna augetur ignis, & ab vno doloſo augetur ſanguis*. Prouerb. 26. num. 20. *Cùm defecerint ligna, exſtinguetur ignis: & ſuſurrone ſubtracto, iurgia conquieſcent*. Simpliciſſimus cum ſit Scripturæ ſtylus, mirum eſt, quàm exaggerata dicendi pompa, graſſantis linguę ſtrages enuntiat. Eccleſiaſt. 28. num. 15. *Suſurro, & bilinguis maledictus: multos enim turbabit pacem habentes. Lingua tertia multos commouit, & diſperſit illos de gente in gentem: ciuitates muratas diuitum deſtruxit, & domos magnatorum effodit: virtutes populorum concidit, & gentes fortes diſſoluit.* 21

Dicitur verò lingua eſſe ignis: primò, quia flamma ignis, ipſa ſua figurâ pyramidali, linguæ formam refert, atque effingit: iuxta id, quod canit Eccleſia: *ignis vibrante lumine, lingua figuram detulit*. Explicans nimirùm, quod legimus, Act. 2. num. 3. *Apparuerunt illis diſpertitæ linguæ, tanquam ignis*. Vnde & ipſi igni attribuitur lingua, Iſaiæ 5. num. 24. *Sicut deuorat ſtipulam lingua ignis*. Imò applicatur igni, non modò vorandi, ſed etiam lambendi verbum, quod linguæ eſt maximè proprium: quia ignis non ſecat dentibus eſcam, quam abſumit, ſed lingua flammea populatur. 3. Regum 18. num. 38. *Cecidit autem ignis Domini, & vorauit holocauſtum, & ligna, & lapides, puluerem quoque, & aquam lambens.* 22

Secundò propter incredibilem, & penè inſtantaneam nocendi celeritatem. Egregiè enim Seneca lib. 3. naturalium Quæſtionum, cap. 27. *Vrbes conſtituit ætas, hora diſſoluit: momento fit cinis, diu ſylua*. Videlicet propter hanc mirabilem velocitatem dicitur Pſalmo 103. num. 4. & ad Hebr. 1. num. 7. *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis*. At, quæ ſagitta celeriter emiſſa, quis æneus globus, igneo bombordæ impetu rapidè contortus, quod fulmen è nubiū conflictu violenter expreſſum, incitatiſſimam 23

linguæ

linguæ plagam ſua celeritate anteuertat? Haud immeritò ſermo dicitur *ſcintilla*, Sapientiæ 2. num. 2. quia inſtar ſcintillæ ſubitò exardeſcentis, & aridam materiam inflammantis, momento penè enuntiatur, & horribiles flammas excitat.

24 Tertiò lingua dicitur ignis, propter inſitam vrendi, & cruciandi vim. ſolet enim in Scriptura vehemens afflictio, acerbiſſimúſque cruciatus, ignis nominari. Sic dicitur Hierem. 29. num. 22. Rex Babylonis frixiſſe in igne laſciuos illos ſenes: qui tamen lapidati ſunt ex præſcripto legis. Danielis 13. num. 62. Deuteronom. 19. numero 19. Leuitici 20. num. 10. & Ioannis 8. num. 4. Vide Pinedam Iob 10. verſu 15. num. 7. At quàm vehementer vrit probroſum verbum? Exeſt animum, oſſa ipſa, medulláſque depaſcit. Eccleſiaſt. 28. num. 21. *Flagelli plaga liuorem facit: plaga autem linguæ comminuet oſſa.* Prouerb. 16. num. 27. *Vir impius fodit malum, & in labijs eius ignis ardeſcit.* Vbi Vatablus. *Et verba, quibus lædit, ſunt velut ignita.* Et cap.
25 26. num. 21. *Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem; ſic homo iracundus ſuſcitat rixas.* Eccleſ. 20. num. 15. *Apertio oris illius, inflammatio eſt.* Verba illa Pſalmi 72. n. 9 *Et lingua eorum tranſiuit in terra,* hoc eſt, temerè, & petulanter vagata eſt, citra cuiuſquam diſcrimen omnes probris, contumeliíſque proſcindit, Chaldæus ſic illuſtrat ex verſione Genebrardi. *Poſuerunt in Sanctos cælorum os ſuum, & lingua eorum vſſit Sanctos terræ.* Vt iure miretur Chryſoſtomus tom. 1. homilia de tribus Pueris, ignẽ fornacis accenſę Sanctos non attingere; ignem verò linguæ maledicæ, viros etiam ſanctiſſimos vrere. De quo igne Bernardus Sermone de Triplici cuſtodia. [Leuiter quidem volat ſermo, ſed grauiter vulnerat; leuiter penetrat animum, ſed grauiter vrit.]

Quartò denique lingua ignis eſt, 26
propter illatum nocumentum prorſus irreparabile: vt & illa, quæ iam redacta ſunt in cineres, aut igne penitus deformata in carbones abierunt, redintegrari ope nulla poſſunt. Prouerbior. 25. num. 8. *Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio citò, ne poſteà emendare non poſſis, cùm dehoneſtaueris amicum tuum.* Vix vnquam fit vera honoris reſtitutio: opinio enim ſemel imbibita ex contumelioſis detractoris verbis, quantumuis ille iuſſu confeſſarij retexat orationem, ex animo excuti nunquam poteſt. Propterea clamabat Regius va- 27
tes Pſalm. 119 num. 2. *Domine libera animam meam à labijs iniquis, & à lingua doloſa.* Et quemadmodùm ſi ægrotus deſperata phtiſi, & grandi macie torridus, medicum ſciẽtiſſimum conſuleret; aptè ille reſponderet: ecquod tibi medicamentum adhibebo, ad lentam iſtam febrim, hærentem iam prorſus in medullis, depellendam? *Aſſi parece, que el miſmo Dios ſe halla como atayado para remediar el daño, que à hecho en la honra vna mala lengua. Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam doloſam?* Perinde ac ſi dicat Deus: quodnam tibi præſidium, quod remedium afferri poſſit aduerſus lethale vulnus, à venenata lingua inflictum? Dei enim eſſe verba, affirmant Auguſtinus, Arnobius, Hilarius, Eutymius, Anſelmus Laudunenſis, & Carthuſianus. Subdit deinde difficultatis cauſam: *ſagittæ poten-* 28
tis acutæ cum carbonibus deſolatorijs. Senſúſque eſt ex Vatablo, & Agellio: Similis eſt lingua ſagittis acutiſſimis, quas vir robuſtus intorquet, & in ipſa viſcera fortiter adigit; & carbonibus iuniperorum (ſic enim legitur Hebraicè) qui ardentiſſimi ſunt ad exurendum, & quàm diutiſſimè calorem retinentes. Ait enim

Hieronymus in lib. de Manſionibus ad Fabiolam, manſione 15. [Ferunt iuniperum ignem multo tempore conſeruare, ita vt ſi prunæ eius cinere fuerint opertæ, vſque ad annum perueniant.] Perpende, quàm diuturnus ſit contumeliæ ardor, quem honori lingua procax inurit.

29 Solet tamen Deus benignè prouidere, tantúmque malum anteuertere, ac Iuſtos præſeruare, ne linguæ flamma corripiantur. Eccleſ. 28. num. 23. *Beatus, qui tectus eſt à lingua nequam.* Et num. 26. *In flamma ſua non comburet iuſtos.* Pſalm. 30. num. 21. *Proteges eos in tabernaculo tuo à contradictione linguarum.*

Vniuerſitas iniquitatis.

30 GRæcè *coſmos*, ideſt, *mundus.* Sic reddiderunt Regia, Tigurina, Clarius, & Caiet. *Mundus iniuſtitiæ.* Vatablus, *congeries, & promptuarium.* Gagneius, *multitudo, & cumulus iniquitatis.* Nos Hiſpanè diceremus: *la lengua es vn mundo abreuiado de pecados.* Quemadmodùm dicunt Latini, malorum Iliadem, aut Occeanum. Hunc ipſum ſenſum Latiniſſimè, & ſignificantiſſimè Vulgatus expreſſit: *vniuerſitas* enim apud Ciceronem, rerum omnium cumulum, & congeriem, atque adeò ipſum ſignificat mundum.

31 Qui ſono duntaxat vocis Latinæ ducti, Academiam quamdam in lingua conſtituunt, variis exedris diſtributam, in quibus diuerſa linguæ peccata, & artificium conflandi fraudes, publicè doceantur; ludere mihi videntur in re ſeria, & intemperanter abuti Scripturæ grauitate.

Si Vulgata Editio pateretur, omnino mihi placeret ille ſenſus, quem vox Græca, citra dubium, etiam præſefert: neque diſplicet, vt vtrumque ſimul litteralem ſenſum eſſe credamus: alterum enim vox Latina, alterum etiam Græca repræſentat: *coſmos* enim idem eſt, ac cultus, ſiue ornatus: vnde mundus muliebris, *coſmos* Græcè nominatur in Editione LXX. Iudith. 1. num. 15. & cap. 12. num. 14. Aliàs etiam redditur hæc vox ab Interprete Vulgato, *decor, ornamentum, honor.* Eccleſiaſt. 6. num. 31. *Decor enim vitæ eſt in illa.* Græcè, *coſmos.* & cap. 21. num. 24. *Ornamentum aureum prudenti, doctrina.* Græcè, *mundus aureus.* Et cap. 26. num. 21. *Mulieris bonæ ſpecies in ornamentum domus eius.* Cap. 32. num. 7. *Gemmula carbunculi in ornamento auri.* Et cap. 50. num. 21. *Vſque dum perfectus eſt honor Domini.* Græcè, *coſmos. Cultus* etiam vertitur 1. Petr. 3. numero 3. Atque hæc de vocis proprietate, nunc breuiter de re ipſa.

Solet ſæpenumero lingua vel turpiſſimæ iniquitati honeſtatem prætexere, & fucatum illum quidem, ſpecioſum tamen colorem illinere. Scilicet iniquitas nititur induere honeſtã aliquam ſpeciem, qua turpitudinem ſuam velet: erubeſcit enim videri nuda: hoc autem velum prætexit, & obtendit lingua; quæ vel turpiſſima, ac fœdiſſima vitia, etiam ornare verbis conſueuit. Ideo toties in Scriptura, *concinnandi,* ideſt, comendi, ornandíque verbum, linguæ attribuitur. Pſal. 49. num. 19. *Lingua tua concinnabat dolos.* Iob 6. num. 26. *Ad increpandum tantùm eloquia concinnatis.* Prouerb. 12. num. 19. *Concinnat linguam mendacij.* 32

Lingua conſtituitur in membris noſtris, quæ maculat totum corpus.

DVo ſummatim attigerat Apoſtolus: primum, linguam eſſe ignem; alterum, eſſe cõgeriem iniquitatis. Vtrumque declarat explicatiùs, exorſus 33

exorſus ab hoc poſteriore. Lingua, inquit, inter organa corporis vnum eſt, & illud quidem perexiguum: ſed puſillum iſtud membrum, officina quædam eſt, in qua innumeræ conflantur iniquitates, quæ totum hominem, quantus quantus eſt, fœdiſſimis maculis inurũt. Et licèt prior quaſi ſedes, vbi ſordes contrahũtur, cor ſit; de corde enim exeunt vniuerſa flagitia, quæ coinquinant hominem, Matth. 15. nu. 20. atque adeò ipſa etiam verba, priùs, quàm efferantur lingua, in corde concipiuntur; ſed turpitudinis maculas, in corde quaſi inchoatas, lingua ipſa perficit; certè inuſtas iam in animo, & altè impreſſas, fugientes tamen aciem oculorum, ipſa ſub aſpectum ſubiicit, & longè conſpicuas reddit.

Et inflammat rotam natiuitatis noſtræ.

34 ENodatiùs iam explicat primum illud, quod propoſuerat Apoſtolus, ſcilicet, *lingua ignis eſt.* Et quidem Beda, Strabus, Sanctus Thomas, Hugo, & OEcumenius, Lyra, Catharinus, Claudius, Vatablus, Caietanus, Gagneius, Iſidorus Clarius, Salmeron, Paëz, Serarius; vno verbo, omnes, quos viderim Interpretes, rotam natiuitatis, periphraſim quamdam eſſe aiunt, qua vitæ mortalis inconſtantia, & volubilitas, venuſtè declaretur; perinde ac ſi dicat Iacobus: lingua ardentiſſimus ignis eſt, qui perpetuò flagrans, omnem vitę curſum, periodum,
35 & quaſi circulum inflammat. Vox enim Latina *rota,* vt Auctor eſt Iſidorus lib. 20. Originum cap. 12. & 15. inde ducta eſt, quòd quaſi ruat. Græca verò *trochos, apo tu trechin,* ideſt, ab incitato curſu, deriuatur. Quid verò velocius, quàm hæc vita, quæ rapidiſſima cæli conuerſione circumacta, aſſiduè voluitur, & quaſi fulmineo quodam rotatu, ab ipſis incunabulis, ne momento quidem temporis inſiſtens, perpetuò contorquetur, & ad interitum præceps ruit?

Ineſt etiam in rota ſimilitudo altera cum vita: nam dum identidem circumuoluitur, eædem partes modò attolluntur in altum, modo ad terram ipſam deprimuntur: ſic in hac vita, quæ modò infima ſunt, repentè ſumma fiunt; & è contrario, quæ ſumma, momento efficiuntur infima. Hoc innuit Fortunæ ſimulachrum ſtantis in rota, quaſi omnia ſurſum, deorſúmque voluentis. Hoc eleganter ſignificauit, Fortunam ipſam ſic loquentem inducens, Boëtius lib. 2. de Conſolatione, proſa 1. [Hæc noſtra vis eſt, hunc continuum ludum ludimus: rotam volubili orbe verſamus; infima ſummis, ſumma infimis mutare gaudemus. Aſcende, ſi placet, ſed ea lege, ne vtique cùm ludicri mei ratio poſcet, deſcendere iniuriam putes.] 36
Hanc Fortunæ viciſſitudinem attentè contemplabatur prudens ille Rex, qui captus à Seſoſtri, & iuſſus trahere victoris currum, retorquens oculos ad rotas, nuſquam ab illis aſpectum dimouebat; rogatúſque à Seſoſtri, cur ita faceret, quia in hac, inquit, rotarum conuerſione, rerum humanarum inconſtantiam, & viciſſitudinem, quaſi depictam intueor. Nota eſt hiſtoria ex Nicephoro lib. 18. cap. 29. & Cedreno in Compẽdio Hiſtoriarum: vide etiam Zonaram tom. 3. Annaliũ, in Imperio Baſilij Macedonis pag. 39. & noſtrum Biſciolam tom. 1. lib. 1. Horarum ſubceſſiuarum cap. 2. 37

Sacri etiam Expoſitores in ea verba Eccleſ. 12. num. 6. *Et confringatur rota ſuper ciſternam*, rotæ nomine vitam intelligunt. Scitum eſt illud Dauidis votum, Pſal. 82. nu. 12. *Deus meus pone illos, vt rotam.* Addit Chaldæus explicandi gratia, *quæ voluitur,* 38

& mouetur,nec conſiſtit in declini. Quia nimirùm,vt ait Eccleſiaſ.c.33.num.5. *Præcordia fatui,quaſi rota carri:*hoc eſt, fatuus, quippe inſtabilis, & inconſtans,fluctibus actus furentium appetitionum,inſtar rotæ incitatiſſimæ, in continuo concupiſcentiæ motu verſatur, nuſquámque acquieſcit. Iſaiæ 17.num.13. *Rapietur,ſicut puluis mon-*
39 *tium à facie venti,& ſicut turbo(*Hebraicè,ſicut rota*)coram tempeſtate.*Eleganter hoc exprimitur Sapient.4.num.12. *Inconſtantia concupiſcentiæ tranſuertit ſenſum ſine malitia.* Græcè, *rembaſmos:* propriè, *circumrotatio*, ideſt: perpetua agitatio concupiſcentiæ, quæ ex vno in aliud continuò deuoluitur, mentem ſimplicem, ſyncerámque peruertit. Atque hæc ſedulò congeſſi, quæ faciunt pro hac prima explicatione, cui meruit planè fidem grauis tot Interpretum auctoritas.

Sed fateor, me nunquam potuiſſe in hac expoſitione conquieſcere: non enim video, vbi de lingua præcipuè res eſt, quid emphaſis habeat elegans illa circuitio,apta ad vitæ huius volubilitatem exprimendam. Haberet illa quidem multum põderis, ac momenti,ſi de ipſius vitæ inconſtantia ſermo eſſet: ſed quid, obſecro, confert, ad exaggerandam linguæ petulantiam, huius breuiſſimæ vitæ reuolutio?

40 Dicerem confidentiùs ſententiam meam, ſi aliquem eius Auctorem reperiſſem: nunc autem ea lege dicam, vt nolim præiudicatam tradere, ſed iudicandam. Arbitror, hîc rotam ſumi metaphoricè pro acerbiſſimo illo, antiquiſſimóque cruciatu, quem *trochon* Græci, *rotam* Latini nominarunt: cuius ſupplicij mentio fit Prouerb.20. num.26. *Et incuruat ſuper eos fornicem.* Vbi in Hebraico textu,& in Editione LXX. legimus, *& immittet illis rotam.* Græcè,*trochon:*obſeruátque ibi Vatablus, genus fuiſſe ſupplicij vſitatum apud Hebræos.

Et verò in eo ſupplicio non ſolùm 41
diſtẽtis, luxatíſque membris homines atrociſſimè excarnificabãtur, ſed vrebãtur etiam admotis flammis:vt apertè conſtat ex Ioſepho in lib. de Machabæis:cuius hęc ſunt verba.[Vt erat affixus rotæ, igni in cataſta obiicitur: atque ita tendentibus corpus radiis,& contrahentibus flammis,& coſtis deinde patentibus, laterum vitalia rumpuntur.] Et ex Apuleio lib.3.de Aſino aureo. [Nec mora:ignis,& rota: tum omne flagrorum genus inferuntur.] Ab hoc ſupplicij genere vocitatos affirmat Chriſtianos per irriſionem *ſarmentitios*,Tertullianus in Apologetico c.50. [Quia ad ſtipitem,inquit, dimidij axis reuincti,ſarmentorum ambitu exurimur. [Tractant de hoc ſupplicio Baronius in Martyrologio, die 23. Aprilis. Pontanus in lib.*6*. Æneidos, columna 1485. Turnebus lib.7. Aduerſariorum cap.16.Omnium verò,vt nouiſſimè, ita etiam accuratiſſimè noſter Cerda in lib.*6*. Æneidos,verſu *16*. num.10. Biſciola, Tom.2. Horarum ſubceſſiuarum lib.12.cap.*9*.

Rotam itaque natiuitatis explico 42
per metaphoram, ſupplicium naturæ noſtræ: nam etiam Plautus metaphoricè vſus eſt & vocabulo, & ſupplicio rotæ, in Ciſtellaria Actuum 2. ſcenæ.1. [Iactor,crucior,agitor,ſtimulor, verſor in amoris rota miſer.] Eodem gignendi caſu vſus eſt Iacobus cap. 1. num. 23. cùm faciem natiuam appellauit *vultum natiuitatis*. Quod autem ſupplicium atrocius, quis carnifex naturæ noſtræ truculentior excogitari poteſt,quàm impotentes animi perturbationes? Eæ natiuæ cùm ſint,ideſt,ab ipſa natura ingenitæ, vbi modum intemperanter excedunt, hominem miſerrimè, & acerbiſſimè torquent: vt meritò *rota natiuitatis*, hoc eſt, *natiuus cruciatus* nominentur.

nentur. Suboluit hæc explicatio ſagaciſſimo ingenio Serarij noſtri, dum ait in Commentario huius loci. *Vel rota eſt natiua qualibet perturbatio, qua, tanquam rota, huc illuc rotamur, & agitamur.*

43 Si patientiſſimus Iob aiebat, c.17. num.11. *Cogitationes meæ diſſipatæ ſunt, torquentes cor meum:* qualiter torquebunt cor impij, quod eſt *quaſi mare feruens*, Iſaiæ 57. num. 20. excandeſcentes iracundiæ, odia ſanguinaria, diſcordiæ prorſus implacabiles? Eccleſ. 1. num. 28. *Iracundia enim animoſitatis illius, ſubuerſio illius eſt.* Iob 5. num. 2. *Verè ſtultum interficit iracundia.* Præclarè Emiſſenus homil. 9. ad Monachos. [Sicut naſci viperei fœtus, diſruptis matrum viſceribus, aſſeruntur: ita humana præcordia ipſis primitùs, quas conceperint, paſſionibus dilacerantur.] Iuſtinus Martyr in epiſtola ad Zenam, & Serenum, pag. 18. refert, quoſdam præ ſtomacho, & rabie ſemetipſos dentibus diſcerpſiſſe, &

44 doloribus eſſe cófectos. Valerius Maximus lib.9. cap.3. agens de iracundiæ furore, ait. *Nunquam ſine tormento ſui violentus: quia dolorem cùm inferre vult, patitur.* Itaque non ſolùm diſcruciat animum circumrotatio illa concupiſcentiæ, Sapient.4. numero 12. ſed longè etiam vehementiùs excarnificat violentiſſima rota excandeſcentiæ. Ad eam machinam diſtenditur homo: dum enim toto pectore ad vindictam anhelat, dum regerit conuicia, dum hoſtilem ſanguinem ardentiſſimè ſitit, ipſa viſcera miſerè rotata diſrumpuntur.

45 Si hanc rotam intelligamus, conſtabit ſanè ſenſus Apoſtolo dignus, ſimilis phraſi, qua Hiſpanè diceremus. *Vna mala lengua nos da tormento; es el verdugo, y potro de nueſtra vida.* Verè enim lingua petulans inflammat hanc rotam natiuitatis: aut omnes, aut plenæque efferueſcentes ſtomacho diſcordiæ, quibus humana præcordia miſerandum in modum diſſecantur, atque extabeſcunt, ſcintilla quapiam, excuſſa ex iſto igne, concipiuntur; certè linguæ flabello ventilatæ gliſcunt, & latè populantur. Licuit Auguſt. dicere de lingua laudante, lib.10. Confeſſionum. cap.37. *Quotidiana fornax noſtra lingua humana.* Quid de petulante, procacíque dixiſſet? Vide, quæ adnotaui ad illa verba num.6. *Lingua ignis eſt.*

Atque vt aliquando tandem è rotis, tanquam è cotibus, emergamus: 46
neſcio, an rotam, & ignem præſeferant verba illa Pſalm. 139. num. 10. *Caput circuitus eorum: labor labiorum ipſorum operiet eos: cadent ſuper eos carbones.* Labor enim labiorum ipſorum, ideſt, amara, & virulenta verba (Symmachus vertit, *amaritudo, ac venenum*) quæ ſunt præcipuum, ac ſummum circuitus eorum (*nam in circuitu impij ambulant*, Pſalm. 11. num. 9. hoc eſt, volubili perturbationũ rota circumaguntur,) ipſa, inquam, quæ iactant conuicia, velut igniti carbones recidunt priùs in ipſorum capita, & cruciatus eorum rotam incendunt.

Inflammata à gehenna.

ID eſt, afflata à dæmone Parente diſ- 47
cordiarũ, tanquam organum promptiſſimum illius: ex infernali videlicet igne ſcintilla exiliens, corripit linguã, quæ mox tartareũ excitat incendium. Rectè Chryſoſtomus tom. 5. homil. ad Baptizandos: [Vndique nobis inſidias dæmon præparare conſueuit; ſed facilius lingua, & ore peccante: nullum enim æquè congruum illi organum in miniſterium eſt interitus, atque peccati.] Cur verò Infernus, Gehenna nominetur, tractat eruditè Maldonatus Matth. 5. num. 22.

NVMERVS VII.

Omnis enim natura beſtiarum, & volucrum, & ſerpentium, & cæterorum domantur, & domita ſunt à natura humana.

48 NImis affirmatè pronũtiat Catharinus de mendo huius loci: [Quod in quibuſdam, inquit, Latinis codicibus legitur corruptè *cæterorum.* Interpretem vertiſſe *cetorum*, non debet eſſe cuiquam dubium.] Hauſit hoc Catharinus ex Eraſmo: qui intolerando illo ſuo critico ſupercilio ait. [Interpres ſcripſit *cetorum*, ſed ſcriptor oſcitans mutauit in *cæterorum*] Simili ducti coniectura Gagneius, Claudius, Salmeron, Caietanus, Regia, Vatablus, & Interpres
49 OEcumenij, vertunt, *marinorum.* Et quidem vox Græca *enalion*, quæ conſtanter legitur in exemplaribus, quæ vulgò circumferuntur, & citra dubium belluas marinas ſignificat, horum ſententiæ ſuffragatur. Fauet Syriaca verſio, quæ ita reddit: *& ſerpentium, tum maris, tum aridæ.* Fauet etiam ſeries Apoſtoli: non enim contentus, generatim, vniuerſéque dixiſſe, omne genus animantium quantumuis ferum, & indomitum, hominum tamen induſtria cicurari; enumerat ſpeciatim feras terreſtres, truculentia ipſa formidabiles, verbi cauſa, tigres,
50 leones, vrſos; quos beſtiarum nomine comprehendit: recenſet etiam aues rapaces, & carniuoras, liberóque volatu vagantes toto cælo, & in excelſis rupibus nidos conſtruentes, velut aquilas, ieraces, accipitres; *halcones, ſacres, y neblies:* peſtiferos item ſerpentes, qui non afflatu modò, ſed aſpectu etiã venenato aërem inficiunt, vt baſiliſcum, viperam, & aſpidem. Reſtabat, vt omnibus ſuis numeris expleretur tam diſtincta enumeratio, ſigillatim marinas belluas, ſub immenſis aquarum gurgitibus, in abditis cauernis latitantes, recenſeri, vt Cetos, Delphinas, Crocodilos; neque generali illo nomine *cæterorum*, tam curioſam, & exactam recenſionem terminari.

Sed vbi obſtat auctoritas Vulgati, 51
omnis præcludendus eſt coniecturis locus. Editio Vaticana emendatiſſima retinet *cæterorum:* ſic etiam legit Beda ante nongentos annos, &, qui eum proximè conſecuti ſunt, Expoſitores. Quare minimè dubius affirmare audeo, non ſolùm hanc lectionem habendam pro germana, ſed vitiatos eſſe Græcos codices, mendoſè legentes *enalion*, noſtrúmque Interpretem nactum fuiſſe emendatiores, in quibus *ton allon* legeretur: neque inſolens eſt, ſpecialem enumerationem generali aliquo nomine concludere.

Et verò, ne quis exiſtimet, ſolutio- 52
nem hanc eſſe factitiam, & ſolùm ad ſubterfugiendam commodè difficultatem pro meo libito excogitatam; cùm perſpicua ratio, tum verò grauiſſima auctoritas eam ſolidiſſimam eſſe, & inconcuſſam, apertè demonſtrant. Eccleſia Catholica decreto ſuo promulgato in Trident. Seſſione 4. certos nos facit, hanc Latinam verſionem Vulgatam, eſſe authenticam, hoc eſt, cum ſuis fontibus, & primis exemplaribus adamuſſim conuenire, illorúmque ſenſus fideliſſimè repræſentare. At, ſi in hoc loco Græca vox non fuiſſet deſcriptorum incuria immutata, eius propriam atque natiuam ſignificationem minimè Vulgatus expreſſiſſet. Deinde in præfatione emen- 53
datiſſimæ Editionis Vaticanæ hæc ipſiſſima cauſa redditur, cur nonnulla, quæ conſultis exemplaribus Hebraicis, atq; Græcis, corrigenda, & immutanda videbantur in Editione Latina, de induſtria tamen immutata relicta ſunt.

ſunt. *Quia,* inquit, *facilè fieri poſſe credendum eſt, vt Maiores noſtri, qui ex Hebrais, & Gracis Latina fecerunt, copiam meliorum, & emendatiorum librorum habuerint, quàm ij, qui poſt illorum atatem ad nos peruenerunt, qui fortaſſe tam longo tempore identidem deſcribendo minùs puri, atque integri euaſerunt.*

54 Atque hæc de lectione huius loci: minus negotij eſt de ſententia: tota enim vetus teſtatur Hiſtoria, feras etiam immaniſſimas, edomitas, & cicuratas fuiſſe ab hominibus. Hanno fuit primus Leonis domitor, ſed morte illi ſtetit tam mira ſolertia, vt Auctor eſt Plin. lib. 8. cap. 16. quia nihil non perſuaſurus vir tam inſignis artificij videbatur, ſi ad opprimendam patriã ingenio abuteretur. Delphinis dorſo inſidens circumcurſabat mare puer quidam, vt refert Gelius lib. 7. cap 8. vniuerſa Italia ad tam inauditum ſpectaculum ſtupente. Plin. ſcribit lib. 8. cap. 25. ſolitos crocodilos, inſtar equorum iniecto fræno, quoquoverſus circumduci. Idem lib. 10. cap. 74. prodit, aſpidem ad menſam cuiuſdam quotidie altam. Sed plena eſt exemplorum vetuſtas: quæ congerit erudititſſimè, vt ſolet, noſter Biſciola, tom. 2. Horarum ſubceſſiuarum lib. 13. cap. 11.

NVMERVS VIII.

Linguam autem nullus hominum domare poteſt.

55 ACutè obſeruat Auguſt. tom. 7. lib. de Natura & Gratia, c. 15. [Non ait: linguam nullus domare poteſt; ſed, nullus hominum: vt cùm domatur, Dei miſericordia, Dei adiutorio, Dei gratia fieri fateamur.] Quod clarè agnoſcebat, & & ingenuè fatebatur idem Auguſt. lib. 10. Confeſſ. cap. 37. [Imperas nobis linguæ continentiam: da, quod iubes; & iube, quod vis. Tu noſti de hac re gemitus cordis mei, & flumina oculorum meorum.]

Eſt inſignis locus Prouerb. 16. n. 1. *Hominis eſt animam praparare, & Domini gubernare linguam.* Hebraica vertas verbum è verbo: *hominis ſunt diſpoſitiones, ſiue praparationes cordis; ſed à Domino reſponſio lingua.* Perinde, ac ſi dicat Salomon: Poteſt quidem homo Rationis lance accuratiſſimè expendere, quæ verba, tali oblata occaſione, deceat illum effari: at vbi ventum eſt ad rem præſentem, ita cohibere, ac moderari linguam, vt præfixos ſibi terminos non tranſiliat, ſed verba ipſa quaſi dimenſa præparationi reſpondeant, donum Dei eſt prorſus ſingulare. 56

Hinc erumpebat illa vox Eccl. 22. num. 33. *Quis dabit ori meo cuſtodiam, & ſuper labia mea ſignaculum certum?* Græcè, *panurgon.* Editio Romana LXX. vertit, *aſtutum.* Ianſenius, *prudens.* Vatablus, *ſignaculum ſapientia.* Interpres Chryſoſtomi, hom. 4. ad Baptizatos, *aſtutia.* Verè enim opus eſt cæleſtis ſapientiæ luce, & diuinitus conceſſa prudentia. Pergit Eccleſiaſticus. *Vt non cadam ab ipſis, & lingua mea perdat me.* Et quaſi interno afflatu peruideret Sapiens, quod poſteà ſcripſit Auguſt. tom. 10. ſerm. 4. de Verbis Domini cap. 2. [Si linguam nullus hominum domare poteſt, ad Deum confugiendum eſt, qui domet linguam noſtram.] orditur Eccleſ. cap. 23. num. 1. *Domine Pater, & dominator vita mea, ne derelinquas me in conſilio eorum* (ſcilicet, labiorum) *nec ſinas me cadere in illis.* 57

Conſonat Regius vates Pſal. 140. num. 3. *Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circunſtantia labijs meis.* Vertit Græcam vocem Auguſt. *oſtium continentia.* Genebrar. & Belarm. *oſtium munitionis* 58

munitionis: oſtium videlicet munitum, ac forte,quod labia circumſtet, ideſt, circumuallet, & vndique obſideat: vox enim Græca *perioche*, in arcano ſermone, eſt illa murorum firmitudo, & ambitus, quibus munitiſſimæ vrbes circumquaque cinguntur. Vnde quæ à Vulgato Pſalm.30. num.22. & Pſalm. 107. num. 11. vocatur *ciuitas munita*, dicitur Græcè *perioches*, ideſt, *ciuitas circunſtantiæ*. Quin & ipſa vox *perioche*, fortiſſimam ſignificat arcem. 2. Regum 5.num.7. & 1.Paralip.11. num.5. *Cepit autem Dauid arcem Sion.*
59 Vtrobique LXX. *periochen*. Senſus itaque huius loci eſt:Præfige, ô Deus, ori meo validiſſimos clathros qui impotentem linguam,tanquam belluam indomitam,efferatámque contineant, vt minimè poſſit è cuſtodia erumpere, etiam ſi maximè munitiſſimum oſtium conetur effringere.

Inquietum malum.

GRæcè, *incoërcibile malum:* effrænatius videlicet, & impotentius feris immaniſſimis, quæ aliquando tandem induſtria cicurantur. Hæc autem efferata bellua humanitus coërceri nunquam poteſt: Diuinitus enim exequendum eſt, quod præcipit Apoſtolus 1. Petri 3.num.10.ex Pſalmo 33. num.13. *Coërceat linguam ſuam à malo.*

Plena veneno mortifero.

60 SApienter ait Bern. Sermon.de triplici cuſtodia. *Numquid non vipera eſt lingua iſta? ferociſſima planè.* Congruenter Regio vati Pſalm. 139. num. 4. *Acuerunt linguas ſuas, ſicut ſerpentis.* Sic legit Vulgata editio nouiſſimè correcta, conſentaneè Græco textui, in quo habetur *os opheos*. Neque enim ſerpentes linguam ſuam acuunt, ſed exacutam habent à natura,cùm cæterarum animantium lingua ferè ſit obtuſa. Pergit Pſalmographus. *Venenum aſpidum ſub labijs eorum.* Quæ verba prorſus eadem habentur Pſal.13. num.3. & ad Rom.3. num.15.Eſt autem aſpidum venenum omnino immedicabile, atque mortiferum,ſiue, vt loquitur Moyſes Deuter.32.nu.33. *inſanabile.* Aſpidis enim morſus, auctore Plinio lib.8. cap.23. adeò lethaliter inficit hominem, vt niſi confeſtim ictæ partes amputētur, nulla deinde omnino ſit graſſantis veneni medicina.Lege,quæ de inſanabili detrectationis veneno adnotaui ad illa verba num.6.*Lingua ignis eſt.*

Huc etiam ſpectat illud Eccleſ.10. 61
num. 11. *Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihil eo minus habet, qui occultè detrahit.* Quem locum ita legunt LXX. vt vertit Caſſianus,Collatione 2.cap.11. *Si momorderit ſerpens non in ſibilo, non eſt abundantia incantatori*: hoc eſt, vt exponit idem Caſſianus: *ſuccurrere incantator periclitanti, perituroue non poterit.* Vt linguæ detrahenti aptari commodè poſſit illa Ieremiæ comminatio, cap.8.num.17. *Ecce ego mittam vobis ſerpentes regulos, quibus non eſt incantatio.*

Obſeruandum verò eſt, quod ait 62
Iſidorus lib.12. Etymologiarum cap. 4. [Nullum animal tanta celeritate linguam mouet, vt ſerpens: adeò, vt triplicem linguam habere videatur, cùm vna ſit.] Et Plinius lib. 11. cap. 37. *Lingua tenuiſſima ſerpentibus, & triſulca,vibrans atri coloris.* Virgilius 2.Georgicorum verſu 439.*Linguis micat ore triſulcis.* Dicitur autē triſulcum, ſeu trifidum telum, quod triplici cuſpide ferit:quod in linguam aptiſſimè quadrat. Hæc enim vipera venenata, cùm virus euomit detractionis, *tres lethaliter inficit flatu vno:* vt ait Bernardus loco citato, diſertéque explicat Lauren

Laurentius Iuſtinianus lib.de Vita ſolitaria cap.4. *Abſentis quippe famam interimit; audientiſq; , ac propriam occidit animam.* Perpende, quam ſit mortiferum linguæ venenum.

63 Quòd ſi peſtilentiæ lues venenata item eſt, & inficiens quoſlibet veneno prorſus mortifero; ſanè verbum petulans, & contumelioſum, ſæua peſtilentia eſt. Sic expreſsè vocatur Pſalm.90. num.3. *Ipſe liberauit me de laqueo venantium, & à verbo aſpero.* Hebraicè, *& à lue corrumpente, à peſte celeriter necante.* Vnde qui idiomate ſacro dicuntur *letſim*, ideſt, irriſores, procaces, illuſores; à LXX. *limi*, ideſt, peſtilentes, nõ ſine afflatu diuino nominantur. Pſalm.1. num.1. *& in cathedra peſtilentiæ non ſedit.* Hebraicè, *in cathedra illuſorum.* Græcè, *peſtilentium.* Prouerb.19. num.25. *Peſtilente* (Hebraicè, irriſore) *flagellato, ſtultus ſapientior erit*, & cap.22. num.10. *Eiyce deriſorem, & exibit cum eo iurgium.* LXX. *eiyce peſtilentem.*

NVMERVS IX.

In ipſa benedicimus Deum, & Patrem: & in ipſa maledicimus homines.

64 OBſeruat hîc ſanctus Thomas, per Deum, & Patrem, totam Beatiſſimam Trinitatem denotari: quæ Deus noſter eſt per potentiam creationis, Pater autem, per gratiam adoptionis.

Dilucida verò eſt proximorum verſuum ſententia, ad quam eleganter alluſit Nazianzenus in carminibus de Silentio pag.1296.

Non aliena etenim lingua, nec mente profana,
Viuificum puro labis obibo ſacrum.
Fons idem haud dulces, & amaras proferet vndas;
Purpureæ veſti res aliena lutum.

Totum itaque Iacobi argumentum 65
ductum eſt à repugnantibus: reclamitat enim ipſa natura, ex eodem fonte vitam, necémque profluere; eadem lingua dilaudare Deum in ſe ipſo; in proximo verò, qui eius eſt imago, contumeliis, & maledictis inceſſere. Sic obiicitur impio Pſalm 49. num.16. *Quare tu enarras iuſtitias meas?* & mox num.20. *Sedens aduerſus fratrem tuum loquebaris.* Ideo dicitur Prouerb. 18. num.21. *Mors, & vita in manibus linguæ.* & Matth.12. num.37. *Ex verbis enim tuis iuſtificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.*

Hoc quaſi per vmbram aſſecuti 66
etiam ſunt veteres Philoſophi. Anacharſis enim interrogatus, quid eſſet in homine peſſimum, quid optimum; reſpondit: lingua. Sentiens, idem membrum plurimam afferre vtilitatem, ſi recta ratione gubernetur; maximam verò perniciem, ſi ſecus. Auctor eſt Laertius lib.1. cap.9. Amaſis, Ægyptiorum Rex, dono miſit Bianti victimam, quam diis immolauerat. ea tamen lege miſit, vt ipſe ſibi remitteret viciſſim, quod in illius victimæ carnibus optimum, & peſſimum illi videretur. Bias tamen prudenter linguam reſectam duntaxat remiſit: videlicet, quia ea ſola & optima, & peſſima ſimul eſſet. Refert Plutarchus lib. de Garrulitatê. Vide etiam Rodigin. lib.7. cap.26. & Pierium lib.33. tit. de lingua.

Qui ad ſimilitudinem Dei facti ſunt.

PRæclarè Amb. lib. de Dignitate 67
humanæ conditionis cap.3. *Quis maior honor homini potuit eſſe, quam vt ad ſimilitudinem ſui factoris conderetur?* Et S. Leo ſerm.1. de Ieiun.10. menſ. [Si fideliter, atque ſapienter creationis

nis noſtræ intelligamus exordium, inueniemus, hominem ideo ad imaginem Dei conditum, vt imitator ſui eſſet Auctoris: & hanc eſſe naturalem noſtri generis dignitatem, ſi in nobis, quaſi in quodam ſpeculo, Diuinæ benignitatis forma reſplendeat.] Denique Bernardus lib. de Anima cap. 1. [Oportet, id, quod ad imaginem eſt, cum imagine conuenire; & non in vacuum, nomen imaginis participare.]

68 Quærit Baſilius hom. 10. Exameron: cur, cum dixiſſet Moyſes, Geneſis 1. num. 26. *Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram*; adiungat continuò, num. 27. *Creauit Deus hominem ad imaginem ſuam*: & nihil prorſus de ſimilitudine dicat. Reſpondet, huius rei cauſam eſſe, quoniam imago Deitatis, quæ natura ipſa duntaxat mentis, & voluntatis humanæ continetur, ſolum Deum habuit artificem: ſimilitudo autem, quæ in gratuitis donis, & in omni probitate, virtutúmque abſolutione conſiſtit, à nobis quoque, Deo iu-
69 uante perficitur. Hanc ipſam diſtinctionem inter ſimilitudinem, & imaginem; video magnis auctoribus placuiſſe: ij ſunt Auguſtin. lib. Quæſtionum ſuper Deuteronom. quæſt. 4. & lib. coutra Adimantum, cap. 5. Irenæus lib. 5. aduerſus hæreſes, cap. 6. Cyprianus, Sermone de bono patientiæ: Ambr. lib. de Dignitate conditionis humanæ, cap. 2. Hieronym. in Commentariis ad cap. 28. Ezechielis. Chryſoſtomus homil. 9. in Geneſim, Damaſcenus lib. 2. de Fide orthodoxa, cap. 12. Origenes lib. 3. Periarch. cap. 9. Niſſenus in hom. de Creatione hominis, Eucherius lib. 1. Commentar. in Geneſim, Rupertus lib. 2. de Trinitate, & operibus eius, Bernard. Sermo. 1. de Annuntiatione, Theodoretus quæſt. 20. in Geneſ. Et ab his Patribus acceperunt poſteriores Theologi cum Magiſtro in 2. diſtinctione 16. & Sancto Thomá 1. p. q. 93. artic. 9.

Sed ſalua reuerentia, quæ tantis 70
Auctoribus debetur maxima, valde dubito, an hæc obſeruatio in ſacris litteris perpetuo ſibi conſtet. Primò namque Geneſ. 5. num. 1. legimus. *In die, qua creauit Deus hominem, ad ſimilitudinem Dei fecit illum.* Vbi non eſt dubium, quin de creatione ipſa humanæ naturæ ſermo ſit: & alioqui perſpicuum eſt, nullum poſſe ibi diſcrimen inter ſimilitudinem, & imaginem aſſignari; idémque prorſus eſſe, ac illud Eccleſiaſt. 17. num. 1. *Deus creauit de terra hominem, & ſecundum imaginem ſuam fecit illum.* Quinimò Sapient. 2. nu. 23. vtraque vox, inſtar vnius enuntiatur. *Deus creauit hominem inexterminabilem, & ad imaginem ſimilitudinis ſuæ fecit illum.* Perinde, ac ſi imago, & ſimilitudo prorſus idem ſint.

Secundò vocabulum ipſum ima- 71
ginis non ſemel vſurpat Paulus pro ſimilitudine, quæ in donis gratuitis, & omni ſanctitate conſiſtit. Tantùm abeſt, vt pro ſola ſimilitudine naturæ in Scriptura frequentetur. Ad Coloſſenſes 3. num. 10. *Et induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem ſecundum imaginem eius, qui creauit illum* 1. Corinth. 15. numer. 49. *Portemus & imaginem cæleſtis.* Et 2. Corint. 3. n. 18. *Nos verò omnes, reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eamdem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini Spiritu.*

Tertiò: nam emphaſis Iacobi in 72
hoc loco, eſt illa eadem omnino, qua permouemur ad deteſtandum homicidium, Geneſis 9. num. 6. *Quicunque effuderit humanum ſanguinem, fundetur ſanguis illius: ad imaginem quippe Dei factus eſt homo.* Grauiſſimam videlicet irrogaret

irrogaret iniuriam Regi, qui eius imaginem, in publico locatam, deiiceret, diſcerperet, pedibúſque conculcaret: ergo ſimilitudo in hoc Iacobi loco, idem omnino eſt, atque imago; & promiſcuè, atque indiſtinctè, vtrumque nomen in ſacris litteris vſurpatur.

73 Quartò denique, Geneſis 5. numero 3. dicitur Adam genuiſſe filium Seth. *ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam.* Atqui ibi diſtinctio tradita inter illas voces, minimè locum habere poteſt.

Hæc ſunt, quæ me tantorum Patrum pondere, & auctoritate preſſum, inuitum licet, vehementer cogunt, de diſcrimine inter has voces aſſignato, etiam, atque etiam dubitare: potiúſque in contrariam opinionem propendere; vnum ſcilicet eſſe, atque eumdem in arcano ſermone vtriuſque vocis ſignificatum.

NVMERVS X.

Ex ipſo ore procedit benedictio, & maledictio: non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

NVMERVS XI.

Numquid fons de eodem foramine emanat dulcem, & amaram aquam?

NVMERVS XII.

Numquid poteſt, fratres mei, ficus vuas facere, aut vitis ficus? Sic neque ſalſa dulcem poteſt facere aquam.

74 HÆc vltima nonnihil variant in Græco. *Sic nullus fons ſalſam, & dulcem poteſt edere aquam.* Sed Latinam lectionem eruditè defendit Franciſcus Lucas in ſuis notationibus.

De ſententia nihil eſt negotij: Apoſtolus enim argumentum illud ductum à repugnantibus, prolatis quatuor exemplis reddit illuſtrius. An non monſtroſum eſſet, ſi ficulnea ficus ſimul, & vuas ferret? aut ſi vitis vuas ſimul, ficúſque produceret? An non prodigioſum eſſet, ſi idem fons dulcibus ſimul, & amaris aquis ſcaturiret? aut ſi aqua maris dulcem pariter potum, ſalſúmque præberet? Atqui multò eſt monſtroſius, ex eodem ore, quod ad laudandum Deum formatum eſt, probra in proximos iactata, atque adeò aduerſus ipſum Deũ prodire blaſphemias. Inſtar planè prodigij eſt, ex eodem corde per eamdem linguam, iniuriam, & laudem; pietatem, & impietatem; mortem, & vitam; veritatem denique, mendaciúmque depromere.

Haud abſimiles parabolas vſurpauerat Chriſtus. Matth. 7. n. 16. *Numquid colligunt de ſpinis vuas, aut de tribulis ficus?* Et cap. 12. num. 33. vbi de lingua item ſermo eſt. *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum; aut facite arborem malam, & fructum eius malum.* Et num. 34. *Quomodò poteſtis bona loqui, cùm ſitis mali?* Geminus eſt huic Iacobi loco alter Eccl. 28. num. 14. vbi venuſta quadam ſimilitudine expenditur, quantam vim habeat eadem lingua, ſiue ad inſtigandam adulationibus, aut falſis criminationibus gliſcentem iracundiam; ſiue ad frigidam illi ſuffundendam manſuetudine verborum, furoríſque turpitudine propoſita. *Si ſufflaueris in ſcintillam, quaſi ignis exardebit: & ſi expueris ſuper illam, extinguetur: vtraque ex ore proficiſcuntur.* 75

NVMERVS XIII.

Quis ſapiens, & diſciplinatus inter vos? Oſtendat ex bona conuerſatione operationem ſuam in manſuetudine ſapientiæ.

76 GRæcum nomen *epiſtemon*, quod redditur ab Interprete *diſciplinatus*, ſignificantiſſimum eſt. Regia vertit, *peritus*. Vatablus, & Interpres OEcumenij, *ſcientia præditus*. Paez, *bene inſtitutus*. Caietanus, neſcio quàm Latinè, *ſcientificus*. Meliùs Vulgatus Eccleſ. 21. num. 18. *ſcius*. & cap. 47. num. 14. *ſenſatus*. Salmeron, *ſcientia imbutus*. Eius nominis vim duplici vocabulo ſibi putauit Latinus Interpres exhauriendam, Eccl. 10. num. 28. *Vir prudens, & diſciplinatus*. Græcè eſt duntaxat *epiſtemon*.

77 Repreſſerat Iacobus initio huius capitis inſolentem Iudæorum ambitionem, qua elati, etiam imperiti, ad magiſterij munus aſpirabant: obiecerat illis pericula, quæ incurrebant: propoſuerat difficultatem coërcendi linguam: atque per eam occaſionem tantiſper digreſſus, huiúſque indomitæ belluæ feritatem perſecutus, iam tandem inſtruit viros ſapientes, & eruditos; eos videlicet, qui digni erant tantam perſonam ſuſtinere, vt alios docendi munere fungerentur.

78 Ab his in primis requirit, vt doctrinam, quam profitentur, bona conuerſatione, & operibus oſtendant, hoc eſt, vita ipſa, & moribus effingant: bona enim conuerſatio, phraſi Apoſtolica, eſt inculpabilis tenor vitæ. 1. Petri 1. n. 15. *Et ipſi in omni conuerſatione ſancti ſitis*. cap. 2. num. 12. *Conuerſationem veſtram inter Gentes habentes bonam*. cap. 3 n. 1. *Per mulierum conuerſationem ſine verbo lucrifiant*. 1. Timoth. 4. n. 12. *Exemplum eſto Fidelium in verbo, in conuerſatione, in charitate*.

Signatè verò exigit Iacobus à Magiſtris, vt manſuetudinem diſcant ab illo cæleſti Magiſtro, qui, cùm omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi in eo eſſent, ad Coloſſenſ. 2. nu. 3. mitis fuit, & humilis corde, Matthæ. 11. num. 29. Indiuiduus videlicet ſapientiæ comes ſolet eſſe manſuetudo. vide, quæ adnotaui cap. 1. num 21 ad illa verba, *in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum*. Lego tamen apud Ciceronem in Oratione pro Roſcio Comœdo. [Quò quiſque ſolertior eſt, & ingenioſior, hoc docet iracundiùs, & laborioſiùs: quod enim ipſe celeriter arripuit, id, cùm tardè percipi videt, diſcruciatur.] Quare vel ad ferendam æquo animo diſcipulorum in percipiendo tarditatem, apprimè neceſſaria eſt ſolerti, & ingenioſo magiſtro manſuetudo. 79

NVMERVS XIV.

Quod ſi zelum amarum habetis, & contentiones ſint in cordibus veſtris: nolite gloriari, & mendaces eſſe aduerſus veritatem.

ZElus, (qui Latinè dicitur liuor, ſiue æmulatio) obtrectationem, & inuidétiam affert, cum quadam indignatione. Vnicus liber Actuum Apoſtolorum, quatuor nobis ſuppeditabit exempla. c. 5. n. 17. *Repleti ſunt zelo, & iniecerunt manus in Apoſtolos*. cap. 7. num. 9. *Æmulantes*, (Græcè, *zeloſantes*, id eſt, zelantes, & inuidentes) *Ioſeph vendiderunt in Ægyptum*. cap. 13. num. 45. *Repleti ſunt zelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebantur*. Cap. 17. num. 5. *Zelantes autem Iudæi, &c.* 80

Propter iracundiam ergo, & rancorem, quem, amarulentâ commotâ bile, ſecum affert inuidentiæ zelus, amarus ipſe nominatur. Hanc inuidiæ, & iracundiæ 81

iracundię amarulentiam explicuit eleganter Emiſſenus, homil 8. ad Monachos. [Interdiximus nobis diuerſas ſæculi voluptates, varios deliciarum ſapores, in quibus erat aliquid iucunditatis, atque dulcedinis: & nunc abſtinere non poſſumus ab iræ, atque inuidiæ venenatis paſſionibus, in quibus nihil eſt, niſi quidquid amaritudi-
82 nis, & rancoris eſt.] Elegantiùs verò Chryſologus Sermon. 172. [Inuidia, ſuorum carnifex ſemper extitit: extendit ſenſus, torquet animos, diſcruciat mentes, corda corrumpit. Quid plura? Hanc qui receperit, ſua ſuſtinet ſine fine ſupplicia, quia in ſe domeſticum ſemper diligit habere tortorem. Quis ibi malorum finis, vbi alterius bonum pœna eſt? vbi cruciatus eſt aliena fælicitas?] Propterea acutè dixit Nazianzenus Oratione 27. [Solus ex omnibus affectibus, iniquiſſimus ſimul, & æquiſſimus eſt inuidia: iniquiſſimus, quia bonis omnibus aduerſus eſt; æquiſſimus, quia Dominos ſuos exeſt, & conficit.]

83 Solere verò inuidentiam conflare amariſſimam iracundiam, odiúmque capitale contra inuidioſum, res eſt adeò perſpicua, vt probatione non egeat. Primum fratricidium à mundo condito, Caini patrauit inuidia: vt meritò exclamauerit Chryſologus Serm. 4. [O zeli tumor: duos non capit domus ampla germanos. Fecit inuidia, fecit, vt mundi tota duobus eſſet anguſta fratribus latitudo.] Inuidentes fratres Ioſeph, Geneſ. 37. num. 4. *Oderant eum, nec poterant ei quidquam pacificè loqui.* Sed eſt notabile illud, quod teſtis oculatus refert Auguſtin. lib. 1. Confeſſionum, cap. 7. [Vidi ego, & expertus ſum zelantem paruulum: nondum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro aſpectu collactaneum ſuum.] Vide etiam in lactente infante ortam ex zelo amaritudinem.

Quin & ipſa indignatio, atque iracundia ſæpe in ſacra Scriptura, ſine vllo alio appoſito, *amaritudinis* vocabulo denotatur. Oſeæ 14. n. 1. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum:* hoc eſt, ad iram prouocauit. *A hecho a Dios de hiel.* Idem enim prorſus eſt, ac illud Amos 5. num 7. *Qui conuertitis in abſynthium iudicium.* Eſt enim abſynthium amariſſima herba. Quare luculentè explicat Ribera hunc locum, quaſi dicat Propheta: iniquè iudicatis, & pauperes opprimitis, atque ita Deum ad amaritudinem, & iram prouocatis. 84
Cùm Apoſtolus monuiſſet Hebræos, cap. 12. num. 14. *Pacem ſequimini cum omnibus*; ſubiecit: *ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat.* Perinde ac ſi diceret: cauete, ne qua parua odij ſcintilla, niſi celeriter reſtinguatur, magnum excitet incendium: nam diſcordiarum quidem ſurculi recèns nati, facilè euelluntur; ſi altas radices egerint, vix, aut ne vix quidem. Alluſit Apoſtolus ad locum Deuter. 29. num. 18. *Et ſit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem,* ideſt, implacabiles diſcordias excitans. Conſentaneè Actuum 8. num. 23. legimus, Simonem illum Magum, qui poteſtatem conferendi Spiritum ſanctū Apoſtolis inuidit, fuiſſe in felle amaritudinis; ſiue, vt Græca vertit Lorinus, *in cholera acerbitatis.* Et ad Epheſios 4. num. 31. copulantur, *omnis amaritudo, & ira, & indignatio.* Itémque Pſalm. 9. num. 7. Pſal. 13. num. 3. & ad Rom. 3. nu. 14. *Quorum os maledictione, & amaritudine plenum eſt.* Sic dicitur 1. Re- 85
gum 30. num. 6. *Volebat eum populus lapidare, quia amara erat anima vniuſcuiuſque viri,* ideſt, furens iracundia, & dolore. Threnor. 3. num. 42. *Ad iracundiam prouocauimus.* Hebraicè, *marinu*, ideſt, *amaricauimus Deum.* Nam idem verbū vertit Vulgatus Thren. 1. 86

num. 20. *Amaritudine plena ſum.* Danielis 8. num. 7. *Efferatus eſt in eum.* Hebraicè, *amaricatus eſt.* Et cap. 11. numer. 11. *Prouocatus Rex.* Hebraicè, *amaricabitur.* Regia, *bile mouebitur.* Tigurina, *irritabitur.* Vide, quàm congruenter Iacobus amarum dicat zelum, qui biliosa ſemper amaritudine, ac felle madet.

87 Ex zelo, & amaritudine, quid, niſi contentiones oriantur? Contentio enim, vt aduertit Baſil. in Regulis breuioribus reſponſione 66. eſt, quando quis oſtentationis, & inanis gloriæ cauſa, alios prouocat. Sic obſeruo in Scriptura, cum zelo, cum inuidia, cum iracundia, plerunque iungi contentiones; eáſque magno eſſe impedimento ad fidem ſuſcipiendam. Ad Roman. 1. num. 29. *Plenos inuidia, homicidio, contentione.* Et cap. 13. num. 13. *Non in contentione, & æmulatione.* Græcè, *zelo.* 1. Corinth. 3. num. 3. *Cùm ſit inter vos zelus, & contentio, nonne carnales eſtis?* 2. Corinth. 12. numer. 20. *Ne fortè contentiones, æmulationes* (Græcè, *zeli*,) *animoſitates, diſſenſiones ſint inter vos.* Denique ad Galatas 5. numer. 20. inter opera carnis numerantur, *contentiones, æmulationes, ira, rixæ, diſſenſiones.*

88 Magiſtros itaque, qui zelo, & contentionibus abducuntur, rectè admonet Iacobus, ne pro tuenda falſa nominis exiſtimatione, pro ſui cerebri ſomniis obſtinatè defendendis, deſerant veritatem: ne glorientur contra illam, quaſi victam, & proſtratam. Græcè enim ſubeſt illud idem verbum, quod Vulgatus vertit cap. 2. numero 13. *Superexaltat.* Nos ibi expoſuimus, *inſultare*; & quaſi parta victoria, aduerſus victum gloriari.

NVMERVS XV.

Non eſt enim iſta ſapientia deſurſum deſcendens.

OMnis quidem ſapientia à Domino Deo eſt, Eccleſ. 1. num. 1. ſed ab Auctore pacis, zelus iracundiæ, & diſſenſionis ſpiritus deſcendere non poteſt. 1. Corinth. 14. num. 33. *Non eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis.* Ideóque ſæpe Deus in arcano ſermone, *Deus pacis* appellari ſolet. Ad Roman. 15. numer. 33. & cap. 16. num. 20. & 2. Corinth. 13. num. 11. ad Philippenſ. 4. num. 9. & 2. Theſſalonicenſ. 3. num. 16. & ad Hebr. 13. nu. 20. Et pax ipſa viciſſim pax Dei, vel Chriſti, non ſemel in Scriptura nominatur. Ad Philippenſ. 4. num. 7. ad Coloſſenſ. 3. num. 15. Meritò itaque Apoſtolus monet 2. Corinth. 13. num. 11. *Pacem habete; & Deus pacis, & dilectionis erit vobiſcum.* Seueréque pronuntiat 1. Corinth. 11. num. 16. *Si quis autem videtur contentioſus eſſe: nos talem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſia Dei.* 89

Sed terrena, animalis, diabolica.

HI ſunt parentes mundanæ iſtius, contentioſæque ſapientiæ: auaritia, libido, ſuperbia: quæ tribus iſtis appoſitis aptè denotantur. Videlicet *omne, quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ,* 1. Ioannis 2. num. 16. Hæc eſt hæreſis origo. Idem ſunt etiam huius monſtri partus, atque fœtus. Talis item fuit Ethnicorum ſapientia. Vnde Epiphanius ab his Iacobi verbis luculentum dedit initium Libro, quem accuratè ſcripſit contra Hæreſes. [Græcorum, inquit, Scriptores, Poëtæ, & Oratores, vbi fabuloſum aliquod ſcriptum aggrediuntur, Muſam aliquam inuo 90

innocant,non Deum: diabolica enim eſt ipſorum ſapientia, ac terrena, & non ex ſupernis deſcendens.]

91 Terrena itaque eſt Gentilium,Hæreticorúmque ſapientia,ideſt, terrenis bonis per auaritiam inhians; terrena ſapiens,ad Philippenſ.3. num.19. quæ ſuper terram ſunt,quærens, ad Coloſſenſes 3. num. 2. theſaurizans ſibi in terra, Matth.6. num.19. Terræ denique tota affixa, nunquam oculos in cælum tollit,nil,niſi terreſtre,meditatur, aut amore proſequitur.

92 *Animalis* Græcè dicitur *pſychike.* Sunt autem Pſychici, qui genio indulgent,qui omnia voluptate metiuntur, qui in cœno libidinis volutantur. Tertullianus ſic orditur Librum aduerſus Pſychicos. [Mirarer Pſychicos iſtos, ſi ſola luxuria tenerentur, qua ſæpius nubunt; ſi non etiam ingluuie ducerentur,qua ieiunia oderunt:monſtrum ſcilicet haberetur libido ſine

93 gula.] De Tertulliani errore non eſt hîc locus diſputandi: notionem duntaxat quærimus vocis: de qua eruditè ibi Pamelius,numero 2. & Baronius, tom.2. anno Chriſti 201. Eámque ſatis nobis explicat Paulus 1.Corinth. 2. num.14. *Animalis autem homo non percipit ea,quæ ſunt Spiritus Dei: ſtultitia enim eſt illi.* Et Iudas, dum Pſychicos ſuis coloribus depingit, n.19. *Animales, ſpiritum non habentes,* ideſt, toti, quanti quanti ſunt, mera caro ſunt: &, vt ait Clemens Alexandrinus in Protreptico pagin. 86. [Suilli prorſus homines: ſues enim cœno magis delectantur, quàm aqua munda.]

94 Eſt item hæc ſapientia diabolica. Græcè, *dæmoniaca:* hoc eſt, attendens ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, 1.Timoth.4.num.1. Eſt enim Hæreticorum cœtus *Synogoga Sathanæ,* Apoc.2.num.9.& Marcion appellatur ab Irenæo lib.1. cap.9. *os diaboli.* Eumdem etiam hæreticum Ioannes Euangeliſta *Diaboli primogenitum* iam anteà vocauerat; ſicut Paulus Elymam,Actuum 13.nu.10.*Filium diaboli* nominauit. Atque eo vel maximè Parentem ſuum exprimunt Hæretici,videlicet Dæmoniacæ ſuperbiæ typho inſolentiſſimè inflati. Hæc omnia in 95
vno Luthero, quaſi in tabella depicta, cernere licet, non expreſſa ſolùm, ſed viua,& ſpirantia.Terrena fuit eius ſapientia: cùm enim adempta illi fuiſſet poteſtas prędicandi Indulgentias,tantúmque ea re feciſſet damnum, quantum anteà quæſtum illo præconio facere conſueuerat; homo pecuniæ magis cupidus,quàm ſalutis amans,ægerrimè ferens lucellum ſibi, tanquam bolum,ſubitò è faucibus ereptum,anſam eam arripuit extenuandi Romani Pontificis auctoritatem, & ab Eccleſiæ caſtris deficiendi.

Iam verò quàm animalis, & libidi- 96
noſa fuit Lutheri ſapientia? Pudet me recitare, (inquit Maldonatus Matth. 19. num.11.) quod Lutherum dicere, profiteríque non puduit: non magis poſſe virum ſine fæmina, quàm ſine cibo, aut potu viuere. Epicurum illum, qui ſola voluptate beatitudinem æſtimabat, nihil tam Epicureum dixiſſe legimus; & porci, ſi loqui ſcirent, dicere non auderent. Tantùm bellua illa ſpurciſſima Nero,teſte Suetonio cap.29. perſuaſiſſimum habuit, neminem pudicum eſſe poſſe.

At quàm fuit diabolica ſapientia 97
Lutheri? Affirmauit ipſe non ſemel pro concione, ſe cum diabolo multos modios ediſſe ſalis: prodidit etiam monumentis, ſe cum eodem diabolo ſæpius collocutum,quæſtionémque ſe illi de Catholicæ Fidei capitibus propoſuiſſe; dæmonem verò illorum falſitatem argumentis pluribus comprobaſſe. Lege Serarij noſtri duos eruditiſſimos libros de Lutheri magiſtro Diabolo,

Diabolo, ſignatè verò libro 1. cap.6. pag.206.

98 Et quidem Lutheri ipſius arrogantia, atque ſuperbia, planè fuit Luciferiana. Quis non ſtupeat horrenda verborum portenta, quæ paſſim in Sanctos euomit? [Nihil curo, inquit, ſi mille Auguſtini, mille Cypriani contra me ſtent.] Et alibi. [Origenem iam olim excõmunicaui: Chryſoſtomum nullo loco habeo; nihil eſt enim niſi loquaculus: Baſilius planè nihil valet; totus eſt Monachus: ego nec pili illum facio.] Sed horret animus, tam diris blaſphemiis cartas inficere. Qui dæmoniacã Lutheri ſuperbiam agnoſcere auet, legat Maluendam lib.2. de Antichriſto, cap.6. & Bellarminum in ea, quæ præfigitur 4. tom. Oratione habita in Scholis.

NVMERVS XVI.

Vbi enim zelus, & contentio: ibi inconſtantia, & omne opus prauum.

99 QVid Hæreticis inconſtantius? Sectarũ, in quas partiti ſunt, numerus iniri vix poteſt. Atque adeò iidem Hæretici in ſingulos dies à ſemetipſis inconſtantiſſimè deſciſcunt; breuíque interuallo, non modò diuerſa, verùm etiam inter ſe pugnantia leuiſſimè docẽt. Scitè reſpondiſſe fertur Dux Saxoniæ Federicus, noſſe ſe, quid tunc crederent Lutherani; quid anno ſequẽte credituri eſſent, diuinare ſe non poſſe. Vide Lorinum 2. Petri 3. num.16. Abripiuntur Hæretici æſtu zeli, & contentionis: quid in

100 illis conſtantiæ reperiatur? Sapienter enim Auguſtin. expendens illud 2. Timoth.2. num.14. *Noli contendere verbis*, Tom.3. lib.4. de Doctrin. Chriſtiana, cap.28. ait. [Verbis contendere eſt, non curare, quomodò error veritate vincatur, ſed quomodò tua dictio dictioni præferatur alterius.] Itaque qui ſuperbè, contentioſéque æmulantes, honori duntaxat velificantur ſuo, vndecunque leuiſſima inanis rumuſculi aſpiret aura, ad eam continuò vela pandunt, *circumferunturq́ omni vento doctrinæ*, ad Epheſios 4. num.14.

Graphicè hos dipingit Iudas, n.12. *Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur.* Quò enim minus habent pluuiæ, eò ſunt leuiores, eò faciliùs huc illuc agitantur; eò magis terram caligine obtenebrant, imbribus nunquam irrigant. 2. Petri 2. numer.17. *Fontes ſine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ.*

NVMERVS XVII.

Quæ autem deſurſum eſt ſapientia.

IDeſt, diuinitus donata: omnis 101
nempe vera ſapientia à Domino Deo eſt, Eccleſ.2. nu.1. *Dominus dat ſapientiam*, Prouerbior.2. num.6. Vnde ipſe meritò conqueritur Baruch 3. numer.12. *Dereliquiſti fontem ſapientiæ.* Rectéque Bernardus Epiſtola 108. obiurgans quemdam, qui ob ſtudia litterarum extrahebat diẽ ex die renuntiare mundo. [Quàm ſalubriùs, inquit, diſceres Ieſum, & hunc crucifixum? Falleris, fili, falleris, ſi te putas inuenire poſſe ſapientiam apud mundi magiſtros, quam ſoli Chriſti diſcipuli, ideſt, mundi contemptores, Dei munere aſſequuntur: neque enim hanc lectio docet, ſed vnctio; non littera, ſed ſpiritus; non eruditio, ſed exercitatio in mandatis Domini.]

Et verò Iacobus terrenæ illi, animali, diabolicæque ſapientiæ, ex zelo, & cõtentione proſeminatæ, cæleſtem alteram, caſtam, ac diuinam, ſociam charitatis, & pacis effectricẽ opponit.

Totáque

Totáque ſentētia perſpicua eſt, ſi verba quædam accuratiùs expendantur.

Primùm quidem pudica eſt.

102 GRæcè *agne*, id eſt, caſta. Hæc eſt germana huius vocis ſignificatio, vt ex Homero, Platone, Demoſthene, atque Plutarcho, probat Auctor Theſauri Græcæ linguæ. Sic etiā interpretatur Vulgatus eamdem vocem 2. Corinth. 11. num. 2. *Virginem caſtam exhibere Chriſto* 1. Timoth. 5. num. 22. *Te ipſum caſtum cuſtodi.* Ad Titum 2. num. 5. *Adoleſcentulas caſtas.* 1. Petri 3. num. 2. *Caſtam conuerſationem.* Verba item illa Prouerbior. 20. num. 9. *Quis poteſt dicere, mundum eſt cor meum?* extulerunt LXX. *Quis gloriabitur, caſtum ſe habere cor?* Græcè, *agnen.* Eſt itaque hæc ſapientia caſta, id eſt, altrix Angelicæ, & intemeratæ pudicitiæ. Nam vox *agne*, *incontaminata* reddi poteſt, auctore ipſo Vulgato 2. Corinth. 7. numer. 11. & Diana, quæ virgo credita eſt omnino immaculata, *agne*, vocatur ab Homero.

103 Enim verò quàm arctè conſocientur inter ſe caſtimonia, atque ſapientia, oſtendit egregiè Niſſenus lib. de Virginitate, cap. 4. & 5. qui eam vel præcipuam exiſtimat pudicitiæ laudem, quòd plurimum conducat ad cognitionē rerum diuinarum: pudicus enim animus, inſtar nitidiſſimi ſpeculi, longè vberiùs cæleſtis ſapientiæ luce completur, totúſque colluſtratur. Teſtatur hoc, innumeríſque confirmat exemplis, vetus Hiſtoria, de Sybillis, de Ioanne Euangeliſta, de Carpo, & Nazianzeno, aliíſque permultis.

104 Tantum aduerto, vſque eò caſtitatem copulari cum ſapientia, vt in arcano ſermone idem omnino nonnunquam ſit, ſapientem eſſe, & caſtum. 1. Petri 4. num. 7. *Eſtote itaque prudentes*, hoc eſt, verè ſapientes: *ſcientia enim Sanctorum eſt prudentia*, Prouerb. 9. num. 10. Syriacus Interpres vertit locum Petri: *eſtote itaque caſti.* Et quidem verbum Græcum *ſophroneſate*, Caietanus, Eraſmus, Vatablus, Clarius, Gagneius, & Salmeron, aptè reddiderunt, *eſtote ſobrij*, ſiue *temperantes.* Sobrietas enim indiuiduus comes ſolet eſſe ſapientiæ, ac pudicitiæ. Sed idem ipſum verbum in eo loco Pauli ad Roman. 12. num. 3. *Sapere ad ſobrietatem*, ſic tranſtulit Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum. *Sapere ad pudicitiam*: & , ſi pateretur Latinus ſermo, verbum è verbo exprimere Græca potuiſſet, *ſapere ad pudicum, & caſtum eſſe.*

Deinde pacifica.

GRæcè, *irenike*: non contentioſa, ſed ſedata, imò *pacatiſſima*: ſic enim exprimit Vulgatus huius vocis vim ad Hebræos 12. n. 11. nam Matth. 5. n. 9. *Beati pacifici*, ſubeſt alia diuerſa, *irenopij*: *pacem conciliantes.*

Modeſta.

GRæcè, *epiykes.* Vatab. *æqua, & morigera*, Gagneius, & Eraſmus, *humana, & æquabilis.* Vbique ſibi conſtans eſt Vulgatus in hac voce interpretanda 1. Timoth. 3. num. 3. ad Titum 3. num 2. & 1. Petri 2. num. 18. ad Philip. 4. n. 5. *modeſtia veſtra.* Græcè, *to epiykes*: neutrum ſcilicet ſubſtantiuè ſumptum. Pacata itaque ſapientia placidè, modeſtéque ſe gerit; non perſtrepit clamoribus, Matth. 12. nu. 19. ex Iſaiæ 42. num. 2. *Non contendet, neque clamabit.* 105

Suadibilis.

GRæcè, *eupithes.* Eraſmus, & Vatablus, *tractabilis, & morigera.* Gagneius, 106

Gagneius; *cui facilè perſuadetur.* Regia, *bene ſuaſibilis.* Auctor Theſauri Græcæ linguæ tom.3. col.131. *quæ facilè paret, & obſequitur.* Vnico verbo Plautino, *obſequioſa.*

Quòd autem docilitas pars ſit prudentis ſapientię, oſtẽdit Sanctus Thomas 2.2.q.49. art.3. & deprecatio illa Salomonis 3. Reg.3. n.9. *Dabis ergo ſeruo tuo cor docile.* Eodémque ſpectat Sapientis adhortatio, Eccleſ.6. n.35. *Sapientiæ illorum ex corde coniungere.* Quod hîc continuò ſubdit Iacobus.

Bonis conſentiens.

107 HÆc deſiderãtur in Græcis exemplaribus, quæ vulgò circumferuntur: ideóque tanquam aſcititia expungunt de textu Caietanus, Tigurina, Clarius, Regia, Pagninus, & Græcus enarrator OEcumenius. Latini etiam expoſitores nuperi Gagneius, Claudius, Catharinus, in Commentariis prætermittunt: ſed ea legunt, atque enarrant veteres illi, haud paulò iſtis grauiores, Beda, Strabus, Anſelmus Laudunenſis, Sanctus Thom. Hugo Cardinalis, Lyranus, & Carthuſianus. Legiſſe etiam videtur Bernardus, qui ea luculenter explicat Sermone 1. de Natali Domini: [Sola, quæ ex Deo eſt ſapientia, ſalutaris eſt, & pacifica; non abundans in ſuo ſenſu, ſed alieno magis acquieſcens conſilio, vel iudicio.]

108 Tenendum eſt enim id, quod ſæpe monui, noſtrum Interpretem emendatiores codices Græcos habuiſſe: & quàm facilè putant alij, obrepſiſſe in textum, quæ quis ad marginem appoſuerat, vt explicaret, eatenùs debere ſapientiam eſſe ſuadibilem, vt bonis tantùm aſſentiret, tam facile ego, non opinione ſolùm, ſed ad veritatẽ prorſus mihi perſuadeo, ſciolum aliquem & audaculũ, illa è Græco textu, quòd ſibi redundare viderentur, eraſiſſe. Conſentire autem idem eſſe, atque aſſenſum præbere, notiſſimum eſt, Luc.23 n.51. Actuum 5.n.37. & num. 39. ad Roman.7.n.16.

Plena miſericordia, & fructibus bonis.

DE omnibus benemereri ſtudet vera ſapientia: labantes fulcit, afflictis indoleſcit, labentes excitat. 109
Iudæ num.22. *Et hos quidem arguite iudicatos,* (Græcè. *commiſeramini:* correptio enim errantis, vera miſericordia eſt) *illos verò ſaluate, de igne rapientes: alijs autem miſeremini in timore.*

Non iudicans.

GRæcè *adiacritos.* Regia, & Tigurina, *nihil diiudicans.* Clarius, *ſine diſceptatione.* Vatablus, & Eraſmus, *nihil diſcernens.* Quid his verſionibus obſcurius? quid implicatius? Vt ſimpliciſſimè, ita etiam germaniſſimè reddidit Vulgatus. Cæleſtis enim ſapientiæ maximè proprium eſt, aliena ſiue dicta, ſiue facta minimè iudicare, neque vnquam ea ſuperbè faſtidioſeue contemnere. 110

Notabilis eſt verſio huius Græcæ vocis *adiacritos*, qua vſus eſt Auguſtin. tom.7. libro de Gratia, & libero arbitrio, cap. vltim. Accipit enim eam ſignificatione paſſiua: (nec dubium eſt, quin ita commodè accipi poſſit:) reddítque; *ineſtimabilis.* Elogium ſanè dignum hac cæleſti ſapientia, & in ſacro ſermone ſubinde repetitum. Sapient.7. num.9. *Nec comparaui illi lapidem pretioſum: quoniam omne aurum in comparatione illius, arena eſt exigua, & tanquam lutum æſtimabitur argentum.* Prouerb.8. numer.11. *Melior eſt enim ſapientia cunctis pretioſiſſimis: & omne deſiderabile ei non poteſt comparari.* 111

comparari. cap.3. numero 14. *Melior eſt acquiſitio eius negotiatione argenti: pretioſior eſt cunctis opibus*. Iob. 28. numer.17. *Non adæquabitur ei aurum, &c.* Vide quàm inæſtimabilis ſit ſapientia.

Sine ſimulatione.

112 GRæcè, *anypocritos*, id eſt, ſyncera, ſine fuco, ſine hypocriſi; non ficta, non ſimulata, non affectata, pallio duntaxat, & barba tenus, qualis fuit odumbrata illa, ſpecioſáque ſapientia Philoſophorum; ſed ſolida, & expreſſa. Hanc enim vocem Græcam ſæpe Apoſtoli vſurparunt, vt veram, germanámque virtutem à falſa, adulterináque ſecernerent. Ad Roman.12. num.9. *Dilectio ſine ſimulatione*. 2.Corinth.6. numer.6. *In charitate non ficta*. 1.Timot.1. numer.5. *& fide non ficta*. Et Epiſt.2. cap.1. num.5. *Eius fidei, qua eſt in te non ficta*. 1.Petri 1. numer.22. *In fraternitatis amore ſimplici*. Vbique Græcè ſubeſt *anypocrytos*.

NVMERVS XVIII.

Fructus autem iuſtitiæ, in pace ſeminatur, facientibus pacem.

113 COncludit eleganti ſententia, quæ mihi non videtur ita facilis explicatu, vt plerique Interpretes ſibi perſuadent. Sed bene habet: nam ipſorum etiam explicatio adeò eſt obſcura, vt noua rurſus indigeat explicatione.

Vulgare eſt in Scriptura, virtutis opera ſementem appellari. Prouerb. 11. num.18. *Seminanti iuſtitiam merces fidelis*. Pſalm.125. num.5. *Qui ſeminant in lacrymis, in exultatione metent*. Oſeæ 10. num.12. *Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ*. 2. Corinth.9. num.6. *Qui parcè ſeminat, parcè & metet*. Ad Galatas 6. num 8. *Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet*.

Deinde iuſtitia, & pax tam arcto inter ſe fœdere, ac vinculo colligantur, vt diuelli vix poſſint: pax enim vberrimus eſt iuſtitiæ fructus. Iſaiæ 32. num.17. *Et erit opus iuſtitiæ, pax*, id eſt, fructus, ſiue merces iuſtitiæ. Pſalm.71.num.7. *Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis*. Pſalm.84. num.11. *Iuſtitia, & pax oſculatæ ſunt*. Et ad Roman.5. num.1. *Iuſtificati ergo ex fide, pacem habeamus*. 114

Viciſſim ipſa pax præparat ſolum ad iuſtitiæ ſatus recipiendos. Poſtquàm enim dixit Iſaias, cap.32. num. 17. *Et erit opus iuſtitiæ, pax*; continuò ſubiecit: *& cultus iuſtitiæ, ſilentium*. Vatablus, *tranquillitas*. Pagnin. *requies*. Regia, & Forerius, *requieſcere*. Itaque ſilentium in hoc loco; idem eſt, ac pax. Eſtque elegans antitheſis: iuſtitia germinabit pacem: ipſa verò pax colet, augebítque iuſtitiam. Congruenter cap.48. num.18. *Vtinam attendiſſes mandata mea: facta fuiſſet, ſicut flumen, pax tua; & iuſtitia tua, ſicut gurgites maris*. 115

Iam liquebit Apoſtoli ſententia. Dederat notas ad internoſcendam contentioſam loquacitatem à placida, pacata, modeſtáque ſapientia: dixerat numero 17. eam plenam eſſe fructibus bonis: rectè itaque concludit: qui vberrimos iſtos iuſtitiæ, ideſt, veræ, germanæque ſapientiæ fructus percipere cupit, ſemina pacis iaciat: vt enim quiſque ſementem fecerit, ita metet: copioſiſſima verò meſſis, prouentúſque iuſtitiæ, ſoli ſementi ſapientiæ pacificæ reſpondet, ſolis pacificis contingit. 116

CAPVT IV.

NVMERVS I.

Vnde bella, & lites in vobis? nonne hinc? ex concupiſcentijs veſtris, quæ militant in membris veſtris?

1 Oſtendit Apoſtolus, quàm à pacifica illa ſapientia, ſuperiore capite viuis coloribus expreſſa, eximiiſque laudibus exornata, longè abſint, qui ob ea, quæ ſitienter appetunt, cum proximis in contentiones, dimicationéſque deſcendunt. Vnde enim diſcordiæ implacabiles oriuntur, niſi ex effrænatis cupiditatibus? Qui enim honoribus, diuitiis, aut voluptatibus ardenter inhiat, ſi alterum videat, eadem conſectari, atque adeo celeriùs anteuertere, opportunitatem fruendi præripere; ſe verò deſeri, ore hiante, atque imminēte fruſtrari, Deus immortalis, quàm efferueſcit ſtomacho? quanta aduerſus æmulum, riualémque ſuum flagrat iracundia? Vniuersè quidem pronuntiat Salluſtius in Fragmentis Hiſto-
2 riarum. [Ea vetus cauſa bellandi eſt profunda cupido imperij, & diuitiarum.] Lege Serarij Commentarium in cap. 2. Iudith. Eleganter hoc ipſum explicauit Seneca lib. 3. de Ira cap. 35. [Iter anguſtum rixas tranſeuntium concitat: diffuſa, & latè patens via ne populos quidem collidit. Iſta, quæ appetitis, quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, transferri, eadem affectantibus, pugnam, & iurgia excitant.]

3 Vnde orta eſt acerrima illa rixa, (vt innumera alia prætermittamus exempla) inter paſtores Abraham, & Loth, niſi quia quilibet eorum vberiora paſcua, melioréſque adaquationes ſuis gregibus appetebant? *Nec poterat eos capere terra*, ait Sacer textus, Geneſ. 13. num. 6. Quare coactus eſt Abraham, ſic ſuum affari conſanguineum, num. 8. *Ne, quæſo, ſit iurgium inter me, & te; fratres enim ſumus: recede à me obſecro.* Vbi egregiè ponderat Chryſoſtomus hom. 32. [Vide, quòd facultatum multitudo ſtatim cauſa fuit diſceſſus: diuiſionem operatur, concordiam impedit, & cognationis vinculum dirimit.] Simile eſt, quod expendit Chry- 4
ſologus Serm. 4. in ea verba Luc. 15. num 28. *Indignatus eſt autem*, (germanus Prodigi natu maior,) *& nolebat introire.* [In ſegete cupiditatis fructum zeli colligit, & liuoris: & quem venire ad fratrem, & appropinquare domui, vocat ratio naturæ; hunc liuor non patitur introire.] Vbi cernis, ex ſegēte concupiſcentiæ, fructum fraterni odij, indignationíſque proferri.

Lites dicuntur Græcè *machæ*, ideſt, 5
pugnæ, rixæ, diſſenſiones. Sanctus Thomas in Commentario refert ad concertationes verborum, in eóque diſtinguit à bellis, quòd lites verbis duntaxat; bella verò etiam manibus geruntur. Quod mihi valde probatur: tum, quia ita loquitur Eccleſia in hymno quotidiano. *Linguam refrænans temperet, ne litis horror inſonet.* Tum verò, quia eſt conſentaneum Scripturæ, quæ 1. Timoth. 6. num. 4. *pugnas verborum*, Græcè vocat *logomachias*: & 2. Timoth. 2. numer. 14. *Noli contendere verbis.* Græcè, *logomachin.* Eccleſ. 6. num. 9. *Rixam, & conuicia denudabit.* & cap. 8. num. 19. *Cum iracundo non facias rixam.* Vtrobique ſubeſt *machè*, Ad Titum 3. nu. 9. *Contentiones, & pugnas legis deuita.* Græcè, *machàs.* Ioan 6. num. 53. *Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes.* & 2. Timoth. 2. num. 24. *Seruum autem Domini non oportet litigare.* Actuum 7. num. 26.

num.26. *Apparuit illis litigantibus, & reconciliabat eos in pace.* Pugnam ſcilicet verbis initam, verborum item lenitate ſedabat. Vbique ſubeſt verbum ab hoc nomine deductum.

6 Concupiſcentiæ autem Græcè dicuntur *hedonæ:* quæ vox propriè ſignificat voluptates; & ſic ſolet eam exprimere Vulgatus. Luc. 8. numer.14. ad Titum 3. numero 3. & 2. Petri 2. num.13. aut, *delectamentum.* Sapientiæ 7. num.2. & cap.16. num.20. Sed hîc ſignificantiſſimè vertit, *concupiſcentias:* vt quamcumque impotentem libidinem, quæ ad potiundum rebus concupitis temerè incitatur, denotaret: neque inuſitatum eſt apud auctores Græcos, *hedonén*, pro cupidine ſûmi: vt probat ex Herodoto Auctor Theſauri Græcæ linguæ Tom. 1. col.1436.

7 Dicuntur verò concupiſcentiæ militare in membris noſtris, hoc eſt, in illis caſtra figere, illis tanquam ſtrenuis militibus, aduerſus ſpiritum decertare, in membris vigere, ac menti repugnare, ad Rom.7. num.23. *Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me, &c.* Qui modus loquendi frequentiſſimus eſt in Paulo. In eodem cap. num.5. *Cùm enim eſſemus in carne, paſſiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris.* Græcè, *energito.* Vertit Eraſmus, *vigebant,* hoc eſt, *militabant,* vim, energiam, efficaciámque habebant. Lege Salmeron tom.13.diſput.11.pag.56.& Toletum ad Roman.6. annot.6.

NVMERVS II.

Concupiſcitis, & non habetis.

8 VEl quia eadem caduca bona, quæ ardenter appetitis, ab aliis intercipiuntur; vel quia ipſa difficillimè parantur. Prouerb.23. numer.5. *Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere; quia facient ſibi pennas, quaſi aquilæ; & volabunt in cælum.* Eccleſiaſt.11.num.10. *Si enim ſecutus fueris,* (opes) *non apprehendes; & non effugies,* (paupertatem) *ſi præcucurreris.* Vide ibi Ianſenium.

Occiditis, & zelatis; & non poteſtis adipiſci: litigatis, & belligeratis.

LVculenter exprimit iracũdiæ motus inſurgentes in animo ad vin- 9
dictam fruſtratæ concupiſcentiæ. Ij ſunt, odium ſanguinarium eius, qui rem concupitam interuertit: tale enim odium, ſanguinem cupiens exhaurire, cædes in Scriptura nominatur. 1.Ioan.3.num.15. *Omnis, qui odit fratrem ſuum, homicida eſt.* Sic explicat Rupertus illud Ioann.8. num.44. *Vos ex patre Diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere: ille homicida erat ab initio.* Inuidens nimirùm Chriſto, iam tunc animo eius necem inchoauit; poſteà verò Iudæorum opera perfecit.

Secundus affectus eſt, tabes in- 10
uidentiæ. *Zelatis.* Diſrumpitur enim animus inuidia, ſi alter potiatur eo, quod ipſe concupierat. Iuſtum ſanè vitium, ſe ipſo auctorem acerbiſſimè puniens.

Inuidia Siculi non inuenere Tyranni
Tormentum maius.

ait Horatius lib.1.Epiſtola 2. Prouerbior.14. num.30. *Putredo oſſium, inuidia.* Sapient.6. num.25. *Cum inuidia tabeſcente.* Proprium videlicet eius epithetum, etiam apud Prophanos. *Liuor tabificum malis venenum, intabeſcitque videndo.*

Iob 5. num.2. *Paruulum occidit in-* 11
uidia, Hebraicè, *pote.* Cuius vocis vim perpendens Oleaſter, Gen.9. ita reddit.

Extendentem deſiderium. Pagninus vnicam vocem Hebraicam nouem Latinis expreſſit: *eum, qui inclinat cor ſuum ad ea, quæ vidit.* Preſſius Vatablus: *auidum ad rem.* Nam ſi, teſte Cicerone in quæſtionibus Tuſculanis, inuidere ductum eſt à nimis intuendo fortunam alterius; qui in aliena bona oculos, animúmque defigit; qui, quæ videt, ardentiſſimè appetit, inuidia contabeſcat, neceſſe eſt Prouerb. 28.
12 num. 22. *Qui feſtinat ditari, & alijs inuidet.* Significantiſſime autem Vulgatus reddidit, *paruulum*: tales enim vel ludicris rebus auidiſſimè inhiant, Prouerbior. 1. num. 22. & 1. Corinth. 14. numer. 20. Illa crepundia puerilia, quæ vehementer appetunt, ſi vel germano fraterculo donentur, inuidia diſrumpuntur. Lege, quæ ex Auguſtino, & aliis adnotaui cap. 3. num. 14.

Denique ex concupiſcentia ludificata, verborum pugnæ, & hoſtiles etiam concertationes proficiſcuntur. *Litigatis*, inquit, *& belligeratis.* Quod iam expoſui in hoc cap. numer. 1.

Et non habetis, propter quod non poſtulatis.

13 GRæciſmum huius loci barbarè expreſſit verbum è verbo Arias Montanus in Regia. *Propter non petere vos.* Hiſpani ita efferimus: *por no pedir voſotros.* Perinde ac ſi dicat Apoſtolus: Indigni eſtis, qui habeatis; quia precibus non promeretis Diuinam beneficentiam: ſed ſuperbi illius contemptores, veſtra duntaxat induſtria omnia vos aſſecuturos eſſe, temerè confiditis.

NVMERVS III.

Petitis, & non accipitis, eò quòd malè petatis.

INiuriam profectò Deo facit, 14
qui ab eo, quod malum eſt, petit, quaſi mali eum auctorem faciat. Chryſolog. Sermone 132. [Qui mala à Deo poſtulat, Deum mali iudicat, & ſentit auctorem. Non ergo impia, ſed pia; non terrena, ſed cæleſtia; non illecebris, ſed virtuti congrua, à tali ſemper exoranda ſunt largitore.] Rectè enim Cyrillus ait lib. 9. in Ioannem cap. 43. explanans hunc eumdem Iacobi locum. [Quæ ipſe Deus odit, quoniam turpia ſunt, ea quomodò cæteris largietur? Quomodò dulcedinis fons amarum aliquid ſcaturire poterit?]

Qualiter itaque petendum ſit à 15
Deo, docuit nos Chriſtus Ioannis 16. num. 23. *Amen, amen dico vobis, ſi quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Auguſt. Tractatu 104. in Ioannem. [Non petitur in nomine Saluatoris, quidquid petitur contra rationem ſalutis.] 1. Ioann. 5. num. 13. *Hæc eſt fiducia, quam habemus ad Deum: quia quodcunque petierimus ſecundum voluntatem eius, audit nos.* Non prætermit- 16
tam memorabilem Socratis ſententiam, quam refert Valerius Maximus lib. 7. cap. 2. [Nihil vltrà petendum à Diis immortalibus arbitrabatur, quàm vt bona tribuerent: quia ij demum ſcirent, quid vnicuique eſſet vtile: nos autem plerunque id votis expetere, quod non impetraſſe, melius foret. Diuitias appetis, quæ multis exitio fuerunt: honores concupiſcis, qui complures peſſumdederunt.] Digni etiam ſunt, qui referantur Iuuenalis verſus, Satyra 10.

Nil ergo optabunt homines? Si conſilium vis,

Permittes

Permittes ipſis expendere Numinibus, quid
Cōueniat nobis, rebuſq; ſit vtile noſtris.
Nam pro iucundis aptiſſima quaque dabunt Dij.
Charior eſt illis homo, quàm ſibi.

Vt in concupiſcentijs veſtris inſumatis.

17 GRæcè *hedonas*, voluptatibus, libidinibus: eadem ſcilicet eſt vox, quæ ſupra num. 1. cùm aliàs vbicumque ferè Latinus Interpres vertit *concupiſcentia*, Græcè ſubſit *epithymia*.

Hoc videlicet eſt ſceleratorum ingenium: quò plura in eos Deus bona pro ſua benignitate congeſſerit, eò magis illos, pro deprauata ipſorum malitia, in ſuam, aliorúmque perniciem armauerit: opibus abutuntur ad ſuam libidinem explendam; potentia, & honoribus, ad alienam libertatem opprimendam; valetudine, & robore, ad obeunda facinora; ſcientia, copiáque dicendi, ad circumueniendos homines, ad perturbandam Rempublicā, ad omnia denique, tum ſacra, tum
18 prophana permiſcenda. Rectè itaque ait Iſidorus lib. 3. de Summo bono, cap. 7. *Multos Deus non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad ſalutem.* Et Bernard. Serm. contra vitium Ingratitudinis. *Miſericordiæ res eſt, hac in parte ſubtrahere Deum miſericordiam.* Et Auguſt. epiſtola 34. ad Paulinum. *Bonus Dominus, qui non tribuit ſæpe, quod volumus, vt quod mallemus, attribuat.* Contrà verò expendens Gregor. quàm citò Deus illos exaudiuit, qui veſcendi carnibus cupiditate flagrabant, Num. 11. num. 4. ſic ait lib. 15. Moralium, c. 12. [Maioris iracundiæ eſt, cùm hoc tribuitur, quod malè deſideratur, atque inde repentina vltio ſequitur: nam quantò citiùs malum votum impleri permittitur, tantò celeriùs punitur.]

NVMERVS IV.

Adulteri, neſcitis, quia amicitia huius mundi, inimica eſt Dei? Quicumque ergo voluerit amicus eſſe ſæculi huius, inimicus Dei conſtituitur.

FAcilis ſententia, illíſque perſimilis Matth. 6. num. 24. *Nemo poteſt duobus Dominis ſeruire.* 1. Ioannis 2. num. 15. *Si quis diligit mundum, non eſt charitas Patris in eo.* Ad Roman. 8. num. 7. *Sapientia carnis, inimica eſt Deo.* Iſaiæ 28. num. 20. *Coanguſtatum eſt enim ſtratum, ita vt alter decidat.* Sapienter enim ait Auguſtin. tom. 9. lib. de duodecim abuſionibus, gradu 7. [Mundi amor, & Dei, pariter in vno corde cohabitare non poſſunt: quemadmodùm iidem oculi cælum pariter, & terram nequaquam aſpiciunt.] Cùm verò nos mundus odio 20 proſequatur, Ioannis 15. num. 8. efficaciſſimum ſanè eſt argumentum Cypriani, lib. de mortalitate prope finem. [Cùm mundus oderit Chriſtianum, quid amas eum, qui te odit? & non magis ſequeris Chriſtum, qui te & redemit, & diligit?

19

Tantùm itaque eget explicatione vox illa, *adulteri.* Maldonatus exponens illum locum Matth. 12. num. 39. *Generatio mala, & adultera:* & Marci 8. num. 38. *In generatione iſta adultera, & peccatrice*; putat, Hebraica phraſi ita vocari filios degeneres, qui cùm Deo Patri ſuo ſimiles moribus eſſe deberent, diſſimillimi tamen ſunt, quales filij adulterini eſſe ſolent. Confirmat ex Pſalm. 17. num. 46. & Pſalm. 143. num. 7. & ex cap. 12. ad Hebr. num. 8. *Ergo adulteri, & non filij eſtis.*

Magis probo communem ſententiā, adulteros appellari per metaphoram, qui blandis fluxarum rerum illecebris deliniti, ad amplexus mundanæ 21

amicitiæ

amicitiæ turpiter deflectunt, ſpreto amore ſapientiæ cæleſtis, quam Iacobus paulò antè laudibus extulit: de qua etiam ſcriptum eſt Sapientiæ 8. num.2. *Quæſiui ſponſam mihi eam aſſumere, & amator factus ſum formæ illius.*

22 Vel eos certè dici adulteros, (quod ferè in idem recidit,) qui adhærentes mundo, nuntium remittunt Chriſto, vero animarum ſponſo. Sic enim vocatur Chriſtus Matth.9.numer.15. & cap.15. num.1. Ioannis 3.num.29. ad Epheſios 5. num.25. Apocalypſis 19. num.7.& 9. In eo autem loco ad Hebræos 12. num. 8. ſubeſt Græca vox longè diuerſa, *nothi*, ideſt,ſpurij, adulterini. Lege Pradum in cap.16. Ezechielis,pag.194. Ioannem Fernandez, verbo, *adulterium*, num.7. & Cornelium in id 2.Corinth.11.num.2. *Deſpondi enim vos vni viro.* Vbi copioſiſſimè explanat animæ deſponſationem cum Chriſto.

NVMERVS V.

An putatis, quia inaniter Scriptura dicat: ad inuidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis?

23 HOc teſtimonium in ſacris libris,qui nunc extant,nuſquam verbis expreſſis reperitur: & eſt creditu difficile, ſine vlla, vt videtur,neceſſitate,Iacobum citaſſe ex aliis Scripturæ libris, qui, vt auctores ſunt Chryſoſtomus homilia 9. in Matth. & Athanaſius in Synopſi, temporum iniuria perierunt. Vero ſimilius eſt, quod affirmat Beda, nullum fixum ex vno, ſed vnum ex omnibus Canonicis libris citari teſtimonium: vt in ſimili docuit Hieronymus, exponens illud Matth.2.num.23. *Quoniam Nazaræus vocabitur.* Paſſim enim teſtantur ſacræ litteræ, vſque eò flagrare Deum amore hominum, vt ſi idola Gentium, aut ſæculi voluptates illi præferantur,flagrantiſſimo zelo etiam vſque ad inuidiam exardeſcat. Lege, quæ adnotaui Deuteronom. 32. num.21. *Ipſi me prouocauerunt in eo,qui non erat Deus.* Hebraicè, *ipſi me zelare fecerunt.*

Minimè itaque dubito, explicandum eſſe hunc locum de Spiritu Diuino: non ſolùm,quia Græcè additur articulus *τὸ*; ſed multò etiam magis, quia proprium eſt Spiritus ſancti, in animis Iuſtorum habitare.Ad Rom.8. num.11. *Propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.* 1.Corinth.3. numero 16. *Neſcitis, quia templum Dei eſtis,& Spiritus Dei habitat in vobis?* Tum denique, quia in hac ſententia aptiſſimè cohæret hic verſus cum ſuperiore. Deus enim (vt de ſuprema illa, & prorſus impaſſibili Deitate humano loquamur more,) inſtar viri ardentiſſimè zelotypi,inuidet mundo,blanditiis, & lenociniis pellicienti animas, fide ſibi, & charitate deſponſatas, & ab ſponſi dulciſſimo complexu ad flagitioſas adulteri corruptelas abſtrahenti. 24

Certum quidem eſt, non poſſe zelum in Deum cadere, quatenùs affert dolorem peracerbum, conceptum in animo ex eo, quòd alter potiatur re, vehementer concupita. Sed non eſt minùs certum,Deum ex infinito amore zelare animas, ideſt, fortiter eniti ad repellenda impedimenta, quæ poſſunt amoris curſum retardare: vt ex Dionyſio in cap.4. de Diuinis nominibus, probat Sanctus Thomas 1. 2. quæſt.28.artic.4.Propter amorem verò, zelúmque ardentiſſimum, dicitur Deus per anthropopathian, tabeſcere inuidia, & dolore vri, ſi mundus, tanquam adulter, animas ſibi deſponſas corruptelarum illecebris præripiat. Pſalm. 77. num. 58. *Ad æmulationem* 25 26

eum

*eum prouocauerũt, & (*quod inde ſequitur*) Sanctum Iſraël exacerbauerunt.* Iſaię 63. num. 10. *Et afflixerunt Spiritum Sancti eius.* Oſeæ 14. num. 1. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum.* Ad Epheſios 4. numero 30. *Nolite contriſtare Spiritum Sanctum Dei, in quo ſignati eſtis:* hoc eſt, qui habitat in vobis, vt hîc loquitur Apoſtolus.

27 Hic itaque Dei zelus, vbi amore, & beneficentia parùm proficit, vbi ſe præ mundo contemni videt, vſque eò irritatur, & excandeſcit, vt (ſi ita loqui fas eſt,) in rabiem penè furentem erumpat. Huius iracundiæ ex zelo plura congeſſi teſtimonia in id Nahum 1. num. 2. *Deus æmulator, & vlciſcens.* Atque hanc emphaſim habet interrogatio illa, *an putatis?* &c. Nimirùm ad incutiendum terrorem illis, qui implicati mundi amicitia, non verentur, zelotem Deum ad æmulationem prouocare, & illius inimicitias incurrere: *qui enim diligit mundum, inimicus Dei conſtituitur*, ſuprà num. 4. Acutè ſcilicet obſeruat Theodoretus quæſt. 34. in exodum. [Deus ſe ipſum appellat zelotem, humano more loquens, vt terreat homines, & illos ſapere cogat.]

Maiorem autem dat gratiam.

28 ATqui videte, ô adulteri, quò progrediatur flagrãtiſſimus huius benigni ſponſi amor. Cùm potuiſſet, ac fortaſſe etiam debuiſſet, illatam ſibi veſtris adulteriis grauiſſimam iniuriam, ſuppliciis atrociſſimis rependere; tantùm abeſt, vt continuò ſuum honorem violatum, atque contemptum vlciſcatur, vt potiùs velit certare cum mundo, Riualémque ſuum beneficentia, & largitione ſuperare: vt ſi fortè mundi donis ineſcati, à cæleſti ſponſo receſſiſtis; longè maioribus ab illo prouocati muneribus, rurſus cum eo in gratiam redeatis. Hunc arbitor eſſe ſenſum 29
germaniſſimum huius loci: exemplíſque plena ſunt monimenta Prophetarum. Oſeæ 2. num. 5. aiebat illa adultera. *Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi.* Sed quid viciſſim ait ſponſus benigniſſimus? num. 14. *Propter hoc, ecce ego lactabo eam, &c.* Perinde ac ſi dicat: ego procorum viliſſima bona meâ infinitâ beneficentiâ longè ſuperabo. Et cap. 3. num. 1. *Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico, & adulteram:* ideſt, adhuc eblandire illius amorem. Hieremiæ 3. num. 1. *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuertere ad me, dicit Dominus, & ego ſuſcipiam te.* Sed 30
eſt inſignis locus Iſaiæ 9. num. 7. Doluit nimirum Deus, populum ſuum à ſuis complexibus abduci à Gentibus, & idolis: & vt nimiam ſuam charitatem demonſtraret, hominéſque maioribus beneficiis cumulatos obſtringeret, Vnigenitum Filium ſuum dare decreuit, num. 6. *Paruulus enim datus eſt nobis, &c.* Exponítque Propheta tam inæſtimabilis beneficij cauſam, num. 7. *Zelus Domini exercituum faciet hoc,* ideſt, gratia iſta longè vberrima, vel potiùs omnium gratiarum fons, ex ardentiſſimo Diuini amoris zelo manauit, quò vehementiùs homines alliceret tali dono.

Explicat elegãter Chryſologus fla- 31
grantiſſimum amorem cæleſtis ſponſi Chriſti, pendentis in Cruce, & adulteras animas benignè ad ſe vocantis, Sermone 108. [Diſtendit membra, dilatat viſcera, pectus porrigit, offert ſinum. Nonne dicit: videte in me corpus veſtrum? & ſi quod Dei eſt, timetis; quare vel quod veſtrum eſt, non amatis? Si Dominum fugitis, quare non recurritis ad Parentem? Sed fortè vos paſſionis meæ, quam feciſtis,

magnitudo confundit. Nolite. Claui iſti non mihi infligunt doloré,ſed veſtram mihi infigunt altiùs charitatem. Sanguis meus non mihi deperit, ſed
32 veſtrum prorogatur in pretium.] Nec minùs eleganter Bernard. tum Spiritus Sancti, tum Chriſti charitatem extollit, Epiſtola 107. [O geminum, ipſúmque firmiſſimum Dei erga nos amoris argumentum. Chriſtus moritur,& meretur amari; Spiritus afficit, & facit amari: ille facit, cur ametur; iſte,vt ametur:ille ſuam multam dilectionem nobis commẽdat;iſte & dat: in illo cernimus,quod amemus,ab iſto ſumimus,vnde amemus:charitatis igitur ab illo occaſio;ab iſto,affectio.]

NVMERVS VI.

Propter quod dicit: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.

33 TOtidem verbis deſumptus eſt hic locus ex cap. 3. Prouerb. numero 34. iuxta Editionem LXX.quam ſæpe ſequuntur Apoſtoli. Hoc etiam teſtimonium citat Petrus Epiſtola 1.cap.5. num.5. Vulgatus legit in Prouerbiis:*ipſe deludet illuſores,& manſuetis dabit gratiam.*

34 Incuſſerat Apoſtolus terrorem adulteris, qui ad mundanam amicitiam, tanquam ad ſaxum adhæreſcunt, ſuperbéque, & obſtinatè Diuinum zelum excandeſcentem illudunt:propoſuerat rurſus eximium Dei amorem, qui mundi lenociniis deceptos vberioribus donis lactare ſolet: vtrumque conuincit hoc teſtimonio: ſuperbos enim illuſores Deus ipſe deludet; humiles autem reſipiſcentes gratiæ muneribus cumulabit. Lege Ianſenium in Commentario huius loci.

35 Hæc autem antitheſis elegãtiſſima, veriſſimáque ſententia,celebris ſemper fuit apud omne genus Scriptorum. Horatius lib. 1. Ode 34. [Valet ima ſummis mutare;& inſignem attenuat Deus obſcura promens.]Vbi è Græcis multa congerit Lambinus; ex Seneca verò,& Herodoto Serarius in caput 1. Iudith, quæſtiuncula 12. Nolo ego multus eſſe in re peruagata. Videantur Legionenſis in id Abdiæ nu.4.*Si inter ſidera poſueris nidum tuum, inde detraham te:*& Pineda Iob.5.n.12.*Qui diſſipat cogitationes malignorum.* Maldonatus Lucæ 1.num.51 & 52.*Diſperſit ſuperbos,&c.* Viegas in cap.2. Apocalyp. Commentario 1.ſect.9.Rutil.Benzon. lib.3. in Magnificat, cap.20. Lorinus in 1. Petri cap.5. num.5. Paëz hîc per ſeptem integros diſcurſus.Lege etiam explicationem Forerij in illud Iſaiæ 23.num.9. *Vt detraheret ſuperbiam omnis gloriæ:*& Ianſen. Prouerb.29.n.23. *Superbum ſequitur humilitas.*

NVMERVS VII.

Subditi ergo eſtote Deo.

SEmper ſolet eſſe ſubiectio comes humilitatis. Vt ergo vberiora in dies chariſmata recipiatis, quæ humilibus donari conſueuerunt,cæleſti ſponſo debitam obedientiam,& amorem exhibete. 36

Reſiſtite autem diabolo, & fugiet à vobis.

FRemet,ſat ſcio,crudeliſſimus animarum hoſtis:nullum non inouebit lapidem, vt vos oppugnet. Tantùm ne animis cadite,ne ſuccumbite: ſimul atque vos videat obfirmatos ad reſiſtendum,haſtas abiiciet, ſuperatus aufugiet. 1. Petr.5. num. 8. *Tanquam leo rugiens circuit quærens, quem deuoret: cui reſiſtite fortes in fide. En haziendole roſtro con fortaleza, boluerà las eſpaldas.* 37

eſpaldus. Perpende miram,& penè in-
credibilem huius ſæuiſſimi leonis im-
38 becillitatem.Iob.5.numero 11.vbi le-
git Vulgatus,*tigris periyt*; L X X. red-
diderunt, *mirmecoleon.* Latinè vertas,
formica leo. Et plerique Expoſitores
fictitium exiſtimant nomen ex auda-
ciſſimo leone, formicáque contem-
ptiſſima conflatum, ad dæmonis op-
pugnationem exprimendam:formicis
enim, hoc eſt, pauidis, & imbellibus,
leo terribilis eſt;leonibus autem,ideſt,
fortibus, & intrepidis, deſpicatiſſima
formica. Vide Gregorium lib.5. Mo-
ralium, cap. 17. & Pinedam in eum
locum.
39 Itaque ſi fide obarmatum pectus,
eius inſultibus opponas: ſi diſplo-
ſam in te Inferorum procellam, hoc
vnico verbo, *nolo*, fortiter excipias;
in hoc ſcuto omnia tela nequiſſimi
ignea extingues, ad Epheſ.6. numero
16. Bernardus Serm. 5. de Quadra-
geſima. *Tu ſolummodò ne conſenſeris; & quoties reſtiteris, toties coronaberis.*
Caſſianus Collatione 7.cap.8. [Con-
ſtat ergo, neminem poſſe à diabo-
lo decipi, niſi illum, qui præbere
illi maluerit ſuæ voluntatis aſſen-
40 ſum.] Notum eſt illud Auguſtin. Ser-
mone 197. de Tempore: qui dæmo-
nem cum cane comparat, rabido illo
quidem, verùm catenis illigato. *Qui
latrare poteſt, ſolicitare poteſt; morde-
re omnino non poteſt, niſi volentem. Vo-
lentem*, inquit, ideſt, ad eum ſua
ſponte per conſenſum voluntarium
accedentem. Ad Epheſ.4. num. 27.
Nolite locum dare diabolo. Vos tan-
tùm *nolite*: ille terga continuò vertet.

Hieronym. epiſt.ad Demetriad.
[Infirmus hoſtis eſt, qui
non poteſt vincere,
niſi volentem.]

***

NVMERVS VIII.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis.

ELegantior erit antitheſis 41
huius verſus cũ ſuperiore,
ſi explicemus de acceſſu ad
implorãdã Diuinam opem
in ipſo conflictu cum dæmone:perin-
de,ac ſi dicat Apoſtolus. Si vos impa-
res agnoſcitis ad ſubeundum certa-
men cum tali hoſte, ne deſpondeatis
animos: non eritis vos, qui cum illo
dimicabitis,prẹſto enim erit inuocan-
tibus diuinum Numen:*non patietur vos
tentari ſupra id, quod poteſtis, ſed faciet
etiam cum tentatione prouentum,* 1. Co-
rinth.10.n.13. Veriſſima enim eſt illa
Hieronymi vox,lib.3.contra Pelagia-
nos. *Noſtra victoria,illius protectione,&
clypeo paratur.* Lege Belarmin. lib.5.de
Gratia, & libero arbitrio, cap. 7. &
Commentarium noſtrum in id Mala-
chiæ 3. num. 7. *Reuertimini ad me, &
ego reuertar ad vos.*

Emundate manus,peccatores.

ERuditiſſimè probat Briſſonius 42
lib.1.de formulis, pag.6. ſolemni
præfationẽ,eos, quibus puræ nõ erant
manus ſacris arceri conſueuiſſe. Lau-
dat ſententiam Mimographi. *Puras
Deus, non plenas reſpicit manus.* Multa
etiam congerit Pineda in ea verba
Iob.9.num.30.*Si lotus fuero,quaſi aquis
niuis, & fulſerint velut mundiſſimæ ma-
nus meæ.* Ablutione verò,munditiáque
manuum, ſignificari ſolitam morum
innocentiam, ex ſacris oſtendit Mal-
donatus Matth.27. num. 24. & Lori-
nus Actuum 18.num.6. Mihi ſatis eſt
ille locus Iob 22. num. 30. *Saluabitur
innocens: ſaluabitur autem in munditia
manuum ſuarum.*
Cùm ergo Iacobus hortatus eſſet 43

 fideles,

fideles, vt ad Deum accederent, eiúſque opem ad ineundum cum ſanguinario hoſte certamen expoſcerent: eos admonet, nulla re magis, quàm manuum, cordíſque munditia, diuinum fauorem conciliari. 1. Timoth. 2. num. 8. *Volo viros orare in omni loco, leuantes puras manus ſine ira.* Contrà verò dicitur Iſaiæ 1. num. 15. *Cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam: manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.*

Et purificate corda, duplices animo.

EXplicaui hunc locum cap. 1. numero 8.

NVMERVS IX.

Miſeri eſtote, & lugete, & plorate: riſus veſter in luctum conuertatur; & gaudium in mœrorem.

44 AD emundandas manus, & purificanda corda, vnica via, eáque maximè compendiaria, eſt pœnitentia: quæ ex anteactæ vitæ recordatione, gemitu, & lachrymis concipitur; qua concepta, riſus, & gaudium mundi repudiantur.

Quod Vulgatus vertit, *miſeri eſtote,* Græcè vnico exprimitur verbo, *talæporeſate.* Lyranus: *ſtatum miſeri aſſumite.* Regia, *affligimini.* Vatablus: *affligite vos.* Auctor Theſauri Græcæ linguæ, in Symphonia noui Teſtamenti: *ſenſu miſeriæ tangimini:* in Theſauro verò tom. 3. colu. 647. *labores, & ærumnas tolerate.* Senſus itaque Apoſtoli eſt. Ad placandum cæleſte numen, veſtris culpis violatum, corporis afflictiones ſponte ſuſcipite; vel immiſſas à Deo, non modò patienter, verùm etiam gratanter ſuſtinete.

45 Argutè colligit Bernardus Sermo. 3. de Natiuitate, ex Chriſti exemplo. [Ipſe eſt promiſſus olim per Iſaiam paruulus ſciens reprobare malum, & eligere bonum: malum ergo, voluptas corporis; bonum, afflictio eſt: ſiquidem & hanc eligit, & illam reprobat.] Iam quod ad promerendam peccatorum veniam attinet, aſſeueranter affirmat Nazianzen. orat. 18. pag. 400. [Neque enim Deus vlla re, perinde atque corporis ærumna conciliatur.] Et Beata Virgo Maria affirmauit Sanctæ Eliſabethæ, apud Bonauenturam in Vita Chriſti, cap. 3. [Pro certo habeas, quòd nulla gratia deſcendit in animam, niſi per orationem, & corporis afflictionem.]

NVMERVS X.

Humiliamini in conſpectu Domini, & exaltabit vos.

46 VEra animi humilitas perpetuò ſolet pœnitentiam comitari. 3. Regum 21. num. 29. *Nonne vidiſti humiliatum Achab coram me?* Humilitati verò debitum præmium, & in Scriptura ſubinde promiſſum, eſt exaltatio. Sapienter enim dixit Auguſtin. Tractatu 104. in Ioannem. *Humilitas, claritatis eſt meritum; claritas, humilitatis eſt præmium.* Iob. 5. num. 11. *Qui ponit humiles in ſublime.* Et cap. 22. nu. 29. *Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria.* Prouerb. 15 nu. 33. *Gloriam præcedit humilitas.* Et cap. 18. num. 12. *Antequàm glorificetur, humiliatur.* Cap. 29. num. 23. *Humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria.* Eccleſ. 11. num. 1. *Sapientia humiliati exaltabit caput illius.* Matth. 23. num. 12. & Lucæ 14. num. 11. & cap. 18. num. 14. *Qui ſe humiliauerit, exaltabitur.* 1. Petri 5 numero 6. *Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet.*

47 De ipſo etiam Chriſto legimus ad Philippenſ.2.num.8.& 9. *Humiliauit ſemetipſum, &c. Propter quod & Deus exaltauit illum.* Quare rectè Cyprianus ait libro de Zelo,& Liuore [Exaltationis apud nos non poteſt eſſe contentio: de humilitate ad ſumma creſcimus; didicimus, vnde placeamus.] Hanc viam munierat nobis cæleſtis Magiſter,Marci 9.num.34.*Si quis vult primus eſſe,erit*(ideſt,ſit, vel fiat) *omniũ nouiſſimus.* Eamdem munit Auguſtin. Serm.213.de Tempore. *Eſto paruulus in oculis tuis,vt ſis magnus in oculis Dei.* Et Bernardus Serm. 2. de Aſcenſione. *Sola eſt humilitas, quæ exaltat; ſola, quæ ducit ad vitam: hæc eſt via,& non eſt alia præter ipſam.*

48 Aduertit hîc Sanctus Thomas, illis Apoſtoli verbis, *in conſpectu Domini*,fictam,& adumbratam humilitatem excludi.Eccleſ.19.num.23.*Eſt,qui nequiter humiliat ſe, & interiora eius plena ſunt dolo.*Et cap.20.num.11.*Eſt propter gloriam minoratio.* Tigurina:*eſt,qui ſe ſubmittat cauſa gloriæ.* Rectè Hieronymus in epiſt. ad Celantiam. [Humilitatem ſequere, non quæ ſimulatur geſtu corporis, aut fracta voce verborum; ſed quæ puro affectu cordis exprimitur: aliud eſt enim, virtutem habere; aliud, virtutis ſimilitudinem.]Lege Caſſianum Collatione 18. cap.11.

NVMERVS XI.

Nolite detrahere alterutrum, fratres: qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem ſuum, detrahit legi,& iudicat legem.

49 DEtractio grauiſſimum peccatum eſt: lædit enim famam, quæ (teſte Ariſtotel. 4. Ethicorum cap.3.) bonorum externorum eſt longè maximum. Prouer.22.nu.1. *Melius eſt nomen bonum, quàm diuitiæ multæ.* Eccleſ.41.num.24. *Curam habe de bono nomine:hoc enim magis permanebit tibi, quàm mille theſauri pretioſi, & magni.*

50 Hoc itaque vitium paſſim prohibet Scriptura. Prouerbior.4. num.24. *Detrahentia labia ſint procùl à te.* Sapient.1. num.11. *A detractione parcite linguæ.* Vulgaris eſt illa ratio auertendi animos ab hoc crimine,quia detractores in omnium odium meritò incurrunt: Dei quidem, ad Roman. 1. num.30. *Detractores, Deo odibiles*; hominum autem,Prouerbior.24.num.9. *Abominatio hominum, detractor.* Eccleſ. 5. num.17. *Super furem eſt confuſio, & pœnitentia; & denotatio peſſima* (ideſt, vt exponit Lyranus, oſtenſio confuſibilis cum digito) *ſuper bilinguem: ſuſurratori autem odium, & inimicitia, & contumelia.* Sed Iacobus hîc tria congerit argumenta ad huius vitij deteſtationem, ducta nimirum à triplici iniuria, quæ infertur ipſi legi, legiſlatori,& proximo.

51 Quod ad primum argumentum attinet, Gabriel Vazquez tom.2.in 1.2. diſp.152. cap.4. num.45. ſecutus Gagneium,& Claudium,exiſtimat, eum, qui detrahit fratri, eúmque temerariè iudicat,eo ipſo detrahere legi, legémque illam iudicare, tanquam inutilem, qua detractio, & iudicium temerarium prohibentur. Magis probo explicationem Catharini, Caietani, Serarij, & Salmeronis: non ăgere hîc Apoſtolum vniuersè de quolibet iudicio, aut detractione, ſed de ea ſpeciatim, quæ reprehenditur Eccleſ. 11. num. 36. *Bona enim in mala conuertens inſidiatur, & in electis imponet maculam.* Eſt enim hæc multò deteſtabilior,quæ ipſa virtutis opera temerè vitio vertit. Baſilius certe in Regulis breuioribus, reſponſione 273. exiſtimat, hoc eſſe peccatum in Spiritum

Sanctum,cuius remiſſio eſt longè difficillima,Matth.12.num.32.

52 Moueor primò : nam qui detrahit adultero , vel iudicat quempiam (tametſi ex leuibus indiciis) adulterium perpetraſſe;eſto,lethaliter peccet;non video, qui legem iudicet, quæ prohibet iudicare: quemadmodùm neque ille,qui furto ſe obſtringit,iudicat legem vetantem furtum. Potiùs enim detrahens adultero , ſe oſtendit quodammodò zelatorem,ac vindicem legis,licèt ex zelo non ſecundum ſcientiam, cùm carpit , & exagitat adulterium , quod lege ipſa videt prohiberi. At,qui heroicæ virtutis opus, editum ex pręcepto legis Euangelicæ,vitio attribuit;qui remiſſum ſęculo nuntium, ſeceſſúmque in eremum , aut in aſperam religionem ad victum,& cultum horridiorem , non ſolùm irridet , ſed inſaniam vocat;qui diſtributionem in pauperes totius rei familiaris,ſtolidam profuſionē appellat;qui Chriſti exemplo , & amore condonantem impactum colaphum,ignauum, & effæminatum ducit: is quidem legem Euangelicam,quę talia virtutum opera ſuadet,quodammodò iudicat,& damnat.

53 Moueor deinde:nam in hac explicatione aptè cohæret hic verſus cum ſuperioribus. Hortatus erat Apoſtolus ad pœnitentiam,ad luctum, ad afflictionem carnis , ad humiliationem crucis : verbum autem crucis pereuntibus ſtultitia eſt,1.Corint.1.num.18. Perſtringuntur ſcilicet oculi mundanorum tantarum ſplendore virtutum: contingítque illis , quod de Chriſti cognatis refert Euangeliſta Marc. 1. num.21.*Sui exierūt tenere eum,dicebant enim,quoniam in furorem verſus eſt.*

Si autem iudicas legem , non es factor legis,ſed iudex.

54 HÆc ipſa repetitio Apoſtoli, inculcatióque eiuſdem ſententiæ, probabiliorem efficit noſtram explicationem. Quis enim affirmatè iteret, iudicem eſſe legis prohibentis detractionem , qui illam tantùm violat detrahendo ? aut cur , qui furtum admittit,non dicetur iudex legis de non furando , quam ſua tranſgreſſione contemnit ? Itaque plus multò ſignificat Apoſtolus , quàm legem facto ipſo perfringi.

NVMERVS XII.

Vnus eſt legiſlator , & iudex , qui poteſt perdere,& liberare.

HOc eſt ſecundum argumentum, 55
ductum ab iniuria illata legiſlatori. Quid tibi tam temerè iſtam arrogas auctoritatem? Solus eſt Deus, qui ita legem tulit, vt noſtra non modò iudicet facta , verùm etiam occultiſſima cogitata,quibus eius legem violamus. Ad eum duntaxat ſpectat condemnare,vel abſoluere:tuum autem non eſt iudicare, ſed parere. Vtrumque etiam coniunxit Iſaias cap.33.num.22. quò fortaſſe Iacobus reſpexit. *Dominus enim iudex noſter,Dominus legifer noſter.*

NVMERVS XIII.

Tu autem quis es,qui iudicas proximum?

INiuria etiam profectò 56
afficis proximū,in quem tibi ius vſurpas. Auget interrogatio mirā energiam : *tu autem quis es?* Perinde ac ſi dicat:nimium de te præſumis , dum tibi arrogas , quod proprium Dei eſt. Ad Rom. 14. num. 4. *Tu quis es , qui iudicas alienum ſeruum? Domino ſuo ſtat,aut cadit.* 1.Corinth.4. num.4. *Qui autem iudicat me,Dominus eſt.*

eſt: itaque nolite ante tempus iudicare, quoad vſque veniat Deus.

Ecce nunc qui dicitis: hodie, aut craſtino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus.

NVMERVS XIV.

Qui ignoratis, quid erit in craſtino.

57 AVrea planè ſententia, altéque defigenda in animo; & attenta potiùs meditatione concoquenda, quàm commẽtariis illuſtranda. Eſt enim per ſe dilucida, & non ſolùm ab Scriptura, & Patribus crebrò repetita, ſed à Philoſophis etiam, atque adeo à Poëtis identidem vſurpata. Hinc videlicet erumpebant illæ voces, quamuis perperam detortæ ad vitam voluptariam inſtituendam.

Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum.
Non eſt, crede mihi, ſapientis dicere, viuam:
Sera nimis vita eſt craſtina: viue hodie.

58 Et eius generis ſexcenta. Hinc grauiter Cicero 2. de Finibus: [Nemini exploratũ eſſe poteſt, quomodò ſeſe habiturum ſit corpus, non dico ad annum, ſed ad veſperum.] Et in lib. de Senectute. *Quis eſt tam ſtultus, quamuis ſit adoleſcens, cui ſit exploratum, ſe ad veſperum eſſe victurum?* Præclarè item Seneca epiſt. 61. *Id ago, vt mihi inſtar totius vitæ ſit dies: ſic illum aſpicio, tanquam eſſe vel vltimus poſſit.*

59 Hinc ſapientiſſimè Gregorius homilia 12. in Euangelia: [Qui pœnitenti veniam ſpopõdit, peccanti diem craſtinum non promiſit: ſemper ergo extremum diem debemus metuere, quem nunquam poſſumus prævidere.] Prouerb. 27. num. 1. *Ne glorieris in craſtinum, ignorans, quid ſuperuentura pariat dies.* Videlicet *neſcit homo finem ſuum*, Eccleſ. 9. num. 12. nam & *Rex hodie eſt, & cras morietur*, Eccleſiaſt. 10. nu. 11. Hanc vim habet crebra illa adhortatio Chriſti Matth. 25. num. 12. *Vigilate itaque, quia neſcitis diem, neque horam. Es largo plaço vn dia: ni vna hora de vida tenemos cierta, ni vn inſtante ſeguro.* Iob 21. num. 13. *In puncto ad inferna deſcendunt.* Et cap. 10. num. 8. *Sic repentè præcipitas me?* Præciditur ſæpe tela huius fragilis vitæ in ipſis primis filis, Iob 7. num. 6. & Iſaiæ 38. num. 12. *Præciſa eſt, velut à texente, vita mea: dum adhuc ordirer, ſuccidit me.*

Non ſolùm vita noſtra ſimilis eſt 60
naui ob incredibilem curſus velocitatem, Iob 9. num. 26. *Pertranſierunt, quaſi naues poma portantes:* quæ ſcilicet remis, velíſque impelluntur, ne poma ipſa putreſcant: & ob nullum relictum veſtigium, neque ſemitam carinæ illius in fluctibus, Sapient. 5. num. 10. ſed etiam, quia ſæpe naues, vixdum portum egreſſæ, ſubitò ad ſcopulos alliſæ franguntur, aut coorta procella fluctibus abſorbentur. Non prætermittam luculẽta Tertulliani verba in lib. de Anima, cap. 52. [Vis eſt & illa nauigiis, cùm longè à ſaxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quaſſata decumanis, adulante flatu, labente curſu, lætante comitatu, inteſtino repentè perculſu, cum tota ſecuritate deſidunt. Non ſecus naufragia ſunt vitæ, etiã tranquillæ mortis euentus.]

Et cùm tantam huius miſeræ vitæ 61
incertitudinem quotidie hauriamus oculis, manu teneamus; tamen veriſſimum eſt, quod dixit Hieronymus in epitaphio Nepotiani. [Quotidie morimur, quotidie commutamur, &

& tamen æternos non eſſe credimus: hoc ipſum, quod dicto, quod ſcribitur, quod relego, quod emendo, de vita mea tollitur. Quod puncta Notarij, tot meorum damna ſunt temporum.]

NVMERVS XV.

Quæ eſt enim vita veſtra? vapor eſt ad modicum parens, & deinceps exterminabitur.

62 GRæca vox *atmis* non ita preſſe ſumenda eſt; vt ſolet apud Philoſophos Latina *vapor.* Hîc enim ſignificat afflatum quemuis exilem, halitúmque tenuiſſimum, etiam ex igne, vel fumo valde extenuato, iam iámque euaneſcentem: vt conſtat Act.2.nu.19.*Et vaporem fumi.* Eccleſ.22.num.30.& cap.38.num.29. Eadem vox,*radius* vertitur Eccleſ.43. num. 4. Nihil itaque fragilius, nihil extenuatius, nihil leuius excogitari poteſt.

63 Mortis igitur incertitudinẽ probat Apoſtolus ex vitæ fragilitate. Quid enim mirum, aquæ bullam repentè euaneſcere; vaporem à vento facilè diſijci; vmbram ſubitò diffugere? Similitudines ſunt in Scriptura, & Patribus frequentiſſimæ, eædémque ſignificantiſſimæ ad vitæ huius inconſtantiam,miſeriam, volubilitatémque ob oculos ſtatuendam. Pſal.89. nu.9. *Anni noſtri, ſicut Aranea, (*Hebraicè, *ſicut loquela) meditabuntur,* id eſt, æſtimabuntur. *No parece que paſſan, ſino que ſe pienſan: ſon vn penſamiento los años de nueſtra vida.* Genebrardus: *dicto,cogitationéve ocyùs conſumuntur.* Iob
64 7. num.6.legunt LXX. *Vita mea exilior eſt, quàm loquela.* Iſaiæ 2. num.22. *Quieſcite ergo ab homine,cuius ſpiritus in naribus eius eſt*, id eſt, deſinite timere hominem, cuius vita flatu continetur, reſpiratione exhauritur. *Hombre que ſe acaba en vn ſoplo.* Sapient.2.n.2. *Fumus flatus eſt in naribus noſtris.* Pſal. 77.num.39. *Spiritus vadens, & non rediens*,id eſt,ventus,ipſa ſua agitatione diſparens. Sapient.5.nu.15. *Tanquam ſpuma gracilis,quæ à procella diſpergitur; & tanquam fumus, qui à vento diffuſus eſt.* Iob 14.num.2. *Fugit, velut vmbra.* Denique non ſolùm eſt vniuerſa vanitas omnis homo viuens, Pſalm. 38. num.6. ſed planè nihil, Iob 7. nu.16. *Nihil enim ſunt dies mei.* Vnde meritò ſapientiſſimus Lipſius incidi iuſſit in ſuo ſepulchro verſus iſtos.

Vis,altiore voce me tecum loqui?
Humana cuncta fumus, vmbra, vanitas,
Et ſcenæ imago:&,verbo vt abſoluam, nihil.

Pro eo, vt dicatis.

HOc eſt, pro eo, quòd dicere debebatis: vt ex conſueta phraſi Scripturæ probat Ribera ad Hebrços cap.12.num.7.

Si Dominus voluerit. Et: ſi vixerimus,faciemus hoc,aut illud.

ITa ſæpe loquitur Paulus 1. Cor.4. 65
num.19. *Veniam autem ad vos citò, ſi Dominus voluerit.* Et cap. 16. num. 7. *Spero enim, me aliquantulum temporis manere apud vos, ſi Dominus permiſerit.* Ad Philip.2.num.24. *Confido autem in Domino, quoniam & ipſe veniam ad vos citò.* Ad Hebr.6.num.3. *Hoc faciemus, ſi quidem permiſerit Deus.* Eſt autem valde mirandum,Angelum illum,qui repræſentabat Deum immortalem, mortalis tamen ritu locutum eſſe; videlicet vt ipſos mortales inſtrueret, Geneſ. 18. num. 10. *Reuertens veniam ad te tempore iſto, vita comite.* Lege hîc apud Serarium repentinum obitum cuiuſdam,

cuiuſdam, qui ſibi certò pollicebatur, poſtridie ſe adamatæ ſponſæ amplexibus fruiturum.

NVMERVS XVI.

Nunc autem exultatis in ſuperbijs veſtris: omnis exultatio talis maligna eſt.

66 ANſelmus Laudunenſis, Sanctus Thomas, Claudius, Catharinus, Paëz, Salmeron, & communiter Interpretes ita exponit. Vos autem auidiſſimè lucris inhiantes, in veſtris diuitiis exultatis, quibus ſolent homines ſuperbire. Itaque de horum Interpretum ſententia, diuitias vocat Apoſtolus *ſuperbias*; quia diuites ſolent eſſe ſuperbi. Eleganter enim Auguſtinus exponens verba illa 1. Timoth. 6. num. 17. *Diuitibus huius ſæculi præcipe non ſublimè ſapere*: Græcè, *hypſelophronin*, ideſt, ſuperbè, elatè, atque magnificè de ſe ſentirè; ſic ait tom. 10. ſerm. 5. de Verbis Domini cap. 9. [Omne pomum, omne granum, omne frumentum, omne lignum habet vermem ſuum. Alius eſt vermis mali, alius fabæ, alius tritici: vermis diuitiarum ſuperbia eſt: ergo præcipe diuitibus non ſuperbè ſapere.]

67 Cùm hanc communem improbem explicationem huius loci, meam magis probarem coniecturam, ſi eam apud probatum aliquem expoſitorem inuenirem. Suſpicor Iacobum in eadem perſiſtere ſententia, & ad cap. 27. Prouerb. alludere: ibi enim legimus num. 1. *Ne glorieris in craſtinum, ignorans, quid ſuperuentura pariat dies.* Gloriari autem in craſtinum, eſt proſperum aliquem ſucceſſum, egregiúmve factum, & ex animi ſententia ad exitum perductum, certò ſibi in poſterum polliceri. Hoc ipſum vocat Iacobus *in ſuperbijs exultare.* Nos Hiſpani ſignificanter exprimimus: *fabricar torres de viento.* Et nemini dubium eſſe 68
poteſt, in hac explicatione magis cohærere contextum; aptiúſque antitheſim, particula illa aduerſatiua *autem* denotatam, conſtare, quàm ſi ſubitò deflectat Apoſtolus ad homines, qui diuitiis efferuntur. Admonuerat eos humanæ imbecillitatis: propoſuerat mortis in momenta ſingula impendentis incertitudinem: aptiſſimè itaque ſubiungit: atqui tantùm abeſt, vt memores mortis quotidie imminentis, vos modeſtè, demiſſéque geratis; vt potiùs de rebus ad voluptatem fluentibus, in multos annos inaniter, & ſuperbè gloriemini: contra prudentiſſimum illud Eccleſiaſt. præceptum cap. 6. nu. 2. *Non te extollas in cogitatione animæ tuæ, velut taurus, ne fortè elidatur virtus tua.*
An non exultabat in ſuperbiis ille di- 69
ues, qui aiebat Lucæ 12. nu. 19. *Habes multa bona poſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare?* Sed repentè illi diuina vox intonuit: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem paraſti, cuius erunt?* Verbum etiam *exultatis*, quo hîc vtitur Apoſtolus, Græcè *cauchate*, non ſolùm Caietanus, Regia, Tigurina, & Interpres OEcumenij hîc vertunt *gloriamini*; ſed Vulgatus etiam ipſe ad Rom. 2. num. 17. cap. 5. nu. 2. & 1. Cor. 1. n. 29. ad Galatas 6. num. 14. & ad Epheſ. 2. num. 9. vt omnino conueniat cum loco Prouerbiorum.

NVMERVS XVII.

Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum eſt illi.

EGregia capitis huius clauſu- 70
la, & ad inſtitutum Apoſtoli in tota hac Epiſtola apprimè

 condu

conducens. Scopus eius eſt, vt ſæpe iam adnotauimus, Chriſtianam fidem non verbis duntaxat teſtandam eſſe, ſed multò magis vita etiam, & moribus exprimendam. Nunc calcar admouet acutiſſimum: nimirùm, longè eos peccare grauiùs, ac proinde multò etiã atrociùs fore puniendos, qui cognoſcentes perſpicuè bonum, atque adeò reclamante ipſa conſciẽtia, & malum acerrimè deteſtante; nihilominùs prudentes, & videntes, ſpreto bono, in illud ipſum cognitum malum ſe ſua ſponte coniecerunt. hoc planè eſſe peccatũ ex malitia; eiuſmodiq; tranſgreſſionem legis cum volũtario contemptu ipſius legiſlatoris eſſe coniun-
71 ctam. Hi ſunt nimirum *qui veritatem Dei in iniuſtitia detinẽt*, ad Rom. 1. n. 18. *Melius erat illis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quàm poſt agnitionem retrorſum conuerti ab eo, quod illis traditum eſt, ſancto mandato*, 2. Petri 2. num. 21. *Seruus enim, qui cognouit voluntatem Domini ſui, & non præparauit, & non fecit ſecundum voluntatem eius, vapulabit multis*, Lucæ 12. num. 47. In hanc ſententiam explicat Chaldæus Paraphraſtes verba illa Eccleſiaſt. 1. num. 18. *Eò quòd in multa ſapientia multa ſit indignatio. Namque vir*, inquit, *qui multiplicat ſapientiam, quando peccat, multiplicat indignationem à Domino.* Congruenter ibi Aquila: *qui addit cognitionem, addit tormentum.*

CAPVT V.

NVMERVS I.

Agite nunc diuites, plorate vlulantes in miſerijs veſtris, quæ aduenient vobis.

1 VLulare etſi luporum proprium eſt, frequentiſſimè tamen transfertur in Scriptura ad lugubres hominum eiulatus exprimẽdos, Iſaiæ 13. num. 6. cap. 65. num. 14. Ieremiæ cap. 47. num. 1. Ezechiel. 30. num. 2. Ioëlis cap. 1. num. 5. Michææ 1. num. 1. 8. Vide Riberam. in cap. 5. Oſeæ num. 22. Acerbiſſimè ergo inſectatur Apoſtolus diuites auaros, prædis, & rapinis auidè inhiantes, geniòque intemperanter indulgentes: auertit eos à deliciis ad effuſos planctus ob æternam calamitatem, ſibi iam iamque imminentem.

Obſeruo in arcano ſermone diuiti- 2
bus iniquis, & voluptarijs, ſeueriſſimè denũtiari horribile illud *væ*, quod vt notauit Gregorius homil. 9. in Ezechiel. ſæpius in Scriptura de æterno luctu, quàm de præſenti ſolet intelligi calamitate, Amos 6. num. 1. *Væ qui opulenti eſtis in Sion.* Et Luc. 6. nu. 24. *Væ vobis diuitibus, quia habetis conſolationem veſtram.* Vbi ponderanda eſt particula illa cauſalis *quia*, quæ habet eamdem vim, Luc. 16. num. 25. *Recordare, quia recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala: nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris.*

Nam vt grauiter dixit Hieronymus 3
Epiſt. 34. [Difficile, imò impoſſibile eſt, vt præſentibus quis, & futuris fruatur bonis; & hîc ventrem, & ibi mẽtem expleat; vt de deliciis tranſeat ad delicias.] Hunc ipſum terrorem diuitibus intentat verbum illud, vel potiùs fulmen ſummę veritatis, Matt. 19. num. 24. *Facilius eſt, camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.*

Iam verò præſentis vitæ miſerias, 4
quibus aſſiduè diuites conflictantur, eleganter perſequitur Cyprianus lib. 2. Epiſtola 2. [Hos inter diuitias ſuas trepidos cogitationis incertæ ſolicitudo diſcruciat: non cibus ſecuro, ſomnuſue contingit: ſuſpirat ille in conuiuio, bibat licèt gemma; & cùm epulis marcidum corpus torus mollior alto

ſinu

ſinu condiderit, vigilat in pluma: nec intelligit miſer, ſpecioſa ſibi eſſe ſupplicia, auro ſe alligatum teneri, & poſſideri magis, quàm poſſidere diuitias.] Conſentaneè Ambroſius lib. de
5 Nabuthe, cap. 14. [Bene inquit, viros diuitiarum appellauit Dauid (Pſalm. 75. num. 6.) non diuitias virorum vt oſtendat, eos non poſſeſſores diuitiarum eſſe, ſed à ſuis diuitiis poſſideri.] Rectè item omnino Seneca Epiſtola 119. [Sic diuitias habent, quomodò habere dicimur febrim, cùm illa nos habeat. E contrario dicere debemus: febris illum tenet: eodem modo dicendum eſt: diuitiæ illum tenent, imò & torquent.] Acutè obſeruat Gregorius expendens verba illius diuitis, Lucæ cap. 12. num. 17. *Quid faciam, quia non habeo, quò congregem fructus meos?* [O anguſtia (inquit Gregorius lib. 15. Moralium cap. 11.) ex ſatietate nata! de vbertate agri anguſtiatur animus auari.]

6 Ex appetentia verò diuitiarum, & temporalium bonorum affluentia, frequentiſſimè ſuperbia, libido, crudelitas, rapina, multáque alia deteſtanda vitia proficiſcuntur. Teſtantur id paſſim ſacræ litteræ. Satis erit in re peruagata locos indicare. 1. Regum 25. numero 11. Iob 20. num. 19. Prouerbior. 28. numero 20. Eccleſ. 31. num. 5. & cap. 11. nu. 10. Iſaiæ 5. num. 8. Habacuc. 2. num. 6. & 1. Timoth. 6. num. 9.

NVMERVS II. & III.

Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt: & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt: aurum, & argentum veſtrum æruginauit.

7 THeſaurizaſtis videlicet vobis theſauros in terra, *vbi ærugo, & tinea demolitur,* Matth. 6. num. 19. Quod carpit etiam Seneca lib. 3. de Ira cap. 33. *Auaritia iterum ſub terras refert, quæ malè egeſſerat.* [Grandis profectò inſania, (inquit Baſilius homilia 7. in diuites auaros) primùm, in metallis aurum latitans omni diligentia in lucem proferre, ac ex humo recludere; deinde ſemel effoſſum rurſus in terra occultare. Nam quicunque hoc facis, profectò & cor ſimul fodere videris: dicitur enim (Matth. 6. numero 21.) vbi theſaurus tuus, ibi & cor tuum.] Congruenter Ambroſius lib. 2. de Iacob, & vita beata cap. 7. [Multi defoſſo auro incubant; aurum eorum ſub terra, & cor eorum ſub terra: caue ergo, ne & tu cor tuum terræ viuus infodias.]

Depingit hîc Apoſtolus auarorum ingenium: quò maiores congeſſerunt opes, eò illas appetunt ardentiùs; eò difficiliùs in pauperes diſpenſant: æquiore patientur animo, frumentum in horreis aſſeruatum vetuſtate putreſcere, veſtes in arca reconditas tinea corrumpi, aureos denique nummos altè defoſſos in terra rubigine exedi, quàm his bonis egentium inopiam ſubleuari. Imò verò ſæpe etiam in ſe ipſos crudeles ſunt, vt pecuniis parcant; veri Tantali mento ſummam aquam attingentes, ſiti enecti. *Mutato nomine* (inquit Horat. lib. 1. Sermonum, Satyra 1.) *de te.* 8

Fabula narratur: congeſtis vndique ſaccis
Indormis inhians, & tanquam parcere ſacris
Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis.

Iuſtum ſanè, ac prudens fuit ſupplicium Caliphi cuiuſdã locupletiſſimi, Babylone regnantis: is enim turrim habebat refertam auro, argento, & variis lapidibus pretioſis; atque obſidione cinctus, ne theſauros attingeret 9

ſuos,contempſit milites euocare. Verùm expugnata demum vrbe, captus, & vinculis conſtrictus,in illam ipſam turrim, omni prorſus ſubducto cibo, incluſus eſt: ea inſuper obiurgatione increpitus:*i nunc, & famem depelle theſauris iſtis, quos tam auidè ſitiſti.* Paulò pòſt fame enectus, inter aurum, & gemmas miſerandum in modum expirauit. Auctores referunt Maluenda lib.2. de Antichriſto,cap.17. Lorinus Eccleſiaſt.2.num.23

10 Veriſſimum eſt prouerbium illud, quod refert Hieronymus ad Paulinum. *Auaro tam deeſt,quod habet,quàm quod non habet.* Cui conſonat Seneca epiſtola 108. *Deſunt inopiæ multa; auaritiæ, omnia.* Semper enim auarus eget.Horat.lib.1.epiſt.2.& lib.2.Carminum Ode 2.

Creſcit indulgens ſibi dirus hydrops,
Nec ſitim pellit.

Quia nimirùm, vt ait Ouidius 1. Faſtorum.

Creuerunt & opes, & opum furioſa cupido:
Et cùm poſſideant plurima, plura petunt.

Sapienter itaque Seneca lib. 2. de Beneficiis, cap. 27. [Eò maiora cupimus, quò maiora venerunt:multóque concitatior eſt auaritia in magnarum opum congeſtu collocata: vt flammæ infinitò acrior vis eſt, quò ex maiore incendio emicuit.]

Et ærugo eorum in teſtimonium vobis erit.

11 SEnſus eſt: tanquam teſtis incorruptus; veſtram crudelitatem in pauperes condemnabit: palámque oſtendet, vos adeò fuiſſe inhumanos, vt theſauros veſtros malueritis ærugine abſumi, quàm pauperibus impendi. Phraſis eſt, & ſententia, digna Scripturæ maieſtate. Sap. 10. num.7. *Quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra.* Et de diuite auaro Eccleſ.31.num.29. *Nequiſſimo in pane murmurabit ciuitas, & teſtimonium nequitiæ illius verum eſt.* Et Habacuc.2. num. 11. *Lapis de pariete clamabit; & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit:* ideſt, marmora ipſa pretioſa, & cypreſſina laquearia, alienis impendiis, & pauperũ ſanguine exſtructa, vos iniurios, & raptores eſſe clamitabunt.Iſaiæ 30. num.8. *Erit in die nouiſſimo in teſtimonium vſque in æternum.*

Congruenter huic ſententiæ explicat Maldonatus,laudans Hilarium,& Origenem, illud Matth. 10. num.14. *Exeuntes foras de domo, vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus veſtris.* Nimirùm vt hac tam inſolita actione Apoſtoli oſtenderent, illũ ipſum puluerem, quem ex itinere collegerant, vt illis Euangelium prædicarent, in die Iudicij teſtem incorruptũ contra eos futurum, qui ſe recipere noluiſſent. Eamdem habet vim Luc.21. nu. 13.*Cõtinget autem vobis in teſtimonium:* hoc eſt, vobis ea res inuictum aduerſus rebelles teſtimonium erit,quod in die Iudicij vos excuſet, illos autem acriter accuſet. 12

Et manducabit carnes veſtras, ſicut ignis.

TErrifica verba, inquit Iſidor.Clarius,*ſi iſti audirẽt,neque multo auro occluſiſſent aures.* Senſus Apoſtoli eſt: elegiſtis potiùs theſauros veſtros ærugine exedi, quàm illis pauperes alere; illa igitur ipſa ærugo non ſolùm theſauros abſumet,ſed teſtimonium reddens veſtræ crudelitatis, carnes etiam veſtras,tanquam ignis ardentiſſimus, deuorabit.Arbitror alluſiſſe Iacobum ad caput 6. Michææ num.10. *Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis.* Quod 13

Quod perinde eſt, ac ſi dicat Propheta, vt grauiter exponit ibi Ribera, nu. 32. Adhuc poſt tot increpationes Prophetarum impij retinent theſauros per rapinam collectos; ſed eis erũt non theſauri, ſed carbones incenſi, acerbiſſimúſque ignis, quo in omnem æternitatem conflagrabunt.

Theſauriẑaſtis vobis iram in nouiſſimis diebus.

14 VIdete, quales tandem theſauros in extremum illum Iudicij diem vobis cumuletis; videlicet iracundiæ Diuinæ, atq; adeò ignis æterni. Simili metaphora vſus eſt Paulus ad Rom. 2. num. 5. *Theſauriẑas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.* Quæ verba ſic explanat Gregor. homil. 11. in Ezechielem. [De benignitate Dei iram ſibi in die iræ reprobus theſaurizat; quia dum ad pœnitẽdum tempus accipitur, & ad peccandum exhibetur, ipſum remedium gratiæ vertitur in augmentum culpæ.] Et Bernardus Sermone de Triplici miſericordia. [Theſaurizas tibi theſauros iræ pro prorogatis theſauris miſericordiæ, quos contemnis.] Alludit verò vterque Apoſtolus ad cap. 32. Deuter. num. 34. *Nónne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?* & Iob 14. num. 17. *Signaſti, quaſi in ſacculo, delicta mea.*

NVMERVS IV.

Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, quæ fraudata eſt à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introiuit.

15 IOb 24. num. 6. vbi nos legimus, *agrum non ſuum demetunt; & vineam eius, quem vi oppreſſerint, vindemiant*, vertunt LXX. *Impotentes vineas impiorum ſine mercede, & ſine cibo operati ſunt.* Res ſeuerè prohibita in Scriptura Leuitici 19. num. 13. Tobiæ 4. num. 15. Eccleſ. 7. nu. 22. Eſt enim ſcelus longè grauiſſimum, ac de numero illorum, quæ in cælum clamare dicuntur, hoc eſt, ſua fœditate celerem Dei vindictam, ſæuiſſimúmque ſupplicium expoſcere. Ducta nimirùm metaphora ab hominibus, qui æquo animo diſſimulant ſe audire contumelias, ne iniuriam illatam cogantur vlciſci: ſed cùm iam probra clamoribus iactantur, cùm petulantiſſimæ contumeliæ aures obtundunt, etiam inuiti ad vltionem excandeſcunt. Hinc in recondito ſermone magna peccata vocantur *clamor.* Iſaiæ 5. numero. 7. Geneſ. 19. num. 13. *Delebimus enim locum iſtum, eò quòd increuerit clamor eorum coram Domino.*

Quòd ſi de effuſione ſanguinis legimus Geneſis 4. nùm. 10. *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra:* 16
qui clamores exprimuntur Apocalypſis 6. num. 10. *Vſque quò Domine non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum?* etiam merces pauperum, ſudoréſque fraudati, effuſio quædam ſanguinis eſt. Eccleſiaſt. 34. num. 27. *Qui effundit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt.* Alludit, verò Iacobus ad caput 24. num. 15. *Eadem die reddes ei pretium laboris ſui ante ſolis occaſum, quia pauper eſt, & ex eo ſuſtenta animam ſuam, ne clamet contra te ad Dominum.*

Quod verò acutè obſeruat alicubi 17
doctus quidam è noſtris ſacræ Scripturæ Interpres, non clamare pauperes mercede fraudatos, *quia pauper læſus tacebit*, Eccleſiaſt. 13. num. 4. ſed mercedem ipſam iniquè interceptam, licèt muta ſit, clamores tamẽ in cælũ vſq; contendere: & ſi pro hac ſecunda

parte certiſſimum eſt; pro illa tamen priore vereor, ne nimis ſubtile ſit, & parùm ſolidum: certè non videtur cum verbis Scripturæ congruere, in qua non ſolùm dicitur merces fraudata in cælum clamare, ſed ipſi etiam pauperes, qui mercede fraudâtur; tum in eo loco Deut. 24. nu. 15. *Ne clamet contra te ad Dominũ:* ſcilicet ipſe pauper iniuria affectus; tum vel maximè in illis Iacobi verbis, *& clamor eorum,* (id eſt, mercenariorum. Græcè, *theriſanthon*, id eſt, metentium) *in aures Domini Sabbaoth introiuit.* Quamuis enim pauper oppreſſus hiſcere non audet coram diuite, edit tamen liberè contentos clamores ad vtriuſq; cæleſtem Iudicem Deum.

18 Similis eſt obſeruatio Ambroſij, ſed ſanè grauis, & Ambroſio digna lib. 2. de Abel, & Cain, cap. 9. Expendens enim verba illa Geneſis 4. num. 10. *Vox ſanguinis fratris tui clamat*, ait, [Non frater clamat: hoc innocentia, & gratia germanitatis etiam in ipſa morte ſeruat: non accuſat frater; non accuſat vox ipſius, non anima eius; ſed vox ſãguinis accuſat, quẽ ipſe fudiſti.]

Cur Deus appelletur Dominus Sabbaoth, id eſt, exercituum, copioſiſſimè diſſerui Nahum 2. num. 13. Hîc verò emphaſim habet: terret videlicet ſuperbos diuites, & inhumanos, intentato illius potẽtiſſimi ducis nomine, cuius vel vnicus miles poteſt innumerabiles copias momento trucidare. 4. Regum 19. num. 35.

NVMERVS V.

Epulati eſtis ſuper terram, & in luxurijs enutriſtis corda veſtra.

19 GRæcum verbum *tryphao* ſignificantius eſt, quàm Latinum *epulari.* Regia vertit: *deliciati eſtis.* Vulgatus ſic expreſſit eius vim Eccleſ. 14. num. 4. *In bonis illius alius luxuriabitur.* Et quod legimus Iſa. 66. num. 11. *vt delicijs affluatis,* LXX. hoc ipſo verbo ſignificanter expreſſerunt. Vox enim *tryphe*, luxum ſignificat, ac delicias. Eccleſ. 11. n. 29. *Obliuionem facit luxuria magna.* Et Lucæ 7. n. 25. *Qui in veſte pretioſa ſunt, & delicijs.* Subeſt vtrobiq; Græcè, *tryphe.* Quòd verò in hanc ſententiam *epulandi* verbum vſurpetur à Vulgato, euidenter conuincitur ex c. 19. Sap. 11. *Poſtulauerunt eſcas epulationis.* Græcè, *tryphes*, id eſt, cibos delicatos, & exquiſitos.

Hoc nimirùm familiare diuitibus eſt vitium: indulgere genio; comeſſationibus, & compotationibus abdomen infarcire. Amos 6. num. 4. *Qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris: qui comeditis agnum de grege, &c.* Pſalm. 16. numero 10. *Adipem ſuum concluſerunt*, ideſt, ſe ita molliter curarunt, vt adipe, ac pinguedine diffluerent. *Tienen bien cubierto el riñon.* Sic Lucæ 12. num. 19. diues ille, cuius ager vberrimos prouentus extulerat, ita alloquebatur animam ſuam. *Requieſce, comede, bibe, epulare.* Exclamat hîc Baſilius in homil. ſuper hunc locum. [O verba ſtultiſſima! ô dementiam ſingularem! Nam ſi porcinã habuiſſes animam, quid aliud enuntiare potuiſſes? Ita ne pecuinus es, ita bonorum animæ ignarus, eam vt excipes carnalibus epulis?] Pecuinus planè erat alter ille diues, qui nihil omnino de anima immortali curans, mortale duntaxat corpus, tanquam muta bellua, confertim ingurgitabat, Lucæ 16. nu. 19. *Induebatur purpura, & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendidè.* 20 21

In die occiſionis.

IN Græcis exemplaribus exprimitur nota ſimilitudinis *hos*, ideſt, *ſicut*, quæ 22

quæ valde hunc locum illuſtrat : omiſit verò Latinus Interpres ex vulgari Hebraiſmo, quo illa ſubinde ſuppleri ſolet. Exempla congerunt, ne ego actum agam, Ribera Oſeæ 7. num. 6. & Nahum 3. num. 23. & Zachar. 6. num. 6. Maldonat. Marci 9. num. 49. Salmeron Tom. 1. Prolegomeno 14. formula 27. pag. 341.

Occiſio autem, Græcè *ſphage*, idem eſt, atque mactatio, ſiue immolatio victimæ. Ad Romanos 8. num. 36. *Sicut oues occiſionis*. Actuum. 8. num. 32. *Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt*. Vtrobique ſubeſt idem nomen *ſphage*, Vox item *ſphagion* victimam ſignificat, Actuum 7. numero 42.

23 Cùm autem pinguiores vituli mactari ſolerent, & alioqui ex præſcripto legis carnes victimæ, quæ obueniebant immolanti, eodem die, aut ad ſummum poſtridie eſſent abſumendæ, vt latè probat Ribera lib. 4. de Sacrificiis, cap. 4. in die occiſionis largè, & ſplendidè conuiuia celebrabantur. Hinc petendus eſt ſenſus litteralis illius loci, Prouerbior. 7. numero 14. *Procaci vultu blanditur, dicens : vectimas pro ſalute voui.* Vbi doctè Iſidorus Clarius : hoc dicit, vt iuuenem alliciat, atque inuitet ad epulas; quaſi dicat : eſt mihi domi multa caro, nam feci hodie ſacrificia pacificorum; indulgebimus igitur genio. De illo etiam conuiuio, quod Sapientia exſtruxit, magnificéque apparauit, legimus Prouerbior. 9. num. 2. *Immolauit victimas ſuas, miſcuit vinum, & propoſuit menſam ſuam.* Senſus itaque Iacobi eſt : perinde in veſtris comeſſationibus, & compotationibus laſciuitis, ac ſi victimas quotidie immolaretis.

24 Forſaſſe etiam prædicit Apoſtolus, eos quaſi diuini ſupplicij victimas impunè pingueſcere, atque adeo opiparè ſaginatos in diem occiſionis reſeruari : iuxta illud Hieremiæ 12. numero 3. *Congrega eos, quaſi gregem ad victimam, & ſanctifica eos in die occiſionis.* Sanctificare enim in eo loco idem eſt, ac mactationi conſecrare : quod eleganter dixit Poëta Latinus 2. Æneidos. *Me deſtinat ara.* Sub hac metaphora ſæpe impiis atrociſſima ſupplicia Prophetæ minantur. Iſaiæ 34. numero 6. *Gladius Domini repletus eſt ſanguine, incraſſatus eſt adipe : victima enim Domini in Boſra, & interfectio magna in terra Edom.* Hieremiæ 46. numero 10. *Dies autem ille Domini Dei exercituum, dies vltionis, vt ſumat vindictam de inimicis ſuis : deuorabit gladius, & ſaturabitur, & inebriabitur ſanguine eorum : victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis.* Ezech. 21. num. 9. *Gladius, gladius exacutus eſt.* Et cap. 39. num. 17. *Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem ſuper montes Iſraël : vt comedatis carnem, & bibatis ſanguinem.*

Huc ſpectat, quod prudenter admodum dixit Dionyſius Siciliæ Tyrannus, vt refert Euſebius lib. 8. de Præparatione Euangelica cap. 5. [Illis animalibus ſimiles ſumus, quibus comedendi, bibendíque, non ad aliud, quàm ad perniciem ſuam, copia ſolet offerri.] Ardenter verò intonat Chryſoſtomus homil. 54. ad Populum Antiochenum. [Tempus eſt belli, tempus certaminis; tu verò ſedes in deliciis? Stat ſtridens dentibus aduerſarius, tu autem menſis vacas? Chriſtus fame tabeſcit, & tu voracitate temetipſum diſtendis? Numquid mactandi ſumus, quoniam nos ipſos ſaginamus?] Et Clemens Alexandrin. lib. 2. Pædagogi cap. 1. circa medium. [Eſt autem valde à ratione alienum, & inutile, & nequaquam humanum, pecudum more pinguefactum morti nutriri.] 25

NVME

NVMERVS VI.

Addixiſtis, & occidiſtis iuſtum, & non reſtitit vobis.

26 GRæcè, *catedicaſate*, ideſt, *condemnaſtis*: addicere enim in hoc loco, forenſe verbum eſt, vel potiùs iudiciale: ſignificátque, aliquem reum actum capitali ſententia percellere, iuxta illud Ciceronis in Piſonem: *cuius ſanguinem addixeras*.

Communis expoſitio fert, Iuſti nomine intelligi Chriſtum; qui ſæpenumero in Scriptura per antonomaſiam Iuſtus appellatur. Iſaiæ 53. num. 11. Hieremiæ 23. num. 6. Matth. 27. num. 19. & num. 24. Actuum 7. nu. 52. Ita vt hæc ſit vehemens quædam exprobratio patrati immaniſſimi Deicidij, non abſimilis illi Actuum 3. num. 14. *Vos autem ſanctum, & iuſtum negaſtis, & petiſtis verum homicidam donari vobis; auctorem verò vitæ interfeciſtis*. Ita exponunt Beda, Strabus, Sanctus Thomas, Anſelmus Laudunenſis, Hugò Cardinalis, OEcumenius, Catharinus, Serarius, Gagneius, Iſidorus Clarius, Salmeron, & (vt ait Paëz) tota Interpretum Latinorum cohors.

27 Si quæras ex his Doctoribus, quorſum hæc ſpectet tam intempeſtiua, vt videtur, admiſſi horrendi facinoris exprobratio; plerique quæſtionem ne attingunt quidem. Gagneius ita ſoluit. Quòd cùm Iuſtum impiè negauiſſent, & pro ſacrilegio tam horribili lachrymas vbertim fundere, & in ſe ipſos acriter ſæuire deberent, illi contrà pœnitentiæ obliti abdomen refarcirent, luxuriáque diffluerent.

28 Eſt quidem hæc expoſitio vel ſola tot Interpretum auctoritate probabilis. Sed ſeries ipſa exigit, vt adhuc Apoſtolus inuehatur in diuites raptores, eorúmque tyrannidem inſectetur. Eſt verò violentiſſima pauperum oppreſſio, cùm eis per ſummam iniuriam potentiores dicam impingunt; & ſub ſpecie iuris, & æqui, bona ſua quantulacunque fraudulenter eripiunt. At obſtat verbum *occidiſti*, quod debet in ſua proprietate ſeruari, neque ad metaphoram ſine cauſa transferri. Per me ſeruet, qui voluerit, & exponat de nece, falſi criminis obtentu illata iuſto, vt fortunis euertatur: cuius atrocitatis extat exem- 29
plum pêrinſigne 3. Regum 21. num. 2. & 13. Sed hæc tam dira bonorum prædatio, licèt citra ſanguinem pauperis fiat, occiſio etiam in Scriptura iure nominatur. Eccleſ. 34. num. 25. *Panis egentium vita pauperum eſt: qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt: qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum.* Hierem. 2. num. 34. *In alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum pauperum.* Vbi de pauperum prædonibus perinde loquitur Propheta, quaſi de rapaciſſimis auibus, aquila, aut accipitre, quæ raptu viuunt: ſolent enim huiuſmodi aues cruore ex diſcerpta præda manante roſtrum, vngues, & alas imbuere. LXX. le- 30
gunt: *in manibus tuis*. Verè enim prædatorum, ac direptorum manus, perinde ac occiſorum, *ſanguine plena ſunt*, Iſaiæ 1. num. 15. Prouerbior. 22. num. 22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper eſt* (hoc eſt, quia iniuriam illatam non poteſt repellere, nec tibi valentiori obſiſtere: vt aduertit hîc Iacobus,) *neque conteras egenum in porta:* (ideſt, neque opprimas eum per iuris ſpeciem in loco publico, vbi iura populo redduntur,) *quia iudicabit Dominus cauſam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius.* Explicant Ianſenius, & Vatablus. Spoliatores vitæ pauperum, vita quoque expoliabit Deus: expilare enim pauperem

ſuis bonis, eſt quodammodò ipſa vita expoliare. Lege, quæ obſeruaui in ea verba Nahum 3. num. 1. *Vniuerſa mendacij dilaceratione plena.*

NVMERVS VII.

Patientes igitur eſtote fratres vſque ad aduētum Domini. Ecce agricola expectat petioſum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum, & ſerotinum.

31 INuectus Apoſtolus in diuites raptores, iam nunc opportunè ſatis pauperes oppreſſos excitat ad ſpem, & longanimitatem; argumento ducto à minori, videlicet ab exemplo agricolæ, qui tempeſtiuum primò imbrem (vt diſertè habetur in textu Græco,) hoc eſt, temporaneum, & ſerotinum; vberrimam deinde laboris ſui ſegetem longanimiter ſperat. Nimirum

Spes fouet agricolas, & ſulcis ſemina mandat.

Quoniam debet in ſpe, qui arat, arare; & qui triturat, in ſpe fructus percipiendi. 1. Corinth. 9. num. 10.

32 Sub hac agricolæ metaphora eleganter nos excitat ad ſpem, & ad mortificationem, ac perfectionem Chriſtianæ vitæ, Ambroſ. enarratione in Pſalm. 72. qui apud illum inſcribitur de Interpellatione Dauid, circa illa verba numeri primi, *quàm bonus Iſraël Deus, &c.* [Bonus huic ſemper eſt Deus, qui nouit, quo tempore metat: & ideò, quaſi bonus agricola, hîc arat agrum ſuum quaſi quodam rigidiore abſtinentiæ vomere; hîc ſtirpat quadam falce virtutum, amputatrice vitiorum: hîc ſtercorat humiliando ſe vſque ad terram, ſciens, quia Deus de terra ſuſcitat inopem, & de ſtercore erigit pauperem: hîc cuſtodit fructus ſuos, vt illic ſecuriùs recondat.] Nec minùs eleganter Chryſologus Sermone 103. [Credamus, quòd crux noſtri corporis ſit aratrum; fides, ſemen; ſulcus, ſepulchrum; reſolutio, germen; expectatio, tempus: vt cùm ver Dominici aduentus arriſerit, corporum noſtrorum matura tunc viriditas vitalem reſurgat in meſſem, neſcituram iam finem.]

Quanta erit tunc, & quàm beata 33
horum ſpiritualium agricolarum lætitia? O fælices, inquient, labores, qui tam vberes nobis fructus protulerunt! Iſaiæ 9. num. 3. *Lætabuntur coram te, ſicut qui lætantur in meſſe.* Pſalm. 125. numero 5. *Qui ſeminant in lachrymis, in exultatione metent &c.* Stat nimirum fixa Apoſtoli ſententia ad Galatas 6. num. 8. *Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet.* Et 2. Corinth. 9. num. 6. *Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Itaque hæc vita quaſi ſementis quædam eſt; ſemen, opera; meſſis autem, auctore ipſo Chriſto Matthæ. 13. num. 39. *Conſummatio ſæculi eſt;* ſeges verò, præmium, aut ſupplicium quoniam teſte Apoſtolo ad Galat. 6. num. 8. *Qui ſeminat in carme ſua, de carne & metet corruptionem: qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam. Bonum itaque facientes, non deficiamus,* (vt ibidem hortatur Apoſtolus, numero 9.) *tempore enim ſuo metemus non deficientes.* Videlicet, *Deus multiplicabit ſemen veſtrum, & augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ.* 2. Cor. 9. num. 10.

***

NVMERVS VIII.

Patientes igitur eſtote & vos, & confirmate corda veſtra: quoniam aduentus Domini appropinquauit.

34 HOrtatur Iacobus ad ſuſtinentiam ex breuitate temporis, quo mala præſentia tolerantur. Simili item ſolatio cõfirmat Apoſtolus fideles, ad Hebræos 10. num. 36. *Patientia vobis neceſſaria eſt; vt voluntatem Dei facientes, reportetis promiſſionem: adhuc enim modicum aliquantulum: qui venturus eſt, veniet, & non tardabit.*

Et verò patientia in hoc Iacobi loco, non pro virtute tolerantiæ ſolùm, ſed multò magis pro longanimi expectatione ſumitur: id enim (vt aduertit Toletus Lucę 8. notatione 30.) propriè ſignificat *macrothymia*: quæ vox vt plurimum exponitur ab Interprete, *longanimitas*: ad Romanos 2. num. 4. & 2. Corinth. 6. num. 6. ad Galatas 5. num. 22. ad Coloſſenſes 1. numero 11. & 2. Timoth. 3. num. 10. Et verbum ipſum *macrothymin*, quo hîc vtitur Iacobus, eſt magno, & ingenti animo rem promiſſam quàm diutiſſimè expectare: vt apertè liquet ad Hebræ. 6. numero 15. *Et ſic longanimiter ferens,* (Græcè, *machrothymeſas*) *adeptus eſt repromiſſionem.*

35 Hîc habet locum difficilis illa quæſtio: cùm aduentus Domini nullus alius prænuntietur in nouo Teſtamento, vt obſeruat Maldonatus Matt. 10. num. 24. niſi ſupremus ille, quo ad Iudicium venturus eſt; cur tam ſæpe ab Apoſtolis ante annos plus mille quingentos aſſerebatur appropinquare iam, vel potiùs inſtare, ac propemodùm adeſſe; cùm in tã multa ſæcula eſſet differendus? Quid opus erat attonitos, atque ſuſpenſos tenere homines expectatione eius rei, quæ ad ipſorum ætatem minimè pertinebat? 2. Petri 3. n. 8. ita ſoluitur hæc quæſtio. *Vnus dies apud Dominum, ſicut mille anni; & mille anni ſicut dies vnus: non tardat Dominus promiſſionem ſuam.* Hauſit 36
hoc Apoſtolus ex Pſalm. 89. num. 4. *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies heſterna, quæ præteriyt.* Si ergo Deo mille anni inſtar ſunt diei vnius, non quidem ſenſim, ac lentè præterlabentis, ſed prorſus iam elapſæ; quomodò non citò fit, quod ante vnam talem hebdomadam fit? Longè itaque diuerſæ ſunt menſuræ diuinorum operum. Nos homunculi centum annos longiſſimum ſæculum computamus; & citò noſtrum & ſerò noſtrum intra has metimur anguſtias: vt grauiter tractat noſter Acoſta libro 1. de Temporibus nouiſſimis, cap. 5.

Cùm hæc veriſſima ſint, illud deni- 37
que difficultatẽ exhaurit, quod egregiè notauit Auguſt. tom. 2. epiſt. 80. ad Heſychium. [In quo quemque inuenerit ſuus nouiſſimus dies, in hoc eum comprehẽdet mundi nouiſſimus dies: quoniam qualis in die iſto quiſque moritur, talis in die illo iudicabitur.] Accedit etiam Scripturæ phraſis, quæ ſic interdum agit de Iudicio, vt priuatum vniuſcuiuſque, & vniuerſale omnium ſimul comprehendat. Sic explicat Iuſtinianus verba illa Pauli ad Hebræos 9. nu. 27. *Statutum eſt hominibus ſemel mori; poſt hoc autem, iudicium.* Nam ſimul atque quiſque obierit, diuino ſiſtetur iudicio, vt totius anteactæ vitæ rationem reddat: poſt conſummationem verò mundi extremum omnium iudicium peragetur.

Iure itaque Chriſtus inclamat Apo- 38
calypſis 3. num. 11. *Ecce venio citò.* & cap. 22. num. 7. *Ecce venio velociter.* & nu 10. *Tempus enim propè eſt.* & rurſus num. 12. *Ecce venio citò.* Citò enim adueniet particularis iudicij dies mihi conſtituta

conſtituta, ex qua pendet definitio meç cauſç in Iudicio vniuerſali. Quidquid enim de me in mea morte ſtatuetur, idipſum palàm confirmatum in ſupremo Iudicij die ratum, ac fixum erit in omni æternitate. Veriſſimum proinde eſt, Iudicij diem propè eſſe, atque adeò iam inſtare, reſpectu ſingulorum. Noſtra verò maximè intererat, eius rei memoriam ſubinde ab Apoſtolo refricari, cuius tanta, & tam pernicioſa pleroſque mortales tenet obliuio. Sapienter enim concludit Auguſtin. in illa epiſtola 80. [Vigilare debet omnis Chriſtianus, ne imparatum inueniat eum Domini aduentus: imparatum autem inueniet ille dies, quem imparatum inuenerit ſuæ vitæ huius vltimus dies.]

NVMERVS IX.

Nolite ingemiſcere fratres in alterutrum, vt non iudicemini.

39 SEnſus eſt: ſi videritis alios leuioribus premi calamitatibus; qui vobis tamen videntur commeruiſſe grauiores; nolite præ liuore gemitus edere, ne propter impatientiam condemnemini. Cauſa continuò ſubnectitur.

Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit.

AC ſi dicat: ecce pro foribus iam adeſt æquiſſimus viuorum, mortuorumque Iudex, cui omnino patent etiam abdititiſſimi cordis receſſus; qui omnium merita accuratiſſima lance æſtimabit; cui profectò grauiſſimam iniuriam facit, quiſquis eius ſapientiſſimis, iuſtiſſimiſque decretis non acquieſcit; ſed ęquiſſimam potiùs eius prouidentiam obtrectando, & æmulando incuſat.

40 Rectiſſimè aiebat Nazianzenus oppreſſus graui morbo, & acerbiſſimis dolorum aculeis confixus, Epiſt. 63. [Gratias ago, vt in lætis rebus, ita etiam in acerbis: quandoquidem illud exploratum habeo, nihil rerum noſtrarum apud ſummam rationem expers rationis eſſe.] Grauiter etiam ait Ambroſius in Pſal. 72 [Nemo poteſt Deum bonum fateri, niſi hic, qui non ex ſucceſſibus cõmodorum ſuorum, ſed ex cæleſtium myſteriorum profundo, & diuinæ diſpoſitionis altitudine, bonitatem eius cognoſcit; quæ non ſpecie præſentium, ſed futurorum vtilitate penſanda eſt.] Enim verò ante ianuam aſſiſtere, frequentiſſima locutio eſt in arcano ſermone, qua denotatur id, quod inſtat, proximè iã adeſſe, atque adeò præſentiſſimum eſſe. Geneſ. 4. num. 7. *Sin autem malè, ſtatim in foribus peccatum tuum aderit.* Matth. 24. num. 33. *Scitote, quia propè eſt in ianuis.* Marc. cap. 13. nu. 9. *Scitote, quòd in proximo ſit in oſtijs.*

NVMERVS X.

Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris, & patientiæ, Prophetas, qui locuti ſunt in nomine Domini.

SEnſus eſt: permoueant, obſecro, vos Prophetæ ſãcti exemplo ſuo ad laborum ſuſtinentiam; qui in hac vita multa perpeſſu aſpera tolerarunt, & plerique eorum *exitu malo*, ideſt, acerbiſſima morte, immortales ſibi coronas pepererunt. Etenim ſi organa illa Spiritus Sancti; ſi admirabiles illi viri, *quibus dignus non erat mundus, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt*, ad Hebræos 11. n. 37. Adeò ne vos eritis ignaui, ac delicati, vt eam recuſetis ingredi viam, quæ vos rectà ad immortalitatem ducet, & 41

quam tot Prophetarum cernitis maximè illuſtribus impreſſam, notatámque
42 que veſtigiis; Viſi quidem ſunt Prophetæ illi ſancti oculis inſipientium mori, Sapient. 3. num. 3. *Et æſtimata eſt afflictio exitus illorum: & quod à nobis eſt iter, exterminium: illi autem ſunt in pace.* Sic correxit hunc locum Editio Vaticana, cùm anteà mendoſè legeretur: & mendo difficilem, caſtigatione ipſa planum fecit. Senſus igitur eſt. Iuſtorum exitus ex hac vita tribulationibus, & cruciatibus plenus perinde ab inſipientibus æſtimatur malus, & calamitoſus, ac ſi ob admiſſum facinus à patria in exilium inuiti pellerentur: ſed re vera eſt longè ſecùs: nam à moleſtiſſimo exilio in optatiſſimam pa-
43 triam placidiſſimè reuocantur. Verè enim vſurpare poſſunt illam Apoſtoli vocem 2. Corinth. 6. numero 9. *Quaſi morientes, & ecce viuimus:* & luculenta illa Cypriani verba in lib. de Mortalitate: [Ad immortalitatem morte tranſgredimur: nec poteſt vita æterna ſuccedere, niſi hinc contigerit emigrare: non eſt exitus iſte, ſed tranſitus.] Obſeruandum verò eſt, quod Vulgatus reddit *exterminium*, Græcè dicitur *ſyntremma*, ideſt, confractio atque contritio: ducta videlicet metaphora à vaſis teſtaceis, quæ vbi ſemel caſu minutatim confringuntur, reparari deinde, ac rurſus refici non poſſunt: iuxta illud Ieremiæ 19. nu. 11. *Sic conteram ciuitatem iſtam, ſicut conteritur vas figuli, quod non poteſt vltrà inſtaurari.* Oculis igitur mundanorum, qui præſentia duntaxat bona conſectantur, eáq; ſola permagno æſtimant, æterna verò vix per caliginem intuentur; Iuſtorum obitus apparet ſanè miſerrima contritio, funeſtiſſimũ exitiũ, & quaſi prorſus irreparabilis interitus. Sed aberrant cæci quàm longiſſimè: *ſcimus enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cælis.* 2. Corinth. 5. num. 1.

NVMERVS XI.

Ecce beatificamus eos, qui ſuſtinuerunt.

Hoc eſt, fortunatos, ac fælices, 44
térque quatérque beatos meritò prædicamus. Beatificauit ſanè Chriſtus vexatos perſecutionibus, Matth. 5. numero 10. *Beati, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam.* Beatificauit eoſdem Apoſtolus Petrus, Epiſtola. 1. cap. 3. num. 14. *Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati.* Et iure quidem eos, ac meritò bearunt. Nam ſi germana, & ſolida beatitudo, quæ in hac mortali vita hominibus obtingere poteſt, vera animi virtute cõtinetur; nihil eſt, quòd æquè prodat virtutem perfectam, & omnibus ſuis numeris abſolutam latentem in animo, atque inuicta, & conſtans aduerſarum rerum tolerantia. Confirmaui hoc variis Scripturæ teſtimoniis, dum explicarem ea verba cap. 1. num. 2. & 3. *Omne gaudium exiſtimate fratres, cùm in tentationes varias incideritis: ſcientes, quòd probatio fidei veſtræ patientiam operatur.* Nunc tan- 45
tùm memorabo notabilem verſionem illorum verborum Chriſti, Matth. 5. num. 10. quam refert Clemens Alexandrinus lib. 4. Stromatum cap. 3. Nam pollicitatio illa, ac præmium, quod Chriſtus adiecit: *Quoniam ipſorum eſt regnum cælorum*; ſic recitatur apud Clementem. *Quoniam ipſi erunt perfecti:* (Græcè *telij*, ideſt, in omni virtute conſummati: iuxta id Iacobi 1. num. 4. *Patientia opus perfectum habet.*) *& habebunt locum, vbi non amplius patientur perſecutionem.*

Eos itaque, qui ſuſtinuerunt, iure 46
optimo

optimo, tanquam perfectos viros, & omni virtutum genere cumulatos, miris laudibus in cælum tollimus. Rectè enim ait Cyprianus lib. de Laude Martyrij, ſtatim in principio. [Quantæ enim ſit gloriæ, ponderate, ſæuitiam torquentis non horrere: animari hominem dolore, quo credatur extingui: & id ſibi in augmentum virtutis aſſumere, quod cruciatui putat prodeſſe, qui punit.]

47 Hæc tam egregia, & exaggerata ſuſtinendi fortitudo, ipſos etiam Gentiles in admirationem rapiebat, & ſuſtinentibus animosè cruciatus immortalem nominis gloriam comparabat. Quantis Romani celebrant encomiis fortiſſimum illum Mutium Scæuolam, ſtuporem Regum, Patriæ columen, terrorem exercitus hoſtilis; qui non pugnando, ſed ardentes prunas iniecta dextra ſuſtinendo, labantem vrbem ſuſtentauit, & periculoſiſſima obſidione ſoluit? Hiſtoriam narrat magnificè Liuius lib. 2. Celebrat item è noſtris variis in locis Tertullianus. Seneca verò Epiſt. *66.* plena manu in aſtra tollit. [Ego dubitem, inquit, quin magis laudem truncam illam, & retorridam manũ Mutij, quàm cuiuſlibet fortiſſimi ſaluam? Stetit hoſtium, flammarúmque contemptor, & manum ſuam in hoſtili foculo diſtillantem perſpectauit, donec Porſena, cuius pœnæ fauebat, gloriæ inuidit, &
48 ignem inuito eripi iuſſit.] Extat de egregio Mutij facinore luculentiſſimum Martialis Epigramma lib. 1. Epigrammate 22.

Dum peteret Regem, decepta ſatellite dextra,
Iniecit ſacris ſe peritura focis.
Sed tã ſæua pius miracula non tulit hoſtis,
Et raptum flammis iuſſit abire virum.
Vrere quam potuit contẽpto Mutius igne,
Hanc ſpectare manum Porſena non potuit.
Maior decepta fama eſt, & gloria dextræ:
Si non erraſſet, fecerat illa minus.

Vbi apertè vides apud Senecam, & Martialem, plus celebritatis, & laudis adeptum fuiſſe Mutium ſuſtinendo, quàm occidendo: plus ferendo ignem, quàm feriendo Regem fuiſſet conſecutus. Quia nimirùm nullibi euidentiùs ſe ſe oſtentat heroica animi fortitudo, quàm deſpiciendo corpus, ſuſtinendóque cruciatum: vt Mutius ipſe, dextram flammis iniiciens, fidenter alloquutus eſt Porſenam apud Liuium. *En tibi,* inquit, *vt ſentias, quàm vile ſit corpus ijs, qui magnam gloriam petunt.* Quòd ſi magnanimos viros, qui dolores, & cruciatus inani gloriola ducti conſtanter pertulerunt, etiam ipſi Ethnici bearunt; quantò æquiùs nos beatificabimus eos, qui Dei amore ſuſtinuerunt?

Sufferentiam Iob audiſtis, & finem Domini vidiſtis, quoniam miſericors Dominus eſt, & & miſerator.

NOn probo ſententiam illam, patronos licèt habeat multò grauiores, quæ explicat *finem Domini,* mortem acerbiſſimam Chriſti. Fateor quidem ingenuè, nullum calcar ab Apoſtolo admoueri poſſe valẽtius, ad acuendos Fidelium animos ad tolerantiam, quàm ſi illis proponat ob oculos Chriſti cruciatus peracerbos, mortémque doloribus refertiſſimam. Fateor item, hoc ſubinde ab Apoſtolis factitatum. 1. Petri 2. num. 21. *Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius.* Et cap. 4. num. 1. *Chriſto igitur paſſo in carne, & vos eadem cogitatione armamini.* Ad Hebr. 12. num. 1. *Per patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen, aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum, &c.* Hoc efficaciſſimum 50

Chriſti exemplum, inter gladios, & ignes; inter vngues, & pectines; inter denſos plagarum crepitus, ac ſæuiſſima vulnera, martyres mirandum in modum confirmabat. Quod eleganter perſequitur Bernard. ſermone 61. in Cantica. [Stat Martyr tripudians, & triumphans, toto licèt lacero corpore: & rimante latera ferro, nō modò fortiter, ſed & alacriter ſacrum è carne ſua circumſpicit ebullire cruorem. Vbi ergo tunc anima Martyris? Nempe in tuto; nempe in petra; nempe in vulneribus Ieſu. Si in ſuis eſſet viſceribus, ſcrutans ea, ferrum profectò ſentiret.]

51 Hæc cùm certiſſima ſint; tamen ſi *finem Domini*, Chriſti mortem intelligamus, non video, quî cohæreat ratio, quam ex Dei miſericordia, toties in Scriptura decātata, ſubiungit Apoſtolus. *Quoniam miſericors Dominus eſt, & miſerator.* Enituit quidem, vt cùm maximè, diuina miſericordia in morte Chriſti pro nobis obita: ſed in hoc loco non tam vſurpare commemorationē miſericordiæ, quàm tanti exempli efficacitatem ponderare, contextus requirebat.

52 Accedit, quòd laudata Iobi tolerantia, res ipſa, ſcopúſq; Apoſtoli poſtulabat, vt oſtenderet, iure eum ab omnibus beatificari: quippe cùm non modò in æterna beatitudine, verùm etiam in hac vita copioſiſſimè fuerit illius patientia remunerata. Iob 42. num. 12. *Dominus autem benedixit nouiſſimis Iob magis, quàm principio eius.* Hæc videlicet *nouiſſima*, vſque eò fælicia, & diuinitus proſperata, dicuntur *finis Domini*: hic fuit fortunatiſſimus exitus tam diræ calamitatis. Sic aptiſſimè annectitur cauſa, quam reddit Apoſtolus: perinde enim eſt, ac ſi dicat. Miſericors enim, & miſerator Dominus, qui Iobi ſuſtinentiam, & inuictam tolerantiam, etiam in præſenti vita omni bonorum genere cumulatiſſimè repēdit; vos etiam æquo animo aduerſa tolerantes, & viuos, & vita functos ampliſſimis pręmiis munerabit. Sic exponunt Claudius, Titelmanus, Gagneius, Caietanus, Salmeron, & Catharinus, Feuardentius, Paez, & Serarius.

NVMERVS XII.

Ante omnia autem fratres mei, nolite iurare, neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcumque iuramentum. Sit autem ſermo veſter. Eſt, eſt: Non, non.

Deſumpta eſt hæc ſentētia totidem ferè verbis ex Matth. 5. num. 34. *Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei eſt; neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius. Sit autem ſermo veſter: eſt, eſt: non, non: quod autem his abundantius eſt, à malo eſt.* Enim verò non vetat Chriſtus neceſſariam interdum iuriſiurandi vſurpationem, quæ, vt Catholica docet fides, ſi debitæ conditiones adſint, actus eſt virtutis Religionis, non modò licitus, ſed ſæpe etiam meritorius. Deut. 6. num. 13. *Per nomen illius iurabis.* Pſalm. 62. num. 12. *Laudabuntur omnes, qui iurant in eo.* 53

Itaque licere Chriſtianis iurare, cùm oportet, Summorum Pōtificum definitio, & perpetuus Eccleſiæ vſus, & Sanctorum exempla ſubinde confirmāt. Iurauit enim Paulus ad Ro. 1. num. 9. & ad Philip. 1. num. 8. *Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti.* Et 1. Theſſalonicenſes 2. nu. 5. *Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, Deus teſtis eſt.* Et 2. Corinth. 1. nu. 23. 54

Ego

Ego autẽ teſtem inuoco in animam meam. Iurat Angelus Apocalyp. 10. num. 6. *Iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum, &c.* Iurat toties Chriſtus, de ſententia Hieronymi in cap. 16. Ezech. & Chryſoſtomi homil. 11. in Epiſtolam ad Hebræos, & Clementis III. cap. *Etſi Chriſtus*, Extra. de Iureiurando, quoties illud, *amen amen dico vo-*
55 *bis*, vſurpat in Euangelio. Iurat Denique ipſe Deus per ſemetipſum in Scriptura frequentiſſimè: & cùm ea, quæ aſſerit, hoc ipſo, quòd aſſeruntur à Deo, nitantur diuina veracitate; humanæ tamẽ imbecillitati ſeſe accommodans, rurſus iureiurando eamdem ſuam auctoritatem interponit. Grauiter enim dixit Philo lib. de Abel, & Cain [Coarguit hac ratione Scriptura infirmitatem noſtrám, conuictámque conſolatur, oſtendens Deum ſibi ipſi teſtificari.] Sed longè meliùs id ponderat Apoſtolus ad Hebr. 6. numero 16. *Homines*, inquit, *per maiorem ſui iurant: & omnis controuerſiæ eorum finis, ad confirmationem, eſt iuramentum. In quo abundantiùs volens Deus oſtendere pollicitationis hæredibus immobilitatem conſilij ſui, interpoſuit iuſiurandum: vt per duas res immobiles, quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus.*

56 Non itaque prohibuit Chriſtus, neque hîc vetat Iacobus, iurare, cùm opus eſt: ſed ad præcauendam irreuerentiæ culpam, prudentiſſimè monent, ne verum quidẽ temerè, & ſine neceſſitate iurare. *Videtur enim* (inquit Sanctus Thomas 2. 2. quæſt. 89. artic. 2. corpore) *paruam reuerentiam habere ad Deum, qui eum ex leui cauſa teſtẽ inducit: quod non præſumeret etiam de aliquo viro honeſto.* Vnde ſapienter concludit idem Angelicus Doctor Opuſcul. 7. *Iuramentum eſt ſicut medicina, quæ non ſemper accipitur, ſed in neceſſitate.*

Vt non ſub iudicio decidatis.

GRæcè legitur etiam in correctis 57
exemplaribus, *hina me hypo criſin peſete*: ne ſub iudicium (id eſt, condemnationem) incidatis: illam ſcilicet condemnationem, quæ intentatur Deuter. 5. num. 11. *Non vſurpabis nomen Domini Dei tui fruſtrà, quia non erit impunitus, qui ſuper re vana nomen eius aſſumpſerit.* Proſpexit nimirùm Apoſtolus certiſſimum periculum peierandi, quod aſſiduè iurantibus impendet: quare perinde eſt, ac ſi dicat. Abſtinete prorſus etiam à licitis iuramentis; ne videlicet paſſim iurando verum, aliquando etiam iuretis falſum, & in lethale peccatũ, atque adeò
in graue ſuppliciũ prolabamini. Hæc 58
eſt noua cauſa abſtinendi omnino à iuramento; ne videlicet ſæpe iurando, aliquando peieremus. Eccleſ. 23. num. 9. *Iurationi non aſſueſcat os tuum: multi enim caſus in illa.* Et num. 12. *Vir multũ iurans implebitur iniquitate.* Præclarè Auguſt. ſerm. 28. de Verbis Apoſtoli: [Falſa iuratio, exitioſa eſt; vera iuratio, periculoſa; nulla iuratio, ſecura.] Idem Sanctus Doctor exponens verba illa Pſalm. 109. *Iurauit Dominus, &c.* ſic ait. [Ergo Dominus iurat, qui prohibet hominem à iurando? Sed hominem prohibet à iurando, ne in periurium prolabatur: & ideo Deus iurat, quia non poteſt eſſe periurus. Homo enim, qui per conſuetudinem iurandi poteſt lingua in periurium prolabi, bene prohibetur iurare: tantò enim longè erit à periurio, quantò erit longè à iurando.] Vnico verbo rem totam complexus eſt Ambroſ. in Pſal. 118. littera *Nun. Voluit Deus te non iurare, ne periures.*

NVME

NVMERVS XIII.

Triſtatur aliquis veſtrum? oret.

59 GRæcum verbũ *cacopatheo*, generalis ſignificationis eſt; & vexationes corporis,ærumnas animi, honoris iniurias, & fortunarum calamitates comprehendit: nam ſi verbum exprimas è verbo, vt expreſſit Auctor Theſauri, Tom. 2. col. 1120. Latinè ſonat, *mala patior, malis vexor, & affligor*. Idẽ Auctor in Symphonia noui Teſtamenti ſic extulit: *tolero labores, affligor, perfero iniurias, æger ſum animo*. Vnde & nomen *cacopathia* propriè ſignificat malorũ perpeſſionem. Atque huc ferè reuocantur nouæ verſiones huius loci, ad obruſſam Græci ſermonis exactæ: quas, bene percepta ſemel verbi proprietate, nihil attinet recenſere. Ter vſurpat hoc idem verbum Apoſtolus Paulus in 2. epiſt. ad Timoth. & vbique conſtanter vertitur à Vulgato, *laborare*; retenta videlicet generali eius ſignificatione, cap. 2. num. 3. & 9. & capit. 4. num. 5.

60 Senſus itaque eſt: ſi quis malis afficitur, calamitatibus premitur, iniuriis vexatur, & (quod inde ferè neceſſariò ſequi ſolet) ægro animo eſt, ac mærore oppreſſus; ſupplex Deum adeat, eius opem imploret: quia ærumnis omnibus quibus in hac miſera vita aſſiduè conflictamur, vnicum perfugium eſt oratio. Ad hoc aſylũ Regius vates ſubinde confugiebat. Pſal. 119. num. 1. *Ad Dominum, cùm tribularer, clamaui*. Pſal. 141. num. 3. *Effundo in conſpectu eius orationem meam: & tribulationem meam ante ipſum pronuntio.*

Sed nobis Chriſti exemplum ſit inſtar omnium, qui *factus in agonia prolixiùs orabat*, Luc. 22. num. 43.

Aequo animo eſt? pſallat.

PSallo, quamuis origine Græcum verbum ſit, tamen à veteribus Latinis Romana ciuitate iã pridem donatum eſt. Et quidem apud profanos Auctores multò latiùs patet eius ſignificatio, vt videre eſt in Theſauro linguæ Græcæ, Tom. 4. col 694. Verùm ex vſu Eccleſiaſtico quaſi reſtricta eſt à LXX. & ab Apoſtolis, vt ſubinde ſignificet, laudes Deo canere, præſertim in gratiarum actionem; ſiue id voce duntaxat fiat, ſiue etiam inſtrumento muſico. Nihil neceſſe eſt loca recitare, cùm paſſim obuia ſint. Senſus itaque Iacobi eſt: in rebus afflictis opem petite; in proſperis verò, hymnis, & canticis Deo gratias agite. Egregiè S. Thomas in Commentario. [Oratio, inquit, pertinet ad noſtram neceſſitatem; Pſalmodia, ad Dei laudem: Oratio eſt in petendo, Pſalmodia in gratias agendo.] Conſtat apertè ex 61
62 cap. 5. ad Epheſ. num. 19. *Cantantes, & pſallentes in cordibus veſtris, Domino gratias agentes ſemper pro omnibus*. Præcipit Apoſtolus, omnium largitori immortales gratias agere, iuxta illud eiuſdem 1. ad Theſſal. 5. num. 18. *In omnibus gratias agite*. Nam vt pulchrè ait Chryſoſtomus homil 26. in Matt. [Optima beneficiorũ cuſtos eſt ipſa beneficiorum memoria, & perpetua gratiarum actio.] Auguſt. item in Pſal. 132. laudat antiquum Religioſorum morem, qui frequenter habebant in ore dulce illud verbum, *Deo gratias*: eóque, cùm obuij ſibi fierent, ſe mutuò, ac peramanter ſalutabant. Eamdem conſuetudinem cùm retuliſſet Aug. epiſt. 77. tandem cõcludit. [Quid melius & animo geramus, & ore promamus, & calamo exprimamus, quàm Deo gratias? Hoc nec dici breuius, nec audiri lætius, nec intelligi grandius, nec agi fructuoſius poteſt.]

NVME

NVMERVS XIV.

Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Eccleſiæ,& orent ſuper eum, vngentes eum oleo in nomine Domini.

NVMERVS XV.

Et oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus:& ſi in peccatis ſit,remittentur ei.

63 MIrari ſæpe ſoleo audax in exponendis ſacris litteris ingenium Caietani: ſed in huius loci commentario nequeo ſatis mirari. Nec ſanè ſcio, quid viro doctiſſimo, & de Catholica Eccleſia optimè merito,venerit in mentem, vt contra communem eiuſdem Eccleſiæ ſenſum, ex Apoſtolica traditione per manus acceptum (vt grauiter docet Tridentinum Seſſ. 14.cap.1.) tam aperta verba ad neſcio quam medicinalem vnctionem detorqueret; & Hæreticis petentibus iugulum Sacramẽti extremæ vnctionis, gladium ipſe ſua explicatione, &
64 auctoritate porrigeret. At non negat Caietanus eſſe hoc Sacramentum in Eccleſia: tantùm in hoc Iacobi loco promulgari negat. Vbi ergo in tota Scriptura hoc Sacramentum, Sacramentum eſt,ſi hîc non eſt?aut cur hîc non ſit,ſi alibi eſt? Inſinuatur quidem apud Marcum cap.6.num.13. *Et vngebant oleo multos ægros, & ſanabant:*ſed in hoc Iacobi loco expreſſis, ac diſertis verbis commendatur. Et verò iam Tridentina Synodus expreſsè definiuit Seſſione 14. Can. 1. hoc Sacramentum à Chriſto Domino inſtitutum eſſe, & à Beato Iacobo Apoſtolo promulgatum; & contra docentes anathemate damnauit.

Et certè tam perſpicuè traditur 65
in hoc loco doctrina huius Sacramenti, nihil vt eſſe poſſit, ac ne excogitari quidem apertius.Primò enim explicatur ritus externus, materia nimirùm, & forma conſtans; videlicet vnctione olei, & forma deprecatoria, ſeu oratione Sacerdotis, *indulgeat tibi Deus, &c.* Quia hîc vocatur ab Apoſtolo *oratio fidei:* tum quia ex fide eſt, cùm ſit inuiſibilis gratiæ viſibile ſymbolum; tum quia ex fidei formula à Chriſto inſtituta, & à Fidelibus vſitata, certiſque quibuſdam verbis ex fide concepta. Sic Auguſt. Tract 8. in Ioannem, formam Sacramentalem vocat *verbum fidei.*

Secundò deſignatur miniſter, vi- 66
delicet *Presbyter* Eccleſiæ, Sacerdotali nimirùm ordine initiatus. Temerè hîc nugantur Hæretici: alius enim vertit, *connocet maximè ſenes è Republica:* alius, *delectos è Senatu:* alius, *ſuæ viciniæ ſeniores.* Putidè prorſus, & ſtolidè. Cùm enim vox *Presbyteri*, vt euidens eſt vel mediocriter Græcis litteris tincto, & in ſacris monumentis vtcunque verſato, in ſcriptis Apoſtolicis identidem ſignificet vel ætate ſenes,vel ordine ſacro inſignitos; nulla omnino ratio eſt,quæ nos hîc ad priorem ſignificationem cogat; ad poſteriorem verò,efficaciſſima ſanè, atque grauiſſima. Taceo id, quod ſummum habet pondus in hac re, ſic definitum eſſe ab Eccleſia in Tridentino Seſſ.
14.Can 4. Illa ratio vel ſola Hæreti- 67
cos iugulat: cùm ſacra ſit functio, de qua hîc agitur, vt nemo non perſpiciet,niſi planè ſit cæcus; an quilibet vnus è populo, modò cano ſit capite, ad eam obeundam adhibendus?Ritus omnino ſacer ſacros item miniſtros requirit. Lege eruditum Iuſtiniani Commentarium in ea verba 1. Timoth. 5. num. 17. *Qui bene præſunt*

Presbyteri: & nu. 19. *Aduerſus Presbyterum accuſationem noli recipere.*

68 Ridiculè verò obiiciunt Hæretici, Iacobum præcepiſſe plures vocari Presbyteros, cùm alioqui ad vngendum infirmũ ſufficiat duntaxat vnus: quaſi non eodem etiam modo leproſis à ſe mundatis præceperit Chriſtus, Lucæ 17. num. 14. *Ite, oſtendite vos Sacerdotibus:* cùm planè conſtet ex legis præſcripto, Leuitici 14. num. 2. ſatis omnino fuiſſe, vni duntaxat ſe ſe oſtendere Sacerdoti. Sic vulgò etiam loqui ſolemus: qui doceri vult, adeat magiſtros: qui ægrotat, accerſat medicos. Non enim ſemper iſto numero multitudo, ſed quandoque perſonarũ qualitas denotatur. Tametſi optandum ſanè eſt, ſi commodè fieri poteſt, vt plures Sacerdotes adſint moribundo, & inungendo.

Tertiò deſignatur etiam ab Apoſtolo ſubiectum capax huius Sacramenti, nempe fidelis infirmus; qui Græcè dicitur *camnon*, hoc eſt, periculosè, grauitérque laborans. Nam non dicam ægrotos deſperatos, aut animã agentes; ſed vita etiam functos, apud Homerum, Ariſt. & Platonem, *camontas* vocari probatur in Græcæ linguæ Theſauro Tom. 2. colum. 48.

69 Quartò denique memoratur à Iacobo effectus huius Sacramenti, tam quoad animam, quàm quoad corpus. Ad animam quidem ille ſpectat: *ſi in peccatis ſit, remittentur ei.* Quibus verbis tantùm non exprimitur perſpicuè, inſinuatur quidem certè gratiæ iuſtificantis infuſio huius virtute Sacramẽti. Neque enim remittitur vnquam mortale peccatum ſine gratiæ infuſione: poteſt autem contingere, ægrotum in lethalem culpam antè prolapſum, vel propter obliuionem, vel propter morbi grauitatem, vel aliam ob cauſam, non ſtimulari admiſſæ culpę conſcientia, atque adeò neque illã Sacerdoti cõfiteri: ſi tamen generatim eum dolorem de peccatis concipiat, qui ad veniam cum Sacramento impetrandam requiritur, huius ſacræ vnctionis beneficio remiſſionem, & gratiam conſequetur.

Alios item peculiares effectus operatur hæc gratia Sacramentalis in 70
ægrotis. Mitto, quòd expiat noxas veniales: ſignatæ enim *abſtergit peccati reliquias*, vt loquitur Tridentinum Seſſ. 14. cap. 2. hoc eſt, pœnæ alicuius reatum delet: conſcientiæ item terrorem, angorem animi, languentémque ad bonum amplectẽdum tarditatem depellit. Itaque territam ægroti conſcientiam animat; anxium, ac diffidentem animum mirificè recreat; imbecillum ad ineundum extremum illud cum ſanguinario hoſte certamen corroborat, magnamque in eo Diuinæ miſericordiæ fiduciam excitat.

Quod ad corpus attinet, *oratio*, inquit, *fidei ſaluabit infirmum.* Syriacus 71
textus legit, *ſaluti reſtituet.* Græcè, *ſoſi.* Tigurina vertit, *ſaluum reddet.* Regia, *ſeruabit.* Et nemini dubium eſſe poteſt, quin hoc verbum apud Euangeliſtas frequentiſſimè ſignificet, ſanitatem corpori reſtituere. Matth 9. num. 21. *Si tetigero tantùm veſtimentum eius, ſalua ero.* & num. 22. *Fides tua te ſaluam fecit.* ideſt, ſanauit. Marc. 6. num. 56. *Quotquot tangebant eum, ſalui fiebant:* hoc eſt, morbis liberabantur. Vbique ſubeſt idem verbum, & aliàs ſæpe in Scriptura.

Enim verò hic effectus ſanitatis 72
non certò ſemper euenit huius Sacramenti virtute, ſed ea duntaxat adhibita conditione, quam diſertis verbis expreſſit Tridentinum Seſſ. 14. cap. 2. *Sanitatem corporis interdum, vbi ſaluti animæ expedierit, conſequitur.* Debuit videlicet hic effectus ſecundarius primario illi famulari. Magna enim ordinis perturbatio foret, ſi virtute Sacramenti

cramenti, ad ſalutem animæ præſertim inſtituti, valeret quidem corpus, langueret autem animus, tandémque periret.

Qui plura volet de huius loci explicatione contra Caietanum, & Hæreticos, legat Catharinum, & Salmeronem in ſuis Commentariis: Sixtum Senenſem lib. 6. Bibliothecæ annotatione 339. Maldonatum Marci 6. num. 13. Bellarminum lib. 1. de Extrema vnctione, cap. 3. Suarez tom. 4. in 3. partem diſput. 39. ſect. 1. Baronium to. 1. anno Chriſti 63. Valentiam lib. de Numero Sacramentorum, cap. 5 & eruditiſſimum Serarium in Opuſculo de Extrema vnctione.

NVMERVS XVI.

Confitemini ergo alterutrum peccata veſtra.

73 NOua hîc rurſus velitatio cum Caietano. Negat hæc verba intelligi poſſe de Sacramentali confeſſione, quòd præcipiat Apoſtolus *alterutrum*, ideſt, vt Caietanus ſomniauit, omnibus promiſcuè peccata detegere, quæ tamen ſolis duntaxat aperienda ſunt Sacerdotibus. Friuolum prorſus argumentum; & irridendum potiùs, quàm refutandum: per ſe enim conſtat, *alterutrum* idem eſſe, ac non ſoli Deo, quod Hæretici blaterant; ſed homines hominibus, alter alteri, oues Paſtori, laici Sacerdoti; prout cuiuſque ſtatus, conditióq; requirit. De Sacramento Confeſſionis explicarunt hunc locum veteres omnes Interpretes haud paulò Caietano grauiores: eos ſequuntur vnanimi conſenſu Recentiores. Lege hîc eruditum Serarij Commentarium.

74 Et quidem Caietanum præcipiti ſuo ingenio abductum, in hoc loco hallucinatum fuiſſe, non tam miror quàm c. 20. Ioannis, dum exponit ea verba numeri 23. *Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis*, temerè aſſeruiſſe, quãuis ibi inſtituta fuerit à Chriſto confeſſio Sacramentalis, tamen Eccleſiæ arbitrio relictum, an ad aurem, an verò publicè facienda eſſet. Verùm Caietanum ſæpe longè aberrantem per auia, & plùs nimio Eraſmizãtem, non niſi bene pexum dimittit Catharinus lib. 5. ſuarum Notationum, & Sixtus Senenſis lib. 6 Bibliothecæ, annotatione 218. Tridentinum enim expreſsè decernit Seſſ 14. Can 6. [Si quis dixerit, modum ſecretè confitendi ſoli Sacerdoti alienum eſſe ab inſtitutione, & mandato Chriſti, & inuentum eſſe humanũ, anathema ſit.]

Et orate pro inuicem, vt ſaluemini.

RES frequentiſſima florẽtibus illis naſcentis Eccleſiæ temporibus. 75
Act. 12. n. 5. *Oratio autem fiebat ſine intermiſſione ab Eccleſia ad Deum pro eo.* Ad Rom. 15 nu. 30. *Vt adiuuetis me in orationibus veſtris pro me ad Deũ.* 2. Corinth. 1. n. 11. *Adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis.* 1. Theſſal. 5. nu. 25. & epiſt. 2. c. 3. n. 1. *Fratres orate pro nobis.* Hanc verò Fidelium curam aſſiduè pro Apoſtolo Paulo deprecandi, ipſe prior cumulatiſſimè illis impendebat: adeò vt ad Rom. 1. n. 7. arctiſſimo iureiurando illis firmatam, teſtatámque voluerit. *Teſtis*, inquit, *mihi eſt Deus, quòd ſine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis.* Vide ad Coloſſ. 1. num. 3. & 9. & 2. Timoth. 1. 76
n. 3. & ad Philemonem n. 4. Præclarè Ambroſ. lib. 1. de Cain & Abel, c. 9. [Si pro te roges, tu tantùm pro te rogabis: ſi autẽ pro omnibus roges, omnes pro te rogabunt.] Et Greg. lib. 5. Regiſtri, epiſt. 119. [Preces etenim noſtræ tãtò celeriùs in Dominicæ pietatis aurem ſubleuantur, quantò eas viciſſim pro nobis fuſas charitatis ardor exacuit.]

Multùm enim valet deprecatio iuſti aſſidua.

GRæcè, *energumene*, ideſt, efficax, intenta, viuida. Vide Toletum Lucæ 11.notat.22.& quæ congeſſi de orationis efficacia, dum exponerem 38.cap.Iſaiæ num.2.& 5.

NVMERVS XVII.

Elias homo erat ſimilis nobis paſſibilis: & oratione orauit, vt non plueret ſuper terram, & non pluit annos tres, & menſes ſex.

NVMERVS XVIII.

Et rurſum orauit: & cælum dedit pluuiam, & terra dedit fructum ſuum.

77 MIrabilem orationis vim,& efficacitatem noto Eliæ declarat exemplo, ex 1. Regum 17. num.1. Eccle.48. num.3. & Lucæ 4. num.25. In quo duo ſunt annotatione digna.

Primum eſt.Quia propoſito exemplo admirabilis viri, cælum arbitratu ſuo claudentis, & aperientis, poterat ſubire animum, tam ſtupendam vim ad immutandas naturæ leges eſſe prorſus ſupra mortalem cõditionem; ad excitandam orandi fiduciam admonet Apoſtolus,Eliam ſimilem nobis fuiſſe paſſibilem. Græcè, *homiopathes*. Vertit Tigurina, *ſimiliter obnoxius affectionibus, & ærumnis*: ne videlicet diffidamus, nos item à Deo impetraturos,quanuis eiſdem premamur perturbationibus. Eâdem Græca voce Paulus, & Barnabas allocuti ſunt Lyſtrenſes,aliquid de ipſis maius homine opinantes, Act.14.num.14. *Et nos mortales ſumus,ſimiles vobis homines.*

Alterum eſt, notabilem fuiſſe habitum corporis, quo Elias pluuiam impetrauit,3. Regum.18.numero 42. 78
Elias autem aſcendit in verticem Carmeli, & pronus in terram poſuit faciem inter genua ſua. Quod ſanè efficaciſſimæ impetrandi fiduciæ, ardentiſſimæque orationis indicium fuit. Solent enim, qui plurimùm gratia valent apud amicos,à quibus nituntur aliquid precibus obtinere, laborioſum quidpiam, difficiléque ſubire;à quo ſe non deſtituros, niſi re impetrata, profiteantur: vt vel auertendi laboris conſtanter ſuſcepti gratia, id aliquando amici concedant.Sunt, qui iurent,ſe neque eſuros, neque bibituros: ſunt, qui prouoluantur ad pedes, & ſe inde ſurrecturos eſſe negent, antequàm impetrent. Simili fiducia Elias difficillimum omnium, quos ſuſtinere humani corporis membra poſſunt, habitum, ſitúmque induxit; qui indulgentiſſimum Deum ad concedendam pluuiam quàm ocyſſimè permouit. Auctorem habeo huius obſeruationis Ariam Montanum in ſuo Hieremia, ſiue de Actione.

NVMERVS XIX.

Fratres mei,ſi quis ex vobis errauerit à veritate, & conuerterit quis eum.

NVMERVS XX.

Scire debet, quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſaluabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

EXcellens munus, & omni cogitatione maius. [Diuinarum 79
omnium perfectionum diuiniſſima

niſſima eſt perfectio, (teſte Dionyſio cæleſtis Hierarchiæ cap. 3.) Dei cooperatorem eſſe.] Exponit Carthuſianus: *in reductione animarum ad ſuum Creatorem.* Huius muneris excellentiam ritè expendere non poteſt, niſi qui animæ præſtantiam exacta mentis trutina ponderauerit. Hanc autem animæ dignitatem ſolus ille ritè perpendit, qui valorem pretij, ideſt, ſanguinis Chriſti, quo redempta eſt, accuratè conſiderat. 1. Corinth. 6. n. 20. *Empti enim eſtis pretio magno.* 1. Petri 1. num. 18. *Non corruptibilibus auro, vel agento redempti eſtis; ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti.* Meritò itaque exclamat Bernardus epiſtol. 54. *Magna res anima, quæ Chriſti ſanguine redempta eſt.*

80 Si enim aurifex ſcientiſſimus adamantem emeret decies mille aureis; omnes lapillum permagno æſtimaremus. Chriſtus ſanguinem ſuum fudit, vt animam redimeret: quanti illa igitur æſtimanda eſt? Hinc Gregorius exponens iſtum locum lib. 19. Moralium cap. 16. [Si enim magnæ mercedis eſt, à morte eripere carnẽ quandoque morituram: quanti meriti erit, à morte animam liberare, in cæleſti patria ſine fine victuram?] Et Chryſoſtomus homil. 3. in Epiſtolam primam ad Corinth. [Nihil eſt, quod animæ poſſit æquiparari, ne vniuerſus quidem mundus. Itaque etſi immenſas pecunias pauperibus eroges; plus tamen effeceris, ſi vnam conuerteris animam.]

Ergo qui tam egregium opus charitatis exercet, iure cenſendus beatus: cuius nimirùm tecta ſunt peccata, Pſal. 31. n. 1. *Charitas enim operit multitudinem peccatorum,* 1. Petri 4. n. 8. & Prouerb. 10. num. 12. *Vniuerſa delicta operit charitas.*

IN EPISTOLAM CANONICAM B. IVDÆ APOSTOLI

COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES:

AVCTORE

P. AVGVSTINO DE QVIROS
è Societate IESV.

1 QVod de Euangelica doctrina diuinus aiebat Bartholomæus, vt Auctor eſt magnus ille Dionyſius in libro de Myſtica Theologia cap. 1. nempe & magnam eſſe Theologiam, & minimam, atque Euangelium amplum, & magnum, rurſúſque compendiarium: id mihi videor poſſe de hac Epiſtola iure optimo aſſeuerare: quæ cùm ſit exiguis circũſcripta terminis, & vnica dũtaxat pagella comprehenſa; perampla ſimul eſt, & argumenti maieſtate, ſententiarum pondere, myſteriorum multitudine, & granditate, cæciſq; difficultatum nodis, vel cum longiſſimis aliis libris Canonicis æquanda. Vniuerſè id affirmat Hieronymus de his Catholicis epiſtolis, in ea, quam ipſe ſcripſit ad Paulinum. *Iacobus, Petrus, Ioannes, & Iudas ſeptem epiſtolas ediderunt, tam myſticas, quàm ſuccinctas; & breues pariter, ac longas: breues in verbis, longas in ſententijs: vt rarus ſit, qui non in earũ cæcutiat lectione.*

De auctoritate huius Epiſtolæ.

NOn miror Hæreticos, odio pluſ- 2
quàm Vatiniano proſequutos hanc Epiſtolam, eam omnibus machinis admotis de Canone deijcere conatos fuiſſe. Ponit enim ob oculos eorum ſordes, obſcœnitates, & amentiam: ac veluti in tabella quadam non rudi penicillo leuiter adumbratos; ſed viuis, ac ſpirantibus coloribus expreſſos, flagitioſos Hæreticorum mores graphicè depingit. Quid ergo mirum, ſi fœdi, ac deformes auerſentur turpificati animi horribilem fœditatem, in hoc nitidiſſimo ſpeculo oculis obuerſantem, & omni ope detrectent intueri. Ferunt Elephãtem horrore ſuæ deformitatis, cùm ſitim depulſurus

ad

ad flumen accedit, arenam priùs pedibus excitare, turbare aquam, ne imaginem referat; turbidam denique haurire. Lege Pierium lib. 2. Mirarer itaque, niſi Hæretici huius Epiſtolæ chryſtallinas, ac limpidiſſimas aquas, eorum turpitudinem referentes, lutulentis pedibus turbare molirentur.
3 Caietanum virum doctum, & Catholicum valde miror, qui cum recitaſſet hæc Hieronymi verba in lib. de Viris illuſtribus. [Iudas frater Iacobi paruã quidem, quæ de ſeptem Canonicis eſt, Epiſtolam reliquit: & quia de libro Enoch, qui apocryphus eſt, in ea aſſumit teſtimonium, à pleriſque reiicitur; tamen auctoritatem vetuſtate iam, & vſu meruit, & inter ſanctas Scripturas computatur.] Colligit deinde Caietanus. [Ex quibus apparet, minoris eſſe auctoritatis hanc Epiſtolam iis, quæ ſunt certæ Scripturæ ſacræ] Quis hîc non ſtupeat (ait Catharinus, & ex eo Sixtus Senenſis lib. 6. Bibliothecæ annotatione 344.) inde colligi ex Hieronymo, hanc Epiſtolam non eſſe certò Canonicam, vbi ipſe ait, *vnam eſſe de ſeptem Canonicis*? Neque verò quia addit, à quibuſdam reiici, ideo ipſe Hieronymus reiicit: qui ſtatim contrà adiecit, & ſi nonnulli dubitauerint, cùm res ad liquidum explorata, ac definita non eſſet; vetuſtate tamen iam auctoritatem meruiſſe, & inter ſanctas Scri-
4 pturas computari. Stat itaque inconcuſſa veritas, in omnibus Conciliis, quæ ſacrorum librorum indicem texunt, nouiſſiméque in Tridentino ſtabilita hanc Epiſtolam de ſacro Canone eſſe: id, quod inſcriptio illi præfixa tam Grecè, quàm Latinè, luculenter præſefert, dum Epiſtola Catholica nominatur. Scribit Iſidorus lib. 7. Etymologiarum cap. 6. multis hominibus quaſi diuinitus fuiſſe indita nomina, quodam veluti præſagio euentuum futurorum. Quis ergo dubitet, afflatu, inſtinctúque diuino, hanc Epiſtolam in ipſa fronte inſigni illo *Catholicæ* titulo, quaſi nomine diuinitus impoſito, prænotari? Quis non videat, vel hac ſola inſcriptione diſtrictos Hæreticorum mucrones, quibus huius Epiſtolæ iugulum petitur, non dicam eludi, ſed prorſus hebetari? Græca vox *Catholicon* vniuerſitatem importat: & præcepta quædam artium, quæ Catholica vocabantur, Latinè efferuntur à Quintiliano libro 2. cap. 13. *Vniuerſalia, & perpetualia.* Obtinet enim hæc Epiſtola vniuerſalis Eccleſiæ iudicio firmam auctoritatem; obtinuítque perpetuò, licèt nonnulli immeritò dubitauerint: & quandiu ſtabit mundus. fremant licèt Hęretici, eamdem obtinebit.

Itaque iam inde ab ipſis naſcentis 5
Eccleſiæ primordiis teſtimonia citant ex hac Epiſtola vetuſtiſſimi Patres, ſanctiſſimíque Pontifices. Dionyſius lib. de Diuinis nominibus cap 4. hinc euincit, dæmones à Deo creatos fuiſſe bonos, & propria ipſorum voluntate ſe in peccatum præcepites egiſſe. *Iuxta ſacra eloquia*, inquit, *infirmati ſunt ad ſeruandum ſuum principatum.* Tertullianus libro de Habitu muliebri cap. 3. *Enoch apud Iudam Apoſtolum teſtimonium poſſidet.* Alexander III. Epiſtola 3. *Ecce, ait Iudas Apoſtolus, veniet Dominus cum millibus ſuis facere iudicium.* Sed longum nimis eſſet ſingulorum Patrum verba recenſere. Hinc deprom ũt teſtimonia Anicetus Papa, & Martyr in Epiſtola ad Epiſcopos Galliæ. Hyppolitus item Martyr, doctrina nulli antiquorum ſecundus, in tractatu de Antichriſto: Cyprianus libro ad Nouatianum, Clemens Alexandrinus lib. 3. Pædag. c. 8. & lib. 3. Stromatum c. 1. Origen. lib. 5. in Epiſtolam ad Romanos: Ambroſius, vel eo non longè ætate poſterior Proſper Aquitanicus in libro de Vocatione

Gentium cap. 19. Epiphanius hæreſi 26. & 43. Caſſianus Collatione 4. cap.13. Athanaſius in Synopſi,& Nazianzenus in ſuis Carminibus,& Damaſcenus lib. 4. de Fide orthodoxa cap.18.

6 Supereſt vt Hæreticorũ argumenta, ſint licèt valde futilia, diluamus.

Obijciunt primò:Iudas tacitè inſinuat,ſe non eſſe ex numero duodecim Apoſtolorũ,ſed vnum ex diſcipulis,& tempore, & auctoritate longè Apoſtolis inferiorem: ait enim num. 17. *Memores eſtote verborum, quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti:*& in ſalutatione epiſtolæ ſe non Apoſtolum, ſed Chriſti ſeruum appellat.

Reſpondeo: humilitatis fuit B.Iudæ, honorificentiſſimum Apoſtoli titulum ſibi non aſſumere:nam & Paulus,qui per antonomaſiam Apoſtolus dicitur, etſi ſuam auctoritatem, vbi opus erat, tueatur, & pro re nata ſe Gentium Apoſtolum nominet; ſubinde tamen egregia edit humilitatis documenta, & ſe abortiuum vocat, nouiſſimum Apoſtolorum, peccatorum maximum, indignum, qui Apoſtoli titulo decoretur. Scripſit verò Iudas poſt alios Apoſtolos, vnde & potuit Fideles adhortari ad eorum verba memoria retinenda. Neq; propterea ſe ex Apoſtolorum numero excludit, ſicut nec ipſe Apoſtolorum Princeps,dum ait 2.Petri 3.num.2. *Vt memores ſitis eorũ,quæ prædixi, verborum à ſanctis Prophetis, & Apoſtolorum veſtrorum.* Aut Paulus, ad Hebræos 13. num.7.*Mementote Præpoſitorum veſtrorum, qui vobis loquuti ſunt verbum Dei.*

7 Obijciunt ſecundò. Citat epiſtolæ huius ſcriptor num. 14. verba quædam Enoch,& num.9. altercationem refert Michaëlis cum Diabolo: quæ in ſacris litteris nuſquam extant, ſed hauſta ex apocryphis videntur. Reſpondeo: cùm ad ea loca perueniamus, oſtendemus, nihil officere huius epiſtolæ auctoritati, etiam ſi id hæreticis largiremur, verba ex apocrypho libro deſumpta,à B.Iuda recitari:nam & Paulus ad ſtabilienda dogmata fidei non dedignatur, vel ex Prophanis Poëtis ſententias adducere: vt ex Arato, Actuum 17.num.28. *Ipſius enim & genus ſumus:* ex Mænandro, 1. Corinth.15. num. 33. *Corrumpunt mores bonos colloquia praua:*ex Callimacho,aut Epimenide,ad Titum 1.n.12. *Cretenſes ſemper mendaces.*

Argumentum.

SCribit Epiphanius, B. Iudam im 8
pulſum fuiſſe ab Spiritu ſancto ad conſcribendam hanc epiſtolam, ad profligandam Nicolaitarum, Gnoſticorúmque familiam, ad coarguendam Simonis ſcholam totam obſcœnam, totam impudicam. Epiphanij verba ſunt hereſi.26.[De his,arbitror, cõmotus eſt Spiritus ſanctus in Apoſtolo Iuda,in Catholica(inquam)epiſtola ab ipſo ſcripta: oſtendit enim ipſos Spiritus ſanctus per vocẽ Iudæ, quòd ad brutorũ ſimilitudinem corrumpantur.] Veriſſimum quidem dicit Epiphanius: videntur enim hæc hominũ portenta prorſus exuiſſe humanam naturam, & in beſtias ad venerem procliuiſſimas turpiter degeneraſſe. Non ferunt caſtæ aures horrenda libidinum mõſtra,& pluſquàm belluina hæreticorum flagitia memorari. Ita inſtituti ſumus à natura, vt vetet ingenuus pudor,obſcœnas libidines, etiam deteſtationis gratia, nominare. Ad Epheſ.5. num.3. *Fornicatio, & omnis immunditia nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos.* Memoriæ 9
proditum eſt ab Aulo Gellio lib.19. capit. 9. Antonium quemdam Iulianum (Hiſpanus is erat Ludimagiſter) verſus

verſus quoſdam lepidos illos quidem, ſed parùm pudicos in conuiuio recitaturum,faciem priùs præ pudore,capùtque totum obnubiſſe;eáque excuſatione vſum eſſe, quòd etiam Socrates verba quædam non admodùm caſta vſurpaturus, pallio item caput obuelaſſet.Itaque vt & meo,& legentium pudori parcam, deteſtanda libidinum portenta, quibus ſe Nicolaitæ veluti ſues cœno volutabant; vnde & aptum ſortiti ſunt nomen, *Borboritæ* enim,ſiue *Borboriani* dicebantur;Latinè efferas,*lutulenti*, ſiue *cœnoſi*: eorum (inquam)abominabiles ſymmixias verecundo ſilentio libet inuoluere. Extant proditæ litteris apud Clem.Alexand. lib. 7. Stromatum, Irenæum lib.1.c.20.Epiph.in illa hęreſi 26.Vide Baron.tom.1.ann. Chriſti 35.cap.19.

10 Illud video magnis Auctoribus placuiſſe, obſcœnos iſtos Hæreticos, cum quibus Iudas pedem confert, quos euidentiſſimis notis prodit, viuiſque coloribus depingit, à Nicolao illo Diacono, vno ex ſeptem ab Apoſtolis electis, Actuum 6.num.5. fuiſſe proſeminatos. Vnde prudentiſſimum hauſit Hieronymus documentum,nemini, quantumuis in excelſo dignitatis gradu diuinitus conſtituto,ſuis viribus pręfidendum;procliue nimirùm eſſe homini in peius labi:ſic enim ait in Epiſtola 1.ad Heliodorum.[Attendis Petrum, ſed & Iudam conſidera: Stephanum ſuſpicis,ſed & Nicolaum reſpice: quem Dominus in Apocalypſi ſua damnat ſententia, qui tam turpia,& nefanda commentus eſt, vt Nicolaitarum hæreſis ex illa radice naſcatur. [Eumdem produnt auctorem huius turpiſſimæ hæreſis Irenæus lib.1.c.27.Tertullianus in lib.de Præſcriptionibus c.46. Dorotheus in Synopſi, Hilarius Canon.25. in Matth. Iſidorus lib 8. Etymologiarum cap.5. Philaſtrius lib.de Hæreſibus,Gelaſius in cap.*Sācta Romana*,diſt.15.S.Thom. 3.contra Gentes,cap.124.

Epiphanius verò ſcriptam etiam reliquit defectionis cauſam,hæreſi 25. Cùm enim Nicolaus formoſiſſimam vxorem haberet, ordinatus ab Apoſtolis, nuntium remiſit vxori, & ad imitationem eorum, quos Deo addictos videbat, aliquandiu ſe continuit. Mox victus impotenti libidine vxori rurſus adhæſit,increpitúſque ab Apoſtolis, indignum videlicet exiſtimantibus, vt ſacris iam officiis, atque ordinibus mancipatus, adhuc carnis teneretur illecebris,erubeſcendam, & planè deteſtandam hæreſim excogitauit, quam his verbis refert ibidem Epiphanius.[Niſi quis ſingulis diebus Venerem exerceret, non poſſe fieri æternæ vitæ participem.] Atque hæc breuiter, & quaſi in tranſcurſu memorata, facem nobis præferent ad huius epiſtolæ intelligentiam. 11

Sed non prætéribo ſilentio, Nicolaum illum ab aliis etiam grauiſſimis auctoribus hac turpitudinis nota liberari: fuerint licèt Nicolaitæ, falſum ſibi Nicolai nomen prætexentes, omnibus libidinum maculis inſigniter inuſti. Videantur Clemens Alexandrinus lib. 3. Stromatum cap. 3. Theodoretus lib.3. de Græcorum Fabulis,Euſebius lib.3Hiſtoriæ c.23.Baronius tom.1.ann. Chriſti 68 cap.9. Ribera Apocalyp.2. nu.9. & Lorinus Actuum 6.verſu 5. 12

NVMERVS I.

Iudas Ieſu Chriſti ſeruus, frater autem Iacobi.

TRes edit Iudas certiſſimas ſui notas. Prima eſt, inditum ſibi nomen Iudæ. Sed,vt obſeruant Hieronymus in c.10. Matth. & Auguſtinus lib. 2. de Conſenſu 13

Euangeliſtarum, cap.20. Iudas trinomius fuit: vocatur enim Lebbæus in Græco textu, Matth.10. num.3. Lebbæus autem idem eſt,ac *corculum*, ſiue *cordatus*: & homines catos, ſolertes, ſapientiáque præſtantes, ita à Latinis vocari ſolitos, auctor eſt Plin. lib.7. c.31. Vide Tiraquellum in Alexandr. lib.1.cap.9. Aliis Lebbæus ſonat *leunculum*:qui id ex peruetuſta traditione referunt,eos, quibus *Iudas* nomen eſſet, Leones ſimul appellatos; quòd primus ille Iudas Patriarcha dictus ſit etiam Leo,Geneſis 49.num.9.*Catulus leonis Iuda*:& paulò pòſt,*ſicut leo accubuiſti*. Sed arcana huius variæ nomenclaturæ cauſa ea præcipuè proditur, quia videlicet in nomine *Iehuda* quatuor ſacri nominis tetragrammati litteræ reperiuntur. Ne igitur temerè à quoquam vſurparentur, ob inſitam reuerentiam is,cui Iudas nomen erat, non proprio ipſius nomine,ſed factitio alio vulgò vocabatur. Vide Ianſenium in Concordia cap.39. Tertium itaque nomen Iudæ eſt Thadæus, bis vſurpatum ab Euangeliſtis,Matth.10. num.3.Marci 3. num.18. cuius ſi vim, & proprietatem ſpectes, à Dei confeſſione, & laude ducitur, idémque prorſus ſignificat,ac Iudas, niſi quòd in Thadæo ineffabile Dei nomẽ nuſquam apparet.

14 Altera B.Iudæ nota eſt, *Ieſu Chriſti ſeruus*.Egregiè OEcumenius in Iacobi cap.1. *Cùm Apoſtoli ſupra omnem mundanam dignitatẽ gloriarentur,quòd Chriſti ſerui eſſent; id quaſi inſigne ſui, & loquendo, & ſcribendo præferre conſueuerunt*. Sic Paulus ad Roman. 1. num.1. *Paulus ſeruus Ieſu Chriſti*.Petr.2.Epiſt. cap.1. num.1. & Iacob. cap.1. numero item 1. Scilicet ſeruire Deo, regnare eſt:vt ſapienter Agatha reſpondit Tyranno exprobranti, quòd ab ingenita Maiorum nobilitate ad Chriſtianam ſeruitutem, ac vilitatem deſciuiſſet. *Multò*, inquit, *præſtantior eſt Chriſtiana humilitas, & ſeruitus, Regum opibus, ac ſuperbia*. Et Philo libro 1. de Monarchia ait.*Seruire Deo optabilius eſt,quàm regnare*.

Deus ipſe hoc honorificentiſſimo 15
titulo eos cohoneſtat, quos in oculis fert, quos chariſſimos habet. Abrahã, Gen.26.nu.24.Moyſen, Num.12. n.7. Caleb,Numer.14. num.24.Iob, cap.1. num.8. Dauid,2.Reg.7. nu.5. & Pſal. 88. num. 21. Et ipſi viciſſim hac eximia dignitate glorificant Deum. Iſa. 49.num.3.*Seruus meus es tu Iſraël,quia in te gloriabor*.

Eſt verò hæc honorifica ſeruitus 16
non modò cum ampliſſima Filiorum Dei dignitate,ſed cum glorioſa etiam libertate coniuncta. Auguſt.Tractatu 41. in illa verba Ioan.8. nu.36. *Si ergo vos filius liberauerit,verè liberi eritis.Hæc ſpes noſtra eſt,fratres,vt à libero liberemur; & liberando, ſeruos nos faciat: ſerui enim eramus cupiditatis; liberati, ſerui efficimur charitatis*.

Tertia denique B. Iudæ nota eſt, 17
frater Iacobi. Quæ vſque eò vulgò peruagata fuit,vt *Iudas Iacobi* nominetur à Luca cap.6.num.16. & Act.1.nu.13. ſuppreſſo nomine *fratris*. Id, quod in eam opinionem nonnulles adduxit, Alphæum Iudæ Patrem fuiſſe binonimum, & Iacobum etiam appellatum. Sed hanc opinionẽ refellit ipſe Iudas in hoc loco, vbi non de Parente, ſed de Iacobo fratre gloriatur:cuius adeò eximia ſanctitas fuit, vt fraterna neceſſitudine illũ attingere,iure optimo Iudas ſummæ ſibi gloriæ duxerit.Frater itẽ Domini dicitur Iudas Matt.13. nu.55. vt & ipſius germanus Iacobus minor ad Galat.1.num.19. erant enim Chriſti cõſanguinei, quos vulgare eſt in Scriptura fratres appellari, vt probant Toletus Ioan.2. notat.18. Baronius in apparatu ad Annales, & Maldonatus Matth.12.num.46.

His,

His, qui ſunt in Deo Patre dilectis, & Chriſto Ieſu conſeruatis, & vocatis.

18 TOtidem Apoſtolus edit notas
corũ, ad quos ſcribit: tribus elogiis fideles blandiſſimè compellans, audientiam ſibi facit, ſéque in illorum gratiam prudenter inſinuat.

Primò *dilectis*, Græcè *hegiaſmenis, ſanctificatis*. Interpres legiſſe videtur *egapemenis*, modico quidem vocum, nullo tamẽ ſẽtẽtiæ diſcrimine. Vulgare enim fuit in primitiua Eccleſia Fideles, ſanctos, aut ſanctificatos nominari. Ad Rom. 1. num. 7. *Vocatis ſanctis*. 1. Corinth. 1. num. 2. *ſanctificatis in Chriſto Ieſu*, & 2. Corint. 1. num. 1. *cum omnibus ſanctis*. Sic ad Epheſ. 1. num. 1.
19 & Actuum 20. num. 32. Erat crebræ
huius compellationis cauſa, quia in primo ipſo aditu Chriſtianiſmi, aqua illa ſalutari tincti, ab omnibus ſordibus eluebantur. 1. Corinth. 6. num. 11. *Et hæc quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis*. Idem enim eſt ſanctificari, ac peccatorum maculis elui. 1. Ioan. 3. num. 3. *Omnis, qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe*. Græcè, *agnizi*. Eraſmus, & Tigurina, *purificat ſe*. Diuus Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum, & Tertullianus libro de Monogamia cap. 3. & libro de Pudicitia capite 19. *caſtificat ſe*. Lorinus, *expiat, luſtrát que*. Hoc videlicet iure ſuo exigit profeſſio Chriſtianæ vitæ. 1. Petri 1. num. 15. *Et ipſi in omni conuerſatione ſancti ſitis, quoniam ſcriptum eſt.* (Leuitici 11. num. 44.) *ſancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum.* Deus ergo cùm ſit ipſiſſima ſanctitas, eos duntaxat diligit, qui ſancti ſunt: imò diligendo, donáque cæleſtia conferendo, ſanctos efficit, quos diligit. Quare ſiue ſanctificati, ſiue dilecti, fideles appellentur, in idem omnino recidit.
20 Secundò vocãtur fideles *conſeruati*

in Chriſto Ieſu. Circumſtant vndique truculenti hoſtes, noſtri ſanguinis exorbendi ſitientiſſimi: modò incautos occultis cuniculis, modò aperto Marte violenter adoriuntur. Quî obſiſtemus infirmiſſimi valentiſſimis? tyrones, & inexperti, veteranis exercitatiſſimis? Imbelles ſumus; dabimus manus, niſi Chriſti ope fulciamur: cæci ſumus; in laqueos induemur, niſi eiuſdem luce regamur. 1. Pet. 1. num. 5. *Qui in virtute Dei cuſtodimini per fidem.* Subeſt hîc non verbum *tereo*, aut *phylaſſo*; ſed aliud grãdius, & ſignificãtius, *phrureo*: cuius germana vis eſt, vrbem aut arcem propugnaculis, præſidiis, & excubiis vndique ſeptam, munitámq; tenere. Quo verbo vſus eſt Paulus 2. Corinth. 11. num. 32. *Cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum, vt me comprehenderet*. Regia. *Præſidio tenebat*. Pagnin. *obſeruabat*. Tigurina, *excubias poſuerat in vrbe*. Præſidia videlicet militum ad omnes aditus diſpoſuerat, qui excubias agerent, ſedulóque obſeruarent,
ne quà Paulus elaberetur, ne vllum 21
pateret effugium. Ita fideles quaſi diſpoſitis præſidiis, & excubiis circumquaque muniuntur, & obuallantur, ne vllus hoſtibus aditus pateat. Oppugnent ſanè arcem mentis ſpiritualia nequitiæ, aditus ſolerter explorent; niſi voluntas ipſa ſponte ſua deditionem turpiter faciat, eò ſubire, ac penetrare non poterunt. *In virtute Dei cuſtodiuntur*, hoc eſt, in Chriſto, qui virtus Dei eſt, 1. Corinth 1. nu. 24. Græcè *dynamis*, ideſt, vis, robur, ac potentia. Chriſti enim robore confirmati vel confertiſſimas hoſtium acies, in ſuam perniciem irruentes, facilè propulſant, atque adeò perrumpunt. Et bonus, & fortis Paſtor eſt, qui ſuis ouibus pollicetur, Ioann. 10. numero 28. *Non peribunt in æternum, &
non rapiet eas quiſquã de manu mea.* Pe- 22
reunt quidem ſæpe Chriſti oues; ſed ſi

 pereunt,

pereunt, ſua ipſarum voluntate, non Paſtoris imbecillitate pereunt: nemo illo fortior, nemo potentior eſt, qui poſſit inuito oues è manibus extorquere. Potentiam enim in arcano ſermone *manu* denotari, vulgò omnibus notum eſt. Eòdem ſpectat id Ioan. 17. n. 11. *Pater ſancte, ſerua eos in nomine tuo.* Vbi egregiè probat Maldonatus, nomen potentiam, robur, & auxilium ſignificare; ac proinde ſententiam eſſe: conſerua eos ſub tua protectione, atq; tutela. Prouerb. 18. num. 10. *Turris fortiſſima nomen Domini.* Sed illo ipſo Patris nomine, hoc eſt, potentia Diuinitatis, quæ eadem eſt in Patre, & Filio, ſuos Diſcipulos Chriſtus protegebat. Ioan. 17. num. 12. *Cùm eſſem cum eis, ego ſeruabam eos in nomine tuo.*

23 Tertiò denique dicuntur *vocati*, Græcè *cleti*. Eſt autem *cletòs*, vt cuiuis vel mediocriter Græcis litteris tincto perſpicuum eſt, non participium, vt *clethis*, aut *Kecleménos*; ſed nomen quoddam abſolutum: cuius vim dum expendit Eraſmus in caput 1. ad Romanos, rectè ait, idem fermè valere, ac ſi Latinè dicatur *vocatitius*, ideſt, dignitate, ac munere inſigniter vocatus: appoſitum ſanè apprimè quadrans fidelibus. Ad Roman. 1. num. 6. *In quibus eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti.* 1. Corinth. 1. num 24. *Ipſis autem vocatis, &c.* Vocauit nimirum eos Deus *de tenebris in admirabile lumen ſuum*, 1. Petri 2. n. 9. tranſtulit eos ex viliſſima, atque miſerrima peccati ſeruitute *in regnum Filij dilectionis ſuæ*, ad Coloſ. 1. num. 13. vocauit eos *in ſuum regnum, & gloriam*,
24 1. Theſſalo. 2. num. 12. *Vocati* itaque iure nominantur, qui per ſummam vocantis gratiam vocati ſunt à morte ad vitam; ex ignominia, ad gloriam ex ſeruis Sathanæ Inferorum fornacibus addictis, in filios Dei cæleſtibus thronis deſtinatos; ex vaſis iræ, & contumeliæ, in vaſa gratiæ, ac miſericordiæ; ex caligine infidelitatis, in lucem Euangelij; ex ſpurciſſimo denique extracti libidinum, & flagitiorum cœno, vocatíque ad Angelicam exprimendam puritatem.

Hinc frequentes illæ adhortationes. 1. Corinth. 1. num. 26. *Videte fratres vocationem veſtram.* Ad Epheſ. 4. num. 1. *Vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati eſtis.* Ad Philippenſ. 1. num. 37. *Dignè Euangelio Chriſti conuerſamini.* Hoc quaſi ſtimulo ſe ipſum incitabat Apoſtolus, ad Philippenſ. 3. num. 14. *Ad deſtinatum perſequor, ad brauium ſupernæ vocationis.* Ob hoc beneficium gratias agebat 2. ad Timoth. 1. num. 9. *Qui nos liberauit, & vocauit vocatione ſua ſancta.*

NVMERVS II.

Miſericordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur.

GRæcè, *pletynthie*, ideſt, *multiplicetur.* Sic enim vertit idem verbum Latinus Interpres 1. Petri 1. num. 2. & idem ſubeſt apud LXX. Danielis 6. num. 25. *Pax vobis multiplicetur.* Suſpicatur itaque Eraſmus, Vulgatum legiſſe *plerothie*: ſed nullum eſt ferè ſententiæ diſcrimen: & alibi ita expreſſit Vulgatus idem verbum, 2. Petri 1. num. 2. *Gratia vobis, & pax adimpleatur.* Exoptat itaque Iudas, hæc cæleſtia chariſmata non modò fidelibus conferri, ſed magna etiam acceſſione, & cumulo augeri, & multiplicari, & omnino tandem perfici. Id, quod in votis etiam habebat Paulus 1. Theſſalonicenſ. 3. num. 12. *Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem veſtram.* 25

Obſeruat Auguſtinus in expoſitione quadam inchoata Epiſtolæ ad Romanos, quæ habetur tom. 4. in omnibus ferè Epiſtolis Apoſtolicis, 26
in

in primo ipſo ſalutationis aditu ſacroſanctum Trinitatis myſterium, non dicam adumbrari, ſed planè exprimi. Neque verò id deſideratur in hac Epiſtola: nam hæc tria cæleſtia dona tres diuinas perſonas attributione quadam repræſentant: miſericordia videlicet, æternum Patrem; pax, vnigenam Filium; charitas denique Spiritum ſanctum.

27 Attribuitur itaque Patri miſericordia. 2. Corinth. 1. num. 3. *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſericordiarum.* Nam quemadmodùm Pater fons eſt, & origo Trinitatis; ita diuina miſericordia perennis quidam fons eſt, vnde omnes fluunt gratiarum riui: etiam ſumma illa gratia Incarnationis Diuini Verbi ex iſto fonte manauit. Luc. 1. num. 78. *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto.*

28 Hinc originem trahit remiſſio peccatorum, vt conſtat ex Pſalmo 102. num 11. 12. & 13. vbi aduertendum eſt, *corroborari miſericordiam*, idem eſſe, atque attolli, & in altum eleuari: vt & Pſalm. 116. num. 2. *Quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius.* Doctè id vtrobique probat Agelius ex Geneſis 7. numero 20. *Quindecim cubitis altior fuit aqua ſuper montes.* Hebraicè, *gibberu: corroborata, aut confirmata ſunt aquæ.* At diuina miſericordia non quindecim cubitis altior eſt ſuper nos; ſed tam immenſa copia effuſa eſt, tanta nos altitudine ſuperat, vt omnes velut in abyſſo profundiſſima demerſerit, omnium ſcelera diluuio quodam clementiæ inundauerit, ac prorſus obruerit; vt quoquò verſus figas obtutus, nihil, niſi diuina miſericordia, vt moles aquæ in altum mare in-
29 uectis, vndique videatur. Totum enim hoc ſpacium, quod à terris in cælum vſque interiacet, diuina repletum eſt miſericordia. Pſalm. 56. numero 11. *Magnificata eſt vſque ad cælos miſericordia tua.* Et Pſalm. 102. numero 11. *Quoniam ſecundum altitudinem cæli à terra corroborauit miſericordiam ſuam.* Pluſquàm aurea ſunt Auguſtini verba in id Pſalm. 58. num. 18. *Deus meus miſericordia mea. O nomen, ſub quo nemini deſperandum eſt! Deus meus, inquit, miſericordia mea. Quid eſt, miſericordia mea? Si dicas, ſalus mea; intelligo, quia dat ſalutem: ſi dicas, refugium meum; intelligo, quia confugis ad eum: ſi dicas fortitudo mea; intelligo, quia dat tibi fortitudinem. Miſericordia mea, quid eſt? Totum, quidquid ſum; de miſericordia tua eſt. Si tu mihi dediſti, vt ſim; & alius mihi dedit, vt bonus ſim; melior eſt ille, qui mihi dedit, vt bonus ſim, quàm ille, qui mihi dedit, vt ſim.*

Dixi, *pacem* attributione quadam 30
Vnigenitum Dei Filium repræſentare: ipſe enim eſt *pax noſtra,* ad Epheſ. 2. num. 14. *Verè Princeps pacis*, Iſai. 9. num. 6. *Vnus mediator Dei, & hominum,* 1. Timoth. 2. numero 5. *Faciens pacem, & reconcilians homines Deo per crucem,* ad Epheſios 2. numero 15. Sapienter admodùm Bernardus expendens illa verba Iſaiæ 42. numero 8. *Gloriam meam alteri non dabo*, ſic ait Sermone 13. in Cantica. *Quid ergo dabis nobis Domine? quid dabis nobis? Pacem, inquit, do vobis, pacem relinquo vobis.* (Ioann. 14. num. 27.) *Sufficit mihi. Gratanter ſuſcipio, quod relinquis; & relinquo, quod retines. Abiuro gloriam prorſus: pacem volo, pacem deſidero, & nihil ampliùs: cui non ſufficit pax, non ſufficis tu: es
enim pax noſtra.* Et quamuis vulgare 31
eſſet apud Hebræos, pacem ſibi mutuò in ſalutationibus impertire, quia ex idiomate illius linguæ, omnis copia, & affluentia rerum temporalium, omniſque proſperitas, pacis nomine continebatur: tamẽ longè ſublimiore ſignificatione vſurpauit Chriſtus hoc vocabulum, cùm præcepit Apoſtolos

ſalutantes precari pacem, Matth. 10. num. 12. nimirùm illam pacem, de qua Apoſtolus agit ad Romanos 5. num. 1. *Iuſtificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.* Pacem enim habere ad Deum, eſt reconciliari cum Deo, & ad illius gratiam per Chriſti ſanguinem reuocari. Vnde ipſe Chriſtus à mortuis excitatus, vbi primùm affatus eſt diſcipulos, pace illos impertiuit. Luc. 24. num. 36. Ioann. 20. n. 14. Cyrillus lib. 12. in Ioannem cap. 54. *Decet largitorem pacis iſta ſalutatio: ipſe namque pax omnium eſt.* Tunc videlicet deuictis iam humani generis hoſtibus, paſſionis ſuæ fructum fuiſſe pacem, proprio effuſo ſanguine partam, ea ſalutatione denunciauit. Obſeruat hoc Chryſoſtomus homil. 86. in Ioannem. *Hoc verbum primum poſt reſurrectionem dixit, crucis merita colligens, quæ ſunt pax.*

32 Denique charitas in hac ſalutatione Spiritum Sanctum repræſentat, tanquam excellentiſſimum illius donum. Ad Romanos 5. num. 5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum, qui datus eſt nobis.* Ipſe prætereà Spiritus Sanctus eſt amor ſpiratus flagrantiſſimus, atque adeò infinitus: eſt dulciciſſimus ille nexus, quo Pater, & Filius inter ſe arctiſſimo nodo, ideſt, amore mutuo, atque reciproco deuinciuntur. Ita charitas eſt *vinculum perfectionis*, ad Coloſſenſ. 3. num. 14. quia nimirùm in ipſa conſiſtit perfectio per modum vinculi. Duo enim attribuuntur ab Apoſtolo charitati: & quod ſummam contineat Euangelicæ perfectionis; eò enim eſt quiſque perfectior, quò ardentiore charitate flagrat: & quòd perficiat inſtar vinculi, animam cum Deo arctiſſimè copulantis. 1. Ioannis 4. nu. 16. *Deus charitas eſt: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.*

Ille ipſe amor naturalis, tanto in- 33
teruallo charitate inferior, vinculum arctiſſimum eſt, quo amantes acerrimè vinciuntur. Quid dico, vinciuntur? Imò verò vnius voluntas adeò mira conſenſione in alterius rapitur voluntatem; vnius animus, quaſi ſui oblitus; tam arctè cum altero connectitur; vt eò tráſfuſus per vim amoris, plùs ſit vbi amat, quàm in eo ipſo corpore, quod informat. Neque enim, vt ait Bernardus in libro de Præcepto, & Diſpenſatione, præſentior ſpiritus noſter eſt, vbi animat, quàm vbi amat. Imò cùm in amoris fornace vnus animus conflatus è duobus videatur: alterum alterius dimidium eſſe, neceſſe eſt: vt ingenioſè cecinit, Poëta Venuſinus libro 1. Ode 3.

Et ſerues animæ dimidium meæ.

Atque adeò in amicitia perfecta vnus alteri eſt alter ipſe: itaque cùm amici longè abſunt, vterque ſe ipſum à ſe abeſſe dolet, & ſe ipſe præſens requirit abſentem. Tritum illud eſt vetuſtate prouerbium, *Amicus eſt alter ego.* Refert Ariſtoteles lib. 9. Ethico- 34
rum cap. 4. Vnde cùm Darij Regis mater captiua adduceretur ad Alexandrum Magnum, illo præſente, per errorem ſupplex venerata eſt Hephæſtionem, longè omnium amicorum Alexandri chariſſimum. Admonita deinde, quis eſſet Alexander, cùm erubeſcens errorem excuſaret, hanc manu alleuans ipſe Alexander, *non errasti,* inquit, *nam & hic Alexander eſt.* Auctor eſt Curtius libro 3. Hinc illud Ariſtotelis in magnis Moralibus lib. 2. cap. 13. *Cùm volumus impensè amicum dicere, vna mea, & huius anima eſt, dicere ſolemus.*

Huius potentiæ admirabilis, quam 35
exercet vis amoris, veſtigium aliquod extat in ſacris litteris. *Amantium erat cor vnum, & anima vna,* Act. num. 32. Iacobus tenerè diligebat Beniamin, Geneſ.

Geneſ.44.num.20. *Igitur ſi puer defuerit, cùm anima illius ex huius anima pendeat,*(ibi num.30.) *morietur.* 1. Regum 18.num.1. *Anima Ionathæ conglutinata eſt animæ Dauid, & dilexit eum Ionathas,quaſi animam ſuam.*

Quòd ſi hæc experimur etiam in amore naturali, quid de ſubliniore illo dicendum eſt?de quo ita affirmat Dionyſius libro de Diuinis nominibus,cap.4. *Eſt autem mentis ſeceſſum,extaſimque faciens diuinus amor; amatores ſui iuris eſſe non ſinens, ſed in ea, quæ amant, penitus transferens.* Amantis eſt illa vox ad Galatas 2.num.20. *Viuo autem,iam non ego:viuit verò in me Chriſtus.* Et 1.Corinth.6.num.17. *Qui autem adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt.* Hinc egregia illa Auguſtini ſententia tom.9.tract.2. in Epiſtolam Ioannis. *Talis eſt quiſque, qualis eius dilectio eſt. Terram diligis? terra eris. Deum diligis? quid dicam? Deus eris.*

NVMERVS III.

Chariſſimi, omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute, neceſſe habui ſcribere vobis: deprecans ſupercertari ſemel traditæ ſanctis fidei.

36 SEnſus eſt Cùm pro anxia mea ſolicitudine veſtræ ſalutis procurandæ, vehementi tenerer deſiderio ſcribendi vobis, me ſponte iam inclinatum exortæ hæreſes vehementiùs impulerunt: vt quò inſita ferebar voluntate, etiam neceſſitate adducerer;vóſque, & charitate, & neceſſitate ſtimulante, ſedulò cohortarer, vt pro tuenda ſyncera fide, quam ſemel ab Apoſtolis ſuſcepiſtis, inuicto animi robore aduerſus Hæreticos decertetis.

Exordium totius Epiſtolæ eſt, omnibus numeris abſolutum, quo beneuolentiam mirificè conciliat,& attentionem ac docilitatem captat. Beneuolos facit auditores,dum eos blandè compellat, amanter deprecatur, chariſſimóſq; ſibi eſſe profitetur;&,quod caput eſt, dum oſtendit, ſe paſtorali, atq;adeò paterna ſolicitudine tactum, in eorum ſalutem incumbere. Quia videlicet mirè valet ad deuinciendos animos eorum, quibus cum agis, & quaſi præparandum ſolum ad doctrinæ ſatus excipiendos, ſi illi certò ſibi perſuadeant, ſalutem ſuam maximè tibi cordi eſſe. Attentos præterea fa- 37
cit, dum ſe acturum pollicetur de communi omnium ſalute,ideſt, de re, quæ illorum maximè intererat: qua nimirum animorum ſalus in omnem æternitatem duratura continetur.Hic ſcopus eſt, quò noſtra tendit fides, quò tota collineat Euangelica prædicatio. 1. Petri 1. num. 9. *Reportantes finem fidei veſtræ, ſalutem animarum.* Huc ſpectabant Apoſtolorum ſuſcepta certamina: huc exantlati labores referebantur.2.ad Timoth.2.num.10. *Omnia ſuſtineo propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur.*Denique facit dociles auditores,dum breuiter,enucleatéque proponit totius Epiſtolæ ſtatum. Hic cardo, hæc ſumma eſt: in hanc arcem totus inuadit:pro Catholica Fide retinenda contra omnes impoſtores totis viribus dimicandum. Sed nonnulla accuratiùs explicemus.

Ad Paſtorem propriè ſpectat tan- 38
gi ſolicitudine, ſtimularíque de ouibus.Ad Romanos 12.num.8.*Qui præeſt in ſolicitudine.* Ad Hebr.13.num.17. *Ipſi enim peruigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri.* Profectò, qui regendi populi curam ſuſcipit, onus ſibi imponit Angelicis humeris formidandum: vt grauiter loquitur Tridentinum Seſſ.6. Decreto de Reformatione c.1.Sanguis enim eorum, qui

qui perierint, de Paſtoris manu ſeueriſſimè requiretur, Ezechiel. 33. num. 8. niſi ille vigilanter pericula circumſpiciens, & tanquam de ſpecula inclamans, ritè periclitantes admoneat: nam ſilentio duntaxat Paſtoris, nedum ſcandalo, oues ad interitum præcipites ruent. Extimeſcenda Prælatis diſtricta illa Innocentij III. ſententia, quæ habetur diſtinctione 83. cap. *Error.* [Error, cui non reſiſtitur, approbatur; & veritas, cùm non defenditur, opprimitur: negligere quippe, cùm poſſis deturbare peruerſos, nihil aliud
39 eſt, quàm fouere.] Sapienter monet Chryſoſtomus homilia 2. in cap. 1. Epiſtolæ 2. ad Timotheum [Conſidera, quantum periculi ſit, per ſingulos ſubditorum diſcuti, rationémque pro omnibus reddere. Quantumuis illi honoris impendas, quantumlibet obſequij deferas, nihil his periculis referre par poteris: nam & ſi animam ponas, ipſe amplius pro te facit, nam animam periculo æternæ mortis exponit.] Iam verò quem non percellant illa eiuſdem Chryſoſtomi verba, homilia 34. in Epiſtolam ad Hebrços? [Omnium, quos regis, tu rationem redditurus es: tanto igni tuum ſubiicis caput. Miror, ſi poteſt ſaluari aliquis Rectorum.] Fulmen mihi terrificum hæc Chryſoſtomi ſententia videtur, vt valde obſurduerit, qui tam horrendo tonitru non expaueſcit.

40 Iure ergo B. Iudas omnem adhibet ſolicitudinem (Græcè, *ſpudén*) ad Paſtoris munus ritè obeundum. Vox autem *ſpude*, non modò accuratiſſimum ſtudium, vigilantiſſimámque ſolicitudinẽ, ſed feſtinationem etiam affert, & diſcurrendi celeritatem: vt conſtat Marci 6. num. 25. & Lucæ 1. n. 39. Atque hanc celerem diligentiam præter ſolicitudinem, & vigilantiam exigunt ſacræ litteræ ab eo, qui vadem ſe obtulit pro altero. Prouerb. 6. num. 3. *Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum, &c.* Hanc operam egregiè nauabat vigilantiſſimus ille Paſtor, qui de ſe ipſo ait 2. Corinth. 11. num. 28. *Inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum.* Sed in hoc loco licèt ſit eadem vox Latina *ſolicitudo,*
Græca tamen eſt diuerſa, *merimna*, quç, 41
vt obſeruant omnes, qui de Etymologia ſcripſerunt, originem ducit *apò tu merizin*, quòd varias in partes diuidat, ac diſtrahat mẽtem: cuius vim expreſſit Apoſtolus 1. Corint. 7. num. 33. *Solicitus eſt* (Grçcè, *merimna*) *quæ ſunt mundi, & diuiſus eſt.* Luc. 10. num. 41. *Martha, Martha ſolicita es, & turbaris erga plurima.* & num. 40. *ſatagebat.* Græcè, *diſtrahebatur.* Diſtrahendus quidem eſt ſolicitus, & anxius Paſtoris animus, & ad arcenda pericula à ſingulis ouibus euocandus. Sic ipſe faciebat Apoſtolus, 2. Cor. 11. num. 29. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non vror?*

Sed idem Apoſtolus in Epiſtola ad 42
Coloſſenſes grandiorem adhuc, & ſignificantiorem vocem vſurpat, c. 2. num. 1. *Volo enim vos ſcire, qualem ſolicitudinem habeam pro vobis.* Græcè, *helicon agona: quantum certamen.* Ita ſolet reddere Vulgatus eamdem vocem Græcam: ad Philippenſ. 1. num. 30. ad Hebræos 12. nu. 1. & 1. ad Timoth. 6. num. 12. Sed nihilominus Interpres 1. Theſſalonicen. 2. num. 2. expreſſit etiam, vt in hoc loco, *in multa ſolicitudine.* At ex proprietate Græcæ vocis, ea ſolicitudo mente concipienda eſt, quæ extimulat, & cruciat animum decertantis cum ſanguinario hoſte, atque eo conflictu, vnde non modò vita, honórque pendeant, quæ hominibus ſolent eſſe antiquiſſima; ſed vera illa animi ſalus, in æternum duratura, exitu prælij contineatur. Perpende, obſecro, quàm ſolicitus erit de victoria, qui tali certamine confligit: &

& ſcito, talem debere eſſe ſolicitudinem, agonémque Prælatorum. Vim vocis Græcæ valde confirmat, quòd vehemens illa afflictio,angórq; Chriſti, qui ſudorem illi ſanguineum elicuit,*agonia* nominatur à Luca cap.22. num 43. hoc eſt, mæſtiſſima quædam benigniſſimi paſtoris ſolicitudo; anxietas,& horror,quali ſolent homines corripi inſtante, atque adeò vrgente grauiſſimo diſcrimine, de cuius exitu vehementer reformidant.

43 Hac itaque ſolicitudine ſtimulatus ſtrenuiſſimus Paſtor Iudas, proſpiciénſque præſentiſſima pericula, quæ incautis ouibus iam iámque à lupis rapacibus impendebant, ſeriò fideles adhortatur, impenſéque obſecrat, (vtrumque ſignificat *paracalôn*) vt pro tuenda fide fortiter,acritérque decertent.De hoc certamine duntaxat cum hæreticis ſuſcipiendo intelligendus eſt Apoſtolus, non vniuersè de agone Chriſtiano. Itaque quemadmodùm monet Eccleſiaſticus cap. 4. num. 3. *Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & vſque ad mortem certa pro iuſtitia*; ita hîc excitat Iudas ad dimicandum fortiter pro fide aduerſus eos, qui illam oppugnant. Interpretatio Syriaca, quam noſter Balthaſar Etzelius Latinam fecit,ita habet *Rogans,vt certamen faciatis pro fide.*Hoc ipſum exigit Paulus à Timotheo Epiſtola 1. cap. 6. nu. 12. *Certa bonum certamen fidei:* (Vatablus:*oſtende te acerrimum fidei defenſorem*) *apprehende vitam æternam*, ideſt, enitere totis viribus ad huius certaminis palmam aſſequendam.

44 Subeſt in his locis verbum *agonizomæ*, quod ſignificat, enixè, omnibus neruis,& toto pectore,animíque contentione depugnare: ducta metaphora ab iis,qui in agone contendebant, 1. Corinth.9. numero 25. Ioannis 18. numero 36. *Miniſtri mei vtique decertarent.* Ad Hebræos 12. numero 4. *Nondum enim vſque ad ſanguinem reſtitiſtis, aduerſus peccatum repugnantes.* 2.Machabæ.13.nu.14. *Exhortatus ſuos, vt fortiter dimicarent, & vſque ad mortẽ, &c.* Sed in hoc loco hoc ipſum verbum epitaſim etiam habet: *epagonizeſthæ ſupercertari.* Et verò quia inſolens 45
videtur Latinis auribus, *certor* actiua vſurpari ſignificatione; nec deſunt, qui noſtro Interpreti diem dicãt violatæ Latinitatis, vel ſaltem de mendo huius loci ſuſpicentur, & legant, *ſupercertare*, aduerto id, quod pridem obſeruaui,in Vulgata Editione Interpretem, ductum eximia religione, & ſtudio exprimendi verbum è verbo phraſes,& idiotiſmos linguæ originalis, dum omni ope elaborat,vt quàm maximè fidus ſit,non modò helleniſmos,vel reclamante Latinitate,venuſtè retinere, vt Lucæ 22.num.25. *Reges Gentium dominantur eorum.* Matth. 22.num.10.*Impleta ſunt nuptiæ diſcumbentium.*Ioann.14.num.12.*Maiora horum faciet.* Sed interdum etiam non ſine lepore verba cudere Latina ad Græcorum imitationem efficta, vt Pſal.7.nu.76. *Scopebam ſpiritum meum.* Quia ad exprimendam Hebraicam, Græcámque vocem,nullum fortè tam idoneum verbum in toto Latio reperietur.Idque efficit Vulgatus exemplo probatiſſimorum auctorum,qui Græca verba leuiter inflexa, cùm opus erat,Romana ciuitate donabant. Horatius in Arte Poëtica.

Et noua, fictáque nuper habebunt verba fidem, ſi
Græco fonte cadant,parcè detorta.

Interdum etiam,vt vnico verbo Græ- 46
co vnicum item Latinum reddat, illud vſurpat, quod & ſi iure Latinitatis gaudeat, delicatis tamen auribus minùs arrideat.Lucæ 21.num.38.*Omnis populus manicabat ad eum.* Sic quia Gæcum verbum *epagonizomæ* deponens eſt; vt alio item deponenti illud

exprimat Vulgatus, *certandi* verbum vſurpat, paſſiua quidem voce, ſignificatione tamen actiua: quod non ſine exemplo facit priſcorum Latinorum, & alibi etiam frequentat. Eccleſ. 11. num. 9. *De ea re, quæ te non moleſtat, ne certeris.* Sapient. 15. num. 9. *Concertatur aurificibus.* Denique ipſum verbum *agonizomæ* & Latio donat, & eâdem formâ, qua Græci, illud inflectit Eccleſ. 4. num. 3. *Pro iuſtitia agonizare.*

47 Iam me expedio ex iſto verſu, ſi vocem illam *ſemel* expediero. Dicitur Catholica fides ſanctis tradita *ſemel*, ideſt, firmiter, prorſus immutabiliter. Sic contrà dixit Quintilianus lib. 1. non ſemel decretum fuiſſe, quod aliquando reuocatur. Et Ouid. Epiſt. 5.

Nulla reparabilis arte
Læſa pudicitia eſt: deperit illa ſemel.

Atque ex hac ſignificatione interpretanda ſunt nonnulla ſacræ Scripturæ loca. Pſalm. 88. num. 36. *Semel iuraui in ſancto meo.* Illud *ſemel* firmitudinem, & immutabilitatem diuini iuramenti præſefert. Semel duntaxat fuiſſe interpoſitum à Deo iuſiurandum, ſatis, ſupérque eſt: nihil opus eſt, illud iterare. Pſalm 61. num. 11. & Iob 33. num. 14. *Semel loquitur Deus.* Sic Prouerb. 28. num. 18. *Concidet ſemel*, ideſt, ita corruet, vt nunquam ſe poſſit erigere.

NVMERVS IV.

Subintroierunt enim quidam homines.

48 QVaſi in alieno fundo veſtigium fecerunt; in eam poſſeſſionem, quæ Catholicorum propria eſt, contra ius, & fas per fraudem irruperunt. Eleganter Tertullianus in libro de Præſcriptionibus c. 37. [Qui eſtis? quando, & vnde veniſtis? Quid in meo agitis, non mei? Quo denique Marcion iure ſyluam meam cædis? Qua licentia Valentine fontes meos tranſuertis? Mea eſt poſſeſſio. Olim poſſideo, prior poſſideo, habeo origines firmas ab ipſis auctoribus, quorum fuit res. Ego ſum hæres Apoſtolorum. Sicut cauerunt teſtamento ſuo, ſicut fidei commiſerunt, ſicut adiurauerunt, ita teneo.]

Hæretici ergo, quia in alienam poſſeſſionem inuolarunt, ſenſim, atque latenter irrepſerunt. Hanc vim habet in compoſitione Græca præpoſitio *parà*, & Latina *ſub.* Itaque *ſubintroierunt*, idem eſt, atque clàm, & furtim ſubierunt. Regia. *ſubrepſerunt*, ideſt, vobis aliud agentibus, artificioſè, & callidè ſeſe inſinuarunt: vafrè ſanctitatem emetientes, doctrinam fallaciſſimè venditantes, incautos, & parùm attentos, prętextu pietatis in errorem, & fraudem induxerunt.

Atque hæc eſt prima, certiſſimáque nota, qua Hæretici deſignantur, & à Catholicis internoſcuntur. Immanis, & lupina contegitur ſub ouina pelle rapacitas. Matth. 7. num. 15. *Attendite à falſis Prophetis, qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium, intrinſecùs autem ſunt lupi rapaces.* 2. Cor. 11. num. 13. *Operarij ſubdoli, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti.* Ad Romanos 16. num. 18. *Per dulces ſermones, & benedictiones ſeducunt corda innocentium.* Pſalm. 5. num. 11. *Linguis ſuis doloſè agebant.* Hieron. *Linguam ſuam lenificant.* Pagninus, & Vatablus, *lingua ſua blandiuntur.* Hebraicè, *iahalicum.* Propriè vertas, *lingua ſua diuident, aut partientur: partim dicent, partim reticebunt.* Prouerbior. 29. num. 5. *Homo, qui blandis fictiſque ſermonibus loquitur amico ſuo, rete expandit greſſibus eius.* 49

Meritò itaque Hæreticos vocat Paulus *ſubintroductos falſos fratres*, ad Galatas 2. num. 4. Græcè, *pariſactus.* 50

Et

Et quia nomen eſt, non participium; *irreptitios*, aut *ſubinductitios* propriè vertas, vt vertit Eraſmus. Eodem ſenſu vſurpauit Petrus verbum *pariſago*, vnde hoc nomen deducitur, 2. Petri 2. num. 1. *Magiſtri mendaces, qui introducent ſectas perditionis*. Vbi Gagneius. *Subintroducent, & clàm inuehent*. Sic ſubiungit Paulus ad Galatas 2. num. 4. *Qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram*. Solent enim exploratores ab hoſtibus ſubmiſſi, latenter, ac velut aliud agentes, ementitáque ſodalium ſpecie in caſtra penetrare. Sapienter itaque monet Ignatius Antiochenos Epiſtola 9. [Hæc ſcribo vobis, ô Chriſti oliuæ tenellæ, vt præmuniam vos, quaſi pater liberos ſuos. Circumſpicite igitur malignos operarios, canes mutos, ſerpentes ſe contrahentes, dracunculos ſquamoſos, aſpides, baſiliſcos, ſcorpiones: hi enim ſunt lupi aſtuti, ſimiæ hominum imitatrices.]

Qui olim præſcripti ſunt in hoc iudicium.

51 SVbobſcura ſentẽtia eſt, cui lucem afferet exacta duarum Græcarum vocum explicatio. *Præſcripti*, Græcè *progegrãmeni*, idem eſt, ac antè ſcripti, priùs deſcripti. Ad Galatas 3. num. 1. *Ante quorum oculos Ieſus Chriſtus præſcriptus eſt*. ideſt, priùs deſcriptus, graphicè depictus, atque expreſſus.

Iudicium, Græcè *crima*, idiomate Hebraico in Scriptura frequentiſſimo, ſumitur pro condemnatione, ſiue punitione. Hierem. 48. num. 47. *Huc vſque iudicia Moab*. Matth. 23. num. 14. *Propter hoc amplius accipietis iudicium*. Vnde quod Vulgatus extulit Lucæ 24. num. 20. *Tradiderunt eum in damnationem mortis*; Grẹcè legitur, *in iudicium mortis*. Et ad Romanos 3. num. 8. *Quorum damnatio iuſta eſt*, Græcè, *quorum iudicium iuſtum eſt*.

Senſus itaque huius loci eſt. Non 52
ſubitò, & quaſi ex inſperato, atq; improuiſo Hæretici in Catholicorum caſtra ſubierunt: nam Deus æterna ſua præſcientia, eos tam impium facinus commiſſuros, & ad ſubſecuturã poſtmodùm horribilem damnationẽ ſua ſponte miſerabiliter deuenturos, & certò cognouit, & diſertè prædixit, & eos, vt facilè ſecerni, & internoſci poſſent, viuis coloribus expreſſit. Cùm Chriſtus eos egregiè depinxiſſet Matt. 7. nu. 15. & cap. 23. nu. 24. *Ecce*, inquit, *prædixi vobis*. Quaſi dicat: non vos imparatos oppriment: ecce iam nunc venturos prænuntiaui, eorúmque notas edidi, vt cùm è tenebricoſis latebris repentè prodierint, verſutos hoſtes ſedulò caueatis.

Obſeruant autem communiter Pa- 53
tres, cùm præuidiſſet Deus Hæreticos diabolicis actos furiis Eccleſiam oppugnaturos, & pleroſq; fideles in fraudem, ac ruinam impulſuros, facilíque negocio eorum conatibus obuiàm ire potuiſſet; permiſiſſe tamen, vt ardentiſſimo huius perſecutionis igne, perinde ac aurum in fornace, electi probarentur: *nam oportet, & hæreſes eſſe, vt qui probati ſunt, manifeſti fiant*, 1. Cor. 11. nu. 19. Illa prætereà obſeruatio digna profectò eſt Auguſtini ingenio, libro 16. de Ciuitate cap. 2. *Multa quippe ad fidem Catholicam pertinentia dum Hæreticorum callida inquietudine agitantur, vt aduerſus eos defendi poſſint, & conſiderantur diligentiùs, & intelliguntur clariùs, & inſtantiùs prædicantur, & ab aduerſario mota quæſtio, diſcendi exiſtit occaſio.*

Impij, Dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam.

EDitio Syriaca ſic habet. *Gratiam* 54
Dei peruertentes in immunditiam. Non dubium eſt, quin vox *aſelgia*

effuſam in turpitudine venerea intẽperantiam, obſcœnámque libidinem ſignificet. Crebrò ſolet Vulgatus eam vocẽ, *impudicitiam* interpretari. Marci 7. num. 22. ad Rom. 13. num. 13. ad Epheſ. 5. num. 19. & 2. Cor. 12. nu. 21. Interdum etiam eodem ſenſu, *luxuriam*, ad Galat. 5. num. 19 & 2. Petri 2. num 18.

55 Edit hîc Apoſtolus maximè propriam, & indiuiduam omnium Hæreticorum notam. Hirci iſti petulci mulieroſi in primis ſunt, effuſique in omni libidine. Veriſſimè enim ſcriptũ eſt à Hieronymo in cap. 9. Oſeæ, vix, aut ne vix quidem Hæreticum reperiri vllum, qui diligat caſtitatem. *Voluptatum amatores ſunt magis, quàm Dei*, 2. Timoth 3. num. 4. Onager eſt inter animantes ſalaciſſimus, vt eruditè probãt Perer. tom. 2. in Geneſim lib. 11. num. 66. & Pineda Iob 6. verſu 5. exponénſque Gregorius verba illa Iob 24. num. 5. *Alij quaſi onagri, &c.* lib. 16. Moral. cap. 22. ſic ait. *Rectè onagris comparantur heretici, quia in ſuis voluptatibus dimiſſi ſunt à vinculis ſimul fidei, & rationis.* Nimirùm quaſi impotentiſſimi, & effrænatiſſimi onagri, ſine vllo pudoris fræno in obſcænitatem præcipites feruntur. Iſti ergo Dei gratiam transferebant in luxuriam: quia ex ipſo Euangelio occaſionem captabant ſuæ libidinis defendendæ, vt refert Epiphanius hęreſi 25. & portentoſa planè excogitabant commenta, vt aliquo ſaltem quæſito prætextu obſcœna, & impudica perpetrarent.

56 Sed antequàm cœnoſos iſtos, & lutulentos Borboritas excutio, liceat mihi præfari cum eodem Epiphanio hæreſi 27 [Timeo, ne ſterquilinij occultati canalem reuelem, & quibuſdam videar peſtilentis graueolentiæ inductionem operari. Attamen quandoquidem ex veritate dependemus me ipſum cogam, vt impoſtorum detegam facta.] Sic Epiphanius. Ego verò conſulam pudori meo, ſi eorum horrenda, & abominanda flagitia, priſcorum Patrum verbis ipſiſſimis recitauero. De Simone illo Mago, in cuius familiam, & ſcholam totam impudicam Iudas inuehitur, ita ſcribit Tertullianus in libro de Anima cap. 34. [Helenem quamdam Tyriam de loco libidinis publicæ eadem pecunia redemit, (qua ſcilicet Spiritus ſancti donum emere tentauerat) dignam ſibi mercedem pro Spiritu ſancto.] Ad verbum ferè hæc deſumpſit Tertullianus ex Irenæo lib. 1. cap. 20. Epiphanius verò diſertè prodit hæreſi 21. Simonem cum hoc ſcorto libidinoſè volutatum.

Video nocturnos cœtus, infandóſque concubitus Lutheranorum noſtræ tempeſtatis, iam olim vſitatos à Carpocratianis. Verba Clementis Alexandrini lib. 3. Stromatum ſub initium hæc ſunt. [Hos dicunt ad cœnam cõuenientes viros ſimul, & mulieres, poſtquàm ſatietate venerem excitante exſatiati fuerint, lumine amoto, &c.] Et libro 4. hæc tradit de ſectatoribus Baſilidis.] Dicunt, non pugnãdum aduerſus naturales inſurgẽtes paſſiones, ſed eis eſſe aſſentiendum; ac proinde libidinibus inquinari, licitum, atque conceſſum eſſe.] De Apelle item Hęreſiarcha hæc ſcribit Tertullianus libro de Præſcriptionibus, cap. 30. [In alteram fœminam impegit, illã virginem Philumenem, poſteà tamen immane proſtibulum.] Hieronymus denique in Epiſtola ad Teſiphontem contra Pelagium, expendens illa verba 2. Timoth. 3 numero 6. *Captiuas ducunt mulierculas*, indicem texit Hæreticorum, qui fuerunt fœdis mulierculatum amoribus implicati. 57

Sed iam extraho me ab iſto fœtidiſſimo cœno; tantúmque refero, quæ 58
de

de Luthero ſcribit Maldonatus Matt. 19.num. 11. *Pudet*, inquit, *me recitare, quod Lutherum dicere, profiterique non puduit; non magis poſſe virum ſine fœmina, quàm ſine cibo, aut potu viuere.* Epicurum ſanè illum, qui ſola voluptate beatitudinem æſtimabat, nihil tam Epicuræum dixiſſe legimus: bellua illa duntaxat ſpurciſſima Nero, teſte Suetonio capite 29. perſuaſiſſimum habuit (ex ſuo videlicet ingenio cæteros metiens) neminem pudicum eſſe poſſe.

Et ſolū dominatorem, & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.

59 PRorſus mihi perſuadeo, hæc verba ad Chriſtum duntaxat, & nullatenùs ad Deum Patrē pertinere. Moueor primò, nam etiam ſi textus Græcus præſeferre videatur, de Patre etiam eſſe intelligendum: ſic enim exprimas verbum è verbo: *& ſolū Deum, & dominatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes:* verùm diligentiùs, & intimiùs inſpicienti, liquidò conſtabit, vtrumque referri ad Chriſtum, vt Græcanica Scholia apud OEcumenium interpretantur, & acutè coniecit ex articulo Græco Bellarmin. lib. 1. de Chriſto c. 7. vnus enim duntaxat articulus vtrumque afficit nomen, Deum videlicet, & dominatorē: perſpicuéq; conuincit, non poſſe duo illa nomina ad diuerſas perſonas ſpectare. Et ſimile militat argumentum ad Titum 2. num. 13. *Et aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti.* Falluntur enim, qui illud *magni Dei* referunt ad Patrem: nam repugnat articulus vnus vtrique nomini adiunctus. Quare Chryſoſtomus, & Hieronymus de ſolo Filio exponunt, quippe qui videbant, alium ſenſum non pati Græcam ſtructuram.

Moueor ſecundò, quia, vt hîc obſeruat Serarius, in Editione Syriaca perſpicuè, & citra dubium ipſe Chriſtus dicitur Deus: ſic enim habet: *& in eo, qui eſt ſolus Dominus Deus, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.* 60

Tertiò, quia Nicolaitæ, contra quos ſcribit Iudas, negabant, Chriſtum eſſe Deum; tantùm fatebantur, in eo Deum habitaſſe, vt refert Ignatius Epiſtol. 9 & Irenæus lib. 3. cap. 11. & vtrumque laudans Baron. tom. 1. anno Chriſti 68. cap. 10. Horum itaque Iudas recitat errorem, ac refellit: & vniuersè veriſſimum eſt, quod obſeruat Lorinus 2. Petri 2. num. 10. nullam ferè hæreſim extitiſſe ab initio naſcentis Eccleſiæ, quę Chriſtum non oppugnet. Vnde meritò Hæretici omnes, Antichriſti à Ioanne ſæpe nominantur.

Moueor quartò, quia Petrus, qui idem cum Iuda tractat argumentum, cum quo ipſe Iudas pleraque ferè deſcripſit, tantùm meminit Chriſti, dum eumdem recitat errorem, 2. Petri 2. num. 1. *& eum, qui emit eos, Dominum negant.* Vbi Petrus titulum attingit, quo Chriſtum, vt Dominum agnoſcere debuiſſent: quæ enim quiſque emit legitimo pretio, in ſuam redegit ditionem, & dominium. Quare Chriſtus iure redemptionis dominator, ac Dominus noſter eſt. Nec minutè, & anxiè exquirendum eſt diſcrimen inter verbum ſimplex *emo*, Græcè *agorazo*, quo vtitur Petrus, aut *redimo*, quod frequentius eſt in Scriptura: vtrumque enim eodem recidit, vtrumque habitudinē importat ad priorem venditionem, ſeruitutémque peccati: & hoc ipſum verbum *agorazo* vſurpat Paulus 1. Corinth. 6. num. 20. *Empti enim eſtis pretio magno.* & cap. 7. n. 23. & Ioannes, Apocalypſ. 14. num. 3. *Empti ſunt de terra.* 61

Quintò denique moueor, quia 62

vtrumque nomen dominatoris, & Domini, aptiſſimè quadrat Chriſto. Obſeruat Eraſmus, *deſpoten*, id eſt, herū, priuati iuris nomen eſſe; *Kyrion* autem, id eſt, Dominum, honoris, & auctoritatis: & video Romanos Imperatores *Domini* titulum, ſiue quà deſpoticum ius, ſiue quà auctoritatem præſefert, tanquam infenſum, & inuidioſum detrectaſſe. Tertullianus in Apologetico c.34. *Auguſtus Imperij formator, ne Dominum quidem dici ſe volebat.* Imò, teſte Suetonio cap.53. Domini appellationē, vt maledictum, & opprobrium, ſemper exhorruit. Tiberius apud Tacitum libro 2. Annalium, & Sueton. cap.27. denuntiauit ita appellanti, *ne ſe ampliùs Dominum contumeliæ cauſa nominaret.* Captantes videlicet Romani Imperatores popularem auram, pij magis, comes, & affabiles, quàm potentes, & imperioſi videri cupiebant. Oroſius tamen non ſine diuino numine factum eſſe ſcribit lib. 6. cap.21. *Cùm eodem tempore Auguſtus, ad quem rerum omnium ſumma cōceſſerat, Dominum ſe appellari paſſus non eſt, imò non auſus, quo verus Dominus totius generis humani inter homines natus eſt.* Veteres quidem, vt ſcribit Seneca Epiſt.47. *Omnem tum Dominis inuidiam, tum ſeruis contumeliam detraxerunt, Dominum, Patremfamilias appellantes.* Quod item obſeruatum eſt ab Auguſtino lib. 19. de Ciuitate cap.16.

63 Quia tamen ſeruire Chriſto glorioſius eſt, quàm regnare; & ipſe Chriſtus lōgè ſublimiore ſupra mortales omnes titulo, planéque diuino Dominus eſt; & *deſpotes*, & *Kyrios* iure, ac meritò nominatur. Nam ſi ampla, & honorifica Domini compellatio, auctoritatis, & dignitatis eſt, ea crebrò ſolet ab Apoſtolis, & Euangeliſtis Saluatoris nomini adiungi, dum illud non nude, & ſimpliciter efferūt, ſed cum hoc honoris quaſi prænomine, *Dominus Ieſus.* Marci 16. num.19. Actuum 1. num. 21. ad Philipenſes 2. num.9. Imò ſæpe, cùm abſolutè Dominum dicunt, Chriſtum Dominum intelligunt. Quod frequens eſt etiam in vetere Teſtamento Pſalm.109. n.1. *Dixit Dominus Domino meo.* Quod teſtimonium citauit, hoc ipſum agens, ipſe Chriſtus Matth.22. num.43. Eccleſ.51. num.14. *Inuocaui Patrem Domini mei.* Michææ 5. num. 2. *Qui ſit Dominator in Iſraël.* Malach.3. num.1. *Veniet ad templum ſuum Dominator.* Sic Eliſabeth, Luc.1. num. 43. *Vt veniat mater Domini mei ad me.* & Zacharias num.76. *Praibis enim ante faciem Domini.* & Magdalena, Ioan.20. num.2. *Tulerunt Dominum.* Denique Apoſtoli num.25. *Vidimus Dominum.*

Et verò vſq; eò quadrat hæc compellatio Chriſto, vt prorſus nulli alteri poſſit æquè cōuenire; atque adeò iure optimo, vt in iſto loco à Iuda, *ſolus Dominus* nuncupetur. Sic enim canit Eccleſia, *tu ſolus Dominus*: & Paulus ait 1. Corinth.8. num 6. *Vnus Dominus Ieſus Chriſtus.* Quia videlicet ſolus ille eſt omnium Dominus, Act. 10. num. 36. *Dominus dominorum eſt,* Apocalyp.17. num.14. *Habet in veſtimento, & in fœmore ſuo ſcriptum: Rex regum, & dominus dominantium.* cap.19. num.16. 64

Si verò nomen alterum *deſpotes* herile ius in ſeruos, ac deſpoticū quoddam dominium præſefert; & proinde vbi ſerui in Scriptura iubentur heris obtemperare, frequentatur hoc nomen. 1. Timoth.6. num.1. & 2. ad Titum 2. num. 9. & 1. Petri 2. num. 18. ac Deo etiam propter vniuerſale dominium in omnes creaturas attribuitur, Luc. 2. num. 29. Actuum 4. num. 24. Apocalypſ.6. num. 10. & 2. Timoth.2. num.21. Meritò Chriſtus, etiam quatenus homo, *deſpotes* nominatur 65

natur in hoc loco,& 2.Petri 2.num.1. quia reuera habet dominium vniuerſale directum, & excellens ſupra omnes res creatas,etiam cæleſtes illas Intelligentias; non more humano, ſed diuino; hoc tamen diſcrimine, quòd quatenus Deus, habet quidem hoc dominium independens ab alia priore voluntate, tanquam primus, & vnus Dominus cum Patre, & Spiritu ſancto, ab intrinſeco, & per pro-
66 priam naturam; quatenus homo autem, eſt ſecundus Dominus, & quaſi ab extrinſeco, dependenter à voluntate diuina, atque adeò à libera, & gratuita vnionis hypoſtaticæ collatione. Hoc ſenſu dixit Paulus ad Hebræos 1. num. 2. *Quem conſtituit hæredem vniuerſorum.* Nam hæres non eſt primus Dominus hæreditatis, ſed illam accepit ab alio priore Domino: & ipſe Chriſtus Matth. 28. num.19. *Data eſt mihi* (inquit) *omnis poteſtas in cælo,& in terra.* Pſal.2.num.8. *Dabo tibi Gentes hæreditatem tuam.*

67 Enim verò vniuerſale hoc, deſpoticúmque Chriſti dominium, omnia cæleſtia, terreſtria, infernáque complecti, manifeſtè probatur ex Pſal. 8. num.8. *Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius.* Vbi Catholica fide certum eſt, ſermonem eſſe de Chriſto: ea enim ſub pedibus ſubiecta habere dicimur, quibus arbitratu noſtro vtimur, quibus ad nutũ imperamus: quod erga creaturas vniuerſas, mortalium omnium, niſi Chriſto,contigit nemini: ac proinde de ſolo Chriſto Pſalmus eſt interpretandus. Accedit, quòd Apoſtolus Paulus, cæleſti inſtinctu Regium vatem exponens, ſignum illud vniuerſale *omnia*, nullatenùs reſtringendum eſſe ait, ſed in latiſſima ſua ſignificatione ita accipiendum, vt præter Deum ipſum ſubijcientem omnia, nihil omnino ex tota rerum vniuerſitate excluſum ab hoc dominio intelligatur. 1. Corinth. 14. num. 26. & ad Hebræos 2. num.8. Itaque omnes illæ ſupremæ Intelligentiæ ad huius hominis Chriſti prouolutæ pedes, ex eius nutu pendentes, eius dicto audientes, & promptiſſimè obtemperantes ſunt.

NVMERVS V.

Commonere autem vos volo ſcientes ſemel omnia.

MOdeſtia ſatis, & beneuola præfatiuncula præmunit exhortationem: dum eos,non tãquam omnino rudes, & ignaros, Chriſtianæ doctrinæ elementis informat; ſed tanquam ſcientia rerum omnium excultos, & bene viuendi præceptis abundantes, tantũmodò officij ſui admonet. Hanc vim habet Græcũ verbum *hypomneſa*, ſuggerere, in memoriam redigere; & participium illud præteriti temporis *idotas*, id eſt, gnaros, & ſcientia complexos;qui iam pridem omnia,quæ ad fidem tuendam,formandóſque mores ſpectãt, ſemel à magnis Apoſtolis didiciſtis; quibus eadem iterare opus nõ erit,ſed capita doctrinæ in memoriam quàm breuiſſimè reuocare. Porrò nullius eſt momenti diſcrimen inter Latinos,Græcóſque codices;& Interpres videtur nactus emendatiores, in quibus non *tuto*, id eſt, hoc, ſed *panta*, id eſt,omnia,legeretur. 68

Quoniam Ieſus populum de terra Aegypti ſaluans,ſecundò eos, qui non crediderunt, perdidit.

TAnquam ſcientibus legem loquitur: & quia ſapienti dictum ſat,ſi vel vnico verbo eum admoneas; innuit potiùs, quàm explicat argumentum: 69

mentum: tantùm abeſt, vt dilatet, ac premat. Hæc enim ineſt in hac argumentatione vis. Præclara quidem hactenus initia poſuiſtis: etiam, atque etiam opto, Deus ipſa fortunet, & ad fælicem exitum prouehat: ſed non ſatis eſt proſperè inchoaſſe, niſi pręclara cœpta ad finem vſque promoueantur. Ille ipſe populus Deo charus, atque ex Ægyptiaca ſeruitute tot patratis prodigiis mirabiliter ereptus, quia in fide, & obedientia non perſtitit, in vaſta illa ſolitudine conſumptus adeò eſt, vt ex tam infinita multitudine Ioſue duntaxat, & Caleb terram promiſſionis intrauerint.

70 Expreſſit luculentiùs huius argumenti vim Apoſtolus 1. ad Cor. 10. num. 1. *Omnes mare tranſierunt, &c.* num. 5. *Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo: nam proſtrati ſunt in deſerto.* & num. 11. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis, ſcripta ſunt autem ad correptionem noſtram.* Et ad Heb. 3. num. 17. *Quibus autem infenſus eſt? Nonne illis, qui peccauerunt,* (num. 18. *qui increduli fuerunt*) *quorum cadauera proſtrata ſunt in deſerto?* Et cap. 4. n. 1. *Timeamus ergo, ne fortè relicta pollicitatione, &c.* Et cap. 3 num. 12. *Videte fratres, ne fortè ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis.*

71 Itaque fideles ab incredulitate dehortatur, ac deterret Iudas, propoſito ante oculos exemplo, & ſupplicio illorum, qui, vt ait Paulus ad Hebr. 3. nu. 19 *non potuerunt introire propter incredulitatem.* Sixtus Senenſis lib. 6. Bibliothecæ annot. 214. latè nimis vſurpat incredulitatis nomen pro inobediētia, & peruicacia: nam apud Paulū 2. Theſ. 2. n. 11. iidem ſunt, qui nō crediderunt veritati, ſed cōſenſerunt iniquitati. Ego quidem, etſi fateor, populum illum non tantùm incredulum extitiſſe, ſed ſimul etiam Dei mandata temere violaſſe; tamen aduerto, ſacros Vates incredulitatem pręcipuè illi exprobraſſe, ac propter eam Deū irritatum acerbiùs excanduiſſe. Vnum duntaxat è multis teſtimonium ſeligemus. 72
Pſal. 77. num. 19. *Et malè loquuti ſunt de Deo: dixerūt: Numquid poterit Deus parare menſam in deſerto?* Non ex indigentia, ſed ex perfidia contumelioſæ iſtæ blaſphemiæ in Deū eruperunt. Numquid poterit potēs (Hebraicè, *el*) in hac inculta, & horrenti ſolitudine, vbi nihil ſuppetit ad victum, menſam lautā, & pane, carnibúſq; inſtructam apparare? Aquas enim ex rupe haurire, nihil mirum eſt; quotidie ſcilicet videmus ingentia flumina è ſaxis erūpere: Manna quoque inſtar pruinæ è cælo delabente populum alere, non eſt ab ipſa natura alienum; multa etiā eiuſmodi in media aëris regione gigni, & in terras defluere videmus: panem verò, & carnes, vndenā in hac ſolitudine educturus eſt? n. 41. *Et conuerſi ſunt, & tentauerunt Deum, & Sanctum Iſraël exacerbauerunt.* Tantum illis perfidiæ, incredulitatiſq; ſupererat, vt non ſemel tentaſſe cōtenti, iterum, ac ſæpius obtrectarent Deo, & de illius potentia malignè detraherent. Pro *exacerbauerunt*, Hebraicè legimus *hitebu*, ideſt, *ſignauerunt, limitauerunt*: miſeri, ac perfidi, ex ſuo videlicet ingenio potentiā diuinam metientes, terminum perexiguum illi ſtatuerunt; fines circumſcripſerunt, quos egredi non poſſe putabant. Quę ſanè quàm grauiſſima iniuria Deum vehementiſſimè offendit, & acerbiſſimè irritauit. Ibi n. 23. *Ignis accenſus eſt in Iacob, & ira aſcendit in Iſraël: quia crediderunt in Deo.*

Quod vero hîc affirmat Iudas, Ieſum populum ſuum ex Ægyptiaca 73
ſeruitute redemiſſe, Diuus Hieronym. libro 1. aduerſus Iouinianum intelligit de Ioſue. Nam, vt Tertullianus ait in libro contra Iudæos cap. 9. populum introducturus erat Ięſus in terram

terram repromiſſionis, non Moyſes: idcirco vocatus eſt Ieſus ob nominis ſui futurum Sacramentum; quia videlicet Chriſtum repræſentabat. Certum tamen eſt, non ducem Ioſue, ſed Ieſum ſeruatorem noſtrum in hoc loco eſſe intelligendum. Primò, nam in Textu Græco ſubeſt vox *Kyrios*, id eſt, Dominus; ille ſcilicet ipſe Dominus, de quo verſu ſuperiore verba fecerat. Secundò, quia in Editione Syriaca expreſsè vocatur Deus: ait enim, *Deus ſecundum vnum tempus populum*
74 *ex Ægypto liberauit*. Tertiò, concorditer in omnibus editionibus, diſertéque aſſeritur, illum ipſum, qui eduxit ex Ægypto Iſraëlitas, eoſdem rebelles, & incredulos poſtmodùm extinxiſſe: quod in Ioſue minimè quadrat. Quartò, quia etiam Apoſtolus Paulus apertè teſtatur, rebelles illos, qui peſtifero afflati veneno ſerpentum obierunt, Chriſtum Dominum tentauiſſe, 1. Corinth. 1. num. 9. *Neque tentemus Chriſtum, ſicut quidam eorum tentauerunt, & à ſerpentibus perierunt*. Probat autem eruditè Lorinus Actuum 3. verſ. 6. Chriſti nomen ab vnctione deriuatum, qua ſacratiſſima illa humanitas ſiue oleo Diuinitatis, ſiue vnione hypoſtatica, ſiue gratia capitis penè infinita, perfuſa, ac delibuta eſt, Verbum hominem factum ſignificare. Quintò denique ex iſto Iudæ teſtimonio Beda, & OEcumenius cóuincunt Chriſti Diuinitatem. Si enim Deus ipſe ait, & ſæpe aliàs, & ſignatè Exodi 20. numero 2. *Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti*; & Apoſtolus hîc affirmat, Ieſum populum ex Ægypto liberaſſe; perſpicuè conuincitur, Ieſum verum eſſe Deum. Vide Bellarmin. lib. 1. de Chriſto cap. 4.

75 Occurrebat hîc nobilis illa, ac peruetuſta quæſtio, an Diuinum Verbum aëreo, & aſpectibili corpore ad tempus indutum aliquando fuerit, vt myſterium, quod præſtituto & opportuno tẽpore ſumma cum voluptate peracturũ erat, iam tum quaſi proludens repræſentaret: & an re vera ita ductauerit illum populum: quod magnis auctoribus video mirum in modum placuiſſe. Verùm hâc quæſtionem accuratè enodaui, dum exponerem illa verba Deuteron. 32. n. 12. *Dominus ſolus dux eius fuit*. Summa eſt. Non Diuinum Verbum corporatum, ſed Angelum Chriſtum repræſentantem, eiúſq; perſonam ſuſtinentem, populi ducem extitiſſe; & vniuerſè, ac generatim apparitiones factas Patriarchis, eorumdem Angelorum interuentu, & miniſterio fuiſſe oculis obiectas. Videantur Vazq. tom. 2. in 1. P. diſp. 185. c. 1. Barrad. tom. 1. lib. 1. cap. 15. Serarius Ioſue 5. q. 40. Tena in cap. 1. ad Hebræos, difficultate 1. ſect. 1. & difficult. 2. ſect. 1.

NVMERVS VI.

Angelos verò, qui non ſeruauerunt ſuum principatum.

IN eadem perſiſtit Apoſtolus cohortatione, quam alio, atque alio vrget, & illuſtrat exemplo; ſed eo propoſito duntaxat, id ipſum, quod maximè intendit, colligendum inferendúmque relinquit: videlicet ne ob accepta à Deo inſignia beneficia, aut ſuperbo animi faſtu turgeſcant, aut eorum relangueſcat induſtria: Angelis etiam longè ampliora, ac ſublimiora ornamenta diuinitus contigiſſe, quæ nihilominùs per ſuperbiam, & ingrati animi vitium, perdiderunt. 76

Græca vox *arche*, & *principiũ* ſignificat, & *principatum*. Vnde Eraſmus, Caietanus, & Tigurina reddiderunt, *ſuam originem*, id eſt, non ſeruauerunt

primæuam illam, in qua conditi fuerant, naturæ, gratiæque excellentiam; decorem illum, quo à Deo inſigniti ſunt, peccati labe, ac turpitudine macularunt. Gagneius explicat. *Dignitatem ſuam non retinuerunt.* Adamus Græcam vocem vertit, *magiſtratum:* (vt vertit etiam Vulgatus Lucæ c. 12. num 11.) exponitque *Angelicæ dignitatis honorem, ac præeminentiam.* Omnia eòdem recidunt; & Latinus Interpres ita ſolet vſurpare vocem originalem. Lucæ cap.20.numero 20. *Vt traderent illum principatui, & poteſtati Præſidis.*

77 Valde confirmatur ex hoc loco id, quod multis aliis prolatis ſacræ Scripturæ teſtimoniis eruditè probat Caſſianus Collatione 8. cap.8. ex illis cæleſtibus ſpiritibus, qui in ſuperbiam elati defecerunt, pleroſque è ſummis eorum Principibus extitiſſe, qui propterea Græcè *archæ*, id eſt, principatus, in ſacra Scriptura nominantur. Ad Coloſſenſ. 2. numero 15. *Spolians principatus, & poteſtates.* Ad Romanos 8.numero 38. *Neque Angeli, neque Principatus* 1.Corinth.15.numero 24. *Cùm euacuauerit omnem Principatum, & Poteſtatem.* Ad Epheſ.6. num.12. *Aduerſus Principes, & Poteſtates.*

Eſt huic quàm ſimillimus locus Ioan. 8. numero 44. *In veritate non ſtetit.* Exponit S. Leo Sermone 10. de Quadrageſima. *Totam naturæ ſuæ gloriam, dum ſuperbit, amiſit.* Ita etiam explicat Auguſtinus libro 11. de Ciuitate, cap. 13. veritas enim in hoc loco, idiomate Hebraico, vocatur natura ipſa dæmonis integra, & recta, nondum ſuperbia corrupta, nondum peccati labe adulterata. Integritas illa, atque perfectio, veritas appellatur: ſic verum vocamus aurum, quod non eſt adulterinum.

Sed dereliquerunt ſuum domicilium.

Siue cælum Empyreum, vt Auctores illi exiſtimant, qui ibi conditos fuiſſe Angelos arbitrantur; ſiue firmamentum, vt multis rationibus contendit Lorinus in illud verbum 2. Petri 2.num.4.*detractos*.Res enim eſt incerta, cùm ex Scriptura ſolùm conſtet, poſt lapſum in culpam, è cælo fuiſſe deturbatos. Iſaiæ 14. num. 12. Ezechiel.28.num.16.Luc.10.num.18. Apocalypſ.12.nu.8. Dicuntur autem ſuum dereliquiſſe domicilium, non quia ipſi ſua ſponte inde receſſerunt, eiecti enim per vim ſunt, ac præcipites exturbati; ſed quia prudentes, & volentes, iam tum videntur deſeruiſſe, cùm lethalem culpam cæleſti indignam domicilio ſponte perpetrarunt. 78

In iudicium magni diei, vinculis æternis ſub caligine reſeruauit.

Magnus reuera erit Iudicij dies; ſingularis prorſus, & valde metuendus: in illo enim à mortuis excitati, quotquot vnquam huius lucis vſuram acceperunt, ſiſtentur tribunali ſupremi Iudicis; & ſpectante Angelorum, hominúmque theatro, ſingulorum cauſæ accuratiſſimè diſcutientur: occultiſſima cordis conſilia prodentur in lucem, referétque vnuſquiſque pro meritis æterna ſiue præmia, ſiue ſupplicia. Ita ſolet ille dies vocari in Scriptura. Malachiæ 4. numero 5. *Antequàm veniat dies Domini magnus, & horribilis.* Ioëlis 2.numer.11. *Magnus enim dies Domini, & terribilis valde: & quis ſuſtinebit eum?* Et num.31. *Sol conuertetur in tenebras, & Luna in ſanguinem, antequàm veniat dies Domini magnus.* Sophoniæ 1. numero 14.*Iuxtà eſt dies Domini magnus.* 79

Hierem.

Hierem. 30. num. 7. *Væ, quia magna dies illa.* Apocal. 6. num. 17. *Quoniam venit dies magnus iræ ipſorum, & quis poterit ſtare?* Et cap. 16. num. 14. *Ad diem magnum omnipotentis Dei.*

80 Sunt, qui velint eodem ſenſu diem Iudicij vocari in Scriptura diem Domini, vel diem magnum. Ezechielis 30. num. 2. *Vlulate, væ, væ diei: quia iuxtà eſt dies Domini.* 1. Theſſalonicenſ. 5. num. 2. *Dies Domini, ſicut fur in nocte, ita veniet.* Et 2. Theſſalonicenſ. 2. num. 2. *Neque terreamini, quaſi inſtet dies Domini.* Solet enim idiomate Hebraico genitiuus iſte *Dei*, aut *Domini*, appoſiti ſubire vicem; & nominis, cui adiungitur, ſignificatum intendere; non vtcumque, ſed exaggerato quodam gradu. Caret nimirùm Hebraica lingua ſuperlatiuis nominibus, eáque ſupplet hac notabili loquendi formula. Sic dicuntur *montes Dei*, Pſalm. 35. n. 7. id eſt, editiſſimi. *Cedri Dei*, Pſal. 79. nu. 11. proceriſſimæ. *Paradiſus Domini*, Geneſ. 13. nu. 10. amæniſſimus, delicatiſſimus. *Sagittæ Domini* Iob. 6. num. 4. velociſſimæ, potentiſſimæ. *Sopor Domini*, 1. Regum 26. num. 12. altiſſimus, profundiſſimus. *Ciuitas Dei*. Ionæ 3. num 3, ampliſſima, frequentiſſima. *Viſiones Dei*, Ezechiel. 1. nu. 1. admirandæ, ſtupendæ. *Filij Dei*, Geneſ. 6. nu 1. proceriſſimi, robuſtiſſimi. *Exercitus Dei* 1. Paralipo. 12. num. 22. numeroſiſſimus. *Vox Domini*, Pſalm. 29. num. 3. maxima, & contentiſſima.

81 Sed non probo, *diem Domini* idem eſſe, ac diem magnam. Primò, nam cùm genitiuus *Dei* appoſiti vices gerit, nihil eſt ſuprà, quod addi poſſit: at videmus aliàs ſæpe appoſita longè minùs ſignificantia, imò & poſitiuum ipſum *magnus*, prætereà etiam adiungi, quo ſanè decreſceret, ac relanguceret oratio, Vide citata teſtimonia, Malachiæ 4. num. 5. Sophon. 1. nu. 14. Hierem. 30. num. 7. Deinde, quia dies Iudicij non ſolùm vocatur dies Domini, ſed etiam dies Chriſti, tanquam Iudicis ſupremi: vbi nullus erit, qui confugiat ad Hebraiſmum 1. Corin. 5. num. 5. *In die Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Et 2. Corint. 1. num. 14.

Denique, quia ex Scripturæ vſu dies Domini opponitur diei humano. 82
1. Corint. 4 num 3. *Mihi autem pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die.* Subiungit ſtatim num 4. *Qui autem iudicat me, Dominus eſt. Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus.* Vocat autem diem humanum, iudicium, quod ab hominibus exercetur. Neque id abhorret à Latinæ linguæ cõſuetudine: nam diem alicui dicere, eſt illum in iudicium trahere: & erant olim apud Romanos ſelecti quidam, ſtatíque dies, quibus licebat ex lege ius dicere. Ouidius lib. 2. Faſtorum.

Ille nefaſtus erit, per quem tria verba ſilentur.
Faſtus erit, per quem lege licebit agi.

Congruit cum Apoſtolo Hierem. cap. 17. cùm enim præmiſiſſet num. 14. *Laus mea tu es*; continuò ſubdit numero 16. *Diem hominis non deſideraui, tu ſcis.* Hoc eſt, irrideant illi, quantum volent, iudicium de me ſuum ſuſque déque faciam: in te ſolo gloriabor: tua de meis operibus approbatione contentus, hominum iudicia non requiram.

Illud ſanè notabile obſeruo in ſacro ſermone, quod extremi diei magnitudinem valde repræſentat: videlicet per antonomaſiam, etiam vbi nullus anteceſſit de illo die ſermo, tamen *illum diem* abſolutè, & emphaticè vocari: quia nimirum vſque eò præſens nobis ante oculos ſemper obſeruari debet, vt vixdum audito diei nomine, ſtatim dies ille vehementer formidandus mentibus noſtris occurrat. Matth. 7. num. 22. *Multi dicent mihi* 83

in illa die. De qua ſcilicet die nulla omnino métio facta fuerat. 2.Timot. 1. num.12. *Potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem.* Et cap.4. num.8. *Quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.* Cùm vtrobique nullam prorſus Apoſtolus de extremi Iudicij die mentionem iniecîſſet.

84 Porrò ex iſto Iudæ loco manifeſtè conuincitur, dæmones in extremo illo die, tanquam reos, ante Chriſti tribunal comparituros, ſubituros acerrimam ſeueriſſimi Iudicij, ac diſcuſſionis aleam; inurendos deinde fœdiſſimis maculis ignominiæ ob admiſſa ſcelera, quæ ad perpetuum illorum dedecus, luce palàm in omnium oculis, atque auribus patefient: ac demum feriendos extrema damnationis ſententia, & ad æterna inferorũ clauſtra contrudendos. Audi Auguſt. lib. 11. de Ciuitate cap.33. hoc ipſum deducentem ex altero quàm ſimillimo Petri loco 2.Epiſt.cap.2.num.4. [Peccaſſe quoſdam Angelos, & in huius mundi ima detruſos, qui eis velut carcer eſt, vſque ad futuram in die Iudicij vltimam damnationem, Apoſtolus Petrus apertiſſimè oſtendit, dicens, quòd Deus Angelis peccantibus non pepercerit; ſed carceribus caliginis inferni detrudens, tradiderit in iudicio puniendos reſeruari.]

85 Nec minùs ſolidè id ipſum probãt Chryſoſtomus, Theodoretus, Anſelmus, Ambroſius, & communiter Interpretes, ex illis verbis 1.Corinth.6. num.3. *Neſcitis quoniam Angelos iudicabimus?* Quem locũ expendens Tertullianus, prudentiſſimè nos admonet noſtræ dignitatis: ſerióque hortatur, ne appetamus eorum munera, quorum iudices futuri ſumus, & propter quæ ipſi in tam horribilem damnationem incurrerunt, libro de Habitu muliebri cap.2. [Hi ſunt, nempe Angeli, quos iudicaturi ſumus: hi ſunt Angeli, quibus in lauacro renuntiamus. Hæc ſunt vtique, per quæ ab homine iudicari meruerunt. Quid ergo faciunt apud iudices ſuos res eorum? Quod eſt commercium damnaturis cum damnandis? Qua conſtantia tribunal illud aſcendimus decreturi aduerſus eos, quorum munera appetimus?]

Quod verò hinc vetuſti quidam Patres, vt Sanctus Iuſtinus in Dialogo cum Tryphone, Irenæus lib.5. aduerſus hæreſes cap.33. & Euſeb. lib.4. Hiſtoriæ cap. 17. & plerique alij collegerunt, dæmones adhuc nõ ſubijſſe cruciatus inferorũ, ſed in media aëris regione reſeruari; tunc demum cruciandos, cùm in extremo tandem Iudicio damnationis ſententia percellentur; hoc, inquam, cùm à veritate longiſſimè abhorreat, aut benigna interpretatione indiget, aut veniæ. Theologia videlicet, prout illa ferebat ætas, nondum ſatis culta, ſimiles [illegible]orum ſpinas proferebat. 86

Enim verò per caliginem in iſto Iudæ loco, nõ eſſe intelligendam mediam regionem aëris, vt plerique non modò Recentiores, ſed etiam Veteres interpretantur, apertè mihi videor intueri. Nam in illo Petri loco, vbi ipſiſſimis ferè verbis eadem ſẽtẽtia continetur, vocem Græcam *zophos*, quam hîc Vulgatus *caliginem*, ibi *infernum* vertit. *Rudentibus inferni detractos in Tartarum*, 2.Petr.2.num.4. Inauditum autem eſt in Scriptura, & ſine vllo prorſus affirmaretur exemplo, *infernum*, aut *Tartarum* ſignificare aërem. 87

Ipſa etiam vox originalis *zophos*, vt Auctores ſunt Lexicographi omnes, & ſignatè linguæ Græcæ ſcientiſſimus docet Eraſmus in cap.4. 2.Petri, propriè Tartareum ſpecum, ſubterraneum, tenebricoſúmque ſignificat: & vbi Latinè à Vulgato exprimitur *caligo*, atra illa ſempiternæ noctis caligo

ligo concipienda eſt, quæ infernas illas fornaces horrendum in modum opacat. 2. Petri 2. num. 17. *Quibus caligo tenebrarum reſeruatur.* In hac ipſa Epiſtola numero 13. vertitur eadem vox, *procella. Quibus procella tenebrarum ſeruata eſt in æternum.* Quia in illo ergaſtulo caliginoſo *nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat,* Iob 10. numero 22.

88 Denique in horribilem illum carcerem aptiſſimè quadrat *caliginis* nomen, non item in aërem, qui ſæpe ſerenus eſt, & luce perfuſus. Vrit quidem damnatos acerrimus ignis in Inferno; ſed ignis ille calidus vehementer eſt, lucidus non eſt; quia non ſolo calore, ſed etiam obſcuritate torquet. Vnde à Chriſto nominatur locus ille, *tenebræ exteriores.* Cuius nomenclaturæ cauſam eleganter explicauit Maldonat. Matth. 8. num. 12. Baſilius verò exponēs verba illa Pſal. 28. num. 7. *Vox Domini intercidentis flammam ignis*; multò admirabilius eſſe ait, naturales virtutes ignis ſibi cohærentes, & inter ſe vnitas intercidi, ac diſſociari à Deo, quàm mare rubrum in partes diuidi. Interſecatur autem diuinitus ignis flamma, quia in ardentiſſima fornace Babylonica lucebat quidem eximio cādore ignis; ſed, ſuſpendente cōcurſum Deo, pueros in flammas coniectos non vrebat: in Inferno autem contrà vrit quidem vehementiſſimè damnatos acerrima illa flammarum vis; ſed, Deo item cōcurſum ſubtrahente, nullum prorſus ſplendorem emittit.

89 Sunt tamen, qui velint, (quibus ego libenter aſſentior,) infernalem ignem ſubobſcurū quiddam, & ſubfuſcum radiare, vix quod ſatis ſit ad terra, horribiliáque ſpectacula, ante oculos obuerſantia, quaſi per caliginem diſpicienda, ad maiorem terrorem, ac ſupplicium improbis incutiendum. Lege Pinedam in id Iob 20. num. 26. *Deuorabit eum ignis, qui non ſuccenditur:* & Mendozam quæſt. 6. ſcholaſtica num. 11.

Vnica adhuc ſupereſt quæſtio breuiter enodanda, quænam ſint iſta vincula, quæ dæmones adeò acriter conſtringunt, vt etiam ſi maximè enitantur, ſe loco illo Tartareo nuſquā mouere poſſint. Vulgatus 2. Petr. 2. nu. 4. hæc vincula vocat *rudentes*, id eſt, craſſos funes, nauticis ſimiles, validiſſimóſque ad vinciendum, vt erant catenæ illæ Vulcaniæ, celebratæ à Poëtis; aut funes illi neruicei, quibus Samſon conſtrictus fuit, Iudic. 16. num. 7. Vox Græca *ſiræ,* propriè ſignificat *catenas:* & ita vertit Eraſmus, Regia, & Tigurina, Auguſt. lib. 11. de Ciuitate cap. 33. ita recitat hunc Petri locum: *carceribus caliginis inferni detrudēs.* Vatablus vocat *vincula caliginoſa.* Sed prudenter admonet Caietanus, non eſſe mente concipiendas ferreas aliquas, adamantináſve catenas, quibus dæmones acerrimè conſtricti teneantur, & tenebricoſo illi carceri alligentur; ſed poteſtatem diuinæ virtutis, illorum motricem vim ſuo imperio coercentem. Quod, vt paulò ante de igne dicebamus, facilè intelligetur, ſi modò concurſus ille Dei, quo ad omnem motionem indigēt creaturæ, dæmonibus ſubtrahatur. Quomodò verò ſiue ab alio Angelo bono, ſiue à ſuo Principe Lucifero dæmones in loco aliquo vinciantur, ac religentur, tractat eruditè Serarius Tob. 8. q. 7. 8. & 9. Vide etiam Interpretes Apocal. cap. 20. num. 1. 90

NVMERVS VII.

Sicut Sodoma, & Gomorrha.

NOta iſta ſimilitudinis ad obſcœniſſimos hæreticos, infanda etiam, ac præpoſtera libi- 91

dine notatiſſimos, referenda eſt: cui paulò pòſt reſpondent illa verba n.8. *Similiter & hi carnem quidem maculant.* Itaque B. Iudas dedita opera refricat memoriam atrociſſimi huius ſupplicij, vt non obſcurè, ſed apertè perſtringat Hæreticos, tam infami libidine commaculatos. Obſeruat hoc Lorinus 2.Petr.2.verſ.6. Verùm quia ingenitus à natura pudor vel nominare horret hoc execrandum ſcelus, etiam deteſtandi, & abominandi cauſa, vnde & vulgò *nefandum crimen* appellatur; quæ ad eius horrorem incutiendum afferri poſſent, verecundo ſilentio libet inuoluere.

Et finitimæ ciuitates ſimili modo exfornicatæ.

92 QVinque fuerunt vrbes, quæ eodem exarſerunt incendio. Sap. 10. num.6. *Deſcendente igne in Pentapolim.* Harum vrbium nomina produntur Deuteron.29.nu.23. & Oſeæ 11. num.8. ſi ad quatuor in his locis memoratas adiungas etiam *Segor*, eâdem turpitudine contaminatam, ſed precibus iuſti Loth à flammis vltricibus ereptam, Geneſis 19.num.20. & 21. Auctor eſt Hieronymus in Locis Hebraicis, vrbẽ hanc Segor ſua etiam ætate adhuc incolumem extare. Confirmat id multis pòſt ſæculis Borcardus de Locis terræ ſanctæ P.1.cap.7. num.38. & Iſa.cap.15. num.5. Hieremiáſque cap.48. num.34. huius vrbis meminerunt. Quare nõ vſquequaque videtur certum, quod ſcribit Theodoretus quæſt.69. in Geneſim, & Lyranus in cap. 19. Geneſ. poſt diſceſſum Loth fuiſſe diuinitus vaſtatam, & hiatu terræ habitatores illius penitus abſorptos. Niſi dicamus, tunc quidem fuiſſe ſubuerſam, poſteà verò reædificatam. Lege Perer. tom. 3. in Geneſim, cap.19. diſp.7.

Et abeuntes poſt carnem alteram.

DEmiror ſæpe verecundam honeſtatem, decentiſſimúmque pudorem ſacrarũ litterarum. Quàm ſanctè, quàm rectè, quàm honeſtè efferre ſolent ea, quæ vetat ingenua verecundia ſuis nominibus exprimere! Illuſtrat hoc prolatis luculentiſſimis exẽplis noſter Pineda in quadam erudita digreſſione ad caput 31. Iob, verſ.10. Itaque modeſtiſſimè hîc Apoſtolus & præpoſteram libidinem coërcet, & eius fœditatem, abſurditatémq; perſtringit: dum affirmat eo tam diro morbo laborantes, abreptos impotentia libidinis, quaſi œſtro percitos onagros, *abire*, hoc eſt, procaciter, effrænatè, & impotenter efferri *poſt carnem alteram*, nempe maſculeam. Tigurina vertit, *carnem alienam:* eamdémque verſionem ex Eraſmo recitat Adamus: nec abhorret à proprietate Græcæ vocis *heteras:* vt cùm Apoſtoli dicuntur loqui alienis, ac variis linguis, 1.Corinth.14. num.21. & Act.2. num. 4. Virilis itaque caro prorſus aliena eſt: quia Deus Auctor naturæ 94
non fecit eam aptam, & idoneam ad concipiendam prolem, liberóſq; procreandos, qui vnicus debet ſpectari in commixtione finis. Eſt item altera caro, omninóque diuerſa, & quæ nullo modo poſſit in vnam, eandémque coire: quod de viri, & vxoris carne affirmauit Chriſtus, Matth.19. num.5. *Adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non ſunt duo, ſed vna caro.* At in hoc infando flagitio, caro maſcula, & maſcula ſemper duæ ſunt; ſemper hîc eſt altera caro. Neſcio, an ad præſentem Iudæ locum alluſerit ſeueriſſima illa Iuſtiniani lex in Codice Theodoſij, ad legem Iuliam de Adulteriis. *Cùm vir nubit, &c. vbi ſcelus eſt id, quod non proficit ſcire: vbi Venus mutatur in alteram formam.*

formam. Tantùm non dixit, in alteram carnem.

Factæ ſunt exemplum.

95 GRæcè, *propoſitæ ſunt exemplo*, vt vertit Tigurina. Tam atrox in eas vrbes editum eſt ſupplicium, vt vniuerſæ poſteritati documento fuerint, vt mortales omnes alieno malo ſapiant: fœlix enim, quem faciunt aliena pericula cautum. *Optimum eſt* (inquit Plinius lib. 18. cap. 5.) *aliena inſania frui.* Proſunt quandoque impij, vel inferorum cruciatibus addicti, ſua non ſibi, ſed aliis duntaxat, pœna: vt duobus memoratis ſuppliciis monet Gregorius lib. 4. Dialogorum cap. 38. Et quidem Gelius lib. 6. cap. 14. ex tribus cauſis puniendi publicè delicta, quæ ex Republica extirpari radicitus maximè intereſt, hanc præcipuè commemorat. *Para que al culpado le ſea caſtigo, y a otros eſcarmiento. Tertia ratio vindictæ eſt, quæ paradigma à Græcis nominatur: cùm punitio propter exempluni eſt neceſſaria, vt cæteri à ſimilibus peccatis metu cognitæ pœnæ deterreantur. Idcirco Veteres quoque noſtri exempla pro maximis, grauiſſimíſque pœnis dicebant.*

96 Hinc illuſtratur nō modò præſens Apoſtoli, ſed & alia Scripturæ loca. Nahum 3. nu. 6. *Ponam te in exemplum*, ideſt, tale de te ſupplicium ſumam, vt documento omnibus ſis; vt grauiſſima perſpecta calamitate tua, in officio cæteri contineantur 3. Regum 9. n. 8. *Domus hæc erit in exemplum: omnis, qui tranſierit per eam, ſtupebit.* Numerorum 25. num. 4. *Tolle cunctos Principes populi, & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis.* L X X. *paradigmatizon.* Propriè vertas: *oſtenta, & exempla eos, ede exemplum in eis.* Ezechiel. 28. numero 17. *In terram proieci te: ante faciem Regum dedi te, vt cernerent te.* L X X. *vt exemplo eſſes.* Hierem. 8. num. 1. vbi Propheta minitatur Chaldæos, ſiue credulitate, ſiue auaritia, quærendique auri cauſa, ſepulcra Regum, & Sacerdotum recluſuros, effoſſuros, ac diſſipaturos oſſa; tandem concludit. *Non ſepelientur: in ſterquilinium ſuper faciem terræ erunt.* L X X. *erunt in exemplum.* Numerorum 5. num. 21. *Det te Dominus in maledictionem, exemplúmque cunctorum in populo ſuo.* Vbi maledictionem vides adiunctam exemplo; & ſenſus eſt: tale tibi Deus inferat ſupplicium, vt ſimile imprecetur, qui alteri malè cupiat.

Atque ex hac ſignificatione Græcæ vocis facilè explicatur ille locus, alioqui perobſcurus, Matth. 1. num. 19. *Cùm eſſet iuſtus, & nollet eam traducere.* Græcè, *paradigmatiſæ.* Vertit Auguſtinus Epiſtola 59. *Exemplare.* Regia, *exemplum facere*, id eſt, cùm nollet publico exemplo punire. 97

Enim verò nullum ferè editum eſt ſupplicium ab orbe cōdito, quod tam ſæpe ad terrorem, & exemplum in Scriptura proponatur. Petrus in primis, à quo tam multa hauſit in hac Epiſtola Iudas, ita refert in illa Epiſt. 2. cap. 2. nu. 6. *Et ciuitates Sodomorum, & Gomorrhæorum in cinerem redigens, euerſione damnauit, exemplum eorum, qui impiè acturi ſunt, ponens.* Vide Deuteron. 29. num. 23. Iſa. 13. num. 19. Hierem. 49. num. 18. & cap. 50. num. 40. Amos 4. nūm. 11.

Ignis æterni pœnam ſuſtinentes.

MEritò exclamat in quadam Epiſtola Hieronymus. [O ignis infernalis luxuria! cuius materia, gula; cuius flamma, ſuperbia; cuius ſcintillæ, praua colloquia; cuius fumus, infamia; cuius cinis, immunditia; cuius finis, gehenna.] De libidine etiam legimus Eccleſ. 9. num. 9. *Concupi-* 98

cupi

cupiſcentia quaſi ignis exardeſcit. & Iob 31. num. 12. *Ignis eſt, vſque ad perditionem deuorans.* Atque hic luxuriæ ignis quaſi piceo quodam erumpente fumo mentis lumen obfundit, & obcæcat. Vnde Gentium Poëtæ laſciuum ſuum Cupidinem oculis orbatum effinxerunt, cæcúmque ſubinde nominarunt.

Multos cæcus amor, &c.

Vulnus alit venis, & cæco carpitur igne.

Quæ cæcitas alia metaphora luculenter exprimitur in arcano ſermone. Oſeæ. 4. num. 11. *Fornicatio* (vbi diſertis verbis Arias Montanus interpretatur, venerem) *& vinum, & ebrietas auferunt*
99 *cor.* Hoc videlicet denotabat celebre illud Veneris ſimulachrum ex ebore, & auro elaboratum à Phidia, quod, vt auctor eſt Pauſan. in Eliacis, altero pede teſtudinem premebat. Lege Alciatum Emblemate 195. Quanuis enim Plutarchus in præceptis connubialibus affirmet, eo ſymbolo ſignificari, debere mulierem ſe domi continere, rarò efferre pedem limine, tardigradámque teſtudinem imitari; ſed quadraret hoc ſymbolum in ſimulacrum honeſtiſſimæ, grauiſſimæque matronæ, non in procacem, obſcœnámque Venerem. Eſt ergo petenda ſignificatio ex eo, quod prodidit Ariſtoteles lib. de Vita, & morte: *teſtudinem exempto corde ſpirare adhuc, & moueri.* Quod ſanè inſtar prodigij eſt. Ita nimirum excors, ac libidinoſa Venus, *quaſi columba ſeducta, non habet cor,* & adhuc viuit, Oſeæ 7. num. 11. Denique iſte luxuriæ ignis teterrimum viliſſimæ infamiæ fœtorem exhalat: nullum enim vitium eſt tam pudendum, ac probroſum. Scitè dixit Horatius 1. Carmin. Ode 27.

Venus erubeſcendis adurit ignibus.

100 Iam ergo mirificè in hoc ſupplicio diuina ſapientia relucet, quæ culpæ congruenter aptauit pœnam. Nam in primis *percuſſi ſunt cæcitate à minimo vſque ad maximum, ita vt oſtium inuenire non poſſent*, Geneſ. 19. numero 11. Quod non de ſolo oſtio iuſti Loth, ſed de oſtiis etiam domorum ſuarum exponit Ribera, Sophoniæ 1. num 81. ex Sapientiæ 19. num. 16. *Percuſſi ſunt autem cæcitate: ſicut illi in foribus iuſti, cùm ſubitaneis cooperti eſſent tenebris, vnuſquiſque tranſitum oſtij ſui quærebat.* Æquiſſimum quippe fuit, vt qui libidine obcæcati alienas fores volebant perfringere, capti oculis nec ſuas inuenirent. Scio, Pererium tom. 3. in Geneſim cap. 19. quæſt. 2. num. 19. à Ribera diſſentire; ſed adſtipulatur illi Delrius num. 8. dum ſe pacificatorem interponit.

Deinde ignis fœtidus libidinis fœ- 101
tidiſſimo igne ſulphureo punitus eſt, Geneſis 19. num. 24. Sapienter Gregorius lib. 14. Moralium cap. 10. *In ipſa qualitate vltionis notauit maculam criminis: ſulphur quippe fœtorem habet, ignis ardorem. Qui itaque ad peruerſa deſideria ex carnis fœtore arſerant, dignum fuit, vt ſimul igne, ac ſulphure perirent.*

Denique, quia ad exemplum, & terrorem hoc tam dirum, & atrox ſuppliciũ ſumebatur, magnopere decuit, vt non veſtigium aliquod duntaxat tantæ cladis leuiter impreſſum extaret, ſed incendium ipſum adhuc fumans perpetuò cerneretur. Sapientiæ 10. nu. 7. *Quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra.* Vnde iure optimo *ignis æternus* hîc ab Apoſtolo vocatur. Iuuat hanc perpetuitatem materia ipſa ſulphuris, quæ & citò concipit ignem, & quàm diutiſſimè retinet. Vnde ſtagnum illud Inferorum, in omnem arſurum æternitatem, ſulphure inextinguibili flagrat. Apocalyp. 19. num. 20. *Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure.*

&

& cap.20.num.9. *Diabolus miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris.*

102 Itaque imber ille igneus cælitus emiſſus, ſiue ſulphureus tantùm, ſiue etiam fulmineus fuerit: (nam & fulmina ſulphuris odorem habent, teſte Plinio lib.35. cap.15. & denſiſſimum ſulphur ignitum ſolet Deus cum fulminibus in procellis copulare. Pſalm. 10.num.7. *Ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum.* Ezechielis 38.n.22. *Ignem, & ſulphur pluam ſuper eum.*) Itaque ſulphureus ille imber ſupra omnem naturæ vim repentè factus, ac cælitus demiſſus, tantæ fuit ad nocendum efficacitatis, vt omnem illam regionem non ſolùm quoad extimam cutem prorſus exuſſerit, ſed intimos eius ſinus, ac receſſus penetrauerit, & in fauillam, cinerémque redegerit: & hoc terrificum incendium per tria, & eo ampliùs, annorum millia vſque adhuc manſit, manſurúmque eſt vſque ad finem mundi: ea enim in Scriptura ſolent vocari æterna, quæ eodem exitu cum hoc mundo terminantur, vt eruditè probat Pererius tom. 3. in Geneſim, diſput.4. circa illa verba capitis 13.num.15. *Omnem terram, quam conſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo vſque in ſempiternum.*

103 Itaque à B. Iuda meritò vocatur *pœna ignis æterni*: eſt enim adhuc tetra, & horrenda ſolis facies, ac perpetuò fumigabunda. Vidit Abraham Geneſis 19. numero 28. *aſcendentem fauillam de terra, quaſi fornacis fumum:* & teſtes oculati, grauiſſimíque referunt, ſe multis pòſt ſæculis eamdem fumantem cóſpexiſſe. Vide Ioſephum 1. Antiquitatum cap.19. Hegeſippum de Excidio Hieroſolymitano cap. 18. Borcardum de Locis ſanctis 1. P. c.7. nu.38. Tertullianus verò ita ſcribit in Apologetico cap.40 [Olet adhuc incendio terra: & ſi qua illic arborum poma conantur, oculis tenus, cæterùm contacta cinereſcunt.] Sed quia locupletiſſimos huius veritatis teſtes laudaui Deuteron. 32. verſu 32. duos tantùm Ethnicos producam. Audi Solinum cap.37. [Longo ab Hieroſolymis receſſu triſtis panditur ſinus, quem de cælo tactum teſtatur humus nigra, & in cinerem ſoluta.] Et Strabonem lib.17. [Quòd illa regio ignita eſt, permulta ſigna afferunt: nam & petras exuſtas oſtendunt, & terram cinerulentam, & picis guttas ex petris diſtillantes, & flumina fœtido odore efferuentia.]

NVMERVS VIII.

Similiter & hi carnem quidem maculant.

GRæci codices non ſimpliciter habent *hi*, ſed addunt *enypniazomeni*, id eſt, *ſomniantes*, ſiue *in ſomnijs deluſi.* Quod participium, cùm conſtantiſſimè legatur in omnibus exemplaribus Græcis, atque in Editione Syriaca; & antiquus auctor Epiphanius hæreſi 26. Græcúſque Interpres OEcumenius illud agnouerint, atque Vulgati ſententiam non modò non impediat, ſed valde etiam illuſtret, accuratiùs exponendum eſt. 104

Tota hæc vita ſapientiſſimè appellata eſt à Pindaro in Pythiis, *vmbræ ſomnium*: eſt enim, etiam cùm amæniſſimè floret, ementita mundi fælicitas inſtar ſomnij, non quidem rei ſolidæ, & expreſſæ; ſed fictæ, & adumbratæ. Regius vates Pſal.72. num.20. ſomnio eam comparat *ſurgẽtium:* non ait, dormientium, quibus vmbratiles illæ imagines, ſecundum quietem obiectæ, ſic illudunt, vt veræ eſſe videantur; ſed euigilantium, quibus iam ſpecies illæ penitus effluxerunt, atq; adeò falſæ, & inanes eſſe deprehenduntur.

Philo in libro de Ioſeph. pag. 466. docet,caduca omnia eſſe ſomnis quàm ſimillima, [Quia ſomniorum inſtar veniunt,abeunt;occurrunt,refugiunt: priuſquàm comprehendantur, auo-
105 lant.] Concorditer Tertullianus libro de Corona militis, cap.13. affirmat. [Omnia imaginaria in ſæculo, & nihil veri.] Rectè itaque admonet Seneca Epiſtola 110. [Quid miraris? quid ſtupes? pompa eſt: oſtenduntur iſtæ res,non poſſidentur;& dum placent, tranſeunt.] Ardentiùs intonat in ſomniante,& blandis rerum caducarum illecebris conſopitos,eloquentiſſimus Chryſologus Sermone 124. [Quid ſtupemus? Quis eſt iſte, qui nos eludit,ſomnus? Quæ eſt iſta, quæ nos tenet,obliuio lethalis?Quare non cælo mutamus terram?Quare non caducis emimus æterna?Quare non perituris manentia comparamus?] Inde ſcilicet tantus ſtupor, quia altiſſimo veterno, planéque lethargico ſopore oppreſſi iacemus. Propterea ſæpe veluti dormientibus inclamat Apoſtolus ad Romanos 13.num.11. *Hora eſt iam nos de ſomno ſurgere.* 1. Theſſalonicenſ.5.num.6. *Non dormiamus, ſicut*
106 *& cæteri, ſed vigilemus.* At quemadmodùm ille, qui profundo laborat lethargo, tantiſper aperit oculos,dum tinniunt aures ad clamorem excitantis; mox obrepente ſomno facilè vincitur:ita & nos vixdum excitati, rurſus opprimimur,& altè ſtertimus:actũ de nobis eſt,niſi Chriſtum, *qui excitator mentium* ab Eccleſia nominatur, fuſis lacrymis imploremus. *Tu lux refulge ſenſibus, mentiſque ſomnum diſcute.*

Hoc arctiſſimo ſopore oppreſſi Hæretici iſti tenebantur. Epiphanius in illa hæreſi 26. *Loquuntur velut per ſomnia verba ſua, & non per ſobrietatem vigilãtis rationis.* Sed cùm illi per ſummam licentiam intemperantiſſimè,& effuſiſſimè in omnem libidinem raperentur,tribus de cauſis adiectum arbitror ab Apoſtolo ſignificantiſſimum hoc appoſitum, *ſomniantes.*

Primò, vt eos ſignificet, ardore,ac 107
impetu libidinis de mentis poteſtate deiectos, Rationis gubernacula penitus amiſiſſe; ac veluti extincto per ſomnum omni animi lumine,ſine vllo fræno hauriendis voluptatibus vſqueeò inhiare, vt in meras belluas conuerſi eſſe viderétur.Grauiter enim ſcripſit Gellius lib.19. cap.2. *In pecudum, ferorúmque animalium numero habetur, quiſquis eſt his belluinis voluptatibus præuinctus.* Ibique auctorem laudat Hyppocratem aientem, *voluptatem veneream breuem quamdam eſſe epilepſiam,* ideſt, morbum comitialem,ſiue caducum, qui cum vehemẽti quadam totius corporis conuulſione, præcipuas animi partes peruadit, cerebum obſidet.Rationémque extinguit. Auguſtinus verò appoſitè ad id, quod agimus, ait lib.14. de Ciuitate cap.16. [Obſcœna libido totum hominem non ſolùm extrinſecùs, verùm etiam intrinſecùs ita vendicat, vt penè omnis acies, & quaſi vigilia cogitationis obruatur.] Obruitur videlicet, & opprimitur vigilia cogitationis alto ſopore libidinis. Hanc primam cauſam attigit Eraſmus hîc. [Quia omnis libido veluti per ſomnium peragitur ſopita Ratione.]

Altera cauſa non multùm abludit 108
ab hac prima. Neſcio,quomodò ſomniantes incitatiores, impotentiores, & effrænatiores ſunt ad potiundum obſcœnis voluptatibus. Amanter expoſtulat cum Deo Auguſtinus, dum ingenuè ſe imbecilliorem ſomniantem,quam vigilantem confitetur, lib. 10.Confeſſionum cap.30. [Adhuc viuunt in memoria mea talium rerum imagines, quas ibi conſuetudo mea fixit: & occurſant mihi vigilanti quidẽ carentes viribus;in ſomnis autem,

non

non ſolùm vſque ad delectationem, ſed etiam vſque ad conſenſionem, factúmque ſimillimum. Et tantùm valet imaginis illuſio in anima mea, & in carne mea, vt dormienti falſa viſa perſuadeant, quod vigilanti vera nõ poſſunt.] Legitimus Auguſtini filius, ſanctiſſimúſque Archiepiſcopus Thomas Villanouanus acutè ſcripſit huius rei cauſam in vltima ſua concione funebri.' [Libera namque imaginatio, & à Rationis moderamine, & fræno ſoluta ſenſualitas, in dormientibus ad ſuas paſſiones fortiùs mouetur.]

109 Atque hinc videlicet ortus eſt notabilis ille loquendi modus, non modò à prophanis ſcriptoribus, ſed à ſacris etiam frequentatus, cùm ad exprimendam effuſam, ingentémque lætitiam, ea dicitur eſſe velut ſomniantiũ: quibus nimirùm ſopita Ratione, nihil prorſus occurrit, quod obiectam in ſomnis ingentis gaudij ſpeciem vel minima ægritudine contaminet; ac proinde effuſiſſimè exultant, & ſine modo geſtiunt. Refert Liuius libro 33. captos prælio hoſtes, qui ſibi dira quæque præſagiebant, præconis voce ſubitò à Romanis in patriam abire iuſſos: ſubditque. *Maius gaudium fuit, quàm quod vniuerſum homines caperent: vix ſatis credere, ſe quiſque audiſſe: alij alios intueri mirabundi, velut ſomni vanam ſpeciem.* Simile eſt illud Pſalm. 125. num. 1. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus, ſicut conſolati.* Hebraicè, *ſicut ſomniantes.* Cùm Petrus catenis vinctus, & proxima luce ad ſupplicium producendus, arcta cuſtodia teneretur, repentè inde extractus ab Angelo, Actuum 12. num. 9. *Exiſtimabat ſe viſum videre.* Iacob item, qui cariſſimum ſibi filium diſcerptum, ac deuoratum à fera ſibi perſuaſerat, vbi primùm audiuit eum adhuc viuere, & clauum Ægypti tenere, Geneſis 45. n. 26. *Iacob, quaſi de graui ſomno euigilans, tamen non credebat eis.*

Tertiò denique dicuntur Hæretici carnem ſuam ſomniantes inquinare, 110
quia ingenioſè aduertit OEcumenius, Apoſtolum nimiam rei obſcœnitatem orationis honeſtate mirabiliter contegere, & opus ipſum libidinis incompletè peractum, ſomnóque ſimillimum tantùm indicare. Cætera cùm reticeat pudore victus OEcumenius, & ad Epiphanium, & Irenæum lectores relêget, ego quoque verecundum eius ſilentium imitabor. Tantùm obſeruo, Græcum verbum, quod Apoſtolus vſurpat, *miano*, ideſt, *polluo*, ſiue *maculo*, hanc fœdam immunditiam ſignificanter exprimere. Verti alias ſolet ab Interprete, *inquinare*, ad Titum 1. numero 15. ad Hebræos 12. nu. 15. aut *contaminare*, Ioannis 18. num. 28. Polluit enim, & conſpurcat ipſam carnem flagitioſa libido: *omnéque peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus eſt; qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat*, 1. Corinth. 6. num. 18.' Ideò cœnoſi iſti Borboritæ, & *maculæ* vocantur à B. Iuda, numero 12. *& carnalem tunicam maculatam* habere dicuntur, numero 28. & Salomon, qui in eodem hæſit turpitudinis cœno, *dedit maculam in gloria ſua*, Eccleſ. 47. num. 22.

Dominationem autem ſpernunt.

Clemens Alexandrinus libro 4. 111
Stromatum, & Auguſtinus in illa verba Pſalmi 118. numero 161. *Principes perſecuti ſunt me gratis*, auctores ſunt, eam Gentiles de Chriſtianis imbibiſſe opinionem, per Euangelium politias humanas euerti, Principúmque obedientiam prætextu Chriſtianæ libertatis funditus repudiari. Hanc cõmentitiam calumniam, nullo veritatis fundamento nixam, Iuſtinus

HHhh 2 Martyr

Martyr. Apolog.2. & Tertullianus in ſuo Apologetico, vt alios omittam, apertiſſimis rationibus refutarũt. Monuerant enim ſæpe Apoſtoli, ſæcularibus Poteſtatibus eſſe parendum. Ad Romanos 13. num. 1. *Omnis anima Poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit.* Ad Titum 3. num. 1. *Admone illos, Principibus, & Poteſtatibus ſubditos eſſe.* 1. Petri 2. num. 13. *Subiecti igitur eſtote, ſiue Regi, &c.*

112 Suadebãt hoc Apoſtoli tribus potiſſimum de cauſis. Prima, ad Rom. 13. num. 1. *Quia non eſt poteſtas, niſi à Deo: itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit.* 1. Petri 2. num. 15. *Quia ſic eſt voluntas Dei.* Audi, quàm fidenter hinc pronuntiet Tertullianus, Imperatorem Gentilem magis Chriſtianorum, quàm ipſorũ eſſe Gentilium, in Apologetico cap. 33. *Quid ergo amplius de pietate Chriſtiana in Imperatorem? quẽ neceſſe eſt, ſuſpiciamus, vt eum, quem Dominus noſter elegit: vt meritò dixerim, noſter eſt magis Cæſar, vt à noſtro Deo conſtitutus: itaque vt meo, plus ego illi operor in ſalutem.* Audi præterea, quid Chriſtiani Cæſari precarentur, ibid. cap. 30. *Vitam illis prolixam, imperium ſecurum, domum tutam, exercitus fortes, Senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, quæcumque hominis, & Cæſaris vota ſunt.*

113 Secunda cauſa parendi Imperatoribus, vt videlicet oblatrantibus Gentilibus os, atque fauces obturarent, & per doctrinam Euangelicam non tolli obedientiam Principum, ſed ſtabiliri, & in maius etiã augeri, ſuo ipſi exemplo docerent. 1. Petri 2. num. 15. *Vt obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.*

Tertia denique, ne ipſi Chriſtiani prætextu Euangelij ab obedientia erga Maiores retardarentur, & ſenſim (vt eſt prona in peius natura) libertatem ſpiritus in libertatẽ malitiæ conuerterent. Attigit hanc etiam cauſam Petrus num. 16. *Quaſi liberi, & non quaſi velamen habẽtes malitiæ libertatem.*

Atque hæc quidem erat Eccleſiæ Catholicæ doctrina: contrà verò propria, & inſignis hæreticorum, nota, *dominationem ſpernere,* id eſt, Principes, & Magiſtratus pro nihilo ducere, abſtractum videlicet pro concreto, vt 1. Petri 2. num. 17. *fraternitatem diligite,* hoc eſt, *fratres.* Confirmat Irenæus lib. 4. cap. 43. hanc hæreticorum inobedientiam, & peruicaciam, exemplo illo notiſſimo Core, Dathan, & Abiron, qui Moyſi impudentiſſimè reſtiterunt, Numerorum 16. num. 2. & Apoſtolus Petrus digitum intendit ad fontem, vnde tam inſolens magiſtratuum contemptus fluere ſolet, 2. Petri 2. num. 10. *Dominationémque contemnunt, audaces, ſibi placentes.* Superbia videlicet, & contumacia elati, ſibíque præfidentes, nihil non audent præcipiti temeritate, & hominem præ ſe neminem ducunt. *Sibi placentes,* Græcè dicuntur *authadis.* Ad Titum 1. num 7. *ſuperbi.* Hieronymus vertit libro 1. contra Iouinianum, *procaces.* Eraſmus, Adamus, & Tigurina, *præfracti, ſuique capitis, ac ſenſus.* Caietanus, *contumaces.* Catharinus, *proterui.* Iſidorus Clarius, *impudentes.* Gagneius, *pertinaces:* vt Geneſ. 49. num. 7. *Maledictus furor eorum, quia pertinax.* LXX. *authades.* Aptè cadunt hæc omnia in Græcam vocem; in Hæreticos verò, quàm aptiſſimè. 114

Maieſtatem autem blaſphemant.

PArum eſſet, ſi tumidi iſti, atque procaces Hęretici Magiſtratus nihili penderent, niſi eò vſque ſe proijceret eorum petulantia, vt exerta lingua, eoſdem etiam contumelioſis maledictis inceſſerent, probríſq; proſcinderent. 115

derent. Hoc propriè ſignificat *blaſphemare*, id eſt, conuiciari, & execrari. Sed, vt aduertunt communiter Doctores, blaſphemia importat quamdam derogationem alicuius excellentis bonitatis, præcipuè verò diuinæ. Quia tamen Principes, & Magiſtratus, Dei in terris perſonam ſuſtinent, eiúſque vices gerunt; qui probra iactat in Principem, iure dicitur blaſphemare, hoc eſt, quaſi Deum ipſum blaſphemiis configere. In Exodo c. 22. num. 28. ita ſcriptum legitur: *Dijs non detrahes, & Principi populi tui non maledices.* Vbi poſterior pars prioris expoſitio eſt, vt placet Auguſtino q. 86. in Exodum, & Cyrillo lib. 7. contra Iulianum. Chaldaica eius loci Paraphraſis habet. *Iudices non vili pendes, & Principem populi tui non blaſphemabis.* Nam Iudices in arcano ſermone Deos nominari, vulgatiſſimum eſt. Porrò in hoc loco maieſtatis nomine Principes eſſe intelligendos, eruditè probat Ribera in illa verba ad Hebræos 1. num. 3. *Sedet ad dextram maieſtatis*: & Tena ibi difficul. 8. n. 18. licèt non eadem Græca vox vtrobique ſubſit.

116 Reſtat adhuc expediendus perplexus quidam nodus. Admonui iam ſæpe, tam multa Beatum Iudam in hac Epiſtola ab Apoſtolo Petro mutuari, vt interdum non modò ſententiam hauriat, ſed verba etiam ipſiſſima recitet. Et quidem ſi Græca ſpectes apud Petrum, quæ præſentibus ex æquo reſpondent, mirificè inter ſe conſentiunt: ſi attendas Latina, cælum non magis diſtat à terra. Græca ſic habent 2. Petri 2. num. 10. *Doxas vtremuſi blaſphemuntes.* Et iuxta vſitatum helleniſmum, quo participium infiniti vices gerit, rectiſſimè vertas verbum è verbo: *maieſtates non horrent blaſphemare.* Eraſmus, *gloria præcellentes viros non verentur conuicijs inceſſere.* Serarius, *cùm eos, qui gloria ſplendeſcunt, blaſphement, non contremiſcunt.* Gagneius, *maieſtatem*, id eſt, *homines in dignitate conſtitutos, non metuunt blaſphemare.* Omnia eodem recidunt, & cum præſenti Iudæ loco examuſſim conueniunt: eamdémque expoſitionem ſequûtur Adamus, Iſidorus Clarius, Catharinus, Salmeron, & Feuardentius.

Latinus verò Interpres ſingularem planè verſionem, & prima facie ab hac cõmuni prorſus diſſidentem, nobis repræſentat. Sic videlicet reddidit Græca: *ſectas non metuunt introducere blaſphemantes.* Vbi in primis, afflatu, vt par eſt credere, Spiritus ſancti, addidit de ſuo perſpicuitatis gratia verbum illud *introducere*, cui nihil in textu Græco reſpondet: in eodem tamen cap. 2. ad eamdem ſententiam enunciandã vſurpauerat illud Petrus, dum ait num. 1. *Introducent ſectas perditionis.* Deinde ipſiſſimam vocem *doxas*, quam hîc Vulgatus vertit *maieſtatem*, in eo loco Petri interpretatur *ſectas*: cùm vtrobique ad ſimilem, vel potiùs vnam, eamdémque ſententiam referenda eſſe videretur. 117

Hîc Hæretici verſionis noſtræ momi, quaſi victores triumphãt, & B. Iudæ magis, qui Petrum interpretatur, quàm Interpreti Latino, credendum eſſe iactant. Vellem, elaboraſſet Catholicus aliquis in hac componenda diſcordia: nam Lorinus, qui ex Recentioribus acutè difficultatem vidit, tuendam eſſe Vulgati auctoritatem affirmauit, & ad Deum largitorem doni interpretationis ſermonum, (1. Corinth. 12. num. 28.) quaſi ad aram, aſylúmque confugit. 118

Sed ſciendum eſt, ad perfecti Interpretis, & omnibus numeris abſoluti munus pertinere, etiam originalis vocis fœcunditatem, ac multiplicem, quam includit, intelligentiam, quoad 119

eius fieri poſſit, in alienam transfundere linguam. Itaque cùm comprehenſio aliqua Græca, vel Hebraica duplicem ſenſum habere poteſt, alterum non debet, quatenus Latina lingua fert, in ſua verſione præcidere fidelis Interpres. Ambigua verba, ſi fas eſſet, ambigua relinquenda ſunt. Interdum enim, vt grauiter dixit Maldonatus Ioannis 4. num. 46. *Ambiguitas ipſa pars quodammodò Scripturæ eſt.* Solét itaque Vulgatus, & LXX. egregiè hoc Interpretum munere defungi; & ne varia, ac multiplici intelligentia Hebraici textus lectores defraudent, quod vnica comprehenſione aſſequi non poſſunt, iterata, & duplicata oratione continenter enuntiant. Extat perilluſtre exemplum Pſalm. 28. num. 1. *Afferte Domino filij Dei, afferte Domino filios arietum.* Sunt enim duę interpretationes vnius duntaxat orationis Hebraicæ: quia cùm ſint ambigua verba Hebræa, vtramque verſionem accipiũt, & vnica Latina efferri non poſſunt.

120 Accipe aliud non minùs notabile exemplum. Vox Hebraica *lebanà*, & lunam ſignificat, & laterem; *homà* verò, murum, & ſolem; puncta enim à Maſſoretis appicta nihil moror: quod ad cætera etiam, quæ mox afferemus, exempla ſemel dictum eſto. Videantur Riber. ad Hebræos 11. nu. 62. Genebrar. præfatione in Pſalmos, Mendoza quæſt. 6. poſitiua num. 4. Delrius in Proloquiis Phari, num. 4. 6. 10. & 12. Serar. in Prolegomen. cap. 3. quæſt 5. Cùm ergo lectio Hebraica Iſai. 24. numero 23. ambigua eſſet, ac duplicem intelligentiam caperet, vtramque ſimul diſtinctis orationis membris complexi ſunt LXX. vt habetur in Editione Complutenſi, & in Scholiis Vaticanæ: ſic enim totum locum illuſtrarunt. *Et liqueſiet later, & cadet murus: & confundetur Luna, & erubeſcet Sol.* Cùm tamen in Hebræo vnica duntaxat oratio ſit, quam illi duabus expreſſerunt.

Minùs iam videbitur mirum, alicuius originalis vocis fœcunditatem, multiplicémque intelligentiam, non continenter in vno, eodémque loco, vt in ſuperioribus exemplis viſum eſt, ſed in diuerſis locis explicatam, diuerſis etiam vocabulis enuntiari, vt multiplex eius ſignificatus exhauriatur. Eadem vox Græca *epiuſios* extat apud Matthæum cap 6. num. 11. & apud Lucam capite 11. num. 3. ſemel dũtaxat à Chriſto Hebraicè in vnam, & eamdem prolata ſententiam. Quia tamen Græca ambigua eſt; vt eius fœcunditatem Vulgatus exprimeret, apud Matthæum quidem vertit, *panem noſtrum ſuperſubſtantialem*; apud Lucam verò, *quotidianum.* Eadem ſubeſt Hebraica vox Michææ 5. num. 2. quæ & *mille* ſignificat, & *Principem*, ſiue *ducem*: eámque ſic effert Vulgatus; apud Michæam quidem, *paruulus es in millibus Iuda*; apud Matth. autem capite 2. num. 6. *In principibus Iuda.* Eadem item vox eſt Geneſ. 47. 122 num. 31. quæ remotis punctis, vt paulò antè monui, & *virgam* ſignificat, & *lectum.* Quæ duplex ſignificatio cùm in vnicam vocem Latinam coire non poſſet, Vulgatus in eo loco Geneſis ita reddidit: *adorauit Iſraël Deum conuerſus ad lectuli caput*: idem autem Vulgatus ſequutus Græcum Interpretem Pauli, & LXX. alteram nobis ſignificationem vocis expreſſit, ad Hebræos 11. num. 21. *Adorauit faſtigium virgæ eius.* Idem ſubeſt Hebraicum participium 2. Reg 22. num. 4. & Pſal. 17 num. 4. ſed quia illud, ſublatis punctis, actiuum, & paſſiuum eſſe poteſt, vtramq; ſignificationem retinuit Vulgatus; & in lib. 2. Reg. vertit, *laudabilem inuocabo Dominum*; in Pſalmo verò, *laudans inuocabo Dominum.*

Illud

123 Illud autem etiam, atque etiam miror, eadem omnino Hebraica verba, breuiſſimo duntaxat interiecto quatuor verſiculorum interuallo, reperta, quia ambigua ſunt, & non ſatis conſtat in Hebraico textu, vtrùm de altero enuntietur; vt vel ipſa ambiguitas quoquomodo exprimeretur à Vulgato, ambiguè etiam, hoc eſt, inuerſo verborum ſitu, & ordine, Latinè enuntiata fuiſſe, Prouerbiorum 10. num. 6. *Os autem impiorum operit iniquitas.* & nu. 11. *& os impiorum operit iniquitatem.* Cùm vtrobique eadem prorſus Hebraica verba habeantur.

124 Atque hæc tam accurata, & ſolicita Vulgati diligentia expromendi nobis quidquid in originali textu ſubeſt, egregiè confirmat eam opinionem, quæ iam pridem in Scholis obtinuit, eadem Scripturę verba multiplicem ſæpe continere intelligentiam litteralem. Hinc etiam facilè enodatur præſens difficultas: *doxa* enim, & maieſtatem, gloriámque ſignificat; & opinionem, aut ſectam: vt cuiuis, modò Græcas litteras primoribus labris deguſtauerit, perſpicuum eſt. Vt ergo Vulgatus duplicem intelligentiam latentem in his verbis, & aptè in hæreticos quadrantem, fideliſſimè enuntiaret; apud Iudam quidem, *maieſtatem* vertit, apud Petrum verò, *ſectas:* & ad illuſtriorem expreſſionem litteralis intelligentiæ, verbum illud *introducere* ſuppleuit; & ſic vtrumque ſenſum intentum ab Spiritu ſancto, alterum apud Iudam, apud Petrum alterum, nobis diſertè repræſentauit.

NVMERVS IX.

Cùm Michaël Archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ: ſed dixit: imperet tibi Dominus.

Deuenimus ad huius Epiſtolæ locum longè difficillimum. 125
Difficultas in eo ſita eſt, quia neque Apoſtolus ſatis explicat, quænam iſta fuerit Michaëlis diſputatio, altercatióque cum dæmone; & illud ipſum, quod gratia explicationis adiecit, nępe altercatos fuiſſe de Moyſi corpore, obſcuriores tenebras offundit. Neque conſtat, vnde hanc hiſtoriam Apoſtolus hauſerit: imò Hieronymus in cap. 3 ad Titum, ingenuè fatetur, ſe nihil comperti habere. Origenes verò lib. 3. Periarchon, Athanaſius in Synopſi, & Clemens Alexandrinus lib. 6. Stromatum, allatam eam opinantur ex libro quodam apocrypho, qui *Anabaſis*, id eſt, aſcenſio Moyſis vocabatur. Denique nullus alicunde ex vniuerſa Scriptura radius lucis affulget, ad præſentis loci obſcuritatem illuſtrandam. In enucleando ergo tam difficili, & abſtruſo loco, æquo animo ferendum eſt, ſi ſolito diutiùs immoremur.

Prima explicatio eſt Hugonis Etheriani libro de Regreſſu animarum, 126
cap. 9. (habetur tomo 8. Bibliothecæ pag. 364.) Cyrilli Magni relati in Syntagmate de ſtatu morientium (quod non ita pridem Latinè conuertit Raderus noſter, Cyrillíque verba recitat hîc Serarius) Arethæ, & OEcumenij in Commentario huius loci. Exiſtimant hi Patres, diabolum contendiſſe cum Michaële, quòd ius ſibi eſſe diceret in Moyſen ob patratam Ægyptij cædem, Exodi 2. num. 12. atque adeò Angelis curantibus funus Moyſi

dæmo

dæmonem obſtitiſſe, quòd diceret, homicidæ corpus indignum eſſe tam honorifica ſepultura. Hæc explicatio facilè refellitur: nam Moyſen inculpabiliter feciſſe cędem illam, multò probabilior ſententia fert. Lege Pererium in caput 2. Exodi diſput. 10. eruditè Moyſen ab omni culpa vindicantem. Deinde vbi primùm Moyſes animam efflauit, lata ſententia, promulgatáque diuinitus, certus erat dæmon de illius æterna ſalute: nec erat iam, cur litem intenderet de humatione corporis, quia non tam ille de corpore, quàm de anima ſolet in illo agone diſceptare, quam per crebras ſuggeſtiones nititur in conſenſum peccati lethalis extremi, & poſtmodùm in inferorum barathrum detrudere.

127 Eſt ergo ſecunda explicatio, in quã mira conſenſione plerique conſpirant Interpretes, fuiſſe populum illum ad idololatriam procliuiſſimum, ac de ſuo duce Moyſe ſemper maius quiddam, quàm pro homine, auguſtiúſque ſenſiſſe; proinde Michaëlem, in cuius tutela populus erat, in abdito quodam ſeceſſu Moyſi corpus occultaſſe, nę illi diuinus honor à populo haberetur: diabolum verò contra palàm, & honorificè ſepeliendum contendiſſe, quò Iudæi in idololatriæ flagitium prolabentes, illud adorarent. Huius ſententiæ ſunt Abulenſis in c.34. Deuteronomij: in Cõmẽtariis verò huius Epiſtolæ Strabus, S. Thomas, Lyranus, vterque Cardinalis Hugo, & Caietanus, Gagneius, Martinez, Arias Montanus, Sa, Feuardentius, Adamus, Salmeró, & Serarius, Auctor Hiſtoriæ Scholaſticæ, c. 20. in Deuteronom. Bellarminus tom. 1. lib. 2. de Sanctorum Reliquiis, cap. 4. Oleaſter Exo. 32. & Deuteronomij 34. Illuſtriſſimus Epiſcopus Giennenſis, de Sacrarum Reliquiarum cultu lib. 2. c. 2. num. 4. & lib. 3. cap. 3. num. 4. Suarez tom. 2. in 3. P. diſp. 32. ſect. 2. Maluenda lib. 9. de Antichriſto cap. 8. Mendoza quæſt 5. Scholaſtica num. 7 Magallanes Præfatione in Ioſue, ſect. 6. Torniellus in ſacris Annalibus, anno mũdi 2583. pag. 367. Viegas in cap. 12. Apocal. Commentario 1. ſect, 17. Tena in cap. 1. Epiſtolæ ad Hebræos, difficultate vltima ſect. 5. Marquez in Gubernatore Chriſtiano lib. 1. cap. 32. nec reiicit Gabriel Vazquez lib. 3. de Adoratione, cap 4.

Et eſt quidem hæc explicatio vel 128
ſola tantorum Interpretum auctoritate probabilis; ſed poteſt etiam veterum quorumdam Patrum teſtimonio fulciri. Cùm enim dixiſſet Chryſoſtomus homilia 5. in Matthæum, propterea Moyſen non introduxiſſe populum in terram promiſſionis, ne illi tantum beneficiũ ferretur acceptum, ſubdit continuò. *Vt igitur omnis huiuſmodi amputaretur occaſio, ipſum quoque eius eſt occultatum ſepulchrum.* Chryſoſtomi mentem explicatiùs patefacit Theodoretus q. 43. in Deuteron. *Non permiſit, hunc ſummum Prophetam introducere populum in terram promiſſionis, ne illum, tanquam Deum, colerent Iſraëlitæ: qui enim anima carentia pro Dijs habuerant, & imaginem vituli Deum appellauerant, multò magis profectò eum, vt Deũ, venerati fuiſſent, cuius miniſterio tanta ſunt adepti. Eadem de cauſa ſepulchrum eius latere voluit.* Conſentaneè Auctor de Mirabilibus Scripturæ, lib. 1. c. 35. extat inter opera Auguſtini tomo 3. *Ne ſepulchrum eius populus Iſraël, ſi cognouiſſet, vbi eſſet, adoraret.*

Fateor, me nunquam potuiſſe 129
in hac communi explicatione conquieſcere: & quominùs eam probem, adducor fortiſſimis argumentis, quæ vellem, ſibi tam graues Expoſitores obieciſſent, expendiſſent, ac refutaſſent. Sed, vt in re perſpicua, & quaſi per manus à Maioribus accepta,

qui

qui hæc argumenta vel attingat, inuenio neminem.

Principio igitur non eo inficias, fuiſſe Iudęos ingenio ad idololatriam lubrico, atque procliui. Conſtat id argumento vituli aurei, cùm recentiſſimi ab egreſſu Ægypti, poſt tot, tantáque diuinitus edita prodigia, poſt accepta beneficia tam illuſtria, quorum memoria in eorum animis quàm diutiſſimè vigere debuiſſet; nihilominùs vitulum, tanquam Deum, in deſerto coluerunt, Exod. 32. n. 4. Vide 3. Regum 22. n. 28. Quanuis enim Moyſes vitulum ipſum comminutum, & in puluerẽ redactum illis propinauerat, eo cõſilio, vt aduertit Oleaſter Exod. 32. *vt perſuaſum haberent, nihil reliquiarum idoli ſui manſiſſe, quas poſtmodùm ſuperſtitiosè colerent:* tamen relapſi ſæpe ſunt in idem nefarium ſcelus, 4. Regum 10. num. 29.

130 Serpentem etiam illum æneum, quem intuentes à ſerpẽtibus percuſſi ſanitatem adepti ſunt donec ab Ezechia minutatim cõtritus eſt, pro idolo coluerunt. 4. Regum 18. nu. 4. *Confregit ſerpentem æneum, quem fecerat Moyſes, ſiquidem vſque ad illud tempus filij Iſraël adolebant ei incenſum.*

Itaque non inficior, fuiſſe Hebręos ad idololatriam procliuiſſimos: verùm, quanuis monſtroſa huiuſmodi idola pro Numine culta, & adorata ab illis lego; oſſa verò alicuius inſignis Patriarchæ, aut Prophetæ, ſimili cultu affecta, nuſquam in tota Scriptura lego: potiùs videntur horrore quodam vniuersè proſecuti mortuorum cadauera, quorum vel leuiſſimo affrictu, imò verò etiam ipſius ſepulchri attactu pollui ſe, & contaminari, pro certo habebant, Numerorum 19. num. 16. Vnde ſapientiſſimè Ioſias demolitus Excelſa, quæ idolis extruxerat Salomon, vt horrorem, ac deteſtationem Excelſorum Iudæis incuteret, ne in poſterum illa frequentarent, 4. Regum 23. num. 14. *repleuit loca eorum oſſibus mortuorum.*

Confirmat hoc meum argumentum ratio ab ipſa experientia ducta. 131
Tametſi enim lex Moſaica de non contingendis morticinis, Sanctorum oſſa, & cineres non comprehendebat, vt doctè obſeruauit Genebrardus lib. 1. Chronographiæ, folio 65. ac propterea veterum Patriarcharum ſepulchra magnificè conſtructa, atque exornata, in ſumma veneratione habita ſemper fuerunt: condebant nimirùm ſanctiſſimos viros, qui viui populum immortalibus cumulauerant beneficiis, mortuíque ſtupenda miracula patrabant: tamen nullum ab illis vnquam idololatrandi periculum Iudæis imminuit. Fuit quidẽ Patriarcha Ioſeph ita mirabilis Ægyptiis, vt pro Numine coluerint, templum illi erexerint, ſimulachrúmque fabricauerint, eo modio capiti impoſito, quo frumentum fame laborantibus menſus fuerat: dictus propterea Serapis, quia Saræ pronepos fuerat. Auctores ſunt Iulius Firmicus de Erroribus prophanarum Religionum c. 14. (habetur tomo 4. Bibliothecæ.) Suidas, verbo, *Serapis:* Auctor Quæſtionum veteris, & noui Teſtamenti, q. 15. apud Auguſtinum tomo 4. & apud eumdem tomo 3. libro 1. de Mirabilibus Scripturæ cap. 11. & Ruffinus lib. 11. Hiſtoriæ, c. 23. Biſciola tom. 1. lib. 17. cap. 19. Horarum ſubceſſiuarum.

Ioſephi verò oſſa magnificentiſſi- 132
mè condita ſunt. Teſtatur hoc Scriptura Geneſis 50. nu. 25. *Conditus aromatibus, repoſitus eſt in loculo.* Addunt LXX. *Sepelierunt eum, & poſuerunt in vrna, in arca.* Et de eiuſdem Patriarchę ſanctiſſimis oſſibus legimus Eccleſ. 49. num. 18. *Oſſa ipſius viſitata ſunt, & poſt mortem prophetauerunt.* Siue prophetare hîc ſit, miracula edere:

patrauit enim eius corpus inſignia miracula,quę recitat Illuſtriſſimus Giennenſis lib.2.c.1.n.2.& 3.ſiue dicantur illius oſſa prophetare, quia animam agens impenſè efflagitauerat, vt ea aſportarentur ex Ægypto,Geneſis 50. num. 24. *Cúmque adiuraſſet eos, atque dixiſſet: Deus viſitabit vos: aſportate oſſa mea vobiſcum.* Quod magno cum honore, ac celebri pompa executus eſt Moyſes Exod.13.num.19.Itaque cùm moribundus longè antè prædixiſſet, quod erat euenturum, exitu ipſo prædictioné comprobante,ipſa oſſa quaſi declarauerunt, eum verè fuiſſe Prophetam, atque adeò prophetauerunt. Atqui erga tantum,& tam beneficum Patriarcham,relatum in Deorum numerum ab Ægyptiis, & poſt mortem etiam miraculis, ac prophetia coruſcantem,ne veſtigium quidem idololatriæ vſquam extat.

133 Eodem modo argumentari poſſum (vt alios omittam) de Eliſæo: de quo Ioſephus lib.9.Antiquit.cap.9. *Vir inclyta iuſtitia, & citra controuerſiam Deo longè cariſſimus: multa enim, & miranda diuinæ mentis argumenta exhibuit, quorum memoria apud Hebræos durat clariſſima: ſepulchro etiam honoratus eſt magnifico, quale decuit hominem numini Diuino acceptiſſimum.* De eodem quoque legimus Eccleſ.48.num.14. *Mortuum prophetauit corpus eius.* Quia videlicet edidit illud poſt hominum memoriam longè inſigne,inauditúmque miraculum, ſuſcitãdo mortuum, caſu duntaxat in ſuam ſepulturam in-
134 iectum, 4.Regum 13.num.21. *Quod cùm tetigiſſet oſſa Eliſæi, reuixit homo, & ſtetit ſuper pedes ſuos.* Prodigium ſanè ſtupendum, opúſque Diuinitatis maximè proprium: nullæ enim omnino ſunt in vniuerſa natura vires, quæ hominem vita functum valeant rurſus ad vitam reuocare.Hoc itaque ſummum Diuinitatis indicium homines tam morboſos, & affectos in hoc ſuperſtitionis genere, vehementer permouere potuiſſet ad honores diuinos Eliſæo tribuendos: cùm tamen ne prima quidem cõmotio Eliſæum adorandi eorum animos ſubierit: certè ne minima quidẽ talis ſceleris ſuſpicio ſcriptis prodita eſt.Quo ergo fundamento nititur eorum coniectura, qui aſſeuerant, Moyſen, ſi ſepulchrum eius proderetur, pro Numine colendum fuiſſe? quo exemplo cõfirmant? qua hiſtoria fidem faciunt?

Enim verò tantum abeſt, vt extru- 135
cto in omnium oculis Moyſis tumulo, inde arrepturi eſſent Iudæi occaſionem illum pro Numine adorandi, vt potiùs fidenter pronuntiem, ſi talis de Moyſe opinio præconcepta Iudæorum mentes occupaſſet, ad eam ſtirpitus euellendam, nihil efficacius, nihil potentius excogitari potuiſſet, quàm ipſius oſſa partim abſumpta, partim adhuc tabo, ſaniéque reſperſa, palàm omnibus ſpectanda proponere. Hoc mortalitatis ſpectaculum conceptam Diuinitatis opinionem facile ex omnium animis excuteret. Arbitratus eſt Ioſephus, Moyſen verè non obiiſſe, cui adſtipulantur ex noſtris Ambroſius libro 1. de Cain, & Abel capite 2. Hilarius Can. 20. in Matthæum, Catharinus in cap. 2. Geneſis, & Arboreus in ſua Theoſophia capite 11. quos iure, ac meritò refellunt Suarez tomo 2. diſputat.32. Bellarminus tomo 1. libro 2.de Reliquiis Sanctorum, capite 4. Mendoza quæſtione 5. Scholaſtica, numero 7. Maluenda libro 9. de Antichriſto capite 8. & Serarius in Ioſue libro 1.
capite 10. quæſt.5. Pugnat enim hæc 136
opinio cum apertiſſimis Scripturæ teſtimoniis: ea tamen vide, quemadmodùm eludat, & ad ſuam ſententiam detorqueat Ioſephus lib.4. Antiquitatum, capite 8. in ipſis penè ex-

tremis

tremis verbis. [Cùm poſt mutuos complexus Eleazaro, ac Ioſue vltimum vale diceret, inter loquendum repentina nube circumdatus in vallem quandam eſt ablatus. In ſacris autem voluminibus ſcriptum eſt, cum eſſe mortuum, propter metum, ne ob excellentem eius virtutem ad Diuinitatem abiiſſe putaretur.] Ita habet emendatior verſio Ioſephi. Si ergo illius mors, ſcriptis duntaxat prodita, obſtare poterat opinioni Diuinitatis: quantò efficacius eſſet ad eam opinionem radicitus extirpandam, Moyſis oſſa in cineres reſoluta oculis ipſis intueri?

137 Cretenſes habiti ſunt, & prædicati mendaciſſimi ab omnibus Hiſtoricis, atque Poëtis. Apoſtolus quoque refert carmen Epimenidis ad Titum 1. num. 12. *Cretenſes ſemper mendaces:* Inuſta autem illis nota ea eſt, vt eruditè probat Angelus Politianus in Miſcellaneis c. 15. quia Iouis, Deorum Gentilitatis facilè Principis, ſepulchrum Cretenſes oſtendebant, in eóque demortui oſſa aſſeruari apud ſe iactabant. Impudens autem mendacium Gentibus videbatur, quódque Iouem ſuum Diuinitate prorſus exturbaret, eius oſſa, cineréſque oſtendere, quem in cælis regnantem pro Numine colebant. Eſt enim validiſſimum telum, quod ex iſto ſepulchro Iouis arripit Lactantius, & in Gentiles intorquet, lib. 1. Diuinarum Inſtitutionum c. 11. [Quomodò igitur poteſt Deus alibi eſſe viuus, alibi mortuus? alibi habere templum, alibi ſepulchrum? Sciant ergo Romani, Capitolium ſuum, ideſt, ſummum caput Religionum ſuarum, nihil eſſe aliud, quàm inane monumentum.] Nihil negotij eſt, hæc ipſa ad Moyſen accommodare.

138 Porrò quod legimus Deuteron. 34. num. 6. *Mortuus eſt ibi Moyſes ſeruus Domini, iubente Domino, & ſepeliuit eum*, ſcilicet ipſe *Dominus*; cum habet ſenſum; quem ſequitur Methodius apud Epiphanium, hæreſi 64. prope finem, & ipſe Epiphanius hæreſi 9. curatum videlicet funus fuiſſe per Angelos. Lege Serarium lib. 1. in Ioſue cap. 10. q. 6.

Quod verò ſubiungitur in Deuteronomio: *Non cognouit homo ſepulchrum eius vſque in præſentem diem*; potiùs ad eximiam, & ſingularem Moyſis excellentiam, & gloriam redundare, egregiè ſcribit Philo libro 3. de Vita Moyſis. [Quòd ſepultus nullo præſente, non mortalibus nimirùm manibus, ſed immortalibus poteſtatibus: quòd nō in Maiorum ſepulchro conditus, nempe monumentum præſtantius conſecutus, nulli mortalium perſpectum.] Ambroſius etiam humano quiddam maius, & auguſtius hoc exiſtimauit, lib. 2. de Offic. cap. 7. [Meritò æſtimatus eſt ſupra homines, vt & vultui eius non poſſent intendere, & ſepulturam eius nō repertam crederent.] Auctor ille de Mirabilibus Scripturæ lib. 1. cap. 35. hanc etiam attigit cauſam. [Mortis eius, & ſepulchri nemo conſcius erat, quatenùs illam faciem, quæ conſortio ſermonis Domini rutilauerat, mortis mærore repreſſam nemo videret.]

Quare concludo, ſi vllum pericu- 139
lum impenderet Moyſen pro Numine adorandi, pronior inde occaſio enaſci potuiſſet, quòd neque ſepulchrum ipſius vſpiam cerneretur, nec vllum demortui veſtigium in terris extaret. Atq; hinc fortaſſe fluxit, quod hæreſi 55. refert Epiphanius. *Qui in Arabia Petrea habitant, Moyſem propter diuina ſigna Deum putant, adorántque ipſius imaginem.*

Si qua ergo diſceptatio, atque contentio fuiſſet inter michaelem, & diabolum de Moyſi corpore humādo

magis propenderem in ſententiam Genebrardi lib. 1. Chronograph. fol. 75. *Quia diabolus, ne Moyſes diuinus homo, propheticóque maior haberetur, eum ſepeliri humano more pro ſuo iure* (qui mortis, corruptioníſque habebat imperium, ad Hebræos 2. num. 14) *cupiebat, vt Iudæis eum redderet contemptiorem, minúſque præſtantem: cùm contrà Archangelus eius corpus, tanquam diuinioris hominis, ſubduci vellet ex viuorum oculis, ſepelirique auguſtiore, nobilioréque modo quàm mortali.*

140 Verùm ſi ſcopus, & contextus Apoſtoli penitiùs inſpiciatur, cùm habeat apertum Scripturæ locum, quò alludere, quem ad ſuam ſententiam confirmandam, in hiſtorico ſenſu citare poſſit, cùm ipſiſſima verba, quæ illic habentur, hîc vſurpet Iudas; quid opus eſſet aliunde corrogare; & vbi auctoritas Canonica ſuppetebat, ex libris apocryphis haurire? vt dicebant illi Patres, quos initio laudaui: quamquam ea, quæ Apoſtoli hauſerunt ex apocryphis, cùm ipſa per ſe erant certiſſima, tum ipſi ſua auctoritate & Canonica illa, & infallibilis certitudinis effecerunt.

141 Scopus igitur Apoſtoli eſt, nouo quodam argumento, ex rara modeſtia Michaëlis ducto, acriùs inſectari Hæreticorum petulantiam, qui nulli hominum generi parcunt, ſed vel ipſos Principes, & Magiſtratus probris, maledictíſque proſcindunt. Argumentum autem eſt huiuſmodi. Quod non audet præcellentiſſimus Angelus in dæmonem omni execratione digniſſimum, audere non debent viles homunciones contra perſonas in altiſſimo dignitatis gradu collocatas: ſed Michaël Archangelus, Princeps, & anteſignanus militiæ cæleſtis, atque adeò inter Angelicas poteſtates nulli ſecundus, non eſt auſus maledicto perſtringere, & blaſphemiæ nota inurere diabolum, tametſi re ipſa blaſphemum, & in Dei maieſtatem contumelioſum; tantùm modeſtiſſimè dixit: *imperet tibi Dominus*, coërceat te, ac frænum tantæ procacitati iniiciat mundi molitor Deus, cui velis nolis, tibi parendum eſt: ergo iniquiſſimum eſt, infimæ notæ homulos, ſcelerúmq; maculis notatiſſimos, blaſphemare Principes, dignitatis excellentia, ſanctitatéque conſpicuos; eos deniq; petulantiſſimè maledictis inceſſere. Itaque duplex eſt in perſonis comparatio, vt notauit Feuardentius. Prima: ſi Michaël Archangelus non eſt auſus, quis homo iure audeat? Altera: ſi ne diabolus quidem, quamuis æternæ damnationi addictus, & in Deum conuicia iactans, maledictis eſt proſcindendus; quo iure Magiſtratus, ac Principes proſcindantur?

Confirmatur hęc intelligentia huius loci ex altero, nõ dicam ſimili, ſed penè eodem, vt conſtat ex toto contextu, apud Sanctum Petrum in illa Epiſtola 2. cap. 2. n. 11. *Vbi Angeli fortitudine, & virtute cùm ſint maiores, non portant* (Græcè, *vpheruſi*: non ferunt, non proferunt) *aduerſum ſe execrabile iudicium.* Græcè, *blaſphemon criſin*, ideſt, non ſuſtinent præ modeſtia impingere vel ipſi dæmoni blaſphemæ procacitatis, & maledicentiæ notam; non proferunt aduerſus eum verba execrationis; non audent ſententiam pronuntiare, qua eum blaſphemiæ damnent, qua illi tanquam blaſphemo cõuicientur; verentur illi imprecari ſupplicium blaſphemia dignum Lege Iſidorum Clarium, Adamũ, & Gagneiũ in eum Petri locum. Subiungit continuò Petrus, vt & hîc Iudas, latiſſimum diſcrimen inter hanc mirificam Angelorum modeſtiam, & procaciſſimam Hæreticorum petulantiam. 142

Cùm ergo hic ſit Apoſtoli ſcopus, 143
hæc ſeries totius contextus; cùm ad confir

confirmandum id ipſum, quod Iudas
agebat, extet luculentum teſtimoniũ
apud Zachariam cap. 3o. cùm ibi Mi-
chaël aduerſus diabolum acerrimè
diſceptet, atque confligat; cùm ipſiſſi-
ma verba Michaëlis, ex Zachariæ lo-
co deprompta, hîc reticeantur; cùm
cætera denique conueniant; rem mihi
videtur quaſi acu tetigiſſe Venerabi-
lis Beda, qui in Commentario huius
Epiſtolæ ait, vnam, & eamdem eſſe al-
tercationem, concertationémque, ibi
à Zacharia, hîc ab Apoſtolo relatam.

144 Atque in primis, quod attinet ad
perſonas diſceptantes, cùm vtrobi-
que diabolus diſertè nominetur, de
Michaële duntaxat poteſt eſſe dubi-
tatio: ſed & Interpretes Zachariæ
conſentiunt, & ratio ipſa perſuadet,
Angelum Domini, de quo in illo cap.
3. nu. 1. mentio fit, fuiſſe Michaëlem.
Eſt quidem Michaël omnium cæle-
ſtium ſpirituum præſtãtiſſimus, Prin-
ceps non ſolùm infimæ Hierarchiæ,
quod plerique cõcedunt; ſed omnino
ſupremæ, quod eruditè probant Te-
na in cap. 1. ad Hebræos difficultate
vltima, ſectio. 5. Serarius in cap. 5.
Ioſue quæſt. 45. vbi etiam Magalla-
nes, ſectione 3. annotatione 4. Fuit
prætereà Michaël Præpoſitus veteris
illius Synagogæ, vt & nunc præſidet
Eccleſiæ. Perſpicuè id affirmat Sãctus
Dionyſius de cæleſti Hierarchia cap.
9. Hieronymus libro 1. Commenta.
in Dani. cap. 10. & Gregorius libro
17. Moralium cap. 8. Vnde Pererius
libro 12. in Daniel. circa illa verba
capitis 10. numero 13. *Ecce Michaël
vnus de Principibus primis*, doctè ait.
[Quoniam in confeſſo eſt, Michaë-
lem præfuiſſe populo Hebræorum,
totius orbis tunc nobiliſſimo, clariſ-
ſimo, Deóque chariſſimo, non eſt du-
bitandum, fuiſſe eum Principem om-
nium ſui ordinis.]

145 Si ergo populus ille erat Michaëlis
tutelæ, fideíque commiſſus, cùm dia-
bolus non ſolùm dolis, ac technis ar-
matus, ſed, quod erat magis timendũ,
cauſæ bonitate confiſus, & ſummo
Sacerdoti, & populo vniuerſo dicam
impingebat, & acerrima contentione
aduerſus eos decertabat, in illo cap. 3.
Zachariæ. Quis alius Angelus diabo-
lo ſe fortiùs opponeret? quis feruen-
tiùs cum illo diſceptaret? quis aman-
tiùs populi defenſionẽ, patrociniúm-
que ſuſciperet, quàm Michaël, cui id
ex officio incumbebat? Fuit itaque
Michël Archangelus, qui apud Za-
chariam cum diabolo diſputauit.

Addo deinde, ibi veram interue- 146
niſſe diſceptationem, altercationém-
que, ibi rationum momentis vltrò, ci-
tróque acerrimè pugnatum: hæc enim
diſſenſio, hæc argumentorum obie-
ctio, ac ponderatio, hæc refutatio, at-
que depulſio, ſpiritualis pugna eſt,
quæ inter Angelos intercedit: quæ
neſcio, quomodò ſolidè excogitari
poſſit circa Moyſis cadauer patefa-
ciendum: ſi enim cauſaretur diabolus,
oportere tam ſancti viri oſſa honori-
ficè in ſepulchro collocari: & palàm
veneranda proponi; ex compoſito, &
ab inſito fallendi artificio totum id
emanare, liquidò proderetur. Quę igi-
tur ibi diſputatio? quæ momenta ra-
tionum vtrinque coniecta? At apud
Zachariam grauis ſanè, & anceps in-
terceſſit Michaëli cum diabolo con-
certatio: obſeruat enim ibi Hierony- 147
mus, diabolũ à dextris Pontificis rei,
ſordidatiq; aſtitiſſe, hoc eſt, potiorem
in iudicio obtinuiſſe locum, *quia
vera* (inquit) *erat accuſatio.* Itaque
cauſam ſuam acriter diabolus age-
bat: contendebat populum iure ſibi
adiudicandum, ſupplicíiſq; addicen-
dum; interim verò à miſera illa capti-
uitate minimè liberandum, quia diui-
nas leges violauerat, atque perfrege-
rat. Iactabat etiam blaſphemias contra

Deum,criminando, eũ acceptatorem eſſe perſonarum, qui Angelos vel ſemel peccantes continuò ad Inferos detruſiſſet; populo verò illi, quotidie in eadã flagitia relabenti, toties ignoſceret. Atque iſta blaſphemia fuit,quã non ſuſtinuit Michaël præ modeſtia dæmoni impingere: *non eſt auſus ei iudicium inferre blaſphemiæ.*

148 Iam verò verba illa, quibus Michaël dæmonem criminantem,conuiciantémque repreſſit,eadem omnino, ex Zacharia fideliter deſcripta,recitat Apoſtolus; non appendit, ſed numerat. Quanuis enim legamus apud Zachariam *increpet*, & *imperet* apud Iudam; ſed ſciamus, idem vtrobique ſubeſſe verbum *epitimao*, ex Editione L X X. quam ferè citare ſolent Apoſtoli. Eſt autem eius verbi germana ſignificatio,vt obſeruat Maldonatus Matth. 8. num. 26. & Marci 1. num. 25. cum obiurgatione quadam, & poteſtate, adiunctis minis imperare. Vnde idem prorſus verbum, & in eamdem ſententiam vſurpatum ab Euangeliſtis, quò vim eius omnem exhauriat, trifariam Vulgatus Latinè vertit: Matthæ.8.num.26. *Imperauit ventis,& mari:*Marci 4.num 39. *Comminatus eſt vento, & dixit mari:tace, obmuteſce:* Lucæ 8. num. 24. *Increpauit ventum,& tempeſtatem aquæ.*

149 Minùs autem debet mouere quempiam, hæc verba ab Apoſtolo attribui Michaëli, cùm conſtet apud Zachariam, ea effatum fuiſſe Deum, cap. 3. numero 2. *Et dixit Dominus ad Satan.* Vbi ineffabile nomen *Iehoua*,& Deo maximè proprium,Hebraicè ſubeſt:quia ſcitum eſt in Scriptura, Angelos ſæpe Dei perſonam ſuſtinere,eáque tunc enuntiare,quæ nullatenùs ipſi Angelo,qui loquitur, ſed ſoli Deo,cuius vices gerit, poſſunt conuenire: vt multis Scripturæ teſtimoniis demonſtraui Deuteron.32. n.12. Michaëlem autem in hoc iudicio Dei perſonam egiſſe,liquidò conſtat, quia coram illo iudicium ipſum exercebatur, Zachar. 3. numero 1. *Et oſtendit mihi Dominus Ieſum Sacerdotem magnum ſtantem coram Angelo Domini.* Itaq; non Dominus ipſe,ſed Michaël Domini perſonam repræſentans, Satanam allocutus eſt. Sic vitatur duriuſcula illa locutio. *Dixit Dominus ad Satan:increpet Dominus in te.* Quomodò enim ipſe Dominus Domini increpationem exoptaret?

Cùm tota hæc explicatio ſine vllis ſalebris placidiſſimè decurrat, tamen aqua in eo nobis hæret, quòd corpus Moyſi non in ſenſu proprio de corpore naturali, ſed in metaphorico de corpore myſtico, hoc eſt, de populo Iſraëlitico,interpretemur.Quod videtur inauditum, valdéq; coactum. Sed cùm videamus alioqui totam explicationem leniſſimè fluere, neſcio, cur nobis hærendùm ſit in hac ſalebra: ſuppetunt enim multæ, iuſtiſſimæque cauſæ, cur Moyſes caput illius populi, cur populus viciſſim Moyſi corpus nominetur, vt disertè hîc affirmauit Beda. 150

Principio namque vulgatiſſimum eſt in Scriptura, Principem populi, caput appellari. Oſeæ 1. numero 11. *Ponent ſibimet caput vnum.* Amos 6. numero 1. *Optimates capita populorum.* Et ſexcentis aliis locis. Nullus verò vnquam extitit Princeps, qui potiore iure, quàm Moyſes, caput ſui populi diceretur. Nam, vt eruditè probat ex Scriptura, & Patribus Bellarminus lib. 5. de Romano Pontifice, cap. 9. ſimul in Moyſe concurrebant in ſupremo quodam gradu ea omnia,quorum ſingula Principem illum, & caput ſuæ gentis effeciſſent.

Fuit enim Summus Pontifex, ex quo,tanquam ex capite,omnis in corpus deriuaretur influxus. Liquet id 151

cap.

cap. 11. Numerorum. Cùm enim ſolus non poſſet tantam regere multitudinem, ac Dei iuſſu ſeptuaginta ſeniores elegiſſet; addit ſacer textus num. 25. abſtuliſſe Dominum de ſpiritu, qui erat in Moyſe, & ſeptuaginta illis ſenioribus dediſſe. Quod rectè exponit Auguſtinus q. 18. in Numer. & Bellarminus lib. 4. de Romano Pōtifice cap. 24. ablationem iſtam non ſignificare diminutionem ſpiritus in Moyſe, quia tunc nihil illi profuiſſet habere adiutores, ſi propterea ipſe debilior factus eſſet: ſed voluit Deus oſtendere, in Moyſe reſidere totam auctoritatem; cæteros autem, ſi quam haberent, totam ab ipſo habere, tanquam à capite deriuatam.

152 Fuit præterea ſummus Legiſlator: nam etſi lex illa vetus à Deo data erat; tamen, quia populus non à Deo, ſed à Moyſe eam acceperat, eius auctor Moyſes dicebatur. Ioan. 1. nu. 17. *Lex per Moyſen data eſt.* Et cap. 7. num. 19. *Moyſes dedit vobis legem.* Imò verò etiam lex ipſa diuina, lex Moyſis appellatur. Lucæ 2. num 22. cap. 24. num. 44 & Ioann. 7. num. 23. Act. 13. num. 38. & cap. 15. num. 5. & propterea, quæ in lege ſcripta, atque præcepta ſunt, ea dicitur Moyſes ſcripſiſſe, ac præcepiſſe. Ioan. 8. num. 5. *In lege Moyſes mandauit nobis.*

153 Fuit etiam ſummus Rex, & Princeps temporalis, qui populum illum ex Ægyptiaca ſeruitute aſſeruit, & hoc titulo redemptionis iure fecit ſuum. Propterea enim Nazianzenus in Oratione ad Gregoriū Niſſenum, Principum Principem eum nominat. Fuit denique ſummus Iudex, Exod. 18. num. 13. *Sedit Moyſes, vt iudicaret populum.* Cuius in iudicando tanta extitit auctoritas, vt ſcripſerit Auguſtinus, q. 68. in Exod. *Sedebat iudiciaria ſublimitate ſolus, populo vniuerſo ſtante.*

Si ergo Moyſes tam multis titulis 154
Pontificis, Legiſlatoris, Regis, atque Iudicis, erat caput illius populi; ſi populus ipſe non ſolùm Dei populus, ſed Moyſis etiam populus ore Diuino dicebatur, Exod. 32. num. 7. *Peccauit populus tuus, quem eduxiſti de terra Ægypti*; ſi popularis multitudo, quibuſdam conſtricta, & compacta nexibus, vnum efficit corpus, ad Rom. 12. numer. 4. *ita multi vnum corpus ſumus.* Et 1. Cor. 10. numer. 17. *Vnum corpus multi ſumus.* Eleganter enim Tertullianus in Apologetico, c. 39. [Corpus ſumus de conſcientia religionis & diſciplinæ vnitate, & ſpei fœdere.] Vbi Pamelius num. 498. probat, corpus pro cœtu populi vſurpari. Lampridius in Seuero. *Corpora conſtituit Vinariorum,* &c *& omnino omnium artium.* Extāt etiam in Iure ciuili ad hoc probandum textus ſingulares, l. *Non tantum.* ff. de Excuſationibus tutorum in Infortiato. *Non omnia corpora, vel collegia vacationem tutelarum habent.* Et l. *Quæ ex relationibus*, Cod. de Legibus. *Quibuſlibet corporibus* (vbi Gloſſa explicat, *cœtus, aut communitates*) *aut Prouinciæ, vel ciuitati donauimus.* Vide etiam l. *Rerum.* ff. de Vſucapionibus.

Si ergo corpus abſolutè poſitum, 155
ſæpe idem eſt, atque communitas; quid mirum videri debet, ſi populus, cuius tot nominibus caput erat Moyſes, corpus Moyſis appellatur? Sic etiam Eccleſia vocatur corpus Chriſti ad Epheſ. 1. num. 23. *Quæ eſt corpus ipſius.* & cap. 4. num. 12. *in ædificationem corporis Chriſti.* cap. 5. num. 30. *Membra ſumus corporis eius.* 1. Corinth. 12. numero 27. *Vos eſtis corpus Chriſti, & membra de membro.* Ad Coloſſenſ. 1. numero 18. *Ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ.* n. 24. *Pro corpore eius, quod eſt Eccleſia.*

NVME

NVMERVS X.

Hi autem, quæcumque quidem ignorant, blaſphemant.

156 EXtat etiam huic gemina ſententia in illa Epiſtola 2. Petri cap. 2. num. 12. *In his, quæ ignorant, blaſphemantes*: hoc eſt, in myſteriis, quæ non attingunt, quæ eorum captum ſuperant, aciémque præteruolant, blaſphemias effundentes. Adhuc enim Apoſtolus blaſphemam, atque procacem hæreticorum petulantiam cum temperatiſſima Michaëlis moderatione contendit. Michaël ne ſceleſtiſſimum quidem diabolum, Inferorum fornacibus addictum, Deo ipſi conuiciantem, aduerſus eius populum multa nefariè molientem, auſus eſt maledicto perſtringere: hos autẽ, parum eſt Magiſtratus, & Principes probris inceſſere: non hîc conſiſtit eorum impudens, atque effrænata procacitas: etiam ipſa ſacroſancta Religionis myſteria, quæ illi, cùm planè ſint belluinis ſenſibus affixi, & in cœno voluptatũ hærẽtes, atq; adeò prorſus ſtupidi, ne cogitatione quidem informant; omnia tamen ex ſuo captu metientes, quę ſenſibus non aſſequuntur, non modò non credunt, ſed blaſphemiis etiã proſcindunt. Sic myſteriũ ſanctiſſimæ Trinitatis prorſus nõ attigerunt, ac proinde blaſphemiis lacerarũt Arius, Eunomius, Macedonius, atque Sabellius. Venerandum Euchariſtiæ Sacramentum, & ignorarunt ſimul, & blaſphemarunt Berengarius, Vviclephus, Zuinglius, Oecolampadius, &c.

Quæcunque autem naturaliter, tanquam muta animalia, norunt, in his corrumpuntur.

157 CVm omnes ſuas cogitationes ad res viliſſimas, & ſordidiſſimas abiecerint; cùm nihil, niſi craſſum, & pecuinum ſapiant; cùm pecudum ritu ea duntaxat magno æſtiment, quæ ſenſus titillant; cùm naturaliter omnia voluptate metiantur: Græcè *phyſicos*, id eſt, cùm ſola natura, & experientia ſenſuum duce, inſtar belluarum rationis expertium; nullo cõſilio, nulla ratione, multò verò minus cæleſti aliqua luce, ſed cæco, ac belluino naturæ impetu ferantur; quid inde cõſequetur? Imò verò quid mali non conſequetur? Remoto pudoris, ac Rationis fræno, perditiſſimè in omnes ſe libidines inſatiabiliter ingurgitant; & non ſecùs, ac porci lutulentiſſimi, in cœnoſo illo libidinis fœtore ſe ipſos miſerè prouoluunt. Sed quia ſæpius iam de effuſiſſima Hæreticorum luxuria mentionem fecimus, hîc etiam verecundo ſilentio pudori conſulamus.

Hieronymus, ſiue hunc, ſiue alterum quàm ſimillimum Petri locũ ex 158
illa Epiſtola 2. cap. 2. num. 12. ita recitat lib. 1. contra Iouinianum cap. 24. *Iſti, quaſi irrationabilia iumenta, in ventrem, & libidinem proni ſunt.* Nec infrequens eſt in ſacra Scriptura, libidinoſos cum belluis comparare; maximè verò cum equo, qui, vt ſcribit Ariſtoteles lib. 6. de Hiſtoria Animalium cap. 23. ſalaciſſimus, & impotentiſſimus eſt; aut cum mulo, qui apud Veteres, vt auctor eſt Pierius lib. 12. laſciuum, ſpurcúmque hominem, tanquam aptiſſimum hieroglyphicũ, exprimebat. Hieremiæ 5. num. 7. *In domo meretricis luxuriabantur: equi amatores, & emiſſarij facti ſunt: vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat.* Pſal. 31. num. 9. *Nolite fieri, ſicut equus, & mulus.* Tobiæ 6. num. 17. *Qui coniugium ita ſuſcipiunt, vt Deum à ſe, & à ſua mente excludant, & ſuæ libidini ita vacent, ſicut equus & mulus.* Vbi obſerua, eo quaſi aditu patefieri ianuam ad tam

tam effuſam luxuriā, quia homo claudit oculos ad ea intuenda, quæ frænare, & continere poſſent libidinis impetum, Deúmque à ſua cogitatione prorſus excludit. Sic impudici illi ſenes Daniel. 13. nu. 9. *Euerterunt ſenſum ſuum, & declinauerunt oculos ſuos, vt non viderent cælum.*

159 Illud etiam hîc obſeruandum eſt, nunquam ſalaciſſimos equos tranſilire eos, quos natura conſtituit, fines; hæreticos autem omnia iuris, ac pudoris repagula perfringere; omnes naturæ ipſius leges peruertere; in omni ſe luxuriæ, etiam præpoſteræ, cœno volutare. Narrat Ariſtoteles lib. 9 de hiſtoria Animalium, cap. 47. equum cum matre coire nunquam: cùm verò aliquando tectis oculis quidā admiſſus eſſet matri; poſteáque detracto velo, matrem agnouiſſet, ſeſe ex alto monte præcipitem egiſſe. Eādem hiſtoriam refert Plinius lib. 8. cap. 42. Addit etiam Varro lib. 2. de Re ruſtica, cap. 7. priuſquàm ſe præcipitaret, perorigam, qui coegerat, vt matrem iniret, ab ipſo equo calcibus, ac dentibus laceratum.

160 Id verò, quia leuiſſimum duco, ne attingerem quidem, niſi ab iis, quibus lingua, non pectus ſapit, magni fieri animaduerterem. Corrigit Tigurina Vulgatum; & pro *muta*, ſubſtituit *rationis expertia*; alij, *irrationalia*. Id ſcilicet ignorabat Interpres: quaſi verò *logos*, non vtrumque ſignificet, ſermonem videlicet, & mentem: vnde *aloga*, animantia dicuntur, quæ & mente, & ſermone carent. Quia ergo vtrumque ſignificatum vidit Interpres ea voce comprehendi, vt vtrumque nobis enunciaret; ipſiſſimas voces Græcas hîc *muta animalia*, apud Petrum verò cap. 2. num. 12. *irrationabilia pecora* vertit. Neque id abhorret ab elegantium Latinorum vſu: nam apud Ciceronē rationis expertes animātes, non ſemel *mutæ* nominantur: quia nimirum, vt ſcribit Ariſtoteles 4. de Hiſtoria Animalium cap 9 & notum eſt vel pueris, ſermo proprius eſt ratione vtentis hominis. Hæc enim duo ſunt præclara munera, nobis diuinitus cōceſſa, quibus à cęteris ſecernimur animantibus, ratio, & quaſi nuncius quidam rationis, & interpres ſermo. Lege Lorinum in id Sapien. 11. num. 16. *Colebant mutos ſerpentes.* Græcè, *áloga herpetà.*

NVMERVS XI.

Væ illis, qui in via Cain abierunt.

INtonat hæreticis formidandū illud *væ*, toties illis à Prophetis intentatum: & vulgari denotat Hebraiſmo, eos exprimere hæreſiarcharum mores, quorum ſe diſcipulos profitentur: abire enim, aut ambulare in viis alicuius, eſt illius veſtigiis inſiſtere, illum vita, & moribus imitari. De peruerſo Rege Achaz legimus 4. Reg. 16. num. 3. *Ambulauit in via Regum Iſraël*, id eſt, coluit idola, ſicut illi coluerunt. Contrà verò de ſanctiſſimo Rege Ioſaphat, 3. Reg. 22. nu. 43. *Ambulauit in omni via Aſa patris ſui:* & de piiſſimo Ioſia, 4. Reg. 22. num. 2. *Ambulauit per omnes vias Dauid patris ſui.* De filiis Samuel, 1. Reg. 8. num. 3. *Non ambulauerunt filij illius in vijs eius.* Itaq; Hæretici in via Cain abierunt, hoc eſt, expreſſerunt mores illius imitando, ingreſſi ſunt eandem viam, quam Cain reliquit notatam, atque impreſſam errorum veſtigiis. 161

Fuit nimirùm Cain primus hæreſiarcha, in quē aptiùs multò, quàm in Marcionem, quadraret celebre illud Polycarpi dictum: *agnoſco primogenitum Diaboli.* Si enim hæretici *ex parte diabolo* ſunt, Ioannis 8. num. 44 atque adeò filij diaboli, 1. Ioan. 3. num. 10. 162

primus diaboli filius, primogenitus diaboli iure Gentium appellabitur. Atque huc reſpexit Polycarpi Magiſter Ioannes, cùm agens de Cain, Epiſtola 1. cap. 3. num. 12. ait. *Non ſicut Cain, qui ex maligno erat*, Græcè, *eclu poneru*: cum articulo emphatico, *ex illo maligno*, nempe ex diabolo: de quo paulò antè dixerat idem Apoſtolus cap. 2. num. 13. & 14. *Viciſtis malignum.* Græcè, *ton poneròn*. & cap. 5. num. 17.
163 *malignus non tangit eum.* Eadem enim voce diabolus deſignatur Matth. 13. numero 19. *Venit malus* (Græcè, *ho poneròs*, ille malignus) *& rapit, quod ſeminatum eſt in corde eius.* Quem apertiùs expreſſit Luc. cap. 8. num. 13. *Venit Diabolus, & tollit verbum de corde eorum:* & Marcus cap. 4. numero 15. *Venit Sathanas, & aufert verbum.* Quare quod obſecramus in oratione Dominica, *ſed libera nos à malo*, Græcè *apò tu poneru*, Tertullianus libro de Fuga in perſecutione cap. 2. vertit, *erue nos à maligno*: & ſubdit: *tunc enim eruimur Diaboli manibus, cùm illi non tradimur in tentationem.* Sic interpretantur ea verba Chryſoſtomus, Theophilactus, & Eutymius in Matthæum c. 6. Cyrillus Hieroſolimitan. Catech. 5. Niſſen. de oratione Dominica, Diuus Ambroſius lib. 5. de Sacramenti capite 4. Caſſianus Collatione 9. capite 23. & Petrus Chryſologus ſermone 67.

164 Quòd autem Cain fuerit primogenitus Diaboli, & primus hæreſiarcha, teſtatur expreſsè Paraphraſis Hieroſolymitana in cap. 4. Geneſ. num. 8. circa illa verba, *dixitque Cain ad Abel fratrem ſuum, egrediamur foras.* [Cúmque egreſſi eſſent ambo in agrum, reſpondit Cain: (id eſt, ſic exorſus eſt loqui) non eſt iudicium, nec iudex, nec ſæculum aliud, nec merces bona pro iuſtis, nec pœna pro impiis: nec Dei miſericordia creatus eſt mundus, &c.] Attende blaſphemum hæreſiarcham: & vide, quàm peſtiferum venenum innocentiſſimo Abeli faucibus afflare moliretur. Atque ab hoc Hæreſiarcha proſeminatos fuiſſe hæreticos quoſdam, qui Caini, ſiue Cainani cognominarentur, auctores ſunt Philaſter de Hæreſibus cap. 38. Irenæus lib. 1. c. 35. Theodoretus lib. 1. Hæreticarum fabularum, Epiphanius hæreſi 38.

Et errore Balaam mercede effuſi ſunt.

VNo verbo complexus eſt Beda ſenſum huius loci. [Errore Balaã effuſi ſunt, qui pro amore terreſtrium commodorum, veritatem, quam ipſi norunt, impugnant.] Eſt autem *effundi*, laxas habenas cupiditati remittere. Lege Delrium ad illa Geneſ. 49. n. 4. *effuſus es, ſicut aqua.* 165

Sed pro clariore horum verborum expoſitione, ſciendum eſt, Balac Moabitarum Regem, cùm Hebræorum armà formidaret, ad Balaam hariolum quaſi ad ſacram anchoram, confugiſſe. Erat hic, vt ſcribit Auguſtinus ſermone 103. de Tempore, [Famoſiſſimus in arte Magica, & in carminibus noxiis præpotens. Niſi enim experimẽta plurima præceſſiſſent, quòd frequẽter maledictis hoſtem vertiſſet armatum, nõ vtique præſumpſiſſet Rex, hoc poſſe fieri ſermonibus, quod ferro, & acie vix poſſet.] Legauit ergo ad eum Rex ſeniôres, & maiores natu, habentes pretium diuinationis in manibus, Numerorum 22. num. 7. qui illi ſuo nomine renuntiarent: *Veni, & maledic populo huic, quia fortior me eſt. Mercedem itaque iniquitatis amauit: correptionem verò habuit ſuæ væſaniæ ſubiugale mutum animal hominis voce loquens,* 2. Petri 2. num. 15.

Igitur cùm omnino perſuaſum haberet, populum illum, non niſi à Deo 166
propter

propter peccata deſtitutum vinci poſſe, Regi conſilium dedit, Numerorum 24. num. 14. *Dabo conſilium, quid populus tuus populo huic faciat.* Et quanuis eo loci non explicet hoc conſilium ſacer textus, alibi tamen explicuit, & Ioſephus libro 4. Antiquit. cap. 6. diſertis verbis expoſuit. [Si breuem victoriam de illis conſequi quæritis, hoc conſilio voti compotes efficiam. Filiarum formoſiſſimas, quæ pulchritudine ſua ſpectantium caſtitatem expugnare poſſint, quantùm fieri poteſt, cultas, ac ornatas mittite, vt prope caſtra obuerſentur; & vbi cupidine captos viderint, ſe proripiant: cúmque rogatæ fuerint, vt maneant, non annuant, niſi perſuaſis, vt relictis patriis legibus, & cultu Dei, Moabitarum Deos venerentur: ſic enim Deum iratum ſibi reddent.] Eadẽ prodit Theodoretus quæſt. 45. in Numer. & in eo lib. cap. 31. num. 15. ſic ait Scriptura. *Cur fæminas reſeruaſti? Nonne iſta ſunt, quæ deceperũt filios Iſraël ad ſuggeſtionem Balaam, & præuaricari vos fecerunt?* Et Apocal. 2. num. 14. *Habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filijs Iſraël, edere, & fornicari.*

167 Enim verò etiam citra Dei offenſam, quam incurrentes Hebræi cęleſti robore, ac pręſidio nudati ſunt, pernicioſiſſimũ ſanè fuit Balaami conſiliũ: nihil enim ita retũdit robur militare, nihil ſic neruos virtutis incidit, ac libido. Caſtra dicta ſunt, auctore Iſidoro lib. 9. Etymol. c. 3. quem pleriq; ſequuntur apud Biſciolam lib. 4. Horarum ſubceſſiuarum c. 12. [Caſtra quaſi caſta: nam nunquam iis intererat mulier.] Congruenter cecinit ille alter.

Caſtra peto, valeátque venus, valeántque puellæ.

Lipſius lib. 5. de Militia Romana Dialogo 18. recitat hanc Germanorum legem.

Non erit in noſtris nobiſcum fæmina caſtris.
Qui reus extiterit, ſpolijs nudatus abibit
Turpiter, & naſo mutilabitur illa reſecto.

Tertullianus in exhortatione ad caſtitatem c. 12. tanquam omnino certum ponit, milites caſtè vixiſſe. Apud Romanos quidem, vt auctor eſt Dio, lib. 60. & Cornel. Tacit. lib. 14. Hiſtoriarum, milites etiam vxores habere legibus vetabantur: legis cauſam affert lib. 3 [Ineſſe enim mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur.] Sed eſt inſignis locus apud Valerium Maximum lib. 2. c. 7. [Exhauſta erubeſcenda ſentina ſcortorum è caſtris Scipionis, Romanus exercitus, qui paulò antè metu mortis turpi ſe fœderis macula aſperſerat, erecta virtute, acrem illam, & animoſam Numantiam incendiis exuſtam ſolo æquauit] Vides Romanos milites eneruatos libidine? Vides rurſus caſtitate confirmatos, & erectos? 168

Et in cõtradictione Corè perierunt.

REctè item exponit Beda. [Contradictione Corè, qui viuus ad inferna deſcendit, intereunt, quicumque appetitu indebiti primatus ſe ſe ab vnitate ſanctæ Eccleſiæ ſecernũt.] Nota eſt ex libro Numerorum cap. 16. ſeditio aduerſus Moyſen, & Aaronem concitata, cùm Corè, qui erat de tribu Leui, ſummum Sacerdotium affectaret, atque adeò non ſolùm animo, ſed re ipſa audacter iam præſumeret: ibi numero 10. *Vt vobis etiam Sacerdotium vendicetis:* Dathan verò, & Abiron dominatum in totum populum occupare per tyrannidem molirentur: dirupta namque eſt terra ſub pedibus eorum, num. 32. *& aperiens os ſuum deuorauit illos, deſcenderúntque viui in infernum.* 169

Simili faſtu omnes hæretici turgent; ſimiles apud inferos luent pœnas. Sapienter enim Irenæus libro 4. cap.43. [Qui exurgunt contra veritatem, & alteros adhortantur aduerſus Eccleſiam Dei, remanent apud inferos voragine terræ abſorpti.] Cyprianus verò Epiſtola 65. ad Rogatianum:[Qui auſi ſunt ſuperbire, & ceruicem ſuam extollere, & Sacerdoti Præpoſito ſe adæquare, hiatu terræ abſorpti, ac deuorati pœnas ſtatim ſacrilegæ audaciæ perſoluerunt, vt probaretur, Sacerdotes Dei ab eo, qui Sacerdotes fecit, vindicari.]

170 Notabile documentum, quo diſcimus, multò acerbiores, & atrociores pœnas dare, qui in Dei miniſtros iniurioſi, contumaces, ac rebelles extiterunt, quàm qui propriè in Deum ipſum aliquod facinus perpetrarunt. Etenim in Idololatras, qui vitulũ aureum adorauerant, gladio animaduertere ſatis habuit Deus, Exod.32.n.28. At in ſeditioſos iſtos ignis ſæuus exarſit, viuóſque terra dehiſcens repentè deglutiit, horrendo ſpectaculo, æternis flammis comburendos. Obſeruat hoc Chriſoſtomus in illud Apoſtoli ad Hebræos 13.num.17. *Non gementes:* [Gemitus (inquit) Prælati ob inobedientiam ſubditi; inuocat Dominum, qui ſeueriùs vlciſcatur. Papæ, quantum periculum!] Et Chryſoſtomi ſectator Theophilactus ibidem. [Niſi correxeris inobedientiam tuam, ingemiſcet aduerſum te ad Deum; quod maiorem pœnæ, ac ſupplicij pyram accendit, acriùs vindicem, & punitorem Deum permouens.[Lege Interpretes in ea verba Pſalm.105.n.17. *Irritauerunt Moyſen in caſtris.*

171 Editur verò hîc à Beato Iuda maximè propria Hæreticorum nota: omnes primatum affectant, imperiúmq; in cæteros arripiunt, 3. Ioannis nu.9. Sic Apoſtolus hæreticum quemdam notat, ac deſignat: *is, qui amat primatum gerere.* Vbi ſemel hæc peſtis animum occupauit, vix vllum fidei locum relinquit. Eleganter Lactantius lib.7. Diuinarum Inſtitutionum cap. 1. [Qui ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati, omne ſtudium ſuum ad honores acquirendos contulerunt, nec ſi Solem quidem ipſum geſtemus in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ, quæ illos iubet, omnipotentia, & honore contempto humiles viuere.] [Diuerſis locis (inquit Auguſtinus tom.9. lib. de Paſtoribus cap 8.) ſunt diuerſæ hæreſes, ſed vna mater ſuperbia omnes genuit.] Itaque rectè ab eodem Sancto definitur hæreticus tom. 6. lib. de Vtilitate credendi cap.1. [Qui alicuius temporalis commodi, & maximè gloriæ, principatúſque gratia, falſas, ac nouas opiniones vel gignit, vel ſequitur.] Hoc Eccleſiaſtica tota teſtatur, & exemplis confirmat hiſtoria. De Valentino hæreſiarcha ſcribit Tertullianus libro aduerſus Valentinianos c.4. [Sperauerat Epiſcopatum Valẽtinus, quia & ingenio poterat, & eloquio: ſed alium ex martyrij prærogatiua, loci potitum indignatus, de Eccleſia authenticæ regulæ abrupit.] Sed ne in re perſpicua multus ſim, pete plura exempla è Bellarmino tom.1.lib.4. de Notis Eccleſiæ cap.13.

NVMERVS XII.

Hi ſunt in epulis ſuis maculæ, conuiuantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes.

HÆreticorum ingluuiem, ac 172
voracitatem carpit: gurgites iſti, ac helluones, nati abdomini ſuo, non ſolùm in tenebricoſis popinis, atque gurguſtiis ventrem inferciunt; ſed cùm templa etiam frequentant,

quentant, intrepidè, ſecurè, ac ſine vllo pudore in omne ſe ciborum genus ingurgitant, maioribúſque poculis ſe laceſſunt.

Gagneius hîc, & ab eo mutuatus Magallanes ad Titum 2. verſ. 1. ita Græca reddiderunt. *Hi ſunt in conuiuijs veſtris, tanquam confragoſa in mari ſaxa, & cauernoſæ rupes, vobiſcum intrepidè conueſcentes.* Ego quidem etſi non diffiteor, *ſpilades* rupes ſignificare, deliteſcentes ſub aquis pelagi, & naufragij periculum creantes; hiſq; egregiè hæreticos denotari, ad quos, tanquam ad ſaxum, qui imprudentes adhæreſcunt, fidei naufragiũ miſerabiliter faciunt; tamen multò meliùs Interpretem vertiſſe, ad veritatem mihi perſuadeo. Primò, quia illi ipſi, qui occaſionem ſæpe captant ab Interprete deſciſcẽdi, Eraſmus, Vatablus, Iſidorus Clarius, Tigurina, & Arias Montanus, hîc cum eo mirificè conſentiunt.

173 Deinde, quia nomen alterum affine, ſcilicet *ſpilos*, quod maculam item ſignificat, & ſaxum, huic ex æquo reſpondens apud Petrum, certum eſt ex altero nomine ibidem adiuncto, ſeriéque tota contextus, non cauernoſas rupes, ſed labes, ac ſordes ſignificare. 2. Petri 2 num. 13. *Coinquinationes,* (Græcè, *ſpili*) *& maculæ, delicijs affluentes, in conuiuijs ſuis luxuriantes.* Eodémque ſenſu vſurpatur ab Apoſtolo vox *ſpilos*, ad Epheſ. 5. num. 27. *Non habentem maculam:* & compoſitum *aſpilos*, hoc eſt, immaculatus, 1. Timoth 6 numerò 14. & in hac ipſa Epiſtola Iudæ nu. 23. dicitur *maculata tunica*, Græcè *eſpilomenon.*

174 Denique in ſpurciſſimos Borboritas omni libidinum cœno inquinatiſſimos, nomen labis, & maculæ aptiſſimè quadrat. Lege, quæ adnotaui ſuprà ad illa verba numero 4 *Transferentes in luxuriam*: & num. 8. *carnem quidem maculant.* Nunc accipe, quæ de iſtorum conuiuiis ſcribit Epiphanius hæreſi 26. [Larga, & opipara edulia, carnis eſum, & vini potum apponunt: ex hoc vbi compotarunt, & venas ſatietate impleuerũt, ad œſtrum ſe conuertunt.] Pudet recitare, quæ deinceps adiungit Epiphanius. An non iſti turpiſſimæ, ac ſordidiſſimæ maculæ meritò nominentur?

Eſt autem illud obſeruatione digniſſimum, apud Epiphanium commaculatos iſtos Borboritas etiam turpificato ſuo conuiuio, vel potiùs obſcœnæ luxuriæ, plauſibile charitatis, ac dilectionis nomen, quaſi velum quoddam, obtendiſſe. Subeſt enim in Epiphanio Græca vox *agape*, quam hîc vſurpat Iudas: & quãuis propriè ſignificet charitatem; Latinus tamen Interpres apud Petrum, *conuiuium*; hîc verò *epulas*, ſcientiſſimè vertit. Auguſtinus tom. 4. libro de Fide, & operibus c. 25. legit, *in dilectionibus veſtris.* Regia retinet Græcam vocem *in Agapis.*

Atque vt conuiuium conuiuio, & 175
charitatem charitati, hoc eſt, adumbratæ, fucatæ, & libidinoſæ, ſolidam, caſtam, & temperantem opponamus, adſcribam aurea Tertulliani verba in Apologetico cap. 39. [Cœna noſtra de nomine rationem ſui oſtendit: vocatur enim *agape*, id quod dilectio penes Græcos eſt. Quantiſcumque ſumptibus conſtet, lucrum eſt, pietatis nomine facere ſumptum: ſiquidem inopes quoque refrigerio iſto iuuamus. Nihil vilitatis, nihil immodeſtiæ admittit: nõ priùs diſcumbitur, quàm oratio ad Deum prægustetur: editur, quantum eſurientes capiunt: bibitur, quantum pudicis eſt vtile: ita ſaturantur, vt qui meminerint, etiam per noctem adorãdum Deum ſibi eſſe: ita fabulantur, vt qui ſciant Dominum audire: æquè oratio conuiuium dirimit.] Atque hæc eſt illa dominica cœna, cuius meminit Apoſtolus 1. Cor. 11.

num. 18. à Sanctis Patribus *agape* iure optimo vocata: de qua eruditiſſimè noſter Iuſtinianus in Commentario illius loci, & Baronius tom. 1. ann. Chriſti 57. à cap. 103. vſque ad 111. Bellarm. lib. 5. de Euchariſtia, qui eſt primus de Sacrificio Miſſæ, c. 1. Maldonatus Matth. 26. num. 26. Lorinus Act. 2. num. 46.

176 Simile quidpiam extitit apud Romanos, minùs in hac parte hæreticis impuros: ſcribit enim Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. [Conuiuium etiam ſolenne Maiores inſtituerunt, ídque Chariſtia appellauerunt, cui præter cognatos, & affines nemo interponebatur: vt ſi qua inter neceſſarios querela eſſet orta, apud ſacra menſæ, & inter hilaritatem animorũ fautoribus concordiæ adhibitis, tolleretur.]

Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur.

177 TRes item his pauciſſimis verbis edũtur Hæreticorum notæ. Prima eſt, intolerantiſſima ſuperbia, qua inſtar leuiſſimarum nubium in altum extolluntur: videlicet non ab Spiritu diuino impoſito, ſed à ſe ipſis inſolenter aſſumpto magiſterio. Iob 11. num. 12. *Vir vanus in ſuperbiam erigitur:* quemadmodum nubes ſine aqua altiùs eleuantur. Vanus Hebraicè dicitur *nabub*. Vertit Tigurina, *vir inanis*. Pagninus, *vacuus*. Regia, *concauus*. Ille ſcilicet, qui nihil intùs habet ſoliditatis, ſed turgidus, & inflatus mera vanitate tumet. Subeſt idem verbum, vbi deſcribitur altare, Exod. 27. nu. 8. *Non ſolidum, ſed inane, & cauum intrinſecùs facies illud.* Grauitérque Hieron. citans ea verba 2. Petri 2. num. 18. *Superba enim vanitatis loquentes*, libro 1. contra Iouinianum ait. [Deſcripſit ſermo Apoſtolicus Iouinianum loquentem buccis tumẽtibus, & inflata verba trutinantem.] *Eſt os Hæreticorum loquens ingentia,* Daniel. 7. num. 8. *Os loquens magna, & blaſphemias,* Apoc. 13. num. 5. *Os eorum loquitur ſuperba,* in hac Epiſtola num. 16. Sic Simon dicebat, ſe eſſe aliquem magnum, Act. 8. num. 9. &, vt ibi refert Lorinus ex Hieronymo in cap. 24. Matthæi, arrogãtiſſimè aſſerebat. *Ego ſum ſermo Dei, ego Paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei.* Vide ventoſiſſimam, & inaniſſimam nubem.

Secundò, cùm vapores cogantur in nubes ad terram irrigandam, præcones diuini verbi nubes fœcundiſſimæ ſunt, Iſa. 60. num. 8. & verbum ipſum in arcano ſermone pluuiæ cõparatur. Deuteron. 32. num. 2. Eccleſ. 39. nu. 8. Iſa. 55. num. 10. Iob 29. num. 22. ad Hebr. 6. num. 7. At Hæretici *nubes ſunt ſine aqua:* Quadrat mirificè in eos illud Prouerb. 25. nu. 14. *Nubes, & ventus, & pluuia non ſequentes.* 2. Petri nu. 17. *Hi ſunt fontes ſine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ.* 178

Tertio denique inaniſſimæ iſtæ nubes, inconſtantiæ flatibus impulſæ, leuiter huc illuc circumferũtur. Quo ſymbolo Hæreticorũ mutabilitas ſapientiſſimè denotatur. Subeſt eadem vox *nephelæ*, id eſt, nubes, apud Petrũ: ſed Vulgatus *nebulas* ibi ſcientiſſimè reddidit, quia nubes iſtæ cùm ſteriles ſint, & inanes, ac nullo pluuiæ rore fœcundentur, in obſcuras degenerant nebulas, quæ luci ſolis officiunt, terraque caliginem offundunt.

Hîc ego vel ipſos Hęreticos teſtes, ac iudices appello: ipſa enim veritas etiam ab inuitis confeſſionem extorquebit, quanta fluctuent inconſtantia, quàm turbulentis inteſtinis diſſidiis digladientur, quàm ſæpe iidem non modò diuerſa, verùm etiam pugnantia, doceant. Scitè reſpondiſſe fertur Dux Saxoniæ Federicus, nôſſe ſe, quid tunc crederent Lutherani; quid anno ſequen- 179

ſequêre credituri eſſent, diuinare non poſſe. Vide Lorinum 2. Petri 3. nu. 26. Protheos quidem illos, Chamæleontes, Euripos meritò appellaueris; aut ſi quid aliud eſt, quo tantam poſſis exprimere leuitatem. Fluctuantes circũferuntur omni vento doctrinæ, ad Epheſ. 4. num. 14. Sapienter ait Tertullianus lib. de Præſcriptionib. c. 42. [Mentior, ſi non etiam à regulis ſuis variant inter ſe, dum vnuſquiſq; proinde ſuo arbitrio modulatur, quæ accepit, quemadmodùm de ſuo arbitrio eã compoſuit ille, qui tradidit.] Vide Irenæum lib. 1. cap. 5. & Hilarium lib. 7. de Trinitate.

Arbores autumnales, infructuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ.

180 COmmunis hæc eſt omnium Hæreticorum nota. Fucata pietatis ſpecie imperitorum tenêr oculos, inaneſque vulgi rumuſculos conſectantur Sed omnis illa oſtentatio virtutis nihil eſt; niſi larua, atque præſtigiæ; re ipſa ſunt homines profligatiſſimi, deſperatiſſimíque.

Solent Prophetæ cõparare impios amæniſſimæ arbori, quæ florum venuſtate, foliorum tegmine, fructuúmque vbertate ornata, in ſublíme exurgit: vt cùm mox repentè ſucciditur, quàm caduca ſint humana omnia, & quàm citò defloreſcant, agnoſcatur. Mundus enim arridet, vt ſæuiat; extollit, vt deprimat, blanditur, vt fallat. Daniel 4. à num. 8. vſque ad 12. Pſal. 36. num. 35. Ezechiel. 17. num. 24 Heretici verò, etiam tunc cùm amæniſſimè florent, flores illi meræ præſtigiæ ſunt: arbores ſunt autumnales, quæ non primo vere, vt frugiferæ ſolent; ſed intempeſtiuè, extremo ſcilicet autumno, flores emittunt; qui mox decutiuntur ineuntis hyemis aſperitate, ipſæque arbores, tanquam omnino ſteriles, ignibus addicuntur.

Vocantur autem *bis mortuæ*, quia 181
primò emoriuntur, cùm nullum iam fructum proferunt; deinde cùm ferro exciſæ, aut radicitus euulſæ, in ignem conijciuntur. Matth. 3. num. 10. *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Sic Hæretici ſemel moriuntur, cùm vnà cum fide gratiam amittunt: incurrunt verò ſimul ſecũdam mortem, id eſt, reatum pœnæ ſempiternæ, cùm Diuina ſententia perculſi flammis illis vltricibus adiudicantur, veluti ſarmenta è vite præciſa, quæ igni traduntur, & ardent, Ioannis 15. num. 6. Hæc eſt illa mors ſecunda toties intentata in Apocal. cap. 20. num. 14. *Miſſi ſunt in ſtagnum ignis: hæc eſt mors ſecunda.* & cap. 21. nu. 8. *Pars illorum erit in ſtagno ardenti igne, ac ſulphure, quod eſt mors ſecunda.*

Sunt denique arbores eradicatæ, 182
quæ nullam prorſus ſpem aliquando reuireſcendi relinquunt. *Lignum enim habet ſpem: ſi præciſum fuerit, rurſum vireſcit, & rami eius pullulant,* Iob 14. numero 7. ſecùs verò, ſi fuerit radicitus euulſum. Vt plurimum Hæretici, ſic offendunt, vt penitus cadant, ad Romanos 11. num. 11. *Cadet ſuperbus, & corruet,* Hier. 50. num. 32. *Qui non crediderit, condemnabitur,* Marci 16. nu. 16. *Imò qui non credit, iã iudicatus eſt,* Ioannis 3. num. 18.

NVMERVS XIII.

Fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones.

FEri epitheton non mari, ſed 183
fluctibus adiacet, vt perſpicuè cõſtat ex Græco. Amphibologiã vitauit Tigurina. *Vndæ efferæ maris deſpumantes ſua ipſorum dedecora.* Editio Syriaca. *Fluctus vehementes maris.* Inſignis

ſignis hîc editur ab Apoſtolo Hæreticorum nota. Non ſecùs ac fluctus horribiles, ſæuâ ventorum tempeſtate concitati, Hæretici turbulenti ſunt, factioſi, ac ſeditioſi: vbique tragœdias excitant, omnia perturbant, cælo terram miſcent, terra cælum. Eleganter has humani generis peſtes, Eccleſiæ furias, regnorum faces, vel potiùs ardentes Inferorum tedas, depingit teſtis oculatus Perpinianus Oratione 8.

184 Verùm decumani iſti fluctus, qui terram abſorbere, & cælo ipſi ruinam minitari videntur, breui interuallo diſpulſi, in graciles ſpumas euaneſcũt. Prouerbiorum 10. nu. 25. *Quaſi tempeſtas tranſiens non erit impius.* Eccleſ. 40. num. 13. *Sicut tonitruum magnum in pluuia, perſonabunt.* Quàm horribilem ſonitum, quàm ſtupendum fragorem edit tonitruum ingens, è nubibus diſploſum? Aſt vbi repentino illo fulgore perſtrinxit oculos ſonitus etiam prætervolat momento aures, admiratione obſtupefacta. Sapienter Beda in huius Epiſtolæ Commentario. [Peruerſi doctores fluctus feri ſunt in ſemetipſis inquieti, tumidi, tenebroſi, & amari: pacem Eccleſiæ ſemper impugnare non ceſſant; ſed inſtar tumentium vndarũ, quantò altiùs ſe ſuperbientes attollunt, tantò ampliùs confuſi, quaſi in ſpumas leuiſſimas diſſoluuntur.]

185 Similis locus eſt Iſaiæ 57. num. 20. *Impij autem, quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum.* Nunquam Hæretici, quaſi mare ſæuiſſimis ventis agitatum, quieſcere poſſunt; nouarum rerum fluctus aſſiduè voluunt, procelloſáſq; in Eccleſiam tempeſtates excitant. [Quemadmodum marini fluctus (inquit Hieronymus in cap. 57. Iſaiæ) reuoluuntur ad littora, atque iterum reſorbentur, & in ſe fracti lutum efficiunt, quod pedibus cõculcatur; ſic impij æternæ conculcationi ſubiacebunt.]

Hoc nimirum eſt, ſuas confuſiones 186
deſpumare. Sicut enim fluctus ad terram alliſi feriunt ſtabilitatem littoris, ibíque confracti ſpumas agunt, ac in ſe ipſos reuoluti littus quidem lauant, ipſi tamen lutum inter ſpumas, ſordéſque trahunt: ſic ſtat Eccleſia, velut altiſſimis defixa radicibus rupes, cuius ſumma fluctus Hæreticorum ne attingunt quidẽ, infima ſic verberant, non vt eam commoueant, aut ſtabile littus quoquomodo labefactent, ſed illud potiùs eluant, ipſíque ſpumis, ac ſordibus lutulenti, immundíque frangantur. Neque ab hac cõfuſione abludit, quod obſeruat Gloſſa in illa verba 2. Petri 2. num. 17. *Hi ſunt fontes ſine aqua.* [Vbi fons eſt, inquit, ſine aqua, ibi lutum & erroris, & peccati: nec lauat, ſed coinquinat.]

Sydera errantia.

MAli homines, & ſeductores (inquit 187
Apoſtolus 2. Timoth. 3. nu. 13.) *proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes.*

Exiſtimat Caietanus, nullatenùs intelligendas eſſe hîc ſtellas errantes, cæleſtibus infixas orbibus, quas Planetas dicimus, quoniam regulares, & conſtantes ſunt earum motus; ſed impreſſiones, & exhalationes igneas in aëre generatas, quas Ariſtot. 1. Meteororum, *ſtellas diſcurrentes* vocat: quibus aptè ſignificantur Hæretici, vt non ſolùm varius, & inſtabilis, ſed momentaneus etiam illorum ſplendor denotetur.

Et quidem Apocal. 8. nu. 10. & c. 9. 188
nu. 1. vbi dicuntur ſtellæ de cælo cecidiſſe, id eſt, impreſſiones inflammatæ, quemadmodum de Phaëtonte loquitur Ouid. 2. Metamorph.

Voluitur

Voluitur in præceps, longoq; per aëra tractu

Fertur, vt interdum de cælo ſtella ſereno,

Etſi non cecidit, potuit cecidiſſe videri.

Ibi ſtellarum nomine Hæreſiarchas interpretatur Viegas in cap. 8. Apoc. ſect. 11. & Bellarminus in oratione habita in Scholis, tomo vltimo præfixa, eleganter comparat cum decidua ſtella Lutherum. Quid enim aliud eſt, ſtellam de cælo cadere, niſi hominem cæleſti vitæ addictum, à terra longiſſimo interuallo remotum, ſacri cælibatus ſplendore, ac puritate micantem, ſubitò ad terrenas delicias delabi, mortali coniugio implicari, in carne, & ſanguine volutari?

189 Verùm hanc Caietani explicationem refellit textus Græcus, quem ipſe ſolet vnicè admirari. Vocantur enim Græcè, *aſteres planetæ.* At nullus, quem ſciã, dixerit, aëreas iſtas faculas, ſubitò ardeſcentes, planetas nominari. Et quamuis veriſſimum ſit, quod de ſeptem planetis ſcribit Plin. lib. 2. cap. 6. [Septem ſydera ab inceſſu vocamus errantia, cùm errent nulla minùs illis.] Tamen, quia non eundem ſemper tramitem tenent, non eumdem ſemper ortum, & occaſum habent, & modò ocyùs, modò tardiùs circumaguntur, aptiſſima ſunt leuitatis, ac inconſtantiæ ſymbola. Eccl. 27. num. 12. *Homo ſanctus in ſapientia manet, ſicut Sol: nam ſtultus, ſicut luna, mutatur.* Exponit hoc copioſiſſimè Beda. [Sydera errantia, quæ ſunt ſeptem, nunquam in eodem loco, vbi pridie fecerant; ortum, vel occaſum faciunt; ſed modò ad infima Zonæ brumalis deſcendunt, modò ad alta Zonæ ſolſtitialis aſcendunt; modò mediam Zonæ æquinoctialis lineam repetunt. Sic nimirùm, ſic ſunt Hæretici.] Sed de Hæreticorum inconſtantia ſatis multa ſuper illa verba numeri 12. *Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur.*

Quibus procella tenebrarum ſeruata eſt in æternum.

EXpoſui hæc verba ſuprà, dum explicarem illa numeri 6. *Vinculis æternis ſub caligine reſeruauit:* contuliq; cum illis 2. Petri 2. num. 17. *Quibus caligo tenebrarum reſeruatur.*

NVMERVS XIV.

Prophetauit autem & de his ſeptimus ab Adam Enoch, dicens.

FVit Enoch ſeptimus ab orbe condito Patriarcha, cuius generationis ſeries contexitur à Moyſe cap. 5. Geneſis. Adam enim genuit Seth, Seth autem Enos, Enos Cainan, hic autem Malaleel, & hic Iared, qui fuit pater Enoch. 190

De Enoch affirmat Apoſtolus ad Hebr. 11. num. 5. *Quòd teſtimonium habuit, placuiſſe Deo.* Extat hoc teſtimonium Geneſis 5. num. 24. *Ambulauitq; cum Deo.* Vbi obſeruandum eſt, ambulare cum Deo, ſeu, quod idem eſt, coram Deo, idiomate Hebraico idem prorſus eſſe, ac piè, ſanctéque viuere, atque adeò placere Deo. Nam, vt eiſdem penè verbis ſapientiſſimè prodiderunt Auguſtinus in Soliloq. cap. 14. & Boëtius libro 5. de Conſolatione Philoſophica, proſa 6. [Magna nobis indicta eſt neceſſitas probitatis, qui cuncta facimus ante oculos iudicis cuncta cernentis.]

Sed agè, huius notabilis Hebraiſmi luculenta exempla proferamus. Verba 191
illa Geneſis 5. num. 24. *Ambulauitque cum Deo*, ſcientiſſimè tranſtulerunt LXX. *beneplacuit Deo:* & Eccleſiaſticus, cap. 44. num. 16. *Enoch placuit Deo.*

Sic Geneſis 6. nu.9. *Noë cum Deo ambulauit.* Vbi etiam LXX. reddiderunt. *Noë placuit Deo.* Et cùm ipſe Deus vellet, Abrahamū ad eximiam, & excellentē virtutis ideam informare, hæc illi tradidit præcepta viuendi, Geneſis 17. num.1. *Ambula coram me, & eſto perfectus.* Vbi etiam LXX. *Complace coram me, & eſto inculpabilis, ſeu irreprehenſibilis.* Quod vertit Vulgatus ſecutus LXX. Pſalm. 114. num.9. *Placebo Domino in regione viuorum*, Hebraicè legimus, *ambulabo coram Domino.*

192 Mirabile ſanè eſt, quod de Enoch refert Irenæus lib. 4. cap. 30. [Enoch ſine circumciſione placens Deo, cùm eſſet homo, Dei legatione ad Angelos fungebatur.] Nam ad quos tandem Angelos; tanquam Dei nuntius, & interpres legaretur? Ad cæleſtes ne illos ſpiritus, qui clara Dei viſione fruebantur, mortalis homo mandata perferret? an ad apoſtatas Angelos, vt mox inſinuat Irenæus? Sed ſciendum eſt, Angelorum nomine Principes viros intelligi, quorum nefarias libidines ſub nomine *filiorum Dei* Moyſes deſcribit Geneſis 6. num. 2. ad quos monendos, & à flagitiis reuocandos, nuntius, ac præco amandatus fuerit Enoch. Lege Commentarium Feuardentij in Irenæum.

193 Enim verò cùm iam Enoch ſexageſimum quintum ſupra trecenteſimum annum ageret, *non apparuit, quia tulit eum Dominus*, Geneſ.5. num.24. *Tranſlatus videlicet eſt, ne videret mortem*, ad Hebr. 11. num 5. Et, vt ſcribit Irenæus loco indicato, [Conſeruatur viuus vſque nunc, teſtis futurus Iudicij Dei.] Hanc autē Catholicam veritatem, quæ Enoch docet adhuc eſſe ſuperſtitem, ex verbo Dei expreſſo, & ex perenni, atque orthodoxa Sanctorum Patrum traditione demonſtrant eruditiſſimi viri, Maluenda libro 9. de Antichriſto capit. 1. Feuardentius In Irenæum lib.4. c.30. Ribera ad Hebr. 11. nu.16. Suar. tom.2. in 3. P. diſp. 55. ſect. 2. Lorinus Sapient. 4. verſu 10. Viegas in cap. 11. Apocal. Commentario 5. ſect. 4. Tena in cap. 11. ad Heb. difficultate 4. ſect. 2.

194 Sed vbi nam ille degat, paucis abhinc annis Patrum noſtrorū memoria cœptum eſt in dubium reuocari ab Eugubino, nonnulliſque aliis, qui eius opinioni ſubſcripſerunt, exiſtimantes, aquarum eluuione, qua obrutus eſt orbis terrarum, abolitū ſimul, & penitus vaſtatum fuiſſe terreſtrem Paradiſum. Mihi conſtans, atque perpetua Sanctorum ſententia placet; in eum Paradiſum tranſlatū initio fuiſſe, iuxta id Eccleſ. 44. num. 16. *Enoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in Paradiſum, vt det Gentibus pœnitentiam:* & in eodem Paradiſo etiamnum Diuinitus conſeruari. Totum hoc argumentum tractauit Maluenda in libro de Paradiſo capit. 87. tam eruditè, atque copioſè, vt nihil ſuprà: vbi non modò citat Patres, ſed Recentiores etiam omnes Scripturarum Interpretes: quare hoc etiam labore lubens ſuperſedeo.

195 Iam quod ad hanc prophetiam attinet, quam ex Enoch laudat Iudas, quibuſdam pronūtiatis aperiam ſententiam meam. Cenſeo primò, conuinci nō poſſe ex iſto loco, hanc prophetiam fuiſſe ab Enoch aliquo libro expreſſam, & litterarum monimentis conſignatam; ac non potiùs ſola traditione apud Iudæos cuſtoditam, & veluti per manus à Maioribus ad poſteros traductā. Sic enim recitat Paulus Act. 20. num. 35. verba illa Chriſti, *Beatius eſt magis dare, quàm accipere*, à nullo Euangeliſta ſcriptis prodita, ſed ſola traditione accepta. Et 2. Timoth. 3. num. 8. edit nomina Magorum, qui Moyſi reſtiterunt, nuſquàm aliàs in

ſacris

ſacris litteris memorata. Vide Serarium hîc, Michaëlem de Medina li.6. de recta in Deum Fide, cap.24. & Iuſtinianum diſput.2. de Epiſtolis Apoſtolicis cap.2.num.5.

196 Secundò exiſtimò, vero ſimilius eſſe, ſacra quædam monumenta litteris cõſignata Enoch ad poſteros tráſmiſiſſe, vnde hoc vaticinium Apoſtolus deprompſerit. Hoc pronuntiatum euincit aſſenſus priſcorum Patrum. Auguſtinus ait libro 15. de Ciuitate cap. 23. [Scripſiſſe nonnulla diuina Enoch, illum ſeptimũ ab Adamo, negare non poſſumus.] Origenes etiam homil. vltima in Numeros, teſtatur, Enoch ſcripta quædã prophetica poſteris reliquiſſe. Id ipſum probat ex profeſſo acerrimus aſſertor Prophetiarum Enoch, Tertullianus libro de Habitu muliebri, toto cap.3. vbi contendit, ea monumenta aſſeruata fuiſſe in arca ab eluuione mundi, aut poſteà afflatu Spiritus ſancti à Noë memoriter redintegrata. His adſtipulantur Hieronymus in libro de Script. Eccleſiaſticis, & in cap.1. Epiſtolæ ad Titum, Clemens Alexandrinus lib.6. Stromatum, Didymus, & Beda in Commentario huius loci, Athanaſius in Synopſi, & Procop. Gazæus in c. 38. Geneſis.

197 Exiſtimo tertiò, librum iſtum Canonicum Enoch iniuria temporũ intercidiſſe, & iam tunc nõ extare, cùm Iudas hanc Epiſtolam ſcribebat, ſed Apoſtolo vaticinium hoc, aut traditione Maiorum, aut Spiritus ſancti reuelatione innotuiſſe. Si enim eo tempore extaret hic liber, fuiſſet haud dubiè valde nobilis, celebriſque apud Iudæos, tum propter auctoris antiquitatem, & famam, tum quòd in eo libro res admodùm memorabiles, & admirabiles continerentur. Quare, vt doctè argumentatur Peret. tomo 1. in Geneſ. lib.7. q.6. & Torniellus anno Mundi 623. aliquam eius libri mentionem reperiremus apud Philonem, aut Ioſephum, diligentiſſimos atque curioſiſſimos antiquitatũ Iudaicarum Scriptores. Et quidẽ generatim multos ſacros libros interijſſe, multa veteres ſcripſiſſe Prophetas, quæ nõ extant, ex Regũ hiſtoria manifeſtè conuincunt Pineda in Salomone li.1.c.1. nu.3. Torniellus anno Mundi 2583. num.12. & Serarius in Prolegom.c.8. quæſtiuncula 14. Vnde verba illa, quæ ab Euangeliſta Matth.cap.27. num.9. citãtur ex Hieremia, cùm tamen apud Hieremiam nuſquam reperiantur, iure affirmant Turrianus lib.2. pro Epiſtolis Pontificiis cap. 13. & Serari. 2. Machab. quæſtiuncula 20. ſumpta eſſe ex aliquo, qui interciderit, Hieremiæ libro. Nominatim enim Hieremiam alios, præter eos, quos habemus, ſcripſiſſe libros, expreſsè legimus 2. Machab.2. num.1. 198

Cenſeo quartò, Enochi librum à tanto Propheta ſyncerè ſcriptum, fabulis poſteà reſperſum, erroribúſque contaminatum, ſiue à Iudæis, ſiue ab Hæreticis, in vulgus editum fuiſſe, adulterinúmque partum pro vero, genuinóque ſuppoſitum. Moueor, quia in libro Enoch, quem Veteres citauerunt, multa fabuloſa continebantur, quæ Prophetam Spiritu ſancto afflatũm ſcripſiſſe, nefas eſt exiſtimare. Refert enim Origenes, in eo multa falſa, & ſuperſtitioſa contineri de nominibus, & occultis virtutibus ſtellarum, de Gigantibus ex Angelorum commixtione cum mulieribus procreatis, de calidis lacrymarũ fontibus ex Angelorum oculis profluentibus. Quare liber ille Enoch, vt apocryphus, à Patribus reijcitur: diſertéque affirmat Auguſtinus, multa fuiſſe in illo deprauata, ſicut videmus etiam Canonibus, & Conſtitutionibus Apoſtolorum ſimilem calamitatem accidiſſe. 199

Auguſtini verba ſunt libro 15. de Ciuitate Dei, capite 23. [Vnde illa, quæ ſub eius nomine proferuntur, & continent iſtas de Gigantibus fabulas, quòd non habuerint homines patres, rectè à prudentibus iudicantur, non ipſius eſſe credenda: ſicut multa ſub nominibus & aliorũ Prophetarum, & recentiora ſub nominibus Apoſtolorum, ab Hæreticis proferuntur.] Et lib. 18. cap. 38. [Proferuntur quædam, quæ ipſorum eſſe dicuntur, ab eis, qui pro ſuo ſenſu paſſim, quod volunt, credunt: ſed ea caſtitas Canonis non recepit. Non quòd eorum hominũ, qui Deo placuerunt, reprobetur auctoritas; ſed quòd iſta eſſe non credantur ipſorum.]

201 Quintò denique exiſtimo: etiamſi Beatus Iudas hauſiſſet hoc vaticiniũ ex apocrypho illo libro, iam vitiato, ac deprauato, quòd Apoſtolo certa reuelatione conſtaret, vaticinium immune omnino, illibatum, & integrum extare, vt ab Enoch ſcriptis proditum eſt; nullam propterea cæteris commentis malitioſè adſperſis auctoritatem conciliaret; nihílque inde fuiſſe depromptum, ipſius vaticinij ſanctitatem, ac certitudinem imminueret. Hæc vltima propoſitio ex ipſis terminis perſpicua eſt. Neq; enim infallibilis veritatis lux alienis tenebris obſoleſcere, aut infuſcari poteſt. Lege, quæ adnotaui in prolegomenis, vbi egi de huius Epiſtolæ auctoritate.

NVMERVS XV.

Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti ſunt contra Deum peccatores impij.

Tota ſententia perſpicua eſt, 202 item vt eſſe debuit popularis concio, primáq; ſub initium naſcentis orbis commemoratio extremi Iudicij, vt Propheta iam tum in vitia ruentibus frænum timoris inijceret. Itaque diſertis teſtatur verbis, Iudicium vniuerſale aliquando futurum; deſcribit deinde, qua maieſtate, & frequentia ſtipatus Iudex adueniet: poſtremò, in quæ præſertim ſcelera diligenter inquiret, quæ flagitia ſeriò vindicabit.

Tantùm itaque aduerto, teſtatiſſimum eſſe in ſacris litteris, cùm Chri- 203 ſtus ad iudicandum veniet, non ſolùm adfuturum ſeptum, & vallatum Sanctorum millibus, ſed omnium etiam cæleſtium ſpirituũ corona cinctum, & ſtipatum, vt comitatus ipſe diuinam Iudicis poteſtatem, auctoritatémque ante oculos ponat. Sic enim Regem, alicuius magnæ rei cauſa in publicum procedentem, omnes Regalis curiæ Magnates, omnes miniſtri proſequuntur. Ita legit præſentem locum Cyprianus in libro de lapſis ad Nouatianum. [Ecce venit cum multis millibus nuntiorum ſuorum.] Ideſt, Angelorum. Et Danie. 7. vbi iudicantis thronus graphicè depingitur, legimus num. 10. *Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſſiſtebant ei.* Expreſſéque Matth. 25. num. 31. *Cùm autem venerit Filius hominis in maieſtate ſua, & omnes Angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ.* Zachar. 14. num. 6. *Et veniet Dominus Deus meus, omnéſque Sancti cum eo.* Vbi Hieronymus. *Manifeſtè*, inquit, *de ſecundo Saluatoris prædicatur aduentu.* Iſaiæ 3. numero 14. *Dominus ad iudicium veniet cum ſenibus populi ſui, & Principibus eius.* Pſalm. 49. num. 4. *Aduocabit cælum deſurſum, & terram diſcernere populum ſuum: congregate illi Sanctos eius.*

Accedit

204 Accedit etiam illa ratio, quia Apoſtolis, & Apoſtolicis viris peculiari quadam ratione iudiciaria poteſtas attribuitur, nam in illo die futuri ſunt tanquam ſupremi Iudicis aſſeſſores Matth. 19. numero 28. *Cùm ſederit Filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim Tribus Iſraël.* 1. Corinth. 6. numero 2. *An neſcitis, quoniam Sancti de hoc mundo iudicabunt?* Et quaſi parum dixiſſet, adiecit numero 3. *Neſcitis, quoniam Angelos iudicabimus?* Lege Suarez tom. 2. in 3. Part. diſputat. 57. ſectio 4. & Hieronymum Plati libro 2. de Bono ſtatus religioſi, capite 17. Imò & Iuſti omnes iudicio quodam approbationis impios iudicabunt: Sapientię 3. numero 8. *Iudicabunt nationes.* Pſalm. 149. numero 9. *Vt faciant in eis iudicium conſcriptum:* (ideſt, diuinitus conſtitutum, atque decretum, & quaſi monimentis conſignatum, atque adeò nulla vnquam obliuione delendum) *gloria hæc eſt omnibus ſan-*

205 *ctis eius.* Arguent etiam damnatos, palámque traducent Sancti iudicio comparationis. Nam ſi *viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam*, Matth. 12. numero 41. quid ſancti viri facient? quantos in illo publico totius orbis theatro peccatoribus rubores eiicient? Aurea ſunt in hanc ſententiam Auguſtini verba in libro Meditat. capite 4. [Tot iudicibus inops aſtabo, quot me præceſſerunt in opere bono: tot arguentibus confundar, quot mihi præbuerunt bene viuendi exempla: tot conuincar teſtibus, quot me monuerunt proficuis ſermonibus, ſéque imitandos iuſtis dederunt actionibus]

NVMERVS XVI.

Hi ſunt murmuratores queruloſi, ſecundum deſideria ſua ambulantes.

Hanc etiam Hæreticorum notam Petrus expreſſit in illa Epiſtola 2. cap. 3. numero 3. 206 *Iuxta proprias concupiſcentias ambulantes.* Eſt verò atrox, formidandáque, & quolibet alio ſupplicio longè ſeuerior Dei vindicta in peccatores, ſinere eos abripi, atque efferri turpiſſimis cupiditatibus, atque adeò in fœdiſſima ſcelera præcipites ruere. Hoc enim eſt, ſecundum deſideria ſua, & proprias concupiſcētias ambulare. Pſalm. 80. num. 12. *Et non audiuit populus meus vocem meam, & Iſraël non intendit mihi: & dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus ſuis.* Act. 14. num. 15. *Dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas:* hoc eſt, ſubtrahendo efficacem gratiam, permiſit eas belluino ſuo more, & naturæ corruptæ ritu, ac effrænatarum cupiditatum impetu viuere. Paſſiones enim rabidę, & indomitæ, ſi ſemel excutiant Rationis iugum, horrendum dictu eſt, quò ſe proripiāt, ac proiiciāt, in quàm immania, ac deteſtanda flagitia hominem præcipitem agant. Sap. 4. n. 12. *Inconſtantia concupiſcentiæ* (Græcè *rembaſmos*, circūrotatio, vertigo, turbo) *tranſuertit ſenſum*, in gyrum rotat, infatuat, ac dementat. 1. Cor. 7. nu. 31. *Præterit enim figura huius mundi.* Græcè, *paragete.* Explicat Budæus in Commentariis linguæ Græcæ, *tranſuerſos agit.*

Sed nullibi relucet magis, quàm 207 ſint crudeles belluæ, & in hominem truculentæ, noſtræ ipſorum effrænes cupiditates, quàm in capite 1. Epiſtolæ ad Romanos. Cùm enim Philoſophi illi ſcientiis exculti, Deum agnouiſſent; & nō ſicut Deum decet, honorem illi detuliſſent, quia potiùs

gloriam incorruptibilis Dei in viliſſima, & contemptiſſima animalcula commutaſſent, ac proinde quadrupedes beſtias, mutóſque ſerpentes pro numine coluiſſent; eos, quos parum erat, pro tam atroci iniuria Deo illata, acerbiſſima luere ſupplicia, vrſis, ac leonibus diſcerpendos, vorandóſque tradi; aut fulminibus exanimatos, patefactis terræ clauſtris, inferorum faucibus abſorberi; ſeueriore alia pœna mulctauit Deus, ad Romanos 1.n.24. *Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum.* & num.26. *Propterea tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ.* Deſideria igitur, cupiditatéſque noſtræ, quibuſlibet truculentiſſimis feris truculentiores; quibuſlibet atrociſſimis ſuppliciis atrociores, & nocentiores nobis ſunt.

208 Qui autem ſuis cupiditatibus efferuntur; qui honoribus, diuitiis, voluptatibus ardenter inhiant, ſi alterum videant eadem conſectari, celeriùs anteuertere, opportunitatem fruendi præripere; ſe verò fruſtrari, ac ludificari; in querelas, & detractiones erumpunt. Pſalm.58.num.16. *Famem patietur, vt canes: ſi verò non fuerint ſaturati, & murmurabunt.* Exempla alia ſatis idonea murmurationis ortæ ex fraudata concupiſcentia, peti poſſunt Exod.16.num.7. Numer.14. numero 2. Matth.20.num.11. Actuum 6. num.1.

Et os eorum loquitur ſuperba.

209 GEnuina eſt omnium Hæreticorum nota: ſe ipſos faſtuosè venditant, magnificéque iactant; ſeſquipedalia verba effutiunt; turgida, ac vehementer inflata crepant. Græca vox *hyperonga* ſic exprimitur à Regia, *prætumida.* & 2.Petri 2. num.18. *Superba enim vanitatis loquentes.* Vbi Græcè ſubeſt eadem vox. Vertit Hieronymus libro 1. in Iouinianum, *loquuntur verba tumentia.* Eraſmus, & Tigurina, *vehementer faſtuoſa.* Lorinus, *intolerabilia, ac ſupra modum turgida.* Eamdem vocem vſurparunt L X X. Daniel.11. num.36. vbi Vulgatus habet, *aduerſus Deum Deorum loquetur magnifica.* Editio Vaticana L X X. *loquetur ingentia.* Græcè, *hyperonga*, Id, quod vniuersè 210
impiis attribuit Scriptura: qui vt plurimùm arroganter ſolent, ac ventosè deblaterare. Pſalm.16.num.10. *Os eorum loquutum eſt ſuperbiam.* Pſalm.34. num. 26. *Qui magna loquuntur ſuper me.* Ita correxit Editio Latina caſtigata: mendosè enim legebatur, *maligna.* Pſalm.37.num.17. *Super me magna locuti ſunt.* Daniel. 7. num. 8. *Os loquens ingentia.* & num.20. *Os loquens grandia.* Apocalypſ. 13. num. 5. *Os loquens magna.* Eòdem etiam ſpectat illud Iacobi 3.numero 5. *Lingua modicum quidem membrum eſt, & magna exaltat.* Græcè, *megalauchi.* Eraſmus, & Vatablus, *magnificè ſe iactat.* Regia, *magna gloriatur.* Gagneius, *impotenter ſe gerit.* Senſus enim eſt: puſilla quidem eſt lingua; ſed turgida, & iactabunda, inſolentiſſimè ſe effert; grandia, ac prętumida faſtuosè deblaterat, excitat tumultus, totos ſæpe populos, & regna, inter ſe commiſcet.

Agè verò, non ſuperba modò, atque tumentia, ſed pluſquàm Sathanica verba Ducum, ac Principum familiæ Gnoſticorum, in quos inuehitur Iudas, audiamus. Retuli nonnulla Simonis Magi ſuprà numero 12. ad illa verba, *nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur:* de eodem ita ſcribit Irenæus lib.1.c.20. [Docuit ſemetipſum eſſe, qui inter Iudæos quidem quaſi Filius apparuerit; in Samaria autem quaſi Pater deſcẽderit; in reliquis verò Gẽtibus quaſi Spiritus Sãctus aduentauerit: eſſe autem ſe ſublimiſſimam virtutem, hoc eſt, eum, qui ſit ſuper omnia

omnia Pater.] Luciferum illum ſuperborum omnium caput, tam ſuperba de ſe iactaſſe nuſquam legimus, vt ſe ſupremum numen eſſe diceret; & modò Deum Patrem, modò Filium, modò denique Spiritum Sanctum,
212 ſuperbiſſimè ſe eſſe aſſeueraret. Audi etiā pluſquàm Thraſonica verba Lutheri, qui inter recentiores Gnoſticos familiam ducit: ea recitat Feuardentius in Commentario huius loci. [Hîc ſto hîc glorior, hîc triumpho. Hîc inſulto Papiſtis, & omnibus dictis hominum, quantumlibet ſanctorum. Nihil curo, ſi mille Cypriani, mille Auguſtini, mille Eccleſiæ contra me ſtarent. Nolo doctrinam meam iudicari à quocumque, nec ab Epiſcopis, neq; ab Angelis omnibus.] Verùm ne portētoſis blaſphemiis cartas inficiamus, qui plura noſſe auet de dæmoniaca Lutheri ſuperbia, legat Maluendam lib. 2. de Antichriſto cap. 6.

Mirantes perſonas quæſtus cauſa.

213 DVæ ſimul hîc producuntur notę Hæreticorum: primò enim ſunt acceptatores perſonarum; deinde pecuniarū auidiſſimi. Sapienter vtrumque vitium coniungit Apoſtolus: quia Hæretici eorum gratiam blanditiis, & lenociniis aucupantur; à quibus pecuniam ſe extorquere, & auri vim corradere poſſe ſperant. Eos aſſentatores iſti, palponéſque turpiſſimi magnificis titulis exornant; illos ingenioſos, facundos, ac diuinos propemodùm appellant; ſummum illorum ingenium, fæliciſſimámque memoriam demirari ſe fingunt; ad res eximias, atque heroicas natos eſſe prædicant. Sic aſſentatiunculis ineſcatos argento ſubtiliter emungunt. Verè ſunt Hæretici, vt eos vocat Martyr Ignatius Epiſt. 3. [Alienorū appetitores, pecuniarum rapaces, & quaſi vortices.] Nam, vt ſcribit Irenæus lib. 1. c. 1. [Solos illos docent, qui grandem mercedem pro talibus myſteriis præſtare poſſunt.] Idem Irenæus lib. 1. cap. 9. refert, quemadmodum Hęreſiarcha quidā Marcus ſe ſe blanditiis in locupletiſſimarum matronarum gratiam ſenſim inſinuabat, vt aurū ab illis expri- meret. [Maximè circa mulieres vacat; & hoc circa eas, quæ ſunt honeſtæ, & circūpurpuratæ, & ditiſſimę, quas ſępe adducere tentans, dicit blandiens eis, &c.] Poſteà ſubdit, magnam cum hoc artificio diuitiarū copiam collegiſſe.

Quod ad loquendi modum ſpectat, 214
imitatus eſt in hoc loco Iudas LXX. qui, quod Hebraico dicitur idiomate, acceptare perſonas, ſolent Græcè exprimere, *thaumazin*, ideſt, *mirari*. Deut. 10. n. 17. *Qui perſonam non accipit*. LXX. *non miratur*. 2. Paral. 19. num. 7. *Non eſt apud Deum iniquitas, nec perſonarum acceptio*. LXX. *neque mirari perſonam*. Prouerbior. 18. num. 5. *Accipere perſonam impijs, non eſt bonum*. LXX. *mirari perſonam impij*. Iſaiæ 9. num. 15. qui locus mirificè quadrat in Hæreticos, agit enim de Prophetis docentibus mendacium, *qui beatificant populum ſeducentes*. Vbi LXX. *qui facies admirantur*. Et Naaman ille Syrus, militiæ Princeps, magnus, & honoratus apud Regem, 4. Regum 5. num. 1. vocatur à LXX. *tethaumaſmenos proſopo*, ideſt, *cuius perſonam omnes mirabantur*. Pete, ſi placet, alia exempla ex Pineda Iob 22. verſu 8. num. 5.

Hanc item auaritiæ, & adulatio- 215
nis notam inuſſit Hæreticis Apoſtolus Petrus in illa Epiſtola 2. capite 2. numero 3. *Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur*. Eamdem illis paulò antè inuſſerat Iudas, num. 11. *Errore Balaam mercede effuſi ſunt*. Sic Phariſæi orationes longas orantes comedebant domos viduarum Matth. c. 23. n. 14. Contrà verò Paulus neque aſſenta

aſſentationem, neque auaritiam ſectatus vnquam eſt. 1. Theſſalonicenſ. 2. num. 5. *Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis; neque in occaſione auaritiæ, Deus teſtis eſt.* Græcè, *en prophaſi.* Quam vocem vertit Eraſmus, Regia, & Tigurina, *prætextum.* Tertullianus libro 5. contra Marcionem cap. 20. *cauſationem.* Propriéque ſignificat colorem aliquem illitum, velúmque quaſi obtentum prætexēdæ cupiditati. Explicat Theo-
216 philactus. [Neq; pecuniæ amore prædicauimus vobis.] Vatablus. *Neque occaſionem diuitiarum captauimus.* Gagneius. *Neque prædicando auaritiam vllam prætendimus.* Eamdem Græcam vocem ſcientiſſimè reddidit Vulgatus Marci 12. num. 40. *Qui deuorant domos viduarum ſub obtentu* (Græcè, *prophaſi*) *prolixæ orationis.* Et Lucæ 20. num. 48. *Simulantes* (Græcè, *prophaſi*) *longam orationem.* Et verò vſque eò Paulus ſordes illiberales exhorruit; vſque eò gloriatur, ſe Euangelium ſine ſumptu ponere, 1. Corinth. 9. num. 18. Græcè, *adapanon*, id eſt, gratuitum, quódque nemini ſumptui eſſet; vt vel mori præoptaret potiùs, quàm hãc verè Apoſtolicam gloriam amittere. ibidem num. 15. *Bonum eſt enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet.* Quid autem hæc tam admirabilis rerum humanarum deſpiciētia in auditoribus effecit? imò quid non effecit? Audi egregia verba Simonis de Caſſia lib. 9. cap. 18. [Audacter dixerim: neque in miraculis Apoſtoli ſæculo ita mirabiles apparuerunt, ſicut in contemptu rerum: neque in efficacia verbi tam homines commouerunt ad nouitatem vitæ prædicando, quàm bona externa ſpernendo.]

NVM. XVII. & XVIII.

Vos autem chariſſimi memores eſtote verborum, quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui dicebant vobis, quoniam in nouiſſimo tempore venient illuſores ſecundum deſideria ſua ambulantes in impietatibus.

LOcus eſt facilis, ac totidem 217
ferè verbis expreſſus ex illa Epiſtola 2. Beati Petri cap. 3. nũ. 2. & 3. & à nobis iam penè totus explicatus, partim in præfatione, dum refellerem hæreticos colligentes ex iſto loco, B. Iudam Apoſtolum non fuiſſe; partim, dũ exponerem ea verba numeri 4. *Qui olim præſcripti ſunt in hoc iudicium:* partim denique, dum explicarem illa num. 6. *Secundum deſideria ſua ambulantes.* Tantùm reſtat ad exactam horum verborum intelligentiam, vt quodnam ſit *nouiſſimum tempus*, ſiue, vt Petrus loquitur in illo cap. 3. num. 3. *nouiſſimi dies*, breuiter aperiamus.

Ego quidem exiſtimo, in iſto loco 218
nouiſſimos dies, aut nouiſſimũ tempus, illud ipſum tempus ſignificare, in quo Iudas poſt Apoſtolos Petrum, & Paulum, quorum verba citat, ſcribebat: itaque ipſiſſimum tempus ab Apoſtolis prædictum, in quo venturi erant illuſores, adeſſe iam denuntiat. Hanc enim emphaſim habet Apoſtolici vaticinij commemoratio, vt attigi ſuprà num. 4. perinde ac ſi dicat Iudas. Suis hæreticos lineamentis deſignaui, viuis coloribus depinxi: vt eorum cõtagionem obſcurè ſerpentem omni cõtentione fugiatis. Neque verò eos adhuc longè abeſſe exiſtimetis: iſti enim ſeductores, illi ipſi ſunt, quos in nouiſſimis diebus exorituros

Apo

Apoſtoli prædixerunt : aduentarunt iam , atque adeò præſentes adſunt nouiſſimi iſti dies. Itaque hæc exhortatio Iudæ non eſt abſimilis illi 1. Ioann. 2. numero 18. *Filioli, nouiſſima hora eſt : & ſicut audiſtis, quia Antichriſtus venit : & nunc Antichriſti multi facti ſunt; vnde ſcimus, quia nouiſſima hora eſt.*

219 Nouiſſimum itaque tempus in arcano ſermone non eſt extremum, atque vltimum illud, ſæculi conſummationem antecedens; ſed poſterius, & conſecutum ad id, de quo tunc agitur. Probant hoc eruditiſſimè Ribera in cap. 4. Michææ n. 3. Ioannes Fernand. in ſuo Theſauro, verbo, *dies,* à numero 4. vſque ad 8. Lorinus Actuum 2. num. 17. Perer. in lib. de Benedictionibus Patriarch. num. 8. Sotomaior in 2. Timoth. 3. num. 1. Barrad. tom. 1. libro 2. cap. 4. Ego paucis duntaxat, ſed apertiſſimis Scripturæ teſtimoniis confirmabo. Certum enim in primis eſt, tempus aduentus Chriſti, quod tot ſæculis præceſſit mundi conſummationem, nouiſſimos dies à ſacris vatibus appellari. Michææ 4. n. 1. & Iſai 2. nu. 1. *Et erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus Domini.*

220 Deinde verba illa Ioëlis 2. num. 28. quæ citantur à Petro Actuum 2. num. 17. *& erit in nouiſſimis diebus, effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem*, ita vertit Vulgatus apud Ioëlem : *& erit poſt hæc, effundam Spiritum meum.* Vbi apertè vides, nouiſſimos dies idem prorſus eſſe, ac tempus poſt illud vaticinium conſecutum. Ita cùm moribundus Iacob filios conuocaret, dixit Geneſis 49. num. 1. *Congregamini, vt annuntiem, quæ ventura ſunt*

221 *vobis in diebus nouiſſimis.* At pleraque vaticinatus eſt, quæ ad non longè pòſt futura, ſed appropinquantia, atque adeò iam inſtantia filiorum ſuorum tempora attinebant. Denique illa ipſa Pauli verba, quibus hæreticos aduenturos prænuntiauit, 1. Timoth. 4. nu. 1. *In nouiſſimis temporibus diſcedent quidam à fide*; Græcè ita leguntur: *en hyſteris Keris*: in poſterioribus, ſiue ſequentibus temporibus, vt vertit Eraſmus. Vbi etiam manifeſtè vides, poſteriora, & mox conſecutura tempora, nouiſſima ab Interprete vocari.

NVMERVS XIX.

Hi ſunt, qui ſegregant ſemetipſos.

SVbeant commentarij vicem 222
egregia Optati Mileuitani verba lib. 1. contra Parmenianum: [Deſerta matre Catholica, impij filij, dum foras excurrunt, & ſe ſeparant à radice matris Eccleſiæ, inuidiæ falcibus amputati, errando rebelles abſcedunt.] Eleganter verò docet Cyprianus in lib. de Vnitate Eccleſiæ non longè à principio, Eccleſiam ſignificari per veſtem illam inconſutilem, quæ ſciſſa nõ fuit, Ioannis 19. num. 24. quocirca quamuis Hæretici ſegregant ſemetipſos, Eccleſiæ tamen vnitas indiuiſa, & inconcuſſa perſiſtit. Quod variis exemplis illuſtrat Cyprianus: [Auelle radium Solis à corpore, diuiſionem lucis vnitas non capit: ab arbore frange ramũ, fructus germinare non poterit: à fonte præcide riuum, præciſus areſcet.] Ipſe tamen fons peremnibus aquis iugiter fluet; arbor item alios ſubinde ramos procreabit, fructúſque ſuauiſſimos edet; Sol denique nihilominùs omnia ſua luce colluſtrabit: Dicuntur tamen Schiſmatici, quantum quidem in ipſis eſt, ſcindere corpus Eccleſiæ. Irenæus lib. 4. cap. 62. [Suam vtilitatẽ potiùs conſiderantes, qnàm vnitatem Eccleſiæ, propter modicas, & quaſlibet cauſas magnum, & glorioſum corpus Chriſti cõſcindunt,

& diuidunt; &, quantum in ipſis eſt, interficiunt.]

223 Sapienter autem hîc B. Iudas coniungit ſchiſma cum hæreſi, quia, vt obſeruat Hieronymus in cap.3. Epiſtolæ ad Titum, *Nullum ſchiſma non ſibi aliquam confingit hæreſim, vt rectè ab Eccleſia receſſiſſe videatur.* Extat inſignis locus, hæc omnia mirificè complectens, Habac.2.num.4. *Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo.* Incredulus dicitur Hebraicè *vpl*. Quam vocem vertit Pagninus, *vir ſuperbus*. Tigurina. *Ecce arrogantis, & faſtuoſi animus non eſt in ſe ſe rectus.* Vatablus. *Qui eleuatur, ac ſuperbit, & exaltat ſe contra Dominum.* Vbi perſpicuè vides, ſuperbiam, & elationem animi, eſſe infidelitatis, atque hæreſum omnium fontem. Sed quia ſuperbia ipſa cæcat oculos, & menti tenebras offundit, eamdem vocem Hebraicam congruenter alij reddiderunt: *ecce, qui incredulus eſt, obſcurus, nebuloſus, lucifuga, tenebrio.* Vide Lorinum 2. Petri 1. num. 5. Neque enim dubium eſſe poteſt, quin radix ipſa *hopel* locum ſignificet obſcurum, & caliginoſum, vt reddiderunt eam
224 vocem LXX. 4.Reg.5.num.24 & ab eadem radice legimus Numeror. 14. num. 44. *At illi contenebrati aſcenderunt in verticem montis.* LXX. *At illi vim facientes.* Pagninus, *ſe corroborantes.* Et Deuter.1.num.43. vbi eadem hiſtoria repetitur. *Aduerſantes imperio Domini, & tumentes ſuperbia aſcendiſtis in montem.* Tumor videlicet ſuperbiæ, denſa caligine, & cæcitate mentem obſcurat: atque ex his mentis tenebris inobedientia, peruicaciáq; erga Deum, & infidelitas exiſtit. Expreſſerunt autem LXX. & illos ſecutus Apoſtolus Paulus ad Hebr 10.nu.38. ſegregationem iſtam, ſeparationémque ab incredulitate profectam. Nam quod legit Vulgatus, *qui incredulus eſt*, vertunt LXX. *Qui ſubtraxerit ſe.* Vnde concludit Paulus num.39 *Nos autem non ſumus ſubtractionis filij* (id eſt, ſegregantes nos metipſos) *in perditionem ſed fidei.* Vbi huic ſubtractioni, & ſeparationi, ex aduerſo opponit fidē.

Animales, ſpiritum non habentes.

POſterior pars prioris explicatio 225
eſt, vt aduertit Adamus. Toti enim, quanti quanti ſunt, mera caro ſunt: nullam ſpiritus rationem ducunt: ne veſtigium quidem vllum ſpiritus habent. Animaduerto etiam, apud Apoſtolum Paulum animalem ſemper opponi ſpirituali. 1. Corinth.2.num.14. cap. 15. num.43. nu.44. & 46. Apoſtolum veteres Patres ſecuti poſteà ſunt, Irenæus lib.1. cap. 1. Clemens Alexandrinus lib. 4. Stromatum, Tertul. ſæpè, vt obſeruat Pamellius in annotationibus ad librū aduerſus Pſychicos nu.2. & Baronius tom 2.anno Chriſti 201.c.14. Sufficiat properanti locus ille Tertulliani in lib.de Monogam.cap.1. [Pſychicis non recipientibus ſpiritum ea, quæ ſunt Spiritus, non placent. Ita dū, quæ ſunt ſpiritus, non placent, ea, quæ ſunt carnis, placebunt.]

Subeſt etiam in hoc loco eadem 226
vox Græca *Pſychici*. Sunt autem Pſychici, id eſt, animales, qui genio indulgent, qui carnis delicias auidiſſimè conſectantur, qui voluptatem corporis in ſummis bonis numerant, imò verò cætera bona ſola voluptate æſtimant; qui denique ſe comeſſationibus ingurgitant, & in cœno libidinis turpiſſimè voluntantur. Audi Epiphanium Gnoſticos, id eſt, verè Pſychicos, ſuis coloribus depingentem hæreſi 26. [Corpora ſua tum muliebria, tum virilia, noctu, ac diu curant vnguentis, balneis, epulationibus, concubitibúſque, & ebrietatibus vacātes:

&

& deteſtantur ieiunantem, dicentes, quòd non oportet ieiunare,&c.] Eleganter, & omnino Tullianè orditur Tertullianus librum aduerſus Pſychicos. [Mirarer Pſychicos iſtos, ſi ſola luxuria tenerétur,qua ſæpius nubunt; ſi nõ etiam ingluuie ducerentur, qua ieiunia oderunt: monſtrum ſcilicet haberetur libido ſine gula.] De Tertulliani errore nõ eſt hîc locus diſputandi:notionem duntaxat,& proprietatem quærimus vocis, quam ille luculenter expreſſit.

227 Si tamen velis aptiſſimum Pſychici cuiuſdã ſymbolũ, illud ſanè quàm accommodatum eſt, quo Borboritas, id eſt,cœnoſos,depinxit Petrus, 2.Pet. 2.num.22.*Sus lota in volutabro luti.* Eſt hoc animal adeò ſtupidum, ac brutum, vt ne micam quidem prudentis inſtinctus habeat:ſcitéque dixerit Cicero lib.5. de Finibus, *animam illi pro ſale datam eſſe, ne putreſceret.* Fusè id perſequitur Lactantius lib.4. de Vera ſapientia,cap.17. [Eſt,inquit,lutulentum hoc animal, & immundum, nec vnquam cælum aſpicit, ſed in terram toto & corpore, & ore proiectũ,ventri ſemper,& pabulo ſeruit:nec vllum aliũ,dum viuit,prçſtare vſum poteſt.] Sus apud Veteres hieroglyphicũ fuit hominis impuri, voluptarij, ſtupidi, ſpernẽtis veritatem,& à Deo penitus aduerſi. Lege Baronium tom. 2. ann. 137.c.2 & Pier.Valer.lib.11. Sic Horatius lib.1.Epiſt.4. Epicuri ſectã,gregem porcorum meritò vocat:& de libidinoſo ſcribit lib. 1. Epiſt. 2. [Sub domina meretrice fuiſſet turpis, & excors, vixiſſet canis immundus, vel

228 amica luto ſus.] Qui verò cœnum appetunt,lutóque,ac fœtore delectãtur, margaritas pedibus cõculcant, Matt. 7.num.6.hoc eſt,cæleſtis doctrinæ,ſapientiæq; theſaurũ calcant,atque pro nihilo ducunt. 1 Corinth.2. num.14. *Animalis homo*(Græcè, *Pſychicus*) *non percipit ea,quæ ſunt Spiritus Dei:ſtultitia enim eſt illi.* Non itaque mirum, ſi dæmones Chriſtũ deprecantur, vt liceat illis in porcos introire, Matth 8.n.31. quia, vt egregiè ibi dixit Theophilactus,[Vbi eſt vita porcina,ibi nõ manet Chriſtus,ſed diabolus.] Rectéque vtrumque coniunxit Iacobus agẽs de ſapientia carnis,qua ſola pollent Hæretici,cap.3.nu.15. *Non eſt iſta ſapientia deſurſum deſcendens, ſed terrena, animalis* (Græcè, *Pſychica*) *diabolica.*

NVMERVS XX.

Vos autem chariſſimi,ſuperædificantes vos metipſos ſanctiſſimæ veſtræ fidei.

229 CRebra eſt in ſacro ſermone ab ædificiis ducta,& frequentata tranſlatio:de qua fusè 1. Cor. 3. à nu.9. *Dei ædificatio eſtis,&c.* Fundamẽtum verò huius ſpiritualis ædificij, fides eſt. Nam,vt grauiter docet Tridentinum Seſſ.6.cap 8. [Fides eſt humanæ ſalutis initium, fundamentum, & radix omnis iuſtificationis: ſine qua impoſſibile eſt,placere Deo, & ad filiorum eius conſortium peruenire.] Congruenter ait Aug. Serm. 22. de Verbis Apoſtoli. [Domus Dei credendo fundatur,ſperando erigitur, diligendo perficitur.] Et Origenes in cap 4. Epiſt. ad Rom. [Prima ſalutis initia, & ipſa fundamenta, fides eſt; profectus verò,& augmenta ædificij, ſpes eſt; perfectio autem, & culmen totius operis,charitas.]

230 Ipſa autem fides, & tota deinceps ſubſtructa ædificij moles, ſolidiſſimo illi,ac firmiſſimo angulari lapidi Chriſto innixa, & inclinata recũbit. *Fundamentũ aliud nemo poteſt ponere præter id, quod poſitũ eſt,quod eſt Chriſtus Ieſus,* 1. Corinth.3. num 11. *In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum*

ſanctum in Domino, ad Epheſ. 2. num. 21. Sunt videlicet Sancti, Spiritus Sancti templum auguſtiſſimum, gratiſſimúmque Diuinæ maieſtati domiciliũ. 2. Cor. 6. num. 16. *Vos eſtis templum Dei viui.* Itaque cum ſemetipſos ſuperædificant ſanctiſſimæ fidei, magnificentiſſimum Deo habitaculum extruunt. Ad Epheſ. 2. num. 22. *In quo* (nempe angulari lapide Chriſto) *& vos coædificamini in habitaculum Dei.* 1. Petr. 2. num. 4. *Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum, & ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini, domus ſpiritualis.*

In Spiritu Sancto orantes.

231 ET orando impetratur Spiritus Sanctus, & ipſe Spiritus Sanctus vnicus eſt effector, & magiſter orationis. Conſtat vtrumque in Scriptura. Apoſtoli ad huius cæleſtis agricolę diuinos ſatus accipiendos, oratione animum, quaſi ſolum, præpararunt. Act. 1. num. 14. *Hi omnes erant perſeuerantes vnanimiter in oratione.* Subeſt Græcè ſignificantiſſimũ verbum *proſcarterountes*: quod vim quamdam, animíque contentionem affert, & perduranté in ea, atque inſtantem, Deóque ſingulis penè momentis inhærentem aſſiduitatem. Vix tam multis Latinis exhauritur vnius Græci verbi proprietas. Eraſmus ad Rom. 13. verſ. 6. illud exponit: *incumbentes, operam dantes, & adnitentes.* Vulgatus ad Roman. 12. num. 12. & ad Coloſſ. 4. nu. 2. *Orationi inſtantes.* Act. 8. num. 13. *adhærentes.* Denique Act. 2. num. 46. *perdurantes.* Atque hæc adnitens, Deoque iugiter adhærens oratio, aſſiduè inſtans, perſeuerans, ac perdurans, facilè impetrat Spiritum Sanctum. Luc. 11. num. 13. *Si ergo vos, cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris: quantò magis Pater veſter de cælo dabit Spiritum bonum petentibus ſe?*

Alterum verò diſertè affirmat Apo- 232
ſtolus ad Rom. 8. num. 26. *Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram; nam quid oremus, ſicut oportet, neſcimus: ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus* Itaque pro innata naturæ noſtræ imbecillitate neſcimus prorſus, quid à Deo precibus contendere debeamus; ſæpéque ea ignorantes petimus, qúæ nobis valde nocitura ſunt; ea rurſus orationibus auertere nitimur, quæ nobis ſunt magnopere profutura. Miror Socratem inter cæcas Gentilitatis tenebras hanc veritatem aſſecutum: cuius aurea illa verba recitat Valerius Maxim. lib. 7. c. 2. [Socrates nihil vltrà petendum à Diis immortalibus arbitrabatur, quàm vt bona tribuerent: quia ij demum ſcirent, quid vnicuique eſſet vtile: nos autem plerumq; id votis expetere, quod non impetraſſe melius foret. Diuitias appetis, quæ multis exitio fuerunt: honores concupiſcis, qui complures peſſum dederunt.]

Hinc fluxit nobilis illa Auguſtini 233
ſententia Tract. 73. in Ioannem. [Malè vſurus eo, quod vult accipere, Deo potiùs miſerante non accipit: proinde ſi hoc ab illo petitur, vnde homo lædatur exauditus, magis metuendum eſt, ne, quod poſſet nõ dare propitius, det iratus.] Conſentaneè Iſidorus lib. 3. de Summo Bono, cap. 7. [Multos Deus non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad ſalutem.] Flagrabat deſiderio populus Iſraëliticus, & cum lachrymis precabatur, Nume. 11. nu. 4. *Quis dabit nobis ad veſcendum carnes?* Pſal. 77. num. 29. *Deſiderium eorum attulit eis: non ſunt fraudati à deſiderio ſuo. Sed adhuc carnes erant in dentibus eorum*, Numeror. 11. num. 33. vbi Hebraicè legitur, *antequàm caro eſſet ſucciſa dentibus, & ecce furor Domini concitatus*

in

in populum, percuſſit eum plaga magna nimis. Quantò maiore beneficio affeciſſet illum populum Dominus, ſi noxios, atque adeò lethales cibos, quos tam enixè contendebat, denegaſſet?

234 Vt ergo petamus, ſicut oportet, ipſe Spiritus Sanctus *poſtulat pro nobis:* hoc eſt, vt exponit Auguſtinus Epiſt. 121. de Orando Deum c. 15. poſtulare, & gemere nos facit. Vbi hunc Hebraiſmum confirmat Auguſtinus ex illis verbis Deuter. 13. num. 3. quæ ita leguntur in Editione LXX. *Tentat Dominus tuus vos, vt ſciat, an diligatis Deũ veſtrum ex toto corde veſtro*, ideſt, vt ſcire faciat. Vbi Vulgatus illuſtrauit Hebraiſmum: *vt palàm fiat*. Geneſ. 22. n. 12. *Nunc cognoui, quòd times Deum*, ideſt, nunc feci, vt ab omnibus agnoſcatur. Vide Lorinum Act. 1. num. 18.

Eſt ſanè ingens beneficium, quod pollicetur Deus Zach. 12. num. 10. *Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ, & precum.* Vt videlicet Eccleſia Deo gratiſſima ſit, & ab Spiritu Sancto edocta orare ſciat, ſicut oportet. Hebraicam vocem *tahanunim* verterunt LXX Græcè *ictirmu*, ideſt, Spiritũ miſericordię, ſeu miſerationis: quia nimirùm oratio ab Spiritu Sancto afflata, & ſumma Dei miſericordia eſt, & Diuinæ miſerationis fontes aperit. Suppliciter itaque deprecemur Diuinum Spiritũ verbis illis, quibus Apoſtoli Chriſtum deprecati ſunt, Luc. 11. num. 1. *Domine doce nos orare.*

NVMERVS XXI.

Voſmetipſos in dilectione Dei ſeruate, expectãtes miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam.

235 PErſpicua, & dilucida tota adhortatio eſt ad retinendam, conſeruandámq; charitatem, & ad ſpem obtinendæ beatitudinis, Dei miſericordia, & Chriſti meritis ſubnixam, concipiendam.

NVM. XXII. & XXIII.

Et hos quidem arguite iudicatos: illos verò ſaluate, de igne rapientes: alijs autem miſeremini in timore.

QVi Dei charitate flagrant, & ad cæleſtem beatitudinem inflammati cupiditate rapiuntur, ardent etiam zelo tuendi Diuinũ honorem, animáſque peccatorum laqueis exuendi, atque eaſdem ab ipſis inferorum faucibus reuocandi. Excellens ſanè munus, & omni cogitatione maius: nam, auctore magno illo Dionyſio de cæleſti Hierarch. cap. 3. *Diuinarum omnium perfectionum diuiniſſima eſt perfectio, Dei cooperatorem eſſe.* Explicat Carthuſianus: *in reductione animarum ad ſuum Creatorem.*

Enim verò ille huius altiſſimę functionis excellentiam ritè expendet, 236
qui admirabilem animæ præſtantiam exacta trutina ponderauerit: ponderabit autem ſolus ille pro dignitate, qui valorem pretij, ideſt, ſanguinis Chriſti, quo redempta eſt anima, accuratè perpenderit. 1. Cor 6. num. 20. *Empti enim eſtis pretio magno.* 1. Pet. 1. num. 18. *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis, ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti.* Meritò itaque exclamat Bernardus Epiſtol. 54. [Magna res anima, quæ Chriſti ſanguine redempta eſt.] Si enim aurifex ſcientiſſimus adamantem emeret centies mille aureis, omnes, & ſi adamantis valorem, ſpectatámq; probitatem ipſi non agnoſcerent; tamen ex pretio ab aurifice peritiſſimo attributo, lapillũ permagno ęſtimarẽt. Chriſtus ſanguinem ſuum fudit, vt animã redimeret,

quanti igitur illa æſtimanda eſt? Sapientiſſimè hinc colligit Chryſoſt. ho.3.in Epiſt.1.ad Cor. *Nihil eſt,quod animæ poſſit æquiparari,ne vniuerſus quidem mundus. Itaque etſi immenſas pecunias pauperibus eroges,plus tamen effeceris,ſi vnam conuerteris animam.*

237 Iſti dicuntur ore pleno *Saluatores animarum*, qui prædicationis ardore, integerrimæ vitæ exemplo, fuſiſque ad Deum precibus,animas è dæmonis faucibus extorquent. *Illos*, inquit, *ſalu ate,de igne rapiētes.* Quo etiam modo loquitur Paulus.1.Cor.9.nu.22. *Omnibus omnia factus ſum,vt omnes facerem ſaluos.* 1.Timo.4.num.16. *Te ipſum ſaluum facies,& eos,qui te audiunt.* Et Iacobus cap.5.n.20. *Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſaluabit animam eius à morte.* Sed qualis eſſe debeat horum Saluatorum vita, grauiter docet Nazianzenus oratione 1. Apologetica:[Hæc ſumma eſt,vt virtute tales exiſtant,vt (vno verbo dicam) cæleſtes ſint:ac poſſint purgari primùm, deinde purgare; ſapientia inſtrui, atque ita alios ſapientes reddere;lumen fieri, & alios colluſtrare; accedere ad Deum,& alios adducere; ſanctificari, & ſanctitatem aliis afferre.]

238 Illud etiam in vniuerſum exigitur ab iis, qui ſaluti animarum incumbunt,Prouerb.6.num.3. *Diſcurre,feſtina,ſuſcita amicum tuum.* Et cùm diſcipulos legaret Chriſtus ad animas cōuertendas,præcepit eis, Lucæ 10.n.4. *Neminem per viam ſalutaueritis.* Vbi per hyperbolen cæleſtis Magiſter ne tantulam quidem moram huic negotio permiſit interponi,quanta ad officioſam ſalutationem neceſſaria eſſet. Similis eſt celerrimæ feſtinationis exaggeratio,4 Regum 4 nu.29. *Si occurrerit tibi homo,non ſalutes eum.*

239 Hanc mihi celeritatem inſinuat verbū illud,*rapientes:* quod non vſurpatur modò ad potentiam,ac vires exprimendas,iuxta illud Matth.11.n.12. *Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud:* & Ioann.10. numero 28. *Non rapiet eas quiſquam de manu mea:* ſed velocitatem etiam, ac celeritatem quamdam affert. Actuum 8. num.39. *Spiritus Domini rapuit Philippum, & ampliùs non vidit eum:* ideſt,celeriter ex eius conſpectu ſubduxit. Apocalyp. 12 nu.5. *Raptus eſt filius eius ad Deum.* 1.Theſſal.4.num.16.*Rapiemur cum illis in nubibus.*

Atque hinc elegantiſſimè vſurpatur hoc verbum à Chryſoſtomo homil. 12. in Epiſtolam ad Romanos: *ante certamen brauium arripere.* Græcè, *harpaſe.* Vbi Chryſoſtom. alludit ad locum Apoſtoli 1.Corinth.9 num.24. *Ij, qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt,ſed vnus accipit brauium:ſic currite,vt comprehendatis.* Ducta nimirùm 240
tranſlatione ex Agoniſtarum conſuetudine, qui ex aliquo eminentiore loco appenſam coronam incitato quàm ocyſſimè curſu manibus corripiebant: vt eruditè probat Petrus Faber lib.2.cap 27.Agoniſtici. Quò reſpexit idem Chryſoſtomus hom.7. in Epiſt. ad Hebr. *Adhuc pendet brauiū:* & Chryſologus Serm. 153. de Infantibus pro Chriſto necatis. [Confitentur tacentes;neſciētes pugnant; vincunt inſcij; ignari tollūt palmas; coronas rapiunt ignorantes.] Caſſiodorus denique libro 11. Variarum,cap.35. [Si Olympiaci currus agitator rapit pręmia poſt labores.] Hanc celeritatem propriè apud Latinos ſignificare verbum *rapio*, obſeruat etiam optimus auctor Latinitatis Cicero lib. 3. de Oratore. qui expendens Lucretij verba: *Dum licet,oculis poſtremum lumen radiatum rape;* nō dixit(inquit Tullius)*cape: haberet enim moram ſperantis diutiùs eſſe ſe victurum.* Sic Horatius lib.3.Ode.8.

Dona præſentis rape lætus horæ.

Et in Epodo,Ode 13.

Rapiamus

Rapiamus amici occaſionem. Ideſt, celeriter arripiamus, antequàm ſubitò præteruolet, atque è manibus elabatur.

241 Eamdem celeritatem poſtulat vtraque ſimilitudo vſurpata hîc à Beato Iuda. Si reus addictus capitali ſupplicio, iam per vias publicas duceretur ad patibulum; atque per id temporis coacti in ſuo Prætorio Triumviri capitales de aliis cauſis deliberantes, ſubitò mutata voluntate decernerent illius Rei, adiudicati neci, appellationẽ admittere; quanta feſtinatione apparitorem legarent, quanta ille cõuolaret celeritate, ne, ſi in via moras necteret, reus interim capite plecteretur? *Hos* (inquit Iudas) *arguite iudicatos*, ideſt, ſententia capitali damnatos.

242 Non dubito, quin Latinus Interpres legerit Græce, *diacrinomenus*: vt Gagneius recitat ex Scholiis Veronenſibus. Eſt autem *diacrinin*, diſcriminare, ſegregare, atque diſcernere; ac proinde diiudicare, ſententiáque ferire. Hæretici verò ſeiungentes, ac ſegregantes ſemetipſos à corpore Eccleſiæ, ſuprà num. 19 ſeceſſione facta, proprio ſe iudicio, ac ſententia condemnarunt. Ioannis 3 nu. 18. *Qui autem non credit, iam iudicatus eſt* ideſt, eo ipſo, quòd non credit, ipſe ſe condemnauit, oſtendítq;, digniſſimum ſe eſſe ſupplicio. Ad Titum 3. num. 10. vbi Apoſtolus agit de Hæretico, *Subuerſus eſt*, inquit, *cùm ſit proprio iudicio condemnatus*. Græcè vnica vox eſt, *autocatacritos*: quam vertit Cyprianus lib. 1. Epiſtola 3, *à ſemetipſo damnatus*. Regia, *ſponte condemnatus*. Eámque propriè vim habet, vt ſignificet hominem per ſe damnatum, hoc eſt, re ipſa, & facti euidentia conuictum, atque atrocitate criminis condemnatum, etiam ſi nemo iudex de illo pronuntiet. Atque hæc ſunt illa peccata, quæ ante diſcuſſam cauſam, latamue ſententiam, per ſe ipſa condemnationem incurrunt. 1. Timoth. 5. nu. 24. *Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad iudicium.*

Enim verò iubet Apoſtolus, vt Hæretici, qui iam iudicati, ac per ſe damnati ſunt, zelo charitatis à Catholicis arguantur: vt videlicet pœnitentiam agentes, errorémque ſuum deteſtantes, diuinam flectant miſericordiam, ſententiam latam contra ſe commutent, antequàm ſanguinarius carnifex dæmon extremum de illis ſupplicium ſumat. Sic præcipit Salomon Prouerbiorum 24 numero 11. *Erue eos, qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum, liberare ne ceſſes.* Nimirùm Deus ipſe, dum ſupplicium differt, reorum ſalutem ardentiſſimè appetit. Iſai. 30. numero 18. *Expectat Dominus, vt miſereatur veſtri.* Subeſt 243 ſignificantiſſimum verbum Hebraicum, quod ita effert Latinè Forerius, *inhiat, & anhelat Deus.* Anhelare autẽ accelerantis eſt, & ſumma cõtentione properantis. Itaq; Deus cum expectat, cum moras ducit, tũc maximè inhiat, & anhelat, cum ſuſtinet, vrget, & inſtat; cùm tacet, clamat, vt ſomno peccati conſopitos excitet. Quid miniſtros eius efficere par eſt? *Hos* (inquit Apoſtolus) *arguite.* Minimè item dubito, quin legerit Vulgatus, *elenchete.* Eſt autem *elenchin* corripere, increpare, coarguere, atque conuincere; vt errore luce veritatis prodito, ac patefacto, illum execrẽtur; vt perſpecta fœditate flagitij, illud omni contentione, velis, remíſque defugiant. Sic Herodes adulter corripiebatur (Græcè, *elenchomenos*) ab ardente concionatore Ioanne, Lucæ 3. nu. 19. Sic Apoſtolus monet Timotheum Epiſtola 1. cap. 1. num. 20. *Peccantes coram omnibus argue:* & Titum capite num. 13. *Increpa illos durè, vt ſani ſint in fide.* Vtrobiq; Græcè habetur *elenche.*

Sed

245 Sed Græci codices, qui nunc extant, mira cōſenſione legunt, *eleite. hos quidem commiſeramini iudicatos.* Atqui vtrumq; affectū concipere debet zelator animarū: vt paulò pòſt diſertè præcipitur à Iuda, *alys autem miſeremini in timore:* & expreſsè notauit Baſilius in Regulis breuioribus interrogatione 296. [Si etiam aduerſus peccātes admirabilem illam, & horrore plenam ſanctorū virorū miſericordiam imitatus ſit.] Vt qui affabrè effictā imaginem, ab Hæreticis laceratam intuetur; ſimul tam impium facinus horrore quodam deteſtatur, ſimul etiam illum deformati, conciſique ſimulachri miſereſcit.
246 Quin & ipſe Deus tum vel maximè diligit, & miſeratur errantes filios, cùm eos paternè corripit, & in viam reuocat. Apocal. 3. nu. 19. *Ego, quos amo, arguo.* Græcè, *elencho,* Ad Hebr. 12. num. 6. *Quem enim diligit Dominus, caſtigat.* Prouerbiorum 3. num. 11. *Quem diligit Dominus, corripit.* Pulchrè hoc explicat Auguſtinus chirurgi exemplo, Sermone 15. de Verbis Domini. [Si per charitatem imponitur diſciplina, de corde lenitas non recedat. Quid enim tam pium, quàm medicus ferens ferramentum? Plorat ſecandus, & ſecatur: plorat vrendus, & vritur. Non eſt iſta crudelitas: ſæuit in vulnus, vt homo ſanetur; quia ſi vulnus palpetur, homo perditur.] Nec minùs eleganter Chryſoſt. tomo 1. homil. in id Pſal. 9. nu. 19. *Patientia pauperum non peribit in finem.* [Charitas, inquit, ſeruetur, & proteruus homo increpetur. Lingua clamet, & cor amet; quia clamor iſte, etſi clamat, intùs amat.]

247 Iam altera ſimilitudo vſurpata hîc à Beato Iuda, vehementiorem poſtulat celeritatem. Mirabilis prorſus eſt velocitas ignis, cùm idoneam materiam corripuit, & nactus pabulum, quo ſe alat, gliſcit in ſingula momenta, omniáque populatur, & abſumit. Si ergo, cùm aliqua domus vetuſta, & ruinoſa ignem ſubitò concepit, homo tibi coniunctiſſimus in proximo cubiculo, quò nondum flamma peruaſit, altè, ſecuréque dormiret, ſummúmque periculū eſſet, ne igne deinde graſſante opinione celeriùs, repentè flāmis oppreſſus mortē cum ſomno copularet; quanta illuc aduolares celeritate, vt eum à præſentiſſimo incendij diſcrimine eriperes? *Illos* (inquit Apoſtolus) *ſaluate, de igne rapientes.* Qua etiam ſimilitudine vſus eſt Amos, cap. 4. num. 11. *Facti eſtis, quaſi torris raptus ab incendio.* Qui ſcilicet niſi celeriter extraheretur, totus igne conflagraret.

Porrò ignem iſtum exiſtimo eſſe 248
flagitioſam, & obſcœnam Hæreticorum libidinem, qua incautos ineſcabant, & ad ſuos errores pelliciebant. Latè probaui ſuprà ad illa verba, nu. 7. *Ignis æterni pœnam ſuſtinentes,* luxuriam non in ſacro ſermone modò, ſed apud prophanos etiam Scriptores ignem appellari. Et verò quem ignis iſte voraciſſimus ſemel corripuit, is, niſi Altiſſimi dextera è populantibus flammis celeriter, & opportunè rapiatur, graſſante in dies magis, ac magis hoc incendio, proculdubio totus ardebit. Neque erit ab re, ſi prætereà hunc locum de Inferorum etiam igne interpretemur. Qui enim ſe flagitio capitali obſtrinxit, ibi iam eſt, vt hoc fragili, & corruptibili corpore, tāquam medio pariete exturbato, qui ſolus inter animam, & infernale incendium interiacet, vltricibus illis flammis corripiatur.

Odientes & eam, quæ carnalis eſt, maculatam tunicam.

VEtus fuit conſuetudo, inde vſ- 249
que ab heroicis illis naſcentis Eccle

Eccleſiæ ducta temporibus, vt de ſacro baptiſmatis fonte ſuſcepti, veſtibus candidis induerentur: vt videlicet ipſæ veſtes albicantes animi cādorem præſeferrent: vt loquitur Clemens Alexandrinus lib.2.Pædag c.10.quod hauſit ex Dionyſio, qui in libro de Eccleſ. Hierar. c.2 ait [Illam veſtem baptizati munditiæ cōgruam induunt.] Recitat Pamelius in annotationibus ad Tertulliani librum de baptiſmo, pag.470. elegantes in hanc ſententiam Pontij Paulini verſus.

Inde parens ſacro ducit de fonte Sacerdos
Infantes, nineos corpore, corde, habitu.

Congruenter etiam cecinit Lactantius in carmine Paſchali.

Candidus egreditur niueis Exercitus vndis,
Atque vetus vitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas veſtis quoque candida ſignat,
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.

Lorinus verò Actuum 1. verſu 10. refert, baptizato Conſtātinopoli Theodoſio Iuniore, viſam fuiſſe innumerabilem populi multitudinem candentibus indutam veſtibus, ac ſi toti eſſent copioſa niue perfuſi. Sic & à Neophitis recens baptizatis Dominicam in Albis appellari, communis traditio eſt. Verum de hoc toto [illegible] legendus in primis eſt Ambroſius [illegible] libro de Initiandis cap.7.

250 Recitantur in Pontificali grauiſſima verba, quibus conceptis, ad retinendum, conſeruandúmque candorem, tanquam gratiæ ſymbolum, & innocentiæ teſtem, Sacerdos adhortabatur luſtratos baptiſmo, & aqua illa ſalutari tinctos. [Accipe veſtem candidam, ſanctam, & immaculatam, quam pręferas ſine macula ante tribunal Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt habeas vitam æternam, & viuas in ſæcula ſæculorū. Amen.] Inſignis etiam eſt in hanc ſententiam exhortatio Auguſtini Sermone 139. de Tempore, qui eſt tertius de Reſurrectione [Ita ſobriè, caſtè, ac piè viuere ſtudeamus, vt ſtolam baptiſmi ſine aliqua luxurię macula integram, illibatámque ſeruantes, ad æterni ſponſi thalamum, & ad illud cæleſte, ac nuptiale conuiuiū, charitate ſplendidi, bonorúmque operum margaritis ornati fæliciter veniamus.] Huc videtur reſpexiſſe Ioann. Apocalyſp. 16. num. 15. *Beatus, qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua.* & cap.3.n.4. *Qui non inquinauerunt veſtimenta, & ambulabunt mecum in albis, quia digni ſunt.* Et infrà num.18. *Vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris.* Lege Maldonatum ad illa verba Matth.22. num.11. *Vidit ibi hominem non veſtitum veſte nuptiali.*

Iam hinc oboritur lux præſenti Iu- 251
dæ loco. Præcipit enim Apoſtolus fidelibus, non quidā vt Hæreticos odio proſequantur; ſed vt eorum errores, maculas, ac ſordes, quibus candentem veſtem deturparunt, ex animo deteſtentur. Hoc videlicet eſt, inimicos Dei perfecto odio odiſſe, Pſalm.138. n.22. vt exponit Gregorius, 3.P.Paſtoral admonitione 33. *Et quod facti ſunt, diligere; & quod faciunt, increpare.* Scitè Vatablus hic. [Odio habete nō ipſos homines, ſed turpes affectus, quos veſtem carnis maculatam vocat.] Et quidem apertè ſignificat Græcus textus, fœdas iſtas labes, quæ albicantem à baptiſmo veſtem tam turpiter commacularunt, ex carnis, libidiniſque illecebris, ac ſordibus profluxiſſe. *Katon apò tès ſarcòs eſpilomenō chitona.* Vertunt Adamus, & Eraſmus: *odientes à carne ſordidatam tunicam.* Regia, & Tigurina: *à carne*, ſiue *ex carne maculatam.* Porrò quàm fœdè, & flagitioſè cœnoſi iſti, ac lutulenti Borboritæ

ſibimetipſis turpiſſimas luxuriæ maculas inuſſerint, omníque ſuum corpus obſcœnitate contaminauerint, tractaui iam non ſemel ad illa huius Epiſtolæ verba num.4. *Transferentes in luxuriam*, & num.8. *Carnem quidem maculant*. & num.12. *Hi ſunt in epulis ſuis maculæ*.

NVMER. XXIV. & XXV.

Ei autem, qui potens eſt vos conſeruare ſine peccato, & conſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos, in exultatione in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti. Soli Deo Saluatori noſtro per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum gloria, & magnificentia, imperium, & poteſtas ante omne ſæculum, & nunc, & in omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

NIhil difficultatis eſt in hac eximia huius Epiſtolæ coronide, luculentáque, & omnibus numeris abſoluta doxologia. Simili clauſula concludit Paulus epiſtolam ad Romanos cap.16. num.25. *Ei autem, qui potens eſt vos confirmare*, (id eſt, conſeruare ſine peccato, quod ait hîc beatus Iudas: vt 1.Corinth.1. num.8. *Qui & confirmabit vos vſque in finem ſine crimine*) *ſoli ſapienti Deo per Ieſum Chriſtum, cui honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.* Et ad Epheſ.3. num.20. *Ei autem qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter, quam petimus, aut intelligimus, ſecundum virtutem, quæ operatur in nobis: ipſi gloria in Eccleſia, & in Chriſto Ieſu, in omnes generationes ſæculi ſæculorum. Amen.*

FINIS.

401.526

LECTO

LECTORI.

CVM hos Indices texeremus, ille citandi modus, & ad inueniendum expeditior, & à mendis tutior viſus eſt nobis, ſi Librorum, qui exponuntur, capita: & ſingulorum capitum numeri marginales citarentur. Ita fecimus; nec ſine exemplo fecimus hominum doctiſſimorum. Cùm autem numerus duntaxat apponitur, proximè antecedentis capitis eſt intelligendus. Tantùm aduertat Lector, cùm in ipſis Commentariis nos referimus ad alterum locum, vbi res illa, de qua agitur, copioſiùs tractata eſt: tunc non marginalem numerum, ſed ipſius capitis citari verſum, vel potiùs numerum: ſic enim eos in toto opere vocamus.

INDEX VOCVM HEBRAICARVM,

quarum vis, & proprietas expenditur in his Commentariis.

א

אחרית Deut.32.n.172
אכל Malach.1.n.63
אמונה Deut.32.n.46.& 47
אמלל Nahum 1.n.94
אף Nahum 1.n.52
ארך אפים Nahum 1.n.50

ב

בגד Malach.2.n.61
בור Iſai.38.à n.288.vſq; ad 292
בורית Malach.3.n.20
בליעל Nah.1.à n.215.vſq; ad 218
בנה Malach.3.n.61
בעל Nahum 1.n.46
ברית Malac.2.n.28. & Eph.2.44
בשר Epheſ.2.n.60

ג

גאה גאון Nahum 2.n.17
גאל Iacob.2.n.21
גדל Nahum 1.n.60
גול Deut.32.n.26
גור Iſai.38.n.138
גורל Deut.32.n.99
גכן Iſai.38.n.76
גער Malach.2.n.20

ד

דדה Iſai.38.n.239
דור Iſai.38.n.152.& 153
דמי Iſai.38.à n.110.vſq; ad 115

ה

הגה Iſai.38.n.201
היכל Malach.3.n.9
הכשול Malach.2.n.54
הצב Nahum 2.n.61

ז

זונה Iacob.2.n.100
זקן Malach.3.n.22
זרם Iſai.38.n.184

ח

חדל Iſai.38.n.146
חדל Iſai.38.à n.146.vſq; ad 149
חול Deut.32.n.161.& Nah.1.97
חותם Epheſ.1.n.52.& 55
חוק Malach.3.n.53.& 54
חלב Deut.32.n.140
חלד Iſai.38.n.148
חמה Deut.32.n.211
חמל Malach.3.n.80.& 81
חמס Malach.2.n.88
חנם Malach.1.n.49
חפץ Malach.3.n.52
חרם Malach.4.n.38.& 39
חשק Iſai.38.n.265.& 266

ט

טוב Nahum 1.n.118
טהר Malach.3.n.21

י

ידה Iſai.38.n.277.& 279
ידע Nahum 1.n.126
יהוה Malach.3.n.30
ישר Deut.32.n.50.& Iſai.38.41

כ

כבד Malach.1.n.24
כון Deuter.32.n.81
כלה Malach.3.n.31
כלי Nahum 2.n.71
כלכל Malach.3.n.13
כפיר Nahum 2.n.92.93.94

כפל Malach.2.n.84
כרת Nah.1.n.193.& Malac.2.68

מ

מוט Nahum 1.n.176.179
מוטה Nahum 1.n.176
מום Deuter.32.n.59.& 61
מופת Iſai.38.n.103
למות Iſai.38.n.6
מן Deuter.32.n.314
מישר Malach.2.n.38
מיחר ם Deut.32.n.196
מצא Deut.32.n.108
מלח Iacob.5.n.86
מר מת Malach.2.n.33
משא Nahum 1.à n.3.vſque ad 9
משל Nahum 3.n.60
משפט Deut.32.à n.38.vſque ad 45
מתלאה Malach.1.n.68

נ

נבט Iudæ.n.177
נבלה Epheſ.2.n.23
נורא Malach.1.n.82.83.& 84
נחם Deut.32.n.275.& 276
נטר Nahum 1.n.39
נפח Malach.1.n.70
נקה Nahum 1.à n.76.vſq; ad 81
נשא Nahum 1.n.101
נשה Deut.32.n.160
נשמה Iſai.38.n.302.& 303

ס

סגלה Deut.32.n.101.& Mala.3.79
סוד Epheſ.1.n.42
סער Iſai.38.n.20
ספר Nahum 1.n.17

ע

עבר Nah.1.n.43.& à n.167.vſque (ad 171
עולה Malach.2.n.34
עולם Deut.32.n.83.& 84
עמד Malach.3.n.14
עפל Iudæ.n.223
עפלה Iudæ.n.223
ער וענה Malach.2.n.70
ערב Iſai.38.à n.219.vſq; ad 226
ערעה Iſai.38.n.196.197.& 198
ערף Deut.32.n.18
עתה Deut.32.n.287.& Mal.1.44

פ

פוץ Nahum 2.n.2
פיות Nahum 2.n.121
פנה Malach.3.n.6
פקד Iſai.38.à n.121.vſque ad 124
פרע Deuter.32.n.317
פרץ Eph.6.n.9

צ

צבא Nahum 2.n.104
צבי Deut.32.n.133
צדק Malach.4.n.13.& 14
צור Deu.32.n.31.35.& Nah.1.111
צרף Malach.3.n.17

ק

קבע Malach.3.n.40
קדש Malach.2.n.64
קום Nahum 1.n.105
קטב Deut.32.n.204
קטר Malach.1.n.58
קנא Deut.32.n.147
קנה Deut.32.n.69.70.& 72
קרב Malach.3.n.56
מקרב Deut.32.n.156

ר

ראה Deut.32.n.173
ראש Deut.32.n.244.& 246
רחום Coloſſ.3.n.24
רכב Deut.32.n.130.& 131
רנן Deut.32 n.319
רצון Epheſ.1.n.20
רצץ Iacob.2.n.26
רשף Deut.32.n.201.& 202

ש

שאול Deut.32.num.182.& Iſa.38. n.116.& 117
שבט Deuter.32.n.103
שבר Iſai.38.n.296
שוב Nahum 2.n.18
שוה Iſai.38.n.187
שחין Iſai.38.n.70
שחת Deut.32.n.58.& Mal.2.n.55
שלם Iſai.38.n.45
שמד Deut.32.n.219
שנן Deut.32.n.302

ת

תודה Iſai.38.n.280.& 281
תחתית Deut.32.n.184
תמים Malach.1.n.40
תנין Deut.32.n.208
תקוה Iſai.38.n.160

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVÆ IN HIS COMMENTARIIS explicantur.

LECTORI.

MIRABERIS fortaſſe, Lector, tam multa in hoc Indice citari ſacræ Scripturæ teſtimonia, vnico duntaxat, eoq́; non magno explicata volumine. Sed cùm in his Commentarijs tantopere breuitatem conſectemur, & vbique litteralem ſenſum ſedulò inquiramus, auſim tibi polliceri, pleraque Scripturæ loca, hoc Indice comprehenſa, ex profeſſo, accuratéque pro noſtro modulo tractari: cætera verò ita obiter produci, vt ex antecedentibus, & conſequentibus, multa illis explicationis lux accedat. Qui periculum facere volet, ita omnino eſſe facilè deprehendet.

Ex Geneſi.

CAp.1.n.26. Et præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli. Epheſ.1.num.83
num. 31. & erant valde bona. Deut.32.n.29
Cap.2.n.1. Et omnis ornatus eorum. Nahum 2.n.112
Cap.3.n.14. Maledictus es inter omnia animãtia. Malach.2.n.12.& 14
n.22. Ne fortè mittat manũ ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat,& viuat in æternum.Iſai. 38.n.249.& Malach.1.n.44
n.24.Et flammeum gladium.Deut, 32.num.303
Cap.4. num.1. Poſſedi hominem per Deum. Deut.32.n.69
n.4. Reſpexit Dominus ad Abel,& ad munera eius. Malach.1.n.51.& Iacob.2.n.13
n.7.Sin autẽ malè,ſtatim in foribus peccatum tuum aderit.Iaco.5.n.40
num.9.Num cuſtos fratris mei ſum ego? Malach.1.n.38
n.10. Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra.Deut.32.n.320
n.14.à facie tua abſcondar.Deuter. 32.n.166
n.14. Omnis igitur, qui inuenerit me, occidet me. Iſai.38.n.246
n.15. Septuplum punietur.Iſai.38. num.247
n. 26. Iſte cœpit inuocare nomen Domini. Deut.32.n.25
Cap.5.n.24.Ambulauitque cum Deo. Iſai.38.n.39
C.6.n.3.Eruntq; dies illius centum viginti annorũ.Deut.32.n.271.& 272

n.4. Iſti ſunt potentes à ſæculo. Deuter.32.n.83
n.5. Videns, quod multa malitia hominum eſſet in terra, & tactus dolore cordis intrinſecus.Epheſ.4. num.44
n.9. Noë vir iuſtus, atque perfectus, cum Deo ambulauit. Iſai. 38. num.40
Cap.7.num.11. Cataractæ cæli apertæ ſunt. Malach.3.n.44
Cap.13.n.8. Ne, quæſo, ſit iurgium inter me, & te. Iacob.4.n.3
num.10. Sicut Paradiſus Domini. Deut.32.n.241
Cap.14.n.21. Da mihi animas; cætera tolle tibi. Iſai.38.n.268
n.22. Poſſeſſorem cæli, & terræ. Deuter.32.n.70
Cap.15.n.5. Suſpice cœlum, & numera ſtellas, ſi potes: & dixit ei, ſic erit ſemen tuum, Nahum.3.n.54
n.6. Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam, Iaco. 2.à n.84. vſque ad 96
n.8. Vnde ſcire poſſum, quòd poſſeſſurus ſim eam? Iſai.38.n.88.
n.1. Noli timere Abraham, ego protector tuus ſum, Nahum.1. num.122
Cap.17. n.1. Ambula coram me, & eſto perfectus, Iſai.38.n.37
n.17. Putas-ne centenario naſcetur Filius, & Sara nonagenaria pariet? Iacob.2. n.80
Cap.19. n.11. Percuſſi ſunt cæcitate à minimo vſque ad maximum, ita vt oſtium inuenire non poſſent. Iudæ. n.100
n.13. Eo quòd increuerit clamor eorum coram Domino, Iacob.5. num.15.& 16
Cap.21.n.12. In Iſaac vocabitur tibi ſemen, Epheſ.3.n.44
Cap.22.n.1. Tentauit Dominus Abraham, Iacob.1.n.73
n.5. Poſtquam adorauerimus, reuertemur ad vos. Malach.1.n.56
n.16. Multiplicabo ſemen tuum, Nahum.1.n.184
n.12. Nunc cognoui, quòd times Deum, Iudæ.n.234
Cap.24.num.35. Dominus benedixit Domino meo valde, manificatúſque eſt. Epheſ.1.n.5
n.40. Dominus, in cuius conſpectu ambulo, Iſa.30.n.40
Cap.25.num.23. Duæ Gentes ſunt in vtero tuo. Maior ſeruiet minori, Malach.1.n.14
Cap.28.n.4. Det tibi Deus benedictiones Abrahæ, Epheſ.1.n9.
Cap.30.n.6. Iudicauit mihi Dominus. Deut.32.n.273
n.23. Abſtulit Deus opprobrium meum, Iſa.38.n.154
n2.7. Experimento didici, quòd benedixerit mihi Deus propter te, Epheſ.1.n.5
Cap.31.n.11. Dixitque Angelus Dei ad me, Ego ſum Deus, &c. Deut. 32..n.126.
n.51. En tumulus hic, & lapis, quẽ erexi, inter me, & te, teſtis erit. Deut.32.n.13
Cap.32. n.28. Si contra Deum fortis fuiſti, quantò magis contra homines præualebis? Deut.32.n.125
n.30. Vidi Deum facie ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea, Malach.3.n.66
Cap.33.n.11. Suſcipe benedictionem, quam attuli tibi. Epheſ.1.n.5
Cap.35. n.2. Abiicite Deos alienos. Deut.32.n.116
Cap.37.n.4. Oderant eum, nec poterant ei quicquam pacificè loqui. Iacob.3.n.83
n.35. Deſcendam ad filium meum lugens in Infernum. Deuteronom. 32.n.182.
Cap.38.n.18. Quid tibi vis pro arrabone dari? annulum tuum. Epheſ. 1.num.65

Cap.39.

Cap.39. n.5. Benedixítque Dominus domui Ægyptij propter Ioſeph. Epheſ.1.n.5
n.9. Quomodò ergo poſſum hoc malum facere? Deut.32.n.66
Cap.40.n.15. Hîc innocens in lacum miſſus ſum, Iſai.38.n.289
Cap.42.n.21. Peccauimus in fratrem noſtrum, videntes anguſtiam animæ illius, dum deprecaretur nos. Deut.32.n.173
n.38.Deducetis canos meos cũ dolore ad Inferos.Iſai.38.n.117.& 118
Cap.43.n.9. Ego ſuſcipio puerum, de manu mea require illum. Iſai. 38. num.223
Cap.44. n.30. Igitur ſi puer defuerit, cùm anima illius ex huius anima pendeat, morietur, Malach.2.n.80
Cap.45. n.8. Non veſtro conſilio, ſed Dei voluntate huc miſſus ſum. Iſai.38. n.235
n.26. Quaſi de graui ſomno euigilans,tamen non credebat eis.Iudæ. num.109
Cap.47.n.31.Adorauit Iſraël Deũ cõuerſus ad lectuli caput,Iudæ. n.122
Cap.48. n.15. Deus in cuius conſpectu ambulauerunt Patres mei. Iſai. 38. n.40
n.16. Et inuocetur ſuper eos nomẽ meum.Iacob.2.n.31
n.19. Semen illius creſcet in Gentes.Nahum 1.n.184
num. 20. In te benedicetur Iſraël. Epheſ.1.n.9
Cap.49. n.1. Congregamini, vt annunciem, quæ ventura ſunt vobis in diebus nouiſſimis.Iudæ.n.221
n. 6. In conſilium eorum non veniat anima mea, Iſai.38.n.268
n.8. Iuda,te laudabunt Fratres tui. Iſai.38.n.277
n.11.Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ pallium ſuum. Deut.32.n.141
num.18. Salutare tuum expectabo Domine. Iſai.38.num.128
num. 20. Aſſer pinguis panis eius. Deut.32.n.140
Cap.50.n.24. Cúmque adiuraſſet eos, atque dixiſſet, Deus viſitabit vos, aſportate oſſa mea vobiſcum.Iudæ. num.132

Ex Exodo.

Cap.1. n. 21. Ædificauit eis domos. Nahum 1.n.185
Cap.3.n.2.Apparuit Moyſi Dominus de flamma ignis.Deut.32.n.127
n.8. In terram, quæ fluit lacte, & melle. Deut.32.n.136.137
n.14. Ego ſum, qui ſum. Qui eſt, miſit me ad vos. Malach.3.n.30
n.15.Hoc nomen mihi eſt in æternum. Iſai.38.n.67.& 68
Cap.4. n.22. Filius meus primogenitus Iſraël. Deut.32.n.54
Cap.6. n.6. Educam vos de ergaſtulo Ægyptiorum. Deut.32.n.74
n.8. Et induxerim in terram, ſuper quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham.Deut.32.n.297
Cap.10.num.23.Nemo vidit Fratrem ſuum,nec mouit ſe de loco, in quo erat. Nahum 1.n.140.141
Cap.12.num.12.Tranſibo per terram Ægypti. Nahum 1.n.169
Cap.13. n.17. Circunduxit per viam deſerti. Deut.32.n.109
n.21. Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam. n.117
Cap.15.n.1. Cantemus Domino:glorioſè enim magnificatus eſt. Deut. 32.n.2.& Nahum 2.n.17
n.16. Populus tuus iſte,quem poſſediſti. Deut.32.n.77
n.17.Plantabis in monte hæreditatis tuæ. Deut.32.n.132
n. 26. Ego Dominus ſanator tuus. Iſai.38.n.18
n.26. Si quod rectum eſt,coram eo, feceris. Iſai.38.n.41

Cap.17.n.14. Dolebo enim memoriam Amalec ſub cœlo Deut.32. num.216

Cap.18.n.19. Audi verba mea, atque conſilia, & erit Deus tecum. Deut. 32 num.225

Cap.19.n.4. Quomodo portauerim eos ſuper alas aquilarum, & aſſumpſerim mihi. Deut.32.n.113

Cap 20.n.2.Ego ſum Dominus Deus tuus. Deut.32 n.127

n.12. Honora Patrem tuum. Malach. 1.n.24

n.12.Honora Patrem tuum,& Matrem tuam, vt ſis longæuus ſuper terram. Epheſ.6.n. 1

n.19. Non loquatur nobis Dominus,ne forte moriamur. Malach.3. num.66.& 67

Cap.22.n.28. Diis non detrahes, & Principi populi tui non maledices. Iudæ.175

Cap.23. n.20. Ecce ego mittam Angelum meum,qui pręcedat te.Deuter.32.n.123

n.27 Terrorem meum mittam in præcurſum tuum. Deut.32. n.213

Cap.24. n.3. Omnia verba Domini, quæ locutus eſt, faciemus. Coloſſenſ.2.num.60

Cap.28. n.28. Stringatur Rationale annulis ſuis. Iacob.2.n.5.& 8

n.30.Pones autem in Rationali iudicij doctrinam, & veritatem. Malach.2.n.45

Cap.32.n.10. Dimitte me, vt iraſcatur furor meus. Iſai.38.n.25.

n.12. Eſto placabilis ſuper nequitia populi tui. Deut.32.n.276

n.12. Ne quæſo dicant Ægyptij, callidè eduxit eos. Deut.32. n.223

n.25. Propter ignominiam ſordis. Deut.32.n.63

Cap.33. n.3. Non aſcendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè diſperdam tę in via. Nahum 1.num.68

n.19.Ego oſtendam omne bonum tibi. Nahum.1.n.120

n.20. Non videbit me homo, & viuet. Malach.3 n.67

Cap.34. n.6. Miſericors, & clemens, patiens, & multæ miſerationis,qui cuſtodis miſericordiam in millia. Epheſ.2.n.14

n.7 Nullúſque apud te per ſe innocens eſt, qui reddis iniquitatem Patrum Filiis, ac nepotibus in tertiam, & quartam progeniem. Nahum 1.n.79

num.14.Dominus Zelotes nomen eius: Deus eſt æmulator. Nahum. 1.num.27.

Ex Leuitico.

Cap.2.n.13. Non auferes ſal fœderis Dei tui, de ſacrificio tuo. Malach. 2.n.29

Cap.3.num.16.Omnis adeps Domini erit iure perpetuo. Deut.32.n.281

Cap.4.n.2. Si Sacerdos, qui vnctus eſt, peccauerit, delinquere faciens populum. Malach.1.n.30

Cap.5.n.10. Alterum verò adolebit in holocauſtum, vt fieri ſolet. Deuteron.32.n.40

Cap.7. n.25. Si quis adipem, qui offerri debet in incenſum Domini, comederit, peribit de populo ſuo. Deut.32.n.281

Cap.10. n.10. Vt habeatis ſcientiam diſcernendi, inter ſanctum,& profanum. Malach.2.n.43

Cap 17 n.7.Nequaquam vltrà immolabunt hoſtias ſuas Dæmonibus. Deut.32.n.153

Cap.19.n.15. Non facies, quod iniquum eſt, nec iniuſtè iudicabis. Malach.2.n.34.& n.58

Cap.20.n.26. Eritis mihi ſancti, quia ſanctus ſum ego. Malach.2.n.64

Cap.21.n.5. Non radent caput. Deuter.32.num.318

num.6.

n.6. Sancti erunt Deo ſuo, & non polluent nomen eius. Malach.1. num.32
n.17. Homo, qui habuerit maculam. Deut.32.n.59
Cap.22.n.20. Si maculam habuerit, non offeretis. Deut.32.n.59
Cap.24.n.19. Qui irrogauerit maculam cuilibet. Deut.32.n.59
Cap.26.n.25. Inducam ſuper vos gladium vltorem. Deut.32.n.305
n.36. Dabo pauorem in cordibus eorum,i n regionibus hoſtium,terrebit eos ſonitus folij volantis. Deut.32.n.213

Ex Numeris.

Cap.5.n.21. Det te Dominus in maledictionem, exemplúmque. Nahum.3.n.23
Cap.6.n.14. Reuera induxiſti nos in terram, quæ fluit riuis lactis, & mellis. Deut.32.n.136.n.137
Cap.9. n.18. Ad imperium Domini proficiſcebantur. Deut.32.n.118
Cap.11.n.4. Quis dabit nobis ad veſcendum carnes? Iudæ.n.233
n..22. Numquid ouium, & boum multitudo cædetur, vt poſſit ſufficere ad cibum? Deut.32.n.108
n.25. Auferens de ſpiritu, qui erat in Moyſe, & dans ſeptuaginta viris. Iudæ. n.151
Cap.13.n.28. Reuera fluit lacte, & melle: vt ex his fructibus cognoſci poteſt. Deut.32.n.137
Cap.14. n.16. Non poterat introducere populum in terram, pro qua iurauerat Deut.32.n.223.
n.17. Magnificetur ergo fortitudo Domini: ſicut iuraſti dicens, Dominus patiens,& multæ miſericordiæ,auferens iniquitatem, & ſcelera. Nahum.1.n.60.61
n.18. Nullúmque innoxium derelinquens, qui viſitas peccata Patrum in filios. Nahum.1.num.79
n.20. Dimiſi iuxta verbum tuum, viuo ego, & implebitur gloria Domini vniuerſa terra. Nahum.1. num.63
Cap.16. n.13. Eduxiſti nos de terra, quæ lacte, & melle manabat. Deuteron.32.n.136
n.32. Dirupta eſt terra ſub pedibus eorum, & aperiens os ſuum deuorauit illos. Deſcenderúntque viui in infernum. Iudæ.n.169
n.33. Deſcenderúntque viui in infernum. Deut.32.n.182
Cap.18.n.19. Pactum ſalis eſt ſempiternum coram Domino, tibi, ac Filiis tuis. Malach.2.n.28
Cap.20.n.11. Cùm eleuaſſet Moyſes manum, percutiens virga bis ſilicem,egreſſæ ſunt aquæ largiſſimæ. Iſai.38.n.74
num.16. Miſerítque Angelum,qui eduxerit nos de Ægypto. Deut.32. num.123
Cap.21.n.14. Scopuli torrentium inclinati ſunt. Nahum.1.n.100
Cap.23.n.19. Non eſt Deus, quaſi homo, vt mentiatur,Iſai.38.n.12
num.24. Et occiſorum ſanguinem bibat. Deut.32.n.307
Cap.24.n.14. Dabo conſilium, quid populus tuus populo huic faciat. Iudæ.n.166
Cap.25. n.11. Quia zelo meo commotus eſt contra eos. Nahum.1. num.24
num.12. Ecce do ei pacem fœderis mei. Malach.2.n.27
Cap.31 n.15. Cur Feminas reſeruaſtis? Nonne iſtæ ſunt, quæ deceperunt Filios Iſraël ad ſuggeſtionem Balaam, & præuaricari vos fecerunt? Iudæ.n.166.167

Ex Deuteronomino.

Cap.1.num.31. Portauit te Dominus

Deus tuus, vt ſolet homo geſtare paruulum Filium ſuum. Deut.32. num.113
n.43. aduerſantes imperio Domini, & tumentes ſuperbia aſcendiſtis in montem. Iudæ.n.224
Cap.3. num.25. videbo terram hanc optimam, & montem iſtum egregium. Deuter.32.n.133
num.26. Iratus eſt Dominus mihi. Nahum 1.n.168
Cap.4.n.24. Deus tuus ignis cõſumẽs eſt: Deus æmulator. Deut.32.n.186
Cap.5.n.24. Probauimus hodie, quòd loquente Deo cum homine, vixerit homo. Malach.3.n.66.& 67
Cap.7.n 6. Te elegit Dominus Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris. Deuter.32.n.101
n.16. Non parcet eis oculus tuus. Deut.32.n.169
num.26. Velut inquinamentum, ac ſordes abominationi habebis. Deuter.32.n.63
Cap.8. n.5. Quia ſicut erudit filium ſuum homo, ſic Dominus Deus tuus erudiuit te. Iſai.38.n.250
n.11. Ne poſtquam comederis, & ſatiatus fueris, eleuetur cor tuum. Deut.31.n.144
n.15. Ductor tuus fuit in ſolitudine magna, atque terribili. Deuter.32.n.108.
num.15. In qua erat ſerpens flatu adurens. Deut.32.n.210
Cap.10.n.16. Circuncidite igitur prę-putiũ cordis veſtri. Coloſſ.2.n.44
n 22. Multiplicauit te Dominus Deus tuus ſicut aſtra cœli. Nahum 3.num.53
Cap.13.num.3. Tentat vos Dominus Deus veſter, vt palàm fiat, vtrùm diligatis eum, an non. Iaco.1.n 73. & Iudæ.n.234.
n.8. Neque parcat ei oculus tuus. Deut.32.n.169
Cap.21.num.8. Propitius eſto populo tuo, quem redemiſti. Deut.32.n.78
num.23. Maledictus à Deo eſt, qui pendet in ligno. Malach.2.n.13
Cap.23. n.23. Facies, ſicut promiſiſti Domino Deo tuo. Malach.1.n.79
Cap.24.n.1. Si non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatem, ſcribet libellum repudij. Malach 2.n.82
n.15. Eadem die reddes ei pretium laboris ſui ante ſolis occaſum. Iacob.5.n.16 & 17
Cap.27 n.9. Attende, & audi Iſraël. Iacob.1.n.109
n.26. Maledictus, qui non permanet in ſermonibus legis huius, nec eos opere perficit: & dicet omnis populus, Amen. Coloſſ.2.n.60
Cap.28 n.22. Sit cœlum quod ſupra te eſt æneum: & terra, quam calcas, ferrea. Deut.32.n.190.
n 66. Dabit tibi Dominus ibi cor pauidum, & deficientes oculos, & animam conſumptam mœrore: & erit vita tua quaſi pendens ante te. Deuter 32 n.212.& 213
Cap.29.n.5. Adduxit vos quadraginta annis per deſertum: non ſunt attrita veſtimenta veſtra, nec calceamenta pedum veſtrorum vetuſtate conſumpta ſunt. Deut.32 n.108
n.17. Vidiſtis abominationes, & ſordes. Deut.32.n 63
n.18. Et ſit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem. Deut. 32 n.247
n.19. Et abſumat ebria ſitientem. Nahum 1 n.58
n.20. Dominus non ignoſcat ei: ſed tunc quam maxime furor eius fumet, & zelus. Deut.32.n 152
num.24. Quare ſic fecit Dominus terræ huic? Nahum.3.n.25
Cap 30. n 6. Circuncidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor ſeminis tui, vt diligas Dominũ Deũ tuum in toto corde tuo. Coloſſ.2.n.44

Cap.31

Cap.31.n.17.Abſcondam faciē meam ab eo, & erit in deuorationem. Deut.32.n.166
n.19. Scribite vobis cāticum iſtud, & docete filios Iſraël. Deut.32.n.4
n.20. Cúmque comederint, & ſaturati,craſſique fuerint, auertentur ad Deos alienos. Deut.32.n.144
num.21. Reſpondebit ei canticum iſtud pro teſtimonio. Deut.32.n 5
n.28.Inuocabo contra eos cœlum, & terram. Ibid n.12
Cap.33.n.24. Tingat in oleo pedem ſuum. Deut.32.n.138
n.26. Aſcēſor cœli auxiliator tuus. Deut.32.n.131
n.29. Scutum auxilij tui. Iſai.38. num.76
n.29. Negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis.Malach.4. num.19
Cap.34.n.6. Non cognouit homo ſepulcrum eius vſque in præſentem diem. Iudæ.n.138

Ex Ioſue.

Cap.2. n.11. Pertimuimus, & elanguit cor noſtrum. Deut.32. n.213. Dominus enim Deus veſter ipſe eſt Deus.n.238
Cap.3.n.15. Cùm ripas aluei ſui tempore meſſis impleuerat. Nahum 1. num.93.
Cap.4.n.25. Vt diſcant omnes terrarum populi fortiſſimam Domini manum. Nahum 1.n.93
Cap.5. n.1. Diſſolutū eſt cor eorum. Deut.32. n.213. Nahum.2.n.80
n.4. Per longiſſimos viæ circuitus. Deut.32.n.109
num.6. Terram lacte,& melle manantem. Deut.32.n.136.137
Cap.7.n.5. Pertimuítque cor populi, & inſtar aquæ liquefactum eſt, Deut.32.n.213. n.9. Et quid facies magno nomini tuo? n.223
n.19. Fili mi, da gloriam Domino Deo Iſraël, & confitere, atque indica mihi, quid feceris. Malach.2. n.7.& 8
n.21.Vidi inter ſpolia pallium coccineum valde bonū.Nahum 2.n.34
Cap.10.n.10.Conturbauit eos Dominus à facie Iſraël. Deut.32.n.213
n.12.Sol contra Gabaon ne mouearis. Iſai.38.n.94
n.13. Stetit itaque Sol in medio cœli, & non feſtinauit occumbere ſpatio vnius diei.Iſai.38.n.106
n.14. Non fuit antea, nec poſtea tam longa dies. Iſai.38.n.107
n.24. Vocauit omnes viros Iſraël, & ait ad Principes exercitus, qui ſecum erant: ite, & ponite pedes ſuper colla Regum iſtorum. Malach.4.n.18.19. & 20
Cap.24.n.19.Fortis æmulator eſt,nec ignoſcet ſceleribus veſtris. Nahum 1.n.27
n.27.En lapis iſte erit vobis in teſtimonium, quod audierit omnia verba Domini. Deut.32.n.13

Ex lib.Iudicum.

Cap.2.n.14. Iratúſque Dominus contra Iſraël tradidit eos in manu diripientium. Deut.32.n.235
Cap.4.n.9.In manu mulieris tradetur Siſara. Deut.32.235
Cap.5.n.20. Stellæ manentes in ordine ſuo. Nahum 2.n.113
n.24. Benedicta inter mulieres Iahel.Epheſ.1.n.6
Cap.6.n.17. Da mihi ſignum.Iſai.38. num.90
Cap.13.n.21. Vltrà eis non apparuit Angelus Domini: ſtatímque intellexit Manue, Angelum Domini eſſe. Deuter.32.n.126
n.22. Morte moriemur, quia vidimus Deum. Malach.3.n.66
Cap.16.num.16. Defecit anima eius,

& ad mortem vſque laſſata eſt Iſai. 38.num.6
Cap.19.n.22.Filij Belial, id eſt, abſque iugo. Nahum.1.n.216

Ex lib.1. Regum.

Cap.2.n.6. Dominus mortificat, & viuificat; deducit ad inferos, & reducit. Deut.32.n.292
n.12. Filij Heli, Filij Belial. Nahum. 1.n.217
n.29. Quare calce abieciſtis victimam meam? Deut 32.n.142.
n.31. Præcidam brachium tuum, & brachium domus Patris tui. Malach.2.n.20
n.35. Et ſuſcitabo mihi Sacerdotem fidelem. Malach.3.n.21
Cap.3. n.1. Sermo Domini erat precioſus. Iacob.1.n.114
n.18. Dominus eſt; quod bonũ eſt in oculis ſuis, faciat. Iſai.38.n.230
Cap.4.n.7. Timuerúntque Philiſtiim dicentes, venit Deus in caſtra. Deut.32.n.238
n.21. Tranſlata eſt gloria de Iſraël. Iſai.38.n 137
Cap.6 num.5. Dabitis Deo Iſraël gloriam. Malach.2.n.8
Cap.7.n.6. Hauſerúntque aquam, & effuderunt in conſpectu Domini. Iſai.38.n.53.54.55
Cap.12.n.21. Nolite declinare poſt vana, quæ non proderunt vobis. Epheſ.5.n.11
n 23. Abſit autem à me hoc peccatum in Dominum, vt ceſſent orare, pro vobis. Coloſſ.1.n.30
Cap 15. n.2. Recenſui, quæcumque fecit Amalech. Deut.32.n.251
n.29. Pœnitudine non flectetur. Deut.32.n.30.
n 45. Si ceciderit capillus de capite eius. Deut.32.n.300
Cap.17.n.5. Lorica ſquamata induebatur. Epheſ 6.n.36
num.5. Et ocreas æreas habebat in curibus. Epheſ.6.n.39
Cap.18.n.1. Anima Ionathæ conglutinata eſt animæ Dauid. Malach.2. num.80
num.10. Inuaſit ſpiritus Dei malus Saul. Iſaiæ.38.238
Cap.24. n.11. Cogitaui, vt occiderem te: ſed pepercit tibi oculus meus. Deuteron.32.n.169
Cap.25.n.5. Salutabitis eum ex nomine meo pacificè. Iſai.38.n.261
n.22. Si reliquero de omnibus, quæ ad ipſum pertinent. Deut.32.n.300
n.35. Et honoraui faciem tuam. Malach.1.n.43
Cap.26.n.8. Concluſit Deus inimicum tuum hodie in manus tuas. Deuter.32.n.237
n.8. Nunc ergo perfodiã cum lancea in terra ſemel. Nahum 1.n.148

Ex 2. Regum.

Cap.7.n.23. Quem redemiſti tibi ex Ægypto, gentem, & Deum eius. Deut.32.n.76
Cap.8.n.14 Facta eſt vniuerſa Idumęa ſeruiens Dauid. Malach.1.n.14
Cap.12.n.25. Et vocauit nomen eius, Amabilis Domino. Iſai.38.n.85
n.31. Populum ſerrauit, & circumegit ſuper eos ferrata carpenta, diuiſítque cultris. Nahum 1.n.35
Cap.14. n.14. Nec vult Deus perire animam, ſed retractat cogitans, ne penitus pereat. Deut.32.n.224
n.19. Numquid manus Ioab tecum eſt in omnibus iſtis? Malach.1.n.6
Cap.16.n.10. Dominus enim præcepit ei, vt malediceret Dauid: & quis eſt, qui audeat dicere, quare ſic fecerit? Iſai.38.n.233
Cap.17.n.23. Videns, quod nõ fuiſſet factum cõſiliũ ſuum. Epheſ.4.n.33
Cap.22.num.2. Dominus petra mea. Deuter.32.n.35.

num.3.

n.3. Scutum meum. Iſai.38.n.76
n.6. Funes inferni circumdederunt me. Deut.32.n.183
Cap 23.num.6. Præuaricatores autem quaſi ſpinæ. Nahum 1.n.152
Cap.24.n.15. De mane vſque ad tempus conſtitutum. Deut.32.n.294
n.17. Cùm vidiſſet Angelum cædentem populum. Deut.32.n.200

Ex 3. Regum.

Cap.4.n.3. A commentariis. Malach. 3.n.75
Cap.8. n.48. Et orauerint te contra viã terræ ſuæ, & templi, quod ædificaui nomini tuo. Iſai.38.n.23
n.51. Quos eduxiſti de terra Ægypti, de medio fornacis ferreæ. Deut. 32.n.73
Cap.9.n.4. Sicut ambulauit Pater tuus in ſimplicitate cordis. Iſai.38.n.43
n.7. Domus hæc erit in exemplum. Nahum 3.n.23
Cap.13.n.2. Altare, Altare, hæc dicit Dominus. Deut.32.n.16
Cap.15. n.12. Purgauítque vniuerſas ſordes Idolorum, Deut.32.n.63
n.14. Cor Aſa perfectum erat cum Domino. Iſai.38.n.45
Cap.17. n.1. Si erit annis his ros, & pluuia, niſi iuxta oris mei verba. Iſai.38.n.27
Cap.18.n.46. Et manus Domini facta eſt ſuper Eliam. Malach.1.n.5
Cap.19.n.11. Spiritus grandis, & fortis, & ſubuertens montes, Nahum 1. num.83
Cap.20. num.1. Ne glorietur accinctus, æquè vt diſcinctus. Nahum 2. num.13
Cap.21. n.13. Adductis duobus viris filiis diaboli. Nahum 1.n.215
num.25. Venundatus eſt, vt faceret malum. Nahum 3.n.16
Cap.22.n.43. Ambulauit in omni via Aſa Patris ſui. Malach.2.n.53

Ex 4. Regum.

Cap.3.n.5. Facta eſt ſuper eum manus Domini. Malach.1.n.5
Cap.4.n.29. Si occurrerit tibi homo, non ſalutes eum. Iudæ.n.238
Cap.9.n.7. Vlciſcar ſanguinem ſeruorum meorum. Deut.32.n.320
n.25. Quòd Dominus onus hoc leuauerit ſuper eum. Nahum 1.n.4
n.37. Hæccine eſt illa Iezabel? Nahum 2.n.89
Cap.13.n.21. Quod cùm tetigiſſet oſſa Eliſei, reuixit homo, & ſtetit ſuper pedes ſuos. Iudæ.n.133.134
Cap.14. num.26. Et quòd conſumpti eſſent, vſque ad clauſos carcere, & derelictos. Deut.32.n.279
Cap.16.n.3. Filium ſuum conſecrauit transferens per ignem, ſecundum Idola Gentium. Deut.32.n.154
Cap.17.n.16. Adorauerunt vniuerſam militiam cœli. Nahum 2.n.112
num. 25. Immiſit in eos Dominus Leones, qui interficiebant eos. Deut.32.n.207
Cap.18. num.4. Confregit ſerpentem æneũ, quem fecerat Moyſes: ſiquidem vſque ad illud tẽpus filij Iſraël adolebant ei incenſum. Iudæ.n.130
Cap.19.n.17. Verè Domine diſſipauerunt Reges Aſſyriorum gentes, & terras omnium. Nahum 2.n.99.
n.22. Cui exprobraſti, & quem blaſphemaſti? Nahum 1.n.157
Cap.20. n.4. Antequàm egrederetur Iſaias, mediam partem atrij. Iſa.38. num.59
n.5. Deus Dauid Patris tui. Iſai.38. num.67.68
n.6. Et protegam vrbem iſtam propter me, & propter Dauid ſeruum meum. Iſai.38. à n.81. vſque ad 86
n.10. Facile eſt, vmbram creſcere decem lineis. Iſai.38.n.95
n.21. Et iuſſit Iſaias, vt tollerent maſſam de ficis, & cataplaſmarent

ſuper vulnus, & ſanaretur. Iſai.38. num.69
Cap.22.num.2.Ambulauit per omnes vias Dauid patris ſui.Malac.2.n.53
Cap.23.num.14.Repleuit loca eorum oſſibus mortuorum.Iudæ.n.130

Ex 1.Paralipomenon.

Cap.12.n.32. Viri eruditi, qui nouerant ſingula tempora ad præcipiendum, quid facere deberet Iſraël. Nahum 1.n.208
n.33. Non in corde duplici.Iſai.38. num.43

Ex 2.Paralipomenon.

Cap.6. num.38. Adorabunt te contra viam terræ ſuæ, & domus, quam ædificaui. Iſai.38.n.23
Cap.11.n.15.Conſtituit ſibi Sacerdotes Excelſorum, & Dæmoniorum. Deut.32.n.153
Cap.13.n.5.In pactum ſalis.Malach.2. num.28
Cap.14.n.2.Subuertit altaria peregrini cultus. Deut.32.n.116
Cap.20.n.9.Gladius iudicij. Deut.32. num.304
n.12. Cùm ignoremus, quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus ad te.Iſa.38.n.195.& Iacob.1.n.28
n.29. Irruit autem pauor Domini. Deut.32.n.213
Cap.28.n.19.Humiliauerat enim Dominus Iudam, eò quod nudaſſet eum auxilio. Deut.32.n.234
Cap.31.n.5.Plurimas obtulere primitias filij Iſraël frumenti, vini, & olei,mellis quoque.Deut.32.n.137
Cap.32.n.31. Vt interrogarēt de portento,quod acciderat.Iſa.38.n.103
Cap.33.n.3. Ædificauerunt autem ea cuncto exercitui cœli. Nahum 2. n.112
n.12. Poſtquam coanguſtatus eſt, orauit Dominum. Iſai.38.n.17
Cap.34.n.21. Magnus furor Domini ſtillauit ſuper nos.Nahum 1.n.115
Cap.36.n.17. Non eſt miſertus Adoleſcentis,& virginis,& ſenis.Deut. 32.num.214

Ex lib.1.Eſdræ.

Cap.9. n.2. Et commiſcuerunt ſemen ſanctum cum populis terrarum. Malach.2.n.66

Ex 2.Eſdræ.

Cap.5.n.19.Memento mei Deus meus in bonum, ſecundum omnia, quæ feci populo huic. Iſai.38.n.31
Cap.9.n.12.In columna nubis ductor eorum fuiſti. Deut.32.n.117
n.25.Comederunt,& ſaturati ſunt, & impinguati ſunt, &c. proiecerunt legem tuam poſt terga ſua. Deut.32.n.144
n.27. Dediſti eos in manu hoſtium ſuorum. Deut.32.n.235
Cap.13.n.10.Et cognoui,quòd partes Leuitarum non fuiſſent datæ: & fugiſſet vnuſquiſque in regionem ſuam de Leuitis, & Cantoribus. Malach.3.n.39

Ex Tobia.

Cap.2. n.12. Hanc autem tentationem,&c. Iacob.1.n.15
Cap.3. n.1. Cœpit orare cum lacrymis. Iſai.38.n.46
n.11.Vt ab iſto improperio liberaret eam. Iſai.38.n.154
Cap.5.n.11.Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo?Iacob.1.n.17
Cap.6.n.15. Deponam ſenectutem illorum cum triſtitia ad Inferos.Iſai. 38.num.118
n.17. Qui cōiugium ita ſuſcipiunt, vt

vt Deum à ſe,& à ſua mente excludant,& ſuæ libidini ita vacent,ſicut equus,& mulus. Iudæ.n.158
Cap.7.n.13. Non dubito, quòd Deus preces,& lacrymas meas in conſpectu ſuo admiſerit. Iſai.38.n.46
Cap.12.n.12.Quando orabas cum lacrymis. Iſai.38.n.46
n.15. Vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum, Deut.32.n.95
Cap.13.n.2. Non eſt,qui effugiat manum tuam. Deut.32.n.292
n.5.Ipſe caſtigauit nos propter iniquitates noſtras, & ipſe ſaluabit nos propter miſericordiam ſuam. Deut.32.n.294
Cap.14.n.6. Propè erit interitus Niniue; non enim excidit verbum Domini. Nahum 1.n.2

Ex Iudith.

Cap.1.n.12. Quòd defenderet ſe de omnibus regionibus his. Deut.32.num.256
Cap.5.n 24.Perquire,ſi eſt aliqua iniquitas eorum,in conſpectu Dei eorum,aſcendamus ad illos.Deut.32.num.234
Cap.7.n.13.Propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum.Deut.32.num.235
Cap.8.n.14. Indulgentiam eius fuſis lacrymis poſtulemus. Iſai.38.n.46
num.15. Non enim quaſi homo,ſic Deus comminabitur Iſai.38.n.15
n.22. Abraham tentatus eſt, & per multas tribulationes probatus,Dei amicus effectus eſt. Iacob.2.n 99
n.27.Flagella Domini,quibus quaſi ſerui corripimur, ad emendationem,& non ad perditionẽ noſtram euenisſe credamus. Iſai.38.n.250
Cap 9.n.2.Qui dediſti illi gladium in defenſionem alienigenarum. Deut.32.n.256
n.16. Humilium, & manſuetorum ſemper tibi placuit deprecatio.Iſai.38.num.196

Ex Eſther.

Cap.6.n.13. Si de ſemine Iudæorum eſt Mardochæus,ante quem cadere cœpiſti, non poteris ei reſiſtere. Iacob.3.n.2
Cap.8.num.7.Miſſa eſt ſors in vrnam. Nahum 3.n.37
Cap.13.num.16. Ne deſpicias partem tuam,quam redemiſti tibi de Ægypto. Deut.32.n.78
Cap 14.n.11. Ne tradas Domine ſceptrum tuum his, qui non ſunt. Deut.32 n.181
Cap.15.n.9.Et ardentibus oculis furorem pectoris indicaſſet.Nah.2.n.53

Ex Iob.

Cap 4.n.4. Genua trementia confortaſti. Nahum 2.n.83
n.6.Vbi eſt fortitudo tua,patientia tua? Nahum 1.n.59
num.14 Omnia oſſa mea perterrita ſunt. Iſai.38.n 190
Cap.5.n.2. Paruulum occidit Inuidia. Iacob.4.n.11
n.3.Ego vidi ſtultum firma radice. Malach.3.n.63
n.11. Tygris periit. Iacob.4.n.38
n.18. Quia ipſe vulnerat,& medetur: percutit, & manus eius ſanabunt. Deut.32.n.294
Cap.6.num.4. Sagittæ Domini in me ſunt;quarum indignatio ebibit ſpiritum meum. Deut.32.n.194
Cap.7. n.6. Dies mei velociùs tranſierunt, quàm à texente tela ſucciditur. Iſai.38.num.168
num.16. Nihil enim ſunt dies mei. Iſai.38.n.148
Cap.8.num.14. Sicut tela aranearum fiducia eius. Iſai.38.n.170
Cap.9.n.26.Pertranſierũt quaſi naues

poma portantes. Iacob.4.n.60
Cap.11.n.12. In ſuperbiam erigitur. Nahum 2.n.77
n.12.Vir vanus in ſuperbiam erigitur. Iudæ.n.177
Cap.14.n.3. Quaſi flos egreditur, & conteritur.Iacob.1.n.62
n.6.Conſtituiſti terminos eius,qui præteriri nō poterunt.Iſa.38.n.166
n.17. Signaſti quaſi in ſacculo delicta mea. Deut.32.n.252
Cap.15.n.22.Non credit,quòd reuerti poſſit de tenebris ad lucem.Iſa.38. num.187
n.33.Lædetur,quaſi vinea in primo flore,botrus eius. Deut.32.n.270
Cap.17.n.3.Pone me iuxta te.Iſai.38. n.224
Cap.19.n.29. Vltor iniquitatum gladius eſt. Deut.32.n.304.305
Cap.20.n.16. Caput Aſpidum ſuget. Deut.32.n.244
n.19.Quoniam confringens nudauit pauperes. Iacob.2.n.26
n.27.Reuelabunt cœli iniquitatem eius. Deut.32 n.15
Cap.21.n.19 Deus ſeruabit filiis illius dolorem Patris. Deut.32.n.252
n.7. Quare ergo impij viuunt, ſubleuati ſunt,confortatíque diuitiis? Malach.2.n.95
n.9. Domus eorum ſecuræ ſunt, & pacatæ, & non eſt virga Dei ſuper illos. Malach.3.n.65
Cap.22.n.26.Tunc ſuper omnipotentem delitiis afflues, & eleuabis ad Deum faciem tuam.Iſai.38.n.36
Cap.24.n.6. Agrum non ſuum demetunt. Iacob.5.n.15
n.15. Oculus adulteri obſeruat caliginem, dicens, non me videbit oculus. Epheſ.5.n.14
Cap.25. n.3. Numquid eſt numerus militum eius? Nahum 2.n.109
Cap.27.n 9. Aut poterit in Omnipotente delectari. Iſai.38.n.36
Cap.28.n.17.Non adæquabitur ei aurum. Iacob.3.n.111
n.28. Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia. Coloſſ.1.n.130
Cap.29. n.6. Petra fundebat mihi riuos olei. Deut.32.n.138
n.14.Iuſtitia indutus ſum,& veſtiui me,ſicut veſtimento. Epheſ.6.n.33
Cap.31.n.12.Ignis eſt vſque ad perditionem deuorans. Iudæ.n.98
n.16.Et oculos viduæ expectare feci. Iſai.38.n.209
n.19. Si deſpexi pereuntem. Deut. 32.n.173
Cap.33. n.14. Semel loquitur Deus. Iudæ.n.47
Cap.35.n.6. Si peccaueris quid ei nocebis? Deut.32.n 57
Cap.38.n.3.Accinge ſicut vir lumbos tuos. Nahum 2.n.14
n.6. Aut quis demiſit lapidem angularem eius? Epheſ.2.n.76
n.10. Circumdedi illud terminis meis, & poſui vectem, & oſtia, & dixi,vſque huc venies, & non procedes amplius: & hîc confringes tumentes fluctus tuos. Nahum 1. n 89.& 90
n.15. Auferetur ab impiis lux ſua, & brachium excelſum confringetur. Malach.2.n.19
n.17. Numquid apertæ ſunt tibi portæ mortis, aut oſtia tenebroſa vidiſti? Iſai.38.n.120
n.23. Quæ præparaui in tempus hoſtis. Nahum 2.n.114
n.36.Quis poſuit in viſceribus hominis ſapientiam? Iſai.38.n.169
n.39. Numquid capies leænæ prædam, & animam catulorum eius implebis? Nahum 2.n.100.101
Cap.39. n.20. Gloria narium eius terror. Nahum 1.n.53
Cap.41.n.11. De naribus eius procedit fumus, ſicut ollæ ſuccenſæ, atque feruentis. Nahum 1.n.53
num.15.Cor eius indurabitur,tanquam lapis,& ſtringetur quaſi mal-

leatoris incus. Nahum 2.num.79
Cap.42. n.8. Iob ſeruus meus orabit pro vobis: faciem eius ſuſcipiam. Malach.1.n.43
n.12. Dominus autem benedixit nouiſſimis Iob, magis, quam principio eius. Iac.5.n.52

Ex Pſalmis.

Pſalm.1.n.5. Non reſurgent impij in iudicio. Nahum 1.n.106
n.6. Nouit Dominus viam Iuſtorum. Nahum 1.n.126
Pſal.2.n.10.Et nunc Reges intelligite. Deut.32.n.287
Pſalm.4.n.1. Deus iuſtitiæ meæ. Malac.4.n.15
n.5. Iraſcimini, & nolite peccare. Epheſ.4.n.34
n.7. Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine. Iacob.1.n.98
Pſal.5.n.7. Virum ſanguinum, & doloſum abominabitur Dominus. Nahum 3.n.5
n.11. Linguis ſuis doloſè agebant. Iudæ.n.49
Pſal.6.n.3.Conturbata ſunt oſſa mea. Iſai.38.n.190
n.5. In Inferno autem quis confitebitur tibi? Iſa.38.n.286
nu.9. Exaudiuit Dominus vocem fletus mei. Iſai.38.n.49
Pſal.7.n.4. Nequando rapiat, vt leo, animam meam. Iſai.38.n.191
n.13. Deus fortis, & patiens. Nahum 1.n.60
n.13. Arcum ſuum tetendit, & parauit illum. Deut.32.n.193. Et in eo parauit vaſa mortis. n.194 Gladium ſuum vibrauit.n.302
n.14. Et in eo parauit vaſa mortis. Nahum 2.n.71
Pſal 8. n.2. Eleuata eſt magnificentia tua ſuper cœlos. Iſai.38.n.280
n.8. Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius.Epheſ.1.n.82
Pſalm.9.n.4. Exacerbauit Dominum peccator:ſecundum multitudinem iræ ſuæ non quæret.Nahum 1.n.42. 43.& 44
n.10.Adiutor in opportunitatibus, in tribulatione. Nahum 1.n.123
num.15. Qui exaltas me de portis mortis. Deut.32.n.291
n.17. Deſiderium pauperum exaudiuit Dominus: præparationem cordis eorum audiuit auris tua. Iſai.38.n.62
n.17. Cognoſcetur Dominus iudicia faciens. Deut.32.n.304
n.34. Propter quid irritauit impius Deum? Dixit enim in corde ſuo, non requiret. Nahum 1.n.48
Pſal.11.n.3. In corde, & corde locuti ſunt. Iſai.38.n.43
Pſal.12.n.1. (Vſquequò auertis faciem tuam à me? Deut.32.n.167
Pſal.13. n.1. Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus. Nahum 1. num.48
Pſal.14.n.3.Non egit dolum in lingua ſua. Malach.2.n.33
Pſal.15.n.5. Dominus pars hæreditatis meæ. Deut.32.n.104
n.6. Funes ceciderunt mihi in præclaris. Deut.32.n.99
n.7.Benedicam Dominum,qui tribuit mihi intellectum. Deuter.32. num.225
n.16. Hæreditas mea præclara eſt mihi. Deut.32.n.99.
Pſal.16. n.1. Adipem ſuum concluſerunt. Iacob.5.n.20
n.4. Multiplicatæ ſunt infirmitates eorũ: poſtea accelerauerunt.Deut. 32.n.175
n.8.Cuſtodi me,vt pupillam oculi. Deut.32.n.110.
n.13. Eripe animam meam ab impio: frameam tuam ab inimicis manus tuæ. Iſai.38.n.232
num.15. Apparebo conſpectui tuo. Iſai.38.n.142.143

conſpectu eius exardeſcet. Malach. 4.num.3
n.4. Aduocabit cœlum deſurſum. Deut.32.n.15
n.19. Lingua tua concinnabat dolos. Iacob.3.n.33
n.21.Arguam te,& ſtatuam contra faciem tuam. Epheſ.5.n.17
• n.23. Sacrificium laudis honorificabit me. Malach.2.n.8
Pſal.50.n.1.Miſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiã tuam. Epheſ.2.n.12
num.5.Tibi ſoli peccaui. Deut.32. num.57
n.9. Lauabis me, & ſuper niuem dealbabor. Iſai.38 n.273
n.16. Libera me de ſanguinibus. Nahum 3.n.2
Pſal.51.n.2. Tota die iniuſtitiam cogitauit lingua tua. Iacob.1.n.148
Pſal.53. num.1. Deus in nomine tuo ſaluum me fac: & in virtute tua iudica me. Deuter.32.n.273
n.9. Super inimicos meos deſpexit oculus meus. Malach.1.n.21
Pſal.54. n.10. Non defecit de plateis eius vſura, & dolus. Nahum 3.n.7
n.27. Non dimidiabunt dies ſuos. Deut.32.n.270.
Pſal.55.n.6. L[illegible]ne in cœlo Miſericordia tua: iuſtitia tua ſicut montes Dei. Epheſ.2.n.14
n.9.Poſuiſti lacrymas meas in conſpectu tuo. Iſai.38.n.65.66
Pſal.56.n.2.Donec tranſeat iniquitas. Nahum 1.n.169
n.11. Magnificata eſt vſque ad cœlos miſericordia tua. Iudæ.n.29
Pſ.57.n.5.Furor illis, ſecundum ſimilitudinẽ ſerpentis. Deut.32.n.211
n.9. Priuſquàm intelligerent ſpinæ veſtræ Rhamnum, ſicut viuentes, ſic in ira abſorbet eos. Deut.32. num.270
Pſal.59. n.3. Potaſti nos vino compunctionis. Nahum 2.n.51
n.9.Fortitudo capitis mei. Nahum 1.num.122
Pſal.60.num.2. In Petra exaltaſti me. Deut.32.n.32
Pſal.61.n.9. Effundite coram illo corda veſtra. Iſai.38.n.55
Pſal.63.n.4. Intenderunt arcum, rem amaram. Deut.32.n.205
nu.6. Firmauerunt ſibi ſermonem nequam. Malach.3 n.53
Pſal.64.n.7.Præparans montes in virtute tua. Deut.32.n.81
Pſal.66. n.1. Illuminet vultum ſuum ſuper nos. Deut.32 n.168
Pſal.67.num.5. Dominus nomen illi. Iſai.38.132
n.7. Qui educit vinctos in fortitudine. Nahum 1 n.181
num.12. Dominus dabit verbum Euangelizantibus virtute multa. Nahum 2.n.106
num.14.Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ,& poſteriora dorſi eius in pallore auri. Nahum 2.n.87
n.24.Vt intingatur pes tuus in ſanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipſo. Deut.32.n.307
Pſal.70.n.6. De ventre matris meæ tu es protector meus. Iſai.38 n.200
n.15. Quoniam non cognouit litteraturam. Nahum.3.n.57
n.22. Confitebor tibi in vaſis Pſalmi. Nahum 2.n.72
Pſal.71.n.3.Suſcipiant montes pacem populo. Nahum 1.n.206
n.4. Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum. Deut. 32.n.273
n.13.Parcet pauperi, & inopi. Malach.3.n.81
n.14. Honorabile nomen eorum corã illo. Iaco.1.n.114.& c.2.n.20
n.17. Et benedicentur in ipſo omnes Tribus terræ. Epheſ.1.n.10
Pſal.72.n 1. Quam bonus Iſraël Deus &c. Malach.2.n.95

num. 5.

n.5. Cum hominibus non flagellabuntur. Malach.3.n.65
n.11. Et dixerunt, quomodò ſcit Deus? Malach.3.n.59
n.16. Exiſtimabam, vt cognoſcerem hoc: labor eſt ante me, donec intrem in Sanctuarium Dei. Malac.3. num.71. Et intelligam in nouiſſimis eorum. n.72
n.17. Intelligam in nouiſſimis eorum. Deut.32.n.172
n. 26. Pars mea Deus in æternum. Deut.32.n.104
Pſal.73.n.2. Memor eſto congregationis tuæ, quam poſſediſti ab initio: redemiſti virgam hæreditatis tuæ. Deut.32.n.78
num.9. Signa noſtra non vidimus. Iſai.38.n.91
n.21. Ne auertatur humilis factus confuſus. Iſai.38.n.196
Pſal.74. n. 9. Calix in manu Domini vini meri. Deut.32.n.309
Pſal.75. n.1. Notus in Iudæa Deus. Malach.1.n.55
n.12. Vouete, & reddite Domino Deo veſtro. Malach.1.n 79
Pſal.76.n.10. Aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas? Epheſ.2.n.15
num.11. Et dixi, nunc cœpi. Iſai.38. num.109
Pſal.77. n.5. Quanta mandauit Patribus noſtris, nota facere ea Filiis ſuis. Deut.32.n.82
n.21. Ideo audiuit Dominus, & diſtulit. Nahum 1.n.42.43
n.29. Deſiderium eorum attulit eis, non ſunt fraudati à deſiderio ſuo. Iudæ.n.233
n.38. Ipſe autem eſt miſericors, & propitius fiet peccatis eorum: & abundauit, vt auerteret iram ſuam. Nahum 1.n.65
n.41. & 56. Tentauerunt Deum. Malach.3.n.69
n.48. Et poſſeſſionem eorum igni. Deut.32.n.201
n.49. Immiſſiones per Angelos malos. Deut.32.n.200
n. 54. Induxit eos in montem ſanctificationis ſuæ. Deut.32.n.132
n. 58. Ad æmulationem eum prouocauerunt. Deut.32.n.147
n.61. Tradidit in captiuitatem virtutem eorũ, & pulchritudinem eorum in manus inimici. Iſa.38.n.137
n.62. Et concluſit in gladio populum ſuum. Deut.32.n.237
n.65. Et excitatus eſt tanquam dormiens Dominus: tanquam potens crapulatus à vino. Nahum 1.n.36
n.74. Sorte diuiſit eis terram in funiculo diſtributionis. Deu.32.n.98
Pſalm.78.n.5. Accendetur velut ignis zelus tuus? Nahum 1.n.113
num. 6. Quia comederunt Iacob. Nahum 3.n.48
n.9. Propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum: ne fortè dicant in Gentibus, vbi eſt Deus eorum? Deut.32.n.222
num.11. Vltio ſanguinis ſeruorum tuorum, qui effuſus eſt, introeat in conſpectu tuo. Deut.32.n.320
Pſalm.79.n.9. Extendit palmites ſuos vſque ad mare. Nahum 2.n.21
n.10. Dux itineris fuiſti in conſpectu eius. Malach.3.n.6 & 7
Pſal.80. n.10. Non erit in te Deus recens. Deut.32.n.156
n.12. Et non audiuit Populus meus vocem meam, & Iſraël non intendit mihi, & dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum. Iudæ.num. 206.207
n.17. Cibauit eos ex adipe frumenti. Deut.32.n.140
n.17. De petra melle ſaturauit eos. Deut.32.n.134.137.138
Pſalm.81.n.2. Vſquequò iudicatis iniquitatem, & facies Peccatorum ſumitis? Malach.2.n.58
num.8. Quoniam tu hæreditabis in omnibus Gentibus. Malach.2.n.78

ſcientiam doce me. Deut.32.n.225
n.75.Æquitas iudicia tua.Deut.32. num.38
n.82.Defecerunt oculi mei.Iſai.38. num.210
num 104.A mandatis tuis intellexi. Coloſſ.1.n.85
n.119.Præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ. Malac.3.n.18
n.122.Suſcipe ſeruum tuum in bonum. Iſai.38.n.223
n.126. Tempus faciendi Domine. Malach.3.n.78
n.135.Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum. Deut.32.n.168
Pſal.119.n.2. Domine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua doloſa. Quid detur tibi,&c. Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus deſolatoriis. Iacob.3.n.27.& 28
n.4. Cum carbonibus deſolatoriis. Deut.32.n.259
Pſal.121. n.6, Rogate, quæ ad pacem ſunt Hieruſalem. Iſai.38.n.261
Pſ.122.n.1.Ad te leuaui oculos meos. Iſai.38.n.208
Pſal.124. n.1. Qui confidunt in Domino, ſicut mons Sion, non commouebitur in æternum,qui habitat in Hieruſalem. Montes in circuitu eius. Nahum 1.n.205
Pſal.125.n.1. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion,facti ſumus, ſicut conſolati. Iudæ.n.109
n.5. Qui ſeminant in lacrymis, in exultatione metent.Iacob.5.n.33
Pſal.126.n.5. Beatus vir,qui impleuit deſiderium ſuum ex ipſis. Malac.3. num.49
Pſal.134.n.4. Iacob elegit ſibi Dominus : Iſraël in poſſeſſionem ſibi. Epheſ.1.n.66
n.14.Iudicauit Dominus populum ſuum,& in ſeruis ſuis deprecabitur. Deut.32.n.173.174.175.176
Pſal.136.n.5.Si oblitus fuero tui Hieruſalem. Deut.32.n.300
n.9. Beatus qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram.Nahum 3. num.34.35
Pſal.138. n.7. Si deſcendero in Infernum,ades. Deut.32.n.182
n.13.Quia tu poſſediſti renes meos. Deut.32.n.90
n.15. Et ſubſtantia mea in inferioribus terræ. Iſai.38.n.168
n.24. Et vide, ſi via iniquitatis in me eſt. Coloſſ.3.n.14
Pſal.139. n. 4. Acuerunt linguas ſuas ſicut Serpentis:venenum Aſpidum ſub labiis eorum. Iacob.3.n.60
n.10. Caput circuitus eorum,labor labiorum ipſorum operiet eos : cadēt ſuper eos carbones.Iaco.3.n.46
n.11. Cadent ſuper eos carbones. Deut.32.n.259
Pſalm.140.n.2. Dirigatur oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu tuo. Malach.1.n.58
n. 3. Pone Domine cuſtodiam ori meo,& oſtium circunſtantiæ labiis meis. Iacob.3.n.58.59
n.7.Diſſipata ſunt oſſa noſtra ſecus Infernum. Deut.32.n.183
Pſal.141. n.6. Portio mea in terra viuentium. Iſai.38.n.139.140.141
Pſal.142. num.7. Non auertas faciem tuam à me, & ſimilis ero deſcendentibus in lacum. Iſai.38. n.292. & Malach.3.n.32
Pſal.143.n.3. Quid eſt homo,quia innotuiſti ei? Nahum 1.n.126
n.5.Tange montes,& fumigabunt. Nahum 1.n.101.102
n.15. Beatum dixerunt populum, cui hæc ſunt. Malach.3.n 50
Pſal.144.n.9. Miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Epheſ.2.n.14
Pſal.145.n.8.Dominus ſoluit compeditos. Nahum 1.n.181
n.9. Pupillum,& viduam ſuſcipiet. Iacob.1.n.151
Pſal.146.n.3.Alligat contritiones eorum. Iſai.38.n.19

n.4.

n.4. Qui numerat multitudinem ſtellarum. Nahum 3.n.56
Pſal.147.n.14. Et adipe frumenti ſatiat te. Deut.32.n.140
Pſ.149.n.9. Vt faciant in eis iudicium conſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius. Iudæ.n.204.205
Pſ.150.n.6.Omnis ſpiritus laudet Dominum. Iſai.38.n.301.302.303

Ex Prouerbijs.

Cap.1.num.7.Timor Domini principium ſapientiæ. Coloſſ.1.n.130
n.26. Ego quoq; in interuit veſtro ridebo. Deut.32.1.171
Cap.2. n.11. Conſilium cuſtodiet te. Deut.32.n.225
Cap.3.n.11. Quem enim diligit Dominus, corripit. Iſai.38.n.251
Cap.4.n.3. Et docebat me. Iſai.38. num.304
n.5. Poſſide ſapientiam. Deut.32. num.72
Cap.5.num.4. Nouiſſima autem illius amara, quaſi abſynthium. Deuter. 32.num.172
n.4. Et acuta quaſi gladius biceps. Nahum 2 n.121.
n.11. Gemas in nouiſſimis.Deuter. 32.n.172. & n.230
Cap.6.n.1.Si ſpoponderis pro amico tuo, defixiſti apud extraneum manum tuam. Iſai.38.n.22
n.34. Zelus, & furor viri nō parcet in die vindictæ,nec acquieſcet cuiuſquam precibus. Deut.32.n.150
Cap.8.n.20. In viis iuſtitiæ ambulo, in medio ſemitarum iudicij. Deut. 32.n.38
n.22. Dominus poſſedit me. Deut. 32.n.69
n.29. Quando circumdabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis,ne tranſirent fines ſuos. Nahum 1.n.89.& 90
Cap.9.n.7. Qui arguit impium, ſibi maculam generat. Deut.32.n.62
Cap.10.n.13.Virga in dorſo eius, qui indiget corde. Nahum 1.n.174
n.24. Deſiderium ſuum iuſtis dabitur. Iſai.38.n.62
n.29. Fortitudo ſimplicis via Domi. Nahum 1.n.122.
Cap.11.n.18. Impius facit opus inſtabile:ſeminãti autem iuſtitiam merces fidelis. Coloſſ.1.n.44.45.& Iacob.3.n.113
Cap.12. n.10. Nouit iuſtus iumentorum ſuorum animas. Nahum 1. num.127
Cap.13. n.1. Filius ſapiens doctrina Patris. Iſai.38.n.304
n.3. Qui autem inconſideratus eſt ad loquendum, ſentiet mala. Iacob.1.n.111
n.10. Qui agunt omnia cum conſilio, reguntur Sapientia. Deut.32. num.225
Cap.14. n.17. Impatiens operabitur ſtultitiam. Nahum 1. n.51. & Iacob.1.n.122.
n.21. Qui autem miſeretur pauperis, beatus erit Iacob.2.n.50
n.29.Qui patiens eſt,multa gubernatur ſapientia: qui autem impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam. Nahum 1.n.59
n.30. Putredo oſſium inuidia. Iacob.4.n.10
n.34.Miſeros facit Populos peccatum. Epheſ.2.n.11
Cap.15.n.7. Labia ſapientium diſſeminabunt ſcientiam. Iaco.1.n.118
n.24.Vt declinet de inferno nouiſſimo. Deut.32.n.184
n.33. Gloriam præcedit humilitas. Iacob.4.n.46
Cap.16.num.1. Hominis eſt animam præparare, & Domini gubernare linguam. Iacob.3.n.56
n.4. Vniuerſa propter ſemeptiſum operatus eſt Dominus: impium quoque ad diē malam.Iſai.38.n.86

n.11.Pondus,& ſtatera iudicia Domini ſunt; & opera eius omnes lapides ſacculi. Deut.32.n.41
n.27. In labiis eius ignis ardeſcit. Iacob.3.n.24
n.32. Melior eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium. Nahum 1.n.58
n.33. Sortes mittuntur in ſinum: ſed à Domino temperantur. Deut. 32.n.39
Cap.17.n.27.Pretioſi ſpiritus vir eruditus. Iacob.1.n.114.115
Cap.18.n.3. Impius cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit. Malach.1.n.33
n.5. Accipere perſonam impij,non eſt bonum, vt declines à veritate iudicij. Malach.2.n.58
n.10.Turris fortiſſima nomen Domini. Deut.32.n.32
n.12. Antequam glorificetur, humiliatur. Iacob 4.n 46
n.15.Cor prudens poſſidebit ſcientiam. Deut.32.n.72
n.21.Mors & vita in manibus linguæ. Iacob.3.n.65.66.
Cap.19.n.12.Sicut fremitus leonis,ita & Regis ira. Nahum 2.n.97. & 98
n.17. Fæneratur Domino, qui miſeretur pauperis: & viciſſitudinem ſuam reddet ei. Epheſ.1.n.57.58
Cap.20.n.2.Sicut rugitus leonis,ita & terror Regis. Nahum 2.n.97.& 98
n.10. & 23. Abominatio eſt apud Dominum pondus,& pondus.Iſai. 38.n.44.
n.25. Quaſi tempeſtas tranſiens, non erit impius. Iudæ.n.184
n.26. & incuruat ſuper eos fornicem. Iacob.3.n 40.41
Cap.22.n.1.Melius eſt nomẽ bonum, quàm diuitiæ multæ. Iacob.4.n.49
num.10. Eiice deriſorem, & exibit cum eo iurgium. Iacob.3.n.63
n.22. Non facias violentiam pauperi, quia pauper eſt: neque conteras egenum in porta. Quia iudicabit Dominus cauſam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius. Iacob.5.n.30
n.26. Noli eſſe cum his, qui defigunt manus ſuas. Iſai.38.n.226
Cap.23.n.11.Propinquus enim illorũ fortis eſt, & ipſe iudicabit contra te cauſam illorum. Iacob.2.n.21.
n.18. Et præſtolatio tua non auferetur. Iſai.38.n.160
n.29. Cui rixæ? cui ſine cauſa vulnera? Deut.32.n.248
n.31.Ingreditur blandè. Malach.2. num.38
n.32. In nouiſſimo mordebit, vt coluber. Deut.32.n.172.230
Cap.24.n.9. Abominatio hominum detractor. Iacob.4.n.50
n.11.Erue eos,qui ducũtur ad mortem,& qui trahuntur ad interitum, liberare ne ceſſes. Iudæ.n.243
n.17.Cùm ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas.Malach.1.n.22
n.32.Poſui in corde meo. Malach. 2.n.4.& 5
Cap.25.n.8. Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio citò: ne poſtea emendare non poſſis, cùm dehoneſtaueris amicum tuum.Iacob. 3.n.26.27. & 28
n.22.Prunas enim congregabis ſuper caput eius. Deut.32. num.258. 259.& 265
n.26. Iuſtus cadens coram Impio. Deut.32.n.254.& Nahum 1.n.177
Cap.26. n.20. Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis; & ſuſurrone ſubtracto,iurgia conquieſcunt. Iacob.3.n.20
Cap.27.n.1.Ne glorieris in craſtinum, ignorans,quid ſuperuentura pariat dies.Iacob.4.n.59.& 67
n.4. Ira non habet miſericordiam, neq; erumpens furor: & impetum concitati ferre quis poterit? Deut. 32.n.151

n.23.

n.23. Tuoſque greges conſidera. Malach.2.n.4
Cap.28.n.6. Melior eſt pauper ambulans in ſimplicitate ſua,quàm diues in prauis itineribus. Iacob.1. n.51
n.9. Qui declinat aures ſuas,ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Iacob.1.n.47
n.15.Leo rugiens,& vrſus eſuriens, Princeps impius ſuper populum pauperem.Nahum 2.n.95.97.& 98
n.18. Qui peruerſis graditur viis, concidet ſemel. Nahum 1.n.148
n.22. Qui feſtinat ditari, & aliis inuidet. Iacob.4.n.12
Cap.29.num.5. Homo, qui blandis, fictíſque ſermonibus loquitur amico ſuo, rete expandit pedibus eius. Iudæ.n.49
n.7. Nouit iuſtus cauſam pauperum. Nah.1.n.127
n.11.Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus: ſapiens differt, & reſeruat in poſterum. Iacob.1.n.123
n.20. Vidiſti hominem velocem ad loquendum,ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio. Iacob.1.n.111
n.23. Humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria. Iacob.4.n.46
Cap.30.n.9. Ne fortè ſatiatus illiciat ad negandum, & dicam: Quis eſt Dominus? Deut.32.n.143
n.11. Generatio, quæ Patri ſuo maledicit. Iſai.38.n.153
n..31. Gallus ſuccinctus lumbos. Nahum 2.n.14
Cap.31.n.3. Ne dederis mulieribus ſubſtantiam tuam, & diuitias tuas ad delendos Reges.Deut.32 n.231
n.17. Accinxit fortitudine lumbos ſuos. Nahum 2.n.14

Ex Eccleſiaſte.

Cap.2.n.24. Et oſtendere animæ ſuæ bona.Nahum 2.n.39
Cap.5.n.1. Ne temerè quid loquaris. Iacob.1.n.148
Cap.7.n. Melior eſt ira riſu; quia per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis. Epheſ.4.n.35
n.7. Sicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla: ſic riſus ſtulti. Nahum 1.n.151
n.10. Ne ſis velox ad iraſcendum: quia ira in ſinu ſtulti requieſcet.Iacob.1.n.119. & Epheſ.4.n.38
n.15.In die bona fruere bonis tuis, & malā diē præcaue. Epheſ.6.n.22
n.27. Et inueni amariorem morte mulierem.Deut.32.n.205.& 230
Cap.8.num.2. Ego os Regis obſeruo. Malach.3.n.64
n.17. Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam poſſit homo inuenire rationem. Malach.3.n.71
Cap.9. n.18. Qui in vno peccauerit, multa bona perdet. Iacob.2.n.41
Cap.10.n.6.Poſitum ſtultum in dignitate ſublimi,& diuites ſedere deorſum. Iacob.2.n.18
n.11. Si mordeat Serpens in ſilentio: nihil eo minus habet, qui occultè detrahit. Iacob.3.n.61
n.19. Pecuniæ obediunt omnia. Iacob.2.n.17. & Coloſſ.3.n.14
Cap.11.n.7.Dulce lumē,& delectabile eſt oculis videre ſolē. Coloſ.1.n.96
num.8. Meminiſſe debet tenebroſi temporis, & dierum multorum, qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita. Iſai.38.n.176

Ex Canticis.

Cap.1.num.5.Nolite me conſiderare, quod fuſca ſim. Deut.32.n.173
n.8.Equitatui meo in curribus Pharaonis, aſſimilaui te. Nah.1.n.23
num.14. Oculi tui columbarum. Iſai.38. n.203
Cap.2.num.11. Flores apparuerunt in terra noſtra. Nahum 1.n.207

Cap.4.n.3. Sicut vitta coccinea labia tua. Iſai.38.n.27
n.7. Macula non eſt in te. Deuteron.32.n.60
Cap 5.n.2. Aperi mei ſoror mea. Malach.2.n.91
num.16. Totus deſiderabilis. Malach.3.n.51
Cap.7.num.9. Sicut vinum optimum dignum dilecto meo ad potandum. Malach.2.n.38
Cap 8.n.6. Pone me, vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum. Epheſ.1. n.55
n.6.Dura ſicut infernus, æmulatio. Deut.32.n 150. Lãpades eius lampades ignis. n.186. & 201.& 265

Ex lib. Sapientiæ.

Cap.1.n.6.Renũ illius teſtis eſt Deus, & cordis illius ſcrutator eſt verus. Malach.3.n.27
n.9. In cogitationibus enim impij interrogatio erit. Malach.3 n.28
n.14. Nec inferorum regnum in terra. Iſai.38.n.119
Cap.4. n.1. O quam pulchra eſt caſta generatio cum claritate. Malach.2. num.51
Cap.5.n.1. Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtantia. Nahum 1.n.105
n.2. Mirabuntur in ſubitatione inſperatæ ſalutis. Malach.3.n.82
n.6. Iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & ſol intelligentiæ non eſt ortus nobis. Malach 4 n.9.
n.13. Nos nati continuò deſiuimus eſſe. Iſai.38.n.148
n.15.Et tanquam fumus,qui à vento diffuſus eſt. Iacob.4.n.64
n.17. Dextera ſua teget eos,& brachio ſancto ſuo defendet illos. Nahum 1.n.121.
Cap.7.n.26.Candor eſt lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius. Coloſſ.1.num.117
Cap.10. n.7. Quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra. Deuter.32. num.13. & num.242
n.20.Victricem manum tuam laudauerunt pariter:quoniam Sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit diſertas.Deut. 32.n.2.& 3
Cap.11. n.11. Illos autem tanquam durus rex, &c. Malach. 3.n.34
n.16. Immiſiſti illis multitudinem mutorũ animalium ad vindictam. Deut.32.n.206.207
n.19. Vaporem igneum ſpirantes, aut horrendas ab oculis ſcintillas emitentes. Nahum 2.n.54
n.24. Miſereris omnium,quia omnia potes. Nahum 1.n.62
Cap.12. n.4. Filiorum ſuorum necatores. Deut:32.n.154
n.18.Tu autem dominator virtutis cum tranquillitate iudicas. Deut. 32.n.51
num.18.Et cum magna reuerentia diſponis nos. Epheſ.2.n.16
n.19. Bonæ ſpei feciſti filios tuos. Deut.32.n.54
Cap.13 n.16. Ne fortè cadat,proſpiciens illi. Deut.32.n.178
Cap.16.n.13.Tu es enim Domine,qui vitæ, & mortis habes poteſtatem: & deducis ad portas mortis, & reducis. Deuter.32.n.291
Cap.17.n.2. Vinculis tenebrarum, & longę noctis compediti.Nahum 1. num.141
n.10. Cùm ſit timida nequitia, dat teſtimonium cõdemnationis. Malach.3.n.28
Cap.18. n.21. Properans enim homo ſine querela deprecari pro populis,proferens ſeruitutis ſuę ſcutum, orationem. Iſai.38.n.25
Cap.19.n.16. Vnuſquiſque tranſitum oſtij ſui quærebat. Iudæ.n.100

Ex

Ex Eccleſiaſtico.

Cap.1.n.1. Omnis ſapientia à Domino Deo eſt. Iacob.1.n.27
n.2. Arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies ſæculi, quis dinumerabit? Nahum 3.n.56
n.20.Plenitudo ſapientiæ eſt timere Deum. Coloſſ.1.n.130
n.36.Ne ſis incredibilis timori Domini. Iacob.1.n.49
n.36. Et ne acceſſeris ad illum duplici corde. Iſai.38.n.44
Cap.2.n.2.Et ne feſtines in die obductionis. Deut.32.n.278
n.11. Nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt. Nahum 1.n.129
num.14. Væ duplici corde. Iſai.38. n.43.& Iacob.1.n.50
n.14. Væ peccatori terram ingredienti duabus viis. Iacob.1.n.51
Cap.3.n.7. Qui honorat Patrẽ ſuum, vita viuet longiore. Epheſ.6.n.2
n.10. Honora Patrem tuum, vt ſuperueniat tibi benedictio ab eo. Benedictio Patris firmat domos Filiorum. Epheſ.6.n.1.& 2
Cap.4.n.33.Pro iuſtitia agonizare pro anima tua. Iudæ.n.43.44
num.34.Noli citatus eſſe in lingua tua. Iacob.1.n.111
Cap.5.n.4.Altiſſimus enim eſt patiens redditor. Deut.32.n.254
n.10. In die obductionis, & vindictæ. Deut.32.n.278
n.12.Diuitiæ conſeruatæ in malum Domini ſui. Iſai.38.n.172
n.13. Eſto mãſuetus ad audiendum verbum, vt intelligas. Iacob.1.n.132
n.17. Et denotatio peſſima ſuper bilinguem. Iacob.4.n.50
Cap.6.n.5.Verbum dulce multiplicat amicos,& mitigat inimicos:& lingua eucharis in bono homine abũdat. Coloſſ.3.n.34
n.34. Si inclinaueris aurem tuam, excipies doctrinam; & ſi dilexeris audire, ſapiens eris. Iacob.1.n.110
n.35. Sapientiæ illorum ex corde coniungere. Iacob.3.n.106
Cap.7. n.4. Noli quærere à Domino ducatum. Iacob.3.n.8
n.23. Seruus ſenſatus ſit tibi dilectus, quaſi anima tua. Coloſſ.4.n.2
Cap.9.n.9. Cõcupiſcentia, quaſi ignis exardeſcit. Iudæ.n.98
Cap.10.num.10.Quoniam in vita ſua proiecit intima ſua. Iſai.38.n.172
n.12. Sic & Rex hodie eſt, & cras morietur. Iſai.38.n.180
Cap.11. n.2. Breuis in volatilibus eſt apis,& initium dulcoris habet fructus illius. Coloſſ.1.n.131
n.10.Fili, ne in multis ſint actus tui. Nahum 3.n.57
n.13. Oculus Dei reſpexit illum in bono. Iacob.2. n.13
n.34. A ſcintilla vna augetur ignis, & ab vno doloſo augetur ſanguis. Iacob.3 n.20
n. 36. Et in electis imponet maculam. Iacob.4.n.51.& 52
Cap.12.n.19.Caput ſuum mouebit,& plaudet manu. Nahum 3.n.66
Cap.13.n.4. Diues iniuſtè egit,& fremet: pauper autem læſus tacebit. Iacob 2.n.27
n.23.Venatio leonis onager in eremo, ſic & paſcua diuitum ſunt pauperes. Iacob.2.n 26
Cap.14. n.1. Beatus vir, qui non eſt lapſus verbo ex ore ſuo. Iaco.3.n.11
Cap.15.n.12.Non dicas, ille me implanauit. Iacob.1.n.76.& 93
Cap.17. n.14. Et pars Dei Iſraël facta eſt manifeſta Deut.32.n.100
n.25. A mortuo, quaſi nihil, perit confeſſio. Iſai.38.n.287
n.18. Eleemoſyna viri quaſi ſignaculum cum ipſo Epheſ.1.n.58
Cap.18. n.8. Sicut calculus arenæ, ſic exigui anni in die Æui. Iſai.38. num.176
Cap.19.num.12. Sagitta infixa femori

carnis, ſic verbum in corde ſtulti. Iacob.3.n.14
n.17. Quis eſt, qui non deliquerit in lingua ſua? Iacob.3.n.11
n.23. Eſt qui nequiter humiliat ſe, & interiora eius plena ſunt dolo. Iacob.4.n.48
Cap.20.n.11 Eſt propter gloriam minoratio. Iacob.4.n.48
n.15. Apertio oris illius inflammatio eſt. Iacob.3.n.25
Cap.21.n.2.Quaſi à facie colubri fuge peccata:dentes leonis dentes illius, interficientes animas hominum. Iaco.1.n.90.91.92.& Iſai.38.n.193
n.28. Labia imprudentium ſtulta narrabunt, verba auté prudentium ſtatera pôderabuntur.In ore fatuorum cor illorũ, & in corde ſapientium os illorum. Iaco.1.n.147.148
Cap.22.n.33. Quis dabit ori meo cuſtodiam, & ſuper labia mea ſignaculum certum? Iacob.3.n.57
Cap.23. n.9. Iurationi non aſſueſcat os tuum: multi enim caſus in illa. Iacob.5. n.58
n.23. Anima calida quaſi ignis ardens, non extinguetur, donec aliquid glutiat. Epheſ.4.n.32
n.26. Tenebræ circundant me, & parietes cooperiunt me. Epheſ. 5. num.14
Cap.24.n.5.Ego ex ore Altiſſimi prodiui primogenita ante omnẽ creaturam. Coloſſ.1.n.119
Cap.25.n.11. Beatus,qui habitat cum muliere ſenſata. Malach.3.n.49
n.13. Timor Domini ſupra omnia ſe ſuperpoſuit. Coloſſ.1.n.130
n.32. Manus debiles, & genua diſſoluta. Nahum 2.n.83
Cap.26.n.1.Mulieris bonæ beatus vir. Malach.3.n.49
Cap.27.n.6.Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis.Iaco.1.n.15.& 16.& n.20. 21.22
n.12. Homo ſanctus in ſapientia manet, ſicut ſol: nam ſtultus ſicut luna mutatur. Iudæ.n.189
Cap.28.n.1.Peccata illius ſeruans ſeruabit. Nahum 1.n.41
n.1. Qui vindicari vult,à Domino inueniet vindictã. Deut.32. n.267
n.4. In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam, & de peccatis ſuis deprecatur? Iacob.2.n.51
n.14.Si ſufflaueris in ſcintillã,quaſi ignis exardebit:& ſi expueris ſuper illam, extinguetur: vtraque ex ore proficiſcuntur. Iacob.3.n.75
n.21. Flagelli plaga liuorem facit; plaga autem linguæ comminuet oſſa Iacob.3.n.24.& Iſai.38.n.234. & num.190
Cap.29.n.20.Gratiam Fideiuſſoris ne obliuiſcaris:dedit enim pro te animam ſuam. Iſai.38.n.226
Cap.30.n.17. Melior eſt mors, quàm vita amara. Iſai.38.n.245
Cap.31. n.6. Multi dati ſunt in auri caſus, & facta eſt in ſpecie ipſius perditio illorum.Lignum offenſionis eſt aurum ſacrificantium. Coloſſ.3.num.15
n.29. Nequiſſimo in pane murmurabit ciuitas, & teſtimoniũ nequitiæ illius verum eſt. Iacob.5.n.11
Cap.32.n.7. Gemmula carbunculi in ornamento auri. Epheſ.1.n.53
num.8. Sicut in fabricatione auri ſignum eſt Smaragdi.Epheſ.1.n.53
n.11. Si bis interrogatus fueris,habeat caput reſponſum tuum.Iacob. 1.num.110
n.24. Fili,ſine conſilio nihil facias: & poſt factum non pœnitebis. Deut.32.n.225
Cap.33.n.5. Præcordia fatui quaſi rota carri. Iacob.3.n.38
Cap.34.num.25. Panis egentium vita pauperum eſt;qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt. Iacob.5. n.28. & 29

n.27. Qui effundit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt. Iacob.5.n.16

Cap.35.n.11.In exultatione ſanctifica decimas tuas, quoniam Dominus retribuens eſt, & ſepties tantum reddet tibi. Malach.3.n.45

num.15. Non eſt apud illum gloria perſonæ. Iacob.2.n.14

num.18. Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam deſcendunt, & exclamatio eius ſuper deducentem eas? à maxilla enim aſcendunt vſque ad cœlum. Iſai.38.n.50

n.21. Oratio humiliantis ſe nubes penetrabit. Iſai.38.n.196

Cap.36. num.7. Excita furorem, & effunde iram. Nahum 1.n.114

n.15. Miſerere ciuitati ſanctificationis tuæ. Malach.2.n.65

Cap.38.n.8. Fili in tua infirmitate ne deſpicias te ipſum; ſed ora Dominum,& ipſe curabit te.Iſai.38.n.17

n.15. Qui delinquit in conſpectu eius, qui fecit eum, incidet in manus Medici. Iſa.38.n.10

n.30. Facito frenos ori tuo, & attende, ne fortè labaris in lingua. Iacob.3.n.15

Cap.39.num.8. Ipſe tanquam imbres mittet eloquia ſapientiæ ſuæ.Deut. 32. num.22

n.33. Sunt ſpiritus, qui ad vindictam creati ſunt, & in furore ſuo cõfirmauerunt tormenta ſua.Deut. 32. num.200

n.36. Beſtiarum dentes,& Scorpij, & ſerpentes. Deut.32.n.206.207

Cap.40.num.13.Sicut tonitruum magnum in pluuia perſonabunt. Iudæ. num.184

Cap.42.n.8.Super mulierem nequam bonum eſt ſignum. Epheſ.1.n.60

Cap.43.n.32.Glorificãtes Dominum, quantumcunque potueritis, ſuperualebit enim adhuc. Deut.32.n.28

Cap.44. num.6. Homines diuites in virtute. Epheſ.2.n.13

n.16. Henoch placuit Deo.Iſai.38. num.39

num.16.Et tranſlatus eſt in Paradiſum,vt det Gentibus pœnitentiam. Iudæ.n.194

n.17. Et in tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio.Coloſſ.1.n.81

Cap.45. n.7. Statuit ei teſtamentum æternum,& dedit illi Sacerdotium Gentis. Malach.2.n.27

n.13.Gemmis pretioſis figuratis in ligatura auri. Epheſ.1.n.53

n.14. Mortuum prophetauit corpus eius. Iudæ.n.133.134

n. 30. Statuit illi teſtamentum pacis,Principem Sanctorum, & Gentis ſuæ,vt ſit illi, & ſemini eius Sacerdotij dignitas in æternum. Malach.2.n.27

Cap.46.n.5. An non in iracundia eius impeditus eſt Sol,& vna dies facta eſt quaſi duo? Iſai.38.n.106

Cap.47. n.2. Quaſi adeps ſeparatus à carne, ſic Dauid à Filiis Iſraël. Iſai.38.n.82

n.3. Cum leonibus luſit,quaſi cum agnis. Iſai.38.n.191

Cap.48.n.10.Qui ſcriptus eſt in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini: conciliare cor Patris ad Filium, & reſtituere tribus Iacob. Malach.4.n.26.28.30.32.33

n. 26. In diebus ipſius retrò rediit Sol. Iſai.38.n.102

n. 27. Spiritu magno vidit vltima. Nahum 1.n.18

Ca.49.n.13.Quomodò amplificemus Zorobabel? nã & ipſe quaſi ſignum in dextera manu. Epheſ.1.n.52

num.18.Oſſa ipſius viſitata ſunt,& poſt mortem prophetauerunt. Iudæ.n.132

Cap.51.n.4.A rugientibus præparatis ad eſcam. Iſa.38.n.192

num.14. Inuocaui Patrem Domini mei. Iudæ.n.63

Ex Iſaia.

Cap.1.num.2. Audite cœli,& auribus percipe terra. Deut.32.n.16
n.3. Iſraël autem me non cognouit. Nahum 1.n.127
n.11. Quò mihi multitudo victimarum veſtrarum? Malach.1. n.53
n.13. Ne offeratis vltrà ſacrificium fruſtra: incenſum abominatio eſt mihi. Malach.1.n.48
n.14. Laboraui ſuſtinens. Malach.2. num.90
n.18. Si fuerint peccata veſtra, vt coccinum, quaſi nix dealbabuntur. Iſai.38.n.275
n.20. Gladius deuorabit vos. Deut. 32.n.312
n.24. Vindicabor de inimicis meis. Deut.32.n.306
num.26. Reſtituam iudices tuos, vt fuerunt priùs: & conſiliarios tuos, ſicut antiquitus. Malach 3.n.26
Cap.2.n.1. Et erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus Domini. Iudæ.n.219.220
n.22. Quieſcite ergo ab homine, cuius ſpiritus in naribus eius eſt. Iſai.38.n.303.& Iacob.4.n.64
Cap.3.n.10. Dicite iuſto, quoniam bene. Nahum 1.n.120
Cap.4. n.1. Tantummodò inuocetur nomen tuũ ſuper nos. Iacob.2.n.31
n.2. Erit germen Domini in magnificentia,& gloria. Iacob.1.n.128
Cap.5.n.7. Vinea enim Domini exercituum domus Iſraël eſt. Nahum 2. num.21
Cap.7.n.11. Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo. Iſai.38.n.92.93
n.20. In nouacula conducta. Deut. 32.n.307
Cap.8.n.16. Liga teſtimonium, ſigna legem. Epheſ.1.n.61
Cap.9.n.2. Populus, qui ſedebat in tenebris, vidit lucem magnam. Coloſſ.1.n.100
num.6. Factus eſt principatus ſuper humerum eius. Malach.2.n.21
n.7. Zelus Domini exercituum faciet hoc. Iacob.4.n.30
Cap.10.n.3. Quomodò ſi eleuetur virga contra eleuantem ſe. Deut. 32. num.221
num.5. Væ Aſſur virga furoris mei. Et n.7. Ipſe autem non ſic arbitrabitur. Deut.32.n.219
Cap.12.num.2. Fortitudo mea,& laus mea Dominus:& factus eſt mihi in ſalutem. Iſai.38.n.134
Cap.13.num.2. Dominus exercituum præcepit militiæ belli. Nahum 2. num.115
num.8. Facies combuſtæ vultus eorum. Nahum 2.n.86
n.9. Obtenebratus eſt Sol in ortu ſuo. Malach.4.n.10
n.16. Infantes eorum allidentur in oculis eorum. Nahum 3.n.34.& 35
Cap.14. n.5. Contriuit Dominus baculum impiorum, virgã dominantium. Deut.32.n.219
n.12. Quomodò cecidiſti de cœlo Lucifer? Nahum 2.n.89
n.15. Veruntamen ad Infernum detraheris, in profundum laci. Iſai.38. num.291
n.27. Manus eius extenta, & quis auertet eam? Malach.3.n.34
Cap.17.n.10. Fortis adiutoris tui non es recordata. Nahum 2.n.55
Cap.19.n.11. Stulti Principes Taneos, ſapientes conſiliarij Pharaonis, dederunt conſilium inſipiens. Nahum 1. n.159
n.12. Vbi nunc ſunt ſapientes tui? Deut.32.n.215
Cap.21.n.1. Onus deſerti maris: viſio dura nunciata eſt mihi. Nahum 1. num.4
n.5. Surgite Principes, arripite clypeum. Nahum 2.n.7
Cap.22.n.16. Excidiſti tibi hîc ſepulchrum. Nahum 1.n.198

n.22. Et dabo clauem domus Dauid ſuper humerum eius. Malach. 2.num.21
Cap.24. n.20. Auferetur quaſi tabernaculum vnius noctis. Iſai. 38. num.157
Cap.25. n 4. Fortitudo egeno in tribulatione ſua. Nahum 1.n.122
Cap.26. n 4. In Domino Deo forti. Iſai.38.n.134
n.7. Semita iuſti recta eſt: rectus callis iuſti ad ambulandum. Malach.2.n.39
n.19. Viuent mortui tui, interfecti mei reſurgent. Epheſ.2.n.23
Cap.27.n.9. Iſte omnis Fructus, vt auferatur peccatum. Epheſ.1. n.11
Cap.28. n.2. Ecce validus, & fortis Dominus:ſicut impetus grandinis, turbo confringens. Nahum 1.n.82 & 83
n.15. Poſuimus mendacium ſpem noſtram. Deut.32.n.178
n.16. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem,lapidem probatum, angularem, pretioſum. Epheſ.2.n.74
num.18. Flagellum inundans cùm tranſierit. Nahum 1.n 169
Cap.29.num.11. Erit vobis viſio omnium, ſicut verba libri ſignati. Epheſ.1.n.61
Cap.30.n.14. Et comminuetur, ſicut conteritur lagena figuli contritione perualida. Nahum 2.n.4
n.18. Expectat Dominus, vt miſereatur veſtri: & ideo exaltabitur parcens vobis, quia Deus iudicij Dominus. Deut.32. n.44. & Malach.2.n.97
n.19. Plorans nequaquam plorabis, miſerans miſerebitur tui: ad vocem clamoris tui ſtatim vt audierit, reſpondebit tibi. Iſai. 38. n.59.60.61
n.27. Ardens furor eius.Nahum 1. num.36
n.32.Et erit tranſitus virgæ fundatus. Nahum 1.n.150
Cap.32.n.17.Et erit opus iuſtitiæ pax, & cultus iuſtitiæ ſilentium. Iacob. 3.num.116
Cap.33. n.16. Iſte in excelſis habitabit: munimenta ſaxorum ſublimitas eius. Deut.32.n.33
Cap.34.num.5.Inebriatus eſt in cœlo gladius meus. Deut.32.n.307
n.6. Victima enim Domini in Boſra. Iacob.5.n.22
n.8. Quia dies vltionis Domini. Deut.32.n.306
n.13. Erit cubile Draconum. Malach.1.n.12
Cap.35.n.3. Genua debilia roborate. Nahum 2.n.82
n.4.Ecce Deus veſter vltionem adducet. Deut.32.n.306
Cap.36.n.16. Facite mecum benedictionem. Nahum 1.n.158
Cap.37.n.30.Comede hoc anno, quæ ſponte naſcuntur: & in anno ſecundo pomis veſcere: in anno autem tertio ſeminate, & metite. Iſai.38.n.80
n.35. Vt ſaluem eam, propter me, & propter Dauid ſeruum meum. Iſai.38. à n 81. vſque ad 86
Cap.39.n.1. Miſit libros, & munera. Nahum 1.n.17
Cap.40. n.3. Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini.Malach.3. n.6.7.& 8
n 9. Super mõtem excelſum aſcende tu, qui euangelizas Sion. Nahum 2.n.206
n.23. Iudices terræ velut inane fecit: & quidem neque plantatus, neque ſatus, neq; radicatus in terra truncus eorum. Nahum 1.n.186
Cap.41.n.4. Ego Dominus: primus, & nouiſſimus ego ſum. Deut.32. num.288
n.22. Ponemus cor noſtrum, & ſciemus. Malach.2.n.5

Cap.42.n.7. Et educeres de concluſione vinctum. Nahum 1.n.181
Cap.43. n.10. Ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit. Deut.32.n.289
n.24 Seruire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Malach.2.n.93
n.25. Qui deleo iniquitates tuas propter me. Iſai.38.n.274
Cap.44.n.6. Ego primus, & ego nouiſſimus. Et abſq; me non eſt Deus. Deut.32.n.289
n.9. Plaſtæ Idoli omnes nihil ſunt. Deut.32.n.283
n.22. Deleui, vt nubem, iniquitates tuas. Iſai.38.n.276
Cap.45.n.6. Formans lucē, & creans tenebras; faciens pacem, & creans malum. Deut.32.n.290
Cap.46.n.10. Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet. Epheſ.1.n.42
n.12. Audite me, duro corde, qui longè eſtis à iuſtitia: propè feci iuſtitiam meam, non elongabitur. Epheſ.2.n.48
Cap.47. n.3. Reuelabitur ignominia tua. Nahum 3.n.21
n.7. Neque recordata es nouiſſimi tui. Deut.32.n.172
Cap 48.n.11. Ego primus, & ego nouiſſimus. Deut.32.n.289
n.18. Vtinam attendiſſes mandata mea, facta fuiſſet ſicut flumen pax tua. Iacob.3.n.115
Cap.49 n.9. Vt diceres his, qui vincti ſunt, exite. Nahum 1.n.181
n.26. Quaſi muſto, ſanguine ſuo inebriabuntur. Deut.32.n.307
Cap.50.n.1. Ecce in iniquitatibus veſtris venditi eſtis. Deut.32.n.236
Cap.51.n.10. Numquid non tu ſiccaſti mare? Nahum 1.n.91
n.17. Vſque ad fundum calicis ſoporis bibiſti. Nahum 2.n.50.51
Cap.52.n.3. Gratis venundati eſtis: & ſine argento redimemini. Deut.32.n.236. & Epheſ.1.n.27
nu.7. Quàm pulchri ſuper montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem. Nah.1.n.207
Cap.53.n.5. Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras. Deut.32.n.162
n.8 Et dabit impios pro ſepultura, & diuitem pro morte ſua. Coloſſ.2.n.48
Cap.54. n.11. Ecce ego ſternam per ordinem lapides tuos: & fundabo te in Saphiris. Epheſ.2.n.72
Cap.55. n.10. Quomodò deſcendit imber. Deut.32.n.21.& 22
Cap.56. n.5. Nomen melius à filiis. Malach.2.n.14
n.7. Domus mea Domus orationis vocabitur. Epheſ.3.n.44
Cap.57.n.16. Non enim in ſempiternum litigabo, neque vſque ad finem iraſcar; quia ſpiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciā. Nahum 1.n.69.70
n.19. Pacem ei, qui longè eſt, & qui propè. Epheſ.2.n.61
n.20. Impij autē quaſi mare feruēs, quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum. Iudæ.n.185.186
Cap.58.n.2. Me etenim de die in diem quærunt, & ſcire vias meas volunt, quaſi gens, quæ iuſtitiam fecerit, & iudicium Dei ſui non dereliquerit. Rogant me iudicia iuſtitiæ, appropinquare Deo volunt. Malach.3.n.55.56
n.6. Diſſolue colligationes impietatis, ſolue faſciculos deprimentes, dimitte eos, qui confracti ſunt, liberos. Iacob.2.n.26
n.14. Tunc delectaberis ſuper Domino. Iſai.38.n.36
n.14. Suſtollam te ſuper altitudines terræ. Deut.32.n.131
Cap.59. n.2. Peccata veſtra abſconderunt,

derunt faciem eius à vobis.Nahum 1.n.66
n.5. Telas araneæ texuerunt. Iſai. 38.n. 170
n.11. Quaſi columbæ meditantes gememus. Iſai.38.n.202.n.204
n.17. Indutus eſt iuſtitia,vt lorica. Eph.6.n.33
n.17.Et galea ſalutis in capite eius. Eph.6.n.50.51.52
Cap.60.n.1. Surge, illuminare Ieruſalem:quia venit lumen tuum.Coloſſ.1.n.100
n.15. Pro eo,quod fuiſti derelicta, & odio habita,& non erat,qui per te tranſiret. Nahum 1.n.170
n.15. Ponam te in ſuperbiam ſæculorum. Nahum 2.n.19
Cap.61.n.1.Ad annunciandum manſuetis miſit me. Iacob.1.n.132
Cap.62.n.4.Quia complacuit Domino in te. Iſai.38.n.267
n.6. Qui reminiſcimini Domini, ne taceatis. Malach.3.n.75
Cap.63.n.1. Quis eſt iſte, qui venit de Edom,tinctis veſtibus de Boſra? Epheſ.3.n.29.& 30
n.2. Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua, ſicut calcantium in torculari?Deut. 32.n.141
n.3. Torcular calcaui ſolus. Deut. 32.n.310
n.9. In omni tribulatione eorum nõ eſt tribulatus, & Angelus faciei eius ſaluauit eos. Deut.32.n.114
Cap.64.n.1. A facie tua montes defluerent. Deut.32.n.188
n.1. Vtinam dirumperes cœlos, & deſcenderes.Iſai.38 n.126
n.4.Oculus non vidit,Deus abſque te, quæ præparaſti expectantibus te. Epheſ.1.n.73.74
n.5. Ecce tu iratus es, & peccauimus. Malach.3.n.32
n.7.Abſcondiſti faciem tuam à nobis, & alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtrę.Deut.32.n.166.& 169
n.8. Pater noſter es tu: nos verò lutum. Deut.32.n 71
Cap.65.n.6. Ecce ſcriptum eſt coram me, non tacebo. Deut.30.n.250
n.15.Et ſeruos ſuos vocabit nomine alio: in quo qui benedictus eſt ſuper terram, benedicetur in Deo Amen. Epheſ.1.n.10
n.24. Eritque antequàm clament, ego exaudiam. Iſai.38.n.62
Cap.66.n.3. Qui immolat bouẽ,quaſi qui interficiat virum.Malach.1.n.5
n.21. Et aſſumam ex eis in Sacerdotes, & Leuitas. Malach.3 n.21

Ex Ieremia.

Cap.1. n.3. Sanctus Iſraël Domino: primitiæ frugum eius. Malach.2. num.64
n.20. A ſæculo confregiſti iugum. Deut.32.n.83
n.21. Quomodo ergo conuerſa es mihi in prauum? Deut.32.n.240
n.28. Vbi ſunt dij tui, quos feciſti tibi?Deut.32.n.283
n.34. In aliis tuis inuentus eſt ſanguis animarũ pauperũ.Iaco.5.n.29
Cap.3.n.2.Tu autem fornicata es cum amatoribus multis.Deut.32.n.175
n.4. Ergo ſaltem amodo voca me, Pater meus. Deut.32.n.68
n.5. Numquid iraſceris in perpetuum? Nahum 1.n.40
Cap.4.n.4.Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium veſtrorum. Coloſſ.2.n.44.
n.4. Ne fortè egrediatur, vt ignis, indignatio mea. Nahum 1.n.11.
n.20. Repente vaſtata ſunt tabernacula mea. Malach.2.n.69
n.28. Cogitauit & non pœnituit me, nec auerſus ſum ab eo. Malach.3.n.34
Cap.5.n.7. Saturaui eos, & mœchati ſunt. Deut.32.n.145

n.7. In domo meretricis luxuriabantur: equi amatores, & emiſſarij facti ſunt. Iudæ.n.158
n.22.Qui poſui arenam terminum mari. Nahum 1.n.90
Cap.6. n.11. Furore Domini plenus ſum, laboraui ſuſtinens. Nahum 1. n.69 60
n.20. Victimæ veſtræ non placuerunt mihi. Malach.1.n.53
Cap.7. n.16. Tu ergo noli orare pro populo hoc, & non obſiſtas mihi. Iſai.38.n.35
n.30. Poſuerunt offendicula ſua in domo, in qua inuocatum eſt nomen meum, vt polluerent eam.Iacob.num.29
n.31. Ædificauerunt excelſa Tophet, vt incenderent filios ſuos, & filias ſuas igni. Deut.32.n.154
Cap.8.n.7. Populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Deut. 32.n.43
n.17. Mittam vobis ſerpentes regulos. Deut.32.n.210
n.19. Quare ergo me ad iracundiam concitauerunt in ſculptilibus ſuis,& in vanitatibus alienis:Deut. 32.n 177
Cap.9.num.8. Dolum locuta eſt.Malach.2.n.33
Cap.10. n.8. Pariter inſipientes, & fatui probabuntur: doctrina vanitatis eorum lignum eſt. Deut.32. num.178
n.16. Non eſt his ſimilis pars Iacob,qui enim formauit omnia,ipſe eſt:& Iſraël virga hæreditatis eius. Deut.32.n.102.& 103
n.20. Tabernaculum meum vaſtatum eſt.Malach.2.n.69
n.22. Vt ponat ciuitates Iuda ſolitudinem, & habitaculum Draconum. Malach 1 n.12
n.24.Corripe me,Domine:verumtamen in iudicio. Deut.32.n.43
Cap.11.n.20.Videam vltionem tuam ex eis: tibi enim reuelaui cauſam meam. Deut.32.n.260
Cap.12.n.1. Iuſtus quidem tu es Domine, ſi diſputem tecum: verumtamen iuſta loquar ad te. Quare via impiorum proſperatur? Malach.2.n.95
n.2. Bene eſt omnibus, qui præuaricantur, & iniquè agunt:plantaſti eos,& radicem miſerunt. Propè es tu ori eorum, & longè à renibus eorum. Malach.3.n.63.64.65
n.3. Congrega eos, quaſi gregem ad victimam. Malach.3.n.72
n.3. Et ſanctifica eos. Iacob.5.n.24
Cap.14. n.22. Numquid ſunt in ſculptilibus Gẽtium, qui pluant?Deut. 32.n.177
Cap.15.n.3. Canes ad lacerandum,& volatilia cœli, & beſtias terræ ad deuorandum. Deut.32.n.206.207
n.6. Laboraui rogans. Malach.2. num.92
num.9. Occidit ei Sol, cùm adhuc eſſet dies. Malach.4.n.10
n.14. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo. Nahum 1.n.113
Cap.16.n.6.Neque caluitium fiet pro eis.Deut.32.n.317
Cap.17.n.16. Diem hominis non deſideraui: tu ſcis. Iudæ.n.82
Cap.18. n.8. Agam & ego pœnitentiam ſuper malo,quod cogitaui,vt facerem ei.Iſai.38.n.13
n.10.Pœnitentiã agam ſuper bono, quod locutus ſum, vt facerem ei. Deut.32. n.48. & Iſai.38.n.89
Cap.19. n.4. Libauerunt Diis alienis. Deut.32.n.116
n.5. Ædificauerunt excelſa Baalim ad comburendos filios ſuos igni. Deut.32.n.154
Cap.22.n.19. Sepultura aſini ſepelietur. Nahum 1.n.197
n.24. Viuo ego, dicit Dominus, quia ſi fuerit Iechonias annulus in manu dextera mea, inde euellam eum.

eum. Epheſ.1.num.52
Cap.23.n.15. Potabo eos felle. Deut. 32.num.245
n. 23. Putáſne, Deus è vicino ego ſum? Deut.32.n.156
n.29. Quaſi malleus conterens petram. Deut.32.n.16
Cap.25.n.15.Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis Gentibus. Deut.32.n.309
n.15.Bibent,& turbabuntur,& inſanient. Nahum 2.n.49
n. 30. Celeuma quaſi calcantium concinetur aduerſus omnes habitatores terræ. Deut.32.n.311
num.39.Propterea ecce ego tollam vos portans. Nahum 1.n.5
Cap.29 n.23.Ego ſum Iudex,& teſtis. Malach.3.n.27
Cap.30.n.11. Caſtigabo te in iudicio, vt non videaris tibi innoxius. Nahum 1.n.80.& Deut.32.n.43
Cap.31.num.14.Populus meus bonis meis adimplebitur.Nahum 1.n.119
num. 20. Idcirco conturbata ſunt viſcera mea ſuper eum. Coloſſ. 3. n.23. 24.25
n.33.Dabo legem meam in viſceribus eorum. Coloſſ.1.n.147
Cap.33. n.5. Quos percuſſi in furore meo,& indignatione mea, abſcondens faciem meam à ciuitate hac. Deut.32.n.167.& 169
n.15.Germinare faciam Dauid germen Iuſtitiæ. Iacob.1.n.128
n.22. Sicut enumerari non poſſunt ſtellæ cœli, & metiri arena maris, ſic multiplicabo ſemen Dauid. Nahum 3.num.55
Cap.44. n.6. Et conflata eſt indignatio mea,& furor meus,& ſuccenſus eſt. Deut.32.n.187
Cap.46. n.10. Deuorabit gladius, & ſaturabitur,& inebriabitur ſanguine eorum. Deut.32.n.307
n.10. Victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis. Iacob.5. num.22
Cap.48.n.17.Quomodò confracta eſt virga fortis? Deut.32.n.220
n.26. Malum eius velociter occurret nimis. Deut.32.n.268
n.28. Relinquite ciuitates,& habitate in petra. Deut.32.n.31
n.33.Nequaquam calcator vuæ ſolitum celeuma cantabit. Deut. 32. num.311
num.37. Omne caput caluitium,& omnis barba raſa, erit in cunctis manibus colligatio.Deut.32.n.316
Cap.51.n.7. Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram. Nahum 2.n.49.50.51
n.14. Super te celeuma cantabitur. Deut.32.n.311
num.19.Non ſicut hæc pars Iacob: quia qui fecit omnia, ipſe eſt: & Iſraël ſceptrum hæreditatis eius. Deut.32.n.103
n.20.Collidis tu mihi vaſa belli,& ego collidam in te Gentes.Nahum 2.num.3.4
n.22.Collidam in te ſenem,& puerum: & collidam in te iuuenem,& virginem. Deut.32.n.214
n 30.Deuoratum eſt robur eorum, & facti ſunt quaſi mulieres. Nahum 2.n.56
n.37. Erit Babylon in tumulos,habitatio Draconum. Malach.1.n.12
n.56. Quia fortis vltor Dominus reddens retribuet. Nahum 1.n.32

Ex Threnis.

Cap.1 n.9.Nec recordata eſt finis ſui. Deut.32.n.172
n.14. Vigilauit iugum iniquitatum mearum; in manu eius conuolutæ ſunt. Deut.32.n.150
num.15. Torcular calcauit Dominus virgini Filiæ Iuda. Deuter.32. num.310

Cap.2.n.4. Tetendit arcũ ſuum,quaſi inimicus; firmauit dexteram ſuam, quaſi hoſtis. Deut.32.n.193
n.7. Maledixit ſanctificationi ſuæ. Malach.2.n.65
num.8. Tetendit funiculum ſuum. Deut.32.n.52
n.15. Hæccine eſt vrbs perfecti decoris? Nahum 2.n.89
n.18. Neque taceat pupilla oculi tui. Iſai.38.n.49
num.19. Effunde, ſicut aquam cor tuum. Iſai.38.n.55
Cap.3.n.2. Me minauit. Nahũ 2.n.62.
n.13. Miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ. Deut.32.n.195
n.24. Pars mea, Dominus: dixit anima mea. Deut.32.n.104
n.32. Non enim humiliauit ex corde ſuo. Deut.32 n.293
n.42. Operuiſti in furore, & percuſſiſti nos. Deut.32.n.169
Cap.4.n.8. Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum. Nahum 2.n.85
n.11. Effudit iram indignationis ſuæ. Nahum 1.n.114
n.16. Facies Sacerdotum non erubuerunt. Malach.1.n.43
n.21. Ad te quoque perueniet calix: inebriaberis, atque nudaberis. Nahum 3.n.39
Cap.5.n.10. Pellis noſtra quaſi clibanus exuſta eſt à facie tempeſtatum famis. Deut.32.n.198
n.21. Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. Malach.3.n.37
n.21. Innoua dies noſtros ſicut à principio. Malach.3.n.26

Ex Baruch.

Cap.1.n.3. Hæc verba libri, quæ ſcripſit Baruch. Nahum 1.n.17
Cap.2.n.18. Non mortui, qui ſunt in Inferno, &c. Iſai.38.n.286
n.18. Et oculi deficientes. Iſai.38. num.209.210
Cap.3.n.34. Stellæ dederunt lumen in cuſtodiis ſuis. Nahum 2.n.114
Cap.4.n.6. Venundati eſtis Gentibus. Deut.32.n.235
n.7. Exacerbaſtis enim eum, qui fecit vos, Deum æternum: immolantes Dæmoniis, & non Deo. Deut.32.n.153
n.8. Obliti enim eſtis eum, qui nutriuit vos. Deut.32.n.158

Ex Ezechiele.

Cap.5.n.16. Quando miſero ſagittas famis peſſimas in eos, &c. Conteram in vobis baculum panis. Deut.32.n.197
Cap.6.n.5. Afflictio vna, afflictio ecce venit: finis venit, venit finis. Nahum 1.n.149
Cap.7.n.4. Non parcet oculus meus ſuper te. Deut.32.n.169
Cap.9.n.1. Vnuſquiſq; vas interfectionis habet in manu ſua. Nah.2.n.71
n.2. Et atramentarium Scriptoris ad renes eius. Deut.32.n.250
n.9. Repleta eſt terra ſanguinibus, & ciuitas repleta eſt auerſione: dixerunt enim, dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt. Malach.3.n.58.& 59
Cap.12.n.3. Fac tibi vaſa tranſmigrationis. Nahum 2.n.73
Cap.14.n.21. Si quatuor iudicia mea peſſima, gladium, & famem, ac beſtias malas, & peſtilentiam immiſero. Deut.32.n.199
Ca.16.n.3. Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan. Deut.32.n.240
n.5. Tranſiens autem per te, vidi te cõculcatam in ſanguine tuo. Deut.32.n.106
n.7. Multiplicatam quaſi germen agri dedi te. Deut.32.n.79
n.37. Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, & nudabo ignominiam tuã coram eis. Nahum 3.n.21 n.38.

n.38.Iudicabo te iudiciis adulterarum:dabo te in ſanguinem furoris, & zeli. Deut.32.n.152
n.42. Auferetur zelus meus à te:& quieſcam. ibid.& Iſai.38.n.252
Cap.18.n.6.Et oculos ſuos non leuauerit ad Idola. Iſai.38.n.207
Cap.20.num.6.Quæ eſt egregia inter omnes terras. Deut.32.n.133
n.25.Ergo & ego dedi eis præcepta non bona,& iudicia,in quibus non viuent. Epheſ.2.n.57
Cap.21.n.9. Gladius,gladius exacutus eſt,& limatus. Deut.32.n.303
n.25. Cuius venit dies in tempore iniquitatis pręfinita.Deu.32.n.268
Cap.22.num.4.Appropinquare feciſti dies tuos. Deut.32.n.269
n.26. Coinquinabar in medio eorum. Iacob.2.n.29
n.29.Rapiebant violenter egenum, & pauperem affligebant. Iacob. 2. num.27
Cap.28.n.12.Tu ſignaculum ſimilitudinis,plenus ſapientia, & perfectus decore. Epheſ.1.n.56
n.17. Ante faciem Regum dedi te, vt cernerent te. Deut.32.n.173
Cap.29. n.18. Seruire fecit exercitum ſuum ſeruitute magna:omne caput decaluatum. Deut.32.n.316
Cap.35.n.5.Et concluſeris filios Iſraël in manus gladij. Deut.32.n.237
Cap.36. n. 20. Et polluerunt nomen ſanctum meum, cùm diceretur de eis,Populus Domini eſt iſte.Iacob. 2.num.29
num.21. Et peperci nomini ſancto meo. Malach.3.n.81
Cap.37.n.11.Periit ſpes noſtra,& abſciſſi ſumus. Iſai.38.n.160
Cap.39.n.17. Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis. Iacob.5.n.24
Cap.44.n.20.Caput autem ſuum non radent. Deut.32.n.318
Cap.47. n.13. Quia Ioſeph duplicem funiculum habet. Deut.32.n.98

Ex Daniele.

Cap.3.n.36. Pollicens,quòd multiplicares ſemen eorum, ſicut ſtellas cœli,& ſicut arenam,quæ eſt in littore maris. Nahum 3.n.55
n.88.Eruit nos de Inferno. Iſai.38. num.117.118
Cap.4 n.24. Quamobrẽ Rex,conſiliũ meum placeat tibi. Deut.32.n.231
n.31.Oculos meos ad cœlum leuaui. Iſai.38.n.207
Cap.5. n. 6. Et genua eius ad ſe inuicem collidebantur. Nahum 2.n.83
Cap.6. n.10. Feneſtris apertis contra Hieruſalem. Iſai.38.n.23
Cap.7.num.9. Iudicium ſedit,& libri aperti ſunt. Deut.32.n.251
num.10.Fluuius igneus,rapidúſque egrediebatur à facie eius. Deut.32. num.187
Cap.8.n.9.Contra Orientem,& contra Fortitudinem.Deut.32.n.133
num.19.Oſtendam tibi,quæ futura ſunt in nouiſſimo maledictionis. Deut.32.n.172
Cap.9. n.11. Stillauit ſuper nos maledictio,& deteſtatio,quæ ſcripta eſt in libro Moyſi.Nahum 1.n.115
n.18.Neque enim in iuſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciem tuam:ſed in miſerationibus tuis multis. Iſai.38.n.32
Cap.12. n.1. In tempore illo ſaluabitur populus tuus, omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro.Malach.4 n.35.36
n.4. Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum vſque ad tempus ſtatutum.Epheſ.1. n.61
num.7.Cùm eleuaſſet dexteram,& ſiniſtram ſuam in cœlum, & iuraſſet per viuentem in æternũ. Deut. 32.n.297

n.10.

n.10. Eligentur, & dealbabuntur, & quaſi ignis probabuntur. Malach.3.n.20
Cap.14. n.22. Erat Draco magnus in loco illo,& colebant eum Babylonij. Deut.32. n.209

Ex Oſee.

Cap.2. n.10. Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius. Nahum 3.n.21
n.14.Propter hoc,Ecce ego lactabo eam. Iacob.4.n.29
n.19. Deſponſabo te mihi in iuſtitia,& iudicio. Deut.32.n.42
n.23. Seminabo eam mihi in terra. Nahum 1.n.183
n. 24. Et dicam non Populo meo, Populus meus es tu. Deut.32.n.181
Cap.3.n.5.Pauebunt ad Dominum,& ad bonum eius. Nahum 1.n.119
Cap.4.n.2.Sanguis ſanguinem tetigit. Nahum 3.n.1
n.8.Peccata populi mei comedent. Nahum 3.n.48
n.11.Fornicatio,& vinum,& ebrietas auferunt cor. Iudæ.n.98
n.16. Sicut vacca laſciuiens declinauit Iſraël. Deut.32.n.145
Cap.5. n.11. Calumniam patiens eſt Ephraim fractus iudicio. Iacob. 2. num.26
n.14. Quaſi catulus leonis domui Iuda. Nahum 2.n.93
Cap.6.n.1. Venite, & reuertamur ad Dominum,quia ipſe cepit,& ſanabit nos: percutiet, & curabit nos. Deut.32.n.294
n.3.Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos.Epheſ.2. num.24
Cap.7.n.14. Super triticum,& vinum ruminabant : receſſerunt à me. Deut.32.n.145
Cap.8.n.6.In aranearum telas erit vitulus Samariæ. Iſai.38.n.170
Cap.9.num.1. Noli lætari Iſraël, noli exultare,ſicut populi,quia fornicatus es à Deo tuo, Dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici. Deut.32.n.176
n.10. Quaſi vuas in deſerto inueni Iſraël. Deut.32.n.107
Cap.10.num.1. Vitis frondoſa Iſraël. Nahum 2.n.21
Cap.11.num.3.Et ego quaſi nutritius Ephraim,portabam eos in brachiis meis. Deut.32. n.115
n.8. Quomodò dabo te Ephraim? protegam te Iſraël? Quomodò dabo te, ſicut Adama ponam te, vt Seboim? conuerſum eſt in me cor meum, pariter conturbata eſt pœnitudo mea; non faciam furorem iræ meæ. Deut.32.n.224
Cap.12.n.8. Diues effectus ſum,inueni idolum mihi : omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem. Coloſſ.3.n.14
Cap.13 n.5. Ego cognoui te in deſerto. Nahum 1.n.127
num.6. Adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt: & leuauerunt cor ſuum, & obliti ſunt mei. Deut.32.n.145
num.10.Vbi eſt Rex tuus? maximè nunc ſaluet te. Deut.32.n.215
num.14. De manu mortis liberabo eos. Deut.32.n.183
Cap.14.n.1. Pereat Samaria,quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum. Deut.32.n.247

Ex Ioële.

Cap.1. n.4. Reſiduum locuſtæ comedit Bruchus. Nahum 3.n.50
n.6. Dentes eius, vt dentes leonis. Iſai.38.n.193
n.7. Poſuit vineam meam in deſertum. Nahum 2.n.22
Cap.2.n.2.Propè eſt dies tenebrarum, & caliginis. Nahum 1.n.139
n.3. Ante faciem eius ignis vorans. Malach.4.

Malach.4. num.3
num.4. Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient. Nahum 3.n.8.& 9
n.5. Omnes vultus redigentur in ollam. Nahum 2.n.86
n.11. Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui. Nahum 2.n.115
num.13. Præſtabilis ſuper malitia. Deut.32. n.275.276
n.22. Ficus, & vinea dederunt virtutem ſuam. Deut.32.n.133
n.28. Et erit poſt hæc, effundam ſpiritum meum. Iudæ.n.220
n.31. Antequàm veniat dies Domini magnus,& horribilis. Malach.1. n.82.83.84. & Iudæ.n.79
n.31. Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem. Malach.4. num.10
Cap.3.num.2. Super populum meum miſerunt ſortem. Nahum 3.n.36
n.18. Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte. Deut. 32.n.136.137.138

Ex Amos.

Cap.2.n.7. Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum. Iacob.2.n.26
Cap.3.n.2. Tantummodò vos cognoui ex omnibus cogitationibus terræ. Deut.32.n.100
n 8. Leo rugiet, quis non timebit? Iſai.38.n.192
Cap.4.n.1. Calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes. Iacob.2.n.26
n.11. Facti eſtis,quaſi torris raptus ab incendio. Iudæ.n.247
Cap.5.n.7. Qui conuertitis in abſynthium iudicium. Iacob.3.n.84
n.21. Odi, & proieci feſtiuitates veſtras. Malach.1.n.53
Cap.6.n.1. Væ qui opulenti eſtis in Sion. Iacob.5.n.2
n.5. Sicut Dauid putauerunt ſe habere vaſa Cantici. Nahum 2.n.72
n.8. Iurauit Dominus exercituum per animam ſuam. Deut.32.n.298
Cap.8. n.7. Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob. Deut.32.num.295. & 300
n.9. Occidet Sol in meridie. Nahum 1.n.139. & Malach.4.n.10
Cap.9.num.3. Mandabo ſerpenti, & mordebit eos. Deut.32.n.211
n.5. Qui tangit terram, & tabeſcet. Deut.32. n.188. & Nahum 1. num.102
n.11. Reædificabo illud, ſicut in diebus antiquis. Malach.3.n.26

Ex Abdia.

Num.4. Si exaltatus fueris, vt aquila; & ſi inter ſydera poſueris nidum tuum, inde detraham te. Deut.32. num.31
Num.12. Et non deſpicies in die fratris tui. Malach.1.n.21.

Ex Iona.

Cap.2.n.5. Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum. Iſai.38.n.138
Cap.3.n.3. Niniue erat ciuitas magna. Nahum 1.n.12.& 13
n.4. Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. Iſai.38.à n.12. vſque ad 16
Cap.4.n.9. Bene iraſcor ego vſque ad mortem. Iſai.38.n.7

Ex Michæa.

Cap.1. n.4. Et conſumentur montes ſubtus eum. Deut.32.num.188. & Nahum 1.n.97.98.99
Cap.2. n.11. Erit ſuper quem ſtillatur populus iſte. Nahum 1.n.116
Cap.4. num.112. Et aſpiciat in Sion

oculus noſter. Malach.1.num.21
Cap.6.num.10. Adhuc ignis in domo impij, theſauri iniquitatis. Iacob. 5.n.13
Cap.7.num.4. Qui optimus eſt in eis, quaſi paliurus, & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe. Nahum 1. n.153. & Iacob.2.n 27
n.18. Qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum. Nahum 1.n.171
n.19. Proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Iſai.38. num.176

Ex Habacuc.

Cap.1.n.6. Leuiores pardis equi eius, velociores lupis verſpertinis. Nahum 2.n.44
n.13. Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum: & reſpicere ad iniquitatem non poteris. Nahum 1. num.125
n.14. Quare reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces, deuorante impio iuſtiorem ſe? Malach.2.n.95
n.16. Super hoc lætabitur, & exultabit: propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo. Deut.32.n.221
Cap.2. n.4. Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo. Iudæ.n.223.224
num.11. Lapis de pariete clamabit. Deut.32.n.14
n.15. Mittens fel ſuum. Deut.32. num.244
n.16. Bibe tu quoque & conſopire. Nahum 2.n.49
Cap.3.n.2. Cùm iratus fueris, miſericordiæ recordaberis. Epheſ. 2. num.15
num.5. Et egredietur diabolus ante pedes eius. Deut.32.n.202
n.6. Aſpexit, & diſſoluit gentes, & contriti ſunt montes ſæculi: incuruati ſunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius. Nahum 1. num 97
num.10. Viderunt te, & doluerunt montes. Nahum 1.n.98
n.11. In ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ. Nahum 4.n.10

Ex Sophonia.

Cap.1.n.12. Viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis; qui dicunt in cordibus ſuis, non faciet bene Dominus, & non faciet malè. Malach. 3.n.58 59
nu.14. Iuxta eſt dies Domini magnus. Iudæ n.79
n.15. Dies iræ, dies illa: dies tenebrarum, caliginis. Nahum 1.n.139
Cap.1. n.13. Perdet Aſſur, & ponet ſpecioſam in ſolitudinem. Nahum 1.n.10.

Ex Aggæo.

Cap.2.n.12. Interroga Sacerdotes legem. Malach 2.n.43
n.24. Aſſumam te Zorobabel, & ponam te, quaſi ſignaculum, quia te elegi. Epheſ.1.n.52

Ex Zacharia.

Cap.1.n.3. Conuertimini ad me, ait Dominus exercituum, & cõuertar ad vos. Malach.3.n 36.37.& 38
n.14. Zelatus ſum Hieruſalem, & Sion zelo magno, quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum. Deut.32.n.220
Cap.2. n.8. Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. Deut. 32.n.110
Cap.3. n.1. Et oſtendit mihi Dominus Ieſum Sacerdotem magnum ſtantem coram Angelo Domini. Iudæ.n.149
n.1. Et Satan ſtabat à dextris eius, vt

vt aduerſaretur ei, & dixit Dominus ad Satan:Increpet Dominus in te Satā.Iudæ à n.143.vſquo ad 149
n.8. Adducam ſeruum meū Orientem. Iacob.1.n.128
Cap.4. nu.10. Septem iſti oculi ſunt Domini,qui diſcurrunt in vniuerſam terram. Deut.32.n 95
Cap.7.n.12. Cor ſuum poſuerunt, vt adamantem.Deut.32.n.16
Cap.9.n.8. Circundabo domum meā ex his, qui militant mihi,euntes,& reuertentes. Nahum 2.n.110
n.9. Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & Saluator: ipſe pauper. Iacob.2.n.24
n.11.Emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua. Iſai.38.n.291
n.12.Vincti ſpei. Iſai.38.num.293. 294
Cap.10.n.8.Seminabo eos in populis. Nahum 1.n 183
Cap.11.n.2. Vlula abies,quia cecidit cedrus.Nahum 2.n.48
Cap.12.n.10. Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum Gratiæ, & precum. Iudæ.n.234

Ex lib.1.Machabæorum.

Cap.1.n.16. Venundati ſunt, vt facerent malum. Nahum 3 n.16
Cap.2.n.54.Accepit teſtamentum Sacerdotij æterni. Malach.2.n.27
Cap.3.n.60. Sicut fuerit voluntas in cœlo, ſic fiat. Iſai.38.n.230
Cap.4.n.31.Conclude exercitū iſtum in manu populi tui.Deut.32 n.237
Cap.5. n.5. Et anathematizauit eos. Malach.4.n.38
Cap.6.n.4. Decidit in lectum, & incidit in languorem præ triſtitia, quia non factum eſt ei, ſicut cogitabat. Epheſ.4.n.33.
num.34.Et elephantis oſtenderunt ſanguinem vuæ, & mori ad acuendum eos in prælium. Nahum 2. n.36.37.38
n.39. Et vt refulſit Sol in clypeos aureos, & æreos, reſplenduerunt montes ab eis. Nahum 2.n.27
Cap.10.n.89.Miſit ei fibulam auream, ſicut conſuetudo eſt dari cognatis Regum. Iacob.2.n.9

Ex lib.2. Machabæorum.

Cap.1.n.26.Cuſtodi partem tuam,& ſanctifica: congrega diſperſionem noſtram. Iacob.1.n.11.
Cap.6.n.4. Templum luxuria, & comeſſationibus Gentium erat plenum. Epheſ.5.n.32
n.12.Non ad interitum,ſed ad correptionem. Iſai.38.n.250
n.13. Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere,ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficij eſt indicium. Nahum 1.n.45
n.23. Dicens, præmitti ſe velle in infernum. Iſai.38.n.117.118
nu.26. Manum omnipotentis nec viuus, nec defunctus effugiam. Deut.32.n.292
Cap.7. n.6. Et conſolabitur in nobis. Deut.32.n.275 276
n.6. Quemadmodum in proteſtatione Cantici declarauit Moyſes. Deut.32.n.12

Ex nouo Teſtamento.

Ex Matthæo.

Cap.1.n.19 Cùm eſſet iuſtus, & nollet eam traducere. Coloſſ 2. n.68. & 69
Cap.3.n.2. Pœnitentiam agite. Malach.3.n.8.& 11
n.11.Ipſe vos baptizauit in Spiritu Sancto, & igni. Deut.32.n.266
n.15. Sic enim decet nos implere omnem

omnem iuſtitiam. Iacob.1.n.125
n.17. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Coloſ.1. n.62.& n.139. & Epheſ.1. n.8
Cap.4. n.7. Non tentabis Dominum Deum tuum. Malach.3.n.68
n.10.Dominum Deum tuum adorabis. Malach.2.n.32
Cap.5.num.3. Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt Regnum cœlorum. Iacob.2.n.25. & 24
n.6. Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Iacob.2.n.49
n.10. Beati, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. Iacob.1. n.65.& c.5.n.44.& 45
n.17. Non veni ſoluere, ſed adimplere. Coloſſ.2.n.61
n.22. Omnis, qui iraſcitur Fratri ſuo, reus erit iudicio. Epheſ.4.n.35
n.34. Ego autem dico vobis, non iurare omnino.Iacob.5.n.53.& 54
n.48. Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & Pater veſter cœleſtis perfectus eſt.Malach.3.n.24
Cap.6.n.9. Pater noſter, qui es in cœlis. Iacob.1.n.39.& 40
num.11. Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie. Iudæ. num.121
n.13.Et ne nos nos inducas in tentationem, Iacob.1.n.75
n.13.13. Sed libera nos à malo.Iudæ.n.163
n.21. Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum. Iacob.5.n.7
n.33.Quærite ergo primùm regnũ Dei,& iuſtitiam eius.Iacob.1.n.125
Cap.7.n.22. Multi dicent mihi in illa die. Iudæ.n.83
n.23.Quia nunquam noui vos.Nahum 1.n.124
Cap 8.n.26. Imperauit ventis,& mari. Nahum 1.n.87
Cap.9. n.2. Remittuntur tibi peccata tua.Iſai.38.n.10
n. 5. Quid eſt facilius dicere, remittuntur tibi peccata tua, an dicere,ſurge,& ambula?Epheſ.1.n.77
n.13. Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Iacob.1.n.150
n.28.Secundum fidem veſtram fiat vobis. Iacob.1.n.37
Cap.10.n.10. Dignus eſt enim operarius cibo ſuo. Malach.3.n.41
n.14.Excutite puluerem de pedibus veſtris.Deut.32.n.14
Cap.11.n.5. Pauperes euangelizantur. Iacob.2.n.23
n.14. Ipſe eſt Elias, qui venturus eſt. Malach.4.n.29.30
n.27. Nemo nouit Filium, niſi Pater. Coloſſ.1.n.117
Cap.12.num.29.Et vaſa eius diripere. Nahum 2.n.74
n.38. Volumus à te ſignum videre. Iſai.38.n.91
Cap.13.n.17. Multi Prophetæ,& iuſti cupierunt videre, quæ vos videtis. Coloſ 1.n.107
n.19. Venit malus, & rapit quod ſeminatum eſt. Iudæ.n.163
Cap.15.n.9. Sine cauſa autem colunt me. Malach.1.n.49. & c 2.n.32
n.14.Non ſum miſſus,niſi ad oues, quæ perierunt domus Iſraël.Epheſ. 1.n.44
Cap.16. n.18. Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam.Epheſ.2.n.71.& 72
Cap.17. n.11. Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia. Malach.4. n.27.32.& 33.
n.19.Si habueritis fidem,ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc illuc, & tranſibit. Iſai. 38.n.93
Cap.18. n.17. Sit tibi quaſi Ethnicus. Epheſ.2.n.38
nu.27. Miſertus autem Dominus ſerui illius, debitum dimiſit ei. Epheſ.2.n.12
n.33. Nonne ergo oportuit, & te miſereri

miſereri conſerui tui, ſicut & ego tui miſertus ſum?Iaco.2.n.51
Cap.19.n.5. Adhærebit vxori ſuæ; & erunt duo in carne vna.Itaque iam non ſunt duo, ſed vna caro. Iudæ. n.94
n.6. Quod Deus coniunxit, homo non ſeparet.Malach.2.n.75
n.7. Quid ergo Moyſes mandauit dare libellum repudij, & dimittere?Malach.2.n.82.& 83
n. 28. Cùm ſederit Filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſraël. Iudæ. n.204
Cap.21.n.22. Omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis.Iſai.38.n.24
Cap. 23. n. 33. Genimina viperarum. Deut.32.n.240
Cap. 24. n. 14. Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerſo orbe, & tunc veniet conſummatio. Coloſſ.1.n.51.& 53
n. 29. Virtutes cœlorum commouebuntur. Nahum 2.n.111
n.29. Sol obſcurabitur. Malach.4. n.10
n.33. Scitote, quia propè eſt in ianuis.Iaco.5.n.40
Cap.25.n.31. Cùm autem venerit Filius hominis in maieſtate ſua, & omnes Angeli cum eo,tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ. Iudæ num.203
n. 34. Poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Epheſ.1.n.14
Cap. 26. n. 38. Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem.Iſai.38.n.7
n. 53. Legiones Angelorum. Nahum 2.n.109
Cap.27. n.9. Quod dictum eſt per Ieremiam Prophetam.Epheſ.5.n.26.
n.28. Chlamydem coccineam circumdederunt ei. Nahum 2.n.33
Cap.28. n. 19. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra. Iudæ. n.66

Ex Marco.

Cap.1. n.2. Sicut ſcriptum eſt in Iſaia Propheta, ecce ego mitto Angelum meum.Malach.3.num.3. Vide Epheſ.5.n.26
n.15.Quoniam impletum eſt tempus, & appropinquauit regnum Dei.Malach.3.n.11
Cap.3. n.5. Circumſpiciens eos cum ira.Epheſ.4.n.36
n. 13. Vocauit ad ſe, quos voluit ipſe.Coloſſ.1.n.11
n.21.Sui exierunt tenere eum:dicebant enim, quoniam in furorem verſus eſt.Iaco.4.n.53
Cap.4.num. 26. Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram,& ſemen germinet,& increſcat.Coloſſ.1.n.55
n.39. Comminatus eſt vento. Nahum 1.n.87.88
Cap.5.n.34. Fides tua te ſaluam fecit. Iaco.1.n.36
Cap.8.n.12.Amen dico vobis,ſi dabitur generationi iſti ſignum. Deut. 32.n.300
Cap.11. n.13. Non enim erat tempus ficorum.Coloſſ.1.n.84
n. 24. Omnia quæcunque orantes petitis, credite, quia accipietis, & euenient vobis.Iaco.1.n.36
Cap. 12. n.40. Qui deuorant domos viduarum ſub obtentu prolixæ orationis.Iudæ.n.216
Cap.13.n.10.Et in omnes Gentes primùm oportet prædicari Euangelium.Coloſſ.1.n.51.& 53
n.29. Scitote, quòd in proximo ſit in oſtiis.Iaco.5.n.40
Cap. 14. n. 71. Ille autem cœpit anathematizare, & iurare. Malach. 4. n.39

Cap. 16. n. 2. Valde mane,orto iam Sole.Iſai.38.n.99
n. 20. Prædicauerunt vbique Domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis. Coloſſ.1.n.180.181.182

Ex Luca.

Cap.1.n.4. Vt cognoſcas eorũ verborum, de quibus eruditus es,veritatem.Coloſſ.1.n.58
n. 17. Et ipſe præcedet ante illum in ſpiritu, & virtute Eliæ, vt conuertat corda Patrum in Filios.Malach.4.n.30.32 & 33
n. 28. Aue gratia plena. Coloſſ. 1. n.138
num.32.Filius Altiſſimi vocabitur. Epheſ.3.n.44
n.35. Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi.Coloſſ.1.n.87
n.42. Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Malach.3.n.32
n.48. Reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ.Iacob.2.n.13
n.73.Iuſiurandum,quod iurauit ad Abraham Patrem noſtrum. Eph. 1. num.9
n.73. Daturum ſe nobis, vt ſeruiamus illi in ſanctitate,& iuſtitia coram ipſo.Coloſſ.1.n.149.150
n.78. Viſitauit nos Oriens ex alto. Coloſſ.1.n.130.& c.3.n.24
Cap.2.n.1. Vt deſcriberetur vniuerſus orbis.Coloſſ.1.n.54
n. 13. Multitudo militiæ cœleſtis. Nahum 2.n.109
num.14.Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.Epheſ.1.n.22
n.25. Iuſtus,& timoratus. Malach. 2.n.32
n. 34. Ecce poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorum.Malach.3.n.15
num.51. Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui.Coloſſ.1.n.146
n. 76. Præibis enim ante faciẽ Domini parare vias eius.Malach.3 n.8
Cap.3. n.6. Videbit omnis caro ſalutare Dei.Iſai.38.n.129
n. 8. Facite ergo fructus dignos Pœnitentiæ.Coloſſ.1.n.83
Cap.4.n.14.Regreſſus eſt Ieſus in virtute Spiritus.Coloſſ.1.n.88
n.18. Euangelizare pauperibus miſit me.Iacob.2.n.23
n. 22. Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius. Coloſſ.3.n.38
n. 41. Exibant autem Dæmonia à multis clamantia, & dicentia, quia tu es Filius Dei.Iacob.2.n.79
Cap 6.n.24. Væ vobis diuitibus,quia habetis conſolationem veſtram. Iacob.5.n.2
n. 30. Omni petenti te tribue. Coloſſ.1.n.37
Cap. 7. n. 38. Lacrymis cœpit rigare pedes eius.Iſai.38.n.49
Cap.8. n.12. Semen eſt verbum Dei. Epheſ.5.n.7
n.24.Increpauit ventũ.Nah.1.n.87
n.31.Rogabant illum,ne imperaret illis, vt in Abyſſum irent. Epheſ.2. num.4
Cap.10.n.4. Neminem per viam ſalutaueritis. Iudæ.n.238
n 19. Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici. Malach.4.n.20
num.22.Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo. Epheſ.1.n.32
n.23. Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis. Iſai.38.n.126
Cap.11. n. 8. Propter improbitatem tamen eius ſurget. Iſai.38.n.214
n.13 Si ergo vos cùm ſitis mali,noſtis bona data dare filiis veſtris, quantò magis Pater veſter de cœlo dabit Spiritum bonum petentibus ſe? Iudæ.n.231

n.28.

n.28. Quinimo Beati; qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. Epheſ.1.num.16
Cap.12.n.17. Quid faciam, quia non habeo, quò congregem fructus meos? Iacob.5.n.5
n.19.Requieſce,comede,bibe,epulare. Iacob.5.n.20.& 21
n.32.Complacuit Patri veſtro dare vobis regnum.Coloſſ.1.num.39.& Epheſ.1.n.20.& 23
n.33.Date eleemoſynam:facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt, theſaurum non deficientem in cœlis. Coloſſ.1.n.43
n. 49. Ignem veni mittere in terram. Deut.32.n.265
n.56. Faciem cœli, & terræ noſtis probare. Coloſſ.1.n.75
Cap.15. n.13. Diſſipauit ſubſtantiam ſuã viuẽdo luxurioſè. Epheſ.5.n.32
num.18. Surgam,& ibo ad Patrem meum. Iacob.1.n.40
n.22. Et date annulum in manum eius. Iacob 2.n 7
Cap.16.n.19. Induebatur purpura, & byſſo, & epulabatur quotidie ſplẽdidè. Iacob.5.n.21
n.25. Recordare,quia recepiſti bona in vita tua. Malach.3. n.72. & Iacob.5.n.2.& 3
Cap.17.n.14. Ite,oſtendite vos Sacerdotibus. Iacob.5.n.67
Cap.18.n.1. Oportet ſemper orare, & non deficere. Iſai. 38. n.212. 213. 214.& Coloſſ.1.n.29.30
num.7. Deus non faciet vindictam Electorum ſuorum clamantium ad ſe die,ac nocte? Deut.32.n.320
num.13. Percutiebat pectus ſuum. Iſai.38.n.278
n.14. Deſcendit hic iuſtificatus ab illo. Malach.2.n.14
n.14 Qui ſe humiliauerit,exaltabitur. Iacob.4.n.46
Cap.21.num.28.Leuate capita veſtra, quoniã appropinquat Redemptio veſtra. Epheſ.1.num 68.& 69
Cap.22.num.43. Et factus in agonia. Coloſſ.2.n.4
n.53. Hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum. Coloſſ.1.n.102
n.62. Egreſſus foras fleuit amarè. Iſai.38.n.48
Cap.23. n.11. Et illuſit indutum veſte alba. Iacob.2.n.10
num.48. Percutientes pectora ſua. Iſai.38.n.278
Cap.24.n.49.Et ego mitto promiſſum Patris mei in vos. Epheſ.1.n.46
n.49. Vos autem ſedete in ciuitate, quoad vſque induamini virtute ex alto.Coloſſ.1 n.87.& n.181.182

Ex Ioanne.

Cap.1. n.6. Fuit homo miſſus à Deo. Malach.3.n.4
n.12. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem Filios Dei fieri. Epheſ.1.n.17
n.14. Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. Coloſſ.2.n.39
n.16. De plenitudine eius nos omnes accepimus Coloſſ.1.n.137.138
n.16.Et Gratiam pro gratia.Coloſſ. 2.n.40.& Epheſ.1.n.26
Cap.2. n.9. Soluite templum hoc; & in tribus diebus excitabo illud.Coloſſ.2.n.54
n.11. Manifeſtauit gloriam ſuam,& crediderunt in eum diſcipuli eius. Iacob.2 n.92
n.17.Recordati ſunt diſcipuli eius, quia ſcriptum eſt,zelus domus tuæ comedit me. Nahum 1 n.24
n.18.Quod ſignum oſtendis nobis, quia hæc facis? Iſai.38.n.91
Cap.3.num.16.Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret. Epheſ.2.n.17
n. 18. Qui autem non credit, iam iudicatus eſt. Iudæ.n.242
n. 20. Omnis, qui malè agit, odit

lucem': & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.Epheſ.5. n.12.& 13
n. 27. Non poteſt homo accipere quidquam, niſi fuerit ei datum de cœlo.Iaco.1.n.94
num.33. Qui accepit eius teſtimonium, ſignauit, quia Deus verax eſt. Epheſ.1.n.59
n.34. Non enim ad menſuram dat Deus Spiritum.Epheſ.4.n.10
Cap.4. n.9. Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis.Epheſ.2.n.43
n.14. Fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.Epheſ.1.n.64
n.21. Venit hora,quando neque in monte hoc, neque in Ieroſolymis adorabitis Patrem. Malach.1.n.56
n.24. Spiritus eſt Deus, & eos, qui adorant eum, in ſpiritu,& veritate oportet adorare.Coloſſ.1.n.60
Cap.6. n.27. Hunc enim Pater ſignauit Deus.Epheſ.1.n.49
n. 65. Nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo. Epheſ.2.n.32
Cap. 7. n. 17. Si quis voluerit voluntatem eius facere,cognoſcet de doctrina, vtrum ex Deo ſit. Coloſſ.1. n.85
num.24. Nolite iudicare ſecundum faciem, ſed rectum iudicium iudicate. Iacob. 2. n. 15. & Malach. 2. n.58
n. 39. Nondum enim erat ſpiritus datus,quia Ieſus nondum erat glorificatus.Epheſ.4.n.11
Cap.8. n.34. Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.Nahum.3.n.18
n.36. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis.Iacob.1.num.138. 139.140.& Iudæ.n.16
n. 44. Vos ex Patre diabolo eſtis. Deut.32.n.240
n. 44. Ille homicida erat ab initio. Iacob.4.n.9
num. 44. In veritate non ſtetit. Iudæ. num.77
n. 46. Quis ex vobis arguet me de peccato?Epheſ.5.n.17
n.47. Qui ex Deo eſt,verba Dei audit.Malach.2.n.3
num.56. Exultauit,vt videret diem meum. Nahum.1. n.18. & Iſai.38. n.126
Cap.9.n.2. Quis peccauit,hic, aut parentes eius, vt cæcus naſceretur? Iſai.38.n.11
n. 24. Da gloriam Deo. Malach.2. num.9
n. 32. A ſæculo non eſt auditum. Deuter.32.n.83
num. 39. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant. Malach.3.n.15
Cap.10. n.18. Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam. Coloſſ.2. n.54
n.28. Non peribunt in æternum,& non rapiet eas quiſquam de manu mea.Iudæ.n.21.22
Cap. 11. n. 41. Eleuatis ſurſum oculis. Iſai.38.n.208
Cap. 12. n. 5. Quare non væniit trecentis denariis, & datum eſt egenis?Malach.1.n.61
n. 31. Nunc Princeps huius mundi eiicietur foras.Coloſſ.1.n 101
n.46. Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. Coloſſ. 1. n. 101. 102
n.48. Qui ſpernit me, & non accipit verba mea; habet, qui iudicet eum. Sermo, quem locutus ſum,ille iudicabit eum in nouiſſimo die. Iacob.2.n.47
Cap.13. n.3. Sciens,quia omnia dedit ei Pater in manus.Epheſ.1.n.32
num.18. Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum ſuum.Deuter.32.n.164

Cap.14.

Cap.14. n.6. Ego ſum via, veritas, & vita. Coloſſ.2.n.24
Cap.16.n.23.Amen amen dico vobis, ſi quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Iacob.4.n.15
Cap.17.num.2. Dediſti ei poteſtatem omnis carnis, vt omne, quod dediſti ei, det eis vitam æternam. Epheſ.1.n.32
n.11. Pater ſančte,ſerua eos in nomine tuo. Cùm eſſem cum eis,ego ſeruabam eos in nomine tuo. Iudæ.n.22
n.17.Sanctifica eos in veritate.Coloſſ.1.n.17. & n.60
n.21. Vt omnes vnum ſint,ſicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint.Malach.3.n.24
n.24. Quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi. Epheſ.1.n.13
Cap.18.n.11. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum? Iſai. 38.n.236
Cap.19 n.11.Non haberes poteſtatem aduerſum me vllam,niſi tibi datum eſſe de ſuper. Iſai.38.n.236.237
Cap.20.num.1. Cùm adhuc tenebræ eſſent. Iſai.38.n.99
Cap.21.n.19. Significans, qua morte clarificaturus eſſet Deum. Coloſſ. 1.n.90
n.25.Quę ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſum arbitror mundum capere poſſe eos, qui ſcribendi ſunt, libros. Coloſſ.1.n.54

Ex Actis Apoſtolorum.

Cap.1.n.4.Sed expectarent promiſſionem Patris. Epheſ.1.n.46
n.7. Non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate. Epheſ.1.n.33
n.8. Accipietis virtutem ſuperuenientis Spiritus Sancti in vos. Coloſſ.1.n.88
n.14.Erant perſeuerantes vnanimiter in oratione. Iſai.38 n.215. & Iudæ.n.231
Cap.2.n.5. Ex omni natione,quæ ſub cœlo eſt. Coloſſ.1. n.54. Iacob.1. num.10
n.17. Et erit in nouiſſimis diebus, effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem. Iudæ n.220
n.20.Antequam veniat dies Domini magnus, & manifeſtus. Malach. 1.n.82. & 83
n.42. Erant autem perſeuerantes in doctrina Apoſtolorum. Iacob. 2.n.4
Cap.3. n.14. Vos autem ſanctum, & iuſtum negaſtis, & petiſtis virum homicidam donari vobis. Iacob. 5.n.26
n.26.Miſit eum benedicentem vobis, vt conuertat ſe vnuſquiſque à nequitia ſua. Epheſ.1.n.11
Cap.4. n.31. Loquebantur verbum Dei cum fiducia. Coloſſ.4.n 4
n.32. Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna. Epheſ.4.n.3
num.33. Virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti.Coloſſ.1.n.181.182
Cap.5. n.3.& 5. Cur tentauit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto? Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit, & expirauit. Nahum 1.n.109
n.41. Et illi quidem ibant gaudentes. Coloſſ.1.n.91
Cap.7. n.31. Apparuit illi in deſerto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi.Deut.32.n.27
n.51. Dura ceruice, & incircunciſis cordibus, & auribus. Coloſſ.2. num.44
n.57. Accepiſti legem in diſpoſitione Angelorum.
Cap.8. n.1. Et omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ. Iacob.1.n.11
n21. Non eſt tibi pars, neque ſors

in ſermone iſto. Coloſſ.1.n.93
n.23. In felle enim amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te eſſe. Deut.32. n.247. & Iacob.3. num 85
n.27. Venerat adorare in Ieruſalem. Malach.1.n.56
Cap.9. n.14. Vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram Gentibus. Nahum 2. n.71. & Epheſ.3.n.12
n.22. Confundebat Iudæos, affirmans, quoniam hic eſt Chriſtus. Coloſſ.2.n.7
Cap.10.n.14.In veritate comperi,quia nō eſt perſonarum acceptor Deus. Coloſſ.1.n.173.& Epheſ.3.n.11
n.28. Vos ſcitis,quomodò abominatum eſt viro Iudæo coniungi, aut accedere ad alienigenam. Epheſ.2.n.52
n.30. Ecce vir ſtetit ante me in veſte candida. Iacob.2.n.10.& 11
n.38. Quomodò vnxit eum Deus Spiritu Sancto, & virtute. Coloſſ. 1.num.88
n.45. Et obſtupuerunt ex circunciſione fideles, quia & in nationes gratia Spiritus Sancti effuſa eſt. Coloſſ.1.n.173
Cap.11. n.2. Diſceptabant aduerſus Petrum, quare introiſti ad viros præputium habentes ? Coloſſ. 1. num.169
Cap.13.n.2. Segregate mihi Saulum. Coloſſ.1.n.7
n.11.Ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus. Malach.1.n.5
n.33. Reſuſcitans Ieſum, ſicut & in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt; Filius meus es tu, ego hodie genui te. Coloſſ.1.n.133
n 46.Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei; ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes. Epheſ.3.n.21
Cap.14.n 15. Dimiſit omnes Gentes ingredi vias ſuas. Iudæ n.206
n.26. Retulerunt, quanta feciſſet Deus cum illis, & quia aperuiſſet Gentibus oſtium fidei. Coloſſ.4. num 8
Cap.15.n.23. Apoſtoli, & ſeniores fratres his,qui ſunt Antiochiæ, ſalutem. Iacob.1.n.13
Cap.16.n.14.Cuius Dominus aperuit cor, intendere iis, quæ dicebantur à Paulo Coloſſ.4.n.7
n.20. Hi omnes conturbant ciuitatem noſtram, cum ſint Iudæi. Epheſ.2.n.54
Cap.19.n.19 Multi autem ex eis, qui fuerant curioſa ſectati,contulerunt libros, & combuſſerunt coram omnibus. Epheſ.1.n.2.& 4
Cap.20.n.28. Quam acquiſiuit ſanguine ſuo. Epheſ.1.n.67
n.31. Per triennium nocte, & die non ceſſaui cum lacrymis monens vnumquemque veſtrum. Coloſ.1. num.176
Cap.22.n.14. Deus Patrum noſtrorum præordinauit te, vt cognoſceres voluntatem eius. Coloſſ.1.n.73
Cap.26.n.18. Vt conuertantur à tenebris ad lucem. Coloſſ.1.n.97
Cap.27.n.22. Amiſſio enim nullius animæ erit vobis. Iſai.58 n.84
Cap.28.n.20 Rogaui vos videre, & alloqui: propter ſpem enim Iſraël catena hac circundatus ſum.Epheſ. 3.n.6.& Coloſſ.1.n.41

Ex Epiſt.ad Romanos.

Cap.1.n.9.Teſtis enim mihi eſt Deus, quod ſine intermiſſione memoriā veſtri facio ſemper in orationibus meis. Coloſſ 1.n.31
n.7. Vocatis Sanctis.Coloſſ.1.n.17
nu 8. Fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo. Coloſſ.1.n.54
n.24. Propter quod tradidit illos

Deus

Deus in deſideria cordis eorum. Iudæ.n.207
nu.29. Plenos inuidia, homicidio, contentione. Iacob.3.n.87
Cap.2. n.5. Theſaurizas tibi iram in die iræ, ac reuelationis iuſti iudicij Dei. Iacob 5.n.14
n.13.Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur. Iacob.1.n.133
n 14.Gentes,quæ legẽ non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt: eiuſmodi legem non habentes,ipſi ſibi ſunt lex. Iacob.1.n.126
n 23.Qui in lege gloriaris;per prę-uaricationem legis Deum inhonoras: nomen enim Dei per vos blaſphematur inter Gentes. Iacob. 2.n.28.29 30
n.29.Circunciſio cordis in ſpiritu. Coloſſ 2.n.44
C.3.n 3. Numquid incredulitas eorũ fidẽ Dei euacuauit? Deut.32.n.49
n.14. Quorum os maledictione,& amaritudine plenũ eſt.Iaco.3.n.85
n.23. Omnes enim peccauerunt,& egent gloria Dei. Nahum 1.n.64
n.29. An Iudæorum Deus tantùm? nonne & Gentium? imò & Gentium. Coloſſ.1.n.173
Cap.4.n.2. Si enim Abraham ex operibus iuſtificatus eſt, habet gloriam, ſed non apud Deum. Iacob. 2.n.85 & 90
n.3. Credidit Abraham Deo,& reputatum eſt illi ad iuſtitiam.Iacob. 2. à n.84.vſque ad 96
nu.18. Qui contra ſpem in ſpem credidit. Iacob.2.n.80.
n.20.Non hæſitauit diffidentia,ſed confortatus eſt fide.Iaco.2.n.81.82
n.25.Qui traditus eſt propter delicta noſtra,& reſurrexit propter iuſtificationẽ noſtrã. Col.2.n.52.53
Cap.5.n.1.Iuſtificati ergo ex fide pacẽ habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum:per quem & habeamus acceſſum per fidem in gratiam iſtam. Epheſ.2. n.63.64. & Iudæ.n.31
n.3. Sed & gloriamur in tribulationibus. Coloſſ.1.n 91.92
n.3. Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem. Iacob.1.n.23
n.5.Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per Spiritum Sanctum, qui datus eſt nobis. Coloſſ. 1.n.25
n.8. Commendat charitatem ſuam Deus in nobis, quoniam cùm adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt Eph 2.n.18
n.15.Si vnius delicto multi mortui ſunt, multo magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit. Epheſ 1.n.26
Cap.6. n.2. Qui enim mortui ſumus peccato,quomodò adhuc viuemus in illo? An ignoratis, quia quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu,in morte ipſius baptizati ſumus? conſepulti enim ſumus cũ illo per Baptiſmũ in mortẽ. Coloſſ 2.n.47
n.4.Ita & nos in nouitate vitę ambulemus. Coloſſ.2.n.49
n.13. Non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. Iacob.1.n.140
n.21. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Epheſ.5 n.11
n.24. Cùm enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ. Iacob.1. n.138.139.140
Cap.7.n.5.Paſſiones peccatorum,quę per legem erant, operabantur in membris noſtris. Iacob.4.n.7
n.14. Ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato.Nah.3.n.17
n.23. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ.Iacob.4.n.7
Cap.8.n.7.Qui enim ſecundũ carnem

 ſunt

ſunt quæ carnis ſunt ſapiunt. Coloſſ.3.n.4
n.6.Prudentia carnis mors eſt:prudentia autem Spiritus, vita,& pax. Coloſſ.1.n.78
n.8. Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu:ſi tamen ſpiritus Dei habitat in vobis. Coloſſ.1.n.154
n.15. Accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum,in quo clamamus Abba Pater. Epheſ.2.n.64.65
nu.23. Nos ipſi primitias ſpiritus habentes, & ipſi intra nos gemimus, Iſai.38.n.205
n.23. Adoptionem Filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis noſtri. Epheſ.1.n.69
n.26.Poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Iſai.38.n.205
n.28.Iis,qui ſecundum propoſitum vocati ſunt Sācti.Eph.1.n.20 & 23
n.29. Vt ſit ipſe Primogenitus in multis fratribus.Coloſſ.1 n.118
n.36.Sicut oues occiſionis. Iacob. 5.n.22. & 23
nu.37. In his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos. Coloſſ 1.n.89
Cap.9.n.11.Cùm enim nondum nati fuiſſent, &c. Malach.1.n.13.14.15
n.22. Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patiētia vaſa iræ, apta in interitum. Nahum 1.n.42
Cap.10. n 18. Et quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum.Coloſſ. 1.à n.51. vſque ad 54
n.19. Sed dico:Numquid Iſraël nō cognouit? Primus Moyſes dicit: ego ad æmulationem vos adducam in non Gentem, in Gentē inſipientem in irā vos mittā.Deut.32.n.180
Cap.11.n.6. Si autem gratia, iam non ex operibus,alioqui gratia iam non eſt gratia. Epheſ.2.n.34
n 8.Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis. Nahum 2.n.51
n.11. Illorum delicto ſalus eſt Gentium. Epheſ.3 n.21
nu.13. Quandiu quidem ego ſum Gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo. Epheſ 3.n.13
n.22. In te autem bonitatem Dei, ſi permanſeris in bonitate. Coloſſ. 1.num.54
n.26.Et ſic omnis Iſraël ſaluus fieret. Malach.4.n.35.36
n.31. Concluſit Deus omnia in incredulitate, vt omnium miſereatur. Epheſ.2.n.11
Cap.12. n.1. Nolite conformari huic ſæculo. Epheſ 2.n.1
n.2. Vt probetis, quæ ſit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta. Coloſſ.1.n.74
n.3. Sapere ad ſobrietatem. Iacob. 3.num.104
n.6. Habentes autem donationes, ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis, differentes. Eph.4.n.7. & 8
n.8. Qui præeſt, in ſolicitudine. Coloſſ.2.n.2
n.10. Charitate fraternitatis inuicem diligentes. Coloſſ.1.n.36.37
n.12. Orationi inſtantes. Iſai.38. num.215
n.12. Spe gaudentes. Iſai.38.n.35. & 36
nu.13. Neceſſitatibus Sanctorum communicantes. Coloſſ.1.n.39
nu.16. Humilibus conſentientes. Iacob.1.n 56
n.19. Non vos defendentes,cariſſimi, ſed date locum iræ. Scriptum eſt enim: mihi vindicta; & ego retribuam, dicit Dominus. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres ſuper caput eius. Fusè explicatur. Deut.32.à n.255. vſque ad 267
n.21. Noli vinci à malo: ſed vince in bono malum.n.263
C.13.n.1. Omnis anima poteſtatibus

ſublimio

ſublimioribus ſubdita ſit:quia non eſt poteſtas,niſi à Deo.Iudæ.n.111. 112
n.4. Non enim ſine cauſa gladium portat. Deut.32.n.305
n.9.Et ſi quod eſt aliud mandatũ,in hoc verbo inſtauratur.Epheſ.1.n.33
n.11. Hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Iudæ.n.105
n.12.Nox præceſſit,dies autem appropinquauit. Coloſſ.1.n.97
n.12. Abiiciamus ergo opera tenebrarum. Epheſ.5.n.6
n.13.Non in contentione,& æmulatione. Iacob.3.n 87
n.14.Sed induimini Dominum Ieſum Chriſtum.Coloſſ.3.n.20.& 21
Cap.14.n.5.Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. Coloſſ.2.n.8
n.17.Non eſt enim regnũ Dei eſca, & potus:ſed iuſtitia,& pax,& gaudiũ in Spiritu ſancto.Coloſſ.3.n.33
Cap.15.n.8. Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circuncisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promiſſiones Patrum: Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum. Epheſ.1.n.44
n.10. Lætamini Gentes cum plebe eius. Deut.32.n.319
n.13. Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio,& pace.Coloſ.3 n.33
n.16.Propter gratiam,quæ data eſt mihi à Deo,vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus. Epheſ.3.n.12
num.19.Ita vt repleuerim Euangelium Chriſti. Coloſſ.1.n.167
n.20.Sic autem prædicaui Euangelium hoc , non vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem. Epheſ.2.n.73
n.26. Collationem aliquã facere in pauperes Sanctorũ. Coloſſ.1.n.38
n.28. Hoc igitur cùm conſummauero , & aſſignauero eis fructum hunc Epheſ.1.n.57
Cap.16.n.2.Vt eam ſuſcipiatis in Domino dignè Sanctis. Coloſſ.1.n.79
n.18.Per dulces ſermones,& benedictiones ſeducunt corda innocentium. Iudæ.n.49
num.20. Deus autem pacis conterat Satanam ſub pedibus veſtris. Malach.4.n.20
n.25.Secundum reuelationem myſterij , temporibus æternis taciti. Coloſſ.1.à n.168.vſque ad 172

Ex 1.ad Corinthios.

Cap.1. n.22. Iudæi ſigna petunt. Iſai. 38.n 91
n. 26. Videte fratres vocationem veſtram. Iudæ.n.24
Cap.2.n 4.Prædicatio mea nõ in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis,ſed in oſtẽſione ſpiritus, & virtutis. Coloſſ.1.n.181.182.c.2.n.18
n.9.Oculus non vidit,nec auris audiuit, neque in cor hominis aſcendit , quæ præparauit Deus iis , qui diligunt illum. Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum ſuum. Epheſ.1.n.73.74
n.14. Animalis homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei : ſtultitia enim eſt illi. Iudæ.n.228
Cap.3. n.3. Cùm ſint inter vos zelus, & contentio. Iacob.3 n.86
n.9. Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis. Coloſſ.2.n.25.26.27
n.10.Vt ſapiens architectus fundamentum poſui. Epheſ.2.n.73
n.11. Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id , quod poſitum eſt , quod eſt Chriſtus Ieſus. Epheſ.2.n.71
n.13. Dies enim Domini declarabit , quia in igne reuelabitur. Malach.4.n.2
n.16. Neſcitis , quia templum Dei eſtis ? Epheſ.2.n 78
Cap.4. num.3. Mihi autem pro minimo eſt vt à vobis iudicer , aut ab

humano die. Iudæ.num.81
n. 5. Nolite ante tempus iudicare, quoad vſque veniat Dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum. Malach 4.n.15
n.7.Quid habes,quod non accepiſti? Si autem accepiſti,quid gloriaris,quaſi nõ acceperis?Iacob.1.n.95
n.14. Non vt confundam vos hæc ſcribo, ſed vt filios meos cariſſimos moneo. Coloſſ.1.n.176
Cap.5. n. 3. Ego quidem abſens corpore, præſens autem ſpiritu. Coloſſ.1.n 68
Cap.6. n.2. An neſcitis,quoniã ſancti de hoc mundo iudicabunt? Iudæ. num.204
n.3. Neſcitis,quoniam Angelos iudicabimus? Iudæ.n.85
n 8 Vos iniuriam facitis,& fraudatis,& hoc Fratribus? Iacob.2.n.28
n.11. Et hæc quidem fuiſtis. Coloſſ.1.n.143.144
n.11. Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis Iudæ.n.19
n.17.Qui autem adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt. Malach.2.n.79
n.19.Membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti, qui eſt in vobis. Epheſ.2.n.78
n.20. Empti enim eſtis pretio magno. Coloſſ.1.n.111
Cap.7.n.39. Cui vult, nubat, tantùm in Domino. Coloſſ.3.n.41
Cap.8 n 4. Scimus,quia nihil eſt idolum in mundo. Deut.32.n.178
n.6.Vnus Dominus Ieſus Chriſtus. Iudæ.n.64
Cap 9. n. 2. Signaculum Apoſtolatus mei vos eſtis. Epheſ.1.n.50
n.10. Debet in ſpe, qui arat, arare. Iacob.5.n.31.& 32
n.15. Bonum eſt mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. Iudæ.n.216
num.16.Neceſſitas mihi incumbit: væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero. Coloſſ.1.num.1[illegible]
n.22. Omnibus omni[illegible]a factus ſum, vt omnes facerẽ ſa[illegible]uos.Iudæ n.237
n 24. Ij,qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt,ſed vnus accipit bra[illegible]ium:ſic currite,vt comprehendatis. Iudæ.n.239.240
n.25. Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant,nos autem incorruptam. Iacob.1.n.71
Cap.10. n.5. Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo: nam proſtrati ſunt in deſerto.Iudæ.n.70
n.9. Neque tentemus Chriſtũ,ſicut quidam eorum tentauerunt, & à Serpentibus perierunt.Iudæ.n.74
n. 20. Quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Deut.32.n.153
Cap.11.n.19. Nam oportet & Hæreſes eſſe, vt qui probati ſunt, manifeſti fiant. Iudæ.n.53
n.34. Cætera, cùm venero, diſponam. Coloſſ.2.n.19
Cap.12.n.11.Hæc autem omnia operatur vnus,atque idem Spiritus,diuidens ſingulis prout vult.Epheſ.4. n.7.& 8
n.12.Nam & corpus non eſt vnum membrum,ſed multa.Epheſ.1.n.87
n 27.Vos autẽ eſtis corpus Chriſti, & mẽbra de membro.Epheſ 1.n.87
Cap.13.n.2.Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam. Iſai. 38. n.93 94.& Iacob.1.n.19
n 4.Charitas patiẽs eſt,Nah.1.n.58
Cap.14.n.14.Spiritus meus orat,mens autem mea ſine fructu eſt. Iacob.1. num.115
n. 33. Non eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis. Iacob.3.n.89
Cap.15.n.4. Reſurrexit tertia die, ſecundum Scripturas. Epheſ.2.n.24
n. 9. Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſequutus ſum Eccleſiam Dei Coloſſ.1.n.144
n.10. Abundantiùs illis omnibus laboraui:

laboraui:non ego autem,ſed gratia Dei mecum. Coloſſ.1.n.178.180
n.17.Si Chriſtus non reſurrexit,vana eſt fides veſtra. Coloſſ.2.n.53
n.20.Chriſtus reſurrexit à mortuis, primitiæ dormientium. Coloſſ.1. num.132
n. 26. Nouiſſima inimica deſtruetur mors. Epheſ.1.n.68
n.27.Cùm autem dicat,omnia ſubiecta ſunt ei:ſine dubio prçter eum, qui ſubiecit ei omnia.Epheſ.1.n.84
n.31.Quotidie morior per veſtram gloriam. Coloſſ.1.n.158
n. 32. Ad beſtias pugnaui Epheſi. Epheſ.1.n.3
n.47. Primus homo de terra,terrenus; ſecundus homo de cœlo,cœleſtis. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœleſtis. Coloſſ.3.n.21
num 55.Vbi eſt mors victoria tua? Deut.32.n.216
Cap.16.n.1. De collectis autem, quæ fiunt in Sanctos. Coloſſ.1.n.38
n. 9. Permanebo autem Epheſi vſque ad Pentecoſten, oſtium enim mihi apertum eſt magnum, & euidens. Coloſſ.4.n.8

Ex 2. ad Corinthios.

Cap.1.n.3. Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſericordiarum Iudæ.n.27.& 28
n 6 Siue autem tribulamur,pro veſtra exhortatione, & ſalute. Coloſſ.1.n.160
n.22. Qui & ſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris. Epheſ.1.n.47.& 65
Cap.2. n.12. Et oſtium mihi apertum eſſet in Domino, non habui requiem. Coloſſ.4.n.8
Cap.3. n.6. Qui & idoneos nos fecit miniſtros. Coloſſ.1.n.93
Cap.4. n.4. In quibus Deus huius ſæculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij. Epheſ.2.n.3
n.6. Deus,qui dixit de tenebris lucem ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei,in facie Chriſti Ieſu. Epheſ.1.n.71
n.16. Licèt is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur, tamen is, qui intus eſt,renouatur de die in diem. Epheſ.3.n.48
n.17. Supra modum in ſublimitate æternũ gloriæ pondus operatur in nobis.Iaco.1.n.66.& Epheſ.1.n.75
Cap.5.n.1. Scimus enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quòd ædificationẽ ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis. Iacob.5.n.43.& 44
n.17. Si qua ergo in Chriſto noua creatura. Epheſ.2.n.36
Cap. 6. n.14. Quæ enim ſocietas luci ad tenebras? Epheſ 5.n.13
n.16. Vos enim eſtis templum Dei viui. Epheſ.2.n.78
Cap.7.num.2.Neminem circumuenimus. Coloſſ.3.n.111
Cap.8.n.9. Propter nos egenus factus eſt,cùm eſſet diues. Iacob 2.n.22
Cap.9. n.6. Qui parcè ſeminat, parcè & metet. Iacob 5.n 33
Cap.10.n.4.Arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo. Epheſ.6.n.7
num.13. Secundum menſuram regulæ, qua menſus eſt nobis Deus. Epheſ.4.n.8
Cap.11.n.5.Exiſtimo,nihil me minùs feciſſe à magnis Apoſtolis. Coloſſ. 1.num.6
num.6. Etſi imperitus ſermone,ſed non ſcientia. Coloſſ.2.n.18
n.13. Sunt operarij ſubdoli, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti. Iudæ.n.49

n.28.

n.28.Solicitudo omnium Eccleſiarum. Coloſſ.2.n.2
n.29. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Iudæ.n.41
n. 32. Cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum,vt me comprehenderet. Iudæ.n.20
Cap.12. n.11. Nihil enim minus fui ab iis,qui ſunt ſupra modum Apoſtoli. Coloſſ.1.n.6
num.7. Numquid circumueni vos? Coloſſ.3.n.11
Cap.13.n.4.Nam etſi crucifixus eſt ex infirmitate,ſed viuit ex virtute Dei. Coloſſ.2.n.54
n.11. Pacem habete, & Deus pacis, & dilectionis erit vobiſcum. Iacob.3.n.89
n.12. Salutant vos omnes Sancti. Coloſſ.1.n.17
n.13.Et communicatio Sancti Spiritus. Coloſſ.1.n.25
n.17. Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. Iacob.1.n.141

Ex Epiſtola ad Galatas.

Cap.1. n.1. Paulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem. Coloſſ.1.n.7.& 8
n.15.Cùm autem placuit ei,qui me ſegregauit. Coloſſ.1.n.9.10.11
Cap. 2. n. 4. Propter ſubintroductos falſos fratres. Iudæ.n.50
n.20.Viuo autem iam nõ ego;viuit verò in me Chriſtus. Malac.2.n.79
n.22 Qui dilexit me,& tradidit ſemetipſum pro me. Epheſ.2.n.20
Cap.3.n.3. Sic ſtulti eſtis,vt cùm ſpiritu cœperitis,nunc carne conſummemini?tanta paſſi eſtis ſine cauſa? ſi tamen ſine cauſa. Coloſſ.1.n.155
n.6. Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.Iacob. 2. à n.84.vſque ad 96
n.14. Vt pollicitationem ſpiritus accipiamus. Epheſ.1.num.46
n.16.Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones,& ſemini eius;non dicit, & ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in vno:& ſemini tuo,qui eſt Chriſtus. Epheſ.1.n.9.10.& 11
n. 19. Lex ordinata per Angelos. Deut.32.n.127
n. 26. Omnes enim filij Dei eſtis. Epheſ.1.n.18
n.13. Chriſtus nos redemit de maledicto legis factus pro nobis maledictum: quia ſcriptum eſt, maledictus omnis, qui pendet in ligno, vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu. Coloſſ. 2. n.66.& Epheſ.1.n.11
n.27. Quicunque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Coloſſ.2.n.50
Cap.4.num.1.Quanto tempore hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo. Deut.32.n.56
n.4.At vbi venit plenitudo temporis. Epheſ.1.n.33
n.5. Miſit Deus Filium ſuũ factum ex muliere, vt adoptionem Filiorum reciperemus. Epheſ.1.n.17
n.6. Quoniam autem eſtis filij,miſit Deus ſpiritum ſui Filij in corda veſtra clamantem Abba Pater. Epheſ.2.n.64.65
num. 24. In ſeruitutem generans. Deut.32.n.53.56
n.31. Non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ, qua libertate Chriſtus nos liberauit. Iacob.1.à n.137.vſque ad num.142
Cap. 5. n. 3. Teſtificor omni homini circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ. Coloſſ.2.n.60
n.18.Quòd ſi ſpiritu ducimini,non eſtis ſub lege. Iacob.1.n.141
n.22.Fructus autẽ ſpiritus eſt Charitas,gaudium,pax. Coloſſ.3.n.33
Cap.6.num.1.Huiuſmodi inſtruite in

ſpiritu

ſpiritu lenitatis. Epheſ.4.num.20
n.8.Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. Qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem. Iacob.5.n.33
n.10.Operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domeſticos Fidei. Coloſſ 1. n.39
n.11. Videte,qualibus literis ſcripſi vobis mea manu. Coloſſ.4.n.23
n.15. In Chriſto enim Ieſu neque circuncîſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura. Epheſ.2.n.36

Ex Epiſt.ad Epheſios.

Cap.4. n.22. Deponere vos veterem hominem, & induere nouum.Coloſſ.3.n.21
Cap.5.n.5. Aut auarus, quod eſt Idolorum ſeruitus. Coloſſ.3. à nu.13. vſque ad 16
num.6.Propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Coloſſ.3. n.17.18
nu.22. Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino. Coloſſ.3.n.40
Cap.6.n.4.Nolite ad iracundiam prouocare filios. Coloſſ.3.n.43
nu.6. Non ad oculum ſeruientes. Coloſſ.3.n.44. & 45
n.9. Et perſonarum acceptio non eſt apud eum. Coloſſ.3.n.46
n.10.Confortamini in Domino,& in potētia virtutis eius.Col.1.n.88
n.18. Orantes omni tempore. Coloſſ.1.n.30
n.19. Vt detur mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia.Coloſſ. 4.à n.3. vſque ad 8
n.21.Omnia vobis nota faciet Tychicus. Coloſſ.4.n.15

Ex Epiſt. ad Philippenſ.

Cap.1.n.8.Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti. Coloſſ.3. num.16
n.12.Magis ad profectum venerunt Euangelij. Coloſſ.1.n.160
num.27.Tantum dignè Euangelio conuerſamini. Coloſſ.1.n.79
Cap.2.num.9. Propter quod & Deus exaltauit illum. Iacob.4.n.47
n.10. Vt in nomine Ieſu omne genu flectatur.Iacob.2.n.79
n.13. Deus eſt enim, qui operatur in vobis, & velle, & perficere pro bona voluntate.Epheſ.1.n.21
n.27. Infirmatus eſt vſque ad mortem,ſed Deus miſertus eſt eius.Iſai. 38.n.6
Cap.3.n.2. Videte canes, videte malos operarios, videte conciſionem. Nos enim ſumus circunciſio, qui ſpiritu ſeruimus Deo. Coloſſ.2. n.43.& 44
n.14. Ad deſtinatum perſequor, ad brauium ſupernæ vocationis. Iudæ.n.24
n.15.Quicunque ergo perfecti ſumus,hoc ſentiamus.Coloſſ.1.n.152
n.19. Qui terrena ſapiunt. Coloſſ. 3.n.4
n.20.Noſtra autem conuerſatio in cœlis eſt. Epheſ.2.n.42
Cap.4.num.7. Pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum. Coloſſ.3.n.33
n.8.Quæcunque amabilia ſunt,hęc cogitate. Coloſſ.3.n.35
n.13. Omnia poſſum in eo,qui me confortat. Coloſſ.1.n.89

Ex 1. ad Theſſalonicenſes.

Cap.2. nu.5. Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis, neque in occaſione auaritiæ, Deus teſtis eſt. Iudæ.n.215
nu.12. Vt ambularetis dignè Deo. Coloſſ.1.n.79
n.17. Nos autem fratres deſolati à

vobis ad tempus horæ, aſpectu, non corde. Coloſſ.1.n 68
Cap.3.n.5. Ne fortè tentauerit vos is, qui tentat. Iacob.1.n.75
n.12. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem veſtram. Iudæ.n 25
Cap.4 n 9. De charitate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis. Coloſſ.1.n.36
Cap.5.n.5. Omnes vos filij lucis eſtis. Coloſſ.1.n.97
n.6. Non dormiamus, ſicut & cæteri, ſed vigilemus. Iudæ.n.105.106
n.8. Induti loricam fidei, & charitatis. Eph.6 n.34
n.8. Et galeā, ſpē ſalutis. Eph.6.n 52
n.9. Quoniam nō poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Epheſ.6.n.52
n.14. Corripite inquietos. Coloſſ.2 num.29
n.17 Sine intermiſſione orate. Coloſſ.1.n.30
n 23. Vt integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur. Coloſſ.3.n.29

Ex 2. ad Theſſalonicenſes.

Cap.1.num.7. In reuelatione Domini Ieſu de cœlo, cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam. Malach.4.n.2
Cap.2.n.2. Neque terreamini, quaſi inſtet dies Domini. Iudæ.n.80
Cap.3.n.7. Non inquieti fuimus inter vos. Coloſſ 2.n.20
n.17. Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epiſtola. Coloſſ.4.n.23

Ex 1. ad Timotheum.

Cap 1.n.1. Paulus Apoſtolus Chriſti ſecundum imperium Dei. Coloſſ.1. num.12
n.5. De corde puro, & conſcientia bona. Iſai.38.n.34
num.9. Lex iuſto non eſt poſita. Iacob.1.n.140
n.12. Potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem. Iudæ.n.83
n.13. Qui priùs blaſphemus fui, & perſecutor. Coloſſ.1.n.145
n.17. Immortali, inuiſibili. Coloſſ.1.n.114
n.18. Vt milites bonam militiam. Epheſ.6.n.6
num.19. Habens fidem, & bonam conſcientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt. Iacob.2.n 72
Cap.2.n.4. Qui omnes homines vult ſaluos fieri. Deut.32.n.227
n.5. Mediator Dei, & hominum, homo Chriſtus Ieſus. Malac.3.n.12
n.6. Qui dedit redemptionē ſemetipſum pro omnibus. Coloſ.1.n.112
n.7. In quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus, (veritatem dico, non mentior) Doctor gentium in fide. Epheſ.3.n.13
n.8 Leuantes puras manus. Iacob. 4.num 43
Cap.3.nu.16. Manifeſtè magnum eſt pietatis Sacramentum, quod manifeſtum eſt in carne, iuſtificatum eſt in Spiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria. Epheſ 1.n.30. & 31
Cap.4.n.1. In nouiſſimis temporibus diſcedent quidā à fide. Iudæ n.221
n.16. Te ipſum ſaluum facies, & eos, qui te audiunt. Iudæ.n.237
Cap.5.n.20. Peccantes coram omnibus argue. Iudæ n.244
n.24. Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad iudicium. Iudæ.n.242
Cap.6.n.10. Radix omnium malorum eſt

eſt cupiditas, quam quidam appetentes, errauerũt à fide. Iaco.2.n.72
n.12. Certa bonum certamen Fidei, apprehende vitam æternam. Iudæ.n.43
nu.16. Lucem inhabitat inacceſſibilem. Coloſſ.1.n.114
n.17. Diuitibus huius ſæculi præcipe, non ſublime ſapere. Iaco.4.n.66

Ex 2. ad Timotheum.

Cap.1. nu.3. Quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationibus meis. Coloſſ.1.n.30
n.9. Vocauit nos vocatione ſua sãcta, nõ ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuũ, & gratiam. Eph.1.n.10.& 23.& Iudæ.24
Cap.2.n.1. Confortare in gratia, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Coloſſ.1.n.88
n.4. Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus, vt ei placeat, cui ſe probauit. Epheſ.6.n.6
n.5. Nam & qui certat in agone, non coronatur, niſi legitimè certauerit. Iacob.1.n.68
n.9. Sed verbum Dei non eſt alligatum. Coloſſ.4 n 9
nu.10. Ideo omnia ſuſtineo propter electos. Coloſſ.1.n.158.& Iudæ.n.37
n.13. Ille fidelis permanet. Deut. 32.num.49
nu.19. Sed firmum fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc: cognouit Dominus, qui ſunt eius. Epheſ.1.n.50
C.4.n.8 Quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex. Iudæ. n 83
num.17. Liberatus ſum de ore leonis. Nahum 2.n.96.& Epheſ.1.n.3

Ex Epiſtola ad Titum.

Cap.1.n.2. Ante tempora ſæcularia. Epheſ.1.n.13
n.4. Tito dilecto filio. Iſa.38.n.251
n 10. Sunt enim multi vaniloqui, & ſeductores, maximè qui de circunciſione ſunt. Iacob 3.n.4
n.12. Cretenſes ſemper mendaces. Iudæ.n.137
n.13. Increpa illos durè, vt ſani ſint in fide, & non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum. Coloſſ.2.n.86 87
n.16. Cùm ſint abominati, & incredibiles. Coloſſ.3.n.18
Cap.2.n.11. Apparuit gratia Dei. Coloſſ.1.n.57
nu.13. Expectantes beatam ſpem. Coloſſ.1.n.40
n.13. Et aduentum gloriæ magni Dei. & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti. Iudæ.n.59
nu.14. Qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate. Coloſſ.1. n.112.
n.114. Vt mundaret ſibi populum acceptabilem. Malach.3.n.79
Cap.3.n.1. Admone illos, Principibus, & poteſtatibus ſubditos eſſe. Iudæ. n.111.112.113
n.4. Benignitas, & humanitas apparuit Saluatoris noſtri. Eph.2. n.20
n.10. Subuerſus eſt, cùm ſit proprio iudicio condemnatus. Iudæ.n.242

Ex Epiſt. ad Philemon.

Nu.4. Semper memoriam tui faciens in orationibus meis. Coloſſ.1.n.30
Num.7. Viſcera Sanctorum requieuerunt per te Coloſſ.1.n.49
N.16. Iam nõ vt ſeruum, ſed pro ſeruo cariſſimum fratrem. Coloſſ.4.n.2

Ex Epiſtola ad Hebræos.

Cap.1.n.2. Quem conſtituit hæredem vniuerſorum. Iudæ.n.66
n.2. Purgationem peccatorum faciens. Coloſſ.1.n.35

n.3. Portans omnia verbo virtutis ſuæ. Coloſſ.1.n.124
nu.7. Et miniſtros ſuos flammam ignis. Iacob.3.n.23
n.13. Ad quem autem Angelorum dixit aliquãdo, ſede à dextris meis? Coloſſ.3.n.3
Cap.2. n.2. Qui per Angelos dictus eſt ſermo, Deut.32.n.127
n.3. Quomodò nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem? Iacob.2.n.44.& 45
n.8. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius: in eo enim, quòd omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei. Epheſ.1.n.84
n.15. Et liberaret eos, qui timore mortis, per totam vitam obnoxij erant ſeruituti. Iſai.38.n.225
Cap.3.n.C on ſiderate Apoſtolum,& Pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum. Coloſſ.1.n.5
n.12. Videte fratres, ne fortè ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis. Iudæ.n.70.& 72
Cap.4.n.12. Penetrabilior omni gladio ancipiti. Nahum 2.n.120
n.16. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Epheſ.2. n.63.64
Cap.5.n.7. In diebus carnis ſuæ. Coloſſ.1 n.148
Cap.6. n.15. Et ſic longanimiter ferens adeptus eſt repromiſſionem. Iacob.5.n.34
nu.18. Vt per duas res immobiles, quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus. Deut.32.n.295
n.18. Qui confugimus ad tenẽdam propoſitam ſpem, quam ſicut anchoram habemus. Coloſſ 1.n.47
Cap.7.n.12. Tranſlato enim Sacerdotio, neceſſe eſt, vt legis tranſlatio fiat. Epheſ.2.n.58
n.18. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem. Epheſ. 2.num.57
Cap.8. n.1. Capitulum autem ſuper ea, quæ dicuntur. Epheſ.1.n.34
Cap.9.n.10. Vnde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt. Epheſ.2.n.45
n.15. Noui teſtamenti mediator eſt. Malach.3.n12
n.26. Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum. Epheſ.1.n.33
n.27. Statutum eſt hominibus ſemel mori: poſt hoc autem Iudicium. Iacob.5.n.37
Cap.10.n.1. Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum. Coloſſ 2.n.75
n.19. Hebentes itaque fiduciam in introitu Sanctorum, in Sanguine Chriſti, accedamus cum vero corde. Epheſ.2.n.63.64
n.28. Irritam quis faciens legem Moyſi. Iacob.2.n.44.45
n.30. Scimus enim, qui dixit: mihi vindicta, & ego retribuam. Deut. 32.n.255. & ſequentibus.
num.30. Et iterum, quia iudicabit Dominus populum ſuum. Deut. 32.n.273.274
n.39. Nos autem non ſumus ſubtractionis filij in perditionem, ſed Fidei. Iudæ.n.224
Cap.11.n.1. Eſt autem Fides ſperandarũ ſubſtantia rerũ. Coloſſ 1.n.46
n.1. Argumentum non apparentium. Epheſ.5.n.12
n.5. Teſtimonium habuit, placuiſſe Deo. Iſai.38.n.39
n.6. Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo. Iacob.1.n.126
n.6. Metuens aptauit arcam. Malach.2.n.32
n.12. Tanquam ſydera cœli in multitudinem. Nahum 3 n.55
n.16. Ideo non confunditur Deus

vocari

vocari Deus eorum.Iſa.38.n.67.68
num.22. Adorauit faſtigium virgæ eius. Iudæ.n.122
n.34.Conualuerunt de infirmitate. Iſai.38.n.72
n.37. Secti ſunt,tentati ſunt,in occiſione gladij mortui ſunt.Iacob.1. num.79
Cap.12.n.4. Nondum enim vſque ad ſanguinem reſtitiſtis,aduerſus peccatum repugnantes. Epheſ.6.n.6
n.5. Quem enim diligit Dominus, caſtigat : flagellat autem omnem filium, quem recipit. Iſai.38.n.251
n.7.Quòd ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes, ergo adulteri, & non filij eſtis. Iſai.38.n.252
n.12.Remiſſas manus,& ſoluta genua erigite. Nahum 2.n.82
n.14. Pacem ſequimini cum omnibus. Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat.Iacob. 3.num.85
Cap.13.n.1.Charitas fraternitatis maneat in vobis. Coloſſ.1.n.36
n.17. Ipſi enim peruigilant, quaſi rationē pro animabus veſtris reddituri. Iudæ.n.38.39

Ex 1.*Petri.*

Cap.1.n.3. Regenerauit nos in ſpem viuam. Coloſſ.1.n.43.& c.2.n.53
n.5.Qui in virtute Dei cuſtodimini. Epheſ.1.n.62. & Iudæ.n.20.21. & 22
n.6.Vt probatio veſtræ fidei multò pretioſior auro, quod per ignem probatur,inueniatur. Iacob.1.n.20
n.8. Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis, ſed pretioſo ſanguine,&c. Coloſſ.1.n.111.& Iacob.5.n.79.& 80
n.9. Reportantes finem fidei veſtræ,ſalutem animarum. Iudæ.n.37
num.13. Succincti lumbos mentis veſtræ. Epheſ.6. num.31
n.15. Et ipſi in omni conuerſatione ſancti ſitis: quoniam ſcriptum eſt, ſancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum. Iudæ.n.19
num. 20. Præcogniti quidem ante mundi conſtitutionē.Epheſ. 1.n.13
num.24. Et omnis gloria eius tanquam flos fœni. Iacob.1.n.62
n.25. Renati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili, per verbum Dei viui. Iacob.1.n.129.130
Cap.2.n.4. Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum,à Deo autem electum,& honorificatum,& ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini domus ſpiritualis. Epheſ. 2. n.78.& 79
n.9.Populus acquiſitionis.Epheſ.1. n.66.& 67
n.9.Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Coloſſ.1. num.97
n.12.Conuerſationem veſtram inter Gentes habentes bonam.Iacob. 3.n.78
num.12. Vt ex bonis operibus vos conſiderantes, glorificent Deum. Epheſ.1.n.43
num.13. Subiecti igitur eſtote,ſiue Regi, &c. Quia ſic eſt voluntas Dei, vt obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. Iudæ.n.111.112.113
n.22.Nec inuentus eſt dolus in ore eius. Malach.2.n.33
n.23. Tradebat autem iudicanti ſe iniuſtè. Deut.32.n.260
Cap.3. n.4. Qui eſt in conſpectu Dei locuples. Coloſſ.1.n.151
n. 5. Subiectæ propriis viris, ſicut Sara obediebat Abrahæ, Dominum eum vocans. Coloſſ.3.n.40
n. 14. Sed etſi quid patimini propter iuſtitiam,beati. Iacob.1.n.65
n.18. Chriſtus ſemel pro peccatis

noſtris mortuus eſt, vt nos offerret Deo Epheſ.2.n.68
Cap.4.n.1.Chriſto igitur paſſo in carne, & vos eadem cogitatione armamini. Iacob.5.n.49
n.4. In quo admirantur, non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confuſionem.Epheſ.5 n.33
n.7. Eſtote itaque prudentes. Iacob.3.n.104
n.10.Sicut boni diſpenſatores multiformis gratiæ Dei.Coloſſ.1 n.166
n.12. Nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quaſi noui aliquid vobis contingat. Iacob.1.n.21.22
n.13.Communicantes Chriſti paſſionibus, gaudete. Iacob.1.n.14
n.14. Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis. Iacob.1.n.65
Cap.5.n.4. Percipietis immarceſcibilem gloriæ coronam. Iacob.1.n.71
num.6. Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet. Iacob.4.n.46
n.8. Tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret:cui reſiſtite fortes in fide.Iacob.4.n.37.38.39

Ex 2. Petri.

Cap.1.n.4. Vt per hæc efficiamini diuinæ conſortes naturæ. Epheſ.1. n.16.17.& 18
n.10. Magis ſatagite, vt per bona opera certam veſtram vocationem, & electionem faciatis. Iaco.2.n.70
Cap.2.n.1. Et eum, qui emit eos,Dominum negant. Iudæ.n.61
nu.3. Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur. Iudæ.n.213. & n.215
n.4. Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed rudentibus inferni detractos in Tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reſeruari. Iudæ.n.84.86.87.& 90
n.6. Et ciuitates Sodomorum, & Gomorrhæorum in cinerem redigens, euerſione damnauit, exemplum eorum,qui impiè acturi ſunt, ponens. Iudæ.n.97
n.9. Nouit Dominus pios de tentatione eripere.Nahum.1.n.123
n.10.Dominationemq; contẽnunt audaces, ſibi placentes. Iudæ.n.114
n.10 Sectas non metuunt introducere blaſphemantes. Iudæ. nu.116 117.118.& 124
n.11. Vbi Angeli fortitudine, & virtute cùm ſint maiores, nõ portant aduerſum ſe execrabile iudicium. Iudæ.n.142
n.12. Hi verò velut irrationabilia pecora. Iudæ.n.158.160
n.12. In his,quæ ignorant,blaſphemantes. Iudæ.n.156
n.13. Coinquinationes,& maculæ, deliciis affluentes, in conuiciis ſuis luxuriantes vobiſcum.Iudæ.n.172. 173.174
n.16. Hi ſunt fontes ſine aqua, nebulæ turbinibus exagitatæ. Iudæ. n.177.178.179.& n.186
nu.17. Quibus caligo tenebrarum reſeruatur. Iudæ.n.87
n.20. Refugiẽtes coinquinationes mundi. Iacob.1.n.254
nu.22. Sus lota in volutabro luti. Iudæ.n.227
Cap.3. n.3. Iuxta proprias concupiſcentias ambulantes. Iudæ.n.206
n.8. Vnus dies apud Dominum ſicut mille anni: & mille anni ſicut dies vnus. Iſai.38.n.177. & Iacob. 5.n.35.& 36
n.12. Ignis ardore tabeſcent. Terra autem, & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur. Malach 4.n.2
n.14. Satagite immaculati, & inuiolati ei inueniri. Coloſſ.1.n.151
n.15. Sicut & chariſſimus frater noſter Paulus ſecũdum datam ſibi ſapiẽtiam ſcripſit vobis. Col.1.n.177

Ex 1. Ioannis.

Cap.1.n.5. Deus lux eſt,& tenebræ in eo non ſunt vllæ:ſi dixerimus,quoniam ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur. Epheſ.5.n.6

Cap.2.num.6.Qui dicit ſe in ipſo manere, debet, ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare. Coloſſ. 2. n. 22. & 24

n.15. Si quis diligit mundum, non eſt caritas Patris in eo. Iaco.4.n.19

n.18. Filioli,nouiſſima hora eſt, & ſicut audiſtis,quia Antichriſtus venit:& nunc Antichriſti multi facti ſunt, vnde ſcimus, quia nouiſſima hora eſt. Iudæ.n.218.219

Cap 3.n.1. Videte,qualem caritatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur,& ſimus. Epheſ.1.n.16

n.2. Nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit,quid erimus.Coloſſ. 3.n.6. & 7

n.3 Omnis,qui habet hanc ſpem in eo,ſanctificat ſe. Iudæ.n.19

n.12. Non ſicut Cain, qui ex maligno erat. Iudæ.n.162.163

num.15. Omnis, qui odit fratrem ſuum,homicida eſt. Iacob.4.n.9

n.18. Non diligamus verbo, neque lingua; ſed opere, & veritate. Iſai. 38.n.42

n.21.Si cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum;& quidquid petierimus, accipiemus ab eo. Iſai.38.n.30

Cap 4. n.16. Deus caritas eſt: & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo. Iudæ.n.32.& 33

Cap.5.n 4. Hæc eſt victoria,quæ vincit mundum,fides noſtra. Epheſ.6. num.47

n.13. Hæc eſt fiducia, quam habemus ad Deum, quia quodcunque petierimus ſecundum voluntatem eius,audit nos. Iacob.4.n.15

Ex 3. Ioannis.

Num.4. Maiorem horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare. Coloſſ. 3.n.39.& Iſai.38.n.42

Num.9.Is,qui amat primatum gerere. Iudæ.n.171

Ex Apocalypſi.

Cap.1.num.4. Et à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt. Deut.32.n.95

n.5. Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Epheſ.2.n.20

num.9.Particeps in tribulatione,& regno,& patientia.Coloſſ.1.n.106

n.18.Et habeo claues mortis,& inferni. Iſai.38.n.120

Cap.2.n.10.Eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Iacob.1.n.70

n.14.Habes illic tenētes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filiis Iſraël, edere,& fornicari. Iudæ.n.166

n.24.Qui non cognouerunt altitudines Satanæ. Epheſ.6.n.11

Cap. 3. n. 4. Qui non inquinauerunt veſtimenta ſua,& ambulabunt mecum in albis,quia digni ſunt. Iudæ. n.250.251

n.7. Qui habet clauem Dauid, qui aperit,& nemo claudit; claudit, & nemo aperit. Ecce dedi coram te oſtium apertum, quod nemo poteſt claudere. Coloſſ.4 n 6.& 7

n.11.Ecce venio citò.Iacob.5.n.38

n.14. Qui eſt principium creaturæ Dei.Coloſſ.1.num.129.& Iacob.1. num.108

Cap.4.n.11. Tu creaſti omnia,& propter voluntatem tuam erant. Iacob.1.n.102

Ca.5.n.5.Radix Dauid,Coloſſ.2.n.26

n.6.Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram. Deut.32.n.95
n.8. Habentes phialas aureas, plenas odoramentorum,quæ ſunt orationes Sanctorum. Malach.1.n.58
n.10.Feciſti nos Deo noſtro regnũ, & Sacerdotes,& regnabimus ſuper terram. Coloſſ.1.n.107.109
Cap.6. n.10. Vſquequò Domine non iudicas,& non vindicas ſanguinem noſtrum? Deut.32.n.320
num.13.Sicut ficus emittit groſſos ſuos, cum à vento magno mouetur. Nahum 3.n.43
n.16 Quoniam veniet dies magnus iræ ipſorum, & quis poterit ſtare? Nahum 1.n.108.& Iudæ.n.79
Cap.10.num.5.Leuauit manum ſuam ad cœlum, & iurauit per viuentem in ſæcula ſæculorum.Deut.32. num.297
Cap.13. n.8. Et adorauerunt beſtiam omnes,qui inhabitant terram,quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni. Malach.4.n.35.36
Cap.14. n. 5. Sine macula enim ſunt ante thronum Dei.Coloſſ.1.n.150
num.19. Vindemiauit vineam terræ, & miſit in lacum iræ Dei magnæ, & calcatus eſt lacus extra ciuitatem, & exiuit ſanguis de lacu vſque ad frenos equorum.Deut.32. num.310
Cap.16.n.14. Ad diem magnum omnipotentis Dei. Iudæ.n.79
n.15.Beatus,qui vigilat,& cuſtodit veſtimenta ſua. Iudæ.n.250.251
Cap. 19. num. 11. Fidelis, & verax. Deut.32.n.46
n.15.Ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.Deut.32. num.309
num.16. Dominus dominantium. Iudæ.n.64
num.20. Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure. Iudæ.n.101
Cap.20.num.9.Diabolus miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris. Iudæ. num.101
num.12. Et iudicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris. Deut.32.n.251
n.14. Miſſi ſunt in ſtagnum ignis: hæc eſt mors ſecunda. Iudæ.n.181
Cap.21.n.8.Pars illorum erit in ſtagno ardenti igne, ac ſulphure, quod eſt mors ſecunda. Iudæ.n.181
num.14.Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duodecim nomina Apoſtolorum Agni. Epheſ.2.n.72.& 73
Cap.22.num.7. Ecce venio velociter. Iacob.5.n.38
n.10. Ne ſignaueris verba Prophetiæ huius: tempus enim propè eſt. Epheſ.1.n.61

INDEX

INDEX LOCORVM
MORALIVM AD VSVM
Concionatorum.

DOCTO ET PIO CONCIONATORI.

EXCELLENS *ſanè munus, pie, ac docte Concionator, tibi demandatum eſt à Deo. Munus planè diuinum, omniq́; cogitatione maius, & anguſtius. Omnium enim diuinorum diuiniſſimum eſt, Dei cooperatorem eſſe in procuranda æterna ſalute animarum, quæ Chriſti ſanguine ſteterunt. Quanti, obſecro, æſtimaretur, potuiſſe nobiliſſimam aliquam creaturam cooperari Creatori in molitione huius Mundi? Atqui Deum ipſum audi, apud Chryſoſtomum, homil.55. ad populum Antiochenum, ita loquentem. [Feci ego cœlum, & terram; tibi autem dono, vt terram facias cœlum. Accendi ego luminaria; accende & tu clariora illis. Hominem facere non vales: at iuſtum, gratumq́; Deo efficere vales. Vide, quàm te diligam; qui maiora tibi faciendi poteſtatem tribuo.] Age igitur, ardens diuini honoris zelo, macte virtute, ad egregiam iſtam laudem toto pectore incumbe. Ego verò meam tibi quantulancunque opellam deferre etiam atque etiam optans, hunc Indicem contexui: ſpondeóque, reperturum te in locis indicatis, non meos conceptus, ſiue diſcurſus, ſed aut ſacræ Scripturæ teſtimonia, explicata in ſenſu litterali, aut Sanctorum Patrum grauiſſimas ſententias: quibus armis, modò in orationis fornace concoquantur, atque conflentur, nihil eſt potentius, nihil fortius, nihil ad permouendos animos efficacius.*

A

Abel.

VIDE verb. Cain.
In omnibus, quæcunque gerebat, Deũ putabat eſſe præſentem. Iſai.38.n.39
Grauis obſeruatio Ambroſij de ſanguine Abel. Iacob.5.n.18

Abraham.

Fidei palmam præripuit cæteris Patriarchis. Iacob.2.n.80
Contra ſpem in ſpem credidit. ibid. & num.81
Fidem coniunxit cũ operibus.n.82.83
Fusè explicatur illud elogium, credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Iacob.2. à n.84. vſque ad 96
Amicus Dei appellatur. n.97.98.99
Spiritualis fuit benedictio promiſſa Abrahæ in ſemine eius, ideſt, Chriſto. Epheſ.1.num.9.10.& 11

Abſtinentia.

Vide verb. gula. verb. libido. & verb. vinum. Sitis facit aquæ potum dulciorem melle. Deut.32.n.134
Quàm moderata, & ſancta eſſent olim Chriſtianorũ conuiuia. Iudæ.n.175

Acceſſus.

Per Chriſtum habemus acceſſum ad Patrem. Epheſ.2.n.62.63.64.& 68

Quidam colligunt ex Vitrubio fuiſſe olim machinam muralem vocatam *Acceſſum.* n.66
Aiunt, hanc machinam eſſe crucem, qua expugnatur cœlum.n.66
Exploditur hæc nouitas.n.69.& 68

Adam.

Cognouit diuinitus myſterium Incarnationis, antequàm in peccatum laberetur. Epheſ.5 n.47
Cur matrimonium illud, initum inter Adamum, & Euam, vocetur ab Apoſtolo Sacramentum magnum.n.48
Non habuit dominium deſpoticum in animantes, quod competit ſoli Chriſto. Epheſ.1.n.83
Sepultus eſt in monte Caluariæ, eiuſdémque eſt illud cranium, quod ad imam crucem ſolet depingi. Epheſ.5.n.21
Chriſtus affatus eſt de cruce illius cineres.n.20
Cum Chriſto reſurgente excitatus eſt à mortuis.n.23 & 24

Adoleſcens.

Subito incanuit in paribulo miraculosè adoleſcens quidam ſuſpenſus. Deut.32.n.270

Adulterium.

Vide verb. Zelus.
Lamentabilis miſeria animæ, quæ Dei thalamum violat. Deut.32.n.176
Deteſtanda ingratitudo erga talem ſponſum.Deut.32.n.106 107
Adulteri ſunt, qui adhærentes mundo, nuncium remittunt Chriſto. Iacob.4.n.22

Ægrotatio.

Peccata ſæpe ſunt morborum cauſa. Iſai.38.n.10
Plerique iuſti ęgrotant ſine vlla ipſorum culpa.n.11
Ægrotanti ad diuinam opem confugiendum.n 17
Deus non modò ſanat, ſed & tractat indulgentiſſimè ægrotantes, ciboſque illis ſuis manibus condit. n 18
Famuli vicem ſubiens lectum molliter ſubſternit.n.19
Vlcera molliſſimè curat, & blandiſſimis linteolis alligat. Ibidem.
Denique viribus defectos manu ſua corroborat n.20
Etiam per res noxias ſanitatem reſtituit Deus. Iſai.38 n.72

Affluentia rerum terrenarum.

Vide ver. Prouidentia Dei, & verb. Diuitiæ.
Omnis copia, quæ Deus non eſt, egeſtas eſt. Deut.32.n 104
Quid illi ſufficiet, cui Deus non ſufficit? Ibidem.
Abundantia efficit hominẽ laſciuientem inſtar equi. Deut.32.n.142
affert Dei obliuionem, & contemptum.n.143.144.145.146
Inſultat Deus hominibus deiectis ab ea ſpe, quam in terrena proſperitate defixerant. Deut.32.n 215.216
Tota humana felicitas ſomnus eſt. Iſai.38 n.185
Felicitas ſæculi, dum tenetur, amittitur. Iſai 38 n 242
Nulla tanta proſperitas eſt, quæ ſecuritatem ſibi poſſit polliceri.n 260
Secundæ res tenebras menti offundunt. Nahum 1.n.159 160
Qui affectus eſt ad res temporales, ex earum affluentia æſtimat beatitudinem. Malach 3.n.49. & 50
Inſignis vindicta impietatis eſt, cõniuere Deum, atque etiam indulgere peccantibus n 74
Proſperitatis inconſtantia, & fortunæ viciſſitudo ſignificanter exprimitur rota Iacob.3.n.36.& 37
Affluentia abutuntur impij ad ſuam, aliorúmque perniciem.Iaco 4 n.17
Impoſſibile eſt, de Hieronymi ſententia, vt præſentibus quis, & futuris fruatur bonis. Iacob.5 n.3
Pompa eſt humana felicitas: dum placet, auolat. Iudæ.n.205

Ambulare.

Ambulare.
Ambulare cum Deo, ſiue coram Deo. Iſai.38.à n.37. vſque ad 40
Ambulare in veritate n 42
In toto corde, in ſimplicitate cordis: in corde vero, aut perfecto.n.43
Ambulare dignè Deo. Coloſſ 1.n.47
Spiritu ambulare. Coloſſ 2.n.22
Ambulare in Chriſto.Ibidem,& n.23. & 24

Amicitia.
Vera amicitia intercedere poteſt inter Deum, & hominem. Iacob.2. n.97.98.99
Amicus eſt animæ dimidium. Alter ego. Iudæ.n.33.& 34

Amor.
Vide verb. Charitas.
Amor eſt dulcis Tyrannus. Epheſ.2. num.19
Talis eſt quiſque, qualis eius dilectio. Iudæ.n.35
Amor inuidus eſt. Deuter.32. n.179. 180
Igneis ſiue facibus, ſiue prunis frequenter exprimitur. Deuteron.32. n 264.265
Anima plus eſt vbi amat, quàm vbi animat. Malach.2.n.76
Amantis ſpiritum amor quaſi tranſfundit in amatum.nu 79. & 80. & Iudæ.n.33

Amor Dei.
Vide verb. Zelus Dei.
Incredibilis Dei amor erga animam. Deut.32.n.106.107
Amor,quo Deus complectitur iuſtos, manat ex fonte Diuinæ bonitatis. Iſai.38.n.85
Beneficia,quæ confert in illos,redundant ex amore. Iſai.38. n.267
Nulla verba exprimere poſſunt amorem quo Deus animam complectitur. Iſai.38.n.265.266.
Omnium donorum,omniúmque gratiarum origo eſt diuina dilectio. Malach.1.n.9
Propter nimiam charitaté, vt ſeruum redimeret, Deus tradidit Filium, Epheſ.2.n.17
Iam donum infinitum adæquat, & exhaurit infinitum amorem. ibid.
Illuſtrat hunc amorem, fuiſſe collatum donum immerentibus.n.18
Nullum ferrum in cruce tenuiſſet Filium Dei,niſi charitas affuiſſet.n.19
Triumphat de Deo amor. Ibidem.
Non lauiſſet nos Deus, niſi dilexiſſet. num.20

Angelus.
Vide in indice rerum, & verborum, & verb. Exercitus.
Angeli Sacerdoti ſacrificāti procumbunt. Malach.3 n 48
Chriſtus ſuo ſanguine pacificauit Angelos cum hominibus.Col.1.n.142
Lumina vocantur à Nazianzeno. Iacob.1.n.47
Cur Angeli nunquam apparuerint ſedentes in cœlo. Epheſ.2.n.25

Apoſtoli.
Apoſtolatus eſt prima,& ſuprema dignitas Eccleſiaſticæ Hierarchiæ. Coloſſ.1.n 5
Chriſti præcurſor Ioannes minor fuit Apoſtolis miniſterio. Ibidem.
Ad quæ ſe extendit eorum poteſtas. Ibidem.
Cur gratia vocetur Apoſtolatus.n.9
Sunt Apoſtoli Eccleſiæ fundamenta, ſimul cum Chriſto.Epheſ.2.n 71
Non ſaxa impolita,ſed lapides pretioſi.n.72.73
Angelos pleraque myſteria ab Apoſtolis didiciſſe, multorum Patrum ſententia eſt. Epheſ.3.n.27.28.29
Latuerunt quidem Angelos admiranda illa, quæ poſtea in conuerſione mundi patrata ſunt ab Apoſtolis. n.33.& 34

Ariſtoteles.
Suadet non ſpectare voluptates aduenientes, ſed abeuntes. Deut.32. num.229

Negat inter Deum, & homines veram poſſe intercedere amicitiam. Iacob.2.n.97

Rogatus, quis poſſet ſilere arcanum ſibi creditum, qui carbonem, inquit, ignitum lingua retinere poteſt. Iacob.3.n.13

Armatura Spiritualis.

Armaturæ nomine cōplectitur Apoſtolus, non arma ſolùm ad tegendum, ſed etiam ad laceſſendum aduerſarium. Eph.6.n.3

Tota vita Chriſtiana eſt acerrima quædam pugna. n.4

Certaminis Iudex, Deus: corona, æternitatis Brauium. n.4

Oleo ſacro inungimur, vt cū ſpiritualibus Nequitiis colluctemur. n.5

Deus eſt Imperator, qui delectum Exercitus habet, qui milites conſcribit. n.6

Arma huius militiæ ſunt potentia Deo. n.7

Officina, in qua conflantur, eſt oratio. n.7

Ipſa oratio validiſſimum etiam telum eſt. n.7.8.9. & 10

Aduerſarius noſter eſt vaferrimus, & callidiſſimus. n.11

Cæci ſumus ad eius aſtus explorādos, niſi Dei luce colluſtremur. n.11

Non de capite agitur in hoc prælio, de honore, aut de fortunis; ſed de bonis ſempiternis. n.16.17

Nos carne fragili conſtamus: hoſtes ſunt ſpiritus. n.8

Tela vibrant impunè de ſuperiore, & & caliginoſo loco: eorum iaculis toti patemus. n.19

Multitudine ſunt innumerabiles. n.20

Spectaculum Deo dignum: vir iuſtus cū infernis cohortibus confligens; laceſſens aperto Marte, victoriamque reportans n.23 & 24

Accingat lumbos Chriſtianus miles ſtrenuo robore veritatis. à nu.25. vſque ad 31.

Obarmet pectus catenata lorica iuſtitiæ, hamis virtutum omnium inter ſe arctiſſimè conſertis. à num.32. vſque ad 37

Muniat pedes militaribus ocreis, vt intrepidè incedat, & ſerpentem calcaneo inſidiātem calcet. à n.38. vſque ad 43

Fide tanquam ſcuto dæmoni oppoſito, coniectas petitiones eludat. num.45.46.47

Chriſto ſaluatore, tāquam galea, protegat caput: omnémque ſpem reponat in Chriſto potiundæ victoriæ. n.50.51.52.53

Denique hoſtis iugulum petat gladio ſpiritus, nempe verbo Dei. nu 54. 55.56

Decertantes iuſti muniuntur, & obuallantur præſidiis, excubiiſque diuinis: niſi deditionem ipſi faciant, nullum illis ab hoſtibus periculum eſt. Iudæ.n.20.21.22

Aſpis.

Factum Aſpidis memorabile. Deut. 32.num.66

Auarus, Auaritia.

Vide verb. diuitiæ.

Leones vocantur auari raptores. Na- Nahum 2.n.94

Auaritia honeſto aliquo prętextu turpidinem ſuam velat: erubeſcit enim videri nuda. Malach..1. nu.60.61. 62 & 63

Qui peccant auaritia, ſolent luere egeſtate. Malach.2 n.10

Vehementiùs aurum aggrauat corda, quàm corpora. Iacob.2.n.19

Auari diuites per vim, aut calumniam opprimunt. & expilant pauperes. n.26.27

Diuitibus iniquis, & voluptariis denuntiatur horribile væ. Iaco.5.n.2

Auari cor ſimul cum auro defodiunt in terra. Iacob.5.n.7

Veri Tantali mento ſummam aquam attingentes ſiti enecti. n.8

Iuſtiſſi

Iuſtiſſimum, prudentiſſimúmque auari Regis ſupplicium. n 9
Auaro tam deeſt, quod habet, quàm quod non habet. n.10
Deſunt inopiæ multa; Auaritiæ omnia. ibid.
Ærugo argenti, & auri, tanquam teſtis incorruptus, coarguet auarorum crudelitatem in pauperes. n.11
Eorum theſauri erunt carbones incenſi; quibus in omnem æternitatem conflagrabunt. n.13
Merces pauperum, ſudoréſque fraudati, quædam effuſio ſanguinis eſt. Iacob.5.n.16
Bonorum deprædatio, licèt citra pauperis ſanguinem fiat, occiſio tamen iure nominatur. n.28.29.& 30
Auari ſunt Idolorum cultores. Coloſſ. 3.n.13
Aurum, & argentum præferunt Deo. n.14.& 16
Suas omnes ſpes in pecuniis locatas habent. n.14.& 15
Humanum ſanguinem libant huic Idolo. n.15
Auaritia ſolet adulationibus aurum captare. Iudæ.n.213.215

Auguſtinus.

Quæritur de illuſionibus libidinoſis ſibi occurſantibus in ſomnis. Iudæ. num.108
Dat conſilium memorabile concionatoribus. Deut.32.n.23
Quid ſcripſerit de proſperitate impiorum. Malach.3.n.62.& 70
De immutabilitate Dei. Iacob.1.n.101
Quam humiliter agnouerit dona Dei. Epheſ.2.n.32

B

Baptiſmus.

VOcatur lumen, quia primi luminis conſortium tradit. Coloſſ. 1.num.98
Eſt ſpiritualis circumciſio, per legalem illã adumbrata. Coloſ.2.n.42.43.44
Sepultura vocatur, quia denunciat hominem prorſus defunctum vetere vita. n.45
Similitudinem refert ſepulturæ Chriſti. n.46
Repugnat, mortuos iam peccatis, adhuc viuere in illis. n.47
Illuſtre huius myſterij vaticiniũ. n.48
Sicut baptizatus immerſus in aquam repræſentat Chriſtum conditum in ſepulcro, ita emergens ex aqua eundem exprimit reſurgentem. n.49.& 50
Aqua illa ſalutaris tingẽs corpus, eluit ſcelerum ſordibus animam. n.56
In baptiſmo exuitur homo vetus, & induitur nouus. n.50
Quid ſit, induere Chriſtum. Coloſſ.3. n.20.& 21
Baptiſmus comparatur vtero ſacratiſſimæ Virginis. Epheſ.1.n.18
De ſacro baptiſmatis fonte ſuſcepti candidis veſtibus induebantur. Iudæ.n.249
Candor ille veſtium animi candorem exprimebat. ibid.
Graue, ac vehemens incitamentum ad hanc puritatẽ conſeruandam. n.250

Balaam.

Exitiale conſilium dedit Balac, vt populus in Dei offenſionem incurreret. Iudæ.n.165.166

Baſilius.

Quid inuenerit diſcriminis inter imaginẽ, & ſimilitudinem. Iaco.3.n.68

Beatitudo.

Solet à pleriſque æſtimari ex affluentia rerum terrenarum. Malach. 3. n.49.& 50
Beatitudo iuſtorũ in hac vita, laborum tolerantia continetur. Iacob.1.n.65
Antiquiſſima, & liberaliſſima Dei benedictio, prædeſtinari iam inde ab æternitate ad cœleſtem beatitudinem. Epheſ.1.n.12.& 13

Bellum.

Vide verb. Exercitus.

Agitur quodammodò Dei honor in bellis contra ſuum populum ſuſceptis. Deut.32.n.221

Hoſtes partam victoriam ſuis viribus adſcribent, atque adeò inſultabunt Deo. n.221.& 222

Propterea Ioſue Deum obſecrabat, vt conſuleret nomini ſuo. n.223

Solet tamẽ Deus propter peccata vendere ſuum populũ in manus hoſtiles. Deut.32.à n.233.vſque ad 237

Fatentur ipſæ nationes, niſi Deo irato, non poſſe aduerſus eius populum præualere. n.238

Bellum à Deo illatum formidandum. Nahum 1 n.82

Cauſa bellandi, quæ fuerit ex Salluſtio. Iacob.4.n.2

A caſtris aberat omnis femina. Iudæ. num 167

Nihil æquè retundit vigorem militarem, ac libido. n.167.168

Beneficia.

Vide verb. Ingratitudo.

Quaſi catenis conſtringunt etiam ferina corda. Deut.32.n.66

Sunt funiculi Adam. ibid.

Grata commemoratio beneficiorum Dei, noua prouocat beneficia. Deuteron.32.n.78

Tradẽda poſteris eorũ memoria. n.82

Beneficia exprobrare, ſordidi animi eſt. Iacob.1.n.32

Beſtia.

Interdum ſunt carnifices aduerſus homines, iuſtitiæ diuinæ. Deuter.32. n.206.207

Blaſphemia.

Audax, & horrendum ſcelus, ipſi Deo laſſitudinem afferẽs ex nimia ſuſtinendi contentione. Malach.2.n.90

Atrox, & horribilis blaſphemia eſt, Deo attribuere, quòd illi placeant peccatores. n.94

Vſque eò irritant blaſphemiæ iracundiam diuinam, vt clementia vincatur. Malach.3.n.53.54

Quomodò Chriſtiani turpiter viuentes blaſphement nomen Dei. Iacob.2.n.28.29.30

Bulla.

Adagium, homo bulla, ductum ex Scriptura. Iſai.38.n.182.183.184

C

Cæcitas.

PErſtringuntur oculi fulgore præſentium: futura non aſpiciunt. Deut.32.n.228

Cæcitas peccatoris ſupplicium Dei eſt. Malach.1.n.33

Deſperata cæcitas, quæ delicta exteriora non cernit. n 37

Cæcutiunt omnino peccatores ad cognoſcendas culpas. Malach 3.n.57

Cain.

Fuit primus Hæreſiarcha, atque adeò primogenitus diaboli filius. Iudæ. n 162.163

In quàm mõſtroſas hæreſes moliretur pertrahere fratrẽ ſuum Abel.n.164

Cur dicantur hæretici abire in via Cain. num.161

Cur ſacrificium eius tantopere Deo diſpliçuerit. Malach.1.n.52

Compendio mortis optauit euadere cruciatus vitæ. Iſai.38.n.246

Longior vita data eſt illi in ſuppliciũ, vt ſeptuplum puniretur. n.247

Caritas.

Vide verb. Amor.

Caritas ardentiſſima Pauli ſe prodidit orando aſſiduè pro fidelibus. Coloſſ.1.n.29.vſque ad 32

Et afflictiones ſuas liberaliter illis communicando. n.157 158

Quantopere floreret caritas fraternitatis in primitiua Eccleſia. Coloſſ. 1.à n.37.vſque ad 40

Dilectio in ſpiritu, quæ ſit.n.66.67.68

Quomodò efficiat caritas, vt iuſtus non ſit ſub lege Iacob.1.n.139.140

Quo ſenſu dixerit Auguſtinus, dilige, & fac, quod vis.n.141.

Caritas eſt excellentior illa ad perfe-ctionem via, quam commonſtrat Apoſtolus. n.142
Eſt Regia corona virtutum. Iacob. 2. num.35
Vinculum perfectionis. Coloſſ.3.n.27
Velut ſpiritus, & anima hominis interioris. n.28.29
Affabilitas verborum mirè conciliat proximi caritatem. Coloſſ.3.n.34.35.& 38
Lingua amoris ei, qui non amat, barbara eſt. Epheſ.3.n.5
Caritas donum eſt multò eminentius, quam ſcientia. Epheſ.3.n.62
Ferinum eſſet, eiuſdem corporis membra, eodem ſpiritu animata, inter ſe hoſtiliter diſſidere. Eph.4.n.3. & 4

Caſtitas.

Nobile prodigium edidit Deus ad commendandam Veſtalis caſtimoniam. Iſai.38.n 26
Caſtitas eſt virtus Angelica. Malach. 2.num.50
Imò ipſis Angelis præferendus illibatus pudor. n.52
Smaragdus pudicitiæ ſymbolum.n.51
Mirabilis eius antipathia cum libidine. num 52
Vera ſapientia eſt altrix Angelicæ, & intemeratæ pudicitiæ. Iaco.3.n.102
Arctiſſimè conſociantur inter ſe caſtimonia, atque ſapientia. n.103
In arcano ſermone idē omnino alicubi eſt, ſapientē eſſe, & caſtum.n.104
Gentiles vt prodigium obſtupeſcebant Chriſtianorum caſtitatem. Epheſ.5.num.33

Cato.

Aurea Catonis ſententia de labore, & voluptate. Deut.32.n.230
Nec minùs egregia de cæcitate humana in rebus proſperis. Nah.1.n.160

Chriſtus Dominus.

Vide verb. Amor Dei.
Vocatur in Scriptura ſalutare Dei. Iſai.38.à num.28. vſque ad 31
Acerbiſſimis doloribus parturiuit nos in Cruce. Deut.32.n.159.160.161
Incredibili deſiderio flagrarunt Patriarchæ ſpectandi ſuis oculis Saluatorem. Iſa.38.n.126.vſque 134
Chriſtus eſt lumen de lumine, Deus ex Deo. Iſai.38.n.131.132.133
Defixit manus ſpondens pro noſtris criminibus. Iſai.38.n.226
Gubernat paſtoris ritu. Nahum 3 n.60
Eius aduentus humilibus, & credentibus ſalutaris: incredulis, & ſuperbis formidandus. Malach.3.n.15
Quaſi ignis conflans purificauit argentum, ſcoriam abſumpſit. n.17
Chriſtus Sol mundi: cuius præſentia, dies: abſentia, nox. Malach.4.n.8
Vocatur Sol iuſtitiæ, ideſt, benignitatis. n.13
Vel Sol iuſtitiæ, ideſt, ſalutis, maximè ſalutaris. n.14
Vel omnia patefaciens, & in lucem proferens, vt iuſtè iudicentur. n.15
Eſt lux diſpellens mundi tenebras. Coloſſ.1.n.100
Ortus ſolis ex alto. n.103
Primogenitus omnis creaturæ.n.118.119
Chriſtus quatenus homo, eſt caput Eccleſiæ, etiam Triumphantis, atque adeò Angelorum. n.125.126
Influit in omnia ſua membra. n.127.128.129
Inhabitat in illo omnis omniū gratiarum plenitudo.n.135.136.137.138.
Chriſtus eſt principium creaturæ Dei. Iacob.1.n.108
Actus in crucem, tanquam germen inſitum, ſuauiſſimos edidit fructus. n.127.128
Amantiſſimis verbis ex cruce alloquitur, & ad ſe allicit peccatores. Iacob.4.n.31
In illa mortali, quæ intuentium oculis obiiciebatur, Humanitate latebant infiniti theſauri ſapientiæ. Coloſſ.2.n.10.11.& 12

Chriſtus

Chriſtus eſt radix, quæ virorem, flores, & fructus impertit iuſtis. Coloſſ.2.n.25
Cur vocetur Radix Dauid. n.26
Habitat in Chriſto corporaliter plenitudo Diuinitatis, hoc eſt, non typicè, non vmbraticè, ſed re vera. n.35
Non tantùm per effectum, vt in iuſtis; ſed per veram vnionem, qua ex Verbo, & humanitate componitur vna ineffabilis ſubſtantia corporea. n.36.37 38.39
Chriſto cõſepulti ſumus in baptiſmo. à n.45. vſque ad 48
Reſurrexit Chriſtus propter iuſtificationem noſtram. n.52.53
Se ipſum ſuſcitauit à mortuis. n.54
Obliterauit ſuo ſanguine Chirographum, quo Diabolo eramus obſtricti. Coloſſ.2.n.58.64 65
Factus eſt pro nobis maledictum. n.66
Diabolum alligatum ad crucem, tanquã ad currum triumphalẽ, oſtentauit palàm, quaſi in pompa. n.71
In ſemetipſo triumphum de hoſtibus egit. n.72
Chriſtus fuit corpus; lex vetus eius vmbra. n.76.77
Chriſtum induimus, cùm heroicas illius virtutes imitamur. Coloſſ. 3. n.20.& 21
Intimis viſceribus commouebatur Chriſtus, viſa hominum miſeria. num.25
Benedictio, qua à Deo impartimur in Chriſto, eſt copia donorum cœleſtium, quibus iuſtificatio animæ, & æternæ vitæ pignus continetur. Epheſ.1.n.9.10.& 11
Quidquid gratiæ, & gloriæ hominibus collatum eſt, id totum in Chriſti gloriam, honorémque refertur. Epheſ.1.n.19
Omnia, quæ ad ſalutem hominum ſpectant, Chriſto fuerunt commiſſa à Patre. n.32
Quomodò inſtaurentur, ſeu recapitulentur in Chriſto, quæcumque ſunt in cœlis, & in terra. Epheſ.1.n.35. 36.37
Omnia ſubiecit Pater ſub Chriſti pedibus, etiam ſupremos Seraphinos. Epheſ.1 n.82.83.84
Habuit Chriſtus per ſe, & directè excellens dominium in omnes res creatas. n.84.& Iudæ.n.65.66
Quatenus caput Eccleſiæ integratur, atq; perficitur ſuis membris. Epheſ. 1.n.85.86.87
Vſque eò nos dilexit Chriſtus, vt non recuſaturus fuiſſet, vel pro vnico homine, cruciatus, mortémque ſubire. Epheſ.2.n.20
Spe conreſuſcitati ſumus in Chriſto. n.22.23.& 24
Chriſtus in cœlo non ſedet, ſed ſtat. num.26
Eſt lapis Angularis fulciens, connecténſque Eccleſiam. Epheſ.2.n.74. 75.76
Quò firmiùs, & arctiùs ſpiritualis ſtructura compacta fuerit huic lapidi Chriſto, eò maiora capiet incrementa. n.78
Chriſti caritas humanum omnem, Angelicúmve captum longè ſuperat. Epheſ.3.n.60
Aſcendens ad cœlos ſecum venexit Triumphantis ritu, Patriarchas, quos extraxerat è Limbo. Epheſ.4. numer.13.14.15
Tunc ſimul accepit, & dedit dona hominibus. n.16
Solus Chriſtus propriè Dominus eſt, & iure ſic nominatur. Iudæ. à n.61. vſque ad 67

Chriſtiani.

Primæui Chriſtiani cur Fratres dicerentur. Coloſſ.1.n.16
Sanctitatem mirificè colebant, ideóque vocati Sancti. n.17
Quantopere floreret inter eos caritas fraternitatis. n.36
Alij aliorum indigentiam benigniſſimè

mè ſubleuabant. num.37.38.39
Chriſtiani turpiter viuentes blaſphemant nomen Domini. Iacob.2. n.28.29.30
Quantam à nobis ſanctitatem exigat hoc nomen.n.30
Longè grauiùs delinquunt Chriſtiani peccantes poſt acceptam notitiam fidei. Iacob.4.n.70. & 71
Cur Chriſtiani vocentur electi. Coloſſ.3.n.23.Iacob.2.n.70
Profeſſio Chriſtianæ vitæ magnam exigit ſanctitatem à ſanctificatis in bapriſmo. Iudæ.n.19
Meritò Chriſtiani nominantur Vocati. Iudæ.n.23.& 24.

Cicada.

Aptiſſimum ſymbolum orantis. Iſai. 38.n.197
Stridulum illum ſonitum format pinnulis aſſiduè præcordia quatientibus.n.197
Rore paſcitur.n.198

Cicero.

Aurea Ciceronis ſententia de breuitate vitæ, ſi cum æternitate conferatur. Iſai.38.n.176

Circumciſio.

Baptiſmus eſt ſpiritualis circumciſio per legalem illam adumbrata. Coloſſ.2.n.42
Circumciſio iam abrogata, ſi rurſus inuehatur,nihil aliud eſt,niſi carnis ſectio, ac ſæua conciſio.n.43
Circumciſio legalis eò ſpectabat, vt cordis pręputium,& vitiorum inanitatem reſecaret.n 44

Columba.

Nihil tam amicum gemitibus, quam columba. Iſai.38.n.203
Gementes comparantur columbis. num.204
Spiritus Sanctus docet nos gemitibus diuinam miſericordiam implorare.n.205
Numquam permiſſus eſt dæmon ad fallendos homines columbæ ſpeciem induere. Ibidem.

Communio Sanctorum.

Confirmatur ex verbis Pauli. Coloſſ.1.n.157
Opus vnius iuſti applicatum alteri, valet ad remiſſionem alicuius pœnæ temporalis. Ibidem.
Multum iuuant iuſtorum preces,afflictationéſque, vt efficaciter applicentur aliis merita Chriſti. n.159. 160
Reponuntur in theſauro Eccleſiæ ſatisfactiones,quę ſuperfuerunt Sanctis. n.161.

Concionator.

Vide verb. Zelus Animarum.
Sit prudens diſpenſator multiformis gratiæ Dei. Coloſſ.1.n.166
Debet ſe accommodare ad captum auditorum. Deut.32.n.19
Crebra oratione haurienda eſt illi cœlitus doctrina, quam infundat auditoribus. Ibid.n.23
Deum amando, illinc ſumat,vnde ad nos prædicando defluat.n.24
Enos dicitur primus cœpiſſe inuocare nomen Domini, quia primus prædicando effecit, vt inuocaretur. num.25
Concionatores præmittit Deus, ne veniens ipſe cogatur de peccatoribus ſupplicium ſumere. Malach.4. num.37
Permagni intereſt ad recipienda monita ſalutis, ſi ea tibi perſuadeas ab eo tradi, cui tua ſalus cordi ſit. Coloſ.1. n.28.29. & 31. & Epheſ. 3.n.6
Exhortetur concionator verbis amorem ſpirantibus. Coloſſ.1.n.176
Incrementum ſementis factę expectet à Deo. Iacob.1.n.130
Placet pleriſque concionatoribus incitata, & nuſquam inſiſtens in loquendo volubilitas. Iacob.1.n.112
Aptior ea eſt circulanti, quàm agenti rem grauem, ac ſeriam.n.113

Doctrinam, quam profitetur concionator, vita, & moribus effingat. Iacob.3.n.78

Apoſtoli concionaturi roborabantur virtute Spiritus Sancti. Coloſſ.1. n.181.182

Paulus ſermone rudis, at grandis, veheménſque ſententiis. Coloſſ.2. n.16.17.18

Deus eſt, qui per illuſtrationem internam oſtium cordis aperit verbo. Coloſſ.4.n.6.7.& 8

Concionatores zelo feruentes meritò vocantur Saluatores animarum. Iudæ.n.237

Quanta debeat eſſe illorum ſanctitas. ibidem.

Aptiſſimo declaratur exemplo, quanta celeritate debeat concionator peccatoribus periclitantibus inclamare.n.247.248

Concupiſcentia.

Tres concupiſcentiæ motus: ſuggeſtio, delectatio, atque conſenſus. Iacob.1.n.86

Concupiſcentia tantùm abeſt à culpa, vt ſit potiùs agonis, & victoriæ ſeges.n.87

Delectatio quid differat à perfecto, deliberatóque cõſenſu.n.88.89.90

Conſcientia.

Pars ſupplicij eſt, horribilis conceptus pauor impendentis ſupplicij.Deut. 32.n.212.213

Bona conſcientia excitat orandi fiduciam. Iſai.38.n.30

Ipſa fiducia bonæ conſcientiæ nomine exprimitur.n.33

Conſcientia peccati, ob oculos poſiti, ſatis eſt ad afferendam mortem. Nahum 1 n.109

Timida res eſt nequitia, proprio teſte condemnata. Malach.3 n.28

Pleríque peccatores vſque eò occalluerunt, dedoluerúntque, vt conſcientiam cauteriatam habeant. Epheſ.4.n.28

Omne malum, aut timore, aut pudore natura perfudit. Epheſ.5.n.14

Conſilium.

Eſt aliquid faciendi non faciendiue excogitata ratio.Epheſ.1.n.41

Vt quiſq; prudentiſſimus eſt, ita alios libentiſſimè cõſulit.Deut.32.n.225

Nihil agendum ſine conſilio: ſed primarius conſiliarius adhibendus eſt Deus. Ibidem.

Nihil tam aduerſum conſilio, quàm voluptas.n.231

Conſilium Rex eſt ipſorum Regum. Ibidem.

Secundæ res tenebras menti offundunt ad capiendum conſilium.Nahum 1.n.159.160

In Deum deliberatio, aut conſultatio cadere non poteſt. Epheſ.1.n.41

Conſilium Dei, idem eſt, ac ratum, fixúmque iudicium. Ibidem.

In lingua Sancta eadem vox ſignificat conſilium, & ſecretum.n.42

Conſortia improborum.

Improbi inter ſe plectuntur velut ſpinæ ad pungendum, & exulcerandum, ſed breui vno incendio cremabuntur. Nahum 1. num.151. 152.153

Conſuetudo.

Dediſcit animus ſerò, quod didicit diu. Deut.12.n.239

Vix mutatur conſuetudo, quæ cum lacte imbibitur.n 240

Contentio.

Contentiones in Sacra Scriptura cum inuidia, & iracundia plerunque iunguntur. Iacob.3 n.87

Periculum eſt, ne contentioſi, pro tuenda exiſtimatione, deſerant veritatem.n 88.& n.100

Contentio, atque diſſenſio à Deo pacis eſſe non poteſt n 89

Lites vocantur verborum concertationes. Iacob.4.n.4.& 5

Si intercedat aliqua contentio, pax Chriſti palmã ferat.Col.3.n.30.31

Contumelia.

Contumelias illatas à Semei vocat Dauid flagella Dei. Iſai.38.n.233.234

Quando patimur ab aliis iniurias, debemus eas ſuſcipere, tanquam de manu Dei iuſtè iudicantis.n.237

Contumelioſũ verbũ vehemẽtiſſimè animum vrit.Iaco.3.n.24.25.& 45

Vocatur lues celeriter necans.n.63

Ex modeſtia, qua vſus eſt Michaël aduerſus diabolum, frænum iniicitur contumelioſis. Iudæ.n.141.142

Cor.

Placet Deo cor ſimplex, verum, ac perfectum. Iſai.38 n 42.& 43

Deteſtatur duplices corde. num.43.& 44

Nulla victima Deo gratior corde. Malach.1 n.52

Cor defodiunt auari, cum auro. Iacob.5.n.7

Creatura.

Creaturę inſenſibiles inuocãtur in teſtes contra peccata.Deut.32.n.12

Quia diuturnę cùm ſint, ſemper teſtimonium ferre poſſunt. Ibidem.

Saxis etiam attribuitur per proſopopeiam ſenſus audiendi.n.13

Ærugo argenti, & laquearia pretioſa coarguent ſuo teſtimonio Auarorum rapacitatem.n.14

Cæli reuelabunt iniquitatem impiorum.n.15

Parent inanimata, & molliuntur verbo Dei: homines verò ſunt cautitibus ipſis duriores.n.16.& 17

Deus, conditis iã creaturis, non vocatur Dominus, quia tales dedignatur habere ſeruos. Malach.1.n.27

D

Dæmon.

IN Arcano ſermone vocatur prædo ſanguinarius. Deut.32.n.154

Execrandis ſacrificiis filiorum delectatur.n.155

Dæmonibus ſolet vti Deus, quaſi carnificibus ad inferendam populis peſtilentiæ luem. Deut.32.n.200.201.202.203

Dicitur ſpiritus malus per nequiſſimã voluntatem, & ſpiritus Dei per acceptam iuſtiſſimam puniendi poteſtatem. Iſai.38.n.238

Dæmones vocantur tenebræ. Coloſſ.1.n.102

Eripuit nos Chriſtus de poteſtate tenebrarum.n.101.103

Dæmon dicitur tentator. Iaco.1.n.75

An ſit in Dæmonibus vera fides ſupernaturalis. Iacob.2.à n.74.vſque ad 78

Dæmon formicis, id eſt, pauidis, leo eſt: leonibus, id eſt, fortibus, formica. Iacob.4.n.38

Latrare poteſt, mordere non poteſt, niſi volentem.n.39.40

Cur dicatur Princeps huius mundi. Epheſ.2.n.2

Deus huius ſæculi.n.3

Poteſtas aëris huius.n.4

Rector tenebrarum. Epheſ.6.n.15

Vocatur malus, malignus, & nequiſſimus. Epheſ.1.n.48.49

Subituri ſunt dæmones extremi iudicij aleam. Iudæ.n.84.& 85

Damnaturis quid commercij eſt cum damnandis? num.85

Qui ſint rudentes, ſiue vincula, quibus dæmones conſtringuntur in inferno. Iudæ.n.90

Dauid.

Eximia eius ſanctitas. Iſa.38.n.82

Pollicetur Deus, ſe propter illũ beneficia collaturũ in poſteros. n.81.83

Decimæ.

Decimarum ſolutio, etiã quoad quotam, fuit de iure diuino in vetere teſtamento. Malach.3.n.41

In omni lege Sacerdotum ſuſtentatio eſt de iure diuino, & naturali.ibid.

Deum quaſi iaculo configit, qui ſuos miniſtros decimis defraudat. n.40

Fruſtratur illis Deus agrorũ prouentus, qui decimas non ſoluunt.n.42
Si tu nõ dederis Deo decimã partem, Deus tollet à te nouem partes.ibid.
Pollicetur Deus vbertatem ſoluentibus decimas.n.45
Auertet beſtiolas nocentes ab eorum agris.n.46.48
Tantis eos bonis cumulabit, vt beati ab omnibus, & habeantur, & prædicentur.n 49.50

Demoſthenes.

Ego, inquit, tanti non emo pœnitere, Deut.32.n.231
Prudenter dixit, ciuitatis animam eſſe legem. Iacob.2.n.67

Detractio.

Grauiſſimum peccatum eſt. Iacob.4. num.49
Detractoris lingua venenata tres lethaliter inficit flatu vno. Iacob.3. num.62
Aſpirat honori virus aſpidum inſanabile.n.60.& 61
Nocumentũ illatũ per detractionem, vix vnquam reparari poteſt.n.26
Ipſe Deus quodammodò hæret, dum de remedio cogitat.n.27.28
Irriſores, & detractores vocantur peſtilentes.n.63
Dei, & hominum odium incurrunt. Iacob 4.n.50
Qui vellicat, & rodit heroicæ virtutis opera, detrahit legi Euangelicæ. n.51.52.53

Deus.

Vide ver. Miſericordia. Facies. Oculi.
Cur Deus vocetur Pater luminum. Iacob.1.n.96.97.98.99
Dei opera perfectiſſima: Hominũ verò manca, & mutila. Deut.32.n.29
Vocatur Petra ob ſtabilitatem.n.30
Eſt rupes inacceſſa ad tutandos iuſtos. à n.31.vſque ad 35
Dei iudicia nõ ſolum æquiſſima ſunt, ſed ipſiſſima trutina.n.41
Deus vſque eò miſericors eſt, vt iudicium eius miſericordia iure nominetur, n.43
Præſtat fideliſſimè, quæ promiſit.n.46
Diuitiæ Dei ſunt eius fidelitas.n.47
Per nos ſtat, quo minus interdum ſtet ille promiſſis.n.48.49
Dei iuſtitia temperatur benignitate. Deut.32.n.51
Supplicia ſumit lance examinata, exactáque ad perpendiculum.n.52
Dei vnitas ſtabilitur ex Hebraiſmo frequentato ab Iſaia, ego primus, & ego nouiſſimus. Deut.32. numer.288.289
Deus mira dignatione vocatur Deus Dauid. Iſai.38.n.67.68
Vadem ſe, ac fideiuſſorẽ pro iuſtis interponit. Iſai.38.n.222.223.225
Cur toties appelletur Dominus Deus exercituum. Vide verb. Exercitus.
Dei nomen ineffable ductum ab immutabilitate. Malach.3.n.30
Deus immutabilis. Iacob.1.n.100.101
Cur indita veteribus opinio, eum, qui conſpicatus eſſet Deum, ſtatim moriturum. Malac.3.n.66.67
Propenſiſſima, & benigniſſima eſt in Deo ad benemerendum de hominibus voluntas. Epheſ.2.n.29.30

Dilectio inimicorum.

Quatenus liceat gaudere, perſpecta inimici ruina. Malach..1.n.22
Chariſtia erat conuiuium celebratum à Romanis, ad obliterandas offenſiones. Iudæ.n.176

Diluuium.

Noëticum diluuium ob peccata maturatum fuit viginti annis. Deut. 32.n.271.272

Dimidium.

Dimidium plus eſſe toto, quo ſenſu dictum ab Heſiodo. Deuter. 32. num.143
Dimidium annorum, quod ſit in humana vita. Iſai.38 n.112.113

Diuitiæ.

Vide verb. Auaritia.

Diuitiæ

Diuitiarum amiſſio æquo animo toleranda. Iacob. 1. n. 59
Inſtar floſculi ſunt. n. 60. vſque 64
Plerumque ex diuitiis homines æſtimamus. Iacob. 2. n. 17. 18
Vermis diuitiarum, ſuperbia. Iacob. 4. num. 66
Diuites aſſiduis curarũ ſtimulis exulcerantur. Iacob. 5. n. 4
Non poſſident diuitias, ſed ab illis poſſidentur. n. 5
Familiare diuitibus vitium, genio indulgere. Iacob. 5. n. 19. & 20

Dolor de peccatis.

Vide verb. Lacrymæ.
Patrem offendiſſe, valde ſtimulat ad hunc dolorem cõcipiendum. Deut. 32. num. 68
Amiſiſſe dignitatem ſponſæ, & honorem ſponſi turpiſſimo adulterio violaſſe. n. 176
Recogitare præteritos annos in amaritudine. Iſai. 38. n. 240

Duplex animo.

Qui inter varias ſententias, voluntatéſque fluctuat. Iacob. 1. n. 45
Vel potiùs, homo fictus, & Hypocrita, duplici corde. n. 46. & 52
Hæc duplicitas cordis omnino deiicit fiduciam impetrandi à Deo. n. 47. vſque ad 50
Inconſtantiam, & diffidentiam parit. num. 51

E

Electio diuina.

DEus ſua electione dignos facit, quos eligit. Coloſſ. 1. n. 93
Cur electio vocetur ſors. n. 93. & 94
Gratuita vocatio ad Fidem dicitur electio. Iacob. 2. n. 70
Chriſtiani vocantur electi. Coloſſ. 3. num. 23
Electio ad gratiam non eſt ex præuiſis meritis liberi arbitrij. Epheſ. 1. n. 15
Sed ex ingenua, & gratuita Dei voluntate. n. 20. & 23

Eleemoſyna.

Vide verb. Sigillum.
Auaritiam in largiendis eleemoſynis ſolet Deus fame, & ſterilitate punire. Malach. 3. n. 43
Eleemoſyna vocatur iuſtitia in ſacro ſermone. Malach. 4. n. 13
Quàm liberaliter erogarent eleemoſynas primæui Chriſtiani. Coloſſ. 1. n. 37. 38. 39. 40
Eleemoſyna vocatur dilectio. n. 39. 40
Spes admouet ſtimulos ad exercendam eleemoſynam. n. 41. 43
Eleemoſynæ comparatio cum ſemente. n. 44. 45
Ex operibus miſericordiæ diſcutiendæ ſunt cauſæ in extremo iudicio. Iacob. 2. n. 46
Miſericordes tũc miſericordiam conſequentur. n. 49
Habent, quid iudici reſpondeant. n. 50
Sine cauſa accuſant peccata, quem pauper excuſat. n. 49
Miſericordia victrix euadit, triumphátque de iudicio. n. 53
Iudicium præponderatur miſericordia. num. 56
Miſericordes mala morte perire non poſſunt. n. 57. & 58
Eleemoſynis peccata redimũtur. n. 58
Induenda ſunt Chriſtiano viſcera miſericordiæ, quæ concutiantur viſa pauperum miſeria. Coloſſ. 3. n. 23. 24. 25. 26

Euangelium.

Vocatur Euangelium Pacis, Regní, gratiæ, & gloriæ. Epheſ. 2. n. 60
Cur vocetur à Paulo verbum veritatis. Coloſſ. 1. n. 48. 49
Toto orbe promulgandum Euangelium ante conſummationem mundi. n. 51. 53
Hyperbolicè de ſuo tempore loquutus eſt Paulus. n. 51. 54
Euangelium replere, quid ſit. Coloſſ. 1. n. 167
Dicitur lex libertatis, quia liberat nos

à peccatis. Iacob.1.n.137.138
Et à ſeruitute, & terrore legis. n.139. 140.141
Cur vocetur lex regalis. Iacob.2.n.33. 34.35
Lex Euãgelica in die iudicij ſententia percellet tranſgreſſores.n.44.46.47
Cur Euangelizandi verbum in lingua ſancta originem ducat à carne. Epheſ.2.n.60
Semen eſt doctrina Euangelica.Epheſ. 5.num.7

Sacroſancta Eucharistia.

Ægrotarunt,& obierunt multi ob indignam ſuſceptionem.Iſai.38.n.10
Mẽſa Propoſitionis adumbratur. Malach.1.n.34
Offertur Deo ab ortu Solis vſque ad occaſum. n.55.56
Eſt mundiſſima oblatio, quæ nullis offerẽtium ſordibus inquinari poteſt. num 57
Suauiſſimis ſuffitur odoribus.n.58
Summo honore afficit Deum. n.59
Eſt ſacrificium vnum, & multa. Malach.3.n.23
Longè acceptius illis,quæ obtulerunt Patriarchæ. n.25

Eutrapelia.

Inter virtutes numeratur. Epheſ. 5. num.1
Conſtituit modum conuenientem in honeſtis ludis, & iocis. ibid.
Adductus arcus interdũ laxandus, ne aſſidua contentione frangatur n.2
Dicteria iocoſa,parcè vſurpata ad honeſtam recreationem, omni vacant culpa. ibid.
Medium virtutis tenet Eutrapelia inter ſcurrilitatem, & ruſticitatem. num.3

Exercitus.

Cur Deus appelletur toties Dominus Sabaoth,ideſt,exercituum,ſiue virtutum. Nahum 2.n.103 & 107
Ad incutiendum mortalibus terrorem tanti numinis. n.115
Primus exercitus Dei eſt Angelorum. num.108
Innumerabilis horum militum multitudo,incredibile robur. n.108.109
Promptiſſimè, ac velociſſimè exequuntur iuſſa ducis. n.110
Secundus exercitus eſt Solis, Lunæ, aſtrorum, & impreſſionum ignitarum. n.112
Deſcribitur hæc acies inſtructa.n.113
Fulmina,venti, nix, & grando nomen dederunt huic militiæ. n.114
Tertius exercitus eſt hominum Deo militantium. n.115

F

Facies.

FAciem reuereri in iudicando,ſeuerè prohibitum. Malach.2.n.58

Facies Dei.

Faciem abſcondere Deum,initium eſt omnis calamitatis.Deut.32.n.166. 167
Contra,omnis proſperitas ex benigno Dei vultu, tanquam ex fonte manat. n.168
Auertit Deus faciem, cùm punit, ne aſpectu flectatur ad miſericordiam. num.169
Sæpe etiam faciem auertit à peccatis, ne ea cogatur punire. Nahum 1. n.66.67.68

Fides.

Vide verb.Abraham.
Fides eſt Dei donum. Epheſ.2.n.32
Probitas vitæ diſponit ad accipiẽdam doctrinam fidei. Coloſſ.1.n.85
Impoſſibile eſt placere Deo ſine fide. Iacob.1.n.126
Lumen fidei non eſt ingenitum, ſed inſitum. n.130
Fides ſine operibus inanis eſt ad ſalutem obtinendã.Iacob.2.n.59.& 60
Fides caritate deſtituta vera fides eſt. num.62
Caritas eſt quaſi anima, & vita fidei. num.63

Mors fidei eſt ſeparatio caritatis. n.64
Amiſſa per peccatum gratia, & caritate, manet mortua fides. n.66.67
Bonis operibus teſtatior fit Gentibus. num.70
Summum eſt periculum, ne, qui bona opera deſerit, deſerat etiam fidem. num.72
Fides peccatoris quid differat à dæmonum fide. n.78
Fides reſurrectionis Chriſti compendiaria ſumma eſt, complectens Diuinitatis, & Humanitatis articulos. Coloſſ.2.n.51.52.& 53
Per fidem ideo iuſtificari dicimur, quia eſt humanæ ſalutis initium. Epheſ.2.n.31
Fide tanquam ſcuto dæmoni obiecto, omnes illius petitiones eluduntur. Epheſ.6.n.45.46

Fiducia.

Tribuit orationi vim impetrandi. Iacob.1.n.34
Eam ſæpè à nobis exigit Deus. n.35.36
Egregia de hoc Cypriani ſententia. num.38
Paterno Dei amore vehementer excitatur. n.39.& 40
Stabiliendum cor, ne hæſitet. n.41.44
Nihil æquè impedit precandi fiduciam, ac mala conſcientia. n.47
Valde exacerbat Deum diffidentia. Iudæ. n.72

Filius.

Vide verb. Pater.
Solent filij referre parentum mores. Deut.32.n.239.240
Exleges vocantur filij diaboli. Nahum 1.num.215
Filij bene morati inſiſtũt viã notatam parentum veſtigiis. Malach.2.n.53
Quatenus debeant filij obedire parentibus. Coloſſ.3.n.42
Filij contumaciæ dicuntur à Baſilio filij diaboli. Epheſ.2.n.6
Cur dicamur omnes natura filij iræ. num.9
Cain fuit primogenitus diaboli. Iudæ. n.162.163.164

Filius Dei adoptiuus.

Vide verb. Iuſti.
Iuſti ſub lege ſcripta, verè erant filij. Deut.32.n.54
Merito Chriſti donabatur illis gratia iuſtificans. n.55
Non tamen habebant ſtatum filiorum. n.56
Sub lege timoris, tanquam ſub Pædagogo ſeruiebant. ibid.
Acerbiſſimum dolorem inurit Deo iniuria à filiis illata. Deut.32.n.68. 163.& 164
Spiritu filiorum agi, quid ſit. Coloſſ.1. num.26
Cur vocẽtur filij lucis. Coloſſ.1.n.97
Voluntariè geniti ſunt à Patre luminum. Iacob.1.n.102
Principatum obtinent inter viſibiles creaturas. n.104
Vita filiorum Dei latet mortalium oculos. Coloſſ.3.n.6.& 7
Hæc adoptio non ſolùm tribuit ius ad paternam hæreditatem, ſed conſortium etiã naturæ diuinæ. Epheſ. 1.num.16
Nihil hac dignitate ſublimius. ibid.
Præferenda Maternitati Beatiſſimæ Virginis, ſi inter ſe præcisè comparentur. ibid.
Filius naturalis Dei promeruit iuſtis ſuo ſanguine adoptionem filiorum. num.17
Hæc adoptio perficitur in lauacro regenerationis. n.18
Aqua Baptiſmi comparatur vtero Beatiſſimæ Virginis. ibid.
Adoptati ſunt iuſti ex ſpontanea, & gratuita Dei voluntate. Epheſ.1. num.20.& 23
Maximè relucet in hac adoptione gloria Dei. n.24
Deo competit Principatus agnationis in latiſſimam Angelorum, hominúmque familiam. Epheſ.3.n.45

Flagella Dei.

Caſtigat iuſtos Deus, non ad interitum,ſed ad emendationem.Iſai.38. num.250

Corripit omnem filium. Naturlis etſi fuit ſine peccato, non tamen ſine flagello. n.251

Adulterinus filius eſt,quem Deus non caſtigat.Tūc magis iraſcitur Deus, cùm non iraſcitur. n.252

Quid de hac doctrina ſcripſerit Seneca. n.253

Gladius diuinæ Iuſtitiæ ſolet eſſe Impius, ad corripiendos paternè iuſtos. Iſai.38.n.232

Et contumeliæ ab improbis illatæ. n.233.234

Imò & ipſe dæmon. n.238

Admirabile exemplum dedit nobis Chriſtus. n.236.237

Supra modum Deus excandeſcit,cùm caſtigationem differt. Nahum 1. n.42.43.44.& 45

Flores.

Floribus comparatur noſtra vita. Iſai. 38.n.179

Quæ ſpectatiſſimè florent, celerrimè marceſcunt. Iacob.1.n.61

Florent peccatores ad tempus,pereunt in æternum. n.63

Fortitudo.

Egregia eſt fortitudo, iræ victoria. Nahum 1.n.56.57.58

Spiritus ſanctus obarmat fidelium pectora dono fortitudinis aduerſus hoſtiles impetus. Coloſſ.1.n.87

Non ſunt metiendæ vires, quas in Sanctis obſtupeſcimus, ex ipſorum imbecillitate, ſed ex diuina, qua fulciuntur,virtute. n.88

Ea roborati, omnia ſiue ſupera, ſiue infera,ad certamē prouocant. n.89

Eorum fortitudo glorioſè illuſtrat diuinam omnipotentiam. n.90

In mediis cruciatibus gaudent, ac triumphant. n.91.92

Stimulantur quidem cruciatibus, ſed eos opprimunt fortitudine. Iacob. 1.n.17.18

Laborum tolerantia, tanquam certiſſimus index,prodit latentem animi firmitudinem. n.15.16

Cur tantopere celebretur Scæuolæ fortitudo. Iacob.5.n.47

Plus ferendo ignem, quàm feriendo Regem fuit conſecutus. n.48

Chriſti patientis exemplum Martyres roborabat in ſuppliciis. n.49.& 50

G

Gaudium.

Vide verb.Pax.

Ex ſpe redundat ſolidum gaudium. Iſai.38 n.35.& 36

Effuſum gaudium attulit ſæpe repentinam mortem. Iſai.38.n.174.175

Chriſti verba ſunt,nunquam læti ſitis, niſi cùm fratrem veſtrum videritis in charitate. Epheſ.5.n.3

Genus.

Ineſt in natiua origine magna vis ad formandos mores. Deut.32.n.239. 240

Generis poſteritatē propagare,beneficij loco ductum. Nahum 1.n.184

Gladius.

Gladium vltorem exacuit Deus,vt feriat: extergit, vt percellat horrore. Deut.32.n.302.303

Gladius vagina vacuus,inſigne iudicij eſt. n.304

Dicitur inebriari ſanguine, cùm magna editur carnificina. n.307

Et deuorare carnes. Deut.32.n.311

Gladius diuinæ iuſtitiæ ſolet eſſe impius, ad puniendos paternè iuſtos. Iſaiæ 38.n.232

Gladius ſpiritus, ideſt, verbum Dei. Epheſ.6.n.54.55.56

Gloria Dei.

Manifeſtatio diuinæ gloriæ fuit finis molitionis mundi. Iſai.38.n.86

Qui de dono Dei gloriam ſibi quærit,ſimilis eſt diabolo, qui diuinam gloriam

gloriam furari voluit. Iacob.1.n.95
Gloria Beatorum.
Vide verb. Beatitudo.
Cur corona nominetur. Iacob.1.n.68
Eſt corona vitæ, id eſt, immarceſcibilis, ac perpetuo virens.n.70.& 71
Superat humanum captum opulenta illa hæreditas parata filiis. Epheſ.1.n.73.74.75
Gratia.
Vide verb. Iuſtificatio, & verb. Sigillum.
Paulus in Salutationibus Gratiam prætulit Paci. Coloſſ.1.n.22
Sed pax ipſa fructus eſt vberrimus gratiæ.n.23
Gratiæ plenitudo, quàm diſpar in Chriſto, & in aliis. Coloſſ.1.n.138
Gratuitum Dei beneplacitum eſt fons perennis omnis gratiæ.n.139
Bonum Gratiæ excellentius eſt, quam bonum naturæ totius Vniuerſi. Iacob.1.n.104
Quomodò iuſti dicantur repleri diuinitate. Coloſſ.2.n.40
Infundit illis Deus gratiæ donum, quo verè gratioſi, & interna pulchritudine formoſiſſimi reddũtur. Epheſ.1.n.25
Tam gratus fuit Chriſtus Patri, vt ſua gratia nobis meruerit omnem gratiam.n.26
Gratia eſt fons aquæ ſaliẽtis in vitam æternam. Epheſ.1.n.64
Magis propriè dicitur arra, quàm pignus.n.63
Virtute valet tantum, quantum ipſa gloria.n.64
Quo ſenſu plerique Theologi aſſeruerint gratiam creari in anima. Epheſ.1.n.80.& c.2.n.4.& 35
Gratitudo.
Vide verb. Ingratitudo, & verb. Beneficia.
Reperitur etiam in feris. Deuter.32.num.66
Aſpidis gratitudo mirabilis. Ibidem.
Gratitudo Ezechiæ. Iſai.38.num.108
Refricanda memoria præteritorum peccatorum ad concipiendam gratitudinem. Coloſſ.1.nu.144.145. Epheſ.2.n.37.& 40
Gratitudo conſeruat accepta beneficia. Iacob.2.n.72.& c.5.n.62
Nihil melius, aut animo geritur, aut ore promitur, quàm *Deo gratias.* Iacob.5.n.62
Dum pro acceptis beneficiis nos Deo gratos exhibemus, locum in nobis facimus gratiæ vberiori. Coloſ.2.n.29.& 30
Gula.
Dei obliuionem, & contemptum parit. Deuter.32. num.142.143.144.145.146
Monſtrum eſt libido ſiue gula. Iacob.3.num.92
Proprium diuitum vitium, genio indulgere, abdomen farcire. Iacob.5.n.20.& 21
Impij tanquam victimæ aris deſtinatæ, conuiuiis ſaginãtur.n.24.& 25
Animalis homo ventri deditus. Iudæ.n.225.226

H

Homo.
CVr dicatur Habitator quietis. Iſai.38.à n.145. vſque ad 149
Homo bulla. Iſai.38.n.182.183.184
Vera amicitia intercedit inter hominem, & Deum, Iacob.2.n.97.98
Summa dignitas hominis, fuiſſe conditum ad imaginẽ Dei. Iaco.3.n.67
Quid inuenerit diſcriminis Baſilius inter imaginẽ, & ſimilitudinẽ.n.68
Vnus, atque idem eſt vtriuſque vocis ſignificatus. à n.70. vſque ad 74
Humilitas.
Non abhorret ab humilitate Sanctorum, refricare memoriam bonorum operum, quæ geſſerunt, vt ſe excitent ad fiduciam. Iſa.38.à n.30. vſque ad 33

Exaudit Deus humilium preces. Iſai. 38.n.196
Hanc humilitatem præ ſe tulit Elias, orando notabili habitu corporis. n.199.200
Humilitas Pauli in attribuenda Deo vocatione ſua ad Apoſtolatum. Coloſſ.1.n.9,10.& 11.
Peccatorum præteritorum recordatio iuuat humilitatē.Col.1.n.144.146
Agnoſcunt Sācti in ſe dona diuina ſine iactura humilitatis.n.177.& 180
Ex affectu humilitatis debemus nos adiungere hominibus infimæ ſortis. Iacob.1.n.56
Humilitatis eſt,agnoſcere omnia bona noſtra fluxiſſe à Deo.n.94.95
Debitum, & ſubinde promiſſum humilitati præmium,exaltatio.Iacob. 4.n.46.& 47
Propterea Chriſtus tam altè aſcendit, quia tam imè deſcendit.Eph.4.n.17
Humilitas ficta, ſuperbia eſt. Iacob. 4.n.48
Maiorum ruina in humilitate nos continet. Iudæ.n.10

I

Ignominia.

Publica ignominia ſolet Deus occulta punire peccata.Nah.3.n.21

Incarnatio Verbi Domini.

Vide verb. Chriſtus, & verb. Myſterium, & verb. Amor Dei.

Inconſtantia.

Fluctus ſunt ſignificātiſſimum inconſtantiæ ſymbolum. Iacob.1.n.42
Vide verb. Duplex animo.

Infans.

Tenera infantium ætas vel ipſas feras ad miſerationem commouet. Nahum 3. n.31
Leo, niſi extremá fame enectus, nunquam attingit infantes. Ibidem.
Lupa aluit Romulū: Cyro canis vbera præbuit.n.32
Delphini mirus amor in puerum.n.33
Ad ſaxa allidere infantes,extremę crudelitatis eſt.n.34.35

Infernus.

Infernus eſt mors ſecunda.Iudæ.n.181
Damnatorum confuſio grauior illis eſt ipſis flammis. Nahum 1.n.110
Temporaria ſupplicia vocantur ſtillę, ſi conferantur cū cruciatibus æternis. n.116
Quomodò toleranda eſt pœna, quæ reprobat, ſi ferri non poteſt ira, quæ purgat? n.117
Ibi etiam relucet miſericordia, cum puniantur damnati citra condignum. Iacob.2.n.48
Cur infernus vocetur abyſſus. Epheſ. 2.n.4
Ignis inferni vrit quidem vehentiſſimè ſed non lucet. Iudæ.n.88
Radiat ſubobſcurum quiddam, & ſubfuſcum, ad horribilia ſpectra per caliginem diſpicienda.n.89
Quæ ſint catenæ, quibus dæmones conſtricti tenentur in inferno.n.90

Ingenium.

Ingenij curioſitas frenāda.Iſai.38.n.9

Ingratitudo.

Ingratorum genera enumerat Seneca. Deut.32.n.65
Cur prætermittat eum, qui beneficia iniuriis rependit. ibidem.
Deteſtanda ingratitudo hominis erga Deum creatorem.Deut.32.n.158
Horribilior erga Deum Redemptorē, acerbiſſimis doloribus crucis parturientem nos. n.159.160.161
Iuſtiſſimus Dei dolor ex hominum ingratitudine conceptus. Malach. 1.n.10
Ingratitudo eſt ventus vrens, ſiccans ſibi fontem pietatis.Coloſſ.2.n.30

Inuidia.

Vide verb. Zelus.
Secum affert indignationem, & amaritudinem. Iacob.3.n.80. & 81
Inuidentis eſt carnifex aſſiduus,atque adeò æquiſſimus.n.82

Capitale,

Capitale, & implacabile concipit odium contra inuidioſum. nu.83. & Deut.32.n.151
Fecit inuidia, vt mundi tota eſſet anguſta duobus Fratribus latitudo. Iacob.3.n.83
Infantes etiam lactétes ſtimulat.ibid.
Inuidiæ tabes oſſa depaſcit. Iacob.4. num. 10
Auidos occidit inuidia.n.11
Negat Ariſtoteles in Deum cadere poſſe inuidiam. Deut.32.n.147
Quatenus dicatur Deus zelare, & inuidere.n.148.149.& Iacob.3.n.23. & 25
Inuidi ſunt amantes. Deut.32. n. 179
Vbi deſpici ſe vident, alterum beneficiis cumulant, vt riualis inuidia tabeſcat. ibidem.

Inuiſibilis.

Eſt appoſitũ Deo maximè proprium. Coloſſ.1.n.114
Cur dicatur amictus lumine, & abditus tenebris. Ibid
Seraphinos ſcripſit Dionyſius aſſidere ad valuas Deitatis.n.115
Oculos ſuos, faciémque obtegere,aſſeruit Chryſoſtomus. ibid.

Ioannes Baptiſta.

Angelus vocatur. Malach.3.n.1.& 2
Pleríque exiſtimarunt, eum eſſe natura Angelum.n.4
Refellitur hic error.ibid.
Tranſgreſſus eſt Angelicam ſanctitaté:& quiſquis Ioanne plus eſt,non tantùm homo, ſed & Deus eſt.n.5
Primus poſt Mariã poſitus in ordine Seraphinorum,loco Luciferi. Ibid.
Præcurſoris officio fungens parauit Chriſto viam.n.6.7.& 8
Elias fuit ſpiritu, virtute, & miniſterio. Malach.4.n.30.31

Iracundia.

Eſt furor breuis. Nahum 1.n.35
Cæcat oculos mentis, & omne animi lumen extinguit. Epheſ.4. numer.37.38
Eadem vox Hebraica furorem ſignificat, & venenum. Deut.32.n.211
Ira eſt appetitio doloris viciſſim aduerſario inferendi.Nah.1.n.34
Furor fit læſa ſæpius patientia.n.35
Iracundiam cohibere, eximia eſt fortitudo. n.56.57.58
Iracundia exprimitur igne.n.112.113
Iratorum oculi flammas eiaculantur. Nah.2.n.53
Tardè effundenda iracundia. Iacob.1. num.119
Egregium Athenodori monitũ.n.120
Aureum Architæ dictum.n.121
Theodoſius tum propior erat veniæ, cùm fuiſſet commotio maior iracundiæ. Ibidem.
Fatui eſt non cohibere iracundiam. num. 122
Maximum remedium eſt iræ, mora. num.123
Magnum irritamentum eſt iracundia ad diuinam legem violandam. numer.124.125
Inſtar viperei fœtus matris viſcera diſrumpit. Iacob.3.n.43
Nonnulli præ iracundia ſemetipſos dentibus diſcerpſerunt.n.44
Iracundia vocatur amaritudo. Iacob. 3.n.84.85.86
Laudanda ſæpe eſt iracũdia, quæ non præuenit, ſed ſubſequitur rationis iudicium. Epheſ.4.n.34
Ira ex zelo iuſtitiæ deliberatè concepta, quaſi cos exacuit fortitudinem.n.34.& 35
Ira ex zelo imperata, propriè cadebat in Chriſtum.n.36
Deponenda citò eſt irati perſona inuitè ſuſcepta ad punienda flagitia. n.39.& 40

Ira Dei.

Vide verb.Zelus,& verb.Supplicium.
Ira non cadit in Deum. Nahum 1. n.33. Epheſ.4.n.36
Iracundia Dei, quaſi igneus torrens æris liquefacti. Deut.32.n.187

Quaſi vinum merum, ex peccatis in torculari calcatis, expreſſum. Deut. 32.n.309
Ira Dei eſt delinquentium pœna. Nahum 1.n.34
Iratus Deus innoxios æquè, ac noxios contrucidat. Nahum 1. nu.38.75. & 81
Tunc maximè iraſcitur, cum iram in poſterum reſeruat. à n.39. vſque 45
Nuſquam maiorē fortitudinē oſtendit Deus, quàm cùm cōprimit iracundiam ſuam iuſtè conceptam. Nahum 1.n.60. vſque ad 70
Detrectat interdum hoc certamen, ne aliquando clementia ab iracundia vincatur.n.66.67
Dat ſæpe manus diuina miſericordia iuſtæ iracundiæ.n.69
Irati Dei vultum, quis poterit ſuſtinere? Nahum 1.n.106.107.108
Cautes, & ſilices iracundiæ diuinæ ardore tabeſcunt.n.112.113
Stillæ ſunt ſupplicia temporaria: diluuium huius iræ, cruciatus æterni. n.115.116.117
Vinum diuinę iracundiæ ſtupore percellit. Nahum 2.n.49.50.51
Ira Dei eſt, non intelligere delicta. Malach.1.n.33

Iudicare.

Iudicare ſecundum faciem, eſt externa dumtaxat ſpecie merita hominum metiri. Iacob.2.n.15
Sæpe quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante Deum. Ibidem
Neminem ęſtimamus ex eo, quod eſt. num.18
Pauper probus improbo diuiti præferendus.n.17
Qui iudicat proximum, arrogat ſibi, quod proprium eſt Dei. Iacob.4. num.56

Iudicium extremum.

Vocatur meritò in Scriptura dies magnus, extremi iudicij dies. Iudæ. num.79
Dicitur item dies Domini.n.80. Et dies Chriſti.n.81
Per Antonomaſiam, cum dicitur *ille dies*, etiam nulla eius mentione facta, Iudicij dies intelligitur.n.83
Opponitur dici humano.n 82
Prænunciatus eſt ab Enoch, initio naſcentis mundi. Iudæ.n.202
Adueniet Iudex Chriſtus non ſolùm vallatus Sanctorum millibus, ſed omnium etiam cœleſtiū ſpirituum corona ſtipatus.n.203
Apoſtoli, & Apoſtolici viri futuri ſunt ſupremi Iudicis velut Aſſeſſores.n.204
Sancti omnes Iudicio approbationis, & comparationis damnabunt impios.n.205
Deus ſingulorum culpas accuratè deſcribit. Deut.32.n.250
Sigillo ſuo obſignat, ac recondit, vt opportuno ſupplicij tempore promantur.n 252
Hi libri palam recitabuntur in Iudicio.n.251
Hi ſunt theſauri diuinæ Iuſtitię.n.253
Nemo irati iudicis vultum ſuſtinebit. Nah.1.n.106.107
Quid poterit Maieſtas eius iudicatura, cuius tantum potuit humilitas iudicanda? n.108
Peccati fœditas ob oculos clarè poſita, ſatis eſt ad afferendam mortem. num.109
Ipſi Angeli obſtupeſcent Iudicis ſeueritatem. Nahum 2.n.111
Non modò erit iudex, ſed etiam teſtis. Malach.3.n.27
Ipſas conuincet, ſine vlla ſermonis prolixitate, conſcientias.n.28
Acutiſſimo ſenſu eſt; audit in corde cogitantis, quod non audit vel ipſe, qui cogitat. Ibidem.
Teſtis velox eſt, quamuis moras nectere videatur.n.29
Tunc apparebit, quid interſit inter iuſtum, & impium.n.82

Succenſa

Succenſa erit illa dies, quaſi caminus. Malach.4.n.1
Quàm vehemens erit conflagrationis ignis. n.1.2.& 3
An ſit anteceſſurus Iudicis aduentum. num.4
Corripiet impios quaſi ſtipulam, ſed non abſumet. n.6
Erit extremus ille dies ſplendidiſſimus iuſtis, impiis verò obſcuriſſimus. num.9
Hos terrebit, illos hilarabit. n.10.11. & 12
Sol obſcuratus atrociſſimum portendit ſupplicium. Malach.4.n.10
Sunt, qui aſſerant, ſolem tunc extinguendum, quia in fulgentiſſimos Chriſti radios incurret. n.12
Chriſtus, vt Sol iuſtitiæ ſplendidiſſimus,abdita omnia patefaciet. n.15
Tunc iuſti triumphantes calcabunt colla impiorum. n.19.& 21
Diuinam legem exactiſſimè ſeruet, qui cupit illius diei calamitates effugere. n.22
Per ipſam legem iudicandi ſumus. Iacob.2.n.44.45
Lex ipſa ſententiam proferet in tranſgreſſores. n.47
Cur ex ſolis operibus miſericordiæ tunc cauſæ diſcutiantur. n.46
Miſericordes tūc miſericordiam conſequentur. n.49
Habebunt, quid Deo iudicanti reſpondeant. n.50
Iudicium ſine miſericordia fiet illi,qui non fecit miſericordiam.n.48.& 51
Miſericordia contendens cum iudicio, victrix euadit, illíque penè inſultat. n.52.53.& 54
Sententia iudicaturi in poteſtate ponitur iudicandi. n.53
Cur intonarent Apoſtoli, inſtare iam iudicij diem. Iacob.5.n.35.36
In quo quemque inuenerit ſuus nouiſſimus dies,in hoc eum Iudicium comprehendet. n.37
Citò adueniet particularis iudicij dies mihi conſtituta, ex qua pendet deciſio meæ cauſæ in iudicio vniuerſali. n.38
Imparatum inueniet ille dies, quem inuenerit imparatum ſuæ vitæ vltimus dies. ibid.
Dæmones tunc iudicandi ſunt, & damnationis æternæ ſententia feriendi. Iudæ.n.84.& 85

Iuramentum.

Cur ſoleat Deus ea, quæ pollicetur, aut minatur, iure iurando confirmare. Deut.32.n.295.296
Manum in cœlum leuare, ritus iurantis eſt. n.297
Qua formula vtatur Deus in iure iurando. n.298
Quam vim habeat particula, Si, poſt verba iurandi. n.299.300.301
Finis doctrinæ arduæ, ac perneceſſariæ ſtabiliendæ, iuſtā facit vſurpationem iuramenti. Coloſſ.1.n.31
Iuramentum, ſi debitæ conditiones adſint, actus eſt meritorius. Iacob. 5.num.53
Iurarunt ſæpe Apoſtoli, imò & ipſe Chriſtus. n.54
Si vſurpetur ſine neceſſitate, periculum eſt irreuerentiæ. n.56
Paſſim iurando verum, aliquando iurabitur falſum. n.57
Falſa iuratio exitioſa eſt; vera periculoſa; nulla iuratio ſecura. n.58

Iuſti.

Vide verb.Filij, & verb.Flagella.
Confugiunt ad Deum, tanquam ad inacceſſam rupem. Deut.32.n.31
Ab hoſtilibus incurſionibus ibi ſunt tutiſſimi. n.32
Nunquam illis deerit cibus, & potus. num.33
Sunt iuſti ſors,& pars Dei,imo & precioſiſſima eius monilia. Deut. 32. num.101
Deus viciſſim eſt hæreditas, & pars iuſtorum. n.102

Quid ergo deeſt, cui ſummum bonum bonum eſt? n.104
Præbet illis neceſſaria ad victum, mirabili prouidentia. n.108
Cuſtodit eos,quaſi pupillã oculi.n.110
Portat eos in brachiis ſuis. num.112. 113.115
Rerum omnium conditor, Deus iuſtorum dici, & hoc quaſi cognomine compellari,gloriatur. Iſai.38. n.67.& 68
Sic Deus honorat eos, vt propter vnum iuſtum multi peccatores liberentur. Iſai.38.n.81.82.83.84
Tanti eos æſtimat,vt iuſtorum merita æquare videatur ſuæ bonitati.n.85
Opponit ſe tanquam ſcutum,vt repellat petitiones in iuſtum coniectas. Nahum 1.n.121.122
Cognoſcere Deum iuſtos,eſt eos proſperare. n.126.127
Eripit iuſtos Deus è præſentiſſimis periculis. Nahum 2.n.87
Iuſtis prouidentiſſimè conſulit Deus, dum punit impios. Malach.3.n.81. & 82
Verè iuſti ſunt Reges. Coloſſ. 1. à n.106.vſque ad 109
Quid contineatur Regia hac dignitate iuſtorum. n.108.109
Quomodò dicantur irreprehenſibiles, & immaculati coram Deo.Coloſſ. 1.n.149.152
Non ſolùm ſibi mereri, ſed ſuis bonis operibus alios etiam iuuare poſſunt. n.157.158
Tunc vel maximè exaltantur iuſti, cùm calcantium veſtigiis ſubſternuntur. Iacob.1.n.54
Coronari nolunt in hac vita. n.72
Virorem, & fructus trahunt iuſti ex radice, ſcilicet Chriſto. Coloſſ. 2. n.25.& 26
Iuſti vitæ ſplendore coruſcantes produnt, atque conuincunt opera tenebrarum. Epheſ.5.n.12.13.17.25. & 27

Iuſtificatio impij.

Relucet in ea infinita miſericordia Dei,qui fœdiſſimam animam mundat, & aſſumit ſibi in ſponſam. Deut.32.n.106
Non fit ex meritis. n.107
Summæ Deo voluptati eſt. ibid.
Iuſtificationis initium eſt à Deo vocante. Malach.3.n.35.36.38
Conglaciant corda, rigente gelu, niſi Sol iuſtitiæ luce, & calore glaciem ſoluat. n.37
Liberè tamen homo conſentit inſpirationi Diuinæ. n.38
Damnatus ad mortem peccator,ſubitò ex tenebroſo carcere ad regale ſoliũ euehitur.Coloſſ.1.n.105.106
Quid conferat Reſurrectio Chriſti iuſtificationi noſtrę.Coloſ.2.n.52.53
Immortales gratias debet agere Deo tali affectus beneficio. Epheſ.1.n.7
Chriſtus cauſa meritoria totius noſtræ iuſtificationis. n.8
Iuſtificatio eſt benedictio illa, qua omnes gentes erant in Chriſto benedicendæ. n.9.10.& 11
Sæpe dicitur Deus implere gratia, quos iuſtificat. Epheſ.1.num.25.& Coloſſ.1.n.138
Mirabilior eſt Deus in reparando, & glorificando homine, quàm in hac rerum vniuerſitate concedenda. Epheſ.1.n.24.& n.78
Elucet in iuſtificatione impij tanta diuinæ omnipotentiæ vis, vt non ſit inferior illa, qua Chriſtum à mortuis excitauit. Epheſ.1.n.76
Maius miraculũ eſt, de ſententia Gregorij,peccatorem cõuertere, quàm carne mortuum excitare. n.77
Videlicet præfractè obluctatur ſæpe Peccator Deo vocanti. n.79
Totum iuſtificationis negotium enucleatè exponitur ab Apoſtolo. Epheſ.2.n.31
Iuſtificatio peccatoris eſt moralis creatio, quia ex nullo prorſus eius merito,

merito, aut opere exordium ſumit. n.33.34.35

Iuſtitia Dei.

Vide verb.Miſericordia, & verb.Supplicium.

Temperatur ſemper benignitate.Deuter.32.n.51.52

L

Lacryma.

INgens pondus ad impetrandum Orationi accreſcit ex lacrymis. Iſai.38.n.46

Oratio Deũ lenit,lacryma cogit. n.47

Nihil venuſtius ſpectat Deus oculis lacrymantibus. ibid.

Lacrymæ ipſæ tacitæ, atque adeò efficaciſſimæ preces ſunt. n.48

Contentiores ſunt lacrymarum voces,quàm precum. n.49

Contritionis teſtes, & vulnerum animi tanquam ſanguis. ibid.

Cùm defluunt per maxillas,rectà conſcendunt in cœlum. n.50

Vincunt inuincibilem, ligant Omnipotentem. ibid.

Laborioſum Baptiſma ſunt ad eluendas peccatorum ſordes. n.51

Quo ſenſu dixerit Climacus,maior,ac potentior Baptiſmate fons lacrymarum eſt. n.52

Nuſquam fructuosè funduntur, niſi ad deflenda peccata. ibid.

Cùm effudit populus aquam in Maſphath, lacrymarum effuſionem, conceptis votis obtulit Deo. n.53.54.55

Extinguunt lacrymæ voraces inferorum ignes. n.56

Incendium illud in gratiarum fluenta conuertunt. n.57

Acriùs dæmon contriti cordis lacrymis, quam flamma infernali torquetur. n.58

Vna vixdum oborta lacryma, paternum Dei pectus miſericordia mollitur. n.65

Lacrymæ Pœnitentium vinum ſunt Angelorum. n.66

Imò & vinum ſuauiſſimum,quo oblectatur ipſe Deus. ibid.

Reponit eas Deus in laguncula, & in libro rationum ſuarum accuratè ſcribit. ibid.

Laudare.

Solet ſæpe ineſſe in laudatione grauis cohortatio. Coloſſ.1.n.56

Laudes Dei.

Solis laudibus, non re ipſa,datur Deo magnificentia. Deut.32.n.28

Laude ſua circumamictus eſt Deus. Iſa.38.n.281

Sancti optabant, & à Deo poſcebant vitam, vt laudes eius lingua celebrarent. à n.284.vſque ad 287

Quoties homo reſpirat, toties Dei meminiſſe, eúmque laudare debet. n.300.301.302

Lex Euangelica.

Vide verb.Euangelium, & verb. Peccatum.

Lex Vetus.

Fuit tanquam pædagogus. Deut. 32. num.56

Imminens flagello terrorem intentabat. Iacob.1.n.139.140

Vim exercebat in decretis, ſiue dogmatis. Coloſſ.2.n.59

Continebat præcepta legalia de iure diuino indiſpenſabilia tredecim ſupra ſexcenta. n.61

Erat iugum incomportabile. n.63

Chriſtus venit non illam ſoluere, ſed perficere. n.61

Abrogauit præcepta ceremonialia. num.59

Lex vetus fuit pictura inchoata, non imago expreſſa. Coloſſ.2.n.75

Fuit vmbra corporis Chriſti. n.76.77

Legalia iã abolita exitialia sũt.n.84.85

Abrogata fuit lex antiqua,eodem ipſo momento, quo Chriſtus in cruce ſanctiſſimam animã efflauit.Epheſ. 2. num.58

Libertas Euangelica.

Non adimit legi vim obligandi, ſed addit filiis gratiam, voluntatémque parendi. Iacob.1.n.139

Ideo iuſti dicuntur non eſſe ſub lege. n.140.141

Quid ſit propriè libertas.n.141

Libido.

Suilli omnino ſunt libidinoſi: cœno magis, quàm aqua munda delectantur. Iacob.3.n.93

Porco ſtupidior Lutherus præ libidine. num.96

Deſperantes ingurgitant ſe intemperatiſſimè in libidines.Epheſ.4.n.29

Libido,ſua turpitudine fæda, latebras quærit,tenebras amat.Epheſ.5.n.14

Pudor ingenitus auerſatur vel ipſam commemorationem libidinis.n.15

Hæretici omnes,impudici.Iudæ.n.55.56.57.58

Ignis infernalis,luxuria eſt. Iudæ.n.98

Venus premens teſtitudinem denotat libidinoſos eſſe excordes. n.99

Supplicium libidinis, cæcitas. n.100

In meras belluas conuerſi videntur libidinoſi. n.107

Voluptas venerea eſt breuis Epilepſia: omnem obruit vigiliam cogitationis. ibid.

Maculat ipſum corpus. n.110

Libidinoſi ſimiles equis,& mulis:imò & his impotétiores.Iudæ.n.158.159

Libido retundit ſpiritus militares, & omnes animi neruos incidit. num. 167.168

Porcus eſt aptiſſimum ſymbolum libidinoſi. Iudæ.n.227

Lingua.

Quando dicatur loqui dolum,quando iniquitatem. Malach.2.n.33.& 34

Tacere, audiréque duæ res omnium difficillimæ. Iacob.1.n.109

Tacere noſſe, quàm loqui, difficilius. ibidem.

Duas nobis natura dedit aures, vnam linguam: quòd pauciora loqui debeamus, quàm audire. num.110

Verba bis ad limam, ſemel ad linguam. n.111

Sæpe vox temerè emiſſa per fauces, redit per iugulum. ibid.

Vir ſapiens parciſſimus eſt in verbis. n.114.115

Lingua nunquam præcurrat mentem. num.116

Aut dic aliquid ſilentio melius, aut ſile. ibid.

Dixiſſe me aliquando pœnituit, tacuiſſe nunquam. n.117

Neſcit vox miſſa reuerti. ibid.

Labia ſapientium alligata ſunt intellectu. n.118

Garrulorum oratio in ore naſcitur, non in pectore.Iacob.1.n.147.148

Qui omnino domuit linguam, attigit ſapientiæ, & perfectionis culmen. Iacob.3.n.11

Pambo quadraginta nouem annos in ea domanda conſumpſit. n.12

Quàm ſit difficile,ſilere tacenda.n.13. & 14

Cur lingua comparetur igni. à n.22. vſque ad 26

Ne fulmen quidem anteuertet momentaneam linguæ nocendi celeritatem. n.23

Probroſum verbum vehementiſſimè animum vrit. n.24.25.& 45

Nocumentum illatum à lingua per detractionem,prorſus irreparabile. num.26.27.28

Lingua eſt Ilias, ſiue Oceanus iniquitatum. n.30

Turpiſſimis etiam rebus ſolet honeſtatem prætexere. n.33

Maculat totum corpus. num.34

Inflammat rotam, ideſt, vitæ noſtræ cruciatum acerbiſſimum. à n.40. vſque ad 45

Speciali Dei auxilio opus eſt ad frænandam linguam, ideóque enixè poſtulandum.n.55.56.57.58.59

Lingua vipera eſt, & inſanabile virus,

quod aſpirat.n.60.61.62.63
Lingua in homine, & optimum, & peſſimum.n.65.66

Lites.

Occidunt pauperes, qui eos litibus iniquis diripiunt. Iacob.5.num.28 & 29
Direptores configet ſupremus Iudex. num.30

Lucifer.

Refellitur opinio Viegæ de peccato Luciferi. Epheſ.2.n.25.26.& 27

Lumbi.

Vide verb. Armatura.
Miniſtraturi præcingebant lumbos. Coloſſ.1.n.61
Lumbi mentis præcingendi ſunt veritate. Ididem.

Lux.

Doctrina Euangelica comparatur luci. Coloſſ.2.n.96.97
Lux vocatur Chriſtus.n.100
Cur Deus dicatur Pater luminum. Iacob.1.n.96.97.98
Ratio eſt lumen naturale omnibus ingenitum.n.126

M

Magiſter.

Filiorum Magiſtri ſolebant eſſe parentes. Iſai 38.n.304
Quæ ſint Magiſtri, diſcipulíque partes. Malach.1.n.70
Manſuetudo neceſſaria eſt ingenioſo magiſtro. Iacob.3.n.79

Maledicere.

Deum nemini maledixiſſe, exiſtimauit Hieronymus. Malach.2 n.11
Oppoſitum conuincitur ex ſacra Scriptura.n.13.& 14
Deus benedictiones mali Sacerdotis commutat in maledictiones.n.15
Maledicere Deum,eſt bonis omnibus euertere.n.13

Manſuetudo.

Prælatis imitanda Dei lenitas. Malach.1.n.38
Nihil æquè, ac manſuetudo, animum diſponit ad doctrinam Euangelicam recipiendam. Iacob.1.n.132

Manus.

Morum innocentia ablutione, munditiáque manuum ſignificatur. Iacob.4.n.42
Puras Deus, non plenas reſpicit manus. Ibidem.
Manus puræ in oratione leuãdæ.n.43

Mare.

Condemnat populum rebellem detrectantem Dei imperium. Nah.1. n.89.& 90
Ad Dei præceptum, & fragilis arenæ limites ſuam ferociam frænat.n.89

Beatiſſima Maria Deipara.

Nulla pura creatura tãtam dedit Deo magnificentiam.Deut.32.n.28
Fuit gratia glena. Coloſſ.1.n.138
Reuelauit, nullam gratiam deſcendere in animam, niſi per orationem, & corporis afflictionem. Iacob.4. num.45
Beatior fuit Maria Deum concipiendo mente, quàm ventre. Epheſ.1. num.16

Martyrium.

Cum ſpiritu facta carnis mortificantur, horrore quidem mitius martyrium eſt, ſed diuturnitate moleſtius. Iacob.1.n.78
Pugna cum tentationibus quotidianum martyrium eſt. Ibidem. & num.79
Chriſti patientis exemplum Martyres roborabat. Iacob.5.n.49.& 50

Matrimonium.

Ex Paulo habetur eſſe Sacramentum. Epheſ.5.n.44.45
Violato matrimonio, quanta flagitia concipiantur.Malach.2.n.60.& 62
Violator quàm graui ſupplicio dignus.n.67
Ex inſtitutione matrimonij conuincitur, illius iura ſanctè eſſe ſeruanda.n.75

Vxor eſt quaſi dimidium animæ viri. n.76.78
Recolenda memoria illius temporis, quo adoleſcentulam illibatam duxit, eámque vnicè dilexit.n.79
Aperta iniuria vxori illata palàm conuincet prætextus friuolos eam repudiandi.n.88.& 89
Vxores Chriſti perſonam agnoſcant in viris. Coloſſ.3.n.40
Eos tanquam Dominos colant.Ibid.
Eiſdem obediant, quatenus lex Euangelica permittit.n.41

Memoria.

Minatur Deus, ſe deleturum impiorũ memoriam. Deut.32.n.216
Non tam ſæpe reſpirare oportet,quàm Dei meminiſſe. Iſai.38.n.300

Michaël Archangelus.

Eſt Princeps ſupremæ Hierarchiæ, præſidétque Eccleſiæ, ſuæ tutelæ demandatæ. Iudæ.n.144
Rarum, & admirabile nobis edidit modeſtiæ exemplum, in concertatione illa cum diabolo de corpore Moyſi. Iudæ.n.141.142

Miraculum.

Vnde exiſtat in ſanctis admirabilis illa fiducia patrandi miracula. Iſai.38. n.92.93.94

Miſericordia Dei.

Vide verb. Oratio. Verb. Lacrymæ, & verb. Pœnitentia.
Vſque eò relucet, vt vel ipſum iudiciũ miſericordia nominetur.Deut. 32.n.42.43
Deus iudicij, id eſt, Deus miſericordiæ. Ibidem.
Excogitat ipſe rationum momenta, quibus ad miſericordiam inclinetur. Deut.32.n.217
Totis viſceribus commouetur, cùm homines puniri videt.n.218
Virgam hoſtium, præter modum caſtigátium, proiicit in ignem Deus. Deut.32.n.219.220
Modò ex inſita clementia ad miſericordiam inclinat, modò laceſſitus iniuriis ad vindictam exardeſcit. num.224
Optat vt peccatores euitent ſupplicia. num.227
Conſolatur ſe Deus, mitigando ſupplicium, quod intulerat. Deut.32. n.275.276
Non eſt illi cordi punire; itaque ſupplicia miſericorditer moderatur. Deut.32.n.293.294
Minas intentat, vt homines flectat ad pœnitentiam. Iſai.38.n.15
Tunc maximè illuſtratur gloria Dei, cùm peccatoribus ignoſcit. Nahum 1.n.62.63
Ipſa Dei miſericordia, abſolutè gloria vocatur.n.64
Auertit faciem à peccatis, ne cogatur punire.n.66.67.68
Ad laſſitudinem vſque fatigatur ſuſtinendo, dum blandè ad pœnitentiam inuitat. Malach.2.90.& 92
Opponit ſe, velut ſcutum, vt tela in peccatores contorta excipiat, atque retundat.n.93
Cùm ſe immutabilem in exequenda ſententia profitetur viam nobis munit, qua exorare inexorabilem, flectere inflexibilem poſſimus. Malach.3.n.35.& 36
Etiam in damnatorum pœnis relucet miſericordia. Iacob.2.n.48
Certat Deus largitionibus cum mundo, vt abductas ab illos animas maioribus donis ad ſe conuertat. Iacob 4. à n.28. vſque ad 31
In arcano ſermone vocatur *viſceratus*, quia viſceribus eſt ad miſericordiam proniſſimis. Coloſſ.3.nu.23. 24.25
Miſericordia reſpicit miſeriam: nulla autem magis miſeranda miſeria, quàm peccatum. Epheſ.2.n.11
Diues peccatoris debitum ditiſſimam poſtulat Dei miſericordiam.n.12
Deus diues eſt in miſericordia.n.13

Miſeri

Miſericordia diuina, quod ad effectus quidem attinet, longo interuallo ſuperat iuſtitiam.n.14
Iuſtitia gemino includitur ſepto miſericordiæ.n.15
Cum paterna manſuetudine, & benignitate punit Deus.n.16
Miſericordia attribuitur Deo Patri. Iudæ.n.27
Quoquò verſus figas obtutus, vt moles aquarum in altum mare inuecti, nihil videbis, niſi Dei miſericordiam.n.28
Totum quidquid ſumus, de miſericordia Dei eſt.n.29

Morbus.

Vide verb. Ægrotatio.

Mors.

Vide verb. Vita.
Vocatur amara, imò ipſa amaritudo. Deut.32.n.205
Mortem accelerant peccata.Deut.32. n.269.270
Mors depingitur in Scriptura, velut Regina, palatium regale habens, portáſque ac ianitores. Iſai.38. n.119.120
Commemorantur multæ mortes repentinæ ex ſubito gaudio, mærore, aut pudore. Iſai.38 n.173.174.175
Mortis cū naufragio ſimilitudo.n.175
Mors lenius ſupplicium eſt, quàm diuturna vita laboribus conflictata. Iſai.38.n.245.246.247
Summi beneficij loco numeratur cōtrahere Deum ſpacia huius ærumnoſæ vitæ.n.248 249
Cur mortui dicantur non confiteri Deo. Iſai.38.à n.284.vſque ad 287
Quotidie morimur, & tamen æternos nos eſſe credimus. Iacob.4.n.61
Mortis incertitudo apertè conuincitur ex vitæ fragilitate.n.62.63.64
Iuſtorum mors mundanis videtur exterminium. Iacob.5.n.42
Morte tranſgrediuntur ad immortalitem.n.43.44

Mors Animæ.

Peccatum mortale occidit animam. Iacob.1.n.90
Vera mors, non quæ animam dirimit à corpore, ſed quæ Deum ſeparat ab anima.n.91
Illa corporis mors, vmbra eſt dumtaxat huius veræ mortis.n.92
Nulla maior, aut peior mors eſt, quàm vbi non moritur mors.n.92

Mortificatio.

Quantopere Deus concilietur mortificatione. Iacob.4.n.44.& 45
Mortificatio eſt ſpiritualis agricultura. Iacob.5.n.32
Mortuis fidelibus mortificationem adhuc præcipit Paulus. Col.3.n.8

Mulier.

Mulieres Hebrææ propenſæ ad Idololatriam. Deut.32.n.165
Mulier laſciua domi, quaſi ſigillo obſignanda. Epheſ.1.n.60
Romanis feminis vſus vini ſeueriſſimè erat interdictus. Epheſ.5.n.35
Vinum bibiſſe Matronæ cuidam capitale fuit.n.35
Æquè, atque adulterium plectebatur. num.36

Mundus.

Eſt quaſi cœnoſa quædam colluuies. Iacob.1.n.153
Fugiendæ ſunt eius coinquinationes. num.154
Mundi amor, & Dei pariter in vno corde eſſe nō poſſunt. Iacob.4.n.19
Quid amas eum, qui te odit? n.20
Mundus & ſæculum pro eodem vſurpantur. Epheſ.2.n.1
Quid ſit conformari huic ſęculo.ibid.

Myſterium.

Propriè eſt ſacrum ſecretum. Coloſ. 1.n.168
Myſterium abſconditum à ſæculis, de quo Paulus, non fuit incarnatio Verbi Diuini.n.169.171
Sed vocatio Gentium ad Euangelicam gratiam.num.169.170.171

Latuit hoc myſterium etiam Apoſtolos.n.169
Prædictum eſt à Moyſe. Deuter.32. n.180.& 319
Admiranda illuſtratione innotuit Simeoni. Coloſſ.1.n.169
Quando fuerit patefactum hoc myſterium.n.173
Innotuit quidem Patriarchis, ſed eos pleræque circunſtantiæ latuerunt. Epheſ.3.à n.17. vſque ad 22
Imò & ipſi cœleſtes Spiritus aliquas circunſtantias ignorarunt.n.26
Quomodò illis poſtea patefactæ fuerint per Eccleſiam.n.32.33.34
Exponitur latitudo, longitudo, ſublimitas, & profundum huius myſterij vocationis Gentium. Epheſ. 3.à n.53. vſque ad 59
Myſterium item vocatur à Paulo incarnatio Verbi Diuini.Eph.1.n.30
Excellens eius elogium.n 30.& 31
Non caderet in vllius, non modò hominis, ſed ne Angeli quidem, ſuſpicionem, hoc myſteriũ, niſi Deus illud reuelaſſet. Epheſ.1.n.73.74
Donum fuit infinitum, quod infinitam Dei charitatem adæquauit. Epheſ.2.n.17

N

Negotiatio.

FErè nunquam eſt immunis à peccatis. Nahum 3.n.57
Magno impedimento eſt illis,qui vacare cupiunt Deo. Ibid.

O

Oculi.

INdices certiſſimi ſunt affectuum animi. Iſai.38.n.206
Oculos leuare,idem eſt,ac preces fundere.n.207
Deficere oculos,eſt diu differri poſtulata.n.209
Oculos eò ſubinde intendimus, vnde aliquid ſuperamus. Nahum 2.n.8
Iracundia percitis ſolent ardentes oculi flammas eiaculari.n.53
Homo elegantiore cultu nitidus oculos ad ſe rapit. Iacob.2.n.12

Oculi Dei.

Vide verb. Facies Dei.
Omnia ſunt illis nuda. Deut.32.n.70
Auertit Deus oculos, dum punit: ne aſpectu flectatur ad clementiam. num.169
Ex benigno coniectu oculorum Dei in noſtram miſeriam, redũdat eius miſericordia.Deut.32.n.277
Validiſſimum incitamentum ad componendam vitam, continuus ſupremi iudicis aſpectus. Iſai.38. à n.37. vſque ad 40
Benignus Dei affectus erga iuſtos *reſpiciendi* verbo exprimitur.Iacob.2. num.13

Omnipotentia Dei.

Maximè relucet, cùm ex contrariis contraria prorſus eruuntur. Iſai. 38.n.72.73.74
Et frenando mare fragilis arenæ limite. Nahum 1.n.89.& 90
Et præbendo iter ſuo populo per maris alueum.n.91
Et ſiſtendo Iordanem, cum rapidiùs ferebatur.n 93
Et ſubſternendo prærupros ſcopulos populo tranſeunti.n.100
Et diſſoluendo terram attactu leuiſſimo.n.102
Gloriosè clarificatur ex cruciatibus, & morte,pro Dei honore conſtanter oppetita. Coloſſ.1.n.90
Vehementer irritatur Deus, cùm ex diffidentia; eius omnipotentia limitatur. Iudæ.n.72

Opera bona.

Fructus ſunt digni pœnitentiæ. Coloſſ.1.n.83
Ficulnea arefacta à Chriſto ſignificat debere totã vitam bonis operibus abundare.n.84
Quemadmodùm arbor bona fructus bonos,

bonos,ſic fides,niſi quid obſtet,bona opera edit. Iacob.2.n.69
Teſtatior fit Gentilibus ex bonis operibus. n.70
Bona opera exprimuntur ſemente in ſacro ſermone. Iacob.3.n.113.& cap.5.n.33

Oratio.

Vide verb. Lacrymæ.
Nihil eſt oratione potentius: omnipotentior quodammodò eſt ipſo Omnipotente. Iſai.38.n.24
Armis ſuis vincit oratio Deum. n.25
Eſt funiculus coccineus, quo nubes, pluuiæque trahuntur. n.26.& 27
Et cœleſtium orbium machina, aut inſiſtitur, aut torquetur. n.28
Imò & ipſe Deus oratione vincitur,ac trahitur. n.29
Oratio iuſti clauis eſt cœli. ibid.
Animus benè ſibi conſcius excitat orandi fiduciam. n.30
Sed omnis obtinendi ſpes in diuina benignitate reponenda. n.32
Promptiſſimè obedit Deus orationi iuſtorum. Iſai.38.n.59.60.& 61
Antequam oratio verbis concipiatur, Deus ipſe paret,precéſque præuertit. n.62.63
Cùm à Deo beneficium petitur, beneficio id ducit. n.64
Pullus hirundinis aptiſſima ſimilitudo orantis. Iſai.38.n.195
Cicada item egregium ſymbolum. n.97.98
Humilium preces exaudiuntur à Deo. num.196
Hanc humilitatem præ ſe tulit Elias habitu notabili corporis.n.199.200
Leuare oculos, idem eſt, atque orare. Iſai.38.n.207.208
Oculos deficere, eſt poſtulata diu differri. n.209
Magnum habet pondus ad impetrandum conſtans in precando aſſiduitas. n.211. 212.213.214.215
Cur differat Deus poſtulata concedere. num.216
Exercentur hac dilatione fides,ſpes,& caritas. ibid.
Deſiderium differtur, vt creſcat: creſcit,vt capiat. n.217
Orationis odoribus ſuffitur Euchariſtiæ oblatio. Malach.1.n.59
Quomodò orandum ſit ſemper. Coloſſ.1. n.29.30
Orare debent pro populo Sacerdotes. n.29.30.31.32
Multùm iuuant iuſtorum preces,afflictationéſque, vt Chriſti merita aliis applicentur quoad efficaciam. Coloſſ.1.n.159.& Iacob.5.n.76
Orationis neceſſitas conuincitur ex humana imbecillitate.Iacob.1.n.28
Impetratio innititur gratiæ,non iuſtitiæ. n.33
Oratio habet meritum à gratia, impetrandi vim à fiducia. n.34
In ſacro ſermone idem ſunt confidere,& orare. n.35
Paternus Dei amor vehementer excitat fiduciam petendi. n.39.40
Hæſitans diffidentia nihil impetrabit. n.43.44
Nihil æquè deiicit fiduciam orandi,ac duplicitas cordis. num.49.50.51
Qui orat,miſereatur. Iacob.2.n.50
Iniuriam Deo facit, qui ab eo, quod malum eſt,petit.Iacob.4.n.14.& 15
Tantùm petamus à Deo, vt tribuat, quod nobis expedit. n.16
Multos Deus non exaudit ad voluntatem,vt exaudiat ad ſalutem. n.18
Omnibus ærumnis huius vitæ vnicum perfugium eſt oratio.Iacob.5. num.60
Frequens in primitiua Eccleſia cōſuetudo orandi pro aliis. n.75.76
Mortalis conditio Sanctorum excitat in nobis fiduciam impetrandi. num.77
Cumulatiùs Deus prȩſtare ſolet,quàm aut nos ipſi petere,aut votis concipere valemus. Epheſ.3.n.64

Multa Deus, quæ negaret propitius, concedit iratus. Iudæ.n.233
Oratio ab Spiritu Sancto afflata, & ſumma Dei miſericordia eſt,& miſericordiæ ipſius fontes aperit. numero 234

Ordo.

Quàm ſedulò in primitiua Eccleſia ordo, ſeu ſubordinatio ſeruaretur. Coloſſ.2.num.19
Hoc ſæpe cõmendat Apoſtolus. n.20.
Iubet caſtigari eos,qui ordinem deſerunt. ibidem.
Ex ordine perturbato confuſio, atque ſeditio proficiſcuntur. num.21

P

Paſſio Christi.

Vide verb.Chriſtus.
Luculentum de Chriſti paſſione vaticinium,editum à Moyſe.Deut. 32.num.159.160.161

Paſſiones.

Ex cupiditatibus effrenatis diſcordiæ implacabiles oriuntur.Iacob.4.n.1.2.& 3
Paſſiones vigent in membris, mentíque repugnant. num.7
Ex fruſtrata concupiſcentia redundat ſanguinariũ odium illius, qui rem concupitam interuertit. num.9
Ex appetẽtia oritur inuidia.n.10.& 11
Omnis inordinatus animus ſua ſibi pœna eſt. Epheſ.4.n.30
Carnifices hominis ſunt ſua deſideria. num.31
Impotẽtes appetitiones, dum intercipiũtur,miſerè animũ excruciãt.n.22
Nonnullos propriæ concupiſcentiæ peremerunt. n.33
Paſſiones, excuſſo rationis freno, homines in deteſtanda flagitia præcipites agunt: Iudæ.n.206
Cupiditates ſibi relictæ, quibuſlibet truculentiſſimis feris truculentiores,quibuſlibet atrociſſimis ſuppliciis atrociores omnino ſunt. n.207

Pater.

Vide verb. Filius.
Potentiſſimum eſt Patris nomen ad continendum in officio Filium. Deut.32.n.67
Ad excitandam fiduciam. n.68
Ad concipiendum dolorem de offenſa. ibid.
Deus eſt Patrimater. n.67
Grauiſſimum dolorem inurit Patri iniuria illata à filio. Deut.32.n.164
Parentes ſolebant eſſe Magiſtri filiorum. Iſai.38.n.304
Parentibus non poſſumus parem gratiam referre. Malach.1.n.24
Honorandi non cultu ſolùm, ſed re etiam ipſa. n.25
Quid non impetret filius ab indulgentiſſimo Patre? Iacob.1.n.39
Aurea de hoc Chryſologi ſententia. num.40
Quatenus filij debeant obedire parentibus. Coloſſ.3.n.42
Parentes modicè obiurgẽt filios.n.43
Mandatum honorandi parentes, eſt primũ in promiſſione. Epheſ.6.n.1
Pollicetur Deus diuturnam vitam,boníſque refertam. n.2

Patientia.

Deum habet vltorem illatæ iniuriæ. Deut.32.n.257
Non eſt alienum à patientia Sanctorũ,expectare à Deo vindictã.n.260
Amore, & beneficentia vincendus eſt animus inimici. n.262.263
Non eo fine conferenda illi beneficia, vt grauius ſuppliciũ incurrat.n.261
Quid ſit,dare locum iræ. n.258.266
Nemo temerè aſſumat vlciſcendi partes,quæ Dei ſunt. n.267
Mala pœnæ patienter toleranda, quia à Deo immiſſa. Iſai.38.à num.228. vſque ad 238
Patientia eſt apex fortitudinis.Nahum 1.n.56.57.58
Patiens vocatur magnanimus:puſillanimis verò impatiens. n.58.& 59

Cœleſti fortitudine armata patientia, in mediis cruciatibus gaudet, ac triumphat. Coloſſ.1.n.91
Iam tunc non tam eſt virtus, quàm fructus Spiritus ſancti. n.92
Quomodò patientia operetur probationem, & probatio patientiam. Iacob.1.n.23
Eſt via maximè compendiaria ad perfectionem. n.24.& 25

Patientia Dei.

Altiſſimus eſt patiens redditor: ſed nõ ſunt longæ induciæ huius mortalis vitæ. Deut.32.n.254. Nahum 1. num.32
Furor fit, læſa ſæpius eius patientia. Nahum 1.n.35.36.37.& 38
Vſque eò Deus eſt longanimis, vt ſua ſibi patientia detrahat. Nahum 1. num.49
Vocatur Deus latus naribus. n.50
Oſtentat fortitudinẽ in comprimenda ira ſua,iuſtè concepta.Nahum 1. à n.60.vſque ad 70

Paulus Apoſtolus.

Electus à Deo eſt Apoſtolus gentium. Epheſ.3.à n.9.vſque ad 13
Spirat neſcio quid ardentius,& ſublimius, cùm ſcribit ex vinculis. Coloſſ.1.n.2
Cur Sauli nomen mutarit in Paulum. num.3
Cur Apoſtoli titulo aliquas Epiſtolas prænotet,alias non item. n.4
Plures, quàm ceteri Apoſtoli, orbis regiones Euangelij luce colluſtrauit. num.6
Quoad electionem, etiam nonnullis præferendus. n.7.& 8
Agnoſcit,ſe Dei gratia vocatum. n.9. 10. & 11
Ardens eius in proximos caritas. Coloſſ.1. n.29. vſque ad 32. & n.157. 158
Fideliſſimus, & prudentiſſimus fuit diſpẽſator multiformis gratiæ Dei. num.165.166
Repleuit Euangelium. n.167
Monebat verbis amorem ſpirantibus. num.176
Gentibus, quæ pollebant ſapientia, datus eſt Apoſtolus ſapientiſſimus. num.177
Quantos labores pertulerit in promulgatione Euangelij.n.179.180
Epiſtola eius ad Laodicenſes, quam edidit Sixtus Senenſis,ſpuria eſt,& ſuppoſititia. Coloſſ.4.n.21
Literis aliena manu exaratis Paulus ſubſcribebat. n.23
Nunquã depugnauit in Theatro cum beſtiis. Epheſ.1.n.3
Sunt, qui diem illi dicant violatæ latinitatis. Epheſ.3.n.1
Fuit ſermone quidem rudis,ſed grandis, vehemẽſque ſententiis. Coloſſ.2.n.16.17.18.& Epheſ.3.n.2
Honorificentiſſima Pauli dignitas, vinctum eſſe propter Chriſtum. Epheſ.3.n.3.4.& 5

Pauor.

Conceptus in præcordiis ſolet eſſe pręcurſor diuini ſupplicij.Deut.32. n.212.213.& num.234

Paupertas.

Vide verb.Auaritia.
Impedit,quominùs probi merito ęſtimentur ſuo. Iacob.2.n.17.18
Pauperes elegit Deus. n.19
Eximiis eos honoribus afficit. n.20
Chriſtus dignatus eſt fieri conſanguineus pauperum. n.21.& 22
Venit Euangelizare, & polliceri pauperibus regnum cœleſte. n.23
Ipſe ſimul fuit Rex, & pauper: amor verò paupertatis efficit Reges.n.24
Cùm Regnum Dei pauperum ſit,quid eſſe locupletius poteſt? n.25
Vſque eò Paulus exhorruit quæſtum in prædicatione Euangelij,vt mori præoptaret potiùs, quàm hanc verè Apoſtolicam gloriam amittere. Iudæ.n.216
Studio, & amore paupertatis plus

effece

effecerunt Apoſtoli in conuerſione mundi, quàm miraculis. ibid.

Pax.

Pacis nomine bonorum affluentia ſignificatur. Iſai.38.n.261
Signatè incolumitas, & bona valetudo. n.262
Communis ſalutatio apud Hebræos, qua pacem ſibi precabantur. Coloſſ.1.n.19
Paulus paci prætulit gratiam. n.22
Pax ipſa vberrimus eſt gratiæ fructus. num.23
Deus ſæpe vocatur Deus pacis; & pax viciſſim dicitur pax Dei. Iacob. 3. num.89
Iuſtitia, & pax arctiſſimo inter ſe fœdere colligantur. n.114
Iuſtitia germinat pacem;ipſa verò pax colit,augétque iuſtitiam.n.115.116
Effrænatæ appetitiones rerum terrenarum pacem turbant,diſſenſiones creant. Iacob.4.n.1.2.& 3
Pax Chriſti palmam ferat in his concertationibus. Coloſſ.3.n.30.31
Summum gaudium redundat ex pace. n.32.33
Pax annunciatur hominibus ſinceris, & bonæ voluntatis. Epheſ.1.n.22
Chriſtus eſt pax noſtra: Princeps pacis. Epheſ.2.n.49
Crucem ſubiturus pacem, quaſi rem cariſſimam teſtamẽto legauit. n.50
Fuit paſſionis ſuæ fructus, proprio ſanguine partus. ibid.& Iudæ.n.31
Pacis validiſſima incitamẽta, ab Apoſtolo coaceruata.Epheſ.4.n.2.3.& 4
Cui pax non ſufficit, non ſufficiet Deus. Iudæ.n.30
Quam pacem precarentur Apoſtoli, cùm pacis nomine ſalutabant.n.31

Peccator. Peccatum.

Vide verb. Vendere. verb. Mors animę.verb.Suppliciũ,& verb.Sagittę.
Creaturæ inſenſibiles teſtimonium ferent contra peccata. Vide verb. Creaturæ.
Peccatum nihil nocet Deo:corrumpit verò peccatorem.Deut.32.n.57.58
Zelum penè furentẽ accendit in Deo. Deut.32.à n.147.vſque ad 152
Acerbiſſimè prouocat illius iracundiam. n.163
Optat Deus peccatoribus ſaniorem mentem. Deut.32.n.227
Propter peccata vẽditur populus gladio hoſtili. n.234.235
Peccata vocantur fel, & amaritudo. Deut.32.n.247
Peccator vocatur gladius diuinæ iuſtitiæ ad caſtigandos paternè iuſtos. Iſai.38.n.232
Peccati grauitas perpenſa enecare poteſt. Nahum 1.n.109
Peccata ſignificantur per inundationem ſanguineã. Nahum 3.n.1.& 2
Ira Dei eſt, non cognoſcere peccata. Malach.1.n.33
Peccata iniuſtitiæ nullis ſimulationum inuolucris tegi poſſunt. Malach.2.n.88.& 89
Afferunt Deo peccata laſſitudinem ex nimia ſuſtinendi contentione.Malach.2.n.90.92.& 93
Scoriæ vocantur peccatores. Malac.3. num.18
Mente, & affectu abhorrent prorſus à Deo. Coloſſ.1.n.146.147
Qui vno peccato lethali legem violat,efficitur ſimpliciter tranſgreſſor legis,& reus æternæ mortis.Iacob. 2.n.40.41.42
Peccata clamare in cœlum, quid ſit. Iacob.5.n.15.& 16
Peccati Chirographum deleuit Chriſtus ſuo ſanguine. Coloſſ. 2. n. 58. 64.65
Quo ſenſu dicantur peccata inurere Deo triſtitiam, ac dolorem. Epheſ. 4.n.44.45

Perſeuerantia.

Cœpiſſe nihil prodeſt, ſi benè cœpta deſerantur. Coloſſ.1. n. 153. 154. 155

Confir

Confirmatur exemplo populi Hebræi, tot patratis prodigiis erepti ex Ægyptiaca ſeruitute. Iudæ.n.70
Et Angelorũ,qui,cum pleríque Principatus eſſent, & inſignibus gratiæ donis cumulati, per ſuperbiam ceciderunt.n.76.77

Perſonarum Acceptio.

Vide verb. Reſpicere.
Cùm in re graui opponitur charitati, atque iuſtitiæ,pertingit ad culpam lethalem. Iacob.2.n.39. & 40
Mirari perſonas ſæpe idem eſt, atque acceptare. Iudæ.n.213.214

Peſtilentia.

Plaga Dei eſt, ob peccatum ſæpe immiſſa. Deut.32.n.199
Ad eam inferendam ſolet vti Deus dæmonum miniſterio. n.200.201.202.203
Cur vocetur morſus amariſſimus.numer.204.205
Pro tribus diebus peſtilentiæ, quos minatus fuerat Deus, vix vnicum immiſit. Deut.32.n.294

Philoſophi.

Ethnici Philoſophi laruam dumtaxat ſequebantur, vmbrámque virtutis. Deut.32.n.243.
Similes erãt Sodomę fructibus.n.242
Hauſerunt pleraque ex Scriptura, ſed ea fabulis, ac mendaciis referſerunt. Iſai 38.n.159
Plerique Philoſophi claſſicum contra Euãgeliũ cecinerũt. Col.2.n.31.32
Quibus axiomatis bellum inferrent Euangelicæ veritati.n.33.& 34

Plato.

Platonis memoranda ſententia. Coloſſ.1.n.20

Pœnitentia.

Vide verb. Dolor.
Peccati labes eluitur per pœnitentiam. Iſai.38.n.271
Proiicit Deus poſt tergum peccata noſtra.n.269.270
Vſque eò tegit, vt ne à curioſis quidem oculis diſpici poſſint.n.272
Ablutis ſordibus, animam niue candidiorem efficit.n.273
Peccàti ſcripturam, exaratam in adamante penitus obliterat Deus. numer.274.& 275
Peccata proiicit in profundum maris. num.276
Cur pœnitentes ſoleant pectus verberare. Iſai.38.n278
Veram pœnitentiam agere, eſt dare Deo gloriam. Malach.2.n.6
Quia pœnitẽtia à Deo ſtat, & in peccatorem pronunciat pro diuino honore violato.n.7
Ipſum etiam pœnitentem per abiectionem extollit. Ibidem.
Si aperiatur Deo ianua verę pœnitentiæ, etſi adeò anguſta, vt foramen acus, aperiet nobis ſuæ miſericordiæ valuas, adeò patentes, vt capiant quadrigas, Malach.2.n.91
Defatigatur Deus ſuſtinens peccatores, & eos blandè ad pœnitentiam inuitans.n.92
Per pœnitentiã paratur Domino via, & aditus in animas.Malach.3.n.8
Si peccatores renuant pœnitere, ſtat fixa Dei in eos lata ſententia. Malach.3.n.33.& 34
Fructus digni pœnitentiæ ſunt opera bona. Coloſſ.1.n.83.84
Qui pœnitenti veniam ſpopondit, peccanti diem craſtinum non promiſit. Iacob.4.n.59

Prædicare.

Vide verb. Concionator.

Prælatus.

Qui regendi curam ſuſcipit, onus ſibi imponit, Angelicis humeris formidandum. Iacob.3.n.6
Sanguis eorum, qui perierint eius negligentia, de ipſius manibus ſeueriſſimè requiretur. Ibidem.
De Chryſoſtomi ſententia,pauciſſimi prælati ſaluantur.n.6.& 7
Ad tam periculoſum munus cogendi

ſunt inuiti. num.8
Etiam à Deo impoſitas prælationis partes, ſi liceat, debent detractare. num.8
Cùm in cæteris lapſus ſit turpis, in prælato eſt longè turpiſſimus.n.9
Ad paſtorem propriè ſpectat, ſtimulari ſolicitudine pro ouibus. Coloſſ.2.n.1.& 3
Quanta debeat eſſe hæc ſolicitudo. num.4
Quanta in obiurgando moderatio. Coloſſ.3.n 43
Quod ſit proprium prælatorum munus. Epheſ.4.n.20.& 21
Vſque eò deſudare debet prælatorum induſtria, donec ſubditi euadant in viros perfectos.n.23
Silentio dumtaxat paſtoris, nedum ſcandalo, oues ad interitum præcipites ruent. Iudæ.n.38
Diſcurrendum, feſtinandúmque Prælato, vt excitet ſubditos.n.40
Diſtrahendus eſt anxius eius animus, & ad arcenda pericula à ſingulis ouibus euocandus.n.41
Acriùs ſolet eos Deus punire, qui in prælatum rebelles,& iniurioſi ſunt, quàm qui ipſius Dei maieſtatem violant. Iudæ.n.170
Gemitus prælati, ob inobedientiam ſubditi,Deum vltorem habet.Ibid.
Prælatus tunc vel maximè amat ſubditos, cum paternè corripit. Iudæ. n.245.246

Præſentia Dei.

Thaletis ſententia memorabilis, qua omnem virtutis Philoſophiá complexus eſt. Iſai.38.n.38
Magna nobis eſt indita neceſſitas probitatis, qui cuncta facimus ante oculos ſupremi iudicis. Ibid.
Abel in omnibus,quæ gerebat,Deum putabat eſſe præſentem.n.39
Hanc compendiariam perfectionis normam Deus præſcripſit Abrahamo.n.37
Vbi legitur Hebraicè, ambulare cum Deo,ſiue coram Deo: LXX.reddiderunt,placere Deo.Iſai.38 à n.37. vſque ad 40

Primitiæ.

Sic vocatur Chriſtus: quia ſanctior omnibus fructus, & quia ceteros ſanctificat.Coloſſ.1.n.130.131
Et quia nemo ante illum reſurrexit ad vitam immortalem.n.132.133

Promiſſio.

Promiſſiones Dei ſæpe tacitam conditionem includunt. Iſai 38.n.89
Promiſſiones Dei,negantes abſolutè: affirmantes verò, non niſi cum exceptione, niſi quid aliud impediat. intelligendæ ſunt. Iacob.1.n.43

Prouidentia Dei.

Sacrilegum Dionyſij dictum aduerſus prouidentiam. Nahum 1.n.49
Sancti viri,cum queruntur proſperari impios,honorem pręſtant diuinæ prouidentiæ. Malach.2.n.95
Cornutum dilemma aduerſus prouidentiam videntur ſibi conflare,qui eam è medio tollunt n.96
Arrogant iſti probitatem ſibi,& diuinam prouidentiam incuſant. Malach.3.n.55.56.57
Sublata prouidentia,collabi Religionem,ſcelera impune patrari,omnia permiſceri neceſſe eſt. Malach.3. n.58.59
Iuſti ſuſpiciunt occulta prouidentiæ diuinæ iudicia,etiam ſi euentorum cauſas non attingant.n.60.& 70
Conſideratio proſperitatis impiorum ſæpe torſit ſanctiſſimos viros.n.62 63.64.65
Acquieſcunt tamen in arcano prouidentiæ diuinæ conſilio.n.70.& 71
Proſpiciunt exitus vitæ longe diſpares.n.72
Iuſtos Deus laboribus purgat,impios ad æternum reſeruat ſupplicium. n.73.& 74
Iuſti conflictati acquieſcunt in diuina

prouidentia. Iacob.5.n.40
Primus Hæreſiarcha Cain de medio ſuſtulit prouidentiam. Iudæ.n.164

Prudentia.

Spiritualis quantum differat à carnali. Coloſſ.1.n.78
Quæ ſit prudentia fidelis diſpenſatoris multiformis gratiæ Dei. Coloſſ. 1.n.165.166
Elucet in exhortationibus.n.176

Pudor.

Quantus ſit peccati pudor. Nahum 1.n109
Diodorus dialecticus præ pudore obiit repentino.n 110
Pudor, & confuſio damnatis grauior eſt vltricibus flammis.n.110
Notabilis pudor cuiuſdam Hiſpani Ludimagiſtri. Epheſ.5.n.14
Sacra Scriptura rectè, & honeſtè efferre ſolet ea, quæ vetat ingenuus pudor ſuis nominibus enunciare. Iudæ.n.93

R

Redemptio.

PRetium Redẽptionis noſtræ fuit Chriſti ſanguis. Coloſſ 1.n.111
Eius vel vnica gutta valorem infinitũ habuit ad innumerabiles mundos redimendos.n.111.112
Pretium fuit ipſe Chriſtus.n.112
Pater peccatori dicit; accipe Vnigenitum meum,& da pro te: ipſe Filius, tolle me, & redime te.n.113
Vberrimus fuit fructus Redemptionis vita immaculata iuſtorum. Coloſſ.1.n.149.152
Gratis venundati ſumus, & ſine argento redempti. Epheſ.1.n.27
Copioſiſſima fuit Chriſti Redemptio. num.28

Reſpicere.

Sæpe exprimitur hoc verbo acceptio perſonarum. Iacob.2.n.14
Ea ſeuerè prohibetur.n.1.& 37

Reſurrectio.

Eſt quaſi altera Natiuitas. Coloſſ.1. num.133
Dies Redemptionis vocatur Reſurrectio vniuerſalis. Epheſ.1.n.68.69
Deus in Chriſto conreſuſcitauit nos, & conſedere fecit in cœleſtibus. Epheſ.2.n.22.23.& 24
Reſurgemus corpore iuuenili, ac vegeto, quale eſſe ſolet, cùm tertium & trigeſimum annum attingit. Epheſ.4.n.22

Rex.

Vide verb. Iuſti.
Regale ſolium ſtabilitur æquitate. Deut.32.n.38
Regum ipſorum Rex eſt conſilium. Deut.32.n.231
Rex hodie eſt, & cras morietur. Iſai. 38.n.180
Reges impij dicuntur virga furoris Domini. Iſai.38.n.231
Dei proprium eſt de throno deiicere, vel ad regale ſolium euehere. Malach.1.n.80
Habebant Reges, qui ſibi in memoriam redigerent res à ſubditis præclarè geſtas, vt debita compenſarentur mercede. Malach.3 n..75
Ille verè Rex eſt, qui ſuis cupiditatibus imperat. Coloſſ.1.n.109
Lex Euãgelica pręcipit, vt Regibus,& Magiſtratibus pareatur Iudæ.n.111
Quia nõ eſt poteſtas, niſi à Deo.n.112
Imperatori Ethnico magis parebant Chriſtiani, quàm Gentiles. ibid.
Quid à Deo precarentur imperatori. ibidem.
Principes Dei perſonam ſuſtinent in terra.n.115

S

Sacerdos.

CVr Sacerdotes dicãtur comedere peccata populi. Nah 3.n.48
Eorum flagitioſa vita maximè nocet ſcandalo. Malach.1.n.30

Pauci ſaluantur Sacerdotes.n.31
Quomodo polluant nomen Dei.n.39
Optat Deus occludi oſtia templi, ne mali Sacerdotes indignè offerant ſacrificia.n.48
Quàm grauiter peccarent Sacerdotes, qui viliſſimas hoſtias offerebant. Deo.n.75.76.77
Deus maledicit populo, cui Sacerdos impius benedicit. Malach.2.n.15
Indignos Sacerdotes dignitate ſpoliat Deus.n.19.20.& 21
Inurit illis inſigné ignominiam.n.22.& 23
Pactum cum Sacerdotibus initũ cupit Deus inuiolabile permanere. n.27
Sacerdotis partes, quæ ſint.n.41
Sunt cœleſte oraculum in terris, & diuinæ voluntatis interpretes.n.42
Cur iubeantur abſtinere vino.n.43
Diuinam legem debent habere in promptu n.42.43.44
Quantũ exigãt à Sacerdotibus Vrim, & Tumim in Rationali poſita.n.45
Angeli vocantur Sacerdotes,quia populo annunciant Dei voluntatem. n.47.& 48
Et ad ſignificandam ſuæ dignitatis eminentiam.n.49
Et propter Angelicam caſtimoniam. n.50.51.52
Sacerdotibus Ethnicis, neque caprea veſci, neque hederam tangere licebat.n.50
Caſtus Sacerdos præferendus ipſis Angelis n.52
Quàm graui ſupplicio digni Sacerdotes diuinum pactum violãtes. n.56
Quæ vitæ puritas requiratur in Sacerdote.n.56
Sacerdotes ſibi conflat, & purificat Deus. Malach.3.n.21.& 22
Notabile Sacerdotibus documentum orandi pro populo. Col.1.n.30.31
Sacerdotes, Clerici dicuntur, quia de ſorte ſunt Domini, vel quia ipſe Dominus ſors illorũ eſt.Col.1.n.93
Inſigne olim Sacerdotis, corona ex aurea lamina. Iacob.2.n.34

Sagitta.

Vide verb. Supplicium.
Sagittæ Dei dicuntur ſupplicia improbis diuinitus illata. Deuter.32. n.191.192
Contendit Deus arcum, vt feriat vehementius.n.193
Fulmina iactat à benè curuato arcu nubium.n.192
Ipſis ſagittis emiſſis dextera ſua robur addit.n.193
Eas veneno tingit, vt inſanabile vulnus infligant.n.194
Collimat in partes maximè vitales,id eſt, renes, & corda.n.195
Etiam fugientes figit non auerſos,ſed aduerſos.n.196
Sagittæ ipſæ cruore inebriantur. numer.196 & 307

Salomon.

Ex nimia affluentia prolapſus ad Idolorum cultum. Deut.32.n.146

Sanguis.

Sanguis Sanctorum effuſus clamoribus expoſcit à Deo vindictã.Deut. 32.n.320
Merces operariorum auarè fraudata, quaſi effuſio ſanguinis eſt. Iacob. 5.n.16

Sapientia.

Vide verb. Caſtitas.
Comparanda vel impenſa rerum omnium,quæ nobis cordi ſunt. Deut. 32.n.72
Quid propriè ſit ſapientia. Coloſſ.1. num.77
Sapientiam aſſequuntur, qui bene viuunt.n.85
S.Franciſcus aiebat, tantum quiſque ſcit, quantum operatur. Ibid.
Primitiæ ſapientiæ, timor filialis. Coloſſ.1.n.130
Præfertur ipſi ſapientiæ.Ibid.
Sapientia orationibus à Deo impetranda. Iacob.1.n.27

Qui

Qui coërcet linguam, tenet ſapientiæ principatum. Iacob.3.n.11
Sapientiam non docet lectio, ſed vnctio. Iacob.3.n.101
Pacatiſſima eſt vera ſapientia, modeſtéque ſe gerit. n.105
Docilitas eſt ſapientis prudentiæ pars. n.106.107.208
Inæſtimabile omnino bonum eſt ſapientia. n.111
Falſa hæreticorum ſapientia terrenis bonis per auaritiam inhiat. Iacob. 3.num.91
Genio indulget, & in cœno libidinis volutatur. n.92
Dæmoniacæ ſuperbiæ typho turgeſcit. num.94
Cernuntur hæc tria in vno Luthero. n.95.96.97.98

Sardanapalus.

Vide verb.Niniue.
Flagitiis infamis: luxui, ac deſidiæ deditus. Nahum 1.n.155
Epitaphium, quod in ſuo ſepulcro iuſſit incidi. n.202
Capta Niniue, ſe in pyram cremandum iniecit. Nahum 2.n.68
Ignauiſſimi animi eſt, mortem ſibi conſciſcere. Nahum 3.n.44

Scandalum.

Quàm graue ſit peccatum. Malach.2. num.54
Si vnius animæ ſalus tanti eſt, vt ob hanc Filius Dei fieret homo, perditio quantam incurret pœnam? Iacob.3.n.7

Scutum.

Iuſtorum ſcutum, & ſatelles, Deus. Iſai.38.n.76

Seneca.

Egregium eius monitum.Iſai.38.n.21
Hauſit pleraque ex diuinis monumentis, ſignatè, quæ ſcripſit de paterna caſtigatione, qua Deus Filios exercet. Iſa.38.n.253
Nobilis eius ſententia, quam refert Lactantius. Malach.1.n.51
Sapienter diuitias comparat febri. Iacob.5.n.5
Quàm conſentaneè Apoſtolo Paulo ſcribat de redimendo tempore. Coloſſ.4.n.13
Negat, cœlos fuiſſe conditos, mouerique noſtra cauſa. Epheſ.2.n.18

Serui.

Debent in Hero ſpectare Chriſtum. Coloſſ.3.n.45
Non ad oculum ſeruientes. n.44.45
Humiles ſeruos, ab imperioſis Heris acerbè tractatos, conſolantur Apoſtoli. n.47
Cur Heri vocentur Patresfamilias. Coloſſ.4.n.1
Quanta beneuolentia proſequi debeant ſeruos. n.2
Sunt humiles amici. ibid.

Seruire Deo.

Dignitas ſeruorum Dei ſupra Regna totius mundi. Iacob.1.n.8
Deo parere, libertas eſt. Iacob.1.n.141. & Iudæ.n.16
Apoſtoli gloriabantur, ſe Chriſti ſeruos eſſe. Iudæ.n.14
Deus hoc honorificentiſſimo titulo cohoneſtat iuſtos. n.15

Sigillum.

Primus ſigilli vſus in Sacra Scriptura, ad ſecernendas, internoſcendáſque res proprias ab alienis. Epheſ.1. num.48
Secundus, cùm impreſſo ſigillo, fides, auctoritáſque litteris, aut tabulis publicis conciliatur. n.51
Tertius, ad claudenda, & obſeranda, quæ oportet diligenter aſſeruari. num.60
Iuſti dicuntur obſignari Spiritu ſancto, quaſi ſigillo. n.47
Signatus fuit Chriſtus à Patre, & à ceteris infinito interuallo diſcretus n.49
Ex ſigillo Spiritus ſancti cognoſcit Dominus, qui ſunt eius. n.50
Gratia collata iuſtis eſt authenticum

Chirographum, Dei ſigillo munitum, quo ex obligatione iuſtitiæ tenetur illis æternam vitam retribuere. n.*62*
Eſt item ſignaculum firmum, quo clauſi, obſignatíque ſeruantur.ibid.
Annuli ſignatorij magno in pretio, & æſtimatione habiti. n.52
In ipſa annuli gemma ſolebat effigies aliqua affabrè cælari. n.53.54
Sponſæ præcipit Deus, vt ſui imagine vtatur pro ſigillo. n.55
Eleemoſyna collata pauperi, eſt quaſi Dei ſyngrapha, ipſius ſigillo obſignata. n. 57.& 58
Annulus dari ſolitus pro arra. Gratia verò Spiritus ſancti,arra, & pignus eſt æternæ beatitudinis. num.*63*. *64.65*

Smaragdus.

Obtigit Leuiticæ tribui in Rationali ſummi Sacerdotis.Malach.2.n.51
Eſt ſymbolum caſtimoniæ. ibid.
Admirabilis eius antipathia cum libidine. n.52

Socrates.

Memorabilis eius ſententia. Iacob.4. num.1*6*
Verba quædam parum pudica vſurpaturus; pallio caput obuelauit. Iudæ.n.*9*

Sodoma.

Speciosa arborum poma ſolo attactu cineraſcunt. Deut.32 n.241.242
Eos, qui ob libidinem præpoſteram de cœlo tacti conflagrarunt, ſaluatos fuiſſe, etſi non refutet, non tamen exiſtimauit Hieronymus. Nahum 1.n.145.14*6*
Præpoſtera turpitudo ne nominanda quidem eſt. Iudæ.n.*9*1
Sodomitæ abeunt poſt carnem alteram. n.*93*
Scelus eſt,quod nō proficit ſcire.n.*94*
Meritò punitum cæcitate. n.100
Cur ſulphure conflagrarint Sodomitæ.n.101.102

Extat adhuc horrenda, ac perpetuò fumigabunda ſoli facies. n.103

Sol.

In nocte Natiuitatis Chriſti curſum accelerauit. Iſai.38.n.*98*
Et in die reſurrectionis. n.*99*
Atrociſſima ſupplicia intentat Deus ſolis obſcuratione. Malach 4. n.10
Sunt, qui aſſerant, ſolem ideò extinguendum in die iudicij, quia in fulgentiſſimos Chriſti radios incurret. n.12

Somnus.

Somno ſimilis humana vita:nos ſomniantibus. Iſai.38.n.184.185
Peccati ſomnus excutitur vera pœnitentia. Iſai.38 n.240
Excutiendus tepiditatis ſomnus. Iudæ. n.105.10*6*
Cur dormienti falſa viſa libidinis perſuadeant, quod vigilanti vera non poſſunt. n.108
Cur ſomniantium gaudia ſint effuſiora. n.10*9*

Sortes.

Etſi caſus dominari videtur in ſortibus; occulta Dei diſpenſatione temperantur. Deut.32.n.3*9*
Sortitò diſtributa terra promiſſionis. num.*98*
Sors dicitur hęreditas diuina,ad quam vocati ſumus. Coloſſ.1.n.*93*
Sors non obtingit humana electione, ſed beneplacito Dei.n.*94*.& Epheſ. 1.n.38.3*9*.40

Spes.

Figenda in Deo, etiam in rebus deſperatiſſimis. Iſai.38.n.24
Spem excitat bona conſcientia. n.30. & 33
Ex ſpe redundat gaudium: & vſque eò copulantur ſpes, atque lætitia, vt ſpem habere idem ſit in Scriptura,atque eximiè lætari. n.35.& 3*6*
Cur Sancti Patriarchæ in Limbo dicantur vincti ſpei. Iſai.38. n.2*93*. 2*94*

Spes

Spes allicit Deum ad opem ferendam. Nahum 1.n.129.130
Spes excitat ad erogandam eleemoſynam. Coloſſ.1.n.41
Spes mortalium ſunt vigilantiũ ſomnia. n.44
Noſtra ſpes repoſita eſt in tuto. n.42.43
Nõ erit ſpes,niſi antecedat fides. n.46
Anchoræ ſpei adunci dentes mordicus apprehenſam tenent diuinam veracitatem. n.47
Iuſtorum ſpes non ſolùm eſt ſpes gloriæ,ſed eſt etiam gloria ſpei. Iacob. 1. num.67
Ducta ſimilitudine ex agricultura excitamur ad ſpem. Iacob.5.num.31.32.33
Spe conreſuſcitati ſumus in Chriſto. Epheſ.2.n.22.23.& 24
Domus Dei credendo fundatur, ſperando erigitur, diligendo perficitur. num.78

Spiritus Sanctus.

Vide verb. Sigillum.
Cur gratiam poſtulans Paulus, tantum meminerit Patris,& Filij. Coloſſ.1.n.25
Spiritus ſanctus vocatur Virtus,ideſt, robur,ac potentia. n.87.88
Dono fortitudinis obarmat fidelium pectora aduerſus impetus hoſtiles. num.87
Habitat in animis iuſtorum. Iacob.4. num.24
Flagrantiſſimo ſponſi zelo, etiam vſque ad inuidiam exardeſcit. n.23.24.25.26
Certat cũ ſuo riuali beneficẽtia,vt abductas reducat animas. n.28.29.30
Ferreus ille ſit, à quo Spiritus ſanctus amorem non extorqueat. n.32
Promiſſi, vel promiſſionis nomine Spiritus ſanctus denotatur. Epheſ. 1.num.46
Spiritus ille viuificans totum animat myſticum corpus. Epheſ.4.n.6
Caritas repræſentat Spiritũ ſanctum. Iudæ.n.32
Oratio feruens, ac perſeuerans Spiritum ſanctum impetrat.Iudæ.n.231
Ipſe Spiritus ſanctus vnicus eſt effector,& magiſter orationis. n.232

Spondere.

Dehortatur ſæpe Spiritus ſanctus ab ſponſionibus. Iſai.38.n.219
Deum precatur Ezechias, vt ſe vadem pro illo, ac fideiuſſorem interponat. n.222
Idem obſecrat Dauid. n.223
Et Iob. n.224
Deus verò debitum ipſum appendit. num.225
Defixis in cruce Sanctiſſimis ſuis manibus. n.226

Superbia.

Illuſtriſſimum Diuinitatis argumentum eſt,ſuperbos deprimere,humiles attollere. Deut.32.n.290
Deus ſuperbis reſiſtit. Iacob.4. n.33.34.35
Superbia eſt omnium ferè hæreſum mater. Iudæ.n.171
Vani hominis eſt,eſſe ſuperbum.Iudæ. num.177
Superborum vitium eſt, arroganter deblaterare. Iacob.3.n.17.& 18
Superbia plerunque parit confuſionem. Iudæ.n.184.185.186
Cæcas tenebras offundit menti.n.224

Supplicia Dei.

Vide verb.Sagittę;& verb.Prouidẽtia.
Iracundia Dei,ex zelo concepta, atrociſſima ſupplicia ſumit de anima adultera. Deut.32.n.150.151.152
Auertit Deus oculos, dum punit, ne flectatur miſericordia. n.169
Irridet peccatores, ſupplicia commerita luentes. Deut. 32. à num.171. vſque ad 174
Quatuor plagas infert Deus peccatoribus. Deut.32.n.189
Prima eſt ſiccitas terræ, & fames. n.185.190.197

Secunda

Secunda plaga eſt, peſtilentiæ lues. num. 199
Ad eam infligendam ſolet Deus abuti dæmone. n.200.201.202.203
Vocatur morſus amariſſimus. n.205
Tertia plaga eſt beſtiarum, leonum, vrſorum,&c. n.206.207
Quarta denique hoſtilis exercitus, ingénſque pauor in præcordiis conceptus. n.212.213
Non parcetur infantibus, virginibus, aut ſenibus. n.214
Saniorem mentem optat Deus peccatoribus,vt euitent ſupplicia. Deut. 32. n.227
Vendit eos iratus ſuis hoſtibus. n.235
Peccata accelerant tempus præſtitutum ad ſumendum ſupplicium. n.269.270.271.272
Etſi perſonam punientis ſumit Deus, facilè tamen flectitur miſericordia. Deut.32.n.293.294
Intentat ſupplicia,vt ea homines auertant pœnitentia. Iſai.38.n.15
Miſericordiæ genus in ſupplicio eſt, citò occidere. Iſai.38.n.245
Grauiſſimum Dei ſupplicium eſt,iram in poſterum peccatoribus reſeruare. Nahum 1.à n.39.vſque ad 45
Iratus Deus innoxios æquè punit, ac noxios. Nahum 1.n.38.75.& 81
Temporaria ſupplicia ſtillæ ſunt, collata cum diluuio cruciatus æterni. num.116
An puniat Deus bis in id ipſum. Nahum 1.à n.145.vſque ad 150
Quæ cauſæ ſint puniendi publicè delicta. Nahum 3.n.24
Inſignis vindicta impietatis eſt,Deum magnam, & diuturnam proſperitatem indulgere peccantibus. Malach.3.n.74
Impij comparantur aridæ materiæ,facilíque ad concipiendum ignem diuini ſupplicij. Malach.4.n.6
Saginantur ad ſuppliciũ,tanquã victimæ aris deſtinatæ.Iacob.5.n.24.25
Nullum atrocius ſupplicium infert Deus,quàm cùm hominem deſerit, & ſuis cupiditatibus tradit. Iudæ. num.206.207

Supplicium à Magiſtratibus ſumptum.

Poteſt pœna dilata exigi, non poteſt exacta reuocari. Iacob.1.n.119
Lege cautum fuit, vt dies abirent triginta, priùs quàm ſententia capitalis executioni mandaretur. n.120
Cur Romanorum virgæ, ſecuréſque circumligatæ loris. n.121
Ab irato nunquam ſumendum ſupplicium. ibid.
Præcipua ratio ſumendi publicè ſupplicium eſt exemplum. Iudæ.n.95

T

Templum.

FAciem ad illud conuertit Ezechias oraturus. Iſai.38.n.21.22.& 23
Ardenti deſiderio flagrabant Patriarchæ adeundi Templum, & in eo Deum adorandi. n.135.136
Moleſtiſſimè ferebant priuari tanto bono. n.138
Templum illud antiquum honorandum à Chriſto ſua præſentia corporali. Malach.3.n.10.& 11

Tempus.

Temporis velocitas magis apparet reſpicientibus. Iſai.38.n.147
Tempora cur LXX. verterint,ſortes. Iſai.38.n.164
Dum ad pœnitendum tempus accipitur, & ad peccandum exhibetur: ipſum remedium gratiæ vertitur in augmentum culpæ. Iacob.5.n.14
Tempus redimendum impendio rerum,quæ nobis illud eripiunt. Coloſſ.4.n.11.12.& 13
Quæ ſit plenitudo temporis, & conſummatio ſæculorum ad myſterium Incarnationis. Epheſ.1.n.33

Tenebræ.

Cur dæmones vocentur tenebræ.Coloſſ.1.n.102

Poteſtas

Poteſtas tenebrarum quæ. n.102.103

Tentatio.

Cur ſæpe idem ſit, ac tribulatio. Iacob.1.n.15 & 16

Alia eſt tētatio probationis, qua Deus tentat iuſtos: alia ſuggeſtionis, qua diabolus. Iacob.1.n.73.74.75

Diabolus tentat, vt ſubruat: Deus, vt coronet.n.74

Dæmon inſigniter vocatur Tentator. num.75

Noſtræ infirmitatis conſcij petimus à Deo, ne in tentationum certamen deſcendamus. ibid.

Per hominem ſtat, quo minus reſiſtat tentationi.n.76

Reportata victoria, parantur coronæ purpureæ, quæ cum laureis Martyrum, ſi minùs plagarum cruciatu, certè diuturnitate certaminis æquentur.n.77 78.79

Vnico verbo, *Nolo*, omnis tentatio ſuperatur. Iacob.4.n.39.40

Noſtra victoria Dei protectione acquiritur.n.41

Tepiditas.

Appoſitè exprimitur ſomno profundi Lethargi. Iudæ.n.106

Ardenter Chryſologus intonat tepidis. n.105

Chriſtus excitator mentium diſcutit hunc ſomnum.n.106

Timor Dei.

Timere Deum, idem eſt in Scriptura, ac illum colere, & adorare. Et viri timorati vocantur Religioſi. Malach.2.n.32

Corona ſapientiæ timor Domini. Coloſ.1.n.130

Tribulatio.

Dicitur Deus ſimul affligi cum iuſto. Deut.32.n.75

Tribulatio vehemens vocatur fornax. Deut.32.n.73

In mediis anguſtiis nō permittit Deus iuſtos anguſtiari.n.114

Dei proprium eſt tribulare, & rurſus à tribulatione eripere. Deuter.32. n.290.291.292

Res aduerſæ ſunt apparitores, qui nos ſupremo iudici ſiſtunt.Iſai.38.n.17

Adiutor opportunus Deus eſt, cùm maximè premit tribulatio.Nahum 1.n.121.122.123

Aduerſæ res ſe domant, & docent, quid opus ſit facto.n.160

Eripit iuſtos Deus è præſentiſſimis periculis. Nahum 2.n.87

Tribulatio iuſtis eſt materia redundantis lætitiæ. Iacob.1.n.14

Vocatur tentatio, quia nihil æquè periclitatur virtutem.n.15.16

Stimulantur iuſti dolore, ſed eum opprimunt fortitudine.n.17.18

Tribulatio eſt lapis lydius, quo probatur aurum virtutis.n.20

Ignis, quo excoquitur.n.21

Quo vaſa fictilia durantur, & dealbantur.n.22

Diuexari iuſtos, eſt gloria cumulari. Iacob.1.n.54.55

Gratias debent agere Deo iuſti conflictati. Iacob.5.n.40

Sancti ferentes multa perpeſſu aſpera, ſuo nos exemplo excitant ad ſuſtinentiam.n.41.& 42

Tribulationibus acquiritur perfectio. n.45.& 46

Nihil æquè, ac patiētis Chriſti exemplum, roborat ad tolerantiam. n.49.& 50

Pati propter Chriſtum, optabilius videtur Chryſoſtomo, quàm regnare cum Chriſto. Epheſ.3.n.3.& 4

V

Vendere.

QVi peccatores dicantur venundati, vt faciant malum. Nahum 3.n.16

Arctiſſima peccati ſeruitus.n.18

Dæmonis, & cupiditatum imperio mancipantur.n.17

Pretium huius venditionis eſt fœda

voluptas, vmbraticus honor, exiguum lucellum.n.19
Syngrapham Diabolo ſubſcribunt.n.20
Hoc chirographum deleuit Chriſtus ſuo ſanguine.Coloſſ.2.n.58

Veniale peccatum.

Nemo, quamuis perfectiſſimus, euitare poteſt omnia venialia, niſi ex ſingulari priuilegio.Iacob.3.n.10
Iuſti, quatenus per humanam fragilitatem licet, peccata venialia ſedulo deuitant, & meritò dicuntur immaculati. Epheſ.5.n.41.42.43

Verbum Dei.

Comparatur cum pluuia. Deuter.32.n.19.21.& 22
E cælo expectandum.n.22
Flectit, atque emollit ipſas petras. Deut.32.n.16
Cur verbum inſitum appelletur. Iacob.1.n.129.130.131
Nihil æquè diſponit animum ad cæleſtes verbi ſatus, ac manſuetudo. num.232
Non auditores verbi, ſed factores iuſticantur.n.133,& 134
Speculum eſt verbum Dei.n.136
Deus per internam illuſtrationem aperit cor ad excipiendũ verbum. Coloſſ.4.n.6.7.& 8

Veritas.

Per antonomaſiam ſignificat Euangelium. Coloſſ.1.n.49
Opponitur vmbris, ceremoniiſque Iudaicis n.59.60.61
Fidei veritas inconcuſſa.n.58
Congruentiſſimè veritas copulatur cum luce. Epheſ.5.n.7.& 8

Via iuſtorum.

Deducit Iuſtos Deus per vias planas. Malach.2.n.38
Semitas illis æquat ad libellam.n.39
Portat eos in brachiis ſuis. Deut.32.n.112.113.115
Euerrit ipſam viam, tollitque lapides, ne fortè impingant. Malach. 3.n.6.& 7

Victima.

Selectiſſimas victimas præcipit Deus immolari ſibi. Malach.1. num.40.& 77
Agnus immaculatus non eſt vnius coloris, ſed omnibus conſtans membris, & nulla inſigni deformitate fœdatus.n.40.& 41
Non immolatione, & ſanguine multo colendus Deus, ſed mente pura.n.51
Cur munera Cain diſplicuerint Deo. num.52.
Eximiæ,& egregiæ cur dicerentur victimæ.n.75.& 76
Victimæ nomine denotantur impij ad ſupplicium ſaginati. Iacob.5. n.24.25

Victoria.

Soliti ſunt victores eorum, qui victi fuerant, colla calcare. Malach.4. num.18
Chriſti hoſtes protriti ſunt illius pedibus.n.19
Suis etiam militibus dæmones proſternendos, calcandóſque ſubiecit. num.20
Sancti in die Iudicij, tanquam viliſſimum puluerem, calcabunt impios.n.21

Vinum.

Vide verb. Mulier.
Vocatur ſanguis terræ.Deut.32.n.141
Rubrum erat Palæſtinæ vinum. ibid.
Per vinum exprimitur furor.n.248
Gentiles largè vinum potabant in ſuis ſacrificiis.n.285.286
In prælia trudit inermes. Nahum 1. num.37
Vino ſepulti dicuntur ebrij. Nahum 3.n.63
Venter vino æſtuans deſpumat in libidinem. Epheſ.5. num.30. 34.36. 37.38

Virtus.

Vera virtus Dei, qui falli non poteſt, iudicio approbatur.Coloſſ.1.n.150
Virtutum

Virtutum heroicarum ſplendor perſtringit oculos mundanorum. Iacob.4.n.53
Qui eas carpũt, & rodunt,legi Euangelicæ detrahunt.n.52

Vita.

Quæ ſit conſiſtens ætas; ſeu incrementum ſummum. Iſai.38.n.112.113
Reſpicienti anteactam vitam apparet tota merum nihil. Iſai.38.nu.147.148.149
Tabernaculi cum vita ſimilitudinem qui expoſuerint.n.156
Vitæ filum ſubito ſæpe abrumpitur. num.167
Telæ cum vita ſimilitudo.n.168.
Comparatur araneæ ob ſummam fragilitatem.n.170.171.172
Quàm multi ex gaudio, vel mœrore ſubito obierint.n.173.174.175
Totius vitæ periodus vnius diei inſtar eſſe videtur.n.176.177
Comparata cũ æternitate vix eſt gutta aquæ, aut calculus arenæ.ibid.
Etiam per ſe ſpectata vita non attingit diem artificialem.n.178
Similis eſt floſculis, qui vnico die vigent, ac florent.n.179
Punctum eſt, & vmbræ ſomnium. n.180.181
Bullæ ſimillima.n.182.184
Tota vita nihileitates.n.183
Somniantibus ſimiles ſumus. n.184.185
Satis, ſupérque flagellorum eſt,in humanæ vitæ miſeriis tolerandis.Iſai.38.n.244.245
Diuturnitas huius vitæ aſſiduis laboribus cõflictatæ,acerbius ipſa morte ſupplicium eſt.n.245.246.247
Beneficium Dei eſt, contrahere vitæ ſpacia.n.248.249
Vitæ inconſtantia, & fortunæ viciſſitudo ſignificanter exprimitur ſymbolo Rotæ. Iacob.3.num.35.36.37.38
Incertus eſt dies craſtinus. Iacob.4.num.57
Nemini, quantumuis adoleſcenti,exploratum eſſe poteſt, ſe ad veſperum vſque victurum.n.58
Ne horam quidem habemus certam. num.59
Vita ſimilis naui.n.60
Vapori tenuiſſimo.n.62
Cogitationi, aut loquelæ.n.63
Tota vita eſt ipſiſſima vanitas.n.64
Cum aliquid nos in poſterũ facturos pollicemur, præfandum, ſi Dominus voluerit.n.65.68.69
Omnia imaginaria in ſæculo, & nihil veri. Iudæ.n.104.105

Vltio.

Vide verb. Patientia.
Supremi iudicis officium eſt, iniurias vlciſci. Deut.32.n.267
Vltio Diuina vocatur iudicium, quia æquiſſima iuſtitiæ lance expenditur. Deut.32.n.306
Deus vltionum cur vocetur Deus.Nahum 1.n.31.32.& 33
Lento gradu ad vindictam Diuina procedit ira. n.32

Voluntas Dei.

Magnum Dei beneficium eſt, impertire cognitionem ſuæ voluntatis. Coloſſ.1.à n.71 vſque ad 75
Exquirendum ſummo ſtudio, quæ ſit voluntas Dei bona, quæ beneplacens, quæ perfecta.n.74

Voluptas.

Non ſunt ſpectandæ voluptates aduenientes,ſed abeũtes.Deu 32.n.229
Doloris aculeos infixos relinquunt. num.230
Et feram conſilij mutationem.n.231
Nihil tam aduerſum conſilio, quàm voluptas. ibid.
Qui Auctores copiosè tractauerint de mœſtitia orta ex voluptate. numer.232
Voluptas hebetudinem, & inſipientiam parit. Coloſſ.1.n.20

Votum.

Rebus in extremum diſcrimen adductis, mortales ad vota confugiunt. Nahum 1.n.211
Inſigne Romuli votum. n.212
Vota nuncupata pro recuperanda valetudine.n 212
Vota ſemel concepta exactiſſimè reddenda.n.213.214
Voti reus lectiſſimas pecudes offerebat Deo. Malach.1.n.75
Obuerſari debet ob oculos maieſtas eius,cui vota nuncupauimus.n.79. & 80

Z

Zelus.

Vide verb. Inuidia.
Quid propriè ſit. Nah.1. n.24. & Iacob.3.n.80
Quatenus in Deum zelus cadat.Deut. 32.n.147
Nullus ſponſus adeò zelotypus eſt,ac Deus.n.148.149
Iracundia ex zelo longè vehementiſſima. n.150
Superat furorem.n.151
Zelotes Deus atrociſſima ſupplicia ſumit de anima adultera.n.252
Vbi deſpici ſe videt,alterum cumulat beneficiis, vt riuali præ inuidia oculi doleant.n.179.180
Furor ex zelo eſt, quaſi voraciſſimus ignis. Deuter.32. n.186.187. 188
Deus inſtar zelotypi inuidet mundo pellicienti animas ſibi deſponſatas. Iacob.4.n.23.24.25.26
Certat cum mundo,riualémque ſuum largitionibus ſuperat, vt abductas animas ad ſe conuertat. n.28. 29.30.31
Incarnatio Verbi Diuini fluxit ex zelo Dei.n.30

Zelus Animarum.

Vide verb. Concionator.
Diuiniſſimum munus eſt, cooperari Deo. Iacob.5.n.79
Pretioſiſſima res eſt anima,quæ Chriſti ſanguine ſtetit. ibid.
Etſi immenſas pecunias pauperibus eroges,plus tamẽ effeceris,ſi vnam conuerteris animam.n.80
Vbi periculum animarum inſtat, omni feſtinatione accelerandum eſt ad opem ferendam. Iudæ.n.238.& ſequentibus vſque ad 248
Affectum commiſerationis concipiat zelator animarum. num.245. 246

INDEX

INDEX RERVM

MEMORABILIVM, VERBORVM, PHRASIVMQVE, ac Regularum ſacræ Scripturæ, quæ in his Commentariis continentur.

LECTORI.

CVM *omnia ſacræ Scripturæ teſtimonia, quæ afferuntur in illis locis, ad quos Lectorem remittit proximus Index Moralis, iuxta litteralem intelligentiam explicentur, quam ſolam in his Commentarijs ſequuti ſumus, vt facilè ex toto eorum decurſu prudens Lector animaduertet; debet etiam ſimul in animum inducere, ea, quæ in ſuperiore Indice citantur, non minùs valere ad ſacram Scripturam iuxta hiſtoricum ſenſum intelligendam, quàm ad formandam vitam, moréſque inſtituendos. Ac proinde ſi aliquid requirat in hoc Indice, & non inueniat, recurrat ad ſuperiorem; in quem ea de cauſa coniectum eſt, quod hîc deſideratur, quòd Concionatoribus vſui futurum videretur; quorum pios labores pro noſtra tenui parte adiuuare, maximè nobis cordi fuit.*

A

Ab.

POnitur loco *præ*, & deſeruit comparationi. Malach. 2. num.15

Abies.

Per abietes ſolent ſignificari Proceres. Nahum 2.n.48

Abſcondo.

Abſcondere Deum, aut illuſtrare faciem, quid ſit. Deut.32.à num.166. vſque ad 169

Accingo.

Accingere lumbos, habitus prælians tis. Nahum 2.n.11

Accincti, ideſt, armati. n.12.13

Accipere.

Sæpe in Scriptura ſacra idem ſignificat, ac dare. Epheſ.4. n.16

Adagium ſacrum.

Non clauſus, neque derelictus. Deut. 32.n.279

Addicere.

Interdum ſignificat, reum capitali ſententia ferire. Iacob.5.n.26

Addo, adijcio.
Frequens horum verborum Hebraiſmus. Nahum 1.n.220

Adeps.
Significat, quidquid eſt in re qualibet ſeleɛtiſſimum. Deut.32.n.140
Adipem victimæ comedere, capitale erat Iſraëlitis. Deut.32.n.281
Alioqui adipalia, & medullata in deliciis habita ſunt. n.284

Admiratio.
Repentina, atque inſperata calamitas admirationem, & commiſerationem commouet. Nahum 2.n.89.& cap.3.num.25

Adorare.
Sumitur interdum pro ſacrificare. Malach.1.n.56

Ædificare.
Non ſolùm eſt, propagare ſobolem, ſed firmam, & ſtabilem fælicitatem conſtituere. Malach.3.n.61.62

Ægyptiaca ſeruitus.
Vide verb. Populus Hebræus.
Vocatur fornax ferrea. Deuteron.32. num.73
Ergaſtulum. n.74
Deus dicitur affligi cum ſuo populo. num.75
Inde redemit eos in brachio extento. num 76

Æquitas.
Semitæ æquitatis quæ ſint in arcano ſermone. Malach.2.n.38.& 39

Æſopus.
Apologus de mantica anteriore, & poſteriore. Iſai.38.n.270

Agape.
Conuiuium ſolenne erat, ſanctis pauperibus exhiberi ſolitum. Coloſſ.1. num.40
Quàm ſanctè, & honeſtè celebraretur. Iudæ.n.175

Alexander Magnus.
Facetum eius dictum. Iſai.38.n.65
Nihil cunctando orbem ſubiecit. Nahum 2.n.43
Nobile apophthegma Alexandri. Iudæ. num.34

Amarantus.
Flos purpureus, nunquã marceſcens. Iacob.1.n.71

Ambulare.
Ambulare cum Deo, idem eſt, ac placere Deo. Iſai.38.n.37.38
Ambulare in æquitate, ideſt, per vias planas. Malach.2.n.38.& 39

Ananias.
Subitò expirauit, poſita ob oculos peccati fœditate Nahum 1.n.109

Anathema.
Quid ſit anathema, & anathematizare, in ſacro ſermone. Malach.4. n.38.& 39

Angelus.
Vide verb. Exercitus.
Angelus nomen eſt non naturæ, ſed officij. Malach.2.n.47
Vtrùm par futurus ſit Angelorum, & ſaluandorum hominum numerus, incertum. Deut.32.n.87
Opinatio Agellij de Angelis principantibus, arguta potiùs, quàm ſolida. n.90
Deus ſingulis populis ſingulos Angelos præfecit. n.94
Septem præcipuis Angelis rerum inferiorum cura demandata. n.95
Angelus ſuſtinuit Dei perſonam in apparitionibus, quæ fiebant Patriarchis. Deut.32.n.123.124
Angelus luctatus eſt cum Iacob.n.125
Apparuit Moyſi in flamma ignis de medio rubi. n.127
Promulgauit legem in monte Sina. ibidem.
Angeli Sacerdoti ſacrificanti procumbunt. Malach.2.n.49
Magni cõſilij Angelus vocatur Chriſtus. n.47
Et Angelus Teſtamenti. Malach. 3. num.12
Quomodò Chriſtus pacificauerit Angelos. Coloſſ.1.n.140.141.142

Angelis

Angelis collata eſt gratia merito Chriſti. n.140
Hæretici Chriſto præferebant Angelos. Coloſſ.2.n.79.80.& 81
Vnde pernotuerint Paulo Angelorum chori, ſiue ordines. Epheſ.1.n.81
Etiam ſupremi Seraphini ad Chriſti pedes prouoluti, omnino ſubiecti illi ſunt. n.84
An Angeli multa myſteria Gratiæ didicerint ab Apoſtolis. Epheſ.3. à n.27. vſque ad 34

Anima.

Sumitur pro vita, & interdum pro toto homine. Iſai.38.n.268

Annulus.

Vide verb. Sigillum.
Annulus aureus fuit Nobilitatis inſigne. Iacob.2.n.6
Ornamentum cultus nitidioris.n.7
Baronius affirmatè ait, apud Iacobum ſumendum eſſe pro fibula. n.5
Refellitur eius opinio à num.6. vſque ad 9
Annuli ſignatorij quanto in pretio habiti. Epheſ.1.n.51.52
In gemma ſolebat effigies aliqua affabrè inſculpi. n.53.54
Annulus dari ſolitus pro arra. n.65

Aoriſtos.

Aoriſti tempus quam vim habeat apud Græcos. Coloſſ.1.n.33
Qualiter ſoleat vertere Vulgatus. n.33.34.35

Apelles.

Cur inſcriberet tabulis pictis, faciebat. Deut.32.n.29

Appareo.

Apparere coram Domino, quid ſit. Iſai.38.n.142.143

Aquila.

Ardentiſſimè diligit pullos. Deut.32. num.111
Aquilæ comparatur Deus. n.112.113

Aranea.

Et telam ſignificat, & ipſam beſtiolam. Iſai.38.n.171
Aranearum telis res fragiles comparantur. n.170.172

Arca Teſtamenti.

Virtus, & gloria nominatur. Iſai.38. n.137.138

Arias Montanus.

In Regia illa recognitione verſionis Pagnini, pleraque perperam nouat. Deut.32.n.246.& Malach.3.n.9
Caput abſolutè ponit pro veneno. ibidem.
Haurit interdum de Rabbinorum fæce. Iſai.38.n.9
Falsò exiſtimauit, non retrogreſſum eſſe Solem, ſed vmbram duntaxat horologij. Iſai. 38. num.101. 102.103
Temerè detorquet Malachiæ vaticinium ad Gentilicas oblationes. Malach.1.n.54
Induſtriç oſtentatione ſententiam per ſe planam aut inuertit, aut obſcurat. Malach.3.n.9
Vna vocula perperam ſuppoſita, duplex telum de Catholicorum manibus extorſit. n.10
Nullibi periculoſiùs errat, quam vertens Pſalm.15. *foueam* pro *corruptione.* ibidem.

Ariſtomenes.

Cor eius repertum eſt pilis hirſutum. Nahum 2.n.78

Aſtra.

Vide verb. Stellæ.
Crebrò nominantur militia cæli. Nahum 2. n. 112

Attributio.

Opera Trinitatis externa, cùm indiuidua ſint, modò vni, modò alteri perſonæ attribuuntur. Malach.3. n.2. Coloſſ.1.n.8.& cap.2.n.54

Audire.

Eſt acquieſcere, & obedire. Malach.2. num.3

Auditio.

Pro nuncio dici ſolet de re famoſa. Nahum 3.n.67

B

Baculus.

BAculus panis, cur dicatur. Deut. 32.num.197

Baſan.

Paſcuis vberrimis abundabat.Deuter. 32.n.139

Belial.

Quid propriè ſignificet. Nahum 1. n.215.216.217.218

Benedicere.

Sæpe idem eſt, atque gratias agere. Coloſſ.1.n.27.& Epheſ.1.n.6

Benedicere Deum hominibus, eſt eos locupletare. Epheſ.1.n.5

Benedictio in arcano ſermone, eſt rerum expetendarum affluentia ibid.

Benedicere interdum eſt fauſta,ac fælicia precari. n.6

Bombarda.

Deus exerens potentiam aduerſus hoſtes comparatur æneæ bombardæ.Nahum 1.à n.82.vſque ad 86

Bonum.

Quàm fœcunda vox ſit in arcano ſermone. Nahum 1.n.118.120

Borboritæ.

Siue Borboriani,ideſt,lutulenti,atque cœnoſi.Nomen inditum Hæreticis ob fœdas libidines. Iudæ.n.9

Brachium.

Symbolum roboris, auctoritatis, & potentiæ. Malach.2.n.19

Conterere brachium. ibid.& n.20.

Bruchus.

Quæ beſtiola ſit, & quàm numeroſa. Nahum 3.n.50.51.58

Deuorantis nomine exprimitur. Malach.3.n.48

C

Cadauer.

VOcatur ruina in arcano ſermone. Nahum 3.n.11

Cæli.

Cæli, & creaturæ inſenſibiles ſunt teſtes aduerſus peccatores. Deuter. 32.n.12.& ſeqq.

Cæſar.

Acerbiſſimè tulit,filium vnum eſſe de Coniuratis. Deut.32.n.164

In tempeſtate inclamauit Nauarcho metuenti: Fortuna Cæſaris te comitatur. Iſai.38.n.84

Vicit victoriam, cùm ſe ipſum vicit. Nahum 1.n.56

Coniuratorum epiſtolas non lectas ſimul exuſſit. n.6

Caietanus.

Audacter vocat prophanam Iacobi ſalutationem. Iacob.1.n.12

Sed eamdem ſalutationem Angelus, Apoſtoli, atque adeò ipſe Chriſtus vſurparunt. n.13

Temerè negat promulgari à Iacobo Sacramentum extremæ vnctionis. Iacob.5.n.63.& 64

Argumento friuolo à communi explicatione recedit. n.73

Quid de auriculari confeſſione ſenſerit. num.74

Dæmones præditos eſſe corpore quodam ſubtili commiſciſcitur. Epheſ. 2. num.5

Perperam explicat,omnes nos eſſe natura filios iræ. n.10

Futili ratiuncula negat,haberi ex Paulo, Matrimonium eſſe Sacramentum. Epheſ.5.n.44.& 45

Falsò affirmat,Epiſtolam Iudæ minoris eſſe auctoritatis, quàm cæteras Scripturas Canonicas. Iudæ.n.3

Caligæ.

Interdum ſunt ocreæ militares; nonnunquam ſandalia. Epheſ.6. n.40. & 41

Caput.

Membrum corporis diuiniſſimum. Coloſſ.1.n.127

Cur ſumatur pro veneno. Deuter.32. num.244

Caput abraſum,habitus viliſſimæ ſeruitutis. Deut.32.n.316

Hebræi

Hebræi caput tondebant in luctu.numer.317
Hoc erat interdictum Sacerdotibus. num.318
Mouere caput, interdum admirationis cum commiſeratione coniunctæ; interdum irriſionis ſignum erat. Nahum 3.n.26.

Caſtigare.

Corripere in iudicio, id eſt, miſericorditer.Deut.32.n.43

Caſtra.

Dicta quaſi caſta: nam nunquam iis intererat fœmina. Iudæ. n.167.168

Cataracta.

Quæ dicantur cataractæ cęli.Malach. 3.n.44

Catholicus.

Quid propriè ſignificet, & cur quædam Scripturæ Catholicæ nominentur. Iudæ.n.4

Celeuma.

Quid ſit cantare celeuma. Deuter.32.

Cherinthus.

Angelos præponebat Chriſto, & Iudaicas ſuperſtitiones inculcabat. Coloſſ.1.n.1
Refelluntur eius errores ab Apoſtolo.Coloſſ.1.n.120.121.134.& c.2. num.80
Angelis collata eſt gratia merito Chriſti. n.140.& c.2.n.41

Chirographum.

Quid propriè ſit. Coloſſ.2.n.57
Chirographum decreti, lex ceremonialis. à n.59 vſque ad 63

Cincti.

Id eſt, accincti ad præliandum. Nahum 2.n.11

Claudius.

Quæſitus ad cędem,miro fortunæ luſu, creatus eſt ſubitò Romanorum Imperator. Coloſſ.1.n.105

Clypeus.

Clypeus ignitus quis dicatur.Nahum 2.n.23
Soliti inaurari clypei, vt hoſtium oculos perſtringerent. ibid.
Ad hoc ſplendore commendatæ ſæpe acies.n.25
Solebant appendi è turribus,quas geſtabant Elephanti.n.17.28

Coccus.

Coccus, & purpura in rigore diuerſa ſunt, ſæpe tamen confunduntur. Nahum 2.n.33
Paludamenta militaria vt plurimùm fuere purpurea.n.30.& 31
Chlamys coccinea quæ fuerit apud Euangeliſtas.n.33.
Et pallium coccineum apud Ioſue. num.34
Frequentiſſimus purpuræ vſus apud Babylonios.n.35
Rubeus color ſanguinem ciet, atque adeò irritat bilem.n.36.37
Lacedæmonij ad occultandum vulnerum cruorem puniceis veſtibus vtebantur.n.40.
Et vt ſanguinem, cruentámque pugnam hoſtibus denunciarent. n.41
Tunica coccinea in altum ſublata, ſignum erat Romanis committendi prælium.n.41

Cognoſco.

Cognoſcere Deum iuſtos, eſt, non ſolùm approbare eorum facta, ſed etiam fortunare. Nahum 1.à n.124 vſque ad 128

Collecta.

Eleemoſynæ corrogatæ ad ſubleuandam Sanctorum indigentiam.Coloſſ.1.n.38

Coloſſus.

Rhodij Coloſſi adeò ſtupenda fuit moles, vt pauci pollicem eius amplecterentur. Coloſſ.1.n.15
Coloſſenſes non fuere Rhodij.ibid.

Comedere.

Sæpe idem eſt, atque conſumere, vaſtare. Nahum 3.n.48.49

Compunctio.

Iterdum idem eſt, ac ſtupor. Nahum 2.num.51

Concinno.

Cur hoc verbum in Scriptura adiungatur linguæ. Iacob.3.n.33

Concludo.

Concludere populum in manu hoſtium. Deut.32.n.237

Confiteor.

Sæpe idem eſt confiteri, atque laudare, ſiue gratias agere. Iſai.38.n.277. 278.279

Et confeſſio, laus, & gloria.n.280.281

Audito verbo, *confiteor*, pectora tundi ſolita in Eccleſia. Iſai.38.n.278

Confiteri peccata, eſt dare gloriam Deo. Malach.2.n.6.7.8.& 9

Conſummatio.

Conſummationem facere alicuius loci, eſt illum vaſtare. Nahum 1.numer.133

Conſummatio ſeculorum eſt plenitudo temporis, & opportuna maturitas Incarnationis. Epheſ.1.n.33

Conuerſatio.

Bona conuerſatio eſt inculpabilis tenor vitæ. Iacob.5.n.88

Cor.

Corde, & corde, id eſt, duplici corde. Iſai.38.n.43.& 44

Cor eſt ſedes fortitudinis. Nahum 2. num.77

Animantes, quibus cor prauum, audaciores. ibid.

Ariſtomenis cor pilis hirſutum. n.78

Cor neruoſum, benéque compactum, robuſtius eſt.n.79

Diſſoluitur, & liqueſcit præ formidine cor.n.80

Ponere ſuper cor, eſt accuratè perpendere, ſeriò, ac diligenter curare. Malach.2.n.4.& 5

Cor ſæpe ſumitur pro mente, ſiue intelligentia. Epheſ.1.n.72

Cordati dicuntur prudentes; corculũ, homo prudentiſſimus.ibib.

Corpus.

Tum in Scriptura, tum apud Auctores profanos, frequenter ſumitur pro cœtu, vel communitate. Iudæ.numer.154.155

Crabrones.

An crabrones, & veſpæ, de quibus fit mentio in Scriptura, fuerint dæmones. Deut.32.n.203

Creare.

Sæpe idem eſt, ac generare. Deut.32. num.69

Item firmare, ſtabilire. Deut.32.n.81

Creatura Dei.

Quid ſit in ſacro ſermone. Iacob.1. num.108

Cretenſes.

Cur paſſim dicti mendaces. Iudæ.numer.137

D

Dæmonium.

Vide Indicem Moralem.

Infame nomen in Scriptura: frequenter ſumitur pro Idolo. Deut. 32.n.153

In ſacro ſermone vocatur pruna, copioſo igne cadens.n.201.202

Appellatur etiam auis.n.199

Ob miram nocendi celeritatem.n.201

Nunquam permiſſus eſt dæmon columbæ ſpeciem induere ad fallendos homines. Iſai.38.n.205

Dare.

Dare gloriam Deo, idem eſt, ac pœnitentiam agere, & peccata confiteri. Malach.2. à numer.6. vſque ad 9

Defendo.

Interdum idem eſt, ac vlciſcor; & defenſa, vindicta. Deut.32.n.256

Delphinus.

Mirus Delphini amor in puerum. Nahum 3.n.33

Democritus.

Excæcauit ſe, defixo obtutu in clypeum à ſole collucentem. Nahum 2.num.24

Dextra.

Vter locus fuerit apud veteres honoratior, dextrane, an ſiniſtra, adhuc ſub Iudice lis eſt. Coloſſ 3.n.2

Chriſtus non tenet in cœlo præſtantiorem ſedem, quàm Pater.n.3

Diagoras.

Diagoræ mors commiſeratione, & admiratione digna. Iſai.38.n.175

Dicere.

Idem eſt interdum, ac deliberatè ſtatuere, aut firmam animo perſuaſionem combibere. Iſai.38.n.109

Dies.

Ezechiæ dies triplo ferè maior cæteris, & Ioſuana etiam productior. Iſai.38.n.104.105.106.107

Dies hominis, aut humanus, quid ſit. Iudæ.n.82

Dionyſius Tyrannus.

Sacrilegum eius dictum aduerſus prouidentiam.Nahum 1.n.49

Deſcinctus.

Militem tranſigere diem diſcinctum, mulcta erat probroſa. Nahum 2. num.15

Diſpenſare.

Quis ſit diſpenſator fidelis, & prudens.Nahum 1.n.165.166

Diſperſio.

Qui eſſent fideles diſperſionis.Iacob. 1.n.10.& 11

Diuitiæ.

Diuitiæ bonitatis, ſapientiæ, gloriæ, &c. phraſis Apoſtolo familiaris. Coloſ.1.n.174

Dolor.

Dolor erumpens in queſtus, & lacrymas, mitigatur. Nahum 2.n.63

Dominus.

Cur Romani Imperatores detractarent ſe vocari Dominos. Iudæ.numer.62

Dormire.

Aut morte extingui,aut opprimi inertiæ ſomno. Nahum 3.n.61.62

Dos agilitatis.

Solidè probatur ex loco Malachiæ, cap.4.n.17

Dracones.

Draconum adeò prodigioſa magnitudo,vt ſolidos hauriãt ceruos.Deut. 32.n.208

Ex terrore iniecto, pro numine culti. num.209

Incolunt loca vaſtata, atque deſerta. Malach.1.n.12

Dux.

Quo tempore duces gubernauerint populum Dei. Malach.1.n.42

E

Effundere animam.

QVid ſit in ſacro ſermône. Iſai. 38.n.136

Effundendi verbum ad copiam,abundantiámque refertur.Nahum 1.numer.114

Egregius.

Egregiæ, lectæ, & eximiæ cur dicerentur victimæ.Malach.1.num.75. 76

Elephas.

Veteres turritos elephantes boues lucas appellabant. Nahum 2.n.27. & 28.

Sanguineus color, ob oculos poſitus, eos acuebat ad prælium.n.36

Vel potiùs vinum abundè propinatum.n.38

Bibituri in flumine,pedibus priùs turbant aquas.Iudæ.n.2

Elias.

Notabilem habitum corporis ſumpſit ad orandum. Iſai.38.n.199

Præcurſor futurus eſt ſecundi aduentus Chriſti ad iudicium.Malach.4. à num.24. vſque ad 28

Conuertet corda patrum in filios, & & reſtituet omnia.n.32.& 33

Plerique tunc Iudæi obuiis vlnis excipient Antichriſtum: itaque non omnes

omnes traducet ad veram fidem. n.34.35.36

Enoch.

Placuit Deo, quia ſemper ambulauit coram Deo, Iudæ.n.190.191

Dei legatione functus eſt ad Angelos. num.192

Tranſlatus eſt, ne videret mortem. num.193

Etiam num viuus diuinitus in Paradiſo conſeruatur.n.194

Prophetia illius potuit ad poſteros per manus tradita peruenire.n.195

Similius vero eſt, Enoch ſacra quædam monumenta, litteris conſignata, reliquiſſe.n.196

Ea tamen iniuria temporum interciderunt.n.197

Ea, quæ Enoch ſincerè ſcripſit, ſiue Iudæi, ſiue Hæretici, mendaciis,& fabulis reſperſerunt.n.199

Prænunciatũ eſt ab Enoch extremum vniuerſale Iudicium.n.202

Enos.

Cur dicatur primus cœpiſſe inuocare nomen Domini.Deut.32. n.25

Epheſus.

Metropolis minoris Aſiæ, ſuperbiſſimo Dianæ templo nobilis. Epheſ. 1.num.2

Viguerunt in ea vrbe ſtudia ſapientiæ, & ſuperſtitionum Magicarum. ibid.

Toto triennio commoratus ibi Paulus.n.3

Beata virgo Maria cum Ioanne Euangeliſta domicilium in eadem vrbe collocauit.n.2.

Epiſtola Pauli ad Epheſios longè obſcuriſſima.n.4

Equus.

Notabile factum equi in deteſtationem inceſtuoſi concubitus. Iudæ. num.159

Eſau.

A turpi facinore vocatus Edom. Malach.1.num.18

Exponitur,quo ſenſu citet Apoſtolus, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui. Malach.1. à numer.13. vſque ad 17

Euangelium.

Quid ſignificet euangelizare. Epheſ. 2.n.60

Euangeliſta.

Nunquam memoria lapſi ſunt. Malach.3.n.3

Cur Marcus attribuat Iſaię Malachię vaticinium.ibid.

Eugubinus.

Temerariè pronuntiat de mendo Editionis LXX. Deut.32.n.86

Aſſeruit, Deum indutum aëreo corpore formaſſe hominem.n.122

Exemplum.

Ponere in exemplum,quid ſit. Nah.3. num.23

Extrema vnctio.

Promulgata eſt à B. Iacobo. Iacob.5. n.63.64

Eiúſque materia, & forma accuratè explicata.n.65

Miniſter eſt Sacerdos.n.66.67

Subiectum capax, fidelis periculosè ægrotans.n.68

Effectus eſt in anima quidem gratiæ infuſio.num.69

Expiat noxas veniales, pœnæ alicuius reatum delet, & territam ægroti conſcientiam animat.n.70

Sanitatem etiam corporis interdum, vbi ſaluti animæ expedierit, tribuit.n.71.& 72

Ezechias.

Ezechiæ morbus, & ſanitas. Iſai.38. num.1

Genuit eum Achaz vndecim natus annos.n.2

Quoto ætatis anno in morbum inciderit Ezechias.n.4.& 78.79.80

De cauſa morbi, quid Rabbini comminiſcantur.n.8.& 9

Cur

Cur faciem conuerterit ad parietem. num.21
Admirabilis eius fiducia. n.24
Quodnam fuerit eius vlcus. n.70
Quale medicamentum appoſitum. n.71.72
Poſtulauit ſignum ſanitatis. n.87
Non tamen hæſitans diffidentia. n.88
Dolebât ſe morte præreptum, non ſpectaturum ſuis oculis Saluatorem. à n.126. vſque ad 134
Neque inuiſurum Templum Domini. à n.135. vſque ad 143
Et quia ſine liberis decedebat. n.150. 151

F

Facere.

TVnc fecit Deus ſuum populum, cùm data lege formauit. Deut. 32.n.80
Interdum facere, idem eſt, atque ſtrages edere, punire. Malach. 3. num.78

Facies.

Facies denigratur, ſicut olla, grandi macie torridis, aut formidine perculſis. Nahum 2.n.85.86.87
Faciem ſuſcipere, eſt placabilem ſe præbere. Malach. 1.n.43

Fel.

Cur ſumatur pro veneno. Deut. 32. n.244.245.247

Fibula aurea.

Ornamentum, quod ſolis cognatis Regis concedebatur. Iacob. 2. n.5. & 9

Fidelitas.

Differt à veracitate. Deut.32.n.46
Fideliſſimè præſtat Deus, quæ promiſit. num.47
Per nos ſtat, quominùs præſtet. num. 48.49

Fides.

Quid propriè ſit fides miraculorum. Iſai.38.n.93

Filius.

Filios non procreare; probro ducebatur in populo Dei. Iſai. 38. num.154
Apud Romanos honorificum erat, multos habere liberos. n.155
Poſteritatem propagare, magnum Dei beneficium. Nahum 1. n.184
Sine liberis decedere, ſupplicium. num.186
Filius mortis, ideſt, capitali ſententia feriendus. Filius Gehennę, ideſt, addicendus æternis ſuppliciis. Epheſ. 2.num.8

Fornicari.

Sæpe idem eſt, atque Idola colere. Nahum 3.n.12
Omnia ferè peccata fornicationis nomine comprehenſa. n.13

Fortitudo.

Terra promiſſionis appellatur fortitudo ob eximiã feracitatem. Deut. 32.num.133

Funiculus.

Tendit Deus funiculum ad inferendam vaſtitatem. Deuteronom.32. num.52
Funiculi Adam ſunt beneficia. Deut. 32. num.66
Funiculis dimenſa fuit Terra promiſſionis. n.98
Funiculus ſumitur pro parte, ſiue ſorte. num.99

Furor.

Sumitur ſæpe pro veneno. Deut. 32. num.211

G

Generatio.

IDem eſt, ac genus hominum. Deut. 32.n.64
Item ſoboles, ac poſteritas. Iſai. 38. n.152.153
Generatio mala, & adultera, quæ dicatur. Iacob.4.n.20.21.22

Gentes, Gentiles.

Cur Gentes dictæ ſint, non populus. Deut.32.n.181

Gentiles, tanquam publici peccatores, execrationi, & horrori fuerunt Iudæis. Epheſ.2.n.38

Præputium vitio, ac probro illis vertebatur. n.39

Medium parietem inimicitiæ ſoluit Chriſtus.n.51.& 59

Gentium vocatio.

Prædicta eſt à Moyſe. Deut.32.n.180. & num.319

Vide in Indice Morali, verb. Myſterium.

Genua.

Ineſt genibus præcipua animantis fortitudo : hinc illa adhortatio, genua debilia roborate. Nahum 2. num.82

Labant ex formidine genua. n.83

Gladius.

Per metaphoram dicitur comedere. Nahum 2.n.119

Attribuitur illi os. n.120. 121

Percutere in ore gladij, ſemper ſignificat ingentem carnificinam.n.122

Et cùm gladius dicitur deuorare, aut inebriari. n.124

Græci.

Sic vocantur Gentiles, quamuis neque lingua, neque genere Græci ſint. Epheſ.3.n.20

Græciſmus.

Elegantiſſimè participium vſurpatur pro infinitiuo. Coloſſ.1.n.70

Deſideratur ſæpe præpoſitio. Epheſ.1. num.86

H

Hæretici.

Vide in Indice Morali, verb. Sapientia falſa.

Nihil hæreticis inconſtantius. Iacob. 3.n.99. & 100. & Iudæ.num.178. 179

Hæretici ſunt nebulæ ſine aqua, inconſtantiæ flatibus huc illuc leuiter exagitatæ. Iudæ.n.178.179

Fluctus turbulenti, cælo terram miſcent, terra cælum. n.183

Prudens Ducis Saxoniæ dictum de Hæreticorum leuitate. Iaco.3.n.99

Fallaciſſimè venditant eloquentiam, vt ſuis mendaciis vel fucatùm colorem illinant. Coloſſ.2.n.15

Elephantis ſimiles. Iudæ.n.2

Non ferunt caſtæ aures, portentoſas, & planè belluinas Hæreticorum libidines memorari.num.8. & 9

Hæretici in eam poſſeſſionem, quæ Catholicorum propria eſt, contra ius, & fas irrumpunt. Iudæ.n.48

Immanis,& lupina contegitur in Hæreticis ſub ouina pelle rapacitas. n.48.49.50

Editis illorum notis, præuenit nos Chriſtus. n.52.53

Vix vnquam reperietur Hæreticus caſtus: omnes ſunt effuſiſſimæ libidinis. n.55.56.57.58

Nulla ferè extitit hæreſis, quæ Chriſtum non oppugnet. n.60

Hæretici ſibi præſidentes,præfracti,& contumaces, Magiſtratus omnes ſpernunt. Iudæ.n.114

Myſteria Fidei,quæ præteruolāt ipſorum captum, blaſphemiis inceſſunt. Iudæ.n.156

Omnes ferè hæreſes ortum habuerunt ex ſuperbia. n.171

Helluones ſunt Hæretici, nati abdomini ſuo. n.172

Poſt compotationes, obſcœniſſima quæque patrabant. n.174

Non Thraſſonica, ſed planè Luciferina eſt Hæreticorum iactantia. Iudæ.n.177.& 209.& 211

Mulierculas aſſentatiunculis ineſcatas, argento ſubtiliter emungunt. num.213

Hæretici ſolent etiam eſſe Schiſmatici. n.222.223

Halleluia.

Quid propriè ſignificet.Iſa.38.n.132.

Hebraicus Textus.

Puncta ſæpe in illo perperam à Rabbinis affixa.Deut.32.n.162.Iſai.38. n.6.& n.123.Malach.2.n.16.Iudæ. n.120.& 122

Multi queruntur, Hebraicum Textum Iudæorum malitia deprauatum, vt eraderent apertiſſima de Chriſto vaticinia. Malach.1. n.65. & 66

Iſti dum ſe Iudæos oppugnare credunt, Catholicam Eccleſiam imprudentes oppugnant. n.67

Hebraizantes.

Vide verb.Vulgata Editio.

Diſſident ſæpe ſine cauſa à Vulgato, & à LXX. Deut.32. num.182. & n.313.& 314

Vbi diſcedunt à Latino Interprete, valde etiam inter ſe diſſident. Iſai. 38.n.111.& n.239

Ex pullo hirundinis cõfingunt gruem. Iſai.38.n.194

Refigunt verba de Textu, aliáque arbitratu ſuo ſubrogãt.Iſa.38.n.218. 220.& 239

Vim apertam Vulgati verbis ſæpe afferunt. Iſai.38.n.241

Deſerta Vulgata Editione, interpretantur Hebraicum textum.Malach. 1.n.48.& cap.2.n.84

Quanto in periculo verſentur, qui immodicè volunt Hebraizare. Malach.3.n.9.& 10

Hedera.

Hederam tangere, Sacerdoti nefas. Malach.2.n.50

Hieronymus.

Prodit, mulierculam ex puero decenni concepiſſe. Iſai.38.n.3

Solet inſerere ſuis ſcriptis aliorum fragmenta, erroribus referta, nec tamen ipſos errores refutare. Nahum 1.n.146

Etſi non refellat, non tamen exiſtimauit, Sodomitas fuiſſe ſaluatos. num.145

Fidenter aſſeuerat, neminem in tota Scriptura fuiſſe à Deo maledictum. Malach.2.n.11

Refellitur tanti Patris opinio ex ipſa Scriptura. n.13.& 14

Honor.

In Scriptura eſt ſubminiſtratio earum rerum, quæ ad victum, cultúmque corporis requiruntur. Coloſſ.2.num.92

Horribilis.

Sumitur pro illuſtri,auguſto,& venerando. Malach.1.n.82.83.84

Humiliare.

Quid ſit,humiliare animam. Malach. 3.num.56

Humilitas.

Voci Latinæ *humilitas*, duæ Græcæ reſpondent, valde inter ſe diuerſæ. Coloſſ.2.n.81

I

Iacobus.

Cognatione attingebat Chriſtũ, oris etiam lineamentis effingebat. Iacob.1.n.7

Ideo frater Domini vocatus. ibid.

Quanta fuerit in veneratione ob incredibilem opinionem ſanctitatis. num.9

In refellendo errore de ſola Fide iuſtificante, cæteris Apoſtolis palmam præripit. n.2

Cur eius Epiſtola vocetur Catholica. num.5

Cur primum inter cæteras teneat locum. num.6

Cur reiecta fuerit à Luthero. n.3

Probatur inconcuſſa eius auctoritas. num.4

Oues ſuas diſperſas pabulo ſalutari

recreauit

recreauit per Epiſtolam. n.11
Geſtare ſolitus coronam ex aurea lamina. Iacob.2.n.34

Ianua.

Ante ianuam aſſiſtere, quid ſit. Iacob. 5.num.40

Idolum. Idololatria.

Mera ſpurcitia: ob id vocabulo *ſordes,* addito de ſuo, ſignificanter exprimitur à Vulgato. Deuter. 32. num.63
Idola vocantur Dij alieni. n.116
Dij recentes. n.156
Dicuntur vanitates, & merum nihil. n.177.178
Quid interſit inter ſculptile, & conflatile. Nahum 1.n.190
Qui Auctores tractent de Idololatriæ origine. Deut.32.n.157

Idumæi.

Vnde ſic vocati. Malach.1.n.18
Habitabant in ſciſſuris petrarum.n.11. & 12
Subiugati ſunt à Dauid. n.14

Ignis.

Quid ſit traducere filios per ignem. Deut.32.n.154
Igneæ, ſiue faces, ſiue prunæ, amorem ſignificanter exprimunt. Deut. 32. n.264.265
Supplicium item igne denotatur. num.259
Iracundia comparatur igni.Nahum 1. n.111.112.113
Igneus, ideſt, rapidus. Nahum 2. n.43. & 45
Igni attribuitur lingua, & actio comedendi. Nahum 3.n.47
Dicitur etiam lambere. n.48
Nomine deuorantis exprimitur. Malach.1.n.64
Argentum excoquit, ſcoriam abſumit. Malach.3.n.17.18. & 19
Ignis conflagrationis extremæ vehementiſſimus. Malach.4. num.1. 2. & 3
An ſit anteceſſurus Iudicis aduentum. num.4
Ignis dicitur lingua quatuor de cauſis. Iacob.3.à n.22.vſque ad 28
Ineſt in igne mira nocendi celeritas. num.23
Quomodò vires ignis intercidantur, & diſſocientur à Deo. Iudæ.n.88

Imago.

Cur Verbum Diuinum ſit imago Patris. Coloſſ.1.n.116
Eſt item inuiſibile, ſicut prototypon. num.117
Imaginis, & ſimilitudinis in arcano ſermone vnus, atque idem eſt ſignificatus. Iacob. 3. à num.70. vſque ad 73

Infernus.

Frequentius ſubterranea loca, ideſt, Limbum, Purgatorium, aut Infernum: interdum verò mortem, ſepulturámve ſignificat. Deuter. 32. num.182.183
Cur in vetere Teſtamento Infernus ſæpe ſignificet mortem, aut ſepulchrum. Iſai.38.n.117.& 118
Infernus dicitur non confiteri Deo, quia animæ in Limbo, Purgatorióque detentæ, non poterant voce Diuinas laudes celebrare. Iſai. 38. num. 284

Interficio.

Nonnunquam idem eſt, atque diſperdo. Nahum 1.n.193.194

Ioſephus.

Hallucinatus in hiſtoria Ezechiæ. Iſai. 38.n.4.& 5.& n.78.79
Falsò prodidit, Moyſen non fuiſſe mortuum. Iudæ.n.135.136

Ioſue.

Vnà cum Moyſe Auctor Cantici, Audite cæli. Deut.32.n.1
Vterque illud, audiente populo, recitauit. n.4
Admirabili fiducia imperauit Soli. Iſai.38.n.94

Iſidorus

Iſidorus Clarius.

Pro ſacro textu ſuam interdum explicationem obtrudit. Iſai.38. numer.241

Iudæi.

Gens fuit ſubdola,atque verſuta.Deu. 32.n.64

Signorum appetentiſſima.Iſai.38.numer.91

Iudæorum errorem, ex arrogantia ortum, refutat Paulus. Malach.1. num.17

Similem refellit Hieronimus.n.51

An in fine mundi Iudæi omnes conuertendi ſint ad veram fidem prædicatione Eliæ. Malach.4. nu.34. 35.36

Decies centena millia Iudæorum inhabitarunt Ægyptum.Iacob.1.numer.10

Iudæi ab inſito ingenio gloriæ popularis auidiſſimi ſunt. Iacob.3. numer.1

Callidiſſimè obrepunt ad honores. num.2

Quà vi, quà aſtu,quà obſequiis, ſceptrum regiminis obtinuerunt in Hiſpania.n.3

In primitiua Eccleſia mox vt baptiſmo tincti erant, ad magiſterij titulum, ac munus aſpirabant. num.4. & 5

Cur vocati fuerint Sabbatarij. Epheſ. 2.n.53

Pulſi vrbe Roma, quod crederetur natio ad tumultuandum procliuis. num.54

Sordidiſſimis miniſteriis vitam ægrè tolerabant, vulgo dicti fœtentes. num.55

Iudæi ingenio fuerunt ad idololatriam valde lubrico, atque procliui.Iudæ.n.129.130

Nuſquam legimus, eos mortuorum Patriarcharum oſſa pro numine coluiſſe. à n.130. vſque ad 134

Iudicare.

Protegere, liberare: ſæpius, punire. Deut.32.n.273.274

Iudicium.

Eſt norma præſcribens ea, quæ fieri æquum eſt.Deut.32.n.38.39.41

Interdum ſignificat miſericordiam. n 42.43.44

Dei iudicia ſunt ipſiſſima trutina.numer.41

Iudicia facere eſt, ſceleratos ſententiæ mucrone ferire. Deut.32. numer.304

Iudicium vocatur vltio diuina, quia libratur æquiſſima iuſtitiæ lance. num.306

Iudicium ſæpe idem eſt, atque damnatio. Iudæ.n.51

Iuniperus.

Carbones iuniperorum ſunt ardentiſſimi, diutiſſimíque caloris. Iacob. 3.n.28

Iuſtificatio.

Sæpe nomine iuſtificationis intelligitur iuſtitiæ incrementum.Iacob. 2.n 91.92.93.94

Iuſtitia.

In ſacro ſermone omne virtutis officium comprehendit. Iacob.1. numer.125

Sæpe ſignificat eleemoſynam. Malach.4.n.13

Reputari ad iuſtitiam quid ſit. Iacob. 2.n.93.94

L

Lac, & mel.

PRouerbiali locutione exprimitur fertilitas terræ,cùm dicitur manare lacte, & melle. Deut.32. numer.136

Eſt etiam locutio metaphorica,& hyperbolica.n.137.138

Lacus.

Quàm multa ſignificet in Scriptura. Iſai.38.à n.288

Lapis.

Lapideis ponderibus Veteres vtebantur. Deut. 32. n. 41

Lapis idem eſt, ac pondus. ibid.

Lebbæus.

Cur ſic vocatus Iudas Thadæus. Iudę. num. 13

Leo.

Leones in Palæſtina frequentiſſimi. Iſai. 38. n. 191

Leo ſolo rugitu exanimat, & proſternit animantes. n. 192

Ineſt ingens robur rudentibus leoninis n. 193

Fortitudo in ſuperandis leonibus. numer. 191

Crebra ſimilitudo à leonibus ducta in Scriptura. n. 191. 192. 193

Leo quinque vocabulis appellatur in lingua ſancta. Nahum 2. n 91

Catuli leonum audaciſſimi. n. 92. 93

Leunculi dicuntur alienorum bonorum direptores. n. 94

Superbus dominatus rapacitate leonum exprimitur. n. 95

Rotarum orbibus circumactis leones perterrentur. Nahum 3. n. 9

Leo, niſi extrema fame enectus, nunquam attingit infantes. n. 31

Primus leonis domitor cur occiſus. Iacob. 3. n. 54

Leui.

Tribus Leuitica, Primogenitorum loco Deo conſecrata. Malach. 2. num. 25

Nullam obtinuit ſortem in terra Promiſſionis, atque adeò non numeratur inter cæteras Tribus ibid.

Sacerdotes initiabâtur ex familia Aaron; Leuitæ, ex aliis familiis. n. 26

Pactum initum cum tribu Leui cupit Deus ratum, & inuiolabile permanere. n. 27

Liber.

Cur vocetur liber prophetia Nahum. Nahum 1. n. 16

Epiſtola ſæpe appellatur liber. n. 17

Liber monumenti quis eſſet. Malach. 3. n. 75

Linea.

Grandioribus lineis notabâtur horæ. Iſai. 38. n. 105

Liptotes.

Id eſt, diminutio, quæ figura ſit. Eph. 5. n. 10. & 11

Lorica.

Quid ſit, & vnde dicta. Epheſ. 3. n. 32

Ferreis annulis, ſeu catenulis texebatur. n. 35.

Cur vocetur hamata, vel potiùs ſquamata. n. 36

Lumbi.

Lumbos accingere, prælianis habitus. Nahum 2. n. 11. 12

Lutherus.

Cur Iacobi Epiſtolam repudiauerit. Iacob. 1. n. 3

Fuit impotentis auaritiæ, atque libidinis, & dæmoniacæ ſuperbiæ typho turgens. Iacob. 4. num. 95. 96. 97. 98

Thraſſonica eius iactantia. Iudę. n. 212

Lux.

Per lucem, fauſta, atque fælicia; per tenebras verò, dira, & calamitoſa denotantur. Nahum 1. n. 139. & Malach. 4. n. 10. & 11

Lucis encomia. Coloſſ. 1. n. 69

M

Macula.

COmmuniter ſignificat defectū, vitiūue corporis. Deut. 32. n 59

Corpus venuſtum dicitur ſine macula. n. 60

Denotat etiam generatim hæc vox, quidquid in reprehenſionem incurrit. n. 61

Maculæ vocantur homines ſpurciſſimi. n. 62

Magnificentia.

Quid propriè ſit, cùm Deo attribuitur.

tur. Deut.32.n.26.& 27
Dare magnificentiam Deo, eſt eius magnitudinem celebrare.n.28
Magnificare, & glorificare Deum, eſt illum laudare.ibid.

Magna loqui.

Eſt ventoſè, ac tumidè ſe iactare. Iacob.3.n.17

Malachias.

Origenes exiſtimauit verũ fuiſſe Angelum. Malach.1.n.7
Ob præſtantem formam moréſque ſuauiſſimos Angelus vocatus eſt. ibid.
Et quia ſæpe illi vaticinanti adſpectabilis Angelus apparebat.n.8
An fuerit Eſdras. ibid.

Manus.

Significat vires. Deut.32. nu.278. & Malach.1.n.6
Manum Dei effugere nemo poteſt. Deuter.32.n 292
Manum in cælum leuare, ritus iurantis.n.297
Manum defigere, ritus ſpondentis. Iſai.38.n.226
Manu plaudere,geſtus eſt gratulantis, aut inſultantis. Nahum 3.num.65. 66.67
Cur manus ſumatur pro ſpiritu prophetico. Malach.1.n.5
Et pro artificioſa locutione.n.6

Meditari.

Non ſignificat cogitare modò, ſed cogitationem ipſam prodere. Iſai. 38.n.201
Sæpe idem eſt, ac gemere.n.202

Mel.

Vide veb. Lac.
Mellis primitias offerri, non vetabat lex.Deut.32.n.137

Menſa propoſitionis.

Vocatur altare. Malach.1.n.34
Qu panes dicerentur polluti.n.35
An conficerentur Sacerdotum manibus.n.36

Metaſthenes.

Quibuſdam eſt auctor dubiæ fidei. Nahum 1.n.189

Minare.

Eſt quaſi bacillo gregem, aut ſtimulo boues agitare. Nahum2.n.62

Miracula.

Neque Magæ, neque Antichriſtus, imò ne ipſe quidem dæmon poteſt inſiſtere, aut reflectere Solis curſum. Iſai.38.n.96.97

Miſereri.

In lingua ſancta miſereri Deum,idem eſt, ac ſe ſolari. Deut.32. nu.275. 276

Mons.

Mons vocatur terra Promiſſionis, quia montoſa. Deut.32.n.132
Tandiu montes amænitatem retinẽt, quamdiu velit illam Deus conſeruare. Nahum 1.n.94.95
Tremere, ac liqueſcere dicuntur à facie Domini.n.97.98
Reuera inter ſe colliſos veluti arietaſſe,exiſtimauit Genebrardus.numer.99
Quæ omnibus publicè denuntianda erant ex montibus præconis voce proclamata. Nahum 1. n.204.206
Hieruſalem in montibus ſita. n.205

Mors.

Ægrotare, iraſci, triſtari, vſque ad mortem exponitur. Iſai.38.num.6. & 7

Moyſes.

Primum eius Canticum vniuerſus populus afflatu Spiritus Sancti ſimul decantauit. Deut.32.n.2.& 3
Poſtremum non eſt oratio ſoluta, ſed aſtricta numeris.ibid.n.5
Eſt poëma longè vetuſtiſſimum.n.6
Quo genere verſus conſtet. Vide ver. Poëſis.
Continet ſummam totius legis.n.10
Cur à Machabæis proteſtatio Cantici nominetur.n.12

Indubitatum eſt obiiſſe Moyſen. Iudæ.n.135.136
Ignoratio ſepulchri redundat in ſummam eius gloriam.n.138.139
Fuit caput populi Hebræi, ſummus Sacerdos, ſupremus Legiſlator, Rex etiam, ac Princeps temporalis. à n.150. vſque ad 153
Quæ fuerit illa Michaëlis cum diabolo diſceptatio de corpore Moyſi, copioſè diſcutitur. à n.125. vſque ad 155

Myrica.

Humile quidpiam denotat. Iſai.38. num.196

N

Naſus.

CVr ira ſignificetur naſo. Nahum 1.n.52.53

Nebula.

Caligine oculis offuſa, hoſtium conſilia præuertit. Nahum 1. num.82. & 86

Nero.

Cur leo vocatus ab Apoſtolo. Nahum 2.n.95.96
Perſuaſiſſimum habuit, neminem pudicum eſſe poſſe. Iudæ.n.58

Nicolaus.

Fuit vnus è ſeptem Diaconis electis ab Apoſtolis. Iudæ.n.10
Cur in turpiſſimam hæreſim prolapſus.n.11
Sunt, qui eum liberent hac nota. numer.12

Niniue.

Eodem regnante Sardanapalo, pœnitentiam egit, ad prædicationem Ionæ;& rurſus in flagitia prolapſa, vaſtata eſt, Nahum 1.n.1.& 2
Nomen eius ſonat ſpecioſam.n.10
Fundata eſt à Nino ante ortum Abrahæ.n.11
Incredibilis eius magnitudo, ciuiúmque frequentia.n.12.13.& 14
Fuit caput, & Regia ſedes Monarchiæ Aſſyriorum.n.15.
Inexpugnabilis eius fortitudo, ſuperbáque confidentia.n.103
Diſiecta tamen à Deo eſt. n.137.142. 144.& cap.2.n.58.& 59. & nu.67. & 68
Extracta ad triennium eius obſidio. Nahum 2.n.6.& n.59
Tanta in direptione ſtrages edita eſt, vt fluuius redundante ſanguine, colorem mutarit. Nahum 2 n.61
Oraculum per manus traditum à Maioribus, tunc Niniuen capiendam eſſe, cùm vrbi fluuius fieret hoſtis. Nahum 2.n.68

Noë.

Accuratè ſubducta ſumma vitę illius, colligitur, anticipatum fuiſſe diluuium annis viginti. Deut.32.n.271 272

Nomen.

Nomen ineffabile vnde ductum. Iſai. 38.n.132.133
Contractum IA ſignificat verbum incarnatum.n.133.134
Nomen vnius inuocari ſuper alterum, quid ſit. Iacob.2.n.31

Nouiſſimus.

Nouiſſima tempora, aut nouiſſimi dies, qui ſint. Iudæ.n.218.219.220. & 221

Nuditas.

Interdum idem eſt, atque ignominia. Nahum 3.n.21.& 22

Nunc.

Vim ſæpe habet illationis. Deut.32. num.287

O

Obductio.

QVid propriè ſignificet in Scriptura. Deut.32.n.278

Occiſio.

Sumitur pro immolatione victimæ. Iacob.5.n.22

Cur

Cur in die occiſionis lauta conuiuia celebrarentur. num. 23

Oculi.

Cur in ſacro ſermone dicantur parcere. Deut. 32. num. 169

Olla.

Ollæ combuſtæ ſimilitudo ad exprimendam maciem, & horrorem. Nahum 2. num. 85. 86. 87

Omnis.

Aliquando idem eſt, ac ſummus. Iacob. 1. num. 19

Onus.

Apud Prophetas ſignificat graue, & acerbum vaticinium. Nahum 1. numero 4. 5. & 6

Quid ſit aſſumptio apud LXX. numero 8. & 9.

Os.

Percutere in ore gladij, denotat ſanguinariam hoſtium ſtragem. Nahum 2. num. 122. 123

Os, idiomate Hebraico, idem eſt, ac voluntas, deſiderium, nutus. Malach. 3. n. 64

Os dilatare, quid ſit. Iacob. 3. n. 18

Oſſa.

Ingens malum, quod penetrat ad oſſa. Iſai. 38. n. 190

Oſtendo.

Sæpe ſignificat re ipſa elargiri. Nahum 2. n. 39

Oſtium.

Oſtium aperiri Euangelio, quid ſit. Coloſſ. 4. n. 6. 7. & 8

P

Pactum.

INitum à Deo cum Tribu Leuitica. Malach. 2. n. 27

Pactum ſalis æternum, quid ſit. n. 28. 29

Parcæ.

Parcarum nomina, & miniſteria. Iſai. 38. à n. 161. vſque ad 165

Ad Parcarum fila, telámque ſæpius alluditur in ſacro ſermone. nu. 159. 160. 166. 167. 168

Finguntur Parcæ ſtamina pulla deducere infælicibus; fælicibus verò, candida, aureáve. n. 162. 163

Parco.

Parcere aliquando, non tam eſt ignoſcere, quam prouidentiſſimè conſulere. Malach. 3. n. 80. & 81

Pax.

Incolumitas, proſperitas, omniúmque rerum abundantia ſignificatur pacis nomine. Malach. 2. n. 35

Quàm variè, & quàm ſignificanter illuſtret hanc vocem Latinus Interpres. n. 36. & 37

Pecunia.

Culta pro Dea à Veteribus. Coloſſ. 3. num. 13

Nullum illi templum extructum à Romanis. ibid.

Per.

Præpoſitio *per*, nihil derogat verę efficientiæ. Coloſſ. 1. n. 123

Petra.

Petra, ſiue rupes, cur vocetur Deus. Deut. 32. n. 31

Phinees.

Contigit illi vita ſupra mortales omnes ſui ſæculi longiſſima. Malac. 2. num. 27

Plato.

Explicuit Heſiodi dictum, dimidium plus eſſe toto. Deut. 32. n. 143

Pœnitere.

Quo ſenſu dicatur Deus pœnitere. Iſai. 38. n. 13. & 14

Poëſis ſacra.

Eſt longè vetuſtior, quàm priſca illa Græca Orphei, Lini, Homeri. Deut. 32. num. 6

Cognitu eſt difficillima. n. 7. & 8

Quidam aiunt eam exametro verſu conſtare. num. 7

Pari ſyllabarum numero, & vocibus

ſimiliter deſinentibus, ſæpe concluditur. n.9
Qui Auctores ſcripſerint de Poëſi Hebraica. n.9

Populus Hebræus.

Cur Dei ſanctificatio vocaretur. Malach.2.n.64.65
Numeroſiſſima ſobole auctus. Deut. 32.num.79
Terram illi Deus benigniſſimè prouidit, eámque ſeptem Gentibus, tanquam colonis ad tempus elocauit. n.92.93
Vocatur ſors Dei. n.100
Populus peculiaris. n.101
Deus ipſe pars, & ſors illius fuit. num.102.104
Quantopere eum dilexerit, ſine vllis meritis. n.106.107
Prouidit illi neceſſaria ad victum in deſerto. n.108
Neque veſtimenta, neque calceamenta conſumpta ſunt quadraginta annis. num.108
Ductor illius fuit. n.117
Quaſi curru vectum, triumphatis hoſtibus, introduxit in terram promiſſionis. n. 131
Mulieres illius populi propenſiſſimæ ad Idololatriam. Deuter. 32. num.165

Poſſidere.

Idem eſt, ac generare, interdum creare: frequentiùs tamen emere, aut redimere. Deut.32.n.69.70.& 72

Porcus.

Aptiſſimum ſymbolum libidinoſi. Iudæ.num.227
Anima illi data pro ſale, ne putreſcat. ibidem.

Porta mortis.

Ideſt, ſummum, ac præſentiſſimum mortis periculum. Iſai. 38. n.116. 119.120

Præparare.

Sæpe idem eſt, ac firmare, ſtabilire. Deuter.32. num.81

Præputium.

Vitio, ac probro Ethnicis vertebatur à Iudæis. Epheſ.2.n.39

Presbyter.

Significat hæc vox vel ætate ſenes, vel ordine ſacro inſignitos. Iacob. 5. num.66
Cùm de ſacris functionibus ſermo eſt, neceſſariò intelligendi Sacerdotes. num.67

Pretioſus.

Idem eſt, ac rarus: quia omne rarum pretioſum eſt. Iacob.1.n.114

Primogenitus.

Cur dicatur Chriſtus Primogenitus B.Virginis.Coloſſ.1.num.120

Principium.

Siue initium, ſignificat primum, & præſtantiſſimum. Iacob.1.à n.104. vſque ad 108

Prophetia.

Comminatoria, etſi abſolutè denuntietur, tamen conditionem tacitam includit, modò hominem non pœniteat. Iſai.38.à num.13. vſque ad 16
Cur Prophetæ dicerentur Videntes. Nahum 1.num.18.19.& 20

Propoſitum.

Quæ ſit vocatio ſecundum propoſitum. Epheſ.1.num.20.& 23

Proſcribere.

Bona debitoris proſcribebantur, affixa publicè tabella. Coloſſenſ. 2. num.64
Qui ſe vadem dabat, tabellam refigebat. ibidem.

Pſallere.

Quid propriè ſit in Scriptura. Iacob.5. num.61

Pupilla oculi.

Symbolum rei vnicè dilectæ. Deuter. 32.num.110

Purpura.

Vide verb.Coccus.

Quadriga.

Q

Quadriga.

PRæcipua bellici roboris pars. Nahum 2.n.116

Per quadrigas intelliguntur etiam ſeſſores. n.117

Quadrigis affectata opinio Diuinitatis. Nahum 3.num.9

R

Raab.

QVi eam non meretricem, ſed cauponam fuiſſe dicunt, Scripturæ repugnant. Iacob.2.n.100

Simul atque veram de Deo concepit Fidem, emerſit è turpitudine, & laudabilem vitam egit. n.101

Rabbini.

Humi repunt: explicationes ſuas vix digitum à terra tollunt. Deuter.32. n.88. Nahum 2. n.127. Malach.2. num.70

Hebraico textui ſæpe puncta perperam affixerunt. Vide verb. Hebraicus textus.

Rapio.

Non modò vim, ac robur, ſed celeritatem etiam affert. Iudæ.num.239. 240.

Recordari.

Aliquando ſignificat, opem implorare. Nahum 2.n.55

Rectus.

Idem eſt, ac placidus, benignus. Deut. 32. num.50

Redimere.

Quid ſit redimere tempus. Coloſſ.4. n.11.12.13

Religio.

Non à relegendo, ſed à religando dicta. Iacob.1.n.145

Renes.

Labaſcunt renes horrore perfuſis. Nahum 2. n.84

Sunt quaſi ſedes correptionis Diuinæ. Malach.3.n.65

Repudium.

Repudiare licebat Hebræis ſuas vxores, ob alias etiam cauſas, præter fornicationem. Malach.2.n.82

Libellus repudij mulieris honori conſulebat. ibid.

Reſpondere.

Interdum idem eſt, atque ſpondere. Iſai.38.n.221

Rota.

Rotæ ſupplicium vſitatum apud Hebræos. Iacob.3.n.40

Quam graue illud fuerit. n.41

S

Sacrificium.

HOrrendis ſacrificiis filiorum, vt prædo ſanguinarius delectatur dæmon. Deut.32.n.154

Sæculum.

Sæpe ſignificat mundi naſcentis exordium. Deut.32.n 83

Subinde ſumitur pro mundo. Epheſ. 2. num.1

Sal.

Symbolum eſt longiſſimæ durationis. Malach.2.n.29

Statua ſalis vxoris Loth vſque hodie durat. ibid.

Salis pactum æternum. n.28.& 29

Salomon.

Vndecimo ætatis anno genuit Roboam, teſte Hieronymo. Iſai. 38. num.3.

Saluari.

Aut ſaluum fieri, eſt, euadere, impunè abire. Malach.3.n.66

Saluto.

Salutare pacificè, aut verbis pacificis, eſt incolumitatem, proſperitatémque precari. Iſai.38.n.261.262

Sanctificatio.

Dei ſanctificatio vocatur populus Hebræus. Malach.2.n.64.65

Sanguis.

Copioſa cruoris effuſio quibus metaphoris in Scriptura declaretur. Deuter. 32. à numero 307. vſque ad 311

Cur vinum vocetur ſanguis. Deut. 32. num. 141

Sanguis ſignificat peccata. Nahum 3. num. 1

Præſertim coniuncta cum violentia, & oppreſſione. n. 2

Sapio.

Non ad intelligentiam modò refertur, ſed multò magis ad affectum. Coloſſ. 3. n. 4

Sarmentitij.

Cur ſic vocati à Gentilibus Chriſtiani. Iacob. 3. n. 41

Scriptura ſacra.

Ex ſenſu myſtico, vbi conſtiterit intentum fuiſſe ab Spiritu ſancto, efficax ducitur argumentum ad ſtabilienda dogmata Fidei. Malach. 1. num. 16

Solidè probatur, eadem Scripturæ ſacræ verba multiplicem ſæpe continere intelligentiam litteralem. Iudæ. à n. 119. vſque ad 124

Nonnullos Canonicos libros iniuria temporum intercidiſſe, ex ipſa Scriptura conſtat. Epheſ. 5. num. 26. & Iudæ. n. 198

Eadem ſententia, verbis paululùm immutatis, ſæpe explicationis gratia, continenter iteratur in Scriptura. Deut. 32. num. 20. Iacob. 1. num. 81

Abſtracta ſumuntur pro concretis. Deut. 32. n. 45. & n. 315

Prophetæ enuntiant futura verbis præteriti temporis. Deuteron. 32. num. 130. Iſai. 38. num. 77. Epheſ. 2. num. 21

Hyperbole ſępe frequentata. Deut. 32. num. 138. n. 185. n. 188. Coloſſ. 1. num. 54

Gignendi caſus appoſiti vices gerit; quòd ſi ſit numeri multitudinis, ſuperlatiui locum obtinet. Deuter. 32. n. 318. & Nahum 3. n. 5. Coloſſ. 1. n. 90. & 110

Continens ſumitur pro contento, per metonymiam. Iſai. 38. n. 279

Actio ſæpe ponitur pro obiecto, ſiue materia actionis. Nahum 1. num. 9

Amplificationis gratia, idem verbum geminatum continenter repetitur. Nahum 1. n. 73. 74

Ironica permiſſio frequens in Scriptura. Nahum 2. n. 7. & 9. Malach. 1. n. 44. 46

Præpoſitio *in*, appoſita nomini, gerit vices aduerbij. Malach. 3. numer. 23

Particula *ſicut*, non ſemper declarat æqualitatem, ſed interdum ſolam proportionem. Malach. 3. num. 24

Coniunctio *&*, ſæpe eſt cauſalis, redditiua, & aduerſatiua. Malach. 3. num. 32

Cùm id, quod per Scripturam dictum erat, quamuis iam factum fuerit, tamen magis, ac magis fit; tum ea Scriptura impleri dicitur. Iacob. 2. num. 96

Sæpe omitti ſolet nota ſimilitudinis. Iacob. 5. n. 22

Apoſtoli, & Euangeliſtæ, cùm citant Scripturæ teſtimonia, non ſolent verba numerare, ſed appendere. Epheſ. 4. n. 11

Aliquando res grandes verbis in ſpeciem humilibus exponũtur. Epheſ. 5. n. 10. & 11

Genitiuus *Dei*, appoſiti vicem ſubit; & nominis, cui adiungitur, exaggerato gradu, ſignificatum intendit. Iudæ. n. 80

Hebraica lingua caret ſuperlatiuis: eáque ſupplet hac notabili loquendi formula.

formula. Iudæ.num.80

Semel.

Semel perire,quid ſit.Nahum 1.n.147 148.149

Semel loqui, aut decernere. Iudæ. num.47

Semen.

Sumitur pro liberis : & ſeminari populum,eſt augeſcere ſobole numeroſa. Nahum 1.n.282.183

Sennacherib.

Cur in templo contrucidatus à filiis. Nahum 1.n.165

Incredibile eſt, inhumatum ibi diu iacuiſſe.n.195.& 200

Septuaginta Interpretes.

Pro *fidelitate* verterunt *diuitias*. Deut. 32.n.47

Pro *vltione* ſcientiſſimè reddiderunt *iudicium*. Deut.32.n.306

Pro *delectari in Domino*, *fiduciam in eo habere*. Iſai.38.n.36

Pro *ambulare cum Deo*, *placere Deo*. Iſai.38.n.37.& n.40

Pro *bono*, aut *recto*, *placitum Deo*. Iſai. 38.n.42.

Pro *iratus eſt*, *diſtulit*. Nahum 1. numer.42.43

Eorum verſio notabilis, *peccauerunt non ei*, exponitur. Deuter.32. numer.57

Item illa : *Conſtituit terminos Gentium, ſecundum numerum Angelorum Dei.* Deuteron.32. num.85. 86.94. 95. 96

Item illa : *In excelſo dierum*. Iſai.38. num.115

Celebris etiam illa : *Non puniet Deus bis in id ipſum*. Nahum 1.à n.145. vſque ad 150

Illa item : *ſicut hora ſuper montes*. Nahum 1.n.207.208

Et illa de ſacrificio Cain : *Nonne ſi rectè offeras, non autem rectè diuidas, peccaſti ?* Malach.1.n.52

Cur vocabulum *horribile*, ipſi reddant, *illuſtre*, ſeu *manifeſtum*. Malach.1. n.82.83.84

Chriſtum vocant magni conſilij Angelum. Malach.2.n.47

Concordantur LXX. cum Editione Vulgata. Deut.32.n.174.& n.299. 301. Iſai.38.n.115

Addunt interdum aliquid de ſuo, afflatu Spiritus ſancti, ad expreſſiorem loci intelligentiam. Deut.32. n.281. Iſai.38. nu.151. Malach.4. num.28

Sæpe Apoſtoli, & Euangeliſtæ citant teſtimonia veteris Teſtamenti ex Editione LXX. Deuter.32. num.319.Iſai.38.num.39.Iacob.4. num.33

Cur dicere refugiant, Deum à nobis videri. Iſai.38.n.142.143

Parcarum fabulas ſapientiſſimè correxerunt. Iſai.38.n.164

Cur *onus* reddiderint *aſſumptionem*. Nahum 1.n.8.& 9.

Illuſtrant ſua tranſlatione locum difficillimum. Malach.2. numero 88. & 89

Sepultura.

Inhumatum proiici, dirum, & ominoſum ſemper fuit. Nahum 1. numer.196.197.198

Serapis.

Fuit Patriarcha Ioſeph, pro numine cultus ab Ægyptiis. Iudæ. numer.131

Serpentes.

Sæpe ad ſupplicium diuinitus immiſſi. Deu.32.n.210

Triſulcam linguam velociſſimè mouent. Iacob.3.n.62

Seruus.

Quod munus eſſet ſerui à Commentariis. Malach.3.n.75

Si.

Quam vim habeat particula, *ſi*, poſt verba iurandi. Deut.32. num.299. 300.301

Signum.

Signorum appetentiſſimi Iudæi. Iſai. 38.n.91

Plerique Patriarchæ poſtularunt non ex diffidentia.n.88.87.90

Simon Magus.

In ſola fide ſalutem reponebat, eáque commentitia. Iacob.1.n.1

Sol.

Solem graduum referre, aut ocyus maturare, æquè difficile. Iſai.38. numer.95.96.98

Non modò Sol, ſed omnes etiam cæleſtes orbes retroacti ſunt ad preces Iſaiæ. Iſai.38.num.101.102. 103.

Sophocles.

Victor renunciatus, præ effuſa lætitia repentinò obiit, Iſai.38.n.154

Sortes.

Sortibus diſtributa terra Promiſſionis. Deut.32.n.98

Quid ſortium vocabulo intellexerint LXX. Iſai.38.n.164

Sperare.

Interdum idem, ac timere. Iſai.38. num.188

Spes.

Sæpe ſumitur pro re ſperata. Coloſ.1. num.41

Spina.

Cur improbi ſpinis comparentur. Nahum 1.n.151.152.153

Spiritus.

Cicero vſurpat vocem ſpiritus pro reſpiratione. Iſai.38.n.303

Interdum in arcanis litteris idem eſt, ac ſermo. Iacob.1.n.115

Stare.

Erectionem corporis,& multo magis firmitudinem animi ſignificat. Nahum 1.n.105

Stella.

Dicuntur militia cæli. Nahum 2. numer.112.113

Aſtrologi falsò gloriantur, ſe omnes ſtellas in numerato habere. Nahum 3.n.52

Refellitur hæc perſuaſio. numer.53. 54.55

Dei proprium, ſtellas numerare. numer.56

Stellas de cælo cadere, quid ſit. Iudæ. num.188.

Cur Planetę dicantur ſydera errantia. num.189

Stilare.

Dicitur de temporario ſupplicio, etſi grauiſſimum ſit. Nahum 1. n.115. 116.117

Superbia.

Sæpe ſumitur pro magnificentia, & gloria. Nahum 2.n.19

Suſcipere.

Eſt ſpondere, ac fideiubere. Iſai.38. num.223

Suſcipere faciem alicuius, eſt placabilem ei ſe præbere; petita liberaliter elargiri. Malach.1.n.43

T

Tabernaculum.

PAſtoritio tentorio ſobolem ſuam comparauit Ezechias. Iſai.38. num.57

Alias ſolet duci ſimilitudo humanæ vitæ à tabernaculo.n.156

Cur populus Dei,& ipſæ vrbes tabernacula vocentur. Malach.2.n.69

Tabeſco.

Tabeſcere apud Vulgatum idem, ac liqueſcere. Nahum 2.n.66

Tempus.

Tempora iam elapſa, & antiqua, nobis meliora videntur. Malach.3. num.26

Tenebræ.

Significant res aduerſas. Nahum 1. num.139

Cur tenebræ dicantur vincula.n.140. 141

Tentare.

Tentare.

Tentare Deum, eſt, ex præſumptuoſa confidentia velle experimentum capere potentiæ, ſapientiæ, aut bonitatis illius Malach 3.n.68

Item ad iracundiam prouocare, & quaſi diuinæ patientiæ experimentum ſumere.n.69

Tergum.

Proiicere pro tergum, eſt penitus obliuiſci. Iſai.38.n.269

Terra Promiſſionis.

Funiculis primò dimenſa, in partéſque diuiſa: ſortito deinde diſtributa. Deut 32.n.98

Montoſa fuit, & feraciſſima. nu.130. 132.133

Lacte, & melle manans n.136

Mellitos fructus producens.n.137

Cur vocetur Terra viuentium. Iſai. 38.n.139

Cur appelletur fortitudò. Deut.32. num.133

Tertullianus.

Cur ſcripſerit librum de corona militis. Iacob.1.n.72

Auſterioris diſciplinæ, arctioriſque vitæ cultu ſuperbiens, ab Eccleſia ad Montanum defecit. Coloſſ.2. num 91

Teſtamentum.

Quid propriè ſit in arcano ſermone. Epheſ.2.n.44

Carpitur hæc vox à Nouatoribus. ibid.

Significantiſſimè Vulgatus pactum, aut fœdus vocauit Teſtamentum. num.45

Nullũ ferè fœdus ictum eſt, niſi morte,& ſanguine interueniente.n.45. & 46

Teſtudo.

Exempto corde ſpirat adhuc, & mouetur. Iudæ.n.99

Cur fingatur Venus premens teſtudinem. ibid.

Thales Mileſius.

Aſſeruit, non ſolum facta, atque dicta, verùm etiam cogitata Diuinis oculis patere. Iſai.38.n.38.

Thus.

Maſculum deſtinatum ſacris ſuffitibus. Malach.1.n.78

Tendeo.

Cur ad vaſtitatem hoſtilem referatur. Nahum 1.n.164

Torcular.

Torcular calcare, quid denotet in Scriptura. Deut.32.n.309.310

Traducere.

Quid ſignificet in ſacro ſermone. Coloſſ.2.n.68.69

Tranſeo.

Tranſire, aut pertranſire, quid ſignificent. Nahum 1. à n.166

Hoſtile quiddam præſeferunt. n.219

Triumphus.

Triumphantes ad oſtentationem debellatos hoſtes deducebant ante currum, reuinctis manibus. Coloſſ.2.n.07

Cleopatra mortem ſibi conſciuit, ne duceretur in pompa. ibid.

Crux fuit triumphalis Chriſti currus. num.71

Qui abducti fuerant ex miſera hoſtiũ ſeruitute, gratitudinis ergo, abraſo capite, pileati, triumphantis currum proſequebantur. Epheſ.4. num.15

V

Vas.

IDem eſt,atque inſtrumentum. Vaſa mortis, ſagittæ. Vas interfectionis, gladius.Nahum 2.n.71

Vaſa Pſalmi, aut Cantici,organa muſica.n.72

Vaſa tranſmigrationis, ſupellex ad iter faciendum.n.73

Vaſa deſiderij, monilia pretioſa. n.74

Vendo.

Quid ſit, Deum vendere populum ſuum hoſtibus. Deut.32.n.235

Veracitas.

Differt à fidelitate. Deut.32.n.46

Verbum Diuinum.

Aſſumpſiſſe aliquãdo corpus aëreum, multorum Patrum opinio fuit. Deut.32.n.119

Eo indutum luctatum fuiſſe cum Iacob, aſſeruit Concilium Syrmienſe.n.121

Ea opinio non eſt digna aſperiore cenſura.n.128.

Sed oppoſita eſt multò certior, in omnibus apparitionibus Angelũ Dei perſonam ſuſtinuiſſe.à n.123.vſque ad 129

Veſtis.

Quæ ſit veſtis candida, vel alba. Iacob. 2.n.10.& 11

Via.

Viæ Dei, quæ dicantur. Deut.32.numer.37

Viam parentum inſiſtunt filij benemorati. Malach.2.n.53

Viam parare Deo, quid ſit. Malach.3. num.6.7.& 8

Victima.

Quæ eſt ſine vllo defectu, vitioue corporis dicitur ſine macula. Deut. num.59

Video.

Videre, abſolutè poſitũ, gratiſſimum ſpectaculum oculis haurire. Malach.1.n.21

Inſedit Veteribus opinio, eum, qui vidiſſet Deum, ſtatim moriturum. Malach.3.n.66

Videre, ſeu conſiderare, interdum idem, ac ludibrio habere. Deut.32. num.173

Videntes olim dicti Prophetæ. Nahum 1.n.18.19.& 20

Vinea.

Sæpe ſumitur in Scriptura pro populo Dei. Nahum 2.n 21.22

Vinum.

Interdictum erat, bibere vinum libaminum. Deut.32.num.282

Virga.

Sumitur pro ſceptro. Deut.32. numer.103

Item pro ſupplicio. Nahum 1.n.174. 175

Virgam hoſtium, præter modum caſtigãtium, proiicit in ignem Deus. Deut.32.n.218.219.220

Virgilius.

Ingenioſè attribuit Neptuno, quod Euangeliſtæ Chriſto, in ſedanda maris tempeſtate. Nahum 1. numer.87.88

Virtus.

Sæpe idem eſt, atque exercitus. Nahum 2.n.104

Item robur, & fortitudo. Coloſſ.1. num.86

Virtus, & Spiritus ſanctus frequentiſſimè copulantur.n.88

Virtus ſumitur pro Spiritu ſancto. num.87

Et pro efficacia Verbi Diuini, poteſtatéque patrandi miracula. Coloſſ.1.n.181.182

Vmbra.

Eſt pictura rudis, & inchoata, & ſic opponitur imagini expreſſæ. Coloſſ.2.n.75

Eſt item vmbra, quæ efficitur oppoſitu corporis opaci.n.76

Vmbra mortis.

Eſt triſtiſſima rerum facies, terrorem incutiens. Coloſſ.1.n.104

Vocari.

In arcano ſermone plus quiddam ſignificat, quàm eſſe. Epheſ.3.n.44

Vrim, & Tumim.

Quid ſignificarent in Rationali Sacerdotis. Malach.2.n.45

Vulgata Editio.

Vel puncta ipſa Editionis Vulgatæ religioſè

religioſè retinenda. Nahum 1. nu. 191.193

Apicem mutare,religio eſt. Malach.1. num.50

Scientiſſimè vertit Vulgatus voces Hebraicas. Deuteron.32. num.18. num.61. num.317. Iſai.38. n.123. num.187

Quàm cumulatè expleat Vulgatus perfecti, & omnibus numeris abſoluti Interpretis partes, in exprimenda fœcunditate, & multiplici intelligentia textus originalis. Iudæ.à n.119.vſque ad 124

Defenditur ab Hebraizantibus. Deut. 32. num.58. n.182. n.313. & 314. Iſai.38.num.111.& 112.num.218. & 220

Et à Græciſſantibus. Coloſſenſ. 1. num.55.num.62. Iacob.1.num.80. & cap.3. num.110. Epheſ.6. num. 48.& 49.Iudæ.num.160.num.172. 173

Mille Hebraizantibus præferendus eſt Latinus Interpres.Iſa.38.num.121. 122.123

Addit interdum aliquid de ſuo,afflatu videlicet Spiritus ſancti, ad expreſſiorem rei ſignificationem. Vt vocabulum *ſordes*, ad Idololatriæ turpitudinem notandam. Deuter.32. num.63

Et *ſerpentes*. Deut.32.n.208

Et *in meam hunc recepi fidem*. Iſai.38. num.223

Et verbum, *introducere*, cùm de ſectis ſermo eſſet. Iudæ. num. 117. & 124

Plerumque ſequitur non Grammaticum vocis ſignificatum, ſed germanum intelligentiæ ſenſum. Iſai. 38.n.112.n.196

Non numerat Hebraica verba, ſed prudentiſſimè appendit. Iſai. 38. num.243

Quàm variè, & quàm ſignificanter illuſtret Vulgatus voces Hebraicas. Iſai.38.n.123.124. Nahum 1.à num.77.vſque ad 80. & num.118. Malach.2.n.36,& 37

Nonnunquam,vt quàm maximè fidus ſit in exprimendis helleniſmis, noua cudit appoſitè Latina verba, ad Græcorum imitationem efficta. Iudæ.n.45.46

Interdum tam ſolicitè,ac fideliter verbum verbo reddit,vt Latina Grammatica reclamante,caſus,& genera retinuerit linguæ originalis.Iacob. 1.num.84

Vnicum vocabulum Græcum duobus, tribúſve Latinis illuſtrat, quò eius vim exhauriat. Iacob.1.n.135. & cap.3. num.76. Iudæ. num.148. & 160

Græciſmum quandoque retinet,quandoque exponit. Iacob.2.n.43

Vocem Græcam, explicatu difficilem, planam facit luculenta periphraſi. Coloſſ.2.num.90. & cap.3. num.44

Originalem vocem Græcam alia item Græca præter morem effert. Coloſſ.3.num.34

Voce *paternitas*, venuſtam alluſionem Græcam imitando adumbrauit. Epheſ.3.num.43

In reddendo loco Pauli acutè vidit vim articuli Græci. Epheſ. 5. num.18

Eadem omnino verba Hebraica, breuiſſimo interuallo repetita, vt illorum ambiguitatem exprimeret, inuerſo verborum ſitu, & ordine, ſcienter enunciauit. Iudæ. num.123

In extremis verbis Pſalterij longè meliùs vertit, *ſpiritus*, quàm *reſpiratio*. Iſai.38.n.301.302.303

Nactus eſt codices emendatiores, quàm qui modò circumferuntur. Iacob.3.num.51.52.53. & n.108.

Epheſ.4.num.29. Iudæ.num.68

Si in aliquibus locis deprauatus eſſet textus Hebraicus malitia Iudæorum, ſequeretur Vulgatum eorum nobis corruptelas obtruſiſſe. Malach.1.num.67

Participia Græca Aoriſti temporis, quàm variè ſoleat illuſtrare Vulgatus. Coloſſ.1.n.33.34.35

Nomen *Agapetos* ſcientiſſimè vertit, *chariſſimus*. Coloſſ.1.num.62.63

Cùm Latinum nomen poſitiuum non exhaurit vim Græci, eam exprimit ſuperlatiuo. Coloſſenſ.1.num.64

Vocabulo *intentator*, Iacobi mentem optimè expreſſit. Iacob.1.num.81. & 85

FINIS.

Digitized b

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google